

Lav Nikolajevič
Tolstoj

ANA KARENJINA

Lav Nikolajevič Tolstoj

ANA KARENJINA

Naslov originala:

Лев Николаевич Толстой
Анна Каренина
1873. - 1877.

Prevela:
ZORKA VELIMIROVIĆ

PROSVETA – RAD
BEOGRAD 1975

Fototipsko izdanje prema izdanju iz 1968. godine

MMXV

KNJIGA PRVA

PRVI DEO

I

Sve srećne porodice liče jedna na drugu, svaka nesrećna porodica nesrećna je na svoj način.

U kući Oblonskih prava je uzbuna. Žena je doznala da joj je muž bio u intimnim odnosima sa njihovom bivšom guvernantom Francuskinjom, pa mu je kazala da ne može živeti s njim pod jednim krovom. To stanje traje evo već treći dan, i muči i njih dvoje i sve članove porodice, i svu čeljad u kući. Svi članovi porodice i čeljad osećaju da nema smisla da i dalje žive zajedno, i da među ljudima koji se slučajno nađu u kakvoj drumskoj mehani ima više veze nego među njima, članovima porodice i ukućanima Oblonskih. Žena ne izlazi iz svojih soba, a muža već treći dan nema kod kuće. Deca tumaraju po celoj kući kao izgubljena, Engleskinja se zavadila s ekonomkom i napisala cedulju prijateljici moleći da joj nađe kakvo drugo mesto, kuvar otišao od kuće još juče o ručku, kuvarica za mlađe i kočijaš molili su da ih isplate.

Trećeg dana posle svađe, knez Stepan Arkadijevič Oblonski - Stiva, kako su ga obično zvali - probudio se u obično vreme, to jest u 8 sati ujutru, ali ne u sobi za spavanje svoje žene, već u svome kabinetu, na divanu od saktijana. On okrenu svoje puno, iznegovano telo na oprugama divana, kao da hoće još dugo da spava, obgrli s druge strane uzglavlje i pritište obraz uza nj, ali odjednom skoči, sede na divan i otvori oči.

»Da, da, kako ono beše? - mislio je, sećajući se sna. - Da, kako ono beše? Aha! Alabin je davao ručak u Darmštatu; ne, nije u Darmštatu, već nešto americko. Da, jer tamo je Darmštat bio u Americi. Jeste, Alabin je davao ručak na staklenim stolovima, a stolovi su pevali: *il mio tesoro*^[1], nije *il mio tesoro*, nego nešto lepše; bili su i nekakvi mali bokalčići, »bokalčići-žene««, sećao se on.

Oči Stepana Arkadijeviča veselo zasijaše, i on se zamisli smešeći se. »Jest, bilo je lepo, vrlo lepo. Bilo je još mnogo lepih stvari tamo, ali se ne mogu rećima iskazati, ni mislima na javi oživeti.« I spazivši prugu svetlosti koju je sa strane propuštala jedna čohana zavesa, on veselo spusti noge s divana, napipa papuče oivičene zlaćanim saktijanom, koje mu je žena izvezla (kao

poklon o rođendanu, lane), i, po staroj devetogodišnjoj navici, ne ustajući, pruži ruku prema mestu gde mu je u sobi za spavanje bio okačen *halat*.^[2] I tada se odjednom seti kako i zašto ne spava u sobi za spavanje svoje žene, već u kabinetu; osmeha mu nestade s lica, čelo mu se nabra.

»Ah, ah, ah! Ah...« zajauka on, sećajući se svega što je bilo. I opet mu iziđoše pred oči sve pojedinosti njegove svađe sa ženom, sva bezizlaznost njegova položaja, i, najmučnije od svega, njegova vlastita krivica. »Jest! ona neće, i ne može mi oprostiti. I što je najstrašnije, svemu tome ja sam kriv - kriv sam, ali ne krivac. U tome i jeste sva tragedija« - mislio je on. - »Ah, ah, ah!« ponavljao je očajno sećajući se najtežih utisaka iz te svađe.

Najneprijatniji bio mu je onaj prvi trenutak kada on vrativši se iz pozorišta veseo i zadovoljan i sa velikom kruškom za ženu u ruci, ne nađe ženu u salonu, na svoje iznenađenje ne nađe je ni u kabinetu, i najzad je ugleda u sobi spavanje, sa onim nesrećnim pisamcetom, koje ga je odalo, ruci.

Ona uvek zabrinuta i užurbana, a po njegovu mišljenju malo ograničena Doli, sedela je nepomično s pisamcetom ruci, i s užasom, očajanjem i srdžbom gledala u njega.

- Šta je ovo? Je li? - pitala je pokazujući pisamce.

I pri sećanju na to, kao što često biva, Stepanu Arkadijeviču bilo je krivo ne toliko što se to desilo, koliko što je onako odgovorio ženi na to pitanje.

S njime se u taj mah desilo ono što se obično dešava s ljudima kada ih iznenada uhvate u nečem sramnom. On nije uspeo da podesi lice prema položaju u kojem se našao kad se otkrila ta njegova krivica. Mesto da se nađe uvređen, da poriče, da se pravda, da moli za oprost, da ostane čak i ravnodušan - sve bi to bilo bolje od onoga što je uradio - na licu mu (»to su refleksi mozga«, pomisli Stepan Arkadijevič, koji je voleo fiziologiju), na licu mu sasvim nehotice zaigra običan, dobroćudan, i zato glup osmeh.

Taj glupi osmeh nikako nije mogao sebi da oprost. Kad vide taj osmeh, Doli zadrhta kao od fizičkog bola, izli sa urođenom joj prgavošću potok oporih reči, i pobeže iz sobe Otada nije htela da vidi muža.

»Svemu je tome kriv onaj glupi osmeh«, mislio Stepan Arkadijevič.

»Ali šta da se radi? šta da se radi?« govorio je sebi u očajanju, i nije nalazio odgovora.

II

Stepan Arkadijevič bio je iskren prema samom sebi. Nije mogao sebe varati i obmanjivati da se kaje za svoje ponašanje. Nije mogao da se kaje što on, lep, zaljubljujiv čovek od trideset i četiri godine, nije bio zaljubljen u ženu, majku petoro žive i dvoje umrle dece, koja je bila samo godinu dana mlađa od njega. Kajao se samo zato što nije umeo stvar bolje da sakrije od žene. Ali je osećao svu težinu svoga položaja, i žalio je ženu, decu i sebe. Može biti da bi umeo i bolje sakriti svoj greh od žene da je znao kako će to na nju uticati. Jasno je da nikad nije o tome dublje razmišljao; ali mu se nejasno činilo da žena odavno nazire da joj on nije veran, i da na to gleda kroz prste. Njemu se činilo da ona, istrošena, postarela, nimalo više lepa, niti ičim privlačna, obična žena, koja je samo dobra mati – da ona iz osećanja pravičnosti mora biti popustljiva. Ispalo je sasvim drukčije.

»Ah, to je strašno! oj, oj, oj! strašno! - ponavljao je Stepan Arkadijevič i nije mogao ništa da smisli. - I kako je da sve bilo lepo, kako smo lepo živeli! Ona je bila zadovoljna, srećna sa decom, ja joj nisam ni u čem smetao, ostavljao sam joj da se brine o deci i o domazluku kako je htela. Ali, istina je, nije lepo to što je ona bila guvernanta u našoj kući. Nije lepo! Ima nečeg odvratnog i gadnog u tome kad se domaćin udvara svojoj guvernanti. Ali kakva guvernanta! (On se seti crnih, đavolastih očiju *m-lle Roland*, i njezina osmejka.) Međutim, dok je ona bila kod nas u kući, ja nisam snjom ništa imao. A najgore je to što ona već... Samo je još to alo, kao za pakost! Oj, OJ, oj! Ali šta da se radi, šta da se radi!«

Odgovora nije bilo osim onoga opšteg odgovora koji život daje na sva najzamršenija i najzagonetnija pitanja. Taj je odgovor: živeti uz svakodnevni program, to jest zaboravljati. Da nađe zaborava u snu, bilo je nemoguće, bar do iduće noći; nije se mogao ni vratiti onoj muzici koju su pevale bokalčići-žene; dakle, treba se predati životnom snu.

»Videćemo docnije«, reče u sebi Stepan Arkadijevič, ustade, obuče sivi halat postavljen plavom svilom, steže oko sebe gajtan s kićankama, i povukavši dosta vazduha u široki grudni koš, uobičajenim bođrim korakom

izbačenih stopala da su tako lako nosila njegovo puno telo, priđe prozoru, podiže zavesu i jako zazvoni. Čim zvonce odjeknu, uđe stari prijatelj kuće, sobni sluga Matvej, noseći haljine, cipele i telegram. Odmah za Matvejem uđe i berberin sa svojim priborom.

- Ima li što iz kancelarije? - upita Stepan Arkadijevič, uze telegram i sede pred ogledalo.

- Na stolu je - odgovori Matvej, pogleda upitno i bolećivo gospodina, i počutavši malo dodade s lukavim osmejkom: - Kočijaš je opet slao čoveka.

Stepan Arkadijevič ništa ne odgovori i samo u ogledalu pogleda Matveja; po pogledu kojim su se u ogledalu sreli, videlo se da se oni razumeju. Pogled Stepana Arkadijeviča kao da je govorio: zašto mi to govoriš? zar ne znaš?

Matvej metnu ruke u džepove kaputa, izbaci nogu, i smešeći se ovlaš i ćuteći, dobrodušno pogleda svoga gospodina.

- Kazao sam mu da dođe u nedelju, a dotle da ne uznemiruje uzalud ni vas ni sebe - izgovori on očevidno ranije pripremljenu rečenicu.

Stepan Arkadijevič razumede da je Matvej hteo da se šali i da skrene pažnju na sebe. Otvorivši telegram, on ga pročita, dovijajući se šta treba da znače izvrnute, kao i uvek, reči, i lice mu se razvedri.

- Matveje, moja sestra Ana Arkadijevna stiže sutra - reče, zaustavivši za trenutak glatku do sijanja berberinovu ruku koja je brijala rumenu putanju između dugih kovrdžastih zalizaka.

- Hvala bogu - reče Matvej, pokazujući tim odgovorom da i on, kao i gospodin, razume značaj toga dolaska, tj. da Ana Arkadijevna, ljubimica sestra Stepana Arkadijeviča, može pripomoći izmirenju muža i žene.

- Sami ili s mužem? - upita Matvej.

Stepan Arkadijevič nije mogao govoriti, jer mu je berberin baš u taj mah brijao gornju usnu, već podiže jedan prst. Matvej u ogledalu klimnu glavom.

- Sami. Da se spremi gore?

- Javi Darji Aleksandrovnoj, pa kako ona naredi.

- Darji Aleksandrovnoj? - kao sumnjajući ponovi Matvej

- Jest, javi. Evo uzmi i telegram, pa dođi da mi kažeš šta su ti rekli.

»Hoćete da pokušate«, razumede Matvej, ali reče samo - Razumem.

Stepan Arkadijevič beše se već umio i očešljao i htede da se oblači, kad se Matvej, oprezno stupajući u čizmama koje su škripale, vrati u sobu s telegramom u ruci.

- Darja Aleksandrovna, naredili su mi da kažem da oni putuju. Neka radi kako mu je, tj. vama, volja - reče on, smešeći se samo očima, i metnuvši ruke u džepove i oborivši glavu, upre pogled u Stepana Arkadijeviča. Stepan Arkadijevič ućuta. Dobroćudan i malo tužan osmeh ukaza se na njegovu lepom licu.

- A? Matveje? - reče on mašući glavom.

- Ništa, gospodine, udesiće se - reče Matvej.

- Udesiće se?

- Dabogme.

- Misliš? Ko je to? - zapita Stepan Arkadijevič iza vrata ču šuštanje ženskog odela.

- Ja sam - odgovori čvrst i prijatan ženski glas, i kroz vrata se pomoli ozbiljno, boginjavo lice Matrjone Filimonovne, dadilje.

- Šta je, Matrjoša? - upita je Stepan Arkadijevič idući joj u susret.

Iako je Stepan Arkadijevič bio kriv pred ženom, i to osećao i sam, skoro svi u kući, čak i dadilja, najveći prijatelj Darje Aleksandrovne, bili su na njegovoj strani.

- Šta je? - reče on snuždeno.

- Idite, gospodine, pokorite se još jedanput. Može dati bog. Mnogo joj je teško, žalost je i pogledati je, a i u kući se sve okrenulo tumbе. Treba se smilovati na decu. Pokorite se gospodine. Šta ćete! Ko priznaje...

- Ali neće me primiti...

- Vi učinite svoje. Bog je milostiv, molite se gospodine, molite se njemu.

- Pa dobro, napred, Stepane! - reče Stepan Arkadijevič i odjednom pocrvеne. - Daj da se obučem - reče Matveju i brzo skide halat.

Matvej je već držao raširenu, spremljenu košulju, oduvavajući s nje nešto nevidljivo, i sa očiglednim zadovoljstvom obuče je na iznegovano telo svoga gospodina.

III

Pošto se obuče, Stepan Arkadijevič se namirisa mirisima, popravi rukave košulje, vičnim pokretom razmesti po džepovima cigarete, novčanik, kutiju sa palidrvcima, sat sa dvostrukim lancem i drangulijama, i otresnuvši maramicom, osećajući se čist, namirisan, zdrav i fizički raspoložen i pored svoje nesreće, izađe, lako se odbijajući nogama, u trpezariju, gde ga je već čekala kafa, a pored kafe i pisma i akta iz kancelarije.

On pročita pisma. Jedno, od trgovca koji je hteo da kupi šumu na imanju njegove žene, bilo je vrlo neprijatno. Ta se šuma neophodno morala prodati; ali sad, dok se ne pomiri sa ženom, o tome nije moglo biti ni reči. Najneprijatnije je to što se u njegovo izmirenje sa ženom upliću, eto, i materijalni interesi. I misao da se on rukovodi tim interesom, da zbog prodaje šume želi da se izmiri sa ženom - ta misao vređala ga je.

Kad je bio gotov s pismima, Stepan Arkadijevič primače kancelarijska akta, prelista brzo dva predmeta, velikom pisaljkom pribeleži nekoliko napomena sa strane, i oturivši akta, poče piti kafu. Pijući kafu, otvori jutrošnje, još vlažne novine, i poče ih čitati.

Stepan Arkadijevič primao je i čitao liberalne novine, ne krajnje liberalne, nego one kojih se držala većina. I, ne gledajući na to što njega u stvari nije zanimala ni nauka, ni umetnost, ni politika, on se u tome čvrsto držao onih pogleda kojih su se držale njegove novine i većina, i menjao ih je samo kad ih je većina menjala, ili, bolje reći, nije ih on menjao, već su se oni u njemu neprimetno menjali.

Stepan Arkadijevič nije birao ni pravac, ni poglede, već su pravci i pogledi sami dolazili k njemu, isto onako kao što nije birao oblik šešira i kaputa, nego je uzimao one što se nose. Kako je živio u izvesnom društvenom krugu, osećao je i potrebu izvesne misaone delatnosti, koja se obično razvija u zrelo doba, potrebu isto tako neophodnu kao i imati šešir. Ako je i bilo razloga zbog kojeg se držao liberalnog pravca, a ne konzervativnog, kojeg su se takođe mnogi iz njegova kruga držali, nije to bilo zato što bi on mislio da je

liberalni pravac pametniji, već zato što se više slagao s njegovim načinom života. Liberalna je partija tvrdila da je u Rusiji sve rđavo, i doista, Stepan Arkadijevič imao je mnogo dugova, a novaca mu nikad nije bilo dosta. Liberalna je partija govorila je brak preživela ustanova i da je potrebno udesiti ga drukčije; i doista, porodični život pružao je malo zadovoljstva Stepanu Arkadijeviču, primoravao ga da laže i da se pretvara, što se nije slagalo s njegovom prirodom. Liberalna je partija govorila, ili bolje reći, podrazumevala, da je religija samo uzda za varvarski deo stanovništva, i doista, Stepan Arkadijevič nije mogao izdržati bez bola u nogama čak ni kratko molepstviye, niti je mogao razumeti našto su sve te strašne i naduvene reči o onom svetlu, kad se i na ovom može veselo živeti. Pored toga, Stepan Arkadijevič, koji je voleo veselu šalu, uživao je katkad da dovede u zabunu nekog dobričinu govoreći mu: kad se već ponosi svojim poreklom, ne treba da se zaustavlja na Ruriku, a da se odriče svog prvog pretka - majmuna.

Dakle, liberalni pravac postao je navika Stepana Arkadijeviča, i on je voleo svoje novine, kao što je voleo i cigaru posle ručka, zbog lakog zanosa koji mu je stvarala u glavi. Prvo je pročitao uvodni članak u kojem se govorilo kako se u naše vreme sasvim bez razloga diže tolika povika na radikalizam, koji tobož preti da će progutati sve konzervativne elemente, i da bi vlada trebalo da preduzme mere i da stane na glavu hidri revolucije; naprotiv, »po našem mišljenju, opasnost ne leži u hidri revolucije, već u otporu tradicionalnosti koja koči progres«, itd. On pročitao i drugi članak, iz oblasti finansija, u kojem su pominjani Bentam i Mil, i bilo peckano ministarstvo. Sa urođenom mu bistrinom Stepan Arkadijevič je razumevao značaj svakog peckanja: od koga dolazi, kome je i zašto upravljeno; i tomu je i sad, kao i uvek činilo neko zadovoljstvo. Ali danas mu je to zadovoljstvo kvarila pomisao na ono što mu je savetovala Matrona Filimonovna, i sećanje da u kući ide sve naopako. Pročitao je takođe da je grof Bajst^[3], kako se čuje otputovao u Vizbaden^[4], i da nema više sede kose; i da se prodaju neke lake karuce; i da neka mlada osoba nudi svoje usluge; ali svi ti izveštaji nisu mu kao nekad, pričinjavali tiho, ironično zadovoljstvo.

Pošto je pročitao novine, popio drugu šolju kafe i pojeo zemičku s maslom, on ustade, otrese mrve s prsnika, isturivši široke grudi radosno se osmehnu, ali ne zato što je u duši osećao nešto osobito prijatno - radostan osmejак izazvalo je dobro varenje.

Taj ga radostan osmejак odmah podseti na sve, i on se zamisli.

Dva detinja glasa (Stepan Arkadijevič poznade glas Griše mlađeg sinčića, i Tanje, starije devojčice) začuše se vratima. Oni su nešto vukli i izvrnuli.

- Ja sam ti govorila da putnike ne treba namestiti na krov - vikala je devojčica engleski. - Sad ih skupljaj!

»Sve ide tumbе« - pomisli Stepan Arkadijevič, - »eto i deca trče po kući sama.« Priđe vratima i zovnu decu. Deca baciše kutiju koja im je bila mesto železnice, i uđoše.

Devojčica, tatina ljubimica, utrča smelo, zagrli ga, smejući se obisnu mu se oko vrata, kao što je uvek radila, uživajući u poznatom mirisu koji je zapahivao od njegovih zalizaka. Pošto ga najzad poljubi u lice koje se sijalo od nežnosti, i pocrvenelo zato što se bio sagao, devojčica raširi ruke i htede da istrči napolje, ali je otac zadrža.

- A šta radi mama? - upita on milujući je po glatkom, vratiću. - Zdravo! - reče dečaku, koji priđe da se pozdravi.

Osećao je da muškarčića manje voli, i trudio se uvek da bude isti i prema jednom i prema drugom, ali dete je to osećalo, pa se i ne osmehnu na hladan očev osmejak.

- Mama? Ustala je - odgovori devojčica.

Stepan Arkadijevič uzdahnu.

»Dakle, i noćas nije cele noći spavala«, pomisli.

- A kako je mama, je li vesela?

Devojčica je znala da su se otac i mati svađali, i da mati ne može biti vesela, i da otac to mora znati, i da se samo pretvara kad je tako lako pita o tome. I ona pocrvene mesto oca. On to oseti, pa i sam pocrvene.

- Ne znam - reče. - Nije nam kazala da učimo, kazala nam je da idemo sa mis Gul kod babe.

E pa onda idi, Tančuročka moja. Ah da, čekaj malo - zadržavajući je i milujući joj ručicu.

Uze s kamina kutiju bombona koju je juče doneo, i dade joj dve bombone, izabравši one koje ona najviše voli, jednu od čokolade, i jednu sa kremom.

- Za Grišu? - reče devojčica pokazujući onu od čokolade.

- Jest, jest. - I pošto je pomilova po ramenu, poljubi je u razdeljak i u vrat, pa je pusti da ide.

- Kola su spremna - reče Matvej. - A čeka i jedna žena, ima nešto da vas moli.

- Čeka li odavno? - upita Stepan Arkadijevič.

- Oko pola sata.

- Koliko ti je puta naređeno da odmah prijaviš!

- Ta treba valjda na miru kafu da popijete - reče Matvej onim prijateljski nabusitim tonom na koji se nije moglo ljutiti.

- Hajde, neka uđe odmah - reče Oblonski mršteći se.

Moliteljka, gospođa Kalinjina, žena štabnog kapetana druge klase, tražila je nešto nemoguće i besmisleno, ali je Stepan Arkadijevič, po običaju, ponudi da sedne, pa je pažljivo, ne upadajući joj u reč, sasluša i potanko posavetova kome i kako da se obrati; čak joj brzo i smišljeno napisa svojim krupnim, razvučenim, lepim i čitkim rukopisom pisamce za lice koje joj je moglo pomoći. Kad isprati kapetanicu, Stepan Arkadijevič uze šešir i zastade sećajući se da li nije nešto zaboravio. Ne, ništa nije zaboravio, osim onoga što je hteo da zaboravi - ženu.

»Ah, da!« Obori glavu, i njegovo lepo lice dobi tužan izraz. »Da li da idem ili da ne idem?« govorio je u sebi. Neki unutrašnji glas govorio mu je da ne treba da ide, da osim laži ničega drugoga ne može biti, da se odnosi između njega i žene ne mogu popraviti ni postati bolji, jer je nemoguće učiniti nju opet tako primamljivom da bi mogla izazvati ljubav u njemu, ili njega učiniti starcem, nesposobnim za ljubav. Osim prevare i laži ništa drugo nije moglo tu izići, a prevara i laž bile su protivne njegovoj prirodi.

»Pa ipak, jedanput se mora jer ovako ne može ostati« - reče, trudeći se da bude hrabar. Isprsi se, izvadi cigaretu zapali je, povuče dva-tri dima, baci je u sedefnu školjku za pepeo, brzim koracima prođe kroz mračni salon, i otvori druga vrata koja su vodila u ženinu sobu za spavanje.

IV

Darja Aleksandrovna, u domaćem žaketiću i pridenutim na potiljku pletenicama od retke, nekad guste i divne kose, ispijena, mršava lica i krupnih, uplašanih očiju koje su zbog mršavosti činile još veće, stajala je između razbacanih po sobi stvari pred otvorenim ormarom, odakle je nešto odabirala. Kad ču muževljeve korake, ona zastade gledajući vrata, i uzalud se trudeći da svome licu da izraz strogosti i preziranja. Osećala je da ga se boji, da se boji i ovoga sastanka. Ona je i sad pokušala da uradi ono što je pokušavala već deset puta za ova tri dana: da odabere dečje i svoje stvari koje će poneti k materi, a ipak nije mogla da se na to odluči; ali je sad, kao i pre, govorila sama sebi kako to ne može tako ostati, kako ona mora nešto preduzeti, kazniti ga, postideti, osvetiti mu se ma i najmanje za bol koji joj je zadao. Jednako je još govorila da će ga ostaviti, ali je osećala da je to nemoguće; bilo je nemoguće zato što se ona nije mogla odviknuti da ga smatra svojim mužem i da ga voli. Osim toga, osećala je da će njenoj deci biti gore tamo kuda se spremala da ode s njih petoro, kad eto u svojoj kući jedva uspeva da ih gaji i neguje. I ovako, za ova tri dana, najmlađi sinčić se razboleo zato što su ga nahranili supom koja nije bila dobra; a druga deca ostala s juče skoro bez ručka. Ona je osećala da je nemoguće otputovati pa ipak, varajući sebe samu, odabirala je stvari i pretvarala se kao da će otići.

Kad ugleda muža, zavuče ruke u fioku ormara tražeći tobož nešto, i osvrte se tek onda kad joj on sasvim priđe. Njeno lice, kojem je htela dati strog i odlučan izraz, izražavalo je zbunjenost i patnju.

- Doli! - reče on tihim, poniznim glasom. I uvuče vrat u ramena, želeći da izgleda jadan i pokoran, međutim, lice mu je sijalo od svežine i zdravlja. Brzim pogledom ona obuhvati od glave do pete njegovu priliku koja je sijala od svežine zdravlja. »Jest, on je srećan i zadovoljan! - pomisli - a ja?... I ta njegova odvratna dobrota, zbog koje ga svi vole i hvale: ja mrzim tu njegovu dobrotu«, pomisli ona.

Usta joj se stegoše, a mišić na desnoj strani blede nervoznog lica zadrhta.

- Šta želite? - reče brzo, duboko iz grudi, kako obično nije govorila.
- Doli! - ponovi on drhćućim glasom. - Ana dolazi danas.
- A šta se to mene tiče? Ja je ne mogu primiti! - uzviknu Doli.
- Pa ipak, trebalo bi, Doli...
- Odlazite, odlazite, odlazite! - povika ona ne gledajući ga, kao da joj taj uzvik izazivaše fizički bol.

Stepan Arkadijevič mogao je biti miran kad je mislio o ženi, mogao se nadati da će se sve udesiti, kao što reče Matvej, i mogao je mirno čitati novine i piti kafu; ali kad je video izmučeno, paćeničko lice, kad je čuo zvuk toga glasa pokoran sudbini i očajan, disanje mu zastade, nešto ga steže u i oči mu se zasijaše od suza.

- Bože moj, šta sam učinio! Doli! Za ime božje!... Ta... - Nije mogao da nastavi, jecanje mu zastade u grlu.

Ona zatvori ormar i pogleda ga.

- Doli, šta bih ti mogao reći?... Jedino: oprosti, oprosti mi... Seti se, zar devet godina života ne mogu iskupiti trenutke, trenutke...

Ona obori oči i slušaše, očekujući šta će on reći, i čisto moleći ga da je nekako razuveri.

- Trenutke zanosa... - reče on i htjede da nastavi, ali pri toj reči njene se usne opet skupiše kao od fizičkog bola, i mišić na desnom obrazu opet zaigra.

- Odlazite, odlazite odavde! - povika ona još jače - i ne govorite mi više o vašim zanosima i vašim gnusobama! Ona htjede da ode, ali posrnu i pridrža se za naslon od stolice. Lice njegovo se razvuče, usne nabrekoše, oči se napuniše suzama.

- Doli! - reče on već jecajući. - Za ime božje, pomisli na decu, ona nisu kriva! Ja sam kriv, pa mene i kazni; naredi mi da pokajem svoj greh. Gotov sam na sve što mogu. Kriv sam, ne umem ti reći koliko sam kriv. Ali oprosti mi, Doli!

Ona sede. On je čuo njeno duboko, glasno disanje, i bilo mu je neiskazano žao nje. Ona nekoliko puta pokušava da govori, ali nije mogla. On je čekao.

- Ti se sećaš dece da bi se zabavljao s njima, a ja ih se sećam uvek, i znam da su sad propala - izgovori ona očigledno jednu od onih rečenica koje je, za ova tri dana, više puta ponovila.

Ona mu je kazala »ti«, i on je zahvalno pogleda i pomače se da je uzme za ruku, ali se ona s gnušanjem odmače od njega.

- Ja mislim na decu, i sve bih na svetu učinila da ih spasem; ali sama ne

znam kako da ih spasem: da li tako što ću ih otrgnuti od oca, ili tako što ću ih ostaviti razvratnom ocu - jest, razvratnom ocu... Recite, posle onoga... što je bilo, zar je moguće da mi živimo zajedno? Zar je to moguće? Recite, zar je moguće? - ponavljala je podižući glas. - Posle toga, kad moj muž, otac moje dece, provodi ljubav s guvernantom svoje dece...

- Vi ste mi gadni, odvratni! - povika ona ljuteći se sve više.

- Vaše su suze - voda. Vi me nikad niste ni voleli; vi nemate ni srca ni plemenitosti. Mrski ste mi, gadni, tuđi, jest, sasvim tuđi! - s bolom i mržnjom izgovori ona tu za nju strašnu reč tuđi.

- Pa šta da radim? Šta da radim? - govorio je on žalosnim glasom ne znajući sam šta govori, i spuštajući glavu niže i niže.

On je pogleda, i mržnja koja se izrazi na njenu licu uplaši ga i začudi. Nije uviđao da nju njegovo žaljenje draži. Ona je kod njega videla sažaljenje, a ne ljubav. »Ne, - pomisli on ona me mrzi, neće mi oprostiti.«

- Ah, to je strašno, strašno! - reče on.

U taj mah se u drugoj sobi zaplaka dete koje verovatno beše palo; Darja Aleksandrovna oslušnu, i lice joj se odjednom ublaži.

Ona se očigledno pribirala nekoliko trenutaka, kao nije znala gde je i šta treba da radi; zatim brzo ustade i pođe vratima.

»Eto, ona voli moje dete - pomisli on opazivši promenu na njenu licu kad je dete počelo da plače - moje dete, kako onda može da mrzi mene?«

- Doli, samo još jednu reč - reče on idući za njom.

- Ako pođete za mnom, pozvaću poslugu i decu. Neka svi znaju da ste nevaljalac! Ja odlazim danas, a vi živite ovde svojom ljubaznicom! I ona iziđe zalupivši vrata.

Stepan Arkadijevič uzdahnu, obrisa lice i laganim korakom pođe iz sobe. »Matvej kaže: sve će se udesiti; ali kako? Ja ne vidim čak ni mogućnosti. Ah, ah, kako je to strašno! I kako je prostački vikala - govorio je u sebi sećajući se vike i reči: nevaljalac i ljubaznica. - Možda su i služavke čule! Strašno prostački, strašno!« Stepan Arkadijevič postojalo malo, obrisa oči, uzdahnu, i ispršivši se iziđe iz sobe.

Bio je petak, i u trpezariji je časovničar Nemač navijao sat. Stepan Arkadijevič seti se svoje šale o tom tačnom, ćelavom časovničaru: da je Nemač i »sam bio navijen da celoga veka navijao satove, i nasmeši se. Stepan Arkadijevič voleo je tu šalu. »A možda će se sve udesiti! Zgodna reč udesiti - pomisli on. - To bi trebalo ispričati.«

- Matveje! - viknu. - Spremi, dakle, sa Marijom sve što treba za Anu Arkadijevnu, u sobi do trpezarije - reče Matveju koji uđe.

- Razumem.

Stepan Arkadijevič obuče bundu i izađe na verandu.

- Nećete kod kuće ručati? - upita Matvej ispraćajući ga?

- Videću. Evo ti za trošak - reče, vadeći iz novčanika deset rubalja. - Hoće li biti dosta?

- Dosta, ili ne, moraćemo se zadovoljiti - reče Matvej i zalupi vrata na kolima i odstupi na verandu.

Međutim, Darja Aleksandrovna, pošto umiri dete i po zvrjanju kola poznađe da je on otišao, vrati se opet u sobu spavanje. To je bilo njeno jedino utočište od domaćih briga koje bi je opkolile čim bi odatle izašla. Eto i sad, za to kratko vreme dok je bila u dečjoj sobi, Engleskinja i Matrjona Filimonovna već su je pitale za neke stvari koje se nisu mogle odlagati, i na koje je jedino ona mogla odgovoriti: Šta da obuče deci za šetnju? Treba li im dati mleka? Treba li poslati po drugog kuvara?

- Ah, ostavite me, ostavite! - reče ona, i vrativši se sobu za spavanje sede na isto mesto gde je razgovarala s mužem, stisnu mršave ruke s prstenjem koje je spadalo s njenih koštunjavih prstiju, i poče u pameti prelaziti sav s razgovor s njime. »Otišao je! Ali kako je s njom svršio?« - mislila je. - »Da li se još sastaje s njom? Zašto ga nisam pitala? Ne, ne, tu nema izmirenja. Ako i ostanemo pod jednim krovom - mi smo tuđi jedno drugom. Zanavek tuđi« - ponovi ona opet, sa naročitim naglaskom, tu za nju strašnu reč. - »A kako sam ga volela, bože moj, kako sam ga volela! Kako sam volela! A zar ga sad ne volim? Zar ga ne volim više nego pre? Uglavnom je strašno to...« i ne dovrši misao, jer Matrjona Filimonovna proviri na vrata.

Dopustite bar da pošaljem po moga brata - reče ona – on će bar skuvati ručak; a ako bude kao juče, deca neće ručati do šest sati.

Dobro, idem evo odmah da naredim. Je li ko otišao po mleko?

I Darja Aleksandrovna se izgubi u brigama svakidašnjeg života i u njima utopi svoj jad, bar za neko vreme.

V

Zahvaljujući svojim lepim sposobnostima Stepan Arkadijevič učio je dobro u školi, samo je bio lenj i nestašan, i zato je ostajao među poslednjima. Ali bez obzira na svoj uvek raspusan život, skroman rang i mlade godine, on je zauzimao ugledno i dobro plaćeno mesto načelnika jednog sudskog nadleštva u Moskvi. To mu je mesto izradio zet Aleksije Aleksandrovič Karenjin, muž njegove sestre Ane, koji je imao jedno od najvažnijih mesta u ministarstvu u čijem je području bilo ono sudsko nadleštvo; ali i da Karenjin nije postavio svoga šuraka na to mesto, stotina drugih osoba - rođena i nerođena braća i sestre, stričevi, ujaci i tetke, izradili bi Stivi Oblonskom to, ili drugo slično mesto sa jedno šest hiljada rubalja plate, koliko mu je trebalo, jer su njegove finansijske prilike, i pored ženinog priličnog imanja, bile traljave.

Polovina Moskve i Petrograda bili su rođaci i prijatelji Stepana Arkadijeviča. On se rodio među ljudima koji su bili ili koji su postali ljudi od velikog uticaja. Jedna trećina državnika, sad već starih ljudi, bili su prijatelji njegova oca, i poznavali su Stivu još od malena; druga trećina bila je sa njim na »ti«; a treća - njegovi dobri poznanici; prema tom, svi koji su delili zemaljska blaga u obliku dobrih mesta, zakupa, koncesija, i tome sličnog, bili su mu prijatelji, i nisu mogli mimoći svoga čoveka. Oblonski se dakle nije morao bogzna koliko truditi da dobije dobro mesto; trebalo je samo ne odbijati kad ga ponude, ne zavideti nikom, ne svađati se ni s kim, ne vređati se, što on po urođenoj mu dobroti nikad nije ni činio. Njemu bi bilo smešno da su mu kazali da neće dobiti mesto sa platom koja mu je potrebna, utoliko pre što on nije ni tražio ništa izvanredno; on je hteo samo ono što su dobijali i njegovi vršnjaci; a vršiti takvu dužnost umeo je on isto kao i svaki drugi.

Stepana Arkadijeviča, zbog njegove dobre i vesele naravi besprekornog poštenja, ne samo što su voleli svi koji su ga poznavali, nego je u njemu, u njegovoj lepoj, vedroj spoljašnosti sjajnim očima, crnim obrvama, kosi, belom i rumenom licu bilo nečega što je fizički uticalo na ljude da prema njem budu prijateljski raspoloženi i veseli kad ga sretnu. »Ah! Stiva! Oblonski! Evo ga!«,

govorili su ljudi skoro uvek radosnim osmejkom kad bi ga videli. Ako bi se katkad desilo posle razgovora s njim neko opazi da tu nije bilo ničeg naročito radosnog, ipak, drugog ili trećeg dana, svi bi se o radovali kad bi se sreli s njim.

Služeći skoro tri godine kao načelnik jednog sudskog nadleštva u Moskvi, Stepan Arkadijevič je osim ljubavi stekao i poštovanje svojih drugova, potčinjenih mu činovnika, starešina i sviju koji su s njim imali posla. Glavne osobine Stepana Arkadijeviča, koje su mu pribavile to opšte poštovanje u službi, ležale su, prvo, u neobičnoj njegovoj snishodljivosti prema ljudima, koja je dolazila otuda što bio svestan svojih nedostataka; drugo, u potpunoj liberalnosti, ne onoj liberalnosti o kojoj je čitao u novinama, već onoj koja mu je bila u krvi, i s kojom se on potpuno jednako ponašao prema svima ljudima, bez obzira na njihovo stanje i položaj; i treće - najglavnije - u potpunoj ravnodušnosti prema poslu kojim se bavio, usled čega se nije nikad zanosio i nije grešio.

Kad stiže u svoje nadleštvo, Stepan Arkadijevič, u pratnji vratara koji je ponizno nosio za njim portfelj, uđe u svoj mali kabinet, obuče uniformu i pređe u zasedanje. Pisar i ostali činovnici ustadoše, klanjajući se veselo i s poštovanjem. Stepan Arkadijevič, kao i uvek, brzo prođe na svoje mesto, rukova se sa članovima i sede. Našali se i porazgovara taman onoliko koliko je trebalo, i poče da radi. Niko nije umeo bolje od Stepana Arkadijeviča naći onu granicu slobode, neizveštačenosti i zvaničnosti, koja potrebna da se posao prijatno radi. Sekretar, veselo i s poštovanjem, kao i svi koji su radili u kancelariji Stepana Arkadijeviča, pride s aktima i progovori prijateljski slobodnim tonom koji beše uveo Stepan Arkadijevič.

- Ipak smo uspeli da dobijemo izveštaj iz penzenskog okružnog načelstva. Evo, izvolite...

- Dobili smo ga najzad? - reče Stepan Arkadijevič metnuvši prst između akata. - Dakle, gospodo... - I sednica otpoče.

»Kad bi oni znali - mislio je on, nagnuvši dostojanstveno glavu i slušajući referat - kako im je predsednik, pre pola sata, izgledao kao dete kad nešto skrivi!« Oči su mu se smeškale dok se referat čitao. Do dva sata trebalo je da se radi, bez prekida, a u dva odmor i doručak.

Još nije bilo dva sata, kad se velika staklena vrata nadleštva otvoriše i neko uđe. Svi činovnici, i oni što su sedeli ispod careve slike, i oni iza zercala^[5], obradovavši se slučaju da se malo rasonode, osvrnuše se prema vratima; al poslužitelj koji je stajao pred vratima, istera onoga što je bio ušao i zatvori staklena vrata.

Kad je predmet bio pročitao, Stepan Arkadijevič ustade, proteže se, i povodeći se za slobodoumnijim mišljenjem, koje je onda bilo pretežno, izvadi još u zasedanju cigaretu, pa ode u svoj kabinet. Dvojica njegovih drugova, stari činovnik Njikitin i *kamer-junker*^[6] Grinjevič iziđoše za njim.

- Završićemo valjda posle doručka - reče Stepan Arkadijevič.

- Kako da nećemo! - reče Njikitin.

- A taj Fomin mora da je strašna varalica - reče Grinjevič o čoveku pominjanom u predmetu koji su pretresali.

Stepan Arkadijevič se namršti kad ču te Grinjevičeve reči, dajući time na znanje kako je nepristojno pre vremena donositi ocenu - i ne odgovori ništa.

- Ko je to ulazio? - upita poslužitelja.

- Nekakav čovek, vaše prevashodstvo, ušao bez pitanja, koliko dok sam se okrenuo. Tražio je vas. Kazao sam mu: kad iziđu članovi, tada...

- Gde je?

- Mora da je izašao u predsoblje, dosad je ovuda šetao. Evo ga - reče poslužitelj pokazujući rukom snažnog, plećatog čoveka kovrdžave brade, koji se, ne skidajući jagnječju šubaru, lako i brzo peo po izlizanim stepenicama od kamena. Nekakav suvonjav zvaničnik, koji je s portfeljom silazio, zastade, pogleda popreko u noge čoveka koji se brzo peo, zatim, čisto pitajući, pogleda u Oblonskog.

Stepan Arkadijevič stajao je gore na stepenicama. Njegovo dobrodušno vedro lice, uokvireno vezenom jakom uniforme, razvedri se još više kad poznađe onoga koji se peo.

- Dabogme! Ljevin! Jedva jednom! - reče s prijateljskim poznaničkim osmehom, zagledajući Ljevina koji mu priđe. - Kako ti nije bilo odvratno da me tražiš u ovoj jazbini? - reče Stepan Arkadijevič, i ne zadovolji se rukovanjem, već i poljubi svog prijatelja. - Jesi li odavno došao?

- Tek što sam stigao. Mnogo sam želeo da te vidim - odgovori Ljevin osvrćući se oko sebe stidljivo i u isti mah ljutito i uznemireno.

- Hajdemo u kabinet - reče Stepan Arkadijevič, koji je poznavao čistoljubivu i rasrdljivu stidljivost svoga prijatelja, i uhvativši ga za ruku povede ga za sobom kao da ga provodi kroz neku opasnost.

Stepan Arkadijevič bio je na »ti« skoro sa svima svojim poznanicima: sa šezdesetogodišnjim starcima, sa dvadesetogodišnjim mladićima, s glumcima, ministrima, trgovcima i general-ađutantima, tako da su se mnogi od onih s kojima je bio na »ti« često nalazili na dvema krajnjim tačkama društvenog

položaja, i veoma bi se začudili kad bi doznali da preko Oblonskog imaju nečeg zajedničkog. On je bio na »ti« sa svakim s kim je pio šampanj, a šampanj je pio sa svima, i zato, kad bi se pred svojim potčinjenima susreo sa nekim od svojih postidnih »ti«, kako je u šali nazivao mnoge svoje prijatelje, on je, sa urođenim mu taktom, umeo da umanji neprijatan utisak toga »ti« kod potčinjenih. Ljevin nije bio od postidnih »ti«, ali je Oblonski svojim taktom osetio da Ljevin misli kako on možda ne želi da pred potčinjenima pokaže svoju bliskost njim, i zato pohita da ga uvede u kabinet.

Ljevin je bio gotovo istih godina s Oblonskim, i nije s njim na »ti« samo po šampanjcu. Ljevin je bio njegov drug i prijatelj iz rane mladosti. Oni su se voleli, bez obzira na razne naravi i ukuse, kao što se vole drugovi koji su sprijateljili još u prvoj mladosti. Ali, kao što često biva ljudi koji su izabrali različita zanimanja, svaki od njih, premda je posle zrelog razmišljanja pravdao rad svoga prijatelja, u duši je onog drugog prezirao. Svakome se od činilo da je onaj život kojim on živi, jedini pravi život, a onaj kojim živi prijatelj - samo opsena. Oblonski se tako nije mogao uzdržati od lakog, ironičnog osmejka kad je video Ljevina. Mnogo ga je puta već video kako dolazi u Moskvu sa sela, gde je nešto radio, ali šta je radio, to Stepan Arkadijevič nije mogao dobro da razume, a nije se za to ni interesovao. Ljevin je dolazio u Moskvu uvek uzbuđen, užurban, malo snebivljiv i ljutit zbog te snebivljivosti, i najčešće s potpuno novim i neočekivanim pogledima na stvari. Stepan Arkadijevič smejao se tome, i voleo je to. Tako isto, Ljevin je u duši prezirao varoški način života svoga prijatelja i njegovu službu, koju je smatrao za besposlicu i podsmevao joj se. Razlika je bila u tome što se Oblonski, radeći ono što svi rade, smejao dobroćudno i samopouzvano; a Ljevin, bez samopouzdanja i ljutito.

- Odavno smo ti se nadali - reče Stepan Arkadijevič ulazeći u kabinet; pustio je ruku Ljevinovu, kao da je time hteo reći da je tu sad prestala opasnost. - Veoma, veoma se radujem što te vidim - nastavi on. - Šta mi radiš? Kako si? Kad došao?

Ljevin je ćutao pogledajući u nepoznata lica dvojice pomoćnika Oblonskog, a naročito u ruku elegantnog Grinjeviča sa tako dugačkim belim prstima, sa tako dugim, žutim, pri kraju savijenim noktima, i tako velikim i sjajnim dugmetima košulji, da su te ruke očigledno privlačile svu njegovu pažnju i nisu mu davale da slobodno misli.

Oblonski to odmah opazi i osmehnu se.

- Ah, da, dopustite da vas upoznam - reče. - Moji pomoćnici: Filip Ivanovič Njikitin, Mihailo Stanislavič Grinjevič - i okrenuvši se Ljevinu: - član

zemstva^[7], novi saradnik u zemstvu, atleta koji jednom rukom diže osamdeset kilograma, stočar i lovac, i moj prijatelj Konstantin Dmitrič Ljevin, brat Sergija Ivanoviča Koznišova.

- Drago mi je - reče starac.

- Imao sam čast da upoznam vašeg brata, Sergija Ivanoviča - reče Grinjevič pružajući mu svoju tanku ruku dugim noktima.

Ljevin se namršti, rukova se hladno i odmah se okrete Oblonskom. Mada je veoma poštovao svoga brata po majci, književnika, koga je znala sva Rusija, trpeti nije mogao kad mu se neko obraća ne kao Konstantinu Ljevinu, već kao bratu čuvenoga Koznišova.

- Nisam više član zemstva. Sa svima sam se posvađao više ne idem na skupove - reče Oblonskom.

- Zar već! - osmehnu se Oblonski. - Ali kako? Zašto?

- Duga je to priča. Ispričaću ti jednom - reče Ljevin, pa odmah poče da priča. - Ukratko rečeno, uverio sam se da nikakvog rada u zemstvu nema i ne može biti - poče vatreno, kao da ga je neko maločas uvredio. - S jedne strane, igračka, igraju se parlamenta, a ja nisam ni odveć mlad, ni odveć star, da bih se zabavljao igračkama; a s druge strane (on zape), to je - sredstvo za sresku *coterie*^[8] da dođu do novca. Nekad su to radili tutori i sudije, a sada zemstvo; ne kažem da uzimaju mito, nego da vuku plate koje nisu zaslužili - govorio je tako vatreno kao da je neko od prisutnih pobijao njegovo mišljenje.

- Aha! Ti si kao što vidim, opet u novoj fazi, u konzervativnoj - reče Stepan Arkadijevič. - Uostalom, razgovaraćemo docnije o tome.

- Da, docnije. Ali potrebno je da budem s tobom - reče Ljevin gledajući s mržnjom Grinjevičevu ruku.

Stepan Arkadijevič se lako osmehnu.

- Govorio si da više nikad nećeš obući evropsko odelo? - reče, mereći očima Ljevinovo novo odelo koje je sigurno šio neki Francuz krojač. - Dakle, vidim: nova faza.

Ljevin najedanput pocrvene, ali ne onako kao što crvene odrasli ljudi - tako da sami to ne osećaju, već onako kao što crvene dečaci, i osećaju da su smešni sa svojom stidljivošću, zbog toga se stide i crvene još više, gotovo do suza. Tako je neobično bilo videti to umno, muško lice u takvom detinjastom stanju, da ga Oblonski prestade gledati.

- Gde ćemo se videti? Vrlo, vrlo je potrebno da s tobom porazgovaram - reče Ljevin.

Oblonski kao da se zamisli.

- Znaš šta: hajdemo na doručak kod Gurina, tamo ćemo razgovarati. Ja sam slobodan do tri sata.

- Ne mogu - odgovori Ljevin, razmislivši - imam da svratim još na jedno mesto.

- Pa dobro, onda ćemo zajedno ručati.

- Ručati? Nemam ja ništa naročito, tek da ti kažem dve reči, da te nešto pitam, a posle ćemo razgovarati.

- Pa reci mi odmah te dve reči, a razgovaraćemo za ručkom.

- Hteo bih, znaš - počeo Ljevin - uostalom nije ništa važno.

Lice mu odjednom posta pakosno zbog toga što se trudio da savlada svoju stidljivost.

- Šta rade Ščerbacki? Je li sve po starom? - reče.

Stepan Arkadijevič odavno zna da je Ljevin zaljubljen u njegovu svastiku Kiti, pa se neprimetno osmehnu, a oči mu veselo sinuše.

Ti si mi kazao dve reči, a ja ti ne mogu na to odgovoriti sa dve reči, jer... Oprosti, molim te, samo za trenutak...

Uđe sekretar, s poštovanjem u kojem se ogledala i neka srdačnost i neko opšte svima sekretarima skromno saznanje o svojoj nadmoćnosti u poznavanju posla nad svojim starešinom, priđe Oblonskom s aktima, i tobož tražeći uputstva počeo objašnjavati neko zapleteno mesto. Stepan Arkadijevič ga ne sasluša, metnu nežno svoju ruku na njegov rukav.

- Ne, uradite onako kao što sam vam kazao - reče, i tom se osmehnu da bi ublažio svoju primedbu; objasnivši ukratko kako on razume tu stvar, odmače akta i ponovi: Uradite tako, molim vas, Zahare Njikitiču.

Zbunjeni sekretar ode. Dok se Oblonski objašnjavao sa sekretarom, Ljevin se potpuno pribrao. Stajao je naslonjen obema rukama na stolicu, a lice mu je izražavalo podrugljivu pažnju.

- Ne razumem, ne razumem, - reče.

- Šta ne razumeš? - reče Oblonski, osmejkujući se isto onako veselo i vadeći cigaretu. Očekivao je od Ljevina neki neobičan ispad.

- Ne razumem šta vi radite - reče Ljevin sležući ramenima. - Kako možeš to tako ozbiljno raditi?

- Zašto?

- Pa zato što tu nema šta da se radi.

- To se tebi tako čini, mi smo pretrpani poslom.

- Na hartiji. Ali, jest, ti imaš dara za to - Ljevin.

- To jest, ti misliš da meni nešto nedostaje?

- Možda je i tako - reče Ljevin. - Pa ipak ja uživam u veličanstvenosti i ponosim se što mi je prijatelj tako veliki čovek. Ali, nisi mi odgovorio na pitanje - dodade gledajući očajnim naprezanjem pravo u oči Oblonskom.

- Dobro; dobro. Počekaj malo, doći ćeš i ti do ovoga. Lako je tebi kad imaš tri hiljade lanaca u karazinskom srezu, i takve mišice, i svežinu dvanaestogodišnje devojčice - doći ćeš i ti k nama. A što se tiče onoga što si pitao: sve je isto, šteta samo što nisi tako dugo bio kod njih.

- A zašto? - upita Ljevin uplašeno.

- Ništa - odgovori Oblonski. - Razgovaraćemo. A zašto si upravo došao?

- Ah, i o tome ćemo docnije govoriti - reče Ljev« pocrvenevši opet do ušiju.

- Lepo. Razumeli smo se - reče Stepan Arkadijevič. Vidiš, ja bih te pozvao svojoj kući, ali žena mi je nešto slaba. Nego znaš šta, ako hoćeš da se s njima vidiš, one će danas od četiri do pet sigurno biti u Zoološkoj bašti. Kiti ide na klizanje. Ti otidi tamo, ja ću doći po tebe, pa ćemo nekud na ručak.

- Vrlo dobro! Dakle, do viđenja!

- Samo pazi, znam, zaboravićeš, ili ćeš iznenada uteći na selo! - viknu smejući se Stepan Arkadijevič.

- Neću, zacemento.

I Ljevin izađe iz kabineta, setivši se tek kad je već bio na vratima da je zaboravio da se oprosti s pomoćnicima Oblonskog.

- Mora da je to neki veoma energičan gospodar - reče Grinjevič kad Ljevin izađe.

- Jeste, baćuška - odgovori Stepan Arkadijevič, mašući glavom - i ima sreće! Tri hiljade lanaca u karazinskom srezu, budućnost pred njim, i gledajte kako je svež! A ne kao mi.

- A na šta se vi žapite, Stepane Arkadijeviču?

- Pa, zlo je, ne valja - reče Stepan Arkadijevič i duboko uzdahnu.

VI

Kad je Oblonski zapitao Ljevina zašto je upravo došao, Ljevin je pocrveneo i naljutio se na sebe što je pocrveneo, jer mu nije mogao odgovoriti: »Došao sam da prosim tvoju svastiku«, iako je samo zato došao.

Ljevin i Ščerbacki behu stare moskovske plemićke kuće, koje su uvek bile u bliskim i prijateljskim odnosima. Ti su se odnosi još jače učvrstili u vreme kad je Ljevin bio student. On se bio zajedno spremao i upisao na univerzitet sa mladim knezom Ščerbackim, bratom gospođica Doli i Kiti. U to vreme Ljevin je često odlazio u kuću Ščerbackima, i zaljubio se u tu kuću. Ma koliko to izgledalo čudnovato, ali Konstantin Ljevin bio je zaljubljen baš u kuću, u porodicu, a naročito u žensku polovinu porodice Ščerbackih. Svoju majku Ljevin nije ni zapamtio, a njegova jedina sestra bila je starija od njega, tako da je u kući Ščerbackih prvi put video stari plemićki život obrazovane i čestite porodice, kojim on nije živeo, jer je ostao oca i majke. Svi članovi te porodice, naročito ženska polovina, činili su mu se kao zaklonjeni nekim tajanstvenim poetskim zastorom, i on ne samo da u njima nije video nikakvih mana, nego je bio uveren da se iza toga zastora, koji ih je zaklanjao, kriju samo uzvišeni osećaji i svemoguća savršenstva. Zašto su te tri gospođice govorile jednog dana engleski, a drugog francuski; zašto su određeno vreme naizmenice svirale na klaviru, a zvuci se čuli i gore kod brata, gde su njih dvojica, kao studenti, učili; zašto su dolazili ti učitelji francuske književnosti, muzike, crtanja, igranja; zašto su se tri gospođice, u određeno vreme, u pratnji *m-lle Linon* izvozile u kočijama do Tverskog bulevara, u atlasnim bundicama - Doli u dugačkoj, Natalija u poludugačkoj, a Kiti u sasvim kratkoj, tako da su joj se dobro videle lepe nožice u zategnutim crvenim čarapama; zašto su šetale po Tverskom bulevaru u pratnji lakeja sa zlatnom kokardom na šeširu - sve i mnogo šta što se zbivalo u tom njihovom tajanstvenom svetu, Ljevin nije razumevao, ali je znao da je sve što se tamo zbiva divno, i bio je zaljubljen baš u tajanstvenost toga što se zbivalo.

Kao student umalo se nije zaljubio u najstariju, Doli; nju ubrzo udadoše za Oblonskog. Zatim se počeo zaljubljuvati u drugu sestru. Nekako je osećao da

treba da se zaljubi u jednu od sestara, samo nije bio načisto u koju; ali, i Natalija se udade, za diplomatu Ljvova, čim je počela da izlazi u društvo. Kiti je bila još dete kad je Ljevin svršio univerzitet. Mladi Ščerbacki stupi u mornaricu i udavi se u Baltičkom moru, Ljevin, iako je bio prijatelj Oblonskom, počne ređe dolaziti Ščerbackima. Ali kada je početkom ove zime, posle godinu dana došao sa sela u Moskvu i video se sa Ščerbackima, razumeo je u koju mu je od njih triju bilo suđeno da se zaljubi.

Ništa prostije, reklo bi se, već da on sa svojih trideset i dve godine, čovek od dobra roda, pre bogat nego siromah, zaprosi kneginjicu Ščerbacku; na svu priliku, svi bi rekli je on dobra prilika. Ali Ljevin je bio zaljubljen, pa mu se činilo da je Kiti savršena u svakom pogledu, da je stvorenje koje je uzdignuto iznad svega zemaljskog, a on tako nizak zemaljski stvor, da se nije moglo ni misliti da će ma ko, pa i ona sama, smatrati njega dostojnim nje.

Pošto je kao u nekom bunilu proveo u Moskvi dva meseca, viđajući se s Kiti skoro svakog dana na različitim sastancima u velikom svetu, koji je počeo pohađati samo da bi se sretao sa njom, on iznenada odluči da od toga ne može biti ništa vrati se u svoje selo.

Ljevinovo uverenje da od toga ne može biti ništa osnivalo se na tom: da je on u očima njenih rođaka bio rđava nedostojna prilika za divnu Kiti, i da ga ni sama Kiti ne može voleti. U očima njenih rođaka on nema nikakvo uobičajeno, određeno zanimanje i položaj u društvu; dok su njegovi drugovi, sad, kad je njemu trideset i dve godine, postali: i pukovnik i carev ađutant, neko profesor, neko direktor banke ili železničke direkcije, ili predsednik čitavog jednog državnog nadleštva, kao na primer Oblonski; a on (on je vrlo dobro znao kakav mora izgledati u očima sveta), on je plemić-spahija koji gleda da zapati što više krava, koji ide u lov šljuke, podiže zgrade na svom imanju, što će reći: čovek bez ikakva talenta, od koga ništa ne može biti, i koji, društvenim pojmovima, radi ono što rade ljudi koji nizašta nisu sposobni.

Tajanstvena i divna Kiti nije mogla voleti tako ružna čoveka za kakvog je on sebe smatrao, i, što je glavno, čoveka tako običnog, koji se ničim nije istakao. Osim toga, njegovi pređašnji odnosi prema Kiti - odnosi odraslog čoveka prema detetu, što je poticalo od njegova drugovanja s njenim bratom - činili su mu se kao nova prepreka njegovoj ljubavi. Ružnog i dobrog čoveka, u kakve je on sebe ubrajao, mogli su, mislio je on, voleti kao dobrog prijatelja, ali da takav čovek bude voljen ljubavlju kojom je on voleo Kiti, za to bi trebalo biti lep, i, što je glavno, neobičan čovek.

Ljevin je slušao da žene često vole i ružne, obične ljude, ali tome nije

verovao, jer je sudio po sebi: on je mogao voleti samo lepe, tajanstvene i neobične žene.

Međutim, posle dvomesečne usamljenosti na selu, on uverio da ovo nije bila jedna od onih zaljubljenosti kakve je osećao u ranoj mladosti; da mu ovo osećanje ni za trenutak ne daje mira; da on ne može živeti dok se ne reši pitanje: hoće li ona biti njegova žena ili ne, i da njegovo očajanje dolazi sam od uobraženja, jer on nema nikakvih dokaza da će ga tamo odbiti. I sad je eto došao u Moskvu sa čvrstom namerom da Kiti zaprosi i da se oženi, ako ga prime. Ili... nije mogao ni misli šta će biti s njim, ako ga odbiju.

VII

Ljevin je stigao jutarnjim vozom u Moskvu i odseo kod svoga starijeg brata po majci, Koznišova. Pošto se presvukao, ušao je bratu u kabinet, u nameri da mu odmah ispriča zašto je došao, i da ga upita za savet; ali brat nije bio sam. Kod njega se našao poznati profesor filozofije, koji je iz Harkova doputovao da izgladi nekakav nesporazum ponikao među njima u jednom važnom filozofskom pitanju. Profesor se vatreno borio protiv materijalista, a Sergije Koznišov pažljivo je pratio tu polemiku, i kad je pročitao poslednji profesorov članak, saopštio mu je u pismu neke zamerke, prebacujući mu da je postao odveć popustljiv prema materijalistima. I profesor odmah doputova da se objasne. Govorilo se o *temi*^[9] koja je onda bila u modi: ima li granice između psihičkih i fizioloških pojava u ljudskoj delatnosti, i gde je ta granica?

Sergije Ivanovič dočeka brata sa svojim ljubaznim i osmejkom sa kojim je dočekivao svakoga, predstavi ga profesoru i nastavi razgovor.

Omalen čovek u naočarima, žut u licu, niska čela, prekide za trenutak razgovor da se pozdravi, i nastavi onda govor ne obraćajući pažnju na Ljevina. Ljevin sede, očekujući da profesor ode, ali ga ubrzo zainteresova predmet o kojem su govorili.

Ljevin je nailazio u časopisima na *članke*^[10] o kojima se sad tu govorilo, čitao ih i interesovao se njima, jer su pisci u razvijali osnove prirodnih nauka, koje su Ljevinu, prirodnjaku po struci, bile poznate; samo što on naučne zaključke o čovekovu poreklu od životinje, o refleksima, o biologiji i sociologiji nikad nije dovodio u vezu s pitanjima o značaju koji život i smrt imaju za njega samoga, pitanja koja su mu u poslednje vreme češće dolazila na pamet.

Slušajući njihov razgovor, zapazio je da oni vezuju naučna pitanja sa intimno čovečnim pitanjima, i nekoliko puta su se već gotovo dotakli bili tih pitanja, ali uvek, čim bi, kako se činilo, došli blizu najvažnijem, odmah bi se opet udaljavali i ponovo se udubljivali u oblast finih podela, uslovnih pogodaba, citata, nagoveštaja, pozivanja na autoritete, tako da je on, Ljevin,

jedva razumevao o čemu govore.

- Ne mogu dopustiti - reče Sergije Ivanovič sa urođenom mu jasnošću i razgovetnošću u izražavanju i sa elegancijom dikcije - ni u kom slučaju se ne mogu složiti s *Kajsom*^[11], da sve moje predstave o spoljašnjem svetu dolaze od utisaka. Najosnovniji pojam o bitisanju nisam dobio putem osećanja; i nemamo ni naročitog organa pomoću kojeg bismo došli do toga pojma.

- Jest, ali oni - *Vurst* i *Knaust*, i *Pripasov* - oni će vam odgovoriti da vaše saznanje o bitisanju potiče iz ukupnosti svih osećanja, da je to saznanje, dakle, rezultat osećanja. Vurst čak otvoreno govori: čim nema osećanja, nema ni pojma o bitisanju.

- Naprotiv, ja kažem - poče Sergije Ivanovič.

Ljevinu se u taj mah učini da se oni, došavši najglavnijeg, opet udaljuju, i odluči da profesora upita:

- Prema tome, kad se moja čula ugase, kad telo umre, onda ne može više biti ni bića?

Jetko, i kao s nekim intelektualnim bolom što je prekinut u mislima, profesor pogleda toga čudnovatog pitača koji više liči na onoga što vuče lađu nego na filozofa, pa skrenu pogled na Sergija Ivanoviča, kao da ga pita: vredi li tu govoriti? Sergije Ivanovič, koji nije govorio ni blizu s onom napregnutošću i jednostranošću s kojima je to radio profesor i u čijoj je glavi ostajalo mesta i da profesor odgovori, i da u isto vreme razume to prosto i prirodno gledište sa kojeg je pitanje bilo postavljeno, osmehnu se i reče:

- Još nemamo prava da rešavamo to pitanje.

- Nemamo podataka - potvrdi profesor, i nastavi svoje dokazivanje. - Ne - govorio je - ja samo ističem: ako osećanju, kao što veli Pripasov, služi kao podloga utisak onda moramo strogo razlikovati ta dva pojma.

Ljevin nije više slušao, čekao je samo da profesor ode.

VIII

Kad profesor ode, Sergije Ivanovič se okrete bratu.

- Milo mi je što si došao. Hoćeš li se zadržati? Kako gazdinstvo?

Ljevin je znao da gazdinstvo nimalo ne zanima starijeg brata, i da je tim pitanjem on hteo jedino da mu učini zadovoljstvo, i zato odgovori samo o prodaji pšenice i o novcu.

Ljevin je hteo da kaže bratu kako je naumio da se ženi, i ga zamoli za savet; čak se čvrsto bio odlučio na to; ali kad se sastao s bratom, kad je čuo njegov razgovor s profesorom, kad je zatim čuo kako brat i nehotice, kao s neke visine, pita za gazdinstvo (imanje njihove majke nije bilo podeljeno, i Ljevin upravljao i svojim i bratovljevim delom), Ljevin oseti nekako ne može zapodenuti razgovor s bratom o svojoj odluci se ženi. Osećao je da brat to neće onako shvatiti kako bi želeo.

- A šta se radi kod vas u zemstvu? - zapita Sergije Ivanovič, koga je zemstvo neobično zanimalo; on mu pripisivao veliki značaj.

- Pravo da ti kažem, ne znam...

- Kako to?... Pa ti si član uprave?

- Nisam više; istupio sam, i ne idem više na sednice odgovori Ljevin.

- Šteta! - reče Sergije Ivanovič namrštivši se.

Da bi se opravdao, Ljevin počeo pričati šta se radi na sednicama u njegovom srezu.

- Uvek ti je to tako! - prekide ga Sergije Ivanovič. - Mi smo, Rusi, uvek takvi. Možda nam je to i dobra strana, ta sposobnost da vidimo svoje mane, ali preterujemo, tešimo se ironijom koja nam je uvek na jeziku. Reći ću ti samo toliko: daj ti takva prava, kao što je vaša ustanova zemstva, drugom narodu u Evropi, Nemcima i Englezima, oni bi s njima izvojevali slobodu; a mi se samo podsmevamo.

- Šta ću? - reče Ljevin pokunjeno. - To je bio moj poslednji pokušaj. Ja sam iskreno pokušavao. Ne mogu, nisam za to stvoren.

- Nije istina da nisi za to stvoren - reče Sergije Ivanovič - već rđavo shvataš stvar.

- Može biti - reče Ljevin tužno.

- A znaš li da je brat Nikolaj opet ovde?

Brat Nikolaj bio je rođeni i stariji brat Konstantina Ljevina, a brat po majci Sergiju Ivanoviču, propao čovek koji je proćerdao veći deo svoga imanja u najsumnjivijem i rđavom društvu, a s braćom bio u svađi.

- Šta kažeš? - uzviknu Ljevin zaprepašćeno. - Otkud znaš?

- Video ga Prokofije na ulici.

- Ovde u Moskvi? Znaš li gde je? - Ljevin ustade, kao da htjede odmah otići.

- Kajem se što sam ti kazao - reče Sergije Ivanovič, vrteći glavom i posmatrajući uzbuđenje mlađeg brata. - Slao sam da doznam gde živi, i poslao mu menicu koju sam za njega isplatio Trubinu. Evo šta mi je odgovorio.

I Sergije Ivanovič izvuče ispod pritiskivača pisamce i dade ga bratu.

Ljevin pročita pisamce napisano neobičnim, njemu poznatim rukopisom: »Molim vas, ostavite me na miru; to je jedino što tražim od svoje drage braće. Nikolaj Ljevin.«

Ljevin pročita, i ne dižući glave stajaše s pisamcetom u ruci pred Sergijem Ivanovičem.

U njegovoj se duši borila želja da zaboravi nesrećnog brata i saznanje da to nije lepo.

- On očigledno hoće da me uvredi - nastavi Sergije Ivanovič - ali on me ne može uvrediti, i ja bih od sveg srca želeo da mu pomognem, samo, znam da je to nemoguće.

- Jest, jest - ponovi Ljevin. - Ja razumem i cenim tvoje odnose prema njemu, ali ja ću ga ipak potražiti.

- Ako baš hoćeš, potraži ga, ali ja ti ne savetujem - reče Sergije Ivanovič. - To jest, što se mene tiče, Ja se ne bojim da će on tebe posvađati sa mnom; ali tebe radi ti savetujem da ne ideš. Tu nema pomoći. Uostalom, radi kako hoćeš.

- Možda i nema pomoći, samo, ja osećam, naročito sada - ali to je drugo - osećam da ne bih mogao biti miran.

- To ja ne razumem - reče Sergije Ivanovič. - Ali jedno znam - dodade - ovo nam je nauk da budemo smerni. Počeo sam drukčije i snishodljivo da

gledam na ono što se zove podlost, otkad je naš brat Nikolaj postao ovo što je... Ti znaš šta je učinio...

- Ah, to je strašno, strašno! - ponovi Ljevin.

Doznajući bratovljevu adresu od lakeja Sergija Ivanoviča, Ljevin htjede odmah da ide, ali promislivši malo, ostavi to za uveče. Da bi stekao duševni mir, trebalo je pre svega da reši ono pitanje zbog kojeg je došao u Moskvu. Od brata Ljevin je otišao u kancelariju Oblonskom, i doznajući gde će biti Ščerbacke, ode tamo gde mu rekoše da će moći da nađe Kiti.

IX

Osećajući kako mu lupa srce, Ljevin se u četiri sata skide sa fijakera pred Zoološkom baštom i pođe stazom ka klizalištu znajući nasigurno da će tamo naći Kiti, jer je na ulazu video kočije Ščerbackih.

Bio je vedar i hladan dan. Napolju je stajao čitav niz kola, saonica i žandarma. Gomile lepo obučena sveta, sa šeširima koji su se prelivali na suncu, vrvele su na ulazu i raščišćenim stazama, između kućica načinjenih u ruskom stilu, sa rezbarijom na krovu; stare kitnjaste breze, čije su se grane povijale pod snegom, izgledale su kao obučene u novo svečano ruho.

On je išao stazom ka klizalištu i govorio u sebi:

»Ne treba se uzrujavati, treba se stišati. Šta ti je? Šta hoćeš? Ćuti, budalo!« govorio je svome srcu. I što se većma trudio da se umiri, sve većma ga je nešto gušilo. Neki poznanik ga srete i viknu ga po imenu, ali Ljevin ga i ne poznađe. Pope se na brdo; tu su zvečali lanci sportskih saonica koje su se dizale i spuštale niz breg, tutnjale i prevrtale se uz pratnju veselog smeha. On prođe još nekoliko koraka i dođe do glavnog klizališta, i odmah između sviju klizača poznađe nju.

Saznao je da je ona tu po radosti i strahu koji mu obužeše srce.

Ona je stajala i razgovarala s jednom gospođom na suprotnom kraju klizališta. Činilo se da nema ničeg osobitog ni u njenom odelu ni u njenom držanju; ali Ljevin je nju tako lako poznao u gomili, kao što bi se lako poznala ruža među koprivama. Kiti je osvetljavala sve. Ona je bila osmejak koji je obasjavao sve unaokolo. »Je li moguće da ću sići dole na led, da joj mogu prići?« pomisli on. Mesto gde je ona stajala činilo mu se kao nepristupačna svetinja, i u jednom trenutku zamalo nije otišao, toliko ga beše spopao strah. Morao se savladati i reći sam sebi kako oko nje prolaze i drugi svakovrsni ljudi i on može otići tamo da se kliza. Siđe dole, izbegavajući da dugo gleda u nju, kao u sunce, ali ju je video, kao i sunce, i ne gledajući je.

U isti dan u nedelji, i u isto vreme, skupljala su se na ledu lica koja su se poznavala i pripadala istom društvu. Tu bili majstori u klizanju, koji su se

razmetali svojom veštinom i oni koji su tek učili gurajući pred sobom naslonjače, nevešti i plašljivi; i deca i starci koji su se klizali iz higijenskih potreba. Svi su se Ljevinu činili kao srećni izabranici, zato što su bili u njenoj blizini. Svi klizači jurili su hladnokrvno pored nje, čas sustižući je a čas prestižući je; čak su i razgovarali s njom, i nezavisno od nje uživali u divnom ledu i lepom vremenu.

Nikolaj Ščerbacki, Kitin brat od strica, u kratkom kaputu i uzanim pantalonama, sedeo je na klupi sa klizaljka na nogama, i kad ugleda Ljevina, viknu:

- A, evo najboljeg klizača u Rusiji! Kad ste došli? Led je divan. Namestite klizaljke.

- Nemam ih - odgovori Ljevin čudeći se toj smelosti i slobodi u njenom prisustvu, i ne gubeći je ni za trenutak iz vida, mada nije u nju gledao. Osećao je da mu se sunce približava. Ona se nalazila na uglu; iskrenuvši malo svoje uske nožice u visokim cipelama, očigledno bojažljivo se klizala pravo k njemu. Nekakav dečko u ruskom odelu, očajno mašući rukama i saginjući se do zemnlje, projuri mimo nje. Ona se klizala nesigurno; izvadivši ruke iz mufa koji joj je visio o vratu, držala ih je u pripravnosti; gledajući u Ljevina koga je poznala, smešila se na njega u svome strahu. Kad dovrši krug, ukrućenom nogom se odupre i doklizi do Ščerbackog, pa, uhvativši se za njega i osmehujući se, klimnu glavom Ljevinu. Bila je lepša nego što je on zamišljao.

Kad god je o njoj mislio, živo ju je umeo sebi predstaviti, naročito lepotu male plavokose glave koja je tako slobodno bila postavljena na lepo razvijenim devojačkim ramenima i imala izraz detinjske vedrine i dobrote. Detinjski izraz njena lica i vitak, lep stas davali su joj naročitu lepotu i toga se on dobro sećao; ali ono što ga je uvek iznenađivalo, to je bio izraz njenih krotkih, mirnih i providnih očiju koje nisu umele lagati; a osobito njen osmejak, koji je Ljevina prenosio u čaroban svet, u kojem se osećao mek i ganut, kakav je bivao, sećao se, u retke dane svoga ranoga detinjstva.

- Kad ste došli? - reče ona pružajući mu ruku. - Hvala! - dodade, kad joj on podiže maramicu što beše ispala iz mufa.

- Ja? Skoro, juče... to jest, danas... sam došao, - odgovori koji od uzbuđenja u prvi mah nije ni razumeo šta ga ona pita. Hteo sam da dođem k vama - reče, i setivši se s kojom namerom ju je tražio, zbuni se i pocrvene. - Nisam ni znao da se klizate, i to tako lepo.

Ona ga pažljivo pogleda, kao da je htela da dokuči zašto je zbunjen.

- Vaša pohvala mnogo vredi. Ovde, vas su ljudi zadržali u uspomeni kao

najboljeg klizača - reče stresajući ručicom u rukavici inje koje joj beše palo na muf.

- Jest, nekad sam se sa strašću klizao - reče on - hteo sam da postanem savršen veštak.

- Vi, čini mi se, sve radite sa strašću - reče ona smešeći se. - Ja bih tako rado posmatrala kako se klizate. Hajdete, namestite klizaljke, pa ćemo se zajedno klizati.

»Klizati se zajedno! Je li moguće?« pomisli Ljevin gledajući je.

- Odmah ću ih namestiti - reče.

I ode da namesti klizaljke.

- Niste nam odavno dolazili, gospodine - reče poslužitelj, pridržavajući mu nogu i nameštajući klizaljke. - Posle vas nije bilo više majstora među gospodom. - Je li dobro? - zapita, pritežući kaiš.

- Dobro, dobro, samo brže, molim te - odgovori Ljevin mukom zadržavajući osmejak sreće što mu se i nehotice pokaza na licu. »Jeste, mislio je on, eto to je život, eto to je sreća! Zajedno, reče ona, hajde da se klizamo zajedno. Kako bi bilo da joj sad kažem? Ali se baš zato i bojim da joj sad kažem, što sam sad srećan, srećan makar samo u nadi... A onda?... Ali moram! Moram, moram! Dalje od mene, slabosti!«

Ljevin ustade, skide zimski kaput, i rastrčavši se po hrapavome ledu oko kućice podignute na klizalištu, izlete na gladak led i poče se tako lako klizati kao da je samo svojom voljom ubrzavao i usporavao kretanje. On joj priđe plašljivo, ali ga njen osmejak umiri.

Ona mu pruži ruku, i pođoše zajedno, ubrzavajući što su brže jurili, ona mu je sve jače stezala ruku.

- S vama bih brže naučila; ne znam zašto, ali osećam poverenje prema vama - reče mu ona.

- I ja verujem u sebe kad se vi oslonite na mene - dodade on, ali se odmah uplaši onoga što je rekao i pocrvene. I zbilja, čim izgovori te reči, odjednom, kao kad sunce zađe za oblake, njeno lice izgubi svu svoju umiljatost, i Ljevin opazi onu poznatu mu živu promenu na njenu licu koja je pokazivala napregnutost misli: na njenu glatkom čelu pojavi se bora.

- Vi imate neku neprijatnost? Uostalom, ja nemam prava da pitam - brzo progovori on.

- Po čemu to mislite?... Ne, nije mi ništa neprijatno odgovori ona hladno, i odmah dodade: - Jeste li videli *m-lle Linon*?

- Još nisam.

- Priđite joj, ona vas mnogo voli.

»Šta li je to? Uvredio sam je. Bože, pomози mi!« - pomisli Ljevin i pojuri staroj Francuskinji sa sedim uvojcima, koja je sedela na klupi.

Smešeći se i pokazujući svoje veštačke zube, ona ga predusrete kao staroga prijatelja.

- Da, eto rastemo - reče ona pokazujući očima na Kiti, i - starimo. *Tiny bear*^[12] već je veliki! - nastavi Francuskinja smejući se i podseti ga na njegovu šalu o trima gospođicama koje je on poređivao sa tri medveda iz jedne engleske basne. - Sećate li se, tako ste često govorili?

On se toga apsolutno nije sećao, a ona se deset godina smeje toj njegovoj šali koja joj je bila po volji.

- Nego, idite, idite, klizajte se. Je l' te da se naša Kiti sad lepo kliza?

Kad je Ljevin ponovo prišao Kiti, lice njeno više nije bilo strogo, oči su gledale isto onako iskreno i ljupko; Ljevinu se činilo da u njenoj ljubaznosti ima izveštačene mirnoće. I bi mu teško. Pošto su porazgovarali o staroj guvernantu i njenim nastranim navikama, Kiti zapita kako on živi.

- Zar vam nije dosadno na selu?

- Nije, nije mi dosadno, jer sam uvek u poslu – reče on osećajući da ga ona potčinjava svome mirnom tonu, iz kojeg neće imati snage da se otrgne, kao što je bivalo s početka zime.

- Hoćete li dugo ostati? - upita ga Kiti.

- Ne znam - odgovori on, ne misleći o onom što govori. Pomisao na to, da će, ako se upusti u taj ton mirnog prijateljstva, opet otputovati ne učinivši ništa, dođe mu u glavu i on odluči da se bori.

- Kako da ne znate?

- Ne znam. To zavisi od vas - reče, i odmah se uplaši.

Da li Kiti nije čula njegove reči, ili nije htela da ih čuje, tek kao da se spotače, udari dvaput nogom o led, i brzo odjuri od njega. Otkliza se do *m-lle Linon*, reče joj nešto i uputi se kućici gde su dame skidale klizaljke.

»Bože, šta sam uradio! Gospode bože, pomози mi, nauči me«, govorio je Ljevin moleći se Bogu i istovremeno osećajući potrebu silnog kretanja: razleteo se opisujući spoljašnje i unutrašnje krugove.

U taj mah jedan od mlađih ljudi, najbolji od novih klizača, s cigaretom u ustima i sa klizaljka na nogama, iziđe iz kafane, zatrča se, polete s

klizaljkama niz stepenice lupajući i odskakući. Slete dole, i ne promeniivši čak ni slobodan položaj ruku poče se klizati po ledu.

- Ah, to je nešto novo! - reče Ljevin i odmah otrča gore da i on to proba.

- Pazite da se ne ugruvate, treba se navići! - doviknu mu Nikolaj Ščerbacki.

Ljevin se pope gore, zaletе se koliko je mogao i polete dole rukama ravnotežu u tom za njega neobičnom kretanju. Na poslednjoj stepenici zape, ali, dodirnuvši samo malo rukom led, učini snažan pokret, povрати ravnotežu i smejući se otkliza se dalje.

»Divan čovek - pomisli u taj mah Kiti, izlazeći iz kućice s *m-lle Linon* i gledajući ga s osmejkom nežne mилоšte, kao dragoga brata. - Jesam li ja kriva, da li sam učinila nešto rđavo? Vele: koketerija. Ja znam da njega ne volim, ali mi je ipak prijatno s njim. On je tako krasan. Samo, zašto mi je ono kazao?...« mislila je.

Kad vide Kiti da odlazi, i njenu mater koja ju je čekala na stepenicama, Ljevin, sav rumen od brzog kretanja, zastade i zamisli se.

Skide klizaljke, i na izlasku iz bašte stiže majku i ćerku.

- Milo mi je što vas vidim - reče kneginja. - Mi primamo kao i uvek, četvrtkom.

- Dakle danas? Milo će nam biti da vas vidimo - reče kneginja hladno.

Ta hladnoća ožalosti Kiti, i ona pošto-poto htede da zagladi materinu hladnoću. Okrenu glavu i reče smešeći se:

- Doviđenja!

U taj mah Stepan Arkadijevič, sa nakrivljenim šeširom, vedra lica i pogleda, uđe u baštu kao veseli pobedilac. Ali kad priđe tašti, on joj, tužna lica, i kao krivac, odgovori na njeno pitanje kako je Doli sa zdravljem. Pošto porazgovara s taštom tiho i setno, isprsi se i uze Ljevina pod ruku.

- Hoćemo li? - upita. - Neprestano sam mislio o tebi i vrlo, vrlo mi je mило što si došao - reče, značajno mu gledajući u oči.

- Hajdemo, hajdemo - odgovori srećni Ljevin, jer je još čuo zvuk glasa koji mu je kazao »do viđenja«, i gledao osmejак kojim su bile praćene te reči.

- Hoćemo li u »Ermitaž« ili kod »Engleske«^[13]?

- Meni je svejedno.

- Onda hajdemo kod »Engleske«^[14] - reče Stepan Arkadijevič, izabравši »Englesku«, zato što je tamo bio više dužan nego u »Ermitažu«, pa je smatrao

da nije lepo da obilazi tu gostionicu. - Imaš li kola?

Divota, Jer ja sam svoja poslao kući.

Celoga puta prijatelji su ćutali. Ljevin je mislio: šta je značila ona promena na licu Kiti, i čas je uveravao sebe da ima nade, čas je očajavao uviđajući da je ludo nadati se; a međutim, osećao je da je sad sasvim drugi čovek, ni nalik na onog pre njenog osmeha i reči »do viđenja«.

Stepan Arkadijevič je uz put sastavljao meni za ručak.

- Ti, čini mi se, voliš *turbot*^[15] - reče on Ljevinu kad stigoše.

- Šta? - upita Ljevin. - Tirbo? Da, strašno volim tirbo.

X

Kad Ljevin sa Oblonskim uđe u gostionicu, nije mogao da ne primetiti na licu i u celoj pojavi Stepana Arkadijeviča naročiti izraz koji je ličio na neko uzdržano zadovoljstvo. Oblonski skide kaput, i sa šeširom na uho prođe u trpezariju i poče izdavati naredbe kelnerima Tatarima koji, obučeni u frakove, i sa ubrusima, obletahu oko njega. Pozdravljajući se desno i levo s poznanicima kojih je bilo i ovde, kao i svuda, i koji su ga radosno dočekivali, on priđe bifeu, pojede parče ribe, ispi rakiju, i reče nešto nabeljenoj Francuskinji koja je sedela za kasom sva u pantljikama, čipkama i kovrdžicama, čemu se čak i ta Francuskinja iskreno nasmejala. Ljevin samo zato ne uze čašicu rakije što ga je vređala ta žena koja mu se činila sva sazdana od lažne kose, *poudre de riz* i *vinaigre de toilette*^[16]. On pohita da se odmakne od nje, kao od nečistog mesta. Duša mu je bila puna uspomena na Kiti, a u očima mu je sijao osmejak pobede i sreće.

- Ovamo, vaša svetlosti, izvolte, ovde vaša svetlost neće biti uznemiravana - govorio je, lepeći se za Oblonskog, stari, prosedi Tatarin, širokih kukova, iznad kojih se razdvajale pole fraka. - Izvolte, svetlosti - govorio je i Ljevinu, iz poštovanja prema Stepanu Arkadijeviču udvarajući se i njegovom gostu.

Prostrevši začas čist pokrivač po okruglom stolu, koji je već bio zastrt, i na kojem je stajao bronzani svećnjak, on primače somotske stolice, i sa ubrusom i jelovnikom u ruci stade pred Stepana Arkadijeviča, očekujući naredbe.

- Ako želite zasebnu sobu, vaša svetlosti, odmah će biti slobodna; tamo je sad knez Galicin s jednom gospođom. Dobili smo svežih ostriga.

- A! ostrige?

Stepan Arkadijevič se zamisli.

- Kako bi bilo, Ljevine, da promenimo plan - reče on metnuvši prst na jelovnik. Na licu mu se ogledala ozbiljna nedoumica.

- Jesu li dobre ostrige? Pazi dobro!

- Flensburške, vaša svetlosti, ostendskih nema.

- Flensburške, flensburške, dobro, samo jesu li sveže?
- Juče smo ih dobili.
- Da li da počnemo od ostriga, i zatim da izmenimo i ceo plan? A?
- Meni je svejedno. Ja najviše volim čorbu sa kiselim kupusom i kašu od heljde, ali ovde toga nema.

- Želite li kašu *a la russe*?^[17] - reče Tatarin, naginjući nad Ljevinom kao dadilja nad detetom.

- Bez šale, što god izabereš, biće dobro. Klizao sam se, pa sam gladan. I ne misli - dodade, spazivši da Oblonski nije zadovoljan - da neću ceniti tvoj izbor. Ja ću sa zadovoljstvom i dobro jesti.

- Pa dabogme! Može se reći šta se hoće, ali to je jedno od zadovoljstava u životu - reče Stepan Arkadijevič. - Dakle, daj nam ti, brate, ostrige, jedno dvadeset, ili biće malo, trideset komada; supu od zeleni...

- *Printaniere* - prihvati Tatarin. Ali Stepan Arkadijevič nije hteo da mu učini zadovoljstvo te da jela naziva francuskim imenom.

- Od zeleni, znaš? Zatim tirbo u gustom sosu, zatim... rostbif, ali pazi da bude dobar. Zatim donesi kopuna, ili tako nešto i kompot.

Setivši se da Stepan Arkadijevič ne naziva jela po francuskom jelovniku, Tatarin ne ponavljaše nazive za njim, ali učini i sebi zadovoljstvo da celu porudžbinu ponovi prema jelovniku: »*sup prentanier, tirbo sos Bomarše, pular a l' Estragon, masedoan de frui*... i odmah, spustivši jednu ukoričenu kartu, on, kao na oprugama, dohvati drugu, u kojoj su bila pobrojana vina, i dade je Stepanu Arkadijeviču.

- A šta ćemo piti?

- Ja? Što god hoćeš, samo najpre malo... šampanjca - reče Ljevin.

- Šta? Zar odmah? Uostalom, možemo. Ti voliš onaj s belim pečatom?

- Kaše blan - prihvati Tatarin.

- Dakle, daj nam tu marku uz ostrige, a posle videćemo.

- Razumem. A kakvo stolno vino želite?

- Donesi nui, ili, bolje, klasiči šabli.

- Razumem. Želite li vašega sira?

- Jest, jest, parmezana. Možda ti voliš drugi koji?

- Ne, meni je svejedno - odgovori Ljevin, ne mogavši da zadrži osmeh.

I Tatarin s razapetim polama fraka otrča, i vrati se posle pet minuta s

činijom ostriga u sedefskim otvorenim školjkama i s bocom između prstiju.

Stepan Arkadijevič malo izgužva uštirkani ubrus, zadenu ga za prsnik, i namestivši ruke zgodno, lati se ostriga.

- A, dobre su - govorio je poduhvatajući viljuškom ljigave ostrige sa sedefskih školjki, gutajući jednu za drugom.

- Dobre su - ponovi, podižući vlažne i sjajne oči čas na Ljevina čas na Tatarina.

Ljevin je jeo i ostrige, mada mu je beli hleb sa sirom bolje prijao. Ali je sa uživanjem posmatrao Oblonskog. Čak i Tatarin, pošto je izvukao zapušač iz boce i nalio penušavo vino u tanke bokaste čaše, namesti svoju belu mašnu i posmatraše Stepana Arkadijeviča s očigledno zadovoljnim osmejkom.

- A ti baš ne mariš za ostrige? - reče Arkadijevič ispijajući čašu naiskap - ili si nešto brižan? A?

On je želeo da Ljevin bude veseo. Ali Ljevin ne samo da nije bio veseo nego se prosto osećao skučen. S onim što mu je ležalo na duši, njemu je bilo teško i nelagodno u gostionici sa zasebnim sobama gde se ručavalo sa ženama, usred trčkanja i jurenja; bronza, ogledala, razno osvetljenje, Tatari - sve ga je to vređalo. Bojao se da ne uprlja ono što mu je ispunjavalo dušu.

- Ja? Jest, nešto sam zabrinut; ali i osim toga, sve ovo skučava me - reče on. - Ne možeš zamisliti kako se meni, koji živim na selu, sve to čini čudnovato, baš kao i onoga gospodina koga sam video kod tebe...

- Jest, video sam da su te nokti jadnog Grinjeviča jako zanimali - reče Stepan Arkadijevič smejući se.

- Ne mogu to da gledam - odgovori Ljevin. - molim te, na moje gledište, na gledište jednog seoskog stanovnika. Mi se na selu trudimo da nam ruke budu takve kako bismo njima što lakše mogli raditi; zato opsecamo nokte i ponekad zasukujemo rukave. A ovde, ljudi namerno puštaju nokte da im izrastu koliko god mogu, i, mesto dugmeta, pridenu na manšete čitave tanjiriće, te ne mogu rukama ništa da rade.

Stepan Arkadijevič se veselo osmejkivaše.

- E, to je dokaz da onome grub rad nije potreban. Kod radi um...

- Može biti, ipak, meni to izgleda čudnovato, kao što mi se čini čudno i ovo: mi, seoski stanovnici, žurimo da se što pre najedemo, pa da radimo, a ja i ti se staramo da se što duže ne najedemo, i zato jedemo ostrige. »

- Pa razume se - prihvati Stepan Arkadijevič. - U tome i jeste cilj obrazovanja: da čovek od svega ume sebi uživanje.

- E, ako je to cilj, onda bih ja voleo da sam divljak.

- Ti si i tako divljak. Svi ste vi Ljevini divljaci.

Ljevin uzdahnu. Seti se svoga brata Nikolaja, i bi ga stid i dođe mu teško, pa se namršti; ali Oblonski poče govoriti o predmetu koji Ljevina odmah otrže od tih misli.

- A hoćeš li ići večeras kod naših, to jest, kod Ščerbackih? - reče, odmićući prazne, hrapave školjke, primićući sir i značajno sijajući očima.

- Jest, svakako ću otići - odgovori Ljevin - mada mi se učinilo da me je kneginja nerado pozvala.

- Bog s tobom! Koješta! To je njen način... E, donesi nam supu!... To je njen način, *grande dame*^[18] - reče Stepan Arkadijevič. Doći ću i ja, ali prvo moram ipi na probu pevanja kod grofice Bonino. E, reci, zar nisi divljak? Čime da se objasni što si najedanput iščezao iz Moskve? Ščerbacki su me neprestano pitali o tebi, kao da ja moram znati stvar. A ja znam samo toliko da ti uvek radiš ono što niko ne radi.

- Da - reče Ljevin polako i uzbuđeno. - Imaš pravo – ja sam divljak. Samo, moje divljaštvo nije u tome što sam onda pobegao, već u tome što sam sad došao. Sad sam došao...

- O, kako si ti srećan čovek! - prihvati Stepan Arkadijevič, gledajući Ljevina u oči.

- Po čemu?

- Poznajem vatrene konje po nekim njihovim *žigovima*^[19], a zaljubljene mladiće po očima - odeklamova Stepan Arkadijevič. - Sve je pred tobom.

- A zar je kod tebe iza tebe?

- Ako i nije baš iza, tek - pred tobom je budućnost, a kod mene je sadašnjost - i to baš preizdašna.

- Kako to?

- Pa, nije dobro. Uostalom, neću o sebi da govorim, a sve se i ne da objasniti - dodade Stepan Arkadijevič. - Dakle, zašto si došao u Moskvu?... Hej, diži ovo! - viknu on Tatarinu.

- Ti nagađaš? - odgovori Ljevin, ne skidajući sa Stepana Arkadijeviča očiju koje su iz dubine sijale.

- Nagađam, ali ne mogu ja početi da o tom govorim. Već po tome možeš videti da li je moje nagađanje tačno ili nije – reče Stepan Arkadijevič gledajući Ljevina s lakim osmehom.

- Pa, šta veliš? - reče Ljevin dršćućim glasom i osećajući kako mu na licu igraju mišići.

- Kako ti na to gledaš?

Stepan Arkadijevič polako ispi čašu šablija, ne skidajući očiju s Ljevina.

- Ja?... - reče Stepan Arkadijevič - ništa na svetu ne bih želeo kao to, ništa! To je nešto najbolje što bi moglo biti.

- A da se ti ne varaš? Znaš li o čemu mi govorimo? - reče Ljevin i upre pogled u svoga sagovornika. - Misliš li da je to moguće?

- Mislim da je moguće. A zašto bi bilo nemoguće?

- Ah, ti zbilja misliš da je to moguće? Reci, reci mi sve što misliš! A ako me... ako me odbiju?... I ja sam čak uveren...

- Zašto tako misliš? - reče Stepan Arkadijevič smešeći se kad ga vide onako uzbuđena.

- Tako mi se ponekad čini. A to će biti strašno i za mene i za nju.

- U svakom slučaju, za devojk tu nema šta da bude strašno. Svaka se devojka ponosi kad je prose.

- Jest, svaka devojka, ali ne ona.

Stepan Arkadijevič se osmehnu. Njemu je bilo poznato to Ljevinovo osećanje, znao je da Ljevin sve devojke na svetu deli u dve vrste: jedna vrsta - to su sve devojke i osim nje, i sve te devojke imaju ljudske slabosti, i sasvim su obične; druga vrsta - to je ona jedina, bez ikakvih slabosti i uzvišena iznad svega čovečanskog.

- Stani, uzmi sosa - reče, zadržavajući Ljevinov koja je gurala sos.

Ljevin poslušno izvadi sosa, ali ne dade Stepanu Arkadijeviču da jede.

- Stani, čekaj! - reče on. - Razumej da je to za mene pitanje života i smrti. Ja nikad ni s kim nisam govorio o tome. I ni s kim i ne bih mogao govoriti, osim s tobom. Da, ja i ti smo po svemu različiti: imamo različite ukuse, poglede, sve; ali ja znam da me ti voliš i razumeš, i zato te strašno volim. Za ime božje, budi sasvim iskren.

- Rekoh ti ono što ja mislim - reče Stepan Arkadijevič smeškajući se. - Ali, reći ću ti i više: moja žena, to je čudesna žena... - Stepan Arkadijevič uzdahnu kad se seti svojih odnosa prema ženi, i počutavši malo, nastavi: Ona ima dar da sve predvidi. Ona skroz vidi čoveka. Ali i to nije sve - ona zna šta će se desiti, osobito u pitanjima braka. Ona je, na primer, prerekla da će se Šahovskaja udati za Brenteljna. Niko u to nije verovao, a to se dogodilo. I ona je na tvojoj strani.

- To jest, kako?

- Tako što ne samo da te voli, nego tvrdi da će Kiti biti zacelo tvoja žena.

Kad Ljevin to ču, lice mu odjednom obasja osmejak, onaj osmejak koji graniči sa suzama ganutosti.

- To kaže! - uzviknu Ljevin. - Ja sam uvek govorio da je tvoja žena prosto divna. A sad dosta, dosta o tome - ustajući s mesta.

- Dobro, ali sedi.

Ljevin nije mogao da sedi. Svojim sigurnim korakom prođe dva puta po sobici, trepnu očima da sakrije suze, i tek onda ponovo sede za sto.

- Razumej me - počeo on. - Ovo nije ljubav. Ja sam i ranije bivao zaljubljen, ali ovo je drugo. Ovo nije moje osećanje, već je neka spoljašnja sila zavládala mnome. Otputovao sam, jer sam došao do zaključka da se to ne može zbiti, razumeš li, takve sreće nema na zemlji; i borio sam se sa sobom, ali vidim da bez toga nema života. I treba odlučiti...

- Pa zašto si onda otputovao?

- Ah, stani! O, koliko misli! Koliko imam da te pitam! Slušaj. Ti ne možeš ni zamisliti koliko si mi učinio time što si mi to rekao. Toliko sam srećan, da sam postao i odvratan, i na sve drugo sam zaboravio. Danas sam doznao da je moj brat Nikolaj... znaš, on je ovde... i na njega sam zaboravio. Meni se čini da je i on srećan. Ovo je nalik na ludilo. Jedno je užasno... ti si oženjen, ti znaš to osećanje... užasno je to što mi stari, već sa prošlošću... ne ljubavi, već grehova... odjednom dolazimo u najbliži dodir sa čistim, nevinim stvorenjem; to je odvratno, i čovek mora osećati da nije toga dostojan.

- Ti bar nemaš mnogo grehova.

- Ah, ipak - reče Ljevin - ipak, »s gađenjem čitam knjigu svoga života, dršćem i proklinjem, i gorko se jadam...«^[20] Da!

- Šta ćeš, tako ti je to u svetu - reče Stepan Arkadijevič.

- Jedina mi je još uteha, kao što stoji u onoj molitvi koju sam vazda voleo: oprosti mi ne po zaslugama mojim, već po milosrđu svome. Tako samo može mi i ona oprostiti.

XI

Ljevin ispi čašu i obojica ućutaše.

- Moram ti još jedno reći. Poznaješ li Vronskog? - upita Stepan Arkadijevič Ljevina.

- Ne, ne poznajem. Zašto pitaš?

- Donesi drugu - reče Stepan Arkadijevič Tatarinu, koji im je sipao vino u čaše i vrteo se oko njih baš onda kad je najmanje bio potreban.

- Zašto bi trebalo da poznajem Vronskog?

- Zato treba da poznaješ Vronskog, jer ti je to jedan od takmaca.

- Ko je to Vronski? - reče Ljevin, i njegovo dotle ushićeno lice, u kojem je maločas uživao Oblonski, postade najedanput pakosno i neprijatno.

- Vronski, to je jedan od sinova grofa Kirila Ivanoviča Vronskog, jedan od najboljih predstavnika zlatne mladeži petrogradske. Ja sam ga upoznao u Tveri, kad sam tamo bio sa službom, a on dolazio kao član regrutne komisije. Strašno je bogat, lep je, ima velika poznanstva, ađutant je u dvoru, i uz to je vrlo prijatan i dobar. Još više nego dobar. A otkad sam ga ovde izbliže upoznao, video sam da je obrazovan i veoma inteligentan: to je čovek koji će daleko otići.

Ljevin je ćutao i mrštio se.

- Ovamo je došao Vronski ubrzo posle tvoga odlaska, i, kako mi se čini, do ušiju se zaljubio u Kiti; a, ti ćeš razumeti, da njena mati...

- Izvini, ali ja ne razumem ništa - reče Ljevin, sve više natmuren. I seti se svog brata Nikolaja, i kako je on, Ljevin, gadan što ga je mogao zaboraviti.

- Stani malo, stani - reče Stepan Arkadijevič smeškajući se i dodirujući Ljevinovu ruku. Rekao sam ono što znam, a ponavljam ti: meni se čini da u tom delikatnom pitanju, koliko se može nagađati, preteže tvoja strana.

Ljevin se navali na stolicu; lice mu beše blede.

- I ja bih ti savetovao da što pre svršavaš – nastavi Oblonski dolivajući mu

u čašu.

- Nemoj, hvala! ne mogu više - reče Ljevin odmičući čašu. - Opiću se... A kako ti živiš? - nastavi, želeći očividno da promeni razgovor.

- Samo još jednu reč: u svakom slučaju, savetujem ti da što pre svršiš s tim. Danas ti ne bih savetovao da govoriš s njom o tome - reče Stepan Arkadijevič. - Idi sutra ujutru, i, po starinski, zaprosi je, i neka ti je bog u pomoći.

- A šta bi s onim: govorio si da ćeš doći k meni u lov. Dođi na proleće - reče Ljevin.

Sad se od svega srca kajao što je počeo taj razgovor sa Stepanom Arkadijevičem. Njegovo osobito osećanje bilo je oskvrnjeno tim razgovorom o suparništvu nekakvog petrogradskog oficira, pretpostavkama i savetima Stepana Arkadijeviča.

Stepan Arkadijevič se osmehnu. On je znao šta se zbiva u Ljevinovoj duši.

- Doći ću ti jednom - reče. - Tako ti je to, brate, žene su stožer oko kojeg se sve okreće. Eto, kod mene je zlo, vrlo zlo. I sve zbog žena. Reci mi iskreno - nastavi on izvadivši cigaru i držeći jednom rukom čašu - posavetuj me.

- U čemu?

- Evo u čemu. Recimo, ti si oženjen, i voliš ženu, ali te je zanela druga žena...

- Oprosti, ja to apsolutno ne razumem, kao što... svejedno, kao što ne razumem kako bih ja sad, ovako sit, prošao pored pekara i ukrao kolač.

Oči Stepana Arkadijeviča sijale su više nego obično.

- Zašto ne? Kolač ponekad tako miriše da se čovek ne može uzdržati.

Himmlisch ist's, wenn ich bezwungen

Meine irdische Begier;

Aber doch, wenn's nicht gelungen,

Hatt' ich auch recht hubsch Plaisir!^[21]

Govoreći to, Stepan Arkadijevič lako se smeškao. I Ljevin nije mogao da se ne osmehne.

- Šala na stranu - nastavi Oblonski. - Razumej, u pitanju je žena, milo, krotko stvorenje koje te voli, sirota, nema nigde nikog, i sve ti je žrtvovala. Sad kad je već učinjeno, razumećeš me, zar sad da je odgurnem? Recimo da se i rastanem s njom, da ne bih razorio svoj porodični život, ali zar da je ne požalim, ne obezbedim, ne zagladim ono što sam učinio.

- E tu mene sad izvini. Ti znaš da ja sve žene delim u dve vrste... to jest, ne... bolje reći: ima žena, a ima... Ja još nisam video, niti ću videti posrnula stvorenja koja bi bila *divna*^[22]; a ovakva, kao ova namazana Francuskinja na kasi, sa uvijenim kovrdžicama, ta je za mene grdoba, kao što su i sve te koje su posrnule.

- A reč iz Jevanđelja?

- Ah, ostavi se toga. Hristos nikada ne bi kazao te reči, da je znao koliko će ih zloupotrebljavati. Iz celog Jevanđelja upamtili su ljudi samo te reči. Uostalom, ja ne govorim ono što mislim, nego ono što osećam. Ja osećam odvratnost prema propalim ženama. Ti se bojiš pauka, a ja se bojim tih gadura. Sigurno je da nisi proučavao pauka i ne znaš njihov moral; tako i ja.

- Lako je tebi tako govoriti; to je kao onaj gospodin u Dikensovom romanu^[23] koji levom rukom prebacuje preko desnog ramena sva zapletena pitanja. Ali odricanje činjenica nije odgovor. Šta da se radi, reci ti meni, šta da se radi? Žena stari, a ti si pun života. Nisi se još ni osvrnuo, a već osećaš da je ne možeš voleti, ma koliko da je poštuješ. I tu se odjednom poturi ljubav, i onda si propao, propao! - reče Stepan Arkadijevič s tugom i očajanjem.

Ljevin se osmehnu.

- Jest propao - nastavi Oblonski. - Ali šta da radim?

- Ne kradi kolače.

Stepan Arkadijevič se nasmeja.

- O, moralisto! Ali, razumej, ima dve žene: jedna traži svoje pravo, a to pravo to je tvoja ljubav, koju joj ne možeš dati: a druga ti žrtvuje sve, a ništa ne traži. Šta da radiš? Na šta da se odlučiš? To je strašna drama.

- Ako hoćeš da ti iskreno kažem šta ja o tome mislim, reći ću ti da ne verujem da tu ima drame. A evo zašto. Po mome shvatanju, ljubav... upravo obe ljubavi, koje, sećaš se, Platon definiše^[24] u svojoj Gozbi, obe te ljubavi služe kao probni kamen za ljude. Jedni razumeju samo jednu, a drugi samo drugu ljubav. I oni koji znaju samo za neplatonsku ljubav, uzalud pričaju o drami. Pri takvoj ljubavi ne može biti drame. »Hvala vam lepo na provodu, zbogom« eto ti cele drame. A pri platonskoj ljubavi, opet ne može biti drame, jer je pri takvoj ljubavi sve jasno i čisto, jer je...

U tom trenutku Ljevin se seti svojih grehova i unutarnje borbe koju je preživeo. I iznenada dodade:

Uostalom, možda i imaš pravo. Vrlo lako može biti... Ali ja ne znam, apsolutno ne znam.

- Vidiš li - reče Stepan Arkadijevič - ti si vrlo sređen čovek. To je tvoja vrlina i tvoja mana. Tvoj je karakter sređen, i ti bi hteo da se i ceo život sastoji iz tako sređenih pojava, a to ne biva. Ti prezireš državnu službu, jer bi hteo da posao uvek odgovara cilju, a to ne biva. Ti bi tako isto hteo da čovek, radeći, uvek ima pred sobom cilj, da ljubav i porodični život budu jedno isto - a toga nema. Sva raznolikost, sva draž, sva lepota u ovom životu baš se i sastoji u odmeni svetlosti i senke.

Ljevin uzdahnu i ništa ne odgovori. On je mislio o svojim stvarima i nije ni slušao Oblonskog.

I najedanput obojica osetiše: iako su prijatelji, iako su zajedno ručali i pili vino koje je trebalo da ih još zbliži, ipak svaki od njih misli samo o sebi, i jednom nije stalo za drugog. Oblonski, koji je već toliko puta, posle ovakvih ručkova, osetio razdvojenost mesto zbliženja, znao je šta u takvim prilikama treba raditi.

- Da platim! - viknu i iziđe u susednu dvoranu, gde odmah nađe poznanika ađutanta i poče s njim da razgovara o nekoj glumici i njenom ljubavniku. I odmah, u tom razgovoru s ađutantom, Oblonski oseti da mu je lakše i da se odmara od razgovora s Ljevinom, koji ga je uvek navodio da se odveć napreže i umno i duševno.

Kad Tatarin dođe s računom od dvadeset i šest rubalja i nekoliko koppejaka i s dodatkom za napojnicu, Ljevin, koji bi se inače, kao stanovnik sa sela, zgranuo kad bi video toliko račun, po kojem je trebalo da on plati četrnaest rubalja, sad se i ne osvrnu na to, već plati i ode kući da se presvuče, pa da ide Ščerbackima, gde će se rešiti njegova sudbina.

XII

Kneginjica Kiti Ščerbacka imala je osamnaest godina. Ovo je bila prva zima kad je počela da izlazi u društvo. Imala je više uspeha u velikom svetu nego obe njene starije sestre, i više nego što je očekivala kneginja. Ne samo da su mladići, koji igraju na moskovskim balovima, skoro svi bili zaljubljeni u Kiti, nego je već prve zime imala dve ozbiljne prilike da se uda: Ljevina i, odmah posle njegova odlaska, grofa Vronskog.

Ljevinov dolazak na početku zime, njegove česte posete i otvorena ljubav prema Kiti, bili su povod da se povede prvi ozbiljan razgovor između njenih roditelja o njenoj budućnosti, a u isto vreme bili i razlog da se knez i kneginja počnu prepirati. Knez je bio za Ljevina i govorio je da ništa bolje ne želi za Kiti. Kneginja pak, naviknuta, kao i sve žene, da okoliši, govorila je da je Kiti suviše mlada, da Ljevin ničim ne pokazuje da ima ozbiljne namere, da Kiti ne mari mnogo za njega, i vazdan drugo; a nije govorila ono što je glavno: da ona očekuje bolju priliku za kćer, da joj Ljevin nije simpatičan, i da ga ona ne razume. I kad Ljevin iznenada oputova, kneginja se obradovala i likujući reče mužu: »Vidiš da sam imala pravo.« A kad se pojavi Vronski, ona se još više obradovala, uverena u svoje mišljenje da Kiti treba da se uda ne samo dobro, nego sjajno.

Za mater, nije moglo biti nikakvog poređenja između Vronskog i Ljevina. Majci se nije sviđao kod Ljevina ni njegov čudnovat i odsečan način mišljenja; ni njegova nespretnost u društvu, osnovana, kako se njoj činilo, na oholosti; ni, kako je ona mislila, poludivljački život na selu gde se bavio stokom i seljacima; nije joj se sviđalo ni to što on, zaljubljen u njenu kćer i gost u kući mesec i po dana, kao da nešto očekuje i gleda iz prikrajka, baš kao da se boji da će za njih biti odveć velika čast ako devojku zaprosi; i što, najzad, ne razume da kad se stalno dolazi u kuću gde ima devojka na udaju, treba da se izjasni. I najedanput oputovao bez objašnjenja. »Dobro je što nimalo nije primamljiv, te se Kiti nije zaljubila u njega«, mislila je mati.

Vronski je potpuno odgovarao svima željama majke, bio je veoma bogat, inteligentan, čuven, na putu da načini sjajnu vojničku karijeru na dvoru,

čovjek koji može da zanese. Ništa se bolje nije moglo poželeti.

Vronski se na balovima javno udvarao Kiti, igrao je s njom, dolazi u kuću, dakle nije moglo biti sumnje da ima ozbiljne namere. Pa ipak, pored svega toga, mati je cele te zime bila strašno uznemirena i uzbuđena.

Sama kneginja udala se pre trideset godina po tetkinu navodadžiluku. Mladoženja, o kome se sve unapred znalo, došao je, video je devojk, videli su i oni njega; tetka navodadžika doznala je i saopštila uzajamno načinjen utisak; utisak je bio dobar; zatim su je u određeni dan zaprosili od roditelja, koji su dali pristanak. Sve je išlo prosto i lako. Bar tako se činilo kneginji. Ali, sa svojim kćerima, osetila je ona kako to nije ni laka, ni prosta, ni obična stvar - udavati kćer. Koliko se samo nastrahovala, koliko joj je samo misli prošlo kroz glavu, šta je novca prtrošeno, koliko je puta dolazila u sukob s mužem - dok nije udala dve starije kćeri. Darju i Nataliju! Sad, kad je počela izvoditi u svet najmlađu, preživljavala je ista strahovanja i sumnje i još veće sukobe s mužem nego kad je izvodila starije kćeri. Stari knez, kao i svi očevi, bio je neobično osetljiv u pogledu časti i nevinosti kćeri; on je bio ludo ljubomoran prema kćerima, a prema Kiti, koja je bila njegova ljubimica, i na svakom koraku je pravio scene kneginji: zašto kompromituje kćer. Kneginja je na to od njega bila navikla još sa prvim ali sad je osećala da kneževa osetljivost ima više razloga.

Videla je da se u poslednje vreme mnogo šta promenilo u društvu, i da su materinske dužnosti postale još teže. Videla je da su vršnjakinje njene Kiti stvarale nekakva društva, išle na neke *kurseve*^[25], slobodno se ponašale prema muškarcima, šetale same po ulicama, mnoge nisu htele da prave duboke poklone, i, što je glavno, sve su bile čvrsto uverene da je izbor muža njihova stvar, a ne stvar njihovih roditelja. »Sad se drukčije udaje, a ne kao pre«, mislile su i govorile sve te mlade devojk, pa čak i stari ljudi. Ali kako se to sad udaje, kneginja koga nije mogla da dozna. Francuski običaj - da roditelji rešavaju dečju sudbinu - bio je odbačen, osuđivan. Engleski običaj - da devojk bude potpuno slobodna - takođe nije bio usvojen, jer nije bio mogućan u ruskom društvu. Ruski običaj navodadžisanja smatrao se kao nešto užasno; to su ismevali svi, pa i sama kneginja. Ali kako se to treba udavati, i kako udavati kćeri, to niko nije znao. Svi s kojima je kneginja imala prilike da razgovara o tome, govorili su uvek isto: »Ta molim vas, u današnje vreme treba već jednom napustiti taj starovremenski običaj. Ne udaju se i ne žene se roditelji, nego deca; zato treba ostaviti mladež neka radi kako zna.« Lako je tako govoriti onima koji nemaju kćeri! Međutim, kneginja je znala da joj se kćer pri tim upoznavanjima može zaljubiti, i to zaljubiti u onoga koji nije za nju, ili u onoga koji se ne misli njom oženiti. I ma koliko da su

kneginji govorili kako u sadanje vreme mladež sama treba da rešava o svojoj sudbini, ona nije mogla u to da veruje, kao što ne bi mogla verovati, da bi za petogodišnju decu najbolja igračka bio napunjen pištolj. I zato se kneginja više brinula za Kiti nego što se brinula za starije kćeri.

Sada, bojala se da se Vronski ne zadrži samo na udvaranju njenoj kćeri. Videla je da joj je kćer već zaljubljena u čega, ali se tešila: on je pošten čovek, pa neće to učiniti. Ipak, znala je kako je pri današnjoj slobodi u ponašanju lako zavrteti mozak devojci, i kako muškarci na to površno gledaju. Prošle nedelje Kiti je ispričala materi šta je razgovarala s Vronskim za vreme mazurke. Taj je razgovor unekoliko umirio kneginju; ipak nije mogla biti potpuno mirna. Vronski je kazao Kiti: on i njegov brat tako su navikli da u svemu slušaju svoju majku, da nikad ne preduzimaju ništa važno dok se s njom ne posavetuju. »I sada očekujem, kao osobitu sreću, da mi dođe majka iz Petrograda«, rekao je Vronski.

Kiti ispriča to, ne pridavajući nikakav značaj tim rečima. Ali mati je to drukčije razumela. Ona je znala da staru očekuju svakog dana; znala je da će se stara obradovati sinovljevom izboru, i bilo joj je čudno što on, bojeći se da ne uvredi majku, ne prosi devojk; međutim, ona je toliko želela taj brak, i, više svega, da jedanput odahne od briga, da je verovala u sve. Iako je kneginji bilo teško gledati nesreću najstarije kćeri Doli, koja se spremala da ostavi muža, uzbuđenje zbog najmlađe kćeri, čija se sudbina sad rešavala, preovlađivalo je u njoj nad svim drugim osećanjima. Današnji dan, sa pojavom Ljevinovom, dodao je novu brigu: ona se bojala da Kiti, koja je, kao što joj se činilo, imala u jedan mah naklonost prema Ljevinu, da Kiti ne odbije Vronskog iz preterane savesnosti, i da, uopšte, Ljevinov dolazak ne zadrži i ne zaplete stvar koja je tako blizu svršetka.

- Je li odavno došao? - upita kneginja o Ljevinu kad stigoše kući.

- Danas, *maman*. [\[26\]](#)

- Hoću samo jedno da ti kažem... - poče kneginja, a po njenom ozbiljnom i živahnom licu Kiti se seti o čemu će govoriti.

- Mama - reče Kiti, porumenevši i okrećući materi - molim vas, molim vas, ne govorite ništa o tome, ja znam, ja znam sve.

Ona je želela isto što i mati, ali pobude iz kojih je mati to želela, vredale su je.

- Hoću samo da ti kažem da devojka, kad probudi nadu u jednom...

- Mama, draga, ako boga znate, ne govorite. Strah me je da o tome govorimo.

- Neću, neću - reče mati spazivši joj suze u očima - jedno samo, dušo moja, ti si mi obećala da nećeš ništa kriti od mene. Je li da nećeš?

- Nikad, mama, i ništa - odgovori Kiti porumenevši i pogledavši majci pravo u lice. - Ali sad nemam šta da vam kažem. Ja... ja... i kad bih htela, ne znam šta da vam kažem, i kako... ne znam...

»Ne, ne, ko ima ovakve oči, taj ne može lagati«, pomisli mati i osmehnu se, gledajući kćer uzbuđenu i srećnu. Kneginja se osmejkivala videći kako se njoj, Kiti, sirotoj, činilo kao nešto veliko i značajno ono što joj se u taj mah zbivalo u duši.

XIII

Kiti je posle ručka i sve do početka večernjeg posela osećala nešto nalik na ono što oseća mladić pre boja. Srce joj je jako udaralo, i nije mogla ni na čem da zaustavi misli. Osećala je da je današnje poselo, na kojem će se njih dvojica prvi put videti, presudno za nju. I ona ih je neprestano zamišljala, čas svakog za se, čas obojicu zajedno. Kad je mislila na prošlost, ona se sa zadovoljstvom i s nežnošću zaustavljala na uspomenama o svojim odnosima prema Ljevinu. Uspomene iz detinjstva i uspomene na njegovo drugovanje s njenim pokojnim bratom pridavale su osobitu, poetičnu draž njenim odnosima njemu. Njegova ljubav prema njoj, u koju je ona potpuno verovala, laskala joj je i radovala je. I bilo joj je prijatno da se seća Ljevina. A u sećanja na Vronskog upletalo se nešto nelagodno, mada je on bio u velikoj meri svetski i sređen čovek; kao da je bilo nečeg lažnog, ne u njemu - on je bio veoma pristupačan i mio - već u njoj samoj; dok se sa Ljevinom osećala prosto, iskreno i otvoreno. Ali, čim bi pomislila na budućnost sa Vronskim, pred oči bi joj izlazila srećna i sjajna perspektiva; budućnost sa Ljevinom činila joj se maglovita.

Kad se pope gore da se obuče za poselo, i kad se pogleda u ogledalo, radosno opazi da je ovo jedan od onih dana koji su po nju vrlo dobri, da potpuno vlada svom svojom snagom, a to joj je bilo potrebno radi onog što joj je predstojalo; osećala je u sebi i spoljašnju mirnoću i slobodnu ljupkost u kretanju.

U sedam i po, tek što siđe u salon, lakej prijavi: »Konstantin Dmitrič Ljevin.« Kneginja je bila još u svojoj sobi, a knez još ne beše izišao. »Eto ti«, pomisli Kiti, i sva joj krv pojuri k srcu. Ona se prestraši kad u ogledalu spazi kako je bleđa.

Pouzdana je znala da je on zato i došao ranije da bi je zastao samu, i da je zaprosi. I tek sad i prvi put, pokaza joj se cela stvar sa sasvim druge, nove strane. Tek sad razumede da se pitanje ne tiče same nje - s kim će ona biti srećna i koga ona voli - već da ovog trenutka mora uvrediti čoveka koga voli. I to uvrediti ga strašno... Zašto? Zato što je on, mili čovek, voli, što je

zaljubljen u nju. Ali, nema se kud, tako treba da bude, tako se mora.

»Bože moj, zar baš ja treba to da mu kažem? - pomisli ona. - Zar da mu kažem da ga ne volim? To bi bila laž. Šta da mu kažem? Da mu kažem da drugoga volim? Ne, to je nemoguće. Idem odavde, idem.«

Već je bila prišla vratima, kad ču njegove korake. »Ne! to nije lepo! Čega se bojim? Nisam ništa ružno učinila. Biće što će biti. Reći ću istinu. S njim neće biti teško. Evo ga!« - reče u sebi ugledavši njegovu snažnu i bojažljivu priliku, sa sjajnim, u nju uprtim očima.

Ona mu pogleda pravo u lice kao da ga moli da je poštedi, i pruži mu ruku.

- Čini mi se, došao sam u nevreme, suviše rano - reče on obazrevši se po praznom salonu. Kad vide da su mu se očekivanja ispunila, da mu eto ništa ne smeta da se izjasni, lice mu se namrača.

- O, ne - reče Kiti i sede kraj stola.

- A ja sam baš i želeo da vas zateknem samu - počeo on, ne sedajući i ne gledajući u nju, da ne bi izgubio hrabrost.

- Mama će odmah doći. Ona se juče mnogo umorila. Juče...

Kiti je govorila ne znajući sama šta joj usne govore, i ne skidajući s njega molećiv i umiljat pogled.

On je pogleda; ona porumene i ućuta.

- Rekao sam vam da ne znam koliko ću u Moskvi ostati... da to od vas zavisi...

Ona je sve niže obarala glavu, ne znajući šta da odgovori na ono što ima da dođe.

- To zavisi od vas - ponovi on. - hteo sam da kažem... hteo sam da kažem... Došao sam zato da... budete moja žena! - reče, ne znajući šta govori; ali osećajući da je ono što je bilo najstrašnije već rekao, zastade i pogleda je.

Ona je duboko disala i nije ga gledala. Osećala je zanos. Duša joj je bila prepuna sreće. Nije se nadala da će njegova izjava ljubavi učiniti na nju takav utisak. Ali to je trajalo samo za trenutak. Ona se seti Vronskog. Podiže na Ljevina svoje sjajne, iskrene oči, i ugledavši njegovo očajno lice, brzo odgovori:

- To ne može biti... Oprostite mi.

Kako mu je pre jednog trenutka bila bliska, kako važna za njegov život! I kako mu je sad postala tuđa i daleka!

- Drukčije nije ni moglo biti - reče on, ne gledajući je. Pokloni joj se i

htede otići.

XIV

Ali baš u taj mah uđe kneginja. Na licu joj se ocrta strah kad ih spazi same i uzrujane. Ljevin joj se pokloni i ne reče ništa. Kiti je sedela oborenih očiju i ćutala. »Hvala bogu, odbila ga je«, pomisli mati, i lice joj ozari običan kojim je dočekivala goste svakog četvrtka. Ona sede i poče raspitivati Ljevina o njegovu životu na selu. On još jedared sede, očekujući da dođu gosti, pa da se neopaženo udalji.

Posle pet minuta uđe drugarica Kiti, koja se prošle zime udala, grofica Nordston.

To je bila žena suva, žuta, crnih, sjajnih očiju, bolešljiva i nervozna. Ona je volela Kiti, i njena ljubav prema mladoj devojci, kao i uvek ljubav udatih žena prema devojkama, ispoljavala se u želji da Kiti uda prema svom idealu sreće; ona je želela da je uda za Vronskog. Ljevin, koga je početkom zime sretala kod njih, bio joj je uvek neprijatan. Njeno stalno i omiljeno zanimanje, kad bi se našla s kim, bilo je da mu se podsmeva.

- Volim kad on s visine svoje veličine gleda na mene, ili prekida svoj pametni razgovor sa mnom zato što sam glupa, ili se spusti do mene. Veoma volim tu reč: spusti se! Baš mi je mило što me ne voli – govorila je ona o njemu.

Imala je i pravo, jer je Ljevin zaista nije trpeo, i prezirao je zbog onog čime se ona ponosila i što je smatrala za svoju odliku - zbog nervoznosti, prefinjenog preziranja i ravnodušnosti prema svemu grubom i običnom.

Između grofice Nordston i Ljevina vladali su odnosi koji se često zapažaju u društvu, kad dvoje, ostajući prividno prijatelji, toliko preziru jedno drugo, da se ne mogu ozbiljno obraćati jedno drugom, niti jedno drugo mogu uvrediti.

Grofica Nordston odmah okupi Ljevina.

- Konstantine Dmitriču! Opet ste došli u naš razvratni Vavilon - reče pužajući mu majušnu žutu ruku i sećajući se njegovih reči koje je nekako u početku zime rekao da je Moskva Vavilon. - Šta velite, ili se Vavilon popravio,

ili ste se vi pokvarili? - dodade ona podsmešljivo i pogleda u Kiti.

- Veoma mi laska, grofice, što tako pamтите moje reči – odgovori Ljevin, koji se već beše pribrao, pa odmah, kao što beše navikao, okrenu s groficom šaljivo-neprijateljski ton. - Mora da na vas jako utiču.

- Kako da ne! Ja ih beležim... Je li, Kiti, jesi li se opet klizala?...

I poče razgovarati s Kiti. Ma koliko da je Ljevinu bilo nezgodno da sad ode, ipak mu je to bilo lakše učiniti nego sedeti celo več i gledati u Kiti, koja ga je pokatkad pogledala izbegavajući da im se pogledi susretnu. Htede da ustane, ali kneginja opazivši da on ćuti, zapita:

- Hoćete li dugo ostati u Moskvi? Vi, čini mi se, radite u zemstvu, pa ne možete na dugo.

- Ne kneginjo, više ne radim u zemstvu - reče on. - Došao sam na nekoliko dana.

»Šta li mu je? - pomisli grofica Nordston upirući pogled u njegovo strogo, ozbiljno lice - nešto neće da se upusti u svoja razlaganja. Ali ja ću ga naterati. Baš volim da ga pred Kiti načinim budalom, i načiniću ga.«

- Konstaktine Dmitriču - reče ona - objasnite mi, molim vas, šta to znači - jer vi sve to znate - na našem imanju u Kaluškoj guberniji seljaci i seljanke, svi odreda, propili su sve što su imali, i sad nam ništa ne plaćaju. Šta li će to da znači? Vi uvek toliko hvalite seljake.

U taj mah uđe u sobu još jedna gospođa, i Ljevin ustade.

- Oprostite, grofice, ali ja, bogami, ništa o tome ne znam i ništa vam ne mogu reći - reče i osvrte se na oficira koji uđe odmah za gospođom.

»To mora biti Vronski«, pomisli Ljevin, i da bi se uverio, pogleda u Kiti. Ona je već bila pogledala u Vronskog i okrenula se Ljevinu.

Već po samom pogledu njenih očiju, koje se namah zasvetleše, Ljevin razumede da ona voli toga čoveka, razumede to tako jasno kao da mu je ona izrekom kazala. Ali, kakav je to čovek?

Sad - da li je to bilo dobro ili ne - Ljevin nije mogao da ne ostane: mora doznati kakav je to čovek koga ona voli.

Ima ljudi koji kad sretnu svoga srećnog suparnika, gotovi su da odmah previde sve što je na njemu dobro, da vide u njemu samo rđave osobine; a ima ljudi koji, naprotiv, najviše žele da kod tog srećnog suparnika nađu one osobine kojima ih je on pobedio, i, s bolom u srcu, traže kod njega samo ono što je dobro. Ljevin je bio od tih ljudi. Uostalom, njemu nije ni bilo teško naći ono što je kod Vronskog bilo lepo i primamljivo. To mu odmah pade u oči.

Vronski je bio osrednjeg rasta, snažan čovek, crnomanjast, dobroćudnog, lepog, mirnog i odlučnog lica. Na njegovu licu i u celoj njegovoj pojavi, počevši od kratko očišane crne kose i maločas izbrijane brade, pa do širokog, novog novcatog mundira, sve je bilo jednostavno i u isti mah elegantno. Sklonivši se malo, da bi mogla proći gospođa koja je ulazila, Vronski prvo priđe kneginji, pa ona Kiti.

U taj mah, kad je prilazio njoj, njegove lepe oči sinuše osobito nežno, i sa lakim, srećnim, i skromno-pobedničkim osmejkom (bar tako se činilo Ljevinu) on joj se pažljivo i s poštovanjem pokloni i pruži joj svoju ne veliku, ali široku ruku.

Pošto se pozdravio sa svima i progovorio po nekoliko reči, on sede, ne pogledavši nijedanput Ljevina koji nije skidao očiju s njega.

- Dopustite da vas upoznam - reče kneginja pokazujući na Ljevina: - Konstantin Dmitrič Ljevin. Grof Aleksije Kirilovič Vronski.

Vronski ustade, i prijateljski gledajući Ljevina stiže mu ruku.

- Trebalo je, čini mi se, zimus, da vi i ja budemo na jednom ručku - reče on osmejkujući se svojim prirodnim, iskrenim osmejkom - ali vi ste iznenada otputovali na selo.

- Konstantin Dmitrič prezire i mrzi varoš i nas varošane - reče grofica Nordston.

- Mora biti da moje reči jako utiču na vas, kad ih tako pamтите - reče Ljevin, i setivši se da je to jednom već rekao, porumene.

Vronski pogleda u Ljevina i groficu Nordston, i osmehnu se.

- Živate li uvek na selu? - upita on. - Ja mislim da je zimi dosadno.

- Nije dosadno kad je čovek zaposlen, a i kad je čovek sam sa sobom, nije dosadno - odgovori oštro Ljevin.

- Ja volim selo - reče Vronski, čineći se kao da ne opaža ton kojim je govorio Ljevin, mada ga je opazio.

- Ali nadam se, grofe, da ne biste pristali da uvek živite u selu - reče grofica Nordston.

- Ne znam, nisam pokušavao da dugo ostanem. Ali jedanput sam osetio nešto čudnovato - nastavi on. - Nigde se nisam tako zaželeo sela, ruskog sela, s opancima i seljacima, kao u Nici gde sam sa majkom proveo jednu zimu. Nica je sama po sebi dosadna, kao što znate. A i Napulj i Sorento prijatni su samo za kratko vreme. I eto baš tamo se čovek živo seća Rusije, i to baš sela. Kao da su...

On je govorio obraćajući se čas Kiti, čas Ljevinu, gledajući čas nju, čas njega svojim mirnim, prijateljskim pogledom; govorio je, očevidno, ono što mu je padalo na pamet.

Opazivši da grofica Nordston hoće nešto da kaže, on zastade, iako ne beše dovršio pričanje, i počeo pažljivo nju slušati.

Razgovor nije prestajao ni za trenutak, tako da stara kneginja, koja je imala u pripravnosti dve teške baterije ako bi razgovor prestao: klasično i realno obrazovanje, i opštu vojnu obavezu - nije nijedanput morala da ih krene, niti je grofica Nordston imala prilike da zadirkuje Ljevina.

Ljevin je hteo, ali nije mogao da se umeša u opšti razgovor; svakog trenutka je govorio sebi: »Sad treba otići«, pa ipak nije odlazio, očekujući nešto.

Razgovor pređe na stolove koji se okreću i na duhove, i grofica Nordston, koja je verovala u spiritizam, počeo pričati o čudima što ih je videla.

- Ah, grofice, odvedite me tamo, molim vas, odvedite me. Nikad još nisam video ništa neobično, mada to svugde tražim – reče Vronski osmejujući se.

- Dobro, iduće subote - odgovori grofica Nordston. - A verujete li vi, Konstantine Dmitriču? - upita ona Ljevina.

- Zašto me pitate? Znaćete šta ću vam reći.

- Ja želim da čujem vaše mišljenje.

- Moje mišljenje - odgovori Ljevin - da ti stolovi što se okreću dokazuju samo to da je takozvano obrazovano društvo isto što i seljaci. Oni veruju u čini, u uroke, u vradžbine, a mi...

- Šta, vi dakle ne verujete?

- Ne mogu da verujem, grofice.

- Ali ako sam ja sama videla?

- I seljanke vele da su videle vampira.

- Vi dakle mislite da ja govorim neistinu? - I ona se zasmeha, ali ne veselo.

- Ne, Maša, Konstantin Dmitrič samo veli da on ne može da veruje - reče Kiti crveneći zbog Ljevina; a Ljevin, razumevši to, i naljutivši se još više, htede da odgovori, ali Vronski sa svojim otvorenim, veselim osmejkom priteče u pomoć razgovoru koji je pretio da postane neprijatan.

- Zar vi baš nikako ne dopuštate da to može biti? - upita on. - Zašto? Dopuštamo da postoji elektricitet, iako još ne znamo o njemu mnogo; pa zašto onda ne bi moglo biti i jedne snage koja nam je nepoznata, i koja...

- Kad je pronađen elektricitet - prekide ga brzo Ljevin - bila je pronađena samo pojava, a nije se znalo otkud ona dolazi i šta proizvodi, i prošli su vekovi pre nego ljudi pomislili da elektricitet primene. Spiritiste pak, naprotiv, počeli su tim da im stočići pišu i duhovi dolaze, pa su tek onda uzeli govoriti da je to neka nepoznata snaga.

Vronski je pažljivo slušao Ljevina, kao što je uvek i svakog slušao, očigledno interesujući se njegovim rečima.

- Jest, ali spiritiste vele: mi ne znamo kakva je to snaga, tek ona je tu, a evo pod kakvim se pogodbama javlja. Naučnici neka sad pronađu u čemu se ona sastoji. Doista, ja ne vidim zašto da ne bi mogla doći nova snaga, kada ona...

- Zato - upade opet Ljevin - što se kod elektriciteta, kad god protrljate smolu vunenom krpom, ukaže izvesna pojava; a ovde to ne biva uvek, dakle, to nije prirodna pojava.

Verovatno osećajući da razgovor postaje suviše ozbiljan da bi se mogao u salonu voditi, Vronski ne odgovori ništa, nego gledajući da predmet razgovora okrene na drugu stranu, veselo se osmehnu i okrete se gospođama.

- Hajdete da odmah probamo, grofice – reče on; ali Ljevin htede da dovrši svoju misao.

- Ja mislim - nastavi on - da je pokušaj spiritista svoja čuda objasne nekom novom snagom, veoma nepodesan. Oni otvoreno govore da je ta snaga duhovna, međutim hoće da je ogledaju na materijalan način.

Svi su očekivali da on jedanput već završi, i oseti.

- A ja mislim da ćete vi biti odličan medijum - grofica Nordston - u vama ima nešto zaneseno.

Ljevin zinu da nešto kaže, ali porumene i ne reče ništa.

- Hajdete, kneginjice, da odmah pokušamo sa stolovima, molim vas - reče Vronski. - Dopuštate li, kneginjo?

I Vronski ustade tražeći očima stočić.

Kiti se diže da donese stočić, i prolazeći pored Ljevina, susrete se sa njegovim pogledom. Žalila ga je od sveg srca, utoliko više što ga je žalila zbog nesreće kojoj je ona sama bila uzrok. »Ako možete da mi oprostite, oprostite mi - govorio je njen pogled - ja sam tako srećna.«

«Mrzim sve, i vas, i sebe», odgovori njegov pogled i on se maši šešira. Ali mu ne beše suđeno da ode. Tek što htedoše da zasednu oko stočića, a Ljevin da ode, uđe stari knez, i pozdravivši se s gospođama, okrete se Ljevinu.

- A! - poče radosno. - Kad si došao? Nisam ni znao da si tu.

Milo mi je što vas vidim.

Stari knez je govorio Ljevinu čas vi čas ti. On ga zagrli, i razgovarajući s njim nije ni opazio Vronskog koji beše ustao i mirno očekivao da se knez okrene k njemu.

Kiti je osećala da Ljevinu teško pada očeva ljubaznost posle svega onog što je bilo. Videla je takođe kako otac najzad hladno odgovori na pozdrav Vronskog, i kako Vronski s ljubaznom nedoumicom pogleda u njenog oca, pokušavajući da razume, i ne razumevajući kako i zašto može neko ne biti prema njemu prijateljski raspoložen, i ona porumene.

- Kneže, otpustite nam Konstantina Dmitriča - hoćemo da načinimo ogled.

- Kakav ogled? Da okrećete stolove? E, oprostite, gospođe i gospodo, ali ja mislim da je prijatnije igrati prstena – reče stari knez gledajući Vronskog i nagađajući da je on to zapodenuo. - U prstenu bar ima smisla.

Vronski začuđeno pogleda kneza svojim odlučnim pogledom, i osmehnuvši se poče razgovarati s groficom Nordston o velikom balu koji će biti iduće nedelje.

- Nadam se da ćete i vi doći? - okrete se on Kiti.

Čim stari knez ostavi Ljevina, ovaj neopaženo ode; poslednji utisak koji je poneo s toga posela bilo je nasmejano, srećno lice Kiti koja je odgovarala Vronskom kad ju je pitao da li će doći na bal.

XV

Kad se poselo svršilo, Kiti ispriča majci svoj razgovor s Ljevinom; bez obzira na sažaljenje koje je osećala prema Ljevinu, nju je radovala pomisao da su je prosili. Ona nije sumnjala da je postupila kao što treba. Ali, u postelji, dugo nije mogla da zaspi. Jedan joj utisak nikako nije davao mira. To bilo Ljevinovo lice sa sumorno tužnim, ali dobrim očima koje su gledale ispod natmurenih obrva, kad je stojao i slušao njenog oca, a pogledao u nju i u Vronskog. I tako joj ga bi žao da joj se zavrteše suze u očima. Ali odmah zamisli - s kim ga je zamenila. Živo se seti muškog, odlučnog lica, plemenite mirnoće i dobrote koja se u svemu i prema svakom ogledala; seti se ljubavi onog koga je i sama volela, i opet joj bi lako na srcu, i leže na uzglavlje sa srećnim osmejkom. »Žao mi je, žao, ali šta da radim? Ja nisam kriva«, govorila je u sebi; a unutarnji glas joj je govorio nešto drugo. Da li se kajala što je zanela Ljevina, ili što ga je odbila nije znala. Tek, sreća joj beše pomućena sumnjom. »Bože pomози, bože pomози!« govorila je u sebi dok nije zaspala.

U isto vreme, dole, u kneževu kabinetu, odigravao se jedan prizor koji se često ponavljao među roditeljima zbog ljubimice kćeri.

- Šta je? Evo šta je! - vikao je knez razmahujući rukama i odmah zatim pritežući oko sebe halat postavljen veveričjom kožom. - Vi nemate ponosa, dostojanstva, vi sramotite i upropašćujete kćer tom podlom, ludačkom udadbom.

- Ali, za ime boga, kneže, šta sam učinila? - govorila je kneginja, gotova da zaplače.

Srećna i zadovoljna posle razgovora s kćeri, ona je, po običaju, otišla knezu da mu poželi laku noć; i premda nije mislila da mu govori o Ljevinu kao prosiocu i o tome kako ga je Kiti odbila, ipak nagovesti mužu kako joj se čini da je stvar s Vronskim svršena i da će se rešiti čim mu dođe mati. I eto tu, kad ona to reče, knez odjedared planu i poče vikati neuljudne reči.

- Šta ste učinili? Evo šta: prvo, domamljujete u kuću mladoženju, i cela će

Moskva o tome govoriti, i to s razlogom. Kad već pravite posela, onda pozovite sve, a ne samo izabrane mladoženje. Pozovite sve te *fićfiriće* (tako je knez zvao moskovske mladiće), najmite čoveka koji će im svirati u klavir i neka igraju, a ne ovako kao sad - skupljate mladoženje i sastavljate parove. Meni je odvratno, odvratno mi je da gledam to. I uspeali ste, zavrteli ste mozak devojkici. Ljevin je hiljadu puta bolji čovek. A ovo je petrogradski kicoš, njih pravi mašina, svi su na jedan kalup, i svi su mizerije. A makar bio i princ od carske krvi, moja kći ne treba da se nameće.

- Ali šta sam ja učinila?

- To... - viknu ljutito knez.

- Znam, kad bih tebe slušala - prekide ga kneginja - nikad ne bismo udali kćer. Ako je tako, onda treba otići u selo, na imanje.

- Pa bolje bi i bilo.

- Ali stani. Zar ga ja dovodim? Ja to baš ne činim. Nego mladić, i to vrlo dobar mladić, zaljubio se, a i ona, čini mi se...

- Aha, eto, čini mi se! A ako se ona zaista zaljubi u njega, a on, međutim, isto toliko misli da se ženi koliko i ja?... O ne mogu to da gledam očima!... »Ah, spiritizam! ah Nica!« ah na balu«... - I knez, uobražavajući da predstavlja ženu, klanjaše se kod svake reči. - A ako Kaćenjku učinimo nesrećnom, ako zaista uvrta sebi u glavu...

- Ali zašto tako misliš?

- Ne mislim, već znam, za takve stvari imamo mi bolje oči od žena. Ja vidim čoveka koji ima ozbiljne namere, to je Ljevin; a vidim i propalicu kao što je ovaj vetrogonja koji hteo samo da se provede.

- E, kad ti nešto uvrtaš u glavu...

- Dobro, setićeš se mojih reči, ali će biti dockan kao i za Dašenjku.

- Dobro, dobro, nećemo više o tome govoriti - prekide ga kneginja setivši se nesrećne Doli.

- Lepo, zbogom!

I prekrstivši jedno drugo i poljubivši se, ali osećajući da su ostali svako pri svom mišljenju, razidoše se muž i žena.

Kneginja je doista mislila i tvrdo bila uverena da je današnje poselo rešilo sudbinu Kitinu, i da se ne može sumnjati u namere Vronskog; ali je muževljeve reči zbuniše. I kad se vratila u svoju sobu, ona, isto onako kao i Kiti, plašeći se neizvesne budućnosti, nekoliko puta ponovi u sebi: pomози, bože pomози, bože pomози!«

XVI

Vronski nikad nije poznao domaći život. Njegova mati bila je u mladosti čuvena dama iz velikog sveta, koja je, i dok joj je muž bio živ, a naročito docnije, imala mnogo romana za koje je znao ceo svet. Oca skoro nije ni zapamtio, a školovao se u Paževskom korpusu.^[27]

Izišavši iz škole kao mlad, sjajan oficir, on zapade odmah u društvo bogatih petrogradskih oficira. Premda je odlazio i u petrogradsko više društvo, ipak su sve ljubavne avanture bile izvan toga društva.

Posle raskošnog i grubog petrogradskog života, on je sad, u Moskvi, prvi put osetio kako je to divno približiti se miloj i nevinoj devojci iz velikog sveta, koja ga je zavolela. Nije mu bilo ni na kraj pameti da može biti nečeg rđavog u njegovim odnosima prema Kiti. Na balovima, on je većinom igrao s njom; odlazio im je u kuću. Razgovarao je s njom o onom o čemu se obično razgovara u društvu; o svakojakim besposlicama, ali o besposlicama kojima je on i nehotice davao naročiti za nju smisao. Mada joj ništa nije rekao što joj ne bi mogao reći pred svima, on je osećao da ona sve većma zavisi od njega, i što je jače to osećao, sve mu je milije bilo, i njegovo osećanje prema njoj postajalo je još nežnije. Nije znao da njegovo ponašanje prema Kiti ima svoje određeno ime, da je to zavođenje devojke bez namere da se oženi njom, i da je to zavođenje jedna od rđavih pojava koje su tako obične kod mladih aristokrata kao što je on. Njemu se činilo da je on prvi pronašao to zadovoljstvo, i uživao je u svome pronalasku.

Da je nešto mogao čuti o čemu su razgovarali njeni roditelji to veče, da se nešto mogao staviti na gledište porodice i doznati da će Kiti biti nesrećna ako je on ne uzme za ženu, on bi se veoma začudio, i ne bi tome poverovao. Nije mogao verovati da može biti rđavo ono što pričinjava tako veliko i lepo zadovoljstvo njemu, a naročito njoj. Još manje bi poverovao da treba da se oženi.

Ženidba mu se uvek činila kao nešto nemoguće. On ne samo da nije voleo porodični život, već je, prema opštem shvatanju neoženjenih ljudi

među kojima se on kretao, gledao u porodici, a naročito u mužu, nešto tuđe, neprijateljsko, i, smešno. Ali iako Vronski nije ni slutio o čemu su govorili roditelji, ipak je, kad je to veče izišao od Ščerbackih, osetio da se ona duhovna tajna veza koja je vezivala njega i Kiti to veče utvrdila tako jako, da je valjalo nešto preduzeti. Ali šta se moglo i šta je trebalo preduzeti, to on nije mogao smisliti.

»To i jeste divno - mislio je on vraćajući se od Ščerbackih, i, kao uvek, iznoseći od njih prijatno osećanje čistote i svežine, koje je donekle dolazilo i otud što celo to nije pušio, zajedno sa nekim novim osećanjem ganutosti što ga ona voli - to i jeste divno, što ni ja ni ona nismo ništa kazali, ali smo se tako razumeli u onom nevidljivom razgovoru pogleda i intonacija, da je danas jasnije no ikad kazala da me voli. I kako je sve to bilo ljupko, prosto i, što je glavno, poverljivo! I sam se osećam bolji i čistiji. Osećam da imam srca, i da u sebi imam puno lepih osobina. One mile zaljubljene oči! Kad mi je rekla: *o, veoma...*«

»Pa šta? Pa ništa. Meni je lepo, a i njoj je lepo.« I on se zamisli gde da završi to veče.

U mislima nabroja kuda bi mogao otići. »Klub, partija *bezika*^[28] i šampanj s Ignjatovim? Ne, neću da idem. *Château des fleurs*,^[29] tamo ću naći Oblonskog, kuplete, *cancan*?^[30] Neću, dosadilo mi je. Eto zato i volim Ščerbacke što s njima i sam postajem bolji. Idem kući.« I ode pravo u svoju sobu kod Disoa, naredi da mu se donese večera, zatim se svuče, i tek što spusti glavu na uzglavlje, čvrsto zaspao.

XVII

Sutradan, u jedanaest sati pre podne, Vronski iziđe na železničku stanicu petrogradske pruge da dočeka majku, i prvo lice koje srete na velikim stepenicama beše Oblonski koji je tim vozom očekivao sestru.

- A, vaša svetlosti! - viknu Oblonski. - Koga ti čekaš?

- Očekujem majku - odgovori Vronski osmejkujući se kao i svi koji su se nalazili s Oblonskim, rukova se s njim i zajedno se uspeše uz stepenice.

- Treba da dođe danas iz Petrograda.

- A ja sam te sinoć čekao do dva sata. Kuda si otišao od Ščerbackih?

- Kući - odgovori Vronski. - Pravo da ti kažem, tako mi je bilo prijatno juče kod Ščerbackih da mi se posle nikud nije išlo.

- Poznajem dobre konje po nekim njihovim žigovima a zaljubljene mladiće po očima - izdeklamova Stepan Arkadijevič isto onako kao i ranije Ljevinu.

Vronski se osmehnu kao čovek koji to ne pobija, ali promeni razgovor.

- A koga ti čekaš? - upita on.

- Ja? Jednu lepu ženu - reče Oblonski.

- Gde sad!

- *Honni soit qui mal y pense!*^[31] Čekam svoju sestru Anu.

- Aha, Karenjinu! - reče Vronski.

- Izvesno je poznaješ?

- Čini mi se da je poznajem! Ili ne... Bogami, ne sećam se - odgovori rasejano Vronski koji je pri imenu Karenjine nejasno predstavljao sebi nešto naduveno i dosadno.

- Ali Aleksija Aleksandroviča, moga čuvenoga zeta sigurno znaš. Njega poznaje ceo svet.

- To jest, znam ga po čuvenju i iz viđenja. Znam da je pametan, učen, u

neku ruku božanstven... Ali, znaš, to nije moja... *not in my line*^[32] - reče Vronski.

- Jest, on je vrlo znamenit čovek; malo je konzervativan ali je krasan čovek - primeti Stepan Arkadijevič – krasan čovek.

- Utoliko bolje za njega - reče Vronski smešeći A! ti si tu - okrete se on visokom starom lakeju svoje matere, koji je stojao kod vrata - uđi ovamo.

U poslednje doba, pored simpatija koje su svi ima Stepana Arkadijeviča, Vronski je osećao prema njemu još veću naklonost, jer ga je u svojoj mašti dovodio u vezu s Kiti.

- A hoćemo li u nedelju prirediti večeru za primadonu? - reče Vronski, uzevši pod ruku Oblonskog smešeći se.

- Zacelo. Ja ću razaslati pozivnice. Ah, jesi li se upoznao juče s mojim prijateljem Ljevinom? - upita Stepan Arkadijevič.

- Dakako. Samo je nešto brzo otišao.

- On je divan čovek - nastavi Oblonski. - Zar ne?

- Ne znam - odgovori Vronski - otkud to da kod sviju Moskovljana, izuzimajući, razume se, one s kojima govorim – dodade on šaleći se - ima nešto oštro. Nekako se odmah kostreše, kao da hoće da ti dadu da osetiš nešto...

- Ima toga, istina je da ima... - reče Stepan Arkadijevič smešeći se veselo.

- Hoće li skoro? - zapita Vronski poslužitelja.

- Voz je krenuo s poslednje stanice - odgovori ovaj.

Približavanje voza sve se većma obeležavalo pripremama na stanici, trčkanjem nosača, dolaskom žandarma i poslužitelja, i pristizanjem onih koji su nekog očekivali. Kroz hladnu maglu videli su se radnici u kratkim kožusima i mekim čizmama od valjanog sukna, koji su prelazili preko ukrštenih šina; daleko na šinama čulo se zviždanje lokomotive i kretanje nečega teškog.

- Ne - reče Stepan Arkadijevič koga mnogo beše obuzela želja da ispriča Vronskom Ljevinove namere u pogledu Kiti. - Ne, ti nisi dobro ocenio moga Ljevina. On je vrlo nervozan čovek, biva i neprijatan, to je istina, ali je zato drugi put mio. To je poštena, iskrena priroda i zlatno srce. Samo, juče je bilo i naročitih razloga - nastavi Stepan Arkadijevič osmejkujući se značajno i potpuno zaboravljajući na ono iskreno saosećanje koje je juče imao prema Ljevinu, i koje je sad u istoj meri osećao prema Vronskom. - Jest, bilo je razloga zbog kojeg je on juče mogao biti ili odveć srećan ili odveć nesrećan.

- Vronski zastade i otvoreno zapita.

- To jest, kako? Da nije juče prosio tvoju *bel-le-soeur*^[33]?

- Može biti - reče Stepan Arkadijevič. - Nešto mi se juče tako činilo. Jest, ako je sa posela otišao rano i bio neraspoložen, onda je tako... Odavno je zaljubljen u nju, i meni ga je veoma žao.

- Tako!... Uostalom, ja mislim da ona može računati na bolju partiju reče Vronski, i isprvivši se počeo opet šetati. - Uostalom, ja ga i ne poznajem - dodade on. - Jest, to je težak položaj! Zbog toga većina i pretpostavlja da ostane pri poznanstvima sa Klarama. S njima, nesreća je samo ako nedostaje novaca, a ovde je u pitanju tvoje dostojanstvo. Ali evo voza.

I zaista, u daljini je već zviždala lokomotiva. Kroz nekoliko minuta peron se zatrese; izbacujući paru koja je zbog mraza padala dole, naiđe lokomotiva, na kojoj se poluga srednjeg točka polako i ravnomerno ugibala i opružala, i sa koje se klanjao umotani, injem pokriveni mašinist; a za tenderom, sve lakše, i sve većma zatresajući peron, prođe vagon s prtljagom i psom koji je urlikao; najzad, zatresajući se pre nego što će stati, naiđoše putnički vagoni.

Otresiti kondukter, dajući zviždanjem znak, skoči dole, a za njim, jedan po jedan, počeo silaziti nestrpljivi putnici: gardijski oficir koji se držao pravo i gledao oštro oko sebe; nemiran trgovčić s torbom koji se veselo smeškao; seljak s vrećom preko ramena.

Vronski, stojeći kraj Oblonskog, posmatraše vagone i one što su izlazili, potpuno zaboravivši na mater. To što je maločas doznao o Kiti, uzbuđivalo ga je i radovalo. Grudi su mu se nehotice nadimale, a oči sijale. Osećao se kao pobednik.

- Grofica Vronska je u ovom odeljenju - reče otresiti kondukter, prilazeći Vronskom.

Kondukterove reči istrgoše ga iz misli i nagnaše da se seti matere i viđenja s njom. On u duši nije poštovao mater, i, ne dajući sebi računa o tome, nije je ni voleo; ali prema pojmovima kruga u kojem je živio, i prema svom vaspitanju, nije mogao zamisliti drukčije odnose prema materi sem najponiznijih i punih poštovanja, i utoliko više poniznih i punih poštovanja ukoliko je u duši mater manje poštovao i voleo.

XVIII

Vronski pođe za kondukterom u vagon, i na ulazu u kupe zastade da načini put gospođi koja je izlazila.

Bacivši samo pogled na spoljašnjost te gospođe, s običnim taktom čoveka iz velikog sveta, poznade da ona pripada višem društvu. On se izvini i pođe u vagon, ali oseti potrebu da je još jednom pogleda - ne zato što je bila vrlo lepa, niti zbog elegancije i skromne gracije koja se ogledala u celoj njenoj pojavi, već zato što je u izrazu njenog milog lica, kad je prošla pokraj njega, bilo nečeg osobito nežnog i umiljatog. Kad se on osvrte, i ona okrete glavu. Njene sjajne, sive oči, koje su se činile ugasite zbog gustih trepavica, zaustaviše se na njemu ljupko i plašljivo, kao da ga je poznavala, i odmah zatim predoše na gomilu sveta kao da nekog traže. U tom kratkom pogledu Vronski zapazi uzdržanu živahnost koja je igrala na njenom licu i preletala između sjajnih očiju i jedva primetnog osmejka koji je treperio na njenim rumenim usnama. Kao da je suvišak nečega ispunjavao njeno biće, da je i mimo njene volje izbijao čas u sjajnom pogledu čas u osmejk. Ona namerno ugasi svetlost u očima, ali se ova i protiv njene volje sijala u osmejk koji se jedva opazio.

Vronski uđe u kupe. Njegova mati, mršava starica crnih očiju i ukovrdžene kose, žmirkaše, upirući pogled u sina i smeškajući se tankim usnama. Ustavši s divana, ona dade sobarici torbicu i pruži sinu malu, suhu ruku, zatim mu podiže glavu sa svoje ruke i poljubi ga u obraz.

- Jesi li dobio telegram? Jesi li zdrav? Hvala bogu.

- Kako ste putovali? - upita sin, sedajući pored nje i osluškujući nehotice ženski glas pred vratima. Znao je da je to bio glas one gospođe koju je sreo na ulazu.

- Ipak se ne slažem s vama - govorio je gospođin glas.

- Petrogradsko shvatanje, gospođo.

- Nije petrogradsko, već prosto žensko - odgovori ona.

- E, dopustite da vam poljubim ruku.

- Doviđenja, Ivane Petroviču. Vidite, molim vas, da li je tu moj brat i pošaljite ga k meni - reče gospođa baš kraj samih vrata, i uđe u kupe.

- Jeste li našli brata? - upita Vronski obraćajući se gospođi.

Vronski se seti da je to Karenjina.

- Vaš brat je ovde - reče on i ustade. - Oprostite, nisam vas poznao, a poznanstvo naše je i bilo tako kratko – reče Vronski klanjajući se - da me se vi, izvesno, i ne sećate.

- Ne, ne - reče ona - ja bih vas poznala zato što smo, vaša majka i ja, celim putem, čini mi se, samo o vama govorile – dodade ona i dopusti najzad onoj živahnosti koja se otimala da izađe na površinu, da izbije u osmejku. - Ali moga brata još nema.

- Zovni ga, Aljoša - reče stara grofica.

Vronski siđe na peron i viknu:

- Oblonski! Ovamo!

Ali Karenjina ne sačeka brata, već, čim ga spazi, odlučnim i lakim korakom iziđe iz vagona. I kad joj brat priđe, ona jednim pokretom, koji odlučnošću i gracijom iznenadi Vronskog, zagrlj brata levom rukom oko vrata, privuče ga k sebi i toplo ga poljubi. Vronski je gledaše ne skidajući s nje očiju, i smeškao se ne znajući ni sam čemu. Ali setivši se da ga mati čeka, uđe u vagon.

- Je li da je divna? - reče grofica o Karenjinoj. - Muž ju je smestio sa mnom, i meni je bilo vrlo prijatno. Celim putem smo razgovarale. A ti, kažu... *vous filez le parfait amour. Tant mieux, mon cher, tant mieux.* ^[34]

- Ne znam na šta ciljate, *maman* - odgovori sin hladno. - Hoćemo li, *maman*?

Karenjina opet uđe u vagon da se oprost sa groficom.

- Dakle, grofice, vi ste se našli sa sinom, a ja sa bratom – reče ona veselo. - A i moje su se priče iscrple, ne bih imala šta više da vam pričam.

- A, ne - reče grofica uzevši je za ruku - ja bih s vama mogla putovati oko sveta i ne bi mi bilo dosadno. Vi ste jedna od onih ljupkih žena pored kojih se čovek prijatno oseća ne samo kad razgovara već i kad ćuti. A na vašeg sina nemojte, molim vas, mnogo misliti; nemoguće je nikad se ne rastajati.

Karenjina je stajala nepomično, držeći se izvanredno pravo, a oči su joj se smeškale.

- Ana Arkadijevna - reče grofica objašnjavajući sinu – ima sinčića, čini mi se od osam godina; nikad se dosad nije od njega odvajala, pa joj je sad teško

što se rastala s njim.

- Jest, ja i grofica smo za sve vreme razgovarale ja o svom, a ona o svom sinu - reče Karenjina, i opet joj osmejak obasja lice, ljubak osmejak koji je bio upućen njemu.

- To vam je izvesno i dosadilo - reče on prihvatajući u letu loptu koketerije koju mu je ona bacila. Ali ona, očigledno, nije htela da nastavi razgovor u tom pravcu i okrete se staroj grofici.

- Mnogo vam hvala na društvu. Nisam ni osetila kako mi je jučerašnji dan prošao. Doviđenja, grofice.

- Zbogom, mila moja - odgovori grofica. - Dopustite da poljubim vaše divno lice. Reći ću vam prosto i iskreno, kao što star svet ima običaj, da sam vas zavolela.

Ma koliko da je ta fraza bila obična, Karenjina joj očigledno iskreno poverova i obradova se. Ona porumene, saže se malo, podmetnu lice pod grofičine usne, zatim ispravi i sa istim osmejkom, koji se talasao između očiju i usta, pruži ruku Vronskom. On prihvati ručicu koju mu ona pruži, i kao nečem osobitom se obradova kad mu ona energično steže ruku i kad je jako i smelo prodrma. Ona iziđe brzim korakom koji je začudo lako nosio njeno dosta puno telo.

- Veoma je ljupka - reče starica.

To je isto mislio i sin. On ju je pratio očima dok se njena graciozna pojava ne izgubi, a osmejak mu ostade na licu. Vide kroz prozor kako ona priđe bratu, uze ga pod ruku i poče mu nešto živo govoriti, nešto što očigledno nije imalo veze s njim, Vronskim, i to mu beše krivo.

- A vi, maman, jeste li potpuno zdravi? - ponovi on obraćajući se majci.

- Sve je dobro, odlično. *Alexandre* je vrlo ljubazan. I *Marie* se prolepšala. Ona je vrlo interesantna.

I opet poče pričati o onom što ju je najviše zanimalo: o krštenju unuka, zbog čega je išla u Petrograd, i o naklonosti koju je car ukazao njenom starijem sinu.

- Evo i Lavrentija - reče Vronski, gledajući kroz prozor - sad možemo poći, ako hoćete.

Stari upravitelj grofičin, koji je putovao s njom, uđe u vagon, javi da je sve spremno, i grofica se diže da ide.

- Hajdemo, sad nema mnogo sveta - reče Vronski.

Sobarica ponese torbicu i psetance, a upravitelj i nosač druge kofere.

Vronski uze majku pod ruku; ali baš kad su izlazili iz vagona, najedanput nekoliko ljudi uplašeni lica protrča pored njih. Protrča i šef stanice sa svojom kapom neobične boje. Sigurno se desilo nešto neobično. Svet je trčao natrag.

- Šta?... šta?... gde?... Bacio se!... pregažen!... - čulo se među prolaznicama.

Stepan Arkadijevič i sestra koju je držao ispod ruke, takođe uplašeni lica, vrte se i zastanu na ulazu u vagon, izbegavajući svetinu.

Gospođe uđuše u vagon, a Vronski i Stepan Arkadijevič pođuše za svetom da doznaju pojedinosti nesreće.

Čuvar, da li zato što je bio pijan, ili što se odveć umotao na jakoj zimi, nije čuo da se voz vraća, i voz ga je pregazio.

Još pre nego što se Vronski i Oblonski vratiše, gospođe su doznale pojedinosti od grofičina upravitelja.

Oblonski i Vronski videli su unakažen leš. Oblonskom je to očigledno bilo teško. On se mrštio i činilo se da je bio gotov da zaplače.

- Ah, to je grozno! Ah, Ana, samo da si videla! Adž strahota! - ponavljao je.

Vronski je ćutao, njegovo lepo lice je bilo ozbiljno ali sasvim mirno.

- Ah, da ste samo videli, grofice - govorio je Stepan Arkadijevič. - I žena mu je ovde... Strašno je bilo da je čovek pogleda... Bacila se na njegovo mrtvo telo. Vele da je bio hranitelj velike porodice. To je strašno!

- Da li bismo mogli nešto učiniti za nju? - uzbuđenim šapatom reče Karenjina.

Vronski je pogleda i u času iziđe iz vagona.

- Odmah ću se vratiti, *maman* - reče okrenuvši se na vratima.

Kad se posle nekoliko minuta vratio, Stepan Arkadijevič je već razgovarao s groficom o novoj pevačici, a grofica se nestrpljivo osvrkala na vrata očekujući sina.

- Sad možemo ići - reče Vronski ulazeći.

Iziđuše zajedno. Vronski je išao napred s majkom. Pozadi, Karenjina s bratom. Kod izlaza stiže ih šef stanice i priđe Vronskom.

- Vi ste dali mome pomoćniku dve stotine rubalja. Budite tako ljubazni i recite kome ih namenjujete.

- Udovici - reče Vronski sležući ramenima. - Ne razumem šta tu još treba pitati.

- Vi ste dali? - doviknu Oblonski iza njegovih leđa, i stegnuvši sestrinu

ruku dodade: - To je vrlo lepo, vrlo lepo. Je li da je to krasan čovek? Klanjam se, grofice.

I on i sestra zastadoše da potraže njenu sobaricu.

A kad iziđoše, kočije Vronskih već behu odmakle. Ljudi koji su izlazili razgovarali su samo o onome što se dogodilo.

- Strašna smrt! - reče neki gospodin prolazeći pored njih. - Vele da je prepolovljen.

- Naprotiv, ja mislim da je to najlakša smrt, trenutna – reći će drugi.

- Zašto ne preduzimaju mere da se to ne dešava – govorio je treći.

Karenjina sede u kočije, i Stepan Arkadijevič s čuđenjem opazi da joj usne dršću i da se jedva uzdržava da ne zaplače.

- Šta ti je, Ana? - upita je kad odmakoše nekoliko stotina metara.

- Rđav znak - reče ona.

- Koješta! - reče Stepan Arkadijevič. - Ti si došla, i to je glavno. Ne možeš zamisliti koliko se uzdam u tebe.

- A poznaješ li odavno Vronskog? - upita ona.

- Poznajem. Znaš, mi se nadamo da će on uzeti Kiti.

- Tako? - reče tiho Ana. - A sad, hajde da govorimo o tebi - dodade ona odmahnuvši glavom kao da je fizički htela da odbaci nešto suvišno što joj je smetalo. - Da govorimo o tvojim stvarima. Dobila sam tvoje pismo, i evo me.

- Da, ti si mi još jedina nada - reče Stepan Arkadijevič.

- Dela, ispričaj mi sve.

I Stepan Arkadijevič počeo da priča.

Kad stigoše do kuće, Oblonski pomože sestri da siđe, uzdahnu, rukova se s njom i ode u kancelariju.

XIX

Kad Ana uđe, Doli je sedela u malom salonu, pokraj punačkog plavokosog dečka koji je već sad ličio na oca, i slušala njegov zadatak iz francuskog čitanja. Dečko je čitao i zavrtao rukom dugme na kaputu koje se jedva držalo, trudeći se da ga otkine. Mati je nekoliko puta odstranjivala ruku, ali puna ručica je ipak ponovo dohvatala dugme.

Mati otkide dugme i metnu ga u džep.

- Griša, ostavi ruke na miru - reče ona i lati se opet pokrivača, svog starog rada, kojeg se uvek prihvatala u teškim trenucima života; plela je nervozno, pomerajući prstom i brojeći petlje. Mada je juče naredila bila da kažu mužu kako je se ništa ne tiče hoće li doći njegova sestra ili ne – ipak je sve spremila za njen dolazak i uzbuđeno je očekivala zaovu.

Doli je bila ubijena tugom, sva obuzeta njom. Ipak nije zaboravljala da je njena zaova Ana bila žena jednoga od najviših činovnika u Petrogradu i petrogradska *grande dame*. I zahvaljujući tome, ona nije uradila ono što je rekla mužu, to jest, nije zaboravila da će joj doći zaova. »Najzad, Ana nije ničemu kriva - mislila je Doli. - Ja o njoj znam samo dobro, i ona je prema meni uvek bila ljubazna i prijateljski raspoložena.« Doduše, ukoliko se sećala svojih utisaka iz Petrograda kod Karenjinih, njihova kuća nije joj se sviđala: bilo je nečega lažnog u celokupnom sklopu njihovog domaćeg života. »Ali zašto je ja ne bih primila? Samo da joj ne padne na pamet da me teši! - mislila je Doli. - Sve te utehe, savete i hrišćanska praštanja, sve sam ja to već hiljadu puta prebirala u pameti, i sve to ništa ne вреди.«

Poslednjih dana Doli je bila sama s decom. Da govori o svome jadu, nije htela, a da s takvim jadom na duši govori o nečem drugom, nije mogla. Znala je, međutim, da će, ma na koji način, Ani kazati sve, i čas se radovala pri pomisli da će joj sve reći, čas se ljutila zbog toga što će morati da govori o svom poniženju s njom, s njegovom sestrom, i slušati njezine već spremljene fraze utehe i njene savete.

Gledajući na sat, ona je Anu očekivala svakog trenutka, i kao što se to

često dešava, propustila baš onaj trenutak kad je gošća stigla, te nije čula zvonice.

Čuvši šuštanje haljine i lake korake na samim vratima, osvrte se, i na njenom napaćenom licu i nehotice se ukaza ne radost, već čuđenje.

Ona ustade i zagrlila za ovu.

- Zar si već stigla? - reče ljubeći Anu.

- Kako se radujem, Doli, što te vidim!

- I meni je veoma milo - reče Doli osmehnuvši se tanko i trudeći se da po Aninom licu pozna da li ona zna sve. »Izvesno zna«, pomisli opazivši saučešće na Aninu licu. - Hajdemo da te odvedem u tvoju sobu - reče Doli, starajući se da po mogućnosti što dalje odloži trenutak objašnjenja.

- Je li to Griša? Bože, koliko je porastao! - reče, Ana i, poljubivši dečka i ne skidajući očiju s Doli, zastade i porumene. - Dopusti da ostanemo ovde.

Ona skide maramu, pa šešir, i zakačivši njime za pramen svoje crne, uvek kovrdžave kose, počeo vrteti glavom da otkači kosu.

- Ti sva blistaš od sreće i zdravlja! - reče Doli skoro sa zavišću.

- Ja?... Da - reče Ana. - Bože moj, Tanja! Vršnjakinja moga Serjože - dodade okrećući se devojkici koja utrča. Uze je u naručje i poljubi je. - Zlatna, divna devojkica! Dela, pokaži mi ih sve.

Svako je dete Ana nazivala po imenu i sećala se ne samo imena već i godina, meseci, naravi, i kad je koje bolovalo, i Doli nije mogla da to ne ceni.

- Pa, da odemo onda k njima - reče Doli. - Šteta što Vasja spava.

Pošto su videle decu, one sedoš, same, u salonu, da popiju kafu. Ana prihvati poslužavnik, pa ga odmah zatim odmače.

- Doli - reče - on mi je pričao.

Doli hladno pogleda u Anu. Ona je očekivala fraze, pune pretvorničkog saučešća; ali Ana ne reče ništa takvo.

- Mila Doli! - reče ona. - Ja neću ni njega da branim, ni tebe da tešim; to je nemoguće. Ali, dušo moja, meni te je žao, žao mi te je od sveg srca!

Iza gustih trepavica njenih sjajnih očiju najedanput se ukazaše suze. Ona sede bliže snahi i uze je za ruku svojom malom, energičnom rukom. Doli se ne odmače od nje, ali lice joj zadrža hladni izraz. Ona reče:

- Mene niko ne može utešiti. Sve je izgubljeno posle onoga što se dogodilo, sve je svršeno!

I čim to izgovori, lice joj postade meko. Ana podiže suvu, mršavu Dolinu

ruku, poljubi je i reče:

- Šta da se tu radi, šta da se radi, Doli? Kako je najbolje da se postupi u tom užasnom položaju? - To je ono o čemu valja promisliti.

- Sve je svršeno, pa kraj - reče Doli. - Najgore je to, razumećeš, što ne mogu da ga ostavim: deca me vezuju. Ali s njim ne mogu živeti, za mene je mučenje i kad ga samo vidim.

- Doli, draga, on mi je sve pričao, ali ja bih htela da čujem i od tebe, reci mi sve.

Doli je pogleda upitnim pogledom.

Anino lice izražavalo je iskreno saučešće i ljubav.

- Dobro - reče ona odjednom. - Ali pričaću ti iz početka. Ti znaš kako sam se udala. S vaspitanjem koje mi je *maman*, ne samo da sam bila nevina, bila sam glupa. Ja ništa nisam znala. Kažu, znam, da muževi pričaju ženama o svom ranijem životu, ali Stiva... - ona se popravi: - Stepan Arkadijevič meni nije ništa pričao. Nećeš mi verovati, ja sam sve do sad mislila da sam ja jedina žena koju je on poznao. Tako sam proživela osam godina. Razumej, ne samo što nisam slutila da mi je neveran, nego sam to smatrala za nemoguće; i sad, zamisli samo, s takvim pojmovima doznati najedanput svu strahotu i prljavštinu... Razumej me. Biti potpuno uveren u svoju sreću i odjedanput... - nastavi Doli uzdržavajući se da ne zajeca - dobiti pismo... njegovo pismo upućeno njegovoj ljubavnici, a mojoj guvernantici. Ne, to je i suviše strašno! - ona brzo izvuče maramicu i pokri lice njom. - Još bih razumela trenutni zanos - nastavi ona pošto počuta neko vreme - ali da me vara namerno, prepredeno... i to s kim?... Da bude moj muž u isto vreme kad i njen... to je strašno! Ne možeš ti to razumeti...

- A, ne, ja razumem! Razumem, draga Doli, razumem - govorila je Ana stežući joj ruku.

- A misliš li da on razume svu strahotu moga položaja?! - nastavi Doli. - Ni najmanje! On je srećan i zadovoljan.

- Ne, ne! - prekide je brzo Ana. - Žalost ga pogledati, on je kao ubijen od kajanja...

- Da li je on sposoban za kajanje? - prekide je Doli gledajući zaovi pravo u oči.

- Da! Ja ga poznajem. Nisam ga mogla gledati bez saučešća. Mi ga obe poznajemo. On je dobar, ali je ponosit, a sad je tako ponižen. Znaš šta me je najviše dirnulo... (i tu Ana pogodi ono što je Doli najviše moglo dirnuti) njega muče dve stvari: prvo, što ga je sramota od dece, a drugo, što on, koji te voli...

jest, voli iznad svega na svetu - prekide ona Doli koja je taman! htela da to poreče - što je tebi zadao bol i ubio te. »Ne, ne, ona mi neće oprostiti«, govori on neprestano.

Doli je zamišljeno gledala u stranu, slušajući zaovine reči.

- Jest, ja razumem, njegov je položaj strašan: krivcu je teže nego nevinom - reče Doli - ako oseća da je zbog njegove krivice došla sva nesreća. Ali kako da mu oprostim, kako da postanem opet njegova žena posle one? Za mene bi život s njim bio prava muka baš zato što volim svoju raniju ljubav prema njemu...

I gorak plač joj prekide reč.

Kao navlaš, svaki put kad bi se malo odobrovoljila, opet je počinjala da govori o onom što ju je dražilo.

- Da, ona je mlada, ona je lepa - nastavi. - A znaš li ti, Ana, ko je oduzeo moju mladost i lepotu? On i njegova deca. Ja sam odslužila, i u toj službi prošlo je sve moje, i njemu je sad, razume se, milije sveže i nevaljalo stvorenje. Oni su, izvesno, govorili o meni, ili, još gore, prećutkivali... razumeš li?

U njenim očima planu opet mržnja.

- I posle svega toga da mi govori... I zar ja da mu verujem?... Nikad. Ne, ne, svršeno je, sve što je nekad bilo uteha, nagrada za rad i muke... Da li ćeš mi verovati? Eto, maločas sam slišavala Grišu: pre je to bila za mene radost, sad mučenje. Zašto se staram i trudim? Našto su mi ta deca? Strašno je to što se moja duša odjednom preokrenula, i umesto ljubavi i nežnosti, osećam prema njemu samo mržnju, jest, mržnju. Ja bih ga ubila i...

- Doli, dušice, ja razumem, ali ne kidaj se toliko. Ti si tako uvređena da mnogo šta vidiš drukčije nego što je u stvari.

Doli se umiri i one počutaše jedno dva minuta.

- Šta da se radi, razmisli, Ana, pomози. Ja sam o svemu razmislila, i ne mogu ništa da nađem.

Ana nije mogla ništa da smisli, ali se njeno srce odazivalo na svaku reč, na svaki izraz snahina lica.

- Reći ću ti samo ovo - počne Ana - ja sam mu sestra, znam mu narav, onu sposobnost da sve, sve zaboravi (ona učini pokret ispred čela), onu sposobnost da se sasvim zanese; ali to i da se potpuno pokaje. On sad ne veruje, on ne razume kako je mogao učiniti što je učinio.

- Ne, on razume, on je i onda razumeo! - prekide je Doli. Ali ja... ti

zaboravljaš na mene... zar je meni lakše?

- Čekaj. Kad mi je pričao, priznajem, još nisam razumela u strahotu tvoga položaja. Videla sam samo njega i to da je porodica razorena, i bilo mi ga je žao; ali sad, kad sam porazgovarala s tobom, ja, kao žena, vidim drugo, vidim tvoje muke, i ne mogu ti reći koliko mi je žao tebe! Doli, dušice, ja razumem tvoje patnje potpuno, samo jedno ne znam: ne znam... Ja ne znam koliko još u tvom srcu ima ljubavi prema njemu. To ti znaš - ima li toliko da mu možeš oprostiti. Ako ima, oprosti!

- Ne - poče Doli, ali Ana je prekide ljubeći joj još jednom ruku.

- Ja poznajem svet više nego ti - reče ona. - Ja poznajem ljude kao što je Stiva, i znam kako oni gledaju na to. Ti kažeš da je on s njom govorio o tebi. Toga nije bilo. Ti ljudi bivaju neverni, ali domaće ognjište i žena, to je za njih svetinja. Oni nekako preziru one žene, i one ne smetaju porodici. Oni između porodice i toga povuku neku crtu, preko koje se ne može preći. Ja to ne razumem, ali je tako.

- Jest, ali on je nju ljubio...

- Doli, čekaj, dušice. Ja sam videla Stivu kad je bio u tebe zaljubljen. Sećam se onog vremena kad je dolazio k meni i plakao govoreći o tebi i o tome kako si ti za njega nešto poetično, nedostižno, i znam, što je duže bio kraj tebe, na sve veću visinu te je dizao. Često smo mu se i smejali što je uza svaku reč dodavao »Doli je divna žena!« Ti si za njega bila i ostala božanstvo, a ovo što se desilo, nije zanos njegove duše...

- Ali ako se taj zanos ponovi?

- To je isključeno, bar tako ja mislim.

- Lepo, no da li bi ti oprostila?

- Ne znam, ne mogu ti reći... Ne, mogu - reče Ana pošto promisli malo. I obuhvativši mislima položaj i promerivši ga na merilu duše svoje, dodade: - Ne, mogu, mogu, mogu. Jest, ja bih oprostila. Ne bih ostala onakva kakva sam bila pre toga, da, ali bih oprostila, i tako bih oprostila kao da toga nije ni bilo, kao da toga nikad nije bilo...

- Pa, razume se - prekide je brzo Doli kao da je sad govorila o onom o čemu je mnogo puta mislila - inače ne bi ni bilo oprostjenje. Ako treba oprostiti, onda potpuno, potpuno. Hajdemo da te odvedem u tvoju sobu - reče ustajući i usput i zagrlji Anu. - Mila moja, baš se radujem što si došla. Sad mi je lakše, kudikamo lakše.

XX

Ceo taj dan Ana je provela kod kuće, to jest kod Oblonskih i nije nikog primala, premda su neki njeni poznanici, čim su doznali da je došla, dolazili još istoga dana. Ana je celo jutro provela s Doli i s decom.

Samo je poslala bratu pisamce da svakako ruča kod kuće, »Dodi, dobar je bog«, pisala je ona.

Oblonski je ručao kod kuće; razgovor je bio opšti i žena je razgovarala s njim govoreći mu »ti«, što ranije nije činila. Između muža i žene stajalo je još ranije otuđenje, ali više nije bilo pomena o razvodu, i Stepan Arkadijevič vide da se može objasniti s njom i pomiriti..«!

Odmah posle ručka dođe Kiti. Ona je poznavala Anu Arkadijevnu, ali vrlo malo; i sad je došla sestri sa zebnjom kako li će je primiti ta petrogradska velika gospođa koju su svi toliko hvalili. Ali odmah vide da se dopala Ani Arkadijevnoj. Ana je očigledno uživala u njenoj lepoti i mladosti, i Kiti jedva dođe k sebi kad već oseti da je ne samo pod njenim uticajem, već da je prosto zaljubljena u nju, onako kako se mlade devojkice mogu zaljubiti u udate i starije gospođe.

Ana nije ličila na veliku gospođu, ili na majku osmogodišnjeg sina; po gipkim pokretima, svežini i neprestanoj živahnosti na njenu licu, koja je izbijala čas u osmejku čas u pogledu, pre bi ličila na dvadesetogodišnju devojkicu, da nije bilo ozbiljnog, ponekad tužnog izraza njenih očiju, koji je zadivljavao i privlačio Kiti. Kiti je osećala da je Ana potpuno prirodna i da ništa ne skriva; ali da u njoj ima neki drugi viši svet čežnja i želja, složenih i poetičnih, koje njoj, Kiti, ne behu pristupačne.

Posle ručka, čim Doli ode u svoju sobu, Ana brzo ustade i priđe bratu koji je pripaljivao cigaru.

- Stiva - reče mu ona, veselo namigujući, krsteći ga i pokazujući vrata očima. - Idi, i neka ti bog bude u pomoći.

On baci cigaru razumevši sestru, i nestade s one strane vrata.

Kad Stepan Arkadijevič ode, Ana se vrati, sede na divan, a deca se iskupiše oko nje. Da li zato što su deca videla da mama, voli tu tetku, ili zato što su ona sama nalazila u njoj neku naročitu draž, tek oba starija deteta, a za njima i mlađa deca, kao što često biva kod dece, pripiše se još pre ručka uz novu tetku ne odmičući od nje. Započe među njima neka vrsta igre, koja je bila u tome ko će sesti bliže novoj tetki, dodirnuti je, držati njenu malu ruku, ljubiti je, igrati se s njenim prstenom, ili makar dodirivati ubore njene haljine.

- De, de, sešćemo kao i pre - reče Ana Arkadijevna i sede na svoje mesto.

I opet Griša podmetnu glavu pod njenu ruku i nasloni je na njenu haljinu, a lice mu zasija srećno i ponosito.

- Dakle, kad će biti bal? - upita ona Kiti.

- Iduće nedelje, i biće divan bal. Jedan od onih balova na kojima je uvek veselo.

- A zar ima balova na kojima je uvek veselo? - reče Ana s nežnim podsmehom.

- Čudnovato je, ali ima. Kod Bobriščevih je uvek veselo, kod Njikitinih takođe, a kod Meškovih uvek dosadno. Zar vi to niste opazili?

- Ne, dušice, za mene već nema takvih balova gde bi bilo veselo - reče Ana, i Kiti ugleda u njenim očima onaj naročiti svet koji ona nije poznavala. - Za mene ima samo balova na kojima je manje teško i dosadno...

- Kako vama može biti dosadno na balu?

- Zašto da meni ne bi moglo biti dosadno na balu? - upita Ana.

Kiti opazi da Ana zna kakav će odgovor sledovati.

- Zato što ste vi uvek najlepši.

Ana je imala osobinu da pocrveni. Ona i sad porumene i reče:

- Prvo, nikada; a drugo, i kad bi bilo tako, našto to meni?

- Hoćete li ići na ovaj bal? - upita Kiti.

- Mislim da ću morati. Evo, na ovaj - reče ona Tanji, koja I skidala prsten što je lako klizio s njenog belog i pri kraju tankog prsta.

- Meni će biti veoma mило, ako dođete. Ja bih tako želela da ba balu vidim vas.

- Ako već moram ići, tešiću se bar mišlju da će to vama činiti zadovoljstvo... Griša, ne čupavi me, molim te, i onako sam čupava - reče nameštajući pramen kose koji je ispao i kojim se Griša igrao.

- Ja vas zamišljam na balu u ljubičastoj haljini.

- Zašto baš u ljubičastoj? - osmehnu se Ana. - Hajd', idite, deco, idite! Čujete li? Mis Gul vas zove da pijete čaj - reče odmićući decu od sebe i ispraćajući ih u trpezariju.

- Znam ja zašto me vi zovete na bal. Vi se mnogom čemu nadate od toga bala, pa biste hteli da svi tu budu, da svi učestvuju.

- Otkud znate? Jeste.

- O, kako je lepo vaše doba - nastavi Ana. Sećam se i dobro znam tu plavičastu maglu, nalik na onu koja se viđa na švajcarskim planinama. Tu maglu koja pokriva sve u ono srećno doba kad se detinjstvo tek završava i kad se iz onog velikog, srećnog i veselog kruga izdvaja sve uža i duža staza koja i veselo i sa strepnjom ulazi u onu *anfiladu*^[35], mada se ona čini i svetla i divna... Ko to nije preživeo?

Kiti se ćutke osmehivala. »Ali kako je ona to prošla? Tako bih volela da doznam ceo njen roman«, pomisli Kiti, sećajući se prozaičnog lica Aleksija Aleksandroviča, njenog muža.

- Ja ponešto znam. Stiva mi je govorio, i ja vam čestitam; on mi se veoma sviđa - nastavi Ana - videla sam Vronskog na stanici.

- Ah, zar je on bio tamo? - upita Kiti pocrvenevši. - A šta vam je Stiva govorio?

- Stiva mi je izbrbljao sve. I ja bih se veoma radovala... Juče sam putovala s majkom Vronskoga - i ona mi je neprestano govorila o njemu; to je njen ljubimac; ja znam da su majke, pristrasne, ali...

- A šta vam je mati pričala?

- O, mnogo! Doduše znam da joj je on ljubimac, ali jasno je da je i vitez... Ona mi je, na primer, pričala da je hteo dati sve svoje imanje bratu; da je u detinjstvu nešto osobito učinio, spasao ženu iz vode. Jednom rečju, junak - reče Ana smešeći se; i sećajući se dve stotine rubalja što ih je on dao na stanici.

Ali ne pričaše o tih dve stotine rubalja. Bilo joj je nekako nelagodno da se toga seća. Osećala je da je u tome bilo nečega što se nje ticalo, a čega nije smelo biti.

- Ona me je mnogo pozivala da je posetim - nastavi Ana - a i ja bih volela da se vidim sa staricom, pa ću joj sutra otići. No, hvala bogu, Stiva se dugo zadržao kod Doli u kabinetu - dodade Ana promenivši razgovor i ustavši, kako se Kiti činilo, nezadovoljna nečim.

- Ne, ja ću prvi! ne, ja ću! - vikala su deca trčeći tetka Ani, pošto su bila

popila čaj.

- Svi zajedno! - reče Ana i smejući se potrči im u susret, pa zagrlj i obori svu tu gomilu dece koja je cikala i preturala se od zadovoljstva.

XXI

U vreme kad je trebalo da stariji piju čaj, Doli iziđe iz svoje sobe.

Stepan Arkadijevič nije izlazio. On izvesno beše izišao iz ženine sobe na druga vrata.

- Bojim se da ti gore ne bude hladno - reče Doli Ani - pa hoću da te premestim dole, bar ćemo biti bliže.

- O, molim vas, za mene se ne brinite - odgovori Ana, posmatrajući pažljivo Doli i trudeći se da dozna jesu li se pomirili ili nisu.

- Ovde će ti biti vidno - odgovori Doli.

- Kažem ti da ja svuda i uvek spavam kao zaklana.

- O čemu to govorite? - zapita Stepan Arkadijevič izlazeći iz kabineta i obraćajući se ženi.

Po njegovu glasu i Kiti i Ana odmah razumeše da su se izmirili.

- Htela bih da premestim Anu dole, ali treba namestiti zavese.

Niko to ne ume, moraću sama - odgovori Doli mužu.

»Bogzna da li su se sasvim izmirili?« pomisli Ana kad ču njen miran i hladan glas.

- Ah, nemoj, Doli, da radiš ono što je teško - reče Stepan Arkadijevič. - Hoćeš li da ja to uradim...

»Mora biti da su se pomirili«, pomisli Ana.

- Znam već kako ćeš ti uraditi - odgovori Doli. - Reći ćeš Matveju da uradi ono što stvarno ne ume, pa ćeš otići, a on će onda uraditi naopako - govorila je Doli i na uglovima njenih usana ukaza se običan, podrugljiv osmejak.

»Jest, sasvim su se izmirili - pomisli Ana - Hvala bogu!« i radujući se što je to ona izvela, priđe Doli i poljubi je.

- E, nije baš tako! Zašto ti tako potcenjuješ mene i Matveja? - reče Stepan Arkadijevič ženi i osmehnu se jedva приметно.

Kao i uvek, Doli se celo to veće držala prema mužu malo podsmešljivo, međutim Stepan Arkadijevič bio je zadovoljan i veseo, ali ipak ne više nego što je trebalo, da bi pokazao kako nije zaboravio svoju pogrešku, iako su mu je oprostili.

U devet i po, taj tako prijatan i veseo razgovor u kući Oblonskih, uz šolju čaja, bio je prekinut, kako se činilo, jednim beznačajnim događajem, koji se ipak svima učinio čudnovat. Razgovor se vodio o njihovim zajedničkim petrogradskim poznanicima, kad Ana odjednom ustade.

- Imam je u albumu - reče - pa ću vam ujedno pokazati i moga Serjožu - dodade s materinskim ponositim osmejkom.

Oko deset sati, vreme kad se obično rastajala sa sinom, i često ga, pre nego što će poći na bal, nameštala da spava, dođe Ani teško što je tako daleko od njega; i svejedno o čemu se govorilo, ona se u mislima svakog časa vraćala svom kudravom Serjoži. Zažele da vidi njegovu fotografiju i da porazgovara o njemu. Koristeći se prvim slučajem, ona ustade i lakim odlučnim koracima pođe po album. Stepenice koje su vodile gore, u njenu sobu, bile su prema velikim, zagrejanim stepenicama na glavnom ulazu.

U taj mah kad je ona izlazila iz salona, u predsoblju odjeknu zvonice.

- Ko to može biti? - reče Doli.

- Po mene da su došli, nisu, jer je rano, a za posete je dockan - reče Kiti.

- Izvesno su doneli akta - dodade Stepan Arkadijevič; a dok Ana prolazaše stepenicama, sluga otrča gore da prijavi gosta koji je stajao kraj lampe. Ana pogleda dole, poznade odmah Vronskog, i čudno osećanje zadovoljstva, pomešano sa strahom od nečega, probudi se u njenom srcu. On je stajao ne skidajući gornji kaput i nešto vadio iz džepa. U trenutku kad je ona bila na sredini stepenica, on podiže oči, spazi je, i u izrazu njegovog lica ukaza se kao postidečnost i uplašenost. Ona klimnu glavom ovlaš i prođe, a odmah zatim začu se jasan glas Stepana Arkadijeviča, koji ga je zvao da uđe, i tihi, mek i miran glas Vronskoga koji je odbijao da uđe.

Kad se Ana vrati s albumom, on već beše otišao, a Stepan Arkadijevič ispriča da je dolazio da se obavesti o ručku koji s sutradan biti priređen nekoj čuvenoj ličnosti sa strane. - I nikako nije hteo da uđe. Kako je čudan - dodade Stepan Arkadijevič.

Kiti porumene. Ona je mislila da je samo ona razumela zašto je on dolazio i nije hteo ući. »On je bio kod nas - mislila je ona - nije me našao i pomislio je da sam ovde; ali nije hteo da uđe, jer je smatrao da je dockan, a i Ana je ovde.«

Svi se pogledaše ćutke i uzeše da razgledaju Anin album.

Nije bilo ničega ni neobičnog ni čudnovatog u tome što je čovek svratio kod svoga prijatelja u devet i po uveče, da bi doznao pojedinosti o ručku koji su baš oni priređivali, i što nije hteo da uđe; ali se to svima učinilo čudnovato. Najčudnovatije, i ružno, učinilo se to Ani.

XXII

Bal je tek bio počeo, kad Kiti i njena mati stupiše na velike, jako osvetljene stepenice, načičkane cvećem i napudrovanim lakejima u crvenim kaftanima. Iz dvorane čuo se odmeren žagor, nalik na zujanje pčela u košnici. I dok su one na ulazu pred ogledalom između zelenila doterivale kosu i haljine, iz dvorane se začuše pažljivo izvođeni zvuci violina u orkestru koji zasvira prvi valcer. Starčić u građanskom odelu, koji je pred drugim ogledalom gladio sede zaliske i širio miris parfema, sudari se s njima na stepenicama i skloni se u stranu, posmatrajući s očiglednim uživanjem nepoznatu mu Kiti. Golobradi mladić, jedan od onih iz velikog sveta koje je stari knez Ščerbacki nazivao fićfirićima, u jako otvorenom prsniku, nameštajući u prolazu belu mašnu, pokloni im se, prođe mimo njih, pa se vrati, pozivajući Kiti za kadril... Prvi kadril bio je već obećan Vronskom, pa je ovom mladiću morala obećati drugi. Oficir, koji je na vratima zakopčavao rukavicu, pomače se gladeći brkove i s uživanjem posmatrajući rumenu Kiti.

Iako su haljina, češljanje i sve druge pripreme za bal stale Kiti mnogo muka i razmišljanja, ona je sad, u svojoj kitnjastoj haljini od tila na ružičastoj postavi, ulazila na bal tako slobodno i prirodno kao da sve te kokarde i čipke, sve pojedinosti njene toalete nisu stale ni nju ni njene ukućane ni trenutka pažnje, kao da se rodila u tom tilu, čipkama, s tom visoko uzdignutom frizurou na kojoj se nalazila ruža sa dva listića.

Kad stara kneginja htela da joj, pred ulazom u dvoranu, namesti traku oko pojasa, koja se beše podvila, Kiti se polako odmače. Ona je osećala da sve samo po sebi mora biti lepo graciozno na njoj, i da ne treba ništa popravljati.

Kiti je imala toga dana jedan od svojih srećnih dana, Haljina je nije nigde stezala, nigde nije spao nabor od čipaka, kokarde joj ne behu izgužvane, ni pokidane; ružičaste cipelice sa visokim izvijenim potpeticama nisu je stezale, noge su se osećale ugodno u njima. Frizura guste plave kose stajala je kao izrasla na malenoj glavici. Sva tri dugmeta na dugačkim rukavicama bila su zakopčana, nijedno se ne beše otkinulo, rukavice su se pripijale uz ruku ne izmenjujući joj oblika. Crna somotska traka sa medaljonom naročito je nežno

prilegla uz vrat. Ta crna somotska traka bila je divna, i kod kuće još, gledajući u ogledalu svoj vrat, Kiti je osećala da ta traka prosto govori. U sve se drugo moglo sumnjati, ali je traka bila divna. I ovde, na balu, Kiti se osmehnu kad spazi traku u ogledalu. U svojim golim rukama i ramenima Kiti je osećala hladnoću mermera - osećanje koje je osobito volela. Oči su joj se smejale, a rumene usne morale su se osmehivati, svesne svoje privlačnosti. Tek što uđe u dvoranu i pođe šarenoj gomili dama u tilu, čipkama i mašnjama, koje su očekivale igrače (Kiti nije nikad dugo stajala u toj gomili), kad je već pozvaše da igra valcer, a pozvao najbolji kavaljer, glavni kavaljer u balskoj hijerarhiji, čuveni aranžer balova, ceremonijal majstor, oženjen, lep i stasit Jegoruška Korsunski. Tek beše odigrao prvi valcer sa groficom Banjin, kad, razgledajući svoje podanike, to jest parove koji su igrali, spazi Kiti baš kad je ulazila i pritrča joj brzim, slobodnim, naročitim hodom koji imaju samo aranžeri balova, pokloni joj se, pa i ne pitajući je hoće li, pruži odmah ruku da je obuhvati oko tankog struka. Ona se osvrnu, kome da doda lepezu; domaćica se osmehnu i uze lepezu.

- Vrlo ste dobro uradili što ste došli na vreme - reče Korsunski obuhvatajući joj struk - kakav je to način dolaziti dockan?

Ona savi levu ruku i metnu mu je na rame, a nožice u ružičastim cipelama počеше se lako i odmereno kretati po klizavom parketu, uz takt muzike.

- Čovek se odmara kad igra s vama - reče joj on počinjući prve korake valcera. - Pa ta lakoća, *precision*^[36] - govorio joj je ono što je govorio skoro svima dobrim poznanicama.

Ona se osmehnu na njegovu pohvalu i razgledaše i dalje dvoranu preko njegovog ramena. Kiti nije bila prvi put na balu, pa da joj se sva lica sliju u jedan čaroban utisak; ali nije bila ni od onih devojaka koje i suviše idu po balovima, kojima su sva lica toliko poznata da već postaju dosadna; ona je bila na sredini između tog dvoga - bila je uzbuđena, ali ujedno vladala sobom toliko da je mogla da posmatra. Videla je da se u levom uglu dvorane sakupilo najbolje društvo. Tamo je bila preterano razgolićena lepotica Lidija, žena Korsunskog, tamo je bila domaćica, tamo se sjajila ćela na glavi Krivina, koji je uvek bio tamo gde je najbolje društvo. U tu gomilu mladići su samo gledali, ali joj nisu smeli prići; u njoj je Kiti našla očima Stivu, i zatim je spazila divnu priliku i glavu Aninu, koja je bila u crnoj somotskoj haljini. I on je bio tu. Kiti ga nije videla od one večeri kad je odbila Ljevina. Svojim očima koje su daleko videle, ona ga je odmah Poznala, pa je čak videla i da on nju gleda.

- Hoćemo li još jedanput oko dvorane? Jeste li umorni? reče Korsunski

malo zadihan.

- Neću, hvala!
- Kuda želite da vas odvedem?
- Čini mi se da je tu Karenjina... odvedite me k njoj.
- Kako vi naredite.

Usporavajući korak, Korsunski poče igrati ka gomili u lsnom uglu dvorane, govoreći: »*Pardon, mesdames, pardon, mesdames*«, obilazeći more čipaka, tila i pantljika ne zakačivši ni za jedno perce, naglo okrete svoju damu, tako da joj se ukazaše tanke nožice u providnim čarapama, a dugi skut se razvi kao lepeza i pokri Krivinu kolena. Korsunski joj se pokloni, isprsi grudi u jako otvorenom prsniku i pruži joj ruku da je odvede Ani Arkadijevnoj. Kiti, sva rumena, skide skut Krivinu s kolena, i osećajući malu vrtoglavicu, okrete se tražeći Anu. Ana nije bila u ljubičastoj haljini, što je Kiti kao neminovno želela, već u crnoj somotskoj haljini, koja je pokazivala njena okrugla, kao od stare slonove kosti izvajana puna ramena i prsa i oble ruke s tankom majušnom šakom. Cela je haljina bila ukrašena venecijanskim svilenim čipkama. Na glavi, u njenoj crnoj kosi, koja je bila sva njena, bez ičega tuđeg, nalazio se poluvenčić od cveta *dan i noć*, i takav isti visio je i na jednoj crnoj traci o pojasu između belih čipaka. Frizura joj je bila obična. Isticali su se samo oni samovoljni, kratki kružići kovrdžave kose koji su je ukrašavali i koji su se izdvajali iz kose na potiljku i na slepim očima. O snažnom, oblom, kao izvajanom vratu imala je nisku bisera.

Kiti je viđala Anu svakog dana, bila je zaljubljena u nju, i uvek ju je zamišljala u ljubičastoj haljini. Ali sad kada ju je videla u crnoj, ona oseti da dosad nije razumevala svu njenu lepotu. Ona je sad vide kao nešto sasvim novo i neočekivano. Sad joj tek postade jasno da Ana nije ni mogla biti u ljubičastoj haljini, da njena lepota i jeste baš u tome što sv; ona uvek izdvaja od toalete, što haljina na njoj nikad ne može padati u oči. I crna haljina s raskošnim čipkama na njoj, nije padala u oči. To je bio okvir, a videla se ona sama, prirodna, obična, elegantna, i u isto vreme vesela i živahna.

Kao i uvek, Ana se držala savršeno pravo, i u onaj mah, kad je Kiti prišla toj gomilici, ona je razgovarala s domaćinom okrenuvši malo glavu prema njemu.

- Ne, ja se neću baciti kamenom - odgovori mu ona na nešto - pa ipak, to ne razumem - nastavi sležući ramenima, i odmah se s nežnim osmejkom zaštitnice okrete Kiti. Brzim ženskim pogledom promeri njenu haljinu i jedva primetno klimnu glavom, ali Kiti razumede da joj se sviđa i njena lepota i njena toaleta. - Vi već ulazite u dvoranu igrajući - reče Ana.

- To mi je jedna od najvernijih pomoćnica - reče Korsunski klanjajući se Ani Arkadijevnoj, koju dotle ne beše video. - Kneginjica doprinosi da bal bude lep i veseo. Ana Arkadijevna, je li po volji da odigramo jedan valcer? - reče on klanjajući se.

- A vi se poznajete? - upita domaćin.

- Koga mi ne poznajemo? Ja i žena smo kao bele vrane, svi nas poznaju - odgovori Korsunski. - Jedan valcer, Ana Arkadijevna?

- Ja ne igram, kad god se to može - reče ona.

- Ali se danas mora igrati - reče Korsunski. U taj mah prilazio je Vronski.

- E, kad se danas mora igrati, hajdmo - reče ona, ne opažajući da joj se Vronski klanja, i brzo stavi ruku Korsunskom na rame.

»Zašto li je ljuta na njega?« pomisli Kiti, primetivši da Ana namerno nije odgovorila na poklon Vronskog. Vronski priđe Kiti podsećajući je na prvi kadril i žaleći što za sve ovo vreme nije bio tako srećan da je vidi. Kiti je s uživanjem posmatrala Anu kako igra i slušala njega. Očekivala je da je on pozove da igra valcer, ali on to ne učini, i ona ga začuđeno pogleda. On porumene i brzo je pozva da igraju, ali tek što obuhvati njen tanki struk i načini prvi korak, muzika stade. Kiti pogleda u njegovo lice, koje je bilo tako blizu nje, i dugo još, nakon nekoliko godina, stidela se i srce ju je bolelo zbog toga pogleda punog ljubavi kojim ga je pogledala, a na koji on nije odgovorio.

- *Pardon, pardon*: Valcer, valcer! - povika s drugog kraja dvorane Korsunski, i dohvativši prvu gospođicu koja mu beše blizu, poče igrati.

XXIII

Igrajući valcer s Kiti, Vronski nekoliko puta obiđe dvoranu. Posle valcera, Kiti priđe majci i tek što progovori nekoliko reči sa groficom Nordston, priđe joj Vronski za prvi kadril. Za vreme kadrila ništa naročito nije bilo rešeno; vodio se isprekidani razgovor, čas o Korsunskim, mužu i ženi, koje je on vrlo zanimljivo opisivao kao simpatičnu decu od četrdeset godina; čas o budućem javnom pozorištu^[37]; i samo jednom razgovor je dirnu, kad Vronski zapita za Ljevina, da li je tu, i dodade kako mu se veoma svideo. Ali Kiti ništa više nije ni očekivala od kadrila. Ona je sa najvećim uzbuđenjem očekivala veliku mazurku. Činilo joj se da se za vreme velike mazurke mora sve rešiti. Nije se uznemiravala što je on za vreme kadrila nije pozvao za veliku mazurku. Bila je uverena da će mazurku s njim igrati, kao i na ranijim balovima, pa odbi petoricu govoreći da već ima igrača.

Ceo bal, sve do poslednjeg kadrila, bio je za Kiti kao jedan čaroban san, pun veselih boja, zvukova i pokreta. Prestajala je igrati samo onda kad se osećala odveć umorna i molila da se odmori. Ali igrajući poslednji kadril s jednim dosadnim mladićem, koga nije mogla odbiti, desilo joj se da bude vis-a-vis s Vronskim i Anom. Sve dotle nije ponovo bila s Anom, a sad je vide potpuno novu i preobraženu. Opazila je u Ani ono i njoj dobro poznato uzbuđenje zbog uspeha. Videla je da je Ana kao pijana od zanosa koji je budila oko sebe. Kiti je poznavala to osećanje, kao i sve njegove znake, i videla ih je sad kod Ane - videla je drhtavi, naglo plamsavi sjaj očiju; osmejak sreće i uzbuđenja koji joj je i nehotice povijao usne; i jasno izraženu gracioznost, sigurnost i lakoću pokreta.

»Ko? - upita ona sebe. - Da li svi ili samo jedan?« I ne pritičući u pomoć mladiću, svom igraču, koji je bio na mucu da nasgavi upušteni razgovor, i prividno veselo se pokoravajući zapovednim usklikima Korsunskoga, koji ih je sve bacao čas u, *grand rond*, čas u *chaine*^[38] - ona je posmatrala i srce joj se stezalo sve više i više. »Ne, nije nju zanelo divljenje gomile, već ushićenje jednog čoveka. A taj jedan? Je li moguće da je to on?« Svaki put, kad god bi on počeo da govori s Anom, u Aninim bi očima sinula radost i srećan osmejak

bi izvijao njene rumene usne. Ona kao da se trudila da te znake radosti ne pokaže ali su oni sami izbijali na njenom licu. »A šta on?« Kiti ga pogleda i prestravi se. Ono što je Kiti jasno videla da se ogleda na licu Aninom, videla je i kod njega. Kud nestade njegovo mirno, sigurno ponašanje i bezbrižno miran izraz lica? Svaki put, kad god bi s njom progovorio, on je saginjao glavu, kao da je hteo da klekne pred njom, a u pogledu mu je bio samo izraz pokornosti i straha. Njegov pogled kao da je svaki put govorio: »Ja neću da uvredim, hoću samo sebe da spasem, ali ne znam kako.« Lice mu je imalo izraz kakav nikad ranije Kiti nije videla.

Oni su razgovarali o zajedničkim poznanicima, govorili su o najobičnijim stvarima, ali Kiti se činilo da svaka reč koju oni izuste, rešava i njihovu i njenu sudbinu. I začudo, premda su razgovarali o tome kako je smešan Ivan Ivanović sa svojim francuskim jezikom, i kako je Jelecka mogla načiniti bolju partiju, te reči su imale za njih naročiti značaj, i oni su to osećali isto onako kao i Kiti. Ceo bal, ceo svet - sve pokri neka magla u duši Kiti. Samo stroga škola dobrog vaspitanja mogla joj je pomoći da čini ono što se od nje traži, to jest, da igra, da odgovara na pitanja i da sama govori, pa čak i da se smeje. Ali pred sam početak velike mazurke, kad već počese razmeštati stolice, i neki parovi predoše iz male dvorane u veliku, Kiti obuze očajanje i užas.

Ona je odbila petoricu igrača, i sad eto neće igrati mazurku. Nije više bilo nade da će je ko bilo pozvati da igra, zato što je uvek imala velikog uspeha na balovima, i nikom nije moglo pasti na pamet da ona nije pozvana. Treba reći majci da joj nije dobro, i otići kući; ali nije za to imala snage. Osećala se kao ubijena.

Povukla se u dubinu male dvorane i spustila se u naslonjaču.

Vazdušasta suknja raširi se kao oblak oko njenog vitkog struka; gola, tanka, nežna devičanska ruka, nemoćno opuštena, utonu u borama ružičaste tunike; u drugoj ruci je držala lepezu i brzim kratkim pokretima hladila svoje vrelo lice. Ali, iako je ličila na leptira koji je tek pao na travku i spreman je svaki čas da raširi krilca i da prhne, strašno očajanje joj je grizlo srce.

»A možda se varam, možda to nije bilo?« I ona se opet seti svega što je videla.

- Kiti, šta to znači? - reče grofica Nordston prišavši joj nečujno po ćilimu.
- Ja to ne razumem.

Kiti zadrhta gornja usna; ona brzo ustade.

- Kiti, ti ne igraš veliku mazurku?

- Ne, ne igram - reče Kiti, a glas joj zadrhta od suza.

- On ju je preda mnom zamolio da s njim igra mazur - reče Nordstonova, znajući da će Kiti razumeti ko je to on i ona. - Ona ga je pitala: Zar vi ne igrate s kneginjicom Ščerbackom?

- Ah, sve mi je svejedno! - odgovori Kiti.

Niko osim nje nije mogao razumeti njen položaj, niko nije znao da je ona tako reći juče odbila čoveka koga je možda volela; a odbila ga zato što je verovala drugom.

Grofica Nordston nađe Korsunskog, s kojim je trebalo da igra veliki mazur, i reče mu da pozove Kiti.

Kiti je bila prvi par, i, za njenu sreću, nije morala razgovarati sa svojim igračem, jer je Korsunski neprestano trčkarao izdajući naredbe parovima. Vronski i Ana bili su skoro prema njoj. Ona ih je videla svojim dalekovidim očima, videla ih je i izbliza kad su se susretali s drugim parovima, i što ih je više gledala sve je više dolazila do uverenja da je njena nesreća potpuna. Videla je da su se oni osećali kao sami u toj prepunoj dvorani. Na licu Vronskog, koje je uvek bilo tako odlučno i nezavisno, videla je izraz zbunjenosti i pokornosti, kao u pametnog psa kad nešto skrivi, i to ju je poražavalo.

Kad se Ana smešila, smešio se i on. Čim bi se ona zamislila, i on bi se uozbiljio. Nekakva natprirodna moć prikivala je oči Kitine za lice Anino. Ona je bila divna u svojoj vrlo uprošćenoj crnoj haljini, divne su bile njene pune ruke s narukvicama, divan je bio snažan vrat sa niskom bisera, divne su bile kovrdžice njene malo poremećene frizure, divni su i graciozni bili laki pokreti njenih malih nogu i ruku, divno je bilo to lepo, tako živahno lice - pa ipak, bilo je nečeg strašnog i svirepog u toj njenoj lepoti.

Kiti ju je posmatrala sa još većim uživanjem nego pre, i sve više i više patila. Kiti se osećala smrvljena, i to se ogledalo i na njenom licu.

Kad Vronski u igri dođe prema njoj i vide je, on je ne poznade odmah, toliko se beše promenila.

- Divan bal! - reče joj on, tek da nešto kaže.

- Jest - odgovori ona.

Usred velike mazurke, kad su ponavljali jednu zamršenu figuru koju beše izmislio Korsunski, Ana iziđe na sredinu kruga, uze dva igrača i pozva jednu damu i Kiti. Kiti ju je gledala preplašeno kad joj je prišla. Ana je pogleda zažmirivši malo i osmehnu se, stisnuvši joj ruku.

Ali kad spazi da Kitino lice odgovara na njen osmejak samo očajanjem i čuđenjem, ona se okrete od nje i poče veselo razgovarati s drugom damom.

»Jest, u njoj ima nečeg strašnog, demonskog, i u isti mah bajnog«, reče Kiti u sebi.

Ana nije htela da ostane na večeri; domaćin je uze moliti.

- Nemojte, Ana Arkadijevna - poče Korsunski, mećući njenu голу ruku pod rukav svoga fraka. Da znate samo kakav sam kotiljon spremio! *Un bijou!* [\[39\]](#)

I on se polako kretao, trudeći se da je oduševi. Domaćin se smeškao odobravajući mu.

- Ne, neću ostati - odgovori Ana smešeći se, ali i mored tog osmejka, i domaćin i Korsunski razumedoše, po njenom odlučnom glasu, da neće ostati.

- Ne, i ovako sam u Moskvi, na jednom vašem balu, igrala više nego cele zime u Petrogradu - reče Ana i pogleda u Vronskog koji je kraj nje stajao. - Treba da se odmorim pre puta.

- A vi baš putujete sutra? - upita Vronski.

- Jest, mislim - odgovori Ana, čisto čudeći se smelosti njegova pitanja; ali nezaustavni drhtavi sjaj njenih očiju i osmejka palili su Vronskog dok je ona to izgovarala.

Ana Arkadijevna ne ostade na večeri i ode.

XXIV

»Jest, u meni ima nečeg odvratnog što odbija - pomisli Ljevin kad izađe od Ščerbackih i pođe pešice bratu. - I nisam pogodan za društvo. Kažu da je to oholost. Ne, ja nisam ohol. Da sam ohol, ne bih sebe doveo u ovakav položaj.« I on zamisli Vronskog, srećnog, dobrog, pametnog i mirnog, koji izvesno nikad nije bio u ovako strašnom položaju kao on večeras. »Jest, ona je morala njega izabrati. Tako i treba, i ja nemam ni na koga i ni na šta da se žalim. Sam sam kriv. Ko mi je dao pravo da mislim da će ona hteti da sjedini svoj život s mojim? Ko sam ja? I šta sam ja? Beznačajan čovek, koji nikome i nije potreban...« I on se seti brata Nikolaja i radosno zastade pri tom sećanju. »Zar nema Nikolaj pravo: da je na svetu sve gadno i ružno? I teško da smo pravično mislili i da pravično mislimo o bratu Nikolaju.

Razume se, s Prokofijeva gledišta, koji ga je video pocepanoj bundi i pijanog, Nikolaj je čovek dostojan preziranja; ali ja ga znam i s druge strane. Ja mu poznajem dušu i znam da ličimo jedan na drugog. I umesto da odem da njega potražim, ja sam otišao da ručam i došao sam ovamo.« Ljevin priđe fenjeru, pročita bratovu adresu koju je imao u beležnici, i pozva kočijaša. Za vreme duge vožnje Ljevin se živo sećao svih poznatih mu događaja iz života brata Nikolaja. Sećao se kako mu je brat, dok je bio na univerzitetu i godinu dana pošto je završio univerzitet, iako su mu se drugovi zbog toga rugali, živio kao kaluđer, vršio strogo sve verske obrede išao u crkvu, postio, izbegavao svako uživanje, a naročito žene; a zatim, kao da se u njemu sve preokrenulo, sprijateljio se s najgorim ljudima i počeo provoditi najraskalašniji život.

Setio se zatim događaja s dečkom koga je Nikolaj doveo sa sela da ga školuje, pa ga u nastupu gneva tako isprebijao da je vođena istraga na osnovu optužbe za osakaćenje. Sećao se zatim događaja s varalicom s kojim se brat kartao, i kako je prokockao novac, dao menicu, a onda krenuo optužbu dokazujući da ga je onaj prevario. - (To je bio novac koji je platio Sergije Ivanovič.) Zatim se seti kako je Nikolaj jednom prenoćio u kvartu zbog pravljenja nereda. Seti se sramne parnice s bratom Sergijem Ivanovičem,

koga je Nikolaj optuživao da mu tobož nije isplatio deo materinstva; i najzad poslednjeg događaja, kad je primio službu negde u zapadnom kraju, i tamo odgovarao na sudu što je istukao kmeta... Sve je to bilo vrlo ružno ali se Ljevinu nije činilo tako ružno kao što se moralo činiti onima koji nisu poznavali Nikolaja Ljevina i ceo njegov život, koji nisu poznavali njegovo srce.

Ljevin se seti kako u ono vreme kad je Nikolaj bio pobožan kad je postio, opštio s kaluđerima, išao u crkvu i tražio u veri pomoći i načina da obuzda svoju strasnu prirodu, kako ga onda niko ne samo nije prihvatio, već su mu se svi, pa i on, Ljevin, smejali. Dirali su ga, zvali ga Nojem, kaluđerom; a kad je s tim prekinuo, opet mu niko nije pomogao, već su mu svi sa strahom i gnušanjem okrenuli leđa.

Ljevin je osećao da Nikolaj u duši svojoj, u samoj osnovi svoje duše, i pokraj odvratnog života, nije bio više kriv nego ljudi koji su ga prezirali. On nije bio kriv što se rodio neobuzdane naravi i s nečim što mu je ograničavalo pamet. On je uvek hteo biti dobar. »Sve ću mu reći, nagnaću ga da i on meni sve kaže, i pokazaću mu da ga volim i da ga zato razumem«, odluči Ljevin kad stiže oko jedanaest sati pred gostionicu koja beše označena u adresi.

- Na gornjem spratu, broj 12 i 13 - odgovori vratar Ljevinu na pitanje.
- Je li kod kuće?
- Mora biti da je kod kuće.

Vrata od sobe broj 12 behu odškrinuta, i odande je u mlazu svetlosti izbijao gust dim rđavog i slabog duvana, i čuo se nekakav Ljevinu nepoznat glas; ali Ljevin odmah znade da mu je brat tu: čuo je njegovo kašljanje.

Kad se Ljevin pojavio na vratima, nepoznati glas je govorio:

- Sve zavisi od toga koliko se pametno i svesno počne posao.

Konstantin Ljevin zaviri u sobu i spazi da to govori neki mladić u kratkoj dolami bez rukava, s gustom čupavom kosom; a mlada jedna boginjava žena, u vunenoj haljini bez manžeta i ogrlice, sedi na divanu.

Brata nije video. Konstantinu se steže srce od bola kad pomisli među kakvim tuđim ljudima živi njegov brat. Niko ga nije čuo da dolazi i Konstantin, skidajući kaljače, razabra šta govori onaj gospodin u kratkoj dolami. Govorio je o nekom preduzeću.

- Đavo da ih nosi, te povlašćene staleže - reče brat Nikolaj kašljucajući. - Mašo, donesi nam večeru i daj rakije, ako je ostalo, a ako nije, pošlji nek donesu.

Žena ustade, ode iza pregrade i spazi Konstantina.

- Nikolaje Dmitriču, ovde je neki gospodin - reče ona.
- Koga tražite? - začu se ljutit glas Nikolaja Ljevina.
- To sam ja - odgovori Konstantin Ljevin izlazeći na svetlost.

- Ko je to ja? - ponovi Nikolajev glas još više ljutito. Čulo se kako brzo ustade i zape za nešto, i Ljevin ugleda pred sobom, na vratima, ogromnu, mršavu i pogrbljenu priliku brata, s njegovim velikim uplašenim očima, priliku koju je on tako dobro poznao, a koja ga je ipak neprijatno iznenadila svojom divljinom i obolelošću.

Nikolaj je bio još slabiji nego pre tri godine, kad ga je Konstantin Ljevin poslednji put video. Na njemu je bio kratak kaput. I ruke i široke kosti činile su se još veće. Kosa mu je bila proređena, isti kruti brkovi pokrivali su mu usne, iste oči čudnovato su i naivno gledale u njega.

- A, Kostja! - reče on kad poznađe brata, i u očima mu se ukaza radost... Ali u istom trenutku se osvrte i pogleda u onog mladića, učini grčevit pokret glavom i vratom, kao da mu je vratna marama tesna, pokret koji je Konstantinu bio dobro poznat, i sasvim drugi, divlji, patnički i surov izraz pojavi i na njegovu namrštenom licu.

- Ja sam i vama i Sergiju Ivanoviču pisao da vas ne poznajem i da neću da znam za vas. Šta hoćeš ti, šta hoćete vi od mene?

Nikolaj je bio potpuno drukčiji nego što ga je zamišljao Konstantin.

Ono najgore i najteže u njegovoj naravi, što je toliko otežavalo opštenje s njim, Konstantin Ljevin je to zaboravljao kad je mislio o njemu; ali sad kad mu je sagledao lice, a osobito kad je spazio ono grčevito okretanje glave, on se setio svega.

- Nisam došao nikakvim poslom do tebe, došao sa prosto da te vidim - reče Konstantin bojažljivo.

Ta bojažljivost kao da umekša Nikolaja. On mače usnama.

- Tako dakle? - reče. - E, pa uđi, sedi. Hoćeš li večeraš?

Mašo, donesi tri porcije. Nemoj, stani. Znaš li ko je - okrete se bratu pokazujući mu gospodina u dolami: - To je gospodin Kricki, moj prijatelj još iz Kijeva, veoma redak čovek. Policija ga goni, jer nije nevaljalac.

I, po navici, pogleda redom sve koji su bili u sobi. Spazivši da žena koja je stajala kraj vrata hoće da iziđe, on joj doviknu: »Stani, jesam li ti rekao!« I sa onom zbunjenošću i nesređenošću u govoru koja je Konstantinu bila dobro poznata on opet pogleda sve, i poče da priča bratu o životu tog Krickog: kako je isteran sa univerziteta zato što je osnovao društvo za pomaganje

siromašnih studenata, i uveo *nedeljne škole*^[40], kako je zatim postao seoski učitelj, i kako su ga i odande isterali, i kako je zatim bio pod sudom zbog nečeg.

- Vi ste đak kijevskog univerziteta? - reče Konstantin Ljevin Krickom, tek da prekine nezgodno ćutanje koje nastade.

- Da, bio sam na Kijevskom univerzitetu - odgovori ljutito i namršteno Kricki.

- A ova žena - prekide ga Nikolaj Ljevin, i pokaza na nju - to je moja saputnica u životu, Marija Nikolajevna, uzeo sam je iz javne kuće - i on izvi vrat kad to reče. - Ali ja je volim i poštujem, i svakoga ko hoće da se poznaje sa mnom - dodade on jače i namršteno - molim da je voli i poštuje. Ona je meni isto što i žena, sasvim isto. Dakle, sad znaš s kim imaš posla. A ako misliš da te to ponižava, vrata su ti tu za zbogom.

I on opet pogleda upitno u sve.

- Šta bi imalo da me ponižava, ne razumem.

- Dakle, Mašo, naredi da se donese večera: tri porcije, rakija i vino... Ne, stani... Neka, ne treba... Idi.

XXV

- Dakle, vidiš li - nastavi Nikolaj Ljevin, silom mršteći čelo i tresući se.

Njemu je očigledno bilo teško da smisli šta da kaže i šta da radi.

- Eto, vidiš... - pokaza rukom neke gvozdene brusove, uvezane uzicama, koji su stajali u jednom kutu sobe. - Vidiš li to? - To je početak novoga posla kojem pristupamo. Taj je posao proizvođačka zadruga...

Konstantin ga gotovo nije ni slušao. On je bio upro oči u njegovo bolešljivo, jektičavo lice, i sve ga je više žalio, i nije mogao da se prisili da sluša šta mu brat govori o udruženju. On je znao da je to udruženje za Nikolaja samo kotva spasenja, da ne bi počeo da prezire samoga sebe. A Nikolaj Ljevin je i dalje govorio:

- Ti znaš da kapital ugnjetava radnika. Naši radnici, seljaci, snose sav teret rada, a međutim rade u takvim uslovima da, ma koliko se trudili da bude drukčije, ne mogu izići iz svog škotskog položaja. Sva dobit od zarade, kojom bi mogli poboljšati svoje stanje, doći do malo odmora, pa time i do obrazovanja, ceo taj suvišak uzimaju od njih kapitalisti. I Društvo je tako uređeno: što više radnici budu radili, sve će se više bogatiti trgovci i spahije, a oni će ostajati tegleća marva. To stanje treba promeniti - završi on i upitno pogleda u brata.

- Pa, razume se - odgovori Konstantin koji je pažljivo posmatrao rumenilo što se ukaza na Nikolajevim jagodicama.

- Mi eto sad osnivamo bravarsko udruženje, gde će sva proizvodnja, i dobit, i glavni alat za proizvodnju, sve biti zajedničko.

- A gde će biti to udruženje? - upita Konstantin Ljevin.

- U selu Vozdremu, u Kazanskoj guberniji.

- A što u selu? Po selima, čini mi se, i bez toga ima dosta posla. Šta će u selu bravarska zadruga?

- Zato što su seljaci i sada robovi kakvi su bili i pre, i zato je i tebi i Sergiju Ivanoviču krivo što hoćemo da ih izvedemo iz toga ropstva - reče Nikolaj

Ljevin, ljutit što mu protivreče.

Konstantin Ljevin uzdahnu i osvrnu se po mračnoj i prljavoj sobi.

Taj uzdah kao da još više naljuti Nikolaja.

- Znam ja tvoje i Sergija Ivanoviča aristokratske poglede. Znam da on napreže svu svoju umnu snagu da opravda zlo koje postoji.

- A zašto ti govoriš o Sergiju Ivanoviču? - reče Ljevin smešeći se.

- O Sergiju Ivanoviču? Evo zašto! - viknu odjednom Nikolaj Ljevin kad se pomenu ime Sergija Ivanoviča – evo zašto... Ali zar вреди o tome govoriti? Samo jedno... Zašto s ti došao k meni? Ti prezireš sve ovo, pa lepo, i zbogom, idi! - vikao je on ustajući sa stolice - idi, idi!

- Ne prezirem ja ništa - reče Konstantin Ljevin bojažljivo. - Čak i ne sporim.

U taj mah se vrati Marija Nikolajevna. Nikolaj Ljevin pogleda ljutito. Ona mu brzo priđe i nešto mu šanu.

- Bolestan sam, pa sam postao prgav - reče Nikolaj Ljevin umirujući se i dišući teško - a ti mi tu govoriš o Sergiju Ivanoviču i o njegovom članku. To je budalaština, laganje, obmanjivanje samoga sebe. Šta bi mogao pisati o pravičnosti čovek koji sam za nju ne zna?

- Jeste li čitali njegov članak? - upita on Krickog pošto opet sede za sto, i skide sa stola upola napunjenu cigaretu da bi načinio mesta.

- Nisam čitao - reče Kricki natmureno, očigledno željom da ne ulazi u razgovor.

- Zašto? - zapita Nikolaj sad ljutito Krickog.

- Zato što ne smatram za potrebno da i na to trošim uzalud vreme.

- To jest, dopustite, otkuda vi znate da ćete uzalud trošiti vreme? Mnogima je taj članak nepristupačan, iznad njihovog shvatanja. - Ja sam nešto drugo, ja znam sve njegove misli, i znam zašto je taj članak slab.

Svi ućutaše. Kricki polako ustade i maši se za kapu.

- Zar nećete da večerate? Onda zbogom! Dodite sutra s bravarom.

Tek što Kricki izađe, Nikolaj Ljevin se osmehnu namignu.

- I taj ne вреди nizašta - reče. - Vidim dobro... Ali u taj mah Kricki viknu Nikolaja s vrata.

- Šta želite? - reče Nikolaj i iziđe u hodnik k njemu. Kad ostade sam s Marijom Nikolajevnom, Ljevin joj se obrati:

- Jeste li odavno kod moga brata? - reče joj.

- Već druga godina. Zdravlje mu ništa ne valja; mnogo pije - reče ona.
 - Šta pije?
 - Pije rakiju, a to mu škodi.
 - A zar mnogo pije? - prošaputa Ljevin.
 - Mnogo - reče ona, i osvrnu se pažljivo na vrata na kojima se ukaza Nikolaj Ljevin.
 - O čemu ste razgovarali? - reče Nikolaj mršteći se gledajući poplašeno čas jedno čas drugo. - O čemu?
 - Ni o čemu - odgovori Konstantin zbunjeno.
 - Kad nećete da kažete, ne morate. Samo ti nemaš šta da s njom razgovaraš. Ona je devojčura, ti si gospodin - reče tresući glavom.
 - Vidim da si sve razumeo i ocenio i da žališ moje zablude - počeo on opet sve višim glasom.
 - Nikolaje Dmitriču, Nikolaje Dmitriču - prošaputa opet Marija Nikolajevna prilazeći mu.
 - De, dobro, dobro!... A šta je s večerom? A, evo je - reče kad ugleda lakeja s poslužavnikom. - Metni ovde, ovde - reče ljutito i odmah uze rakiju, nasu čašicu i žurno ispi, - Pij, hoćeš li? - reče bratu, i kao da se razveseli. - E, dosta o Sergiju Ivanoviču. Ipak mi je mило što te vidim. Kako god se uzelo, mi smo ipak svoji. De, pij. Ispričaj mi šta ti radiš? - nastavi, halapljivo sažvaka parče hleba, pa nasu drugu čašicu. Kako živiš?
 - Živim sam na selu, kao što sam i pre živeo, vodim ekonomiju - odgovori Konstantin posmatrajući sa strahom kako njegov brat halapljivo jede i pije, i starajući se da ovaj to ne opazi.
 - Što se ne ženiš?
 - Nije bilo prilike - odgovori Konstantin i porumene.
 - Zašto? Sa mnom je svršeno. Ja sam upropastio svoj život. Rekao sam i reći ću: da su mi onda dali moj deo kad mi je bio potreban, ceo bi mi život bio drukčiji.
- Konstantin pohita da promeni razgovor.
- A znaš li da je tvoj Vanjuška kod mene u Pokrovskom računovođa? - reče.
- Nikolaj drmnu vratom i zamisli se.
- Pa pričaj mi, šta se radi u Pokrovskom? Je li kuća još onakva, i breze, i naša učionica? Je li moguće da je Filip baštovan još živ? Sećam se dobro

hladnjaka i divana!... Pazi, nemoj da menjaš u kući ništa, nego se ženi što pre i zavedi red koji je i bio. Tada ću doći k tebi, ako ti žena bude dobra.

- Pa dođi sad k meni - reče Ljevin. - Kako bismo lepo udesili život!

- Došao bih k tebi, kad bih znao da tamo neću naći Sergija Ivanoviča.

- Nećeš ga naći. Ja živim sasvim odvojeno od njega.

- Da, ali bilo kako mu drago, ti imaš da izabereš: mene ili njega - reče gledajući plašljivo bratu u oči.

Ta uplašenost tronu Ljevina.

- Ako hoćeš da znaš šta ja o tome mislim, reći ću ti da u toj svađi između tebe i Sergija Ivanoviča, ja ne držim ni jednom ni drugom stranu. Nemate pravo, ni ti ni on. Ti nemaš pravo s formalne strane, a on kad se uzme po duši.

- A, a! Ti si to razumeo, razumeo si? - povika Nikolaj radosno.

- Ali, lično, ja polažem više na tvoje prijateljstvo, jer...

- Zašto, zašto?

Konstantin mu nije mogao reći da više polaže zato što je Nikolaj nesrećan i što mu je potrebno prijateljstvo. Ali Nikolaj razumede da je on baš to hteo reći, pa, namrštivši se, lati se opet rakije.

- Dosta, Nikolaje Dmitriču! - reče Marija Nikolajevna, pružajući punu golu ruku za bocom.

- Ostavi! Ne dosađuj! Izbiću te! - viknu on.

Marija Nikolajevna se osmehnu blagim, dobrim osmejkom, koji pređe i na Nikolaja, i uze rakiju.

- Misliš li ti da ona ništa ne razume? - reče Nikolaj. Sve to ona razume bolje nego mi svi. Je li da u njoj ima nečeg dobrog i milog?

- Jeste li bili kadgod u Moskvi? - reče joj Konstantin tek da nešto kaže.

- Ne govori joj vi. Ona se toga boji. Niko joj nije govorio vi osim sudije kad je bila pod sudom zato što je htela da ode iz javne kuće. Bože moj, svakojake budalaština na svetu! - viknu on odjednom. - Te nove ustanove, te sudije za izmirenje, zemstvo, kakve rugobe sve to! I počeo da priča o svojim sukobima s novim ustanovama.

Konstantin Ljevin ga je slušao; ali odricanje smisla svima društvenim ustanovama, koje je uostalom on delio s njim i često i iskazivao, sad mu iz usta brata beše neprijatno.

- Na onom svetu sve ćemo to razumeti - reče Ljevin šali.

- Na onom svetu? O, ja ne volim onaj svet! Ne volim - reče Nikolaj uprevši uplašene divlje oči bratu u lice. - Vidiš, čoveku se čini da bi dobro bilo da ode iz ove gnusobe iz pometnje i tuđe i svoje, ali ja se ipak bojim smrti, strašno je se bojim. - On se strese.

- De, ispij nešto. Hoćeš li šampanja? Ili hajdemo nekud. Hajdemo da slušamo Cigane! Znaš li da sam veoma zavoleo Cigane i ruske pesme.

Jezik mu se stao prepletati, i on poče preskakati s predmeta na predmet. Konstantinu pođe za rukom da ga, uz pomoć Mašinu, nagovori da ne ide nikud, i namesti ga, potpuno pijanog, da spava.

Maša obeća da će u slučaju potrebe pisati Konstantinu i da će Nikolaja Ljevina nagovarati da pređe da živi kod brata.

XXVI

Konstantin Ljevin krenu ujutru iz Moskve i predveče stiže kući.

Usput je u vagonu razgovarao sa susedima o politici, novim prugama, i, isto onako kao i u Moskvi, misli su mu brkale, ljutio se na sebe samog i stideo se nečega; ali kad je sišao na svojoj stanici, kad je poznao nakrivo izraslog kočijaša Ignjata s podignutom jakom od kaftana, kad je, u slaboj svetlosti koja je padala kroz prozor stanice, video svoje saonice s ćilimima, svoje konje s podvezanim repovima, u amovima s beočuzima i kićankama; kad mu, dok se još nameštao, kočijaš Ignjat ispriča seoske novosti: da je dolazio nastojnik, da se otelila krava Pava - Ljevin oseti da se ona zbrka pomalo rastura, i da ga stid i ljutnja prolaze. To je osetio čim je pogledao Ignjata i konje; ali kad je obukao kožuh koji mu kočijaš doneo, kad se uvio, seo u saonice i krenuo misleći šta će raditi na selu, kad je pogledao logova, donskog konja, koji je nekad bio konj za jahanje, a sad strunjen, ali još dobar konj, Ljevin poče sasvim drukčije suditi o onom što mu se desilo. Osećao je da je opet onaj stari koji je i bio, i drukčiji nije ni hteo biti. Hteo je samo da postane bolji nego što je bio. Prvo toga dana odluči da se više neće nadati sreći kakvu je trebalo da mu da ženidba, i zato neće zanemarivati sadašnjost. Drugo, nikada više neće dopustiti sebi da ga zanese gadna strast razvrata; sećanje na prošli život mnogo ga je mučilo, kad se spremao da prosi Kiti. Zatim, sećajući se brata Nikolaja, on odluči da nikad više neće dopustiti da ga zaboravi, paziće na njega i neće ga gubiti iz vida, kako bi mogao biti gotov da mu priteče u pomoć kad mu bude teško. A to će uskoro biti - on je to osećao. Zatim, razgovor o komunizmu, koji je vodio s bratom i koji je onda tako olako uzeo, natera ga sad da se zamisli. On je smatrao da je besmislica preinačavati ekonomske pogodbe; ali je uvek osećao da nije pravo da on živi u izobilju, kad je narod tako siromašan; i zato, mada je pre mnogo radio i nije raskošno živeo, odluči da odsad još više radi, i živi još skromnije. I sve to činilo mu se da je lako izvodljivo, tako da je celim putem najprijatnije maštao. Sa dobrim osećanjem nade u nov, bolji život, on oko devet sati uveče stiže pred svoju kuću.

S prozora sobe Agafje Mihailovne, njegove stare dadilje, koja je u kući vršila ulogu ključarice, padala je svetlost na sneg pred kućom. Ona još ne beše legla. Kuzman, koga Agafja probudi, istrča sanjiv i bos na doksat. Vižljasta keruša Laska umalo što ne obori Kuzmana kad izlete, poče cikati umiljavajući se Ljevinu oko nogu, propinjući se i bojeći se da mu metne prednje šape na grudi.

- Brzo ste se vratili, baćuška - reče Agafja Mihailovna.

- Rastužio sam se, Agafja Mihailovna. Svuda je lepo, ali kod kuće je najbolje - reče i ode u kabinet.

Kabinet polako obasja svetlost od sveće koju uneše. Iziđoše na vidik poznati predmeti: jelenski rogovi, police s knjigama, ogledalo, peć s ventilatorom koji je odavno trebalo popraviti, očev divan, veliki sto i na njemu otvorena knjiga, razbijena pepeljara, sveska i na listovima njegov rukopis. Kad sve to vide, za trenutak posumnja da li će moći udesiti novi život o kojem je na putu maštao. Svi tragovi njegova dotadašnjeg života kao da ga obuhvatiše i kao da su mu govorili: »Ne, ti nećeš otići od nas, i nećeš postati drukčiji, nego ćeš biti onakav kakav si i bio: sumnjalo, večito nezadovoljan sobom; uzalud ćeš pokušavati da se popraviš, padaćeš; i večito ćeš očekivati sreću koja ti se ne da i koje nema za tebe.« Ali to su govorile njegove stvari; a drugi glas u duši govorio mu je da se ne treba pokoravati prošlosti, i da čovek može sve od sebe učiniti. I slušajući taj glas, on priđe kutu gde su stajala đulad teška po šesnaest kilograma, i poče ih dizati da bi se osetio bodriji. Pred vratima zaškripaše koraci. On brzo ostavi đulad.

Uđe nastojnik i reče da je sve hvala bogu dobro, samo je heljda malo pregorela u novoj sušnici. Taj glas naljuti Ljevina. Novu sušnicu podigao je, a donekle i pronašao, on sam. Nastojnik je uvek bio protiv te sušnice, i sad mu je s potajnim likovanjem javio da je heljda malo pregorela. A ako je pregorela, mislio je Ljevin, to je bilo samo zato što nisu preduzeli one mere koje im je on sto puta naređivao da preduzmu. Bilo mu je krivo, i on ukori nastojnika. Ali je bio i jedan važan i radostan događaj: otelila se Pava, najbolja i najskuplja krava, kupljena na izložbi krava.

- Kuzmane, daj mi kožuh. A vi naredite da se ponese fenjer, idem da vidim - reče on nastojniku.

Štala za krave od bolje pasmine bila je odmah iza kuće. Pošto prođe preko dvorišta pored smetova snega oko jorgovana, priđe štali. Zamirisa na đubre i toplu paru, kad otvoriše zamrzla vrata, i krave, iznenađene neobičnom svetlošću fenjera, počеше se micati na čistoj slami. Za časak se ukazaše glatka, široka s crnim pegama leđa krave holandanke. Bik Berkut, koji je ležao s

beočugom u usni, htede ustati, ali se predomisli i samo duhnu dva-tri puta kad prođeš pored njega. Pava, crvena lepotica, ogromna kao hipopotam, okrenuta zadnjim delom prema njima, zaklanjala je tele od njihovih pogleda i njušila ga.

Ljevin uđe za pregradu, pogleda Pavu i podiže crveno pegavo tele na slabe duge noge. Uznemirena Pava počne da muče ali se umiri kad joj Ljevin primače tele; teško uzdahnuvši ona ga počne lizati hrapavim jezikom. Tele, tražeći nešto, guraše njuškom majku pod slabine, i mahaše repićem.

- Ovamo, Fjodore, prisvetli, daj fenjer ovamo - govor je Ljevin razgledajući tele. - Sušta mati! Samo ima očevu boju. Vrlo je lepo i dugačko. Vasilije Fjodoroviču, je li da je lepo? - okrete se on nastojniku, opraštajući mu heljdu pod utiskom radosti zbog teleta.

- A na koga bi moglo biti ružno? Posrednik Semjon dolazio je sutradan po vašem odlasku. Trebalo bi se s njim pogoditi, Konstantine Dmitriču - reče nastojnik. - Ja sam vam i pre govorio o mašini.

Samo to pitanje uvede Ljevina u sve pojedinosti gazdinstva, koje je bilo veliko i mnogostruko, te pravo iz štale ode u kancelariju, i pošto porazgovara s nastojnikom i posrednikom Semjonom, vrati se u kuću i ode pravo gore u sobu za primanje.

XXVII

Kuća je bila velika, starinska, i mada je Ljevin živeo sa ipak je zahtevao da se greje cela kuća i stanovao je u svim odajama. Znao je da je to glupo, da ne valja i da se protivi njegovim sadašnjim novim planovima, ali ta je kuća bila za Ljevina ceo svet. To je bio svet u kojem su živeli i umrli njegov otac i njegova mati. Oni su živeli životom koji s Ljevinu činio kao savršen ideal, i on je sanjao da obnovi taj život sa svojom ženom i svojom porodicom.

Ljevin se jedva sećao majke. Sećanje na nju bilo je za njega sveto, i, po njegovu shvatanju, njegova buduća žena trebalo je da bude divna i sveti ideal žene kakav mu je bila mati.

Ljubav prema ženi, on ne samo da nije mogao zamisliti pre braka, već je prvo zamišljao porodicu, a zatim ženu koja će mu dati tu porodicu. Otuda njegovi pojmovi o ženidbi nisu bili ni nalik na pojmove većine njegovih poznanika, za koje je ženidba bila jedan od mnogobrojnih društvenih poslova; za Ljevina je to bio glavni posao u životu, od kojeg je zavisila sva njegova sreća. I sad, eto, trebalo je da se toga odreće!

Kad je ušao u mali salon, gde je uvek pio čaj, i kad je seo u naslonjaču s knjigom u ruci, a Agafja Mihailovna mu donela čaj i rekla kao i obično: »A ja ću, baćuška, ovde sesti«, i sela na stoličicu kraj prozora, on oseti, ma koliko to bilo čudnovato, da se nije rastao od svojih sanjarija i da bez njih ne može živeti. S njom, ili s drugom, ali to će biti. Čitao je knjigu, mislio o onome što čita, zastajao da čuje Agafju Mihailovnu koja je neumorno govorila, u isto vreme u njegovoj se mašti stvarahu, bez ikakve veze, razne slike domazluka i budućeg života u porodici. Osećao je da mu u dubini duše nešto dolazi u red, u ravnotežu sklad.

Slušao je pričanje Agafje Mihailovne: kako je Prohor zaboravio na boga, i kako je s onim novcem koji mu je Ljevin poklonio da kupi konja, pio bez prestanka, a ženu isprebijao na mrtvo ime; Ljevin je slušao, i čitao knjigu, i sećao se celoga toka svojih misli izazvanih čitanjem. Knjiga je bila Tindalovo delo o toploti^[41]. On se seti kako je osuđivao Tindala što se samohvališe zbog

veštine da čini oglede; a i zbog toga što mu nedostaju filozofski pogledi na stvari. I najedanput dođe mu radosna misao: »Kroz dve godine imaću u čoporu dve holandske krave, i Pava će možda još biti u životu, dvanaest mladih junica od Berkuta, pa ako ga sparim još s ovim trima - divota! On se opet lati knjige.

»Lepo, elektricitet i toplota su jedno isto, ali, možemo li, da bismo prečistili pitanje, staviti jednu veličinu umesto druge? Ne možemo. Pa onda? Veza među rirodnim snagama oseća se instinktom... Osobito ću se radovati kad Pavina kći bude već šarena, riđa i bela krava, i bude ceo čopor od onih triju sparenih!... Odlično! A ja i žena iziđemo s gostima da presretnemo čopor... A žena će tek reći: Ja i Kostja smo negovali ovu junicu kao neko dete. Zar vas to može tako zanimati? reći će gost. Sve što interesuje njega, interesuje i mene. Ali ko je ona?« I on se seti šta se desilo u Moskvi... »Pa šta da radim?... Ja nisam kriv. Ali odsad će ići sve drukčije, po novom. Besmislica je kazati da život to neće dopustiti, da prošlost to neće dopustiti. Treba se boriti da bi se živelo lepše, mnogo lepše...« On podiže glavu i zamisli se. Stara Laska, koja se ne beše stišala od radosti što je on došao, i koja je istrčala bila na dvorište da polaje, vratila se mašući repom i unoseći spolja svežinu hladnog vazduha, prišla mu, podvukla glavu pod njegovu ruku cičeći žalosno, tražeći da je on pomiluje.

- Samo što ne govori - reče Agafja Mihailovna. - Što ti je pas!... Razume da je gazda došao, i da nije raspoložen.

- Po čemu neraspoložen?

- E, zar ja ne vidim, baćuška? Valjda je vreme da poznajem svoje gospodare. Ta ja sam pored gospode odrasla. Ne mari, baćuška. Samo da bog da zdravlja, i savest da je mirna.

Ljevin je pažljivo gledaše i čudio se kako je ona razumela njegove misli.

- Da li da donesem još čaja? - reče, uze šolju i iziđe.

Laska je još jednako gurala glavu pod Ljevinovu ruku. On je pomilova, a ona se savi tu kraj njegovih nogu u krug i metnu glavu na opruženu zadnju šapu. I u znak da je sad sve lepo krasno, ona malo zinu, pomljeska gubicama, i bolje pokrivši vlažnim gubicama stare zube smiri se, sva srećna i zadovoljna. Ljevin je pažljivo pratio taj njen poslednji pokret.

- Tako ću i ja! - reče on u sebi - tako ću i ja! Ne mari ništa... Sve je dobro.

XXVIII

Rano ujutro posle bala Ana Karenjina posla mužu telegram da još istog dana polazi iz Moskve.

- Ne, ne, moram, moram ići - objašnjavala je svojoj snahi zašto je promenila odluku, takvim tonom, kao da se sad setila toliko mnogo poslova da ih ne može ni prebrojati; da, bolje je da idem danas!

Stepan Arkadijevič nije toga dana ručao kod kuće, ali je obećao da će doći da isprati sestru u sedam sati.

Kiti ne dođe; poslala je samo pisamce: da je boli glava. Doli i Ana ručale su same s decom i Engleskinjom. Da li zato što su deca nestalna, ili što su vrlo osetljiva, pa su instinktivno osetila da Ana danas nije ni nalik na onu kakva je bila onog dana kad su je onako zavoleli, i da više ne misli na njih, tek se više nisu igrali s tetkom, ohladnели prema njoj, i potpuno bili ravnodušni što ona odlazi. Ana je celo jutro bila zauzeta pripremama za put. Pisala je oproštajna pisma moskovskim poznanicima, beležila u knjižicu račune i pakovala stvari. Sve zajedno, Doli se činilo da Ana nije u mirnom duševnom raspoloženju, već u brižnom, što je Doli iz iskustva dobro znala, i što ne dolazi bez uzroka, a krije se pod tim većinom nezadovoljstvo čoveka samim sobom.

Posle ručka Ana pođe u svoju sobu da se obuče, Doli dođe odmah za njom.

- Danas si nekako čudna! - reče Doli.

- Ja? Misliš? Nisam čudna, nego sam rđava. To se meni dešava. Sve mi se plače. To je vrlo glupo, ali će proći – reče Ana i naže svoje porumenelo lice ka majušnoj torbici u koju je pakovala spavaću kapu i batistane maramice. Oči joj behu neobično sjajne, i neprestano prezahu od suza. - Iz Petrograda mi se nije išlo, a sad mi se opet odavde ne ide.

- Došla si ovamo i učinila si jedno dobro delo – reče Doli posmatrajući je pažljivo.

Ana je pogleda suznim očima.

- Ne govori mi o tome, Doli. Nisam ništa učinila, niti sam mogla učiniti. Često se čudim: zašto se ovaj svet dogovorio da me mazi. Šta sam učinila i šta sam mogla učiniti? U tvom srcu bilo je toliko ljubavi da si mogla oprostiti...

- Ko zna šta bi bez tebe bilo! Kako si ti srećna, Ana! - reče Doli. - U tvojoj je duši sve jasno i veselo.

- Svako ima u svojoj duši svoje *skeletons*^[42], kako vele Englezi.

- Kakve možeš ti imati *skeletons*? Kod tebe je sve jasno.

- Imam! - reče najedanput Ana, i iznenada, posle suza, lukav i podsmešljiv osmejak joj zaigra oko usana.

- E, onda su ti tvoji *skeletons* veseli, a ne mračni - smešeći se reče Doli.

- Ne, mračni su. Znaš li zašto putujem danas, a ne sutra? To me muči, hoću da ti priznam - reče Ana, pa se odlučno zavalila u naslonjaču gledajući Doli pravo u oči.

Na svoje veliko iznenađenje Doli opazi da je Ana pocrvenela do ušiju, čak do crne, kovrdžave kose koja joj je padala po vratu.

- Da - nastavi Ana. - Znaš li zašto Kiti nije došla na ručak? Ona je ljubomorna na mene. Pokvarila sam joj... ja sam pa uzrok što je ovaj bal bio za nju mučenje, a ne radost. Ali, veruj da ja nisam kriva, ili sam kriva samo malo - reče ona takvim glasom i otegnu reč »malo«.

- E, to si sad kazala isto kao i Stiva! - reče Doli smejući se.

Ana se nađe uvređena.

- A ne, ne! Ja nisam Stiva - reče mršteći se. - Zato ti to i govorim što ne dopuštam sebi ni za trenutak da sumnjam u sebe - reče Ana.

Ali u trenutku kad je izgovarala te reči, ona oseti da nisu istinite; ona ne samo da je sumnjala u sebe, nego je osećala uzbuđenje kad samo pomisli na Vronskog; a odlazila je pre nego što je nameravala samo zato što nije htela da se viđa s njim.

- Jeste, Stiva mi je pričao da si igrala s njim veliku mazurku, i da je on...

- Ne možeš ni zamisliti kako je to ispalo smešno. Taman sam mislila da njoj navodadžišem, a ono ispalo deseto. Možda i preko volje...

Ona porumene i zastade.

- O, oni to odmah osete! - reče Doli.

- Ali ja bih bila očajna kad bi tu bilo nečeg ozbiljnog s njegove strane - prekide je Ana. - Uverena sam da će se sve to opraviti, i Kiti me neće više

mrzeti.

- Pravo da ti kažem, Ana, ja baš mnogo ne želim da se Kiti uda za njega. I bolje bi bilo da se to pokvari, kad se Vroiski mogao zaljubiti u tebe za jedan dan.

- Ah, bože moj, to bi bilo tako ludo! - reče Ana, i opet jako porumene od zadovoljstva kad ču iskazanu misao koja ju je zanimala. - Dakle, ja odlazim pošto sam načinila neprijatelja od Kiti koju sam tako zavolela. Ah, kako je ona ljupka! Ali ti ćeš to popraviti, Doli? Je li?

Doli je jedva mogla uzdržati osmejak. Ona je volela Anu, ili joj je bilo prijatno da vidi kako i ona ima svojih slabih strana.

- Neprijatelja? To ne može biti.

- Ja bih tako želela da me svi volite kao što ja vas volim; a sad sam vas još više zavolela - reče Ana suznih čiju. - Baš sam danas glupa!

Ona obrisala lice maramom i počela da se oblači.

Pred sam polazak stiže i Stepan Arkadijevič, sa zadocnjenjem, rumen i veseo i mirišući na vino i duvan.

Osetljivost Anina pređe i na Doli, i ona, kad poslednji put zagrlila za ovu, prošaputa:

- Upamti, Ana: ono što si za mene učinila, nikad neću zaboraviti. I pamti da sam te volela, i da ću te uvek voleti kao najboljeg prijatelja!

- Ne razumem zašto - reče Ana ljubeći je i krijući suze.

- Ti si me razumela i razumećeš me. Zbogom, lepotice moja!

XXIX

»E, sve je svršeno, i hvala bogu!« beše prva misao koja pade na pamet Ani Arkadijevnoj kad se poslednji put poljubi s bratom koji je sve do trećeg zvonceta stajao na vratima vagona. Ona sede na kanabe, pored Anuške, i osvrte se u polutami vagona za spavanje. »Hvala bogu, sutra ću videti Serjožu i Aleksija Aleksandroviča, i opet će moj život poteći lep, uobičajen, na stari način.«

Još uvek brižna, kao što je bila celog tog dana, Ana se udobno i sa zadovoljstvom namesti; malim, veštim rukama otvori i zatvori crvenu torbicu, izvadi malo uzglavlje, metnu ga na krilo, lepo uvi noge, i mirno sede. Jedna bolesna gospođa spremala se da spava. Druge dve gospođe započeše razgovor s Anom, pri čemu je debela starica uvijala noge gundajući nešto protiv grejanja. Ana odgovori s nekoliko reči gospođama, ali osetivši unapred da taj razgovor neće biti za nju zanimljiv, zamoli Anušku da nađe fenjerče, okači ga za ručicu od naslonjače, uze iz svoje torbice nožić za sečenje hartije i engleski roman. U prvi mah joj se nije čitalo. Prvo joj je smetalo trčkanje i pripremanje; zatim, kad voz krenu, nije mogla da ne čuje kloparanje; zatim joj, s jedne strane, privuče pažnju sneg koji je udarao u levi prozor i hvatao se na oknu, i umotani konduktar koji prođe pored prozora sav zasut snegom; i, s druge strane, razgovor o užasnoj vejavici napolju. Docnije se počeo ponavljati sve jedno isto: isto trzanje vagona i lupnjava, isto udaranje snega o prozor, isti prelazi od preterane toplote ka hladnoći, i obrnuto, isto promicanje istih lica u polumraku, i isti glasovi, tako da Ana počeo čitati, i razumevati što je čitala. Anuška je već dremala, i velikim rukama, u rukavicama od kojih je jedna bila pocepana, pridržavala na krilu crvenu torbicu. Ana Arkadijevna je čitala i razumevala, ali joj je bilo neprijatno čitati, tj., pratiti život drugih ljudi. I suviše je htela sama da živi. Ako je čitala kako junakinja romana dvori bolesnika - htela da to ona ide nečujnim koracima po bolesnikovoj sobi; ako čitala kako član parlamenta drži govor, htela je ona da drži taj govor; ako je čitala kako leđi Meri jaše iza čopora lovačkih pasa i zadirkuje svoju snahu i iznenađuje svakoga svojom smelošću,

htela je ona to da čini. Ali, nije se imalo kud, i Ana je tamo-amo premeštala glatki nožić svojim malim rukama i trudila se da čita.

Junak romana je već počeo dostizati svoju englesku sreću, bio blizu da postane baronet i da dobije imanje, a Ana želela da s njim zajedno ode na to imanje, kad, najedanput, oseti: da njega mora biti da je sramota, i da je i nju zbog istoga sramota. Ali zašto je njega sramota? »Što je mene sramota?« zapita sebe uvređeno i začuđeno. Pa ostavi knjigu, navali se na naslonjaču i obema rukama steže nožić za sečenje hartije. Nije bilo ničega sramnog. Ona se sećaše svih svojih uspomena iz Moskve. Sve su bile lepe i prijatne. Seti se bala, seti se Vronskog i njegovog zaljubljenog pokornog lica, seti se svih svojih odnosa prema njemu: ničega sramnog nije bilo. Ali, ujedno, baš pri tim uspomenama, sve većma ju je obuzimalo osećanje stida, kao da joj je neki unutarnji glas, baš tu, kad se setila Vronskog, govorio: »Toplo, veoma je toplo, peče.« »Pa šta? - reče ona sebi, odlučno nameštajući se u naslonjači. - Šta to znači? Zar se ja bojim da tome pogledam pravo u oči! Pa šta? Zar između mene i toga derana oficira ima i može biti drugih odnosa osim onih kakvi bivaju sa svakim poznanikom?« Ona se prezrivo osmehnu i opet se lati knjige; ali sad nikako više nije mogla da razume ono što je čitala. Prevuče nožićem preko stakleta, pa pritište njegovu glatku, hladnu površinu sebi na obraz, i umalo se glasno ne nasmeja od radosti koja je odjednom i bez uzroka obuze.

Osećala je da joj se živci jače i jače zatežu na nekakve čivijice koje su se zavrtale. Osećala je da joj se oči sve većma otvaraju, da joj se prsti na rukama i nogama nervozno pokreću, da joj iznutra nešto pritisuje disanje, i da sve slike i zvuci u tom kolebljivom polumraku neobično utiču na nju. Neprestano je bila u nedoumici: ide li vagon napred ili natrag, ili stoji. Je li to Anuška pored nje, ili neka druga, tuđa žena? »Šta je ono preko naslona: bunda ili neko zverinje? I zašto sam ja sama ovde: da li sam ovo ja ili neka druga?« Teško joj je bilo da se predaje tom zanosu. Ali ju je nešto uvlačilo u njega, i ona je mogla, po želji, da mu se predaje ili ne predaje. Podiže se da dođe k sebi, odbaci pled i skide pelerinu sa zimske haljine. Za trenutak dođe k sebi, i razumede da je suvonjavi seljak u dugom kaputu od nankina, bez jednog dugmeta, bio ložac po vagonima, da je zagledao u toplomer, i da su vetar i sneg uleteli za njim kroz vrata; ali zatim joj se opet sve pobrka... Taj seljak dugačka struka poče nešto kidati sa zida; starica uze pružati noge duž celog vagona i napuni ga crnim oblakom. Zatim nešto strašno zaškripa i zalupa, kao da nekoga kidaju, zatim joj crvena svetlost zaslepi oči, i onda sve zakloni neki zid. Ana oseti da pada. Ali to nije bilo strašno, već prijatno. Glas onoga čoveka koji je bio umotan i zasut snegom, viknu joj nešto iznad uha.

Ona se podiže i dođe k sebi; razumela je da je to bio kondukter i da su na stanici.

Zamoli Anušku da joj doda pelerinu koju beše skinula, i maramu, okrenu se i pođe vratima.

- Hoćete li da iziđete? - upita Anuška.

- Jest, hoću malo da se osvežim na vazduhu; ovde je vrućina.

I otvori vrata. Mećava i vetar jurnuše joj u susret, te jedva zadrža vrata. To joj se učini prijatno. Otvori vrata i iziđe. Vetar kao da je samo na nju čekao: radosno zafijuka, poduhvati je i zamalo ne odnese, ali se ona uhvati rukom za hladnu polugu, i pritežući haljinu siđe na peron i zađe iza vagona. Vetar je na stepenicama bio vrlo jak, ali na peronu, iza vagona, bilo je tiho. S uživanjem i punim grudima je udisala hladan snežni vazduh, i stojeći kraj vagona posmatrala je peron i osvetljenu stanicu.

XXX

Jak vetar je gruvao i fijukao između vagonskih točkova i među direcima iza stanice. Vagoni, stubovi, ljudi, sve što moglo videti, beše zavejano s jedne strane snegom koji je sve više zavejavao. Za trenutak se mećava utiša, a zatim opet poče takvom snagom, da se činilo: ne može joj se odoleti. Međutim neki su ljudi trčkarali, veselo razgovarali, škripali po daskama perona i neprestano otvarali i zatvarali velika vrata. Povijena senka nekog čoveka promače joj pored nogu i začu se zvuk čekića i gvožđa. »Daj telegram!« ču se ljutit glas s druge strane, iz mećave i mraka. »Ovamo izvolite! Broj 28!« vikali neki glasovi, a umotani ljudi, u odelu na kojem se beše nahvatao sneg, žurili su tamo-amo. Nekakva dva gospodina, sa zapaljenim cigaretama u ustima, prodoše pored nje. Ona dahnu još jednom da se nadiše svežeg vazduha, i već izvuče ruku iz mufa da se uhvati za polugu i da uđe u vagon, kad neki čovek u vojnom šinjelu zakloni baš pred njom treperavu svetlost fenjera. Ona se osvrte i umah poznađe Vronskog. On salutira, pokloni joj se i zapita da li joj što treba i može li je čime uslužiti. Ona ga je dosta dugo gledala ne odgovarajući ništa, i premda je on stajao u senci, činilo joj se da mu vidi izraz lica i očiju. To je bio onaj isti izraz ushićenja punog poštovanja, koji je juče načinio takav utisak na nju. Koliko je puta sebi govorila tih dana, pa i maločas, da je Vronski za nju samo jedan od stotine uvek istih mladića koje svuda sretamo, da ona neće nikad sebi dopustiti ni da misli o njemu; a sad, u prvom trenutku viđenja obuze je osećanje radosnog ponosa. Nije trebalo da ga pita zašto je tu. Ona je to tako pouzdano znala kao da joj je on kazao: da je tu zato da bi mogao biti tamo gde je ona.

- Nisam znala da i vi putujete. Zašto putujete? - reče i pusti ruku kojom se beše uhvatila za polugu. Neusiljena radost i živahnost obasjaše joj lice.

- Zašto putujem? - ponovi on gledajući joj pravo u oči - Vi znate, putujem zato da bih mogao biti tamo gde ste i vi - reče - drukčije ne mogu.

U Taj mah, vetar kao da beše savladao prepreke, ponese sneg sa krovova vagona, zadrma neko otkinuto parče lima, a tamo napred zazvižda tužno i potmulo pištaljka na lokomotivi. Strahota ove mećave učini se Ani sad još

lepša. On je rekao baš ono što je želela njena duša, ali čega se bojao razum. Ona ne odgovori ništa, a on po njenu licu opazi da se bori.

- Oprostite mi, ako vam je neprijatno ovo što vam rekoh reče on ponizno.

Govorio je učtivo i s poštovanjem, ali tako odlučno i uporno da ona dugo ne nađe šta da odgovori.

- To je ružno što govorite, i ja vas molim, ako ste čestit čovek, da zaboravite šta ste kazali, kao što ću i ja zaboraviti - reče ona najzad.

- Nijednu vašu reč, nijedan vaš pokret nikad neću zaboraviti, i ne mogu...

- Dosta, dosta! - viknu ona pašteći se uzalud da svome licu, koje je on žudno gledao, dade strog izraz. I uhvativši se rukom za hladnu polugu pope se uz stepenice i brzo uđe u hodnik vagona. Ali u tom uzanom hodniku zastade i poče da razmišlja o onome što se desilo. Ne sećajući se ni njegovih ni svojih reči, ona instinktivno oseti da ih je taj trenutni razgovor strašno zbližio; a to ju je i plašilo i činilo srećnom. Pošto postojala nekoliko trenutaka, uđe u kupe i sede na svoje mesto.

Ono napregnuto stanje koje ju je mučilo u početku, ne samo da se obnovi, već se i pojača, toliko da se bojala: svakog trenutka će prsnuti nešto u njoj što je bilo odveć zategnuto. Ne zaspala svu noć. Ali u toj napregnutosti i u sanjarijama koje su ispunjavale njenu maštu, nije bilo ničega neprijatnog i sumornog; naprotiv, bilo je nečega radosnog, vrelog i zbudljivog. Pred zoru, Ana zadrema sedeći u naslonjači, a kad se probudi, bilo je već belo i svetlo, i voz je prilazio Petrogradu.

Odmah je obuzeše misli o kući, o mužu, o sinu, i brige za današnji dan i za dane posle.

U Petrogradu, čim voz stade i ona iziđe, prvo lice na koje obrati pažnju, bio je njen muž. »O, bože moj, što li su mu uši onakve?« pomisli ona gledajući njegovu hladnu i dostojanstvenu priliku, a naročito njegove ušne školjke koje su podupirale obod okruglog šešira i koje su joj sad neprijatno pale u oči. Kad je ugleda, pođe joj u susret, stegnuvši usne u običan podrugljiv osmejak i uprevši svoje velike, umorne oči pravo u nju. Nekakvo neprijatno osećanje steže joj srce kad spazi njegov umoran pogled koji nije skidao s nje. Naročito je iznenadi osećanje nezadovoljstva sobom, koje je obuze pri susretu s njim. To osećanje bilo je domaće, poznato, i nalik na pretvaranje, koje je doživljavala u odnosima prema mužu; ali ranije nije to opažala, međutim sad je jasno i s bolom bila svesna toga.

- Da, kao što vidiš, nežan sam muž, nežan kao druge godine po venčanju; goreo sam od želje da te vidim - reče on laganim tankim glasom i tonom

kojim je skoro uvek s njom govorio, tonom podsmeha nad onim ko bi u istinu tako govorio.

- Kako je Serjoža, je li zdrav? - upita ona.

- To mi je sva nagrada - reče - za moju vatrenost? Zdrav je, zdrav...

XXXI

Vronski nije ni pokušavao da zaspi te noći. Sedeo je svojoj naslonjači, i čas je gledao pravo preda se, čas posmatrao one koji su ulazili i izlazili; i premda je uvek dovodio u zabunu nepoznate ljude izrazom nepokolebljive mirnoće, sad je bio još oholiji i pouzdaniji. Na ljude je gledao kao na stvari. Jedan nervozan mladić, sudski činovnik, koji je sedeo prema njemu, omrznu ga zbog toga izgleda. Mladić je pripaljivao od njega cigaretu, i počinjao razgovor s njim, pa ga je čak i gurao da bi mu dao da oseti kako on nije stvar nego čovek; ali Vronski ga je ipak gledao kao što bi gledao fenjer, mladić je krivio lice osećajući da prestaje da vlada sobom pod uticajem misli da Vronski ne gleda u njemu čoveka.

Vronski nije nikog i ništa video. On je osećao da je car, ne zato što je verovao da je učinio utisak na Anu - on u to još nije verovao - već zato što ga je utisak koji je ona učinila na njega činio srećnim i ponositim.

Šta će iz svega toga izići, on nije znao, niti je o tom mislio. Osećao je samo da je sva njegova dosad razbacana rasturana snaga bila prikupljena ujedno, i sa strašnom energijom upravljena k jednoj meti blaženstva. I bio je srećan zbog toga. Znao je samo da joj je rekao istinu: da ide tamo kuda ona, i da svu sreću života, jedini smisao života nalazi sad samo u tome da vidi nju i da je čuje. I kad je u Bologovu izišao da popije čašu selterske vode, i video Anu, on je i nehotice baš prvom rečju kazao ono što je mislio. Radovao se što je to kazao, što ona sad to zna i misli o tome. Cele noći nije spavao. Kad se vratio u svoj kupe, neprestano se sećao svih poza u kojima ju je video, svih njenih reči, i u njegovoj mašti stvarale su se slike budućnosti koja može doći, i zbog koje mu je obamiralo srce.

Kad je u Petrogradu izišao iz vagona, osećao se, i posle neprospavane noći, tako svež i čio kao da se okupao u hladnoj vodi. Zastao je pored svog vagona očekujući da ona iziđe. »Videću je još jednom - govorio je u sebi smešeći se nehotice - videću njen hod, njeno lice; reći će štogod okrenuće glavu, pogledaće me, možda će se i osmehnuti.« Ali pre nego što vide nju, on vide njenog muža, koga je šef stanice učtivo pratio kroz gomilu sveta. »Ah,

da! muž!« Sad se tek Vronski prvi put seti da je muž lice koje je u vezi s njom. On je znao da ona ima muža, ali nije verovao da on postoji, i potpuno je poverovao tek onda kad je video njegovu glavu, ramena, noge u crnim pantalonama, naročito kad je video kako taj muž mirno uze njenu ruku kao nešto svoje.

Kad ugleda Aleksija Aleksandroviča i njegovo petrogradski sveže lice, i njegovu strogu priliku punu samopouzdanja, u okruglom šeširu, sa malo povijenim leđima, on poverova u njega i obuze ga neprijatan osećaj, sličan onom koji bi obuzeo čoveka koga muči žeđ, i koji je došao do izvora, pa u tom izvoru našao psa, ovcu ili svinju koja je i popila i zamutila vodu. Naročito ga je vređao težak hod Aleksija Aleksandroviča, koji je ljuljao svu poledinu bedara i mlohove noge.

Vronski je smatrao da samo on ima pravo da nju voli. A ona, Ana, bila je uvek ista, i njen izgled, kao i ranije, osvežavao ga je fizički, uzbuđivao mu dušu i činio ga srećnim. Vronski naredi Nemcu lakeju, koji mu je pritrčao iz druge klase, da metne stvari u kola i da ide, a on priđe njoj. Video je prvi susret muža i žene, i odmah, kao svi zaljubljeni, zapazio da se ona u razgovoru s mužem pomalo snebiva. »Ne, ona ga ne voli, niti ga može voleti«, odluči u sebi.

Još dok je odzadi prilazio Ani Arkadijevnoj, zapazi radosno da ona oseća kako joj on prilazi; osvrnu se, ali čim ga poznađe, opet se okrete mužu.

- Kako ste proveli noć? - reče Vronski, klanjajući se njoj i njenom mužu ujedno, ostavljajući da ovaj to primi i na svoj račun, i da ga, kako hoće, pozna ili ne pozna.

- Hvala lepo, vrlo dobro - odgovori ona.

Lice joj se činjaše umorno, i na njemu ne beše one igre koja traži da se izrazi čas u osmejk, čas u živahnom pogledu; ali u trenutku kad ga pogleda, nešto sinu u njenim očima, i mada se taj sjaj odmah utulio, Vronski je u tom trenutku bio srećan. Ona pogleda u muža da vidi poznaje li Vronskog. Aleksije Aleksandrovič gledao je u Vronskog mrzovoljno, sećajući se rasejano ko bi to mogao biti. Mirnoća i samopouzdanje Vronskog naiđe tu, kao kosa na kamen, na hladno samopouzdanje Aleksija Aleksandroviča.

- Grof Vronski - reče Ana.

- A! Čini mi se da se poznajemo - reče Aleksije Aleksandrovič ravnodušno, pružajući mu ruku. - Tamo si putovala s majkom, a ovamo sa sinom - reče on, izgovarajući razgovetno svaku reč. - Izvesno se vraćate sa odsustva? - reče, i ne sačekavši odgovor okrete se ženi i poče joj govoriti skojim šaljivim tonom: - Da li se mnogo suza protilo u Moskvi pri rastanku?

Obraćajući se tim pitanjem ženi, on je hteo pokazati Vronskom da želi ostati sam s njom, i okrenuvši se njemu dotače se šešira; ali Vronski se obrati Ani Arkadijevnoj:

- Nadam se da ću imati čast da vas pohodim - reče. Aleksije Aleksandrovič pogleda u Vronskog umornim očima.

- Milo će mi biti - reče hladno - mi primamo ponedeljkom.

Zatim, rastavši se s Vronskim, reče ženi: - Baš dobro što sam imao pola sata vremena da te dočekam, i da ti dokažem svoju nežnost - nastavljajući sve istim šaljivim tonom.

- Ti i suviše podvlačiš svoju nežnost, da bih je doista mogla ceniti - reče ona istim šaljivim tonom, i nehotice slušajući korake Vronskog. »Ali šta me se to tiče?« - pomisli, i poče raspitivati muža kako je Serjoža bez nje provodio vreme.

- O, odlično! *Mariette* veli da je bio vrlo dobar, i... moram te ožalostiti i reći... nije mu bilo tako dosadno bez tebe kao tvome mužu. Ali još jednom, merci, draga moja, što si mi ovaj dan poklonila. Naš dragi samovar biće ushićen. (Samovarom je on nazivao čuvenu groficu Lidiju Ivanovnu, zato što se ona zbog svačega uzbuđivala i padala u vatru.) Ona je pitala za tebe. I znaš, kad bih smeo da te posavetujem, rekao bih ti da odeš do nje danas. Nju uvek za sve boli srce. Sad je, pored sviju drugih briga, zauzeta i izmirenjem Oblonskih.

Grofica Lidija Ivanovna bila je prijateljica Aninog muža i središte čitavog jednog kruga petrogradskog višeg društva, s kojim je Ana, preko muža, najviše bila u vezi.

- Pa, pisala sam joj.

- Ali ona bi htela da zna i pojedinosti. Otidi, ako nisi umorna, draga moja. S kolima te čeka Kondratije a ja ću komitet. Neću više ručati sam - nastavi Aleksije Aleksandrovič, sad već ozbiljno. - Ne možeš ti zamisliti kako sam navikao...

I on joj dugo stezaše ruku, i naročito se osmejkujući namesti je u kola.

XXXII

Prvo lice koje kod kuće iziđe Ani u susret beše njen sin. On slete pred nju niz stepenice, ne mareći za opomenu guvernante, i ushićeno uzvikivaše: »Mama, mama!« Kad dotra do nje obisnu joj se oko vrata.

- Ja sam kazao da je to mama! - vikao je guvernanti. - Ja sam znao!

I sin, isto onako kao i muž, izazva u Ani osećaj nalik na razočaranost. Ona ga je zamišljala lepšim i boljim nego što je bio uistinu. Morala se vratiti stvarnosti da bi uživala u njemu onakvom kakav jeste. Ali i ovakav kakav je, bio je divan s plavom kovrdžavom kosom, plavim očima i punim lepim nožicama u tesno pripijenim čarapama. Ana je osećala skoro fizičko zadovoljstvo u njegovoj blizini i maženju, i duševni mir kad bi susrela njegov prostodušan, poverljiv i pun ljubavi pogled i slušala njegova naivna zapitkivanja. Ana izvadi poklone koje su mu poslala Dolina deca, i ispriča sinu kako u Moskvi ima jedna devojčica, Tanja, i kako ta Tanja zna da čita, čak uči i drugu decu.

- Zar sam ja gori od nje? - upita Serjoža.

- Ti si za mene najbolji na svetu.

- Ja to znam - reče Serjoža smešeći se.

Ana još ne stiže da popije kafu kad joj prijaviše groficu Lidiju Ivanovnu. Grofica Lidija Ivanovna bila je visoka puna žena, bolesnički žuta lica i divnih, crnih, zamišljenih očiju. Ana ju je volela, ali danas kao da ju je prvi put videla sa svima njenim manama.

- Dakle, draga Ana, odnesoste li im maslinovu grančicu - upita grofica Lidija Ivanovna čim uđe u sobu.

- Da, sve je to svršeno, ali sve to i nije bilo tako oziljno kao što smo mi mislili - odgovori Ana. - Uopšte, moja *belle-soeur*^[43] vrlo je odlučna.

Grofica Lidija Ivanovna, koju je zanimalo sve ono što se nje ne tiče, imala je običaj da nikad ne sluša ono što je zanima; ona prekide Anu.

- Jest, mnogo je jada i nesreća u svetu; a ja sam danas tako umorna.

- A zašto? - upita Ana trudeći se da prikrije osmeh.

- Počinjem da se zamaram od uzaludnog lomljenja koplja za istinu, i ponekad sasvim malaksavam. Stvar sestara (to je bila jedna filantropsko-religiozno-patriotska ustanova) bila je lepo pošla, ali s ovom gospodom se ništa ne može učiniti - dodade grofica Lidija Ivanovna s podsmešljivom pokornošću sudbini. - Oni prihvate ideju, izopače je, pa posle sude o njoj površno i sitničarski. Dva-tri čoveka, među njima i vaš muž, razumeju sav značaj te stvari, a ostali je obaraju.

Juče mi je pisao Pravdin...

Pravdin je bio poznati panslavista u inostranstvu, i grofica Lidija Ivanovna ispriča sadržaj njegovog pisma.

Zatim grofica ispriča i druge neprilike i intrige, sad protiv rada oko spajanja crkava, pa žurno ode, jer je trebalo da toga dana bude još na sednici jednoga društva i u Slovenskom komitetu.

»Sve je to bilo u njoj i pre; a zašto ja sve to nisam ranije videla? - reče Ana u sebi. - Ili je grofica danas vrlo ljuta? A zbilja je smešno: cilj joj je dobročinstvo, ona je hrišćanka, a stalno se ljuti i uvek ima neprijatelja, i to neprijatelja u pitanjima koja se tiču hrišćanstva i dobročinstva. Posle grofice Lidije Ivanovne dođe joj prijateljica, žena direktorova, i ispriča sve varoške novosti. U tri sata ode, obećavši da će doći na ručak. Aleksije Aleksandrovič bio je u ministarstvu. Kad ostade sama, Ana upotrebi vreme koje joj je ostalo do ručka, da vidi kako joj sin ruča (on je ručao zasebno), da sredi svoje stvari, da pročita pisma i pisamca kojih se beše mnogo nakupilo na stolu, i da na njih odgovori.

Osećanje bezrazložnog stida koje ju je usput mučilo, i uzbuđenje, sasvim iščezoše. U običnim uslovima života ona se opet osećala sigurna i besprekorna.

Sa čuđenjem se sećala svog jučerašnjeg osećanja. »Šta je bilo? Ništa. Vronski je rekao glupost kojoj je lako učiniti kraj, a ja sam odgovorila onako kako je valjalo. Mužu o tome govoriti ne treba, i ne smem. Govoriti o tome - značilo bi pridavati značaja onome što nema značaja.« Ona se seti kako je jednom ispričala mužu da joj je mladić, njegov činovnik u Petrogradu, skoro izjavio ljubav, i kako je Aleksije Aleksandrovič odgovorio: da svaka žena u društvu može biti izložena tome, ali da se on potpuno oslanja na njen takt, i nikad ne bi sebi dopustio da i nju i sebe ponizi time što bi bio ljubomorani. »Znači, ne vredi govoriti! A, hvala bogu, nemam ni šta da mu govorim«, reče ona u sebi.

XXXIII

Aleksije Aleksandrovič vrati se iz ministarstva u četiri sata, ali kao što se često dešavalo, ne stiže da odmah uđe u ženinu sobu. Ušao je u kabinet da primi molioce koji su ga očekivali, i da potpiše neka akta koja beše doneo šef kabineta. Na ručak (kod Karenjinih je uvek ručavalo bar po troje) dođe: stara kuzina Aleksija Aleksandroviča, direktor odeljenja sa ženom, i jedan mladić koga behu preporučili Aleksiju Aleksandroviču da ga primi u službu. Ana uđe salon da ih zabavlja. Tačno u pet sati, bronzani sat »Petar I« još ne beše otkucao peti udarac, kad uđe Aleksije Aleksandrovič u fraku, belo mašni, i sa dvema zvezdama na fraku, jer je odmah posle ručka imao da ode. Svaki trenutak života Aleksija Aleksandroviča bio je zauzet i raspoređen. Da bi stigao da uradi ono što je svakog dana trebalo uraditi, on s držao najstrože tačnosti. »Bez žurbe, i bez odmora«, bila je njegova deviza. Uđe u salon, pozdravi se sa svima, i sede osmejkujući se na ženu.

- Da, svršeno s mojom usamljenošću. Ne možeš zamisliti kako je nezgodno (on naglasi reč nezgodno) kad čovek mora da ruča sam.

Za ručkom razgovarao je sa ženom o moskovskim stvarima, raspitivao s podrugljivim osmejkom za Stepana Arkadijeviča; ali se razgovor većinom vodio zajednički - o petrogradskim službenim i društvenim poslovima. Posle ručka, proveo je pola sata s gostima, a zatim, stisnuvši opet s osmejkom ruku ženinu, iziđe i ode na sednicu.

Ana, ovoga puta, ne ode ni kneginji Betsi Tverskoj, koja ju je pozvala na poselo čim je doznala da je stigla, niti u pozorište, gde je za to večer imala ložu. Nije otišla poglavito stoga što joj haljina, na koju je računala, nije bila gotova, uopšte, kad je posle odlaska gostiju razgledala svoje haljine, Ana je ostala nezadovoljna. Pred odlazak u Moskvu, ona, uvek majstor da se srazmerno jevtino odeva, dala je krojačici tri haljine da joj ih prepravi. Haljine je trebalo tako prepraviti da ih niko ne bi mogao poznati, i trebalo je da budu gotove još pre tri dana. Međutim, dve haljine nikako nisu bile gotove, a jedna je bila prepravljena drukčije, ne onako kako je htela Ana. Krojačica je došla da se objasni i dokazivala da je tako bolje; Ana se naljutila

toliko da ju je posle bilo stid setiti se toga; Da bi se umirila, ode u detinju sobu i celo veče provede sa sinom, namesti ga sama da spava, prekrsti ga i pokri pokrivačem. Bilo joj je milo što nikud nije otišla, i što je tako lepo provela veče. Osećala se lako i mirno, i jasno videla da sve što joj se na putu činilo značajno, nije bilo ništa drugo do običan, neznatan događaj u životu, da dakle nema čega da se stidi ni pred kim, ni pred sobom. Sede kraj kamina s engleskim romanom u ruci i očekivaše muža. Tačno u devet i po ču da on zvoni, a odmah zatim on uđe u sobu.

- Jedva stiže! - reče ona pružajući mu ruku.

On joj poljubi ruku i sede do nje.

- Uopšte, vidim da je tvoj put ispao dobro - reče on.

- Da, veoma - odgovori Ana i poče da mu priča sve iz početka: svoje putovanje s groficom Vronskom, dolazak u Moskvu, slučaj na stanici; zatim ispriča svoje žalosne utiske, prvo prema bratu, pa onda prema Doli.

- Ja mislim da se takav čovek ne može pravdati, pa neka bude baš i tvoj brat - reče Aleksije Aleksandrovič strogo.

Ana se osmehnu. Ona je razumela da je on to rekao samo zato da bi dokazao kako ga nikakve rodbinske veze ne mogu sprečiti da iskaže svoje iskreno mišljenje. Ona je znala tu osobinu svoga muža, i volela ju je.

- Milo mi je što se sve dobro svršilo, i što si došla - nastavi on. - A šta vele tamo o novom zakonu s kojim sam prodro u Državnom savetu?

Ana ništa nije čula o tom zakonu, i bi je stid što je tako lako mogla zaboraviti na ono što je za njega bilo tako važno.

- Ovde, naprotiv, to je načinilo mnogo larme - reče on smeškajući se zadovoljno.

Ona je videla da Aleksije Aleksandrovič želi da joj kaže nešto prijatno za sebe o toj stvari, pa ga poče zapitkivati navodeći ga time da joj priča. On joj sa zadovoljnim smeškanjem ispriča o ovacijama koje su mu zbog toga priredili.

- Bilo mi je veoma, veoma milo. To dokazuje da najzad i kod nas počinje razumno i odlučno shvatanje te stvari.

Pošto ispi i drugu čašu čaja s pavlakom i hlebom, Aleksije Aleksandrovič ustade i pođe u svoj kabinet.

- A ti nisi nigde bila? Bilo ti je dosadno? - reče on.

- A, ne! - odgovori ona i ustade da ga isprati kroz salon do kabineta. - Šta sad čitaš? - upita ga ona.

- Sad čitam *Duc de Lille, Poésie des enfers*^[44] - odgovori on. - Značajna

knjiga.

Ana se osmehnu kao što se osmehujemo slabim stranama voljenih ljudi, uze ga pod ruku i isprati do vrata kabineta. Znala je za njegovu naviku, koja mu je postala preka potreba, da uveče čita. Znala je da i pored službenih obaveza, koje su mu oduzimale skoro sve vreme, smatra za dužnost da prati sve značajne pojave u duhovnoj sferi. Znala je takođe da ga doista zanimaju političke, filozofske i bogoslovske knjige, a da je umetnost od njega daleka po samoj njegovoj prirodi, ali, bez obzira na to, ili bolje reći zbog toga, Aleksije Aleksandrovič nije propuštao ništa što bi bilo istaknuto i u toj oblasti, smatrao za dužnost da i to čita. Znala je da Aleksije Aleksandrovič u pitanjima politike, filozofije ili bogoslovlja ponekad i sumnja, i ispituje, dok u pitanjima umetnosti i poezije, naročito u muzici, koju apsolutno nije razumevao, ima najodređenija, sigurna mišljenja. Voleo je da govori o Šekspiru, Rafaelu, Betoveni; o značaju novih pesničkih škola, koje su kod njega sve bile raspoređene s veoma jasnom doslednošću.

- E, zbogom - reče ona na vratima kabineta, gde mu je već bio pripremljen štit za sveću i boca vode pokraj naslonjače. - A ja ću napisati pismo u Moskvu.

On joj steže ruku i poljubi je.

»Ipak je on krasan čovek: iskren je, dobar, i redak u svojoj struci - govorila je Ana u sebi kad se vratila u svoju sobu, kao da ga je tim rečima htela braniti pred nekim koji ga napada i govori da se on ne može voleti. - Ali zašto mu uši tako čudno strče! Možda se ošišao?...«

Tačno u dvanaest, dok je Ana još sedela za stolom za pisanje dovršujući pismo Doli, začuše se odmereni koraci nogu u papučama, i Aleksije Aleksandrovič priđe joj, umiven, očešljan, i s knjigom pod pazuhom.

- Vreme je, vreme - reče osmejkujući se nekako osobito, i ode u sobu sa spavanje.

»I kakvo je pravo imao da ga onako gleda?« pomisli Ana sećajući se kako je Vronski pogledao u Aleksija Aleksandroviča.

Pošto se svuče, ona uđe u sobu za spavanje, ali na licu joj ne samo da ne beše one živahnosti koja joj je, dok je bila Moskvi, prosto brizgala iz očiju i iz osmejka, naprotiv, činilo se da se taj plamen ugasio, ili da je negde dalek skriven.

XXXIV

Odlazeći u svoje vreme iz Petrograda Vronski je ostavio bio svoj veliki stan u Morskoj ulici prijatelju i najmilijem drugu Petrickom.

Petricki je bio mlad poručnik iz obične porodice, i ne samo da nije bio bogat, već je grcao u dugovima; uveče je uvek bio pijan, često je bivao na raportu i u zatvoru zbog raznih smešnih i prljavih stvari, ali je ipak ostajao omiljen i kod društva i kod starešina. Kad se oko dvanaest sati dovezao s stanice kući, Vronski je spazio pred ulazom poznate najmljene kočije. Još dok je zvonio čuo je iz stana kikut muškaraca, žensko ćeretanje, i uzvik Petrickog: »Ako je neko od zlonamernih, ne puštajte ga!« Vronski reče slugi da ga ne prijavljuje, i polako uđe u prvu sobu. Baronica Šiljton, prijateljica Petrickog, sjajila se u ljubičastoj atlasnoj haljini; s rumenim licem plavuše sedela je za okruglim stočićem, kuvala kafu, i cvrkutala kao kanarinka, tako da se po celoj sobi razlegao njen pariski izgovor. Petricki, u šinjelu, i Kamerovski, konjički kapetan, u paradnoj uniformi, verovatno tek što behu došli sa službe, sedeli su pored nje.

- Bravo! Vronski! - povika Petricki skočivši i tresnuvši stolicom.

- Domaćin glavom! Baronice, dajte mu kafe iz novog ibrika. Nismo te očekivali! Nadam se da si zadovoljan sa ukrasom svoga kabineta - reče, pokazujući baronicu. - Izvesno se poznajete?

- Kako da ne - reče Vronski veselo se smešeći i stežući malu baroničinu ruku. - Kako da ne, stari smo prijatelji!

- Stigli ste kući s puta - reče baronica - onda ja odlazim. Odmah ću ići ako sam na smetnji.

- Gde god dođete, baronice, vi ste kod kuće - reče Vronski. - Zdravo, Kamerovski! - dodade, rukujući se s Kamerovskim.

- Eto, vi nikad ne umete da kažete nešto tako lepo - okrete se baronica Petrickom.

- Zašto ne? Posle ručka, i ja ću vam reći nešto što neće biti lošije.

- Ali posle ručka nema vrednosti! Dakle, dobićete kafu, idite, umijte se i spremite - reče baronica, i sede opet pažljivo okrećući zavrtnaj na novom ibriku za kafu. - Pjer, dajte mi kafu - okrete se ona Petrickom, koga je zvala Pjerom po prezimenu Petricki, ne krijući svoje odnose prema njemu. - Dodaću još.

- Pokvarićete!

- Neću! A šta je s vašom ženom? - reče najedanput baronica i prekide razgovor Vronskog s prijateljem. - Mi smo vas ovde oženili. - Jeste li doveli ženu?

- Ne, baronice. Ja sam rođen i umreću kao Ciganin.

- Tim bolje, tim bolje. Dajte mi ruku.

I baronica, ne puštajući Vronskog, poče mu pričati, zasipajući šalama što je govorila, o svojim poslednjim planovima za život i pitala ga za savet.

- On nikako neće da mi da razvod braka! Šta da radim? (On - to je bio njen muž). Hoću da povedem parnicu. Šta mi vi savetujete? Kamerovski, pazite na kafu, iskipeće; vidite da sam ja u poslu! Htela bih parnicu zato što mi je potrebno moje imanje. Razumete li glupost: ja mu tobož nisam verna - reče prezrivo - i zato hoće da se koristi mojim imanjem.

Vronski je sa zadovoljstvom slušao veselo ćeretanje lepe žene, povlađivao joj, davao joj polušaljive savete, i, uopšte, odmah ušao u svoj običan ton kojim je govorio sa ženama te vrste. U njegovom petrogradskom svetu ljudi su se delili na dve potpuno suprotne vrste. Jedna, niža vrsta - to su ordinarni, glupi, i, što je glavno, smešni ljudi, koji veruju da muž treba da živi s jednom ženom s kojom je venčan; da devojka treba da je nevina; žena sgidljiva; čovek srčan, uzdržljiv i odlučan; da treba vaspitavati decu, zarađivati hleb, plaćati dugove, i tome slične ludorije. To je bila vrsta starinskih i smešnih ljudi. Ali tu je i druga vrsta ljudi, pravih, kojima oni, svi oni pripadaju, ljudi elegantni, lepi, velikodušni, smeli, veseli, koji se predaju svakoj strasti ne crveneći, a svemu ostalom se smeju.

Vronski se samo u prvi mah bio zbunio utiscima iz sasvim drugog sveta, koje je doneo iz Moskve, ali ubrzo, čim je zavukao noge u stare papuče, uđe opet u svoj raniji, veseli prijatni svet.

Kafa se nikako skuva, poprska sve i iskipe, i načini baš ono što je i trebalo, to jest, daje prilike za larmu i za smeh, poli skupocen ćilim i baroničinu haljinu.

- A, sad idite, jer se nikad nećete umiti, a na mojoj će savesti ostati najglavniji prestup koji može učiniti otmen čovek - prljavština. Dakle, vi mi

savetujete nož pod grlo mužu?

- Svakako, i to tako da vaša ručica bude blizu njegovih usana. On će poljubiti vašu ručicu, i sve će se dobro svršiti - odgovori Vronski.

- Dakle, večeras u francuskom pozorištu! - zašušta haljinom i ode.

Kamerovski takođe ustade, a Vronski, i ne čekajući da on pođe, pruži mu ruku i ode u oblačionicu. Dok se on umivao, Petricki mu ukratko opisa svoj položaj, ukoliko se bio promenio od odlaska Vronskog.

Novaca nije imao nimalo. Otac mu je rekao da mu više neće davati, i da neće platiti dugove. Krojač hoće da ga tuži zatvori, drugi takođe preti da ga zatvori. Komandant puka rekao mu je, ako ne prestane sa skandalima, mora izići iz vojske. Baronica mu je zasela kao kost u grlu, naročito što mu jednako nudi novaca; a ima jedna, on će je pokazati Vronskom, divna, bajna, u strogo istočnjačkom stilu, »*genre* robinje Rebeke^[45] razumeš«. S Berkoševim se posvađao i Berkošev je hteo da mu pošalje sekundante, ali, razume se, neće ništa biti. Uopšte, sve je divno i neobično veselo. Ne dajući drugu da se udubi pojedinosti njegovog položaja, Petricki mu poče pričati sve zanimljive novosti. Slušajući tako dobro poznate mu priče Petrickog, u stanu gde mu je sve bilo poznato, u kojem je živio tri godine, Vronskog obuze prijatno osećanje da se vraća uobičajenom i bezbrižnom petrogradskom životu.

- Ne može biti! - povika Vronski pritiskujući pedal na umivaoniku i polivajući svoj crveni i zdravi vrat. - Ne može biti! - povika kad ču da se Lora sprijateljila s Miljejevim, napustila Fertingofa. - A on, još uvek onako glup i zadovoljan? A šta je s Buzulukovim?

- Ah, Buzulukov, jedna istorija s njim, divota! - povika Petricki.

- Znaš da je njegova strast balovi, i da ne propušta nijedan dvorski bal. Ode ti on na veliki bal sa novim šlemom. Jesi li video nove šlemove? Vrlo su lepi, i lakši su. Stoji ti on... Slušaj samo.

- Slušam - odgovori Vronski brišući se čupavi ubrusom.

- Prolazi velika kneginja s neakvim poslanikom, i, za njegovu nesreću, poče razgovor o novim šlemovima. Velika kneginja htela da pokaže poslaniku novi šlem... Spaziše našeg dragovića, stoji... (Petricki pokaza kako je onaj stajao sa šlemom.) Velika kneginja ga zamoli da joj da šlem, on ne da: Šta je to? Namiguju mu, klimaju glavom, mršte se. Daj! Ne da. Premro. Možeš misliti!... Sad onaj... kako mu beše ime... hoće da uzme šlem... ovaj ne da!... On mu ga istrže i pruži velikoj kneginji. »To je eto novi šlem«, reče velika kneginja. Pa ga okrete, kad tamo, možeš zamisliti, pup-pup, počese iz njega kuljati bombone, kilogram bombona!... Nakupio, grešnik.

Vronski se zaceni od smeha. I docnije, kad već počese drugi razgovor, još se dugo razlegao njegov zdravi smeh, i videli se jaki, svi zdravi zubi, čim bi se setio šlema.

Kad doznade sve novosti, Vronski, uz pomoć lakeja, obuče mundir i ode da se javi u komandu. Pošto se javio, naumi da ode do brata, do Betsi, i da načini nekoliko poseta s tim da uđe u društvo gde bi mogao vidati Karenjinu. Kao i uvek u Petrogradu, ode od kuće s tim da se vrati tek dockan u noć.

DRUGI DEO

I

Krajem zime, u kući Ščerbackih držan je konzilijum koji je trebalo da reši kako stoji sa zdravljem Kiti, i šta treba preduzeti da joj se povрати snaga koja se sve više gubila. Ona je болоvala, i s nastupanjem proleća stanje joj se pogoršavalo. Domaći lekar davao joj je riblji zejtin, pa gvožđe, pa lapis, ali kako ni prvo, ni drugo, ni treće nije pomoglo, i kako je on savetovao da s proleća odu u kakvu stranu banju, pozvali su nekog čuvenog lekara. Čuveni lekar, još mlad i vrlo lep čovek zatraži da pregleda bolesnicu. On je, kako se činilo, sa osobitim zadovoljstvom dokazivao da je devojačka stidljivost samo ostatak varvarstva, i da nema ničeg prirodnijeg nego to da još dosta mlad čovek pregleda mladu, голу devojkę. Nalazio je da je to prirodno zato što je to radio svakog dana, i, kako se njemu činilo, nije pri tom ništa rđavo ni osećao, ni mislio; i zato je devojačku stidljivost smatrao ne samo kao ostatak varvarstva, nego i kao uvredu za sebe.

Valjalo se pokoriti; jer, iako su svi doktori učili u istoj školi po istim knjigama i znali istu nauku; iako su neki govorili da je taj čuveni doktor rđav lekar, ipak se u kneginjinoj kući, i u društvu u kojem se ona kretala, odnekud smatralo da samo taj čuveni lekar zna nešto naročito, i da samo on može spasti Kiti. Posle pažljivog pregleda i kucanja bolesnice, koja je bila zbunjena i nije znala šta da radi od stida, čuveni doktor, pošto je pažljivo oprao ruke, stajao je u salonu i razgovarao s knezom. Knez se mrštio i slušao doktora kašljućajući. On, u godinama čovek, i pametan čovek, i zdrav, nije verovao u medicinu, i u sebi se ljutio na celu tu komediju, utoliko pre što je on jedini potpuno razumevao zašto je Kiti bolesna. »Baš je ovo prazan hitac«, mislio je primenjujući u sebi izraz iz lovačkog rečnika prema čuvenom doktoru, i slušajući njegovo pričanje o znacima kćerine bolesti. Doktor opet jedva se uzdržavao od izraza preziranja prema ovom starom gospodinu, i s mukom se spuštao na njegov nivo shvatanja. On je znao da sa starcem i ne vredi govoriti, jer je u ovoj kući mati starešina. Pred njom je zato i hteo da prospe svoj biser. U taj mah uđe u salon kneginja s domaćim lekarom. Knez se ukloni, trudeći se da ne pokaže koliko mu je smešna ta komedija. Kneginja je

bila zbunjena i nije znala šta da čini. Osećala se pred Kiti kao krivac.

- Nu, doktore, rešavajte našu sudbinu - reče kneginja. - Recite mi sve. - »Ima li nade?« htede reći, ali joj usne zadrhtaše i ona ne mogaše izustiti to pitanje. - Dakle, doktore?

- Odmah, kneginjo, dok prvo porazgovaram s kolegom, pa ću onda imati čast da vam kažem svoje mišljenje.

- Onda da vas ostavimo?

- Kako želite.

Kneginja uzdahnu i iziđe.

Kad doktori ostadoše sami, domaći lekar počeo pažljivo izlagati svoje mišljenje, koje se sastojalo u tome, da postoji početak tuberkuloznog procesa, ali... itd. Čuveni doktor ga je slušao, i u sredini njegovog govora pogleda na svoj veliki zlatan sat.

- Tako - reče on. - Ali...

Domaći lekar s poštovanjem ućuta na polovini reči.

- Kao što znate, mi ne možemo utvrditi početak tuberkuloznog procesa; sve dok se ne pojave kaverne, ništa nije sigurno. Ali možemo sumnjati. Ima znakova: rđava ishrana, razdraženost živaca i ostalo.

Pitanje je u tome: šta treba da učinimo da pojačamo ishranu, kad sumnjamo da postoji tuberkulozni proces?

- Ali vi znate da se tu kriju i moralni, psihički uzroci - usudi se da primeti domaći lekar s tananim osmejkom.

- To se samo po sebi razume - odgovori čuveni doktor, I pogledavši opet na sat. - Oprostite, da li je opravljen Jauski most, ili se mora obilaziti okolo? upita on.

- A! opravljen je.

- Dobro, stići ću za dvadeset minuta. Dakle, govorili smo da je pitanje u ovome: pojačati ishranu i umiriti živce. Jedno je u vezi s drugim, treba uticati na oboje.

- A putovanje u inostranstvo? - zapita domaći lekar.

- Ja sam protivnik tih putovanja u inostranstvo. Evo šta je: ako postoji početak tuberkuloznog procesa, što ne možemo znati, onda ne pomaže ni putovanje u inostranstvo. Potrebno je sredstvo koje će pojačati ishranu, a neće škoditi.

I čuveni doktor izloži svoje mišljenje o lečenju sodenskom vodom, čija je

glavna osobina očigledno bila u tome da ne može škoditi.

Domaći lekar sasluša sve pažljivo i s poštovanjem.

- Ali u korist putovanja u inostranstvo ja ističem promenu uobičajenog načina života, i udaljenje od svega što izaziva uspomene. A zatim... i mati bi htela - reče on.

- Tako! E, u tom slučaju neka idu, samo da joj ne naškode oni nemački šarlatani... treba da me slušaju... Dakle, neka idu.

On opet pogleda na sat.

- O! već je vreme - i pođe vratima.

Čuveni doktor reče kneginji (to mu je nalagalo osećanje pristojnosti) da mora još jednom videti bolesnicu.

- Kako! Još jedan pregled! - uzviknu mati uplašeno.

- A ne, potrebne su mi samo neke pojedinosti, kneginjo.

- Izvolite.

I mati u pratnji lekara uđe u salon gde je bila Kiti. Omršala, sva rumena, s nekim naročitim sjajem u očima usled podnesenog stida, Kiti je stajala nasred sobe. Kad doktor uđe, ona planu i u očima joj se ukazaše suze. Sva njena bolest, i lečenje, činili su joj se glupa i čak smešna stvar. Lečenje joj se činilo smešno kao i lepljenje komada razbijene vaze. Srce je njeno bilo razbijeno. Zašto hoće da je leče pilulama i praškovima? Ali majku ne treba vređati, utoliko pre što je ona sebe smatrala krivcem.

- Izvolite sedite, kneginjice - reče čuveni doktor.

On, smešeći se, sede prema njoj, opipa bilo, i poče joj stavljati dosadna pitanja. Ona je odgovarala, ali se odjednom; naljuti i ustade.

- Oprostite doktore, sve to zapravo ničemu ne vodi. Vi me triput pitate za jedno isto.

Čuveni doktor se ne nađe uvređen.

- Bolesnička razdražljivost - reče kneginji, kad Kiti iziđe. - Uostalom, ja sam gotov...

I doktor naučno objasni kneginji, kao veoma pametnoj ženi, kneginjičino stanje, i posavetova kako će piti vodu, koja nije bila potrebna. Na pitanje: treba li ići u inostranstvo, doktor se zamisli, kao da rešava neko teško pitanje. Najzad donese odluku: da mogu ići, ali da ne veruju šarlatanima, i da se za sve obraćaju njemu.

Kao da se nešto prijatno dogodilo, posle doktorova odlaska. Mati je bila

raspoložena kad se vratila kćeri, a i Kiti se pretvarala da je raspoložena. Ona je sad često, i skoro uvek, morala da se pretvara.

- Bogami, *maman*, ja sam zdrava. Ali ako vi želite da putujemo, hajdemo, - reče; i gledajući da pokaže kako je to putovanje zanima, poče da govori o pripremama za put.

II

Odmah posle doktorova odlaska dođe Doli. Ona je znala da toga dana treba da se drži konzilijum, pa, iako je skoro ustala iz babinja (krajem zime rodila je devojčicu), iako je imala i suviše svojih briga i nevolja, ona je, ostavivši dojenče i bolesnu devojčicu, svratila da dozna sudbinu Kiti, koja se toga dana rešavala.

- Dakle, kako je? - reče ulazeći u salon i ne skidajući šešir. - Svi ste radosni. Bez sumnje je dobro?

Pokušase da joj ispričaju šta je doktor kazao, ali se pokazalo, iako je doktor govorio vrlo lepo i dugo, da se nikako ne da predati šta je rekao. Zanimljivo je bilo samo to da je odlučeno putovanje u inostranstvo.

Doli i nehotice uzdahnu. Njena najbolja prijateljica, sestra, odlazi. A njen je život tako težak. Odnosi prema Stepanu Arkadijeviču, posle izmirenja, ponižavali su je. Veza koju je Ana načinila nije bila trajna, domaći mir se poremetio tačno na istom mestu. Nije bilo ničega određenog, ali Stepan Arkadijevič skoro nikad nije kod kuće; novaca takođe gotovo nikad nemaju; a sumnja da je on izneverava, jednako je mučila Doli; ona ju je doduše terala od sebe bojeći se muka ljubomore koje je ranije podnela. Prvi nastup ljubomore, koji je preživela, nije se mogao povratiti: čak i kad bi se uverila da je on vara, ne bi to moglo na nju tako uticati kao prvi put. To bi je otkriće samo lišilo porodičnih navika; i ona je dopuštala sebi da se obmanjuje, prezirući pri tom njega, i još više sebe, zbog te slabosti. Osim toga neprestano su je mučile brige o velikoj porodici: čas nije mogla da doji dete, čas bi je napustila dadilja, a čas bi se, kao ovo sad, razbolelo koje dete.

- A kako su tvoji? - upita mati.

- Ah, *maman*, mi imamo mnogo nevolje. Lili se razbolela, bojim se da nije šarlah. Izašla sam još sad da vidim šta je ovde, a posle ću sesti da ne maknem od kuće, ako, ne daj bože, bude šarlah.

Pošto doktor ode, iziđe stari knez iz svoga kabineta, i pruživši Doli obraz da ga poljubi i porazgovaravši s njom, obrati se ženi:

- Dakle, šta ste rešile, putujete li? E, a šta ćete sa mnom?

- Ja mislim da ti ostaneš, Aleksandre - reče žena.

- Kako hoćete.

- *Maman*, a što ne bi i tata pošao s nama? - reče Kiti. - I njemu bi bilo prijatnije a i nama.

Stari knez ustade i pomilova Kiti po kosi. Ona podiže glavu, i osmehujući se silom pogleda u njega. Njoj se uvek činilo da je on najbolje razume, iako je malo s njom razgovarao. Ona je, kao najmlađa, bila ljubimica očeva, i verovala je da je ta ljubav prema njoj činila oca pronicljivim. I sad, čim se njen pogled susreo s njegovim plavim i dobrodušnim očima, koje su je netremice gledale, njoj se učini da je on skroz prozire, i razume sve ono ružno što se u njoj zbiva. Ona, crveneći, primače se k njemu očekujući da je poljubi, ali on je samo potapka po kosi i reče:

- O, ti glupi šinjoni!^[46] Ne možeš doći do svoje kćeri, nego milujem kosu crknutih baba. A ti, Dolinjka - obrati se starijoj kćeri - šta radi onaj tvoj veselnik?

- Ništa, tata - odgovori Doli, znajući da je reč o njenom mužu.

- Uvek je van kuće, nikad ga skoro i ne vidim - nije mogla da ne doda s podsmehom.

- Zar još nije otišao na selo da prodaje šumu?

- Nije, neprestano se sprema.

- Tako! - reče knez. - Dakle i ja treba da se spremam za put?

- Razumem - reče ženi i sede. - A znaš šta, Kaća - reče najmlađoj kćeri - ti se jednog lepog dana probudi i reci sebi: ta ja sam sasvim zdrava i vesela, i opet ću ići s tatom ujutro u šetnju po mrazu. A?

Činilo se da nije bilo ništa prostije od toga što je otac rekao, ali se Kiti od tih reči zbuni i splete kao krivac koga uhvate na delu. »On sve zna, sve razume, i tim rečima mi govori da, iako je sramota, treba preživeti svoju sramotu.« Nije se mogla pribrati da šta bilo odgovori - poče nešto i odjedared se zaplaka i pobeže iz sobe.

- Eto ti tvoje šale! - napade kneginja muža. - Ti uvek... - poče svoje prekore.

Knez je dosta dugo slušao kneginjine prekore i ćutao, ali mu se lice sve više mrštilo.

- Ona je za žaljenje, jadnica, prosto za žaljenje, a ti ne osećaš da nju boli svako nagoveštavanje uzroka... Da se čovek tako može prevariti u ljudima! -

reče kneginja, i po promenjenom tonu i Doli i knez shvatiše da je govorila o Vronskom. - Ne razumem kako da nema zakona za te gadne neplemenite ljude!

- Ne volim ni da slušam - reče knez sumorno, ustade s naslonjače i kao da htede otići, ali na vratima zastade. - Ima, matuška, zakona, a kad si me već izazvala da o tome govorim, reći ću ti ko je svemu kriv: ti, ti i samo ti. Zakoni su za takve mladunce uvek postojali, i postoje i sad! Jest, i da nije bilo onog što nije trebalo da bude, ja, starac, pozvao bih na dvoboj toga kicoša. Jest, a sada, lečite je, dovlačite te šarlatane.

Činilo se da knez ima još mnogo šta da kaže, ali čim je kneginja čula njegov ton, ona, kao što je uvek činila u ozbiljnim pitanjima, smiri se i pokaja.

- Alexandre, Alexandre - šaputala je držeći se i rasplaka se.

Čim se ona zaplaka, knez začuta. Pa joj priđe.

- De, de, dosta! Znam da je i tebi teško. Šta da se radi! Nije to tako velika nesreća. Bog je milostiv... hvala... - govorio je ne znajući sam šta govori, odgovarajući na kneginjin vlažan poljubac koji oseti na ruci. I iziđe iz sobe.

Čim je Kiti sa suzama u očima izišla iz sobe, Doli, po svojoj materinskoj domaćoj navici, odmah postade jasno da tu predstoji ženski posao, i spremi se da ga svrši. Skide šešir, zasuka rukave, i spremi se za rad. Dok je mati napadala oca, ona je gledala da stiša majku ukoliko je to dopuštala kćerinska poslušnost. Kad je knez planuo, ona je ćutala; stidela se zbog majke, i osećala nežnost prema ocu zato što se on odmah povratio; ali kad otac ode, Doli se spremi da uradi što je glavno: da ode do Kiti i da je umiri.

- Odavno sam htela da vam kažem, *maman*. Zna li vi da je Ljevin hteo da prosi Kiti kad je poslednji put bio ovde? On je govorio o tome Stivi.

- Pa šta je s tim? Ne razumem...

- Pa možda ga je Kiti odbila? Zar vam ona nije govorila o tom?

- Ne, nije govorila ni o jednom ni o drugom; ona je suviše ponosita. Ali ja znam da je sve zbog toga...

- Zamislite sad, ako je odbila Ljevina, a ne bi ga odbila da nije bilo onoga, to znam... A taj ju je zatim tako strašno prevario.

Kneginja se i suviše bojala da misli kako je mnogo kriva pred kćeri, i naljuti se.

- Ah, ja uopšte više ništa ne razumem! Sad svako živi po svojoj volji, materi se ništa ne govori, a posle, eto...

- Maman, idem ja k njoj.
- Idi. Zar ti ja branim? - reče mati.

III

Kad uđe u mali kabinet svoje sestre Kiti, u lepu, ružičastu, lutkama *vieux saxe*^[47] ukrašenu sobu, isto tako svežu, ružičastu i prijatnu kao što je bila i sama Kiti do pre dva meseca, Doli se seti kako su prošle godine s ljubavlju i sa zadovoljstvom zajedno nameštale tu sobu. Srce joj se steže kad ugleda Kiti gde sedi na niskoj stolici blizu vrata, sa nepomično uprtim očima u ugao ćilima. Kiti pogleda u sestru, i hladan, donekle surov izraz njena lica nimalo se ne izmeni.

- Ja imam sad da se zatvorim u kuću, a ti nećeš smeti dolaziti meni - reče Darja Aleksandrovna sevši pored nje. - Htela bih zato da razgovaram s tobom.

- O čemu? - zapita Kiti brzo, podignuvši uplašeno glavu.

- A o čemu drugom nego o tvojoj nevolji.

- Ja nemam nikakve nevolje.

- Ostavi se, Kiti. Zar misliš da se to od mene može sakriti? Ja znam sve. I veruj mi, sve je to tako ništavno... Svi smo mi kroz to prošli.

Kiti je ćutala, a lice joj je imalo strog izraz.

- On nije dostojan da se ti zbog njega mučiš - nastavi Darja Aleksandrovna prelazeći pravo na stvar.

- Jest, zato što me je napustio - reče Kiti dršćućim glasom - ćuti, molim te, ćuti!

- A ko ti je to rekao? Niko o tome nije govorio. Ja sam uverena da je on bio zaljubljen u tebe, i da je i sad zaljubljen, ali...

- Ah, najgore mi je to sažaljenje! - uzviknu Kiti naglo i ljutito.

Ona se pomače na stolici, pocrvene, i poče brzo micati prstima, stežući čas jednom čas drugom rukom pređicu pojasa koju je držala. Doli je znala za tu sestrinu naviku da hvata šta bilo rukama, kad je ljuta; znala je da je Kiti tada u stanju da se zaboravi i da kaže mnogo šta neprijatno i nepotrebno, i Doli je htela da je umiri; ali je već bilo dockan.

- Šta, šta bi htela da mi kažeš, šta? - govorila je Kiti brzo. - To da sam bila zaljubljena u čoveka - koji nije hteo da čuje za mene, i da umirem od ljubavi prema njemu? I to mi govori sestra, koja misli da... da... da me žali. Neću takva sažaljenja i pretvaranja!

- Kiti, ti si nepravična.

- Zašto me mučiš?

- Naprotiv, ja... Ali vidim da si ljuta...

Kiti, u ljutini, nije slušala sestru.

- Nemam zašto da se savlađujem, niti su mi potrebne utehe. Toliko sam ponosita da nikad neću dopustiti da volim čoveka koji mene ne voli.

- Ja i ne velim to... Jedno samo, reci mi istinu - nastavi Darja Aleksandrovna uzevši je za ruku: - reci mi, je li ti Ljevin govorio?...

Pri pominjanju Ljevina Kiti izgubi i poslednju mogućnost da vlada sobom: ona skoči sa stolice, baci pređicu na zemlju, i izmahujući brzo rukama poče govoriti:

- Šta će tu sad još i Ljevin? Ne razumem zašto ti treba da me mučiš? Kazala sam i ponavljam, ja sam ponosita, i nikad, nikad neću učiniti ono što ti činiš, vraćaš se čoveku koji te je prevario, koji se zaljubio u drugu ženu. Ja to ne razumem, ne razumem! Ti to možeš, a ja ne mogu!

I izgovorivši to, ona pogleda u sestru, i videvši da Doli ćuti tužno oborene glave, Kiti, umesto da izađe iz sobe, kao što beše naumila, sede kraj vrata, pokri lice maramom i obori glavu.

Ćutanje potraja dva-tri trenutka. Doli je mislila o sebi. Bol koji je uvek osećala zbog svog poniženja, sad se još pojačao kad ju je na njega podsetila sestra. Nije očekivala od sestre takvu surovost, i ljutila se na nju. Kad odjednom začu šuštanje haljine, i u isto vreme zvuk zadržavanog jecanja koje se iznenada razleže, a nečije je ruke odozdo obgrliše oko vrata. Kiti je klečala pred njom.

- Dolinjka, ja sam tako, tako nesrećna! - prošapta ona kao krivac.

I obliveno suzama mило lice njeno zari se u suknju sestrine haljine.

Kao da su baš suze bile ono potrebno ulje bez kojeg nije mogla uspešno proraditi mašina uzajamnog poverenja među sestrama - posle suza sestre nisu više govorile o onom što ih je zanimalo, ali govoreći i o drugom, one su se razumele. Kiti je razumela da su njene u ljutini izbačene reči o nevernosti muževljevoj, i o poniženju, potresle jednu sestru do dna duše, ali da joj je sestra to oprostila. Doli je opet razumela sve što je htela znati; uverila se da

su njene pretpostavke sigurne: da se tuga, neizlečiva Kitina tuga sastoji baš u tome što ju je Ljevin prosio, a ona ga odbila, a Vronski je prevario, da bi ona sad bila gotova da voli Ljevina i mrzi Vronskog. Kiti joj o svemu tome ne reče ni reči; govorila je samo o svome duševnom raspoloženju.

- Nemam za čim da tugujem - govorila je umirivši se - ali, možeš li me razumeti: sve mi je postalo gadno, odvratno, grubo, a pre svega ja sama. Ne možeš zamisliti kako o svemu rđavo mislim.

- Kakvih rđavih misli možeš ti imati? - zapita Doli smešeći se.

- Najgore i najgrublje; kako da ti kažem. To nije tuga, nije čamotinja, nego nešto mnogo gore. Kao da se sve što je bilo dobro u meni, negde sakrilo, a ostalo samo ono što je rđavo. O kako da ti kažem? - nastavi ona kad vide nedoumicu sestrinim očima. - Tata mi je maločas govorio... on, čini mu se, ima na umu samo da treba da se udam. Mama me vodi na bal: rekla bih, vodi me samo zato da me što pre uda i da me se otrese. Ja znam da to nije istina, ali ne mogu da odagnam i misli. Takozvane mladoženje ne mogu da vidim očima. Čini mi se: premeravaju me. Ranije sam uživala da nekud pođem u balskoj haljini, naslađivala sam se sama sobom; sad me je stid, i ne znam šta bih. Da, eto! Doktor... Eto...

Kiti se zbuni; htjede dalje reći da joj je, otkad se s njom desila promena, Stepan Arkadijevič postao odvratn da ne može da ga vidi ne misleći pri tom nešto najgadnije i najgrublje.

- Da, sve mi se predstavlja u najgrubljem i odvratnom liku - nastavi ona. - To je moja bolest. Možda će proći...

- A ti ne misli...

- Ne mogu. Samo mi je pored dece dobro, samo kod tebe.

- Šteta što mi ne možeš dolaziti.

- Doći ću ja. Šarlah sam preležala, pa ću moliti *maman*.

Kiti održa svoje i pređe kod sestre, i za sve vreme šarlaha, koji se zaista pojavi, negovala je decu. Dve sestre srećno spasoše sve šestoro dece, ali se zdravlje Kiti ne popravi, i uz veliki post Ščerbacki otputovaše u inostranstvo.

IV

Petrogradski viši krug je upravo jedan, svi se poznaju, pa odlaze jedno drugom. Ali taj veliki krug se ipak deli na manje. Ana Arkadijevna Karenjina imala je prijatelje i dobrih poznanika u tri razna kruga. Jedan je krug bio zvaničan, služben, krug njenog muža, u kojem su bili njegovi drugovi, i mlađi činovnici, koji su na najraznovrsnije i najčudnovatije načine dolazili međusobno u dodir u društvu. Ana se poznije jedva sećala osećanja skoro pobožnog poštovanja koje je u prvo vreme gajila prema tim ljudima. Sad ih je sve poznavala, kao što se svi poznaju u kakvoj palanci; znala je njihove navike i slabe strane, i koja cipela koga žulji; znala je za njihove uzajamne odnose i odnose prema glavnom središtu; znala je ko je uz koga, i kako se i na koji način održava na položaju, i ko se s kim u čemu slaže ili ne slaže; ali ovaj krug državnih i muških interesa, i pokraj svega staranja Lidijske Ivanovne, nije mogao zanimati Anu, i ona ga je izbegavala.

Drugi krug, u kojem je Ana imala prijateljskih veza, bio je onaj preko kojeg je Aleksije Aleksandrovič stekao karijeru. Središte toga kruga bila je Lidija Ivanovna. To je bio krug starih, ružnih, strogo moralnih i pobožnih žena, i pametnih, učenih, častoljubivih ljudi.

Jedan od tih pametnih ljudi, koji je pripadao tom društvu, nazvao je to društvo »savešću petrogradskog društva«. Aleksije Aleksandrovič je veoma cenio taj krug; a Ana, koja je tako lako umela da se složi sa svima u prvo vreme svog života u Petrogradu, našla je i u tom krugu sebi prijatelja. Sad međutim, po povratku iz Moskve, taj joj je krug bio nesnosan. Činilo joj se da se i ona i svi oni pretvaraju, i postade joj dosadno i nelagodno u tom društvu, te je zato što je moguće manje odlazila grofici Lidijskoj Ivanovnoj.

Najzad, treći krug, s kojim je Ana održavala veze, to je zapravo bio svet, svet balova, ručkova, sjajnog odela, svet koji se jednom rukom držao za dvor da se ne bi spustio do polusveta, koji su članovi toga društva mislili da preziru, a u stvari su imali ne samo sličan, već isti ukus sa polusvetom. Njena veza s tim krugom držala se preko kneginje Betsi Tverske, žene njenog brata od tetke, koja je imala sto dvadeset hiljada rubalja prihoda, koja je Anu

odmah zavolela čim se pojavila petrogradskom društvu, laskala joj, uvlačila je u svoj krug i smejala se društvu grofice Lidijske Ivanovne.

- Kad postanem stara i ružna, i ja ću biti onakva - govorila je Betsi - ali za vas, mladu i lepu ženu još je rano da se upišete u taj dom za iznemogle starice.

Ana je u početku izbegavala, koliko je god mogla, društvo kneginje Tverske, jer je za taj krug trebalo trošiti više no što su njoj sredstva dopuštala; sem toga, po duši joj je više godi prvi; ali posle putovanja u Moskvu nastalo je obratno. Izbegavala je svoje prijatelje po srcu, i posećivala više veliki svet. Tu se često sretala s Vronskim, i osećala uzbuđenje i radost pri tim susretima. Najčešće se nalazila s Vronskim kod Betsi, koja je bila po rođenju Vronska, njegova sestra od strica.

Vronski je bio svuda gde god je mogao sresti Anu, i kad kod je mogao, govorio joj je o svojoj ljubavi. Ona mu za to nije davala nikakvog povoda, ali kad god bi ga videla, osetila bi da joj se u duši javlja ista živahnost koju je osetila u vagonu onoga dana kad ga je prvi put videla. I sama je osećala da joj radost sija iz očiju čim ga ugleda, i da joj ta radost izaziva na usnama osmejak, ali nije mogla ugušiti to izlivanje radosti.

U prvo vreme Ana je iskreno verovala da je ljuta na njega što se usuđuje da juri za njom; ali ubrzo po svom povratku u Moskvu, otišavši na jedno poselo gde je mislila da će ga naći a on nije bio tamo, odmah, po snuženosti koja je obuze, razumede da je varala samu sebe, i da joj njegovo jurenje za njom ne samo nije neprijatno, nego, naprotiv, čini svekoličku sadržinu njena života.

Čuvena pevačica^[48] pevala je po drugi put, i sav svet bio je u pozorištu.

Kad iz svoje fotelje u prvom redu ugleda sestru od strica, Vronski ne sačeka odmor, već uđe kod nje u ložu.

- Zašto niste došli na ručak? - reče mu ona. - Divim se prosto vidovitosti zaljubljenih - dodade smešeći se, I tako tiho da samo on čuje: - *nije ni ona bila*. Ali dođite posle opere.

Vronski je upitno pogleda. Ona klimnu glavom. On joj zahvali osmejkom i sede do nje.

- A kad se setim vaših podsmeha! - nastavi kneginja Betsi, koja je uživala da prati razvitak ka uspehu te strasti. - Kuda se sve to denulo! Ulovljeni ste, dragi moj.

- Ja samo to i želim, da budem ulovljen - odgovori Vronski sa svojim mirnim i dobroćudnim osmehom. - Ako na nešto ropćem, to je samo na to što

sam, istinu da kažem, odveć malo ulovljen. Počinjem već da gubim nadu.

- A kakvu nadu možete imati? - reče Betsi, koja se nađe uvređena za svoju prijateljicu: - *entendons nous*^[49]... - Ali oči su joj igrale, i rečito govorele da ona, tačno kao i on, razume kakvu bi nadu on mogao imati.

- Nikakvu - reče Vronski smejući se i pokazujući svoje zdrave zube. - Dopustite - dodade uzevši iz ruke dogled i počevši da razgleda, preko njenog golog ramena, suprotni red loža. - Bojim se da postajem smešan.

Vrlo je dobro znao da u očima Betsi, i sviju lica iz velikog sveta nije bio u opasnosti da postane smešan. Znao je vrlo dobro da u očima tih lica uloga nesrećnog ljubavnika kakve devojke, ili uopšte slobodne žene, može biti smešna; ali uloga čoveka koji trči za udatom ženom, koji i život zalaže da je pošto-poto navuče na brakolomstvo - ta uloga ima u sebi nečeg lepog, veličanstvenog, i nikad ne može biti smešna; i zato on spusti dogled s veselim osmejkom koji mu je igrao oko usana ispod brkova, i pogleda u sestru.

- A zašto niste došli na ručak? - reče, posmatrajući ga sa uživanjem.

- To treba da vam ispričam. Bio sam zauzet, i to čime? Mogao bih se kladiti u sto, u hiljadu... da nećete pogoditi. Mirio sam muža sa čovekom koji mu je uvredio ženu. Bogami! - Pa jeste li ih pomirili?

- Gotovo.

- To treba da mi ispričate - reče Betsi ustajući. - Dođite za vreme drugog odmora.

- Ne mogu; idem u francusko pozorište.

- Zar da ne slušate Nilsonovu? - povika Betsi zaprepašćeno, iako, stvarno, nije razlikovala Nilsonovu od ma koje horistkinje.

- Šta da radim? Imam tamo sastanak, sve zbog toga mirenja.

- Blaženi mirotvorci, svi će se spasti - reče Betsi, setivši se da je nešto slično od nekoga čula. - Sedite onda, i ispričajte mi šta je to bilo. I ona opet sede.

V

- To je malo slobodnija priča, ali tako zanimljiva, da baš hoću da vam ispričam - reče Vronski gledajući je nasmejanim očima. - Neću vam imenovati lica.

- A ja ću pogađati, utoliko bolje.

- Dakle, slušajte: voze se kolima dva vesela mladića...

- Naravno, oficiri vašeg puka?

- Ne kažem da su oficiri, već prosto dva mladića koji tek što su doručkovali.

- Prevedite: koji su se napili.

- Može biti. Idu, dakle, oni na ručak jednom prijatelju u najveselijem raspoloženju. I vide kako ih na fijakeru prestiže lepa ženica, osvrće se za njima, i, njima se bar tako činilo, maše im glavom i smeje se. Naravno, pojure za njom. Jure koliko igda mogu. Iznenađeni, vide da lepotica zaustavlja kola pred istom kućom kuda i oni idu. Lepotica trči na gornji sprat. Oni vide samo rumene usne ispod kratkog vela, i lepe nožice.

- Vi to pričate s takvim zadovoljstvom, da mi se čini: vi ste jedan od dvojice.

- A šta ste mi maločas govorili? Mladići dakle uđu kod svoga druga koji je priređivao oproštajni ručak. Popiju tu zaista možda neku više no što treba, uostalom kao što uvek biva na oproštajnim ručkovima. Za ručkom raspituju ko živi gore u kući. Niko ne zna; samo domaćinov lakej, na njihovo pitanje - stanuju li gore mamzele! - odgovara da ih tu ima vrlo mnogo. Posle ručka, mladići idu u domaćinov kabinet pišu pismo nepoznatoj. Napisali su strasno pismo, ljubavnu izjavu, i sami odneli pismo gore, da bi objasnili ono što u pismu ne bi bilo sasvim jasno.

- Zašto mi pričate takve gnusobe? Pa?

- Zvone. Izlazi služavka, oni joj daju pismo i uveravaju da su obojica tako zaljubljeni, da će tu pred vratima umreti. Služavka, u nedoumici, pregovara s

njima. Odjednom dolazi gospodin sa zaliscima koji podsećaju na kobasice, crven ka rak, i kaže im da u kući osim njegove žene nema nikog, i obojicu otera.

- Otkud vi znate da muž ima, kako rekoste, zaliske ka kobasice?

- Slušajte samo. Išao sam danas da ih mirim.

- Pa, šta je bilo?

- To je sad ono što je najzanimljivije. Pokazalo se da je to srećan bračni par titularnog savetnika i titularne savetnikovice. Titularni savetnik podnosi tužbu, a ja postajem primiritelni sudija, i to kakav!... Uveravam vas, Taleran nije ništa prema meni.

- U čemu je teškoća?

- Slušajte samo... Izvinili smo se kao što treba: »U očajanju smo, molimo da oprostí nesrećni nesporazum...«

Gospodin titularni savetnik s zaliscima kao kobasice počinje popuštati, ali hoće da izrazi svoja osećanja, a čim počne da ih izražava, odmah počinje i da se ljuti i da vređa, i ja opet moram da upotrebim sve svoje diplomatske sposobnosti. »Slažem se s vama da njihovo ponašanje nije bilo lepo, ali vas molim da uzmete u obzir nesporazum, mladost, i, mladići su tek bili doručkovali. Vi razumete. Iskreno se kaju i mole da im oprostite grešku.« Titularni savetnik popušta: »Ja pristajem grofe, i gotov sam da oprostim, ali, razumete li, moja žena, poštena žena, bila je izložena grubom i drskom ponašanju nekakve derladi, nitk...« A možete misliti, derle stoji tu, i ja treba da ih izmirim. Opet počinjem diplomatski, i opet, čim hoću da završim stvar, moj se titularni savetnik naljuti, pocrveni, zalisci mu se podignu, a ja se opet rasplinem diplomatskim tančinama.

- Ah, to treba da vam ispričam! - reče Betsi, smejući se dami koja je ulazila u njenu ložu. - Baš me je nasmejao... *E, na bone chance*^[50] - dodade, pružajući Vronskom prst kojim nije držala lepezu, i smaće ramenima da bi spustila deo haljine koji se podigao bio gore, kako bi bila propisno sasvim gola kad se pomakne napred prema rampi, na jaku svetlost, gde će je svi videti!

Vronski se odveze u francusko pozorište, gde je zaista imao da se nađe sa komandantom puka, koji nije propuštao nijednu predstavu u francuskom pozorištu, i da se s njim dogovori o onom izmirenju koje ga je zanimalo i zabavljalo evo već treći dan. U tu stvar bio je umešan Petricki, koga je Vronski voleo, i drugi jedan, skoro došavši krasan mladić i odličan drug, mladi knez Kedrov. A što je glavno, bila je u pitanju čast puka.

Obojica mladića bili su u eskadronu Vronskog. Činovnik, titularni

savetnik Venden dolazio je komandantu puka sa žalbom na njegove oficire koji su uvredili njegovu ženu. Njegova mlada žena, kako je pričao Venden - on je oženjen od pre šest meseci - bila je u crkvi s majkom, i osetivši najedanput da joj je teško, što je dolazilo usled izvesnog stanja, nije mogla više da stoji, i posla je kući na prvom fijakeru koji je našla. Tada je počela juriti oficiri, ona se uplaši, pozli joj još više, dođe kući i ustrča uz stepenice. Venden lično, pošto je baš stigao iz kancelarije, ču zvonce i nekakve glasove, iziđe, i spazivši pijane oficire s pismom, istera ih. Molio je da budu strogo kažnjeni.

- E, uzmite kako hoćete - reče komandant puka Vronskom, koga je pozvao k sebi - ali Petricki postaje nemogućan. Ne prođe nedelja dana bez skandala. Ovaj činovnik neće ostaviti tu stvar tako, tužiće dalje.

Vronski je video koliko je ta stvar mizerna; i da tu ne može biti dvoboja; nego, treba upotrebiti sve da se titularni savetnik odobrovolji i stvar zataška. Komandant puka pozvao je Vronskog zato što ga je poznavao kao plemenitog i pametnog čoveka, i, što je najvažnije, kao čoveka koji mnogo polaže na čast svoga puka. Oni se dogovoriše i odlučiše da Petricki i Kedrov moraju ići s Vronskim da se izvine titularnom savetniku. I komandant puka i Vronski znali su da će ime Vronskog i značka krilnog ađutanta mnogo uticati da titularni savetnik popusti. I zbilja, ta dva sredstva donekle i pomogoše; ali je rezultat izmirenja ipak bio sumnjiv, kao što je Vronski ispričao.

Kad stiže u francusko pozorište, Vronski iziđe s Komandantom puka u foaje i ispriča mu o svome uspehu ili neuspehu. Razmislivši o svemu, komandant puka odluči da stvar ostavi bez posledica. Ali, posle, radi svog zadovoljstva, počeo raspitivati Vronskog o pojedinostima sastanka, i dugo se smejao slušajući pričanje Vronskog o tome kako se gospodin titularni savetnik, već umiren, ponovo raspaljivao čim bi se setio pojedinosti stvari, i kako se Vronski, manevrišući uz poslednju reč izmirenja, povlačio, gurajući ispred sebe Petrickog.

- Gadna stvar, ali vrlo zanimljiva. Ne može se valjda Kedrov tući s tim gospodinom! Dakle tako se mnogo ljutio? - upita komandant i ponovo se zasmija. - A videste li kakva je danas Kler? Čudo pravo! - reče o novoj francuskoj glumici. - Koliko je god gledaš, uvek ti se čini nova. To samo Francuzi mogu.

VI

Kneginja Betsi ne sačeka poslednji čin, ode iz pozorišta. Tek što je stigla da uđe u sobu za oblačenje, da pospe svoje duguljasto blede lice puderom i da ga utre, tek što je stigla da dotera kosu i haljinu i da naredi da se spremi čaj u velikom salonu - kad već počese stizati jedna po jedna kola pred njenu veliku kuću u Velikoj morskoj ulici. Gosti su ulazili pod širok trem; gojazni vratar, koji je, kao za neku pouku prolaznicima, svako jutro čitao novine iza staklenih vrata, otvarao je sad nečujno ta ogromna vrata i propuštao goste unutra.

Skoro u isti mah, na jedna vrata domaćica sa lepo zaglađenom kosom i osveženim licem, a na druga vrata gosti uđoše u veliki salon s tamnim tapetima, mekim čupavim ćilimima, i jako osvetljenim stolom koji je bleštao o svetlosti mnogobrojnih sveća, belog zastirača, srebrnog samovara, i providnog porculanskog pribora za čaj.

Domaćica sede kraj samovara i skide rukavice. Pomičući stolice uz pomoć neprimetnih lakeja, društvo se razmesti, podelivši se u dva dela - kraj samovara oko domaćice i na suprotnom kraju salona oko lepe poslanikove žene u haljini od crnog somota, i s oštrim crnim obrvama. U oba kruga, kao i uvek u prvim trenucima, razgovor se kolebao, prekidao dolaskom novih gostiju, pozdravljanjem, služenjem čaja; kao da se tražilo na čemu će se razgovor zaustaviti.

Ona je izvanredna kao glumica; vidi se da je proučila Kaulbaha^[51] - govorio je jedan diplomat u krugu oko poslanikove žene - jeste li opazili kako je pala...

- Ah molim vas, ne govorite o Nilsonovoj! O njoj se ne može ništa novo kazati - reče puna, crvena, bez obrva i bez šinjona plava gospođa u staroj svilenoj haljini To je bila kneginja Mjahkaja, poznata sa svoje prostote i grubog načina obraćanja i izražavanja u govoru, koju su svi zvali *enfant terrible*^[52] Kneginja Mjahkaja sedela je na sredini između oba kruga i slušajući šta se govori učestvovala u razgovoru i ovamo i tamo. - Danas su mi već

trojica rekli istu rečenicu o Kaulbahu kao da su se dogovorili. Ne znam zašto im se ta rečenica toliko sviđa.

Razgovor je tom napomenom bio prekinut, i trebalo je s opet tražiti novu temu.

- Ispričajte nam nešto zanimljivo, ali ne i pakosno reče poslanikova žena, veliki majstor u finom razgovoru koji se engleski zove *small-talk*, obraćajući se diplomatu, koji sam nije znao o čemu da počne.

- Kažu da je to vrlo teško, da je samo ono smešno što je i pakosno - počeo s osmejkom. - Ali pokušaću. Dajte mi temu. Sva je stvar u temi. Kad je data tema, onda je već lako šarati po njoj. Često mislim, čuveni govornici prošloga veka došli bi danas u nepriliku da kažu što pametno. Sve što je pametno, već je dosadilo...

- To je davno rečeno - prekide ga smejući se poslanikova žena.

Razgovor je počeo lepo, ali baš zato što je bio odveć lep, opet zastade. Trebalo je latiti se sigurnog sredstva, koje nikad ne izneverava - ogovaranja.

- Ne nalazite li da u Tuškjeviču ima nečeg iz doba Luja XV? - reče diplomat pokazujući očima na lepog, plavog mladića koji je stojao pored stola.

- O, da! On je u odgovarajućem stilu sa salonom, zato i dolazi ovamo tako često.

Ovaj se razgovor nastavi zato što je nagoveštavao ono o čemu se nije smelo govoriti u ovom salonu, to jest, o odnosima koji su postajali između Tuškjeviča i domaćice.

Oko samovara i domaćice, međutim, razgovor, pošto se takođe kolebao između tri neizbežne teme: poslednje društvene novosti, pozorišta, i osude svojih bližnjih, zaustavio se najzad na poslednjem, to jest, na ogovaranju.

- Jeste li čuli da i Maltiškjeva - ne ćerka, nego majka - šije haljinu *diable rose*. [\[53\]](#)

- Ta nije valjda? E, to je divno!

- Čudim se kako ona, s njenom pameću - jer ona nije glupa - ne vidi da je smešna.

Svaki je imao ponešto da kaže u znak osude ili podsmeha jadne Maltiškjeve, i razgovor planu veselo kao vatra kad se razgori.

Muž kneginje Betsi, debeljko dobričina, koji je strasno skupljao gravire, doznajući da mu žena ima goste svrati u salon pre nego što će poći u klub. Nečujno priđe po mekom ćilimu kneginji Mjahkoj.

- Kako vam se svidela Nilsonova? - reče.

- Ah, kako možete tako da se prikradete? Kako ste me uplašili! - odgovori ona. - Ne govorite mi, molim vas, o operi, vi se baš nimalo ne razumete u muzici. Bolje će biti da se ja spustim do vas, pa da razgovaramo o vašim majolikama i gravirama. Kakvo ste to blago nedavno kupili na telalnici?

- Hoćete li da vam ga pokažem? Ali vi se u tome ne razumete.

- Pokažite mi. Naučila sam se kod onih, kako se zovu... bankari... oni imaju divnih gravira. Pokazivali su nam ih.

- Zar ste bili kod Šicburgovih? - upita domaćica iza samovara.

- Bila sam, *ma chere*. Zvali su mene i mog muža na ručak, i pričali su nam da je sos na tom ručku stao hiljadu rubalja - govorila je glasno kneginja Mjakhkaja osećajući da je svi slušaju - a sos je bio vrlo rđav - nešto zeleno. Morali smo i mi njih pozvati, i ja sam tad načinila sos od 85 koppejaka, i svi su bili veoma zadovoljni. Ja ne mogu praviti sosove od hiljadu rubalja.

- Jedinstvena je! - reče domaćica.

- Čudesna žena! - reče neko.

Efekat koji su izazivale reči kneginje Mjakhkaje bio je uvek isti, i tajna tog efekta bila je u tome što je Mjakhkaja uvek govorila obične stvari u kojima ima smisla, iako ne uvek u zgodan čas, kao i ovo sad. U društvu u kojem je ona živela, takve su reči ostavljale utisak najoštroumnije šale. Kneginja Mjakhkaja nije znala zašto je to tako uticalo, ali je znala da je uticalo, i koristila se tim.

Kako su za vreme pričanja kneginje Mjakhkaje svi nju slušali, i razgovor oko poslanikove žene prestao, domaćica htela da spoji celo društvo, i okrete se poslanikovoј ženi.

- Zar vi baš nećete čaja? Pridite k nama.

- Hvala, nama je i ovde vrlo dobro - odgovori poslanikova žena osmejkujući se, i nastavi započeti razgovor.

Razgovor je bio vrlo prijatan. Pretresali su Karenjine, muža i ženu.

- Ana se jako promenila otkad je došla iz Moskve. Nekako je čudna - govorila je jedna njena prijateljica.

- Promena je uglavnom u tome što je donela sa sobom senku Aleksija Vronskog - reče poslanikova žena.

- Pa šta je s tim? Kod Grima ima jedna basna: čovek bez senke^[54], čovek kome je oduzeta senka. Time je zbog nečega bio kažnjen. Ja nikad nisam mogla razumeti u čemu je ta kazna. Ali ženi mora biti neprijatno bez senke.

- Da, samo žene sa senkom obično rđavo svršavaju - reč Anina prijateljica.
- Pregrizli vi jezik - reče najedanput kneginja Mjahkaja, čuvši te reči. - Karenjina je divna žena. Njenoga muža ne volim, a nju volim.

- A zašto ne volite muža? On je tako redak čovek - reče poslanikova žena.
- Moj muž kaže da je malo takvih državnika u Evropi.

- I moj muž to isto kaže, ali mu ja ne verujem - reče kneginja Mjahkaja. - Kad naši muževi ne bi govorili, mi bismo videle ono što je u stvari; a po mojem mišljenju Aleksije Aleksandrovič je prosto glup. Ja to govorim šapćući... Zar onda nije sve jasno? Ranije, kad su mi govorili da je on pametan, ja sam neprestano tražila, i nalazila sam da sam glupa kad ne vidim njegov um; ali čim sam kazala: on je glup ma i šapatom, sve je postalo jasno, je l' te?

- Kako ste pakosni danas!

- Nimalo. Drugog izlaza nema. Neko od nas dvoje mora da je glup, a znate li da to o sebi niko neće reći.

- Niko nije zadovoljan svojim položajem, ali je svako zadovoljan svojom pameću - izgovori diplomata francuski stih^[55].

- E, e, tačno tako - reče mu kneginja Mjahkaja brzo. - Ali stvar je u tome da vam ja Anu ne dam. Ona je tako divna mila. Šta može ona kad su svi ljudi u nju zaljubljeni i idu za njom kao senke?

- Ja i ne mislim da je osuđujem - pravdala se Anina prijateljica.

- Ako za nama niko ne ide kao senka, to još ne znači da imamo pravo da osuđujemo druge.

I useknuvši kao što treba Aninu prijateljicu, kneginja Mjahkaja ustade i zajedno s poslanikovom ženom priđe k stolu gde se vodio opšti razgovor o pruskom kralju.

- Koga ste vi to tamo ogovarali? - upita Betsi.

- Karenjine. Kneginja nam je dala karakteristiku Aleksija Aleksandroviča - reče poslanikova žena smešeći se i sede pored stola.

- Šteta što i mi nismo čuli - reče domaćica i pogleda na ulazna vrata. - A, najzad i vi! - okrete se ona smešeći se Vronskom.

Vronski ne samo da je sve prisutne poznavao, već se svakog dana i viđao sa svima koji su tu bili, i zato uđe u salon krećući se tako mirno kao što se ulazi u sobu ljudima s kojima ste se tek maločas rastali.

- Otkuda dolazim? - odgovori on na pitanje poslanikove žene.

- Šta ću, moram priznati. Iz pozorišta Buf. Čini mi se po stoti put, i uvek sa novim zadovoljstvom. Divota! Znam da je sramota to reći, ali ja u operi dremam, a kod Bufo^[56] sedim do poslednjeg časa i prijatno mi je. Danas...

On imenova francusku glumicu i htede nešto o njoj da ispriča, ali ga žena poslanikova sa šaljivim strahom prekide.

- Ne pričajte, molim vas, te strahote.

- Dobro, neću, utoliko pre što svi znaju za te strahote.

- I svi bi tamo išli kad bi to bilo u modi kao opera - prihvati kneginja Mjahnkaja.

VII

Pred spoljnim vratima začuše se koraci, i kneginja Betsi, znajući da je to Karenjina, pogleda u Vronskog. On je gledao u vrata i lice mu je imalo nov čudnovat izraz. Radosno, netremice, i ujedno bojažljivo je gledao u onu koja je ulazila, i lagano je ustajao. U salon je ulazila Ana.

Držeći se pravo kao uvek i gledajući u jednom pravcu, ona prođe svojim brzim, sigurnim i lakim hodom koji se tako razlikovao od hoda drugih žena iz velikog sveta, prođe ono nekoliko koraka koji su je odvajali od domaćice, rukova se s nom, osmehnu se, i s istim osmejkom se okrete i pogleda u Vronskog. Vronski se duboko pokloni i primače joj stolicu.

Ona samo klimnu glavom, pocrvene i namršti se. Ali odmah zatim uze, jedno za drugim, naklanjati glavu prema poznanicima i rukovati se s onima koji joj pružahu ruke, pa se okrete domaćici:

- Bila sam kod grofice Lidije. Htela sam ranije doći, ali sam se zasedela. Kod nje je bio ser Džon. Vrlo je zanimljiv.

- Ah, to je onaj misionar?

- Jeste, pričao nam je vrlo zanimljivo o životu Hindusa. Razgovor, koji beše prekinut Aninim dolaskom, rasplamti se opet kao plamen lampe u koju se duva.

- Ser Džon! Jest, ser Džon. Videla sam ga. Lepo govori. Vlasjeva se do kraja zaljubila u njega.

- A je li istina da se mlađa Vlasjeva udaje za Topova?

- Da, kažu da je to svršena stvar.

- Čudim se roditeljima. Kažu da je to brak iz ljubavi.

- Iz ljubavi? Otkud vam ta prepotopska misao? Ko sad govori o ljubavi? - reče poslanikova žena.

- Šta da se radi? Ta se glupa stara moda još drži – reče Vronski.

- Utoliko gore za one koji se drže te mode. Ja znam kao srećne brakove

samo brakove po razumu.

- Da, ali često se sreća tih brakova po razumu rastura kao prah baš zato što se pojavi ljubav koja je odricana - reče Vronski.

- Mi nazivamo razumnim brakovima one kod kojih su se oboje već naludovali. To je kao šarlah, kroz koji se mora proći.

- Onda bi trebalo naučiti kako se veštački kalemi ljubav, kao boginje.

- Ja sam u mladosti bila zaljubljena u crkvenjaka - reče kneginja Mjahkaja. - Ne znam da li mi je to što pomoglo.

- Bez šale sada: da bi se ljubav poznala, mislim ja, treba prvo pogrešiti, pa onda stvar popraviti - reče kneginja Betsi.

- I posle braka? - reče poslanikova žena šaleći se.

- Nikad nije dockan za kajanje - reče diplomata englesku poslovicu.

- Tako je - prihvati Betsi - treba pogrešiti, pa stvar popraviti. Kako vi o tom mislite? - okrete se ona Ani, koja s neprimetnim tvrdim osmejkom na usnama slušala taj razgovor.

- Ja mislim - reče Ana igrajući se rukavicom koju beše skinula - ja mislim... kad ima onoliko raznih pameti koliko i glava, onda ima i onoliko vrsta ljubavi koliko ima srdaca.

Vronski je gledao u Anu, i srce mu je u grudima obamiralo očekujući šta će ona reći. On odahnu, kao posle neke opasnosti, kad ona izgovori te reči.

Ana se najedanput okrete njemu:

- Dobila sam pismo iz Moskve. Pišu mi da je Kiti Ščerbacka jako bolesna.

- Je li moguće? - reče Vronski namrštivši se.

Ana ga strogo pogleda.

- Zar vas to ne zanima?

- Naprotiv, veoma. Ako smem znati, šta vam pišu? - upita on.

Ana ustade i priđe Betsi.

- Dajte mi šolju čaja - reče, zastavši iza njene stolice. Dok je Betsi sipala čaj, Vronski priđe Ani.

- Šta vam pišu? - ponovi on.

- Ja često mislim da muškarci ne razumeju šta je plemenito a šta nije, iako uvek o tome govore - reče Ana odgovarajući mu. - Odavno sam htela da vam to kažem - dodade ona, i pošto prođe nekoliko koraka, sede u uglu uza sto, na kojem behu albumi.

- Ne razumem tačno značaj vaših reči - reče o pružajući joj šolju.

Ona pogleda na divan pored sebe, i on odmah sede.

- Da, htela sam da vam kažem - reče Ana ne gledajući ga - da ste rđavo postupili, rđavo, vrlo rđavo.

- Zar ja ne znam da sam rđavo postupio? Ali ko je uzrok što sam tako uradio?

- Zašto meni to govorite? - reče ona pogledavši ga strogo.

- Vi znate zašto - odgovori on slobodno i radosno susrećući njen pogled i ne obarajući očiju.

Zbuni se ona, a ne on.

- To samo pokazuje da nemate srca - reče ona. Ali njen je pogled govorio da ona zna da on ima srca, i zato ga se baš i boji.

- Ono o čemu ste maločas govorili, bilo je zabluda, ne ljubav.

- Sećate li se da sam vam zabranila da izgovarate tu reč, tu gadnu reč - reče Ana i strese se; ali odmah zatim oseti da je baš tom rečju zabranila pokazivala i priznavala da ona ima neka prava nad njim, i time ga baš i podsticala da govori o ljubavi. - Odavno sam htela da vam kažem - nastavi ona gledajući mu odlučno u oči i plamteći sva od rumenila koje joj je peklo obraze - a danas sam naročito došla znajući da ću vas naći. Došla sam da vam kažem da se to mora prekinuti. Ja nikad pred kim nisam crvenela, a vi me gonite da se osećam kao krivac u nečem.

On ju je gledao, i bio iznenađen novom duhovnom lepotom njenog lica.

- Šta hoćete od mene? - reče on prosto i ozbiljno.

- Hoću da odete u Moskvu i da zamolite Kiti za oproštaj reče ona.

- Vi to nećete - reče on.

Video je da ona govori ono na šta sebe prisiljava da kaže, a ne ono što želi.

- Ako me volite, kao što mi govorite - prošapta ona - onda učinite tako, da budem mirna.

Njegovo lice sinu.

- Zar vi ne znate da ste vi za mene sav život; a mira nemam ja, i ne mogu ga ni vama dati. Sebe sama, svoju ljubav... da. Ja ne mogu da mislim o sebi i o vama odvojeno. Vi i ja, za mene je jedno. I ne vidim ni u budućnosti da je mir mogućan ni za mene ni za vas. Vidim mogućnost očajanja, nesreće... ili vidim mogućnost sreće, i to kakve sreće!.. Zar je ona nemogućna? - dodade on samo usnama, ali ga ona ču.

Ana napreže svu snagu uma da kaže ono što treba; ali umesto toga zaustavi samo na njemu pogled pun ljubavi i ne reče ništa.

»Evo, došlo je! - mislio je on ushićeno. Onda kad sam već očajavao, i kad mi se činilo da neće biti nikad kraja – eto, došlo je! Ona me voli. Ona to priznaje.«

- Učinite mi to, ne govorite mi nikad te reči, i bićemo dobri prijatelji - rekoše njena usta; ali pogled je govorio sasvim drugo.

- Prijatelji nećemo biti, vi to i sami znate. A da li ćemo biti najsrećniji ili najnesrećniji ljudi, zavisi od vas.

Ona htede da kaže nešto, ali je on prekide:

- Ja vas samo za jedno molim; molim vas da imam pravo da se nadam, i mučim, kao sad; ali ako i to ne smem, naredite mi da me nestane, i mene će nestati. Vi me nećete videti, ako vam je moje prisustvo teško.

- Neću ja nikud da vas progonim.

- Samo ništa ne menjajte. Ostavite sve kao što je - reče on dršćućim glasom. - Evo vašeg muža.

Zaista je u tom trenutku Aleksije Aleksandrovič ulazio salon svojim mirnim nezgrapnim korakom.

Pogledavši u ženu i Vronskog, on priđe domaćici, uze šolju čaja, i poče govoriti natenane, glasno, u svom običnom šaljivom tonu, kao da se nekom podsmeva.

- Vaš je Rambuje^[57] potpun - reče, razgledajući celo društvo: - gracije i muze.

Ali kneginja Betsi nije mogla da trpi taj njegov ton, *sneering*^[58], kako ga je ona nazivala, i kao pametna domaćica povede ozbiljan razgovor o opštoj vojnoj obavezi^[59]. Aleksija Aleksandroviča odmah zanesse razgovor, i on poče ozbiljno brani novu uredbu pred kneginjom Betsi koja ju je napadala.

Vronski i Ana sedeli su i dalje pokra maloga stola.

- Postaje već nepristojno - šanu jedna dama pokazuju očima na Karenjinu, Vronskog i Karenjina.

- Aha, a šta sam vam govorila - odgovori Anina prijateljica.

Ali ne samo te dame, nego i svi koji su bili u salonu, čak kneginja Mjahkaja i Betsi pogledali su nekoliko puta u one što se behu odvojili od opšteg kruga, kao da im je on smetao. Samo Aleksije Aleksandrovič ne pogleda nijedanput na tu stranu, ne dade se prekinuti u započetom

interesantnom razgovoru.

Primitivši da svi prisutni osećaju neprijatnost, kneginja Betsi podmetnu na svoje mesto drugo lice da sluša Aleksija Aleksandroviča, a ona priđe Ani.

- Ja se uvek divim jasnom i tačnom izlaganju vašega muža - reče. - I najtranscendentniji pojmovi^[60] postaju mi jasni kad on njima govori.

- O, da - reče Ana, sijajući sva od srećnog osmejka i ne razumevajući ni reči od onoga što joj je govorila Betsi, priđe velikom stolu i umeša se u opšti razgovor.

Aleksije Aleksandrovič posede jedno pola sata, zati priđe ženi i ponudi je da zajedno idu kući, ali ona, ne gledajući ga, odgovori da će ostati da večera. Aleksije Aleksandrovič se pokloni i iziđe.

* * *

Stari debeli Tatarin, kočijaš Karenjine, u sjajnom ogrtaču od mušeme, s mukom je zadržavao prozeblog levog zelenka koji se propinjao pred ulazom. Lakej je stajao kraj otvorenih izlaznih vrata.

Ana Arkadijevna je otkaćivala malom rukom čipke u rukavu koje se behu zakaćile za kopču na bundi, i sagnute glave slušala s ushićenjem šta joj govori Vronski koji ju je pratio.

- Vi niste ništa rekli; i uzmimo da ja ništa i ne tražim - govorio je on - ali vi znate da meni ne treba prijateljstvo, za mene je mogućna samo jedna sreća u životu, ona reč koju vi ne volite... a to je, da, ljubav...

- Ljubav... - ponovi ona tiho, u isto vreme kad otkaći čipku odjednom dodade: - ja zato i ne volim tu reč što ona za mene odveć mnogo znači, mnogo više nego što vi možete shvatiti - i ona mu pogleda u lice. - Doviđenja!

Pruži mu ruku, i brzim, elastičnim korakom prođe pored vratara nestade u kolima.

Njen pogled, dodir njene ruke, opekoše ga. On poljubi svoj dlan na mestu gde ga je ona dodirnula, i ode kući srećan, svestan da je ove večeri prišao cilju bliže nego za poslednja dva meseca.

VIII

Aleksije Aleksandrrvič nije našao ničega osobitog i pristojnog u tome što je njegova žena sedela s Vronskim kraj onog stola, i o nečemu s njim živo razgovarala; ali je uočio da se ostalima u salonu to učinilo kao nešto osobito i nepristojno, i zato se učini i njemu nepristojno. On odluči da to treba reći ženi.

Kad stiže kući, Aleksije Aleksandrovič ode u svoj kabinet, kao što je obično činio, sede u naslonjaču, otvori knjigu o papizmu na mestu obeleženom nožem za sečenje hartije, čitao je, kao obično, do jednog sata; katkad samo protrljao bi visoko čelo i odmahnuo glavom, kao da nešto odbacuje. U obično vreme on ustade, i spremi se za spavanje.

Ana Arkadijevna još se ne beše vratila. S knjigom pod miškom on pođe gore, ali, ove večeri, umesto običnih misli i razmišljanja o službenim stvarima, misli mu behu zauzete ženom i nečim neprijatnim što se desilo. Ne leže, kao što je imao običaj, već sastavi ruke na leđima i poče šetati tamo-amo po sobi. Nije mogao da legne, osećao je da prvo mora razmisliti novoj okolnosti koja se pojavila.

Kad je Aleksije Aleksandrovič odlučio u sebi da mora govoriti sa ženom, njemu se to činilo lako i prosto; ali sad, kad je počeo razmišljati o novoj okolnosti, učini mu se vrlo teško i mučno.

Aleksije Aleksandrovič nije bio ljubomoran. Po njegovom mišljenju, ljubomora vređa ženu, a ženi se mora verovati. Zašto ženi treba verovati, to jest biti potpuno uveren da će ga njegova mlada žena uvek voleti, nije sebe pitao; ali nije u nju sumnjao, i zato je verovao, i govorio sebi da treba verovati. Sad pak, mada nije bilo uništeno njegovo uverenje da je sramota biti ljubomoran, i da treba verovati, ipak je osećao da stoji oči u oči s nečim što je glupo i nelogično, i nije znao šta da radi.

Aleksije Aleksandrovič stajao je oči u oči sa životom, s mogućnošću da njegova žena može zavoleti i nekog drugog osim njega, i to mu se činilo glupo i nerazumljivo, jer je to bio život. Ceo svoj život Aleksije Aleksandrovič

je živio radeći u službenom delokrugu koji ima posla samo sa prizracima života, a čim bi došao u dodir s pravim životom, on se uklanjao od njega. Sad je osećao ono što bi osetio čovek koji bi mirno prešao preko provalije po mostu, i najedanput opazio da je taj most pokvaren, i da je tamo pučina. Ta pučina bila je - život, a most - onaj izveštačeni život kojim je dotle živio Aleksije Aleksandrovič.

Prvi put mu dođoše na um pitanja o mogućnosti da njegova žena zavoli nekog, i on se užasnu od toga.

Obučen, šetao je tamo-amo svojim odmerenim i čujnim korakom prvo po nezastrtom parketu trpezarije, koja je bila osvetljena samo jednom lampom; pa po ćilimu tamnog salona, kojem se svetlost odbijala samo na njegovom velikom portretu koji je skoro bio izrađen i visio više divana; pa po njenom kabinetu, gde su gorele dve sveće osvetljavajući slike njenih rođaka i prijateljica, i lepe, njemu odavno i dobro poznate sitnice na njenom stolu za pisanje. Kroz njenu sobu on je dolazio do vrata sobe za spavanje, i opet se vraćao.

Na svakom odseku svoje šetnje, a naročito na parketu osvetljene trpezarije, on je zastajao i govorio sebi: »Jest, to se mora rešiti i prekinuti, moram izložiti svoje gledište svoju odluku.« I vraćao se natrag. »Ali šta da kažem? Kakvu odluku?« govorio bi odmah zatim u salonu, i nije nalazi odgovora. »Najzad - pitao je sebe pre nego što će skrenuti u njen kabinet - šta se desilo? Ništa. Ona je s njim dugo razgovarala. Pa šta onda? Malo li s kim može žena u društvu razgovarati? I zatim, biti ljubomoran znači ponižavati i nju sebe«, govorio je ulazeći u njen kabinet, ali ta misao, koja je nekad za njega tako pretezala, nije sad pretezala niti što značila. I on se od vrata sobe za spavanje opet okrete natrag salonu; ali čim bi ušao u mračan salon, neki mu je glas govorio da to nije tako, i, kad su i drugi već opazili, znači da ima nečega. I opet je sebi govorio u trpezariji: »Jest, to se mora rešiti i prekinuti, i moram izneti svoj pogled na to...« I opet je, u salonu, pre nego što će skrenuti, pitao sebe: kako da reši?

I zatim je pitao sebe: šta se dogodilo? I odgovarao je: ništa, i sećao se da je ljubomora nisko osećanje koje ponižava ženu; ali u salonu je opet dolazio do uverenja da se nešto dogodilo. Misli su mu kao i telo opisivale potpun krug, ne nalazeći ništa novo. On to opazi, protrlja čelo i sede u njen kabinet.

Tu, gledajući u njen sto na kojem se nalazio upijač s drškom od malahita i započeto pisanje, misli mu se odjednom izmeniše. On počeo misliti o njoj, o onome šta ona misli oseća. Prvi put on živo predstavi sebi njen lični život, njene misli, želje, i pomisao da ona može i mora imati svoj zasebni život,

učini mu se tako strašna, da pohita da je odagna. To je bila ona pučina u koju ga je bilo strah da pogleda. Da se prenese mišlju i osećanjima u drugo biće, to je bio duševni posao nepoznat Aleksiju Aleksandroviču. On je smatrao da je takav duševni rad samo štetno i opasno maštanje.

»I najgore je to - mislio je - što se baš sad, kad moj rad prilazi kraju (mislio je o novom zakonu s kojim je gledao da proдре), kad mi je potreban mir i duševna jačina, sad se na mene svaljuje taj besmisleni nemir. Ali šta da radim? Nisam od onih ljudi koji podnose uzbuđenja i nemire, a nemaju snage da, im u oči pogledaju.«

- Moram o tome razmisliti, odlučiti se, i odbaciti to - reče glasno.

»Pitanje o njenim osećanjima, o tome šta se događalo, i šta se još može desiti u njenoj duši, to se mene ne tiče, to je stvar njene savesti i pripada religiji«, reče u sebi, osećajući olakšanje usled saznanja da je našao onaj zakonski odeljak kojem je pripadala ta nova okolnost.

»Dakle - reče Aleksije Aleksandrovič u sebi - pitanje o njenim osećanjima, i tako dalje, to su pitanja njene savesti koja se mene ne mogu ticati. A moja je dužnost jasno određena. Kao starešina porodice ja sam ličnost koja treba da je rukovodi, i zato sam donekle odgovoran; ja moram ukazati na opasnost koju vidim, moram opomenuti, pa čak upotrebiti i vlast. Ja joj to moram reći.«

I u glavi Aleksija Aleksandroviča složi se sad jasno sve ono što će reći ženi. Razmišljajući o tome šta će joj reći, on zažali što radi domaćih stvari mora uzalud trošiti vreme i umnu snagu; ali bez obzira na to, u njegovoj glavi, jasno i tačno kao kakav referat, sastavi se oblik i način njegovoga govora. »Moram reći i izložiti ovo: prvo, objasniti značaj pristojnosti i javnog mnjenja; drugo, verski značaj braka; treće, ako zatreba, pokazati kakva nesreća može nastati za sina; četvrto, pokazati kako i ona sama može postati nesrećna.« I uturivši prste jedne ruke između prstiju druge ruke, sa dlanovima nadole okrenutim, Aleksije Aleksandrovič protegli prste i oni zapuckaraše u zglobovima.

Taj pokret, rđava navika - ukrštanje prstiju da puckaraju, uvek ga je umirivao, i dovodio u red koji mu je sad tako bio potreban.

Pred kućom se začu zvrjanje kola koja stadoše. Aleksije Aleksandrovič zastade nasred sale.

Uz stepenice su se peli ženski koraci. Aleksije Aleksandrovič spreman da govori, stajao je, teglio ukrštene prste i očekivao neće li još koji pući. Jedan zglavak kvrcnu.

Po zvuku laganih koraka na stepenicama on oseti da ona dolazi, i, premda je bio zadovoljan svojim govorom, ipak ga obuze strah pred objašnjenjem.

IX

Ana je išla pognute glave i igrajući se kićankama bašlike. Sve joj je lice sijalo, ali to sijanje nije pokazivalo radost - ono je podsećalo na strašan sjaj požara u tamnoj noći. Ugledavši muža, Ana podiže glavu i osmehnu se, kao da se budi.

- Zar još nisi legao? Čudo to! - reče, skide bašliku, i ne zaustavljajući se ode dalje u sobu za oblačenje. - Vreme je već, Aleksije Aleksandroviču - govorila je iza vrata.

- Ana, treba da govorim s tobom.

- Sa mnom? - reče ona iznenađeno, i iziđe i pogleda ga. - Šta li je to? O čemu to? - upita, pošto sede. - E, dela da razgovaramo, kad je tako potrebno. A bolje bi bilo da se spava.

Ana je govorila što joj je na usta dolazilo, i slušajući sebe čudila se svojoj sposobnosti da laže. Kako su obične, prirodne bile njene reči, i kako su ličile na to da joj se prosto spava! Osećala je da je obučena u neprobojan pancir laži. Osećala je da je neka nevidljiva sila pomaže i održava je.

- Ana, ja te moram opomenuti - reče on.

- Da me opomeneš? - reče Ana. - Zbog čega?

Gledala je tako obično, tako veselo, da čovek koji je ne bi poznavao, kao što ju je muž poznavao, ne bi mogao primetiti ništa neprirodno ni u zvuku ni u smislu njenih reči. Ali njega, koji ju je poznavao, znao da ona uočava i traži uzroka kad bi on legao samo pet minuta docnije, za njega, koji je znao da ona svaku svoju radost, prijatnost ili bol prvo njemu kaže, - za njega je značilo mnogo: videti da ona neće da zna za njegovo raspoloženje, niti hoće o sebi reći da kaže. On je video da se njena duša, koja je za njega uvek bila otvorena, sada zatvorila. I ne samo to, po njenom tonu je osetio da se ona ne snebiva zbog toga, već kao da mu otvoreno kaže: jest, zatvorila se, i to tako mora biti i u buduću. On je sad osećao što bi osetio čovek koji se vratio kući i našao kuću zaključanu. »Ali možda će se ključ još naći«, mislio Aleksije Aleksandrovič.

- Hoću da te opomenem zbog toga - reče on tiho – što iz nesmotrenosti i lakomislenosti možeš dati svetu povoda da ogovara. Tvoj odveć živi razgovor danas sa grofom Vronskim (on čvrsto, i mirno otežući izgovori to ime) pokrenuo je pažnju.

On je govorio i gledao u njene nasmejane, i sada strašne za njega oči, jer u njima nije mogao više ništa pročitati, osećao da govori uzalud, u vetar.

- Ti si uvek takav - odgovori ona kao da ga nije razumela, a od svega što je rekao namerno razumela samo poslednje. - Čas ti je krivo što sam neraspoložena, čas ti je krivo što sam vesela. Bilo mi je prijatno. Vređa li te to?

Aleksije Aleksandrovič se trže i ukrsti prste za kvrcanje.

- Ah, molim te, ne pucaj prstima - ja to tako ne volim reče ona.

- Ana, jesi li ti to? - reče Aleksije Aleksandrov tiho, savladavši se i spustivši ruke.

- Ali šta je sve to? - reče ona s iskrenim i komičnim čuđenjem. - Šta bi ti hteo od mene?

Aleksije Aleksandrovič počuta i protrlja rukom čelo i oči. On vide: umesto onoga što je hteo da učini, to jest, opomene ženu da ne pravi pogreške pred svetom, on se i nehotice uzbuđivao zbog onoga što se ticalo njene savesti, borio se s nekakvom zamišljenom preprekom.

- Evo šta hoću da ti kažem - nastavi on hladno i mirno - moliću te da me saslušаш. Kao što već znaš, ja smatram da ljubomora vređa i ponižava, i nikad neću sebi dopustiti da se rukovodim tim osećanjem; ali ima izvesna granica pristojnosti preko koje se ne sme nekažnjeno preći. Danas, nisam ja to opazio, ali sudeći po onome kakav je utisak dobilo društvo mislim da su svi primetili da se nisi ponašala kako je trebalo.

- Odlučno ništa ne razumem - reče Ana sležući ramenima.

»Njemu je svejedno - pomisli u sebi - ali u društvu su opazili, i to ga uznemirava.« - Tebi nije dobro, Aleksije Aleksandroviču - dodade ona, ustade i htede poći vratima; ali on se pomače kao želeći da je zadrži.

Lice mu je bilo ružno i mračno, kakvo Ana nikad nije videla. Ona zastade, i zabacivši glavu unazad i u stranu poče brzo vaditi ukosnice.

- Dakle, slušam, šta ima dalje - reče mirno i podrugljivo. - I slušam pažljivo, jer bih htela da razumem u čemu je stvar.

Govorila je i čudila se sama prirodnom, mirnom i sigurnom tonu kojim je govorila, i rečima koje je birala.

- Ja nemam prava da ulazim u detaljnosti tvojih osećanja, i uopšte smatram da je to beskorisno, pa čak i štetno - reče Aleksije Aleksandrovič. - Preturajući po duši mi često iščeprkamo ono što bi tamo nezapaženo ležalo. Tvoja osećanja - tiču se samo tvoje savesti; ali ja sam dužan i pred tobom, i pred sobom, i pred bogom, da ti ukažem i na tvoje dužnosti. Naš je život vezan, i vezali su ga ne ljudi, nego bog. Samo prestup može raskinuti tu vezu, a takav prestup povlači za sobom kaznu.

- Ne razumem ništa. Ah, bože moj, baš kao za inat, spava mi se! - reče ona pipajući brzo po kosi i tražeći zaostale ukosnice.

- Ana, za ime božje, ne govori tako - reče on blago. - Možda se ja varam, ali veruj da ono što govorim, govorim isto toliko zbog sebe koliko i zbog tebe. Ja sam tvoj muž, i ja te volim.

U trenutku lice se njeno opusti, iščeze sa njega podrugljiv izgled; reč volim opet je uznemiri. Ona pomisli: »Voli? Zar on može voleti? Da nije čuo da postoji ljubav, nikad ne bi upotrebio tu reč. On ne zna šta je ljubav.«

- Aleksije Aleksandroviču, ja te, zbilja, ne razumem reče ona. - Budi jasniji, reci šta nalaziš...

- Čekaj, dopusti da dovršim. Ja te volim. Ali ja ne govorim o sebi; u ovom slučaju, glavna su lica - naš sin i ti sama. Ponavljam, lako može biti da će ti se moje reči učiniti savršeno nepotrebne i neumesne; možda su rezultat moje zablude. U tom slučaju molim te da mi oprostiš. Ali ako osećaš da moje reči imaju ma i najmanjeg osnova, ja te molim, razmisli, i, ako ti srce govori; reci mi...

Aleksije Aleksandrovič, i ne opažajući to, govorio je sasvim drugo od onoga što je pripremao.

- Nemam šta da kažem. A i... - reče ona odjednom brzo i jedva zadržavajući osmejak - bogami, vreme je da se spava.

Aleksije Aleksandrovič uzdahnu, i ne rekavši ništa ode u sobu za spavanje.

Kad ona uđe u sobu za spavanje, on je već bio legao. Usne mu behu strogo stisnute, a oči nisu gledale u nju. Ana leže u svoju postelju očekujući da on opet počne razgovor. I bojala se tog razgovora i želela ga je. Ali on je ćutao. Ona je dugo čekala nepomično ležeći, i već i zaboravi na njega. Mislila je na drugog, videla ga je, i osećala da joj srce pri toj misli burno kuca i da je prepuno prestupne radosti. Odjednom, začu mirno i odmereno šištanje kroz nos. U prvom trenutku, Aleksije Aleksandrovič kao da se uplaši od tog šištanja, i zastade; odahnu dvaput, pa se onda začu novo mirno i odmereno

šištanje.

- Dockan, dockan je već - prošapta Ana osmejkujući se. Dugo je ležala nepomično, otvorenih očiju, čiji sjaj, činilo se, vidi u mraku ona sama.

X

Od toga doba nastade nov život za Aleksija Aleksandroviča i za njegovu ženu. Ništa se naročito dešavalo. Ana je kao i uvek odlazila u svet, osobito je često odlazila kneginji Betsi, i svuda se nalazila s Vronskim. Aleksije Aleksandrovič video je to, ali nije mogao ništa učiniti. Na sve njegove pokušaje da je nagna na objašnjenje, ona je pred njim isticala neprobojan zid neke vesele nedoumice. Po spoljašnosti, dakle, bilo je sve kao i ranije, ali se u stvari njihovi odnosi potpuno behu izmenili. Aleksije Aleksandrovič, tako moćan čovek u državnim poslovima, bio je ovde sasvim nemoćan. Pognuvši pokorno glavu, kao bik, očekivao je ušicu sekire, koja, osećao je, stoji nad njim izmahnuta. Kad god bi počeo o tom misliti, osetio bi da treba pokušati još jednom, da se dobrotom, nežnošću i dokazivanjem Ana još može spasti, biti nagnana da se trgne; i svakog se dana spremao da razgovara s njom. Ali kad god bi počeo da razgovara s njom, osetio bi da isti duh zla i prevare, koji je nju savladao, savlađuje i njega, i on joj kazuje nešto sasvim drugo, i drugim tonom nego kojim je hteo. Govorio je s njom i nehotice svojim uobičajenim tonom podsmevanja nad nekim ko bi tako govorio. A tim se tonom nije moglo reći ono što je trebalo reći.

XI

Što je cele godine bilo za Vronskog jedina želja u životu, koja je stala na mesto svih ranijih želja; što je za Anu bi nemogućna, užasna ali utoliko većma bajna mašta o sreći – ta želja bila je zadovoljena. Bled, sa dršćućom donjom vilicom stajao je on pred njom i molio je da se umiri, ne znajući ni sam zbog čega i kako.

- Ana! Ana! - govorio je dršćućim glasom. - Ana, za ime božje!...

Ali ukoliko je on glasnije govorio, utoliko je ona niže obarala svoju nekad ponositu, veselu, a sad postidenu glavu, sva se povijala i padala s divana na kojem je sedela, na pod, pred njegove noge; i pala bi na ćilim da je on nije pridržao.

- Bože moj! Oprosti mi! - jecala je ona pritiskujući njegove ruke sebi na grudi.

Ana se osećala toliko grešna i kriva, da joj je ostajalo samo da se ponižava i moli za oprostjenje; a u životu, od sada, osim njega nikoga više nema, tako da je sad baš njega i molila za oprostjenje. Gledajući u njega ona je fizički osećala svoje poniženje, i ništa više nije mogla govoriti. On pak, osećao je ono što mora osetiti ubica kad vidi lešinu koju je lišio života. Ta lešina, lišena života, bila je njihova ljubav, prvi period njihove ljubavi. Bilo je nečeg užasnog i odvratnog u uspomenama na ono za šta je plaćeno ovom strašnom cenom stida.

Stid pred svojom duhovnom razgolićenošću gušio je nju, i prelazio i na njega. Ali, bez obzira na sav užas ubičin pred lešinom ubijenog, treba sad seći na komade, i kriti to telo, treba se koristiti onim što je ubica zadobio ubistvom.

I kao što ubica krvnički, tobož sa strašću napada na lešinu, vuče je i seče, tako je on pokrivao poljupcima njeno lice i ramena. Ona ga je držala za ruku i nije se micala. Da, ti poljupci, to je ono što je kupljeno po cenu ovoga stida. Jest, i ova ruka, koja će biti uvek moja - to je ruka moga saučesnika. Ona podiže tu ruku i poljubi je. On kleče i htede da joj zagleda lice, ali ona je krila

lice ne govoreći ništa. Najzad, kao da se savladala, podiže se i odgurnu Vronskog. Lice joj beše sve isto lepo, ali utoliko više jadno.

- Sve je svršeno - reče ona. - Ja ničega više nemam, osim tebe. Upamti to.

- Ne bih mogao ne pamti ono što je moj život. Za trenutak te sreće...

- Kakva sreća! - reče ona s odvratnošću i užasom, i taj užas i nehotice pređe i na njega. - Ako boga znaš, ni reči, ni reči više. Ona brzo ustade i odmače se od njega.

- Ni reči više - ponovi ona, i s čudnovatim za njega izrazom hladnog očajanja na licu, rastade se s njim. Osećala je toga trenutka da ne može rečima iskazati osećanje stida, radosti i straha pred stupanjem u nov život, i nije htela govoriti o tome i činiti bljutavim to osećanje rečima koje nisu tačne. Ali i docnije, i drugog i trećeg dana, ona ne samo da ne nađe reči kojima bi iskazala svoja složena osećanja, nego nije nalazila ni misli kojima bi mogla sama u sebi obuhvatiti ono što joj je bilo u duši.

Govorila je sebi: »Ne, sad ne mogu o tome misliti, docnije ću, kad budem mirnija.« Ali taj mir u mislima nikad nije dolazio; kad god bi zamišljala šta je učinila, i šta će biti s njom, i šta treba da radi, obuzimao ju je strah, i ona je gonila od sebe te misli.

- Docnije, docnije - govorila je - kad budem mirnija. Zato joj se u snu, kad više nije vladala svojim mislima, položaj njen priviđao u svoj ružnoj razgolićenosti svojoj.

Jedan san mučio ju je skoro svake noći. Sanjala je da su obojica njeni muževi, i da je obojica obasipaju nežnostima. Aleksije Aleksandrovič plače, ljubi joj ruke i govori: kako je sad dobro! I Aleksije Vronski je tu, i on je takođe njen muž. A ona, čudeći se zašto joj se to pre činilo nemogućnim, objašnjava im, smejući se, da je sve mnogo prostije, i da su sad obojica srećni i zadovoljni. Taj san ju je davio kao mora, i ona se budila sa užasom.

XII

Još odmah po povratku iz Moskve, kad bi se Ljevin trzao i crveneo sećajući se kako su ga sramno odbili, govorio bi sebi: »Isto sam tako crveneo i trzao se smatrajući da je sve propalo kad sam dobio jedinicu iz fizike, i imao da ostanem na drugom kursu univerziteta; isto sam tako smatrao da sam propao kad sam rđavo svršio sestrin posao koji mi je bio poveren. I, šta je bilo? Sad, kad su prošle tolike godine, ja se sećam toga, i čudim se kako me je to moglo ogorčavati. Isto će tako biti i s ovom nevoljom. Proći će neko vreme, i ja ću i prema tom postati ravnodušan.«

Ali prođoše tri meseca, a on ne postade ravnodušan prema tome, i isto ga je onako bolelo i sad, kad se toga sećao, kao i prvih dana.

Nije se mogao umiriti, jer on, koji je tako dugo sanjao o porodičnom životu, koji je osećao da je za njega sazreo, ipak eto nije oženjen, i dalje je nego ikad od ženidbe. Bolno je osećao on, kao što su osećali i svi koji su oko njega živeli, da nije lako čoveku njegovih godina biti sam.

Sećao se kako je jednom, pred polazak u Moskvu, kazao svome stočaru Nikolaju, naivnom seljaku s kojim je voleo da razgovara »Čuješ, Nikolaje! hoću da se ženim«, i kako je Nikolaj to odmah potvrdio, kao stvar u koju se ne može ni sumnjati: »Vreme vam je već odavno, Konstantine Dmitriču.« Ali ženidba je sad njega bila dalje nego ikad. Mesto je bilo zauzeto; i ako bi u mislima, stavio na njeno mesto koju poznatu devojkicu, osećao je da je to potpuno nemoguće. Osim toga, kad god bi se setio kako je bio odbijen, i kakvu je ulogu pri tom igrao, obuzimao ga stid. Ma koliko govorio sebi da on tu nije nimalo kriv, ta uspomena, naravno s drugim iste vrste sramnim uspomnama, gonila ga je da se trza i crveni. U njegovoj prošlosti, kao u prošlosti svakoga čoveka, bilo je trenutaka kad je rđavo postupao, zbog čega bi trebalo da ga savest grize; ali nijedna uspomena na rđave postupke nije ga toliko mučila kao ove, ta neznatne, ali sramne uspomene.

Te rane nisu nikako zarastale. I, uporedo s onim uspomnama, stajale su i ova da su ga odbili, i stavili u nemio položaj u kakvom je morao biti one

večeri u očima drugih ljudi. Ipak, vreme i rad činili su svoje. Teške uspomene sve su više bivale zaklanjane nevidljivim za Ljevina ali značajnim događajima seoskog života. Kako koja nedelja, sve se ređe sećao Kiti. Nestrpljivo je očekivao izvešće da se ona već udala, ili da se ovih dana udaje, i nadao se da će ga takvo izvešće, kao vađenje zuba, potpuno izlečiti.

Međutim nastade proleće, divno pravo proleće, bez iščekivanja i varakanja, jedno od onih retkih proleća kojem se raduju i bilje i životinje i ljudi. To divno proleće još više uzbuđi Ljevina, i učvrsti ga u nameri da se odrekne svega ranijeg, i da udesi, odlučno i nezavisno, samački svoj život. Mada mnoge od ovih planova s kojima je bio došao na selo, nije mogao izvesti, ipak je najglavniji, čistotu života, održao.

Nije više osećao stid koji ga je obično mučio posle pada, mogao je slobodno ljudima gledati u oči. Još u februaru je dobio pismo od Marije Nikolajevne: da zdravlje njegova brata Nikolaja ide na gore, a on neće da se leči; posle tog pisma Ljevin je išao u Moskvu, i uspeo da brata nagovori da se posavetuje sa doktorom i da ode u stranu banju.

Lepo mu je pošlo za rukom da nagovori brata, i da mu pozajmi novaca za put, a da ga ne naljuti, pa je s te strane bio zadovoljan sobom.

Osim gazdinstva, kojem se s proleća mora pokloniti naročita pažnja, i osim čitanja, Ljevin je te zime počeo pisati i delo o gazdinstvu, čiji se plan sastojao u tome da u gazdinstvu treba uzimati u obzir karakter radnika kao stvarnu činjenicu, isto onako kao podneblje i zemljište; i da prema tome sve zaključke nauke o gazdinstvu treba izvoditi ne samo iz podataka o podneblju i zemljištu, već iz podataka o podneblju, zemljištu i poznatom nepromenljivom karakteru radnika. I tako, bez obzira na usamljenost, ili usled usamljenosti, život mu je bio neobično ispunjen; samo pokatkad je osećao nezadovoljenu želju da saopšti i nekom drugom, osim Agafje Mihailovne, misli koje su mu se vrzmale po glavi; s Agafjom je često razgovarao i o fizici, i o teoriji gazdinstva, a naročito o filozofiji; filozofija je bila omiljen predmet Agafje Mihailovne.

Proleće se dugo nije ispoljilo. Poslednjih nedelja velikog posta bilo je mraza i vedrine. Danju se na suncu sneg otapao, a noću je dolazilo do sedam stepeni ispod nule. Zemlja je bila tako smrznuta da se moglo ići kolima i tamo gde nije bilo puta. Uskrs snežan. Zatim, najedanput, u ponedeljak, dunu jug, naoblači se, i tri dana i tri noći lila je jaka i topla kiša. U čegvrtak prestade vetar i pade gusta siva magla koja kao da je skrivala tajne promene što su u prirodi nastupile. Pod tom maglom potekoše vode, popucaše i krenuše ledene sante, jurnuše mutni, penušavi potoci; a na samu Tominu

nedelju uveče magla se diže, crni se oblaci rasturiše u sitne bele oblačiće, razvedri se i nastade pravo proleće. Sutradan granu sunce, brzo istopi tanak led koji se beše uhvatio na vodi, i topao vazduh zatreperi od isparenja koja se podizahu sa probuđene zemlje. Zazeleni stara i poče kao iglice nicati nova trava, napupi kupina i ribizla, na brezi se ukazaše lepljivi mirisni pupoljci, a po šiblju, posutom žutim cvetićima, poče zujati pčela koja izlete iz košnice.

Iznad kadifastog zelenila i još pomalo promrzle ozimice počeše pevati nekud skrivene ševe, zavikaše vivci po ritovima i barama prepunim mutne, još nepročišćene vode, i visoko proleteše ždralovi i divlje guske uz svoje prolećno gakanje. Po pašnjacima poče mukati i rzati olinjala stoka koja još ne beše promenila svu dlaku, rastrčase se krivonogi jaganjci oko ovaca koje su blejale, i, linjajući se, gubile pramenje vune; pojuriše nestašni seljačići po vlažnim stazama ostavljajući za sobom tragove bosih nogu; začuše se na jezeru veseli glasovi žena koje su belile platno, a po dvorištima udaranje sekira kojima su seljaci opravljali plugove i drljače. Nastade pravo proleće.

XIII

Ljevin obu velike čizme, i prvi put obuče kratak sukneni kaput, a ne bundu, i pođe da obilazi domazluk, preskaćući potočiće koji su boli oči svojim sjajem na suncu, i gazeći po promrzloj zemlji čas po blatu.

Proleće je doba planova i zamisli. I kad iziđe dvorište, Ljevin, kao drvo u proleće koje ne zna kud će se kako raširiti njegovi izdanci i grane sad još skrivene nabubrelim lisnim pupoljcima, Ljevin takođe nije dobro znao koji plan da sad prihvati u svome omiljenom gazdinstvu, ali osećao da je pun najboljih planova i zamisli. Ode prvo da vidi stoku. Krave su bile puštene pred štalu, i sijaju obnovljenom glatkom dlakom i ugrejane na suncu, mukale su tražeći da ih puste u polje. Pošto je sa uživanjem razgledao do sitnica poznate mu krave, Ljevin naredi da ih isteraju u polje, a u dvorište da puste telad. Pastir veselo otrča da se spremi za polje. Stanarice su prikupljale suknje i trčale tapkajući po blatu bosim, belim nogama koje još ne behu pocrnele od sunca, i s prutom u ruci jurile za teladima koja su pod uticajem proleća mahnito radosno jurila po dvorištu.

Uživajući u ovogodišnjem priplodu, koji je bio vrlo dobar - rana telad bila su velika kao seljačke krave, Pavina kći od tri meseca bila je velika kao godišnjače - Ljevin naredi da im se korito iznese napolje i da im se metne seno iza rešetke. Ali pokazalo se da su jesenas načinjene i zimi neupotrebljavane rešetke izlomljene. Posla po drvodelju koji je, prema naređenju, imao da popravi mlatilicu. Ali, pokaza da drvodelja opravljaju drljače, koje je trebalo opraviti još Bele nedelje. To Ljevina veoma naljuti. Ljutilo ga je što se većito ponavlja ta aljkavost u gazdinstvu protiv koje se on bori toliko godina svom snagom. Rešetke, koje preko zime nisu bile potrebne, behu prenete, kao što doznade, u štalu za konje, tamo su se polomile, jer su i bile lako načinjene, za telad. Osim toga, videlo se da drljače i svi zemljoradnički alati nisu opravljeni, iako je Ljevin još zimus naredio da se pregledaju i oprave, i zbog toga naročito pogodio trojicu drvodelja; nego drljače se sad opravljaju, kad već treba ići i vlačiti. Ljevin posla da zovu nadzornika, a odmah pođe i sam da ga traži. Nadzornik, veseo, kao što je bilo

i sve toga dana, u kožuhu, opšivenom jagnjećom kožom, vraćao se s gumna lomeći u rukama slamčicu.

- Zašto drvodelja nije u mlatilici?

- Baš sam juče hteo da vas izvestim: treba prvo da opravde drljače. Vreme je da se ore.

- A šta ste zimus radili?

- A zašto vam je, molim, potreban drvodelja?

- Gde su rešetke, one iz dvorišta za telad?

- Naredio sam da ih odnesu na njihovo mesto. Šta da radite s takvim narodom - reče nadzornik mašući rukama.

Ne s takvim narodom, već s takvim nadzornikom - reče Ljevin planuvši. - Zašto vas držim! - viknu on. Ali setivši se da mu to neće pomoći, zastade na polovini reči i samo uzdahnu. - A može li se sejati? - zapita, pošto malo počuta.

- Moći će se sutra ili prekosutra.

- A detelina?

- Poslao sam Vasilija i Mišku da seju. Ne znam samo da li će moći da prođu, blato je.

- Koliko će lanaca zasejati?

- Šest.

- Zašto ne sve? - viknu Ljevin.

Što će zasejati samo šest, a ne dvadeset lanaca deteline, ljutilo je Ljevina još više. Detelina, i po teoriji i prema njegovom ličnom iskustvu, bila je samo onda dobra kad je sejana što je moguće ranije, skoro po snegu. A Ljevin ih nikad nije mogao naterati da tako rade.

- Nemamo radnika. Šta da radim s njima, recite? Trojica nisu došla. Eto, i Semjon...

- Neka napuste prevrtanje slame.

- Ostavili su.

- Gde su onda radnici?

- Petorica spremaju kompot (što je trebalo da znači kompost, to jest smesu za đubrenje). Četvorica preručuju ovas: može proklijati, Konstantine Dmitriču.

Ljevin je vrlo dobro znao da to »može proklijati«, znači da je engleski

ovas, određen za seme, već proključao - opet nisu radili ono što je on naredio.

- Pa ja sam još za vreme posta naredio da se metnu cevi! - viknu on.

- Ne brinite, sve će biti na vreme.

Ljevin ljutito odmahnu rukom, ode do ambara da vidi ovas, i vrati se u konjušnicu. Ovas se još ne beše pokvario. Ali, radnici su ga zbacivali lopatama, iako se prosto mogao sručiti donji ambar. Naredivši to, i uzevši odatle dva radnika da seju detelinu, Ljevin se umiri, prođe ga ljutina na nadzornika. i dan je bio tako lep da se nije mogao ljutiti.

- Ignjate! - viknu on kočijaša koji je zasukanih rukava prao kola kod bunara - osedlaj mi konja...

- Kojeg želite?

- Pa možeš Kolpika.

- Razumem, gospodine.

Dok su sedlali konja, Ljevin opet zovnu nadzornika koji se vrteo, da bi se pomirio s njim, i počeo mu govoriti o prolećnim radovima koje je trebalo uraditi, i o planovima za gazdinstvo.

Đubre da se odveze ranije, kako bi sve bilo gotovo do prve kosidbe.

Orati bez prekida, da zemlja bolje omekša. Kosidbu da svrše najmljeniji radnici, a ne napoličari. I Nadzornik je pažljivo slušao i očigledno se trudio da odobri domaćinove planove; ali je ipak imao dobro poznati, tužan i neutešan izraz lica koji je Ljevina uvek dražio. Taj kao da je govorio: sve je to lepo, ali kako bog da.

Ljevina ništa nije tako ljutilo kao ovaj ton. Ali takav ton bio je opšta crta sviju nadzornika koji su se kod njega izmenjali. Svi su podjednako gledali na njegove planove, pa zato je i prestao da se ljuti na njih; ali mu je krivo bilo, i osećao pobuđen da se bori protiv te stihijske sile koju nije umeo drukčije da nazove do: »kako bog da«, i koja je stalno izlazila pred njega kao protivrazlog.

- Ako uspemo, Konstantine Dmitriču - reče nadzornik.

- A zašto da ne uspete?

- Treba naći najmanje još petnaest radnika. Ali, eto, ih. Maločas su dolazili, traže po sedamdeset rubalja za leto.

Ljevin ućuta. Opet se ispreči ispred njega ona sila. Znao da se i pored najboljeg staranja ne može naći više od četrdeset, trideset sedam, trideset osam radnika za sadašnju cenu; četrdeset, da, ali više ne. Ipak, mora se boriti.

- Pošaljite u Suri, u Čefirovku, ako ne dođu. Treba tražiti.

- Poslati, poslaću - reče setno Vasilije Fjodorovič. - Ali... i konji su oslabeli.
- Dokupićemo. Znam ja vas - dodade smejući se - vi sve pomanje i pogore; ali ove godine vam ne dam da radite kako hoćete. O svemu ću sam brinuti.
- Vi i inače malo spavate, kako mi se čini. A mi opet volimo kad radimo pred gazdinim očima.
- Dakle, detelinu seju iza Brezovog dola? Idem da vidim - reče on i pojaše malog riđeg Kolpika kojeg mu dovede kočijaš.
- Preko potoka ne možete preći, Konstantine Dmitriču - doviknu kočijaš.
- A ja ću kroz šumu.

I hitrim korakom, dobar, odmoran konj hitro zakorači; frkao je nad barama, zatezao dizgine; Ljevin pođe po kaljavom dvorištu, i iziđe na kapiju u polje.

Ako je Ljevinu u stočnom dvorištu već bilo prijatno, u polju mu je bilo još prijatnije. Ljuljajući se ravnomerno na dobrom konjiću, udišući svež i topao miris snega i vazduh pri prolazu kroz šumu po kaljavim ostacima snega koji se topio, on se radovao svakom svom drvetu, gledao kako na njihovoj kori oživljuje mahovina i kako pupe pupoljci. Kad je izišao iz šume, na ogromnom prostoru, kao kadifeni rasprostrti ćilim, ukaza se pred njim zelenilo, bez jednog praznog mesta, bez jedne barice, osim što se pogdegdje u vrtačama videli ostaci neokopnelog snega. Ne naljuti se Ljevin ni kad vide seljačkog konja i ždrebe kako mu gaze zeleni usev (reče samo seljaku, s kojim se sreće, da ih otera), ni na podrugljivi i glupi odgovor seljaka Ipata, koga je sreo i upitao: »Je li, Ipate, hoćemo li skoro sejati?« - »Treba prvo da se poore, Konstantine Dmitriču«, odgovori Ipat. Što je dalje jahao, bivalo mu je sve prijatnije; planovi gazdinstva, sve bolji od boljeg, javljali su mu se u pameti: da posadi oko sviju njiva živu ogradu prema južnoj strani, tako da se sneg pod njom ne bi zadržavao; da pregradi šest njiva za đubrenje, i tri rezervne za sejanje trave; da podigne staju za stoku na kraj njive, da iskopa jezerce, i, radi popravke zemlje, da udesi pokretne torove za stoku. I tada, tri stotine lanaca pšenice, sto lanaca krompira, i sto pedeset lanaca deteline, i nijednog neiskorišćenog lanca.

Sa takvim maštanjem, pažljivo terajući konja međom da ne bi gazio useve, on priđe radnicima koji su sejali detelinu. Kola sa semenom nisu stajala na međi, nego na samoj njivi, i pšenica ozimica bila je izrivena točkovima i utabana konjskim kopitama. Oba su radnika sedeli na međi, verovatno pušeći iz zajedničke lule. Zemlja u kolima, sa kojom je bilo izmešano seme, nije bila istrošena, nego smrznuta i ugrudvana.

Kad ugleda gazdu, Vasilije, radnik, uputi se kolima, a Miška poče da seje. To nije bilo lepo, ali se Ljevin na radnika retko ljutio. Kad Vasilije priđe, Ljevin mu naredi da izvede konja iz njive.

- Ne mari, gospodine, povратиće se - odgovori Vasilije.

- Molim te, ne mudruj - reče Ljevin - nego radi što ti se kaže.

- Razumem - odgovori Vasilije i dohvati konja za glavu. - A što je seme, Konstantine Dmitriču - reče on, ulagujući se - prva vrsta. Samo je teško hodati! Po čitav pud^[61] vučeš na obući.

- A zašto niste zemlju prosejali? - reče Ljevin.

- Pa, mi je trošimo - odgovori Vasilije, uzimajući seme i trljajući dlanovima zemlju.

Vasilije nije bio kriv što su mu nasuli neprosejanu zemlju, ali je Ljevinu ipak bilo krivo.

Ljevin je i ovog puta upotrebio sredstvo koje je više puta korisno oprobao kad je hteo da uguši u sebi osećanje ljutine, i da sve što se čini rđavim napravi dobrim. On pogleda kako Miška korača i vuče na nogama ogromnu masu zemlje koja se lepila za obuću, siđe s konja, uze od Vasilija sejalicu i pođe da seje.

- Dokle si došao?

Vasilije mu pokaza nogom belegu, i Ljevin pođe da seje kako je umeo. Teško je bilo ići, kao po blatu, i Ljevin, pošto istera jednu brazdu, sav oznojen vrati natrag sejalicu.

- E, gospodine, pazite da me na leto ne psujete za ovu brazdu - reče Vasilije.

- A zašto? - upita Ljevin veselo, osećajući već dejstvo upotrebljenog sredstva.

- Ništa, videćete na leto. Razlikovaće se. Pogledajte samo gde sam ja sejao prošle godine. Kako je to rasađeno! Konstantine Dmitriču, ja se, čini mi se, kao za rođenog oca staram. Ja i sam ne volim da radim rđavo, a i drugima ne dam. Kad je gazdi dobro, i nama je dobro. Eno, kad pogledam - reče Vasilije pokazujući na njivu - prosto rasteš od miline.

- A lepo proleće, Vasilije!

- E, ovakvo proleće ni starci ne pamte. Eto, bio sam kod skoje kuće, starac tamo posejao nešto pšenice, pa kaže da od raži ne može da se razlikuje.

- A jeste li odavno počeli sejati pšenicu?

- Pa vi ste nas naučili preklane; vi ste mi poklonili dve merice, četvrtinu smo prodali, a ono ostalo posejali.

- E, pazi, i dobro troši te grudve - reče Ljevin prilazeći konju - i pazi na Mišku. Ako detelina dobro nikne, dobićeš pedeset kopjejaka od lanca.

- Hvala vam pokorno! Mi smo i onako zadovoljni s vama.

Ljevin pojaha i ode u polje gde je bila prošlogodišnja detelina, i na njivu koja je preorana za jaricu pšenicu.

Detelina je bila veoma napredna, i divno se zelenila strnjikama iznad polomljenih stabljica prošlogodišnje pšenice. Konj je gazio upadajući do zglobova, ispod svake noge bi žmeknula poluraskravljena zemlja. Po oranju se uopšte nije moglo ići: samo tamo gde je bilo smrznuto zemlja je održavala po raskravljenim brazdama noge su upadale do više zglobova. Oranje je bilo osobito; za dan-dva, moći će da se vlači i seje. Sve je bilo divno, sve je bilo veselo. Ljevin se vrati pre potoka, nadajući se da je voda već opala. I zaista, pređe, poplaši dve divlje plovke. »Sigurno ima i šljuka« pomisli, baš na savijutku koji je vodio kući sreće čuvara šume koji potvrdi njegovu pretpostavku o šljukama.

Ljevin pojuri kući kasom, da bi stigao da ruča i pripremi pušku do večeri.

XIV

Približavajući se kući u najboljem duševnom raspoloženju, Ljevin ču praporce od strane glavnog ulaza u kuću.

»Da, to je sa železničke stanice - pomisli; - sad dolazi moskovski voz... Ko bi to mogao biti? Da nije slučajno brat Nikolaj? Jer on mi reče: možda ću otići u banju, a možda ću doći k tebi.« U prvom trenutku beše mu teško i neprijatno što će prisustvo brata Nikolaja pokvariti ovo njegovo prolećne srećno raspoloženje. Ali se odmah zastide zbog to osećanja, i odmah u mislima nekako raširi zagrljaj, i radošću i milinom je očekivao i želeo od sveg srca da to bude njegov brat. Obode konja, i kad uđe u drvored od bagrena, spazi trojku koja je dolazila sa železničke stanice, i u njoj gospodina u bundi. To nije bio brat. »Ah, kad bi samo bio kakav prijatan čovek s kojim bi se moglo razgovarati« pomisli Ljevin.

- O! - viknu radosno Ljevin dižući ruke uvis. - Evo željenog gosta! Ah, kako se radujem što si došao! - uzviknu poznavši Stepana Arkadijeviča.

»Od njega ću doznati da li se udala, a ako nije, kad će« pomisli.

I toga divnog prolećnog dana on oseti da ga uspomena nju nimalo više ne tišti.

- Nisi mi se nadao, je li? - reče Stepan Arkadijev izlazeći iz saonica, poprskan blatom po nosu, obrazu obrvama, ali veseo i zdrav.

- Došao sam da te vidim, to je prvo - reče on, pa zagrli i poljubi - da vidim prelet ptica, to je drugo, i prodam zabran u Jergušovu, to je treće.

- Divota! Kako je lepo proleće! Kako si ti to došao saonicama?

- Na kolima je još gore, Konstantine Dmitriču - odgovori poznati mu kočijaš.

- E, baš mi je milo što si došao - reče Ljevin, iskreno se smešeći detinjski radosnim osmejkom.

Ljevin odvede svoga gosta u sobu za putnike, gde behu unete stvari Stepana Arkadijeviča: torba, lovačka puška u futroli, kesica za cigare; i

ostavivši ga da se umije i presvuče, ode u kancelariju da naredi za oranje i detelinu. Agafja Mihailovna, koja se uvek brinula za čast ovoga doma, sreće ga u predsoblju sa pitanjima odnosno ručka.

Radite kako znate, samo što pre - reče Ljevin i ode k nadzorniku.

Kad se vratio, Stepan Arkadijevič je izlazio iz svoje sobe umiven, očešljan i nasmejan, i oni zajedno odoše na gornji sprat.

- Ne znaš koliko mi je mило što sam se dokoturio do tebe! Sad ću doznati u čemu se sastoje one tajne kojima ti ovde vladaš. Zbilja, ja ti zavidim. Kakva kuća, kako je sve divno!... Svetlo, veselo - govorio je Stepan Arkadijevič zaboravljajući da nije uvek proleće i da nisu uvek tako vedri dani kao sad. - A tvoja dadilja, prosto divota! Naravno, bolje bi bila lepuškasta sobarica u keceljici; ali prema tvom kaluđerstvu, i strogom stilu, ovo je vrlo dobro.

Stepan Arkadijevič ispriča mnogo zanimljivih novosti, i naročito zanimljivu za Ljevina novost, da se njegov brat, Sergije Ivanovič, sprema ovoga leta k njemu na selo. Nijedne reči ne reče Stepan Arkadijevič o Kiti, ni uopšte o Ščerbackima; samo mu predaše pozdrav od svoje žene. Ljevin je bio zahvalan za njegovu delikatnost, i veoma se radovao gostu. Kao i uvek, za vreme usamljenosti, kod njega se nakupila tušta i tma misli i osećanja, o kojima nije mogao govoriti sa svojom okolinom, i sad je obasipao Stepana Arkadijeviča i pesničkom radošću zbog proleća, i neuspesima i planovima u gazdinstvu, i mislima i primedbama o knjigama koje je čitao, a osobito glavnom idejom svoga dela, čiju je osnovu sačinjavala, premda on sam nije to opazio, kritika svih starih dela o gazdinstvu. Uvek prijatan, razumevajući svaki mig, Stepan Arkadijevič, bio je ovoga puta osobito prijatan, i Ljevin uoči kod njega još jednu novu, laskavu po sebe crtu uvažanja i kao neke nežnosti.

Staranje Agafje Mihailovne i kuvara, da ručak bude osobito dobar, imalo je za posledicu prvo to, da su se oba prijatelja, kad su onako gladni prišli zakusci, najeli hleba s maslom, polotka,^[62] i marinata od pečuraka, i zatim još to, što Ljevin naredio da se supa donese bez piroščića,^[63] kojima je kuvar želeo da naročito zadivi gosta. Ali Stepan Arkadijevič, kada je navikao na drukčije ručkove, nalazio je da je sve izvrsno: i travnjik,^[64] i hleb, i maslo, a osobito polotok i pečurke, i čorba s koprivama, i kokoška sa belim sosom, i belo krimsko vino - sve je bilo izvrsno i divno.

- Odlično, odlično - govorio je on paleći debelu cigaretu posle pečenja. - Kao da sam se posle bure i nepogode iskrcao sa parobroda na tihu obalu. Dakle, kažeš da se sam radnički elemenat mora izučavati, i da se njime mora rukovoditi pri izboru načina gazdinstva. Ja sam ti u tome neznalica, ali mi se

čini da će teorija i njena primena imat uticaja i na radnika.

- Da, ali čekaj, ja ne govorim o političkoj ekonomiji, ne o nauci o gazdinstvu. Ona mora biti što i prirodne nauke, mora posmatrati stvarne pojave, radnika sa njegovim ekonomskim, etnografskim...

U tom trenutku uđe Agafja Mihailovna, noseći kolače.

- E, Agafja Mihailovna - reče joj Stepan Arkadijevič cmoknuvši jagodice svojih punačkih prstiju - divan vam zeljanik i polotok!... Je li, Kostja, da li je vreme? - dodade on.

Ljevin pogleda kroz prozor na sunce koje je zalazilo za gole vrhove šuma.

- Vreme je, vreme je - reče on. - Kuzmane, spremi laka kola! - i otrča dole.

Stepan Arkadijevač siđe takođe dole, i vrlo pažljivo skide sam s lakovane kutije navlaku od segltuha, i otvoriv je počeo sastavljati svoju skupocenu pušku najnovijeg oblika. Nanjušivši da će dobiti dobru napojnicu, Kuzman se nije odmicao od Stepana Arkadijeviča, obu mu i čarape i čizme, što mu Stepan Arkadijevič nije branio.

- Kostja, naredi, molim te, ako bi došao Rjabinjin trgovac - kazao sam mu da danas dođe - da ga prime, pa neka počeka.

- A zar Rjabinjinu prodaješ šumu?

- Jest. Ti ga poznaješ, je li?

- Kako da ne. Imao sam i posla s njim, »pozitivno i konačno«.

Stepan Arkadijevič se nasmeja. »Konačno i pozitivno« bile su omiljene uzrečice trgovca Rjabinjina.

- Jest, on vrlo smešno govori... Razumela je kud namerava gazda! - dodade, i potapše rukom Lasku koja je cičala i uvijala se oko Ljevina, ližući mu čas ruku, čas čizme i pušku.

Kola su već stajala pred ulazom kad iziđoše.

- Ja sam rekao da spremi kola, iako nije daleko; ako hoćeš možemo i pešice?

- Ne, bolje kolima - reče Stepan Arkadijevič prilazeći kolima.

On sede, obavi noge tigrovim pledom i zapali cigaretu. Kako to da ti ne pušiš! Cigara, to je takvo zadovoljstvo, upravo ne zadovoljstvo nego venac i simbol zadovoljstva... To je život! Kako je lepo! Ovako bih želeo da živim!

- Pa ko ti smeta? - reče Ljevin smešeći se.

- Ah, ti si srećan čovek. Imaš sve što voliš. Imaš konje, imaš pse, imaš lov, imaš gazdinstvo.

- Može biti da sam srećan zbog toga što se radujem onome što imam, i ne žalim za onim što nemam - reče Ljevin setivši se Kiti.

Stepan Arkadijevič razumede, pogleda ga i ništa ne reče.

Ljevin je bio zahvalan Oblonskom za to što on, sa svojim vazdašnjim taktom, primetivši da se Ljevin boji razgovora o Ščerbackima, nije ništa govorio o njima; ipak, Ljevin je sada već hteo da dozna što ga je tako mučilo, ali nije smeo da počne razgovor.

- A kako tvoje stvari? - reče Ljevin, pomislivši kako nije lepo da misli samo o sebi.

Oči Stepana Arkadijeviča veselo se zasijaše.

- Ti ne priznaješ da se preko somuna suhog hleba može ražiti i pogača, to je po tvom mišljenju greh; a ja opet ne poznajem život bez ljubavi - reče on shvativši na svoj način Ljevinovo pitanje. - Šta ćeš, tako sam stvoren. I zbilja, time tako malo zla činim drugima, a sebi tako mnogo zadovoljstva...

- Da nije opet štogod novo? - upita Ljevin.

- Jeste, bratac! Tebi je svakako poznat tip Osijanovog ženskinja^[65]... ženskinja koje sanjaš u snu... Ali takvo ženskinje nalazi se i na javi... i te su žene strašne. Žena, vidiš li, to je predmet koji, ma koliko da ga proučavaš, ostaje uvek potpuno nov.

- Onda je bolje i ne izučavati ga.

- Ne. Neki matematičar rekao je da naslada nije u samoj stini, nego u traženju istine.

Ljevin je slušao ćuteći, i uprkos naporima koje je činio, nije se mogao preneti u dušu svoga prijatelja da bi razumeo njegova osećanja i draži izučavanja takvih žena.

XV

Mesto ptičjeg preleta bilo je u blizini, više rečice u jasikovoj šumici.

Kad se približiše šumarku, Ljevin siđe i provede Oblonskog do ugla mahovinaste i glibovite poljanice na kojoj se sneg već beše otopio. A on okrete na drugi kraj, ka dvokrakoj brezi, i naslonivši pušku na račve suve niske grane, skide šftan, opasa se, i učini kao za probu nekoliko slobodnih pokreta rukama.

Stara seda Laska, koja je išla za njima, čučnu pažljivo prema Ljevinu i načulji uši. Sunce je zalazilo za veliku šumu, i pri svetlosti zalazećeg sunca jasno su se ocrtavale razbacane po jasikovoj šumici brezice sa svojim oborenim granama i nabubrelim pupoljcima, gotovim da se rasprsnu.

Iz česte šume, gde je bilo još snega, jedva čujno je tekla voda krivudavim potočićem. Male ptice cvrkutale su i pokatkad preletale s drveta na drvo.

U međuvremenu potpune tišine čulo se šuštanje lanjskog lišća koje se kretalo usled kravljenja zemlje i klijanja trave.

»Gle! Čuje se i vidi kako trava raste!« reče u sebi Ljevin, spazivši kako se pokrenu plesnjive boje mokr jasikov list, pored klice male travke. Ljevin je stajao, slušao i gledao, čas dole na mokru mahovinastu zemlju, čas na Lasku koja je pažljivo osluškivala, čas na more od golih vrhova šume koje se protezalo pred njim, čas na nebo koje je postepeno tamnelo pokrivajući se belim prugama oblačića. Jastreb, lagano mašući krilima, prelete visoko iznad daleke šume; drugi prelete tako isto, u istom pravcu, i nestade ga. Ptice su sve jače i užurbanije cvrkutale u česti. U blizini kreknu sovuljaga. Laska uzdrhta, pođe pažljivo nekoliko koraka, i nakrivivši glavu u stranu počeo osluškivati. Iza reke čuo se kukavica. Dva tri puta zakuka svojim običnim načinom, a zatim promučeo, ubrzo, i spleteo se..

- Gle! i kukavica! - reče Stepan Arkadijev pomaljavajući se iza žbuna.

- Jest, čujem! - bez zadovoljstva odgovori Ljevin, narušivši tišinu šume svojim glasom koji i njemu beše neprijatan. - Pazi, sad će!...

Prilika Stepana Arkadijeviča opet zamače za žbun, Ljevin spazi samo jasan plamen palidrvca koji ubrzo zameni crveni žar na cigareti i plavičast dim.

Cak! cak! - ču se kako Stepan Arkadijevič zape pušku.

- A šta to više? - upita Oblonski skrećući Ljevinu pažnju na otegnuto kmekanje, kao da, šaleći se, tankim glasom rže ždrebe.

- Zar ne znaš? to je zec mužjak. Pst, ne govori! Slušaj, eto leti! - skoro dreknu Ljevin, zapinjući pušku.

U daljini se začu tanak fijuk; a za dve sekunde, po običnom taktu, tako poznatom lovcu, drugi, treći, a za trećim fijukom već se čulo gakanje.

Ljevin baci pogled desno i levo, i pred njim, na mutnoplavom nebu iznad nežnih jasikovih mladara ukaza se ptica. Letela je pravo k njemu; bliski zvuci kričanja koje ličilo na ravnomerno cepanje jake tkanine, razlegoše se kraj samih ušiju; već se video dugačak kljun i vrat ptičji, i, u trenutku kad Ljevin nanišani, iza žbuna gde je stajao Oblonski sinu crvena munja, ptica kao strela poleti dole i opet uzlete gore, u visinu.

Opet senu munja i začu se pucanj; lepršajući krilima kao da se trudi da ostane u vazduhu, ptica stade, postojala jedan trenutak, pa teško šljepnu o vlažnu zemlju.

- Da li je moguće da sam promašio? - viknu Stepan Arkadijevič koji od dima nije ništa video...

- Eno je! - reče Ljevin, i pokaza na Lasku koja je, čisto osmejkujući se, načuljivši jedno uho i visoko mašući vrhom čupavog repa, laganim korakom, kao da hoće da produži zadovoljstvo, nosila gazdi ubijenu pticu. - Baš mi je milo što nisi promašio! - reče Ljevin, osećajući u isto vreme zavist što njemu nije pošlo za rukom da ubije tu šljuku.

- Promašio sam iz desne cevi - odgovori Stepan Arkadijevič, puneći pušku. - Pssst, leti!

I zaista, začuše se oštri fijuci koji su brzo sledovali jedan za drugim.

Dve šljuke, igrajući se i preletajući se, fijućući a kričeći, naleteše iznad samih glava njihovih. Razlegoše se četiri pucnja, a šljuke, kao lastavice, naglo skrenuše u stranu i izgubiše se.

Prelet je bio divan. Stepan Arkadijevič ubi još dve šljuke, i Ljevin dve, od kojih jednu ne nađe. Poče se hvatati suton. Jasna, srebrna Venera sijala je nisko na zapadu, iza breza, nežnim sjajem, a visoko na istoku prelivao se u crvenom plamenu mračni Arkturus. Nad svojom glavom Ljevin je čas nalazio, čas gubio zvezde Medvedice. Šljuke su prestale da lete; ali Ljevin je odlučio da počeka još dok Venera, koja je gledala na njega ispod brezove grane, ne

dode više grane, i dok ne postanu jasne sve zvezde Medvedice. Venera je već bila prešla granu, kola Medvedice sa svojom rudom sva su se videla na tamnoplavom nebu, a on je još uvek čekao.

- Hoćemo li kući? - reče Stepan Arkadijevič. U šumi je bila tišina i nijedna ptica nije se micala s mesta.

- Da čeknemo još malo - odgovori Ljevin.

- Dobro.

Stajali su sad na petnaest koraka jedan od drugoga.

- Je li, Stivo! - reče Ljevin iznenada. - što mi ništa le pričaš, da li se udala tvoja svastika, a ako nije, kad će?

I Ljevin se osećao tako čvrst i miran da ga nikakav odgovor, mislio je, ne bi mogao uzbuditi. Ali nikako nije očekivao ono što mu je odgovorio Stepan Arkadijevič.

- Niti je mislila, niti misli da se udaje; naprotiv, ona je jako bolesna, i doktori su je poslali u inostranstvo. Čak se boje za njen život.

- Šta kažeš! - viknu Ljevin. - Jako bolesna? Šta joj je? Kako...

Dok su oni razgovarali, Laska, načuljivši uši, pogledala js čas gore u nebo, čas s prekorom u njih.

»Baš su našli da razgovaraju - mislila je. - A šljuka leti... Evo je... tu je. Propustiće je...« mislila je Laska.

U istom trenutku obojica čuše oštar fijuk koji kao da ih ošinu po ušima, obojica odjednom zgrabiše puške, dve munje sinuše i dva se pucnja razlegoše u istom trenutku. Šljuka, koja je visoko letela, očas sklopi krila i pade sa visine u čestu ugibajući tanke izdanke.

- Ovo je divno!... Zajednički! - viknu Ljevin i potrča s Laskom u čestu da potraži šljuku. »Ah, jest, šta ono beše, neprijatno? - sećao se Ljevin. - Jest, Kiti je bolesna... Šta se tu može, vrlo mi je žao«, mislio je.

- A, našla si je! Kako si mi pametna - reče Ljevin uzimajući iz usta Laskinih toplu pticu i mećući je u gotovo punu lovačku torbu.

- Našao sam je, Stivo! doviknu.

XVI

Vraćajući se kući, Ljevin je raspitivao o svima pojedinostima Kitine bolesti, i o namerama Ščerbackih, i, mada bi ga bilo sramota da to prizna, prijatno mu beše sve što je saznao. Prijatno i zbog toga što je na taj način još bilo nade, a prijatnije još zato što je sada teško bilo onoj koja je njemu nanela bol. Ali kad Stepan Arkadijevič počne da govori o uzrocima Kitine bolesti, i kad spomenu ime Vronskog, Ljevin ga prekide:

- Ja nemam nikakvog prava da znam porodične pojedinosti, a istinu da kažem, i ne interesuje me.

Stepan Arkadijevič se jedva primetno osmehnu kad spazi trenutnu i tako dobro mu poznatu promenu na licu Ljevinovu, koji odjednom postade isto toliko mračan koliko je vedar!

- Jesi li potpuno zaključio pogodbu s Rjabišinom?, upita Ljevin.

- Jesam. Cena je vrlo dobra, trideset osam hiljada. Osam hiljada odmah a ostalo za šest godina. Dugo sam se s tim baktao. Niko ne daje više.

- To znači da si šumu badava dao - reče Ljevin mračno.

- A zašto badava? - reče s dobrodušnim osmejkom Stepan Arkadijevič, znajući da Ljevinu sad već više ništa neće biti dobro.

- Tako, jer šuma vredi u najmanju ruku pet stotina rubalja po hektaru - odgovori Ljevin.

- Ah, vi, seoske gazde! - reče u šali Stepan Arkadijevič. - Taj vaš prezrivi ton prema nama varošanima!... A kad treba posao da se svrši, mi ga ipak najbolje svršavamo. Veruj mi, ja sam sve sračunao - reče - i šuma je vrlo dobro prodana, tako da se čak pribojavam da kupac ne odustane. To nije šuma za građu - reče Stepan Arkadijevič, želeći da rečju za *građu* sasvim razbije Ljevinovu sumnju - nego većinom drva za gorivo. I najviše ako odbacuje trideset hvata po hektaru, a on mi plaća po hektaru dve stotane rubalja.

Ljevin se prezrivo osmehnu. »Znam - pomisli on – te manire, ne samo

njegove, nego sviju varošana, koji za deset godina svrate dva puta na selo, nauče dve-tri seoske reči, pa ih upotrebljavaju i gde treba i gde ne treba, tvrdo uvereni da sve znaju.

Građa baca trideset hvati. Govori reči, a ništa razume.«

- Ja tebe ne učim onome što pišeš u kancelariji - reče Ljevin - i ako mi što takvo ustreba, ja ću tebe upitati. Ti, međutim, uveren si da razumeš svu ovu bukovu školu. Ona je teška. Jesi li izbrojao drveta?

- Kako da izbrojim drveta? - reče smejući se Stepan Arkadijevič, želeći da kod svoga prijatelja razbije rđavo raspoloženje. - Izbrojati pesak, ili zrake zvezda^[66], mada bi dubok um i mogao...

- Da, da, dubok um Rjabinjinov može. Nijedan trgovac neće kupiti šumu dok drveta ne izbroji, osim ako mu je daju badava, kao ti. Ja znam tvoju šumu. Svake godine lovim po njoj; tvoja šuma vredi po pet stotina rubalja u gotovom novcu, a on ti daje po dve stotine, i to na poček. Znači, poklonio si mu trideset hiljada.

- Eh, ne zanosi se - reče tužno Stepan Arkadijevič. Zašto mi onda neko drugi nije davao više?

- Zato što se onaj dogovorio s kupcima; platio im da odustanu od kupovine. Ja sam sa svima tima imao posla, znam ih dobro. To nisu trgovci, nego zelenaši. Oni ne idu tamo gde imaju deset, petnaest procenata, nego čekaju da kupe rublju za dvadeset kopjeja.

- Ostavimo se toga. Ti si neraspoložen!

- Ni najmanje! - reče zlovoljno Ljevin, kad su već bili blizu kuće.

Kraj ulaza su stajala kola čvrsto stegnuta gvožđem i kožom, sa čvrsto zapregnutim uranjenim konjem. U kolima je sedeo jedar, crven i čvrsto opasan nadzornik, koji je Rjabinjinu zamenjivao kočijaša. Sam pak Rjabinjin bio je u kući, i dočeka prijatelje u predsoblju.

Rjabinjin beše visok, mršav, sredovečan čovek, sa brkovima i obrijanim istaknutim podbratkom, sa izbuljenim mutnim očima. Na sebi je imao dugačak plavi redengot sa dugmetima niže leđa, i visoke, nabrane na zglavkovima i glatke na listovima čizme, povrh kojih je obuo velike kaljače. On izbrisa maramom lice unaokolo, i popravivši redengot, koji je i bez toga stajao vrlo dobro, pozdravi sa osmejkom Ljevina i Stepana Arkadijeviča, pružajući ruku Stepanu Arkadijeviču tako kao da je hteo nešto da uhvati.

- A, došli ste! - reče Stepan Arkadijevič, pružajući mu ruku. - Vrlo dobro!

- Nisam smeo da ne izvršim naredbu, vaša svetlosti, mada je put odveć

rđav. Celog puta sam pozitivno pešice išao, ali sam ipak došao na vreme. Moje poštovanje, Konstantine Dmitriču, - okrete se Ljevinu gledajući da dohvati i njegovu ruku. Ali se Ljevin namršti i učini kao da ne vidi njegovu ruku, i uze vaditi šljuke iz torbe.

- Izvoleli ste da se zabavljate lovom? A to, kakva treba da ptica? - dodade Rjabinjin, gledajući prezrivo u šljuke. - Sigurno je ukusna. - I mahnu glavom kao da je hteo reći da ne вреди klati vola zbog litre mesa.

- Hoćeš li u kabinet? - mračno i namršteno reče Ljevin na francuskom Stepanu Arkadijeviču. - Pređite u kabinet i tamo pregovarajte.

- Gde god želite - s prezrivim dostojanstvom reče Rjabinjin, kao da je time hteo dati na znanje da drugi mogu nailaziti na teškoće pri ophođenju s ljudima, ali da za njega nikad i nigde nema teškoća.

Kad uđe u kabinet, Rjabinjin se po navici obazre na sve strane kao da traži ikonu, ali kad je nađe, ne prekrsti se. Razgleda ormare i police s knjigama, i sa istom sumnjom kao i nad šljukama, mahnu glavom kao da opet htede reći: ne вреди klati vola zbog litre mesa.

- Jeste ni doneli novac? - upita Oblonski. - Sedite.

- Za novac ne brinite. Došao sam da se vidimo i pogodimo.

- O čemu da se pogodimo? Sedite.

- To mogu - reče Rjabinjin, sedajući i odupirući se laktom o fotelju na jedan po njega vrlo mučan način. - Treba malo da popustite, kneže. Grehota je. A novac je gotov, konačno, do poslednje kopjeje, novac nećete čekati.

Ljevin izlazeći iz kabineta pošto je ostavio pušku u ormar, kad ču ove reči zastade na vratima. - I tako ste mu šumu badava uzeli - reče on. - Dockan je došao k meni, inače bih ja odredio cenu.

Rjabinjin ustade, i ćuteći, s osmejkom, pogleda Ljevina od pete do glave.

- Konstantin Dmitrič velika je tvrdica - reče o smešeci se i obraćajući se Stepanu Arkadijeviču - ništa od njega, konačno, ne možeš ućariti. Kupovao sam od njega pšenicu, dobre sam pare davao.

- Zašto bih vam poklanjao svoje dobro? Nisam ga našao na putu, niti ukrao.

- Ta, molim vas, u današnje vreme pozitivno je nemogućno ukrasti. Konačno, sve je u današnje vreme javno, sve je danas plemenito i daleko od krađe. Mi smo govorili pošteno. Mnogo cenite šumu, nema se računa. Molim vas popustite štogod.

- Jeste li svršili pogodbu, ili ne? Ako ste svršili, nema više cenjkanja, a ako

niste svršili - reče Ljevin - onda ja kupujem šumu.

Odjednom, osmejak sa lica kupčeva iščeze. Grabljiv surov izraz rasplinu se po njemu. On raskopča kaput hitri koštunjavim prstima, pokaza se seljačka ruska košulja, prsник sa metalnim dugmetima i lanac na satu. Brzo izvadi debeli stari novčanik.

- Izvolite, šuma je moja - reče, prekrstivši se brzo pružajući ruku. - Uzmite pare, šuma je moja. Rjabinjin ovako kupuje, ne ciganči se za groš-dva - reče mršteći se i mašući novčanikom.

- Da sam na tvom mestu, ja ne bih tako hitao - reč Ljevin.

- Zaboga - reče začuđeno Oblonski - dao sam reč. Ljevin iziđe iz sobe zalupivši vrata za sobom. Rjabinjin gledajući u vrata, s osmejkom mahnu glavom.

- Sve je to mladost, konačno, jedna detinjarija. Verujte, časti mi, ja to kupujem samo radi slave, da se zna da je Rjabinjin a ne neko drugi kupio šumu od Oblonskog. A bogzna da li ću imati računa. Verujte bogu. Molim vas, da napišemo ugovor...

Kroz jedan sat, trgovac uredno namesti i zakopča redengot sa ugovorom u džepu, sede u svoja čvrsto okovana kola i ode kući.

- Ah, ta gospoda! - reče svom nadzorniku.

- Baš kako kažete! - odgovori nadzornik, dodajući Rjabinjinu dizgine i nameštajući svoju kožnu kecelju. - šta bi s kupovinom, Mihailo Ignjatiču?

- Hajde, hajde...

XVII

Stepan Arkadijevič, s nabreklih džepom od serija^[67] koje mu za tri meseca unapred dao trgovac, ode na gornji sprat. Stvar sa šumom bila je svršena, novac u džepu, lov uspeo, i Stepan Arkadijevič je bio u najlepšem duševnom raspoloženju, usled čega mu se osobito prohtelo da rastera rđavo raspoloženje koje je Ljevina obuzelo. Hteo je da za večerom završi dan onako prijatno kako ga je i započeo.

Ljevin je zbilja bio neraspoložen, i pored sveg svog staranja da bude ljubazan prema dragom gostu, nije mogao da se savlada. Ono opojno u izveštaju da se Kiti još nije udala, počelo je da dejstvuje u njemu.

Kiti se nije udala, i boluje, boluje od ljubavi prema čoveku koji ju je ostavio. Ta uvreda kao da je sad i na njega padala. Vronski je prezreo nju, a ona je prezrela njega, Ljevina. Prema tome, Vronskije imao pravo da prezire Ljevina, i zato mu je bio neprijatelj. Ali sve to tako nije Ljevin mislio. On je samo nejasno osećao da u tome ima nečeg uvredljivog za njega, i počeo se ljutiti ne na ono što mu je remetilo raspoloženje, nego na sve što je video. Glupa prodaja šume, prevara u koju je uleteo Oblonski i koja se završila u njegovoj kući, prosto ga je dražila.

- No, jesi li svršio? - reče, kad nađe gore Stepana Arkadijeviča. - Hoćeš li da večeraš?

- Hoću, kako da ne. Začudo kakav apetit imam na selu! A što nisi Rjabinjina ponudio da večera?

- A, neka ga đavo nosi!

- Zbilja, kako se ti to ponašaš s njim! - reče Oblonski. - Nisi mu ni ruku pružio. Zašto mu nisi pružio ruku?

- Zato što ja lakeju ne pružam ruku, a lakej je sto puta bolji od njega.

- Ala si ti neki reakcionar! A izjednačenje staleža? - reče Oblonski.

- Kome je prijatno da se izjednačuje, neka mu je nazdravlje, a meni je odvratno.

- Ti si, kako vidim, pravi reakcionar.

- Ja doista nikad nisam mislio o tome ko sam. Ja sam Konstantin Ljevin, i ništa više.

- I Konstantin Ljevin koji je vrlo neraspoložen - reče, smešeći se, Stepan Arkadijevič.

- Jest, neraspoložen sam, a znaš zbog čega? Zbog tvoje, izvini, glupe prodaje...

Stepan Arkadijevič se dobrodušno namršti kao čovek koga ni kriva ni dužna vređaju i kvare mu raspoloženje.

- Ah, ostavi to! - reče. - Kad je još bilo da neko nešto proda, a da mu odmah zatim ne kažu »to mnogo više vredi!« Međutim, dok se prodaje, niko ništa ne daje... Ne, ja vidim da si ti prosto uzeo na zub ovog jadnog Rjabinjina.

- Možda je i tako. A znaš li zašto? Ti ćeš opet reći da sam reakcionar, ili još neku strašniju reč; krivo mi je, i vređa me, kad gledam na sve strane osiromašeno plemstvo, kojem i ja pripadam, i, bez obzira na izjednačenje staleža, veoma volim što mu pripadam... a osiroćavanje nije usled raskoši, raskoš ništa ne mari, proživeti gospodski, to je plemićki mosao, to samo plemići i umeju. Sada, seljaci oko nas kupuju zemlju, i meni to nije krivo. Gospodin ništa ne radi, seljak radi, i potiskuje dokonog čoveka. Tako i treba. I ja se od srca radujem za seljaka. Ali me vređa kad vidim da se osiroćavanje plemstva dešava usled nekakve, ne znam kako da kažem, nevinosti. Ovde, zakupac-Poljak kupio, u pola cene, od gospođe koja živi u Nici, divno imanje. Onde, daju trgovcu pod zakup hektar zemlje koja vredi deset rubalja, za rublju. Ti sad, bez ikakva uzroka, poklonio si ovome lupežu trideset hiljada.

- Nego šta? Da brojim svako drvo?

- Da brojiš, nego šta. Eto, ti ih nisi brojao, zato ih je Rjabinjin brojao. Deca Rjabinjinova imaće sredstva za život i obrazovanje, a tvoja možda neće.

- E, oprostićeš, ali ima nešto mizerno u tom prebrojavanju. Mi imamo svoje zanimanje, a oni svoje, i treba i oni da zarade. Uostalom, stvar je svršena, pa kraj. A, evo moje omiljene kajgane. Agafja Mihailovna daće nam, bez sumnje, opet onaj divni zeljanik.

Stepan Arkadijevič sede za sto i poče se šaliti s Agafjom Mihailovnom uveravajući je da odavno nije imao takav ručak i takvu večeru.

- Vi bar hvalite - reče Agafja Mihailovna - Konstantin Dmitrič, što god mu daš, makar i koru hleba, pojede i ode.

Ma koliko se Ljevin trudio da se savlada, ostajao je turoban i ćutljiv.

Osećao je potrebu da Stepanu Arkadijeviču postavi jedno pitanje, ali se nikako nije mogao odlučiti, nije nalazio ni podesnog načina, ni zgodnog vremena da to učini. Stepan Arkadijevič beše već sišao dole u sobu za spavanje, skinuo se, opet se umio, obukao kitnjastu spavaćicu i legao, a Ljevin se sve nešto skanjivao oko njega, govorio o raznim sitnicama nemajući smelosti da upita što je hteo.

- Kako divno prave sapun - reče, razvijajući i zagledajući mirišljavi komad sapuna koji je Agafja Mihailovna spremala za gosta, ali ga Oblonski nije upotrebio - Pogledaj samo, to je pravi umetnički proizvod.

- Da, sve je danas već dovedeno do savršenstva - reče Stepan Arkadijevič zevajući vlažno i blaženo. - Na primer, pozorišta i razni zabavni... a-a-a! - zevao je. - Električi osvetljenje svuda... a-a!

- Da, električno osvetljenje - reče Ljevin. - Da... A gde je Vronski sad? - upita odjednom ostavljajući sapun.

- Vronski? - reče Stepan Arkadijevič zadržavajuć zevanje. - U Petrogradu je. Otišao je ubrzo posle tebe, i otad više nije dolazio u Moskvu. Znaš šta, Kostja, pravo da ti kažem - nastavi, nalaktivši se na sto i naslonivši na ruku svoje lepo rumeno lice, iz kojeg su sijale, kao zvezde, vlažne dobre i sanjive oči. - Sam si kriv. Uplašio si se od suparnika. A ja, kao što sam ti i tada govorio, i sada ne znam sigurno na čijoj je strani bilo više izgleda na uspeh. Zašto nisi jurišao? Ja sam ti tada govorio da... - On zevnu sam vilicama ne otvarajući usta.

»Da li zna, ili ne zna da sam je prosio? - pomisli Ljevin posmatrajući ga. - Jest, ima nešto lukavo, diplomatsko u njegovom licu«, i osećajući da je počeo da crveni, gledao je ćuteći pravo u oči Stepanu Arkadijeviču.

- Ako je tada i moglo biti nečega kod nje, to je bilo sam ushićenje spoljašnjošću - nastavi Oblonski. - Taj, znaš potpuni aristokratizam, i budući položaj u svetu, nije uticao toliko na nju koliko na njenu mater.

Ljevin se namršti. Uvreda zbog otkaza kroz koju je prošao opeče ga po srcu kao sveža rana. Ali, sad je bio kod kuće, a kod kuće i zidovi pomažu.

- Stani, stani - reče prekidajući Oblonskog. - Ti kažeš: aristokratizam. Dopusti mi da te upitam: u čemu se sastoji taj aristokratizam Vronskoga, ili svejedno čiji, aristokratizam zbog kojeg se ja zapostavljam? Ti smatraš Vronskog za aristokratu, a ja ga ne smatram. Čovek, čiji se otac izdigao iz ničega pomoću spletkarenja, čija mati bogzna s kim nije bila u ljubavnim odnosima... Ne, izvini, ja smatram za aristokratu sebe, i ljude meni slične, koji u prošlosti mogu pokazati tri-četiri čestita pokolenja porodica koje su

stojale na najvišem stupnju obrazovanja (darovitost i um, to je druga stvar), i koje nikad i ni pred kim nisu podlačile, kojima nikad niko nije bio potreban kao što je živio moj otac, i moj ded. I znam još mnogo takvih. Tebi se čini nisko: kad ja brojim drveta u šumi; a ti poklanjaš Rjabinjinu trideset hiljada; ali ti ćeš dobiti zakup, i još šta ti ja znam, a ja neću, i zato cenim i čuvam nasleđeno i stečeno... Mi, mi smo aristokrati, a ne oni koji žive od milostinje silnih ovoga sveta, i koje možeš kupiti za dvadeset kopjejaka.

- A kome ti to? Ja se slažem s tobom - govorio je Stepan Arkadijevič iskreno i veselo, mada je osećao da Ljevin pod imenom: onih koji se mogu kupiti za dvadeset kopjejaka, podrazumeva i njega. Ljevinovo živo istupanje iskreno mu se svidelo. - Kome ti to? Iako mnogo što od onog što kažeš o Vronskom, nije istina, neću o tome da govorim. Kažem ti otvoreno: ja bih, da sam na tvom mestu, pošao sa mnom u Moskvu i...

- Ne. Ne znam da li ti je poznato, ili nije, meni je to svejedno, i reći ću ti: ja sam je prosio, i odbili su me, i sad je Katarina Aleksandrovna za mene jedna teška i sramna uspomena.

- Zašto? To je glupo!

- Da ne govorimo više o tome. Oprosti, molim te, ako sam bio grub prema tebi - reče Ljevin. Sad, pošto je izgovorio sve što je hteo, opet postade onaj koji je bio jutros. - Ljutiš li se ma mene, Stivo? Molim te, ne ljuti se - reče, i smeškajući se uze ga za ruku.

- Ne, ne, ni najmanje! Zašto bih se ljutio? Meni je mило što smo se objasnili. Znaš šta, jutarnji prelet vrlo je lep. Da pođemo, šta veliš? I da ne spavam, nego pravo odande na stanicu.

- Divota.

XVIII

Iako je sav unutrašnji život Vronskog bio ispunjen njegovom strašću, njegov je spoljašnji život neprestano i nezaustavno klizio po ranijim, poznatim putevima svetskih i pukovskih interesa. Pukovski interesi zauzimali su važno mesto u životu Vronskog - i zbog toga što je on voleo puk, i još više zbog toga što su njega u puku voleli. U puku ne samo što su voleli Vronskog, nego su ga i prštovali i ponosili se njim, ponosili su se tim što je taj čovek, ogromno bogat, odličnog obrazovanja, pun sposobnosti, sa otvorenim putevima ka svakom uspehu, častoljublju i sujeti - sve to prenebregavao, i od svih životnih interesa najbliže primao k srcu interea puka i drugarstva. Vronski je bio svestan mišljenja koje su drugovi imali o njemu, i, sem što je taj život voleo, smatrao je za obavezu da i podrži mišljenje koje se o njemu stvorilo.

Razume se samo po sebi da nikome od drugova nije govorio svojoj ljubavi, nije se izrekao ni u najvećim pijankama (uostalom, nikad nije bio tako pijan da bi izgubio vlast na sobom), i umeo je zapušiti usta lakomislenim drugovima koji bi pokušali da naprave kakvu bilo aluziju na njegovu ljubavnu vezu. Ali, pored svega toga, njegova ljubav bila je poznata celoj varoši; svi su manje ili više tačno pogađali njegove odnose prema Karenjinoj; većina mladića zavidela mu je baš na onome što je u njegovu ljubavi bilo najteže - na visokom položaju Karenjina, i usled toga na istaknutosti te ljubavi u svetu.

Većina mladih žena, koje su zavidele Ani, i kojima je već odavno dosadilo što Anu nazivaju pravičnom, radovale su se svojim pretpostavkama o njoj, i čekale su samo da se potvrdi preokret društvenog mnjenja, pa da se okome protiv nje svom težinom svoga preziranja. One su već spremale lopte blata kojima će se bacati na nju, kad dođe vreme. Većini stariji ljudi i velikodostojnika nije bio po volji taj društven skandal koji se neizbežno spremao.

Mati Vronskoga, kad doznade o njegovoj ljubavnoj vezi, bila je u prvo vreme zadovoljna; jedno stoga što, po njeni pojmovima, ništa nije tako

isticalo sjajnoga mladića ka ljubavni odnosi u višem svetu; a drugo, što je Karenjina, koja joj se tako svidela i koja je tako mnogo pričala o svome sinu, bila ipak onakva kakve su sve lepe i čestite žene, po pojmovima grofice Vronske. Ali u poslednje vreme ona je saznala da je njen sin odbio ponuđeni mu, za karijeru važan položaj, samo zato da bi mogao ostati u puku, i da bi se mogao viđati sa Karenjinom; doznala je da su njegovi pretpostavljeni zbog toga nezadovoljni njim, i zato je promenila mišljenje. Nije joj se sviđalo takođe ni to, po svemu što je čula o toj ljubavi, to, što to nisu bili sjajni i graciozni svetski odnosi kakve bi ona mogla odobriti nego nekakva verterovska, očajnička strast, kako su joj pričali, koja Vronskog može navesti na gluposti. Ona nije videla sina od vremena kad je iznenada otputovao iz Moskve, i sad je preko starijeg sina zahtevala da dođe k njoj.

Stariji brat bio je takođe nezadovoljan mlađim. On nije razbirao kakva je ta ljubav, da li velika ili mala, strasna ili nestrasna, grešna ili nevina; (on sam, iako je imao dece izdržavao je jednu balerinu, i zato je bio snishodljiv u ovo stvari;) ali je znao da se ta ljubav ne sviđa onima kojima Vronski treba da se sviđa, i zato nije odobravao postupak bratovljev.

Osim službenog zanimanja i društvenih obaveza, Vronski je imao još jedno zanimanje - konje, koje je strasno voleo.

Te godine bile su objavljene oficirske trke s preponama Vronski se prijavio za trku, kupio krvnu englesku kobilu, i pored velike svoje ljubavi, bio je strasno zanet predstojećim trkama.

Te dve strasti nisu smetale jedna drugoj. Naprotiv, njemu je bilo potrebno zanimanje koje bi bilo nezavisno od njegove ljubavi, pomoću kojega bi se osvežavao i odmarao od suviše uzbudljivih utisaka.

XIX

Na dan trke u Krasnom selu, Vronski je ranije nego obično došao u pukovsku menažu da pojede bifstek. Nije mogao osobito strogo paziti na sebe, jer se težina njegova tela potpuno ravnala utvrđenoj za trku težini od oko sedamdeset kilograma; ali nije trebalo ni da se ugoji, i zato je izbegavao testa i slatkiše. Sedeo je sa raskopčanim mundirom preko belog prsnika, nalakćen obema rukama na sto, i očekujući poručeni bifstek gledao u francuski roman koji je ležao na tanjiru. Gledao je u knjigu samo zato da ne bi morao razgovarati s oficirima koji su ulazili i izlazili, i razmišljao je.

Mislio je o sastanku koji mu je Ana obećala danas, posle trka. Nije je video već tri dana, a usled povratka njenog muža iz inostranstva nije znao da li je sastanak danas mogućan, ili ne, nije znao kako da se izvesti o tome. Poslednji put video se s nom u letnjikovcu svoje kuzine Betsi. U letnjikovac Karenjinih išao je što je moguće ređe. Sad je želeo da ode tamo, i premišljao je: »kako da to učini?«

»Razume se, reći ću da me je Betsi poslala da Anu upitam hoće li doći na trke. Dakle, otići ću«, rešio je u sebi podižući glavu sa knjige. Zamislio je živo radost i sreću što će je videti, i lice mu zasija.

- Pošalji koga mojoj kući, neka javi da odmah upregnu trojku - reče slugi koji mu donese bifstek na srebrnom vrelom tanjiru, i primaknuvši tanjir počeo jesti.

U susednoj bilijarskoj sali čulo se kucanje lopti na bilijaru, govor i smeh. Na spoljnjim vratima ukazaše se dva oficira: jedan - mlad, sa slabim, finim licem koji je skoro došao iz Paževskog korpusa u njihov puk; drugi - punačak, stari oficir, sa grivnom na ruci, podbulih, malih očiju.

Vronski pogleda u njih, namršti se, i učinivši kao da ih ne vidi, gledao je iskosa u knjigu, i počeo da jede i da čita u isto vreme.

- A ti se to potkrepljuješ za rad? - reče punački oficir sevši pored njega.

- Kao što vidiš - odgovori Vronski natmureno, brišući usta i ne gledajući u njega.

- A ne bojiš se da otežáš? - reče stariji okrećući stolicu mladome oficiru.

- Šta? - reče srdito Vronski sa grimasom odvratnosti i pokazujući svoje lepe zube.

- Ne bojiš se da otežáš?

- Kelner, vino! - reče Vronski i odgovarajući onome, i premestivši knjigu na drugu stranu nastavi čitanje.

Punački oficir uze kartu vina i okrete se mladom oficiru.

- Izaberi sam šta ćeš piti - reče pružajući mu kartu gledajući u njega.

- Pa, gotovo rajnskog - reče mladi oficir, stidljivo pogledajući Vronskog i starajući se da uhvati prstima brčice koji tek što behu nikli.

Videći da se Vronski ne okreće, mladi oficir ustade.

- Hajdemo u bilijarsku salu - reče on.

Punački oficir poslušno ustade i obojica se uputiše vratima.

U to vreme uđe u sobu visok i stasit konjički kapetan, Jašvin, i prezrivo klimnuvši glavom dvojici oficira priđe Vronskom.

- A! Evo ga! - viknu on udarivši Vronskog jako svojom velikom šakom po epoleti. Vronski se ljutito okrete, ali lice mu u trenutku zasija urođenom mu mirnom i odlučnom ljubaznošću.

- To je pametno, Aljoša - reče kapetan jakim baritonom - Kad svršiš s jelom, popij jednu čašicu.

- Ne jede mi se.

- Uvek nerazdvojni - dodade Jašvin s podsmehom gledajući dvojicu oficira koji u to vreme iziđoše iz sobe. I sede pored Vronskog, savivši pod oštrim uglom svoje prema visini stolice odveć dugačke noge u uskim pantalonama. - Što nisi juče svratio u Krasnjensko pozorište?

Numerova je bila sasvim dobra. Gde si bio?

- Zadržao sam se kod Tverskih - reče Vronski.

- A! - odgovori Jašvin.

Jašvin, kockar, pijanica, i ne samo čovek bez ikakvih pravila, nego čovek sa nemoralnim pravilima - taj Jašvin bio je najbolji prijatelj Vronskog u puku. Vronski ga je voleo zbog njegove neobične fizičke snage, koja se najviše ispoljavala tome što je mogao piti kao bačva, ne spavati, i ostati uvek isti; i zbog njegove velike moralne snage koju je pokazivao u odnosima prema starešinama i drugovima, izazivajući strah poštovanje prema sebi čak i pri kartanju, gde je igrao na desetine hiljada, i, uvek, bez obzira na popijeno

vino, tako umešno i kontrolisano, da je smatran za najboljeg igrača u Engleskom klubu.

Vronski ga je voleo i uživao naročito zato što je osećao da Jašvin njega voli, i to ne zbog njegovog imena i bogatstva nego zbog njega samog. I samo Jašvinu jedinom Vronski bi mogao poveriti tajnu svoga srca. On je osećao da samo Jašvin, bez obzira na to što je izgledalo da prezire svako osećanje, samo on, činilo se Vronskom, može razumeti veliku strast koja je sad ispunjavala sav njegov život. Osim toga, on je bio uveren da Jašvin sigurno ne nalazi zadovoljstva u splotkama i skandalima, i da će njegovo osećanje razumeti onako kako treba, to jest, znati i verovati da ljubav ta nije šala i zabava, nego nešto mnogo ozbiljnije i važnije.

Vronski mu nije govorio o svojoj ljubavi, ali je znao da Jašvin sve zna, sve razume kako treba, i bilo mu je prijatno da to vidi po njegovim očima.

- A, da! - reče Jašvin kad ču da je Vronski bio kod Tverskih; i blesnuvši svojim crnim očima dohvati levi brk i stade ga, po svojoj rđavoj navici, gurati u usta.

- A šta si ti juče radio? Dobio na kartama? - upita Vronski.

- Osam hiljada. Ali tri ne važe, mučno da će ih onaj platiti.

- Onda možeš na meni i izgubiti - reče Vronski smejući se. Jašvin je držao veliku opkladu za Vronskog!

- Ni u kom slučaju neću izgubiti. Samo je Mahoćin opasan.

I razgovor pređe na očekivanje današnje trke, o kojoj je Vronski jedino i mogao sada misliti.

- Pođimo, ja sam gotov - reče Vronski, diže se i pođe k vratima.

Jašvin takođe ustade ispravivši svoje ogromne noge i dugačka leđa.

- Za mene je još rano da ručam, a hteo bih da popijem štogod. Sad ću doći. Ej, vina! - viknu svojim čuvenim u komandovanju jakim glasom od kojeg su se prozori tresli. - Ne, ne treba! - viknu odmah zatim. - Ako ćeš kući, i ja ću s tobom.

I ode s Vronskim.

XX

Vronski je stanovao u jednoj velikoj, čistoj, pregrađenoj na dvoje finskoj izbi. Petricki je bio s njim u stanu. Petricki je spavao kad Vronski i Jašvin uđuše u sobu.

- Ustaj, dosta si spavao! - reče Jašvin prešavši s onu stranu pregrade i drmusajući za rame Petrickog koji se beše zario u uzglavlje i sav se oznojio.

Petricki odjednom skoči na kolena i obazre se.

- Dolazio je tvoj brat - reče on Vronskom. - Razbudio me, đavo da ga nosi; kazao je da će opet doći. - I navlačeći pokrivač baci se opet na uzglavlje. - Ta ostavi, Jašvine - govorio je ljuteći se na Jašvina koji je vukao pokrivač s njega.

- Ostavi! - Pa se okrete i otvori oči. - Bolje reci šta bi se moglo popiti, tako su mi gorka usta da...

- Najbolja je rakija - reče Jašvin u basu. - Tereščenko! Daj rakije i krastavaca gospodinu - viknu očevidno zadovoljan svojim glasom.

- Rakije, veliš? - upita Petricki, mršteći se i trljajući oči. - Hoćeš i ti? Ako ćemo zajedno, pristajem! Vronski, hoćeš li i ti? - reče Petricki ustajući i uvijajući je ispod mišica u tigrov pokrivač. On dođe na vrata pregrade, poiže ruku i zapeva na francuskom: »Bio kralj u Tu-u-li.«^[68] - Vronski, hoćeš li da piješ?

- Odlazi - reče Vronski oblačeći mundir koji mu lakej pridržavaše.

- Kuda ćeš? - upita ga Jašvin. - Evo došla trojka - dodade, spazivši kola koja su se približavala.

- U konjušnicu, a treba da odem i do Brjanskog zbog konja - reče Vronski.

Vronski je zaista obećao bio Brjanskom, koji je živio deset kilometara od Peterhofa, da će doći i doneti mu novac za konja i želeo je da ode do Brjanskog. Ali drugovi se odmah dosetili da on neće samo tamo.

Pevajući i dalje, Petricki namignu, i napući usta kao da je hteo reći:

znamo mi toga Brjanskog.

- Pazi da ne odocniš! - samo toliko reče Jašvin, i, da bi promenio razgovor, upita, gledajući kroz prozor u srednjeg konja kojeg on beše prodao Vronskom: kako moj zelenko, služi li dobro?

- Čekaj! - povika Petricki Vronskom koji beše pošao. - Brat ti je ostavio jedno pismo i ceduljicu. Stani, gde li su?

Vronski zastade.

- Pa gde su? To je ono! - reče svečano Petricki metnuvši kažiprst na vrh nosa.

- Govori, ostavi se gluposti! - smešeći se reče Vronski.

- Kamin nisam palio. Tu negde mora biti.

- A, ne komedijaj! Gde je pismo?

- Zbilja sam zaboravio. Ili sam možda sanjao? Stani, stani! Što se ljutiš! Da si ti, kao ja juče, pio po četiri boce na čoveka, zaboravio bi i kako ti je ime. Čekaj, sad ću se setiti.

Petricki ode iza pregrade i leže na krevet. - Čekaj! Ja sam ležao ovako, a on je stajao tako. A - a - a - a... Evo ga! - i Petricki izvuče pismo ispod dušeka gde ga je bio sakrio.

Vronski uze pismo i ceduljicu. Tačno ono što je i očekivao - pismo od matere s prekorima što ne dolazi, i cedulja od brata u kojoj javlja da ima nešto s njim da razgovara. Vronski je znao da je oboje jedno isto. »Šta ih se tiče?« pomisli, i zgužvavši pisma ćušnu ih između dugmadi od mundira, u nameri da ih usput pažljivo pročita. U hodniku izbe sretoše ga dva oficira, jedan iz njihovog a drugi iz drugog puka.

Stan Vronskog bio je uvek zborište svih oficira.

- Kuda ćeš?

- Moram u Peterhof.

- A konj, je li došao iz Carskog?

- Došao je, ali ga još nisam video.

- Kažu da Mahoćinov Gladijator ramlje.

- Gluposti! Samo, kako li ćete jahati po ovom blatu? - reče drugi.

- Evo mojih spasitelja! - spazivši ovu dvojicu povika Petricki, pred kojima je stajao posilni sa rakijom i kiselim krastavcima na poslužavniku. - Jašvin mi je rekao da pijem, da se osvežim.

- E, baš nam juče dosadiste - reče jedan od ovih što dođoše - celu noć

nismo trenuli.

- Ah, a kako smo tek završili! - pričao je Petricki. - Volkov se popeo na krov i govori kako mu je teško i tužno. Ja viknuh: dajte muziku, svirajte žalosni marš! I on ti lepo zaspao na krovu uz zvuke žalosnog marša.

- Pij, pij rakije, to je dobro, a zatim selterske vode i što više limuna - govorio je Jašvin stojeći nad Petrickim kao mati kad nudi detetu lek - a zatim malo šampanja - tako jednu bocu.

- E, to je pametno. Čekaj, Vronski, da popijemo po jednu.

- Ne, zbogom, gospodo, ja danas ne pijem.

- A, zbilja, da ne otežaš? Onda ćemo mi sami. Daj selterske vode i limuna.

- Vronski! - povika neko kad je on već bio u hodniku.

- Šta je?

- Trebalo je i kosu da ošišaš, suviše je teška, naročito na ćeli.

Vronski je, zbilja, pre vremena počeo da ćelavi. On se veselo nasmeja pokazujući svoje lepe zube, namače kapu na ćelu, izađe iz hodnika i sede u kola.

- U konjušnicu! - reče, izvadi pisma da ih pročita, ali se predomisli i ostavi ih za docnije, pošto pregleda konje. - »Posle!...«

XXI

Privremena konjušnica, koliba od dasaka, bila je napravljena pored samog hipodroma, i tu je morala juče biti dovedena njegova kobila.

On je još nije video. Poslednjih dana nije sam izjahivao, nego je to poveravao treneru, dakle nikako nije znao u kakvom je stanju njegova kobila. Tek što iziđe iz kola, a njegov konjušar (grum)^[69], koga su zvali dečkom, poznavši izdaleka njegova kola, pozva trenera. Suvonjavi Englez u visokim čizmama i kratkom žaketu, sa pramenjem dlaka ostavljenim samo u podbratku, neveštim džokejskim hodom šireći laktove i ljuljajući se, iziđe na susret.

- Kako je Fru-Fru? - upita Vronski na engleskom.

- *All right, sir* - sve je ispravno, gospodine, - negde iz sredine grla se ču Englezov glas. - Bolje je da ne idete k njoj - dodade on skidajući šešir. - Metnuo sam joj korpu na usta, pa je uzbuđena. Ne idite, bolje je, jer to draži konja.

- Ne, ući ću. Hoću da je vidim.

- Hajdemo - ne otvarajući usta i namršteno reče Englez, i mašući laktovima pođe napred svojim raštrafljenim korakom.

Uđoše u malo dvorište pred barakom. Dežurni, u čistoj bluzi, nagizdan, otresit dečko, sa metlom u ruci, sreće ih i pođe za njima. U baraci, bilo je po zasebnim odeljenjima pet nonja; Vronski je znao da tu mora danas biti doveden, i da se već i nalazi tu njegov glavni suparnik, alatasti Gladijator Mahoćinov. Još više nego svoga konja Vronski je želeo da vidi Gladijatora, koga dosad nije video; ali Vronski je znao da po zakonima pristojnosti u konjskom sportu ne samo što se ne može videti, nego je nepristojno i raspitivati o njemu! Dok je išao po hodniku, dečko otvori vrata od drugog odeljenja s leve strane, i Vronski spazi alatastog krupnog konja sa belim nogama. Znao je da je to Gladijator, ali sa osećanjem čoveka koji okreće glavu od tuđeg otvorenog pisma, on se okrenu i priđe odeljenju u kome je bila Fru-Fru.

- Onde je konj Mak... Mak... nikad ne mogu da izgovorim to ime - reče Englez, pokazujući preko ramena palcem sa prljavim noktom na odeljenje Gladijatorovo.

- Mahoćinov? Da, to je moj ozbiljan suparnik - reč Vronski.

- Kad biste ga vi jahali - reče Englez - Ja bih se kladio za vas.

- Fru-Fru je nervnija, a onaj je jači - reče Vronski osmejkujući se na pohvalu svome jahanju.

- Kod trke s preponama sva je stvar u jahanju i u pluck - reče Englez.

Pluck-a, to jest, energije i smelosti. Vronski ne samo da je u sebi imao dovoljno, nego je, što je mnogo važnije, bio tvrdo uveren da niko u svetu nema toga pluck-a više nego on.

- A vi jamačno znate da nije bilo potrebno veliko znojenje.

- Nije bilo potrebno - odgovori Englez. - Molim va ne govorite glasno. Konj se uzbuđuje - dodade on klimnuvši glavom prema zatvorenom odeljenju pred kojim su stajali, i gde se čuo, po slami, topot nogu koje se premeštaju.

On otvori vrata i Vronski uđe u slabo osvetljeno odeljenje. U odeljenju, prenoseći se s noge na nogu na svežoj slami, stajala je vrana kobila sa korpom na ustima. Razabravši se u polusvetlosti odeljenja, Vronski baci jedan opšti pogled na sve oblike svoje ljubimice. Fru-Fru je bila srednjega rasta i po oblicima ne besprekorna. Bila je sva uskih kostiju; mada se grudni koš jako isturio napred, ipak su joj grudi bile uske. Sapi, malo opuštene naniže, a na nogama, osobito zadnjim, ukošena kopita. Mišići zadnjih i prednjih nogu nisu bili osobito krupni, ali u pojasu kobila beše neobično široka, što je osobito padalo u oči sad, posle potrebne trenaže i spalog trbuha. Nožne kosti ispod kolena, gledane spreda, videle se ne deblje od prsta, a neobično široke, gledane sa strane. Cela kobila, osim rebara, činila se kao zgnječena s bokova i saterana unutra. Ali je imala jednu osobinu koja, činila da se svi nedostaci zaborave; ta osobina bila je krv, krv koja se ispoljava, kako Englezi kažu. Jako istaknuti ribići, ispod mrežice od žila razapete pod tankom, pokretnom glatkom kao atlas kožom, bili su kao kost čvrsti. Suvonjava glava, sa ispupčenim sjajnim i veselim očima, širila se pri čeljusti u istaknute nozdrve sa pregradnom opnom iznutra napivenom krvlju. U celoj pojavi, a osobito u glavi, video se određen, energičan, i u isto vreme nežan izraz. Bila je to jedna od onih životinja koje, čini ti se, ne govore samo zato što im mehaničko uređenje usta to ne dopušta.

Vronskom se bar učinilo da je razumela sve što je on sad gledajući u nju,

osećao.

Čim Vronski uđe, ona duboko udahnu u sebe vazduh, iskosi svoje ispućeno oko tako da se beonjača zakrvavi, i sa suprotne strane je gledala na ušavše tresući korpom i elastično stajući s noge na nogu.

- Eto, vidite kako je uzbuđena - reče Englez.

- O, mila moja! O! - govorio je Vronski prilazeći kobili i umiljavajući joj se.

Ali što se on bliže primicao, ona je sve više bila uznemirena. Tek kad je prišao njenoj glavi, odjednom se stiša, a mišići joj zaigraše pod tankom nežnom dlakom. Vronski je pomilova po tvrdom vratu, popravi joj pramen grive koji beše prešao na drugu stranu vrata, i primače svoje lice k njenim raširenim, tankim kao krilo slepog miša nozdrvama. Kobila zvučno udahnu i ispusti vazduh iz napregnutih nozdrva, uzdrhta, priljubi oštro uho i opruži čvrstu crnu usnu ka Vronskom, kao da želi da ga uhvati za rukav. Ali setivši se korpe, otresnu njome, i opet se počeo premeštati s noge na nogu.

- Budi mirna, milo moje, budi mirna! - reče on pogladivši je po sapima i radostan što je konja našao u najboljem stanju, iziđe iz odeljenja.

Uzbuđenje konja prešlo je i na Vronskog; osećao je da mu krv juri k srcu, i da isto onako kao konj, hoće da se kreće i da ujeda; osećao je i strah i radost.

- Dakle, uzdam se u vas - reče Englezu - u šest i po da budete na mestu.

- Sve u redu - reče Englez. - A vi, kuda ćete, milorde? - upita iznenada, upotrebivši naziv *my-Lord*, koji gotovo nikad nije upotrebljavao.

Vronski začuđeno podiže glavu, i pogleda, kako je samo on umeo da gleda, ne u oči nego u čelo Englezu, čudeći se smelosti njegovog pitanja. Ali razumevši da je Englez, upravljajući takvo pitanje, gledao na njega ne kao na gospodara nego kao na džokeja, odgovori mu:

- Idemo do Brjanskog, kroz jedan sat biću kod kuće.

»Koliko puta mi danas zadaju to pitanje!« reče u sebi i pocrvene, što je kod njega retko bivalo. Englez ga pažljivo pogleda, i kao da je znao kuda Vronski ide, dodade:

- Najglavnije je biti spokojan pred trkom - reče - budite raspoloženi i nizašta se ne uzbuđujte.

- *All right* - smeškajući se odgovori Vronski, uskoči u kola i naredi: u Peterhof.

Tek što je odmakao nekoliko koraka, kad oblak, koji je još od jutra pretio kišom, naiđe i lijnu pljusak.

»Ne valja - pomisli Vronski dižući krov kola. - I inače je vlažno, a sad će se

sasvim raskaljati.« Sedeći sam u zatvorenim kolima izvadi pismo materino i ceduljicu od brata i pročita ih.

Da, sve jedno te jedno. I mati, i brat, i svi nalaze za potrebno da se mešaju u njegove intimne stvari. To mešanje izazva u njemu ljutnju - osećanje koje se u njemu retko javljalo. »Šta se njih tiče? Zašto svaki smatra za svoju dužnost da se brine o meni? I zašto se svi vrzmaju oko mene? Zbog toga što vide da je to nešto što oni ne mogu da shvate. Kad bi ovo bila obična, niska, svetska ljubavna veza, oni bi me ostavili na miru. Ali osećaju da je ovo nešto drugo, da ovo nije igračka, da je meni ta žena draža od života. to je ono što ne razumeju, i zato im je krivo.

Kakva god bude bila naša sudbina, mi smo je stvorili, i mi se ne žalimo na nju - govorio je sjedinjujući u reči mi sebe i Anu. - Da, hoće da nas uče kako da živimo. Nemaju pojma o tom šta je sreća, ne znaju da bez ove ljubavi za nas nema ni sreće, ni nesreće - nema života«, mislio je Vronski.

Ljutio se na sve zbog njihova mešanja baš zato što je osećao da su svi oni u pravu. Osećao je da ljubav koja ga vezuje za Anu nije trenutak zanosa koji će proći, kao što prolaze svetske veze, ne ostavljajući ni kod jednog ni kod drugog nikakvih tragova, osim prijatnih ili neprijatnih uspomena. Osećao je svu mučnost svoga i njenog položaja, svu teškoću skrivanja njihove ljubavi, koja je stajala pred očima sveta, sva laganja pretvaranja; lagati, pretvarati se, prenemagati se, misliti o drugima, dok je strast koja ih vezuje tako jaka, da oboje zaboravljaju na sve sem svoje ljubavi.

Jasno se sećao slučajeva, često ponavljanih, kad je morao da laže i da se pretvara, što je bilo protivno njegovoj prirodi; sećao se, osobito živo, više puta kod nje opaženog osećanja stida zbog potrebe da laže i da se pretvara. I u njemu se probudi čuvstvo, koje je ponekad nailazilo na njega od vremena kad se upoznao sa Anom. To je bilo čuvstvo mrskog gnušanja prema nečemu - da li prema Aleksiju Aleksandroviču, da li prema sebi, ili prema celom svetu - to nije tačno znao. Uvek bi gonio od sebe to čudnovato osećanje. Sad, stresavši s nastavi tok svojih misli.

»Da, ona je pre bila nesrećna, ali ponosita i mirna; sad ne može biti mirna i dostojanstvena, iako to ne pokazuje. Jest, to treba okončati«, reši u sebi.

I prvi put mu dođe u glavu jasna misao o tome da je preko potrebno prekinuti tu laž, i što pre to bolje. »Da ostavim sve i ja i ona, i da se sklonimo negde gde ćemo biti sami svojom ljubavlju«, reče u sebi.

XXII

Pljusak nije dugo trajao, i dok se Vronski približavao cilju uz najveći kas srednjaka koji je povlačio i pobočne konje, te su po blatu galopirali, sunce se ponovo ukaza, i ukazaše se krovovi letnjikovca; stare lipe po vrtovima s obe strane glavne ulice, zasijaše mokrim bleskom, sa grana je veselo kapala, a sa krovova tekla voda. Vronski više nije mislio o tome kako će pljusak pokvariti hipodrom, nego se radovao što će zahvaljujući ovoj kiši, Anu sigurno zateći samu kod kuće; zna je da Aleksije Aleksandrovič, koji se skoro vratio iz banje, još nije prešao iz Petrograda na letovanje.

Nadajući se da će je zateći samu, a da bi manje obratio na sebe pažnju, Vronski, kao što je uvek činio, siđe s kola ne prelazeći preko mostića, i uputi se pešice. I ne pođe ka ulazu sa ulice, nego uđe u dvorište.

- Je li doputovao gospodin? - upita baštovana.

- Nije. Gospođa je kod kuće. Izvolite na spoljni ulaz, tamo su momci, oni će vam otvoriti - odgovori baštovan.

- Ne, proći ću kroz vrt.

Uverivši se da je sama, a želeći da je iznenadi, jer joj nije bio obećao da će danas doći, a ona izvesno ne misli da će on pred samu trku to učiniti, uputi se terasi koja je izlazila u vrt; pridržavao je sablju i oprezno koračao po pesku putanje zasađene cvećem. Vronski zaboravi sad sve što je putem mislio o teškoći i težini svoga položaja. Mislio je samo: da će je sad videti, i to ne u mašti nego živu, svu, kakva je u samoj stvari. Već se peo po strmim stepenicama terase, kad se odjednom seti onoga što je uvek zaboravljao, a što je bilo najteže u njegovim odnosima prema njoj - seti se njenoga sina, sa njegovim upitnim nemilim pogledom, kako se njemu činilo.

Taj dečko, češće nego iko drugi, bivao je smetnja njihovim odnosima. Ako je on bio prisutan, ni Vronski ni Ana ne samo da nisu smeli govoriti o nečemu što ne bi mogli ponoviti pred svima, nego nisu sebi dopuštali da govore makar u aluzijama o onome što dečko ne bi razumeo. Nisu se o tome dogovarali, ali se to samo po sebi utvrdilo.

Obmanjivanje dečka smatrali bi kao uvredu sebi samima. U njegovu prisustvu, razgovarali su među sobom kao poznanici. Ali, i pored te obazrivosti, Vronski je često video upravljen na sebe pažljiv i pun nedoumice detinji pogled, neobičnu njegovu bojažljivost, nejednakost, čas ljubaznost, čas hladnoću i stidljivost dečka prema njemu. Dete kao da je osećalo da između ovoga čoveka i njegove matere postoji nekakav važan odnos čiji značaj ono ne može da shvati.

Zaista, dečko je osećao da ne može da shvati taj odnos; naprezao se, i nije mogao da protumači sebi kakvo osećanje treba da ima prema tom čoveku. Sa detinjskom osetljivošću da zapaža ispoljavana ljudska osećanja, on je jasno video da otac, guvernanta, dadilja, i svi, ne samo što Vronskog nisu voleli, nego su sa odvratnošću i strahom gledali na njega, mada nisu ništa govorili o njemu; a mati da gleda na njega kao na najboljega prijatelja.

»Šta li to znači? Ko je on? Kako treba njega voleti? Ako to ne razumem, ja sam kriv; ili sam glup, ili rđav dečko«, mislilo je dete, i otuda je dolazio onaj upitni, istražujući, delimice neprijateljski izraz, i bojažljivost, i nejednakost, zbog čega se tako nelagodno osećao Vronski. Prisustvo tog deteta izazivalo je u Vronskom ono neobjašnjeno osećanje mrskog gnušanja koje se u poslednje vreme u njemu počelo javljati. Prisustvo tog deteta izazivalo je u Vronskom i u Ani osećanje, slično osećanju moreplovca koji po kompasu vidi da se pravac, kojim se on brzo kreće, mnogo razilazi sa pravcem kojim treba ići, ali da nije u stanju zaustaviti kretanje, da ga ono u svaki minut udaljava više i više od pravoga pravca, i da je saznanje da odstupa od istinskog pravca isto što i priznanje da ide u propast.

To dete, sa svojim naivnim pogledom na život, bilo je Kompas koji je njima pokazivao stepen njihova odstupanja od onoga što su znali, ali nisu hteli da znaju.

Ovoga puta Serjoža nije bio kod kuće, i Ana je potpuno sama sedela na terasi očekujući povratak sina koji je otišao u šetnju, i koga je kiša uhvatila. Poslala je momka i devojkicu da traže, i sedela očekujući ih.

Obučena u belu široko krojenu haljinu, sedela je u uglu terase iza cveća, i nije čula Vronskog. Oborivši svoju crno-kudravu glavu, prislonila je čelo uz hladnu kantu za zalivanje što je stajala na ogradi, i obema divnim rukama, sa poznatim mu prstenjem, pridržavala kantu. Lepota cele figure, glave, vrata, ruku, svaki put je, kao neočekivano, poražavala Vronskog. On zastade gledajući je s ushićenjem. A kad htjede da kroči još jedan korak da bi joj se približio, ona oseti njegovo primicanje, odmače kantu i okrete k njemu zagrejano lice.

- Šta vam je? Vi ste bolesni? - reče on na francuskom, prilazeći joj. Htede da joj pritrči, ali setivši se da tu može biti još nekoga, obazre se prema vratima balkona i pocrvene, kao što je uvek crveneo osećajući da mora da se boji i da se obazire.

- Ne, zdrava sam - reče ustajući i stežući njegovu pruženu ruku. - Nisam očekivala... tebe.

- Bože moj! kako su hladne te ruke! - reče on.

- Ti si me uplašio - reče ona. - Sama sam, čekam Serjožu, otišao je u šetnju i treba ovuda da se vrati.

Ali pored sveg staranja da bude spokojna, usne su joj drhtale.

- Oprostite što sam došao, nisam mogao provesti dan da vas ne vidim - nastavi on na francuskom, kako je uvek govorio kad je izbegavao ono ledeno i nemogućno među njima vi, i opasno ti, na ruskom jeziku.

- Šta da oprostim? Meni je tako milo!

- Ali vi ste ili bolesni ili ozlojeđeni - nastavi on ne puštajući njenu ruku i naginjući se nad njom. - O čemu ste mislili?

- Sve o jednom istom - reče ona s osmejkom. Ana je govorila istinu. Ako bi je u kom bilo trenutku zapitali o čemu misli, ona bi bez pogreške mogla odgovoriti: o jednom istom, o svojoj sreći i o svojoj nesreći. Evo o čemu je mislila baš sad kad ju je iznenadio: mislila je zašto je drugima, na primer Betsi (ona je znala za njenu ljubavnu vezu s Tuškjevičem, koju je Betsi krila od sveta), sve to bilo lako, a njoj tako teško? Ta ju je misao sada, iz nekih razloga, osobito mučila. Ona ga upita o trkama. On joj odgovori, i videći da je uzbuđena, i starajući se da je razonodi, poče joj pričati najprostijim tonom o pripremama za trku.

»Da li da mu kažem ili ne? - mislila je, gledajući u njegove mirne umiljate oči. - On je tako srećan, tako zauzet trkama, da neće razumeti kako treba, neće razumeti sav značaj toga događaja za nas.«

- Ali ne rekoste mi o čemu ste mislili, kad sam ušao - reče on prekinuvši svoje pričanje - molim vas, recite mi!

Ona je ćutala, i pognuvši malo glavu gledala ga je ispod obrva očima koje su sijale iza dugačkih trepavica. Njena ruka, koja se igrala otkinutim listom, drhtala je. On je video sve to, i njegovo lice izrazi opet onu poslušnost i ropsku odanost koja je nju tako pridobijala.

- Ja vidim da se nešto dogodilo. Zar bih ma i za trenutak mogao biti spokojan znajući da ste vi u nevolji, a ja je s vama ne delim? Tako vam boga, recite mi! - ponavljao je molećivim glasom.

»Da, neću mu oprostiti ako ne shvati sav značaj ovoga. Bolje i da mu ne govorim, zašto da ga kušam?« mislila je Ana jednako ga gledajući, i osećajući da se njena ruka s listićem sve više i više trese.

- Tako vam boga! - ponovi on dohvativši joj ruku.

- Da kažem?

- Da, da, da...

- Ja sam trudna - reče ona tiho i lagano.

Listić u njenoj ruci zadrhta još jače; ona ne skidaše s njega očiju trudeći se da vidi kako će on to primiti. On preblede, htede nešto da kaže, ali zastade, ispusti njenu ruku i obori glavu. »Da, razumeo je sav značaj ovog događaja«, pomisli ona i zahvalno mu steže ruku.

Ali, Ana se prevarila da je on značaj ovog saopštenja razumeo onako kako je to ona, žena, razumevala. Kad ču ovu vest, on sa dvostrukom jačinom oseti nastup onog osećanja mržnje prema nekome; a u isto vreme razumede da je kriza, koju je želeo, sad nastupila; ne može se više kriti od muža, neophodno je na neki način i što pre prekinuti ovaj neprirodan položaj. Osim toga, njeno uzbuđenje fizički pređe na njega. On je pogleda umiljatim, poniznim pogledom, poljubi joj ruku, ustade, i čuteći prođe nekoliko puta po terasi.

- Jest - reče on odlučno, prilazeći joj. - Ni ja, ni vi nismo gledali na naš odnos kao na igračku, i sad je naša sudbina rešena. Neophodno je okončati - reče on obazirući se - sa ovom laži u kojoj živimo.

- Okončati? Kako da okončamo, Aleksije? - reče tiho.

Ona je sad bila mirna, lice joj je obasjavao nežan osmejak.

- Ostaviti muža, i spojiti naš život.

- On je spojen i ovako - jedva čujno odgovori ona.

- Jest, ali sasvim, sasvim.

- Ali kako, Aleksije, nauči me, kako? - reče ona s tužnim podsmehom svome bezizlaznom položaju. - Zar ima izlaza iz ovakvog položaja? Zar ja nisam žena svoga muža?

- Iz svakog položaja ima izlaza. Treba se odlučiti - reče on. - Sve je bolje negoli taj položaj u kojem ti živiš. Ja vidim kako tebe muči sve, i svet, i sin, i muž.

- Ah, muž zaista ne - reče ona s običnim osmejkom. - Ne znam, ali ja ne mislim o njemu, njega nema.

- Ti govoriš neiskreno. Ja znam tebe. Tebe muči i on.

- Ta on i ne zna - reče ona, i odjednom joj se lice obli jasnim rumenilom; obrazi, čelo i vrat pocrveneše, i suze stida se pojavile na očima. - Ali nemojmo govoriti o njemu.

XXIII

Vronski je nekoliko puta pokušavao, iako ne tako odlučno kao sada, da je navede na razmišljanje o svome položaju, i uvek nailazio na istu površnost i lakoću u suđenju kojem je i sad odgovorila na njegovo izazivanje. Kao da je u tome bilo nečega što ona nije mogla ili nije htela sebi da jasno predstavi, kao da bi, čim počne da o tome govori, ona, prava Ana, odlazila nekud, povlačila se u samu sebe, a na njeno mesto stupala druga, čudnovata, tuđa žena koju on nije voleo, koje se bojao, i koja mu se odupirala. Ali sad se rešio da joj kaže sve.

- Zna li on, ili ne zna - reče Vronski svojim običnim čvrstim i spokojnim tonom - zna li on, ili ne zna, nas se to ništa ne tiče. Mi ne možemo, vi ne možete tako ostati, osobito sad.

- Pa šta, po vašem, da se radi? - upita ona sa istim lakim podsmehom. Njoj, koja se tako bojala da on njenu trudnoću ne shvati olako, bilo je sad krivo što je iz toga izvodio neophodnost da se nešto preduzme.

- Kazati mu sve, i ostaviti ga.

- Vrlo dobro; uzmimo da ja to učinim – reče ona.

- Znate li šta će biti? Ja vam to mogu unapred ispričati - i zla svetlost zasija u njenim očima koje trenutak ranije behu tako ljupke. - »A, vi volite drugoga, i stupili ste s njim u grešne odnose? (Predstavljajući muža, ona je, isto onako kao što čini Aleksije Aleksandrovič, naglasila reč grešne.) Ja sam vam predočavao sve posledice u verskom, građanskom i porodičnom odnosu. Vi me niste poslušali. Sada, ja zaista ne mogu izlagati sramu svoje ime... - i ime moga sina, htela je reći, ali nije mogla da zbija šalu sa sinom... - izlagati sramu svoje ime« - i još dalje u tom smislu - dodade ona. - Sve u svemu, on će reći, sa svojstvenim mu državničkim manirom, jasno i tačno, da me ne može pustiti, ali da će preduzeti potrebne mere da spreči skandal. I učiniće, mirno i tačno, sve što kaže. Eto, šta će biti. To nije čovek, nego mašina, i to opaka mašina, kad se naljuti - dodade ona, sećajući se Aleksija Aleksandroviča sa svima pojedinostima njegove pojave, načina govora, i okrivljujući ga za sve

što je mogla u njemu naći rđavog, ne opraštajući mu baš ništa pred licem strašne krivice kojom je ona pred njim bila kriva.

- Ali, Ana - reče Vronski ubedljivim, mekim glasom, starajući se da je umiri - ipak je potrebno da mu se kaže, a posle ćemo se upravljati prema onome šta on bude preduzeo.

- Šta ćemo raditi? Da bežimo?

- A zašto da i ne bežimo? Ja ne vidim mogućnost da nastavimo ovakav život... I ne sebe radi - ja vidim da vi patite.

- Jeste, pobeći, postati vaša ljubavnica - reče ona pakosno.

- Ana! - nežno je koreći reče on.

- Jeste - nastavi ona - postati vaša ljubavnica, i upropastiti sve...

Opet htjede reći: sina, ali nije mogla da izgovori tu reč.

Vronski je teško primao kako njena jaka i čestita priroda može da snosi ovaj lažan položaj, i da ne želi izlaza iz njega; ali se nije dosećao da je glavni uzrok za sve to bila reč sin, koju ona nije mogla da izgovori. Ona pak, kad bi mislila o sinu, i njegovim budućim odnosima prema materi koja je odbegla od njegova oca, nju je hvatao takav strah od onoga što je učinila, da nije bila u stanju ozbiljno razmišljati, nego se, kao žena, trudila da sebe umiri lažnim mislima i rečima, kako bi sve i dalje ostalo kako jeste, i kako bi na taj način ona mogla zaboraviti strašno pitanje: šta će biti sa sinom.

- Ja te molim, ja te preklinjem - odjednom, i sasvim drugim, iskrenim i nežnim tonom reče ona, uzevši Vronskog za ruku - ne govori nikad o tome sa mnom.

- Ali, Ana...

- Nikad. Ostavi to meni. Ja sam svesna sve niskosti, sveg užasa moga položaja, ali to nije tako lako rešiti kao što ti misliš. Ostavi to meni, i slušaj me. Ne govori nikad sa mnom o tome. Obećavaš li mi?... Ne, ne, obećaj mi!...

- Sve ti obećavam, ali ne mogu biti miran, osobito posle ovoga što si kazala. Ja ne mogu biti miran kad ti nisi mirna...

- Ja? - ponovi ona. - Meni je, zbilja, ponekad teško; ali to će proći, ako nikad ne budeš govorio sa mnom o tome. Kad o tome govoriš sa mnom, samo tada me to muči.

- Ne razumem - reče on.

- Ja znam - prekide ga ona - kako je teško tvojoj čestitoj prirodi lagati, i ja te žalim. Često mislim kako si mogao radi mene upropastiti svoj život.

- Ja sam sada isto to mislio - reče on - kako si ti zbog mene žrtvovala sve. I

ne mogu oprostiti sebi što si nesrećna.

- Ja nesrećna? - reče ona približujući mu se i sa ushićenim osmejkom ljubavi gledajući u njega -... ja, ja sam kao gladan čovek kome su dali da jede. Možebiti da mu je hladno, da mu je odelo pocepano, i da ga je sramota, ali on nije nesrećan. Ja nesrećna? Ne, evo moje sreće...

Ču glas sina koji se vraćao; pregleda brzim pogledom terasu, naglo ustade. Pogled joj zaplamti poznatim mu ognjem; brzim pokretom podiže svoje lepe, prstenjem pokrivenne ruke, uze ga za glavu, pogleda ga dugim pogledom, i primaknuvši svoje lice sa otvorenim nasmejanim usnama, brzo ga poljubi u usta i u oba oka, pa ga otisnu. Htede da ode, ali je on zadrža.

- Kada? reče šapatom, gledajući je sa ushićenjem.

- Danas, u jedan sat po ponoći - prošapta, i teško uzdahnuvši pođe svojim lakim i hitrim korakom u susret sinu.

Serjožu je iznenadila kiša u velikom parku, i on se sa dadiljom bio sklonio u paviljonu.

- Dakle, do viđenja - reče ona Vronskom. - Skoro će i vreme za trke. Betsi je obećala da će svratiti po mene.

Vronski pogleda na sat i žurno ode.

XXIV

Kad je Vronski pogledao u sat na balkonu Karenjinih, bio je takođe uzbuđen i zauzet svojim mislima, da je doduše video strelicu na satu ali nije razabrao koliko je sati. On iziđe na ulicu i uputi se, pažljivo koračajući po blatu, ka svojim kolima. Bio je do takvog stepena obuzet osećanjem prema Ani, da nije ni mislio o tome koliko je sati i da li još ima vremena da ode do Brjanskog. U njemu je ostala, kao što to često biva, samo ona sposobnost pamćenja koja pokazuje šta još ima da se uradi. Vronski priđe kočijašu koji beše zaspao na boku, u kosoj senci guste lipe, pogleda sa zadovoljstvom na roj mušica koje su u čitavim stubovima treptale iznad jakih konja, probudi kočijaša, skoči u kola i naredi da vozi k Brjanskom. Tek kad odmače oko sedam kilometara, on se pribra, pogleda u sat, vide da je pet i po sati i da je odocneo.

Toga dana bilo je nekoliko trka: trka eskortne jedinice, zatim oficirska trka sa dužinom staze od dve vrste, druga oficirska sa dužinom staze od četiri vrste, i ona trka u kojoj je Vronski imao da se takmiči. Na svoju trku ima vremena da stigne; ali ako pođe do Brjanskog, stići će u poslednji čas, pošto već dođe sav Dvor. To ne bi bilo lepo. Ali, dao je reč Brjanskom da će doći, i zato odluči da ide, i naredi kočijašu da ne štedi konje.

Stiže do Brjanskog, probavi kod njega pet minuta, pojuri natrag. Brza vožnja potpuno ga umiri. Sve mučno u njegovom odnosu prema Ani, sva neodređenost koja zaostade posle njihovog razgovora, sve to izlete iz njegove glave, i sad je sa nasladom i uzbuđenjem mislio o trci, o tome da će ipak stići na vreme, a pokatkad bi sinula u njegovoj mašti, kao jasna svetlost, misao o sreći zbog sastanka koji je očekivao ove noći.

Misao o predstojećoj trci obuzimala ga je više i više ukoliko je dublje i dublje ulazio u atmosferu trka, prestižući ekipaže koji su iz Petrograda i sa letnjikovaca išli na trke.

U njegovom stanu nije bilo nikoga; svi su već bili na trkalištu, samo je lakej čekao kod vrata. Dok se Vronski presvlačio, lakej mu saopšti da je već

otpočela druga trka, da su mnoga gospoda dolazila i raspitivala za njega, i da je dečko iz konjušnice dvaput dotrkivao.

Pošto se preobukao, bez žurbe (on se nikad nije žurio, niti je gubio prisebnost), Vronski naredi kočijašu da vozi ka barakama. Od baraka, videlo se čitavo more ekipaža, pešaka, vojnika, koji su okružavali hipodrom; i videlo se da u paviljonima vrvi svet. Trčala se, verovatno, druga trka, jer baš onda kad je on ulazio u baraku, začu se zvonice. Približiv se konjušnici on srete belonogog alata, Mahoćinova Gladijatora, koga su, pokrivenog šarenim pokrovцем u narandžastoj i plavoj boji, vodili na hipodrom.

- Gde je Kord? - upita Vronski konjušara.

- U konjušnici, sedla konja.

U otvorenoj pregradi, Fru-Fru je već bila osedlana. Spremali su se da je izvedu.

- Da nisam odocneo?

- *All right! All right!* Sve je ispravno, sve je ispravno - reče Englez - ne uzbuđujte se.

Vronski još jedanput baci pogled na divne, njemu tako drage oblike konja, koji je drhtao celim telom, i jedva se odvojivši od toga prizora, iziđe iz barake. Doveze se do paviljona u najzgodnije vreme, kad nije obratio na sebe ničiju pažnju. Baš se završavala druga trka, i sve oči behu upravljene na gardista napred, i husara za njim, koji su iz sve snage terali konje i primicali se porednom stubu. Iz sredine, i izvan kruga, svi su se tiskali ka porednom stubu; grupa vojnika i oficira konjičke garde izražavala je gromkim klicanjem radost zbog pobeđe svoga oficira i druga. Vronski neprimećeno uđe u sredinu gomile gotovo u isto vreme kad udari zvono, koje je oglašavalo svršetak trke, i kad se visoki, blatom poprskani gardist koji je stigao prvi, opusti u sedlu i poče popuštati dizgine svome alatastom, od znoja potamnelom pastuvu koji je teško disao.

Izbacujući s naprežanjem noge, pastuv skрати brzi hod svog velikog tela, a gardijski oficir, kao čovek koji se probudio iz teškog sna, obazre se unaokolo i jedva se osmehnu. Gomila ljudi, poznatih, okruži ga.

Vronski je namerno izbegavao onu odabranu velikosvetsku gomilu koja se odvojena od drugih slobodno kretala i razgovarala pred paviljonima. Doznao je da je tamo bila i Karenjina, i Betsi, i žena njegovog brata, i naročito, da se ne bi rastrojao, ne htede im prići. Ipak, poznanici su ga neprestano sretali i zaustavljali, pričali mu pojedinosti svršenih trka i raspitivali zašto je odocneo.

Kad trkače pozvaše u paviljon da prime nagrade, i kad se svi okretoše tamo, stariji brat Vronskog, Aleksandar, pukovnik sa aćutantskim gajtanima, srednjeg rasta i tako isto snažan kao i Aleksije, ali lepši, rumen, sa crvenim nosom i pijanački otvorenim licem, priđe mu.

- Jesi li dobio moju ceduljicu? - reče on. - Nikad te čovek ne može naći kod kuće.

Aleksandar Vronski, bez obzira na raskalašan, i osobito pijanački život, koji je vodio i po kojem su ga svi znali, bio je potpuno dvorski čovek.

Govoreći sad s bratom o vrlo neprijatnoj za brata stvari, i znajući da mnoge oči mogu biti upravljene na njih, održavao je nasmejan izgled, kao da s bratom govori o nekakvoj običnoj lakrdiji.

- Dobio sam, i ne znam, zbilja, oko čega se ti brineš? - reče Aleksije.

- Brinem se, jer mi je sad baš primećeno da te nema, i da su te u ponedeljak videli u Peterhofu.

- Ima stvari o kojima mogu suditi samo oni koji su neposredno njima zainteresovani, a stvar o kojoj se ti toliko brineš, takva je...

- Da, ali tada se ostavlja služba, ne...

- Ja te molim da se ne mešaš, i to je sve.

Natmureno lice Aleksija Vronskog poblede i donja vilica zadrhta, što je kod njega retko bivalo. Kao čovek vrlo dobra srca, on se retko ljutio, ali kad se ljutio, i kada mu je drhtao podbradak, onda je bio opasan, što je Aleksandar Vronski dobro znao. Aleksandar Vronski se osmehnu veselo.

- Ja sam samo hteo da ti predam pismo materino. Odgovori joj, i ne uzbuđuj se pred trku. *Bonne chance*^[70] - dodade smešeći se i ode.

Odmah zatim, prijateljski pozdrav opet zaustavi Vronskog.

- Ne vidiš prijatelje! Dobar dan, *mon cher*^[71] - reče Stepan Arkadijevič, koji se i ovde, usred ovog petrogradskog bleska, isto onako kao i u Moskvi, blistao svojim rumenim licem i sjajnim raščešljanim zaliscima. - Juče sam doputovao i veoma mi je milo što ću gledati tvoj trijumf. Kad ćemo se videti?

- Svrati sutra u menažu - reče Vronski, i stegnuvši ga, izvinjujući se, za rukav od kaputa, ode u sredinu hipodroma gde su već uvodili konje za veliku trku s preponama.

Oznajene i zamorene konje koji su već trčali, konjušari su odvodili kući, a na njihovo mesto dolazili su, jedan za drugim, za sledeću trku, novi, odmorni, većim delom engleski konji, u kapama, sa uvučenim trbusima, tako da su ličili na čudnovate ogromne ptice. S desne strane vodili su tanku lepoticu

Fru-Fru, koja je kao na oprugama koračala na svojim gipkim i dosta dugim zglobovima. U blizini njenoj skidali su pokrivač sa mekouhog Gladijatora. Krupni, divni, potpuno pravilni oblici pastuva, sa vanrednim zadnjim delom, i neobično kratkim, do samih kopita usađenim člankovima, nehotice su privlačili pažnju Vronskog. On htede da priđe svome konju, ali ga opet zadrža jedan poznanik.

- A, evo i Karenjin! - reče mu poznanik s kojim je razgovarao. - Traži ženu, a ona je u sredini paviljona. Niste je videli?

- Ne, nisam - odgovori Vronski, i odmah, ne pogledavši paviljon u kojem je bila Karenjina, priđe svom konju.

Vronski još ne stiže da pregleda sedlo, koje je ranije trebalo da podesi, kad trkače pozvaše u paviljon da uzmu brojeve i da se rasporede. Sedamnaest oficira, sa ozbiljnim, strogim, mnogi sa bledim licima iskupiše se u paviljonu i razuzeše brojeve. Vronskom dopade broj 7. Začu se komanda: »Jaši!«

Osećajući da on, zajedno sa ostalim trkačima, predstavlja sada središte na koje su upravljani svi pogledi, Vronski, u napregnutom stanju, kada su njegovi pokreti obično postajali lagani i spokojni, priđe svom konju. Za trkačku svečanost Kord beše obukao svoj paradni kostim: crni zakopčani redengot, vrlo ukrućeni okovratnik koji mu je podupirao obraze, okrugao crn šešir, i visoke čizme. On je, kao i uvek, bio miran i dostojanstven; držao je konja za oba dizgina stojeći pred njim. Fru - Fru je neprimetno dahtala, kao u groznici. Njeno oko, puno plama, gledalo je iskosa na Vronskog koji joj se primicao. Vronski zavuče prst pod kolan. Konj još više iskosi pogled, iskezi se i načulji uho. Englez napući usne, želeći da se osmehne na to što proveravaju njegovo sedlanje.

- Usednite, manje će se konj uzbuđivati.

Vronski se poslednji put obazre na svoje takmace. Znao je da ih u trci više neće videti. Dvojica su već išli napred ka mestu odakle će se poći. Galjcin, jedan od opasnih takmaca i prijatelj Vronskog, vrteo se oko doratastog ždrepcu koji se nije dao uzjahati. Mali husar, u uskim pantalonama, galopirao je, zguren kao mačak na sapima, u želji da podražava Englezima. Knez Kuzovljev sedeo je, bled, na svojoj krvnoj kobili iz ergele Grabovskog, koju je Englez vodio za uzde. Vronski i svi njegovi drugovi znali su dobro Kuzovljeva, i njegovu osobinu »slabih« živaca i strašnog samoljublja. Znali su da se bojao svega, bojao se da jaše na kadrovskom konju; ali sad baš stoga što je bilo strašno, što ljudi tu lome vratove, što kod svake prepone stoji doktor sa bolničkim kolima pod crvenim krstom i milosrdnom sestrom, on se rešio da trči. Vronski i on susretoše se pogledima, i Vronski mu ljubazno i sa

odobravanjem namignu. Jednoga Vronski nije video - glavnog suparnika, Mahoćina na Gladijatoru.

- Ne žurite - reče Kord Vronskom - i imajte u vidu jedno: ne zadržavajte je kod prepona, niti je gonite, pustite je da bira kako će.

- Dobro, dobro - reče Vronski dohvativši dizgine.

- Ako je moguće, vodite trku; ali ne očajavajte do poslednjeg trenutka, ako biste bili pozadi.

Konj se još i ne pomače, a Vronski jakim i gipkim pokretom stade u čelični izvijen stremen i lako i čvrsto uskoči u sedlo čija koža je škripala pod njegovim krutim telom. Našavši desnom nogom stremen, on naviknutim pokretom poravna između prstiju duple dizgine, i Kord spusti uke. Fru-Fru, čisto ne znajući kojom nogom prvo da kroči, istežući dugim vratom dizgine, pođe kao na oprugama, ljuljajući jahača na svojim gipkim leđima. Ubrzavajući korake, Kord je išao za njima. Uzbudeni konj, trudeći se da obmane jahača, zatezao je dizgine čas s jedne čas s druge strane, i Vronski se uzalud starao da ga umiri glasom i rukom.

Već su se primicali k zajaženoj reci idući ka mestu odakle su imali da ih puste. Neki trkači bili su napred, neki pozadi, kad odjednom Vronski ču za sobom, po kaljavom putu, zvuke konjskog galopa, i Mahoćin ga prestiže na svom čarapastom mekouhom Gladijatoru. Mahoćin se osmehnu, pokazav svoje dugačke zube, ali ga Vronski srdito pogleda. On ga uopšte nije voleo, sad pak smatrao ga je za najopasnijeg takmaca, bilo mu je krivo što ga je prošao i time samo ražestio njegovog konja.

Fru-Fru izbacila levu nogu za galop, učini dva skoka, i ljuteći se na zategnute dizgine pređe u drhtavi kas koji je izbacivao jahača. Kord se takođe namršti i gotovo kasaše uporedo s Vronskim.

XXV

U trci je učestvovalo svega sedamnaest oficira. Trka trebalo da se održi na velikom elipsastom krugu od četiri kilometra, ispred paviljona.

Na tom krugu bilo je postavljeno devet prepona: reka; velika od dva aršina daščana barijera pred samim paviljonom; suv rov; rov s vodom; strmi brežuljak; irlandski banket (jedna od najtežih prepona), koji se sastojao iz bedema od šiblja iza kojeg je bio rov koji konj ne vidi pre skoka, tako da mora ili preskočiti obe prepone, ili se skrhati; zatim još dva rova s vodom i jedan suv - i svršetak trke bio je prema paviljonu.

Ali trka nije počinjala od kruga, nego za sto hvati u stranu od njega, i na tom rastojanju bila je prva prepona - zajažena reka od tri aršina širine, koju su jahači mogli, po volji, i preskakati ili prebroditi.

Jahači su se triput ravnali, ali uvek bi poneki konj iskočio, te se moralo vraćati natrag. Pukovnik Sestrin, znalac i veštak u puštanju trkača, počeo se već ljutiti, »naposletku i četvrti put viknu: »napred!« - i jahači kretoše.

Svi pogledi, svi dogledi behu upravljani na šarenu gomilu jahača za sve vreme dok su se ravnali.

»Pošli su! Trče!« začu se sa svih strana posle tišine i očekivanja.

I pojedinci i čitave gomilice pešaka počеше pretrčavati s mesta na mesto, da bolje vide. U prvi mah okupljena grupa jahača rasteže se, videlo se kako se po dvojica, po trojica, i jedan za drugim približavaju reci. Gledaocima se činilo da jašu i prilaze zajedno, ali za jahače su i sekundi bili razlike koje su imale velikog značaja.

Uzbuđena i vrlo nervna Fru-Fru propusti prvi trenutak, i nekoliko konja ugrabiše pre nje; ali ne dođoše još do reke, a Vronski, koji je svom snagom držao konja, uleglog u dizgine, lako preteče trojicu, i pred njim ostadoše samo alatasti Gladijator Mahoćinov koji je lako i ravnomerno odskakao pred samim Vronskim, i još pred svima njima divna Dijana koja je nosila na sebi ni živog ni mrtvog Kuzovljeva.

Prvih trenutaka Vronski još nije vladao ni sobom ni konjem. Do prve prepreke - reke - nije mogao da upravlja kretanjem konja.

Gladijator i Dijana primicali su se zajedno, i gotovo se u istom trenutku podigoše nad rekom i preleteše na drugu stranu; ne znaš kako, kao u letu, izvi se za njima Fru-Fru; ali u času kad se Vronski oseti u vazduhu, on odjednom spazi, gotovo ispod svoga konja, Kuzovljeva, koji se koprcao s Dijanom s onu stranu reke. (Kuzovljev je ispustio dizgine posle skoka, i konj se strmoglavio s njim.) Te pojedinosti Vronski je saznao docnije, a sad je video samo to da se na mestu gde treba da stane Fru-Fru, može naći noga ili glava Dijanina. Ali Fru-Fru, kao mačka kad pada, učini u preskakanju napor nogama i leđima, te mimoide konja i odjuri dalje.

»O, zlatna si!«, pomisli Vronski.

Posle reke, Vronski potpuno ovlada konjem i poče ga zadržavati s namerom da veliku barijeru pređe posle Mahočina, a na sledećem ravnom odstojanju od dve stotine hvata da pokuša da ga prođe.

Velika barijera bila je pred samim carskim paviljonom. Car, sav Dvor i gomile naroda gledali su u njih - u njega i Mahočina koji je za dužinu jednog konja bio pred njim - kad su se primicali đavolu (tako se zvala ta barijera). Vronski je osećao sve te na njega uprte poglede sa sviju strana, ali nije video ništa osim ušiju i vrata svoga konja, zemlje koja mu je jurila u susret, sapi i belih nogu Gladijatora koje su brzo odbijale takt pred njim i ostajale jednako na istom rastojanju. Gladijator se podiže, ne dodirnu ništa ničim, mahnu kratkim repom, i iščeze iz očiju Vronskog.

- Bravo! - ču se nečiji usamljeni glas.

U tom trenutku ispred očiju Vronskog, pred njim samim, iskočiše daske pregrade. Bez najmanje promene u kretanju, konj se izvi pod njim, daske iščezoše, i samo nešto lupi pozadi. Razljućena blizinom Gladijatora, Fru-Fru je poskočila odveć rano i udarila o pregradu zadnjim kopitom. Ali to ne izazva promenu u njenom trku, i Vronski, dobivši lopaticu blata u lice, razumede da je opet na istom rastojanju od Gladijatora. Opet vide pred sobom njegove sapi, kratak rep, i iste bele noge koje su se brzo kretale ali se nisu udaljavale.

U trenutku kad Vronski pomisli da sad treba proći Mahočina, Fru-Fru, pojmvši ono što je on mislio, bez svakog podstreka, znatno ubrza trk i stade se približavati Mahočinu sa najzgodnije strane, sa strane konopca. Ali Mahočin nije ustupao konopac. Tek što Vronski pomisli da može obići i sa spoljne strane, a Fru-Fru promeni nogu i stade baš tako obilaziti. Njeno rame koje je već počelo da tamni od znoja, poravna se sa sapima Gladijatora.

Nekoliko skokova prodoše naporedo. Ali pred preponom kojoj su se primicali, Vronski, da ne bi pravio veliki krug poče dejstvovati dizginama i brzo, na samom brežuljku, prođe Mahočina. Uzgred spazi njegovo lice poprskano blatom. Učini mu se čak da se Mahočin smeši. Vronski je prošao Mahočina, ali ga je istog časa osetio za sobom, i stalno slušao iza samih leđa odmereno skakanje i odsečno, još sasvim sveže disanje Gladijatorovih nozdruva.

Sledeće dve prepone, rov i barijera, preskočene su lako; ali Vronski sad bliže oseti frkanje i skok Gladijatorov. On potera konja, i s radošću oseti da konj lako ubrzava trk; zvuk Gladijatorovih kopita čuo se opet na predašnjem rastojanju.

Vronski je vodio trku - činio ono što je i sam hteo da čini i što mu je Kord savetovao - i sad je bio uveren u pobedu. Njegovo uzbuđenje, radost i nežnost prema Fru-Fru postajali su jači i jači. Hteo je da se osvrne nazad, ali nije smeo; starao se da umiri sebe i da ne tera konja, da bi očuvao u njemu snagu ravnu onoj koju je, on je to osećao, Gladijator još imao. Ostala je još jedna, najteža prepona; ako je pređe prvi, onda će prvi i stići. Već se primicao irlandskom banketu. I on i Fru-Fru videli su još izdaleka tu preponu, i oboje osetiše u sebi trenutnu sumnju. On po ušima konja primeti neodlučnost i podiže korbač, ali odmah oseti da je sumnja neosnovana - Fru-Fru je znala šta treba raditi. Ona ubrza trk i odmereno, onako kako je on i zamišljao, izvi se otisnuvši se od zemlje, predade se jačini inercije koja je prenese daleko iza rova, i u istom taktu, bez naprezanja, istom nogom Fru-Fru nastavi trčanje.

- Bravo, Vronski! - začuše se glasovi gomilice ljudi koji su stajali kod te prepone - on je znao: glasovi njegovog puka i prijatelja; nije mogao ne poznati glas Jašvinov, ali Jašvina nije video.

»O, lepotice moja!« tepao je Vronski u mislima svojoj Fru-Fru, i osluškivao uz to šta se dešava pozadi. »Preskoćio!« pomisli on, čuvši pozadi skok Gladijatorov. Ostala je još poslednja prepona, rov od dva aršina s vodom. Vronski nije ni mislio o njemu, već želeći da daleko izmakne kao prvi, poče raditi dizginama kružno, po taktu skoka dižući i spuštajući konju glavu. Osećao je da konj trči iz poslednje rezerve snage; ne samo da su mu vrat i ramena bili mokri, nego su duž grive, po glavi i po ostrim ušima probijale krupne kaplje znoja, i konj je disao oštro i kratko. Ali je znao da je ta rezerva snage više nego dovoljna za rastojanje od dve stotine hvati, koliko je još bilo ostalo. Samo po tome što je osećao da je bliže zemlji, i po naročitoj mekoti kretanja Vronski je znao kako je konj mnogo pojačao brzinu. Rov prelete kobila kao da ga nije ni opazila, prelete ga kao ptica. Ali u isti čas Vronski sa užasom oseti da je, izostavši od konjskog skoka, i sam ne znajući kako učinio

rđav, neoprostiv pokret spustivši se na sedlo. Odjednom se njegov položaj promeni, i on vide da se dešava nešto užasno. Još ne stiže da sebi da računa o tome šta se desilo, kad već pored njega promakoše bele noge alatastog pastuva, i Mahoćin u brzom trku projuri. Vronski je jednom nogom dodirivao zemlju, a njegov konj se navaljivao na tu nogu. Jedva stiže da istrgne nogu, kad konj pade na bok teško dišući, čineći svojim tankim oznojenim vratom uzaludna naprezanja da se digne, koprcajući se na zemlji kraj njegovih nogu kao ranjena ptica. Nezgodan pokret koji je Vronski učinio slomio je konju kičmu. Ali Vronski je to razumeo mnogo docnije. Sad je video samo toliko da se Mahoćin brzo udaljava, a da on, nihajući se, stoji sam na kaljavoj nepomičnoj zemlji, a pred njim, teško dišući, leži Fru-Fru, i izgibajući k njemu glavu gleda ga svojim divnim očima. Ne razumevajući još šta se desilo, Vronski je vukao konja za dizgine. On se opet počeo koprcati, kao riba, klaparajući krajevima sedla, poispravi prednje noge, ali kako nije bio u stanju da digne i sapi, zatetura i opet pade na bok, Sa bledim od užasa unakaženim licem i s dršćućom donjom vilicom Vronski udari konja potpeticom u trbuh i počeo ga opet vući za dizgine. Ali konj se nije micao; sa zarivenim nozdrvama u zemlju gledao je u gospodara svojim rečitim pogledom.

- Aaa! - jeknu Vronski uhvativši se za glavu.

- Aaa! šta sam učinio!... I izgubljena trka! I sopstvena krivica, sramna, neoprostiva! I ovaj nesrećni, dragi, upropašćeni konj!... Aaa! šta sam uradio!

Svet, doktor i pomoćnik, oficiri njegovog puka trčali su k njemu. Na nesreću svoju, Vronski je osećao da je on bio čitav i nepovređen. Konj je slomio kičmu, i bilo je rešeno da ga ubiju. Vronski nije mogao odgovarati na pitanja, niti je mogao s kim govoriti. Okrete se, i ne pogledavši kapu koja mu beše sletela s glave, ode sa hipodroma ne znajući ni sam kuda. Osećao se nesrećan. Prvi put u životu osetio je vrlo tešku nesreću, koja se ne da popraviti, i čiji je uzrok on sam.

Jašvin sa kapom stiže ga, doprati ga do kuće, i kroz pola sata Vronski dođe k sebi. Ali uspomena na ovu trku ostade zadugo u njegovoj duši kao najteža i najmučnija uspomena u njegovom životu.

XXVI

Spoljašnji odnosi Aleksija Aleksandroviča prema ženi bili su isti kao i ranije. Jedina razlika bila je u tome što je on još više bio zauzet poslom nego pre. Kao i pređašnjih godina, početkom proleća je otišao bio u banju u inostranstvo, radi popravke zdravlja koje se svake godine napornim zimskim radom narušavalo. I kao obično vratio se u julu, i odmah se sa pojačanom energijom prihvatio svoga običnog posla. Kao i obično, njegova se žena preselila na letovanje, a on je ostao u Petrogradu.

Od vremena kad je imao razgovor sa ženom, posle večere kod kneginje Tverske, nije nikad više govorio s Anom o svojoj sumnji i ljubomori; njegov uobičajen ton, kao da neko drugo lice predstavlja, dobro je došao za njegove sadanje odnose prema ženi. Bio je unekoliko hladniji prema ženi. Toliko, kao da je nešto nezadovoljan s njom zbog onog prvog noćnog razgovora u koji ona nije htela da uđe. U njegovim odnosima prema njoj stajala je senka male srdžbe i ništa više. »Ti nisi htela da se objasniš sa mnom - kao da je govorio on obraćajući se njoj u mislima - tim gore po tebe. Sad ćeš ti mene moliti, a ja neću hteti da se objašnjavam. Utoliko gore po tebe«, govorio je on misleno, kao čovek koji uzaludno pokušava da ugasi požar, pa se razljuti na svoje uzaludne pokušaje i rekne: »eto ti sad, pa izgori!«

On, taj pametni, i u službenim poslovima fini čovek, nije shvatao svu ludost takvog odnosa prema ženi. Nije shvatao stoga što se odveć bojao da shvati svoj pravi položaj, te je u duši zatvorio, zaključao i zapečatio kovčeg u kojem su se nalazila njegova osećanja prema porodici, tj. prema ženi i sinu. On, uvek pažljivi otac, krajem ove zime postade naročito hladan prema sinu, ponašao se prema njemu isto onako podrugljivo kao i prema ženi. »A, mladiću!« obraćao bi se sinu.

Aleksije Aleksandrovič mislio je i govorio da nijedne godine nije imao toliko službenog posla kao ove godine; on nije bio svestan da sam izmišlja poslove u ovoj godini, da je to sredstvo protiv otvaranja onog kovčega u kojem su ležala osećanja prema ženi i porodici, kao i misli o njima, i koja su osećanja postajala utoliko strašnija ukoliko su duže tamo ležala. Kad bi neko

imao pravo da upita Aleksija Aleksandroviča šta misli o ponašanju svoje žene, krotki mirni Aleksije Aleksandrovič ne bi ništa odgovorio, ali bi se jako naljutio na čoveka koji bi ga o tome upitao. Usled toga je i bilo u izrazu lica Aleksija Aleksandroviča nešto oholo strogo kad god bi ga pitali o zdravlju njegove žene. Aleksije Aleksandrovič nije hteo ništa da misli o ponašanju i osećanjima svoje žene, i zaista, nije o tome ništa mislio.

Stalni letnjikovac Aleksija Aleksandroviča bio je u Peterhofu, gde je obično i grofica Lidija Ivanovna provodila leto, u susedstvu i u stalnom druženju sa Anom. Ove godine grofica Lidija Ivanovna nije živela u Peterhofu, nije nijedanput bila kod Ane Arkadijevne, a nagovestila je Aleksiju Aleksandroviču nezgodu zbliženja Aninog sa Betsi Vronskim. Aleksije Aleksandrovič je prekide strogo, izloži misao: da je njegova žena iznad svake sumnje, i otada poče izbegavati groficu Lidiju Ivanovnu. On nije hteo da vidi, zato nije video da u svetu već mnogi popreko gledaju njegovu ženu; nije hteo da pojmi, i zato nije poimao zašto je njegova žena toliko navaljivala da pređe u Carsko selo, gde je živela Betsi, i odakle je bilo blizu do logora Vronskovog puka. nije dopuštao sebi da misli o tome, i nije mislio; ali je u isto vreme, u dubini svoje duše, ne priznajući to nikad pred samim sobom, i nemajući za to ne samo nikakvih dokaza nego ni podozrenja, ipak nesumnjivo znao da je prevaren muž, i bio zbog toga duboko nesrećan.

Koliko je puta, za vreme svoga osmogodišnjeg srećnog života sa ženom, posmatrajući tuđe neverne žene i prevarene muževe, govorio u sebi Aleksije Aleksandrovič: »Kako se može to dopustiti? Zašto ne razmrse taj ružan odnos?« Ali, sad kad je nesreća snašla i njega, ne samo da nije mislio o tome kako ga razmrsi, nego nije hteo uopšte da zna za odnos, nije hteo da zna baš zato što je položaj bio odveć strašan, odveć neprirodan.

Otkako se vratio iz inostranstva, Aleksije Aleksandrov je već dva puta bio u letnjikovcu. Jedanput je ručao, drugi put je proveo večer s gostima, ali nijednom nije noćio, kao što je bio običaj da čini predašnjih godina.

Na dan trka Aleksije Aleksandrovič imao je vrlo mnogo posla; ali, prema još ujutru načinjenom rasporedu dana, reši da posle ranijeg ručka ode u letnjikovac do žene, a odatle na trke, kojima će prisustvovati ceo Dvor, i na kojima treba da bude i on. Do žene će svratiti zato što je rešio da je iz pristojnosti posećuje jedanput nedeljno. Osim toga, trebalo je toga dana, kao obično, predati ženi novac za kućevne potrebe.

Gospodareći kao i uvek svojim mislima, promislivši to i toliko o ženi, ne dopusti svojim mislima da se prostiru dalje na ono što se nje tiče.

Toga jutra Aleksije Aleksandrovič bio je jako zauzet. Uoči toga dana

grofica Lidija Ivanovna poslala mu je brošuru čuvenoga putnika po Kitaju, koji se tada nalazio u Petrogradu, i molila ga u pismu da primi putnika, čoveka u svakom pogledu zanimljivog i potrebnog. Aleksije Aleksandrovič nije mogao pročitati brošuru sinoć, nego ju je dovršio od jutros. Zatim se počese javljati molioći, počese referati, primanja, postavljanja, otpuštanja, određivanje nagrada, penzija, plata, pa prepiska - svakidašnji posao, kako ga je nazivao Aleksije Aleksandrovič, koji oduzima tako mnogo vremena. Zatim dođoše privatni poslovi - poseta doktora i upravitelja imanja. Upravitelj mu nije oduzeo mnogo vremena. On je samo predao Aleksiju Aleksandroviču potrebnu sumu novaca, i kratak izveštaj o stanju poslova koji nisu bili baš najbolji, pošto je ove godine, usled čestih putovanja, potrošeno više, i zato došlo do deficita. Ali doktor, znameniti petrogradski doktor koji je bio u prijateljskim odnosima s Aleksijem Aleksandrovičem, oduze mu mnogo vremena. Aleksije Aleksandrovič nije ga danas ni očekivao, i bio je iznenađen njegovim dolaskom, a još više time što je doktor vrlo pažljivo raspitivao Aleksija Aleksandroviča o stanju njegova zdravlja, pregledao mu grudi, kucao, opipao jetru. Aleksije Aleksandrovič nije znao da je njegova prijateljica Lidija Ivanovna, opazivši da zdravlje Aleksija Aleksandroviča ove godine nije povoljno, molila doktora da ode i pregleda bolesnika. »Učinite to mene radi«, rekla mu je grofica Lidija Ivanovna.

- Ja ću to učiniti Rusije radi, grofice, - odgovori doktor.

- Neocenjiv čovek! - reče grofica Lidija Ivanovna.

Doktor je bio vrlo nezadovoljan zdravljem Aleksija Aleksandroviča. Našao je da je jetra znatno uvećana, ishrana tela ispod mere, a dejstvo banje nikakvo. Naredio je što je moguće više kretanja, a što je moguće manje umnog naprezanja, i, što je najglavnije, nikakav jed; to jest, sve ono što je za Aleksija Aleksandroviča bilo tako isto nemoguće kao i ne disati; i otišao je doktor ostavivši Aleksija Aleksandroviča sa neprijatnim uverenjem da u njemu nešto nije dobro, i da se to ne može popraviti.

Odlazeći od Aleksija Aleksandroviča doktor se srete na spoljnim vratima sa dobro poznatim mu Sljuđinom, šefom kabineta Aleksija Aleksandroviča. Oni su bili drugovi na univerzitetu, i mada su se posle retko viđali, poštovali su jedan drugoga i bili dobri prijatelji; i zato nikome, osim Sljuđinu, doktor ne bi kazao otvoreno svoje mišljenje o bolesniku.

- Baš mi je milo što ste bili kod njega - reče Sljuđin. - Nije dobro, a čini mi se... Kako je stvarno?

- Evo kako - reče doktor, mašući preko Sljuđinove glave svome kočijašu da priđe. - Evo kako - reče doktor, i uze svojim belim rukama prst od rukavice

i navuče ga. - Ako ne zategnete žicu, i pokušate da je prekinete, teško će ići; ali zategnite je koliko se više može, pa je pritisnite samo težinom prsta - ona će pući. On je po svojoj istrajnosti i savesnosti zategnut u poslu do poslednjeg stepena; a pritisak spolja već postoji, i to težak - završi doktor i značajno podiže obrve. - Hoćete li na trke? - dodade, uputivši se kolima. - Da, da, razume se, oduzima mnogo vremena - odgovori tako nešto doktor na ono što mu Sljuđin još reče, ali što zapravo nije čuo.

Posle doktora, koji mu oduze tako mnogo vremena, javi se znameniti putnik, i Aleksije Aleksandrovič, koristeći se pročitanim brošurama i svojim pređašnjim poznavanjem toga predmeta, iznenadi putnika dubinom svoga poznavanja predmeta i širinom prosvećenih pogleda.

Zajedno s putnikom prijavljen je bio i dolazak gubernijskog predvodnika plemstva, koji je doputovao u Petrograd i s kojim je trebalo porazgovarati. Posle njegovog odlaska, valjalo je posvršavati dnevne poslove sa šefom kabineta, i još je trebalo otići, zbog ozbiljnog i važnog posla, do jedne znatne ličnosti. Aleksije Aleksandrovič uspeo je da se vrati tek u pet sati, u vreme ručka; i pošto je ručao sa šefom kabineta, pozva ga da zajedno odu do letnjikovca, a zatim na trke.

Ne dajući sebi o tome računa, Aleksije Aleksandrovič je tražio zgodu da pri sastanku sa ženom bude prisutno i treće lice.

XXVII

Ana je stajala, gore, pred ogledalom, i pridevala uz pomoć Anuškinu poslednju traku na haljini, kad odjednom ču pred ulazom zvuke točkova koji su pritiskivali pesak.

»Za Betsi je još rano - pomisli ona, i pogledavši kroz prozor, spazi zatvorena kola, crni šešir koji se pomaljao iz kola zajedno sa tako dobro joj poznatim ušima Aleksija Aleksandroviča. - Baš u nevreme; da li je mogupno da će noćiti?« pomisli ona, i učini joj se tako strašno i užasno ono što bi moglo iz toga proizići, da je, ne upuštajući se nikako u misli, sa veselim i sjajnim licem izišla gostima u susret; osetivši u sebi prisustvo već poznatog joj duha laži i obmane, odmah se predade tome duhu, i poče govoriti ne znajući ni sama šta će reći.

- O, kako je to lepo! - reče, pružajući ruku mužu i pozdravljajući sa osmehom domaćeg čoveka Sljuđina. - Ti ćeš ovde noćiti, nadam se? - bila je prva reč koju joj došapnu duh obmane; - a sad ćemo ići zajedno. Samo mi je žao što sam obećala Betsi. Ona će svratiti po mene.

Aleksije Aleksandrovič namršti se malo pri pomenu toga imena.

- O, neću ja razdvajati nerazdvojne - reče svojim običnim šaljivim tonom. - Ja ću pešice s Mihailom Vasiljevičem. Doktori mi savetuju da više pešaćim. Prošetaću drumom, i zamišljaću da sam u banji.

- Nemate da žurite - reče Ana. - Hoćete li čaj?

Ona zazvoni.

- Donesite čaj, i kažite Serjoži da je Aleksije Aleksandrovič došao. A kako si sa zdravljem? Mihailo Vasiljeviču, vi još niste bili kod mene; pogledajte kako je lepo na mome balkonu - govorila je obraćajući se čas jednom čas drugom.

Govorila je vrlo prosto i prirodio, ali odveć mnogo i odveć brzo. Ona je to i sama osećala, tim više što je u radoznom pogledu kojim ju je pogledao Mihailo Vasiljevič, primetila kao da je on naročito posmatra.

Mihailo Vasiljevič iziđe na terasu.

Ona sede pored muža.

- Ti ne izgledaš sasvim dobro - reče Ana.

- Da - reče on - danas je doktor bio kod mene i oduzeo mi ceo sat vremena. Osećam da ga je neko od mojih prijatelja poslao: tako je dragoceno moje zdravlje...

- A šta ti je rekao?

Pitala ga je o zdravlju i poslu, nagovarala ga da se odmori i da pređe kod nje.

Sve je govorila veselo, brzo, i sa osobitim sjajem u očima; ali Aleksije Aleksandrovič nije sad pridavao tome tonu nikakav značaj; on je slušao samo njene reči, i davao im samo neposredni smisao koji su one imale. I odgovarao joj prosto, iako šaljivo. U celom tom razgovoru nije bilo ničeg osobitog, ali se Ana nikada docnije nije mogla setiti te kratke scene bez mučnog i teškog stida.

Uđe Serjoža u pratnji guvernante. Da je Aleksije Aleksandrovič pažljivo posmatrao, on bi primetio plašljiv i zbunjen pogled kojim je Serjoža pogledao oca, a zatim majku. Ali otac nije hteo ništa da vidi, i nije ništa video.

- A, mladiću! Kako je porastao. Zbilja, pravi čovek. Zdravo mladiću!

I on pruži ruku uplašenom Serjoži.

Serjoža se i pređe plašio oca, a sad, kad ga Aleksije Aleksandrovič nazva mladićem, i kad mu u glavi iskrsnu zagonetka: da li je Vronski prijatelj ili neprijatelj, stade se tuđiti oca. Obazre se na mater kao da traži zaštite od nje. Kad je sam s materom, njemu je dobro. Međutim je Aleksije Aleksandrovič razgovarao sa guvernantom držeći sina za rame; Serjoži je bilo teško i nezgodno, Ana je videla da je gotov da zaplače.

Mati pocrvene u trenutku kad uđe sin; a kad primeti da je Serjoži neugodno, brzo skoči, podiže sa njegova ramena ruku Aleksija Aleksandroviča, poljubi sina, odvede ga na terasu, i opet se vrati.

- Čini mi se da je vreme - reče, pogledavši na svoj časovnik - što li to Betsi ne dolazi!...

- Da - reče Aleksije Aleksandrovič, ustade, i ukrsti prste kršeći ih. - Došao sam još i zato da ti donesem novac, jer se slavuj basnama ne hrani - reče on. - Mislim da ti je potreban.

- Ne, nije mi potreban... jest, potreban mi je - reče ona ne gledajući u njega i crveneći do ušiju.

- Ali ti ćeš, mislim, svratiti ovamo posle trke.

- O, da! - odgovori Aleksije Aleksandrovič.

- A, evo stiže i peterhofski ukras, kneginja Tverska - dodade on pogledavši kroz prozor i videći engleski ekipaž sa visoko izdignutom malom karoserijom.
- Kakav sjaj! Divota! Hajdemo dakle i mi.

Kneginja Tverska nije izlazila iz ekipaža; samo njen lakej, u gamašama, pelerini i crnom šeširiću, skoči s kola kod ulaza.

- Ja idem, zbogom! - reče Ana, poljubi sina, priđe Aleksiju Aleksandroviču i pruži mu ruku. - Lepo je od tebe što si došao.

Aleksije Aleksandrovič poljubi joj ruku.

- Dakle, do viđenja! Ti ćeš svratiti na čaj, i biće lepo! - reče ona, i iziđe svetla i vesela. Ali čim ga izgubi iz vida, oseti ono mesto na ruci do kojega se dotakoše njegove usne, i sa odvratnošću uzdrhta.

XXVIII

Kad se Aleksije Aleksandrovič pojavio na trci, Ana je već sedela u paviljonu pored Betsi, u onom paviljonu u kojem se skupljalo celo više društvo. Ona ugleda muža još izdaleka. Dva čoveka, muž i ljubavnik, bili su za nju dva centra života, i ona je osećala njihovu blizinu i bez pomoći spoljnih čula. Još izdaleka je osetila da joj se muž približava, i nehotice ga je pratila pogledom u talasima gomile u kojoj se kretao. Videla je kako se približuje paviljonu, čas snishodljivo odgovarajući na udvoričke poklone, čas prijateljski i rasejano se zdraveći sa sebi ravnima, čas brižljivo iščekujući pogled silnih ovoga sveta i skidajući svoj okrugli, veliki šešir koji je pritiskao krajeve njegovih ušiju. Ana je znala sve te pokrete, i bili su joj odvratni. »Samo častoljublje, samo želja za uspehom, to je sve što je u njegovoj duši - mislila je ona - a visoke težnje, ljubav prema prosveti, religija, sve su to samo oruđa da se pomoću njih uspe.«

Po njegovim pogledima upravljenim na paviljon za dame (on je gledao pravo u nju, ali je nije mogao poznati u moru muslina, pantljika, perja, suncobrana i cveća) Ana je znala da on traži nju, ali se naročito pravila da ga ne vidi.

- Aleksije Aleksandroviču! - povika kneginja Betsi - vi sigurno ne vidite ženu, evo je!

On se osmehnu svojim hladnim osmehom.

- Ovde je toliko sjaja, da se pogled gubi - reče on i pođe u paviljon. Osmehnu se na ženu kao što se mora osmehnuti muž pri susretu sa ženom s kojom tek što se rastao, pozdravi se sa kneginjom i drugim poznanicima, sa svakim kao što treba, to jest, šaleći se sa damama, dobacujući pozdrave muškarcima. Dole, ispod paviljona, stajao je poznati po svome umu i obrazovanju general - ađutant, koga je Aleksije Aleksandrovič jako cenio. Aleksije Aleksandrovič počeo razgovor s njim.

To je bilo vreme između dve trke, te ništa nije smetalo njihovu razgovoru. General-ađutant je osuđivao trke. Aleksij Aleksandrovič je protivrečio,

braneći ih. Ana je slušala njegov tanak, ravan glas ne propuštajući ni reči, i svaka njegova reč činila joj se lažna i bolno joj parala uši.

Kad je počela oficirska trka s preponama, ona se naže napred, i ne skidajući očiju gledaše Vronskog koji priđe svom konju i uzjaha ga; istovremeno nije prestajala da sluša odvratni glas svoga muža koji nikako da umukne. Nju je mučio i strah za Vronskog, ali više ju je mučio neprekidni zvuk tankog muževljevog glasa s poznatim intonacijama.

»Ja sam rđava žena, ja sam propala žena - mislila je ona - ali ja ne volim da lažem, ja ne podnosim laž, a njegova (muževljeva) hrana to je laž. On sve zna i sve vidi; šta li oseća, kad može tako mirno da govori? Kad bi me ubio, kad bi ubio Vronskog, ja bih ga poštovala. Ali ne, njemu je potrebna samo laž i pristojnost«, govorila je u sebi Ana, ne misleći šta upravo hoće od muža, i kakvog bi želela da ga vidi. Ona nije shvatala da je ta osobita govorljivost Aleksija Aleksandroviča, koja ju je tako dražila, bila samo izraz njegove unutarnje uznemirenosti. Kao što dete, kad se udari, skače i dovodi u pokret svoje mišiće ne bi li zaglušilo bol, tako je i Aleksiju Aleksandroviču bilo preko potrebno umno kretanje, ne bi li zaglušio misli o ženi, koje su, u njenom prisustvu i u prisustvu Vronskog, i pri stalnom ponavljanju njegovog imena, tražile da se na njih obrati pažnja. »kao što je kod deteta prirodno skakanje, tako je i kod njega bilo prirodno da lepo i pametno govori. On je govorio:

- Opasnost u vojnim konjičkim trkama neophodna je potreba trke. Što Engleska može u svojoj vojnoj istoriji da ističe sjajna kavalerijska dela, ima za to da zahvali činjenici što je istorijski razvijala tu svoju snagu i u životinjama i u ljudima. Sport, po mome mišljenju, ima veliki značaj; a mi, kao i uvek, vidimo samo ono što je površno.

- Ne površno - reče kneginja Tverska. - Jedan oficir, kažu, slomio je dva rebra.

Aleksije Aleksandrovič se osmehnu osmejkom koji je samo zube otkrivao, a ništa nije kazivao.

- Uzmimo kneginjo, da to nije površno - reče on - nego unutarnje. Ali nije stvar u tome - i on se opet okrete generalu, s kojim je govorio ozbiljno - ne zaboravite da se tu takmiče vojnici, koji su izabrali to polje rada; i priznajte da svaki poziv ima i naličje svoje medalje. To spada zapravo u njihovu dužnost. Nakazni sport pesničanja, ili španskih toreadora, znak je divljaštva. Ali specijalizovan sport znak je razvića.

- Ne, ja drugi put neću doći; ovo me suviše uzbuđuje - reče kneginja Betsi.
- Je li, Ana?

- Uzbuđuje, ali ne možeš da se odvojiš - reče druga dama. - Da sam bila

Rimljanka, ja ne bih propustila nijedan cirkus.

Ana nije ništa govorila, gledala je sve u isto mesto ne spuštajući dogleda.

U to vreme je kroz paviljon prolazio visok general. Prekinuvši razgovor, Aleksije Aleksandrovič ustade naglo, ali dostojanstveno, i nisko se pokloni prolazniku.

- Zar vi ne trčite? - našali se general.

- Moja je trka teža - odgovori Aleksije Aleksandrovič sa puno poštovanja.

Mada odgovor nije značio ništa, general se držao kao da je čuo pametnu reč od pametna čoveka, i potpuno razumeo *de la sauce*.^[72]

- Postoje dve strane - nastavi ponovo Aleksije Aleksandrovič - učesnici i gledaoci: ljubav prema ovim prizorima najsigurniji je znak niskog razvića gledalaca, slažem se, ali...

- Kneginjo, da se kladimo! - začu se ozdo glas Stepana Arkadijeviča, koji se obraćao Betsi. - Za koga ste vi?

- Ana i ja smo za kneza Kuzovljeva - odgovori Betsi.

- Ja za Vronskog. U par rukavica.

- Dobro!

- A kako je lepo, je l' te?

Aleksije Aleksandrovič počuta dok su govorili oko njega, ali odmah zatim opet počeo:

- Slažem se, ali junačke igre... - nastavi on.

U taj mah pustiše jahače, i svi se razgovori prekidoše. Aleksije Aleksandrovič takođe učuta; svi ustadoše i pogledaše ka reci. Aleksija Aleksandroviča nisu zanimale trke, i zato nije gledao na trkače, nego je rasejano posmatrao gledaoce umornim očima. Pogled mu se zaustavi na Ani.

Njeno lice bilo je bledo i strogo. Ona očevidno nije videla ništa i nikoga, osim jednog. Ruka joj je grčevito stezala lepezu; Ana nije disala. Muž pogleda u nju, pa se brzo okrenu i uze zagledati druga lica.

»Pa eto i ova dama, i sve druge su vrlo uzbuđene; to je sasvim prirodno«, govorio je u sebi Aleksije Aleksandrovič. Hteo je da ne gleda u Anu, ali pogled mu se nehotice otimao k njoj. On se opet zagleda u to lice starajući se da ne čita ono što je tamo bilo napisano, ali je, i protiv svoje volje, sa užasom čitao na njemu ono što nije hteo da zna.

Prvi pad, pad Kuzovljeva, na reci, zatalasa sve gledaoce; ali je Aleksije Aleksandrovič jasno video na bledom, radosnom licu Aninom da onaj koga je

ona gledala nije pao. Kad je, posle, pošto su Mahoćin i Vronski preskočili veliku barijeru, a drugi se oficir na tom istom mestu strmoglavio i namrtvo ubio, i šum užasa prošao kroz celu publiku - Aleksije Aleksandrovič je video da Ana to nije ni opazila, i da je jedva shvatila o čemu se govorilo svud unaokolo. On je sve češće i češće, i sa sve većom upornošću gledao u nju. Ana je sa zanosom pratila jahanje Vronskog, kad oseti sa strane u nju upereni pogled hladnih očiju muža.

Trenutno se obazre, pogleda ga upitno, lako se namršti, i opet se okrenu.

»Ah, ne marim«, kao da reče njemu, i više ga ne pogleda.

Trke su bile nesrećne. Od sedamnaest oficira palo je i ugruvalo se više od polovine. Pri kraju trke svi su gledaoci bili uzbuđeni, utoliko više što je car bio nezadovoljan.

XXIX

Svi su glasno izražavali neodobravanje, svi su ponavljali reči koje je neko izbacio: »nedostaje samo još cirkus sa lavovima«, i svi su osećali strah; tako da kad je Vronski pao, i Ana glasno vrisnula, niko to nije uzeo za nešto neobično. Ali se odmah zatim na licu Aninu desi promena koja je već bila sasvim neprilična. Ana se izbezumila. Počela je da se kida, kao ulovljena ptica: sad je htela da ustane i da nekuda pođe; sad se obraćala Betsi.

- Hajdemo, hajdemo - govorila je.

Ali Betsi je nije čula. Ona je razgovarala, nagnuvši se nadole, sa generalom koji joj beše prišao.

Aleksije Aleksandrovič priđe Ani i učtivo joj ponudi ruku.

- Hajdemo, ako želite - reče on na francuskom; ali Ana, osluškujući šta govori general, i ne primeti muža.

- Kažu, i on je slomio nogu - govorio je general. - To je zaista već suviše.

Ana ne odgovori mužu, podiže pogled i upre oči u ono mesto gde je Vronski pao; ali to je bilo daleko, a beše se okupilo toliko sveta da se ništa nije moglo razabrati. Ona spusti dogled i htede da pođe, kad u taj čas dojuri na konju oficir i nešto javljaše caru. Ana se isturi napred, da čuje.

- Stivo! Stivo! - doviknu ona bratu.

Ali brat je ne ču. Ona opet htede da iziđe.

- Ja vam ponovo nudim ruku, ako hoćete da idete - reče Aleksije Aleksandrovič dodirnuvši njenu ruku.

Ona se s odvratnošću skloni u stranu i ne gledajući mu u lice, odgovori:

- Ne, ne, ostavite me, ja ću ostati.

Ana sad vide da od mesta gde je Vronski pao, pa kroz krug, trči oficir k paviljonu. Betsi mu je mahala maramom. Oficir donese izveštaj; da se jahaču ništa nije desilo, nego je konj slomio kičmu.

Kad ču to, Ana naglo sede i pokri lice lepezom. Aleksije Aleksandrovič je

video da plače, i da ne može da se uzdrži ne samo od suza, nego ni od jecanja koje joj je nadimalo grudi. Aleksije Aleksandrovič je zakloni sobom dajući joj vremena da se pribere.

- Treći put vam nudim ruku - reče posle nekog vremena, obraćajući se njoj. Ana ga je gledala i nije znala šta da kaže. Kneginja Betsi priđe joj u pomoć.

- Nemojte, Aleksije Aleksandroviču; ja sam dovezla Anu, obećala sam i da ću je vratiti - umeša se Betsi.

- Oprostite, kneginjo - reče on osmejkujući se učtivo ali gledajući je pravo u oči - ja vidim da Ani nije dobro, i želim da pođe sa mnom.

Ana se uplašeno obazre, poslušno ustade i spusti ruku na muževljevu ruku.

- Poslaću nekoga k njemu da se izvesti, pa ću ti javiti - šapnu joj Betsi.

Izlazeći iz paviljona, Aleksije Aleksandrovič, kao i uvek, razgovarao je s poznanicima. I Ana je morala, kao i uvek, da odgovara i govori; ali ona nije znala za sebe, i išla je kao u snu pod ruku s mužem.

»Da li je povređen, ili nije? Da li je sve zaista tako bilo? Da li će doći, ili ne? Da li ću ga videti danas?« mislila je.

I sede ćutke u kola Aleksija Aleksandroviča, i ćutke izadoše iz gomile ekipaža. Bez obzira na sve što je video, Aleksije Aleksandrovič nije dopuštao sebi da misli o stvarnom položaju svoje žene. On je video samo spoljašnje znake. Video je da se ona vladala neprilično, i smatrao je za svoju dužnost da joj to kaže. Ali mu je vrlo teško bilo da ne kaže više nego samo to. On otvori usta da joj primeti kako se neprilično ponašala, i nehotice reče sasvim drugo.

- Kako svi mi ipak imamo naklonosti za te surove prizore - reče on. - Ja primećujem...

- Šta? Ne razumem - prezrivo reče Ana.

On se oseti uvređen, i očas uze govoriti ono što je i hteo.

- Moram vam reći... - progovori.

»Počinje objašnjenje«, pomisli ona i obuze je strah.

- Moram vam reći da ste se danas neprilično ponašali - reče joj on na francuskom.

- U čemu sam se neprilično ponašala? - reče ona glasno, naglo okrećući glavu i gledajući mu pravo u oči, ali ne s onom veselošću koja nešto skriva u sebi, nego sa odlučnošću pod kojom je s mukom skrivala strah.

- Ne zaboravljajte - reče on pokazujući na otvoreno prozorče prema

kočijašu.

Pa se podiže i spusti staklo prozorčeta.

- Šta ste našli neprilično? - ponovi ona.

- Ono očajanje koje niste umeli da sakrijete pri padu jednog jahača.

On je čekao: šta će ona odgovoriti; ali ona je ćutala i gledala preda se.

- Ja sam vas već molio da se pred svetom držite tako kako ni zli jezici ne bi mogli ništa reći protiv vas. Bilo je vreme kad sam govorio o unutarnjim odnosima; sad više o njima ne govorim. Sad govorim o spoljnim odnosima. Vi ste se neprilično ponašali, i ja bih želeo da se to ne ponavlja.

Ona nije čula ni polovinu njegovih reči; osećala je strah od njega, a mislila: da li je istina da se Vronski nije povredio. Da li su o njemu govorili: da je nepovređen, i da je konj slomio kičmu? Ona se samo pretvorno podsmešljivo osmehnu kad muž završi, i ništa ne odgovori, jer stvarno nije ni čula šta je on kazao. Aleksije Aleksandrovič počne tad govoriti smelo; ali kad jasno shvati o čemu govori - strah koji je ona osećala, pređe i na njega. On vide njen osmejak, i neobična zabluda prođe kroz njega.

»Ona se smeje mojim sumnjama. Jest, sad će mi reći ono što mi je i onda govorila: da su moje sumnje neosnovane, da je to smešno.«

Sad kad je nad njim lebdelo otkriće svega, on ništa nije tako želeo kao da mu ona, slično onome pre, podrugljivo odgovori da su njegove sumnje smešne i da nemaju osnova. Tako je strašno bilo ono što je znao, da je bio gotov poverovati čemu bilo drugom. Ali izraz njenog lica, uplašenog i mračnog, nije sad obećavao čak ni obmanu.

- Možebiti da se ja varam - reče on. - U tom slučaju molim da mi oprostite.

- Ne, vi se niste prevarili - reče ona polako i očajno zagledajući u njegovo hladno lice. - Vi se ne varate. Ja sam bila, i ne mogu ne biti očajna.

Ja slušam vas, a mislim o njemu. Ja ga volim, ja sam njegova ljubavnica, ja ne mogu da podnesem, ja se bojim, ja vas mrzim... Radite sa mnom šta hoćete.

I zabivši se u ugao kola ona zajeca i pokri lice rukama. Aleksije Aleksandrovič ne mrdnu niti promeni pravac svoga pogleda. Ali celo njegovo lice odjednom dobi izraz svečane mirnoće mrtvaca, i taj izraz osta za sve vreme vožnje do letnjikovca.

Kad su bili već blizu kuće on okrete glavu k njoj sa istim izrazom.

- Tako! Ali ja tražim od vas da budu sačuvani spoljni znaci pristojnosti dotle - glas mu zadrhta - dok ne preduzmem mere koje će obezbediti moju

čast, i dok vam ih ne saopštim.

On iziđe iz kola i pomože njoj da siđe. S obzirom na prisutnu poslugu on se rukova s njom, sede u kola i krenu za Petrograd.

Malo zatim dođe lakej od kneginje Betsi i donese Ani pisamce.

»Slala sam do Aleksija da se izvestim o njegovom zdravlju, i on mi piše da je zdrav i nepovređen, ali je u očajanju.«

- »Dakle, on će doći - pomisli Ana. - Kako sam dobro učinila što sam mužu sve kazala.«

Pogleda na časovnik. Ostalo je još tri sata; sećanje na pojedinosti poslednjeg sastanka zapali joj krv.

»Bože moj, kako je svetlo!... Ovo je strašno, ali ja volim da vidim njegovo lice i volim ovu fantastičnu svetlost... Muž! da... No, hvala bogu, kad je s njim sve svršeno.«

XXX

Kao po svima mestima gde se skupljaju ljudi, tako u malenoj nemačkoj banji kuda behu došli Ščerbacki, beše se izvršila kao neka kristalizacija društva, koja svakom njegovom članu određuje opredeljeno i nepromenljivo mesto. Kao što delić vode na hladnoći dobija, određeno i nepromenljivo, izvestan oblik snežnog kristala, tako bi isto svako novo lice, koje bi pridošlo u banju, odmah urastalo u svoje mesto.

First Ščerbacki *zamt gemalin und tohter*,^[73] i po stanu koji su zauzeli, i po imenu, i po poznanicima koje su u banji našli, odmah su se skristalisali u svoje određeno i unapred naznačeno mesto.

Te godine bila je u banji prava nemačka *firstin*,^[74] usled čega se kristalizacija društva vršila još energičnije. Kneginja Ščerbacka je imala neodoljivu želju da svoju kćer predstavi princezi, pa je sutradan i izvršila taj obred. Kiti se pokloni duboko i graciozno u svojoj iz Pariza poručenoj vrlo prosto, to jest vrlo luksuznoj letnjoj haljini. Princeza reče »Nadam se da će se ruže skoro vratiti na ovo lepuškasto lice«, i Ščerbackima se posle toga odmah ukazaše utvrđeni putevi života, sa kojih se više nije moglo skretati. Ščerbacki se upознаše i sa porodicom engleske leđi, i sa nemačkom groficom i njenim sinom, ranjenim u poslednjem ratu; i sa naučnikom Šveđaninom; i sa M. Sanut i njegovom sestrom. Ali glavno društvo Ščerbackih po nuždi su sastavljali: moskovska dama Marija Jevgenijevna Rtiščeva sa svojom ćerkom, koja je Kiti bila neprijatna stoga što je болоvala, isto kao i ona, od ljubavi; i moskovski pukovnik, koga je Kiti od detinjstva viđala i znala u mundiru i epoletama, a koji je ovde, sa svojim malim očima, sa razgolićenim vratom, sa šarenom vratnom maramom, bio neobično smešan, i dosadan time što je teško bilo otresti ga se. Kad se sve to tako utvrdilo, Kiti oseti dosadu, utoliko više što kiez otputova u Karlobad, a ona ostade sama s materom. Nju nisu interesovali oni koje je poznavala; znala je da od njih neće doći ništa novo. Njena najveća zabava u banji bila je posmatranje i nagađanje o onima koje nije poznavala. Kiti je imala osobinu da sve ljude vidi u najlespoj svetlosti, a osobito one koje nije poznavala. I sad, nagađajući ko je ko, kakvi su među

njima odnosi, i kakvi su to ljudi, Kiti je zamišljala najčudnovatije i najlepše karaktere, i nalazila potvrdu u svojim posmatranjima.

Od takvih lica, osobito ju je zainteresovala jedna devojka, Ruskinja, koja je doputovala u banju sa bolesnom ruskom damom, sa madam Štal, kako su je svi zvali. Madam Štal pripadala je višem društvu, ali je bila toliko bolesna da nije mogla hodati i pojavljivala se u kolicima samo u lepe dane. Madam Štal nije poznavala nikog od Rusa, ali ne toliko zbog bolesti koliko zbog oholosti, kako je to kneginja objašnjavala. Ruskinja devojka negovala je gospođu Štal, a osim toga, kao što je Kiti opazila, družila se još i sa svima drugim teškim bolesnicima, kojih je u banji bilo mnogo, i sasvim prirodno negovala i njih. Ta Ruskinja, po opažanjima Kiti, nije bila nikakav rod madam Štal, a u isto vreme nije bila ni najmljena pomoćnica. Madam Štal zvala ju je Varenjka, a ostali zvali su je »*m-lle* Varenjka«. Dalje, Kiti se interesovala posmatranjem odnosa te devojke prema gospođi Štal, i prema drugim nepoznatim licima. Kiti je još, kao što to često biva, osetila neobjašnjivu simpatiju prema toj *m-lle* Varenjki, i osetila je, po pogledima kojima su se sretale, da se i ona njoj sviđa.

M-lle Varenjki nisu se mogle odrediti godine; nije bila stara, ali je ujedno bila kao neko stvorenje bez mladosti: moglo joj se dati i devetnaest i trideset godina. Ako bi se gledalo na njene crte, ona je, bez obzira na bolešljivu boju lica, bila pre lepa nego ružna. Bila bi i lepo razvijena, da nije imala suviše mršavo telo, i nesrazmernu glavu prema srednjem rastu; ali nikako ne bi mogla biti primamljiva za muškarce. Ličila je na divan cvetić, još pun listića, ali već precvetao i bez mirisa. Zatim, nije mogla biti primamljiva za muškarce još i stoga što joj je nedostajalo ono čega je Kiti suviše imala - pritajenog ognja života i svesti o svojoj primamljivosti.

Činilo se da je Varenjka uvek zauzeta poslom, u što se uostalom nije ni moglo sumnjati, i zato je izgledalo da se ona ničim drugim i ne može interesovati. Suprotnošću prema Kiti, ona je baš osobito privukla k sebi Kiti. Kiti je osećala da će u njoj, u njenom načinu života, naći obrazac onoga što je sama grčevito tražila: interesovanje za život, dostojanstvo života - van odvratnih joj svetskih odnosa devojke prema muškarcima, koji su joj se sad činili kao sramna izložba robe koja očekuje kupce. Ukoliko je Kiti više posmatrala svoju nepoznatu prijateljicu, utoliko se više uveravala da je ta devojka baš onakvo savršeno stvorenje kakvim ju je ona zamišljala, i utoliko je više želela da se s njom upozna.

Dve devojke sretale su se po nekoliko puta dnevno, i pri svakom susretu oči Kitine govorile su: »Ko ste vi? šta ste vi? Da li je istina da ste vi ono divno biće kakvim vas ja zamišljam? Ali, tako vam boga, ne mislite - dodavao je

njen pogled - da ću se ja nametati da postanemo poznanice. Ja prosto uživam u vama i volim vas.« - »I ja vas volim, vi ste veoma, veoma ljupki. I još više bih vas volela, kad bih imala vremena«, odgovarao je pogled nepoznate devojke. I zbilja, Kiti je videla da je Varenjka uvek zauzeta: ili vodi decu ruske porodice, ili nosi pled za bolesnicu i zavija je, ili se stara da razonodi nekog razdraženog bolesnika, ili bira i kupuje nekome biskvite za kafu.

Ubrzo po dolasku Ščerbackih, na jutarnjoj vodi, pojaviše se još dva lica koja obratiše na sebe opštu, ali ne prijateljsku pažnju. To behu vrlo visok pogrbljen čovek, s ogromnim rukama, u kratkom, starom i ne za njega krojenom kaputu, sa crnim, naivnim i u isto vreme strašnim očima; i rošava ljupka žena, vrlo rđavo i neukusno obučena. Zaključivši da su ova dva lica Rusi, Kiti je u svojoj uobrazilji počela već da sastavlja o njima dirljiv roman. Ali kneginja, koja je iz *Kurliste*^[75] videla da je to Ljevin Nikolaj i Marija Nikolajevna, objasni Kiti kako je rđav čovek taj Ljevin, i sva maštanja o tim licima odmah iščezoše. Ne toliko što joj je mati to kazala, koliko zato što je to bio Konstantinov brat, Kiti se ova lica odjednom učiniše veoma neprijatna. Taj Ljevin je izazvao u njoj, svojom navikom da trese glavom, nesavladljivo osećanje odvratnosti.

Činilo joj se da se u njegovim velikim strašnim očima, koje su uporno motrile na nju, izražava mržnja i podsmeš, pa se trudila da izbegava susret s njim.

XXXI

Bilo je rđavo vreme, kiša je padala celo jutro, i bolesnici sa kišobranima tiskali su se po galeriji.

Kiti je išla s majkom i s moskovskim pukovnikom koji se veselo šepurio u svom evropskom redengotu, kupljenom u Frankfurtu u radnji za gotova odela. Oni su hodali jednom stranom galerije, trudeći se da izbegnu Ljevina koji je išao drugom stranom. Varenjka, u zagasitoj haljini, u crnom šeširu sa oborenim obodom, hodala je sa slepom Francuskinjom duž cele galerije, i uvek kad bi se srela s Kiti, izmenjale bi prijateljske poglede.

- Mama, mogu li razgovarati s njom? - reče Kiti koja je motrila na svoju nepoznatu prijateljicu i primetila da se ona približuje izvoru, gde bi se mogle sresti.

- Pa, ako baš toliko želiš, ja ću prvo raspitati o njoj, i prići ću joj - odgovori mati. - Šta si to osobito našla u njoj? Mora da je družbenica. Ako hoćeš, ja ću se upoznati sa gospođom Štal. Poznavala sam njenu *belle-soeur*^[76] - dodade kneginja oholo dižući glavu.

Kiti je znala da je kneginju vređalo što gospođa Štal kao da izbegava da se upozna s njom. I nije dalje navaljivala.

- Začudo, kako je ljupka! - reče ona gledajući Varenjku u trenutku kad je pružala čašu Francuskinji. - Pogledajte kako je sva jednostavna i ljupka.

- Dave me ti tvoji *engouements*^[77] - reče kneginja - hajdemo bolje natrag - dodade spazivši Ljevina koji im je išao u susret sa svojom damom i s nemačkim doktorom sa kojim je nešto glasno i ljutito razgovarao.

Okretoše se da pođu natrag, kad odjednom čuše ne glasan razgovor, nego viku. Ljevin je, zaustavivši se vikao, a i doktor je vatreno govorio. Gomila ljudi se okupila oko njih. Kneginja s Kiti žurno ode, a pukovnik se umeša u gomilu da vidi u čemu je stvar.

Kroz nekoliko minuta pukovnik se vrati.

- Šta je bilo? - upita kneginja.

- Bruka i sramota! - odgovori pukovnik. - Prosto se čovek boji da se sretne s Rusom u inostranstvu. Visoki gospodin zavadio se s doktorom, izgrdio ga zato što ga drukčije leči nego što bi trebalo, i zamahnuo štapom na njega. Bruka.

- Ah, kako je to neprijatno! - reče kneginja.

- A čime se svršilo?

- Srećom, tu se našla ova... ova u šeširu kao pečurka. Čini mi se da je Ruskinja - reče pukovnik.

- *M-lle* Varenjka? - radosno upita Kiti.

- Da, da. Ona se umeša, uze onoga gospodina pod ruku i odvede ga.

- Eto, mama - reče Kiti materi - vi se čudite što se ja ushićavam njom.

Sutradan, posmatrajući svoju nepoznatu prijateljicu, Kiti je uočila da se *m-lle* Varenjka i s Ljevinom i njegovom ženskom već nalazi u onakvim odnosimakao i sa drugima svojim *proteges*.^[78] Prilazila im je, razgovarala s njima, bila tumač ženi koja nije govorila nijedan stran jezik.

Kiti još više poče moliti mater da joj dopusti da se upozna s Varenjkom. I, ma koliko da je kneginji bilo neprijatno da učini prvi korak u želji za poznanstvom sa gospođom Štal, koja se nečim kao ponosila - ona raspita o Varenjki, saznade o njoj pojedinosti po kojima se moglo zaključiti da ne bi bilo ničega ružnog, mada i dobrog malo, u tom poznanstvu, te priđe Varenjki i upozna se s njom.

Izabravši vreme kad njena kći beše otišla na izvor, a Varenjka zastala prema pekari, kneginja joj priđe.

- Dopustite mi da se upoznam s vama - reče ona smešeći se dostojanstveno. - Moja kći je zaljubljena u vas - reče dalje. - Vi me možda ne poznajete. Ja sam...

- To je više nego uzajamno, kneginjo - žurno odgovori Varenjka.

- Kako ste dobro delo učinili juče našem žalosnom zemljaku - reče kneginja.

Varenjka pocrvene.

- Ja se ne sećam, čini mi se da nisam ništa učinila - reče.

- Kako da ne, vi ste spasli tog Ljevina od neprijatnosti.

- Jest, *sa compagne*^[79] pozvala me je, i ja sam se postarala da ga umirim; on je teško bolestan, i nezadovoljan je lekarom. A ja sam već navikla da negujem takve bolesnike.

- Da, čula sam da živite u Mentonu, sa vašom tetkom, čini mi se, *m - me* Štal. Ja sam poznavala njenu *belle - soeur*.

- Ne, nije mi tetka. Zovem je *maman*, ali nismo rod; ona me je vaspitala - odgovori Varenjka i opet pocrvene.

To je bilo tako prosto rečeno, tako je ljubak bio pošten i iskreni izraz njena lica, da je kneginja razumela zašto je njena Kiti zavolela ovu Varenjku.

- A šta je sa onim Ljevinom? - upita kneginja.

- On putuje - odgovori Varenjka.

U taj čas, sijajući od radosti što se njena mati upoznala s njenom nepoznatom prijateljicom, Kiti se vraćala sa izvora.

- Evo, Kiti, tvoja velika želja da se upознаš sa *m-lle*...

- »Varenjkom« - smešeći se dopuni Varenjka - tako me svi zovu.

Kiti pocrvene od radosti i dugo je, ćuteći, stezala ruku svoje nove prijateljice, a ta ruka nije odgovarala na stezanje, već je nepomično ležala u Kitinoj ruci. Ruka nije odgovarala na stezanje, ali je lice *m-lle* Varenjke sijalo tihim, radosnim, iako donekle tužnim osmejkom koji je otkrivao velike, ali lepe zube.

- Ja sam to i sama odavno želela - reče ona.

- Ali vi ste tako zauzeti...

- O, naprotiv, ja nisam ničim zauzeta - odgovori Varenjka, a već istog trenutka je morala ostaviti svoje nove poznanice, jer su dve male ruske devojčice, kćeri jednog bolesnika, dotrčale k njoj.

- Varenjka, zove vas mama! - vikale su one.

I Varenjka ode za njima.

XXXII

Pojedinosti koje je kneginja saznala o Varenjkinoj prošlosti i njenim odnosima prema gospođi Štal, kao i o samoj gospođi Štal, bile su ove:

Madam Štal, o kojoj su jedni govorili da je namučila svoga muža, a drugi da je muž nju namučio svojim nemoralnim vladanjem, bila je oduvek slabunjava žena, i uvek u nekom oduševljenju. Kad je rodila prvo dete, već razdvojena od muža, dete je odmah umrlo. Rodbina gospođe Štal, znajući njenu osetljivost i bojeći se da je to saopštenje ne ubije, podmetnu joj dete koje se rodilo iste noći i u istoj kući u Petrogradu - kćer dvorskog kuvara. To je bila Varenjka. Madam Štal je docnije saznala da Varenjka nije njena kći, ali ju je i dalje vaspitavala, tim pre što Varenjka ubrzo zatim izgubi svu svoju rodbinu.

Madam Štal već više od deset godina živi na jugu, u inostranstvu, ne ustajući nikako s postelje. Jedni su govorili da je madam Štal stvorila sebi društveni položaj valjane visoko religiozne žene; drugi su govorili da je ona dušom visoko moralno biće koje živi samo za dobro bližnjih, kakvim se ona i predstavljala. Niko nije znao koje je vere ona: katoličke, protestantske, ili pravoslavne; ali jedno je bilo nesumnjivo - bila je u prijateljskim odnosima sa najvišim licima svih crkava i religija.

Varenjka je stalno živela s njom u inostranstvu, i svi koji su poznavali madam Štal, poznavali su i voleli *m-lle* Varenjku kako su je svi zvali.

Kad saznade te pojedinosti, kneginja ne nađe ništa rđavo zbliženju svoje kćeri sa Varenjkom, tim pre što je Varenjka imala najbolje ponašanje i vaspitanje: govorila je odlično francuski i engleski, a što je glavno - izjavila je, od strane gospođe Štal, žaljenje što je ona usled bolesti lišena zadovoljstva da se upozna s kneginjom.

Posle upoznavanja s Varenjkom, Kiti se sve više oduševljavala svojom prijateljicom, i svakog dana nalazila u njoj nove vrline.

Čuvši da Varenjka lepo peva, kneginja je zamolila da dođe njima uveče da štogod otpeva.

- Kiti svira, kod nas ima klavir, doduše nije dobar, ali vi ćete nam učiniti veliko zadovoljstvo - reče kneginja smešeći se pretvorno, što je Kiti bilo osobito neprijatno, jer je videla da se Varenjki nije pevalo. Ali Varenjka ipak dođe te večeri i donese knjigu s notama. Kneginja beše pozvala Mariju Jevgenijevnu s kćerkom i pukovnika.

Varenjka je bila potpuno ravnodušna što su tu bila i nepoznata joj lica, i odmah priđe klaviru. Ona nije umela da se prati, ali je odlično pevala po notama. Kiti, koja je lepo svirala, pratila ju je.

- Vi imate neobičan dar - reče joj kneginja, pošto Varenjka vanredno otpeva prvu pjesu.

Marija Jevgenijevna i njena kći zahvališe joj i pohvališe je.

- Pogledajte - reče pukovnik gledajući kroz prozor - koliko se sveta sakupilo da vas sluša.

Zaista, pod prozorima beše se okupila velika gomila sveta.

- Vrlo mi je milo što vam ovo čini zadovoljstvo - prosto odgovori Varenjka.

Kiti je s ponosom gledala svoju prijateljicu. Ona se oduševljavala i njenom veštinom i njenim licem, ali se najviše oduševljavala njenim držanjem, time što Varenjka očividno ništa naročito ne misli o svome pevanju, i što je potpuno ravnodušna prema pohvalama; činilo se kao da samo pita: treba li još da pevam, ili je dosta?

»Kad bih to bila ja - mislila je u sebi Kiti - kako bih se ja ponosila time! Kako bih se radovala gledajući ovu gomilu pod prozorima! A njoj je sasvim svejedno. Nju pobuđuje samo želja da ne odreče, i da učini prijatnost mami. Šta ima u njoj? Šta joj dađe ovu moć da se uzdigne nad svim, da bude nezavisno mirna? Kako bih želela da to saznam, i da se naučim tome od nje!« mislila je Kiti gledajući pažljivo mirno Varenjkinu lice. Kneginja zamoli Varenjku da otpeva još nešto, i Varenjka otpeva drugi komad, tako isto glatko, jasno i lepo, stojeći pravo kraj klavira i udarajući po njemu takt svojom mršavom crnpurastom rukom.

Sledeća pesma u knjizi bila je italijanska pesma. Kiti odsvira preludij i obazre se na Varenjku.

- Da propustimo ovu - reče Varenjka zarumenevši se. Kiti uplašeno zaustavi upitni pogled na licu Varenjkinom.

- Onda nešto drugo - brzo reče ona prevrćući listove i pojmvši odmah da je nešto bilo u vezi s onom pesmom.

- Ne - odgovori Varenjka metnuvši ruku na note i smešeći se - ne, da otpevamo ipak ovu - i otpeva tu pesmu isto tako mirno, hladno i lepo kao i

druge pre toga.

Kad je svršila, svi joj opet zahvališe, i pođoše da piju čaj. Kiti i Varenjka iziđoše u vrt pored kuće.

- Vi, je l' te, imate neku uspomenu u vezi sa onom pesmom? - reče Kiti. - Ne pričajte mi, samo recite - brzo dodade - je li tako?

- A zašto ne bih pričala? Ispričaću vam - reče Varenjka prosto, i ne sačekavši odgovor nastavi: - Jest, to je uspomena, i bila je teška nekada. Volela sam jednoga čoveka i pevala sam mu tu pesmu.

Kiti je sa raširenim velikim očima, ćuteći, umiljato gledala u Varenjku.

- Ja sam njega volela, i on je mene voleo; ali njegova mati nije želela mene, i on se oženio drugom. On stanuje blizu nas, i ja ga ponekad viđam. A vi ne biste mislili da sam i ja imala roman? - reče, i na njenom lepom licu jedva primetno izbi plamen koji ju je nekada, Kiti je to osećala, svu obasjavao.

- Kako ne bih mislila! Kad bih ja bila muško, ja ne bih mogla voleti nikiju drugu posle poznanstva s vama. Ne razumem kako je on mogao, da bi zadovoljio mater, zaboraviti vas i učiniti vas nesrećnom - znači da nije imao srca.

- O, ne, on je vrlo dobar čovek, a ja nisam nesrećna; naprotiv, ja sam vrlo srećna. Dakle, danas nećemo više pevati? - dodade uputivši se u kuću.

- Kako ste vi dobri, kako ste vi dobri! - uzviknu Kiti, i zaustavivši je poljubi je. - Kad bih makar malo mogla ličiti na vas!

- Zašto da ličite na drugog? Vi ste dobri takvi kakvi ste - smešeći se svojim blagim i umornim osmejkom, reče Varenjka.

- Ne, ja nikako nisam dobra. Eto, recite mi...

Ostanite da posedimo - reče Kiti posadivši je opet na klupu pored sebe. - Recite, zar nije uvredljivo kad se pomisli da je čovek prenebregao vašu ljubav, da nije hteo?...

- Ali on je nije prenebregao; ja verujem da me je voleo, samo, bio je poslušan sin...

- Da, ali ako on to ne bi činio za ljubav matere, nego, prosto, on sam?... - govorila je Kiti osećajući da izdaje svoju tajnu, da ju je njeno lice koje je plamtelo rumenilom stida, već izdalo.

- Tada bi rđavo postupio, i ja ne bih žalila za njim - odgovori Varenjka očevidno pojmvivši da se stvar već više ne tiče nje, nego Kiti.

- Ali uvreda? - reče Kiti. - Uvreda se ne može zaboraviti, ne može

zaboraviti - govorila je sećajući se svoga pogleda na poslednjem balu, za vreme prekida muzike.

- U čemu uvreda? Vi niste postupili rđavo?

- Gore nego rđavo – sramno!

Varenjka zavrte glavom i metnu svoju ruku na ruku Kiti.

- U čemu se sastoji to sramno? - reče ona. - Niste mogli reći čoveku, koji je ravnodušan prema vama, da ga volite?

- Razume se, nisam; ja nisam nikad nijedne reči rekla, ali on je znao. Ne, ne; ima pogleda, ima držanja. Da živim sto godina, neću ono zaboraviti.

- Šta je sve to? Ja ne razumem. Stvar je u tome: volite li ga vi i sad, ili ne - reče Varenjka nazivajući sve po imenu.

- Ja ga mrzim, i ne mogu to da oprostim sebi.

- Pa šta onda?...

- Stid, uvreda.

- Ah! Kad bi svi bili tako osetljivi kao vi - reče Varenjka. - Nema devojke koja nije tako nešto iskusila. Ali, sve je to tako beznačajno.

- A šta je značajno? - reče Kiti s radoznalim divljenjem gledajući je u lice.

- Ah, ima mnogo šta značajnije - reče Varenjka smešeći se.

- A šta je to?

- Ah, mnogo šta je važnije - odgovori Varenjka ne znajući šta da kaže. Ali u taj čas se začu s prozora glas kneginjin:

- Kiti, hladno je! Uzmi šal, ili uđi u sobu.

- Zbilja, vreme je! - reče Varenjka ustajući. - Treba još da svratim do *m - me Berthe*, molila me je.

Kiti je držala njenu ruku i sa strasnom radoznalošću i molbom pitala je pogledom: »Šta je, šta je to najznačajnije što daje takav mir? Vi znate, recite mi!« Ali Varenjka nije razumela o čemu je pita pogled Kiti. Ona je imala u pameti samo to da treba još da svrati do *m - me Berthe*, i da mora stići kući za čaj svoje maman, u 12 časova. Ona uđe u sobu, skupi note, pozdravi se sa svima, i već pođe.

- Dopustite da vas otpratim - reče pukovnik.

- Pa da, kako biste sami išli po noći? - potvrdi kneginja. - Da pođe s vama bar Paraša.

Kiti je videla da se Varenjka jedva uzdržava da se ne nasmeje na reči: da je

treba pratiti.

- Ja uvek idem sama, i nikad mi se ništa ne dešava - reče ona i uze šešir. Poljubivši Kiti još jedanput, ne rekavši joj šta je najznačajnije, bodrim korakom i s notama pod miškom izgubi se u polutami letnje noći, odnoseći sa sobom tajnu šta je značajno, i šta njoj daje ono zavidno spokojstvo i dostojanstvo.

XXXIII

Kiti se upoznala i sa gospođom Štal, i to poznanstvo, zajedno sa prijateljstvom Varenjkinim, ne samo da je imalo na nju jak uticaj, nego ju je i tešilo u njenom jađu. Ona je tu utehu našla u tome što joj se, zahvaljujući tome poznanstvu, otkrio potpuno nov svet koji nije imao ničeg zajedničkog sa njenom prošlošću, svet uzvišen i divan, sa čije se visine moglo mirno gledati na tu prošlost. Otkrilo se to, da osim instinktivnog života, kojem se Kiti dosad odavala, postoji i život duhovni. Taj se život otkrivao pomoću religije, ali jedne religije koja nije imala ništa opšte sa onom koju je Kiti znala iz detinjstva, i koja se izražavala u liturgiji i bdeniju u Udovičkom domu^[80], gde su se mogli sresti poznanici, i u učenju naizust, sa veroučiteljem, slovenskih tekstova; ovo je bila religija uzvišena, tajanstvena, vezana za čitav niz divnih misli i osećanja, u koju se moglo verovati ne zato što je tako naređeno, nego zato što se mogla i voleti.

Kiti sve to nije saznala iz reči. Madam Štal govorila je s Kiti kao sa ljupkim detetom u kojem se uživa, gleda u njoj uspomena na svoju mladost, i samo je jedanput pomenula: da u svima ljudskim žalostima utehu daje samo ljubav i vera, i da za Hristovo milosrđe prema nama nema ništavnih žalosti - pa odmah okrenula razgovor na drugo. Međutim, Kiti je u svakom njenom pokretu, u svakoj reči, u svakom njenom, kako je Kiti govorila, nebesnom pogledu, a osobito u celoj istoriji njenog života koju je saznala od Varenjke - u svemu nalazila ono »što je bilo značajno«, i što ona dosad nije znala.

Ali, ma koliko da je karakter gospođe Štal bio uzvišen, ma koliko da je istorija njena života bila dirljiva, ma koliko da je bila njena reč uzvišena i nežna, Kiti je i nehotice zapažala u njoj i neke crte koje su je bunile. Uočila je da se madam Štal, raspitujući o njenim rođacima, prezrivo osmehnula, što je bilo protivno hrišćanskoj dobroti. Opazila je još da je madam Štal, kad je Kiti jednom zatekla kod nje katoličkog sveštenika, marljivo držala svoje lice u senci šešira na lampi, i nekako se osobito smeškala. Ma koliko da su ova dva zapažanja bila sićušna, ona su je bunila, i Kiti je sumnjala u madam Štal. Ali zato Varenjka, usamljena, bez rodbine i prijatelja, s tužnim razočaranjem,

koja ništa nije želela i koja ni za čim nije žalila, Varenjka je bila ono savršenstvo o kojem je Kiti dozvolila sebi da sme samo sanjati. Pored Varenjke, ona je shvatila da treba zaboraviti sebe i voleti druge, pa ćeš biti mirna, srećna i divna. Kiti je želela da bude takva. Razumevši sad jasno šta je najznačajnije, Kiti se nije više zadovoljavala prostim ushićenjem, nego se odmah svom dušom odade tom novootkrivenom životu. Po Varenjkinim pričanjima o tome šta radi madam Štal, i druge koje je takođe imenovala, Kiti je već sastavila plan budućeg života. Ona će, tako kao i sinovica gospođe Štal, *Aline*, o kojoj je Varenjka mnogo pričala, ona će, gde god bude živela, tražiti nesrećne, pomagati im koliko može, razdavati Jevanđelja, čitati Jevanđelja bolesnicima, grešnicima i samrtnicima. Misao o čitanju Jevanđelja grešnicima, kao što radi *Aline*, osobito je primamljivala Kiti. Ali, sve su to bile potajne sanjarije o kojima Kiti nije govorila ni materi, ni Varenjki.

Uostalom, očekujući vreme kad će u velikim razmerama izvesti svoje planove, Kiti je i sad, u banji, gde je bilo toliko bolesnika i nevoljnika, lako našla priliku da primeni svoja nova pravila, podražavajući Varenjku.

U početku, kneginja je opazila samo toliko da se Kiti nalazi pod jakim uticajem svoga *engouement-a*,^[81] kako je ona govorila, prema gospođi Štal, a osobito prema Varenjki. Ona je zapazila da Kiti podražava Varenjku ne samo u radu, nego je nehotice podražava u hodu, govoru i žmirkanju očima. Pa je zatim kneginja opazila da se u njenoj kćeri, nezavisno od zanosa, vrši i nekakav ozbiljan duševni prelom.

Videla je kneginja da Kiti uveče čita francusko Jevanđelje, koje joj je poklonila gospođa Štal, a to ranije nije činila; da izbegava svetske poznanike, i da se sastaje s bolesnicima koji su bili pod zaštitom Varenjkinom, osobito sa siromašnom porodicom bolesnog slikara Petrova. Kiti se očividno ponosila tim što je u toj porodici vršila dužnost milosrdne sestre. Sve je to lepo, i kneginja nije imala ništa protiv toga, tim pre što je Petrovljeva žena bila vrlo valjana žena, i što je princeza, kad je primetila delatnost Kiti, počela da je hvali nazivajući je anđelom utešiteljem. Sve bi to bilo vrlo lepo kad ne bi bilo preterano. A kneginja je videla da njena kći ide u krajnost, i o tome joj je govorila.

- *Il ne faut jamais rien outrer*^[82] - govorila je.

Kiti ništa nije odgovarala; ona je u duši mislila da u hrišćanskim delima ne može biti suvišnosti. Kakve suvišnosti može biti u ispovedanju nauke koja nalaže da se podmetne i drugi obraz kad udare po jednom, i da se da i košulja kad skinu haljinu? Ali kneginji se nije sviđala ta preteranost, a još više joj se nije sviđalo što Kiti neće da joj otkrije svoju dušu. Zbilja, Kiti je krila od svoje

majke nove poglede i osećanja. Krila ih je ne zbog toga što nije poštovala ili volela svoju mater, nego samo stoga što je to bila njena mati. Svakome bi ih otkrila pre nego materi.

- Nešto nam odavno nema Ane Pavlovne - reče jednom kneginja za ženu Petrova. - Zvala sam je, ali ona kao da je nečim nezadovoljna.

- Ne, ja nisam primetila, *maman* - porumenevši reče Kiti.

- Ti odavno nisi bila kod njih?

- Sutra mislimo da priredimo šetnju u planinu – odgovori Kiti.

- Možete, idite - odgovori kneginja zagledajući uzbuđeno lice svoje kćeri i trudeći se da pronađe uzrok zbunjenosti.

Toga dana Varenjka je bila kod njih na ručku, i saopštila da se Ana Pavlovna predomislila i da neće sutra u planinu. I Kneginja primeti da je Kiti opet pocrvenela.

- Kiti, da nisi imala kakvu neprijatnost s Petrovima? - reče kneginja kad ostadoše same. - Zašto je Ana Pavlovna prestala da šalje decu i da dolazi k nama.

Kiti odgovori da ničega među njima nije bilo, i da ona nikako ne može da razume zašto bi Ana Pavlovna bila nezadovoljna njom. Kiti je kazala suštu istinu. Ona nije znala uzrok zašto se Ana Pavlovna promenila, ali ga je nagađala. Nagađala je nešto što ne bi mogla reći materi, što nije govorila ni samoj sebi. To je bila jedna od onih stvari koje znaš, ali koje se ne mogu kazati ni samom sebi; jer je strašno i postidno - prevariti se.

Opet i opet je prebiralala u svojim uspomename sve svoje odnose prema toj porodici. Sećala se naivne radosti koja se izražavala na okruglom dobrodušnom licu Ane Pavlovne pri njihovim susretima; sećala se njihovih poverljivih razgovora o bolesniku, njihove zavere da ga odbiju od posla koji mu je bio zabranjen, i da ga vode u šetnju; sećala se privrženosti najmlađega dečka, koji ju je zvao: »moja Kiti«, koji bez nje nije hteo leći da spava. Kako je sve to bilo lepo! Zatim se setila mršave figure Petrovljeve sa dugačkim vratom, u njegovom redengotu kestenjaste boje; njegove retke talasave kose, upitnih, i strašnih u prvo vreme za Kiti plavih očiju, i njegovog bolnog staranja da izgleda čio i veseo u njenom prisustvu. Seti se svoga naprezanja, u prvo vreme, kad savlada odvratnost koju je osećala prema njemu, kao i prema svima jektičavim, i seti se staranja da smisli šta da mu kaže. Seti se plašljivog, umiljatog pogleda kojim ju je on gledao, i čudnovatog osećanja saučešća i nelagodnosti, prvo, a zatim i svesti o svojoj vrlini, pri tom. Kako je sve to bilo lepo! Ali sve je to bilo u prvo vreme. Sad pak, pre nekoliko dana,

sve se odjednom pokvarilo.

Ana Pavlovna je s pretvornom ljubaznošću sretala Kiti, i neprestano motrila na nju i na muža.

Je li moguće da je dirljiva radost njegova pri njenoj pojavi bila uzrok hladnoći Ane Pavlovne!

»Da - sećala se ona - bilo je nečeg neprirodnog u Ani Pavlovnoj, i nikako nije ličilo na njenu dobrotu kad je ono pre tri dana s ljutnjom kazala.

- Eto, jednako očekuje vas, bez vas nije hteo ni kafu pije, a tako je užasno oslabeo.«

»Da, Može biti joj je bilo neprijatno i kad sam mu dodala šal. Sve je to tako obično, ali on to tako nezgodno prima, ta mi dugo zahvaljuje, da je i meni nezgodno. A zatim i moj portre koji je tako lepo izradio. A što je glavno, onaj pogled, zbunjen i nežan!... Da, da, tako je! - s užasom ponovi Kiti u sebi. - I ne, to ne može biti, to ne sme biti! On je tako jadan« - reč sebi odmah zatim.

Ta sumnja zagorčavala je draži njenog novog života.

XXXIV

Pri kraju banjskog lečenja vratio se porodici knez Ščerbacki, koji je posle Karlsbada išao u Baden i Kisingen sa svojim poznanicima Rusima, da bi se napojio ruskim duhom, kako je govorio.

Pogledi kneza i kneginje na život u inostranstvu bili su različiti. Kneginja je nalazila da je sve divno; bez obzira na svoj utvrđen položaj u ruskom društvu, starala se da u inostranstvu liči na evropsku damu, što stvarno nije bila, - zato što je bila ruska gospođa - i stoga se pretvarala, a to joj je opet donekle bilo nezgodno. Knez pak, naprotiv, nalazio je da je u inostranstvu sve rđavo, bio mu je težak evropski život, držao se svojih ruskih navika, i naročito se trudio da se u inostranstvu pokaže manje Evropljanin no što je u stvari bio.

Knez se vratio mršaviji nego što je otišao, sa smežuranim i ovislim obrazima, ali u najlepšem duševnom raspoloženju. Njegovo veselo raspoloženje još se pojačalo kad je video da se Kiti potpuno oporavila. Izveštaj o prijateljstvu Kiti sa gospođom Štal i Varenjkom, i kneginjina opažanja, koja mu ona saopšti, o nekakvoj promeni što se kod Kiti izvršila, uzbuniše kneza i izazvaše u njemu obično osećanje ljubomore prema svemu što je njegovu kćer udaljavalo od njega, a i strah da se njegova kći ne otrgne ispod njegova uticaja i zađe u neke njemu nepristupačne predele. Ali te neprijatne vesti utonuše u moru dobrodušnosti i veselosti koje su mu uvek bile svojstvene, i koje su se osobito pojačale u Karlsbadu.

Sutradan po svom dolasku, knez, u dugačkom kaputu, sa svojim ruskim borama i opuštenim obrazima poduprtim krutom ogrlicom, u najboljem raspoloženju pođe sa ćerkom na vodu.

Jutro je bilo divno: čiste, vesele kuće sa vrtovima; rumene po licu i po rukama, i nalivene pivom nemačke služavke koje su veselo poslovale; i jarko sunce - veselili su srce; ali što su se više približavali banjskom izvoru, sve su češće sretali bolesnike; njihov izgled činio se još tužniji usred uobičajenih uslova dobro uređenog nemačkog života. Kiti već više nije poražavala ta

suprotnost. Jarko sunce, veseli sjaj zelenila, zvuci muzike, bili su za nju prirodan okvir svih tih poznatih lica i promena nabolje ili nagore, koje je ona pratila; ali za kneza, svetlost i blesak janskoga jutra i zvuci orkestra, koji je svirao moderan veseo valcer, a osobito izgled zdravih služavaka - činilo se kao nešto neprijatno i nakazno u vezi s tim živim mrtvacima koji su se sakupili sa sviju krajeva Evrope.

Zaboraviv osećanje ponosa, i kao neki povratak mladosti kad je ljubimica kći išla s njim pod ruku, knezu dođe nekako nezgodno i zazorno od svog energičnog hoda, od svojih krupnih i debelih udova. Osećao se kao čovek koji bi u društvu bio neobučen.

- Upoznaj me, upoznaj me sa tvojim novim prijateljima - govorio je on kćeri pritiskujući laktom njenu ruku. - Ja sam ovaj tvoj gadni Soden zavoleo zato što te je tako oporavio. Samo je žalosno, žalosno tu kod vas. Ko je ovo?

Kiti mu je imenovala poznata i nepoznata lica koja su sretali. Pri samom ulazu u park, sretoše slepu *m-me Berthe* sa njenom pratiljom, i knez se obradova blagom izrazu stare Francuskinje kad je čula glas Kiti. Odmah, i sa suvišnom francuskom ljubaznošću, ona poče razgovor s njim, hvaleći ga što ima takvu divnu kćer, i uznoseći Kiti do neba, nazivajući je blagom, biserom, i anđelom utešiteljem.

- Ona je onda drugi anđeo - reče knez smešeći se. - Jer ona naziva anđelom broj jedan *m-lle Varenjku*.

- Oh! *m-lle Varenjka* pravi je anđeo, *allez*^[83] -. prihvati *m-me Berthe*.

Pod galerijom sretoše i Varenjku. Ona im je žurno išla u susret noseći elegantnu crvenu torbicu.

- Evo, i tata je doputovao! - reče joj Kiti. Varenjka učini, prosto i prirodno kao sve što je radila, jedan pokret koji je bio sredina između običnog i dubokog poklona, i odmah otpoče razgovor s knezom, kao što je govorila sa svima, prosto i odrešito.

- Razume se, ja vas poznajem, vrlo dobro vas poznajem - reče joj knez smešeći se, po čemu Kiti s radošću poznađe da se njena prijateljica svidi ocu. - Kuda žurite?

- *Maman* je ovde - reče ona obraćajući se Kiti. - Nije spavala celu noć, pa joj je lekar savetovao da izađe na vazduh. Nosim joj rad.

- Dakle, to je anđeo № 1! - reče knez pošto Varenjka ode.

Kiti je videla da je on hteo da se podsmehne Varenjki, ali nikako nije mogao, jer mu se Varenjka dopala.

- Znači, videćemo sve tvoje prijatelje - dodade on - madam Štal, ako se smiluje da me pozna.

- A zar si je ti i pre poznavao, tata? - upita Kiti preplašeno, primetivši u kneževim očima plamen ruganja pri pomenu gospođe Štal.

- Poznavao sam njenoga muža, a pomalo i nju, pre nego što je postala pijetistkinja^[84].

- Šta je to pijetistkinja, tata? - upita Kiti, uplašena već time što je ono što je ona tako visoko cenila u gospođi Štal, imalo svoj naziv.

- Ne znam ni sam baš dobro. Znam samo da ona za sve zahvaljuje bogu, za svaku nesreću; zahvaljuje i zato što joj je umro muž. A to izlazi nekako smešno, jer su rđavo živeli... Ko je ovo?

Kakvo žalosno lice! - upita on primetivši omalenog bolesnika na klupi, u kestenjastom kaputu, u belim pantalonama koje su pravile čudnovate bore na kostima bez mesa njegovih nogu. Taj gospodin podiže svoj slamni šešir nad retkom talasavom kosom i otkri visoko, bolesno, pocrvenelo, od šešira nažuljeno čelo.

- To je slikar Petrov - odgovori Kiti pocrvenevši. - A ovo je njegova žena - dodade, pokazujući na Anu Pavlovnu koja kao naročito, baš kad su oni prilazili, pođe za detetom koje otrča putem.

- Kako je jadan, a kako mu je ljupko lice! - reče knez. - Zašto im nisi prišla? On je hteo da ti nešto kaže!

- Pa hajdemo! - reče Kiti odlučno skrećući.

- Kako se sad osećate? - upita ona Petrova.

Petrov ustade, osloni se na palicu i bojažljivo pogleda u kneza.

- Ovo je moja kći - reče knez. - Dopustite da se upoznamo.

Slikar se pokloni i osmehnu pokazujući čudnovato sjajne i bele zube.

- Mi smo vas juče očekivali, kneginjice - reče on Kiti.

I povede se dok je ovo govorio, pa ponovi isti pokret da bi pokazao kako ga je naročito učinio.

- Htela sam da dođem, ali Varenjka mi reče da je Ana Pavlovna javila da nećete ići.

- Kako nećemo! - pocrvenevši i zakašljavši se, reče Petrov, tražeći očima ženu. - Aneta, Aneta! - reče glasno, i na njegovom tankom belom vratu odskočiše, kao užeta, debele žile.

Ana Pavlovna priđe.

- Kako si mogla javiti kneginjici da nećemo ići? - gubeći glas razdraženo prošaputa on.

- Dobar dan, kneginjice! - reče Ana Pavlovna s pretvornim osmehom koji ni najmanje nije ličio na njeno predašnje ophođenje. - Vrlo mi je milo da se i s vama upoznam - obrati se ona knezu. - Odavno vas očekuju, kneže.

- Kako si mogla javiti kneginjici da nećemo ići? - promuklo prošaputa slikar još jedanput, još srditije, očividno još više razdražen što ga glas izdaje, te ne može da svojim rečima dade izraz kakav bi hteo.

- Ah, bože moj! Ja sam mislila da nećemo ići - odgovori žena ljutito.

- Kako, kad... - On se zakašlja i odmahnu rukom.

Knez poliže šešir i ode sa ćerkom.

- O, oh! - teško uzdahnu knez - o jadnici!

- Jest, tata - odgovori Kiti. - I treba znati da imaju troje dece, nikog od posluge, i gotovo nikakvih sredstava. On prima nešto od Akademije - živo je pričala starajući se da uguši uzbuđenje koje se u njoj pojavilo usled čudnovate promene u ponašanju Ane Pavlovne prema njoj. - A, evo gospođa Štal - reče Kiti, pokazujući na kolica u kojima je ležalo, pod suncobranom, nešto zatutkano jastucima, obučeno u nešto sivo i plavo. To je bila gospođa Štal. Pozadi nje stajao je mračan, zdrav radnik, Nemač, koji ju je vozio. Pored nje je stajao plavi švedski grof, koga je Kiti znala po imenu. Nekoliko bolesnika vrzmali su se oko kolica, gledajući ovu damu kao nešto neobično.

Knez joj priđe, i Kiti u njegovim očima spazi plamen podsmeha, koji je ožalosti. On, prišav gospođi Štal, poče razgovor na onom odličnom francuskom jeziku kojim tako malo njih sad govore, neobično učtivo i ljupko.

- Ne znam da li ćete me se setiti, ali vas moram podsetiti na sebe da bih vam mogao zahvaliti za vašu dobrotu prema mojoj kćeri - reče joj on skinuvši šešir i ne vraćajući ga na glavu.

- Knez Aleksandar Ščerbacki - reče madam Štal pogledavši ga svojim nebesnim očima u kojima Kiti opazi nezadovoljstvo. - Vrlo mi je milo. Ja sam tako zavolela vašu kćer.

- Još nikako niste dobro sa zdravljem?

- Ah, ja sam već navikla - reče madam Štal i predstavi kneza švedskom grofu.

- A vrlo ste se malo promenili - reče joj knez. - Nisam imao čast da vas vidim deset ili jedanaest godina.

- Jest, bog daje krst, ali daje i snagu da se može nositi. Često se čudimo,

zašto se oteže ovaj život?... S one strane! - obrati se ona ljutito Varenjki koja joj je zavijala noge pledom drukčije nego što je ona htela.

- Verovatno, da bi se činilo dobro - reče knez smešeći se očima.

- Nije naše da to sudimo - reče gospođa Štal primetivši malu razliku u izrazu na kneževu licu. - Dakle, vi ćete mi poslati knjigu, dragi grofe? Veliko hvala - obrati se ona mladom Šveđaninu.

- A! - viknu knez, ugledavši moskovskog pukovnika koji je stajao u blizini, i poklonivši se gospođi Štal ode sa ćerkom i moskovskim pukovnikom koji im se pridruži.

- To je naša aristokratija, kneže! - reče moskovski pukovnik, sa željom da se naruga. Imao je pukovnik nešto protiv gospođe Štal zato što se nije poznavala s njim.

- Uvek je ista - odgovori knez.

- Jeste li je poznavali pre bolesti, kneže, to jest, pre nego što je legla?

- Da. Znam kad je legla - reče knez.

- Kažu da deset godina ne ustaje...

- Ne ustaje zato što je kratkonoga. Vrlo je ružnog sastava...

- Tata, ne može biti! - uzviknu Kiti.

- Zli jezici tako govore, dušice moja. A tvoja Varenjka dobro izdire - dodade on. - Ah, te bolesne gospođe!

- O ne, tata! - vatreno odgovori Kiti. - Varenjka nju obožava. A posle, gospođa Štal čini toliko dobra! Pitaj koga hoćeš. Nju i *Alline* Štal svi znaju.

- Može biti - reče on pritiskujući laktom njenu ruku. - Ali bolje je da se dobro čini tako da niko ne zna.

Kiti ućuta, ne zato što nije imala šta da kaže, nego što ni ocu nije htela poveriti svoje tajne misli. Ipak, za divno čudo, iako se Kiti spremala da se ne potčini ocu, da mu ne da pristupa u svoju svetinju, ona oseti kako božanska prilika gospođe Štal, koju je ona mesec dana nosila u duši, nepovratno iščezava, kao što iščezava figura od prostrtog odela kad shvatiš kako to odelo leži. Ostala je još samo kratkonoga žena koja leži zato što je ružnog telesnog sastava; i muči pokornu Varenjku što joj ne zavija noge pledom onako kako ona hoće. I nikakvim naporima Kitine uobrazilje nije se više mogla povratiti pređašnja madam Štal.

XXXV

Knez je svoje veselo duševno raspoloženje preneo i na svoje ukućane i poznanike, pa čak i na gazdu Nemca kod koga su Ščerbacki stanovali.

Kad se vratio s Kiti sa izvora i pozvao na kafu i pukovnika i Mariju Jevgenijevnu i Varenjku, knez naredi da se sto i stolice iznesu u vrt, pod kesten, i da se tamo postavi za doručak. I gazda i posluga živahnuše pod uticajem njegove veselosti. Znali su njegovu izdašnost; kroz pola sata, bolesni lekar iz Hamburga, koji je stanovao na gornjem spratu, gledao je sa zavišću kroz prozor na ovo veselo rusko društvo zdravih ljudi koje se iskupilo pod kestenom. U senci od lišća koja je treperila svojim kružićima, za stolom pokrivenim belim stolnjakom i pretrpanim kafom, hlebom, maslom, sirom, hladnom divljači, sedela je kneginja u kapici sa ljubičastim trakama, i razdavala kafu i komadiće hleba. Na drugom kraju sedeo je knez, dobro jeo i glasno i veselo razgovarao. Knez je poređao pred sobom svoje kupovine: drvorezne kutije, ukrase, razne noževe za sečenje hartije, koje je nakupio po svim banjama, i poklanjao ih svima, među njima i služavki Lizhen, i gazdi, s kojim se šalio na svom komičnom i rđavom nemačkom jeziku uveravajući ga da Kiti nije izlečila banja nego njegova odlična jela, osobito supa od suvih šljiva. Kneginja se podsmevala mužu za njegove ruske navike, ali je bila vesela i živahna kao nikada otkako je u banji. Pukovnik, kao i uvek, smeja se kneževim šalama; ali što se tiče Evrope, koju je on, kako je mislio, pažljivo proučavao, bio je na strani kneginjinoj. Dobrodušna Marija Jevgenijevna tresla se od smeha posle svake kneževe šale; a i Varenjka, što Kiti još nikad nije videla, malaksavala je od sitnog ali neprekidnog smeha koji su u njoj izazivale kneževe šale.

Sve je to veselilo Kiti, pa ipak nije mogla da ne bude zabrinuta. Nije mogla da reši pitanje koje joj je otac i nehotice zadao svojim veselim pogledom na njene prijatelje, i na život koji je ona tako zavolela. Tome pitanju pridružila se još i promena u odnosima prema Petrovima, koja se danas tako očigledno i neprijatno ispoljila. Svi su bili veseli, samo Kiti nije mogla biti vesela i to ju je još više mučilo. Obuzeše je osećanja slična onima

koja su je obuzimala u detinjstvu, kad je, kažnjena zatvorom u svojoj sobi, slušala veseo smeh svojih sestara.

- Zašto si nakupovao to silestvo? - govorila je kneginja smešeći se i pružajući mu šolju s kafom.

- Zašto? Pođeš da šetaš, priđeš dućanu, a oni te mole da kupiš: »*Erlauht, ekscelenc, durhlauht.*«^[85] E, kad mi kaže *durhlauht*, onda već ne mogu više - deset talira odmah odu.

- Dakle samo iz duga vremena - reče kneginja.

- Razume se, iz duga vremena. Od dosade i čamotinje, matuška, prosto ne znaš šta ćeš.

- Kakva dosada, kneže? Sad je toliko interesantnosti u Nemačkoj - reče Marija Jevgenijevna.

- Ali ja sve te interesantnosti znam: supu od suvih šljiva, znam; kobasicu sa graškom, znam. Sve znam.

- Sve kako bilo, kneže, ali su njihove ustanove interesantne - reče pukovnik.

- Šta tu ima zanimljivo? Svi su zadovoljni, kao bakarne parice; sve su pobedili. A čime ja da budem zadovoljan? Ja nikoga nisam pobedio, već moram sam da se izuvam i još obuću da sam iznosim pred vrata. Ujutru ustaj, oblači se brzo, idi u trpezariju da piješ rđav čaj. Sasvim je drukčije kod kuće! Budiš se lagano, malo se poljutiš na nešto, progundáš, osvestiš se lepo, o svemu razmisliš, ne žuriš se.

- Ali vreme je novac, vi to zaboravljate - reče pukovnik.

- Kakvo vreme! Ima takvo vreme kad bih ceo mesec dana dao za pola rublje; a nekad je opet takvo da pola sata ni za kakve pare ne bih dao. Je li tako, Kaćenjka? Što si ti nešto neraspoložena?

- Ja? Nisam.

- Kuda vi? Ostanite još malo - obrati se on Varenjki.

- Moram kući - reče Varenjka ustajući i opet pršte u smeh. Kad se pribra, oprosti se i uđe u kuću da uzme šešir.

Kiti pođe za njom. I Varenjka joj se sad činila drukčija. Nije bila gora, ali se razlikovala od one kakvom ju je Kiti pređe zamišljala.

- Ah, odavno se nisam tako smejala! - reče Varenjka uzimajući suncobran i torbicu. - Kako je mio vaš tata!

Kiti je ćutala.

- Kad ćemo se videti? - upita Varenjka.

- Maman je htela da ode do Petrovih. Hoćete li i vi biti tamo? - reče Kiti ispitujući Varenjku.

- Biću - odgovori Varenjka. - Oni se spremaju na put, pa sam obećala da ću im pomoći u pakovanju.

- Onda ću i ja doći.

- Nemojte, zašto biste?

- Zašto? zašto? zašto? - široko otvarajući oči poče Kiti, i uhvati se za njen suncobran da je ne bi pustila. - Ne, stanite, zašto?

- Tako; došao vam je tata; a zatim, ustručavaju se od vas.

- Nije to, recite mi, zašto vi ne želite da sam ja često kod Petrovih? Vi to nećete? Zašto?

- Ja to nisam govorila - reče mirno Varenjka.

- Molim vas, kažite!

- Da kažem sve? - upita Varenjka.

- Sve, sve! - prihvati Kiti.

- Pa ništa osobito, samo to što je Mihailo Aleksijevič (tako se zvao slikar) pre hteo da putuje ranije, a sad neće da putuje - smešeći se reče Varenjka.

- No! No! - žurila je Kiti gledajući mračno u Varenjku.

- A Ana Pavlovna nekako reče da on neće da putuje zato što ste vi ovde. Razume se, to je bilo neumesno, ali se usled toga izrodila svađa. A već znate kako su ti bolesnici razdražljivi.

Kiti je sve više mršteći se ćutala; Varenjka je govorila starajući se da je odobrovolji i umiri, ali je videla da se sprema eksplozija, samo nije znala da li suza ili reči.

- Zato je bolje da ne idete... Vi to razumete... nemojte biti uvređeni...

- Tako mi i treba, tako mi i treba! - brzo reče Kiti dohvativši suncobran iz Varenjkinih ruku i gledajući mimo očiju svoje prijateljice.

Varenjka htela da se osmehne gledajući detinjski gnev svoje prijateljice, ali se poboja da je ne uvredi.

- Zašto da vam tako treba? Ja ne razumem - reče ona.

- Tako mi i treba, zato što je sve ovo bilo pretvorstvo, što je sve ovo bilo izmišljeno, a ne od srca. Šta da mi je stalo do tuđa čoveka? I eto, izišlo da sam ja uzrok svađe, i da sam činila ono za što me niko nije molio. Zato što je sve

pretvorstvo! pretvorstvo! pretvorstvo!

- A s kakvom svrhom pretvarati se? - tiho reče Varenjka.

- Ah, kako je glupo i gadno! To mi nije trebalo... Sve je pretvorstvo! - govorila je otvarajući i zatvarajući suncobran.

- Ali s kakvom svrhom?

- Da bismo se pokazali bolji pred svetom, pred sobom, pred bogom; da bi sve obmanuli. Ne, ja se više neću dati navoditi. Biću rđava, ali bar neću biti lažna, neću biti varalica!

- Ali ko je varalica? - prekorno reče Varenjka. - Vi kao da govorite...

Kiti je bila u nastupu svoje plahovitosti. Ona joj ne dade da dovrši.

- Ja ne govorim o vama. Vi ste savršenstvo. Jest, jest, znam da ste svi vi savršeni, ali šta da radim kad sam ja rđava. Toga svega ne bi bilo, da nisam rđava. E, lepo, biću onakva kakva sam, samo neću da se pretvaram. Šta me se tiče Ana Pavlovna! Neka žive kako hoće, a ja ću živeti kako ja hoću. Ja ne mogu biti drukčija... I sve bi to trebalo da je drukčije, sve da je drukčije...

- Ali šta da bude drukčije? - govorila je Varenjka u nedoumici.

- Sve. Ja ne mogu živeti drukčije nego po srcu, a vi živite po pravilima. Ja sam vas zavolela iskreno, a vi mene, sigurno, samo zato da me spasete, da me naučite!

- Vi ste nepravичni - reče Varenjka.

- Ja ne govorim o drugima, ja govorim samo o sebi.

- Kiti! - začu se glas matere. - Dođi da pokažeš tati tvoje mandarine.

Kiti, ponosita, ne pomirivši se sa svojom prijateljicom, uze sa stola korpicu sa mandarinama i ode k njima.

- Šta ti je? Što si tako crvena? - rekoše joj mati i otac u jedan glas.

- Ništa - odgovori ona - odmah ću doći - i otrča natrag.

- »Još je tu! - pomisli Kiti. - Šta da joj kažem, bože moj! Šta sam uradila, šta sam govorila! Zašto sam je uvredila? Šta da radim? Šta da joj kažem?« mislila je, i zastade kod vrata.

Varenjka, u šeširu i sa suncobranom u rukama, sedela je kraj stola razgledajući oprugu koju je Kiti slomila. Ona podiže glavu.

- Varenjka, oprostite mi, oprostite! - prošaputa Kiti prilazeći joj. - Ja ne znam šta sam govorila. Ja...

- Ja, zbilja, nisam htela da vas naljutim - reče Varenjka smešeći se.

Mir je bio zaključen. Ali, sa očevim dolaskom se promenio za Kiti sav onaj svet u kojem je ona dotle živela. Nije se odrekla svega što je poznala, ali je razumela da je obmanjivala sebe, mislila da može biti ono što je želela da bude. Kao da se osvestila; osetila je svu teškoću da se bez pretvaranja i razmetanja održi na visini na koju je htela da se popne; osim toga, osetila je svu tegobu toga sveta jada, bolesti, smrtnika, u kojem je živela; uvide da su mučni ti naponi koje je činila da sve to zavoli, i sad je želela što pre čist vazduh, Rusiju, selo Jerguševo, kuda je, kako je saznala iz pisma, već otputovala njena sestra Doli sa decom.

Ali, ljubav Kitina prema Varenjki nije oslabela. Praštajući se s njom, Kiti ju je molila da ih poseti u Rusiji.

- Doći ću kad se udate - reče Varenjka.

- Ja se nikad neću udati.

- Onda ja nikad neću doći.

- E, onda ću se udati samo zbog toga. Pazite, ne zaboravite obećanje! - reče Kiti.

Predskazanja doktorova potvrdiše se. Kiti se vratila u Rusiju izlečena. Nije bila tako bezbrižna i vesela kao pre, ali je bila mirna. Njeni moskovski jadi predoše u uspomene.

TREĆI DEO

I

Sergije Ivanovič Koznišov hteo je da se odmori od umnoga rada, i umesto da, po običaju, ode u inostranstvo, došao je krajem maja bratu na selo. Po njegovom uverenju, najbolji je bio život na selu. On je sad došao da se naslađuje tim životom kod brata. Konstantinu Ljevinu bilo je vrlo mило, tim pre što ovoga leta nije očekivao brata Nikolaja. Ali, pored sve ljubavi i poštovanja prema Sergiju Ivanoviču, Konstantin Ljevin osećao se, na selu, nezgodno pored brata. Bilo mu je nezgodno, čak i neprijatno da gleda kako se brat odnosi prema selu. Za Konstantina Ljevina selo je bilo mesto života, to jest, radosti, patnje i rada; za Sergija Ivanoviča selo je bilo, s jedne strane, odmor od posla, a s druge: koristan protivotrov protiv pokvarenosti, koji je on sa zadovoljstvom upotrebljavao, i bio svestan njegove koristi. Za Konstantina Ljevina selo je bilo dobro zbog toga što je predstavljalo polje nesumnjivo korisnog rada; za Sergija Ivanoviča selo je bilo osobito dobro zbog toga što tamo može ništa da se ne radi, i što ne treba ništa da se radi. Osim toga i odnos Sergija Ivanoviča prema narodu unekoliko je neprijatno dirao Konstantina. Sergije Ivanovič govorio je kako on voli i poznaje narod, i često je razgovarao sa seljacima, i to je umeo činiti lepo i prirodno, ne pretvarajući se i ne usiljavajući se; a iz svakog takvog razgovora izvodio je opšte zaključke u korist naroda, ujedno i dokaze da on poznaje taj narod.

Takav odnos prema narodu nije se svidao Konstantinu Ljevinu. Za Konstantina, narod je bio samo glavni učesnik u opštem radu; i, bez obzira na sve poštovanje i nekakvu rođačku ljubav prema seljaku, koju je, kako je sam govorio, posisao s dojkinjinim mlekom, on, koji se, učestvujući s narodom u opštem radu, ponekad ushićavao jačinom, blagošću i pravičnošću tih ljudi, on se takođe, kad su u opštem radu bile potrebne i druge osobine, ljutio na narod zbog njegove bezbrižnosti, prljavštine, pijanstva i laži. Ako bi Konstantina Ljevina upitali, voli li on narod, on nikako ne bi znao kako da na to odgovori. On je voleo i nije voleo narod, isto tako kao i ljude uopšte. Razume se, kao dobar čovek, više je voleo ljude nego što ih nije voleo, pa prema tome i narod. Ali voleti ili ne voleti narod kao nešto zasebno, nije

mogao; jer ne samo što je živeo s narodom, ne samo što su svi njegovi interesi bili vezani za narod, nego je on samoga sebe smatrao kao delić naroda, a nije video ni u sebi ni u narodu nikakvih naročitih osobina i nedostataka, i nije zato mogao da sebe stavi nasuprot narodu. Osim toga, mada je dugo živeo u najbližim odnosima sa seljacima, kao domaćin i posednik, i, što je najglavnije, kao savetodavac (seljaci su mu verovali, i dolazili k njemu po savete sa daljine od četrdeset kilometara), on nije imao nikakvo određeno mišljenje o narodu; na nečije pitanje: poznaje li on narod, bilo bi mu isto tako teško odgovoriti kao i na pitanje: voli li narod? Reći: da poznaje narod, bilo bi za njega isto što i reći da poznaje ljude. On je stalno posmatrao i upoznao raznovrsne ljude, među njima i ljude seljake, koje je smatrao kao dobre i zanimljive ljude, i neprestano nalazio u njima nove crte, menjao stara mišljenja o njima i stvarao nova. Sergije Ivanovič, naprotiv. Isto onako kao što je voleo i hvalio seoski život nasuprot životu koji nije voleo, tako isto je voleo i narod nasuprot onoj klasi ljudi koju nije voleo; i isto tako je poznao narod kao nešto uopšte suprotno ljudima. U njegovom metodičkom umu jasno su se ocrtavali određeni oblici narodnog života, izvedeni delom iz samog narodnog života, ali uglavnom iz suprotnosti. On nikad nije menjao svoje mišljenje o narodu, niti svoje odnose prema njemu.

Kad bi se među braćom pojavile nesuglasice u mišljenjima o narodu, Sergije Ivanovič pobeđivao je brata time što je imao određene pojmove o narodu, o njegovu karakteru, osobinama i ukusima; Konstantin Ljevin nije imao nikakav određen i stalan pojam, tako da je u tim pripremama Konstantin bivao izobličavan kroz protivurečnosti samom sebi.

Za Sergija Ivanoviča, njegov mlađi brat bio je krasan dečko, sa dobro postavljenim srcem (kako se on izražavao na francuskom), ali sa umom, iako dosta hitrim, ipak potčinjenim utiscima trenutka, i usled toga punim protivurečnosti. Sa snishodljivošću starijeg brata on mu je ponekad objašnjavao smisao stvari; a nije nalazio zadovoljstva u prepirci s njim, jer ga je vrlo lako savlađivao. Konstantin Ljevin gledao je na brata kao na čoveka ogromnog uma i obrazovanja, plemenitog u najvišem smislu te reči, i obdarenog sposobnošću da radi za opšte dobro. Ali u dubini svoje duše, ukoliko je bivao stariji, i ukoliko je više upoznao svoga brata, utoliko mu je češće dolazila u glavu misao: da ta sposobnost delatnosti za opšte dobro, čije je potpuno odsustvo osećao u sebi, da ona možda i nije neka osobina, naprotiv, nedostatak nečega - ne nedostatak dobrih, poštenih, plemenitih želja i ukusa, već nedostatak životne snage, onoga što se zove srce, one težnje koja nagoni čoveka da od bezbrojnih puteva života izabere jedan, i da samo to izabrano želi. Što je više upoznao brata, to je više uviđao da i Sergije

Ivanovič, i mnogi drugi radnici za opšte dobro, nisu po srcu došli do ljubavi prema opštem dobru, nego su umom prosudili da je dobro baviti se time, i samo zbog toga su se bavili tim. U toj misli utvrdilo je Ljevina još i opažanje da njegov brat ne prima k srcu nimalo bliže pitanja o opštem dobru i o besmrtnosti duše, nego pitanje o partiji šaha ili o oštroumnoj konstrukciji neke nove mašine.

Osim toga, Konstantinu Ljevinu bilo je bratovo bavljenje na selu nezgodno još i stoga, što je na selu, osobito leti, Ljevin bio stalno zauzet gazdinstvom; nije mu bio dovoljan ni dugi letnji dan da posvršava sve što treba; a Sergije Ivanovič se odmarao. Ali ako se on sad i odmarao, to jest, nije radio na svome delu, toliko je bio navikao na umni rad, da je voleo da iskazuje u lepom i zbijenom obliku misli koje su mu padale na um, i voleo da ga pri tom neko sluša. Najobičniji i najprirodniji slušalac bio mu je brat. I zato, bez obzira na prijateljsku jednostavnost njihovih odnosa, Konstantinu je bilo nezgodno da brata ostavlja samoga. Sergije Ivanovič voleo je da leži na travi na suncu, i tako ležeći i sunčajući se, da ćaska.

- Nećeš mi verovati - govorio je on bratu - koliko naslade nalazim u ovoj maloruskoj lenosti. Nigde jedne misli u glavi, mogao bih je mesto lopte kotrljati.

A Konstantinu Ljevinu bilo je dosadno da sedi i sluša, osobito zato što je znao da bez njega vuku đubre na neiskrčena polja, i da će ga natrpati ko zna kako, ako on ne nadgleda; i da crtala na plugovima neće pričvrstiti, nego će ih poskidati, pa će posle reći da su plugovi prazna izmišljotina, a sasvim je nešto drugo ralica, itd.

- Ta kuda ćeš opet po ovoj vrućini - govorio mu je Sergije Ivanovič.

- Samo da trknem časom do kancelarije - govorio je Ljevin, i odlazio u polje.

II

Početkom meseca juna desi se nekako da se ekonomka Agafja Mihailovna, noseći u podrum teglu s pečurkama u presolcu, okliznu, pade, i iščaši ruku u zglavku. Došao je mladi i brbljivi zemski^[86] lekar, koji je tek bio svršio medicinu. On pregleda ruku, reče da nije iščašena, stavi je u obloge, i ostavši na ručku poče s nasladom da razgovara sa znamenitim Sergijem Ivanovičem Koznišovim; da bi mu pokazao svoj prosvećeni pogled na stvari, uze pričati sve spletku u srezu i žaliti se na rđavo stanje zemskih ustanova. Sergije Ivanovič pažljivo je slušao, raspitivao, i, pobuđen novim slušaocem, raspričao se i sam, kazao nekoliko tačnih i umesnih napomena koje je mladi doktor s poštovanjem ocenio, i došao najzad u ono njegovom bratu poznato živahno stanje duha, u koje je obično dolazio posle sjajnog i živog razgovora. Po odlasku doktorovu, prohte mu se da peca ribu na reci. Sergije Ivanovič voleo je da peca ribu, i tobože se ponosio tim što može da voli takvo glupo zanimanje.

Konstantin Ljevin, koji je trebalo da ode na oranje i na livade, ponudi se da poveze brata na dvokolicama.

Bilo je već prevalilo ono letnje doba kad se ovogolišnja žetva opredeljuje; kad nastaju staranja i brige o setvi za iduću godinu, i kad se približuje kosidba; kad je sva raž već klasala i sivo-zeleno, još ne najedralo, lako klasje talasa po vetru; kad zelen ovas, sa razbacanim po njemu bokorima žute trave, nejednako izbija na poznim usevima; kad rana heljda lista i pokriva zemlju svojim zelenilom; kad je ugar, kao kamen tvrdo utaban stokom, sa ostavljenim putevima koje ralica nije mogla da zahvati, upola pooran; kad osušene, izvezene gomile đubreta zajedno sa medenim travama puštaju miris u zoru; i kad u nizinama, očekujući kose, leže kao more tučne livade, sa crnim gomilama stabljika oplevljenog štavelja.

Bilo je vreme kad u seoskom radu nastupa kratak zastoj pred početak sređivanja letine, vreme koje se svake godine ponavlja, i svake godine zahteva svu snagu narodnu. Letina je stajala divna; bili su vedri, vreli letnji dani sa kratkim rosnim noćima.

Braća su morala proći kroz šumu da bi došla do livada. Sergije Ivanovič se jednako naslađivao lepotom guste šume, pokazivao bratu čas tamnu sa osenčene strane staru lipu, koja se šarenila od žutih listića i spremala za cvetanje, čas mlade ovogodišnje lastare na drveću koji su sijali kao smaragd. Konstantin Ljevin nije voleo da govori, niti da sluša o lepoti prirode. Reči su skidale lepotu s onoga što je očima gledao. On je odobravao bratu, ali je nehotice počeo misliti o drugom. Kad prodoše šumu, svu njegovu pažnju privuče na sebe izgled ugara na brežuljku, koji se ponegde žuteo od trave, ponegde bio izbrazdan u kvadratiće, ponegde pretrpan gomilama zemlje i korova, a ponegde razoran. Po polju, čitavim su nizom išla kola za kolima. Ljevin prebroja kola, i bio je zadovoljan što će se izvući sve što je potrebno; a kad uglela livade, njegove misli predoše na pitanje o kosidbi. Uvek, pri pomisli na kosidbu, osećao je nešto što mu je živce prijatno diralo. Kad stiže do livade, Ljevin zaustavi kola.

Jutarnja rosa još se držala po gusto plegloj travi, i Sergije Ivanovič, da ne bi kvasio noge, zamoli brata da ga preko livade preveze do rakitovog žbuna gde je bilo grgeča. Iako je Konstantinu Ljevinu bilo žao da gazi svoju travu, ipak potera preko livade. Visoka trava meko se obavijala oko točkova i konjskih nogu, i ostavljala seme na mokrim paocima i glavčinama.

Brat sede pod žbun i poče da odmotava udice, a Ljevin odvede konja, priveza ga, i zagazi dublje u nepomično, ogromno sivo - zeleno more od trave. Svilasta trava, čije je seme već sazrevalo, stizala je gotovo do pojasa na vodoplavnim mestima.

Prešavši popreko livadu, Konstantin Ljevin iziđe na put i srete starca, koji je nosio roj pčela i imao natečeno oko.

- Šta je? Da nisi neke uhvatio, Fomiču, - upita ga.

- Kako uhvatio, Konstantine Mitriču! Da mogu samo svoje da sačuvam. Po drugi put mi beži roj... Dobro te deca dojahaše da jave. Vaši oru. Ispregli konja, pa dojahali.

- Šta misliš, Fomiču, - da li da kosim ili da počekam još?

- Hm! Mi čekamo do Petrova dana. Vi uvek ranije kosite. Daće bog, biće trave.

- A kako misliš o vremenu?

- Vreme je u božjoj ruci. Može biti da će vreme i podržati.

Ljevin priđe bratu.

Sergije Ivanovič nije ništa upecao, ali mu nije bilo dosadno; bio je veseo i raspoložen. Ljevin vide da ga je razgovor s doktorom nadražio, da bi hteo još

da razgovara. On pak, naprotiv, želeo je da se što pre vrati kući, da naredi da se pozovu kosači za sutra, i da reši sumnju što se tiče kosidbe, koja ga je jako zanimala.

- Hoćemo li? - reče on.

- Kud žuriš? Sedi malo. Ala si moka! Iako nema ribe, ipak je lepo. Svaki je lov dobar zato što imaš posla sa prirodom. Kako je divna ova voda čeličnog sjaja! - reče. - Ove livade na obali - nastavi - uvek me podsećaju na zagonetku, znaš? Trava govori vodi: a mi ćemo se nijati, nijati.

- Ne znam tu zagonetku - snuždeno odgovori Ljevin.

III

- Nešto sam mislio i o tebi - reče Sergije Ivanovič. - Prema svemu što mi je ispričao doktor, čini mi se da se kod vas u srezu sve radi naopako; doktor je vrlo pametan čovek. Ja sam ti govorio, i govorim ti, da ne valja što ne ideš na skupove i što si se povukao od zemskih poslova. Ako se poštene ljudi budu povlačili, razume se da će sve poći naopako. Dajemo novac, novac ide na plate, a nemamo ni škola, ni bolničara, ni babica, ni apoteka, nemamo ničega.

- Ja sam pokušao - tiho i bezvoljno odgovori Ljevin - pa ne mogu! Šta se tu onda može!

- Šta ne možeš? Pravo da ti kažem, ja te ne razumem. Ravnodušnost, neumenje, to ne mogu dopustiti; da li je moguće da je to prosto lenost?

- Ni jedno, ni drugo, ni treće. Probao sam, i video sam da ne mogu ništa da učinim - reče Ljevin.

On je malo pronicao u ono što je brat govorio. Gledajući preko reke na njivu, vide nešto crno, ali nije mogao razabrati da li je to samo konj ili je nadzornik na konju.

- Zašto ne možeš ništa da uradiš? Pokušao si, i nije ti, kako veliš, ispalo za rukom, a ti se pokoravaš. Zar nemaš častoljublja?

- Častoljublja? - reče Ljevin, dirnut u živac rečima svoga brata - ne razumem. Da su mi na univerzitetu rekli kako drugi razumeju integralne račune, a ja ih ne razumem, bilo bi pitanje častoljublja. Ali ovde, tu treba pre svega biti uveren da je potrebno imati izvesne sposobnosti za ove poslove; a, što je glavno, biti uveren da su svi ti poslovi vrlo važni.

- A zar ono nije važno? - reče Sergije Ivanovič dirnut u živac što njegov brat nalazi da nije važno ono što njega zanima, a osobito tim što ga brat gotovo i ne sluša.

- Meni se ono ne čini važno, ne osvaja me, pa šta ćeš?... - odgovori Ljevin, razabравši da je crno što je video, bio nadzornik, i da je nadzornik verovatno pustio seljake sa oranja. Eno, izvrću ralice. »Da li je moguće da su poorali?«

pomisli on.

- Ipak, slušaj, sve ima svoju meru - namrštivši svoje fino pametno lice, reče stariji brat. - Vrlo je lepo biti osobenjak, i iskren čovek koji ne voli laž - sve to ja znam; ali to što ti govoriš, ili nema smisla, ili ima rđav smisao. Kako možeš misliti da nije važno kad narod, koji ti voliš, kako uveravaš...

»Nikad nisam uveravao«, pomisli Konstantin Ljevin.

-... umire bez pomoći, grube babice satiru decu, narod ostaje u neznanju i zavisi od svakog pisarčića, a tebi je dato u ruke sredstvo da mu pomogneš, i ti mu ne pomažeš zato što smatraš da to nije važno.

I Sergije Ivanovič postavi ovu dilemu: ili si toliko nerazvijen da ne možeš da vidiš sve što možeš uraditi, ili nećeš da žrtvuješ svoj mir, sujetu, i već ne znam šta, da bi to uradio.

Konstantin Ljevin je osećao da mu ne ostaje ništa drugo nego da se pokori i prizna da mu nedostaje ljubavi prema opštoj stvari. I to ga je vređalo i ljutilo.

- I jedno, i drugo - reče odlučno - ja ne vidim da bi se moglo...

- Šta? Zar se ne bi mogla pružiti lekarska pomoć, ako se novac pametno rasporedi?

- Ne može, kako se meni čini... Na četiri hiljade kvadratnih kilometara našega sreza, sa našim nezgodama, mećavama, radnim vremenom, ja ne vvdim mogućnost da se po svima mestima pruži lekarska pomoć. I uopšte, ne verujem u medicinu.

- Dopustićeš, to nije tačno... Ja ću ti navesti hiljadu primera... A škole?

- Šta će škole?

- Šta to govoriš! Zar se može sumnjati u korist od obrazovanja?

Ako je dobro za tebe, onda je dobro za svakoga. Konstantin Ljevin se osećao moralno pritisnut uza zid, i stoga pade u vatru i iskaza nehotice glavni uzrok svoje ravnodušnosti prema opštoj stvari.

- Može biti da je sve to i dobro, ali zašto da se ja brinem o ustanovi medicinskih stanica kojima se ja nikad neću koristiti; i škola, u koje svoju decu neću slati, u koje ni seljaci neće da šalju svoju decu, i još i nisam sasvim načisto da li ih i treba slati? - reče.

Sergija Ivanoviča trenutno zadivi ovaj neočekivani pogled na stvar, ali on odmah sastavi nov plan za napad.

Počuta, izvadi jednu udicu, baci je u vodu, i osmejkujući se obrati se bratu.

- Ali dopusti... Pre svega, medicinska stanica je potrebna. Vidiš, mi smo zbog Agafje Mihailovne slali po zemskog lekara.

- Ja mislim da će joj ruka ostati kriva.

- To je još pitanje... A zatim, pismen seljak, radnik, mnogo ti je potrebniji i korisniji.

- Ne, pitaj koga hoćeš - odlučno odgovori Konstantin Ljevin - pismen seljak, kao radnik, mnogo je gori. Puteve ne umeju da poprave, a most, tek ga sagrade, raskradu ga.

- Uostalom - namrštivši se reče Sergije Ivanovič nije voleo protivurečnosti, a osobito takve koje neprestano skaču s jednog predmeta na drugi, i bez svake veze unose podatke, tako da čovek ne zna na šta da odgovara – uostalom, stvar nije u tome. Dopusti. Priznaješ li da je obrazovanje blago za narod?

- Priznajem - reče Ljevin iznenada, i odmah pomisli da nije kazao ono što misli. Osećao je da će mu, ako to prizna, biti dokazano da govori koješta, i da to što govori nema nikakva smisla. Kako će mu to biti dokazano, nije znao, znao da će mu to nesumnjivo logički biti dokazano, i čekao je taj dokaz.

Dokaz je bio mnogo prostiji nego što je očekivao Konstantin Ljevin.

- Ako priznaješ da je blago - reče Sergije Ivanovič - onda ti, kao pošten čovek, ne možeš ne voleti, i ne biti naklonjen tome poslu, te prema tome ne možeš ne želiti da radiš na njemu.

- Ali ja još ne priznajem da je taj posao dobar – reče Konstantin Ljevin pocrvenevši.

- Kako? Pa sad si rekao...

- To jest, ne priznajem ni da je dobar, ni da je mogućan.

- To ne možeš znati, kad nisi učinio nikakav napor.

- Ali pretpostavimo - reče Ljevin, mada to nikako nije pretpostavljao - pretpostavimo da je sve to tako, ja ipak ne vidim razlog zašto da se ja o tome brinem.

- To jest, kako?

- Kad smo već počeli da razgovaramo, objasni mi s filozofskog gledišta - reče Ljevin.

- Ne razumem našto će tu filozofija - reče Sergije Ivanovič, kako se Ljevinu učini, takvim tonom kao da nije priznavao bratu pravo da može govoriti o filozofiji. To razgnevi Ljevina.

- Evo našto! - žesteći se reče on. - Ja mislim da je pokretač svih naših

radnja ipak lična sreća. Ja, kao plemić, u sadašnjim zemskim ustanovama ne vidim ništa što bi podržavalo moje lično blagostanje. Putevi nisu bolji i ne mogu biti bolji; moji konji voze me i po rđavima. Doktor i medicinska stanica meni nisu potrebni. Primiritelni sudija mi nije potreban - nikada mu se ne obraćam, i neću mu se obraćati. Škole, ne samo da mi nisu potrebne, nego su čak i štetne, kao što sam ti govorio. Zemske ustanove za mene su prosto jedna obaveza: da plaćam po osamnaest kopjejaka po hektaru, da idem u varoš, da me noću jedu stenice, i da slušam svakojake besmislice i gadosti, a lični me interes na to ne goni.

- Dopusti - prekide ga, smeškajući se, Sergije Ivanovič - lični interes nije nas gonio da radimo na oslobođenju seljaka, a mi smo radili.

- Ne! - žesteći se sve više prekide ga Konstantin. - Oslobođenje seljaka bila je sasvim druga stvar. Tu je bilo ličnog interesa. Hteli smo da zbacimo sa sebe jaram koji je pritiskivao sve nas, dobre ljude. Ali biti odbornik^[87], raspravljati o tom koliko je čistača potrebno, i kako treba sprovesti cevi u varoši gde ja ne živim; biti porotnik i suditi seljaku koji je ukrao šunku, i šest sati slušati kojekakve besmislice koje trućaju branioci i državni tužioci; slušati kako predsednik pita moga Aljošu - zvekana: »Priznajete li vi, gospodine optuženi, fakt krađe šunke?« - »A?«

Konstantin Ljevin, udaljivši se od predmeta, počeo predstavljati predsednika i Aljošu zvekana; njemu se činilo da se sve to odnosi na stvar.

Sergije Ivanovič sleže ramenima.

- Pa šta hoćeš time da kažeš?

- Hoću da kažem to da ću prava koja se tiču mene... dodiruju moje interese, štititi uvek svom snagom; ja sam i onda, kad su kod nas studenata vršili premetačine, i kad su žandarmi čitali naša pisma, bio gotov da svom snagom štitim ta prava, da branim svoja prava na obrazovanje i slobodu. Ja razumem vojnu obavezu koja se tiče sudbine moje dece, braće, i mene samog; gotov sam da razmišljam o onom što se mene tiče; ali da mislim na šta idu četrdeset hiljada opštinskog novca, ili suditi Aljoši zvekanu - to ne razumem, i ne mogu.

Konstantin Ljevin govorio je tako kao da se provalila brana njegovih reči. Sergije Ivanovič se osmehnu.

- A kad se sutra budeš sudio: hoće li ti biti prijatnije da ti sude po staroj krivičioj uredbi?

- Ja se neću suditi. Nikoga neću zaklati, niti mi to treba. A što se tiče naših zemskih ustanova i svega toga - nastavi on preskačući na sasvim drugo

pitanje - sve to liči na brezove grane koje zabadamo o Trojičin - danu, da tobož liči na šumu koja sama niče u Evropi; ne, ja ne mogu usrdno zalivati te brezove grane, ni verovati u njih.

Sergije Ivanovič samo sleže ramenima, izražavajući time divljenje otkuda se sad pojaviše u njihovoj premirci i te brezove grane, premda je odmah razumeo šta je brat tim hteo da kaže.

- Dopustićeš da se tako ne može suditi - primeti on. Ali Konstaitin Ljevin je hteo da opravda nedostatak koji je u sebi osećao, to jest, svoju ravnodušnost prema opštem dobru, i nastavi:

- Ja mislim - reče Konstantin - nikakav posao ne može biti trajan ako nema osnova u ličnom interesu. To je opšta istina filozofska - reče, i odlučno ponovi reč filozofska, kao da time želi da pokaže da i on, isto tako kao i svaki drugi, ima prava da govori o filozofiji.

Sergije Ivanovič još se jedanput osmehnu. »I on ima tako neku svoju filozofiju, koja ima da služi njegovim sklonostima«, pomisli on.

- Što se tiče filozofije, to ostavi - reče on. - Glavna zadaća filozofije svih vekova bila je baš u tome da se nađe neophodna veza koja postoji među ličnim i opštim interesom. Ali to se ne odnosi na stvar; a odnosi se na stvar to što smatram za potrebno da ispravim tvoje poređenje. Brezice nisu pozabadane, nego su neke zasađene, a neke posejane, i s njima treba biti obazriv. Samo oni narodi imaju budućnosti, samo se oni narodi mogu nazvati istorijskima, koji umeju da osećaju ono što je važno i značajno u njihovim ustanovama, i koji to cene.

Sergije Ivanovič prenese pitanje u oblast filozofsko - istorijsku, nepristupačnu Konstantinu Ljevinu, i pokaza mu svu netačnost njegovih pogleda.

- Što se pak tiče toga da se to tebi ne sviđa, oprostićeš mi - to je naša ruska lenost i gospodstvo; a ja sam uveren da je to kod tebe privremena zabluda, koja će proći.

Konstantin je ćutao. Osećao je da je potučen na svima linijama, ali je u isto vreme osećao da ono što je on hteo da kaže, njegov brat nije razumeo. Ali nikako nije znao zašto je bratu to nerazumljivo; da li zato što on, Konstantin, nije umeo jasno da kaže ono što je hteo; ili zato što brat nije hteo ili nije mogao da ga razume. Ali se dalje nije upuštao u te misli, i, ne odgovarajući bratu, zamisli se u sasvim drugoj, ličnoj stvari.

Sergije Ivanovič zamota poslednju udicu, odreši konja, i oni odoše.

IV

Lična stvar koja je zanimala Ljevina za vreme razgovora s bratom bila je ova: Kad je prošle godine došao jedanput na livadu za vreme kosidbe, i naljutio se na nadzornika, Ljevin je upotrebio bio svoje sredstvo za umirenje - uzeo od seljaka kosu i počeo kositi.

Taj rad toliko mu se tada svideo, da se nekoliko puta laćao kose i kosio; pokosio je celu livadu pred kućom, a ove godine, još u početku proleća, sastavio je plan - da kosi sa seljacima po čitave dane. Ali od bratovog dolaska na selo, bio je u nedoumici: da li da kosi, ili ne? Bilo ga je stid da ostavlja brata samog po čitave dane, a i bojao se da mu se brat ne bi smejaao za to. Ali kad prođe po livadi, i kad se seti utisaka od kosidbe, on se gotovo odluči da kosi. Posle razdražljivog razgovora s bratom, opet se seti te svoje namere.

»Potrebno je fizičko kretanje, inače će mi se karakter sasvim iskvariti«, pomisli, i reši se da kosi, iako će to biti nezgodno pred bratom i narodom.

Pred večer, Konstantin Ljevin ode u kancelariju, načini raspored rada, i posla momke da za sutra pozovu kosače da kose Kalinovu livadu, najveću i najbolju.

- I molim vas, pošaljite moju kosu Titu da je okuje; i da je ponese sutra na livadu; možda ću i ja kositi - reče, starajući se da se ne zastidi.

Nadzornik se osmehnu i reče:

- Razumem.

Uveče, za vreme čaja, Ljevin kaza to i bratu.

- Čini se da je nastalo lepo vreme - reče on. - Sutra počinjemo kositi.

- Ja veoma volim taj rad - reče Sergije Ivanovič.

- Ja ga strašno volim. Nekad sam i ja kosio sa seljacima, a i sutra hoću da kosim, ceo dan.

Sergije Ivanovič podiže glavu i radoznalo pogleda u brata.

- To jest, kako? Zajedno sa seljacima, ceo dan?

- Jest, to je vrlo prijatno - reče Ljevin.

- To je odlično kao telesno vežbanje, samo, mučno da ćeš moći izdržati - bez svakog podsmeha reče Sergije Ivanovič.

- Probao sam. U početku je teško, ali posle se čovek ukoreni. Mislim da neću izostajati...

- Dobro! Ali reci mi kako seljaci gledaju na to? Sigurno se podsmevaju: šta to gospodin izvodi.

- Ne, ne bih rekao: to je tako prijatan, ali i težak rad u isto vreme, da se nema kad misliti.

- A kako ćeš s njima ručati? Nezgodno je da ti se tamo šalje francusko vino i pečena ćurka.

- Ja ću, dok se oni odmaraju, doći kući na ručak.

Sutradan Konstantin Ljevin ustade ranije nego obično, ali ga domaći poslovi zadržaše, i kad stiže na livadu, kosači su već bili isterali po jedan otkos.

Još sa brega video se u nizini osenčeni i već pokošeni deo livade, sa sivkastim otkosima i crnim gomilicama kaftana koje su kosači poskidali na mestu gde su prvo kosili.

Ukoliko se više primicao, utoliko se jasnije pred njim ocrtavao otegnuti niz seljaka, nekih u kaftanima, a nekih u košuljama, koji su išli jedan za drugim, ali različno mahali kosama. Ljevin ih nabroja četrdeset i dvojicu.

Lagano su se kretali po neravnoj nizini livade, gde je bila stara brana. Ljevin poznade neke svoje seljake. Tu je bio starac Jermilo, u vrlo dugačkoj belojoj košulji, koji je mahao kosom pognut; tu je bio mladi Vaska, bivši kočijaš Ljevinov, koji se zaletao u svaki nov red. Tu je bio i Tit, učitelj Ljevinov u košenju, mali mršav seljak. On je, ne sagibajući se, napredovao, i čisto igrajući se kosom odsecao svoj široki otkos.

Ljevin siđe s konja, priveza ga pored, puta, i srete se s Titom koji izvadi iz žbuna drugu kosu i pruži je Ljevinu.

- Gotova je, gospodine; prosto brije. Kosi sama - reče Tit skidajući s osmejkom kapu i pružajući kosu.

Ljevin uze kosu i počeo je odmeravati. Znojavi i veseli kosači isteraše otkose, i jedan za drugim iziđoše na put, smeškajući se, da se pozdrave s gospodinom. Svi su ga posmatrali, ali niko ništa nije govorio sve dok ne iziđe na put visoki starac sa naboranim ćosavim licem, u bluzi od ovčije kože, i dok se on ne obrati Ljevinu;

- Pazi, gospodine; kad se uhvatiš u kolo, moraš igrati! - reče on, i Ljevin ču uzdržan smeh među kosačima.

- Staraću se da ne izostanem - reče Ljevin, i stade iza Tita čekajući vreme da počne.

- Gledaj šta ćeš - ponovi starac.

Tit odmače, i Ljevin pođe za njim. Trava je kraj puta bila niska, i Ljevin, koji odavno nije kosio, a i zbunjen pogledima upravljenim u njega, nije u prvi mah dobro kosio mada je jako mahao. Iza njega se čuše glasovi:

- Nije kosa dobro nasađena, ručica je visoka; pazi kako mora da se saginje - reče jedan.

- Nalegni više na peticu - reče drugi.

- Ne mari ništa, ide polako - reče starac. - Pazi ga, ode... Širok otkos uzimaš, umorićeš se... Domaćin, nema se šta reći, svoju kuću kući! Viš, ostavlja travu među redovima! Za to bi neko od naših dobio po leđima.

Naiđoše na mekšu travu, i Ljevin, slušajući ali ne odgovarajući, iđaše za Titom starajući se da kosi što može bolje. Prošli su oko sto koraka.

Tit je stalno odmicao ne zaustavljajući se i ne pokazujući nimalo umora; ali Ljevin osećao strah da neće izdržati, tako se umorio.

Osećao je da izmahuje poslednjom snagom, i rešio da zamoli Tita da stane. Ali se u tom trenutku Tit sam zaustavi, saže se, uze trave, obrisa kosu i počeo je oštriti. Ljevin se ispravi uzdahnuvši, obazre se. Pozadi njega išao je mužik isto tako sustao; i ne došavši do Ljevina, zastade, i počeo oštriti kosu. Tit naoštri kosu i svoju i Ljevinovu, pa krenuše dalje.

Po drugi put se desi isto. Tit je išao: izmah za izmahom, ne zastajući i bez umora. Ljevin je išao za njim trudeći se da ne izostane, ali mu je bilo teže i teže; zastajao je za trenutak kad bi osetio da više nema snage, ali se u istom trenutku i Tit zaustavljao i kose oštrio.

Tako su isterali prvi otkos. Taj dugi otkos učinio se Ljevinu osobito težak; a kad je otkos bio isteran, i kad se Tit, zabacivši kosu na rame, laganim korakom počeo vraćati preko pokošenog reda, gazeći po tragovima svojih potpetica, Ljevin pođe isto tako preko svoga otkosa; i premda mu se znoj slivao niz lice i kapao s nosa, i sva leđa mu bila mokra kao da je izišao iz vode - osećao se vrlo dobro. Osobito ga je radovalo što je sad znao da će izdržati.

Zadovoljstvo mu je bilo zagorčano samo tim što otkos nije bio lep. »Manje ću zamahivati rukom, više celim telom«, mislio je, sravnjujući Titov kao pod konac izvedeni otkos sa svojim razbacanim i neravnim otkosom.

Prvi otkos Tit je, kao što je Ljevin video, terao osobito brzo, verovatno želeći da oproba gospodina; a i otkos je bio dugačak. Sledeći otkosi bili su već lakši, ali Ljevin je ipak morao da napreže svu snagu da ne bi zaostao iza seljaka.

On nije ništa mislio, ništa želeo, osim jedno: da ne izostane od seljaka, i da uradi posao što može bolje. Čuo je samo fijuk kosa; video pred sobom pravu priliku Titovu koja se udaljavala; izdubljen polukrug otkosa; travu i cvetne krunice koje su se lagano i talasasto povijale oko oštrice kose; i, još dalje pred sobom - svršetak otkosa gde nastaje odmor.

Odjednom, ne znajući šta je to ni otkuda dolazi, on usred rada oseti prijatnu hladnoću po vrelini i oznojenim plećima. Pogleda u nebo dok su oštrili kose. Naišao nizak težak oblak i počela padati krupna kiša. Neki kosači odoše po kaftane i obukoše ih; drugi pak, isto kao i Ljevin, samo radosno podizahu ramena pod prijatnim rashlađenjem.

Isteraše još nekoliko otkosa. Bilo ih je dugačkih, kratkih, sa lepom i sa rđavom travom. Ljevin je izgubio svaki pojam o vremenu, i nikako nije znao da li je rano ili dockan. U njegovom radu nastade promena koja mu pružaše ogromnu nasladu. Usred njegovog rada bilo je trenutaka kad je zaboravljao šta radi, kad mu je bilo lako, i baš u tim trenucima je njegov otkos ispadao gotovo isto tako dobar i ravan kao i Titov. A čim bi se setio šta radi, i čim bi se počeo starati da rad uradi bolje, odmah je osećao svu težinu rada i otkos je ispadao rđav.

Pošto istera još jedan otkos, htjede opet da se vrati, ali Tit zastade, pođe starcu i reče mu nešto tiho. Obojica pogledaše u sunce. »O čemu li govore, i zašto ne počinju?« pomisli Ljevin ne dosećajući se da kose već puna četiri sata, i da je vreme da se doručkuje.

- Da doručkujemo, gospodine - reče starac.

- Zar je vreme? Hajde, doručkujte.

Ljevin dade kosu Titu, i zajedno sa seljacima koji krenuše svojim kaftanima za hleb, uputi se, preko kišom orošenih otkosa pokošenog prostora, svome konju. Sad je tek video da nije izabrao zgodno vreme i da mu je seno pokislo.

- Pokvariće mi kiša seno - reče.

- Ne mari ništa, gospodine; po kiši kosi, a po suncu plasti! - reče starac.

Ljevin odreši konja i pođe kući da doručkuje.

Sergije Ivanovič tek beše ustao. Pošto popi kafu, Ljevin se vrati na livadu pre no što je Sergije Ivanovič uspeo da se obuče i iziđe u trpezariju.

V

Posle doručka, Ljevin nije više kosio na predašnjem mestu, nego između starca - šaljivčine, koji ga je pozvao da mu bude komšija, i mladog seljaka, jesenas oženjenog, koji je prvi put došao da kosi.

Starac, držeći se pravo, napredovao je odmereno, široko pomicao iskrivljene noge, i tačnim i odmerenim kretanjem koje ga očividno nije stajalo više truda nego mahanje rukama u hodu, kao igrajući se slagao ravan i visok otkos. Baš kao da ne kosi on, nego sama oštra kosa koja je fijukala po sočnoj travi.

Pozadi Ljevina išao je mladi Miška. Njegovo lepuškasto, mlado lice, obavijeno po kosi gužvom sveže trave, grčilo se od usiljavanja; ali čim bi ko pogledao u njega, on se osmejkivao. Činilo se, pre je gotov da umre nego da prizna da mu je teško.

Ljevin je išao između njih dvojice. Po najvećoj vrućini, kosidba mu nije teško padala. Znoj koji ga je oblivao rashlađivao ga je, a sunce, koje ga je peklo po leđima, glavi i do laktova golim rukama, pridavalo je čvrstinu i upornost u radu; i sve češće su mu dolazili oni trenuci nesvesnog stanja, kad je mogao ne misliti o onome što radi.

Kosa je kosila sama za sebe. To su bili srećni trenuci. Još su radosniji bili trenuci kad bi starac, prilazeći reci gde su se svršavali otkosi, brisao mokrom gustom travom kosu, ispirao njen čelik u svežoj rečnoj vodi, i zahvativ u vodiru vode počastio Ljevina.

- Dede malo moga kvasa! Je li dobar? - govorio je namigujući.

I zaista, Ljevin nikad nije pio bolje piće nego što je bila ta mlaka voda po kojoj su plivali komadići zelene trave, i sa ukusom zarđalog vodira od lima. A zatim bi nastajala prijatna lagana šetnja, s rukom na kosi, kad je bilo moguće izbrisati znoj, dahnuti punim grudima, i pregledati ceo otegnuti niz kosača, i sve što se radi unaokolo, u šumi i u polju.

Što je više Ljevin kosio, to je češće osećao trenutke zanosa kad više nisu ruke upravljale kosom, nego je kosa uvodila u pokret celo svesno i puno

života telo, a rad, kao nekom čarobnom rukom, bez misli o njemu, pravilno se i tačno radio sam od sebe. To su bili zaista blaženi trenuci.

Teško je bilo samo onda kad je trebalo prekinuti ovo nesvesno kretanje, i misliti; kad je trebalo kositi oko kakvog panjića ili neoplevljenog štavlja. Starac je to radio lako. Kad je naišao na panjić, on bi menjao pokret, i, čas vrhom kose, čas peticom podbijao panjić kratkim udarcima sa dve strane. A radeći to, razgledao je i posmatrao sve što se pred njim pojavljivalo; čas bi otkinuo neku jagodu, i pojeo je ili ponudio Ljevinu; čas bi odbacio vrhom kose grančicu; čas pronašao prepeličino gnezdašce iz kojega je ispod same kose izletela ženka; čas bi hvatao zmiju koja bi se desila na putu, i podižući je kosom kao na viljušci, pokazivao je Ljevinu i bacao u stranu.

I Ljevinu i mdadom seljaku iza njega bile su teške promene u kretanju. Udese jedno napregnuto kretanje obojica, svojski rade, ali nisu u stanju da menjaju kretanje i da u isto vreme posmatraju ono što je pred njima.

Ljevin nije zapažao kako vreme prolazi. Da su ga upitali koliko dugo kosi, on bi rekao: pola sata - međutim je već bilo vreme ručku. Kad isteraše otkos, starac skrenu pažnju Ljevinu na devojkice i mališane koji su dolazili sa raznih strana, i jedva se videli dok su se kroz travu i putem primicali kosačima, donosili zavežljaje s hlebom i krčage s kvasom^[88] zapušene krpama, koji su im istezali mišice.

- Pogledajte kako mile bubice! - reče starac pokazujući na decu, i pogleda ispod ruke u sunce.

Isteraše još po dva otkosa i starac stade.

- E, gospodine, treba da se ruča! - reče odlučno. I došavši do reke kosači se uputiše, preko otkosa, ka kaftanima gde su, očekujući ih, sedela deca što su donela ručak. Seljaci se iskupiše - daljni pod svojim kolima, a bliži pod rakitinim žbunom na koji nabacaše trave.

Ljevin sede s njima, nije hteo da ide.

Svako ustezanje pred gospodinom beše već odavno iščezlo. Spremali su se da ručaju. Jedni su se umivali, momčadija se kupala u reci, drugi su pripremali mesto za odmor, drešili torbe s hlebom i otvarali krčage s kvasom. Starac nadrobi u činiju hleba, izgnječi ga drškom od kašike, nasu vode iz vodira, naseče još hleba, posoli ga, i okrenuvši se istoku poče da se moli bogu.

- Dela, gospodine, uzmi od moje ćurke - reče on i sede na kolena kraj činije.

Ćurka je bila tako ukusna da se Ljevin predomisli i ne ode kući na ručak. Ručao je sa starcem, i upustio se s njim u razgovor o njegovim domaćim

stvarima uzimajući u njima najživlje učešće, i pričajući mu o svojim stvarima i okolnostima koje su starca mogle interesovati. Osećao je da je bliži njemu nego bratu, i nehotice se smeškao od nežnosti koju je osećao prema ovome čoveku. Kad je starac ustao, pomolio se bogu, i legao tu pod žbunom metnuvši trave pod glavu, Ljevin učini isto, i bez obzira na uporne i dosadne muve i bubice koje su golicale njegovo oznojeno lice i telo, zaspao odmah, i probudi se tek kad sunce pređe na drugu stranu žbuna i počne da ga dohvata. Starac se odavno beše probudio i sedeo je i stezao okov na kosama momčadije.

Ljevin pogleda oko sebe i ne poznade mesto. Tako se sve beše promenilo. Ogroman prostor livade pokošen, i sija osobitim novim sjajem svojih već mirisavih otkosa, pod kosim večernjim sunčanim zracima. Okošeno i žbunje kraj reke, a sama reka, koja se ranije nije videla, sad vijuga i sija kao čelik. Ljudi se kreću i ustaju. Uspravni bedem trave na nekošenom mestu na livadi; jastrebovi što se vijaju nad pokošenom livadom; sve je to nešto sasvim novo. Kad se pribra, Ljevin počne ceniti koliko je pokošeno, i koliko se još danas može uraditi.

Bilo je urađeno neobično mnogo sa četrdeset i dva radnika. Cela velika livada, koju je ranije dva dana kosilo trideset kosa, bila je već pokošena. Ostali su još nepokošeni uglovi sa kratkim otkosima. Ali Ljevin je hteo da pokosi toga dana što je moguće više, i bilo mu je krivo što sunce tako brzo zalazi. On nije osećao nikakav umor; želeo je samo da što brže i što više uradi.

- Je li, kako misliš, da li ćemo još pokositi Maškin vrh? - reče on starcu.

- Kako bog da, sunce je nisko... hoće li biti rakije za momčadiju?

Za vreme užine, kad opet sedoš i pušači pripališe duvan, starac objavi kosačima, »ako se Maškin vrh pokosi, biće rakije«.

- Kako da ne pokosimo! Počinji, Tite! Sad ćemo ga slistiti! Naješćeš se noćas. Polazi! - začuše se glasovi, i kosači, jedući u hod, pođoše.

- A sad, momci, držite se dobro! - reče Tit i gotovo trkom pođe napred.

- Beži, beži! - govorio je starac hitajući za njim i sustižući ga lako. - Čuvaj noge! Poseći ću ih!

I mladići i starci kosili su tako brzo kao da su se utrkiivali. Ali uza svu žurbu, nisu kvarili travu, otkosi su se slagali tačno i ravno. Zaostalo parče u uglu bilo je slišćeno za pet minuta. Još su poslednji kosači terali svoje otkose, kad prvi već prebaciše kaftane preko ramena i uputiše se Maškinom vrhu.

Sunce se već spuštalo ka drveću kad kosači, kuckajući brusovima, uđoše u šumsku jaružicu Maškinog vrha. Trava je stizala do pojasa u sredini vrtače,

bila nežna i meka, kitnjasta, mestimice prošarana cvetićima Jovana i Marije.

Posle kratkog savetovanja: da li da se kosi duž ili popreko - Prohor Jermilin, takođe čuveni kosač, ogroman, crnomanjast seljak, pođe napred. On istera otkos, povrati se natrag, i razmahnu - i svi počеше da se ravnaju prema njemu idući pod brdo po vrtači, i na brdo, pod samu ivicu šume. Sunce zađe za goru; rosa je već bila pala; samo su kosači na brdu bili u suncu, a u dolini, po kojoj se dizala para, išlo se po svežoj rosnoj hladovini. Rad je ključao.

Mirisava trava, podsecana uz sočne zvuke, slagala se u visoke otkose. Kosači, sabijeni u gomili usled kratkih otkosa, kuckali su sa sviju strana voderima i zveckali dodirima kosa ili udarom brusa o kosu, i sa veselim uzvicima gonili jedan drugog na življi rad.

Ljevin je išao, kao i pre, između mladića i starca. Starac, u bluzi od ovčje kože, bio je sve isto veseo, šaljiv i slobodan u kretanju. U šumi se neprestano nailazilo na nabrekle u sočnoj travi pečurke, koje su kose presecale. Ali starac, kad god bi naišao na pečurku, saginjao se, uzimao je i ostavljao u nedra. »Još jedan poklon babi«, govorio je uz to.

Iako je bilo lako kositi mokru i slabu travu, teško je bilo peti se i spuštati po strmim nizbrdicama jaruge. Ali starcu to nije smetalo. Mašući jednako kosom, lagano se peo uz strmen sitnim, čvrstim koracima svojih u velike pletene opanke obuvenih nogu, i premda se tresao celim telom, i opuštenim niže košulje čakširama, nije na putu ostavljao nijednu travčicug nijednu pečurku, i sve jednako se šalio s kosačima i s Ljevinom. Ljevin je išao za njim, i često mislio da će nasigurno pasti pentrajući se s kosom na tako strm brežuljak gde se i bez kose teško moglo peti; ali uspinjao se, i dalje radio. Osećao je da ga nekakva spoljašnja snaga pokreće.

VI

Maškin vrh pokosiše, dovršiše poslednje otkose, obukoše kaftane i veselo pođoše kući. Ljevin pojaha konja, i oprostivši se sa seljacima pođe i sam kući. Kad je bio na brdu, osvrnu se, ali seljake nije mogao više videti u magli koja se podizala u nizini; samo su se čuli veseli, grubi glasovi, kikot i zveka kosa pri dodirima.

Sergije Ivanovič odavno je već bio ručao, pio ledenu limunadu u svojoj sobi, i razgledao novine i časopise tek dobivene s pošte, kad Ljevin ulete u njegovu sobu, zamršene kose, prilepljene znojem za čelo, i pocrnelih i mokrih leđa i grudi i veselo kliknu:

- Mi pokosismo celu livadu! Ah! kako je lepo divno! a kako si ti proveo? - govorio je Ljevin sasvim zaboravivši jučerašnji neprijatan razgovor.

- Bože Gospode! Na šta to ličiš! - reče Sergije Ivanovič, u prvom trenutku nezadovoljan pogledavši u brata. - Ta zatvaraj, zatvaraj brže vrata! - dreknu on. - Sigurno ih je pustio najmanje deset!

Sergije Ivanovič nikako nije trpeo muve, brižljivo je zatvarao vrata, i otvarao prozore na svojoj sobi samo noću.

- Bogami, nisam nijednu! A ako sam ih pustio, ja ću ih i pohvatati. Nećeš verovati kakvo je to uživanje! Kako si ti proveo dan?

- Ja, lepo. A zar si ti ceo dan kosio? Mora da si gladan kao vuk. Kuzman ti je sve spremio.

- Ne, nisam gladan. Jeo sam tamo. Nego idem da se umijem.

- Idi, idi, ja ću sad za tobom - reče Sergije Ivanovič mašući glavom i posmatrajući brata. - Idi, idi brzo - dodade smešeći se, i pokupivši knjige spremi se da pođe. Odjednom se razveselio, i ne bi sad nikako hteo da se rastaje s bratom. - Gde si bio kad je padala kšpa?

- Kakva kiša! Tek malo proprskala... Odmah ću doći. Dakle, lepo si proveo dan? Vrlo dobro! - I Ljevin ode da se presvuče.

Kroz pet minuta braća su bila u trpezariji. Iako se Ljevinu činilo da ne

može jesti, i da seda za sto samo da ne bi uvredio Kuzmana, ipak, kad uze jesti, ručak mu se učini izvanredno ukusan. Sergije Ivanovič ga je posmatrao smešeći se.

- Ah, jest, imaš jedno pismo - reče on. - Kuzmane, donesi ga, molim te, ozdo. Samo pazi, zatvaraj vrata!

Pismo je bilo od Oblonskog. Ljevin ga pročita glasno. Oblonski je pisao iz Petrograda: »Dobio sam pismo od Doli, ona je u Jergušovu, i poslovi joj ne idu kako treba. Otidi, molim te, do nje, pomози joj savetom, ti sve znaš. Ona će se tako radovati da te vidi. Sirotica, potpuno je sama. Tašta sa ostalima još je u inostranstvu«.

- Divota! Baš ću otići do njih - reče Ljevin. - Mogli bismo zajedno. Ona je tako krasna žena. Hoćeš li?

- A jesu li tu blizu?

- Trideset kilometara. Može biti i svih četrdeset, ali put je odličan. Divno ćemo putovati.

- Milo mi je - reče Sergije Ivanovič smešeći se neprestano.

Izgled mlađega brata neposredno je izazivao u njemu veselost.

- Ali apetit imaš! - reče, gledajući njegovo nad tanjirom nagnuto mrko - crveno - preplanulo lice i vrat.

- Odlično! Nećeš verovati kako je to koristan režim protiv svake budalaštine. Obogatiću medicinu novim terminom: *Arbeitskur*.^[89]

- Tebi, čini mi se, to nije potrebno.

- Da, ali raznim nervoznim bolesnicima.

- Jest, to bi trebalo ispitati. A znaš li da sam i ja hteo da dođem na livadu, da vidim kakav izgledaš, ali vrućina je bila tako nesnosna da nisam otišao dalje od šume. Posedeo sam malo, pa kroz šumu iziđoh u selo, sretoh tvoju dadilju, i ispitivao sam je šta seljaci misle o tebi. Kako sam razumeo, oni ti ne odobravaju. Ona kaže: »to nije gospodski posao«. Uopšte, meni se čini da su u narodnim pojmovima strogo određeni pojmovi u pogledu poznate, kako oni kažu »gospodske«, delatnosti. Oni ne dopuštaju da gospoda izlaze iz okvira koji je po njihovim pojmovima određen za njih.

- Može biti; ali kosidba je bila zadovoljstvo kakvo ja nikad u životu nisam imao. I tu nema ničega rđavog. Zar nije tako? - odgovori Ljevin. - Šta da radim ako se njima ne sviđa. Uostalom, ja mislim da je sve to dobro. A?

- Uopšte - nastavi Sergije Ivanovič - ti si, kako vidim, zadovoljan ovim danom.

- Veoma zadovoljan. Pokosili smo celu livadu. A s kakvim sam se osobitim starcem tamo sprijateljio! Ne možeš ni zamisliti kako je to divan starac.

- Zadovoljan si dakle ovim danom. I ja takođe. Pre svega, rešio sam dva zadatka na šahu, od kojih je jedan veoma zanimljiv - rešava se pionom. Pokazaću ti. A zatim, mislio sam o našem jučerašnjem razgovoru.

- Šta? O jučerašnjem razgovoru? - reče Ljevin blaženo žmirkajući i duvajući posle svršenog ručka, ali nikako nije mogao da se seti kakav je bio taj jučerašnji razgovor.

- Ja nalazim da ti unekoliko imaš pravo. Nesuglasica među nama dvoma sastoji se u tome što ti kao pobudu stavljaš lični interes, a ja mislim da interesi za opšte dobro moraju postojati u svakom čoveku koji stoji na izvesnom stupnju obrazovanja. Može biti da si u pravu kad tvrdiš da bi materijalno zainteresovana delatnost bila povoljnija. Uopšte, ti si priroda suviše *primesautiere*,^[90] kako kažu Francuzi; ti hoćeš ili strasno energičnu delatnost, ili ništa.

Ljevin je slušao brata, i apsolutno ništa nije razumevao, i nije ni hteo da razume. Bojao se samo da mu brat ne postavi pitanje po kojem bi se videlo da ga nije slušao.

- Tako je to, prijane - reče Sergije Ivanovič hvatajući brata za rame.

- Da, razume se. Da. Ja i ne ostajem pri svom mišljenju - odgovori Ljevin sa detinjskim osmehom krivca. »Oko čega li sam se to prepirao?« mislio je. »Razume se, i ja sam u pravu i on je u pravu, i sve je lepo i krasno. Valja još otići u kancelariju da se naredi šta treba.« On ustade protežući se i smešeći se.

Sergije Ivanovič takođe se osmehnu.

- Ako hoćeš da prošetamo, hajdemo zajedno - reče, ne želeći da se rastaje s bratom od koga se širila bodrost i svežina. - Hajdemo, svratićemo i u kancelariju, ako je to potrebno.

- Ah, Gospode! - dreknu Ljevin tako jako da se Sergije Ivanovič uplaši.

- Šta je, šta ti je?

- Šta je sa rukom Agafje Mihailovne? - reče Ljevin udarivši se po glavi. - Ja sam zaboravio na nju.

- Mnogo je bolje.

- Ipak ću trknuti do nje. Dok ti metneš kapu na glavu, ja ću se već vratiti.

I on potrča niz stepenice grmeći potpeticama kao čegrtaljka.

VII

Kad je Stepan Arkadijevič otputovao u Petrograd da izvrši najprirodniju i najpotrebniju obavezu, poznatu svima činovnicima, bez koje je nemoguće služiti - to jest, da podseti one u ministarstvu na sebe - i dok se uz vršenje te obaveze, pošto je uzeo gotovo sav novac iz kuće, veselo provodio na trkama i po letnjikovcima, i Doli je otputovala s decom na selo - da bi koliko - toliko smanjila rashode. Otputovala je u svoje, u miraz joj dato selo Jergušovo, u ono selo gde je proletos bila prodana šuma, i koje se nalazilo na pedeset kilometara od Pokrovskog, sela Ljevinovog.

Velika kuća u Jergušovu već je odavno dotrajala; jedno njeno krilo knez je nekada dozidao i povećao. To krilo, pre dvadeset godina, kad je Doli bila dete, bilo je spretno i prostrano, mada je, kao i sva krila, bokom bilo okrenuto jugu prema aleji za izlazak iz kuće. Ali sad je i to krilo bilo staro i trošno. Kad je Stepan Arkadijevič išao proletos da prodaje šumu, Doli ga je molila da pregleda kuću i da naredi da se opravi što treba. Stepan Arkadijevič koji se, kao i svi krivi muževi, veoma brinuo o ženinim udobnostima, sam je pregledao kuću i naredio da se uradi sve što je, po njegovom mišljenju, bilo potrebno. Po njegovom mišljenju trebalo je sam nameštaj ponovo prevući kretonom, obesiti zavese, očistiti vrt, napraviti mostić pri jezercetu, posaditi cveće; ali je zaboravio mnoge druge potrebne stvari čiji je nedostatak docnije mučio Darju Aleksandrovnu.

Iako se Stepan Arkadijevič starao da bude brižljiv otac i muž, nikako mu nije išlo u glavu da ima ženu i decu. Držao se bečarskih navika, i samo se prema njima upravljao. Kad se vratio u Moskvu, s ponosom objavi ženi da je sve pripremljeno, da je kuća kao neka fina igračka, i da joj on savetuje da se preseli. Odlazak ženin na selo bio je u svakom pogledu vrlo prijatan Stepanu Arkadijeviču: i za decu je zdravije, i rashoda je manje, i on je slobodniji. Darja Aleksandrovna smatrala je letnje bavljenje na selu kao neophodno za decu, osobito za devojčicu koja se nikako nije oporavljala posle šarlaha, a prilikom za sebe da se izbavi sitnih poniženja, sitnih dugova drvaru, ribaru, obućaru, koji su je mučili. Osim toga, odlazak na selo bio joj je prijatan još i zato što se

nadala da će domamiti k sebi na selo sesgru Kiti, koja je imala da se vrati iz inostranstva polovinom leta, i kojoj su bila naređena kupanja. Kiti je pisala iz banje da joj ništa nije milije nego da provede leto sa sestrom u Jergušovu, punom uspomena iz detinjstva.

Prvo vreme seoskog života bilo je za Doli vrlo teško. Ona je živela na selu kao dete, i ostao joj je utisak da je selo spas od sviju varoških neprijatnosti; da život tamo, ako i nije lep (sa tim se Doli lako mirila), bar je jevtin i udoban: svega ima, sve je jevtino, sve se može nabaviti, i za decu je to dobro. Ali sad, kad je došla na selo kao domaćica, uvidela je da je sve sasvim drukčije nego što je ona mislila.

Sutradan po njihovom dolasku udarila je plaha kiša, i noću je počelo prokišnavati u hodniku i u dečjoj sobi, tako da su krevetiće morali preneti u sobu za primanje. Kuvarice za posluhu nije bilo; od devet krava, po rečima stanarice, jedne su bile steone, druge s prvim teletom, treće stare, četvrte su imale tvrde sise; ni masla ni mleka nije bilo ni koliko je za decu dovoljno. Jaja nije bilo. Kokoška se nije mogla dobiti; pekli su i kuvali stare, modre i žilave petlove. Nisu se našle nadničarke da operu podove - sve su okopavale krompir. Nije se moglo voziti kolima stoga što se jedan konj spoticao i trzao u zaprezi. Kupati se nije imalo gde, jer je sva obala bila ugačana od stoke i nije bila zaklonjena prema drumu; čak se nije moglo ni šetati, jer je stoka ulazila u baštu kroz razvaljen plot, a postojao je i jedan strašan bik koji je rikao, a svakako onda i ubadao. Ormari za haljine nedostajali su, a kojih je bilo, nisu se zatvarali, a otvarali su se sami kad bi se prolazilo pored njih. Gvoždarije i krčaga nije bilo; kazana u perionici, pa čak ni daske za peglanje, nije bilo.

U prvo vreme, kad umesto mira i odmora zapade u ove, sa njenog gledišta strašne patnje, Darja Aleksandrovna pala je u očajanje: trudila se i radila iz sve snage, ali je osećala bezizlaznost položaja, i svakog trenutka uzdržavala suze koje su joj navirale na oči. Upravnik, bivši konjički narednik, koga je Stepan Arkadijevič zavoleo, i, zbog njegove lepe sloljšnosti i učtivog ponašanja, odredio za vratara, nije uzimao nikakvog učešća u patnjama Darje Aleksandrovne; učtivo je govorio; »ništa se ne može, to je tako rđav svet«, ali joj ni u čemu nije pomagao.

Položaj se činio bezizlazan. Ali, u domu Oblonskih, kao u svima porodicama, našlo se jedno neprimetljivo, ali vrlo važno i korisno lice - Matrjona Filimonovna. Ona je umirivala gospođu uveravajući je da će se sve udesiti (to je bila njena reč, i od nje ju je pozajmio Matvej), i sama je, lagano i bez uzbuđenja, dejstvovala.

Ona se odmah sprijateljila s nadzornicom, i prvog dana pila je s njom i s

nadzornikom čaj pod bagrenjem, i razgovarala o svim poslovima. Uskoro se pod bagrenjem osnovao klub Matrjone Filimonovne, i tu, pomoću toga kluba, koji su sastavljali nadzornica, kmet i pisar, počeo se pomalo izgladivati životne teškoće, i za nedelju dana zbilja se sve i udesilo. Krov je pretresen, kuvarica nađena - uzeli su kmetovu kumu - kokoške su kupili, krave su počele davati mleko, vrt ograđen letvama, na ormare udariše kukice te se više nisu sami otvarali, stolar načini rolju, pružila se i daska za peglanje, obavijena vojničkim suknom, sa naslona divana na ormar s fiokama, i u sobi za služavke zamirisa pegla.

- Eto vidite! A toliko ste očajavali - reče Matrjona Filimonovna pokazujući na dasku.

Napraviše i kupatilo i ogradiše ga asurama. Lili se počeo kupati; očekivanja Darje Aleksandrovne, mada ne sasvim, počeo se ipak ispunjavati, krenuo je, iako ne spokojan, ali udoban seoski život. Biti mirna sa šestoro dece, Darja Aleksandrovna nije ni mogla. Jedno se razbolelo, drugo se moglo razboleti, trećem je nešto nedostajalo, na četvrtom se opazali znaci rđavog karaktera, itd., itd. Retki, retki su bili kratki, mirni odmori. Ali te brige i nemir bile su jedina mogućna sreća za Darju Aleksandrovnu. Kad nije bilo toga, ona bi ostajala sama sa svojim mislima o mužu koji je ne voli. Ali, ma kako da je za mater težak bio strah od bolesti dece, sama bolest, i bol zbog ispoljavanja rđavih osobina kod dece - deca su pomalo već počela da malim radostima nadoknađuju njene jade. Te su radosti bile tako sićušne, da se nisu opazale, kao zlato u pesku; i u teškim trenucima Doli je videla samo jade, samo pesak; ali bilo je i lepih trenutaka, kad je videla samo radosti, samo zlato.

Sada, u seoskoj usamljenosti, sve je češće osećala te radosti. Posmatrajući decu, činila je sve moguće napore da ubedi sebe da je u zabludi, da je, kao mati, pristrasna prema deci; pa ipak, nije mogla ne govoriti u sebi da su njena deca, svih šestoro, divna, svako na svoj način, takva kakva se retko viđaju - i bila je srećna s njima i ponosila se njima.

VIII

Krajem maja, kad je već sve bilo manje-više udešeno, Doli je dobila odgovor od muža na svoje žalbe zbog seoskih nezgoda. On joj je pisao i molio da mu oprostí što nije o svemu razmislio, i obećavao da će doći čim mu bude moguće. Ta se mogućnost nije ukazivala, i do početka juna Darja Aleksandrovna je živela sama na selu.

Jedne nedelje, za vreme petrovdanskog posta, Darja Aleksandrovna je išla u crkvu na službu, da joj se pričeste deca. Darja Aleksandrovna, u svojim iskrenim filozofskim razgovorima sa sestrama, materom i prijateljima, vrlo je često iznenađivala svojim slobodnjaštvom u pogledu religije. Ona je imala svoju čudnovatu religiju metempsihoze, u koju je čvrsto verovala, malo vodeći računa o dogmama crkve. Ali u porodici - ne samo primera radi za decu, nego baš iskreno - ona je ispunjavala sve crkvene propise; okolnost da joj se deca skoro godinu dana nisu pričestila, jako ju je uznemiravala, te je, uz potpuno odobravanje i učešće Matrjone Filimonovne, rešila da se to izvrši ovoga leta.

Darja Aleksandrovna smislila je, nekoliko dana unapred, kako da obučé decu. Sašivene, prepravljene i oprane haljinice; popušteni porubi i nabori; prišivena dugmad i spremljene trake. Samo haljinica Tanjina, koju je uzela da radi Engleskinja, mnogo je najedila Darju Aleksandrovnu. Prerađujući haljinicu Engleskinja je popuštala gde ne treba, suviše isekla oko rukava, prosto pokvarila haljinu. Tanja je bila tako sapeta u ramenima da je žalosno bilo i pogledati je. Ali se Matrjona Filimonovna doseti da umetne klinove i da načini pelerinicu. Stvar je tako popravljena, ali se sa Engleskinjom gotovo posvađaše. Ipak se do sutradan ujutru sve udesilo, i u devet sati - rok dokle je umoljen sveštenik da počeka sa službom - obučena deca, koja su sijala od radosti, stajala su kraj kućnog ulaza pred kolima očekujući mater.

Umesto vranog, koji se spoticao, u kola upregoše, posredovanjem Matrjone Filimonovne, nadzornikovog mrkova, i Darja Aleksandrovna, koja se beše malo zadržala oko svoga oblačenja, iziđe najzad, odevena u belu letnju haljinu, i sede u kola.

Darja Aleksandrovna se češljala i oblačila brižljivo i uzrujano. Ranije, oblačila se ona sebe radi, da bi bila lepa i dopadljiva; docnije pak, što je više starila, sve joj je neprijatnije bilo da se oblači: videla je kako je poružnela. Ali sad se opet oblačila sa zadovoljstvom i uzbuđenjem. Oblačila se ne radi sebe, ne radi svoje lepote, nego zato da, kao mati krasne dece, ne bi pokvarila opšti utisak. I kad se poslednji put pogledala u ogledalu, bila je zadovoljna sobom. Bila je lepa. Ne onako lepa kako je, ranije, htela da bude lepa na balu, nego lepa za svrhu kakvu je sad imala u vidu.

U crkvi nije bilo nikoga drugog osim seljaka, slugu i njihovih žena. Ali Darja Aleksandrovna vide, ili joj se učini da je videla, ushićenje koje je izazvala njena pojava s decom. Ne samo da su deca bila lepa u svojim svečanim haljinama, nego su bila ljupka, jer su se vrlo lepo držala. Doduše, Aljoša nije stajao sasvim kako treba, neprestano se okretao da vidi odostrag svoj kaputić, ali je ipak bio neobično ljubak. Tanja je stajala kao odrasla, i pazila na male. Mlađa, Lili, bila je divna sa svojim naivnim čuđenjem svemu, i teško je bilo ne osmehnuti se kad je, pošto se pričestila, kazala *»please, some more«*.^[91]

Pri povratku kući deca su osećala da se izvršilo nešto svečano, i bila su vrlo mirna.

Sve je išlo dobro i kod kuće; ali za doručkom Griša je počeo da zviždi, i što je najgore, nije poslušao Engleskinju, te mu ne dadoše slatkiša. Darja Aleksandrovna ne bi dopustila da u ovakav dan dođe do kazne, da se našla tu; ali bilo je potrebno da se Engleskinjina naredba održi, i ona potvrdi njenu odluku da Griši ne dadu slatkiša. To je malo pokvarilo opštu radost.

Griša je plakao, govorio da je Nikolica zviždao, pa njega nisu kaznili; i da on ne plače zbog slatkiša - to je svejedno - nego zbog toga što su prema njemu nepravici. To je već bilo suviše žalosno, i Darja Aleksandrovna reši da pregovara s Engleskinjom da oprost Griši, i u toj nameri pođe k njoj. Ali kad je prolazila kroz salon, spazi prizor koji joj ispuni srce takvom radošću da joj se oči zamagliše od suza i ona sama oprost krivcu.

Osuđenik je sedeo na prozoru u uglu salona, a pored njega stajala je Tanja sa tanjirom. Pod izgovorom da nahrani lutke ona je zamolila Engleskinju za dopuštenje da može svoj deo slatkiša odneti u dečju sobu, i donela ih je bratu. Plaćući i dalje zbog nepravice pretrpljene kazne, Griša je jeo donesene kolače i kroz jecanje govorio: *»jedi i ti ješćemo zajedno... zajedno«*.

Na Tanju je u prvi mah podejstvovalo sažaljenje prema Griši, zatim svest o svom dobrom delu, i suze se i njoj pojaviše u očima; ali je, ne odbijajući, jela svoj deo.

Ugledavši mater, oni se uplašiše; ali kad zagledaše u njeno lice shvatiše da to što rade nije rđavo, nasmejaše se, počеше brisati rukama puna usta, i umrljaše svoja svetla lica suzama i pekmezom.

- Pobogu! Nove, bele haljine! Tanja! Griša! - govorila je mati starajući se da spase haljine, ali osmejkajući se, sa suzama u očima, blaženim radosnim osmejkom.

Nove haljine im poskidaše, devojkicama obukoše bluzice, a muškarcima stare kaputiće, i narediše da se sprema kola - opet, na veliku žalost nadzornikovu, mrkova u zapregu - da idu u pećurke i na kupanje. Oduševljena cika se podiže u detinjoj sobi i nije prestajala sve do samog polaska na kupanje.

Nabrali su punu kotaricu pećuraka, čak je i Lili našla pećurku. Do sada, obično bi mis Gul sagledala pećurku i maloj pokazala, ali sad je mala sama našla veliku gljivu na brezi, usled čega se digla opšta radosna graja: »Lili našla gljivu!« Zatim ih odvedoše na reku, ostaviše konje pod brezicama i odoše da se kupaju. Kočijaš Terentije, pošto priveza za drvo konje koji su se branili od obada, leže na travu u hladovini pod brezom i zapali lulu. Iz kupatila je dopirala do njega neprekidna detinja vesela cika i vriska.

Iako je teško bilo paziti na svu decu i suzbijati njihove nestašluke; iako je teško bilo zapamtiti i ne pomešati sve te čarapice i cipelice sa raznih nogu, kao i drešiti, zakopčavati i vezivati pantljike i dugmeta, Darja Aleksandrovna, koja je i sama volela kupanje, a smatrala ga korisnim za decu, ni u čemu nije nalazila tako uživanje kao u tom kupanju sa svom decom. Dodirivati sve te punačke nožice navlačeći na njih čarapice; uzimati u ruke i umakati u vodu golišava tela, i slušati čas radostan, čas preplašen vrisak; videti zadihana lica sa preplašenim i veselim očima, lica svojih anđelčića koji se brčkaju, bila je za nju velika naslada.

Kad je već polovina dece bila obučena, kupatilu se približi i tu bojažljivo zastade grupa nagizdanih žena koje su nosile mlečiku i druge trave. Matrjona Filimonovna zovnu jednu od njih: da joj iscedi ubrus i košulju koji su pali u vodu, a Darja Aleksandrovna se upusti u razgovor s njima. Žene, koje u prvi mah zaklanjahu rukom osmejke i ne razumevahu pitanja, brzo se ohrabriše i upustiše u razgovor pridobivši Darju Aleksandrovnu svojim iskrenim uživanjem u njenoj deci.

- Vidi lepojke, kako je bela kao šećer - govorila je jedna gledajući sa uživanjem Tanjičku i mašući glavom. - Samo je mršava...

- Jest, bila je bolesna.

- Vidiš ti njega, i on se kupao - govorila je druga o odojčetu.

- Nije, detetu je tek tri meseca - odgovori s ponosom Darja Aleksandrovna.

- Vidi ga, vidi!

- A imaš li ti dece?

- Imala sam četvero, sad imam dvoje: muškarca i devojčicu. Prošlih mesojeda sam je odbila.

- A koliko je stara?

- Pa, druga godina.

- Što si je dojila tako dugo?

- Naš je običaj: tri posta...

I za Darju Aleksandrovnu nastade najzanimljiviji razgovor: Kako je rađala? Od čega je болоvala? Gde joj je muž? Dolazi li često?

Darja Aleksandrovna nikako nije želela da se odvoji od tih žena: tako ju je zanimalo razgovor s njima, tako su potpuno jednaki i isti bili njihovi interesi. Za Darju Aleksandrovnu bilo je najprijatnije videti jasno kako sve te žene najviše uživaju u tome što ona ima mnogo dece, i što su deca tako lepa. Žene nasmejaše Darju Aleksandrovnu, a Engleskinju uvrediše time što je baš ona bila uzrok tom za nju nerazumljivom smehu. Jedna mlada žena posmatrala je pažljivo Engleskinju koja se poslednja oblačila, a kad je ova obukla i treću suknju, nije mogla da se uzdrži i da ne primeti: »Pazi, oblači se, oblači, a nikako da se obuče!« reče, i sve se grohotom nasmejaše.

IX

Okružena okupanom decom sa mokrim glavicama, Darja Aleksandrovna, sa maramom na glavi, primicala se već domu, kad kočijaš reče: »Nekakav gospodin ide, čini mi se da je iz Pokrovskog.«

Darja Aleksandrovna pogleda i obradova se kad spazi u sivom šeširu i sivom kaputu poznatu prilikom Ljevinovu, koji im je išao u susret. Ona se uvek radovala njegovu dolasku, ali sad joj je bilo osobito milo što je on vidi u svojoj njenoj slavi.

Niko nije mogao bolje od Ljevina razumeti njenu gordost.

Kad je ugleda, Ljevin se oseti kao da stoji pred jednom od onih slika koje je u svom budućem porodičnom životu zamišljao.

- Vi, kao kvočka, Darja Aleksandrovna.

- A, kako mi je milo! - reče ona pružajući mu ruku.

- Milo vam je, a niste hteli da se javite. Kod mene gostuje brat. A od Stive sam dobio izvešće da ste vi tu.

- Od Stive? - upita začuđeno Darja Aleksandrovna.

- Da, pisao mi je da ste doputovali, i misli da ćete mi dopustiti da vam u ponečem pomognem - reče Ljevin, i kad to reče odjednom se zbuni, prekide govor, i čuteći pođe pored kola kidajući lipove mladare i grickajući ih. Zbunio se zbog pretpostavke da će Darji Aleksandrovnoj biti neprijatna pomoć stranog čoveka u poslu koji je trebalo da uradi njen muž. Darji Aleksandrovnoj se zbilja nije svideo taj postupak Stepana Arkadijeviča - nametati tuđem čoveku svoje porodične poslove. I ona odmah oseti da i Ljevin to razume. Za tu utančanost razumevanja, za tu delikatnost, Darja Aleksandrovna je i volela Ljevina.

- Ja sam, razume se, shvatio - reče Ljevin - da to znači toliko da hoćete da me vidite, i vrlo mi je milo. Razume se, ja zamišljam da je vama, varoškoj domaćici, ovde neobično, a ako bi vam što bilo potrebno, stojim vam sav na usluzi.

- Oh, ne! - reče Doli. - U prvo vreme bilo je nezgodno, a sad je sve lepo uređeno zahvaljujući mojoj staroj dadilji - reče ona pokazujući na Matrjonu Filimonovnu koja je razumela da se govori o njoj te se veselo i prijateljski osmejivala na Ljevina. Ona ga je poznavala, i znala da je to dobar mladoženja za gospođicu, i želela da se ta stvar udesi.

- Izvolite sesti, mi ćemo se ovamo sabiti - reče mu ona.

- Ne, ja ću pešice. Deco, ko će sa mnom, da se utrkujemo s konjima?

Deca su vrlo malo poznavala Ljevina, nisu se sećala kad su ga videla, ali nisu prema njemu osećala onu stidljivost i odvratnost koju deca tako često osećaju prema odraslima kad se ovi pretvaraju, i zbog čega počesće izvuku kaznu. Pretvorstvo, u čemu bilo, može obmanuti i najpametnijeg i najpronijljivijeg čoveka; ali i najograničenije dete, ma kako vešto da prikriva pretvorstvo, pozna ga odmah i gnuša ga se. Nedostaci Ljevina bili su koji su bili, ali od pretvorstva nije u njemu bilo ni trunke, i zato mu deca ukazaše istu prijateljsku pažnju kakvu su videla na licu materinom. Na njegov poziv, dvoje starijih skočiše odmah k njemu, i potrčaše s njim tako prirodno kao što bi trčali s dadiljom, sa mis Gul, ili s materom. Lili se takođe počeo pružati k njemu, i mati mu je predade; on je metnu na rame i potrča s njom.

- Ne bojte se, ne bojte se, Darja Aleksandrovna! - govorio je materi veselo smešeći se - nemoguće je da je ispustim ili povredim.

Gledajući njegove vešte, snažne, pažljivo - brižljive i odveć odmeravane pokrete, mati se umiri i veselo i sa odobravanjem smešeći se gledaše u njega.

Tu, na selu, u društvu dece i simpatične mu Darje Aleksandrovne, Ljevin pade u detinjski veselo raspoloženje koje je često nailazilo na njega, i koje je Darja Aleksandrovna osobito volela u njemu. Trčeći s decom on ih je učio gimnastici, nasmejavao mis Gul svojim rđavim engleskim jezikom, i pričao Darji Aleksandrovnoj o svome zanimanju na selu.

Posle ručka, Darja Aleksandrovna, sedeći s njim sama na balkonu, povede reč o Kiti.

- Zna li? Kiti će doći ovamo da sa mnom provede leto.

- Zbilja? - reče on planuvši, i brzo, da bi promenio razgovor, reče: - Dakle, da li da vam pošaljem dve krave? Je li baš stalo da se obračunavate, onda mi izvolite platiti po pet rubalja mesečno, ako vam savest to dopušta.

- Ne, zahvaljujem. To smo već uredili.

- Onda ću pregledati vaše krave, i, ako dopustite, narediti kako da se hrane. Sva je stvar u hrani.

I Ljevin, da bi samo skrenuo razgovor, izloži Darji Aleksandrovnoj teoriju

mlekarstva, koja se sastoji u tome da je krava samo mašina za preradu hrane u mleko, itd.

On je govorio o tome, a strasno je želeo da čuje pojedinosti o Kiti, i u isto vreme se i bojao toga. Bojao se da ne naruši svoj mir koji je s takvom mukom stekao.

- Jeste, ali sve to treba nadgledati, a ko bi to? - preko volje odgovori Darja Aleksandrovna.

Ona je nekako udesila svoje gazdinstvo ovde preko Matrjone Filimonovne, i ništa nije htela menjati u njemu; a nije ni verovala Ljevinovom poznavanju seoskog gazdinstva. Mišljenje o tome kako je krava mašina za spravljanje mleka, bilo joj je sumnjivo. Činilo joj se da takva razlaganja mogu samo smetati gazdinstvu. Njoj je sve to izgledalo mnogo prostije: treba samo, kako je objasnila Matrjona Filimonovna, Šarulju i Belku više hraniti i pojit, i ne dati kuvaru da pomije iz kujne nosi praljinoj kravi. To je bilo jasno. A razlaganja o hrani od brašna i trave bila su sumnjiva i nejasna. I što je glavno, ona je htela da govori o Kiti.

X

- Kiti mi piše da ništa ne želi toliko kao samoću i mir - reče Doli posle kratkog ćutanja.

- A kako je sa zdravljem, je li bolje? - upita Ljevin s uzbuđenjem.

- Hvala bogu, sasvim se oporavila. Ja nikad nisam ni verovala da ona boluje od pluća.

- Ah, veoma mi je milo! - reče Ljevin, i nešto dirljivo, bespomoćno učini se Doli da vidi na njegovu licu kad je to rekao i zatim ćutke gledao u nju.

- Slušajte, Konstantine Dmitriču - reče Darja Aleksandrovna smešeći se svojim dobrim i donekle podrugljivim osmejkom - zašto se vi ljutite na Kiti?

- Ja? Ja se ne ljutim - reče Ljevin.

- Ne, vi se ljutite. Zašto niste svratili ni k meni ni k njima, kad ste bili u Moskvi?

- Darja Aleksandrovna - reče on pocrvenevši - čudim se da vi sa vašom dobrotom to ne osećate. Kako vam nije žao mene, kad znate...

- Šta znam?

- Kad znate da sam je ja prosio, i da me je odbila - reče Ljevin, i svu nežnost koju je za trenutak pre toga osećao prema Kiti, zameni u duši njegovoj osećanje mržnje zbog uvrede.

- Otkud vi mislite da ja to znam?

- Otuda što svi to znaju.

- Eto vidite, u tome se varate; ja to nisam znala, mada sam se dosećala.

- A! E onda sad znate.

- Znala sam samo to da je bilo nešto što ju je strašno mučilo, i da me je molila da nikad o tome ne govorim. A kad meni nije kazala, onda izvesno nikome nije govorila. A šta je to bilo među vama? Recite mi.

- Kazao sam vam šta je bilo.

- Kada?

- Kad sam poslednji put bio u Moskvi.

- A znate li šta bih vam ja rekla - reče Darja Aleksandrovna - ja nju strašno, strašno žalim.

Vi patite samo zbog vaše oholosti...

- Može biti - reče Ljevin - ali...

Ona ga prekide.

- Ali nje, sirotice, strašno, strašno mi je žao. Sad razumem sve.

- Oprostite, Darja Aleksandrovna - reče on ustajući. - Zbogom, Darja Aleksandrovna, do viđenja!

- Ne, stanite - reče ona hvatajući ga za rukav. Čekajte, sedite!

- Molim vas, molim vas, ne govorimo o tome - reče on sedajući i u isto vreme osećajući da mu se u srcu podiže i pokreće davno sahranjena nada.

- Kad vas ne bih volela - reče Darja Aleksandrovna i suze joj navreše na oči - kad vas ne bih poznavala, kao što vas poznajem...

Osećanje koje se činilo da je mrtvo, sve je više oživljavalo, širilo se i obuzimalo srce Ljevinovo.

- Jest, sad sam sve razumela - nastavi Darja Aleksandrovna. - Vi to ne možete pojmiti; za vas muškarce, koji ste slobodni i birate, uvek je jasno koga vodite. Ali devojka, u položaju očekivanja, sa onim ženskim, sa devojačkim stidom, koja vas, muškarce, vidi izdaleka, prima sve na голу reč - kod devojke biva, i može biti takvo osećanje da ona ne zna šta da kaže.

- Da, ako srce ne govori.

- Ne, srce govori, ali razmislite samo: vi, muškarci, bacili ste oko na devojku, idete u njenu kuću, približite se, posmatrate, iščekujete da li ćete naći ono što volite, a zatim, kad ste uvereni da volite, vi je prosite...

- E, neće baš biti sasvim tako.

- Svejedno, vi je prosite onda kad je vaša ljubav sazrela, ili kad je u izboru između dvoga jedno pretegnulo. Međutim, devojku ne pitaju. Htela bi da ona sama izabere, a ona ne može da izabere, i odgovara samo: »da« ili »ne«.

»Jest, izbor između mene i Vronskog«, pomisli Ljevin. Mrtvac koji je u njegovoj duši počeo oživljavati, ponovo umre, i teško pritisnu njegovo srce.

- Darja Aleksandrovna - reče on - tako se bira odelo, ili kakva druga stvar, a ne ljubav. Izbor je izvršen, i time bolje... Ponavljanja ne može biti.

- Ah, oholost, oholost! - reče Darja Aleksandrovna, kao sa nekim

preziranjem prema njemu zbog niskosti toga osećanja u poređenju s onim drugim osećanjem koje znaju samo žene. - U vreme kad ste je prosili, Kiti je bila u takvom položaju da nije mogla odgovoriti. Ona se kolebala. Kolebala se: vi ili Vronski. Njega je viđala svaki dan, a vas dugo nije videla. Recimo, da je bila starija... Ja, na primer, na njenom mestu, ne bih se kolebala. Vronski me je uvek odbijao, pa se tako i svršilo.

Ljevin se seti kako mu je Kiti odgovorila. Ona je rekla: Ne, to ne može biti...

- Darja Aleksandrovna - reče on suvo - ja cenim vašu iskrenost prema meni, ali mislim da se vi varate. Da li sam ja u pravu ili ne, tek, ova oholost, koju vi tako prezirete, čini da je za mene svaka misao o Katarini Aleksandrovnoj nemogućna, razumete li, potpuno nemogućna.

- Ja ću vam reći samo još ovo: vi razumete da ja govorim o sestri koju volim kao svoju decu. Ja ne govorim da vas je ona volela; nego sam htela samo da kažem da njen otkaz u onom trenutku ne dokazuje ništa.

- Ne znam! - reče Ljevin skočivši. - Kad biste vi znali kakav mi bol nanosite! To je isto kao, recimo, da je vama umrlo dete, a neko vam počne govoriti: dete je moglo biti takvo, onakvo; moglo je živeti, i vi biste mu se radovali. Ali ono je umrlo, umrlo, umrlo...

- Kako ste smešii - reče Darja Aleksandrovna, s tužnim osmejkom gledajući Ljevinovo uzbuđenje. - Jest, ja sad sve više i više razumem - nastavi ona zamišljeio. - Dakle, vi nam nećete doći kad Kiti stigne?

- Neću doći. Razume se, neću izbegavati Katarinu Aleksandrovnu, ali - gde god mogu - postaraću se da je izbacim od neprijatnosti moga prisustva.

- Veoma, veoma ste smešni - ponovi Darja Aleksandrovna, s nežnošću zagledajući u njegovo lice. - Lepo, neka bude kao da ništa nismo ni govorili. Zašto si došla, Tanja? - reče Darja Aleksandrovna na francuskom obraćajući se kćeri koja uđe.

- Gde je moja lopatica, mama?

- Ja govorim francuski, govori i ti tako.

Devojčica htela da kaže, ali je zaboravila kako se na francuskom kaže lopatica; mati joj kaza, i zatim joj francuski reče gde će naći lopaticu. To se Ljevinu učini neprijatno.

I sve u kući Darje Aleksandrovne, i u njenoj deci, učini se sada Ljevinu ne više onako ljupko kao pre.

»I zašto govori s decom francuski? - pomisli on. - Kako je to lažno i neprirodno! I deca to osećaju. Naučiti ih francuski, a odučiti ih od

iskrenosti«, mislio je u sebi, ne znajući da je Darja Aleksandrovna o svemu tome već dvadeset puta premišljala, pa ipak, ma i nauštrb iskrenosti, našla za potrebno da na taj način uči svoju decu.

- A gde ćete? Posedite još.

Ljevin ostade da popije čaj, ali sva njegova veselost beše iščezla, i beše mu nezgodno.

Posle čaja Ljevin iziđe u predsoblje da naredi da mu spremе kola, a kad se vrati, zateče Darju Aleksandrovnu uzbuđenu, uznemirena lica i sa suzama u očima. Dok je Ljevin bio napolju, desio se događaj koji je odjednom porušio svu njenu današnju sreću i ponos: Griša i Tanja su se potukli zbog lopte. Kad ču viku u dečjoj sobi, Darja Aleksandrovna istrča i zateče strašan prizor. Tanja je držala Grišu za kose, a on, sa unakaženim od zloće licem, udarao je nju pesnicama gde je stigao. Kao da se nešto srušilo u srcu Darje Aleksandrovne, kad je spazila taj prizor. Kao da se mrak spustio na njen život; ona uvide da su njena deca, kojima se ona tako ponosi, ne samo obična, nego čak rđava, nevaspitana deca, sa grubim, zverskim naklonostima, zla deca.

Ni o čem drugom nije mogla govoriti ni misliti, i nije mogla da ne ispriča Ljevinu svoju nesreću.

Ljevin je video da je ona nesrećna, i starao se da je uteši; govorio je da to nije ništa strašno, da se sva deca tuku; ali, govoreći to, Ljevin je u svojoj duši mislio: »Ne, ja se neću zamlaćivati i govoriti francuski sa svojom decom, ali će moja deca biti drukčija; treba samo ne kvariti i ne izopačivati decu, pa će ona biti divna. Jest, moja će deca biti drukčija.«

On se oprosti i ode; ona ga nije više zadržavala.

XI

Oko polovine jula Ljevinu dođe kmet iz sestrinog sela koje se nalazi na dvadeset kilometara od Pokrovskog, i donese izveštaj o toku poslova i o kosidbi. Glavni prihod sa sestrinog imanja bio je od vodoplavnih livada. Prošlih godina senokos su uzimali seljaci po dvadeset rubalja za desetinu.^[92] A kad je Ljevin počeo da upravlja imanjem, on je, pošto je pregledao livade, našao da one vrede skuplje, i odredio cenu po dvadeset i pet rubalja za desetinu. Seljaci nisu pristali na tu cenu, i, kao što je Ljevin naslućivao, odbiše i druge kupce. Tada Ljevin ode tamo, i uredi da se livade sređuju nešto pod najam, nešto u napolicu. Tamošnji seljaci ometahu svim sredstvima tu novinu, ali posao je imao uspeha, i prve godine već za livade je dobiveno gotovo dvojinom više. Pretprošle i prošle godine nastavilo se protivljenje seljaka, ali sređivanje livada išlo je istim tokom. Ove godine, seljaci uzeše sve livade na treći deo, i sad je kmet došao da javi da su livade sređene, i da je on, bojeći se kiše, pozvao knjigovođu i u njegovom prisustvu podelio seno, i već zdenuo jedanaest gospodarskih stogova. Po neodređenim odgovorima na pitanje: koliko je bilo sena na glavnoj livadi; po hitnji kmetovoj da podeli seno bez pitanja, po celom držanju seljakovu, Ljevin je razumeo da tu nisu čista posla, i reši se da ide sam da proveriti stvar.

Stigao je u selo baš o ručku; ostavio konja kod prijatelja starca, muža bratove dadilje, zatim otišao na uljanik k starcu želeći da od njega sazna pojedinosti o sređivanju pokošenog sena. Razgovoran, lepuškast starac Parmenič dočeka Ljevina radosno, pokaza mu svoje gazdinstvo, ispriča mu sve pojedinosti o svojim pčelama i o rojenju ove godine; ali na Ljevinova pitanja o senokosu odgovaraše neodređeno i nerado. To još više utvrdi Ljevina u njegovim pretpostavkama. On ode na livadu i pregleda stogove. U stogovima nije moglo biti po pedeset kola, i, da bi izobličio seljake, Ljevin naredi da odmah doteraju kola koja vuku seno, da dignu jedan stog i da ga prevuku u šupu. U stogu je bilo samo trideset kola. Bez obzira na kmetova uveravanja o rastresitosti sena i o tome kako se ono sleglo u stogovima; bez obzira na njegovo zaklinjanje da je sve bilo ispravno, Ljevin je ostajao pri

svome; da su seno delili bez njegove naredbe, i da, zbog toga, on ne prima ovo seno kao po pedeset kola u stogu. Posle duge prepirke rešiše stvar tako: da seljaci prime tih jedanaest stogova računajući da je po pedeset kola u stogu, kao svoj deo, a da se gospodarski deo izdvaja ponovo. Ti pregovori i deoba plastova trajali su do užine. Kad je poslednje seno bilo podeljeno, Ljevin poveri nadzor knjigovođi, a on sede na jedan plast obeležen pritkom od rakitnika, i poče sa uživanjem posmatrati narod koji je vrveo po livadi.

Pred njim, na okuci reke iza rita, veselo su treštali jasni glasovi, kretala se šarena povorka žena; od rastresitog sena brzo se protegoše po otvorenozelenoj otavi sivi krivudavi otkosi. Za ženama išli su seljadi s vilama, i iz otkosa su izrastali široki, visoki i meki plastovi. Sleva, po već srećenoj livadi treskala su kola za kolima, i plastovi, jedan za drugim, dodavani u ogromnim naviljcima, iščezavahu, a mesto njih izdizahu se nad konjskim sapima teški tovari mirišljavog sena.

- Da poplastimo dok je lepo vreme! Ala će biti seno! - reče starac sevši do Ljevina. - Čaj, a ne seno! Kako kupe, kao da paćićima zrno sipaju - dodade on pokazujući na one koji su denuli plastove. - Od ručka smo dobru polovinu prevukli.

- Je li to poslednje? - doviknu mladiću koji je, stojeći na prednjem delu kolskih kanata i mašući krajevima dizgina od kudelje, prolazio pored njih.

- Poslednje, baćuška! - povika mladić pridržavajući konja; smešeći se pogleda u veselu takođe nasmejanu rumenu ženu, koja je sedela u kanatama, i potera dalje.

- Ko ti je to? Je li sin? - upita Ljevin.

- Moj najmlađi sin - nežno smešeći se reče starac.

- Kršan momak!

- Dobar dečko.

- Je li već oženjen?

- Jeste, treća godina od božićnih poklada.

- Ima li dece?

- Kakva deca! Godinu dana nije shvatio ništa, a i stidan je - odgovori starac. - Ala je seno! Pravi čaj! - ponovi on želeći da promeni razgovor.

Ljevin se pažljivo zagleda u Vanjku Parmjonova i njegovu ženu. Oni su tu u blizini tovarni seno. Ivan Parmjonov stajao je na kolima, primajući, razastirući i tapkajući ogromne naviljke sena koje mu je prvo obema rukama, a zatim vilama, vešto dodavala njegova mlada lepotica domaćica. Mlada žena

radila je lako, veselo i vešto. Krupno, smršeno slegnuto seno nije se dalo odmah podići vilama. Ona ga je najpre rastresala, pa zabadala vile, zatim gipkim i hitrim pokretom nalegala na vile svom težinom svoga tela, i, sagibajući za čas crvenim pojasom stegnuta leđa, ispravljala se, i izbacujući pune grudi pod belom zavesicom vešt看 pokretom dohvatala rukama vile i izbacivala naviljak visoko na kola. Očevidno starajući se da nju izbavi od svakog suvišnjog rada, Ivan je hitro prihvatao dodavani naviljak i rasturao ga na kolima. Dodavši poslednje seno grabuljama, žena otrese po vratu nasipano trinje, popravi crvenu maramu na belom, nepreplanulom čelu, i pođe pod kola da seno uveže. Ivan ju je učio kako da uže zakači za srčanicu, i grohotom se nasmeja na nešto što ona reče. U izrazima oba lica videla se velika, mlada, nedavno probuđena ljubav.

XII

Voz na kolima uvezaše. Ivan skoči s kola i povede za povodnik dobrog, uhranjenog konja. Žena baci na kola grabulje, i bodrim korakom, mašući rukama, pođe k ženama koje se behu iskupile kao u kolu. Kad Ivan iziđe na put, stupi u red sa ostalim kolima. Žene, sa grabuljama na ramenima, blešteći u svetlim bojama i trešteći jasnim glasovima, išle su za kolima. Jedan grub, divalj ženski glas zapeva pesmu i ispeva je do ponavljanja; tu istu pesmu odjednom složno prihvatiše od početka i ispevaše pedesetak raznih grubih i tankih, zdravih glasova.

Žene se s pesmom približavahu Ljevinu, i njemu se učini kao da oblak sa grmljavinom veselja nailazi na nj. Oblak naiđe i uhvati ga; i plast na kojem je ležao, i drugi plastovi, i kola, i cela livada sa dalekim poljem, sve se pokrenu i zaniha pod ritmom ove divlje burno vesele pesme sa uzvicima, zviždanjem i podvriskivanjem. Ljevin je zavideo tom zdravom veselju, želeo da učestvuje u izrazu te životne radosti.

Ali nije mogao ništa učiniti, mogao je samo ležati, slušati, gledati. Kad se pevači izgubiše iz vida i sluha, Ljevina obuze teško osećanje sete zbog samoće, telesne praznine, i neprijateljstva prema tom svetu.

Neki od seljaka koji su se najviše prepirali s njim oko sena, oni koje je on uvredio, ili koji su hteli njega da obmanu ti isti seljaci veselo su ga pozdravljali, i očevidno nisu imali, niti su mogli imati prema njemu ikakvo neprijateljstvo, niti ikakvo, ne samo kajanje, nego ni sećanje da su ga hteli obmanuti. Sve je to utonulo u moru veselog opšteg rada. Bog je dao dan, bog je dao snagu. I dan i snaga posvećeni su radu, i u tome je sva nagrada. A za koga je rad? Kakvi će biti plodovi rada? To su sporedne i ništavne misli.

Ljevin je često uživao gledajući taj život, često je osećao zavist prema ljudima koji žive tim životom, ali sada mu je prvi put, osobito pod utiskom onoga što je video u odnosima Ivana Parmjonova prema njegovoj mladoj ženi, prvi put mu sada došla u glavu jasna misao da od njega samog zavisi hoće li zameniti svoj tako tegoban, dokon, izveštačen i lični život kojim je

dosad živeo, za onaj trudbenički, čisti, opšti i divni život.

Starac koji je sedeo s njim, davno je otišao kući; narod se sav razišao. Obliznji su otišli kućama, a daljni se iskupili u livadi na večeru i na prenoćište. Neprimećen od naroda, Ljevin je dalje ležao na plastu, gledao, slušao i mislio. Narod koji je ostao da spava na livadi, nije spavao gotovo celu kratku, letnju noć. U prvi mah čuo se opšti veseo razgovor i kikut za vreme večere, a zatim opet pesma i smeh.

Ceo dugi trudbenički dan nije ostavio u njima drugoga traga osim veselosti. Pred zoru se sve utiša. Čuli su se sa neprekidni noćni zvuci, neumorno kreketanje žaba u bari i rzanje konja po livadi u jutarnjoj magli. Prenuvši se, Ljevin ustade s plasta i pogledavši u zvezde vide da je prošla noć.

»Šta da radim? Kako to da uradim?« reče on u sebi starajući se da predstavi samom sebi sve o čemu je premišljao i što je osećao ove kratke noći. Sve što je mislio i osećao, delilo se na tri odelita toka misli. Jedan tok - odricanje od starog života, od nekorisnih znanja, od nikome potrebnog njegovog obrazovanja, sasvim nepotrebnog obrazovanja.

To odricanje pružalo mu je nasladu, i bilo je lako i prosto. Druge misli i predstave ticale su se života kojim je želeo odsada da živi. Prostotu, čistotu, zakonitost toga života on je jasno osećao, i bio je uveren da će u njemu naći zadovoljstvo, spokojstvo i dostojanstvo čije je odsustvo bolno osećao. Ali treći niz misli okretao se ka pittanju: kako da se izvrši taj prelaz od starog života ka novom. Tu nije mogao ništa jasno da zamisli. »Imati ženu. Imati posao i potrebu za radom. Ostaviti Pokrovsko? Kupiti zemlju? Upisati se u seljačke družine? Oženiti se seljankom? Kako da to uradim? - opet je pitao sebe i nije nalazio odgovora. - Uostalom, celu noć nisam spavao, pa i ne mogu dati sebi jasna računa - reče u sebi. - Docnije ću objasniti. Jedno je tačno: ova je noć rešila moju sudbinu. Sve moje pređašnje sanjarije o porodičnom životu besmislene su, nisu ono pravo - reče u sebi. - Sve je to mnogo prostije i lepše...«

»Kako je divno! - pomisli gledajući na čudnovatu, baš kao sedefnu školjku od belih oblačića koja se zaustavi nad samom njegovom glavom, na sredini neba. - Kako je sve divno u ovoj divnoj noći! I kad je uspela da se stvori ova školjka? Maločas sam gledao u nebo, i na njemu nije bilo ničega osim dve bele pruge. Jest, eto tako neprimetno su se izmenili i moji pogledi na život!«

On iziđe iz livade i pođe drumom u selo. Vetrić je pirkao, bilo je suro i mračno. Nastade trenutak tame koji obično prethodi zori, potpunoj pobedi svetlosti nad tamom.

Grčeći se od hladnoće, Ljevin je išao brzo gledajući u zemlju. »Šta li je to?

Neko ide?» pomisli on čuvši praporce, i podiže glavu. Na četrdeset koraka od njega išla su mu na susret, po starom putu, po kojem je i on išao, kola sa sanducima i četvornom zapregom. Rudni konji nadirali su na rudu izbegavajući kolovoz, ali je vešti kočijaš, koji je ukrivo sedeo na boku, upravljao rudu po kolovozu tako da su točkovi išli po ravnoj i glatkoj zemlji.

Pošto je to zapazio, ne misleći dalje ko se vozi, Ljevin rasejano pogleda u kola.

U kolima, u uglu, dremala je starica; a kraj prozora, očevidno tek što se probudila, sedela je mlada devojka i držala obema rukama tračice bele kapice. Vedra i zamišljena, ispunjena lepim i složenim unutarnjim životom koji je Ljevinu bio nepoznat, ona je preko njega gledala kako sviće.

A kad je to priviđenje već iščezavalo, njene poštene oči pogledaše u njega. Ona ga poznađe i radosno iznenađenje obasja joj lice.

On, nije se mogao prevariti. Na svetu su bile samo jedne takve oči. Na svetu je bilo samo jedno stvorenje koje je moglo da usredsredi za njega svu svetlost i smisao života. To je bila ona. To je bila Kiti. Setio se: ona putuje u Jergušovo sa železničke stanice. I sve što je Ljevina te noći uzbuđivalo, sve odluke koje je doneo - sve odjednom iščeze. On se s odvratnošću seti svojih maštanja o ženidbi seljankom. Samo tamo, u onim kolima koja su se brzo udaljavala, i koja sad predoše na drugu stranu puta - samo je tamo bila mogućnost rešenja zagonetke njegovog života koja ga je u poslednje vreme tako mučila.

Ona više nije izvirivala. Tresak kola izgubi se, čulo se još samo zveckanje praporaca. Lavež pasa pokaza da su kola prošla i selo - unaokolo ostadoše pusta polja, pred njim selo, i on, sam samohran i tuđ svemu, usamljen luta po zabačenom drumu.

Pogleda u nebo s nadom da će tamo naći onu školjku u kojoj je uživao i koja mu je oličavala tok misli i osećanja ove noći. Na nebu nije bilo više ničega što bi ličilo na školjku. Tamo, u nedostižnoj visini, izvršila se već tajanstvena promena. Nije bilo ni traga od školjke; stajao je ravan, rasprostrt po celoj polovini neba ćilim od sve sitnijih i sitnijih oblačaka. Nebo poplavi i zasija; i sa istom nežnošću, ali i sa istom nedostižnošću, odgovaraše na njegov upitni pogled.

»Ne - reče on u sebi - ma kako da je lep taj prosti trudbenički život, ja mu se ne mogu više vratiti. Ja volim nju.«

XIII

Osim ljudi najbližih Aleksiju Aleksandroviču, niko nije znao da je taj po izgledu vrlo hladan i razborit čovek imao jednu slabost koja je protivurečila opštem skladu njegovog karaktera: Aleksije Aleksandrovič nije mogao ravnodušno da gleda suze deteta ili žene. Suze su ga dovodile u stanje zbunjenosti, i tada je gubio sposobnost rasuđivanja. Šef njegovog kabineta i sekretar znali su to, i predupređivali su moliteljke da nikako ne plaču, ako ne žele da pokvare svoju stvar. »Naljutiće se, pa vas neće ni slušati«, govorili su im. I zaista, duševno rastrojstvo koje su u takvim slučajevima kod Aleksija Aleksandroviča izazvale suze, izražavalo se u naglom gnevu. »Ne mogu, ne mogu ništa učiniti. Izvolite izići napolje!« vikao je obično u takvim prilikama.

Kad mu je Ana pri povratku s trka saopštila svoje odnose s Vronskim, i odmah posle toga, pokrivši lice rukama, zaplakala, Aleksije Aleksandrovič bez obzira na u njemu izazvanu mržnju prema njoj, oseti u isto vreme navalu onog duševnog rastrojstva koje su suze u njemu uvek izazivale. Znajući to, i znajući da izraz njegovih osećanja u tom trenutku ne bi odgovarao položaju, on se starao da se uzdrži od svakog ispoljavanja života, i zato niti mrdnu niti pogleda u Anu. Usled toga se i pojavio onaj neobičan izraz mrtvila na njegovom licu, koji je tako porazio Anu.

Kad stigoše kući, on joj pomože da izađe iz kola, i, prisilivši se, oprostio se s njom uz uobičajenu ućtivost, i rečima koje ga ničim nisu vezivale, reče joj da će joj sutra saopštiti svoju odluku.

Ženine reči, koje potvrdiše njegove najgore sumnje, pričinile surov bol u srcu Aleksija Aleksandroviča. Ovaj bol beše pojačan još i neobičnim osećanjem fizičkog sažaljenja prema njoj, koje u njemu izazvaše njene suze. Ali kad ostade sam u kolima, Aleksije Aleksandrovič, na svoju radost i iznenađenje, oseti se potpuno slobodan i od tog sažaljenja, i od sumnje i teške ljubomore, koje su ga u poslednje vreme mučile.

Osećao se kao čovek koji je izvadio zub koji ga je dugo bolelo. Posle

strašnog bola, i osećanja nečeg ogromnog, većeg od same glave, što se izvlači iz vilice, bolesnik odjednom, još ne verujući svojoj sreći, oseti da ne postoji više ono što mu je tako dugo trovalo život, što je privezivalo za se svu njegovu pažnju, oseti da opet može da živi, da misli, i da se interesuje ne samo svojim zubom nego i nečim drugim. To je osetio i Aleksije Aleksandrovič. Bol je bio neobičan i strašan, ali sad je prošao. Aleksije Aleksandrovič je osetio da može opet da živi, i da ne misli samo o ženi.

»Bez časti, bez srca, bez religije, pokvarena žena! To sam ja uvek znao i uvek video, mada sam se starao, žaleći je, da sebe obmanjujem«, reče u sebi. I njemu se zaista učini da je to oduvek video: sećao se sitnica njihovog prošlog života, koje mu se pređe nisu činile rđave; sad su te sitnice jasno pokazivale da je Ana bila pokvarena. »Ja sam se prevario kad sam spojio svoj život s njom; ali u tome nema ništa rđavo, i zato ja ne mogu biti nesrećan. Nisam ja kriv - reče u sebi - nego ona. Ona za mene ne postoji.«

Sve što je moglo postići nju i sina, prema kome je tako isto promenio svoja osećanja, prestade da ga zanima. Jedino što ga je sad zanimalo bilo je pitanje: kako da na najbolji, najpristojniji, najzgodniji za sebe, i prema tome najpravičniji način otrese sa sebe blato kojim ga je ona u svom padu poprskala, i da nastavi ići svojim putem, putem radnog, časnog i korisnog života.

»Ja ne mogu biti nesrećan zbog toga što je jedna prezrena žena zgrešila; ja moram samo naći najbolji izlaz iz ovog teškog položaja u koji me je ona postavila. I ja ću ga naći - govorio je on u sebi mršteći se sve više. - Nisam ja ni prvi, ni poslednji.« Ostavljajući po strani istorijske primere, počev od Menelaja, koga nam je svima osvežio i obnovio u sećanju komad Lepa Jelena^[93], čitav niz slučajeva savremenih neverstava žena iz višeg sveta pojavi se u uobrazilji Aleksija Aleksandroviča. »Darjalov, Poltavski, knez Karibanov, grof Paskudin, Aram... Jest, i Aram... tako častan i vredan čovek... Semjonov, Čagin, Sigonjin - sećao se Aleksije Aleksandrovič. - Recimo da nekakav glupi *ridicule*^[94] i padne na te ljude, ja nikad u tome nisam video ništa drugo osim nesreće za koju sam uvek imao saosećanje«, reče u sebi Aleksije Aleksandrovič, iako to u istini nije bilo tako, jer on nikad nije imao saučešća za nesreće te vrste, nego je utoliko više cenio sebe ukoliko su češći bili primeri neverstava žena prema muževima. »To je nesreća koja može postići svakoga. Ta je nesreća postigla i mene. Stvar je samo u tome kako da se na najbolji način podnese ovaj položaj.« I on počeo prebirati u glavi pojedinosti postupaka onih ljudi koji su se našli u položaju u kakvom je sada bio on.

»Darjalov se tukao u dvoboju...«

»Dvoboj je u mladosti osobito privlačio misli Aleksija Aleksandroviča, baš zato što je on bio fizički plašljiv čovek, i što je to dobro znao. Aleksije Aleksandrovič nije mogao bez straha ni pomisliti na pištolj upravljen na nj, i nikad u životu nikakvo oružje nije upotrebljavao. Taj ga je strah još od mladosti često primoravao da misli o dvoboju, i da zamišlja sebe u položaju u kojem bi mu život bio u opasnosti. Kad je postigao uspeh i došao do čvrstog položaja u životu, davno je zaboravio ono osećanje; ali navika da o tome misli izbijaše ipak na površinu, i strah zbog svoga kukavičluka pokaza se sad tako silan da je Aleksije Aleksandrovič dugo i svestrano razmišljao, i milovao mišlju pitanje o dvoboju, iako je unapred znao da on ni u kom slučaju ne bi išao na dvoboj.

»Naše društvo, bez sumnje, još je tako divlje, (sasvim je drukčije u Engleskoj), da će vrlo mnogi - a u broju tih mnogih bili su i oni čije je mišljenje Aleksije Aleksandrovič osobito cenio - mnogi će uzeti dvoboj sa dobre strane; ali kakav bi se rezultat time postigao? Pretpostavimo da ja pozovem protivnika na dvoboj - nastavi u sebi Aleksije Aleksandrovič i predstavivši sebi jasno noć koju će provesti posle poziva, i pištolj upravljen na njega, on se strese i razumede da on to nikad neće učiniti - pretpostavimo da ga ja pozovem na dvoboj. Pretpostavimo da bi me veštaci naučili kako se to radi - nastavi on razmišljanje - postaviće me na mesto, ja ću povući za oroz - govorio je u sebi zatvarajući oči - i, odjednom ispadne da sam protivnika ubio - reče u sebi Aleksije Aleksandrovič, i zatrese glavom da bi rasterao te glupe misli. - Kakav smisao ima ubistvo čoveka radi toga da bi se opredelio svoj odnos prema grešnoj ženi, i sinu? I još ostaje: moram odlučiti šta da radim s njom. Ali, što je verovatnije, i što će se nesumnjivo i desiti, to je da ću ja biti ubijen ili ranjen. Ja, nedužan čovek, žrtva ubijen ili ranjen. To je još gluplje. Ali nije samo to: poziv na dvoboj s moje strane bio bi nečastan postupak. Zar ja ne znam unapred da moji prijatelji nikad neće dopustiti da dođe do dvoboja - neće dopustiti da se život jednog državnika, potrebnog Rusiji, izloži opasnosti? Šta će biti? Biće to da ja, znajući unapred da stvar neće doći do opasnosti, da sam ja tim pozivom hteo da pridam sebi neki lažan blesak. To je nečasno, to je lažno, to je obmanjivanje i drugih i samoga sebe. Dvoboj se ne može, dakle, ni zamisliti, i niko ga od mene i ne očekuje. Moja je svrha u tome da obezbedim svoj dobar glas koji mi je potreban za slobodno nastavljanje delatnosti.« Službena delatnost imala je u očima Aleksija Aleksandroviča i ranije veliki značaj, sada pak činila mu se osobito značajna.

Razmislivši, i odbacivši dvoboj, Aleksije Aleksandrovič okrete se razvodu - drugom izlazu koji su izabrali neki od onih muževa kojih se on sećao.

Prebirajući u pameti sve poznate slučajeve razvoda (njih je bilo vrlo mnogo u najvišem, dobro poznatom mu društvu), Aleksije Aleksandrovič ne nađe nijedan gde bi cilj razvoda bio onakav kakav je on imao u vidu. U svima tim slučajevima muž je ili ustupao ili prodavao nevernu ženu, i tako bi ona strana, koja zbog krivice nema pravo stupanja u brak, dakle žena, stupala u izmišljene, prividno uzakonjene odnose sa novim suprugom. U svome slučaju, Aleksije Aleksandrovič je video da zakonit razvod, tj. takav razvod pri kojem bi samo žena, koja je kriva, bila odbačena, takav razvod je nemogućan. Video je da mu složeni uslovi života, u kojima se nalazi, ne daju mogućnost onih grubih dokaza koje zakon iziskuje radi izobličenja ženinog greha; znao je da izvesna utančanost života ne dopušta primenu tih dokaza, kad bi ih i bilo, i da bi primena tih dokaza više naškodila njemu nego njoj, u društvenom mnjenju.

Pokušaj razvoda mogao bi samo odvesti u skandalozan proces, koji bi dobrodošao protivnicima da klevetaju i ponižavaju njegov visok položaj u svetu. Glavna pak svrha - da se položaj odredi sa što manje potresa - ne bi se postigla ni razvodom. Osim toga, pri razvodu, pa čak i pri pokušaju razvoda, očevidno je da žena raskida odnose s mužem i sjedinjava se sa svojim ljubavnikom. A u duši Aleksija Aleksandroviča, bez obzira na potpunu, i kako mu se činilo i prezrivu ravnodušnost prema ženi, ostalo je u odnosu prema njoj jedno osećanje - želja da se ona ne mogne bez teškoća vezati s Vronskim, da njen greh ne bude za nju koristan. Sama pomisao na to toliko je žestila Aleksija Aleksandroviča, da je, tek što je to pomislio, procvilio od unutaršnjeg bola, podigao se i promenio mesto u kolima, i dugo posle toga namršteno zavijao svoje zimljive i koščate noge mekim pledom.

»Osim formalnog razvoda, moglo bi se još postupiti slično Karibanovu, Paskudinu, i onom dobrome Dramu, to jest, prosto se razići sa ženom« - nastavi on razmišljanje, umirivši se; ali ta je mera imala iste nezgode kao i razvod, a što je glavno - i to bi, baš kao i formalni razvod, bacilo njegovu ženu u naručje Vronskome. - »Ne, to je nemoguće, nemoguće! - glasno progovori on i uze opet prevrtati pled. Ja ne mogu biti nesrećan, ali ne treba ni oni da budu srećni.«

Osećanje ljubomore, koje ga je mučilo za vreme neizvesnosti, prošlo je onog trenutka kad su mu ženine reči s bolom izvadile zub. Ali to osećanje zamenjeno je drugim - željom da ona ne samo ne trijumfuje, već i da primi odmazdu za svoj greh. On to svoje osećanje nije priznavao, ali je u dubini duše želeo da ona postrada zbog narušavanja njegovog mira i časti. I kad ponovo pretrese uslove dvoboja, razvoda i rastanka, i ponovo ih odbaci, Aleksije Aleksandrovič dođe do uverenja da ima samo jedan izlaz - da ženu

zadrži kod sebe, da sakrije od sveta sve što se dogodilo, da upotrebi sve mere koje od njega zavise, za prekid njenih ljubavnih odnosa, a što je glavno - to pred samim sobom nije priznavao - da je kazni. »Imam da saopštim svoju odluku: pošto sam razmislio o teškom položaju u koji je ona dovela porodicu, došao sam do uverenja da bi i po jednu i po drugu stranu bili gori svi izlazi sem jednog, spoljašnjeg održavanja *status quo*^[95], a to poslednje sam gotov da održavam samo pod strogom pogodbom da žena sluša moju volju, to jest, da prekine odnose sa ljubavnikom.« U prilog te odluke, kad ju je konačno usvojio, Aleksiju Aleksandroviču pade na pamet još jedna važna misao. »Samo sa ovakvom odlukom ja postupam saglasno s religijom - reče u sebi - samo ovakvom odlukom ja ne odbacujem od sebe grešnu ženu, već joj dajem mogućnosti da se popravi, i, štaviše - ma kako da će mi to biti teško - posvećujem deo svoje snage na njeno spasenje i popravku.« Iako je Aleksije Aleksandrovič znao da ne može imati na ženu moralnog uticaja, da od celog tog pokušaja popravke neće biti ništa drugo osim laži; iako, preživljujući ove teške trenutke, nijedanput nije pomislio da potraži oslonca u religiji - sada, kad se njegova odluka podudarila sa zahtevima religije, kako se njemu činilo, ta religiozna sankcija njegove odluke davala mu je potpuno zadovoljenje i unekoliko mir. Prijatno mu je bilo da misli kako i u ovom, tako važnom poslu u životu, niko neće moći kazati da on nije postupio saglasno sa pravilima one religije čiju je zastavu držao visoko usred opšte ohladnelosti i ravnodušnosti. Razmišljajući o daljim pojedinostima, Aleksije Aleksandrovič nije video zašto njegovi odnosi prema ženi ne bi mogli ostati gotovo onakvi kakvi su bili pre.

Nema sumnje, on nikad neće biti u stanju da joj vrati svoje poštovanje, ali nije bilo, i nije moglo biti nikakvih razloga da razori svoj život, i da pati zbog toga što je ona rđava neverna žena. »Jest, proći će vreme, vreme koje sve rešava, uspostaviće se pređašnji odnosi - reče u sebi Aleksij Aleksandrovič - to jest, uspostaviće se utoliko, da ja neću osećati pometenost u toku svoga života. Ona mora biti nesrećna, ali ja nisam kriv, i stoga ja ne mogu biti nesrećan.«

XIV

Približujući se Petrogradu, Aleksije Aleksandrovič ne samo da se potpuno zaustavi na toj odluci, nego i sastavi u pameti pismo koje će napisati ženi. Kad uđe u vratarevu sobu, Aleksije Aleksandrovič pogleda pisma i hartije donesene iz ministarstva, i naredi da ih ponesu za njim u njegov kabinet.

- Odložiti stvari, i nikoga ne primati - odgovori na pitanje vratarevo kao sa nekim zadovoljstvom koje je imalo biti znak njegovog dobrog raspoloženja, i naglasi reči »ne primati«.

Aleksije Aleksandrovič prođe dva puta po kabinetu, zastade kraj ogromnog pisaćeg stola na kojem je sobar već bio zapalio šest sveća, otkvrca nekoliko puta prstima, i sede razmeštajući pribor za pisanje. Nalaktivši se na sto, nasloni glavu na ruke, promisli jedan trenutak, i poče pisati ne zaustavljajući se ni sekunde. Pisao joj je bez naslova, na francuskom jeziku, i upotrebljava zamenicu »vi« koja nema karakter hladnoće kao u ruskom jeziku.

»Pri našem poslednjem razgovoru ja sam izrazio nameru da vam saopštim svoju odluku odnosno predmeta toga razgovora. Pošto sam pažljivo razmislio o svemu, ja vam evo pišem u nameri da ispunim to obećanje. Moja je odluka sledeća: ma kakvi da su vaši postupci, ja ne smatram sebe u pravu da raskidam veze kojima smo vezani vlašću ozgo. Porodica ne može biti razorena zbog ćudi, samovolje, ili čak i greha jednoga supruga, i naš život mora ići kao što je išao i pređe. To je neophodno za mene, za vas, za našega sina. Ja sam potpuno uveren da ste se pokajali, i da se kajete za ono što služi kao povod ovome pismu, i da ćete mi pomoći da iz korena iščupam uzrok našeg sukoba, i prošlost predam zaboravu. U protivnom slučaju, možete sami pretpostaviti sve što očekuje vas i vašega sina. O svemu tome nadam se da ćemo detaljnije razgovarati kad se vidimo. Kako se letnja sezona završava, ja bih vas molio da pređete u Petrograd što pre, ne kasnije od utornika. Sve što je potrebno za vaš prelazak biće učinjeno. Molim vas da imate u vidu da ja pridajem osobiti značaj izvršenju ove moje molbe.

A. Karenjin.«

P. S. »U ovom pismu je i novac koji vam može biti potreban za vaše izdatke.«

On pročitao pismo i beše zadovoljan njim, osobito time što se setio da priloži novac; nije bilo ni grubih reči, ni prekora, ali nije bilo ni snishodljivosti. Što je glavno, postojao je zlatan most za povratak. Kad savi pismo i ugladi ga velikim masivnim nožem od slonove kosti, on ga metnu u omot zajedno s novcem, i sa zadovoljstvom koje je kod njega uvek bilo izazivano lepo uređenim priborom za pisanje, zazvoni.

- Daćeš kuriru da sutra dostavi Ani Arkadijevnoj u letnjikovac - reče, i ustade.

- Razumem, vaša ekscelencija; zapovedate li da se čaj donese u kabinet?

Aleksije Aleksandrovič naredi da se čaj donese u kabinet. Igrajući se masivnim nožem pođe ka naslonjači kraj koje je bila spremljena lampa i početa francuska knjiga o eugibijskim natpisima^[96].

Iznad naslonjače visio je, u zlatnom okviru, ovalan portret Anin, divna izrada znamenitog umetnika; Aleksije Aleksandrovič pogleda na nj. Neproncljive oči gledale su u njega podrugljivo i drsko kao i onog poslednjeg večera za vreme njihovog objašnjavanja. Strahovito drsko i izazivajući dejstvovao je na Aleksija Aleksandroviča izgled odlično izrađene crne čipke na glavi, crna kosa, bela divna ruka sa prstenjem na domalom prstu. Pogledavši portret, Aleksije Aleksandrovič ustrepta za trenutak tako da mu usne zadrhtaše i izdadoše zvuk »brr«, i onda se okrete. Sede žurno u naslonjaču i otvori knjigu. Pokuša da čita, ali nikako nije mogao da uspostavi u sebi vrlo živi predašnji interes prema eugibijskim natpisima. Gledao je u knjigu, a mislio je o nečem sasvim drugom. Nije mislio o ženi, već o jednoj novoj komplikaciji u njegovoj državničkoj delatnosti, koja se pojavila u poslednje vreme, i koja je sad predstavljala glavni interes njegove službe. Osećao je da je sada dublje nego ikada ulazio u taj zaplet, i da se u njegovoj glavi radala - mogao je to bez preuveličavanja reći - kapitalna misao koja mora razmrsiti celu tu stvar, njega uzdići u službenoj karijeri, slomiti njegove protivnike, i prema tome doneti ogromne koristi državi. Čim sluga, koji unese čaj, iziđe iz sobe, Aleksije Aleksandrovič ustade i pođe ka stolu za pisanje. Primaknuvši na sredinu portfel sa tekućim poslovima, on sa jedva primetnim osmejkom zadovoljstva uze olovku i upusti se u čitanje jedne složene stvari koju je naročito tražio da mu se donese, i koja se odnosila na predstojeću komplikaciju. Zaplet je bio u ovome: osobina Aleksija Aleksandroviča kao državnika, njemu svojstvena karakteristična crta koju ima svaki činovnik koji

se diže, koja mu je zajedno sa njegovim upornim častoljubljem, uzdržljivošću, poštenjem i samopouzdanošću stvorila karijeru, sastojala se u prenebregavanju zvaničnog piskaranja, u skraćivanju prepiske, u neposrednom, koliko je to moguće, odnosu prema živom poslu i u štednji. Desilo se, pak, da je u znamenitoj komisiji od 2. juna bio istaknut predmet o navodnjavanju polja^[97] zarajske gubernije; predmet se nalazio u ministarstvu Aleksija Aleksandroviča, i predstavljao jasan primer besplodnosti, rashoda, i praznog piskaranja. Aleksije Aleksandrovič je znao da je stvar bila pravična. Pitanje o navodnjavanju polja zarajske gubernije pokrenuo je bio još prethodnik prethodnika Aleksija Aleksaddroviča.

I zaista, na to je utrošeno, i trošilo se mnogo novaca, i potpuno besciljno, a ceo taj posao, očividno, nije mogao dovesti ni do kakvog rezultata. Čim je Aleksije Aleksandrovič primio dužnost, odmah je to uvideo, i hteo da uzme u ruke taj predmet; ali u prvo vreme, dok se još nije bio učvrstio na svom položaju, a znajući da stvar dodiruje interese mnogih, smatrao je da ne bi bilo mudro rešavati odmah o tome; docnije pak, zauzet drugim poslovima, prosto je zaboravio na taj predmet. Ali, kao svi poslovi, i taj se kretao sam po sebi, po jačini inercije. (Mnogo se ljudi prosto izdržavalo od toga posla, osobito jedna vrlo poštena i muzikalna porodica: sve su kćeri svirale na violini i čelu. Aleksije Aleksandrovič poznavao je tu porodicu i bio je stari svat jednoj od starijih kćeri.) Stavljanje u tok toga predmeta od strane protivničkog ministarstva bilo je, po mišljenju Aleksija Aleksandroviča, nepošteno; u svakom ministarstvu biva i gorih predmeta, koje niko, iz izvesne službene pristojnosti, ne potrza. Sada pak, kad su mu bacili rukavicu, on ju je smelo primio, i tražio da se odredi naročita komisija za proučavanje i proveravanje rada komisije za navodnjavanje polja zarajske gubernije. Tražio je da se odredi još jedna komisija koja bi razmotrila pitanje statusa stranaca.^[98]

Pitanje statusa stranaca bilo je slučajno pokrenuto u komisiji od 2. juna, a Aleksije Aleksandrovič ga je energično podržao kao posao koji ne trpi odlaganja, zbog žalosnog položaja stranaca. U komitetu, to je pitanje poslužilo kao povod za prepiranje nekoliko ministarstava. Ministarstvo koje je bilo neprijateljski raspoloženo prema Aleksiju Aleksandroviču dokazivalo je da je položaj stranaca izvrstan, i da nameravano preuređenje može samo naškoditi njihovom položaju; a ako ima nečega rđavoga, to je usled neispunjavanja zakonskih propisa od strane ministarstva Aleksija Aleksandroviča. Sad je Aleksije Aleksandrovič nameravao da traži: prvo, da se sastavi nova komisija kojoj bi se poverilo da na licu mesta ispita stanje stranaca; drugo, ako se pokaže da je položaj stranaca zaista takav kakav se

prikazuje u zvaničnim podacima koji se nalaze u rukama komiteta, onda da se odredi još jedna nova stručna komisija koja će ispitati uzroke toga očajnog položaja stranaca, sa gledišta: a) političkog b) administrativnog, v) ekonomskog, g) etnografskog, d) materijalnog i đ) religioznog; treće da se traže od neprijateljski raspoloženog ministarstva podaci o merama koje je za poslednjih deset godina to ministarstvo preduzimalo radi otklanjanja nezavidnog položaja pod kojima se sada nalaze i žive stranci; i, najzad, četvrto, da se od ministarstva traži objašnjenje zašto je, kao što se vidi iz podataka koje je komitet pribavio pod Br. 17015 i Br. 18 308, od 5. decembra 1863. i 7. jula 1864. godine, zašto je ministarstvo dejstvovalo sasvim protivno smislu osnovnog i organskog zakona, knj.... čl. 18, i primedba u članu 36. Živahna boja pokri lice Aleksija Aleksandroviča dok je brzo pisao koncept tih misli. Kad ispisa tabak hartije, on ustade, zazvoni, i dade ceduljicu za svoga šefa kabineta da mu dostavi potrebne podatke. Ustavši i prošavši po sobi, opet pogleda na portret, natmuri se i prezrivo se osmehnu. Zagledavši još malo u knjigu o eugibijskim natpisima, i obnovivši svoje interesovanje za njih, Aleksije Aleksandrovič ode u 11 sati da spava; ležeći u postelji, on se seti događaja sa ženom, ali sad mu se već nije činio tako mračan.

XV

Iako je Ana uporno i ogorčeno protivurečila Vronskom kad joj je on govorio da je njen položaj nemogućan, i nagovarao je da mužu otkrije istinu, u dubini duše je smatrala svoj položaj kao lažan i nečastan, i svom dušom je želela da ga promeni, Vraćajući se s mužem sa trke, ona mu je u trenutku uzbuđenja iskazala sve, i, bez obzira na bol koji je tada osećala, radovala se tome. Docnije, pošto je muž otišao, govorila je u sebi da joj je to vrlo milo, da će se sad sve srediti, i da odsad bar neće biti laži i obmane. Činilo joj se nesumnjivo da će se njen položaj sada zasvagda opredeliti. Taj novi položaj može biti i rđav, ali će biti određen, u njemu neće biti nejasnosti i laži. Bol koji je pričinila i sebi i mužu izgovarajući one reči, dobiće sad svoju nagradu u tome što će se sve opredeliti, mislila je ona. Te iste večeri videla se s Vronskim, ali mu nije govorila o onome što se dogodilo između nje i muža, iako je trebalo da mu to kaže, da bi se položaj opredelio.

Kad se sutradan probudila, prvo joj padoše na pamet reči koje je kazala mužu, i te reči joj se učiniše tako strašne da nikako nije mogla da zamisli kako se smela usuditi da izusti te neobične grube reči, i nije sad mogla da zamisli šta će iz svega toga proizaći. Ali, reči su bile kazane, a Aleksije Aleksandrovič je otišao ne rekavši ništa. »Videla sam Vronskog, a nisam mu kazala. Još i u trenutku kad je odlazio htela sam da ga vratim i da mu kažem, pa sam se predomislila, jer mi je bilo čudno zašto mu nisam kazala odmah. Zašto mu nisam kazala, kad sam htela?« Kao odgovor na to pitanje, vrelo rumenilo stida izbi na njenom licu. Razumela je šta ju je uzdržalo, razumela je da ju je bilo sramota. Njen položaj, koji joj se sinoć činio potpuno jasan, sad joj se odjednom predstavi ne samo kao nejasan, nego i bezizlazan. Obuze je strah zbog sramote o kojoj pređe nije ni mislila. Čim samo pomisli šta će uraditi njen muž, najstrašnije joj dolazi u glavu. Dolazilo joj je u glavu da će odmah doći upravnik imanja da je istera iz kuće, i da će njena sramota biti objavljena celom svetu. Pitala se kuda će poći kad je isteraju iz kuće, i nije nalazila odgovora.

Kad je mislila o Vronskom, činilo joj se da je on ne voli, da mu je ona već

na teretu, da mu se ona ne može nuditi, i zbog toga je osećala neprijateljstvo prema njemu. Činilo joj se da je one reči koje je kazala mužu, i koje je neprestano u mislima ponavljala, kazala svima, i da su ih svi čuli. Nije se mogla odlučiti da pogleda u oči onima s kojima je živela. Nije se mogla odlučiti da pozove devojk, a još manje da siđe dole i vidi sina i guvernantu.

Devojka koja je već odavno osluškivala pred vratima, uđe sama u njenu sobu. Ana je upitno pogleda u oči i uplašeno pocrvene. Devojka se izvini što je ušla, rekavši da joj se učinilo da je zovu. Ona je unela haljinu i pisamce. Pisamce je bilo od Betsi. Betsi joj je javljala da će se toga jutra kod nje sastati Liza Merkalova i baronica Štolc sa svojim obožavaocima Kalušskim i starim Stremovim, na partiju kroketa. »Dodite bar da ih posmatrate, koliko radi izučavanja karaktera. Ja vas očekujem«, završavala je Betsi.

Ana pročitla pisamce i teško uzdahnu.

- Ne treba, ništa mi ne treba - reče Anuški koja premeštaše bočice i četkice na stolu za toaletu. - Idi ti, ja ću se odmah obući i izići. Ne treba, ništa mi ne treba.

Anuška iziđe, ali Ana ne poče da se oblači nego ostade sedeći u istom položaju, oborene glave i opuštenih ruku, pokatkad stresajući se celim telom, kao da želi da učini neki pokret, da nešto kaže, ali je zatim opet obamirala. Neprestano je ponavljala: »Bože moj! Bože moj!« Samo, ni »bože« ni »moj« nisu imali za nju nikakva smisla. Misao da traži pomoći u religiji, bila je za nju, iako nikad nije sumnjala u religiju u kojoj je bila vaspitana, bila je tako daleko kao što je bila daleka misao da traži pomoć od Aleksija Aleksandroviča. Ona je unapred znala da je pomoć religije mogućna samo pod uslovom odricanja od onoga što je za nju sad predstavljalo sav smisao života. Ne samo da joj je bilo teško, nego je počela osećati i strah od novoga duševnoga stanja, za koje nikad dotle nije znala. Osećala je da joj se u duši sve počinje udvajati, kao što se ponekad udvajaju predmeti u zamorenim očima. Ponekad nije znala čega se boji, šta želi. Da li se boji, i da li želi ono što je bilo, ili ono što će biti; šta upravo želi, nije znala.

»Ah, šta ja to radim!« reče u sebi osetivši odjednom bol s obe strane glave. Kad se pribra, vide da obema rukama drži i priteže kosu na slepim očima. Skoči i poče hodati.

- Kafa je gotova, i mamzel sa Serjožom čeka - reče Anuška vrativši se opet, i opet zastavši Anu u istom položaju.

- Serjoža? Kako je Serjoža? - odjednom živahno upita Ana setivši se prvi put za celo pre podne svoga sina.

- Čini mi se da je nešto skrivio - odgovori smešeći se Anuška.

- Šta je skrivio?

- Bile su neke breskve u ostavi, pa on, čini mi se, jednu pojeo krišom.

Pominjanje sina izvede Anu odjednom iz bezizlaznog položaja u kojem se nalazila. Seti se one donekle iskrene, iako mnogo preuveličane uloge matere koja živi radi sina, koju je ona poslednjih godina uzela bila na sebe, i s radošću oseti da, uprkos položaju u kojem se nalazi, ima jedno uporište nezavisno od položaja u koji će doći prema mužu i prema Vronskom. To uporište bio je sin. U kakav god položaj došla, ne može ostaviti sina. Neka je muž osramoti i istera, neka Vronski ohladi prema njoj i nastavi svoj nezavisan život (ona opet žučno i prekorno pomisli o njemu), ona ne može ostaviti sina. Ona ima cilj života. I treba samo raditi, raditi na obezbeđenju tog položaja sa sinom, da ga ne bi oduzeli od nje. Treba brzo, što pre, koliko je moguće pre raditi, dok joj ga nisu oduzeli. Treba uzeti sina i otputovati. To je ono što sad ima da radi. Ona se mora umiriti i izaći iz mučnog položaja. Misao o tom delu u vezi sa sinom, i o tome da se odmah ide nekud s njim, umirila ju je donekle.

Brzo se obuče, siđe dole i odlučnim koracima uđe u gostinsku sobu gde ju je, po običaju, čekala kafa i Serjoža sa guvernantom. Serjoža, obučen sav u belo, stajao je kraj stola ispod ogledala, i sagnuvši se, sa izrazom napregnute pažnje koju je ona poznavala u njemu i kojom je ličio na oca, nešto radio oko cveća koje je doneo.

Guvernanta je imala neobično strog izraz. Serjoža, kao što je često radio, viknu jako: »A, mama!« i zastade u nedoumici: da li da baci cveće i ode materi da se pozdravi, ili da dovrši venac da ide s cvećem?

Pošto se pozdravi, guvernanta poče nadugačko i s naglaskom pričati o istupu koji je Serjoža učinio, ali Ana nije slušala; ona je mislila: da li da i nju povede sobom ili ne? »Ne, neću - odluči. - Ići ću sama sa sinom.«

- Jest, to je vrlo ružno - reče Ana, i uzevši sina za rame pogleda ga blago i bojažljivo, i najzad ga poljubi, što dečka zbuni i obradova. - Ostavite ga sa mnom - reče ona začuđenoj guvernantu, i ne puštajući sinovljevu ruku sede za sto na kojem je bila spremljena kafa.

- Mama, ja... ja... nisam... - reče on, starajući se da po njenom izrazu sazna šta ga očekuje zbog breskve.

- Serjoža - reče Ana čim guvernanta iziđe iz sobe - to nije lepo, ali ti to više nećeš činiti, je li? Voliš li me?

Osećala je da joj suze nailaze na oči. »Zar bih mogla da ga ne volim? - govorila je u sebi, udubljujući se u njegov uplašeni i u isto vreme obradovani

pogled. - Je li moguće da će se on složiti s ocem da me kazne? Zar me neće požaliti?» Suze su joj tekle niz lice, i da bi ih sakrila ona naglo ustade i gotovo istrča na terasu.

Posle bujnih kiša poslednjih dana nastupilo je hladno vedro vreme. I pored jarkog sunca, koje je sijalo kroz oprano lišće, vazduh je bio hladan.

Ana se strese i od hladnoće i od unutarnjeg užasa koji je s novom snagom obuze na čistom vazduhu.

- Idi, idi k *Marriete* - reče Serjoži koji beše izišao za njom, i poče hodati po asuri na terasi. »Je li moguće da mi neće oprostiti, da neće razumeti da sve ovo nije moglo biti drukčije?» reče u sebi.

Zaustavivši se i pogledavši u vetrom zanihane vrhove jasika čije je oprano lišće jako bleštalo na hladnom suncu, Ana razumede da joj neće oprostiti, da će svi sad biti prema njoj nemilostivi, kao i ovo nebo, kao ovo zelenilo. I opet oseti da joj se u duši poče udvajati. »Ne treba, ne treba misliti - reče u sebi. - Treba se spremati. Kuda? Kada? Koga da povedem sobom? Da, u Moskvu, večernjim vozom. Anuška i Serjoža, i samo najpotrebnije stvari. Ali pre toga treba napisati pisma obojici.« Ona brzo uđe u kuću, u svoj kabinet, sede za sto i pišaše mužu:

»Posle onoga što se dogodilo, ja ne mogu više ostati u vašoj kući. Ja odlazim i vodim sa sobom sina. Ne poznajem zakone, i prema tome ne ziam kome od roditelja pripada sin; ali ja ga uzimam sa sobom, jer bez njega ne mogu živeti. Budite velikodušni, ostavite mi ga.«

Dovde je pisala brzo i prirodno, ali apel na njegovu velikodušnost, koju mu nije priznavala, i neophodnost da se pismo završi nečim dirljivim, zaustaviše je.

»Da govorim o svojoj krivici i svome kajanju, ne mogu, jer...«

Opet zastade, ne nalazeći veze u svojim mislima. »Ne - reče u sebi - ne treba ništa«, i pocepa pismo, i prepisa ga izostavivši reči o velikodušnosti, i zapečati ga.

Drugo pismo trebalo je da napiše Vronskom. »Ja sam kazala mužu«, napisa, i dugo ostade sedeći nemajući snage da piše dalje. To je bilo tako grubo, tako neženstveno. »I sad, šta bih mogla da mu pišem?» reče u sebi. Opet joj rumenilo stida pokri lice, pade joj na pamet njegova mirnoća, i osećanje ljutnje prema njemu prinudi je da pocepa na sitne komadiće listić sa napisanom rečenicom. »Ne treba ništa«, reče u sebi, i sklopivši blok ode gore i objavi guvernanti i posluži da danas putuje u Moskvu, i odmah poče da pakuje stvari.

XVI

Po svima sobama letnjikovca išli su vratari baštovani i lakeji i iznosili stvari. Ormari i fioke stajali su otvoreni; dva puta su već trčali u dućan po užeta; na podu su ležale razbacane novine. Dva sanduka, torbe, i uvezani pledovi bili su odneseni dole u predsooblje. Karuce i još dva najmljena kočijaša stajali su pred ulazom u kuću. Zahvaljajući poslu oko pakovanja Ana beše zaboravila svoje unutarnje uzbuđenje; stojeći pred stolom u svom kabinetu, pakovala je svoju putničku torbu, kad joj Anuška obrati pažnju na šum od kola koja se zaustaviše pred kućom. Ana pogleda kroz prozor i spazi kurira Aleksija Aleksandroviča kako zvoní na ulazu.

- Idi vidi šta je - reče, i s mirnom gotovošću na sve, sklopivši ruke na kolenima, sede u naslonjaču. Lakej donese debeo paket adresovan rukom Aleksija Aleksandroviča.

- Kuriru je naređeno da ponese odgovor - reče on.

- Dobro - reče Ana, i čim lakej izađe drhtavim prstima otvori pismo. Svežanj neprevijenih banknota, obavijenih krstopletom od hartije, ispade iz njega. Ona izdvoji pismo i poče ga čitati s kraja. »Ja sam učinio sve što je potrebno za vaš prelazak, ja pridajem osobiti značaj ispunjenju ove molbe«, pročitá. Pa letimično pročitá do kraja sve, i još jedanput pročitá celo pismo s početka. Kad ga je svršila, oseti da joj je hladno, i da se na nju srušila strašna nesreća kakvu nije očekivala.

Jutros se kajala za ono što je kazala mužu, i želela je samo jedno: da te reči budu nekako kao da nisu kazane. I eto, ovo pismo tvrdi da te reči nisu iskazane, i daje joj što je želela. Ali sad joj to pismo dođe strašnije od svega što je mogla zamisliti.

»U pravu! U pravu! - reče ona. - Razume se, on je uvek u pravu, on je hrišćanin, on je velikodušan! Da, podli i gadni čoveče! I to niko osim mene ne razume, i neće razumeti, a ja ne mogu to da rastumačim. Kažu: religiozan, moralan, pošten, pametan čovek; ali ne vide ono što sam ja videla. Ne znaju kako je on osam godina gušio moj život, gušio sve što je bilo u meni živoga,

da nijedanput nije pomislio da sam ja živa žena kojoj je potrebna ljubav. Ne znaju kako me je na svakom koraku vređao, i posle toga bio zadovoljan sobom. Zar se nisam starala, starala svim silama da opravdam pred sobom svoj život? Zar se nisam trudila da ga volim, da volim sina kad se već muž nije mogao voleti? Ali, došlo je vreme, ja sam razumela da više ne mogu sebe obmanjivati, da sam živ stvor, da nisam kriva što me je bog takvu sazdao, da mi je potrebno da volim i da živim. I šta sad? Kad bi me ubio, kad bi ubio njega, ja bih pretrpela, ja bih sve oprostila, ali ne, on...

»Kako to da nisam pogodila šta će on učiniti? Učiniće što je svojstveno njegovom niskom karakteru. On će biti u pravu, a mene, propalu, još gore će i još više upropastiti...« »Vi i sami možete zamisliti šta očekuje vas i vašega sina«, seti se one reči iz pisma. »To je pretnja da će mi oduzeti sina, i to je, verovatno, po njihovom glupom zakonu i moguće. Ali zar ja ne znam zašto on to govori? On ne veruje u moju ljubav prema sinu, ili prezire (kao što se uvek podsmevao) to moje osećanje; zna međutim da ja neću ostaviti sina, da ga ne mogu ostaviti, da bez sina za mene ne može biti života čak ni s onim koga volim; a ako ostavim sina i pobegnem od njega, postupiću kao najbezočnija i najnevaljalija žena, to on zna, i zna da ja nisam u stanju da to učinim.

»Naš život mora teći kao što je i pre tekao«, seti se ona druge rečenice iz pisma. »Taj život bio je mučan i pre, a u poslednje vreme bio je strašan. Šta li će tek sada biti? I on sve to zna, zna da se ja ne mogu kajati što dišem, što volim; zna da osim laži i pretvaranja od svega toga neće biti ništa drugo; ali njemu je potrebno da me i dalje muči. Ja znam njega, znam da on, kao riba u vodi, pliva u laži i uživa u njoj. Ali mu ja neću pružiti to uživanje, prekinuću tu njegovu paučinu laži kojom hoće i mene da obavije; neka bude šta bude. Sve je bolje od laži i pretvaranja.

»Ali kako? Bože moj! Bože moj! Da li je ikad žena bila tako nesrećna kao ja!...«

- Ne, prekinuću, prekinuću! - povika skočivši i zadržavajući suze. I priđe stolu za pisanje da mu napiše drugo pismo. Ali je u dubini duše već osećala da nije u stanju da iziđe iz toga položaja, ma kako da je lažan i nečastan.

Sede za sto za pisanje, i, umesto da piše, sklopi ruke na stolu, spusti na njih glavu i zaplaka jecajući i tresući se celim grudima kao što deca plaču. Plakala je zato što joj je maštanje o objašnjenju i opredeljenju njenog položaja zanavek bilo razrušeno. Unapred je znala da će sve ostati kao što je bilo, i biti čak mnogo gore nego što je bilo. Osećala je da onaj položaj u svetu, koji je zauzimala, i koji joj se jutros činio tako ništavan, da joj je taj položaj

drag, i da ona neće biti u stanju da ga promeni za sraman položaj žene odbegle od muža i sina i sjedinjene s ljubavnikom; da, ma koliko da želi, ona ipak ne može biti jača od same sebe. I tako nikada neće osetiti slobodu ljubavi, nego će zasvagda ostati grešna žena kojoj preti opasnost da svakog trenutka bude izobličena, ostaće žena koja vara svoga muža radi sramne veze sa čovekom tuđim, nezavisnim, s kojim ona ne može živeti jednim životom. Znala je da će sve to tako biti, a u isto vreme je to bilo tako strašno da nije mogla zamisliti čime će se svršiti. I plakala je ne uzdržavajući se, kao što plaču kažnjena deca.

Lakejevi koraci prinudiše je da se pribere, i ona, sakrivši od njega lice, učini kao da piše.

- Kurir moli za odgovor - dostavi lakej.

- Odgovor? Jeste - reče Ana - neka počeka. Ja ću zvoniti.

»Šta bih mogla da mu pišem? mislila je. - Šta mogu rešiti sama? Šta ja znam? Šta hoću? Šta volim?« Opet je osetila da joj se u duši počinje udvajati. I opet se uplaši od toga osećanja, i dočepa se prvog povoda za delatnost koji joj se ukaza, i koji bi je mogao udaljiti od misli o sebi. »Moram se naći s Aleksijem (tako je u mislima nazivala Vronskog), on jedini može mi reći šta treba da radim. Da odem do Betsi, možda ću ga videti«, reče u sebi zaboravivši sasvim da je on juče, kad mu je ona kazala da neće ići kod kneginje Tverske, kazao da onda ni on neće ići. Priđe stolu i odgovori mužu: »Primila sam vaše pismo. A.« - zazvoni, dade pismo lakeju.

- Nećemo putovati - reče Anuški kad ova uđe.

- Nikako nećemo?

- Ne, nemojte raspakivati do sutra; a karuce neka ostanu, otići ću do kneginje.

- Koju haljinu da spremim?

XVII

Društvo za partiju kroketa, u koje je kneginja Tverska pozvala i Anu, trebalo je da se sastoji iz dve dame sa njihovim obožavaocima. Te dve dame bile su glavne predstavnice odabranog i novog petrogradskog kruga, koji su zvali, podražavajući nekom drugom podražavanju, *les sept merveilles du monde*.^[99] Te su dame doduše pripadale višem krugu, ali potpuno neprijateljski raspoloženom prema onome krugu koji je Ana posećivala. Osim toga, stari Stremov, jedan od uticajnih ljudi u Petrogradu, obožavalac Lize Merkalove, bio je u službi neprijatelj Aleksiju Aleksandroviču. Iz svih tih obzira Ana nije htela da ide, i na taj otkaz su se odnosili oni nagoveštaji u pisamcetu kneginje Tverske. Sada pak, nadajući se da će tamo videti Vronskog, Ana zaželi da ode.

Ana stiže kod kneginje Tverske pre ostalih gostiju.

Baš kad je ulazila, ulazio je, sa raščešljanim zaliscima kao kamer - junker, i lakej Vronskog. On zastade kod vrata i skinuvši kapu propusti je. Ana ga poznađe, i sad se tek seti da je Vronski juče rekao da neće doći. Sigurno je o tome poslao pisamce.

Skidajući u predsoblju gornju haljinu ona ču kako lakej, izgovarajući čak i »r« kao kamer-junker, reče: »Od grofa kneginji«, i predade pisamce.

Htela je da ga upita gde mu je gospodin. Htela je da se vrati natrag i da mu pošalje pismo: da on dođe k njoj, ili da ona dođe k njemu. Ali ni jedno, ni drugo, ni treće nije se moglo učiniti; već se čulo zvonce koje je objavljivalo njen dolazak, i lakej kneginje Tverske već je stajao poluokrenut kraj otvorenih vrata, očekujući njen prolazak u unutarne sobe.

- Kneginja je u vrtu, biće odmah izveštena. Ako je po volji, izvolite u vrt? - reče drugi lakej, u drugoj sobi.

Stanje neodlučnosti i nejasnosti bilo je isto kao i kod kuće; još i gore, jer nije bilo moguće ništa preduzeti. Vronskog nije mogla videti, a trebalo je ostati ovde u tuđem i tako nesaglasnom s njenim raspoloženjem društvu; ali, bila je u haljini koja joj je, ona je to znala, divno stajala; nije bila sama; oko

nje je stajao njoj vičan svečani poredak dokolice, i bilo joj je lakše nego kod kuće; nije morala izmišljati šta da radi, sve se radilo samo po sebi. Kad sreće Betsi, koja joj je išla u susret u belo, izvanredno elegantnoj haljini, Ana se osmehnu, kao i uvek. Kneginja Tverska išla je s Tuškjevičem, i rođakom gospođicom koja je, na veliku sreću roditelja palančana, provodila leto kod znamenite kneginje.

Sigurno je na Ani bilo nečeg osobitog, jer je Betsi odmah to primetila.

- Rđavo sam spavala - odgovori Ana gledajući u lakeja koji im je išao na susret, i, po njenom mišljenju, nosio pismo od Vronskog.

- Kako mi je milo što ste došli - reče Betsi. - Umorila sam se, i baš sam htela da popijem šolju čaja, dok gosti ne dođu. A vi biste mogli otići - okrete se Tuškjeviču - s Mašom da probate *croquet-ground*^[100], tamo je okresano. Nas dve ćemo uz čaj srdačno porazgovarati, *we'll have a cosy chat*^[101], je li tako? - obrati se ona Ani s osmejkom stežući joj ruku u kojoj je držala suncobran.

- Tim pre što ja ne mogu ostati kod vas dugo, moram otići do stare Vrede. Sto godina joj već obećavam - reče Ana; laž, inače odvratna njenoj prirodi, postala joj je ne samo obična i prirodna u društvu, nego joj je čak pričinjavala zadovoljstvo. Zašto je kazala to što pre jednog trenutka nije ni mislila, nikako ne bi mogla objasniti. Kazala je to jedino iz ovog razloga: kad već Vronski neće doći, onda treba osigurati sebi slobodu i postarati se da ga na neki način vidi. Ali zašto je baš spomenula staru dvorsku damu Vrede, kojoj je trebalo da ode toliko koliko i mnogim drugima, to ne bi mogla objasniti; međutim, kako se docnije pokazalo, izmišljajući najlukavija sredstva za sastanak s Vronskim, nije mogla smisliti ništa bolje od toga.

- Ne, ja vas nipošto neću pustiti - odgovori Betsi pažljivo zagledajući Ani u lice. - To bi me baš i uvredilo, kad vas ne bih volela. Kao da se bojite da vas moje društvo ne sramoti. Molim, donesite nam čaj u mali salon - reče, zažmirivši, kao i uvek kad se obraćala lakeju. Uzev od njega pisamce ona ga pročitaa. - Aleksije je učinio lažan skok^[102] - reče na francuskom: - piše da ne može doći - dodade tako prirodnim, običnim tonom kao da joj nikad nije moglo doći u glavu da Vronski ima za Anu neki drugi značaj osim interesa u kroketu. Ana je znala da Betsi sve zna, ali kad god bi je slušala kako pred njom govori o Vronskom, uvek bi za trenutak verovala da Betsi ne zna ništa.

- A! - ravnodušno reče Ana, kao slabo interesujući se time, i nastavi, smešeći se. - Kako bi moglo vaše društvo nekoga sramotiti?

Ova igra rečima, ovo prikrivanje tajne, imalo je za Anu, kao za sve žene, velike draži. Ne sama potreba da se prikriva, ni cilj radi kojega se prikriva,

nego zanosi sam proces prikrivanja.

- Ja ne mogu biti veći katolik od pape - reče ona. - Stremov i Liza Merkalova, to je krem društvenog krema. Zatim, oni su primljeni svuda, a ja - ona naročito naglasi to ja - nikad nisam bila stroga i netrpeljiva. Nego prosto nemam vremena.

- Vi možete nećete da se vidite sa Stremovom? Neka on i Aleksije Aleksandrovič lome koplja u komitetu, to se nas ništa ne tiče. A on je najljubazniji čovek od svih koje poznajem, i strastan je igrač kroket. Videćete već. Bez obzira na njegov smešan položaj, položaj starca zaljubljenog u Lizu, vredno je ipak videti kako se on izvlači iz toga smešnog položaja! Vrlo je prijatan. Safo Štolc ne poznajete? To je nov, sasvim nov ton.

Betsi je tobože govorila to, ali po njenom veselom i pametnom pogledu Ana je osetila da ona donekle razume njen položaj, i da nešto smer. Sedele su u malom kabinetu.

- Ipak, treba da nešto napišem Aleksiju - i Betsi sede za sto, napisa nekoliko redova i metnu pismo u omot. - Pisala sam mu da dođe na ručak. Jedna dama ostaje mi za ručkom bez kavaljera. Vidite, da li je dovoljno ubedljivo? Oprostite, moram vas časkom ostaviti. Molim vas, zatvorite pismo i pošaljite ga - reče ona s vrata - moram ići da nešto naredim.

Ne pitajući se ni za trenutak, Ana sede s Betsinim pismom za sto, i ne čitajući ga dodade pri dnu: »Preko je potrebno da vas vidim. Budite kod parka Vrede. Ja ću biti tamo u 6 sati.« Zapečati pismo, i kad se Betsi vrati dade ga pred njom da ga odnesu.

Doista, za čajem, koji im donesoše na stočiću - poslužavniku u hladoviti salončić, među dvema ženama se zametnu *cosy chat*^[103], kako je i obećala kneginja Tverska, do dolaska gostiju. Pretresale su sve one koje su očekivale, i razgovor se zaustavi na Lizi Merkalovoj.

- Ona je vrlo ljupka i uvek mi je bila simpatična - reče Ana.

- Morate je voleti. Ona prosto sanja o vama. Juče, posle trka, prišla mi je i bila je u očajanju što vas nije zatekla. Kaže da ste vi prava junakinja romana, i kad bi bila muško ona bi počinila hiljadu gluposti zbog vas. Stremov joj govori da ih ona i bez toga čini.

- Ali recite mi, molim vas, ja nikad nisam mogla da razumem - reče Ana posle izvesne poćivke, i tonom koji je jasno pokazivao da ne upravlja prazno pitanje, da je ono što pita, za nju značajnije nego što bi trebalo da je - recite mi, molim vas, kakvi su njeni odnosi prema knezu Kalušskom, takozvanom Miški? Ja ih malo viđam. Šta je to?

Betsi se osmehnu očima i pažljivo pogleda u Anu.

- Nov način - reče ona. - Svi su sad izabrali taj način. Ne obaziru se na mišljenje sveta. Ali ima načina i načina, kako da se to radi.

- Da, ali kakvi su njeni odnosi prema Kalušskom? Betsi se iznenada veselo i neuzdržljivo nasmeja, što je sa njom retko bivalo.

- Vi polazite u oblast koja pripada kneginji Mjahkoj. To je pitanje vraškog deteta - i Betsi očevidno htjede, ali se ne mogade uzdržati, i pršte u zarazan smeh kojim se smeju ljudi što o se retko smeju. - Pitajte njih - progovori kroz suze od smeha.

- Da, vi se smejete - reče Ana i takođe se nehotice zarazi smehom - a ja nikad nisam mogla da pojmem. Ne pojmem tu ulogu muža.

- Muž? Muž Lize Merkalove nosi za njom pled i uvek stoji na usluzi. A šta je dalje u samoj stvari, to niko neće da zna. Je l' te, u otmenom društvu se ne govori, i čak se i ne misli o izvesnim delovima toaleta. Tako je i sa tim.

- Hoćete li biti na proslavi Rolandakija? - upita Ana da bi promenila razgovor.

- Mislim da neću - odgovori Betsi, i ne gledajući u svoju prijateljicu poče obazrivo sipati mirisavi čaj u male prozirne šolje.

Pošto dodade šolju Ani, uze cigaretu, metnu je u srebrnu ručicu i zapali je. - Eto vidite, ja sam u srećnom položaju - poče ona bez smeha, uzevši u ruku šolju. Ja razumem i vas Lizu. Liza je jedna od onih bezazlenih priroda koje, kao i deca, ne razumeju šta je dobro a šta rđavo. Bar nije razumevala onda kad je bila vrlo mlada. A sad zna da joj to nerazumevanje lepo stoji. Sada, može biti da naročito neće da razume - govorila je Betsi s finim osmejkom. - Ali tačno je da joj to lepo stoji. Vidite, na jednu istu stvar može se gledati tragično i načiniti od nje pravo stradanje, a može se gledati obično, i čak veselo. Može biti da ste vi skloni da gledate na stvari suviše tragično.

- Kako bih želela da druge poznajem tako kao što sebe poznajem - reče Ana ozbiljno i zamišljeno. - Da li sam gora od drugih, ili bolja? Mislim da sam gora.

- Užasno dete, užasno dete! - ponovi Betsi. - Ali evo ih, dolaze.

XVIII

Začuše se koraci i muški glas, zatim ženski glas i smeh, i odmah zatim uđoše očekivani gosti. Safo Štolc, i sav sjajan od izobilnog zdravlja, mladić, takozvani Vaska. Videlo se da mu dobro prijaju krvava govedina, pečurke i burgundsko vino. Vaska se pokloni damama i pogleda u njih, ali samo za sekundu. Pa uđe u salon za Safom, i prođe kroz salon za njom, kao da je privezan za nju, ne spuštajući s nje svoje sjajne oči kao da je hteo da je pojede. Safo Štolc bila je plavojka sa crnim očima.

Ona uđe sićušnim, živahnim koracima, na visokim potpeticama plitkih cipela, i snažno, muški steže ruke damama.

Ana još nijedanput nije videla ovu novu znamenitost, i bila je iznenađena i njenom lepotom, i krajnošću do koje je bila dovedena njena toaleta i smelošću njenog ponašanja. Na glavi joj, od njene i tuđe nežno - zlaćane kose beše načinjena frizura visoka kao skele, tako da joj je glava po veličini bila ravna stasito ispupčenoj i spreda vrlo izrezano odevenoj bisti. Koračala je tako brzo, da su joj se pri svakom pokretu unapred ocrtavali ispod haljine oblici kolena i gornjih delova nogu, i da se nehotice nametalo pitanje: gde se, pozadi, u onoj nameštenoj i zanihanoj planini, stvarno svršava njeno istinsko, malo i vitko telo, tako otkriveno ozgo, i tako skriveno ozdo i pozadi.

Betsi pohita da je upozna s Anom.

- Zamislite, umalo što nismo pregazili dva vojnika - počeo pričati, namigujući, osmejkujući se i odbacujući nazad skut haljine koji beše suviše prebacila na jednu stranu. - Vozila sam se sa Vaskom... Ah, da, vi se ne poznajete. - I rekavši njegovo prezime, ona predstavi mladog gospodina, i pocrvenevši, zvučno se nasmeja svojoj pogrešci, to jest tome što ga je pred nepoznatom damom nazvala Vaskom. Vaska se još jednom pokloni Ani, ali joj ništa ne reče. On se okrete Safi:

- Izgubili ste opkladu. Stigli smo ranije. Izvolite platiti - govorio je osmejkujući se.

Safo se još veselije zasmeha.

- Ali ne sad - reče ona.

- Svejedno, dobiću posle.

- Lepo, lepo. Ah, da! - okrete se ona odjednom domaćici - baš sam i ja krasna... Sasvim sam zaboravila... Dovala sam vam gosta. Evo ga!

Neočekivani mladi gost, koga je Safo dovela i koga je zaboravila, bio je međutim tako znatan gost, da su, bez obzira na njegovu mladost, obe dame ustale da ga dočekaju.

To je bio novi obožavalac Safe. On je sad, kao i Vaska, u stopu išao za njom.

Ubrzo dođoše knez Kaluški i Liza Merkalova sa Stremovom. Liza Merkalova bila je mršava crnka, sa istočnjačkim lenim tipom lica, i divnim neizrecivim očima, kako su svi govorili. Karakter njene zagasite haljine (Ana je to odmah zapazila i ocenila) potpuno je odgovarao njenoj lepoti. Ukoliko je Safo bila čvrsta i pritegnuta, utoliko je Liza bila meka i opuštena.

- Ali po Aninom ukusu, Liza je bila mnogo primamljivija. Betsi je govorila Ani kako Liza uzima ton bezazlenog deteta; ali kad ju je Ana videla, osetila je da to nije istina. Ona je zaista bila nesvesna i pokvarena, no uz to ljupka i pokorna žena. Doduše, ton njen je bio isti kao i ton Safe; isto kao i za Safom, za njom su išla kao prišivena, i gutala je očima, dva obožavaoca, jedan mlad a drugi star; ali u njoj je bilo nečega što je stajalo iznad svega što ju je okružavalo - ona je imala sjaj pravog i čistog dijamanta među staklima. Taj sjaj sijao je iz njenih dražesnih, zaista neizrecivih očiju. Umoran i u isto vreme strastan pogled tamnim krugom okruženih očiju poražavao je svojom potpunom iskrenošću. Ko bi god pogledao u te oči, svakome bi se činilo da je Lizu skroz poznao, a kad ju je poznao, nije mogao da je ne zavoli. Čim ugleda Anu, njeno se celo lice odjednom ozari radosnim osmejkom.

- Ah, kako se radujem što vas vidim! - reče Liza prilazeći joj. - Juče, na trci, tek što sam htela da dođem do vas, a vi odoste. Tako sam želela da vas baš juče vidim. Je l' te da je bilo strašno? - reče gledajući u Anu pogledom koji joj je, činilo se, otkrivao svu dušu.

- Jest, nisam očekivala da to toliko uzbuđuje - reče Ana crveneći.

U to vreme društvo se diže da siđe u vrt.

- Ja neću - reče Liza osmejkujući se i sevši pored Ane. - I vi nećete, je l' te? Čudna zadovoljstva, igrati kroketa!

- A ja volim - reče Ana.

- Ah, recite mi i kako radite da vam ne bude dosadno? Vas ako čovek samo pogleda, razveseli se. Vi živite, a ja čamim.

- Kako to da čamite? Ta vi ste najveselije društvo Petrograda - reče Ana.

- Može biti da je onima koji ne pripadaju našem društvu, još dosadnije; ali nama, meni zacelo, život nije veseo, već dosadan, strašno dosadan.

Safo zapali cigaretu i ode u vrt s dvojicom mladića. Betsi i Stremov ostaše za čajem.

- Kako dosadno! - reče Betsi. - Safo kaže da su se juče divno proveli kod vas.

- Ah, bilo je očajno dosadno! - reče Liza Merkalova. - Posle trke svi su došli k meni. I sve isti, i sve isti! Sve jedno isto! Celo smo večer proveli sa divana na divan. Šta ima tu veselo? Šta i kako radite vi da vam ne bude dosadno? - opet se ona okrete Ani. - Treba čovek samo da vas pogleda, pa da odmah zaključi: evo žene koja je može biti srećna, možda nesrećna, ali kojoj nije dosadno. Naučite me kako to radite?

- Ne radim nikako - odgovori Ana crveneći od ovih nametljivih pitanja.

- E, to je najbolji način - umeša se u razgovor Stremov.

Stremov je bio čovek od svojih pedeset godina, polused, još svež, vrlo ružan, ali je imao karakteristično i pametno lice. Liza Merkalova bila je rođaka njegove žene, i on je s njom provodio sve slobodno vreme. Kad se našao pred Anom Karenjinom, on, protivnik Aleksija Aleksandroviča u službi, postarao se kao svetski i pametan čovek da s njom, ženom svoga protivnika, bude što ljubazniji.

- Nikako - prihvati on fino smeškajući se - to je najbolje sredstvo. - Ja sam vam odavno govorio - obrati se on Lizi Merkalovoj - ako hoćete da vam ne bude dosadno, ne treba da mislite da će vam biti dosadno. To je isto kao i ono: ne treba se bojati da nećeš zaspati, ako se bojiš nesanice.

Tačno to vam je kazala Ana Arkadijevna.

- Bilo bi mi vrlo milo da sam to kazala, jer, to je ne samo pametno, nego je i istina - reče Ana osmejkujući se.

- Recite mi, zašto se ne može zaspati, i zašto se ne može učiniti da ne bude dosadno?

- Da se zaspi, treba raditi; a da se može veseliti treba takođe raditi.

- Zašto da radim, kad moj rad nije nikome potreban? A da se naročito pretvaram, ne umem i neću.

- Vi ste baš nepopravivi - reče Stremov ne gledajući u nju, i opet se obrati Ani.

Kako je Anu retko viđao, nije joj mogao kazati ništa osim banalnosti: kad

će preći u Petrograd; kako je mnogo voli grofica Lidija Ivanovna; ali to joj je govorio sa izrazom koji je dokazivao da on od svega srca želi da joj bude prijatan, da joj ukaže svoje poštovanje, pa čak i nešto više.

Uđe Tuškjevič, i izjavi da celo društvo očekuje igračke kroketa.

- Nemojte, molim vas, ne idite - molila je Liza Merkalova kad vide da Ana hoće da ide. Stremov joj se približi.

- Suviše je velika suprotnost - reče on - ići iz ovakvog društva starici Vrede. A zatim, njoj ćete poslužiti kao prilika za ogovaranje, a ovde izazivate druga, najbolja i suprotna ogovaranju osećanja - reče joj on.

Ana se za trenutak zamisli i pokoleba. Laskave reči ovog pametnog čoveka, naivna, detinjska naklonost koju je prema njoj izražavala Liza Merkalova i sav taj utvrđeni poredak - sve je to bilo tako lako, a nju tamo očekivalo nešto tako teško, da je za trenutak bila u nedoumici: da li da ostane, i još malo odloži težak trenutak objašnjenja? Ali kad se seti šta je očekuje kod kuće, ako ne čuje i ne dobije nikakvo rešenje; kad joj se makar samo u uspomeni privide slika strašnog položaja kad se obema rukama dohvatila bila za kosu, ona se oprostila i ode.

XIX

Uprkos svome na izgled lakomislenom svetskom životu, Vronski je bio čovek koji je mrzio nered. Još u ranoj mladosti, dok je bio u korpusu, pretrpeo je poniženje zbog otkaza kada je, zapetljavši se nešto, tražio jednom novaca u zajam, i otada nikad više nije dovodio sebe u takav položaj.

Da bi svoje stvari uvek održavao u redu, on je, prema okolnostima, češće ili ređe, bar pet puta godišnje gledao da se usami i sredi sa jasnoćom sve. Zvao je to: prečistiti račune, *faire la lessive*. [\[104\]](#)

Probudivši se dockan, sutradan posle trka, Vronski, neobrijan i neokupan, obuče bluzu, razastre po stolu novac, račune i pisma, pristupi poslu. Znajući da je Vronski tada bivao srdit, Petricki, probudivši se i spazivši druga za pisaćim stolom, obuče se polako i iziđe da mu ne smeta.

Svaki čovek, znajući do najmanjih sitnica svu složenost uslova koji ga okružuju, nehotice pretpostavlja da je složenost tih pogodaba, i teškoće njihovih razjašnjenja, samo njegov lični slučaj. Nikako ne pomišlja da su i drugi ljudi okruženi istom složenošću svojih ličnih pogodaba, kao i on. Tako je bilo i s Vronskim. I on je, s unutrašnjom ohološću, i ne bez osnova, mislio da bi se svaki drugi odavno zapetljao i bio prinuđen da postupi rđavo, kad bi se nalazio pod tako teškim pogodbama. Vronski je osećao da baš sad treba da proverí svoje račune, da raščisti svoj položaj, da se ne bi zapetljao.

Prvo, i čega se Vronski kao najlakšeg prihvatio, bile su novčane stvari. Pošto ispisa svojim sitnim rukopisom na listiću hartije za pisma sve što duguje, on sabra, i nađe da je dužan sedamnaest hiljada i nekoliko stotina, i stotine odbaci radi jasnoće. A pošto sračuna novac i sume s knjižice iz banke, nađe da mu ostaje svega hiljada i osam stotina rubalja; a za neko primanje do Nove godine nije bilo nikakvog izgleda. Pregledavši ponovo spisak dugova, Vronski ga prepisa razdelivši ga na tri klase. U prvu klasu spadali su dugovi koje je trebalo odmah isplatiti, ili u svakom slučaju imati gotovih novaca da bi se mogli na prvi zahtev, bez jednog minuta oklevanja isplatiti. Takvih dugovanja bilo je oko četiri hiljade: hiljadu pet stotina za konja, i dve hiljade

pet stotina jamstvo za mladog druga Vjenjevskog, koji je tu sumu u prisustvu Vronskoga izgubio na kartama igrajući sa jednim varalicom u kartanju. Vronski je još tada hteo da da novac (imao ga je pri sebi), ali Vjenjevski i Jašvin navališe da oni plate, a ne Vronski koji nije ni igrao. Sve je to lepo i krasno, ali Vronski je znao da u toj prljavoj stvari, u kojoj je on imao učešća samo utoliko što je rečima jamčio za Vjenjevskog, da svakako treba imati tih dve hiljade pet stotina rubalja, da bi ih bacio kockaru varalici i prestao da ima s njim ma kakav dalji razgovor. Dakle, po tom prvom i najglavnijem odeljku, trebalo je imati četiri hiljade rubalja. U drugoj klasi - osam hiljada - bili su dugovi od manjeg značaja. To su bili poglavito dugovi trkačkoj konjušnici, liferantu ovsa i sena, Englezu, saraču, itd. Po tim dugovanjima trebalo je takođe odmah razdati oko dve hiljade, pa da bude potpuno spokojan. Poslednji odeljak dugovanja - po trgovinama, gostionicama, i krojaču - bio je takav da o njemu nije trebalo ni misliti. Dakle, potrebno je bar šest hiljada rubalja na tekuće troškove, a imao je samo hiljadu osam stotina rubalja. Za čoveka sa prihodom od sto hiljada rubalja, kao što su svi cenili stanje Vronskog, takvi dugovi, čini se, nisu mogli biti teški; ali stvar je u tome da on ni približno nema sgo hiljada rubalja prihoda. Ogromno očevo imanje, koje je samo za sebe donosilo dve stotine hiljada rubalja nije bilo podeljeno među braćom. Kad se stariji brat, koji je imao masu dugova, oženio Varjom Čirkovom, ćerkom dekabrista, koja nije imala nikakvog imanja, Aleksije je ustupio starijem bratu sav dohodak sa očeva imanja, ostavivši sebi samo dvadeset i pet hiljada rubalja godišnje. Aleksije je tada rekao bratu da će mu ova suma biti dovoljna dok se ne oženi, što verovatno neće nikad biti. Brat pak, komandujući jednim od najskupljih pukova, i tek što se bio oženio, nije mogao ne primiti taj poklon. Mati, koja je imala svoje zasebno imanje, davala je Aleksiju, uz onih dvadeset i pet hiljada rubalja, još dvadeset hiljada godišnje, i Aleksije je sve to trošio. U poslednje vreme, posvađivši se sa sinom zbog odlaska iz Moskve i njegovih odnosa prema Ani, mati je prestala da mu šalje novac. Usled toga, Vronski koji je navikao bio da živi sa četrdeset i pet hiljada, a ove godine dobio samo dvadeset i pet hiljada rubalja, našao se u teškom položaju. Da izađe iz te teškoće, nije mogao tražiti novac od matere. Njeno poslednje pismo, koje je dobio uoči toga dana, osobito ga je razljutilo time što su u njemu bili nagoveštaji: da je ona gotova da mu pomogne radi uspeha u svetu i službi, ali ne radi života koji je skandalizovao celo valjano društvo. Materina želja, da ga kupi, uvredila ga je do dna duše, i učinila da još više ohladni prema njoj. A nije lako mogao poreći onu velikodušnu reč prema bratu, iako je sad osećao, nejasno predviđajući neke slučajnosti svoje veze s Karenjinom, da je ta velikodušna reč kazana bila lakomisleno, i da njemu, i neženjenom, može biti potreban sav prihod od sgo hiljada. Ali poreći

se nije moglo. Trebalo je samo setiti se bratove žene, setiti se kako mila i krasna Varja u svakom zgodnom slučaju napominje da se ona seća njegove velikodušnosti i da je ceni, pa da Vronski odmah pojmi svu nemogućnost oduzimanja onoga što je dao. To je tako isto nemoguće kao istući ženu, ukrasti, ili slagati. Bilo je moguće samo jedno, na šta se Vronski i rešio ne dvoumeći ni trenutka: uzajmiti od kamatnika deset hiljada, u čemu nije bilo teškoća; smanjiti uopšte svoje rashode; i prodati trkačke konje. Čim se na to odlučio, odmah je napisao pisamce Rolandakiju koji je više puta izjavljivao želju da kupi od njega konje. Zatim posla po Engleza, i po kamatnika, i rasporedi po računima novac koji je imao kod sebe. Kad svrši te poslove, napisao hladan i oštar odgovor materi. Zatim, izvadiвши iz beležnice tri pisamceta Anina, pročitao ih, spali i setivši se svog jučerašnjeg razgovora s njom, zamisli se.

XX

Život Vronskog bio je osobito srećan po tome što je on imao zbornik pravila koja nesumnjivo određuju šta treba a šta ne treba raditi. Zbornik ovih pravila obuhvatao je vrlo mali krug pogodaba, ali zato su pravila bila nesumnjiva, i Vronski, ne izlazeći nikad iz toga kruga, nikad nije ni za trenutak dvoumio nad izvršenjem onoga što treba. Ta su pravila nesumnjivo naređivala: da treba platiti kockaru, a krojaču ne; da ljudi ne treba da lažu, a žene mogu; da nikoga ne treba obmanjivati, ali muža je dopušteno varati; da se uvrede ne mogu praštati, ali da se drugi može vređati, itd. Sva ta pravila mogla su biti bezumna, rđava, ali su bila nesumnjiva, i, držeći ih se, Vronski je osećao da je spokojan i da može ponosno dići glavu. Tek u poslednje vreme, povodom svojih odnosa prema Ani, Vronski je počeo da oseća da zbornik njegovih pravila nije obuhvatio sve pogodbe, i u budućnosti je predviđao sumnje i teškoće iz kojih nije nalazio izlaza.

Njegov sadašnji odnos prema Ani i njenom mužu bio je za njega prost i jasan. Odnos je bio jasno i tačno određen u zborniku pravila kojima se on rukovodio.

Ana je bila čestita žena, koja mu je poklonila svoju ljubav; i on je nju voleo, i prema tome je ona bila za njega žena dostojna istog, pa i većeg poštovanja nego zakonita žena. On bi pre dao da mu se odseče ruka, nego što bi dopustio sebi da je rečju, znakom, ili čim bilo ne samo uvredi, nego da joj ne ukaže ono poštovanje na koje može računati jedna žena.

Odnosi prema društvu bili su takođe jasni. Svi su mogli za ono znati, podozrevati, ali niko ne sme o tome govoriti. U protivnom slučaju, on je bio gotov da prinudi one koji su govorili da ćute, i da poštuju nepostojeću čast žene koju je on voleo.

Odnosi prema mužu bili su najjasniji. Od onoga dana kad je Ana zavolela Vronskog, on je jedino svoje pravo na nju smatrao kao neprikosnoveno. Muž je bio samo suvišno lice koje je smetalo. Nema sumnje, on je bio u žalosnom položaju, ali šta se moglo raditi? Jedino na šta je muž imao pravo, bilo je da

traži zadovoljenje s oružjem u ruci, a na to je Vronski bio gotov od prvog trenutka.

Ali u poslednje vreme pojaviše se novi unutarnji odnosi između njega i nje, koji su plašili Vronskog svojom neodređenošću. Juče mu je saopštila da je trudna. On je osetio da taj izveštaj, i ono što je ona očekivala od njega, zahteva nešto što nije bilo potpuno određeno kodeksom pravila kojima se on rukovodio u životu. I zaista, on je veću bio veoma iznenađen, i u prvom trenutku kad mu je ona vest saopštila, srce mu je došapnulo zahtev: treba ostaviti muža. On je to Ani i kazao, ali sad, posle razmišljanja, jasno je video da bi bolje bilo kad bi se prošlo bez toga; a u isto vreme, govoreći to u sebi, pitao se da li to nije i rđavo.

»Ako sam rekao da ostavi muža, to znači, da ima da se sjedini sa mnom. Da li sam ja spreman za to? Kako da je odvedem sad, kad nemam novaca? Recimo, to bih još i mogao udesiti... Ali kako da je odvedem kad sam u službi? Ako sam ono rekao, treba da sam gotov i na ovo, to jest, da imam novaca, i da dadem ostavku.«

I on se zamisli. Pitanje o tome da li da podnese ostavku ili ne, odvede ga drugom, tajnom, samo njemu poznatom i gotovo glavnim, premda prikrivenom interesu celog njegovog života.

Častoljublje je bilo davnašnje maštanje njegovog detinjstva i mladičkog doba - maštanje koje Vronski ni pred sobom nije priznavao, ali koje je bilo tako silno, da se ta strast borila sada s njegovom ljubavlju. Njegovi prvi koraci u svetu i u službi bili su uspešni, ali pre dve godine učinio je grubu grešku. Želeći da pokaže svoju nezavisnost, i da se istakne, odrekao se ponuđenog mu položaja nadajući se da će mu taj otkaz podići cenu; pokazalo se da je bio suviše smeo: predoše preko njega; dakle je hteo ili ne hteo stvorio sebi položaj nezavisna čoveka, i nosio ga je držeći se vrlo otmeno i pametno, tako kao da se ni na koga ne ljuti kao da sebe ne smatra uvređenim, i želi samo ga ostave na miru, jer je zadovoljan. U stvari, on je još od prošle godine, kad je oputovao bio u Moskvu, prestao biti zadovoljan. Osećao je da se onaj nezavisni položaj čoveka koji sve može samo ništa neće, da se počinje gubiti; da mnogi počinju misliti kako on ništa drugo ne može osim da bude običan častan i dobar čovek. Njegova veza sa Karenjinom, koja je napravila toliki šum, privukla na sebe opštu pažnju, pridala je Vronskom nov sjaj, utišala privremeno crva častoljublja koji ga je podgrizao; ali pre nedelju dana taj se crv probudio s novom snagom. Njegov drug iz detinjstva, iz istog kruga, istog društva, drug iz korpusa, Serpuhovski, iz iste klase, s kojim se nadmetao i u učenju i u gimnastici i u šalama i u sanjarijama častoljublja - vratio se ovih dana iz Srednje Azije, pošto je tamo dobio dva čina, i odlikovanje koje se

retko daje mladim generalima.

Čim je stigao u Petrograd, počeo je o njemu govoriti kao o novoj zvezdi prve veličine. Vršnjak i drug Vronskog, on je bio general, i očekivao postavljenje koje je moglo imati uticaja na tok državnih poslova; a Vronski, mada nezavisan i sjajan, i voljen od divne žene, bio je samo kapetan, kome su ostavili da bude nezavisan do mile volje. »Razume se, ja ne zavidim, i ne mogu zavideti Serpuhovskom, ali njegova karijera pokazuje mi da treba sačekati trenutak, i karijera čoveka kao što sam ja može biti načinjena vrlo brzo. Pre tri godine, Serpuhovski je bio u istom položaju u kojem i ja. Ako dam ostavku, spalio sam sve svoje brodove. Ostanem li u službi, ništa ne gubim. Ona je sama rekla da neće da menja svoj položaj. A kad imam njenu ljubav, ne mogu zavideti Serpuhovskom.« Upredajući laganim pokretom brkove on ustade od stola i prođe po sobi. Oči su mu sijale osobito jasno, osećao je ono čvrsto, mirno i radosno raspoloženje koje ga je uvek obuzimalo posle razjašnjenja svog položaja. I sada, kao i posle predašnjih računa, sve je bilo čisto i jasno. On se obrija, okupa u hladnoj vodi, obuče i iziđe.

XXI

- Došao sam da vidim šta radiš. Tvoje se pranje rublja nešto dugo oteglo - reče Petricki.

- Je li gotovo?

- Gotovo je - odgovori Vronski - osmejkujući se samo očima i upredajući vrhove brkova tako obazrivo kao da bi svaki brzi i smeli pokret mogao narušiti poredak u koji su dovedene njegove stvari.

- Uvek posle toga izgledaš kao da si bio u kupatilu - reče Petricki. - Dolazim od Gricke (tako su zvali komandanta puka), tamo te očekuju.

Vronski ne odgovarajući, gledao je u druga a mislio o drugom.

- Da li to kod njega svira muzika? - reče, osluškujući poznate zvuke trubnih basova koji su do njega dopirali i svirali polke i valcere. - Kakav je to praznik?

- Doputovao je Serpuhovski.

- A - a! - reče Vronski - nisam znao.

Osmejak njegovih očiju zablista još jače.

Pošto je rešio u sebi da je srećan u svojoj ljubavi, da joj je žrtvovao svoje častoljublje - uzevši bar tu ulogu na sebe - Vronski više nije mogao osećati ni zavist prema Serpuhovskom, ni gnev prema njemu zato što, kad je došao u puk, nije svratio prvo k njemu. Serpuhovski je bio dobar njegov prijatelj, i on mu se radovao.

- O, veoma se radujem.

Komandant puka Demin stanovao je u velikoj spahijskoj kući. Celo društvo se nalazilo na prostranom donjem balkonu. Prvo što u dvorištu pade u oči Vronskom, behu pevači, u bluzama, koji su stajali pored burenceta s rakijom, i zdrava, vesela prilika komandanta puka, okruženog oficirima; on je stajao na prvom stepeniku balkona, i glasno nadvikujući muziku, koja je svirala Ofenbahov kadril, nešto naređivao i mahao rukama vojnicima koji su stajali malo po strani. Gomilica vojnika, narednik i nekoliko podoficira

pridoše balkonu zajedno s Vronskim. Vrativši se stolu, komandant puka ponovo iziđe na stepenice sa čašom u ruci, i napi zdravicu: »Za zdravlje našeg bivšeg druga i hrabrog generala kneza Serpuhovskog. Živeo!«

Za komandantom puka, s čašom u ruci, smešeći se, iziđe i Serpuhovski.

- Ti si svakim danom sve mlađi, Bondarenko - obrati se on rumenom kršnom naredniku koji je bio na vežbi, i stajao pred njim.

Vronski tri godine dana nije video Serpuhovskog. Postao čovek, pustio zaliske, ali bio kao i pre lepog stasa, i zadržavao ne toliko lepotom, koliko nežnošću i plemenitošću lica i stasa. Jedina promena koju je Vronski na njemu video, bio je tihi i stalni sjaj što se utiskuje na licima ljudi koji imaju uspeha, i koji su uvereni da im taj uspeh svi priznaju. Vronski je poznavao taj sjaj, i odmah ga primeti na Serpuhovskom.

Silazeći niz stepenice, Serpuhovski spazi Vronskog. Radostan osmejask obasja lice Serpuhovskog. On klimnu glavom uvis i podiže čašu pozdravljajući Vronskog, ujedno pokazujući tim pokretom da ne može da ne priđe najpre naredniku koji je, ispršivši se, već nameštao usne za poljubac.

- A, evo ga! - viknu komandant puka. - A Jašin mi reče kao da si u tvom mračnom raspoloženju.

Serpuhovski poljubi vlažne i sveže usne delije narednika, i brišući usta maramom priđe Vronskom.

- Baš mi je milo! - reče stežući mu ruku i vodeći ga u stranu.

- Počastite ga! - viknu Jašvinu komandant puka pokazujući na Vronskog, i siđe dole k vojnicima.

- Što nisi bio juče na trkama? Ja sam mislio da ću te tamo videti - reče Vronski posmatrajući Serpuhovskog.

- Bio sam, ali sam odocneo. Izvini - dodade, i obrati se aćutantu: - molim vas, naredite da od moje strane razdađu po koliko dođe na čoveka.

I žurno izvadi iz novčanika tri banknote po sto rubalja i pocrvene.

- Vronski! hoćeš li da jedeš ili da piješ? - upita Jašvin. - Hej, daj ovamo grofu da jede!

A evo ti ovo da popiješ.

Pijanka kod komandanta puka trajala je dugo.

Pili su vrlo mnogo. Dizali su na rukama i bacali uvis Serpuhovskog. Zatim su dizali komandanta puka. Zatim je pred pevačima igrao sam komandant puka s Petrickim. Zatim je komandant puka, unekoliko malaksao, seo na klupu u dvorištu i počeo dokazivati Jašvinu nadmoćnost Rusije nad

Nemačkom, osobito u konjičkom jurišu, i pijanka se za trenutak stišala. Serpuhovski uđe u kuću, u sobu za oblačenje, da opere ruke, i tamo nađe Vronskog koji se polivao vodom. Skinuvši bluzu i podmetnuvši crven i maljav vrat pod mlaz vode, trljao je glavu i vrat rukama. Kad svrši umivanje, Vronski se primače Serpuhovskom. Obojica sedoše tu na divan, i među njima otpoče razgovor vrlo zanimljiv za obojicu.

- Ja sam o tebi uvek bio izveštavan preko žene - reče Serpuhovski. - Milo mi je što si se tako često viđao s njom.

- Ona se druži s Varjom, i to su jedine žene u Petrogradu sa kojima mi je bilo prijatno da se viđam - smešeći se odgovori Vronski. On se osmejkivao, jer je predosećao temu na koju je razgovor skretao, a to mu je bilo prijatno.

- Jedine? - smešeći se ponovi Serpuhovski.

- I ja sam o tebi imao vesti, ali ne samo preko tvoje žene - reče Vronski zabranjujući strogim izrazom lica onu napomenu. - Veoma sam se radovao tvojim uspesima; ali me oni nimalo ne iznenađuju. Ja sam još više očekivao.

Serpuhovski se osmehnu. Očevidno, bilo mu je prijatno takvo mišljenje, i nije nalazio za potrebno da to krije.

- Ja sam, naprotiv - priznajem otvoreno - očekivao manje. Ali mi je ovo ipak milo, vrlo milo. Ja sam častoljubiv, to je moja slabost, i ja je priznajem.

- Možebiti da je ne bi priznao, da nisi imao uspeha - reče Vronski.

- Ne bih rekao - opet smešeći se reče Serpuhovski. - Neću reći da ne bi vredelo živeti bez ovoga, ali bi zacemento bilo dosadno. Razume se, ja se mogu i varati, ali mi se čini da imam izvesne sposobnosti za sferu delatnosti koju sam izabrao, i da će u mojim rukama vlast, ma kakva ona bila, ako je bude, biti bolja nego da je u rukama mnogih koje poznajem - reče Serpuhovski sa ponosnim saznanjem svoga uspeha. - I stoga, ukoliko sam bliže tome, utoliko sam zadovoljniji.

- Možebiti da je to za tebe tako, ali nije za svakog. Ja sam isto tako mislio, pa evo živim, i nalazim da ne vredi živeti samo radi onoga - reče Vronski.

- Ene de! Ene de! - smejući se reče Serpuhovski. - Zato sam i počeo time, što sam čuo o tebi i tvom otkazu... Razume se, ja sam ti odobrio. Ali, sve ima svoj način. Mislim da je sam postupak dobar, ali ga nisi izveo kao što treba.

- Što je bilo, bilo je; ti znaš da se ja nikad ne odričem onoga što sam uradio. I posle svega, meni je vrlo dobro.

- Vrlo dobro - za vreme. Ali se nećeš zadovoljiti time. Tvoj je brat već sasvim drukčiji. To je - ljupko dete, ovakvo kao i ovaj naš domaćin. Vidi ga! - dodade on osluškujući uzvike »živeo!« - on se veseli, ali ti, tebe ne može

zadovoljiti to.

- Ja i ne kažem da bi me to zadovoljilo.

- Da, ali nije u tome sve. Takvi ljudi, kao što si ti, potrebni su.

- Kome?

- Kome? Društvu. Rusiji. Rusiji su potrebni ljudi, potrebna je partija, inače sve ide, i otići će do vraga.

- To jest, šta? Partija Berćenjeva protiv ruskih komunista?

- Ne - namršti se Serpuhovski što mu podmeću takvu glupost, i reče: - *Tout ca est une blague.*^[105] Toga je uvek bilo, i biće. Komunista nema. Ali je ljudima koji hoće intrige, potrebno da izmisle neku štetnu i opasnu partiju. To je stara stvar. Ne, potrebna je partija vlasti od ljudi nezavisnih kao što smo ti i ja.

- Kako to? - Vronski nabroja nekoliko ljudi koji su imali vlast u rukama. - Po čemu oni nisu nezavisni ljudi?

- Po tome što nemaju, ili nisu od rođenja imali nezavisan položaj, nisu imali ime, nisu se nalazili u onoj blizini sunca u kojoj smo se mi rodili. Oni se mogu kupiti, ili novcem ili laskanjem. A da bi se održali, moraju izmišljati pravac. I sprovode po kakvu misao, ili pravac u koji sami ne veruju, i koji rađa zlo; a ceo taj pravac jeste samo sredstvo da se ima državni stan i izvesna plata. *Cela n'est pas plus fin que ca*^[106], kad im pogledam u karte. Možda sam ja gori, gluplji od njih iako ne vidim po čemu bih bio gori. Ali ti i ja imamo nasigurno jedno preimućstvo, a to je da nas je teže kupiti. I takvi su ljudi sad potrebniji nego ikad.

Vronski je pažljivo slušao, ali ga nije toliko zanimala sadržina reči, koliko ga je zanimalo odnos Serpuhovskog prema službi: on je mislio da se već bori s vlašću, i već ima u tom svetu svoje simpatije i antipatije; dok su za njega, Vronskog, u stvari službe, postojali samo interesi eskadrona. Vronski je takođe razumeo koliko bi Serpuhovski mogao biti jak sa svojim nesumnjivim sposobnostima da razmišlja, da poima stvari, jak svojim umom i rečitošću, što se tako retko sreta u sredini u kojoj on živi. I ma kako da mu to beše zazorno, Vronski mu je zavideo.

- Meni za sve to nedostaje jedna glavna stvar - odgovori on - nedostaje mi želja za vlašću. To je bilo, i prošlo.

- Izvini, ali to nije istina - smešeći se reče Serpuhovski.

- Ne, istina je, istina!... sada - dodade Vronski, da bi bio iskren.

- Jest, istina je sada, to je druga stvar; ali to sada neće biti uvek.

- Možda - odgovori Vronski.

- Ti kažeš možda - nastavi Serpuhovski kao da pogađa njegovu misao - a ja ti kažem nasigurno. I radi toga sam i hteo da se vidim s tobom. Ti si postupio kako je i trebalo. Ja to razumem, ali ne smeš u tom istrajavati. Ja samo tražim od tebe *carte blanche*.^[107] Ja te ne protežiram... Mada ne vidim razloga zašto da te ne protežiram - ti si toliko puta mene protežirao! Mislim da naše prijateljstvo stoji iznad svega toga. Jest - reče on nežno se smešeći na nj kao žena. - Daj mi *carte blanche*, iziđi iz puka, i ja ću te neprimetno uvesti u posao.

- Ali, razumej, meni ništa ne treba - reče Vronski - osim to da sve bude kao što i jeste.

Serpuhovski ustade i stade prema njemu.

- Rekao si: da sve bude kao što jeste. Ja razumem šta to znači. Ali čuj me: mi smo vršnjaci, možebiti da si ti, po broju, poznavao više žena nego ja. - Osmejak i pokreti Serpuhovskog govorili su da Vronski ne treba da se boji, da će se on nežno i pažljivo dotaći bolnog mesta. - Ali ja sam oženjen, i, veruj mi, kad upoznaš svoju ženu (kao što je neko pisao), koju voliš, bolje poznaješ sve žene nego da si ih hiljadama poznavao.

- Odmah ćemo doći! - doviknu Vronski oficiru koji zaviri u sobu i pozva ih da idu komandantu puka.

Vronski je sad hteo da dokraja sasluša Serpuhovskog i da čuje šta će mu reći.

- Evo ti, dakle, moje mišljenje. Žene su glavni kamen spoticanja u delatnosti čoveka. Teško je voleti ženu, i nešto raditi. Za to ima samo jedno sredstvo, da se sa udobnošću i bez smetnje voli, a to je ženidba. Kako, kako da ti kažem šta mislim - govorio je Serpuhovski koji je voleo poređenja - čekaj, čekaj! Da, to je tako kao što se *ferdeau*^[108] može nositi, i ujedno rukama nešto raditi, samo onda kad je *ferdeau* uvezan na leđima - a to ti je ženidba. Ja sam to osetio kad sam se oženio. Kao da mi se ruke odjednom oslobodiše. Ali ako bez ženidbe vučeš za sobom taj *ferdeau*, ruke će ti biti tako pune da ništa nećeš moći raditi. Pogledaj Mazankova, Krupova. Oni su upropastili svoje karijere zbog žena.

- Kakvih žena! - reče Vronski sećajući se Francuskinje i glumice s kojima su imali veze ta dva čoveka.

- Utoliko gore ukoliko je položaj žene čvršći u svetu, utoliko gore! To ti je onda: ne da vučeš *ferdeau* rukama, nego ga otimaš od drugoga.

- Ti nisi nikad voleo - tiho reče Vronski gledajući preda se i misleći na Anu.

- Možebiti. Ali, seti se ovoga što sam ti kazao. I još nešto: žene su više materijalne od muškaraca. Mi činimo iz ljubavi ogromne stvari a one su uvek *terre - a - terre*.[\[109\]](#)

- Odmah, odmah! - obrati se on lakeju koji uđe. Ali lakej nije došao da ih opet zove, kao što je Serpuhovski mislio. Lakej je doneo Vronskom pisamce.

- Doneo je momak od kneginje Tverske. Vronski otvori pismo i planu u licu.

- Nešto me zabole glava, idem kući - reče Serpuhovskom.

- E, onda zbogom. Daješ li *carte blanche*?

- Razgovaraćemo docnije, naći ću te u Petrogradu.

XXII

Bilo je već prošlo pet časova, i da bi stigao na vreme, a da se ne vozi na svojim kolima i konjima koje svi poznaju, Vronski sede u najmljene Jašvinove karuce i naredi kočijašu da tera što može brže. Stare karuce sa četiri sedišta behu prostrane. Vronski sede u ugao, ispruži noge na prednje sedište i zamisli se.

Nejasno saznanje o čistini na koju su izvedene njegove stvari; nejasno sećanje na prijateljstvo i laskanje Serpuhovskog koji ga je smatrao za potrebnog čoveka; i, što je glavno, očekivanje sastanka - sve se to sjedinilo u opšti utisak radosnog osećanja života. To osećanje bilo je tako silno da se on nehotice osmejkivao. Spusti noge dole, prebaci jednu preko kolena druge, i uzevši je u ruku opipa čvrst list na nozi koju je juče prignječio pri padu, i zavalivši se nazad uzdahnu nekoliko puta duboko.

»Dobro je, vrlo dobro!« reče sam sebi. On bi i ranije često osetio prijatnost od svoga tela, ali nikad nije voleo sebe i svoje telo tako kao sad. Bilo mu je prijatno da oseća laki bol u snažnoj nozi, prijatno mu je bilo da oseti kako mu se pokreću mišići na grudima pri disanju. Isti vedar i hladan avgustovski dan, koji je tako beznadežno dejstvovao na Anu, činio se njemu uzbuđujuće oživljavajućim, i osvežavao mu od polivanja zagrejano lice i vrat. Miris brilijantina s njegovih brkova činio mu se osobito prijatan na svežem vazduhu. Sve što je video kroz prozor karuca u hladnom čistom vazduhu, na bleđoj svetlosti sunčevog zalaska, bilo je isto tako sveže, veselo i snažno kao i on sam; i kućni krovovi koji su blistali u zracima zalazećeg sunca, i jasno ocrtane ograde i uglovi građevina, i prilike mimoprolazećih pešaka i ekipaža, i nepomično zelenilo trave i drveća, i polja sa pravilno prosečenim brazdama krompira, i kose senke koje su padale od kuća i drveća, od žbunja i od samih brazda krompira - sve je bilo lepo kao tek dovršeni i lakom pokriveni ubavi pejzaž.

- Teraj, teraj! - reče promolivši se kroz prozor; izvadi iz džepa banknotu od tri rublje i tutnu je u ruke kočijašu koji se beše okrenuo. Kočijaševa ruka opipa nešto oko fenjera, začu se fijuk biča i karuce brzo pojuriše po ravnom

drumu.

»Ništa, ništa mi drugo ne treba osim ove sreće - mislio je Vronski, gledajući u koštanu šiškarku zvončeta između prozora, i zamišljajući Anu onakvu kakvu ju je video poslednji put. - Što dalje, sve je više volim. Evo parka kod državnog letnjikovca Vrede. Gde je ona tu? Gde? Kako? Zašto mi je ovde odredila sastanak, i zašto mi je o tome javila u pismu Betsinom?« pomisli on tek sad; ali već nije imao kad misliti. Zaustavi kočijaša pre nego što dođe do aleje, otvori vratanca, iskoči iz karuca i pođe alejom koja je vodila u kuću. U aleji ne beše nikoga; ali kad se obazre nadesno, ugleda Anu. Njeno lice beše pokriveno velom; on obuhvati radosnim pogledom ono osobito, samo njoj svojstveno kretanje, nagib ramena i držanje glave, i odjednom kao da električna struja projuri kroz njegovo telo. S novom jačinom oseti samoga sebe, od gipkih pokreta nogu do kretanja pluća pri disanju, i nešto ga zagolica na usnama.

Susrevši se s njom ona mu snažno steže ruku.

- Ti se nećeš ljutiti što sam te pozvala? Bilo je potrebno da te vidim. - Ozbiljni i strogi sklop usana, koji on spazi ispod vela, odjednom promeni njegovo duševno raspoloženje.

- Ja, da se ljutim? Ali kako si došla? Kuda?

- Svejedno - reče ona spustivši svoju ruku na njegovu - hajdemo, treba da s tobom razgovaram.

On je razumeo da se nešto dogodilo i da ovaj sastanak neće biti radostan. U njenom prisustvu on nije imao svoje volje: iako nije znao uzrok njenog uzbuđenja, osećao je već da to uzbuđenje nehotice prelazi i na njega.

- Šta je, šta? - pitao je stežući laktom njenu ruku i starajući se da joj na licu pročita misli.

Ona je išla ćutke nekoliko koraka, pribirala snagu, i odjednom stade.

- Nisam ti kazala juče - poče ona brzo i teško dišući - da sam Aleksiju Aleksandroviču, kad smo se vraćali kući, priznala sve... kazala sam mu da ne mogu biti njegova žena, da... sve sam mu kazala.

On ju je slušao nehotice naginjući se celim stasom, kao da je želeo time da ublaži težinu njenog položaja. Ali čim ona to izreče, on se odjednom ispravi, a lice mu dobi ponosit i strog izraz.

- Da, da, to je bolje, hiljadu puta bolje! Ja razumem kako je to teško bilo - reče on. Ana ga nije slušala; ona je čitala njegove misli po izrazu lica. Ona nije mogla znati da se izraz njegova lica odnosio na prvu misao koja mu je došla u glavu - da je dvoboj sad neizbežan. Njoj nikad nije padala na pamet

misao o dvoboju, i stoga je ona taj trenutni izraz strogosti objasnila drukčije.

Kad je dobila pismo od muža, ona je u dubini duše znala da će sve ostati po starom, da ona neće moći zanemariti svoj položaj, napustiti sina, i sjediniti se s ljubavnikom. Jutro, provedeno kod kneginje Tverske, još ju je više utvrdilo u tome. Ali je ovaj sastanak ipak bio za nju neobično značajan. Ona se nadala da će ovaj sastanak izmeniti njihov položaj i da će je spasti. Ako joj on, posle ovog saopštenja, odlučno, strasno i bez dvoumljenja kaže: ostavi sve i beži sa mnom, ona će ostaviti sina i poći s njim. Ali saopštenje nije proizvelo u njemu ono što je ona očekivala: on kao da je nečim bio uvređen.

- Nije mi nimalo bilo teško. To se desilo samo po sebi - reče ona razdražljivo - i evo... - ona izvadi muževljevo pismo iz rukavice.

- Razumem, razumem - prekide je on uzevši pismo, ali ne čitajući ga i starajući se da je umiri; - ja sam samo jedno želeo, za jedno molio - da se raskine ovaj položaj, da bih posvetio svoj život tvojoj sreći.

- Zašto mi to govoriš? - reče ona. - Zar ja mogu sumnjati u to? Kad bih sumnjala...

- Ko to ide? - reče odjednom Vronski pokazujući na dve dame koje su im išle u susret. - Može biti da nas poznaju! - i on se žurno uputi, odvođeci nju sobom, ka pobočnoj stazi.

- Ah, meni je svejedno! - reče ona. Usne joj zadrhtaše i njemu se učini da ga ona neobično pakosno gleda ispod vela. - Kako rekoh, da, nije u tome stvar, ja ne mogu u to sumnjati; nego, evo šta mi on piše. Pročitaj. - Ona opet zastade.

Opet, kao i prvog trenutka kad mu je saopštila o raskidu s mužem, Vronski, čitajući pismo, nehotice se podade prirodnoj osetljivosti koju u njemu izazva odnos prema uvređenom mužu. Sada, kada je držao u rukama njegovo pismo, i nehotice je zamišljao poziv na dvoboj koji će verovatno danas ili sutra naći na svom stolu, i sam dvoboj, za vreme kojeg će on s ovim istim hladnim i ponositim izrazom koji mu je sad bio na licu, ispaliti revolver u vazduh i stajati na meti uvređenom mužu. I tu mu sad promače kroz glavu ono što mu je Serpuhovski govorio, i što je on sam jutros mislio: da je bolje ne vezivati sebe, ali je znao da njoj tu misao ne može saopštiti.

Pošto pročita pismo, on podiže oči i pogleda je, ali u njegovom pogledu nije bilo čvrstine. Ona odmah razumede da je on sam ranije već mislio o tome. Znala je, dakle: šta bilo da joj kaže, neće joj kazati sve što misli. I pojmla je da je i poslednja njena nada prevarena. To nije očekivala.

- Vidiš kakav je to čovek - reče dršćućim glasom - on...

- Oprosti mi, ali ja se radujem tome - prekide je Vronski. - Tako ti boga, pusti me da dovršim - dodade on moleći je pogledom da mu da vremena da objasni svoje reči. - Ja se radujem zato što to ne može, nikako ne može ostati tako kako on pretpostavlja.

- Zašto ne može? - uzdržavajući suze progovori Ana, ne pripisujući očevidno nikakav značaj onome što će on reći. Osećala je da je njena sudbina već rešena.

Vronski je hteo reći da posle neizbežnog dvoboja, po njegovom mišljenju, to ne može tako ostati, ali je kazao nešto drugo.

- Ne može ostati tako. Ja se nadam da ćeš ga ti sad ostaviti. Ja se nadam - on se zbuni i pocrvene - da ćeš mi dopustiti da o svemu promislim i uredim naš život. Sutra... - počeo on.

Ona mu ne dade da dovrši.

- A sin? - viknu. - Ti vidiš šta on piše: treba sina da ostavim, a ja ne mogu i neću da ga ostavim.

- Ali, tako ti boga, proceni šta je bolje: ostaviti sina, ili ostati u ovom unižavajućem položaju?

- Za koga unižavajući položaj?

- Za sve, a najviše za tebe.

- Kažeš, unižavajući... to nemoj govoriti. Te reči za mene nemaju smisla - reče dršćućim glasom. Ona nije htela da joj on sad govori neistinu. Njoj je ostajala samo njegova ljubav, i ona je htela da ga voli. - Razumej da se za mene, od onoga dana kad sam te zavolela, sve promenilo. Za mene postoji samo jedno jedino - tvoja ljubav. Ako je ona moja, onda se ja osećam tako visoko, tako čvrsto, da za mene ništa ne može biti ponižavajuće. Ja se ponosim svojim položajem, ponosim se, zato... ponosim se time... ponosim se... - Ne iskaza čime se ponosi. Suze stida i očajanja zagušile je. Ona zastade i zajeca.

Vronski oseti takođe kao da mu se nešto podiže u grlu, da ga golica u nosu - prvi put u životu oseti da je gotov da zaplače. Ne bi mogao reći šta ga je upravo ganulo; žao mu je bilo nje, i osećao je da joj ne može pomoći; i u isto vreme je znao da je on uzrok njene nesreće, da je učinio nešto što je ružno.

- Zar je razvod nemogućan? - reče lagano. Ona, ne odgovarajući, klimnu glavom. - Zar nije moguće uzeti sina i ipak ostaviti muža?

- Jeste; ali sve to zavisi od njega. Moram sad kući, i k njemu - reče suvo. Njeno predosećanje da će sve ostati po starom - nije je obmanulo.

- U utornik ću biti u Petrogradu, i tada će se sve rešiti.

- Da - reče ona. - Ne govorimo više o tome.

Karuce Anine, koje ona beše odaslala i naredila da dođu kod ograde parka Vrede, priđoše. Ana se oprostila s Vronskim i odveze se kući.

XXIII

U ponedjeljak je bila obična sednica komisije od 2. juna. Aleksije Aleksandrovič uđe u dvoranu za sednice, pozdravi se sa članovima i predsjednikom kao obično, i sede na svoje mesto metnuvši ruku na spremljene pred njim hartije. Među tim hartijama ležale su i potrebne mu beleške i podaci, kao i konspekt one izjave koju je nameravao da učini. Uostalom, njemu i nisu bile potrebne beleške i podaci. On se sećao svega, i nije smatrao za potrebno da ponavlja u pameti ono što će kazati. Znao je, kad nastane vreme, i kad vidi pred sobom lice protivnikovo kako se uzaludno pašti da prida sebi ravnodušan izraz, da će reč njegova poteći sama od sebe bolje nego što bi je on sada mogao spremiti. Osećao je da je sadržina njegovog govora tako silna, da će svaka reč imati značaja. Međutim, dok je slušao obični izveštaj, imao je najneviniji i najbezopasniji izgled, Niko ne bi mislio, gledajući u njegove bele ruke, nabreklih žila, koje su dugačkim prstima nežno pipale oba kraja tabaka bele hartije što je ležao pred njim, i gledajući njegovu nagnutu glavu sa izrazom zamorenosti, ne bi mislio da će iz njegovih usta sad poteći reči koje će proizvesti strašnu buru, naterati članove da viču i da upadaju jedan drugom u reč, a predsednika da zahteva održanje reda. Kad se referat svršio, Aleksije Aleksandrovič izjavi tihim i tankim glasom da ima da saopšti neke svoje opaske po predmetu uredbe o strancima. Pažnja se skrenu na njega. Aleksije Aleksandrovič se iskašlja, i, ne gledajući u svoga protivnika, već izabravši, kao što je uvek činio pri držanju svojih govora, prvo lice koje je pred njim sedelo - maloga, mirnog starčića koji nikad nije imao svoje mišljenje u komisiji, poče izlagati svoje opaske. Kad stvar dođe do osnovnog i organskog zakona, protivnik skoči i poče stavljati primedbe. Stremov, takođe član komisije, i tako isto dirnut u živac, poče se pravdati; uopšte, nastade bura u sednici; ali je predlog bio primljen, obrazovane su tri nove komisije, i sutradan se u izvesnom petrogradskom klubu ni o čemu drugom nije govorilo do o ovoj sednici. Uspeh Aleksija Aleksandroviča bio je veći nego što je on sam očekivao.

Sutradan, u utornik ujutru, kad se Aleksije Aleksandrovič probudio, setio

se sa zadovoljstvom jučerašnje pobeđe; i nije mogao da se ne osmehne, iako je želeo da izgleda ravnodušan, kad mu šef kabineta, želeći da mu polaska, saopšti o glasovima koje je čuo, a koji su se ticali događaja u komisiji.

Radeći sa šefom kabineta Aleksije Aleksandrovič sasvim je zaboravio da je danas utornik, dan koji je odredio za dolazak u grad Ane Arkadijevne, i bio je začuđen i neprijatio pogođen kad je momak ušao i saopštio da je ona stigla.

Ana je doputovala u Petrograd rano ujutru; po nju su, po njenom telegramu, poslali karuce, i prema tome je Aleksije Aleksandrovič mogao znati za njen dolazak. Kad je stigla kući, nije sišao pred nju. Rekoše joj da još nije izišao, i da radi sa šefom kabineta. Ona naredi da kažu mužu da je doputovala, pa uđe u svoj kabinet i počne raspremati stvari očekujući da on dođe. Ali prođe čitav sat, a on ne dođe. Ana iziđe u trpezariju da tobože nešto naredi; govorila je naročito glasno očekujući da on iziđe; ali on ne iziđe; a čula je da je dolazio do njenih vrata kad je ispratio šefa kabineta. Znala je da će on, po običaju, skoro otići na dužnost, pa je htela da se dotle vidi s njim, da bi se njihovi odnosi odredili.

Ana prođe kroz salon i odlučio se uputi k njemu. Kad je ušla u njegov kabinet, on je, u vic-mundiru, očevidno gotov za odlazak, sedeo za malim stolom, nalaktivši se na nj, i setno gledao preda se. Ona ga spazi pre nego on nju, i razumede da je mislio o njoj.

Kad je ugleda, on htede da ustane, ali se predomisli; zatim mu lice planu, što Ana nikad ranije nije videla, pa brzo ustade i pođe joj u susret ne gledajući joj u oči nego u čelo i frizuru. Priđe joj, uze je za ruku i ponudi je da sedne.

- Veoma se radujem što ste došli - reče, sevši pored nje; očevidno želeći da joj nešto kaže, on zamuca. Nekoliko puta je hteo da počne razgovor, pa se zaustavljao. Ona, iako se spremala za ovaj sastanak, i učila sebe da ga prezire i okrivljuje, ona sad nije znala šta da mu kaže, i bilo joj ga je žao. I tako je ćutanje trajalo dosta dugo. - Kako je Serjoža, je li zdrav? - reče on, i ne čekajući odgovor dodade: - Ja danas neću ručati kod kuće, a sad treba da idem.

- Ja sam htela da otputujem u Moskvu - reče ona.

- Ne, vi ste vrlo, vrlo dobro uradili što ste ovamo došli - reče on i opet ućuta.

Videći da on nije u stanju da otpočne razgovor, otpoče ga ona:

- Aleksije Aleksandroviču - reče pogledavši u njega i ne spuštajući očiju pred njegovim pogledom uperenim na njenu kosu - ja sam grešna žena, ja

sam rđava žena, ali ja sam ista koja sam bila kad sam vam ono kazala, i došla sam da vam kažem da ne mogu ništa izmeniti.

- Ja vas o tome ne pitam - reče on odjednom odlučno i sa mržnjom joj gledaše pravo u oči - ja sam to i pretpostavio. - Pod uticajem gneva, očevidno, on opet potpuno ovlada svojim sposobnostima. - Ali kao što sam vam onda govorio, i pisao - nastavi oštrim tankim glasom - ja i sad ponavljam da ja ne moram to znati. Ja to ignorišem. Nisu sve žene tako dobre kao vi, te da tako hitno saopštavaju muževima tako prijatne vesti.

- On osobito naglasi reč »prijatne«. - Ja sve ignorišem dotle dok svet ne zna o tome, dok moje ime nije obeščašćeno. I zato vas predupređujem: da naši odnosi moraju biti onakvi kakvi su uvek bili, i da ću samo u slučaju ako vi kompromitujete sebe, preduzeti mere da zaštitim svoju čast.

- Ali naši odnosi ne mogu biti onakvi kao dosad - bojažljivim glasom progovori Ana gledajući plašljivo u njega.

Kad je videla da su opet tu njegovi mirni pokreti, čula prodoran, detinjski i podrugljiv glas, odvratnost prema njemu potisnu i uništi pređašnje žaljenje, i ona se sada samo bojala, ali je po svaku cenu htela da rasvetli svoj položaj.

- Ja ne mogu biti vaša žena, kad... - poče ona.

On se nasmeja pakosnim i hladnim smehom.

- Mora biti da je način života koji ste izabrali imao uticaja na vaše shvatanje. Ja toliko poštujem, ili prezirem, jedno ili drugo... poštujem vašu prošlost, i prezirem sadašnjost... da sam daleko od interpretacije koju vi dajete; mojim rečima. Ana uzdahnu i obori glavu.

- Uostalom ne razumem kako se može sa toliko nezavisnosti koliko je vi imate - nastavi on ljutito - govoriti mužu otvoreno o svojoj nevernosti, i ne nalaziti u tome ničega za osudu, kad čini mi se, nalazite da je za osudu ispunjavanje ženinih obaveza prema mužu?

- Aleksije Aleksandroviču! Šta hoćete od mene?

- Hoću da ne sretam toga čoveka ovde, i da se vi ponašate tako da vas ni svet ni posluga ne mogu okrivljavati... da se ne viđate s njim. Čini mi se da to nije mnogo. A zato ćete uživati sva prava poštene žene iako ne ispunjavate njene dužnosti. Ta je sve što imam da vam kažem. A sad je vreme da idem. Danas, neću ručati kod kuće. - On ustade i uputi se vratima.

Ana takođe ustade. On, poklonivši se ćutke, propusti je napred.

XXIV

Noć provedena na plastu nije prošla uzalud za Ljevina; gazdinstvo kakvo je on vodio, postade mu nemilo, i izgubi za njega svaki interes.

Bez obzira na odličnu žetvu, nikad nije bilo, ili se bar njemu nikad nije činilo da je bilo toliko nezgoda i toliko neprijateljskih odnosa između njega i seljaka, kao ove godine, a uzrok tih nezgoda i toga neprijateljstva bio mu je sad potpuno jasan. Lepota koju je nalazio u samom radu, zbližavanje usled toga sa seljacima, zavist koju je osetio prema njima, prema njihovom životu, želja da uđe u taj život koja te noći već nije više bila prazno maštanje, nego namera, o čijem je izvršenju on razmišljao - sve je to tako izmenilo njegov pogled na zavedeno gazdinstvo, da nikako više nije mogao da nađe u njemu predašnje interesovanje, i nije mogao da ne uoči neprijatan svoj odnos prema radnicima, koji je i bio osnov celoj stvari. Čopori naprednih krava, kao što je bila Pava, sve nagnojene i poorane njive, devet ravnih polja sa ogradom od šiblja, dvadeset desetina duboko zaoranog đubreta, sejalice, itd. - sve bi to bilo divno kad bi to radio on sam, ili s drugovima, ljudima koji saosećaju s njim. Međutim, on je sad video njegov pismeni rad o seoskom gazdinstvu, u kojem je glavni elemenat morao biti radnik, mnogo mu je u tome pomogao, on je sad jasno video da gazdinstvo koje vodi nije drugo do jedna surova i uporna borba između njega i radnika, gde na jednoj strani, na njegovoj strani, stoji stalna napregnuta težnja da se sve preradi po najboljem obrascu, a na drugoj pak strani stoji prirodan red stvari. I u toj borbi, video je, da se pri najvećem naporu s njegove strane, a bez ikakvog usiljavanja, štaviše i bez namere s druge strane - postizavalo samo to da gazdinstvo nije napredovalo ni na jednoj od dveju strana, i da su se sasvim uzaludno kvarile divne sprave, divna stoka i zemlja. A što je glavno, ne samo da se potpuno uzaludno trošila energija upotrebljena na taj posao, nego, on nije mogao ne osetiti to sad kad je smisao njegovog gazdinstva postao za njega jasan, da je cilj njegove energije bio vrlo nedostojan. U čemu je bila suština te borbe? On je čuvao svaku svoju paru a nije ni moglo biti drukčije, jer, trebalo bi samo da mu oslabi energija, i on već ne bi imao dovoljno novaca da isplaćuje radnike, a

oni su nastojali samo na tom da rade mirno i prijatno to jest, onako kako su navikli. U njegovom je interesu bilo: da svaki radnik uradi što može više, a uz to da pazi na rad, da se stara da ne slomije vetrenjaču, konjske grabulje, mlatilicu, i da razmišlja o onome šta radi; radnik pak hoće da radi što može prijatnije, da se odmara, i što je glavno, da radi bezbrižno, nesvesno, ne razmišljajući. Ovoga leta Ljevin je to video na svakom koraku. Poslao ih je da pokose detelinu za seno, i da pri tom biraju onu lošiju, koja je prorasla travom i pelinom, te ne bi bila dobra za seme - a oni su kosili sve odreda, i najbolju za seme detelinu pravdajući se da je tako naredio nadzornik, i tešeći Ljevina da će seno biti odlično; ali on je znao da je tako rađeno samo zato što je tu detelinu bilo lakše kositi. Poslao ih je sa spravom za rastresanje sena - oni su je slomili pri prvim otkosima, jer je seljaku bilo dosadno da sedi na boku pod krilima koja su iznad njega mahala. Govorili su mu; »Nemajte brige, žene će to sad odmah vilama rastresti.« Plugovi im nisu valjali zato što radnicima nije padalo na pamet da spuste dignuto crtalo; i zato su, okrećući plugove silom, mučili konje i kvarili zemlju; a oni su Ljevina molili da bude bez brige. Konji su zalazili u pšenicu, jer nijedan radnik nije hteo noću da ih čuva; a posle naredbe da se to više ne dešava, radnici su stražarili naizmenice; Vanjka, koji je radio ceo dan, zaspao je, i kajao se za svoj greh i govorio: »Vaša volja.« Tri najbolje junice su prehranili, jer su ih, pre nego što su ih napojili, pustili na detelinsku otavu; ali nikako nisu hteli da veruju da su se krave od deteline nadule, nego su pričali, kao za utehu, da je susedu za tri dana manjkalo sto dvanaest grla. Sve se to radilo ne zato što je neko želeo zlo Ljevinu i njegovu gazdinstvu; naprotiv, on je znao da su ga seljaci voleli i smatrali za prostog gospodina (što je označavalo najveću pohvalu); nego se tako radilo samo zato što su seljaci hteli da rade veselo i bezbrižno, pri čemu su njegovi interesi bili za njih ne samo čudni i nepojmljivi nego fatalno protivi njihovim najpravednijim interesima. Ljevin je već odavno nezadovoljan svojim gazdinstvom. Video je da njegov čamac propušta vodu, ali nije nalazio, niti je tražio ono mesto gde voda prolazi, zavaravajući sebe, možebiti naročito. Sad više ne može da se zavarava. Gazdinstvo koje je vodio postalo mu je ne samo nezanimljivo, nego i odvratno, i on se više ne može njime baviti.

Tome se još pridružilo, na trideset kilometara od njega, prisustvo Kiti Ščerbacke, koju je želeo da vidi ali nije mogao. Darja Aleksandrovna Oblonska pozvala ga je, kad je bio kod nje, da opet dođe, i da dođe s tim da ponovo zaprosi njenu sestru, koja ga, kako mu je davala na znanje, sad neće odbiti. Ljevin sam, čim je spazio Kiti Ščerbacku, osetio je da nikada nije prestao da je voli; ali nije mogao da ode do Oblonskih kad zna da je ona

tamo. Činjenica, da ju je prosio, i da ga je ona odbila, stvarala je među njima neprelaznu branu. »Ne mogu je prositi da mi bude žena zato što ona ne može biti žena onoga koga je htela - govorio je u sebi. Misao o tome činila ga je hladnim i neprijateljski raspoloženim prema njoj. - Ne bih mogao govoriti s njom bez prekora, gledati u nju bez ozlojeđenosti, i ona bi me samo više omrznila, i tako bi i moralo biti. A zatim, kako bih mogao poći k njima sad, posle onoga što mi je Darja Aleksandrovna kazala? Zar bih mogao ne pokazati da znam ono što mi je kazala? I eto, dolazim da joj velikodušno oprostim, da je pomilujem. Ja pred njom u uložim čoveka koji joj prašta i koji je udostojava svoje ljubavi!... Zašto mi je Darja Aleksandrovna ono kazala? Mogao sam je slučajno videti, i tada bi se sve uradilo samo po sebi; a sada je nemoguće, nemoguće!«

Darja Aleksandrovna mu je poslala pisamce u kojem ga moli da joj pošalje žensko sedlo za Kiti. »Rekoše mi da vi imate sedlo«, pisala mu je ona! »Nadam se da ćete ga sami doneti«.

To već nije mogao podneti. Kako jedna pametna i delikatna žena može tako ponižavati sestru! On napisa oko deset ceduljica, sve ih pocepa, a sedlo posla bez ikakva odgovora. Napisati da će doći, nije mogao, jer ne može doći; napisati da ne može doći zato što ga nešto ometa, ili što mora da putuje, to je još gore. Posla dakle sedlo bez odgovora, a sutradan, svestan da je učinio nešto sramno, poveri nadzorniku sve gazdinstvo koje mu i tako beše dojadilo, i ode u udaljeni srez k svome prijatelju Svijažskom, u čijoj blizini beše divnih ritova sa barskim šljukama, i koji mu je tu skoro pisao i molio ga da ispuni davnašnju nameru - da ga poseti. Ritovi sa barskim šljukama u surovskom srezu odavno su privlačili Ljevina, ali je zbog domaćih poslova neprestano odlagao to putovanje. Sad pak voleo je da oputuje i iz susedstva sa Ščerbackima, a poglavito da se ukloni od gazdinstva, i da ode baš u lov, koji mu je u svima njegovim jadima služio kao najbolja uteha.

XXV

Za surovski srez nije bilo ni železnice, ni poštanskog puta, te je Ljevin morao ići na svojim kolima.

Na pola puta zastade da nahrani konje kod jednog bogatog seljaka. Čelavi, sveži starac, široke riđe brade, sede po obrazima, otvori kapiju i prisloni se uz dovrtak da propusti trojku. Pokazavši kočijašu mesto pod strehom na velikom, čistom novom dvorištu, ograđenom ogorelim delovima sprava, starac ponudi Ljevina da uđe u sobu. Čisto odevena mlada žena, u kaljačama na bosim nogama, prala je, sagnuta, pod u novom predsoblju. Ona se uplaši od psa koji utrča za Ljevinom, i vrisnu, ali se odmah nasmeja svome strahu videvši da je pas neće dirati. Pokazavši Ljevinu vrata sobe, rukom sa zasukanim rukavom, ona, nagnuvši se, sakri opet svoje lepo lice i nastavi da pere.

- Treba li samovar? - upita ona.

- Da, molim vas.

Soba je bila velika, sa holandskom peći i sa pregradom. Ispod ikona stajao je sto ukrašen šarama, klupa i dve stolice. Kraj ulaza, ormar sa posuđem. Kapci su bili zatvoreni, muva je bilo malo, i tako je sve bilo čisto da se Ljevin poboja da Laska, koja je putem trčala i kupala se po barama, ne isprlja pod, i pokaza joj mesto u uglu kraj vrata. Ljevin se osvrnu po sobi i iziđe napolje. Lepuškata mlada u kaljačama, ljuljajući prazna vedra na obramici, otrča pred njim na bunar po vodu.

- Brzo, brzo! - veselo doviknu za njom starac i pođe Ljevinu. - A vi ćete, gospodine, sigurno do Nikolaja Ivanoviča Svijažskog? I on svraća kod mene - razgovorno počeo stari nalaktivši se na ogradu od stepenica. Usred starčeva pričanja o njegovom poznanstvu sa Svijažskim, vratnice opet škripnuše i u dvorište uđoše radnici s drljačama i ralicama. Konji upregnuti u ralice i drljače, bili su dobro hranjeni i krupni. Radnici su očevidno bili ukućani: dvojica behu mladi, u cicanim košuljama i kačketima; druga dvojica najamnici, u košuljama od kudelje, jedan starac, drugi mladić.

Odmaknuvši se od stepenica starac priđe konjima i poče ih isprezati.

- Jeste li orali? - upita Ljevin.

- Okopavali smo krompir. I mi imamo malo zemljice. Ti, Fedote, ne puštaj paripa, nego ga veži; opet ćemo prezati.

- Je li, baćuška, da li su doneseni raonici ja sam kazao da se ponesu? - upita zdrav i kršan mladić, visoka rasta, očevitno sin starčev.

- Ene ih u saonicama - odgovori starac motajući u krug skinute dizgine i bacajući ih na zemlju. Pojaviše se odnekud još neke mlade, lepe, sredovečne, i stare ružne žene, sa decom i bez dece.

Samovar zabruja kroz cev; radnici i ukućani, pošto istimariše konje, podoše da ručaju. Ljevin izvadi iz kola svoju za put pripremljenu hranu i pozva starca da popiju čaj.

- A... mi smo već jednom pili - reče starac, očevitno primajući sa zadovoljstvom tu ponudu, Hajd' baš društva radi!

Za čajem Ljevin doznade svu istoriju starčeva gazdinstva. Starac je pre deset godina uzeo pod zakup od spahinice sto dvadeset desetina zemlje, a prošle godine kupio je tu zemlju, i uzeo još tri stotine pod zakup od susednog spahije. Mali deo, najlošiju zemlju, davao je u najam, a oko četrdeset desetina obrađivao je sam sa svojom porodicom i dvojicom nadničara. Starac se žalio da poslovi idu rđavo. Ali Ljevin razumede da se on žali samo iz pristojnosti, a da njegovo gazdinstvo cveta i napreduje. Da je zaista rđavo stajalo, ne bi on kupio zemlju po sto pet rubalja, ne bi oženio tri sina i sinovca, i ne bi posle dva požara pravio kuće sve bolje i bolje. Bez obzira na starčevo vajkanje, videlo se da se on s pravom ponosi svojim blagostanjem, svojim sinovima i sinovcem, snahama, konjima, kravama, a osobito time što se celo to gazdinstvo drži. Iz razgovora sa starcem Ljevin oseti da starac nije ni protiv novih običaja. On je sejao mnogo krompira, i njegov krompir, koji je Ljevin usput video, već je bio precvetao i uzrevao, dok je kod Ljevina tek počeo cvetati. Stari je zemlju za krompir poorao pomoću »pluge«, kako je on govorio, uzete na poslugu od spahije. Sejao je i pšenicu. Jedna sitnica o tome kako je, pleveći raž, starac oplevljenom raži hranio konje, osobito iznenadi Ljevina. Koliko je puta on, Ljevin, videći kako propada ta divna stočna pića, hteo da je skuplja, ali se to uvek pokazivalo kao nemoguće. Međutim, kod ovoga seljaka to se radilo, i on nije imao reči da se nahvali tom pićom.

- Šta bi drugo ženskadija radila? Iznesu gomilice na drum, a kola dođu i pakupe.

- A kod nas, spahija, sve ide naopako s radnicima - reče Ljevin pružajući

mu čašu čaja.

- E, hvala - reče starac, uze čašu, ali ne htede šećer, pokazivaše obgriznuto parče šećera koje mu beše ostalo. - Da, kako da se s radnicima vodi gazdinstvo! - reče on. - To je prava propast. Eto uzmite Svijažskog. Znamo kakvu krasnu zemlju ima, ali se baš ne hvali žetvom. Sve je to nemar radnika.

- Pa eto i ti radiš s radnicima?

- Mi to po seljački. Sve sami. Kad radnik ne valja, najurimo ga, možemo i sami.

- Baćuška, Finogen kaže da treba katrana - reče žena u kaljačama.

- Tako ti je to, gospodine! - reče starac ustajući, prekrsti se polako, zahvali Ljevinu i iziđe.

Kad Ljevin uđe u sobu za služinčad da zovne svoga kočijaša, on vide svu mušku čeljad za stolom. Žene su služile stojeći. Mlad, zdrav domaćinov sin, sa punim ustima kaše, pričao je nešto smešno i svi su se kikotali, osobito žena u kaljačama koja je sipala varivo u činiju.

Vrlo je moguće da je lepuškasto lice žene u kaljačama pomoglo utisku od lepog uređenja koje je na Ljevina proizveo ovaj seljački dom; tek, utisak taj bio je tako jak da ga se Ljevin nikako nije mogao osloboditi. Celim putem od starca do Svijažskog, malo - malo pa se tek seti toga gazdinstva, kao da je nešto u tom utisku zahtevalo njegovu osobitu pažnju.

XXVI

Svijažski je bio predvodnik plemstva u svome srezu. On je bio pet godina stariji od Ljevina i odavno oženjen. U njegovoj kući živela je njegova mlada svastika, devojka koja je bila vrlo simpatična Ljevinu. Ljevin je znao da su i Svijažski i njegova žena jako želeli da tu devojku udađu za njega. On je to nesumnjivo znao, kao što to uvek znaju mladići, takozvane mladoženje, mada se nikada i nikome ne bi rešio da to kaže; znao je takođe, bez obzira na to što je hteo da se ženi, bez obzira na to što bi, sudeći po svemu, ova primamljiva devojka bila divna žena, znao je ipak, da bi se njome mogao oženiti baš toliko (čak i kad ne bi bio zaljubljen u Kiti Ščerbacki), koliko bi mogao odleteti na nebo. I to saznanje mu je zagorčavalo zadovoljstvo koje je očekivao od posete Svijažskom.

Kad je dobio pismo od Svijažskog s pozivom u lov, Ljevin odmah pomisli na devojku; ali odluči u sebi da su takvi pogledi Svijažskog na njega prosto njegove ni na čemu neosnovane pretpostavke, i zato reši da putuje. Osim toga, u dubini duše je želeo da se podvrgne probi, da vidi kako bi mu dolikovala ta devojka. Domaći život Svijažskih bio je preko svega prijatan, a sam Svijažski, najbolji predstavnik saradnika u zemstvu, bolji od svih koje je Ljevin znao, i Ljevinu uvek izvanredno zanimljiv.

Svijažski je bio jedan od onih, po Ljevinu vrlo čudnih ljudi, čije rasuđivanje, vrlo dosledno iako ne samostalno, ide svojim putem, samo za sebe; a život, izvanredno određen i čvrst u svome pravcu, ide takođe svojim putem, sam za sebe, sasvim nezavisno, i gotovo uvek nasuprot rasuđivanju. Svijažski beše čovek neobično liberalan. Prezirao je plemstvo, smatrao da većina plemića tajno odobrava ropstvo, i samo zbog plašljivosti svoje ne smeju da se ispolje. Rusiju je smatrao za propalu zemlju, nalik na Tursku; a rusku vladu za toliko rđavu, da nikad nije sebi dopuštao ozbiljno kritikovanje njenog rada - ali, u isto vreme, služio je državu i bio primeran vođ plemstva, i uvek je na putu nosio kačket sa kokardom i crvenim porubom. On je tvrdio da je život čovečji mogućan samo u inostranstvu, kuda je i išao pri prvoj mogućnosti; a u isto vreme vodio je u Rusiji veoma složeno i sve savršenije

gazdinstvo, i sa neobičnom pažnjom pratio sve, i znao sve što se radi u Rusiji. Ruskog seljaka je držao za neku sredinu između majmuna i čoveka, prema prelaznom stepenu njegovog razvića; međutim, na izborima za zemstvo najradije je pružao ruku seljacima i saslušavao njihova mišljenja. Nije verovao ni u šta, ni u bapsko ni u popovsko, ali ga je vrlo zabrinulo pitanje o poboljšanju svešteničkog načina života, i o smanjivanju njihovih prihoda, i starao se pri tom osobito da crkva ostane u njegovom selu.

U ženskom pitanju, bio je na strani krajnjih pobornika potpune slobode ženskinja, a osobito njihovog prava na rad; ali je sa ženom živio tako da su svi sa uživanjem posmatrali njihov složan porodični život bez dece; a udesio je život svoje žene tako da ona ništa nije radila, i nije mogla raditi, osim što je zajedno s mužem brinula kako da se što lepše i veseliije provede vreme.

Da Ljevin nije imao osobinu da ljude ocenjuje sa najbolje strane, karakter Svijažskog ne bi za njega predstavljao nikakvo pitanje ni teškoće; on bi u sebi rekao: »budala, ili mizerija«, i sve bi bilo jasno. Ali on nije mogao reći budala, zato što je Svijažski, nesumnjivo, bio ne samo veoma uman nego i vrlo obrazovan čovek, i koji neobično prirodno nosi svoje obrazovanje. Nije bilo predmeta koji on ne bi znao; ali je svoje znanje pokazivao samo onda kad bi na to bio primoran. Još manje bi Ljevin za njega mogao reći da je mizerija; zato što je Svijažski, nesumnjivo, bio pošten, dobar i uman čovek, koji je veselo, živahno i stalno radio svoj posao, bio visoko cenjen od sviju koji su ga okružavali, a već sigurno da nikad nije svesno učinio, niti mogao učiniti, ma šta rđavo.

Ljevin se trudio da ga razume, ali ga nije mogao razumeti, i uvek je kao na živu zagonetku gledao na njegov život.

Oni su vrlo lepo živeli, i stoga je Ljevin dopuštao sebi da ispituje Svijažskog, da ide do same osnovice njegovog pogleda na život; ali uvek uzalud. Svaki put, kad se Ljevin trudio da pronikne dalje od svima otvorenog predoblja Svijažskova uma, on je opažao da se Svijažski pomalo zbunjuje; jedva primetan strah izražavao se u njegovom pogledu, kao da se boji da će ga Ljevin razumeti - i onda bi davao dobrodušan i veseo otpor.

Sad, posle svega razočaranja u gazdinstvu, Ljevin je sa osobitim zadovoljstvom došao da poseti Svijažskog. Ostavljajući po strani kako na njega prijatno dejstvuje izgled ovih golubova, srećnih, zadovoljnih sobom i svačim, i izgled njihovog lepo uređenog gnezda, Ljevin, osećajući se nezadovoljan svojim životom, želeo je da raščepka onu tajnu u Svijažskom koja je njemu davala takvu jasnost, određenost i veselost u životu. Osim toga, Ljevin je znao da će kod Svijažskog videti susede spahije, sa kojima je veoma

želeo da porazgovara o gazdinstvima, da čuje o žetvi, o nadničarima, itd., što se, Ljevin je to znao, smatralo za nešto vrlo nisko, ali što je za njega sad bilo vrlo važno. »To možda nije važno u zemlji s kreposnim pravom, ili nije važno u Engleskoj. U oba slučaja, uslovi su određeni. Ali kod nas, sada, kad se sve ispreturalo, i tek počelo da se uređuje, pitanje o tome kako će se ti uslovi složiti, jedno je od najvažnijih pitanja u Rusiji«, mislio je Ljevin.

Lov je ispao gore nego što je Ljevin očekivao. Ritovi osušeni, krupnih šljuka uopšte nije bilo. Švrljao je celoga dana i doneo samo tri komada, ali je zato, kao i uvek, doneo iz lova odličan apetit, odlično raspoloženje, i ono nadraženo umno stanje koje je uvek pratilo njegova jaka fizička kretanja. I u lovu, kada, kako se činilo, ni o čemu nije mislio, malo - malo pa bi se tek opet setio starca sa njegovom porodicom; i taj utisak kao da je zahtevao ne samo pažnju prema sebi, nego i odgonetku nečega što je s njim bilo u vezi.

Uveče, za vreme čaja, u prisustvu dvojice spahija koji behu došli zbog nekih starateljskih poslova, počeo onaj vrlo zanimljiv razgovor koji je Ljevin očekivao.

Ljevin je sedeo za stolom pored domaćice, i morao je razgovarati i s njom i sa svastikom koja je sedela prema njemu. Domaćica je bila plavojka, okrugla lica i malog rasta, sva sjajna od osmejaka i rupica na obrazima. Ljevin se starao da preko nje dođe do rešenja one za njega važne zagonetke koju je predstavljao njen muž; ali nije imao potpunu slobodu misli, jer mu je bilo mučno, neprijatno. Bilo mu je neprijatno zato što je prema njemu sedela svastika u osobitoj, kako mu se činilo zbog njega obučenoj haljini, sa osobitim, u obliku trapeza izrezanim otvorom na belim grudima; taj četvorougao izrez, bez obzira na to što su grudi bile vrlo bele, ili naročito zato što su bile vrlo bele, oduzimao je Ljevinu slobodu misli. On je zamišljao, verovatno pogrešno, da je taj izrez napravljen za njegov račun, i smatrao da nije u pravu da gleda u njega, i trudio se da ga ne gleda; ali je osećao da je kriv već i samim tim što je izrez načinjen. Ljevinu se činilo kao da nekoga obmanjuje da treba da objasni nešto, ali da se to nikako ne može objasniti, i stoga je neprestano crveneo, bio uznemiren i nespretn. Njegova zbunjenost prelazila je i na lepuškastu svastiku. Ali domaćica kao da to nije opazala, pa je sestru naročito uvlačila u razgovor.

- Vi kažete - nastavi domaćica započeti razgovor - da moga muža ne može interesovati ništa što je rusko. Naprotiv; on je doduše veseo i u inostranstvu, ali nikada tako kao ovde. Ovde se on oseća u svojoj atmosferi. On ima mnogo posla, a uz to i dar da se svačim interesuje. Ah, vi niste bili u našoj školi?

- Video sam... To je kućica obrasla bršljanom.

- Da, to je Nastjin posao - reče ona pokazujući na sestru.

- Zar vi sami predajete? - upita Ljevin starajući se da gleda mimo izreza, ali osećajući da će, ma kuda gledao u tom pravcu, ipak videti izrez.

- Jest, ja sam sama predavala, i predajem, ali imamo i odličnu učiteljicu. Uveli smo i gimnastiku.

- Ne, hvala, ne mogu više čaja - reče Ljevin, i osećajući da čini neučtivost, ali nemajući snage da nastavi taj razgovor, zarumeni se i ustade. - Čujem vrlo zanimljiv razgovor - dodade on i priđe drugom kraju stola, gde je sedeo domaćin sa dvojicom spahija. Svijažski, bokom oslonjen, sedeo je za stolom i nalakćenom rukom okretao šolju, a drugom rukom skupljao bradu u šaku, podnosio je pod nos i opet puštao, kao da je miriše. On je sjajnim crnim očima gledao pravo u spahiju sa sedim brkovima koji se žestio, i, očevidno, nalazio zabave u spahijinim rečima. Spahija se žalio na narod. Za Ljevina je bilo jasno da Svijažski zna odgovor na spahijine žalbe, takav, koji bi odjednom uništio sav smisao njegovih reči; ali da po svome položaju domaćina ne može tako odgovoriti, i samo sluša, sa izvesnim zadovoljstvom, komičan govor spahijin.

Spahija sa sedim brkovima bio je očevidno zatucani pobornik ropstva, i strastan poljoprivrednik koji nije izbijao iz sela. Te znake Ljevin je video i u odelu: starinskom, pohabanom redengotu na koji, videlo se, spahija nije navikao; i u njegovim pametnim, natmurenim očima; i u skladnom ruskom govoru, i u dugom navikom prisvojenom zapovedničkom tonu, i u odlučnim pokretima velikih, lepih, preplanulih ruku sa starom burmom na domalom prstu.

XXVII

Samo kad mi ne bi bilo žao da ostavim sve što sam uradio... mnogo sam truda uložio... digao bih ruke od svega, prodao bih sve, i otišao bih, kao Nikolaj Ivanovič... da slušam Lepu Jelenu - reče spahija sa prijatnim osmejkom koji obasja njegovo staro pametno lice.

- Ali, eto, ne ostavljate - reče Nikolaj Ivanovič Svijažski - znači da imate računa.

- Jedini račun: što živim u svojoj kući i ne kupujem namirnice. I još to što se neprestano nadaš da će se narod opametiti. A inače, verujete li, ovo pijančenje, ova raspuštenost!... Svi se izdelili, nigde ni konja ni krave. Skapava od gladi, a kad ga uzmeš da ti radi, gleda samo da te ošteti, i još hoće da te tuži.

- Pa i vi ćete se žaliti mirovnom sudiji - reče Svijažski.

- Ja da se tužim? Nizašta na svetu! Nastale bi takve priče oko toga, da bih se sto puta pokajao! Eto, u fabrici, uzeli ljudi kaparu, i otišli! A šta je uradio sudija? Opravdao ih! Sve se još nekako drži zahvaljujući jedino opštinskom sudu i kmetu. Taj ti ga lepo izdeveta, onako po starinski. A kad i toga ne bi bilo, zlo i naopako! Beži na kraj sveta!

Spahija je očevidno dražio Svijažskog, ali ovaj ne samo da se nije srdio, nego se, jasno je bilo zabavljao time.

- Ali eto, vodimo gazdinstvo i bez takvih mera - reče on smešeći se - ja, Ljevin, i on.

I pokaza na drugog spahiju.

- Jest, kod Mihaila Petroviča ide, ali pitajte kako! Zar je to racionalno gazdinstvo? - reče spahija očevidno razmećući se rečju »racionalno«.

- Moje je gazdinstvo prosto - reče Mihailo Petrovič. - Hvala bogu! Sve moje gazdinstvo sastoji se u tome da na jesen bude spreman novac za porez. Dolaze seljaci i mole; baćuška, oče, pomози! Šta ćeš, svoji su ljudi, komšije seljaci, pa ti je žao. Daš im na prvu trećinu, i samo kažeš: pazite, deco, ja sam

vama pomogao, i vi ćete meni pomoći kad zatreba, u sejanju ovsa, u kosidbi, pri žetvi; i ugovoriš po koliko njih da ti dođu iz kuće. Ima i među njima nesavesnih, to je istina.

Znajući odavno za taj patrijarhalni način, Ljevin se zglednu sa Svijažskim i prekide Mihaila Petroviča, obraćajući se opet spahiji sa sedim brkovima.

- Dakle, šta vi mislite? - upita on. - Kako sad treba voditi gazdinstvo?

- Pa tako kao i Mihailo Petrovič: ili dati u napolicu, ili pod zakup seljacima; tako se radi, ali se time satire opšte bogatstvo države. Zemlja koja mi je za vreme seljačkog ropstva i dobrog gazdovanja davala devetostruki prihod, ta zemlja, u napolicu data, daje samo jednu trećinu od toga. Rusiju je upropastila emancipacija!

Svijažski pogleda u Ljevina nasmejanim očima, i čak mu daje jedva primetan podrugljiv znak; ali Ljevin nije nalazio ničega smešnog u spahijinim rečima, on ih je bolje razumevao nego Svijažski. Mnogo šta od onoga što je dalje govorio spahija, dokazujući zašto je emancipacija upropastila Rusiju, učinilo se Ljevinu kao vrlo tačno, i za njega novo i neosporno. Spahija je očevidno kazivao svoju vlastitu misao - što se tako retko dešava - misao do koje nije došao samo iz želje da čim bilo zabavi dokoni um, nego misao koja je izrasla iz pogodaba njegovog života, koju je on odnegovao u svojoj seoskoj usamljenosti, i sa svih strana pretresao.

- Stvar je, kao što vidite, u tome da se svaki progres vrši i pomoću vlasti - govorio je on očevidno želeći da pokaže da ni on nije bez obrazovanja. - Uzmite reforme Petra, Katarine, Aleksandra. Uzmite evropsku istoriju. Sve veći progres u zemljoradnji. Recimo, krompir - i krompir je kod nas uveden silom. Pa i ralicom nisu uvek orali. I nju su uveli, možebiti, za vreme oblasnih kneževa, ali je nasigurno uvedena silom. Sada pak, u naše vreme, mi, spahije, vodimo svoje gazdinstvo sa usavršavanjima; sušnice, vetrenjače, prevoz đubreta, svakojaka oruđa, i sve smo to mi uvodili svojom vlašću; seljaci su se u prvo vreme protivili, a posle su počeli da nas podražavaju. Sad pak, kad je ukinuto ropstvo, oduzeta nam je vlast, te se i naše gazdinstvo, podignuto do visokog stepena, moralo spustiti do divljeg prvobitnog stanja. Tako ja razumem.

- Ali - zašto? Ako je gazdinstvo racionalno, vi ćete ga pomoću najma uspešno voditi - reče Svijažski.

- Vlasti nema! Sa kakvom snagom da ga vodim, pitam vas?

»A, tu smo - radnička snaga, glavni elemenat gazdinstva«, pomisli Ljevin.

- Radničkom snagom.

- Radnici neće da rade dobro, i dobrim spravama. Naš radnik zna samo jedno - da se napije kao svinja i da, pijan, pokvari sve što mu date. Napojiće umorne konje, iskidaće nove i dobre amove, skinuće šinu sa točka i popiće je, pustiće klin u vršalicu samo da je slomije. Odvratno mu je da gleda sve što nije po njegovom. Zbog toga je i pao nivo gazdinstva. Zemlja je zapuštena, obrasla pelenom ili razdata seljacima, i gde se nekad proizvodio milion, sad se proizvodi stotina hiljada četvrtina;^[110] opšte bogatstvo je opalo. Moglo se učiniti što je učinjeno, ali s računom...

I on počeo da razvija svoj plan oslobođenja seljaka, pri kojem bi bile otklonjene ove nezgode.

Ljevina to nije zanimalo; ali kad spahija završi, Ljevin se vrati na njegovu prvu postavku, i reče, obraćajući se Svijažskome i starajući se da ga izazove da kaže svoje ozbiljno mišljenje:

- To, da se nivo gazdinstva spušta, i da s našim odnosima prema radnicima nije moguće probitačno voditi racionalno gazdinstvo, cela je istina - reče on.

- Ja ne mislim tako - ozbiljno odgovori Svijažski - ja vidim samo da mi ne umemo voditi gazdinstvo; i vidim da, naprotiv rečenome, gazdinstvo koje smo vodili za vreme seljačkog ropstva, ne samo da nije bilo visokog ranga, nego je bilo suviše niskog ranga. Mi nemamo ni mašina, ni dobre tegleće stoke, ni dobre uprave, niti umemo da računamo. Zapitajte nekog domaćina, neće znati da vam kaže šta je za njega korisno a šta nije.

- Italijansko knjigovodstvo - reče ironično spahija. - Ma kako da računaš, ako ti je sve pokvareno, koristi nema.

- Kako pokvareno? Slomiće vašu tričavu mlatilicu i vašu rusku mlataču; a moju parnu mlatilicu neće slomiti. Ruskog konjića - kako ono beše? soj što se tegli za rep, mogu vam upropastiti; ali uvedite peršerone, ili bar bićuke,^[111] njih neće upropastiti. I tako sve. Mi treba jače da podižemo gazdinstvo.

- Kad bi se imalo s čim, Nikolaju Ivanoviču! Vama je lako, a ja, sina na univerzitetu izdržavaj, drugu decu po gimnazijama školuj - kako onda da kupim peršerone?

- Za to su banke.

- Da i poslednje što imam proladu na doboš? Hvala lepo!

- Ja se ne slažem s tim da je potrebno, i da se može još podići nivo gazdinstva - reče Ljevin. - Ja se bavim time, i imam sredstava, pa ipak ne mogu ništa da učinim. Ne znam kome su korisne banke. Ja bar, u što god sam trošio iovac u svom gazdinstvu, uvek sam bio na šteti: stoka - šteta, mašina -

šteta.

- To je cela istina - nasmejavši se od zadovoljstva potvrdi spahija sa sedim brkovima.

- I ne samo ja - nastavi Ljevin - mogu se pozvati na sve privrednike koji vode racionalno gazdinstvo; svi, sa retkim izuzecima, vode poslove sa štetom. Dela, recite mi, je li vaše gazdinstvo unosno? - dodade Ljevin, i odmah opazi u Svijažskovom pogledu onaj trenutni izraz straha koji je uvek opažao kad je hteo da pronikne dalje od predsoblja uma njegova.

Osim toga, ovo Ljevinovo pitanje nije bilo baš dobronamerno. Za vreme čaja domaćica mu je ispričala da su ovoga leta pozvali iz Moskve jednog Nemca, znalca knjigovodstva, koji je za pet stotina rubalja nagrade pregledao »njihovo gazdinstvo, i našao da ono donosi štetu od tri hiljade rubalja i nešto preko toga. Nije se sećala koliko baš preko tri hiljade, ali Nemač je, čini se, izračunao sve do poslednje pare.

Pri pomenu o unosnosti Svijažskova gazdinstva spahija se osmehnu, očevidno znajući kakvu dobit može imati njegov sused i predvodnik plemstva.

- Može biti da nije unosno - odgovori Svijažski. - Ali to onda dokazuje ili da sam ja rđav privrednik, ili da traćim kapital da bih dobio veću rentu.

- Ah, renta! - prestrašeno viknu Ljevin. - Može biti da rente ima u Evropi, gde je zemlja postala bolja usled truda uloženog u nju; ali kod nas zemlja postaje gora ukoliko se više radi, tj. ispostoji se, i prema tome ne daje rentu.

- Kako da nema rente? To je zakon.

- Mi smo van zakona: renta nama ništa ne objašnjava, naprotiv, zamršuje. Nego, recite mi kako nauka o renti može biti...

- Hoćete li kisela mleka? Maša, pošalji nam kisela mleka ili maline - obrati se domaćin ženi. - Ove godine se maline izvanredno dugo drže.

U prijatnijem duševnom raspoloženju Svijažski ustade, odmače se, očevidno misleći da je razgovor završen baš na onom mestu gde se Ljevinu činilo da je tek otpočinjao.

Ostavši bez sagovornika, Ljevin nastavi razgovor sa spahijom starajući se da mu dokaže kako sve teškoće dolaze otuda što nećemo da znamo osobine i navike naših radnika; ali spahija, kao i svi ljudi koji nezavisno i usamljeno razmišljaju, teško je poimao tuđu misao, i bio osobito pristrastan prema svojoj. On je ostajao pri tome da je ruski seljak svinja i da voli svinjariju, i, da bi mogao biti izveden iz svinjarije, potrebna je vlast, a nje nema; potrebna je batina, a mi smo postali tako liberalni da smo odjednom zamenili

hiljadugodišnju batinu nekakvim advokatima i zatvorima, gde nevaljale i smrdljive seljake hrane dobrom čorbom i izračunavaju im vazдушnu kubaturu.

- Po čemu vi mislite - govorio je Ljevin i gledao da se vrati na pitanje - da se ne može naći odnos prema radničkoj snazi takav pri kojem bi rad postao produktivan?

- Nikada to kod Rusa neće biti! Nema vlasti! - odgovori spahija.

- A kako se nove pogodbe mogu naći? - reče Svijažski pošto pojede kiselo mleko, zapali cigaru, i priđe opet onima što raspravljahu.

- Svi mogućni odnosi prema radničkoj snazi određeni su i, izučeni - reče on. - Ostatak varvarstva: prvobitna zadruga sa opštim jamstvom, raspada se sama po sebi; ropstvo je ukinuto; ostaje samo slobodan rad, a njegovi su oblici određeni i gotovi, treba ih samo uzimati. Najamnik, nadničar, zakupac - to vam je sve.

- Ali Evropa nije zadovoljna - tim oblicima.

- Nije zadovoljna i traži nove. I naći će ih svakako.

- Pa ja o tome ne govorim - odgovori Ljevin. - Zašto da i mi od svoje strane ne potražimo?

- Zato što bi to bilo isto kao i ponovo izmišljati kako da se izgradi železnica. Ona je gotova, izmišljena.

- A ako za nas ono izmišljeno nije podesno, ako je glupo? - reče Ljevin.

I on opet opazi izraz straha u Svijažskovim očima.

- Da, mi kapama hvatamo, mi smo našli ono što Evropa traži! Sve ja to znam, ali, oprostite, znate li vi šta je sve Evropi urađeno u smislu radničkog pitanja?

- Ne, slabo.

- To pitanje zanima danas najbolje umove u Evropi. Šulce - Deličevskov pravac^[112]... Zatim sva ogromna književnost o radničkom pitanju najliberalnijeg Lasalovog pravca^[113]... Milhauzensko uređenje^[114] - to je već fakt, vi sigurno znate.

- Znam nešto, ali vrlo nejasno.

- Vi samo tako kažete, a sigurno znate isto toliko koliko i ja. Ja, razume se, nisam profesor sociologije, ali me je to zanimalo, i ako sad i vas zanima, pozabavite se tim pitanjem.

- A do čega su svi oni došli?

- Oprostite...

Spahije ustadoše, a Svijažski pođe da isprati goste; i tako opet zaustavi Ljevina u njegovoj nezgodnoj navici da zaviruje u ono što je iza predsoblja Svijažskova uma.

XXVIII

Ljevinu je toga večera bilo neizdržljivo dosadno s damama; više no ikada dotle njega je uzbuđivala misao: da nezadovoljstvo gazdinstvom koje je osećao, nije isključivo stvar njegovog položaja, nego je to opšta uslovljenost pod kojom se nalazi rad u Rusiji; i da uređenje takvog odnosa radnika pri kojem bi oni radili kao kod onog seljaka na polovini puta, da to nije prazno maštanje, već zadatak koji se mora rešiti. I njemu se učini da se taj zadatak može rešiti, i da treba pokušati da se to uradi.

Oprostivši se s damama i obećavši da će i sutra još ostati ceo dan, s tim da na konjima odu da vide zanimljivi ambis u državnoj šumi, Ljevin pred spavanje svrati u domaćinov kabinet da uzme knjige o radničkom pitanju koje mu je Svijažski ponudio. Svijažskov kabinet, to je bila ogromna soba, ograđena ormarima sa knjigama, sa dva stola - jednim masivnim za pisanje, koji je stajao nasred sobe, i drugim, okruglim, na kojem su oko lampe bili poređani u obliku zvezde poslednji brojevi novina i časopisa na raznim jezicima. Kraj stola za pisanje stajala je polica sa fiokama, obeleženim zlatnim slovima, u kojima su bili raspoređeni razni spisi.

Svijažski nađe knjige i sede u stolicu za ljuljanje.

- Šta to gledate? - reče on Ljevinu koji je zastao kraj okruglog stola i razgledao časopise. - Ah, da, ima tu vrlo zanimljiv članak - reče Svijažski za časopis koji je Ljevin držao u rukama.

- Izlazi, po tom članku - dodade on sa veselom živahnošću - da glavni krivac za podelu Poljske nikako nije bio Fridrih. Izlazi da...

I on sa svojstvenom mu jasnošću ispriča ukratko nova, vrlo važna i zanimljiva otkrića. Iako je Ljevina sad najviše zanimala misao o gazdinstvu, on, slušajući domaćina, u mislima zapita sebe: »Šta ima u njemu? I zašto, zašto ga interesuje deoba Poljske?« Kad je Svijažski svršio, Ljevin nehotice upita: - Pa šta je s tim? - Pokazalo se da nije ništa. Prosto je interesantno to što stvar »izlazi«. Ali Svijažski nije to objasnio, i nije našao za potrebno da objasni ni zašto ga to interesuje.

- Da, a mene je veoma interesovao srditi spahija - reče Ljevin uzdahnuvši.
- To je pametan čovek, i mnogo je istine kazao.

- Ah, ostavite! Okoreli tajni pobornik ropstva, kao što su svi oni! - reče Svijažski.

- A vi njihov predvodnik...

- Samo što ih ja vodim na drugu stranu - smejući se reče Svijažski.

- Evo šta mene veoma zanima - reče Ljevin. - On je u pravu kad kaže da naša stvar, to jest racionalno gazdinstvo, ne ide kako treba; da dobro ide samo zelenaško gazdinstvo, kao kod onog vašeg smirenog gosta, ili gazdinstvo najprostije... Ko je za to kriv?

- Razume se, mi sami. A zatim, nije istina da racionalno gazdinstvo ne napreduje. Kod Vasiljčikova napreduje.

- Fabrika...

- Nikako ne znam šta vas čudi. Narod je na tako niskom stepenu materijalnog i moralnog razvića, da se očevidno mora boriti protiv svega što mu je tuđe. U Evropi se racionalno gazdinstvo razvija zato što je narod obrazovan; znači, dakle, da naš narod treba obrazovati - to je sve.

- A kako da se obrazuje narod?

- Da se narod obrazuje, potrebne su tri stvari: škole, škole i škole.

- Ali vi ste sami rekli da narod stoji na niskom stepenu materijalnog razvića; šta tu mogu pomoći škole?

- Znaite, vi me podsećate na anegdotu o savetima bolesniku: »Probajte nešto za otvaranje stolice. Probao sam, pa još gore. Probajte pijavice. Probao sam, pa još gore. E onda ostaje da se molite bogu. Probao sam, pa još gore.« Tako ja i vi. Ja govorim: politička ekonomija, vi govorite - još gore. Ja govorim: socijalizam - još gore. Obrazovanje - još gore.

- Ali u čemu mogu škole pomoći?

- Stvoriće narodu druge potrebe.

- Eto to nikako ne mogu da razumem - odgovori Ljevin vatreno. - Kako će škole pomoći narodu da poboljša svoje materijalno stanje? Vi kažete: škole, obrazovanje, stvoriće mu nove potrebe. Tim gore, jer on neće biti u stanju da ih zadovolji. Na koji će mu način znanje sabiranja, oduzimanja i katihizisa pomoći da poboljša svoje materijalno stanje, ja nikad nisam mogao da razumem. Onomad uveče sreo sam ženu sa odojčetom, pa je upitah kuda će? Ona mi reče: »Išla sam kod babice; dete mi dobija frasove, pa sam išla da ga lečim.« Ja je upitah: »Kako babice leče od toga?« - »Pa, metne detence na

kokošije legalo među kokoške i nešto govori.«

- Evo, vi sami sebi odgovarate. Da ne bi nosila dete da ga leče od frasa na kokošinjem legalu, potrebno je... - smešeći se veselo reče Svijažski.

- Ah! - ljutito reče Ljevin. - To mi lečenje liči na lečenje naroda školama. Narod je siromašan i neprosvećen - mi to vidimo isto tako tačno kao što i žena vidi fras, jer se dete dere. Ali kako će toj nevolji - sirotinji i neprosvećenosti - pomoći škole, nepojmljivo je isto tako kao što je nepojmljivo kako protiv frasa pomažu kokoške na legalu. Treba pomoći onamo gde se krije uzrok siromaštva.

- E, tu se bar slažete sa Spenserom^[115], koga inače ne volite; on govori takođe da obrazovanje može biti tek posledica većeg blagostanja i udobnosti života; posledica čestih umivanja i pranja, kako on kaže, a nikako ne posledica čitanja i računanja.

- Baš mi je vrlo milo; ili, naprotiv, nije mi milo što sam se složio sa Spenserom; tek, ja to odavno znam. Škole neće pomoći, nego bi pomoglo takvo ekonomsko uređenje pri kojem bi narod bio imućniji, pri kojem bi bilo više slobodna vremena - i tada tek došla bi i škola.

- Pri svem tom, škole su sada u celoj Evropi obavezne.

- A slažete li se i vi u onome sa Spenserom? - upita Ljevin.

U očima Svijažskog sinu izraz straha, i on, osmejkujući se, reče:

- Al, ono s frasom izvrsno je! Jeste li vi no čuli vrisku?

Ljevin vide da nikako ne može da nađe vezu između života i misli ovoga čoveka. Očevidno, Svijažskom je bilo svejedno do čega ga dovodi rasuđivanje; njemu je bio potreban samo proces rasuđivanja. I bilo mu je neprijatno kad ga taj proces rasuđivanja dovede u ćorsokak. To nikako nije voleo, izbegavao, skretao razgovor na nešto prijatno - veselo.

Svi utisci toga dana, počev od utiska iz seljakove kuće na polovini puta, koji je služio kao neki osnov svima današnjim utiscima i mislima, jako uzbuđiše Ljevina. Prvo, ovaj simpatični Svijažski, koji drži pri sebi misli samo za društvenu upotrebu, a ima svakako nekakve druge, nepoznate Ljevinu osnove života; on, sa gomilom čije je ime legion, kao rukovodilac društvenog mnjenja pomoću tuđih misli; pa zatim onaj ozlojeđeni spahija, potpuno pravičan u svojim rasuđivanjima stečenim u životu, ali nepravičan u svojoj ozlojeđenosti prema jednoj celoj klasi, i to najboljoj klasi u Rusiji; pa onda vlastito nezadovoljstvo svojom delatnošću, i nejasna nada da će se naći leka svemu tome - sve se to slivalo u osećanje unutaršnjeg uzbuđenja i očekivanje brzog raspleta.

Ostavši sam u određenoj mu sobi, i ležeći na postelji sa oprugama koje su ga ljuljale neočekivano, pri svakom pokretu njegovih ruku i nogu, Ljevin dugo nije mogao da zaspi. Nijedan razgovor sa Svijažskim, mada je ovaj mnogo šta pametno govorio, nije interesovao Ljevina; dok su tvrđenja spahijina zahtevala razmišljanje. Ljevin se nehotice sećao svake njegove reči, i popravljao je sad u mislima ono što mu je u razgovoru odgovarao.

»Jest, trebalo je da sam mu kazao; vi govorite da naše gazdinstvo ne napreduje zato, što seljak mrzi sva usavršavanja; a ta usavršavanja da treba uvoditi pomoću vlasti. Da, kad gazdinstvo ne bi nikako napredovalo bez tih usavršavanja, vi biste bili u pravu; međutim, ono napreduje tamo gde radnik dejstvuje saglasno sa svojim navikama, kao kod onog starca na polovini puta. Vaše i naše opšte nezadovoljstvo gazdinstvom dokazuje - da smo krivi mi, a ne radnici. Mi odavno već teramo stvari po svome, na evropsku, ne razbirajući za osobine radne snage. Pokušajmo da priznamo radnu snagu ne kao idealnu radnu snagu, već kao ruskog seljaka sa njegovim instinktima, i počecemo uređivati gazdinstvo prema tome. Zamislite - trebalo je da sam mu kazao - vi svoje gazdinstvo vodite, recimo, kao onaj starac; pronašli ste način da zainteresujete radnike za uspeh rada, pronašli ste onu sredinu u usavršavanjima koju oni priznaju. Vi biste tada, ne ispošćavajući zemlju, dobili dvostruko, trostruko više nego pređe. Razdelite popola, dajte polovinu radnoj snazi; ono što će vama ostati, biće više, a i radna snaga dobiće više. Da se to učini, treba spustiti nivo gazdinstva, i zainteresovati radnike za uspeh gazdinstva. Kako da se to uradi, to je pitanje pojedinosti; ali je nesumnjivo da je to moguće.«

Ova misao jako uzbudi Ljevina. Nije spavao pola noći razmišljajući o pojedinostima ostvarenja ove misli. Nije mu bilo u nameri da sutradan otputuje, ali sad je odlučio da se već rano ujutru vrati kući. Osim toga, svastika sa izrezom na haljini izazivala je u njemu osećanje slično stidu i kajanju za učinjeni rđav postupak. Glavno, mora ići, i bez odlaganja: treba predložiti seljacima nov projekat pre nego što se poseju ozima žita, s tim da se seje po novim osnovima. Rešio je Ljevin da preokrene celo svoje gazdinstvo.

XXIX

Izvršenje Ljevinova plana imalo je mnogo teškoća; ali on se borio koliko je imao snage, i postigao je, iako ne ono što je želeo, bar to da je mogao, ne zavaravajući se, verovati da ta stvar vredi da se na njoj radi. Jedna od glavnih teškoća bila je u tome što nije bilo moguće sve zaustaviti, i otpočeti iznova, nego je trebalo premeštati mašinu u samom kretanju.

Kad je onog večera, po povratku kući saopštio nadzorniku svoje planove, nadzornik se sa očitim zadovoljstvom složio s onim delom govora koji je pokazivao da je sve što se dosad radilo bilo glupo i neunosno. Nadzornik reče da on već odavno govori o tome, ali ga niko ne sluša. Što se pak tiče ponude koju mu Ljevin učini - da uzme udela, kao ortak, zajedno s radnicima, u celom preduzeću gazdinstva - nadzornik pokaza samo veliku bojažljivost, i, ne izrazivši nikakvo određeno mišljenje, počeo odmah govoriti kako je preko potrebno da se sutra prevuku ostali snopovi raži, i da se ugari, tako da Ljevin oseti da nadzorniku sad nije do onoga.

Govoreći sa seljacima o toj stvari i predlažući im zemlju na obradu pod novim uslovima, Ljevin takođe naiđe na istu glavnu teškoću: zauzeti su tekućim radovima, nemaju kad da porazmisle da li će imati kakve koristi od toga preduzeća.

Bezazleni seljak, Ivan stočar, kao da je potpuno razumeo Ljevinovu ponudu - da sa porodicom uzme učešća u koristima od stoke - i potpuno se slagao s tim predlogom. Ali kad ga je Ljevin počeo uveravati o budućim koristima, na licu Ivanovu izrazi se uznemirenost i sažaljenje što ne može da sasluša sve dokraja: žurno pronađe nekakav posao koji se nije mogao odlagati: da izbacil vilama seno iz štale, da donese vode, da pokupi đubre.

Druga teškoća bila je u nesavladljivom nepoverenju seljaka: da bi spahija ikada mogao imati ma kakvu drugu svrhu osim želje da ih što više odere. Oni su bili tvrdo uvereni da je njegova prava svrha (ma šta im govorio), uvek u onome što on neće pred njima kazati. I oni sami, izjašnjavajući se, govorili su mnogo, ali nikad nisu kazali ono u čemu je prava njihova svrha. Osim toga

(Ljevin je osećao da je ogorčeni spahija bio u pravu), seljaci su kao prvi i neizmenljivi uslov za ma kakav sporazum stavljali želju da ih ne nagone ni na kakve nove načine gazdinstva i na upotrebu novih oruđa. Oni su priznavali da plug bolje ore, da kultivator radi uspešnije, ali su nalazili stotine razloga zašto ne mogu upotrebljavati ni jedno ni drugo; i mada je on, Ljevin, bio uveren da nivo gazdinstva treba spustiti, ipak mu je bilo žao da se odreče savršenijih oruđa od kojih je korist bila tako očigledna. Ali, bez obzira na sve te teškoće, on je ipak proturio svoje gledište, i s jeseni je posao dobro počeo, ili se bar njemu tako činilo.

U prvo vreme Ljevin je mislio da celo svoje gazdinstvo, kako stoji, preda seljacima, radnicima i nadzornicima, pod novim, drugarskim uslovima; ali se vrlo brzo uverio da je to nemoguće, i rešio se da izdela gazdinstvo. Stočno dvorište, vrt, voćnjak, livade, njive, podeljeni na nekoliko delova, imali su biti zasebne državice. Bezazleni Ivan stočar, koji je, kako se Ljevinu učinilo, najbolje razumeo stvar, sastavio je družinu poglavito od svoje porodice, i postao učesnik u radu sa stokom. Udaljeno polje, koje već osam godina leži zapušteno, uzeše, uz pripomoć pametnog drvodelje Fjodora Rjezunova, šest seljačkih porodica pod novim pogodbama; seljak Šurajev uze pod istim uslovima sav baštovanluk. Ostalo još ostade po starom, ali ova tri dela bila su početak novog uređenja, i zauzeše svu Ljevinovu pažnju.

Istina, u stočnom dvorištu posao nije išao bolje nego pre; Ivan se jako protivio toplim štalama za krave i proizvodnji butera, tvrdeći da kravama na hladnoći manje treba hrane, i da je kajmak izdašniji; tražio je platu kao i pre, i nikako nije razmišljao o tome da novac što ga dobija, nije plata, nego davanje unapred udela u dobiti.

Istina, družina Fjodora Rjezunova nije poorala njivu plugom, pred sejanje, uzduž i popreko, kao što je bilo ugovoreno, a pravdala se time da je vreme bilo kratko. Istina, seljaci iz ove družine, iako su se bili pogodili da posao rade na novoj osnovici, nazivali su tu zemlju ne zajedničkom nego napoličnom, i ne jedanput su i seljaci te družine i sam Rjezunov govorili Ljevinu: »A kako bi bilo da vam damo novce za zemlju, pa ćete i vi biti mirniji, i mi slobodniji.« Osim toga, seljaci su pod raznim izgovorima neprestano odgađali da na toj zemlji naprave s njima pogođenu štalu za stoku, i pokriven deo guvna, sušnicu, i otezali s tim do same zime.

Istina, Šurajev je hteo da uzeti baštovanluk razdeli seljacima u sitnim tablama. On je, očevidno, sasvim natraške, i, kako se činilo, namerno natraške shvatio uslove pod kojima mu je data zemlja.

Istina, Ljevin je, razgovarajući sa seljacima i objašnjavajući im sve koristi

od preduzeća, osećao da seljaci slušaju samo pevanje njegova glasa, a pouzdano znaju samo to da, govorio što govorio, oni se neće dati prevariti. Naročito je to osećao kad je razgovarao sa najpametnijim od svih seljaka, Rjezunovom, opažajući pri tom igranje očiju kod Rjezunova koje je jasno pokazivalo i ruganje Ljevinu, i tvrdi uverenost da, ako neko i bude prevaren, to svakako neće biti on, Rjezunov.

Ali, bez obzira na sve to, Ljevin je smatrao da je stvar pošla, i da će on, vodeći računa i ostajući pri svome, dokazati seljacima buduće koristi od takvog uređenja, i da će onda posao već sam po sebi ići.

Ti poslovi, zajedno sa ostalim gazdinstvom koje je ostalo u njegovim rukama, zajedno sa kancelarijskim radom na svome delu, tako su bili zauzeli celo leto Ljevinu, da gotovo nije ni išao u lov. Krajem avgusta doznade da su Oblonski otišli u Moskvu, doznade to od njihovog momka koji je doneo natrag sedlo. Ljevin je osećao: ne odgovorivši na pismo Darje Aleksandrovne, on je tom svojom neučtivošću, koje se nije mogao bez stida sećati, spalio sve svoje brodove, i nikad više neće otići k njima. Isto je tako postupio i sa Svijažskim, otišao iz kuće bez zbogom. Ni k njima neće više ići. Sad mu je to bilo svejedno. Stvar novog uređenja njegova gazdinstva zanimala ga je kako ga nikad ništa u životu nije zanimalo. Pročitao je knjige koje je uzeo od Svijažskog; nabavio ono što nije imao; pročitao i političko - ekonomske i socijalističke knjige o tome predmetu; ali, kao što je i očekivao, nije našao ništa što bi se odnosilo na posao kakav je on preduzeo. U političko - ekonomskim knjigama, na primer kod Mila [\[116\]](#), koga je na prvom mestu i vatreno izučavao nadajući se svakog trenutka da nađe rešenje pitanja koja su ga zanimala, našao je samo iz uređenja evropske privrede izvedene zakone; ali nikako nije mogao da uvidi zašto ti zakoni, koji se ne mogu primeniti na Rusiju, treba da budu opšti. To isto je našao i u socijalističkim knjigama: ili su to bile lepe ali neprimenljive fantazije, kakvima se on zanosio još kao student; ili ispravke i popravke onoga stanja stvari u koje je Evropa dovedena, i sa kojim zemljoradnja u Rusiji nije imala ničega zajedničkog. Politička ekonomija govorila je: zakoni po kojima se razvilo i razvija bogatstvo Evrope, jesu zakoni opšti i nesumnjivi. Socijalističko učenje govorilo je da razviće po tim zakonima vodi propasti. A ni jedno ni drugo nije davalo ne samo odgovora, nego ni najmanjeg nagoveštaja o tome šta da radi on Ljevin, i svi ruski seljaci i zemljoradnici, sa milionima svojih ruku i desetina zemlje, pa da gazdinstva budu što produktivnija za opšte blagostanje.

Kad se već latio toga posla, on je savesno čitao sve što se odnosilo na njegov predmet, i nameravao da na jesen krene u inostranstvo da tamo na

licu mesta prouči stvar, s tim da mu se po tome pitanju ne desi ono što mu se tako često dešavalo po raznim drugim pitanjima. A dešavalo se to: tek što počne razumevati misao svoga sagovornika i izlagati svoju sopstvenu, odjednom mu dobace: »A jeste li čitali Kaufmana, a Džonsa, a Dibua, a Mičelia^[117]? Pročitajte ih, oni su razradili to pitanje.«

On je sad jasno video da Kaufman i Mičeli nemaju šta da mu kažu. On je znao šta hoće. Video je da Rusija ima lepu zemlju, dobre radnike, i da u nekim slučajevima, kao kod seljaka na polovini puta, radnici i zemlja proizvode mnogo; u većini pak slučajeva, kad se kapital primenjuje na evropski način, proizvode malo; i video da to dolazi samo otuda što radnici hoće da rade, i rade dobro samo kad rade na svoj način, i da taj otpor radnika nije ništa slučajno, već nešto stalno što ima osnova u duhu naroda. Smatrao je da će se ruski narod, čiji je poziv da naseljava i obrađuje ogromne nezauzete prostore, sve dotle dok sve te zemlje ne budu posednute, da će se svesno držati za to potrebnih načina, i da ti načini nikako nisu tako rđavi kao što se obično misli. I to je hteo da dokaže, teorijski u svojoj knjizi, a praktički na svome gazdinstvu.

XXX

Krajem septembra bila je odvučena građa za građenje štale na zemlji koja je bila ustupljena družini; kravlje maslo bilo je prodato i dobit podeljena. Gazdinstvo je na praksi išlo odlično, ili se bar tako činilo Ljevinu. Da bi se cela stvar i teorijski objasnila, i da bi on završio pisanje započetog dela koje je, prema Ljevinovoj zamisli, imalo ne samo da načini prevrat u političkoj ekonomiji, nego da potpuno uništi tu nauku, i udari temelj novoj nauci - o odnosima naroda prema zemlji - potrebno je bilo otići na stranu, proučiti na licu mesta sve što je tamo u tome pravcu bilo urađeno, i ubedljivo dokazati da sve, što je tamo uređeno, nije ono što treba. Ljevin je čekao da proda pšenicu, da uzme novac i krene u inostranstvo. Ali, počese kiše, i ne dadoše da se priberu zaostala žita i krompir; obustaviše sve radove, pa čak i prodaju pšenice. Po putevima je bilo neprolazno blato i dve vodenice je odnela poplava; vreme sve gore i gore.

Septembra 30. pojavi se izjutra sunce, i Ljevin, nadajući se lepom vremenu, poče odlučno da se sprema za put. Naredi da se izaspe pšenica, posla nadzornika kod kupca da primi novac, a sam pođe da učini poslednje rasporede u gazdinstvu, pred odlazak.

Svršivši sve poslove, sav mokar od kiše koja mu je po kožuhu curila čas za vrat, čas u sare od čizama, ali osećajući dobro i uzbuđeno duševno stanje, Ljevin se uveče vraćao kući. Nepogoda međutim postade uveče još gora: cigančići su tako jako šibali mokrog konja, koji je tresao glavom i ušima, da je morao ići poprečke; Ljevinu je pod bašlikom bilo dobro, i on je veselo pogledao oko sebe; čas na mutne potoke koji su jurili po kolovozima, čas na kaplje koje su visile na svakoj ogoleloj grančici, čas na bele gomilice nerastopljenih cigančića po daskama mosta, čas na sočno i još mesnato lišće parazita koje se u gustim slojevima gomilalo oko ogolelog drveta. Ne mareći za mračnost okolne prirode, on se osećao osobito uzbuđen. Razgovori sa seljacima iz udaljenih sela pokazivali su da se oni počinju navikavati na svoje nove odnose. Starac sluga, kod koga je svraćao da se osuši, očevitno je odobravao Ljevinov plan, i sam je predlagao da stupi s njim u ortakluk za

kupovanje stoke.

»Treba samo uporno da idem cilju, i uspeću - mislio je Ljevin - a ima se rašta truditi i raditi. To nije moja lična stvar, nego je tu pitanje opštega dobra. Celo gazdinstvo, a što je glavno položaj celoga naroda moraju se potpuno izmeniti. Umesto sirotinje - opšte bogatstvo, zadovoljstvo; umesto neprijateljstva - sloga i zajednica interesa. Jednom reči, beskrvna revolucija, ali najveća revolucija; s početka u malom krugu našega sreza, zatim u guberniji, Rusiji, celome svetu. Jer, pravična misao ne može ne biti plodonosna. Jest, to je cilj radi koga вреди raditi. A okolnost što sam to ja, Kostja Ljevin, onaj što je došao na bal u crnoj vratnoj marami, koga je odbila Ščerbacka, i koji je sam po sebi žalostan i neznatan - to ništa ne znači. Uveren sam da se Franklin takođe osećao neznatan, i isto tako nije verovao u sebe kad je mislio o sebi. To ništa ne znači. I on je verovatno imao svoju Agafju Mihailovnu, kojoj je poveravao svoje tajne.«

Sa takvim mislima Ljevin je već u sam mrak došao kući.

Nadzornik koji je bio kod trgovca, vratio se i doneo deo novaca za pšenicu. Ugovor je sa starcem slugom načinjen; a usput je nadzornik doznao da su žita svuda ostala na njivama, tako da njegovih sto šezdeset krstina nisu ništa u poređenju sa onim što je bilo kod drugih.

Posle ručka, Ljevin, kao i obično, sede s knjigom u naslonjaču, i čitajući nastavi razmišljanje o svome putu u inostranstvo u vezi sa delom koje piše. Sada je jasno stajao pred njim sav značaj njegovog dela, i u njegovom umu sami se po sebi slagahu čitavi periodi koji izražavaju suštinu njegovih misli. »Ovo treba zapisati - pomisli on. - Ovo treba da bude kratak uvod, koji sam pre smatrao za suvišan.« Ustade i pođe stolu za pisanje; Laska, koja je ležala kraj njegovih nogu, takođe ustade i pogleda u njega kao da ga pita; kuda ćemo? Ali za pisanje nije imao vremena, jer behu došli upravnici da prime naredbe, i Ljevin iziđe pred njih u predsoblje.

Posle naredbe, to jest rasporeda rada za sutrašnji dan, i prijema sviiju seljaka koji su imali posla kod njega, Ljevin ode u kabinet i sede za posao. Laska leže pod sto; Agafja Mihailovna sa pletivom na svoje mesto.

Pošto je pisao neko vreme, Ljevin se odjednom sa neobičnom živošću seti Kiti, njenog otkaza, i poslednjeg susreta. Ustade i poče hodati po sobi.

- Dosta je čamovanja - reče mu Agafja Mihailovna. - Zašto sedite kod kuće? Što ne idete u neku zimsku banju, kad ste sve spremili?

- Pa ja i putujem prekosutra, Agafja Mihailovna. Treba delo svoje da dovršim.

- Kakvo delo! Kao da ste malo nagradili seljake! Oni sad govore: vaš će gospodin za to dobiti nagradu od cara. Čudnovato: što se toliko brinete o seljacima?

- Ja se ne brinem o njima, radim za sebe.

Agafja Mihailovna znala je sve pojedinosti Ljevinovih planova u gazdinstvu. Ljevin je često izlagao pred njom svoje misli sa svima tančinama, i često se prepirao s njom ne slažući se s njenim objašnjenjima. Ali sad, ona je sasvim drukčije razumela ono što joj je on rekao.

- Zna se da o svojoj duši treba svako najviše da misli - reče ona s uzdahom. - Eno, šta fali Parfjonu Denisiču što je bio nepismen, umro je tako da mu svako pozavidi - reče za nedavno umrlog slugu. - Pričestili ga lepo i očitali mu ishodnicu.

- Ja ne govorim o tome - reče on. - Ja kažem da radim za svoju korist. Za mene je korisnije ako seljaci bolje rade.

- Možete vi raditi što hoćete, ako je on lenština, on će vodu u rešeto sipati. Ako ima savesti on će raditi, a ako nema, ništa ne pomaže.

- Pa vi mi sami kažete da Ivan sad bolje stoku nadgleda?

- Ja kažem jedno - odgovori Agafja Mihailovna, očevidno ne slučajno, nego sa strogom doslednošću u mislima - vi treba da se ženite, eto to!

Kad Agafja Mihailovna spomenu baš ono o čemu je on maločas mislio, Ljevin se naljuti i uvredi. Namršti se, i, ne odgovarajući joj, sede opet za posao, i ponavljaše u sebi sve što je mislio o značaju toga posla. Pokatkad bi samo u tišini osluškivao zvuke igala Agafje Mihailovne, i sećajući se onoga čega nije hteo da se seća, opet se mrštio.

U devet časova začuše se praporci i potmulo truckanje kola po blatu.

- E, evo vam gostiju, neće vam biti dosadno - reče Agafja Mihailovna ustajući i prilazeći vratima. Ali je Ljevin prestiže. Posao mu nije išao od ruke, i on se radovao gostu kojem bilo.

XXXI

Strčavši do polovine stepenica Ljevin ču u predsoblju poznati zvuk kašljanja; no nije ga čuo jasno zbog zvuka svojih koraka, pa je pomislio da se prevario; ali zatim ugleda dugačku, koščatu, poznatu priliku, i pomisli da se sad više ne može varati; pa se još ponada da se vara, i da ovaj dugački čovek, koji skida budnu i iskašljava se, nije njegov brat Nikolaj.

Ljevin je voleo svoga brata, ali biti zajedno s njim, to su za njega bile prave muke. A sada, kad je pod uticajem misli koja mu dođe u glavu, i zbog napomene Agafje Mihailovne, bio nesređen i zbunjen, predstojeći sastanak sa bratom činio mu se osobito težak. Umesto veselog i zdravog tuđinca gosta koji bi ga razonodio u njegovoj duševnoj nesređenosti, morao je da se sastane s bratom koji ga poznaje skroz, koji će izazvati u njemu najintimnije misli, prinuditi ga da se temeljno izjašnjava. A to on nije želeo.

Ljuteći se na samog sebe zbog ovog gadnog osećanja, Ljevin strča u predsoblje. Čim izbliza ugleda brata, osećanje ličnog razočaranja odmah iščeze, i na njegovo mesto dođe sažaljenje. Koliko je god već i pre bio strašan brat Nikolaj zbog svoje mršavosti i bolesti, sad je još više omršao i iznemogao. To beše kostur pokriven kožom.

Nikolaj je stajao u predsoblju, trzao dugačak svoj vrat, i skidajući s njega šal smešio se neobično žalosno. Kad spazi ovaj osmejak, smiren i pokoran, Ljevin oseti da mu se grlo grčevito steže.

- Evo, dođoh k tebi - reče Nikolaj muklim glasom ne dižući ni za trenutak očiju s lica bratova. - Odavno sam hteo, ali sve sam nešto bolestan. Sad sam se dobro popravio - govorio je i gladio bradu velikim, mršavim dlanovima.

- Jest, jest! - odgovori Ljevin. I još ga više obuze strah kad je, ljubeći se, osetio mršavost bratovog tela i izbliza video njegove velike oči koje su čudno sjajile.

Nekoliko nedelja ranije Konstantin Ljevin je pisao bratu da posle prodaje još maloga dela nepodeljene zemlje, brat ima da primi za svoj deo oko dve hiljade rubalja.

Nikolaj reče da je, eto, došao da primi taj novac, a poglavito da se odmori u svome gnezdu, da se dotakne zemlje da bi, kao ono nekadašnji junaci dobio snagu za predstojeći rad. Uza svu uvećanu pogrbljenost, uza svu poražavajuću mršavost onako visokog čoveka, Nikolajevi pokreti, kao i obično, bili su brzi i nagli. Ljevin ga uvede u kabinet.

Brat se presvuče s osobitom pažljivošću, što pređe nije bivalo, začeslja retku kosu pravih vlasi, i osmejujući se pođe gore.

Bio je u najprijatnijem i najveselijem duševnom raspoloženju, onakav kakvog ga se iz detinjstva sećao Ljevin. Pominjao je čak i Sergija Ivanoviča bez mržnje. Kad vide Agafju Mihailovnu, našali se s njom i počeo da je raspituje za stare sluge. Vest o smrti Parfjona Desiniča neprijatno ga dirnu. Na licu mu se izrazi strah; ali se brzo opet povрати.

- Pa, bio je već star - reče Nikolaj i promeni razgovor. - Da, da provedem kod tebe mesec. - dva, a zatim u Moskvu. Mjahkov mi je, znaš, obećao mesto, hoću da stupim u službu. Sad ću urediti svoj život sasvim drukčije - nastavi on. - Znaš li da sam uklonio onu ženu?

- Mariju Nikolajevnu? Kako, zbog čega?

- Ah, to je jedna odvratna žena! Načinila mi je masu neprijatnosti. - Ali ne ispriča kakve su bile te neprijatnosti. Tek ne može reći da je Mariju Nikolajevnu oterao zato što mu je dala slab čaj, a poglavito zato što ga je negovala kao da je bolesnik. - Zatim, hoću sad uopšte da promenim način života. Ja sam, razume se, kao i svi, činio gluposti; imanje - to je poslednja stvar, nije mi ga žao. Samo zdravlje, a zdravlje se, hvala bogu, popravilo.

Ljevin je slušao, i smišljao, ali nije mogao smisliti šta da kaže. Verovatno je Nikolaj to osećao, te počeo da raspituje brata o njegovim poslovima; a Ljevinu je dobrodošlo da govori o sebi, jer je tako mogao da govori bez pretvaranja. On ispriča bratu svoje planove i radove.

Brat je slušao, ali se očividno nije interesovao time.

Ova dva čoveka bila su tako srodna i bliska jedan drugome, da je najmanji pokret, ton glasa, govorio obojici više nego sve što se rečima može iskazati.

I sad su obojica imali istu misao - bolest, i blizina smrti Nikolajeve koja je potiskivala ostalo. Ali ni jedan ni drugi nije smeo govoriti o smrti, i stoga, šta bilo da su govorili nije izražavalo ono što ih zanima, bilo je laž. Nikad se Ljevin nije više radovao što se okončalo veče i što treba ići na spavanje. Nikada, ni s kakvim tuđincem, ni pri kakvoj zvaničnoj poseti, nije bio tako neprirodan i lažan, kao što je bio sada. Svest o toj neprirodnosti, i kajanje zbog nje, činili su ga još neprirodnijim. Plakalo mu se za ljubljenim bratom

koji umire, međutim mora da sluša i da podržava razgovor o tome da će živeti.

Kako je u kući bilo vlažno, a samo su jednu sobu ložili, Ljevin je smestio brata da spava u njegovoj sobi za spavanje, iza pregrade.

Brat je legao, i, spavao ne spavao, kao svaki bolesnik, prevrtao se, kašljao, i kad nije mogao da iskašlje, nešto gundao. Ponekad, kad bi teško disao, govorio je: »Ah, bože moj!« Ponekad, kad ga je ispljuvak gušio, ljutito je izgovarao: »A! do vraga!« Ljevin dugo nije zaspao slušajući ga. Misli su mu bile najrazličnije, ali svršetak svih misli bio je uvek jedan - smrt.

Smrt, neizbežni kraj svega, prvi put stade pred njega sa neodoljivom snagom. I ova smrt, koja je, eto, bila tu, u ljubljenom bratu što u polusnu ječi, i ravnodušno, po navici, doziva čas boga čas đavola, i ta smrt nije bila tako daleka kao što mu se pređe činilo. Ona je bila i u njemu samom - on je to osećao. Ako ne sad, a ono sutra; ako ne sutra, ono kroz trideset godina, ali zar to nije svejedno? A kakva je ta neizbežna smrt, ne samo da nije znao, ne samo da nikad nije ni mislio o njoj, nego nije umeo i nije smeo da misli o tome.

»Ja radim, hoću nešto da uradim, a zaboravio sam da će se sve svršiti, da ima - smrt. Sedeo je u mraku na postelji, zgrčio se, obuhvatio kolena, i uzdržavajući disanje usled napregnutosti misli, razmišljao. Ali, što je više naprezao misao, sve mu je jasnije postajalo da je to nesumnjivo tako: da je on zaista zaboravio, propustio u životu jednu majušnu okolnost, - da dolazi smrt, da će se sve svršiti, da ne vredi ništa ni počinjati, i da se svemu tome nikako ne može pomoći. Jest, to je užasno, ali je tako.

»Ali ja sam još živ! I sada, šta da radim, šta da radim!« govorio je u očajanju. Zapali sveću i obazrivo ustade, pođe ka ogledalu i počeo posmatrati u njemu lice i kosu. Da, na slepim očima kosa je počela da sedi. On zinu. Zadnji zubi počeli su da se kvare. On zasuka rukave na snažnim mišicama. Da, snage je mnogo. Ali je i Nikoljenjka, koji eno tamo diše ostacima svojih pluća, imao takođe zdravo telo.

I odjednom se seti kako su kao deca zajedno spavali, i kako su samo čekali da Fjodor Bogdanič zamakne za vrata, pa da se počnu gađati uzglavnicima i kikitati se, neuzdržljivo se kikitati, tako da ni strah od Fjodora Bogdaniča nije mogao zaustaviti prekomerni izliv saznanja o sreći od života. »A sad, tamo upale prazne grudi... a ja, ne znam ni zašto, ni šta će sa mnom biti...«

- Kha! kha! Do vraga! Šta si se ushodao, što ne spavaš? - začu se glas bratov.

- Tako, ne znam ni sam, nesanica.

- A ja sam dobro spavao; sad se više ne znojim. Evo vidi, pipni košulju. Je li da nema znoja?

Ljevin opipa košulju, vrati se iza pregrade, ugasi sveću, ali još dugo nije mogao da zaspi. Tek što pitanje: kako da se živi, postade malo jasnije, odjednom iziđe pred njega novo nerazrešivo pitanje - smrt.

»Da, on umire, i umreće na proleće, a kako da mu pomognem? Šta mu mogu kazati? Šta ja znam o tome? Ja sam čak zaboravio da toga ima.

XXXII

Ljevin je već odavno primetio: kad u opštenju s ljudima postane već dosadno od njihove suviše popustljivosti i poniznosti, onda će vrlo brzo postati neizdržljivo od njihovog suvišnog iziskivanja i zajedljivosti. Osećao je da će se desiti i s bratom. I zbilja, blagost brata Nikolaja nije trajala dugo. Već sutradan je postao razdražljiv, i naročito je izazivao brata dirajući ga u najosetljivija mesta.

Ljevin je osećao da je kriv, ali nije to mogao da popravi. Osećao je: kad se obojica ne bi pretvarali, već govorili ono što se zove govor od srca, to jest, samo ono što istinski misle i osećaju, onda bi samo gledali jedan drugom u oči, Konstantin bi jednako govorio: »Ti ćeš umreti, ti ćeš umreti!«; a Nikolaj bi samo odgovarao: »Znam da ću umreti, ali se bojim, bojim, bojim!« I dugo ništa ne bi govorili, kad bi govorili od srca. Ali tako se ne može živeti, i zato se Konstantin starao da radi ono što se celog veka starao da radi, i nije umeo, ono što su, po njegovom opažanju, mnogi tako dobro umeli da rade, i bez čega se i ne može živeti: starao se da govori ono što misli; i stalno je osećao da to izlazi lažno, da ga brat hvata u tome i da se zbog toga ljuti.

Trećeg dana Nikolaj izazva brata: da mu Ljevin opet saopšti svoj plan; i ne samo da je počeo plan osuđivati, nego ga je namerno počeo mešati sa komunizmom.

- Ti si uzeo tuđu misao, ali si je unakazio i hoćeš da je primenjuješ onamo gde se ne može primeniti.

- A ja ti kažem da to nema s komunizmom ničeg zajedničkog. Oni odbacuju pravo sopstvenosti, kapital, nasleđivanje; a ja, ne odričući taj glavni stimul (Ljevinu je bilo neprijatno što upotrebljava takve reči, ali otkako se zaneo svojim poslom nehotice je počeo češće i češće da upotrebljava strane reči), hoću samo da regulišem rad.

- Pa u tome i jeste stvar: ti si uzeo tuđu misao, odsekao od nje sve ono što sadrži njenu snagu, i sad uveravaš da je to nešto novo - reče Nikolaj ljutito trzajući vratom u vratnoj marami.

- Ali moja misao nema ničega opšteg sa...

- Tamo - pakosno blešteći očima i ironično se osmejkujući govorio je Nikolaj Ljevin - tamo ima izvesne draži, kako da kažem, ima geometrijske tačnosti, nesumnjivosti. Možebiti da je to utopija. Ali ako uzmemo da se od cele prošlosti može načiniti *tabula rasa*:^[118] nema svojine, nema porodice, onda će se i rad urediti. A kod tebe nema ničega...

- Zašto brkaš? Ja nikad nisam bio komunista.

- A ja sam bio, i nalazim da je za to još rano, ali je to pametno i ima budućnosti, kao i hrišćanstvo u prvim vekovima.

- Ja pak mislim da radnu snagu treba ispitivati s prirodnjačke tačke gledišta, to jest, izučiti je, upoznati njene osobine i...

- Ali to je sasvim uzalud. Ta snaga, prema stepenu svoga razvića, sama nalazi izvestan način delatnosti. Svuda je ranije bilo robova, zatim *meta-yers*; ^[119] i kod nas ima napolice, ima zakupa, ima nadničara - šta još tražiš?

Ljevin se odjednom razgnevi na ove reči, jer se u dubini duše bojao da tu ima istine - da je istina da on hoće da balansira između komunizma i određenih oblika - a to jedva da je moguće.

- Ja tražim načina da radim produktivno, i za sebe i za radnike. Ja hoću da uredim... - odgovori on vatreno.

- Ništa ti nećeš da urediš; ti, kao što si celog veka živeo, hoćeš prosto da budeš originalan, hoćeš da pokažeš da ne eksploatiš seljake prosto, nego sa idejom.

- Lepo, ti tako misliš, i dosta! - odgovori Ljevin osećajući da mu mišić na levom obrazu neuzdržljivo igra.

- Ti nisi imao, i nemaš uverenja, već samo hoćeš da umiriš svoje častoljublje.

- Lepo, i molim te, ostavi me.

- I ostaviću te! I odavno je to trebalo, idi do đavola! I žalim što sam i došao!

Ma koliko se Ljevin zatim trudio da umiri brata, Nikolaj nije hteo ništa da čuje; govorio je da je mnogo bolje da se razidu; Konstantin je video da je bratu život postao prosto neizdržljiv.

Nikolaj se već sasvim bio spremio da otputuje kad Konstantin opet dođe k njemu i neprirodno ga zamoli da oprostí ako ga je čime uvredio.

- A, velikodušnost! - reče Nikolaj i osmehnu se. - Ako baš hoćeš da ti imaš pravo, mogu ti učiniti to zadovoljstvo. Ti si u pravu, ali ja ipak odlazim!

Pred sam polazak, Nikolaj se poljubi s bratom i reče, odjednom nekako čudnovato ozbiljno pogledavši u brata:

- Ipak, ne sećaj me se po zlu, Kostja! - i glas mu zadrhta.

To su bile jedine reči koje su izgovorene iskreno. Ljevin je znao da se pod tim rečima podrazumeva: »ti vidiš i znaš da je meni rđavo, i da se, možebiti, više nećemo videti«. Ljevin je video to i suze mu linuše iz očiju. On još jedanput poljubi brata, ali ništa nije mogao, niti je umeo da mu kaže.

Trećeg dana po odlasku bratovu i Ljevin otputova za inostranstvo. Susreo se na železničkoj stanici sa Ščerbackim, bratom od strica Kiti; Ljevin iznenadi Ščerbackog svojim sumornim izgledom.

- Šta ti je? - upita ga ovaj.

- Ništa, onako, malo je radosti na svetu.

- Kako malo? Eto mesto u nekakav Miluz, hajdemo zajedno u Pariz, da vidiš kako je veselo.

- Ne, ja sam svoje svršio. Vreme je da se mre.

- Ene sad! - smejući se reče Ščerbacki.

Ja se tek spremam da počnem.

- Pa i ja sam tako doskora mislio, ali sad znam da ću skoro umreti.

Ljevin je govorio što je istinski mislio u poslednje vreme. U svemu je video samo smrt, ili približavanje k njoj. Ali, započeti posao utoliko ga je više zanimao. Treba ipak nekako živeti dok smrt ne dođe. Tama je pokrila za njega sve; no baš zbog te tame on je osećao da je jedini rukovodni trag u toj tami bilo njegovo delo, i svom se snagom hvatao za nj i držao se njega.

ČETVRTI DEO

I

Karenjini, muž i žena, živeli su i dalje u jednoj kući, viđali su se svaki dan, ali su bili potpuno tuđi jedno drugome. Aleksije Aleksandrovič postavio je za pravilo da svakog dana viđa ženu, kako posluga ne bi imala prava da čini pretpostavke, ali je izbegavao da ruča kod kuće. Vronski nikako nije dolazio u kuću Aleksija Aleksandroviča, ali se Ana viđala s njim van kuće, i muž je to znao.

Položaj je bio mučan za sve troje, i niko od njih ne bi bio u stanju da proživi ciglo jedan dan u tome položaju, da nije očekivao da će se on izmeniti, i da je ovo samo privremena žalosna teškoća koja će proći. Aleksije Aleksandrovič očekivao je da ta ljubavna strast prođe, kao što i sve drugo prolazi; da će se onda sve zaboraviti, i njegovo ime ostati neosramoćeno. Ana, od koje je zavisio ovaj položaj i za koju je on bio najteži, podnosila ga je zato što je ne samo očekivala, nego i tvrdo bila uverena da će se sve to, i to vrlo brzo, rasplesti i objasniti. Ona nikako nije znala šta je to što će rasplesti položaj, ali je tvrdo verovala da će to nešto doći sad vrlo brzo. Vronski i nehotice joj se potčinjavajući, takođe je očekivao nešto od njega nezavisno, što mora ukloniti sve teškoće.

Usred zime, Vronski je vrlo dosadno proveo jednu nedelju dana. Bio je određen da prati nekog stranog princa koji je doputovao u Petrograd, i da mu pokazuje znamenitosti Petrograda. Vronski, sam po sebi ličan čovek, a vešt ujedno da se drži dostojanstveno - učtivo i da se kako treba ophodi s takvim licima, iz tih razloga je i bio određen da prati princa. Ali dužnost njegova činila mu se vrlo teška. Princ nije želeo da propusti ništa o čemu bi ga mogli upitati kod kuće: je li to i to video u Rusiji? a sam je želeo, ukoliko je moguće, da okuša ruska zadovoljstva. Vronski je imao da mu bude vođ i u jednom i u drugom. Pre podne su išli da razgledaju znamenitosti; uveče su učestvovali u narodnim zadovoljstvima. Princ je bio, čak i za prinčeve, neobično zdrav; gimnastikom i dobrom negom tela razvio je u sebi takvu snagu da je, bez obzira na suvišna zadovoljstva kojima se odavao, ostajao svež kao veliki, zelen, gladak holandski krastavac. Princ je mnogo putovao, i

nalazio da se jedna od glavnih koristi sadašnje lakoće saobraćaja sastoji u pristupačnosti ka narodnim zadovoljstvima. Bio je u Španiji, i tamo priređivao serenade i zbližio se sa Španjolkom koja je svirala na mandolini. U Švajcarskoj je ubio gemzu^[120]. U Engleskoj je jahao u crvenom fraku preko plotova, i za opkladu ubio dve stotine fazana. U Turskoj je bio u haremu; u Indiji je putovao na slonu; i sad, u Rusiji, hteo je da oproba sva ruska zadovoljstva.

Vronski, koji je bio uz njega postavljen kao neki glavni ceremonijar, imao je dosta muke oko rasporeda svih ruskih zadovoljstava koja su razna lica predlagala princu. Na programu su bili i trkački konji, i ruske palaćinke, i lov na medvede, i trojke, i Cigani, i pijanke sa ruskim razbijanjem posuđa. Princ je sa neobičnom lakoćom usvojio ruski duh, razbijao služavnike sa posuđem, stavljao Ciganku sebi u krilo, i činilo se kao da pita: šta ima još, zar se samo u ovome sastoji ruski duh?

U samoj pak stvari, od svih ruskih zadovoljstava princu su se najviše sviđale francuske glumice, balerine, i šampanj sa belim pečatom. Vronski je navikao na prinčeve, ali - da li zbog toga što se on sam u poslednje vreme promenio, ili od suviše velike blizine s ovim princem - ta nedelja bila mu je vrlo teška. Cele nedelje, bez prestanka, osećao se kao čovek koji se našao sa opasnim ludakom, boji se ludaka, i u isto vreme, zbog blizine s njim, boji se i za svoj um. Vronski je neprestano osećao potrebu da ton stroge službene učtivosti ni za jedan sekund ne popusti kod njega, kako ne bi došlo do toga da bude uvređen. Način na koji se princ ophodio sa licima koja su se, na veliko čuđenje Vronskog, iz petnih žila upinjala da mu pruže ruska zadovoljstva, bio je prezriv. Njegov sud o ruskom ženskinju, koje je želeo da prouči, više je puta primorao Vronskog da pocrvenn od negodovanja. Glavni pak uzrok zbog čega je princ bio osobito težak Vronskom, bio je u tome što je Vronski i nehotice video u njemu samoga sebe. A što je video u tom ogledalu, nije laskalo njegovom častoljublju. To je bio vrlo glup, vrlo samouveren, vrlo zdrav, i vrlo čist čovek, i ništa više. Princ je bio džentlmen - to je istina, Vronski to nije mogao odricati. Bio je odmeren i dostojanstven sa višima, slobodan i jednostavan u ophođenju sa sebi ravnima, i prezrivo dobrodušan sa nižima. Vronski je i sam bio takav, i smatrao to za visoku osobiiu; ali kada je on sad u odnosu prema princu bio niži, prezrivo dobrodušni odnos princa prema njemu jako ga je bunio.

»Ne goveće, već glupa govedina! Da li je moguće da sam i ja takav?« mislio je Vronski.

Bilo kako mu drago, tek, kad se sedmog dana oprostio s princem pred njegov odlazak u Moskvu, i kad mu je princ zahvalio, bio je srećan što se

izbavio i nezgodnog položaja i neprijatnog ogledala. Oprostio se s princem na stanici, pri povratku iz lova na medvede, gde su cele noći bila prikazivana ruska junaštva.

II

Kad se vratio kući, Vronski je našao u svojoj sobi pisamce od Ane. Ona je pisala: »Ja sam bolesna i nesrećna. Ne mogu izlaziti, ali ne mogu ni da vas ne vidim. Dođite večeras. U sedam časova Aleksije Aleksandrovič ide u savet i ostaće tamo do deset.« Razmislivši malo o čudnovatosti: što ga ona zove k sebi ne mareći za zahtev muža da ga u kući ne prima, on reši da ode.

Vronski je te zime bio proizveden za pukovnika, izišao je iz puka i stanovao sam. Posle ručka, leže na divan; pet minuta prodoše u sećanjima na ružne prizore koje je video poslednjih dana, pomešaše se i vezaše za predstavu o Ani, i o seljaku-zidaru koji je igrao važnu ulogu u lovu na medvede - i Vronski zaspao. A probudi se u mraku dršćući od straha, i brzo zapali sveću. »Šta je to? Šta li sam tako strašno snevao? Da, da. Seljak-zidar, čini mi se; mali i prljav, sa razbarušenom bradom, nagnuo se, nešto radi, i odjednom počinje govoriti francuski nekakve čudnovate reči. Da, više ničega nije bilo u snu - reče on u sebi. - Ali zašto je to bilo tako strašno?« I opet se jasno seti seljaka, i onih neverovatnih francuskih reči koje je govorio seljak - i jeza straha prođe mu po leđima.

»Gluposti!«, pomisli Vronski i pogleda na sat.

Bilo je već osam i po časova. On pozva momka, žurno se obuče i iziđe na stepenice potpuno zaboravivši san. Mučilo ga je samo što je zakasnio. Približujući se domu Karenjinih pogleda na sat i vide da je bilo deset minuta do devet. Visoke uske karuce, u koje behu upregnuta dva zelenka, stajale su kraj ulaza. Poznao je Anine karuce. »Ana dolazi k meni - pomisli Vronski - i bolje bi bilo. Neprijatno mi je da ulazim u ovu kuću. Ali svejedno; ne mogu se kriti«, reče u sebi, i sa onim još u detinjstvu primljenim ponašanjem čoveka koji nema čega da se stidi, Vronski iziđe iz saonica i priđe vratima. Vrata se otvoriše i vratar sa pledom preko ruke viknu kočijaša. Vronski, nenavikao da primećuje pojedinosti, primeti međutim sada začuđeni izraz s kojim je vratar gledao u njega. Na samim vratima Vronski se gotovo sudari sa Aleksijem Aleksandrovičem. Svetlost je pravo osvetljavala beskrvno, oronulo lice pod crnim šeširom, i beo okovratnik koji je bleštao iza dabrove jake na kaputu.

Nepomične tamne oči Karenjinove upiše se u lice Vronskoga. Vronski se pokloni, a Aleksije Aleksandrovič, mičući ustima kao da žvaće, podiže ruku k šesiru i prođe. Vronski je video kako je on, ne osvrćući se, seo u kola, uzeo kroz prozor pled i dogled, i otišao. Vronski uđe u predsoblje. Obrve mu behu natmurene, a oči sijahu pakosnim i oholim osmejkom.

»Ala je ovo položaj! - pomisli on. - Kad bi on hteo da se bori, da štiti svoju čast, ja bih mogao dejstvovati i izraziti svoja osećanja; ali ta slabost, ili podlost... On me stavlja u položaj varalice, dok međutim ja nisam hteo, i neću to da budem.«

Otkako se u parku Vrede objasnio s Anom, misli Vronskoga su se izmenile. I nehotice se pokoravajući slabosti Aninoj, koja mu se sva predavala, i samo od njega očekivala rešenje svoje sudbine, pokoravajući se unapred svemu, davno je prestao da misli da bi se ova ljubavna veza mogla svršiti onako kao što je mislio tada. Njegovi častoljubivi planovi odoše opet u pozadinu, i on, osećajući da je izišao iz kruga delatnosti u kojem je sve bilo određeno, predavao se sav svome osećanju, a to ga je osećanje sve jače i jače vezivalo za nju.

Još u predsoblju je čuo njene korake koji su se udaljavali. Razumede da ga je ona očekivala, prisluškivala, i sad se vraćala u salon.

- Ah! - viknu ona kad ga ugleda, i uz prve zvuke njena glasa pojaviše se i suze - ah, ako ovo i dalje potraje, onda će se i desiti mnogo, mnogo pre!

- Šta, draga moja?

- Šta? Čekam, mučim se, sat, dva... Ne, neću!... Ne mogu se svađati s tobom. Izvesno nisi mogao. Ne, neću!

Ona metnu obe ruke na njegova ramena i dugo ga gledaše dubokim, ushićenim, i u isto vreme ispitujućim pogledom. Proučavala je njegovo lice: šta je bilo otkad ga nije videla. Kao pri svakom sastanku, Ana je sažimala u mislima ujedno idejnu predstavu o njemu (nesravnjeno bolju, stvarno nemoguću) s njim kakav je bio u stvarnosti.

III

- Jesi li ga sreo? - upita, kad sedoš e za sto ispod lampe. - To ti je kazna što si odocneo.

- Da, ali kako to? On je trebalo da bude u savetu?

- Bio je i vratio se, pa opet otišao nekuda. Ništa zato. Ne govori o tome. Gde si bio? Sve s princem?

Ana je znala sve pojedinosti njegovog života. On htede reći kako nije spavao celu noć, i zato zaspao, ali gledajući u njeno uzbuđeno i srećno lice beše mu zazorno. I reče da je morao ići da podnese izveštaj o odlasku prinčevu.

- Ali sad se svršilo? On je oputovao?

- Hvala bogu, svršilo se! Ne možeš verovati koliko mi je to bilo dosadno.

- Zašto? Pa to je svakidašnji život sviju vas, mladih ljudi - reče ona nabravši obrve; pa uze ručni rad koji je ležao na stolu, i poč e, ne gledajući u Vronskog, da izvlači iz njega kukicu.

- Ja sam već odavno raskinuo sa takvim životom - reče on č udeći se promeni izraza na njenom licu, i starajući se da shvati značenje tog izraza. - I priznajem - reče smešeći se i pokazujući svoje č este bele zube - da sam ove nedelje gledao sebe u ogledalu posmatrajući taj život, i bilo mi je neprijatno.

Ona je držala u rukama rad, ali nije radila, nego je gledala u njega neobičnim, sjajnim, i neprijateljskim pogledom.

- Jutros je Liza svračala k meni - one se još ne boje da mi dolaze, ne mareći za Lidiju Ivanovnu - umetnu ona - pa mi je pričala o vašem Atinskom večeru. Kakva gadost!

- Tek što sam hteo da kažem da...

Ona ga prekide:

- To je bila *Therese*, koju si znao pre?

- Hteo sam da kažem...

- Kako ste vi muškarci gadni! Kako ne možete da zamislite da žena ne može to zaboraviti - govorila je žesteći se više i više i otkrivajući time uzrok svoje ljutine. - Osobito žena koja ne može znati tvoj život. Šta ja znam? Šta sam znala? - govorila je - ono što mi ti kažeš. A po čemu znam da li si mi istinu govorio?...

- Ana! Ti me vređaš. Zar mi ne veruješ? Zar ti nisam rekao da u meni nema misli koju ti ne bih poverio?

- Da, da - reče ona trudeći se da odagna ljubomorne misli. - Samo, kad bi ti znao kako je meni teško! Ja ti verujem, verujem... Dakle, šta si hteo da kažeš?

On se nije mogao odjednom setiti šta je hteo da kaže. Nastupi ljubomore koji su se u poslednje vreme sve češće javljali kod nje, užasavali su ga, i ma koliko da se starao da to od nje sakrije, rashlađivali ga prema njoj, bez obzira na to što je znao da je uzrok ljubomori bila ljubav prema njemu. Koliko je puta govorio sebi: da je Anina ljubav njegova sreća; i zbilja, ona ga je volela kako samo može voleti žena za koju je ljubav pretežnija no sva ostala blaga u životu - ali, on je sad mnogo dalje od sreće nego onda kad je pošao za njom iz Moskve. Tada je smatrao sebe nesrećnim, ali sreća je bila u budućnosti; sad je pak osećao da najlepša sreća leži u prošlosti. Ana je sasvim drukčija nego kad ju je video prvi put. I moralno i fizički ona se promenila na gore. Raskrupnjala se, a na licu, kad je govorila o glumici, stajao je pakostan, nakazan izraz. On je gledao u nju kao što čovek gleda u uveo cvetak koji je otkinuo, i u kojem jedva raspoznaje lepotu radi koje ga je otkinuo i upropastio. Uza sve to, osećao je da je onda, kad je njegova ljubav bila jača, mogao, da je to jako zaželeo, iščupati tu ljubav iz svoga srca; a sad, kad mu se, kao u ovom trenutku, činilo da ne oseća ljubav prema njoj, znao je da veza s njom ne može biti raskinuta.

- Pa dela, reci mi šta si hteo da mi kažeš o princu? Oterala sam, oterala đavola - dodade ona. Đavolom su između sebe nazivali ljubomoru. - Da, počeo si da pričaš o princu? Zašto ti je bilo tako teško?

- Ah, neizdržljivo! - reče on starajući se da nađe konac izgubljene misli. - Pri bližem poznanstvu, princ samo gubi. Da ga okarakterišem, rekao bih; to je divno uhranjena životinja kakva na izložbama dobija prve nagrade, i ništa više - govorio je ljutito; a nju to zainteresova.

- Koješta, kako to? - odgovori. - On je mnogo sveta video, obrazovan je?

- To je sasvim drugo obrazovanje - njihovo obrazovanje. On je, očividno, obrazovan samo za to da bi imao prava da prezire obrazovanje, kao što oni i preziru sve osim životinjskih zadovoljstava.

- Pa vi svi volite ta životinjska zadovoljstva - reče ona, i on opet primeti onaj mračni pogled koji ga je izbegavao.

- Što ga ti to braniš? - reče on smešeći se.

- Ja ga ne branim, meni je sasvim svejedno; nego mislim, kad ti sam ne bi voleo ta zadovoljstva, ti bi ih se mogao odreći. Ali tebi čini zadovoljstvo da gledaš Terezu u Evinom kostimu...

- Opet, opet đavo! - reče Vronski i uze je za ruku i ljubljase tu ruku koju ona beše metnula na sto.

- Da, ali eto ne mogu! Ti ne znaš koliko sam se namučila čekajući te! Ja mislim da nisam ljubomorna. Nisam ljubomorna; ja ti verujem kad si tu, sa mnom; ali kad negde sam provodiš svoj nepojmljivi za mene život...

Ona se odmače od njega, izvadi najzad kukicu iz rada, i brzo, pomoću kažiprsta, počese se nabacivati jedna za drugom petlje bele vune koja se sijala na svetlosti lampe, i nervozno brzo poče se kretati fina ruka u vezenom rukavu.

- A kako se desilo? Gde si sreo Aleksija Aleksandroviča? - odjednom neprirodno zazvoni njen glas.

- Sudarili smo se na vratima.

- I on ti se ovako poklonio?

Ona izduži lice, zažmuri upola, brzo promeni izraz lica, sklopi ruke, i Vronski odjednom spazi na njenom lepom licu isti izraz kojim ga je pozdravio Aleksije Aleksandrovič. On se osmehnu, a ona se veselo nasmeja onim ljupkim smehom iz grudi koji je bio jedna od njenih glavnih draži.

- Ja ne mogu nikako da ga razumem – reče Vronski. - Da je, posle tvoga objašnjenja s njim u letnjikovcu, raskinuo s tobom; da je mene pozvao dvoboj - ali ovo ne razumem: kako može da podnosi ovakav položaj? Strada, ipak, to se vidi.

- On? - s osmehom reče ona. - On je potpuno zadovoljan.

- Zašto se svi mučimo, kad bi sve moglo biti tako lepo?

- Samo se on ne muči. Zar ja ne znam njega, onu laž kojom je sav prožet?... Zar je moguće, ako čovek oseća bar štogod, živeti tako kao što on živi sa mnom? On ništa ne razume, ne oseća. Zar bi mogao čovek, koji koliko bilo oseća, živeti sa svojom grešnom ženom u jednoj kući? Zar bi mogao govoriti s njom? Govoriti joj »ti«.

I ona ga nehotice poče opet podražavati: »Ti, *ma chere*, ti, Ana!«

- To nije muško, nije čovek - to je lutka. Niko to ne zna, ali ja znam. O,

kad bih ja bila na njegovom mestu, ja bih davno ubila, ja bih rastrgla na komade tu ženu, takvu kao što sam ja, a ne bih govorila: ti, ma chere, Ana. To nije čovek, to je ministarska mašina. On ne razume da sam ja tvoja žena, da je on tuđin, da je suvišan... Nećemo, nećemo o tome govoriti!...

- Ti nisi u pravu, i nisi u pravu, draga moja! - reče Vronski starajući se da je umiri. - Ali svejedno, nećemo govoriti o njemu. Pričaj mi, šta si radila? Šta je s tobom? Kakva je ta bolest, i šta je rekao doktor?

Ona je gledala u njega s podrugljivom radošću. Očevidno našla je na mužu još smešnih i nakaznih stvari, i čekala vreme da ih iskaže.

Ali on nastavi.

- Ja se dosećam: to nije bolest, već tvoje stanje. Kad će to biti?

Podrugljivi sjaj ugasi se u njenim očima, i drugi osmejak - znanja nečega njemu nepoznatog, i tihe sete - zameni njen predašnji izraz.

- Uskoro, uskoro. Ti si govorio da je naš položaj mučan, da ga treba nekako rešiti. Kad bi znao kako je meni on težak! Šta bih dala da mogu slobodno i smelo da volim! Ja se onda ne bih mučila, a ne bih ni tebe mučila ljubomorom... I to će biti uskoro, ali ne onako kako mi mislimo.

I na pomisao o tome kako će to biti, ona se samoj sebi učini tako žalosna da joj suze udariše na oči, te nije mogla da nastavi. Metnu na njegov rukav svoju ruku koja je sijala ispod lampe prstenjem i belinom.

- To neće biti onako kao što mi mislimo. Nisam htela da ti govorim o tome, ali ti si me prinudio. Brzo, brzo će se sve razrešiti, i svi ćemo se umiriti, i nećemo se više mučiti.

- Ja ne razumem - reče on razumevši je.

- Ti si pitao - kada? Skoro. I ja to neću preživeti. Ne prekidaj me! - I počeo brzo da govori. - Ja znam, ja to znam sigurno. Ja ću umreti, i veoma mi je milo što ću umreti, da oslobodim i sebe i vas.

Suze joj potekoše iz očiju; on se nađe k njenoj ruci i počeo je ljubiti starajući se da sakrije svoje uzbuđenje, koje, on je to znao, nije imalo nikakvog osnova, ali koje on nije mogao da savlada.

- Da, tako, i tako je bolje - govorila je ona stežući jako njegovu ruku. - Da, to je jedino što nam je još ostalo.

On se pribra i podiže glavu.

- Koješta! Kakve to besmislice govoriš!

- Ne, to je istina.

- Šta, šta je istina?

- Da ću umreti. Sanjala sam.

- Sanjala? - ponovi Vronski i u trenutku se seti svoga seljaka u snu.

- Da, sanjala sam - reče ona. - Odavno sam sanjala. Sanjala sam kao da sam utrčala u svoju sobu za spavanje, da nešto uzmem odande, da nešto doznam; znaš kako to biva u snu - govorila je ona sa strahom, široko otvarajući oči - kad u uglu sobe stoji neko.

- Ah, kakva besmislica! Kako možeš verovati...

Ali ona ne dade da je prekida. Ono što je govorila bilo je vrlo značajno za nju.

- I taj neko okrete se, i vidim da je to seljak sa razbarušenom bradom, malen i strašan. Ja htjedoh da pobeegnem, ali on se naže nad torbom i počeo tamo nešto rukama preturati...

Ona predstavi kako je on preturao po torbi. Na njenom licu bio je užas. Vronski, sećajući se svoga sna, osećao je kako mu isti užas ispunjava dušu.

- On pretura, i uz to govori francuski, brzo-brzo, i, znaš, kotrlja, glas »r«: *Il faut le battre, le fer, le broyer, le petrir*^[121]... Od straha sam htela da se probudim, i probudila sam se... ali sam se u snu probudila. I počela sam da se pitam: šta to znači? A Kornej mi odgovara: »Na porođaju, na porođaju ćete umreti, na porođaju, matuška«... I ja se probudih...

- Kakva besmislica, kakva besmislica! - govorio je Vronski, ali je osećao da nikakve ubedljivosti u njegovom glasu nije bilo.

- Ah, nećemo govoriti o tome. Zvoni, da naredim da nam donesu čaj. I počekaj malo, ja ću odmah...

Ali se odjednom zaustavi. Izraz njenoga lica u trenutku se izmeni. Strah i uzbuđenje naglo zameni izraz tihe, ozbiljne i blažene pažljivosti. On nije mogao da razume značaj te promene. Ona je osetila u sebi pokret novoga života.

IV

Posle susreta s Vronskim na svojim vratima, Aleksije Aleksandrovič ode, kao što je i nameravao, u italijansku operu. Odsede tamo dva čina, i vide se sa svima s kojima je trebalo da se vidi. Vrativši se kući pažljivo pregleda čiviluk, i videvši da na njemu nema vojnog šinjela, ode, po običaju, u svoju sobu. Ali, nasuprot običaju, ne leže da spava, nego šetaše tamo-amo po kabinetu do tri sata po ponoći. Osećanje gneva prema ženi koja nije htela da ostane u granicama pristojnosti, i da ispuni jednu pogodbu koju joj je on stavio - da ne prima u svojoj kući ljubavnika - nije mu davalo mira... Ona nije ispunila njegov zahtev, on je mora kazniti i privesti u delo svoju pretnju: tražiti razvod i oduzeti joj sina. Znao je sve teškoće koje su bile skopčane sa ovom stvari, ali rekao je da će to učiniti, i sad mora izvršiti svoju pretnju. Grofica Lidija Ivanovna nagoveštavala mu je da bi to bio najbolji izlaz iz njegovog položaja; u poslednje vreme praksa bračnih razvoda dovela je tu stvar do takvog savršenstva, da je Aleksije Aleksandrovič video mogućnost da se savladaju sve formalne teškoće. Osim toga, kako nesreća nikad ne dolazi jedna i sama, predmeti o uredbi stranaca i o navodnjavanju polja zarajske gubernije stvorili su Aleksiju Aleksandroviču takvih neprijatnosti u službi, da se za sve poslednje vreme nalazio u krajnjoj razdražljivosti.

Nije spavao cele noći, i njegov gnev, koji je rastao u nekakvoj ogromnoj progresiji, došao je izjutra do krajnjih granica. Žurno se obuče, i kao da nosi punu čašu gneva pa se boji da je ne prospe i da zajedno s gnevom ne izgubi i energiju potrebnu za objašnjenje sa ženom - uđe u njenu sobu doznade da je ustala.

Ana, koja je mislila da tako dobro poznaje svoga muža, beše poražena njegovim izgledom, kad uđe k njoj. Čelo namršteno, a oči mračno gledaju ispred sebe i izbegavaju njene poglede; usta čvrsto i prezrivo stisnuta. U hodu, u pokretima, u zvuku njegova glasa bilo je odlučnosti i čvrstine, kakve ona nikad nije u njemu videla. On uđe u sobu, i ne pozdravljajući se s njom uputi se pravo k njenom stolu za pisanje, i uzevši ključeve otvori fioku.

- Šta tražite? - viknu ona.

- Pisma vašeg ljubavnika - reče on.

- Njih ovde nema - reče ona zatvarajući fioku; ali po samom tom pokretu on razumede da je pogodio, i odgurnuvši grubo njenu ruku brzo ščepa blok u koji je ona ostavljala najvažnije hartije. Ona htede da mu ga istrgne, ali je on odgurnu.

- Sedite! Treba da govorim s vama - reče on metnuvši blok pod mišku i stegnuvši ga laktom tako jako da mu se rame uzdiže.

Ona je sa čuđenjem i bojažljivo ćuteći gledala u njega.

- Rekao sam vam da neću dopustiti da primate ljubavnika u mojoj kući.

- Potrebno je bilo da ga vidim, da...

Ona zastade ne mogavši ništa da izmisli.

- Neću da ulazim u pojedinosti o tome zašto je ženi potrebno da se sastaje sa ljubavnikom.

- Htela sam, samo sam... - planuvši reče ona. Njegova grubost naljuti je i dade joj smelosti. - Zar vi ne osećate kako je vama lako da me vređate? - reče ona.

- Vređati se može pošten čovek i poštena žena, ali reći lopovu da je lopov, samo je *la constatation d'un fait*.^[122]

- Tu novu crtu vaše surovosti dosad nisam poznavala.

- Vi nazivate surovošću: kad muž ostavlja ženi potpunu slobodu dajući joj častan zaklon imena, samo pod uslovom da sačuva pristojnost. Zar je to surovost?

- To je gore od surovosti, to je podlost, ako hoćete da znate! - uzviknu Ana sa mržnjom, ustade i htede da iziđe.

- Ne! - povika on svojim piskavim glasom koji se podiže sad za još jednu notu više, i ščepa je za ruku svojim velikim prstima tako snažno da na njoj ostadoše crveni tragovi od grivne koju je stegao, i silom je posadi na mesto. - Podlost? Ako hoćete da upotrebite tu reč, onda, podlost je - ostaviti muža i sina radi ljubavnika, a jesti hleb muževljev!

Ona pognu glavu. Ne samo da ne reče ono što je juče govorila ljubavniku, da je on njen muž, i da je muž izlišan; nego na to nije ni pomislila. Osećala je svu istinitost njegovih reči, i samo reče tiho:

- Vi ne možete opisati moj položaj gore nego što ga ja sama razumem; ali zašto vi govorite sve to?

- Zašto govorim to? Zašto? - nastavi on sve jednako gnevno. - Da biste

znali da ću pošto niste ispunili moju volju odnosno održanja pristojnosti, da ću preduzeti mere da se ovaj položaj prekine.

- Skoro će, skoro će se svršiti i bez toga - progovori ona i opet joj suze naiđu na oči pri misli o skoroj, sada željenoj smrti.

- Svršice se brže nego što ste vi sa svojim ljubavnikom smislili! Vama je potrebno zadovoljenje životinjske strasti...

- Aleksije Aleksandroviču! Ja ne kažem da je to nevelikodušno, kažem da je neprilično tući onoga koji je već oboren.

- Da, vi samo na sebe mislite! A patnje čoveka koji je bio vaš muž za vas nemaju interesa. Vama je svejedno što je sav njegov život razoren, i koliko je on stla... stla... stladao.

Aleksije Aleksandrovič je govorio tako brzo da se zapleo, i nikako nije mogao da izgovori tu reč. Najzad izgovori *stladao*. Njoj beše smešno, ali se odmah zastide što joj je moglo išta biti smešno u ovakvom trenutku.

I prvi put ona za trenutak oseti njegov bol, prenese se mišlju u njega, i bi joj žao njega. Ali šta je mogla da kaže ili da učini? Obori glavu i ućuta. On takođe počuta neko vreme, a zatim počeo govoriti hladnijim glasom, naglašavajući proizvoljno izabrane reči koje nisu imale nikakve osobite vrednosti.

- Došao sam da vam kažem... - reče on.

Ona pogleda u njega. »Ne, to se meni učinilo« - pomisli, sećajući se izraza njegova lica kad se zapleo na reči stladao - »ne, zar čovek s onim mutnim očima, s ovim zadovoljnim spokojstvom može nešto osećati?«

- Ja ne mogu ništa izmeniti - prošaputa ona.

- Došao sam da vam kažem da sutra putujem u Moskvu, i da se više neću vratiti u ovu kuću; a vi ćete dobiti izveštaj o mojoj odluci preko advokata, kome ću poveriti parnicu o razvodu. Moj sin preći će mojoj sestri - reče Aleksije Aleksandrovič sećajući se s mukom onoga što je hteo da kaže o sinu.

- Vama je potreban Serjoža da biste mi pričinili bol - progovori ona gledajući ga ispod obrva. - Vi ga ne volite... Ostavite mi Serjožu!

- Jeste, izgubio sam čak i ljubav prema sinu, jer je s njim skopčana moja odvratnost prema vama. Ali ja ću ga ipak uzeti. Zbogom!

I htede da iziđe, ali ga sad ona zadrža.

- Aleksije Aleksandroviču, ostavite mi Serjožu - prošaputa ona još jedanput. - Ja nemam ništa više da kažem. Ostavite mi Serjožu do moga... Ja ću skoro roditi, ostavite mi ga! Aleksije Aleksandrovič planu, istrže svoju

ruku iz njene i čuteći iziđe iz sobe.

V

Čekaonica znamenitog petrogradskog advokata bila je puna kad je Aleksije Aleksandrovič ušao u nju. Tri dame: starica, mlada žena, i trgovkinja; tri gospodina: jedan - bankar Nemač, sa prstenom na prstu; drugi - bradati trgovac; i treći - srditi činovnik u mundiru sa krstom o vratu; očevito su odavno čekali. Dva pripravnika pisali su za stolovima škripeći perima. Pribor za pisanje, što je Aleksije Aleksandrovič jako voleo, bio je neobično lep. Aleksije Aleksandrovič nije mogao da to ne primeti. Jedan od pripravnika, ne ustajući, i zažmirivši, obrati se srdito Aleksiju Aleksandroviču.

- Šta želite?

- Imam posla kod advokata.

- Advokat je zauzet - odgovori strogo pripravnik pokazujući perom na one koji su čekali, i nastavi pisanje.

- Može biti da će naći koji slobodan trenutak? - reče Aleksije Aleksandrovič.

- On nema slobodnog vremena, jer je uvek zauzet. Izvolite počekati.

- Onda, molim vas, potrudite se i predajte moju kartu - reče dostojanstveno Aleksije Aleksandrovič videći da je preko potrebno otkriti svoj inkognito.

Pripravnik uze kartu i, očevito, ne odobravajući njenu sadržinu, ode advokatu.

Aleksije Aleksandrovič je bio u principu naklonjen javnom sudu, ali se sa nekim pojedinostima njegove primene nije potpuno slagao, u smislu poznatih mu viših službenih odnosa, i čak ih je i osuđivao, ukoliko je on mogao osuđivati nešto što je najvišom voljom bilo utvrđeno. Sav njegov život protekao je u administrativnom radu, i stoga, kad god mu se što ne bi sviđalo, to njegovo osećanje bilo je ublaženo priznanjem da su greške u svakom poslu neizbežne, ali da se mogu popraviti. U novim sudskim ustanovama on nije odobravao one pogodbe pod koje je stavljena advokatura. Ali dosada nije

imao posla sa advokaturom, te je samo teorijski nije odobravao; sad se pak njegovo neodobravanje pojačalo neprijatnim utiskom koji je dobio u advokatsko čekaonici.

- Odmah će izaći - reče pomoćnik, i zbilja, kroz dva minuta se u vratima ukaza dugačka prilika starog pravnika, koji se savetovao s advokatom i bio i sam advokat.

Advokat je bio mali, snažan, ćelav čovek, sa tamnoridom bradom, svetlije boje dugačkim obrvama, i nadnesenim čelom. Bio je nagizdan kao mladoženja, od vratne marame i dvostrukog lanca do lakovanih cipela. Lice je bilo pametno, seljačko, a nakit i odelo kicoško i rđavog ukusa.

- Izvolite - reče advokat Aleksiju Aleksandroviču. Natmureno propustivši Karenjina pored sebe, on zatvori vrata. - Ako je po volji? - pokaza na naslonjaču kraj stola za pisanje pretrpanog hartijama, a sam sede na predsedničko mesto, trljajući male ruke sa kratkim prstima, obraslim belim dlakama, i nagnuvši glavu u stranu. Ali tek što se umiri u svome položaju, kad iznad stola prolete moljac. Advokat razdvoji ruke brzinom koja se nije mogla očekivati od njega, uhvati moljca, i opet zauze pređašnji položaj.

- Pre nego što počnem govoriti o mojoj stvari - reče Aleksije Aleksandrovič proprativši začuđeno advokatov pokret - moram napomenuti da stvar o kojoj imam s vama da govorim, mora ostati tajna.

Jedva primetan osmejak razmače riđe nadvešene brkove advokatove.

- Ja ne bih bio advokat kad ne bih mogao sačuvati tajne koje mi se povere. Ali ako želite potvrdi...

Aleksije Aleksandrovič pogleda u njegovo lice i vide da se njegove sive, pametne oči smeju kao da već sve znaju.

- Znate li moje prezime? - nastavi Aleksije Aleksandrovič.

- Znam i vas, i vašu korisnu - on opet uhvati moljca - delatnost, kao i svaki Rus - reče advokat nagnuvši se.

Aleksije Aleksandrovič uzdahnu pribirajući se. Ali kako se već bio odlučio, nastavi svojim piskavim glasom, bez bojazni, ne zapinjući, i naglašavajući neke reči.

- Imam tu nesreću - reče Aleksije Aleksandrovič - da sam postao prevaren muž, i želim zakonitim putem da prekinem odnose sa ženom, to jest, da se razvedem; ali tako da sin ne pripadne materi.

Sive oči advokatove starale su se da se ne smeju, ali su igrale od neuzdržljive radosti, i Aleksije Aleksandrovič vide da to nije bila samo radost čoveka koji dobija unosan posao - tu je bilo trijumfa i ushićenja, i sjaja

sličnog onome zlobnom sjaju koji je viđao u očima ženinim.

- Vi želite moju saradnju da biste došli do razvoda?

- Da, tako je, ali vas moram obavestiti da ću se usuditi da zloupotrebim vašu pažnju. Ja sam došao da se prvo posavetujem s vama. Ja želim razvod, ali za mene su važni oblici u kojima je on mogućan. Vrlo je moguće, ako se oblici ne podudaraju sa mojim zahtevima, da ću se odreći zakonitog traženja.

- O, to je uvek tako - reče advokat - i sve uvek zavisi od vaše volje.

Advokat spusti pogled na noge Aleksija Aleksandroviča osećajući da izgledom svoje neuzdržljive radosti može uvrediti klijenta. Pogleda moljca koji mu je leteo ispred nosa, i trže ruku, ali ga ne uhvati iz poštovanja prema Aleksiju Aleksandroviču.

- Mada su mi zakonski propisi o ovom predmetu u opštim crtama poznati - nastavi Aleksije Aleksandrovič - ja bih želeo da saznam, uopšte, formalnosti pod kojima se na praksi izvode slične stvari.

- Vi želite - ne dižući očiju odgovaraše advokat, ujedno ulazeći sa izvesnim zadovoljstvom u ton govora svoga klijenta - da vam izložim sve one puteve po kojima je moguće ostvarenje vaše želje.

Na potvrdni naklon glave Aleksija Aleksandroviča, on nastavi, pokatkad samo uzgred pogledajući u pocrvenelo lice Aleksija Aleksandroviča.

- Razvod, po našim zakonima - reče, sa lakom senkom neodobravanja ruskih zakona - mogućan je, kao što vam je poznato, u sledećim slučajevima^[123]... Počekajte! - obrati se pripravniku koji se beše promolio kroz vrata, ali ipak ustade, reče nekoliko reči, i opet sede. - U sledećim slučajevima: telesni nedostaci supruge; zatim petogodišnje odvojeno življenje bez javljanja - reče on, savivši kratak prst obrastao dlakama; zatim brakolomstvo (tu reč izgovori s očiglednim zadovoljstvom). Podrazdeli su sledeći (on je i dalje savijao svoje debele prste, (mada slučaj i podrazdeli nisu mogli ići zajedno): telesni nedostaci muža ili žene; zatim brakolomstvo muža ili žene.

- Pošto svi prsti prodoše, on ih sve opruži i nastavi: - To je teorijsko gledište; ali ja mislim da ste mi vi učinili čast obrativši mi se da saznate praktičnu primenu. I stoga, rukovodeći se antecedentima, ja imam da vam saopštim da se svi slučajevi razvoda svode na sledeće: fizičkih nedostataka nema? kako ja shvatam; a takođe nema ni odvojenog življenja bez javljanja?...

Aleksije Aleksandrovič pognu glavu odobravajući.

- Svode se na sledeće: brakolomstvo jednoga od supruge, i hvatanje na

delu prestupne strane po uzajamnom sporazumu; ili, bez takvog sporazuma, nehotično hvatanje na delu. Moram reći da se poslednji slučaj retko sreća u praksi - reče advokat, i letimično pogledavši u Aleksija Aleksandroviča ućuta, kao prodavac pištolja koji je opisao sve osobine ovog ili onog oružja, i očekuje da kupac izvrši izbor. Ali je Aleksije Aleksandrovič ćutao, i zato advokat nastavi: - Najobičnije, prosto i razumno, kako ja držim, jeste brakolomstvo po uzajamnom sporazumu. Ne bih sebi dopustio da se tako izražavam kad bih govorio s nekim ograničenim čovekom - reče advokat - ali, mislim, za vas je to razumljivo.

Aleksije Aleksandrovič bio je međutim tako rastrojen, da nije mogao odmah da shvati vrednost brakolomstva po uzajamnom sporazumu, i izrazi sumnju; advokat mu odmah pomože.

- On i ona ne mogu više da žive zajedno - eto činjenica. I ako se oboje slože u tome, onda pojedinosti i formalnosti postaju sporedne. Ujedno, to je najprostiji i najsigurniji način.

Aleksije Aleksandrovič je sad potpuno razumeo Ali, za njega su važili i religiozni zahtevi, koji ne dopuštaju takve mere.

- To u ovom slučaju ne može doći u obzir - reče on. - U ovom slučaju mogućan je samo jedan način: nehotično hvatanje na delu, potvrđeno pismima, koja ja imam.

Pri pomenu pisama advokat steže usne i proizvede tanak, sažaljiv i prezriv zvuk.

- Vidite li - reče on - takve i tome slične stvari rešava, kao što znate, duhovni sud: a oci protopopi su u tim stvarima veliki ljubitelji najsitnijih pojedinosti - reče on s osmejkom koji je pokazivao saglasnost sa ukusom protopopova. - Pisma, bez sumnje, mogu biti potvrda unekoliko; ali dokazi moraju biti dobiveni neposredno, to jest od svedoka. Uopšte, ako mi učinite čast i udostojite me toga poverenja, ostavite meni izbor mera koje se moraju upotrebiti. Ko hoće rezultat, taj dopušta i sredstva!

- Ako je tako... - odjednom pobledevši počeo Aleksije Aleksandrovič, a u to vreme advokat, opet ustavši, opet ode do vrata ka pripravniku koji ga je prekinuo.

- Kažite joj da mi ne radimo sa običnom robom - reče i vrati se Aleksiju Aleksandroviču.

Vrativši se na mesto, on neprimetno uhvati još jednoga moljca. »Lep će biti moj rips do leta!« - pomisli u sebi mršteći se.

- Dakle, vi ste izvoleli kazati... - reče.

- Ja ću vam saopštiti svoju odluku pismeno - reče Aleksije Aleksandrovič, ustade, i uhvati se za sto. Postojavši malo, ćutke, dodade: - Iz vaših reči zaključujem da je razvod mogućan. Molio bih vas da mi kažete i vaše uslove.

- Sve je moguće, ako mi ostavite punu slobodu rada - ne odgovarajući na pitanje reče advokat. - Kad mogu računati da od vas dobijem izveštaj? - upita on, pomićući se k vratima i blešteći očima i lakovanim cipelama.

- Kroz nedelju dana. Svoj pak odgovor: da li primete na sebe ovu stvar, i pod kakvim uslovima, bićete dobri da mi saopštite.

- Vrlo dobro.

Advokat se učtivo pokloni, isprati do vrata svoga klijenta, i ostavši sam predade se uživanju. Tako se raspoložio da je, uprkos svojim pravilima, učinio popust gospođi koja se cenjkala, i prestao da hvata moljce, i rešio da će iduće zime prekriti nameštaj kadifom, kao što je kod Sigonjina.

VI

Aleksije Aleksandrovič izvojevaao je sjajnu pobeđu u sednici komisije od sedamnaestog avgusta, ali su posledice te pobeđe uzdrmale njegov položaj. Nova komisija, za ispitivanje života stranaca u svima odnosima, bila je sastavljena, i bila poslata na lice mesta sa neobičnom brzinom i energijom, pothranjivanom od strane Aleksija Aleksandroviča. Posle tri meseca podnesen je izveštaj. Život stranaca bio je ispitan u političkom, administrativnom, ekonomskom, etnografskom i religioznom pogledu. Na sva su pitanja odgovori bili lepo izloženi; odgovori u koje se nije moglo sumnjati, pošto nisu bili proizvod čovečje misli, uvek potčinjene greškama, nego su bili proizvod službene delatnosti. Svi su odgovori bili rezultati zvaničnih podataka, gubernatorskih i arhijerejskih izveštaja, osnovanih na izveštajima sreskih načelnika i namesnika, koji su opet bili osnovani na izveštajima opštinskih vlasti i parohijskih sveštenika, i prema tome svi su ti odgovori bili nesumnjivi. Sva pitanja, kao, na primer, zašto bivaju nerodice, zašto se stanovnici drže svojih verovanja, itd. - pitanja koja se bez pomoći službene mašine ne rešavaju, i ne bi bila rešena vekovima, dobila su jasno, nesumnjivo rešenje. I rešenje je bilo u korist Aleksija Aleksandroviča. Ali, Stremov, koji je na poslednjoj sednici osetno bio dirnut u živac, upotrebio je pri prijemu komisijskog izveštaja taktiku koju Aleksije Aleksandrovič nije očekivao. Stremov, povukavši za sobom neke članove komisije, odjednom pređe na stranu Aleksija Aleksandroviča, i vatreno počne ne samo zastupati privođenje u delo mera koje je predlagao Karenjin, nego uze predlagati i druge, krajnje mere u istom smislu. Te mere, pojačane još i nečim suprotnim od onoga što je bilo osnovna misao Aleksija Aleksandroviča, bile su usvojene, ali tada se ispolji taktika Stremova. Te mere, dovedene do krajnosti, odjednom se pokazase tako glupima, da se državnici, društveno mnjenje, pametne dame, i novine - svi istovremeno okomiše protiv tih mera, izražavajući negodovanje i protiv samih mera i protiv njihovog priznatog pokretača Aleksija Aleksandroviča. Stremov se pak izmače u stranu praveći se da je on samo slepo išao za planom Karenjina, i da se sad i sam čudi, i

negoduje protiv onoga što je učinjeno. To je uzdrmalo položaj Aleksija Aleksandroviča. Ali, uprkos oronulom zdravlju, uprkos porodičnim nevoljama, Aleksije Aleksandrovič nije se predavao. U komisiji nastade rascep. Jedni, sa Stremovom na čelu, pravdali su svoju grešku time što su poverovali izveštaju revizije komisije kojom je rukovodio Aleksije Aleksandrovič, i govorili su da je izveštaj te komisije samo jedna besmislica, i samo ispisana hartija. Aleksije Aleksandrovič, sa partijom svojih ljudi, koji su videli opasnost od tako revolucionarnog stava prema zvaničnim hartijama, branio je i dalje podatke koje je izradila reviziona komisija.

Usled toga, u višim krugovima, pa čak i u društvu, sve se zaplelo, i premda je stvar jako interesovala ljude, niko nije mogao da zna da li stranci zbilja teško žive i propadaju, ili pak napreduju. Usled toga, a donekle i usled preziranja koje pade na njega zbog ženinog neverstva, položaj Aleksija Aleksandroviča postade veoma labav. U tom položaju, Aleksije Aleksandrovič donese značajnu odluku. Na iznenađenje cele komisije on izjavi da će tražiti dopuštenje da lično ode na lice mesta i izvidi stvar. I izmolivši to dopuštenje, Aleksije Aleksandrovič krenu na put u daleke gubernije.

Odlazak Aleksija Aleksandroviča izazva veliku galamu, utoliko više što on, pred sam polazak, službeno vrati uz akt i novac koji mu beše izdat na ime dvanaest konja, radi odlaska do mesta opredeljenja.

- Nalazim da je to vrlo plemenito - govorila je o tome Betsi sa kneginjom Mjahkom. - Zašto davati novac za poštanske konje, kad se zna da ima svugde železnica.

Ali se kneginja Mjahkaja nije slagala s tim, i čak ju je mišljenje kneginje Tverske dražilo.

- Lako je vama tako govoriti - reče ona - kad imate miliona, ne znam koliko; ali ja, ja veoma volim kad moj muž ide leti po reviziji. Za njega je vrlo zdravo i prijatno da se prođe, a ja sam već uobičajila da sa onim novcem držim kola i kočijaša.

Na putu za daleke gubernije, Aleksije Aleksandrovič zadržao se tri dana u Moskvi.

Sutradan po svome dolasku, on pođe u posetu general - gubernatoru. Na raskrsnici kod Gazetne ulice, gde se uvek tiskaju ekipaži i kočijaši, Aleksije Aleksandrovič odjednom ču svoje ime, izgovoreno tako grlatim i veselim glasom, da nije mogao da se ne obazre. Na uglu trotoara, u kratkom modernom gornjem kaputu, sa nakrivljenim plitkim modernim šeširom, sijajući osmehom koji je otkrivao bele zube između crvenih usana, veseo, mlad, svetao, stajao je - Stepan Arkadijevič, i odlučno i uporno vikao i tražio

da se stane. Jednom se rukom držao za prozor zaustavljenih kola, iz kojih su izvirivale dve dečje glavice i ženska glava u kadifenom šeširu, i smešeći se mahao rukom zetu. Dama se osmejkivala dobrim osmejkom i takođe mahala rukom Aleksiju Aleksandroviču. To je bila Doli s decom.

Aleksije Aleksandrovič nije želeo ni s kim da se viđa u Moskvi, a najmanje s bratom svoje žene. On podiže šešir i htede da prođe, ali Stepan Arkadijevič naredi kočijašu da stane, i pritrča kolima po snegu.

- Kako ti nije grešno da se ne javiš! Jesi li odavno ovde? Juče sam bio kod Disoa, i vidim na tabli »Karenjin«, ali ni nakraj pameti da si to ti! - govorio je Stepan Arkadijevič promaljavući glavu kroz prozor u kola. - Inače bih svratio. Vrlo mi je milo što te vidim! - govorio je udarajući nogu o nogu i otresajući sneg. - Kako ti nije grešno da se ne javiš! - ponovi on.

- Nisam imao vremena, veoma sam zauzet - odgovori suvo Aleksije Aleksandrovič.

- Hajdemo do moje žene, ona jako želi da te vidi.

Aleksije Aleksandrovič razvi pled pod kojim behu njegove prozeble noge, i izišavši iz kola pređe po snegu do Darje Aleksandrovne.

- Šta je to, Aleksije Aleksandroviču, zašto nas tako obilazite? - reče Doli smešeći se.

- Bio sam veoma zauzet. Milo mi je što vas vidim - reče on tonom koji je jasno tovorio da ga sve to ljuti. - Kako ste sa zdravljem?

- A kako je moja mila Ana?

Aleksije Aleksandrovič promrmlja nešto i htede da ide. Ali ga Stepan Arkadijevič zaustavi.

- Znaš li šta sutra da radimo? Doli, pozovi ga na ručak! Pozvaćemo Koznišova i Pescova, da gosta počastimo moskovskom inteligencijom.

- Dakle, molim vas, dođite - reče Doli - čekaćemo vas u pet, šest časova, ako želite. A kako je moja mila Ana? Odavno se...

- Zdrava je - mršteći se promrmlja Aleksije Aleksandrovič. - Milo mi je bilo - i on se uputi svojim kolima.

- Hoćete li doći? - povika Doli.

Aleksije Aleksandrovič progovori nešto što Doli nije mogla razabrati u galami i tresku od kola.

- Ja ću sutra svratiti. - doviknu mu Stepan Arkadijevič.

Aleksije Aleksandrovič sede u kola i zavalili se u njima tako da nikoga ne vidi i da njega niko ne vidi.

- Osobenjak! - reče Stepan Arkadijevič ženi, i pogledavši u časovnik napravi pred licem pokret rukom koji je označavao miloštu prema ženi i deci, i mladalački pođe dalje trotoarom.

- Stivo! Stivo! - povika Doli pocrvenevši.

On se okrete.

- Treba da kupim kapute Griši i Tanji. Daj mi novaca!

- Neka, reci da ću ja platiti - i on se izgubi, veselo klimnuvši glavom poznatom prolazniku.

VII

Sutradan je bila nedelja. Stepan Arkadijevič svrati u Veliko pozorište na probu baleta, i dade Maši Čibisovoj, lepuškastoj balerini Koja je ponovo stupila u pozorište po njegovoj protekciji, obećane joj korale, i, iza kulisa, u dnevnoj pozorišnoj tami, poljubi njeno lepuškasto, i zbog dobivenog poklona svetlo lice. Osim što joj je predao korale, došao je i da se sporazume s njom o sastanku posle baleta. Objasnivši joj da je nemoguće da dospe na početak baleta, obeća joj da će doći na poslednji čin, i da će je zatim odvesti na večeru. Iz pozorišta, Stepan Arkadijevič svrati na pijacu, sam izabra ribu i špargle za ručak, i u 12 časova je već bio kod Disoa, gde je imao da se sastane sa trojicom, koji, na njegovu sreću, behu svi u istom hotelu; sa Ljevinom, koji je nedavno doputovao iz inostranstva i tu odseo; sa svojim novim načelnikom, koji tek beše stupio na dužnost i vršio reviziju u Moskvi; i sa zetom, Karenjinom, da ga neizostavno odvede na ručak.

Stepan Arkadijevič voleo je da ruča, a još više voleo da priređuje ručak, mali, ali otmen i po jelu i po piću, i po izboru gostiju. Program današnjeg ručka jako mu se sviđao: sveži grgeči, špargle, i, *la piece de resistance*,^[124] divan iako prost rostbif, i odgovarajuća vina; to je što se tiče jela i pića. Od gostiju, pak, biće Kiti i Ljevin; a da to ne bi padalo u oči, biće još jedna rođaka i mladi Ščerbacki, i, *la piece de resistance* od gostiju, Koznišov Sergije i Aleksije Aleksandrovič. Sergije Ivanovič - Moskovljanin i filozof; Aleksije Aleksandrovič - Petrograđanin i praktičar; a pozvaće još i poznatog osobenjaka-entuzijastu Pescova: liberal, pričalo, muzikant, istoričar, simpatični pedesetogodišnji mladić koji će biti sos ili garnir uz Koznišova i Karenjina. A on, domaćin, izazivaće ih i tutkati jednog protiv drugog.

Druga rata novca za šumu primljena je bila od kupca, i još nije bila potrošena; Doli je vrlo ljupka i dobra u poslednje vreme; i tako je ideja za ovaj ručak u svakom pogledu veselila Stepana Arkadijeviča. Bio je najbolje raspoložen. Našle se doduše i dve male neprijatne okolnosti; ali su se obe te okolnosti gubile u moru dobrodušne veselosti koja se talasala u duši Stepana Arkadijeviča. Te dve okolnosti bile su: prva, što je juče, kad je sreo Aleksija

Aleksandroviča, primetio da je ovaj hladan i strog prema njemu; i dovodeći u vezu izraz lica Aleksija Aleksandroviča, i to što nije došao k njima i nije ništa javio o sebi, sa glasovima koje je slušao o Ani i Vronskom. Stepan Arkadijevič zaključio da između muža i žene nešto nije u redu. To je bila jedna neprijatnost. Druga mala neprijatnost bila je ta, što je novi načelnik, kao i svi novi načelnici, imao reputaciju strašnoga čoveka koji ustaje u šest časova izjutra, radi kao konj, i zahteva takav isti rad od svojih potčinjenih. Osim toga, ovaj novi načelnik imao je još reputaciju medveda u ponašanju, i bio je, kako se govorilo, čovek sasvim suprotnog pravca onome kojem je pripadao predašnji načelnik, i kojem je dosada pripadao i sam Stepan Arkadijevič. Juče je Stepan Arkadijevič išao na dužnost u mundiru; novi načelnik bio je vrlo ljubazan i upustio se u razgovor sa Oblonskim kao sa poznanikom; stoga je Stepan Arkadijevič smatrao za svoju dužnost da mu učini posetu u redengotu. Misao o tome da ga novi načelnik može ne primiti lepo, bila je druga neprijatna okolnost. Ali, Stepan Arkadijevič je instinktivno osećao da će se sve lepo udesiti. »Svi su ljudi ljudi, svaki je čovek grešan, kao i svi mi: zašto se srditi i svaćati?« - mislio je on ulazeći u hotel.

- Zdravo, Vasilije - reče, prolazeći hodnikom s nakrivljenim šeširom i obraćajući se poznatom lakeju - pustio si zaliske? Ljevin - broj 7, a? Molim te, provedi me. I saznaj da li prima grof Anjičkin (to je bio novi načelnik).

- Razumem - smešeći se odgovori Vasilije. Odavno nam niste dolazili.

- Bio sam juče, samo sa drugog ulaza. Je li ovo broj sedam?

Ljevin je stajao sa tverskim seljakom nasred sobe i aršinom merio svežu medvedu kožu, kad je Stepan Arkadijevič ušao.

- A, to uloviste? - viknu Stepan Arkadijevič - Divna stvar! Medvedica! Dobar dan, Arhipe!

On se rukova sa seljakom, i sede na stolicu ne skidajući kaput i šešir.

- Ta skini kaput, posedćeš malo! - skidajući mu šešir s glave, reče Ljevin.

- Ne, nemam kad, došao sam samo za trenutak - odgovori Stepan Arkadijevič. I samo raskopča kaput, ali ga zatim skide, i ostade čitav sat razgovarajući s Ljevinom o lovu i najprisnijim stvarima. - Dela, pričaj mi šta si radio u inostranstvu? Gde si bio? - reče Stepan Arkadijevič kad seljak iziđe.

- Pa bio sam u Nemačkoj, u Pruskoj, u Francuskoj, u Engleskoj, ali ne u prestonicama, već u fabričkim gradovima, i mnogo sam šta novo video. I milo mi je što sam tamo bio.

- Da, znam kako ti misliš o uređenju radničkog života.

- Nije reč o tom! U Rusiji ne može biti radničkog pitanja. U Rusiji je

pitanje o odnosu radničkog sveta prema zemlji; to pitanje i tamo postoji, ali tamo je ono samo popravka onog što je pokvareno, a kod nas...

Stepan Arkadijevič je pažljivo slušao Ljevina.

- Da, da! - govorio je on. - Vrlo je moguće da si ti u pravu - reče. - Ali mi je što si tako čio: za medvedima juriš, radiš, oduševljavaš se. A Ščerbacki mi je govorio - on te je negde sreo - da si nekako tužan, da prestano gororiš o smrti.

- Naravno, ja ne prestajem misliti o smrti - reče Ljevin. - Istina je: vreme je da se umire. I sve je besmislica. Pravo da ti kažem, ja svoju misao i svoj rad jako cenim; ali, u suštini, razmisli, ceo naš svet je kao mala plesan izrasla na sićušnoj planeti. A mi mislimo da tu može biti nečega velikog - misli, dela! Sve su to peščana zrnca.

- To ti je, brajko, staro kao svet!

- Staro, da; ali, znaš, kad to jasno shvatiš, sve ti nekako postaje ništavno. Kad znaš da ćeš danas - sutra umreti, i da ništa od tebe neće ostati, onda je nekako sve ništavno. Ja smatram svoju misao za vrlo značajnu, a ona, međutim, čak i kad bi se ostvarila, ništavna je toliko - koliko i proći pored ove medvedice. Da, tako provodimo život, zabavljamo se lovom, radom, koliko samo da ne mislimo o smrti.

Stepan Arkadijevič se smeškao fino i umiljato slušajući Ljevina.

- Pa razume se! Dakle si prešao na moju stranu; sećaš li se kako si me napadao što tražim naslade u životu?

Ne budi tako strog, o, moralisto^[125]...

- Jeste, ipak je u životu lepo ono... - Ljevin se zbuni. - Ah, ne znam. Znam samo da ćemo uskoro pomreti.

- Zašto uskoro?

- I znam da je draži u životu manje kad mislim o smrti, ali se osećamo spokojniji.

- Naprotiv, pri svršetku je sve veselije. Ali vreme je da idem - reče Stepan Arkadijevič ustajući po deseti put.

- Ostani još malo! - govorio je Ljevin zadržavajući ga. - Kad ćemo se videti? Ja sutra putujem.

- Baš sam ti ja neki! - Pa zato sam i došao!... Dođi danas neizostavno kod mene na ručak. Biće tvoj brat, biće moj zet Karenjin.

- Zar je on ovde? - reče Ljevin i htjede da pita za Kiti. Čuo je da je početkom zime bila u Petrogradu, kod svoje sestre, žene jednoga diplomate, i

ne zna da li se vratila, ili još nije; ali se predomisli: što da pita. »Tu je, nije tu - svejedno.«

- Dakle, doći ćeš?

- Pa razume se.

- Dakle, u pet časova, i u redengotu.

I Stepan Arkadijevič ustade da pođe dole k novome načelniku. Instinkt nije prevario Stepana Arkadijeviča. Novi, strašni načelnik pokazao se veoma druževan čovek, i Stepan Arkadijevič ostade da doručkuje s njim, i toliko se zadrža da tek oko četiri sata stiže da poseti Aleksija Aleksandroviča.

VIII

Pošto se vratio sa liturgije, Aleksije Aleksandrovič ostade celo prepodne kod kuće. Toga jutra čekala su ga dva posla: prvo, trebalo je da primi i uputi deputaciju stranaca koja je išla u Petrograd, i koja se sad nalazila u Moskvi; drugo, trebalo je napisati pismo advokatu. Iako obrazovana inicijativom Aleksija Aleksandroviča, ta je deputacija značila mnoge nezgode, pa čak i opasnosti, te je Aleksiju Aleksandroviču bilo vrlo milo što ju je zatekao u Moskvi. Članovi deputacije nisu imali pojma o svojoj ulozi i dužnosti. Oni su bili naivno uvereni da se njihov posao sastoji u tome da izlože svoje potrebe i pravo stanje stvari, da traže pomoć od vlade; a nisu znali da su neke njihove izjave i zahtevi podržavali protivničku partiju, i prema tome kvarili celu stvar. Aleksije Aleksandrovič dugo se baktao s njima; napisao im je program od kojeg se ne smeju udaljavati, i otpustiv ih, napisao je više pisama u Petrograd radi upućivanja deputacije. Glavni pomoćnik u tome poslu trebalo je da bude grofica Lidija Ivanovna. Ona je bila specijalista u poslovima deputacija, i niko kao ona nije umeo da vodi i daje istinski pravac deputacijama. Kad je to svršio, Aleksije Aleksandrovič napisa pismo advokatu. Bez najmanjeg kolebanja, dade mu ovlašćenje da može raditi po svome nahođenju. Uz pismo priloži tri pisamceta od Vronskog Ani, koja je našao u oduzetom bloku.

Od vremena kad je Aleksije Aleksandrovič izašao iz kuće s namerom da se ne vraća svojoj porodici; i od onda kad je bio kod advokata i saopštio, ma i jednom jedinom čoveku, svoju nameru; naročito od trenutka kad je pretvorio ovu stvar života u stvar hartije - on se više i više navikavao na svoju nameru, i video sad jasno mogućnost njenog ostvarenja.

Zatvarao je pismo advokatu kad začu gromke zvuke glasa Stepana Arkadijeviča. Stepan Arkadijevič se prepirao sa slugom Aleksija Aleksandroviča i tražio da ga prijavi.

»Svejedno - pomisli Aleksije Aleksandrovič - tim bolje: bar ću mu kazati kakav je moj položaj i odnos prema njegovoj sestri, i objasniću mu zašto ne mogu ručati kod njega«.

- Neka izvoli! - reče glasno, skupljajući hartije i sklanjajući ih u fioku.

- Evo, vidiš li da lažeš, on je kod kuće! - odgovori glas Stepana Arkadijeviča lakeju koji ga nije puštao; skidajući u hodu kaput Oblonski uđe u sobu. - Vrlo mi je milo što sam te zatekao! Dakle, ja se nadam... - počeo veselo Stepan Arkadijevič.

- Ne mogu doći - reče hladno Aleksije Aleksandrovič, stojeći i ne nudeći gosta da sedne.

Aleksije Aleksandrovič mislio je da odmah stupi u hladne odnose u kojima je morao biti prema bratu žene s kojom je počinjao brakorazvodnu parnicu; ali on nije računao na ono more dobrodušnosti koje se razlivalo preko obala u duši Stepana Arkadijeviča.

Stepan Arkadijevič široko otvori svoje sjajne, vedre oči.

- Zašto ne možeš? Šta hoćeš da kažeš? - reče u nedoumici na francuskom.

- Pa, to je već obećano. I mi svi računamo na tebe.

- Hoću da kažem da ne mogu doći kod vas zato što rođачki odnosi koji su bili među nama, moraju prestati.

- Šta? To jest, kako? Zašto? - smešeći se progovori Stepan Arkadijevič.

- Zato što počinjem brakorazvodnu parnicu s vašom sestrom, mojom ženom. Morao sam...

Ali Aleksije Aleksandrovič ne završi svoj govor, kad Stepan Arkadijevič učini nešto što onaj drugi nikako nije očekivao. Stepan Arkadijevič glasno uzdahnu i sede u naslonjaču.

- Aleksije Aleksandroviču, šta to govoriš! - uzviknu Oblonski i na licu mu se ocrta patnja.

- Tako je.

- Oprosti, ali ja ne mogu i ne mogu u to da verujem...

Aleksije Aleksandrovič sede; osećao je da njegove reči nisu imale ono dejstvo koje je on očekivao, i da će sad morati da se objašnjava, i da će, ma kakva bila njegova objašnjenja, njegovi odnosi prema šuraku ostati isti.

- Da, ja sam stavljen u tešku neophodnost da tražim razvod braka - reče on.

- Samo ti jedno mogu reći, Aleksije Aleksandroviču. Tebe poznajem kao odličnog, pravičnog čoveka; poznajem Anu - oprosti, ne mogu promeniti svoje mišljenje o njoj - kao krasnu, odličnu ženu; i zato, oprosti, ne mogu da verujem u to. Tu je neki nesporazum - reče on.

- Da, kad bi to bio samo nesporazum.

- Dopusti, ja razumem - prekide ga Stepan Arkadijevič. - Da, dabogme... Ali jedno: ne treba žuriti. Ne treba, ne treba hitati!

- Ja nisam žurio - reče hladno Aleksije Aleksandrovič - u takvim stvarima nema ni s kim savetovanja... Tvrdo sam odlučio.

- To je strašno! - reče Stepan Arkadijevič uzdahnuvši teško. - Ja bih samo jedno učinio, Aleksije Aleksandroviču. Molim te, učini to! - reče on. - Stvar još nije početa, kako sam razumeo. Pre nego što počneš parnicu, sastani se s mojom ženom, razgovaraj s njom! Ona voli Anu kao sestru, voli tebe, i vanredna je žena. Tako ti boga, razgovaraj s njom! Učini mi to, molim te!

Aleksije Aleksandrovič se zamisli, a Stepan Arkadijevič gledaše u njega sa saučešćem i ne prekidaše njegovo ćutanje.

- Hoćeš li otići do nje?

- Ne znam. Zato i nisam bio kod vas. Ja mislim da se naši odnosi moraju izmeniti.

- Zašto? Ja to ne vidim. Dopusti mi da mislim da ti, pored naših rođaćkih veza, imaš prema meni, bar delimično, prijateljska osećanja, kakva sam ja uvek gajio prema tebi... i istinsko poštovanje - reče Stepan Arkadijevič stežući mu ruku. - Kad bi i najgore tvoje pretpostavke bile opravdane, ja ne uzimam, i nikad se ne bih rešio da uzmem na sebe da osuđujem jednu ili drugu stranu; i zato ne vidim uzrok koji bi izazvao promenu u našim odnosima. A sada učini to, dođi do moje žene.

- Ali mi različno gledamo na tu stvar - reče hladno Aleksije Aleksandrovič. - Uostalom, nećemo govoriti o tome.

- A zašto ne bi došao danas na ručak? Žena te očekuje. Molim te, doći. I što je glavno, porazgovaraj s njom. Ona je divna žena. Tako ti boga, na kolenima te molim!

- Ako baš tako želite, doći ću - uzdahnuvši reče Aleksije Aleksandrovič.

I želeći da promeni razgovor on upita o onome što je obojicu interesovalo, o novom načelniku Stepana Arkadijeviča, još mladom čoveku, koji je odjednom dobio tako visok položaj.

Aleksije Aleksandrovič nije ni ranije voleo grofa Anjičkina, i uvek se razilazio s njim u mišljenju, a sad se nije mogao uzdržati od pojmljive za svakog činovnika mržnje čoveka koji je pretrpeo poraz u službi, prema čoveku koji je dobio unapređenje.

- Jesi li se i video s njim? - reče Aleksije Aleksandrovič s jetkim osmejkom.

- Nego, juče je bio kod nas u kancelariji. Čini mi se da odlično poznaje stvari i da je vrlo vredan.

- A na šta je upravljena njegova delatnost? - reče Aleksije Aleksandrovič. - Da li da stvara nešto, ili da prerađuje ono što je urađeno? Nesreća je naše države - kancelarijska administracija, čiji je on dostojan predstavnik.

- Bogami, ja ne znam šta se u njemu može osuđivati. Njegov pravac ne poznajem, ali znam da je krasan čovek - odgovori Stepan Arkadijevič. - Sad sam baš bio kod njega - divan čovek. Zajedno smo doručkovali, i ja sam ga naučio da pravi ono piće, znaš, ono vino s pomorandžama. To vrlo dobro rashlađuje. I čudnovato, on za to nije znao. Vrlo mu se dopalo. Ne, zbilja, on je divan čovek.

Stepan Arkadijevič pogleda u sat.

- Ah, bože moj, četiri je već prošlo, a ja još moram do Dolgovušina! Dakle, molim te, dođi na ručak. Ne možeš zamisliti koliko bi ožalostio i mene i ženu ako ne bi došao.

Aleksije Aleksandrovič isprati šuraka sasvim drukčije nego što ga je dočekao.

- Obećao sam i doći ću - odgovori setno.

- Veruj da ja to cenim, i nadam se da se ti nećeš pokajati - odgovori smešeći se Stepan Arkadijevič.

I oblačeći u hodu kaput on zakači rukom lakeja po glavi, nasmeja se i iziđe.

- U pet časova, i u redengotu, molim! - viknu još jedanput, vraćajući se ka vratima.

IX

Već je bilo prošlo pet časova, i neki gosti behu već došli, kad stiže i domaćin. On uđe zajedno sa Sergijem Ivanovičem Koznišovom i Pescovom koji se susretoše kod ulaza. To su bili dva glavna predstavnika moskovske inteligencije, kako ih je nazivao Oblonski. Obojica su bili ljudi uvaženi i po karakteru i po umu. Oni su jedan drugog poštovali, ali su se gotovo u svemu dokraja i beznadežno razilazili - ne zato što bi pripadali protivnim pravcima, nego baš zato što su bili iz jednog tabora (neprijatelji su ih mešali kao jedno), ali je u tom taboru svaki od njih imao svoju tananost. A kako nema ničeg nepodatnijeg za sporazum od raznomislenosti u poluapstrakcijama, to oni ne samo da se nisu slagali u mišljenjima, nego su odavno bili navikli da se, bez ljutnje, podsmevaju uzajamnim neizlečivim zabludama.

Ulazili su na vrata razgovarajući o vremenu, kad ih stiže Stepan Arkadijevič. U salonu su već sedeli: knez Aleksandar Dmitrijevič, tast Oblonskoga, mladi Ščerbacki, Turovcin, Kiti i Karenjin.

Stepan Arkadijevič uoči odmah da u salonu bez njega ne ide kako treba. Darja Aleksandrovna, u svojoj svečanoj sivoj svilenoj haljini, očevidno zabrinuta što će deca morati da ručaju sama u svojoj sobi, a i time što muža nema, nije umela bez njega da zgodno izmeša celo to društvo. Svi su sedeli kao popovske kćeri u gostima kako se izražavao stari knez, u nedoumici zašto su došli tu, i cedili su reči kroz zube koliko samo da se ne ćuti. Dobrodušni Turovcin osećao se očevidno u tuđoj sferi, i osmejak njegovih debelih usana, kojim je dočekaio Stepana Arkadijeviča, kao da je rečima govorio: »E, brajko, strpao si me među pametne! Da se nešto popije, i da se posedi u *Chateau des fleurs*^[126] - to bi bilo iz moje oblasti.« Stari knez je sedeo ćuteći, i sa strane pogledao svojim sjajnim očicama Karenjina; Stepan Arkadijevič razumede da je on već smislio neku rečcu kojom će okarakterisati ovog državnika na koga, kao na kečigu, pozivaju goste. Kiti je gledala u vrata i pribirala snagu da ne pocrveni kad Konstantin Ljevin uđe. Mladi Ščerbacki, koga nisu upoznali sa Karenjinom, starao se da pokaže kako ga to nimalo ne uznemiruje. Sam pak Karenjin, po petrogradskoj navici, došao je na »ručak s damama« u fraku i

beloj vratnoj marami, a Stepan Arkadijevič je video po njegovom licu da je došao samo da iskupi datu reč, i da, prisustvujući u tome društvu, vrši jednu tešku dužnost.

Karenjin je bio glavni uzrok hladnoće na kojoj su se smrзли svi gosti, do dolaska Stepana Arkadijeviča.

Ušavši u salon Stepan Arkadijevič se izvini i objasni da ga je zadržao onaj knez koji je uvek bio kotva spasenja za sva njegova odsustva i zadocnjenja; za jedan minut je sve goste međusobno upoznao, i sastavivši Aleksija Aleksandroviča sa Sergijem Kozmišovom, podmetnu im temu o rusifikaciji Poljske, koju oni zajedno s Pescovom odmah dočepaše. Potapkvavši po ramenu Turovcina on mu šapnu nešto smešno, i primače ga ženi i knezu. Zatim reče Kiti da je danas vrlo lepa, i upozna Ščerbackog s Karenjinom. Za jedan minut je tako premesio ovo društveno testo, da se salon čisto preobrazio, i glasovi odasvud živahno zazvučaše. Samo Konstantina Ljevina nema. Ali i to je bilo za dobro, jer, kad Stepan Arkadijevič uđe u trpezariju, spazi na svoje zaprepašćenje da portvajni i heresi nisu uzeti od Levea nego od Deprea, i naredivši da se pošalje kočijaš što je moguće brže k Leveu, uputi se opet u salon.

Ali se u trpezariji srete s Konstantinom Ljevinom.

- Jesam li odocneo?

- Zar bi ti mogao da ne odocniš? - uzevši ga pod ruku reče Stepan Arkadijevič.

- Ima li mnogo sveta? ko je sve tu? - nehotice crveneći upita Ljevin, dok je otrešao rukavicom sneg sa kape.

- Sve svoji. Tu je Kiti. Hajdemo da te upoznam s Karenjinom.

I pored svoga slobodnjaštva, Stepan Arkadijevič je znao da poznanstvo s Karenjinom ne može ne polaskati, i zato je častio time svoje najbolje drugove i prijatelje. Ali Konstantin Ljevin u tome trenutku nije bio u stanju da oseti sve zadovoljstvo od toga poznanstva. On nikako nije viđao Kiti posle onog nezaboravljenog večera kada je sreo Vronskog, sem da uzme u obzir onaj trenutak kad ju je spazio na putu, u kolima. U dubini duše on je osećao da će je danas videti ovde. Ali se starao, podržavajući u sebi slobodu misli, da uveri sebe da za to ne zna.

Sada pak, kad je čuo da je ona tu, najedanput oseti takvu radost, i u isto vreme takav strah, da mu disanje zastade, te nije mogao da izgovori što je hteo.

»Kakva li je, kakva li je sad? Da li je onakva kakva je bila pre, ili je onakva

kakva je bila u kolima? A ako je istina ono što je govorila Darja Aleksandrovna? A zašto opet da nije istina?» mislio je redom.

- Ah, molim te, upoznaj me s Karenjinom - jedva izgovori, i očajno-odvažnim korakom uđe u salon i ugleda Kiti.

Ona nije bila ni onakva kao pre, ni onakva kao u kolima; bila je sasvim drukčija.

Bila je uplašena, bojažljiva, zastiđena, i usled toga još lepša. Ona ga je ugledala baš u trenutku kad je ulazio u sobu. Očekivala ga je, i obradova se i zbuni od svoje radosti toliko, da je nastao trenutak, baš onaj kad je Ljevin prilazio domaćici i opet pogledao u nju, da se i njoj, i njemu, i Doli, koja je sve videla, učinilo da Kiti neće izdržati i da će zaplakati. Ona pocrvene, poblede, opet pocrvene i obamre, i, jedva primetio dršćući usnama, čekaše Ljevina. On joj priđe, pokloni joj se i čuteći joj pruži ruku. Da nije bilo lakog drhtanja usana, i vlažnosti u očima koja im je pridavala sjaja, njen osmejak bio bi gotovo spokojan kad je rekla:

- Odavno se nismo videli - i s očajničkom odlučnošću steže svojom hladnom rukom njegovu ruku.

- Vi mene niste videli, ali ja sam vas video - reče Ljevin sijajući osmejkom sreće. - Video sam vas kad ste sa železničke stanice išli u Jergušovo.

- Kad? - upita ona začuđeno.

- Vi ste išli u Jergušovo - odgovori Ljevin osećajući da se guši od sreće koja mu obuze dušu. »I kako sam smeo da spajam misli o nečemu što nije nevino s ovim dirljivim stvorenjem! Da, čini mi se da je istina ono što je govorila Darja Aleksandrovna«, mislio je.

Stepan Arkadijevič uze ga za ruku i privede ga Karenjinu.

- Dopustite da vas upoznam. - On izgovori njihova imena.

- Vrlo mi je prijatno što se opet sretamo - reče hladno Aleksije Aleksandrovič rukujući se s Ljevinom.

- Zar se vi poznajete? - začuđeno upita Stepan Arkadijevič.

- Proveli smo zajedno tri sata u vagonu - smešeći se reče Ljevin - i razišli smo se, kao na balu pod maskama, krajnje zainteresovani, bar ja.

- Tako, tako! Molim, izvolite - reče Stepan Arkadijevič pokazujući u pravcu trpezarije.

Muškarci uđoše u trpezariju i priđoše stolu sa zakuskom, na kojem je stajalo šest vrsta rakije i toliko vrsta sira sa srebrnim lopaticama i bez lopatica, ajvar, haringe, konzerve raznih vrsta, i tanjiri sa komadićima

francuskog hleba.

Muškarci su stajali oko mirisavih rakija i zakusaka; razgovor o rusifikaciji Poljske između Sergija Ivanoviča Koznišova, Karenjina i Pescova stišavao se u očekivanju ručka.

Sergije Ivanovič, koji je umeo, kao niko, da pri kraju najapstraktnije i najozbiljnije prepirke neočekivano doda malo atičke soli, i time promeni raspoloženje sablesednika, učini to i sad.

Aleksije Aleksandrovič dokazivao je da se rusifikacija Poljske može izvršiti samo putem viših principa, koji se moraju uneti s pomoću ruske administracije.

Pescov je tvrdio da jedan narod asimilira drugi samo onda kad je gušće naseljen.

Koznišov je priznavao i jedno i drugo, ali sa ograničenjima. Kad su izlazili iz salona, Koznišov, da bi završio razgovor, reče smešeći se:

- Prema tome, za rusifikaciju stranaca ima jedno sredstvo - proizvoditi što je moguće više dece. Eto, ja i moj brat stojimo u tom pogledu Najgore. A vi, oženjena gospodo, osobito vi, Stepane Arkadijeviču, radite sasvim patriotski; koliko ih vi imate? - obrati se on domaćinu smešeći se ljubazno i dodajući mu majušnu čašicu.

Svi se nasmejaše, a osobito veselo Stepan Arkadijevič.

- Jest, to je najbolje sredstvo! - reče on žvaćući sir i nalivajući neku osobitu rakiju u pruženu mu čašicu. Razgovor se zbilja prekide na toj šali.

- Ovaj sir nije rđav. Je li po volji? - govorio je domaćin. - Je li moguće da opet radiš gnmnastiku? - obrati se on Ljevinu pipajući levom rukom njegovu mišicu. Ljevin se osmehnu, napregnu ruku, i pod prstima Stepana Arkadijeviča, kao lopta, izdiže se čelični brežuljak ispod tankog sukna redengota.

- Ala je to biceps, sila!... pravi Samson!

- Ja mislim da za lov na medvede treba imati veliku snagu - reče Aleksije Aleksandrovič, koji je imao vrlo maglovite pojmove o lovu, mažući sir i probijajući tanku kao paučina sredinu hleba.

Ljevin se osmehnu.

- Nikakvu. Naprotiv, i dete može ubiti medveda - reče on sklanjajući se, i lako se poklonivši pred damama koje su s domaćicom prilazile stolu sa zakuskom.

- A vi ste ubili medveda, pričali su mi - reče Kiti, uzaludno se starajući da

nabode ljigavu nepokornu pečurčicu, i tresući čipkama kroz koje se belasala njena ruka. - Zar kod vas ima medveda? - dodade ona, okrenuvši u poluobrtu k njemu svoju dražesnu glavicu, i smešeći se.

Činilo se da ničega neobičnog nije bilo u onome što je ona kazala, ali kakav je neiskazani značaj Ljevin nalazio u svakom zvuku, u svakom pokretu njenih usana, očiju, ruku, dok je ona to govorila! Tu je bila i molba za oprostaj, i poverenje prema njemu, i umiljavanje, nežno, strašljivo, i obećanje, i nada, i ljubav prema njemu u koju on nije mogao da ne veruje, i koja ga je gušila srećom...

- Nema; išli smo u tversku guberniju. Vraćajući se otud sreo sam se u vagonu s vašim bofrerom, [\[127\]](#) ili vašeg bofrera zetom - reče on s osmejkom. - To je bio smešan susret.

I on veselo i zanimljivo ispriča kako je, ne trenuvši cele noći, uleteo u kožuhu u odeljenje Aleksija Aleksandroviča.

- Kondukter, protivno poslovi, htjede da me, prema odelu, izvede napolje; ali se ja počeh izražavati visokim stilom, a i... vi takođe - reče, zaboravivši ime i obraćajući se Karenjinu - hteli ste takođe u prvi mah, zbog kožuha, da me isterate, ali se posle zauzeste za mene, na čemu vam veoma zahvaljujem.

- Uopšte, vrlo su neodređena prava putnika na izbor mesta - reče Aleksije Aleksandrovič brišući maramom vrhove prstiju.

- Ja sam video da ste bili u nedoumici zbog mene - dobrodušno smešeći se reče Ljevin - te sam se požurio da otpočnem pametan razgovor, kako bih zagladio svoj kožuh.

Nastavljajući razgovor sa domaćicom i slušajući jednim uhom brata, Sergije Ivanovič se iskosi prema njemu: »Šta li mu je danas? Kao neki pobedilac« pomisli on. Nije znao da Ljevin oseća kako mu rastu krila. Ljevin je znao da ona čuje njegove reči, i da joj je prijatno slušati ga. I samo ga je to jedino zanimalo. Ne samo u onoj sobi, nego u celom svetu, za njega su postojali samo oni, koji je zadobio ogroman značaj i vrednost, i ona. On se osećao na visini od koje se dobija vrtoglapica, a tamo negde dole, daleko, bili su oni dobri i krasni Karenjin, Oblonski, i ceo svet.

Sasvim neprimetno, i ne pogledavši u njih, nego tako kao da nije imao drugde da ih smesti, Stepan Arkadijevič posadi Ljevina i Kiti jedno do drugog.

- A ti, sedi makar ovde - reče on Ljevinu.

Ručak je bio dobar kao što je posuđe bilo lepo; a do posuđa je držao Stepan Arkadijsvič. Supa Mari-Luiz ispala je odlično; male pastete, koje su se

topile u ustima, bile su besprekorne. Dva lakeja i Matvej, sa belim vratnim maramama, vršili su svoj posao oko jela i pića neprimetno, tiho, polako. Ručak je s materijalne strane ispao za rukom; tako isto bio je uspešan i s nematerijalne strane. Razgovor, čas opšti, čas posebni, nije prestajao, a pri kraju ručka je postao tako živahan da muškarci ustadoše od stola ne prekidajući ga; čak se i Aleksije Aleksandrovič raspoloži.

X

Pescov je voleo da raspravlja do kraja, i zato se ne zadovolji rečima Sergija Ivanoviča, tim pre što je osetio netačnost svoga mišljenja.

- Ja nisam nikad imao na umu - reče on za vreme supe obraćajući se Aleksiju Aleksandroviču - samu gustinu stanovništva, nego nju u vezi s osnovima, a ne sa principima.

- Meni se čini - lagano i mlitavo reče Aleksije Aleksandrovič - da je to jedno isto. Po mome mišljenju, samo onaj narod može uticati na drugi narod koji ima više razviće, koji...

- Ali u tome i jeste stvar - prekide ga svojim basom Pescov, koji je uvek brzo govorio, i činilo se da svu dušu uliva u ono o čemu govori - u čemu treba tražiti to više razviće? Englezi, Francuzi, Nemci, ko je od njih na višem stupnju razvitka? Ko će koga da nacionalizira? Mi vidimo da se Rajna pofrancuzila; međutim, Nemci ne stoje niže od Francuza! - vikao je on. - Tu ima neki drugi zakon!

- Meni se čini da je uticaj uvek na strani istinskog obrazovanja - reče Aleksije Aleksandrovič podižući ovlaš obrve.

- Ali u čemu imamo da tražimo znake istinskog obrazovanja? - reče Pescov.

- Ja mislim da su ti znaci poznati - reče Aleksije Aleksandrovič.

- Da li su potpuno poznati? - s finim se osmehom umeša Sergije Ivanovič. - Danas se smatra da pravo obrazovanje^[128] može biti samo čisto klasično obrazovanje; ali vidimo ogorčene prepirke i s jedne i s druge strane, i ne može se poreći da i protivnički tabor ima jake razloge u svoju korist.

- Vi ste klasičar, Sergije Ivanoviču. Je li po volji crnog? - reče Stepan Arkadijevič.

- Ja ne iskazujem svoje mišljenje ni o jednom ni o drugom obrazovanju - sa osmejkom snishodljivosti, kao prema detetu, reče Sergije Ivanovič i podmetnu svoju čašu - ja samo kažem da obe strane imaju jake razloge -

nastavi on obraćajući se Aleksiju Aleksandroviču. - Ja sam klasičar po obrazovanju, ali u ovoj prepirci ja ličpo ne nalazim da je moje mesto pravo. Ne vidim jasne razloge zašto je klasičnim naukama dato preimućstvo nad realnim.

- Prirolne nauke imaju isto toliki pedagoški uticaj u pogledu razvića - prihvati Pescov.

- Uzmite samo astronomiju, uzmite botaniku, zoologiju sa njenim sistemom opštih zakona!

- Ja se ne mogu s tim potpuno složiti - odgovori Aleksije Aleksandrovič. - Meni se čini da nije mogućno ne priznati da već proces izučavanja jezičkih oblika osobito blagotvorno utiče na duhovno razviće. Osim toga, ne može se odricati ni to da je uticaj klasičnih pisaca veoma jak u moralnom pogledu, dok su, po nesreći, sa širenjem prirodnih nauka skopćana i ona štetna i lažna učenja koja predstavljaju ranu našeg vremena.

Sergije Ivanovič htjede nešto da kaže, ali ga Pescov prekide svojim jakim basom. On poče vatreno dokazivati netaćnost onoga mišljenja. Sergije Ivanovič je mirno očekivao reć, očevidno sa gotovim pobećnićkim odgovorom.

- Ali - reće Sergije Ivanovič, smešeci se i obraćajući se Karenjinu - nije mogućno ne složiti se da je teško potpuno izmeriti sve koristi i štete ovih ili onih nauka, i da pitanje o tome koje nauke treba pretpostaviti, ne bi bilo tako brzo i konaćno rešeno, kad na strani klasićnog obrazovanja ne bi stajalo preimućstvo koje ste vi sad pomenuli: moralno - *disons le mot*^[129] - anti-nihilistićki uticaj.

- Bez sumnje.

- Kad na strani klasićnih nauka ne bi bilo preimućstva u smislu anti-nihilistićkog uticaja, mi bismo bolje razmislili, procenili bismo razloge obeju strana - smešeci se govorio je Sergije Ivanovič - i dali bismo maha i jednom i drugom pravcu. Kako sada znamo stvari, u pilulama klasićnog obrazovanja leži lekovita moć antinihilizma, i mi ih slobodno dajemo svojim pacijentima... A šta ćemo ako te lekovite snage nema? - završi on, posipajući razgovor atićkom soli.

Na pilule Sergija Ivanovića svi se nasmejaše, a osobito veselo i grohotom Turovcin, koji je jedva doćekao, što je jedino i očekivao slušajući ovaj razgovor - smešno.

Stepan Arkadijević nije se prevario kad je Pescova pozvao. S Pescovom, pametan razgovor nije prestajao ni za trenutak. Tek što je Sergije Ivanovič

šalom završio razgovor, Pescov odmah pokrenu nov.

- Ne može se primiti čak ni to - reče on - da je vlada imala tu svrhu. Vlada se očevidno rukovodi opštim razmatranjima, ostajući ravnodušna prema uticajima koje mogu imati preduzete mere.

Eto, na primer, pitanje o ženskom obrazovanju moralo bi se smatrati kao štetno, ali vlada otvara ženske kurseve i univerzitete.

I razgovor odmah pređe na novu temu. o ženskom obrazovanju.

Aleksije Aleksandrovič izrazi misao da se obrazovanje ženskinja obično meša sa pitanjem o slobodi ženskinja, i samo se u tom smislu može smatrati kao štetno.

- Ja, naprotiv, smatram da su ta dva pitanja nerazdvojno vezana - reče Pescov - to je onaj lažni krug. Žene su lišene prava zbog nedostatka obrazovanja, a nedostatak obrazovanja dolazi zbog odsustva prava. Ne treba zaboravljati da je porobljavanje žena tako veliko i staro, da mi i ne poimamo pučinu koja njih deli od nas - govorio je on.

- Vi rekoste: prava - reče Sergije Ivanovič, sačekavši da Pescov ućuti - prava da se zauzmu mesta i dužnosti porotnika, odbornika, predsednika, prava činovnika, članova parlamenta...

- Bez sumnje.

- No ako žene, kao redak izuzetak, i mogu zauzeti ta mesta, čini mi se da ste vi nepravilno upotrebili izraz »prava«. Tačnije bi bilo reći: obaveze. Svaki će se složiti s tim da onaj ko vrši kakvu bilo dužnost, porotnika, odbornika, telegrafiste, vrši obavezu. I prema tome tačnije bi bilo izraziti se: da žene traže obaveze, a to je sasvim zakonito. I može se samo podržavati njihova želja da pomognu opštem muškom radu.

- Sasvim tačno - potvrdi Aleksije Aleksandrovič. - Pitanje se, mislim, sastoji samo u tome: da li su one sposobne za te obaveze.

- Verovatno da će biti vrlo sposobne - umetnu Stepan Arkadijevič - kad budu obrazovanije. Mi to vidimo...

- A poslovica? - reče knez, davno osluškujući razgovor i svetleći svojim sićušnim, podrugljivim očima - pred kćerima se sme reći: duga kosa...

- Isto su tako mislili o crncima pre njihovog oslobođenja! - ljutito reče Pescov.

- Ja nalazim samo da je vrlo čudnovato što žene traže nove obaveze - reče Sergije Ivanovič - dok, na nesreću, vidimo da ih muškarci obično izbegavaju.

- Obaveze su skopčane s pravima; vlast, novac, počasti - to je ono što traže

žene - reče Pescov.

- To je isto kad bih ja tražio pravo da budem dojkinja, i ljutio se što ženama plaćaju, a meni ne - reče stari knez.

Turovcin se grohotom nasmeja, a Sergije Ivanovič zažali što nije on to kazao. Čak se i Aleksije Aleksandrovič osmehnu.

- Da, ali muškarac ne može dobiti decu - reče Pescov, - a žena...

- Nije tako! Englez onaj othranio je na brodu svoje dete - reče stari knez dopuštajući sebi slobodu razgovora pred kćerima.

- Koliko je takvih Engleza, toliko će biti i žena činovnika - reče Sergije Ivanovič.

- Lepo, ali šta da radi devojka koja nema porodice? - zauze se Stepan Arkadijevič sećajući se Čibisove koju je sve vreme imao u vidu, i zato odobravao Pescovu i podržavao ga.

- Ako se dobro pretrese istorija te devojke, obično se nalazi da je ta devojka ostavila porodicu, ili svoju, ili sestrinu, gde bi mogla imati svog ženskog posla - neočekivano stupivši u razgovor reče Darja Aleksandrovna, verovatno dosećajući se na koju je devojku mislio Stepan Arkadijevič.

- Ali mi smo za princip, za ideal! - zvučnim basom odgovori Pescov. - Žena hoće da ima pravo da bude nezavisna, obrazovana. Ona je stešnjena, ugnjetena ubeđenjem da je to nemoguće.

- A ja sam stešnjen i ugnjeten time što me ne primaju za dojkinju u materinskom domu - reče opet stari knez, na veliku radost Turovcina koji od smeha ispusti u sos deblji kraj špargle.

XI

Svi su učestvovali u opštem razgovoru osim Kiti i Ljevina. U prvi mah, kad se govorilo o uticaju koji ima jedan narod na drugi, Ljevinu je i nehotice dolazilo u glavu ono što bi on imao da kaže o tome predmetu; ali te misli, koje su ranije bile tako važne za njega, sad su samo svetlucale u njegovoj glavi, i nisu imale za njega ni najmanjeg interesa. Čak mu je bilo čudno zašto se društvo trudi da govori o nečem što nikome nije potrebno. Isto tako, reklo bi se da bi za Kiti trebalo da je zanimljivo ono što su govorili o pravu i obrazovanju ženskinja. Koliko je puta mislila o tome sećajući se svoje prijateljice iz inostranstva, Varenjke, i njene teške zavisnosti; koliko je puta mislila o sebi: šta će s njom biti ako se ne uda; i koliko se puta prepirala o tome sa sestrom! Ali sada je to nimalo nije interesovalo. Među njima je sad išao razgovor udvoje; i to nije bio samo razgovor, nego nekakvo tajanstveno opštenje koje ih je svakog trenutka bliže vezivalo, i proizvodilo u obojima osećanje radosnog straha pred nečim nepoznatim, u što su sad ulazili.

Ljevin, u početku, na pitanje Kiti kako ju je mogao videti prošle godine u karucama, ispričao joj je kako je išao drumom sa livade, i sreo kola, - To je bilo vrlo rano ujutru. Vi ste se sigurno tek bili probudili. Vaša *maman* spavala je u svom kutu. Jutro je bilo divno. Ja idem i mislim: ko li je to sa četvornom zapregom? Divna četvorka, sa praporcima; vi se tog trenutka pojaviste, i ja videh kroz prozor kako sedite, ovako, i obema rukama držite trake noćne kapice, i nešto ste strašno zamišljeni - govorio je on smešeći se. - Kako bih želeo da znam o čemu ste tada mislili! Da li o nečem značajnom?

»Da nisam bila čupava?« pomisli ona, ali kad vide osmejak pun ushićenja koji u njemu izazva sećanje na te pojedinosti, oseti da je utisak koji je proizvela, bio vrlo lep. Ona pocrvene i radosno se nasmeja.

- Zbilja, ne sećam se.

- Kako se slatko smeje Turovcin! - reče Ljevin, posmatrajući sa uživanjem njegove vlažne oči i telo koje se treslo.

- Poznajete li ga odavno? - upita Kiti.

- Ko njega ne poznaje!
- Vidim da mislite da je rđav čovek.
- Nije rđav, nego ništavan.

- To nije istina! I gledajte da što pre više ne mislite tako! - reče Kiti. - Ja sam isto tako imala vrlo nisko mišljenje o njemu, ali on je, on je neobično mio i dobar čovek. On ima zlatno srce.

- Kako ste vi to mogli poznati njegovo srce?

- Ja i on smo veliki prijatelji. Ja ga vrlo dobro poznajem. Prošle zime, ubrzo posle onoga... kad ste bili kod nas - reče ona s osmejkom koji je izražavao krivicu i u isto vreme poverenje - sva Dolina deca su se razbolela od šarlaha. On nekako svrati k Doli. I, šta mislite - govorila je ona šapatom - toliko mu je bilo žao nje, da je ostao, i počeo joj pomagati u negovanju dece. Jest, tri nedelje je proživio kod njih u kući, i kao dadilja išao za decom.

- Ja pričam Konstantinu Dmitriču o Turovcinu, za vreme šarlaha - reče ona nagnuvši se sestri.

- Da, neobičan, divan čovek! - reče Doli smešeći se krotko i pogledavši u Turovcina koji je osećao da se o njemu govori. Ljevin još jedanput pogleda u Turovcina, i začudi se kako nije ranije poznao svu krasotu toga čoveka.

- Oprostite, oprostite, nikad više neću rđavo misliti o ljudima! - veselo reče on, i iskreno kaza ono što je tad osećao.

XII

U pokrenutom razgovoru o ženskim pravima bila su i neka za dame tugaljiva pitanja: o nejednakosti prava u braku. Pescov je za vreme ručka nekoliko puta naletao na ta pitanja, ali su ga Sergije Ivanovič i Stepan Arkadijevič obazrivo ućutkivali.

Kada su ustali od stola, i kad dame iziđoše, Pescov, ne pošavši za njima, obrati se Aleksiju Aleksandroviču i poče kazivati u čemu je glavni uzrok nejednakosti. Nejednakost supruge, po njegovom mišljenju, sastojala se u tome što se neverstvo ženino i neverstvo muževljevo kažnjava nejednako i zakonom i društvenim mišljenjem.

Stepan Arkadijevič brzo priđe Aleksiju Aleksandroviču i ponudi ga cigaretama.

- Hvala, ja ne pušim - odgovori mirno Aleksije Aleksandrovič; a kao navlaš želeći da pokaže da se on ne boji toga razgovora, obrati se s hladnim osmejkom Pescovu.

- Ja mislim da osnovi takvog pogleda na stvar leže u samoj suštini stvari - reče i htede da pređe u salon; ali baš tada, odjednom, neočekivano progovori Turovcin, i obrati se Aleksiju Aleksandroviču.

- A jeste li čuli o Prjačnjikovu? - reče Turovcin, živahan od popivenog šampanja, i odavno željan prilike da prekine mučno za njega ćutanje. - Vasja Prjačnjikov - reče, uz dobri osmejak vlažnih i rumenih usana, i obraćajući se poglavito glavnome gostu, Aleksiju Aleksandroviču - danas su mi pričali, tukao se u dvoboju, u Tveri, sa Kvitskim, i ubio ga.

Kao što već biva: da, kao naročito, pogađamo baš u bolesno mesto, tako je Stepan Arkadnjevič osećao da danas, na nesreću, svakog minuta razgovor nailazi na bolesno mesto Aleksija Aleksandroviča. Htede dakle opet da ukloni zeta, ali Aleksije Aleksandrovič radoznalo upita:

- Zar se tukao Prjačnjikov?

- Zbog žene. Junački! Pozvao onoga na dvoboj, i ubio ga!

- A! - ravnodušno reče Aleksije Aleksandrovič, i podigavši obrve pređe u salon.

- Kako mi je milo što ste došli - reče mu Doli s uplašenim osmejkom kad ga nađe u salonu kroz koji se prolazilo - treba da govorim s vama. Da sednemo ovde.

Aleksije Aleksandrovič, sa istim izrazom ravnodušnosti koji mu pridavahu podignute obrve, sede pored Darje Aleksandrovne i pretvorno se osmehnu.

- Tim pre - reče on - što sam baš hteo da vas molim za izvinjenje, i da odmah idem. Sutra treba da otputujem.

Darja Aleksandrovna je bila tvrdo uverena u nevinost Aninu, i osećala je da bleđi, i da joj usne igraju od gneva na ovog hladnog, neosetljivog čoveka koji tako mirno smišlja da upropasti njenu nevinu prijateljicu.

- Aleksije Aleksandroviču - reče ona s očajnom odlučnošću i gledaše mu u oči. - Ja sam vas pitala za Anu, a vi mi niste ništa odgovorili. Kako je ona?

- Ona je, čini mi se, zdrava, Darja Aleksandrovna - ne gledajući u nju odgovori Aleksije Aleksandrovič.

- Aleksije Aleksandroviču, oprostite mi, ja nemam prava... ali ja kao sestru volim i poštujem Anu; ja vas molim i preklinjem, recite mi, šta je to među vama? Za šta je okrivljujete?

Aleksije Aleksandrovič se malo namršti, i gotovo zaklopivši oči obori glavu.

- Mislim da vam je muž saopštio uzroke zbog kojih smatram za potrebno da izmenim svoje odnose prema Ani Arkadijevnoj - reče, ne gledajući joj u oči, već neprijatno pogledajući Ščerbackog koji je prolazio kroz salon.

- Ja ne verujem, ne verujem, ne mogu u to da verujem! - stegnuvši pred sobom košcate ruke i s energičnim pokretom reče Doli. Ona brzo ustade i metnu ruku na rukav Aleksija Aleksandroviča. - Nama će smetati ovde. Hajdemo ovamo, molim vas.

Dolino uzbuđenje dejstvovalo je na Aleksija Aleksandroviča.

On ustade i pokorno pođe za njom u dečju učionicu. Sedoše za sto pokriven mušemom koju su deca perorezima isprosecala.

- Ne verujem, ne verujem u to! - progovori Doli starajući se da ulovi njegov pogled koji ju je izbegavao.

- Nemogućno je ne verovati faktima, Darja Aleksandrovna - reče on naglašavajući faktima.

- Ali šta je ona učinila? - progovori Doli.

- Šta je zapravo učinila?

- Prezrela je svoje dužnosti i izneverila svoga muža. Eto šta je učinila - reče on.

- Ne, ne, ne može biti! Ne, tako vam boga, vi ste se prevarili - govorila je Doli dodirujući rukama slepe oči i zatvarajući oči.

Aleksije Aleksandrovič se hladno osmehnu samim usnama, želeći da pokaže i njoj i sebi čvrstinu svoga uverenja; a ova plamena zaštita Ane, iako ga nije pokolebala, pozledila mu je ranu. On progovori sa većom živahnošću:

- Veoma je teško prevariti se kad sama žena objavi stvar mužu. Objavljuje: da su osam godina života i sin, da je sve to pogreška, i da ona hoće da živi iz početka - reče on ljutito i šmrčući kroz nos.

- Ana i porok - ja to ne mogu da sjedinim, ne mogu da verujem tome!

- Darja Aleksandrovna! - reče on, pogledavši sad pravo u dobro i uzbuđeno lice Dolino i osećajući da mu se jezik nehotice dreši. - Ja bih mnogo dao kad bi sumnja još bila mogućna. Dok sam sumnjao, meni je bilo teško, ali ipak lakše nego sad. Dok sam sumnjao, bilo je još nade; ali sad nema nade, a ja ipak sumnjam u sve. Toliko sumnjam u sve, da mrzim sina, i ponekad ne verujem da je to moj sin. Vrlo sam nesrećan.

Nije bilo potrebno da to izrekom kaže. Doli je to videla čim joj je pogledao u lice. Beše joj ga žao, i vera u nevinost prijateljice pokoleba se u njoj.

- Ah, to je užasio, užasno! A da li je istina da ste se rešili na razvod.

- Ja sam se rešio na krajnje mere. Drugo nemam šta da radim.

- Nemate šta da radite, nemate šta da radite... - progovori ona sa suzama u očima. - Ne, nije da nemate šta da radite! - reče ona.

- To i jeste strašno u nevolji ovakve vrste, što se ne može, kao u svakoj drugoj nevolji - nekom gubitku, smrti - nositi krst; već se mora dejstvovati - reče on kao pogađajući njenu misao. - Treba izići iz ponižavajućeg položaja u koji ste postavljeni; ne može se živeti utroje.

- Ja razumem, ja to vrlo dobro razumem - reče Doli i obori glavu. Ona počuta, misleći o sebi i o svom porodičnom jadu, i odjednom energičnim pokretom diže glavu i moleći sklopi ruke. - Počekajte! Vi ste hrišćanin. Pomislite na nju. Šta će biti s njom ako je vi odbacite.

- Mislio sam o tom, Darja Aleksandrovna, i mnogo sam mislio - govorio je Aleksije Aleksandrovič. Njegovo lice pokriše crvene pege, a mutne oči gledahu pravo u nju. Doli ga je iz sve duše žalila. - I to sam činio pošto mi je ona lično objavila moju sramotu; ostavio sam da sve bude kao što je i bilo.

Pružao sam mogućnost da se Ana popravi, trudio sam se da je spasem. I šta je došlo? Ona nije ispunila moj najlakši zahtev - da sačuva pristojnost - govorio je on ljutito. - Može biti spasen čovek koji neće da propadne; ali ako je nečija priroda tako pokvarena, razvraćena, da joj baš propast izgleda kao spasenje, šta se onda može raditi?

- Sve, samo ne razvod! - odgovori Darja Aleksandrovna.

- Ali šta sve?

- O, to je strašno. Ona neće biti ničija žena ona će propasti!

- Šta ja tu mogu? - podigavši ramena i obrve reče Aleksije Aleksandrovič. Uspomena na poslednji postupak ženin tako ga razdraži, da je opet postao hladan kakav je bio u početku razgovora. - Veoma sam vam zahvalan za vaše saučešće, ali vreme je da idem - reče on ustajući.

- Ne, počekajte! Ne treba da je upropastite. Čekajte da vam kažem nešto o sebi. Ja sam se udala, muž me je varao; iz mržnje, ljubomore, htela sam sve da napustim, htela sam i ja... ali sam došla k sebi, a ko me je spasio? Ana. I eto, živim. Deca rastu, muž se vraća u porodicu, oseća svoju krivicu, postaje čistiji, i ja živim!... Oprostila sam. I vi ste dužni da oprostite!

Aleksije Aleksandrovič ju je slušao, ali njene reči nisu više dejsstvovala na njega. U njegovoj duši pojavi se opet sva pakost od onoga dana kad se odlučio na razvod. On se strese, i reče prodirućim gromkim glasom;

- Da oprostim, ne mogu, neću, i smatram za nepravедno. Ja sam za tu ženu učinio sve, a ona je sve zgazila u blato, njoj svojstveno blato. Ja nisam zao čovek, nisam nikad nikoga mrzeo, ali nju mrzim iz dubine duše, i ne mogu joj oprostiti baš zato što je suviše mrzim zbog svega zla koje mi je pričinila - izgovori on sa suzama pakosti u glasu.

- Ljubite i one koji vas mrže... - stidljivo prošaputa Darja Aleksandrovna.

Aleksije Aleksandrovič se prezrivo osmehnu. On to odavno zna, ali to nije moglo biti primenjeno na njegov slučaj.

- Ljubite i one koji vas mrže, da, ali ljubiti one koje vi mrzite, nije moguće. Oprostite što sam vas uzbudio. Svakome je dosta svoga zla! - i ovladavši opet sobom Aleksije Aleksandrovič mirno se oprost i ode.

XIII

Kad ustadoše od stola, Ljevin htjede da pođe za Kiti u salon, ali se bojao da joj to ne bude neprijatno zbog odveć velike očiglednosti njegovog interesovanja njom. Ostade dakle u krugu muškaraca uzimajući učešća u opštem razgovoru; ali, iako ne gledajući u Kiti, osećao je njene pokrete, njene poglede, i ono mesto na kojem je stajala u salonu.

On je odmah, i bez najmanjeg usiljavanja stao ispunjavati obećanje koje joj je dao - da uvek dobro misli o svima ljudima, i da uvek sve voli. Razgovor se poveo o zadruzi, u kojoj je Pescov video nekakvo osobito načelo koje je on nazivao horskim načelom^[130]. Ljevin se nije slagao ni s Pescovom, ni s bratom, koji, nekako na svoj način, i priznavao je i nije značaj ruske zadruge. Ljevin je razgovarao s njima jedino zato da bi ih pomirio i da bi ublažio njihove odgovore. Nimalo se nije interesovao ni onim što je sam govorio, još manje onim što su oni govorili; želeo je samo jedno: da njima i svima bude dobro i prijatno. On je sada znao šta je ono jedno što je jedino važno. I to jedino bilo je prvo tamo, u salonu, a zatim se počelo pomicati i zaustavilo se kod vrata. Ljevin je, ne obrnuvši se, osetio na sebe upereni pogled i osmejak, i nije mogao da se ne okrene. Kiti je stajala kod vrata sa Ščerbackim, i gledala u Ljevina.

- Ja sam mislio da vi idete klaviru? - reče on prilazeći joj. - Eto šta meni nedostaje na selu: muzika!

- Ne, pošli smo ovamo s namerom da vas odazovemo, i hvala vam - reče ona nagrađujući ga osmejkom kao poklonom - što ste nam prišli. Kakvo je zadovoljstvo prepirati se? Nikad oni tamo jedan drugog neće ubediti.

- Da, zacelo - reče Ljevin - u većini slučajeva prepireš se vatreno samo zato što nikako ne možeš da shvatiš šta upravo hoće da dokaže protivnik.

Ljevin je često opazio pri prepirkama među najpametnijim ljudima da su posle ogromnih napora, ogromne količine tananosti i reči, oni koji su se prepirali dolazili do saznanja da im je ono oko čega su se nosili s tim da jedno drugom to dokažu - odavno, još u početku prepirke, bilo poznato; ali, vole

razmimoilaženja, i zato neće da imenuju to što vole, da im se to ne bi osporilo. On bi često, za vreme prepirke, osetio: shvatiš ono što voli protivnik, i odjednom i sam zavoliš to isto, odmah se složiš, i tada svi dokazi otpadaju kao nepotrebni; a ponekad bi osetio obratno - kažeš ti ono što voliš, i zbog čega izmišljaš dokaze, i ako se desi da si to kazao dobro i iskreno, protivnik se odjednom složi i prestane s prepirkom. To, eto, hteo je da kaže.

Kiti nabra čelo trudeći se da razume. Ali tek što je on počeo da objašnjava, ona je odmah shvatila.

- Razumem: treba saznati oko čega se onaj prepire, šta voli, tada se može...

Potpuno je pogodila i izrazila njegovu rđavo izraženu misao. Ljevin se radosno osmehnu: neobičan mu je bio taj prelaz od zamršene, mnogorečive prepirke s Pescovom i bratom, ka ovom lakonskom i jasnom saopštavanju najstroženijih misli gotovo bez reči.

Ščerbacki se odmače od njih, a Kiti, prišavši rasklopljenome stolu za kartanje, sede, uze u ruku kredu i poče crtati njome ekscentrične krugove po novoj zelenoj čohi.

Oni tamo međutim obnoviše razgovor, vođen za ručkom: o slobodi i zanimanju žena. Ljevin se slagao s mišljenjem Darje Aleksandrovne: da neudata žena može naći sebi ženskog posla u porodici. On je to potvrđivao time što nijedna porodica ne može biti bez pomoćnice, što u svakoj, sirotoj ili bogatoj porodici ima, i mora biti dadilja, ili najmljena, ili u rodu.

- Ne - reče Kiti pocrvenevši, ali utoliko smelije gledajući u njega svojim pravednim očima - devojka može biti i u takvom položaju da samo sa uniženjem može ući u porodicu, a ona... On ju je razumeo od prve reči.

- O, da! - reče - da, da, da, vi ste u pravu, vi ste u pravu.

I razumede sada sve što je, za ručkom, Pescov kazivao o slobodi ženskinja, razumede po tome što je u srcu Kiti video strah devojaštva i strah od poniženja, i zato što ju je voleo, oseti i sam taj strah i poniženje, i odmah odustade od svojih razloga.

Nastupi ćutanje. Ona je jednako crtala kredom po stolu. Oči su joj sijale blagim sjajem. Potčinjavajući se njenom raspoloženju on je osećao u celom svom biću napregnutost sreće koja je postajala sve veća.

- Ah, sav sam sto išarala! - reče, i ostavivši kredu učini pokret kao da hoće da ustane.

»Kako ću ostati sam, bez nje?« s užasom pomisli Ljevin, i uze kredu.

- Čekajte - reče, sedajući za sto. - Odavno sam hteo da vas pitam za jednu stvar. On joj gledaše pravo u umiljate, premda i uplašene oči.

- Molim, pitajte.

- Evo - reče on i napisa početna slova: k, s, m, o, t, n, m, b, j, l, t, z, n, i, t? Ta slova značila su: »kad ste mi odgovorili: to ne može biti, je li to značilo - nikada, ili tada?« Nije bilo nikakve verovatnosti da će ona moći razumeti tu složenu rečenicu; ali on pogleda u nju sa takvim izrazom kao da mu život zavisi od toga da li će ona razumeti te reči.

Ona pogleda u njega ozbiljno, zatim prisloni namršteno čelo na ruku i poče čitati. Pokatkad pogledaše u njega, kao pitajući ga pogledom: »Da li je to što ja mislim, ono?«

- Razumela sam - reče pocrvenevši.

- Koja je ova reč? - upita on pokazujući na »n« koje je označavalo: nikada.

- To znači nikada - reče ona - ali to nije istina!

On brzo izbrisa sve napisano, pruži njoj kredu i ustade. Ona napisa: t, j, n, m, d, o.

Doli se potpuno uteši posle jada koji joj pričinio Aleksije Aleksandrovič, kad spazi ove dve prilike: Kiti, s kredom u ruci, plašljivo i srećno osmehnuta gleda gore u Ljevina; - i on, njegova lepa prilika nagla se nad stolom sa vatrenim očima, uperenim čas na sto, čas na nju. Odjednom, on zasija: razumeo je. To je značilo: »tada ja nisam mogla drukčije odgovoriti.«

On pogleda u nju upitno, plašljivo.

- Samo tada?

- Da - odgovori njen osmejak.

- A s... sad? - upita on.

- Evo pročitajte. Ja ću napisati ono što bih i želela. Što bih jako želela! - Ona napisa početna slova: »d, b, m, z, i, o, š, j, b«. To je značilo: »Da biste mogli zaboraviti i oprostiti što je bilo.«

On dohvati kredu napregnutim drhtavim prstima i, slomivši je, napisa početna slova sledećeg: »Nemam šta da zaboravim i praštam, ja sam vas bez prestanka voleo.«

Ona pogleda u njega sa uzdržanim osmejkom.

- Razumela sam - reče šapatom.

On opet sede i napisa dugačku rečenicu. Ona sve razumede, i ne pitajući ga da li je tako, uze kredu i odgovori.

Sada Ljevin dugo nije mogao da razume šta je napisala, i često joj je pogledao u oči. Na njega beše naišlo pomračenje od sreće. Nikako nije

uspevao da podmetne one reči koje je ona imala na umu; ali u njenim divnim i od sreće blistavim očima video je sve što je trebalo da zna. I napisa tri slova. I ne beše još svršio pisanje, a ona već čitaše za njegovom rukom, i sama dovrši i napisa odgovor: da.

- Igrate *secrtaire*?^[131] - reče stari knez prilazeći. - Međutim treba da idemo, ako hoćeš da stigneš u pozorište.

Ljevin ustade i isprati Kiti do vrata.

U njihovom razgovoru bilo je sve rečeno; bilo je rečeno da ga ona voli, i da će kazati ocu i materi da će on sutra ujutru doći.

XIV

Kad je Kiti otišla i Ljevin ostao sam, on oseti takvu uznemirenost bez nje, i takvu nestrpljivu želju da što pre, što pre doživi sutrašnje jutro, kad će je opet videti i na svagda se sjediniti s njom, da se uplaši, kao smrti, tih četrnaest časova koje je trebalo da provede bez nje. Imao je potrebu da se sastane i razgovara s kim bilo, da ne bi bio sam, da bi prekratio vreme. Stepan Arkadijevič bio mu je najpriятniji sabesednik, ali on je polazio, kako je govorio, na neko poselo, u samoj stvari na balet. Ljevin je uspeo svega da mu kaže da je srećan, i da ga voli, i da nikad, nikad neće zaboraviti ono što je on, Stiva, za njega učinio. Pogled i osmejак Stepana Arkadijeviča pokazaše Ljevinu da je on kao što treba razumeo to osećanje.

- A sad, je li vreme da se mre? - reče Stepan Arkadijevič umilјato stežući Ljevinu ruku.

- Nnnee! - reče Ljevin.

Darja Aleksandrovna, praštajući se s Ljevinom, takođe mu kao čestita, rekavši: »Kako mi je mило što ste se opet sreli s Kiti, treba ceniti stara prijateljstva.« Ljevinu behu neprijatne ove Doline reči. Ona nije mogla shvatiti kako je sve to visoko i nepristupačno za nju, i stoga bi bolje bilo da nije pomenula ono. Ljevin se oprostio s njima, ali da ne bi ostao sam pripi se uz brata.

- Gde ćeš ti sad?

- Ja, na sednicu.

- Mogu li i ja s tobom?

- Zašto da ne? Hajdemo! - smešeći se reče Sergije Ivanovič.

- Šta je tebi danas?

- Meni? Srećan sam! - reče Ljevin, i spusti prozor od karuca u kojima su se vozili. - Neće ti smetati? zagušljivo je... Srećan sam. Zašto se ti nikad nisi ženio?

Sergije Ivanovič se osmehnu.

- Vrlo mi je milo; ona je, učini mi se, krasna de... - poče Sergije Ivanovič.

- Ne govori, ne govori, ne govori! - povika Ljevin uhvativši ga obema rukama za jaku njegove bunde i tutkajući ga u nju. »Ona je krasna devojk« bile su tako obične, niske reči, koje nimalo nisu odgovarale njegovom osećanju.

Sergije Ivanovič se nasmeja veselim smehom, što je kod njega retko bivalo.

- Ipak se valjda sme reći da mi je vrlo milo.

- To se može sutra, sutra, a sada ništa više! Ništa, ništa, ćutanje!^[132] - reče Ljevin, i tutnuvši ga još jedanput u bundu, reče: - Ja te mnogo volim! Je li, mogu li prisustvovati sednici?

- Razume se da možeš.

- O čemu ćete govoriti danas? - pitaše Ljevin ne prestajući da se osmejkuje.

Dodoše na sednicu. Ljevin je slušao kako sekretar, kidajući dah, čita zapisnik, a očividno ne zna šta čita; ali je Ljevin video po licu ovog sekretara da je to simpatičan, dobar i krasan čovek. Videlo se to i po tome kako se zbunjivao čitajući zapisnik. Zatim počese govoriti.

Prepirali su se oko otpisivanja nekakvih suma, i o provođenju nekakvih cevi; Sergije Ivanovič je pecnuo dvojicu članova i nešto pobedonosno i dugo govorio; drugi pak član, zabeleživši ranije nešto na hartijici, zbuni se u prvi mah, ali mu zatim odgovori i vrlo zajedljivo i ljubazno.

A zatim Svijažski (on je bio tu) takođe reče nešto, tako lepo i plemenito.

Ljevin ih je slušao i jasno video da tu nema ni otpisanih suma, ni cevi, da se tu stvarno niko ne srdi, da su svi oni dobri, krasni ljudi, i da sve to tako lepo i ljupko ide među njima. Nikome nisu smetali oni, a i njima svima je bilo prijatno. Značajno je za Ljevina bilo: kako su svi oni danas skroz providni, i on po malim, ranije neprimetnim znacima može da pozna dušu svakoga od njih, i jasno da vidi da su svi dobri. Osobito su njega, Ljevina, danas svi neobično voleli. To se videlo po načinu kako su govorili s njim, kako su umiljato, ljubazno gledali u njega čak i oni nepoznati.

- No, jesi li zadovoljan? - upita ga Sergije Ivanovič.

- Veoma. Nisam ni mislio da je to tako zanimljivo! Divota!

Svijažski priđe Ljevinu i pozva ga k sebi na čaj. Ljevin sad nikako nije mogao da pojmi, i da se seti: šta ga ono ranije u Svijažskom nije zadovoljavalo, i šta je očekivao od njega. Bio je to pametan i neobično dobar

čovjek.

- Vrlo rado - reče Ljevin i upita za ženu i svastiku. - I po čudnovatoj povezanosti misli, pošto se u njegovoj uobrazilji misao o Svijažskovoj svastici vezivala za brak, njemu se učini da nikome ne može bolje ispričati svoju sreću nego ženi i svastici Svijažskog, i vrlo rado pristade da ide k njima.

Svijažski ga je ispitivao, kao i uvek, o poslu na selu, ne pretpostavljajući, naravno, ni sada, nikakvu mogućnost da bi se tu moglo naći nešto što nije već nađeno u Evropi; ali sad to Ljevinu nije bilo nimalo neprijatno. Naprotiv, on je osećao da je Svijažski u pravu, da je sav taj posao ništavan, i zapažao čudnovatu mekotu i nežnost sa kojom je Svijažski izbegavao dokaze da on ima pravo. Svijažskove dame bile su osobito ljubazne. Ljevinu se činilo da one već sve znaju, i da imaju simpatije za njega, samo ne govore o tome, iz delikatnosti. Sedeo je kod njih tri sata, razgovarao o raznim predmetima, ali uvek podrazumevao samo ono što je ispunjavalo njegovu dušu, i nije opažao da je njima strašno dosadno, i da je kod njih odavno vreme da se spava. Svijažski ga isprati do predsoblja zevajući i diveći se čudnovatom stanju u kojem se nalazio njegov prijatelj. Prošao je jedan sat po ponoći. Ljevin se vrati u gostionicu, i uplaši se sad od misli kako će sam, sa svojim nestrpljenjem, provesti ostalih deset časova. Dežurni, budan lakej zapali mu sveće, i htede da iziđe, ali ga Ljevin zaustavi. Ovaj lakej, Jegor, koga Ljevin ranije nije ni primećivao, pokaza se sad kao vrlo pametan, i, što je glavno, dobar čovek.

- Je li, Jegore, teško je kad se ne spava?

- Šta da se radi! Takav nam je posao. Kod gospode je lakše služiti, ali ovde se ima više računa.

Saznao je da Jegor ima porodicu, tri dečaka, i kćer švalju koju je hteo da uda za saračkog kalfu.

Ljevin povodom toga slučaja reče Jegoru svoju misao: da je u braku glavna stvar ljubav. Ako imaš ljubavi, bićeš srećan, jer sreću čovek samo u sebi samom nalazi.

Jegor je pažljivo slušao, i očevidno potpuno razumeo Ljevinovu misao; ali, za potvrdu, on navede za Ljevina neočekivanu primedbu: kad je služio kod dobrih gospodara, uvek je bio zadovoljan svojom gospodom; i sad je potpuno zadovoljan svojim domaćinom, iako je Francuz.

»Neobično dobar čovek!« mislio je Ljevin.

- A kad si se ženio, Jegore, jesi li voleo svoju ženu?

- Kako da je nisam voleo - odgovori Jegor.

Ljevin vide da se Jegor takođe našao u stanju ushićenja, i da namerava da kaže sve svoje intimno osećanje.

- Moj život je takođe čudnovat. Još od malena... - poče on zaplamtevi očima, očevidno zarazivši se Ljevinovim ushićenjem, baš kao što se ljudi zaražavaju zevanjem.

U to vreme se začu zvonice; Jegor iziđe a Ljevin ostade sam. Nije mogao da misli o večeri, mada gotovo ništa nije jeo za ručkom; a zahvalio je na ponuđenom čaju i večeri kod Svijažskog. Nije spavao prošle noći, ali nije mogao ni sada ni da misli o snu. U sobi je bilo hladno, ali njega je gušila vrućina. On otvori oba prozorčića i sede na sto prema njima. Iza krova, pokrivenog snegom, video se složeno konstruisan krst sa lancima, na tornju, a iznad njega uzdignuti trougao sazvežća Vozara sa jasnom žutom Kapelom. Gledao je čas u krst čas u zvezde; udisao u sebe svež hladan vazduh koji je ravnomerno prodirao u sobu; i, kao u snu, išao za slikama i uspomenama koje su mu nicala u uobrazilji. Oko četiri sata začu korake po hodniku i proviri kroz vrata. To se iz kluba vraćao poznati mu kockar Mjaskin. Išao je mračan, namršten, i iskašljavao se. »Jadnik, nesrećnik!« pomisli Ljevin i suze mu navreše na oči od ljubavi i žalosti prema ovom čoveku. Htede da razgovara s njim, da ga poteši; ali setivši se da je samo košulja na njemu, predomisli se i opet sede kod prozorčića da se kupu u hladnom vazduhu i da gleda u onaj nemi, ali za njega pun značaja krst neobičnog oblika, i u jasno žutu zvezdu koja se lagano uzdizala. Posle šest sati zalarmaše čistači parketa, zazvoni neko za nešto, i Ljevin oseti da mu je hladno. Zatvori prozorčić, umi se, obuče se i iziđe na ulicu.

XV

Ulice su još bile prazne. Ljevin pođe prema kući Ščerbackih. Glavna vrata behu zatvorena, svi su spavali. On se vrati natrag, uđe u svoju sobu i poruči kafu. Dnevni lakej donese mu kafu; Jegor već ne beše tu. Ljevin htede da stupi u razgovor s ovim, ali u taj mah zazvoniše po lakeja i on ode. Ljevin htede da gutne kafu, a metnu u usta zemičku; njegova usta pak nisu znala šta da rade sa zemičkom. Bilo je skoro deset časova kad je po drugi put došao do ulaza na kući Ščerbackih. U kući tek što behu ustali, kuvar se spremio za pijacu. Trebalo je proživeti bar još dva sata.

Cele te noći i toga jutra Ljevin je živeo sasvim nesvesno, i osećao se kao da je potpuno izuzet iz uslova materijalnog života. Nije jeo ceo dan, nije spavao dve noći, proveo je nekoliko časova neobučen na mrazu, i osećao se ne samo svež i zdrav kao nikad, nego se osećao potpuno nezavisan od tela: kretao se bez naprezanja mišića i osećao da sve može učiniti. Bio je uveren da bi mogao poleteti uvis, ili pomeriti ugao kuće, kad bi to bilo potrebno. Sve preostalo vreme šetao je po ulicama gledajući u časovnik i obazirući se na sve strane.

I što je god video tada, docnije nikad više nije viđao. Osobito su ga ganula: deca koja su išla u školu; plavičasti golubovi što su sletali s krova na trotoar; i zemičke posute brašnom koje je neka nevidljiva ruka isturala. Ove zemičke, golubovi, i dva mališana behu nadzemaljska bića. A sve se to desilo u isto vreme: mališan pritrča golubu i smešeći se pogleda u Ljevina; golub zaleprša krilima i odlete sijajući na suncu u snežnom trunju što je drhtalo u vazduhu; a sa prozorčića zamirisa pečen hleb i pokazaše se zemičke. Sve to skupa bilo je tako neobično lepo da se Ljevin nasmeja i zaplaka od radosti. Pošto načini veliki krug po Novinarskoj ulici i Kislovci, vrati se opet u gostionicu, i metnuvši preda se časovnik sede i čekaše dvanaest časova. U susednoj sobi govorili su nešto o mašinama i prevari, i kašljali jutarnjim kašljem. Oni nisu znali da se strelica približuje dvanaestom satu. Strelica je stigla. Ljevin siđe u trem. Kočijaši, očevitno su sve znali. Sa srećnim licima okružiše Ljevina, i prepirahu se međusobno predlažući svoje usluge. Starajući se da ne uvredi druge kočijaše, i obećavši im da će ga i oni voziti, Ljevin izabra jednog i

naredi da vozi Ščerbackima. Kočijaš je bio divan, u belom koliru košulje izvučenom ispod kaftana i zategnutom na nalivenom, crvenom i snažnom vratu. Saonice ovog kočijaša behu visoke, spretne, na kakvima se Ljevin docnije nikad više nije vozio; i konj je bio dobar i trudio se da trči, ali se nije micao s mesta. Kočijaš je znao kuću Ščerbackih, i, opisav, rukama kružnu liniju kao s osobitim poštovanjem prema putniku, i rekavši r-r-r, zaustavi saonice kod ulaza. Vrtar Ščerbackih izvesno je već sve znao. Videlo se to po osmejku njegovih očiju i po načinu kako je rekao:

- Odavno vas nema, Konstantine Dmitrijeviču.

Ne samo da je vrtar sve znao, nego je očevitno likovao i usiljavao se da sakrije svoju radost. Pogledavši u njegove simpatične staračke oči, Ljevin kao da razumede još nešto novo u svojoj sreći.

- Jesu li ustali?

- Izvolite! A možete ostaviti i ovde - reče smešeći se, kad je Ljevin hteo da se vrati da uzme kapu. To je nešto trebalo da znači.

- Kome zapovedate da vas prijavim? - upita lakej.

- Kneginji... knezu... kneginjici... - reče Ljevin.

Prvo lice koje je spazio bila je *mademoiselle Linon*. Ona je išla kroz salon; i lice i kovrče njene sijale su. Tek što je progovorio s njom, kad se odjednom iza vrata začu šuštanje haljina i *mademoiselle Linon* iščeze ispred Ljevina, a njega obuze radosni strah zbog blizine sreće. *Mademoiselle Linon*, ostavivši ga, požuri i pođe ka drugim vratima. Tek što ona iziđe, a brzi, brzi laki koraci zazvučaše po parketu, i njegova sreća, njegov život, on sam, bolje od njega samog, ono što je tražio i tako dugo želeo, brzo, brzo se primicalo njemu. Ona nije išla, nego ju je nevidljiva sila nosila k njemu.

Video je samo njene vedre, pravične oči, uplašene istom radošću ljubavi koja je ispunjavala i njegovo srce. Te oči sijale su bliže i bliže, zaslepljujući ga svojom svetlošću ljubavi. Ona se zaustavi sasvim blizu pred njim dodirnuvši ga. Njene ruke se podigoše i spustiše njemu na ramena.

Ona je učinila sve što je mogla: pritrčala mu je i predala mu se sva i plašeći se i radujući se. On je zagrlj i pritisnu svoje usne na njena usta koja su tražila njegov poljubac.

Ni ona nije spavala cele noći, i celo jutro ga je čekala. Mati i otac su bez spora saglasni, i srećni u njenoj sreći. Ona ga je čekala. Ona je htela prva da mu objavi svoju i njegovu sreću. Spremala se da ga sama dočeka, i radovala se toj misli, i plašila se, i stidela se, i sama nije znala šta će uraditi. Čula je njegov glas i korake, i čekala iza vrata dok *mademoiselle Linon* ne ode.

Mademoiselle Linon je najzad otišla. Ona je tada, ne misleći, ne pitajući se šta i kako, prišla k njemu i učinila ono što je učinila.

- Hajdemo k *maman*! - reče Kiti uzevši ga za ruku. On dugo nije mogao ništa da kaže, ne toliko zato što se bojao da rečju može pokvariti uzvišenost svoga osećanja, koliko zato što je uvek, kad god je hteo nešto da kaže, osećao da će mu umesto reči izbiti na oči suze sreće. Uze njenu ruku i poljubi je.

- Je li moguće da je ovo istina? - reče najzad potmulim glasom. - Ja ne mogu da verujem da me ti voliš!

Ona se osmehnu na ovo »ti« i na bojažljivost s kojom je pogledao u nju.

- Da! - značajno i lagano progovori ona. - Ja sam tako srećna!

Kiti uđe u salon ne ispuštajući njegovu ruku. Kneginja učesta disanje i zaplaka kad ih utleda, a zatim se odmah nasmeja, i tako energičnim korakom kakav Ljevin nije očekivao, pritrča k njima, i zagrlivši glavu Ljevinovu poljubi ga i okvasi njegove obraze suzama.

- Dakle, sve je svršeno! Milo mi je. Voli je. Milo mi je... Kiti!

- Brzo ste to udesili! - reče stari knez trudeći se da bude ravnodušan; ali Ljevin je primetio, kad se knez okrenuo k njemu, da su mu oči bile vlažne.

- Ja sam odavno, i uvek to želeo! - reče knez uzevši za ruku Ljevina i privlačeći ga k sebi. - Ja sam još onda kada je ovaj vetropir namislio...

- Tata! - viknu Kiti i zatvori mu usta rukama.

- De, neću, neću! - reče on. - Veoma mi je, veoma... mi... Ah, kako sam glup...

On zagrli Kiti, poljubi je u lice i u ruku, zatim opet u lice, i prekrsti je.

Ljevina obuze novo osećanje ljubavi prema ovom ranije mu tuđem čoveku, starom knezu, gledajući kako Kiti dugo i nežno ljubi njegovu mesnatu ruku.

XVI

Kneginja je sedela u naslonjači, ćutala i smešila se; knez sede pored nje. Kiti je stajala kraj očeve naslonjače ne puštajući njegovu ruku. Svi su ćutali.

Kneginja je prva sve izrazila rečima, i prevela sve misli i osećanja u pitanja života. I svima se to podjednako čudno i čak teško učinilo u prvi mah.

- Pa kada? Treba izvršiti blagoslov mladenaca, pa objaviti veridbu. A kada ćemo svadbu? Šta ti misliš, Aleksandre?

- Evo on! - reče knez pokazujući na Ljevina - on je tu glavno lice.

- Kada? - reče Ljevin crveneći. - Sutra. Ako pitate mene, onda danas blagoslov, a sutra svadbu.

- Ostavite, *mon cher*, gluposti.

- Lepo, onda kroz nedelju dana.

- Kao da je s uma sišao!

- A zašto?

- Ta zaboga! - radosno osmejkujući se ovoj žurbi, reče mati. - A sprema?

»Je li moguće da će tu biti i sprema, i sve drugo? - pomisli Ljevin sa strahom. - Uostalom, zar može sprema, i blagoslov, i sve to, zar može to promeniti moju sreću? Ništa je ne može promeniti! - On pogleda u Kiti i opazi da nju ta misao o spremi ni najmanje nije uvredila. - znači da je to potrebno«, pomisli on.

- Ja ništa ne znam, ja sam samo kazao svoju želju - progovori on izvinjavajući se.

- Promislićemo. A za sada, blagoslov, i da se objavi. Eto tako.

Kneginja priđe mužu, poljubi ga, i htela da se udalji, ali je on zadrža, zagrlji, i nežno, kao zaljubljeni mladić, nekoliko je puta, smešeći se, poljubi. Stari se očevidno zbuniše za časak, ne znajući upravo da li su se to oni opet zaljubili, ili samo njihova kći. Kad knez i kneginja iziđoše, Ljevin priđe svojoj verenici i uze je za ruku. Ovladao je sad sobom, te je mogao govoriti, a imao

je mnogo šta i da kaže. Ali reče nešto sasvim drugo, ne ono što je trebalo.

- Otkud sam mogao znati da će sve ovako ispasti! Nikad se nisam nadao, ali u duši sam uvek verovao - reče on. - Ja verujem da je ovo bilo suđeno.

- A ja? - reče ona. - Čak i onda... - ona zastade, pa opet nastavi odlučno gledajući u njega svojim poštenim očima: - čak i onda kad sam odgurnula od sebe svoju sreću. Ja sam uvek volela samo vas, ali sam bila zanesena. Moram to kazati. Možete li to zaboraviti?

- Možda je i to bilo za neko dobro! Vi morate meni mnogo šta oprostiti. Moram vam to kazati.

To je bilo jedno od onoga što je hteo da joj kaže. Rešio je da joj odmah prvih dana kaže dve stvari: da nije tako čist kao ona, i da ne veruje u boga. To je bilo teško, ali on je smatrao da joj mora kazati i jedno i drugo.

- Ne, ne sad, docnije! - reče on.

- Dobro, docnije, ali na svaki način da kažete. Ja se ne bojim ničega. Ja treba sve da znam. Sad je svršeno.

On dovrši:

- Svršeno da ćete me uzeti onakvog kakav sam... nećete me se odreći? Je l' te?

- Ne, ne.

Njihov razgovor prekide *mademoiselle Linon* koja, iako pretvorno, ali nežno smešeci se, dođe da čestita svojoj omiljenoj vaspitanici. Još ona i ne iziđe, dodoše da čestitaju sluge. Zatim dodoše rođaci, i otpoče ona blažena ludija iz koje Ljevin nije izašao do drugog dana po svojoj svadbi. Ljevinu je neprestano bilo nezgodno, dosadno, ali je napregnutost sreće sve više rasla i uvećavala se. On je stalno osećao da se od njega traži mnogo šta što on ne zna, i radio je sve što su mu govorili, i sve mu je to pričinjavalo sreću. On je mislio da njegova veridba neće imati ništa slično sa drugima, da bi obični uslovi veridbe pokvarili njegovu osobitu sreću; ali se svršilo time da je činio sve što i drugi, i njegova se sreća od toga samo povećavala, postajala sve više osobita, takva da se ni s čim ne može i neće moći srazniti.

- Sad ćemo jesti bombona - govorila je *m-lle Linon*, i Ljevin je išao da kupi bombone.

- Baš mi je mило - reče Svijažski. - Savetujem vam da cveće uzimate kod Fomina.

- A zar to treba? - I išao je u Fominovu radnju.

Brat mu je govorio da uzajmi novaca, jer će biti mnogo rashoda, poklona...

- A zar su pokloni potrebni? - I otrčao je ka Fuldeu.

I kod poslastičara, i kod Fomina, i kod Fuldea, video je da su ga očekivali, da mu se raduju, i da proslavljaju njegovu sreću kao i svi s kojima je imao posla tih dana. Neobično je bilo što su ga ne samo svi voleli, nego su i svi pređe nesimpatični, hladni i ravnodušni ljudi, oduševjavajući se sad njime, pokoravali mu se u svemu, nežno i delikatno se ophodili prema njegovom osećanju, i delili njegovo uverenje da je on najsrećniji čovek na svetu, jer je njegova verenica bila vrhunac savršenstva. To isto je osećala i Kiti. Kad je grofica Nordston dopustila sebi da nagovesti kako joj je ona želela nešto bolje, Kiti se tako ražestila, i tako pouzdano dokazala da od Ljevina niko na svetu ne može biti bolji, da je grofica Nordston to morala priznati, i u prisustvu Kiti nije više susretala Ljevina bez oduševljenog osmeha.

Objašnjenje, koje je Ljevin obećao verenici, bilo je jedan težak događaj u to vreme. Pošto se posavetovao sa starim knezom, i dobio od njega dopuštenje, on predade Kiti svoj dnevnik u kojem je bilo napisano ono što ga je mučilo. On je taj dnevnik pisao imajući u vidu svoju buduću ženu. Njega su mučile dve stvari: odsustvo nevinosti, i bezverje. Priznanje bezverja prođe neopaženo. Kiti je bila religiozna, nikada nije sumnjala u verske istine, ali Ljevinovo spoljašnje bezverje nimalo je ne dirnu. Ona je kroz ljubav poznala svu njegovu dušu, i u njegovoj duši videla ono što je želela; a što se takvo duševno stanje naziva bezverjem, to joj je bilo svejedno. Drugo priznanje dovelo ju je do gorkog plača.

Ljevin joj nije bez unutrašnje borbe predao svoj dnevnik. On je znao da između njega i nje ne može i ne treba da ima nikakve tajne, i stoga je rešio da tako treba da bude; ali nije davao sebi računa o tome kako to može podejstvovati na nju, nije se unosio u njenu dušu. Tek kad je toga večera, pred odlazak u pozorište, došao k njima, ušao u njenu sobu i video uplakano i nesrećno njeno lice, zbog nepopravimog jada koji je on izazvao, žalosno i ljupko njeno lice, shvatio je pučinu koja razdvaja njegovu sramnu prošlost od njene golubije čistoće, i užasn timer se od onoga što je učinio.

- Uzmite, uzмите ove strašne knjige! - reče ona odbacujući sveske koje su ležale pred njom na stolu. - Zašto ste mi ih dali!... Ne, ipak je tako bolje - dodade sažalivši se nad njegovim licem. - Samo, to je strašno, strašno!

On obori glavu ćuteći. Nije mogao ništa da kaže.

- Vi mi nećete oprostiti? - prošaputa on.

- Ne, ja sam vam oprostila, ali to je užasno! Međutim, sreća je njegova bila tako velika, da je ovo priznanje nije moglo narušiti, samo joj je pridalo nov preliv. Ona mu je oprostila; od toga doba on je još više smatrao sebe

nedostojnim nje, moralno se još više sagibao pred njom, i tako još više cenio svoju nezasluženu sreću.

XVII

Prebirajući i nehotice u svojoj pameti utiske od razgovora koji su vođeni za vreme, i posle ručka, Aleksije Aleksandrovič vraćao se u svoju usamljenu sobu. Reči Darje Aleksandrovne o praštanju izazvale su u njemu samo ljutnju. Primenjivanje ili neprimenjivanje hrišćanskog pravila na njegov slučaj, bilo je teško pitanje o kojem se nije moglo govoriti olako, i to pitanje je Aleksije Aleksandrovič odavno rešio u negativnom smislu. Od svega rečenog najdublje mu se urezaše u pamet reči glupoga, dobroga Turovcina: postupio kao čovek, pozvao ga na dvoboj i ubio ga. Svi su očevidno imali simpatije za taj postupak, mada iz učtivosti nisu to kazivali.

»Uostalom, ta je stvar svršena, nema se šta više misliti o tome«, reče u sebi Aleksije Aleksandrovič. I misleći samo o predstojećem odlasku i reviziji, on uđe u svoju sobu i upita vratara, koji ga je pratio, gde je njegov lakej; vratar mu reče da je lakej maločas izišao. Aleksije Aleksandrovič naredi da mu se donese čaj, sede za sto, i uzevši Fruma^[133] počeo razmišljati o maršruti svoga putovanja.

- Dva telegrama - reče lakej ulazeći u sobu. - Oprostite, ekscelencijo, tek što sam bio izišao.

Aleksije Aleksandrovič uze telegrame i otvori ih. U prvom telegramu bio je izveštaj o postavljenju Stremova baš na ono mesto koje je želeo za sebe Karenjin. Aleksije Aleksandrovič baci telegram i pocrvenevši ustade i počeo hodati po sobi: »*Quos vult perdere dementat*«,^[134] reče on, razumevajući pod *quos* ona lica koja su potpomagala to postavljenje. Njemu nije bilo toliko krivo što nije dobio to mesto, što su ga očigledno obišli; ali mu je bilo čudnovato i nerazumljivo kako nisu videli da je brbljivko i frazer Stremov manje no iko drugi sposoban za to. Kako ne vide da tim postavljenjem upropašćuju sebe i svoj *prestige*!^[135]

»Opet valjda nešto slično«, reče u sebi žučno otvarajući drugi telegram. Telegram je bio od žene. Najpre mu pade u oči njen potpis plavom olovkom, »Ana.« »Umirem, molim, preklinjem, dođite. Umreću lakše s oprostajem«,

pročita on. Prezrivo se osmehnu i baci telegram. Da je to bila prevara i lukavstvo, o tome, kako mu se činilo prvoga trenutka, nije moglo biti nikakve sumnje.

»Nema prevare pred kojom bi se ona zaustavila. Ona se mora poroditi. Možda je to porođajna bolest. Ali kakva je tu svrha? Uzakoniti dete, mene osramotiti i omesti razvod - mislio je on. - No kao da je rečeno i »umirem«... - On ponovo pročita telegram, i odjednom ga porazi neposredni smisao onoga što je rečeno. - Ako je to istina? - reče sebi. - Ako je istina da se ona u trenutku patnje blizine smrti iskreno pokajala, a ja, smatrajući to za prevaru, ne odem? Ne samo da bi to bilo surovo, i da bi me svi osudili, nego bi to bilo glupo s moje strane.«

- Petre, ne trebaju kola. Ja idem u Petrograd - reče lakeju.

Aleksije Aleksandrovič rešio je da ide u Petrograd i da se vidi sa ženom. Ako je njena bolest prevara, on će oćutati i oputovati. Ako je zaista na samrti, i želi da ga pred smrću vidi, oprostiće joj ako je zatekne živu, a odaće joj poslednju poštu ako dođe suviše dockan.

Celoga puta nije više mislio o tome šta treba da radi.

Sa osećanjem umora i nećistoće, koji su posledica noći u vagonu, kroz ranu petrogradsku maglu vozio se Aleksije Aleksandrovič po pustom Nevskom prospektu i gledao preda se ne misleći o onome što ga je očekivalo. Nije mogao da misli o tome zato što, zamišljajući ono što će biti, nije mogao da odagna pretpostavku: njena smrt, ako dođe, odjednom će razrešiti svu teškoću njegovog položaja. Hlebari, zatvoreni dućani, noćni kočijaši, pokućari, čistači ulica promicahu pred njegovim očima, i on je sve to posmatrao trudeći se da u sebi uguši misao na ono što ga očekuje, na ono što ne sme želiti, pa ipak želi. Stigne do ulaza. Jedan običan fijaker, i karuce sa zaspalim kočijašem, stajali su tu. Ušavši u trem, Aleksije Aleksandrovič kao da u dalekom kutiću svoga mozga nađe odluku koju usvoji. Tamo je stajalo: »Ako je prevara, mirno prezreti i oputovati; ako je istina, očuvati pristojnost.«

Vratar otvori vrata pre nego je Aleksije Aleksandrovič zazvonio. Vratar Petrov, inače Kapitonič, imao je neobičan izgled: u starom redengotu, bez vratne marame, u papučama.

- Kako je gospođa?

- Juče se srećno porodila.

Aleksije Aleksandrovič zastade i preblede. Sad je jasno razumeo s kakvom je silinom želeo njenu smrt.

- A kako se oseća?

Kornej, u jutarnjoj kecelji, strča niz stepenice.

- Vrlo rđavo - odgovori on. - Juče je bio konzilijum, a i sad je lekar ovde.

- Uzmi stvari - reče Aleksije Aleksandrovič i osetivši neko olakšanje od izveštaja da ipak ima nade na smrt, uđe u predsoblje.

Na vešalici beše oficirski šinjel. Aleksije Aleksandrovič spazi to i upita:

- Ko je ovde?

- Doktor, babica, i grof Vronski.

Aleksije Aleksandrovič pođe u unutarne odaje. U salonu ne beše nikoga; iz njenog kabineta, na zvuke njegovih koraka, iziđe babica u kapi s ljubičastim trakama.

Ona priđe Aleksiju Aleksandroviču, i uzevši ga za ruku sa prisnošću zbog blizine smrti, povede ga u sobu za spavanje.

- Hvala bogu kad ste došli! Samo o vama, pa o vama - reče ona.

- Dajte brže leda! - ču se iz sobe za spavanje zapovednički glas doktorov.

Aleksije Aleksandrovič uđe u njen kabinet. Kraj njenog stola, na niskoj stolici, sedeo je Vronski, pokrio lice rukama i plakao. Na glas doktorov on skoči, skloni ruke s lica i ugleda Aleksija Aleksandroviča.

Kad ugleda muža, tako se zbuni da opet sede, uvuče glavu u ramena kao da želi nekud da iščezne; pa se prisili, ustade i reče:

- Ona umire. Doktori kažu da nema nade. Ja sam sav u vašoj vlasti, ali dopustite mi da ostanem ovde... uostalom, vaša volja, ja...

Aleksije Aleksandrovič, kad spazi Vronskove suze, oseti plimu onog duševnog rastrojstva koje su kod njega izazivale patnje drugih ljudi, i okrenuvši lice žurno pođe k vratima ne saslušavši njegove reči. Iz sobe za spavanje čuo se Anin glas koji je nešto govorio. Njen glas je bio veseo, živahan, sa izvanredno određenim intonacijama.

Aleksije Aleksandrovič uđe u sobu za spavanje i priđe postelji, Ona je ležala okrenuta licem k njemu. Obrazi joj behu rumeni, oči su sijale, male bele ruke pomaljale su se iz rukava i igrale se, krajem pokrivača previjajući ga. Činilo se da je ne samo zdrava i sveža, već da je i najbolje raspoložena. Govorila je brzo, zvučno, i sa neobično pravilnim i osećajnim intonacijama.

- Zato što Aleksije, ja govorim o Aleksiju Aleksandroviču (takva čudna, strašna sudbina da su obojica Aleksiji, zar nije tako?), Aleksije mi ne bi to odrekao. Ja bih zaboravila, on bi oprostio... Ali zašto ne dolazi? On je dobar, on i sam ne zna kako je dobar. Ah, bože moj, kako je tužno! Dajte mi brže

vode! Ah, to će njoj, mojoj devojčici, škoditi! Pa dobro, onda joj dajte dojkinju. O, ja pristajem, to je čak i bolje. On će doći, biće mu teško da je gleda. Odnosite je.

- Ana Arkadijevna, on je došao. Evo ga! - govorila je babica, starajući se da skrene njenu pažnju na Aleksija Aleksandroviča.

- Ah, kakve gluposti! - nastavi Ana ne videći muža. - Ta dajte mi je, dajte mi moju devojčicu! On još nije došao. Vi zato kažete da mi neće oprostiti, što ga ne poznajete. Niko nije njega poznao. Samo ja, i zato mi je sad teško. Treba videti njegove oči, u Serjože su isto takve, i zato ne mogu da ih vidim. Jesu li dali Serjoži da ruča? Znam ja, svi će zaboraviti. On ne bi zaboravio. Treba Serjožu premestiti u sobu na uglu, i zamoliti *Mariette* da spava s njim.

Ona se odjednom zgrči, utiša, i sa strahom, kao da očekuje udarac i kao da hoće da se zaštiti, podiže ruke k licu. Ugledala je muža.

- Ne, ne! - progovori ona - ja se ne bojim njega, ja se bojim smrti. Aleksije, priđi bliže. Ja žurim, zato što nemam vremena, ostalo mi je još malo da živim, sad će nastupiti vatra, i onda već ništa više neću razumeti. Sad razumem, sve razumem i sve vidim.

Namršteno lice Aleksija Aleksandroviča dobi patnički izraz; on je uze za ruku i htjede nešto da kaže, ali nikako nije mogao to da izgovori; donja mu je usnica drhtala; on se još neprestano borio sa svojim uzbuđenjem i samo pokatkad bi pogledao u nju. I uvek, kad god bi pogledao, video je njene oči koje su gledale u njega sa takvom milinom i ushićenom nežnošću kakvu nikad nije opazio u njima.

- Počekaš, ti ne znaš... Stanite... stanite... - ona prekide, kao da pribira misli. - Da - poče. - Da, da, da. Evo šga sam htela da kažem, Ne čudi se. Ja sam sve ista,.. Ali u meni je i druga, i nje se bojim; ona je zavolela onoga, i ja sam htela da tebe omrznem, a nisam mogla da zaboravim onu koja je pre bila. Ja nisam ta. Sad sam prava ja, ja sva. Ja sad umirem, znam da ću umreti, pitaj njega. I sad osećam, eto, strašne tegove na rukama, na nogama, na prstima. Gle, prsti kako su ogromni! Ali to će se skoro svršiti... Jedno je samo nužno: oprost mi, oprost mi sasvim! Ja sam užasna, ali mi je dadilja pričala da je neka sveta mučenica - kako joj beše ime? - bila još gora. Otići ću u Rim, tamo je pustinja, i tada nikome neću smetati, samo ću uzeti Serjožu i devojčicu... Ne, ti ne možeš oprostiti? Ja znam, to se ne može oprostiti! ne, ne, idi, odveć si dobar! - Ona je jednom vrelom rukom držala njegovu ruku, a drugom ga je gurala.

Duševno rastrojstvo Aleksija Aleksandroviča pojačavalo se sve više, i sad je došlo do takvog stepena da se on prestao boriti s njim; odjednom oseti da

ono što je smatrao za duševno rastrojsgvo, da je to, naprotiv, blaženo stanje duše koje mu pruža novu sreću za koju on nikad ranije nije znao. Nije on sad mislio o hrišćanskom zakonu kojem je celoga svoga života hteo da sleduje, i koji mu naređuje da prašta i da voli svoje neprijatelje već je samo radosno osećanje praštanja i ljubavi prema neprijateljima ispunilo njegovu dušu. On je klečao; metnuo je glavu na pregib njene ruke koja ga je pekla kroz košulju, i plakao je kao dete. Ona obgrli njegovu već pomalo ćelavu glavu, pomače se k njemu, i sa izazivačkim ponosom podiže oči gore.

- Evo ga, znala sam. Sad zbogom svi, zbogom!... Opet su došli, što ne idu?... Skinite s mene ove bunde!

Doktor joj odmače ruke, namesti je pažljivo na uzglavlje i pokri je do ramena. Ona poslušno leže na leđa i gledaše preda se sjajnim pogledom.

- Upamti jedno, potreban mi je bio samo oproštaj, i ništa više ne tražim... Zašto on ne dođe? - progovori ona gledajući prema vratima, gde je bio Vronski. - Priđi, priđi! Pruži mu ruku.

Vronski priđe do ivice postelje, a kad ugleda Anu opet pokri lice rukama.

- Otkri lice, gledaj u njega! On je svetac - reče ona. - Otkri, otkri lice! - ljutito reče ona. - Aleksije Aleksandroviču, otkri mu lice. Hoću da ga vidim.

Aleksije Aleksandrovič uze ruke Vronskoga i skinu mu ih od lica koje je nosilo na sebi užasan izraz patnje i stida.

- Pruži mu ruku. Oprosti mu.

Aleksije Aleksandrovič pruži Vronskom ruku, i ne zadržavaše suze koje su mu tekle iz očiju.

- Hvala bogu, hvala bogu! - progovori ona - sad je sve gotovo. Samo da malo opružim noge. Eto tako, vrlo dobro. Kako je ovo cveće napravljeno bez ukusa, ne liči nimalo na ljubičicu - govorila je pokazujući na tapete. - Bože moj! Bože moj! Kad će se ovo svršiti? Dajte mi morfijuma. Doktore, dajte morfijum! O, bože moj, bože moj!

I poče da se pretura po postelji.

Doktor i doktori govorili su da je to porođajna groznica, pri kojoj se devedeset i devet od sto slučajeva svršavaju smrću. Celoga je dana bolesnica bila u vatri, buncala u zanosu. U ponoć, Ana je ležala bez svesti i pulsa.

Očekivali su smrt svakog trenutka.

Vronski ode kući, ali izjutra dođe da se izvesti, i Aleksije Aleksandrovič, dočekavši ga u predsoblju, reče mu: »Ostanite, možda će vas tražiti«, i sam ga odvede u ženin kabinet. Ujutru opet poče uzbuđenje, živahnost, brzina misli

i govora, i opet se svrši bunilom. Trećeg dana, isto: doktori tad rekoše da ima nade. Toga dana Aleksije Aleksandrovič uđe u kabinet gde je sedeo Vronski, i zatvorivši vrata sede prema njemu.

- Aleksije Aleksandroviču - reče Vronski osećajući da se približuje objašnjenje - ja ne mogu govoriti, ne mogu poimati. Poštedite me! Ma koliko da vam je teško, verujte da je meni gore.

On htjede da ustane, ali ga Aleksije Aleksandrovič uze za ruku i reče:

- Ja vas molim da me saslušate, potrebno je. Moram vam objasniti svoje osećanje, ono koje me je rukovodilo, i koje će me rukovoditi, da ne biste bili u zabludi zbog mene. Vi znate da sam se ja rešio na razvod braka, i da sam započeo tu stvar. Neću kriti da sam, počinjući tu stvar, bio neodlučan i da sam se mučio; priznajem da me je želja za osvetom, vama i njoj, gonila na to. Kad sam dobio telegram, pošao sam s istim osećanjem ovamo, i kazaću i više, želeo sam njezinu smrt. Ali... - On počuta, premišljajući da li da mu poveri svoja osećanja ili ne. - Video sam je i oprostio sam. Sreća od praštanja otkrila mi je šta mi je dužnost. Ja sam potpuno oprostio. Hoću da podmetnem drugi obraz; hoću da dam i košulju kad mi uzimaju kaftan. Moliću boga samo za to da mi ne oduzme sreću od praštanja!

Suze su mu bile u očima; njihov svetao, miran pogled porazi Vronskog.

- Eto, takav je moj položaj. Možete me zgaziti u glib, možete me napraviti rugobom u očima sveta, ja nju neću ostaviti, a vama nikada jedne prekorne reči neću reći - nastavljaše Aleksije Aleksandrovič. - Moja je dužnost jasno obeležena: ja moram biti kraj nje, i biću. Ako ona zaželi da vas vidi, ja ću vas izvestiti; a sad, mislim da je bolje da se udaljite.

On ustade, jecanje mu prekide govor. Vronski takođe ustade, i u pognutom, neispravljenom položaju ga posmatraše ispod obrva. Vronski nije shvatao osećanja Aleksija Aleksandroviča. Ali je osećao da je to nešto više, i čak nepristupačno njemu, sa njegovim pogledima.

XVIII

Posle razgovora s Aleksijem Aleksandrovičem, Vronski siđe pred kuću Karenjinih i stade; s trudom se sećao gde je, i kuda treba da ide ili da se odveze. Osećao se postićen, unižen, kriv, i lišen mogućnosti da spere svoje uniženje. Osećao se izbačen iz koloseka po kojem je tako oholo i lako išao dosada. Sve navike, sva pravila njegova života koja se činjahu tako čvrsta, odjednom se pokazaše lažnima i neprimenljivima. Prevareni muž, dosada vrsta žalosnoga stvorenja, vrsta slučajne i donekle komične smetnje njegovoj sreći, sad je odjedanput od nje same bio pozvan, i uzdignut na visinu koja uliva poštovanje i smernost; i taj muž pojavio se na toj visini ne kao prostak, lažan i smešan, već kao dobar, jednostavan i veličanstven. To Vronski nije mogao ne osetiti. Uloge su se odjednom izmenile. Vronski je osećao njegovu visinu i svoje uniženje, njegovu pravednost i svoju nepravdu. Osetio je da je muž u svome jadu bio velikodušan, a on nizak i sićušan u svojoj prevari. Ali svest o svojoj niskosti pred čovekom koga je on nepravedno prezirao, bila je tek mali deo njegova jada. On se osećao neiskazano nesrećan zato što je strast njegova prema Ani, koja se, kako mu se činilo, u poslednje vreme rashlađivala, sada, kad je znao da ju je na svagda izgubio, postala jača nego ikada dotle. On je Anu za vreme njene bolesti prozreo, poznao je njenu dušu, i učinilo mu se da je dosada i nije voleo. A sada, kad ju je poznao i zavoleo kao što treba voleti, on je pred njom bio uništen, i izgubio ju je na svagda ostavivši u njoj samo sramnu uspomenu o sebi. Najružasniji je bio onaj smešan i strašan položaj kad mu je Aleksije Aleksandrovič odvajao ruke od postićenog lica... Stajao je pred tremom doma Karenjinih kao izgubljen, i nije znao šta da radi.

- Zapovedate li da uzmem kola? - upita vratar.

- Da, kola.

Kad se posle tri neprospavane noći vratio kući, Vronski nesvučen leže ničice na divan, sklopi ruke i podmetnu ih pod glavu. Glava mu je bila teška. Predstave, uspomene i najčudnovatije misli menjale su se sa neobičnom brzinom i jasnošću jedna za drugom: sad je to bio lek koji je on davao

bolesnici i prelivao kašiku; sad bele babičine ruke; sad neobičan položaj Aleksija Aleksandroviča na podu kraj postelje.

»Zaspati! Zaboraviti!« - reče u sebi sa mirnom uverenošću zdravog čoveka da će odmah zaspati ako je umoran i hoće da spava. I zbilja, u tom trenutku počeo se u njegovoj glavi mutiti, i on počeo padati u bezdan zaborava. Talasi mora nesvesnog života već se sastavljahu nad njegovom glavom, kad, odjednom, kao da najjača električna struja projuri kroz njega. On uzdrhta tako da celim telom odskoči na oprugama divana, i oduprevši se rukama uplašeno skoči na kolena. Oči mu behu širom otvorene kao da nije ni spavao. Težina glave i mlitavost udova, koje je maločas osećao, odjednom iščezose.

»Vi me možete zgaziti u glib«, čuo je reči Aleksija Aleksandroviča i video ga pred sobom; video je i lice Anino sa grozničavim rumenilom i sjajnim očima koje su sa nežnošću i ljubavlju gledale ne u njega, već u Aleksija Aleksandroviča; video je svoju, kako mu se činilo, glupu i smešnu priliku, kad mu je Aleksije Aleksandrovič odmicao ruke od lica. Opet opruži noge, baci se na divan u predašnji položaj i zatvori oči.

»Zaspati! Zaspati!« - ponovi u sebi. Ali sa zatvorenim očima on još jasnije vide Anino lice onakvo kakvo je bilo one nezaboravljene večeri pre trke.

- Toga nema, i neće više biti; ona želi da to izbriše iz svojih uspomena. A ja bez toga ne mogu živeti. Kako da se pomirimo? Kako da se pomirimo? - reče on glasno i nesvesno počeo ponavljati ove reči. Ponavljanje tih reči zadržavalo je nicanje novih slika i uspomena koje su mu se, on je osećao, gomilale po glavi. Ali ponavljanje reči nije moglo zadugo zadržati uobrazilju. Sa izvanrednom brzinom počeo se javljati najlepší trenuci, a ujedno s njima i skorašnje uniženje. »Skinu mu ruke« govorio je glas Anin. On uklanja ruke, i oseća posramljen i glup izraz svoga lica.

Ležao je i dalje trudeći se da zaspi, iako je osećao da nije za to bilo ni najmanje izgleda; i neprestano je šapatom ponavljao slučajne reči uz kakvu bilo misao, želeći da time zaustavi nicanje novih slika. Oslušnu - i čuo reči koje su ponavljane čudnovatim ludačkim šapatom: »Nisi umeo da ceniš, nisi umeo da se koristiš. Nisi umeo da ceniš, nisi umeo da se koristiš«.

»Šta je ovo? Da ja ne ludim? - reče u sebi. - Može biti. A od čega se drugog i ludi, zbog čega se i ubijaju?« - odgovori samom sebi, i otvorivši oči sa čuđenjem ugleda pored svoje glave vezeno jastuče koje je radila Varja, žena bratova. On dodirnu kićančicu na jastučetu, i pokuša da se seti kad je Varju poslednji put video. Ali misliti o nečemu stranom bilo je teško. »Ne, treba zaspati!« Pomače jastuče i pritisnu ga glavom, ali je trebalo činiti napore da održi oči zatvorene. Opet skoči i sede. »Za mene je svršeno - reče u sebi. -

Treba razmisliti šta da radim. Šta je još ostalo?» Njegova misao brzo oblete život van njegove ljubavi prema Ani.

»Častoljublje? Serpuhovski? Svet? Dvor?» Ni na čemu se nije mogao zaustaviti. Sve je to ranije imalo smisla, ali sad je sve to iščezlo. Ustade s divana, skide mundir, popusti kaiš, i obnaživši čupave grudi da slobodnije diše, prođe po sobi. »Ovako se ljudi - ponovi on - i ovako se ubijaju... da bi se izbegla sramota« - dodade lagano.

Priđe vratima i zatvori ih; zatim, sa zaustavljenim pogledom i čvrsto stegnutim zubima priđe stolu, uze revolver, pregleda ga, namesti ga sa zrn timer pred cev, i zamisli se. Oborene glave i sa izrazom napregn timer misli stajao je nepomično oko dva minuta s revolverom u ruci, i razmišljao. »Razume se«. reče u sebi, kao da ga je logičan, dug i jasan timer misli doveo do nesumnjivog zaključka. U samoj stvari, ovo za njega ubedljivo »razume se« bilo je samo posledica ponavljanja sve istog kruga uspomena i predstava kroz koji je prošao već desetak puta za ovaj sat vremena. Iste uspomene o sreći na svagda izgubljenoj, ista predstava o besmislenosti svega što u životu predstoji, ista svest o svome uniženju. I sve ista uzastopnost ovih predstava i osećanja!

»Razume se«, ponovi on kad mu se misao po treći put uputi istim omađijanim krugom uspomena i misli, i upravivši revolver u levu stranu grudi trgne jako celom rukom kao da ju je odjednom stegao u pesnicu, i povuče obarač. Ne ču pucanj, ali ga snažan udarac u grudi obori. On htede da se zadrži o ivicu stola, ispusti revolver, posrnu i sede na zemlju gledajući začuđeno oko sebe. Nije mogao da pozna svoju sobu gledajući ozdo na izvijene nožice stola, na korpu za hartije i na tigrovu kožu. Brzi koraci sluga, koji je išao po salonu, prinudiše ga da se pribere. Napregnu misao i shvati da je na podu, a kad ugleda krv na tigrovoj koži i na svojoj ruci, razumede da je pucao na sebe.

»Glupo! Promašio sam«, progovori tražeći rukom revolver. Revolver je bio pored njega - on ga je tražio dalje. Tražeći ga on se protegli na drugu stranu, i nemajući snage da održi ravnotežu, pade, umrljan krvlju.

Elegantni sluga sa zaliscima koji se više puta žalio svojim poznanicima na slabost svojih živaca, tako se uplaši kad spazi gospodina gde leži na podu, da ga ostavi onako ogrezla u krvi i odjuri da traži pomoć. Kroz jedan sat dođe Varja, žena bratova, i uz pomoć tri lekara po koje ona posla na sve strane, i koji dođoše istovremeno, namesti ranjenika u postelju i osta kraj njega da ga neguje.

XIX

Greška Aleksija Aleksandroviča, koja beše u tome što on, spremajući se za sastanak sa ženom, nije promislio i o slučajnosti: da njeno kajanje bude iskreno, da joj on oprost, ali ona da ne umre - ova greška je nakon dva meseca posle njegova povratka iz Moskve, stala preda nj u svoj svojoj snazi. Greška koju je učinio proizišla je ne samo otuda, što on nije promislio o naročitoj slučajnosti, nego i otuda što on, do dana sastanka sa ženom koja je umirala, nije poznavao svoje srce. Prvi put u životu, kraj postelje bolesne žene, predao se on onom osećanju nežnog saučešća koje su u njemu izazivale patnje drugih ljudi, i kojega se on ranije stideo kao štetne slabosti; žalost prema njoj, kajanje što je želeo njenu smrt, a što je glavno, radost od praštanja učiniše da on odjednom oseti ne samo stišavanje svojih muka, nego i duševni mir koji ranije nikad nije osećao. Odjednom oseti da ono što je bilo izvor njegove patnje, postaje izvor njegove duhovne radosti; ono što se činilo nerazrešivo dok je osuđivao, prekorevao i mrzeo, postade prosto i jasno sad kad je praštao i voleo.

Oprostio je ženi sažalivši se na njene patnje i kajanje. Oprostio je Vronskom i žalio ga, osobito kad je čuo za njegov očajnički korak. Žalio je i sina, više negoli pre. I koreo je sad sebe što se vrlo malo zanimao njim. A prema novorođenoj maloj devojčici imao je nekakvo osobito osećanje, ne samo žaljenja, nego i nežnosti. U prvi mah se iz običnog osećanja saučešća interesovao slabačkom devojčicom, koja nije bila njegova kći, i koja beše odstranjena za vreme materine bolesti, te bi nasigurno i umrla da se on nije o njoj pobrinuo - i nije primetio kako ju je zavoleo. Po nekoliko puta dnevno ulazio je u dečju sobu i ostajao tamo dugo, tako da se dadilja i dojkinja, koje su ga se u početku bojale, navikoše na njega. Po pola sata bi ćuteći gledao u zaspalo, šafranasto - crveno, maljavu i namršteno lice deteta, i posmatrao pokrete namrštenog čela i punačkih mekih ručica sa savijenim prstićima, koje su zadnjim delom dlanova trljale očice i gornji deo nosa. U takvim trenucima Aleksije Aleksandrovič osećao se potpuno miran i saglasan sa samim sobom, i nije video u svome položaju ništa neobično, ništa takvo što bi

bilo potrebno izmeniti.

Ali ukoliko je više vremena prolazilo, utoliko je jasnije uviđao da, ma kako prirodan sad bio za njega taj položaj, neće mu biti dopušteno da ostane u njemu. Osećao je, osim blage duhovne snage koja je rukovodila njegovu dušu, da ima i druga, gruba, isto tako ako ne još i više vlasna snaga koja upravlja njegovim životom, i da mu ta neće dati ono smireno spokojstvo koje je želeo. Osećao je kako ga svi gledaju s upitnim čuđenjem, ne razumeju ga, i nešto očekuju od njega. Osobito je osećao besmislenost i neprirodnost svojih odnosa prema ženi.

Kad prođe ona mekota koju u Ani izazva blizina smrti, Aleksije Aleksandrovič počne zapažati da ga se Ana boji, da joj je on težak, i da ne može da mu gleda u oči. Kao da je htela nešto da mu kaže, pa nije mogla da se reši; i ujedno, predosećajući da se njihovi odnosi ne mogu nastaviti, očekivala nešto od njega.

Krajem februara desi se da se novorođena Anina kći, kojoj takođe dadoše ime Ana, razboli. Aleksije Aleksandrovič bio je izjutra u dečjoj sobi, naredio da se pošalje po lekara, i otišao u ministarstvo. Pošto je posvršavao poslove, vrati se kući oko tri i po sata. Kad uđe u predsoblje, spazi lepoga lakeja u gajtanima i medveđoj pelerini kako drži beli ogrtač od američanskog psa.

- Ko je ovde? - upita Aleksije Aleksandrovič.

- Kneginja Jelisaveta Fjodorovna Tverska - s osmejkom, kako se učini Aleksiju Aleksandroviču, odgovori lakej.

Za sve ovo teško vreme, Aleksije Aleksandrovič je opazio da njegovi poznanici, osobito žene iz velikog sveta, uzimaju učešća u životu njegovu i njegove žene. Uočavao je kod svih tih poznanika onu skrivenu radost koju je video i u očima advokata, i sad u očima lakeja. Kao da su svi bili ushićeni; kao da su nekoga ženili ili udavali. Kad bi ga sreli, pitali bi ga o Aninom zdravlju sa jedva skrivenom radošću.

Prisustvo kneginje Tverske, i po uspomenama skopčanim za nju, a i zbog toga što je on uopšte nije voleo, bilo je neprijatno Aleksiju Aleksandroviču, i on ode pravo u dečju sobu. »U prvoj dečjoj sobi, Serjoža, prisloniv grudi stolu i s nogama na stolici, nešto je crtao i veselo uz to govorio. Engleskinja, koja je za vreme Anine bolesti zamenjivala Francuskinju, i koja je sa minjardiz vezom sedela pored dečka, brzo ustade, pokloni se, i povuče Serjožu.

Aleksije Aleksandrovič pomilova sina rukom po glavi, odgovori na pitanje guvernantino o zdravlju ženinom, i upita šta je doktor kazao o *baby*. [\[136\]](#)

- Doktor je kazao da nema ničega opasnog, i preporučio je kupanje,

gospodine.

- Ali njoj je još teško - reče Aleksije Aleksandrovič osluškujući dreku deteta u susedioj sobi.

- Ja mislim da dojkinja ne valja, gospodine - odlučno reče Engleskinja.

- Zbog čega, mislite? - zastajkujući upita on.

- Tako je bilo kod grofice Pol, gospodine. Dete su stalno lečili, a pokazalo se da je dete prosto bilo gladno; dojkinja je bila bez mleka, gospodine.

Aleksije Aleksandrovič se zamisli, i postojavši nekoliko sekunada uđe u drugu sobu. Devojčica je ležala na rukama dojkinje, zabacivala glavicu i grčila se. Niti je htela da uzme meku nabreklu dojku, niti da učuti uprkos zajedničkom šištanju i dojkinje i dadilje koja se beše nadnela nad detetom.

- Još nije bolje? - reče Aleksije Aleksandrovič.

- Vrlo je uznemirena - odgovori šapatom dadilja.

- Mis Edvard kaže da dojkinja, možebiti nema mleka - reče on.

- I ja tako mislim Aleksije Aleksandroviču.

- Pa što ne kažete?

- Kome da kažem? Ana Arkadijevna je još bolesna - nezadovoljno reče dadilja.

Dadilja je bila stara posluga u kući. I u tim njenim prostim rečima Aleksiju Aleksandroviču se pričinio nagoveštaj na njegov položaj.

Dete se deralo još više, zacenjivalo se i krkljalo. Dadilja odmahnu rukom i priđe detetu, uze ga iz ruku dojkinje i poče ga ljuškati hodajući po sobi.

- Treba zamoliti doktora da pregleda dojkinju - reče Aleksije Aleksandrovič.

Zdrava po izgledu i nakinđurena dojkinja uplaši se da je ne otpuste, progovori nešto za sebe, i sakrivajući velike dojke prezrivo se osmehnu na sumnju u njenu mlečnost. U tom osmejku Aleksije Aleksandrovič takođe nađe podsmech svome položaju.

- Nesrećno dete! - reče dadilja, šišteći detetu i hodajući i dalje.

Aleksije Aleksandrovič sede na stolicu, i sa patničkim, setnim licem gledaše u dadilju koja je hodala tamo-amo.

Kad najzad umireno dete spustiše u duboki krevetac, i kad se dadilja, namestivši jastučić, odmače od njega, Aleksije Aleksandrovič ustade i polako gazeći na prstima priđe detetu. Poćuta jedan minut, i sa sve istim setnim licem gledaše u dete; ali se na njegovu licu odjednom pojavi osmejak, i on,

opet lagano, iziđe iz sobe.

U trpezariji zazvoni i naredi služitelju koji odmah uđe da se opet pošalje po doktora. Bilo mu je krivo na ženu što ne brine o ovom divnom detetu, i u tom ljutitom raspoloženju ne htede da ide k njoj; a nije želeo ni da se sretne s kneginjom Betsi; ali kako bi ženi moglo biti čudno zašto on po običaju ne svraća k njoj, prisili sebe i pođe u sobu za spavanje. Prilazeći vratima po mekome ćilimu on nehotice ču razgovor koji nije želeo da čuje.

- Kad ne bi bilo to da on putuje, ja bih razumela vaš otkaz, a i njegov isto tako. Ali vaš muž mora stajati iznad toga - govorila je Betsi.

- Ne zbog muža, nego zbog sebe, neću. Ne govorite mi o tom! - odgovori uzbuđeni glas Anin.

- Da, ali vi ne možete ne želiti da se oprostite sa čovekom koji je pucao na sebe zbog vas...

- Zbog toga baš i neću.

Aleksije Aleksandrovič zastade uplašena lica i s izrazom krivca na licu, i htede neprimetno da se vrati natrag. Ali promislivši, i našavši da bi to bilo nedostojno, on se opet okrete, i nakašljavši se pođe u sobu za spavanje. Glasovi umukoše i on uđe.

Ana je sedela na postelji u sivoj domaćoj haljini, sa kratko ošišanom crnom kosom koja je kao gusta četka izbijala na okrugloj glavi. Kad ugleda muža, ona, kao i uvek, izgubi živahnost - obori glavu i nemirno se obazre na Betsi. Betsi, odevena po krajnjoj poslednjoj modi, u šeširu koji je lebdeo negde iznad glave kao šešir na lampi, i u plavičasto - sivoj haljini, sa kosim ostrim prugama na struku s jedne, i na suknji s druge strane, sedela je pored Ane, držala pravo svoj pljosnati visoki struk, i nagnuvši glavu s podrugljivim osmejkom dočeka Aleksija Aleksandroviča.

- A! - reče ona, tobož iznenađena. - Vrlo mi je mило što ste kod kuće. Vi se nigde ne pojavljujete, nisam vas videla još od pre bolesti Anine. Čula sam sve - o vašem staranju. A, vi ste neobičan muž! - reče ona sa značajnim i umiljatim izgledom, kao da ga nagrađuje ordenom velikodušnosti za njegovo ponašanje prema ženi.

Aleksije Aleksandrovič se hladno pokloni, i poljubivši ruku ženinu upita je za zdravlje.

- Čini mi se da je bolje - reče ona izbegavajući njegov pogled.

- Ali kao da imate grozničavu boju lica - reče on naglašavajući reč »grozničavu«.

- Suviše sam razgovarala s njom - reče Betsi - osećam da je to egoistično s

moje strane, i zato idem.

Ona ustade, ali Ana, pocrvenevši odjednom, brzo je uhvati za ruku.

- Ne, posedite, molim vas. Treba da vam kažem... ne, vama - obrati se ona Aleksiju Aleksandroviču, i rumenilo joj pokri vrat i čelo. - Ne mogu i neću da išta sakrijem od vas - reče ona.

Aleksije Aleksandrovič puče prstima i obori glavu.

- Betsi mi je govorila da grof Vronski želi da dođe k nama da se oprostí pred svoj polazak za Taškent. - Ona nije gledala u muža, i očevíдно je žurila da kaže sve, iako joj je to bilo teško. - Ja sam odgovorila da ga ne mogu primiti.

- Vi ste kazali, draga moja, da će to zavisiti od Aleksija Aleksandroviča - popravi je Betsi.

- Ne, ja ga ne mogu primiti, i to ničemu i ne... - Odjednom zastade i upitno pogleda u muža (on nije gledao u nju). - Jednom rečju, neću...

Aleksije Aleksandrovič se pomače i htede da je uzme za ruku.

Prvim pokretom, ona otrgnu svoju ruku od njegove vlažne ruke sa velikim nabreklić žilama, koja je tražila njenu; ali, očevíдно, prisili sebe i steže njegovu ruku.

- Hvala vam mnogo na vašem poverenju, ali... - reče, osećajući zbunjeno i jetko da ono što bi mogao lako i jasno rešiti sam, ne može razmatrati u prisustvu kneginje Tverske, koja mu se činila olićenje one grube sile što ima da rukovodn njegovim životom u očima sveta, i koja mu smeta da se preda osećanju ljubavi i praštanja. On zastade gledajući u kneginju Tversku.

- E, zbogom, lepa moja! - reče Betsi ustajući. Poljubi Anu i iziđe. Aleksije Aleksandrovič pođe da je isprati.

- Aleksije Aleksandroviču! Ja vas poznajem kao istinski velikodušnog čoveka - reče Betsi zaustavivši se u malom salonu i osobito jako mu stegnuvši još jedanput ruku. - Ja sam strano lice, ali ja toliko volim nju i poštujem vas, da dopuštam sebi jedan savet. Primite ga. Aleksije Vronski je olićena čast; i putuje za Taškent.

- Hvala vam, kneginjo, na vašem učešću i savetu. Ali pitanje o tome da li žena može koga primiti ili ne, rešiće ona sama.

Reče to i, po navici, podiže dostojanstveno obrve, ali odmah pomisli: kakve god da su reči, dostojanstva u njegovom položaju ne može biti. Uostalom to je opazio i po uzdržavanom, pakosnom i podrugljivom osmehu kojim ga Betsi pogleda posle njegovih reči.

XX

Aleksije Aleksandrovič pokloni se Betsi u salonu i pođe natrag k ženi. Ona je ležala, ali kad ču njegove korake hitro se podiže, sede u pređašnji položaj i gledaše uplašeno u njega. Video je da je plakala.

- Vrlo sam ti zahvalan na poverenju prema meni - mirno ponovi na ruskom rečenicu koju je u prisustvu Betsi rekao na francuskom, i sede pored nje. Kad je govorio ruski i govorio joj »ti«, to »ti« je neminovno dražilo Anu. - I vrlo sam ti zahvalan na tvojoj odluci. I ja mislim, pošto grof Vronski putuje, da nema nikakve potrebe da dolazi k nama. Uostalom...

- Ja sam već rekla i našto onda ponavljati? - odjednom ga prekide Ana s ljutinom koju nije mogla zadržati. »Nema nikakve potrebe - pomisli ona - da dođe i da se oprostí sa ženom koju voli, radi koje je hteo da pogine, radi koje je upropastio sebe, i koja ne može živeti bez njega. Nema nikakve potrebe!« Ona stisnu usne i obori sjajne oči na njegove ruke s nabreklih žilama koje su lagano gladile jedna drugu.

- Ne govorimo nikad više o tome - dodade, ona mirnije.

- Ja sam ostavio tebi da rešiš to pitanje, i vrlo mi je milo što vidim... - poče Aleksije Aleksandrovič.

- Da se moja želja poklapa sa vašom - brzo dovrši ona, razdražena što on tako polako govori, dok međutim ona unapred zna sve šta će reći.

- Da - potvrdi on - a kneginja Tverska sasvim se neumesno meša u najteže porodične stvari. Osobito ona.

- Ja nimalo ne verujem u ono što se o njoj govori - brzo reče Ana - ja znam da me ona iskreno voli.

Aleksije Aleksandrovič uzdahnu i počuta. Ona se uzbuđeno igrala kićankama svoje domaće haljine, i pogledala u njega s onim teškim osećanjem fizičke odvratnosti prema njemu za koje je korela sebe, ali koje nije mogla da savlada. I sad je želela samo jedno - da se oslobodi njegovog otužnog prisustva.

- Baš sad sam poslao po doktora - reče Aleksije Aleksandrovič.

- Ja sam zdrava, šta će mi doktor?

- Ne, nego mala vrišti, i kažu da dojkinja nema dosta mleka.

- Zašto nisi dopustio meni da je dojim, kad sam te molila za to? Svejedno. (Aleksije Aleksandrovič razumeo je šta je značilo to »svejedno«); mala je dete, i dete će umoriti. - Ona zazvoni i naredi da joj donesu dete. - Tražila sam da je dojim, nisu mi dali, a sad me prekorevaju.

- Ja ne prekorevam...

- Da, vi prekorevate! Bože moj! Zašto nisam umrla! - I ona zajeca. - Oprosti mi, ja sam nepravična, uzbuđena - reče pribivši se. - Ali idi...

»Ne, ovo ne može tako ostati«, odlučno reče u sebi Aleksije Aleksandrovič izišavši iz ženine sobe.

Nikada mu još nemogućnost njegovog položaja u očima sveta, i mržnja njegove žene prema njemu, i, uopšte, moć one grube tajanstvene sile koja uprkos njegovom duševnom raspoloženju rukovodi njegovim životom i zahteva izvršenje svoje volje i izmenu njegovih odnosa prema ženi - nikad mu sve to nije bilo tako očigledno kao sada. On je jasno video da ceo svet, i žena njegova traže od njega nešto; ali šta zapravo, to nije mogao da shvati. Osećao je da se zbog toga u duši njegovoj podiže čuvstvo pakosti, koje ruši njegov mir i svu njegovu zaslugu od podviga. Držao je da bi za Anu bolje bilo da prekine odnose sa Vronskim; ali, ako svi nalaze da je to nemoguće, on je gotov da ponovo dopusti te odnose, samo da ne sramoti decu, da ih ne izgubi, i da ne menja svoj položaj. Ma kako rđavo to bilo, bolje je ipak nego raskid, s kojim bi ona došla u bezizlazan i sraman položaj, a on bi se lišio svega što je voleo. Ali, on se osećao nemoćan; unapred je znao da su svi protiv njega, i da mu neće dopustiti da učini ono što mu se sad čini tako prirodno i dobro, nego će ga prinuditi da učini ono što je rđavo, ali što se njima čini da mora da bude.

XXI

Još Betsi ne stiže da izađe iz salona, kad je na vratima sreće Stepan Arkadijevič; on je dolazio od Jelisejeva, gde tek što behu stigle sveže ostrige.

- A! kneginjo! Kakav prijatan susret! - počeo on. - A ja sam bio kod vas.

- Susret za trenutak, jer ja odlazim - reče Betsi smešeći se i navlačeći rukavicu.

- Počekajte, kneginjo, ne oblačite rukavicu, dajte da vam poljubim ručicu. Nizašta ne zahvaljujem povratku stare mode toliko koliko za ljubljenje ruku. Kad ćemo se videti?

- Niste dostojni - odgovori Betsi smešeći se.

- A ne, dostojan sam, postao sam najozbiljniji čovek. Ne samo da uređujem svoje, nego i tuđe porodične stvari - reče sa značajnim izrazom lica.

- Ah, tome se radujem! - odgovori Betsi, razumevši odmah da govori o Ani. Vратиše se u salon i stadoše u kraj. - On će je sahraniti - reče Betsi značajnim šapatom. - To je nemoguće, nemoguće...

- Vrlo mi je milo što vi tako mislite - reče Stepan Arkadijevič klateći glavom, i sa ozbiljnim i patnički sažaljivim licem: - zato sam i došao u Petrograd.

- Ceo grad govori o tome - reče ona. - To je nemogućan položaj. Ona vene i vene. On ne razume da je Ana jedna od onih žena koje se ne mogu šaliti sa svojim osećanjima. Jedno od dvoga: ili neka je nekuda odvede, neka postupi energično, ili neka joj da razvod. Ovo će Anu prosto ugušiti.

- Da, da... tako je... - uzdišući je govorio Oblonski. - Ja sam zato i došao. To jest, upravo ne zbog toga... Postao sam komornik, pa treba da zahvalim. Ali, glavno je ipak da se uredi ovo.

- E, bog neka vam je u pomoći! - reče Betsi.

Isprativši kneginju Betsi do predsoblja, poljubivši joj još jedanput ruku iznad rukavice, tamo gde bijaše puls, i nalagavši joj još puno nepristojnih besmislica, tako da ona nije znala da li da se ljuti ili da se smeje - Stepan

Arkadijevič pođe k sestri. Zateče je u suzama.

Bez obzira na raspoloženje u kojem se nalazio, i iz kojeg je brizgalo veselje, Stepan Arkadijevič odmah pređe, sasvim prirodno, u sažaljivi, pesničko - uzbuđeni ton koji se slagao sa Aninim raspoloženjem. On je upita za zdravlje i kako je provela jutro.

- Vrlo, vrlo rđavo. I dan, i jutro, i sve prošle i buduće dane - reče ona.

- Čini mi se da se ti predaješ mračnom raspoloženju. Treba se prenuti, treba životu pogledati pravo u oči. Ja znam da je teško, ali...

- Slušala sam da žene vole ljude zbog njihovih poroka - odjednom poče Ana - ali ja njega mrzim zbog njegovih vrlina. Ne mogu da živim s njim. Razumej, njegov izgled fizički utiče na mene, izvan sebe sam. Ne mogu, ne mogu živeti s njim. Šta da radim? Nesrećna sam i bila, i mislila sam da čovek ne može biti nesrećniji; ali strašno stanje koje sad osećam, nisam mogla zamisliti. Veruješ li mi, iako znam da je dobar, izvanredan čovek, i da ja sva ne vredim jedan njegov nokat, da ga ipak mrzim. Mrzim ga zbog njegove velikodušnosti. I meni ništa ne ostaje do...

Ona htede reći smrt, ali Stepan Arkadijevič ne dade joj da dovrši.

- Ti si bolesna i razdražljiva - reče on; - veruj mi, užasno preuveličavaš. Nema u tome ničega tako strašnog.

I Stepan Arkadijevič se osmehnu. Niko na mestu Stepana Arkadijeviča, ako bi imao posla sa takvim očajanjem, ne bi dopustio sebi da se osmehne (osmejak bi se pokazao kao grubost); ali u njegovom osmejku bilo je tako mnogo dobrote, i gotovo ženske nežnosti, da njegov osmejak ne samo da nije vređao, nego je čak ublažavao i umirivao. Njegove tihe umirujuće reči i osmejci imali su ublažavajuće dejstvo, kao zejtin od badema. Ana je to brzo osetila.

- Ne, Stivo - reče ona. - Ja sam propala, propala! Gore nego propala! Još nisam propala, i ne mogu reći da je sve svršeno; naprotiv, osećam da sve nije svršeno. Ali sam kao zategnuta struna koja mora prsnuti. Samo, još nije svršeno... a svršiće se strašno.

- Ništa, ništa, može se struna lagano popustiti. Nema položaja iz kojeg se ne bi mogao naći izlaz.

- Ja sam mislila i mislila. Samo je jedan... On opet razumede, po njenom uplašenom pogledu, da je taj izlaz, po njenom mišljenju, smrt, i ne dade joj da dovrši.

- Nije tačno - reče on - dopusti. Ti ne možeš vpdeti svoj položaj kao ja što ga vidim. Dopusti mi da otvoreno kažem svoje mišljenje. - On se opet

obazrivo osmehnu svojim bademskim osmejkom. - Počecu s početka: ti si se udala za čoveka koji je dvadeset godina stariji od tebe; ti si se udala bez ljubavi, ili ne znajući za ljubav. To je, recimo, bila greška.

- Užasna greška! - reče Ana.

- Ali ponavljam: to je svršen fakt. Zatim si, recimo, imala nesreću da zavoliš ne svoga muža, nego drugoga čoveka. To je nesreća, ali to je takođe svršen fakt. I tvoj muž je to priznao, i oprostio. - On se posle svake rečenice zaustavljao i očekivao njene odgovore, ali ona nije ništa odgovarala. - To je tako. Sad je pitanje: možeš li ti nastaviti svoj život s mužem? Želiš li ti to? Želi li on to?

- Ja ništa, ništa ne znam.

- Ali sama si kazala da ne možeš da ga trpiš.

- Ne, nisam kazala. Odričem to. Ja ništa ne znam, i ništa ne razumem.

- Ali dopusti...

- Ti to ne možeš razumeti. Ja osećam da letim strmoglavce u nekakav bezdan, ali ne treba da se spasavam. I ne mogu.

- Ništa, mi ćemo nešto podastreti i prihvatiti te. Ja te razumem; razumem da ne možeš da uzmeš na sebe da kažeš svoju želju, svoje osećanje.

- Ja ništa, ništa ne želim... samo da se sve svrši.

- Pa on to i vidi i zna. I zar misliš da je njemu lakše nego tebi? Ti se mučiš, on se muči, i šta može iz toga da iziđe? Međutim, razvod dreši sve - sa izvesnim usiljavanjem reče Stepan Arkadnjevič glavnu misao, i značajno pogleda u nju.

Ona ništa ne odgovori, samo odrečno zavrte svojom ošišanom glavom. Ali po izrazu njenog lica koje odjednom sevnu predašnjom lepotom, on vide da ona to ne želi samo zato što joj se to čini nemogućna sreća.

- Meni vas je užasno žao! Kako bih srećan bio kad bih to mogao srediti - reče Stepan Arkadijevič osmejkujući se već slobodnije. - Ne govori, ne govori ništa! Ako bi mi bog dao da mognem kazati onako kako osećam! Idem k njemu.

Ana pogleda u brata zamišljenim sjajnim očima i ništa ne reče.

XXII

Stepan Arkadijevič uđe u kabinet Aleksija Aleksandroviča s onim unekoliko svečanm izrazom lica s kojim je sedao na predsedničko mesto na svojim sednicama. Aleksije Aleksandrovič šetao je po sobi sa zabačenim rukama na leđima, i mislio o istoj stvari o kojoj je Stepan Arkadijevič razgovarao sa njegovom ženom.

- Da ti ne smetam? - reče Stepan Arkadijevič odjednom osetivši u sebi zbunjenost, na koju nije bio navikao. Da bi sakrio ovu zbunjenost, on izvadi tek kupljenu kutiju za cigarete, s novim načinom otvaranja, pomirisa kožu i izvadi cigaretu.

- Ne. Ti kao da nešto želiš? - nerado odgovori Aleksije Aleksandrovič.

- Jest, želeo bih... treba da raz... da, treba da razgovaram s tobom - reče Stepan Arkadijevič s čuđenjem osećajući nepoznatu mu bojažljivost.

Ovo osećanje beše tako iznenadno i neobično da Stepan Arkadijevič ne poverova da je to glas savesti koji mu govori da je ružno ono što namerava da uradi. Stepan Arkadijevič se prisili i savlada bojažljivost koja naiđe na njega.

- Nadam se da veruješ u moju ljubav prema sestri, i u iskrenu odanost i poštovanje prema tebi - reče on crveneći.

Aleksije Aleksandrovič stade i ništa ne odgovori, ali lice njegovo porazi Stepana Arkadijeviča izrazom pokorne žrtve.

- Imao sam nameru, hteo sam da govorim o sestri, i o vašem uzajamnom položaju - reče Stepan Arkadijevič boreći se još jednako sa neobičnom mu stidljivošću.

Aleksije Aleksandrovič tužno se osmehnu, pogleda u šuraka, i ne odgovarajući priđe stolu, uze s njega započeto pismo i dade ga šuraku.

- Ja neprestano mislim o tome. I evo šta sam počeo da pišem, računajući da ću bolje kazati pismeno, i pošto sam video da je moje prisustvo draži - reče on pružajući pismo.

Stepan Arkadijevič uze pismo, sa dvoumicom i čuđenjem pogleda u tamne

oči koje se nepomično zaustaviše na njemu, i poče čitati.

»Ja vidim da vam je moje prisusgvo teret. Ma koliko da je meni teško bilo da u to poverujem, vidim da je tako, i da drukčije ne može biti. Ne krivim vas, i bog mi je svedok da sam, videvši vas za vreme vaše bolesti, iz sveg srca rešio bio da zaboravim sve što je bilo među nama, i da otpočnem nov život. Ne kajem se, i nikad se neću pokajati za ono što sam učinio; želeo sam samo jedno - želeo sam vam dobra, dobra vašoj duši, a sad vidim da to nisam postigao. Recite mi sami: šta vam može dati istinsku sreću, i mir vašoj duši. Ja se sav predajem vašoj volji i vašem osećanju pravičnosti.«

Stepan Arkadijevič vrati pismo natrag, ali sa istom sumnjom gledaše u zeta, i ne znaše šta da kaže. To ćutanje beše za obojicu tako nezgodno da se na usnama Stepana Arkadijeviča pojavi i osta bolešljivo drhtanje, dok je, ne spuštajući očiju sa Karenjina, ćutao.

- Eto, šta sam hteo da joj kažem - reče Aleksije Aleksandrovič okrenuvši se u stranu.

- Da, da... - reče Stepan Arkadijevič nemajući snage da odgovori, i suze mu dođoše pod grlo. - Da, da, ja vas razumem - izgovori on najzad.

- Ja želim znati šta ona hoće - reče Aleksije Aleksandrovič.

- Bojim se da ona sama ne razume svoj položaj. Ona nije u stanju da sudi - pribirajući se govoraše Stepan Arkadijevič. - Ona je pod teretom, pod teretom baš tvoje velikodušnosti. Ako pročita ovo pismo, neće biti u stanju ništa da kaže, samo će još niže oboriti glavu.

- Da, ali šta ćemo u takvom slučaju?... Kako da se objasnimo... kako da se dozna šta ona želi?

- Ako mi dopuštaš da kažem svoje mišljenje, ja smatram da do tebe stoji da izneseš otvoreno mere koje nalaziš kao potrebne, pa da se preseče ovaj položaj.

- Prema tome, ti nalaziš da ga treba preseći? - prekide ga Aleksije Aleksandrovič. - Ali kako? - dodade on načinivši pred očima neobičan pokret rukama: - ne vidim nikakav mogućan izlaz.

- Iz svakog položaja ima izlaz - reče, ustade i živnu Stepan Arkadijevič. - Bilo je vreme kad si hteo da raskineš... Ako si sada uveren da ne možete stvoriti uzajamnu sreću...

- Sreća se može različno shvatiti. Ali, recimo da ja na sve pristajem, da ništa ne želim. Kakav je onda izlaz iz našeg položaja?

- Ako hoćeš da znaš moje mišljenje - reče Stepan Arkadijevič s istim blagim, bademsko nežnim osmejkom s kakvim je govorio s Anom.

Dobrodušni osmejak bio je tako ubedljiv da je Aleksije Aleksandrovič, nehotice osećajući svoju slabost i pokoravajući joj se, bio gotov da poveruje u ono što će reći Stepan Arkadijevič. - Ana to nikad neće reći. Ali jedno je moguće, jedno ona može želeti - nastavi Stepan Arkadijevič - a to je prekid odnosa, i svih sa njima vezanih uspomena. Po mome mišljenju, u našem položaju je preko potrebno objasniti nove uzajamne odnose. A ti se odnosi mogu uspostaviti samo slobodom obeju strana.

- Razvod - s odvratnošću prekide Aleksije Aleksandrovič.

- Da, ja mislim razvod, i samo razvod - crveneći ponovi Stepan Arkadijevič. - To je u svakom pogledu najpametniji izlaz za supruge koji se nalaze u takvim odnosima kao vaši. Šta da se radi kad su supruzi osetili da je njihov zajednički život nemogućan? To se uvek može desiti.

Aleksije Aleksandrovič teško uzdahnu i zatvori oči.

- Tu sad ima jedno da se razmotri: želi li jedno od suprugama da stupi u nov brak? Ako ne, onda je sve vrlo prosto - reče Stepan Arkadijevič, oslobodavajući se sve više svoje stidljivosti.

Aleksije Aleksandrovič, namršten od uzbuđenja, govorio je nešto sam za sebe, ali ništa ne odgovori. Sve što se Stepanu Arkadijeviču činilo tako prosto, Aleksije Aleksandrovič je već hiljadu puta obrtao u glavi. I ne samo da mu se to nije činilo vrlo prosto, nego mu se činilo sasvim nemoguće. Razvod, čije je pojedinosti već znao, činio mu se sad nemogućan zato što mu osećanje vlastitog dostojanstva, i poštovanje prema religiji nisu dopuštali da primi na sebe krivicu za fiktivnu preljubu; a još manje da dopusti, da žena, kojoj je oprostio i koju voli, bude izobličena i osramoćena. Razvod se pokazao kao nemogućan još i iz drugih, važnijih uzroka.

Šta će biti sa sinom u slučaju razvoda? Ostaviti ga materi, bilo je nemoguće. Razvedena mati imaće svoju nezakonitu porodicu, u kojoj bi položaj pastorka, i njegovo vaspitanje, na svu priliku bili rđavi. Da ga ostavi kod sebe? Znao je da bi to bila osveta s njegove strane, a što nije hteo. Ali, osim toga, razvod se Aleksiju Aleksandroviču činio kao nešto najnemogućnije zato što pristajući na razvod, samim tim upropašćuje Anu. Njega su u duši takle reči Darje Aleksandrovne u Moskvi, da on, odlučujući se na razvod, misli samo o sebi, a ne misli da će time Anu upropastiti zauvek. I sad, kad je te reči doveo u vezu sa svojim oprostajem, i sa odanošću prema deci, on ih je razumeo na svoj način. Pristati na razvod, dati njoj slobodu, značilo je, po njegovim pojmovima: sebi uskratiti poslednju vezu koja ga drži za život - decu, koju je voleo; a njoj oduzeti poslednji oslonac na putu dobra, dakle vrgnuti je u propast. Ako ona postane razvedena žena, ona će se, on to zna,

sjediniti s Vronskim, i ta će veza biti nezakonita i grešna, jer žena, po crkvenom zakonu, ne može stupiti u drugi brak dok joj je muž živ. »Ona će se sjediniti s njim, a kroz godinu - dve, ili će on nju ostaviti, ili će ona stupiti u slične odnose s drugim - mislio je Aleksije Aleksandrovič. - I ja ću, ako dam pristanak na nezakoniti razvod, biti kriv za njenu propast.« Sve je ovo razmatrao već stotinu puta, i uverio se da razvod ne samo da nije prosta stvar, kao što govori njegov šurak, nego je potpuno nemogućna stvar. Ne veruje on nijednoj reči Stepana Arkadijeviča; na svaku njegovu reč ima on hiljade protiv - dokaza; ali ga sluša, jer oseća da se njegovim rečima izražava ona moćna gruba sila koja upravlja njegovim životom, i kojoj se on mora pokoriti.

- Pitanje je samo u tome: kako, pod kakvim uslovima ćeš ti pristati na razvod. Ona ništa neće, i ne sme da te moli, ona sve ostavlja tvojoj velikodušnosti.

»Bože moj! Bože moj! Zašto?« pomisli Aleksije Aleksandrovič, i seti se one pojedinosti razvoda pri kojoj muž uzima krivicu na sebe, i onim istim pokretom kojim se Vronski zaklanjao, zakloni i on lice rukama od stida.

- Ti si uzbuđen, ja to razumem. Ali ako razmisliš...

»I onome koji te udari po desnom obrazu, podmetni i levi; i onome koji ti skine haljinu, daj i košulju«, pomisli Aleksije Aleksandrovič.

- Da, da! - uzviknu piskavim glasom - ja ću uzeti sramotu na sebe, daću i sina, ali... ali zar ne bi bilo bolje da se toga ostavimo? Uostalom, radi šta hoćeš...

I okrenuvši se od šuraka tako da ga ovaj nije mogao videti, sede na stolicu kraj prozora. Bilo mu je žao, bilo ga je stid, ali zajedno s tim jadom i stidom osećao je i radost i milinu pred svojom uzvišenom skrušenošću.

Stepan Arkadijevič je bio ganut. On počuta.

- Aleksije Aleksandroviču, veruj mi da će ona umeti da ceni tvoju velikodušnost - reče on.

- Očevidno, takva je bila božja volja - dodade, i kad izgovori to, oseti da je to bilo glupo, i jedva se uzdrža da se ne nasmeje svojoj gluposti.

Aleksije Aleksandrovič htede nešto da odgovori, ali ga suze zadržaše.

- To je kobna nesreća, i treba je priznati. Ja priznajem tu nesreću kao svršeni fakt, i staram se da pomognem i tebi i njoj - reče Stepan Arkadijevič.

Kad je Stepan Arkadijevič izišao iz sobe, bio je ganut, ali mu to nije smetalo da bude zadovoljan što je uspešno svršio ovu stvar, uveren da Aleksije Aleksandrovič neće poreći svoje reči. Tome zadovoljstvu pridružilo

se još i što mu dođe na pamet misao: kad se ta stvar svrši, on će svojoj ženi i bliskim poznanicima zadavati pitanje: »Kakva je razlika između mene i feldmaršala? Feldmaršal razvodi - i nikome od toga nije bolje; a ja sam razveo - i trojima je bolje... Ili: kakva je sličnost između mene i feldmaršala? Kad... Uostalom, smisliću nešto bolje«, reče u sebi smešeći se.

XXIII

Rana Vronskoga bila je opasna, iako je mimoišla srce. Nekoliko dana lebdeo je između života i smrti. Kad je prvi put mogao da progovori, u sobi je bila samo Varja, žena bratova.

- Varja - reče on gledajući u nju strogo - ja sam se nehotice ranio. Molim te, ne govori nikad o tome, i tako reci svima. Inače, suviše je glupo.

Ne odgovarajući mu ništa Varja se naže nad njim i s radosnim osmejkom pogleda mu u lice. Oči su mu bile sjajne, ne grozničave; ali im je izraz bio strog.

- E, hvala bogu! - reče ona. - Boli li te što?

- Pomalo ovde. - On pokaza na grudi.

- Daj da te previjem.

On je ćuteći i stegnuvši svoje široke vilice gledao u nju dok ga je previjala. Kad je svršila, reče joj:

- Nisam u bunilu; molim te, učini da se ne govori da sam naročito pucao na sebe.

- Niko to i ne govori. Samo, nadam se da više nećeš nehotice pucati - reče ona s upitnim osmejkom.

- Sigurno neću, a bolje bi bilo...

I on se mračno osmehnu.

Bez obzira na ove reči, i na osmejak, koji tako poplašiše Varju - kad prođe zapaljenje, i kad se Vronski počeo oporavljati, on oseti da se potpuno oslobodio jednog dela svoje muke. Ovim postupkom kao da je sprao sa sebe sramotu i uniženje koje je pre osećao. Sad je mogao mirno misliti o Aleksiju Aleksandroviču. Priznavao mu je svu njegovu velikodušnost, i nije se više osećao ponižen. Osim toga, ponovo je ušao u raniji kolosek života. Video je mogućnost da bez stida gleda u oči ljudima, i da može živeti rukovodeći se svojim navikama. Jedno samo nije mogao da iščupa iz srca, iako se neprestano borio s tim osećanjem, a to je bilo žaljenje, do očajanja, što je

Anu znanavek izgubio. To se sada, pošto je pred mužem iskupio svoju krivicu, mora odreći nje; i ubuduće nikad više ne stati između nje pokajne i njenog muža - bilo je čvrsto odlučeno u njegovom srcu; ali nije mogao iz svoga srca da iščupa žalost za gubitkom njene ljubavi, nije mogao da izbriše iz uspomena trenutke sreće koje je preživio s njom, koje je onda tako malo cenio, a koji su ga sad u svoj svojoj lepoti u stopu pratili.

Serpuhovski beše smislio da ga premesti u Taškent, i Vronski, bez najmanjeg kolebanja, pristade na tu ponudu. Ali ukoliko se više primicao dan odlaska, utoliko mu je teža bila žrtva koju je prinosio onome što je smatrao za obavezno.

Rana je zarasla, on je već izlazio, i spremao se za polazak u Taškent.

»Jedanput samo da je vidim, pa posle da se zakopam, da umrem«, mislio je, i praveći oproštajne posete poveri tu misao Betsi. S tom misijom išla je Betsi kod Ane, i donela mu nepovoljan odgovor.

»Tim bolje - pomisli Vronski, dobivši taj izveštaj. - To je bila slabost koja bi upropastila moju poslednju snagu.«

Sutradan ujutru dođe sama Betsi k njemu i saopšti mu da je preko Oblonskog dobila povoljan izveštaj: da Aleksije Aleksandrovič daje razvod, i da prema tome Vronski može videti Anu.

Ne pobrinuvši se čak ni da isprati Betsi, zaboravivši sve svoje odluke, ne pitajući kad se to može, i gde je muž, Vronski se odmah uputi domu Karenjinih. Ustrča uz stepenice ne videći nikoga i ništa, i brzim korakom, uzdržavajući se silom da ne potrči, uđe u njenu sobu. I ništa ne misleći, ne gledajući da li ima koga u sobi ili ne, on je zagrlj i obasuo joj poljupcima lice, ruke i vrat.

Ana se spremala za ovaj sastanak; mislila šta će mu kazati; ali mu od svega ništa nije stigla da kaže; njegova strast pređe i na nju. Htela je da njega stiša, da stiša i sebe, ali je već bilo dockan. Njegovo osećanje pređe na nju. Usne su joj drhtale tako da dugo nije mogla ništa da kaže.

- Jest, ovladao si nada mnom, i ja sam tvoja - izgovori ona najzad, i pritiskivaše sebi na grudi njegove ruke.

- Tako je moralo biti! - reče on. - I dok smo živi, tako će biti. Ja to sada znam.

- To je istina - govorila je ona sve više bledeći i grleći njegovu glavu. - Ipak, ima nečega užasnog u ovome, posle svega što je bilo.

- Sve će proći, sve će proći, mi ćemo biti tako srećni! Naša ljubav, i kad bi se mogla pojačati, pojačala bi se baš time što u njoj ima nečega užasnog - reče

on podižući glavu i pokazujući osmejkom svoje snažne zube.

I ona nije mogla ne odgovoriti osmejkom, ne na reči, već na zaljubljene poglede njegove. Ona uze njegovu ruku i njome se gladila po hladnim obrazima i po ošišanoj kosi.

- Ne mogu da te poznam sa tom kratkom kosom. Tako si se prolešpala. Pravi dečko. Ali bleđa si!

- Da, vrlo sam slaba - reče ona smešeći se. I usne joj opet zadrhtaše.

- Otputovaćemo u Italiju, tamo ćeš se oporaviti - reče on.

- Je li moguće da ja i ti budemo kao muž i žena, sami za sebe, svoja porodica? - reče ona zagledajući izbliza u njegove oči.

- Ja se samo čudim kako je to nekada moglo biti drukčije.

- Stiva kaže da on na sve pristaje; ali ja ne mogu da primim njegovu velikodušnost - reče ona gledajući zamišljeno mimo lice Vronskoga. - Ja neću razvod, meni je sada svejedno. Ne znam samo kako će rešiti sa Serjožom.

Vronski nikako nije mogao da pojmi kako ona može u ovom trenutku sastanka da misli o razvodu i da se seća sina. Zar to nije sada svejedno?

- Ne govori o tome, ne misli - reče joj okrećući njenu ruku u svojoj i starajući se da skrene na sebe njenu pažnju; ali ona nikako nije gledala u njega.

- Ah, zašto nisam umrla, bolje bi bilo! - reče, i suze, bez jecanja, potekoše joj niz oba obraza; ali se trudila da se osmehne, da ga ne bi ogorčila.

Odreći se laskavog i opasnog postavljenja u Taškentu, bilo bi, po pređašnjim pojmovima Vronskog, sramno i nemoguće. Ali sad, ne premišljajući ni jednoga minuta, on ga se odreče; a opazivši kod pretpostavljenih da ne odobravaju njegov postupak, podnese odmah ostavku.

Kroz mesec dana Aleksije Aleksandrovič osta sam sa sinom u svome stanu, a Ana s Vronskim otputova u inostranstvo, ne dobivši razvod, i odlučno se i odrekavši razvoda.

KNJIGA DRUGA

KNJIGA

PETI DEO

I

Kneginja Ščerbacka nalazila je da se svadba ne može obaviti do početka posta, do kojega je ostalo još pet nedelja, jer polovina spreme ne može biti gotova do toga vremena; a nije mogla ne složiti se s Ljevinom da bi posle posta bilo suviše dockan, tim pre što je stara rođena tetka kneza Ščerbackog vrlo bolesna, i može umreti svakoga časa, te bi žalost još odložila svadb. I zato, rešivši da spremu razdeli na dva dela, veliku i malu spremu, kneginja pristade da svadba bude pre početka posta. Ona odluči da mali deo spreme pripremi sada sav, a veliki da ispošlje docnije; i veoma se ljutila na Ljevina što nikako nije mogao da joj ozbiljno odgovori: pristaje li on na to ili ne. Ova raspodela bila je utoliko zgodnija što se mladenci odlučiše da odmah posle svadbe idu na selo, a tamo stvari iz velike spreme neće biti potrebne.

Ljevin se i dalje nalazio u stanju ludila u kojem mu se činilo da on i njegova sreća sačinjavaju glavnu i jedinu svrhu svega što postoji, i da sad nema potrebe ni o čemu da misli i da se stara, jer će sve raditi i uraditi za njega drugi. Štaviše, nije imao nikakvih ciljeva i planova ni za budući život, ostavljao je da i to drugi reše, i znao da će sve biti divno. Njegov brat Sergije Ivanovič, Stepan Arkadijevič i kneginja rukovodili su ga u svemu što je trebalo da uradi, a on se samo potpuno slagao sa svim što mu je predlagano. Brat je uzajmio za njega novac; kneginja mu je savetovala da posle venčanja otputuje iz Moskve; Stepan Arkadijevič posavetova mu da ide u inostranstvo. On je na sve pristajao. »Radite što god hoćete, ako vam je to prijatno. Ja sam srećan, i moja sreća ne može biti ni veća ni manja, ma šta vi činili«, mislio je. Saopštio je Kiti savet Stepana Arkadijeviča da putuju u inostranstvo, i veoma se začudio kad ona ne pristade na to, jer je u pogledu njihovog budućeg života imala neke svoje određene zahteve. Kiti je znala da Ljevina na selu čeka posao koji on voli. Ona, kako je on video, ne samo da nije razumevala taj posao, nego ga i nije htela da razume. Ali joj to ipak nije smetalo da taj posao smatra kao vrlo značajan. Znala je da će njihova kuća biti na selu, i zato je želela ne da ide u inostranstvo, gde neće živeti, nego onamo gde će biti njihova kuća. Ova određeno izražena namera iznenadi Ljevina. Ali kako je

njemu sve bilo svejedno, on odmah zamoli Stepana Arkadijeviča, kao da je to tobože njegova dužnost, da ide na selo, i da tamo udesi sve što treba, i s ukusom, pošto on tako mnogo ukusa ima.

- A, je li - reče Stepan Arkadijevič Ljevinu po povratku iz sela gde je sve udesio za dolazak mladenaca - imaš li ti uverenje da si se pričestio?

- Nemam. A šta će to?

- Bez toga se ne možeš venčati.

- Ah, ah, ah! - povika Ljevin. - Pa ja, čini mi se, devet godina nisam postio. Nisam ni mislio o tome.

- Krasan si! - smejući se reče Stepan Arkadijevič - a ovamo mene nazivaš nihilistom! Samo, ne ide to tako, moraš postiti.

- Kad? Ostalo je još četiri dana.

Stepan Arkadijevič udesi i to. I Ljevin poče da posti. Za Ljevina, za čoveka koji nije verovao, a koji je u isto vreme poštovao verovanje drugih ljudi, prisustvo i učešće u crkvenim obredima bilo je teška stvar. Sada, u stanju duha u kojem se nalazio, osetljivom prema svemu i razneženom, ova potreba licemerstva bila je Ljevinu ne samo teška, nego mu se učini sasvim nemogućna. Sada, u jeku svoje slave, svoga cvetanja, on treba ili da laže, ili da ismeva svetinje. Osećao je da ne može ni jedno ni drugo. Jednako je zapitkivao Stepana Arkadijeviča da li se može dobiti uverenje i bez posta, a Stepan Arkadijevič je izjavljivao da je to nemoguće.

- Šta će ti biti - samo dva dana treba da postiš? A pop je krasan i pametan starčić. Išćupaće ti taj zub tako da nećeš ni osetiti.

Stojeći na prvoj liturgiji, Ljevin pokušava da oživi u sebi mladičke uspomene na ono jako religiozno osećanje koje je preživljavao od šesnaeste do sedamnaeste godine. Ali se odmah uveri da je to sada za njega nemogućnost. Pokuša zatim da gleda na sve to kao na prazan i beznačajan običaj, sličan običaju pravljenja poseta; ali oseti da i to nikako ne može da čini. U odnosu prema religiji Ljevin se, kao i većina njegovih savremenika, nalazio u vrlo neodređenom položaju. Nije mogao verovati, a u isto vreme nije bio tvrdo uveren da je sve neistinito. I prema tome, kako nije mogao da veruje u važnost onoga što čini, a ni da gleda na to ravnodušno kao na praznu formalnost, on je za sve vreme dok je postio osećao nezgodu i stid: radi ono što ne razume, i prema tome, kako mu je unutrašnji glas govorio, radi nešto lažno i rđavo.

Za vreme službe, časom je slušao molitve i starao se da im pripiše značaj koji se ne bi razmimoilazio s njegovim pogledima; časom opet, osećajući da

ne može da ih razume i da mora da ih osuđuje, starao se da ih ne sluša, nego da se zanima svojim mislima, posmatranjima i uspomenama, koje su mu za vreme ovog dokonog stajanja u crkvi neobično živo lutale po glavi.

Odstoja liturgiju, bdenije, i večernje časove, i sutradan, ustavši ranije no obično i ne popivši čaj, dođe u osam sati u crkvu na jutrenje i ispovest.

U crkvi nije bilo nikoga osim jednog vojnika-prosjaka, dveju starica i crkvenjaka.

Mlad đakon, sa dvema oštro obeleženim polovinama dugačkih leđa pod tankom mantijom, susrete ga, i prišavši stočiću pokraj zida poče odmah čitati molitve. Za vreme čitanja, osobito pri čestom i brzom ponavljanju istih reči: »Gospodi pomiluj«, koje su zvučale kao »pomilos, pomilos«, Ljevin je osećao da je njegova misao zatvorena i zapečaćena, i da je ne treba pokretati i dirati, jer bi se načinila zbrka; zato je, stojeći iza đakona, mislio i dalje o svojim stvarima, ne slušajući i ne udubljujući se u đakonovo čitanje. »Čudnovato, kako je mnogo izraza u njenoj ruci«, mislio je sećajući se kako su juče sedeli za stolom u uglu. Nisu imali o čemu da razgovaraju, kao gotovo uvek u to vreme; Kiti, metnuvši ruku na sto, neprestano je stezala i otvarala, i sama se najzad zasmejala posmatrajući to kretanje. Ljevin se seti kako joj je poljubio ruku, i kako je zatim razgledao sastavljene linije na ružičastim dlanovima. »Opet pomilos«, pomisli Ljevin krsteći se, klanjajući se, i posmatrajući gipko kretanje đakonovih leđa za vreme klanjanja. »Ona je zatim uzela moju ruku i razgledala linije:

- imaš divnu ruku - rekla je.« Ljevin pogleda u svoju ruku, i na kratku ruku đakonovu. - »Jest, skoro će se svršiti - mislio je. - Ne, kao da će opet s početka - pomisli, osluškujući molitve. - Da, svršava se; evo, metaniše. To je uvek pred svršetak.«

Uzev, neprimetno, rukom u plišanom zarukavlju, banknotu od tri rublje, đakon reče da će zapisati, i jako lupajući novim cipelama po pločama prazne crkve ode u oltar. Posle jednog minuta promoli se otuda i pozva Ljevina. Dotle zatvorena misao, pokrenu se sada u Ljevinovoj glavi, ali on pohita da je otera. »Udesiće se nekako«, pomisli i pođe amvonu. Pope se po blagim stepenicama, i okrenuvši se udesno spazi sveštenika. Starčić - sveštenik, sa retkom prosedom bradom, sa umornim, dobrim očima, stajao je kod nalonja i prelistavao trebnik. Poklonivši se ovlaš Ljevinu, poče odmah uobičajenim glasom čitati molitve. Kad ih završi, učini veliku metaniju i obrati se licem Ljevinu.

- Ovde Hristos nevidljivo stoji i prima vašu ispovest - reče on pokazujući na Raspeće. - Verujete li vi u sve čemu nas uči Sveta apostolska crkva? -

nastavi sveštenik odvracajući pogled od Ljevina i sklapajući ruke pod epitrahiljem.

- Ja sam sumnjao, i sumnjam u sve - progovori Ljevin neprijatnim za sebe glasom i ućuta.

Sveštenik očeknu nekoliko trenutaka da li Ljevin neće još štogod reći, i, zatvorivši oči, brzim izgovorom i sa udaranjem na »o«, kao što se govori u okolini Vladimira:

- Sumnja je svojstvena čovečjoj slabosti, ali se moramo moliti da nas milostivi Gospod ukrepi. Imate li kakvih osobitih grehova? - dodade bez i najmanje pauze, kao da se starao da ne gubi vreme.

- Moj je glavni greh sumnja. Ja u sve sumnjam, i većinom sam u sumnji.

- Sumnja je svojstvena slabosti čovečjoj - ponovi sveštenik iste reči. - U šta poglavito sumnjate?

- U sve sumnjam. Ponekad čak sumnjam i da postoji Bog - nehotice reče Ljevin, i užasnu se od nepristojnosti onoga što je izgovorio. Ali na sveštenika, kako se videlo, reči Ljevinove ne učiniše utisak.

- Kakve mogu biti sumnje o tome da Bog postoji? - brzo i sa jedva приметnim osmejkom reče sveštenik.

Ljevin je ćutao.

- Kako možete sumnjati u Tvorca, kad pogledate njegove tvorevine? - nastavi sveštenik brzim, naviknutim izgovorom. - Ko je ukrasio svetilima svod nebeski? - Ko je zemlju obukao u njenu lepotu? Kako bi sve to bilo bez Tvorca? - reče i upitno pogleda u Ljevina.

Ljevin je osećao da je nepristojno stupiti u filozofske prepirke sa sveštenikom, i zato odgovori samo ono što se neposredno odnosilo na pitanje.

- Ne znam - reče on.

- Ne znate? Kako onda možete sumnjati da je Bog stvorio sve? - sa veselom nedoumicom reče sveštenik.

- Ja ništa ne razumem - reče Ljevin crveneći i osećajući da su njegove reči glupe, i da ne mogu ne biti glupe u ovakvom položaju.

- Molite se Bogu. I sveti oci su imali sumnji, i molili su Boga da ih utvrdi u veri. Đavo ima veliku moć, ali mu se ne smemo podavati. Molite se Bogu! Molite se Bogu - brzo ponovi on.

Sveštenik počuta neko vreme zamislivši se.

- Vi se, kako sam čuo, spremate da stupite u brak sa ćerkom moga

parohijana i duhovnog sina, kneza Ščerbackog? - dodade on smešeći se. - To je krasna devojka!

- Da - crveneći umesto sveštenika, odgovori Ljevin. »Šta mu je potrebno da me to pita na ispovesti?« pomisli on.

A kao odgovor na njegovu misao sveštenik mu reče:

- Vi se spremate da stupite u brak, i Bog će vas, možebiti, nagraditi potomstvom, nije li tako? I onda? Kakvo vaspitanje možete dati svojoj dečici ako u sebi ne pobedite iskušenje đavola koji vas vuče neverovanju? - reče sa krotkim prekorom. - Ako volite svoje čedo, onda kao dobar otac nećete svome detetu želiti samo bogatstvo, raskoš i počasti; poželete i njegovo spasenje, njegovo prosvetljenje svetlošću istine. Nije li tako? Šta ćete odgovoriti kad vas nevino detence upita: »Tatice, ko je stvorio sve što me očarava u ovome svetu - zemlju, vodu, sunce, cveće, travu?« Je li moguće da ćete mu reći: »ne znam?« Vi ne možete ne znati, kad vam je Gospod bog, po svojoj velikoj milosti, otkrio sve to. Ili, vaše dete vas zapita: »Šta me očekuje u zagrobnom životu?« Šta ćete mu reći, kad ništa ne znate? Kako ćete mu odgovoriti? Ostavićete ga sablazni sveta i đavola? To nije lepo! - reče on nagnuvši glavu u stranu i gledajući Ljevina dobrim krotkim očima.

Ljevin nije ništa odgovorio, ne zato što nije hteo da stupa sa sveštenikom u prepirku, nego zato što mu niko nije zadavao takva pitanja. A dotle dok mu deca njegova stanu zadavati ova pitanja, još ima vremena da razmisli šta će odgovarati.

- Vi ulazite u doba života - nastavi sveštenik - kad treba izabrati put, i njega se držati. Molite se Bogu da vas on, po svojoj blagosti, pomiluje i da vam pomogne - zaključi sveštenik. - Gospod i bog naš Isus Hristos, blagodatiju i šće drotami svojego čelovjekoljubija, da prostit ti, čado... - završivši oprostajnu molitvu, sveštenik blagoslovi i otpusti Ljevina.

Vrativši se kući, Ljevin se osećao radostan što je njegov nezgodan položaj prestao, i što se desilo tako da nije morao lagati. Osim toga, u njemu ostade nejasna uspomena da ono što je govorio dobri i simpatični starčić, nije bilo baš tako glupo kao što mu se u prvi mah učinilo, i da tu ima nečega što bi trebalo rasvetliti.

»Razume se, ne sad - mislio je Ljevin - nego docnije, drugom prilikom.« Ljevin je sad više nego pre osećao u duši nešto nejasno i nečisto, osećao da se on, u odnosu prema religiji, nalazi u položaju koji je tako jasno video, i nije voleo kod drugih, i zbog kojega je prekorevao svoga prijatelja Svijažskoga.

Ostavši te večeri s verenicom kod Doli, Ljevin je bio osobito veseo; objašnjavajući Stepanu Arkadijeviču uzbuđeno stanje u kojem se nalazi, reče:

da je veseo kao pašče koje uče da skače kroz obruč, i koje, pojmovši najzad stvar, i učinivši što se od njega traži, skiči, vrti repom, skače od radosti na stolove i prozore.

II

Na dan venčanja, po običaju (da se održe svi običaji, strogo su navaljivale kneginja i Darja Aleksandrovna), Ljevin se nije video sa svojom verenicom, i ručao je u svojoj gostionici sa trojicom neženja koji se slučajno kod njega stekoše: Sergije Ivanovič; Katavasov, drug sa univerziteta, sada profesor prirodnih nauka, koga je Ljevin sreo na ulici i poveo k sebi; i Čirikov, dever, moskovski sudija, Ljevinov drug iz lova na medvede. Ručak je bio vrlo prijatan. Sergije Ivanovič, u najlepšem duševnom raspoloženju, zabavljao se originalnošću Katavasova. Osećajući da se njegova originalnost razume i ceni, Katavasov se ponosio njom. Čirikov je veselo i dobrodušno podržavao svaki razgovor.

- Evo - govorio je Katavasov otežući reči, po navici stečenoj na katedri - koliko je sposoban dečko bio naš prijatelj Konstantin Dmitrič. Ja govorim o odsutnom, jer njega već nema. Nauku je voleo u to vreme, po izlasku sa univerziteta, i interesovao se čovečanstvom, sad pak, jedna polovina njegovih sposobnosti upravljena je na obmanjivanje samoga sebe, a druga na opravdanje te obmane.

- Odlučnijeg neprijatelja ženidbe nisam video - reče Sergije Ivanovič.

- Ne, nisam neprijatelj. Ja sam prijatelj podele rada. Ljudi koji ne mogu ništa drugo da rade, treba da prave ljude; a ostali, da sarađuju na njihovom prosvetivanju i sreći. Eto kako ja razumem stvar. Ima ih tušta i tma koji brkaju ova dva zanata, ali ja ne pripadam njima^[137].

- Kako ću biti srećan kad saznam da ste se zaljubili! - reče Ljevin. - Molim vas, pozovite me na svadbu.

- Ja sam već zaljubljen.

- Da, u patku. Znaš - obrati se Ljevin bratu - Mihailo Semjonič piše delo o hranjenju i...

- Ne, nemojte brkati. Svejedno je o čemu pišem. Stvar je u tome da ja zaista volim patku.

- Ali ona vam neće smetati da volite ženu.

- Ona neće smetati, ali žena će smetati.

- Zašto?

- Videćete. Eto, vi volite gazdinstvo, lov; pazite samo!

- Danas baš došao Arhip i govori da u Prudnom ima mnogo losova i dva medveda - reče Čirikov.

- E, bez mene ćete ih potući.

- Da, to je istina - reče Sergije Ivanovič.

- Možeš se za ubuduće oprostiti s lovom na medvede, žena te neće pustiti!

Ljevin se osmehnu. Pomisao da ga žena neće pustiti, bila mu je tako priyatna da je bio gotov da se na svagda odreče zadovoljstva da vidi medveda.

- Ipak je šteta što će ta dva medveda uloviti bez vas. A sećate li se poslednji put, u Hapilovu?... Divan bi lov bio - reče Čirikov.

Ljevin nije hteo da ga razočarava tvrđenjem da nigde i ništa ne može biti lepo bez nje, i zato ne reče ništa.

- Nije uzalud uveden običaj praštanja sa momačkim životom - reče Sergije Ivanovič. - Ma kakva sreća da te očekuje, ipak žališ za slobodom.

- Priznajte, postoji osećanje Gogoljevog mladoženje: kroz prozor mu se skače.

- Izvesno, postoji, ali se ne priznaje! - reče Katavasov i grohotom se nasmeja.

- Evo, prozor otvoren... Hajdemo sad odmah u Tver. Medvedica je sama, može se ići na legalo. Zbilja, hajdemo vozom u pet časova! A ovi ovde kako hoće - reče smešeci se Čirikov.

- Verujte, tako mi boga - smešeci se reče Ljevin - ja u svojoj duši ne mogu da nađem to osećanje žalosti za svojom slobodom!

- Ta u vašoj je duši sad takav kaos da ništa u njoj ne možete napi - reče Katavasov. - Čekajte, dok se malo razberete, naći ćete!

- Ne, osećao bih makar malo ako bi mi, pored moga osećanja (on ne htede da kaže pred njim ljubavi)... i sreće, ipak bilo žao da izgubim slobodu... Naprotiv, ja se radujem tome gubitku.

- Zlo! Izgubljen čovek! - reče Katavasov. - Ali ispijmo za njegovo ozdravljenje, ili poželimo mu da se bar jedan stoti deo njegovih sanjarija ispuni. I to bi već bila sreća kakve još nije bilo na zemlji!

Odmah posle ručka gosti se razidoše, da bi stigli da se preobuku i spreme

za venčanje.

Kad ostade sam, i poče da se seća razgovora neženja, Ljevin se još jedanput upita: postoji li u njegovoj duši to osećanje žaljenja za slobodom o kojem su oni govorili? I osmehnu se na ovo pitanje. »Sloboda? Našto sloboda? Sreća je samo u ljubavi i željama; misliti njenim željama i njenim mislima, to jest, bez ikakve slobode - eto, to je sreća!«

»Ali znam li ja njene misli, njene želje, njena osećanja?« odjednom mu šapnu nekakav glas. Osmejak iščeze s njegova lica i on se zamisli. I odjednom ga obuze čudnovato osećanje. Obuze ga strah i sumnja - sumnja u sve.

»A šta ćemo ako me ona ne voli? Šta ćemo, ako se ona udaje za mene samo zato da se uda? Šta ćemo, ako ona sama me zna šta radi?« pitao se on. Ona se može osvestiti, i tek kad se uda pojmiti da me ne voli, i da me nije mogla voleti.« I čudnovate, najgore misli o njoj počеше mu dolaziti. Bio je ljubomorán na Vronskog kao pre godinu dana, kao da je ono večé, kad ju je video s Vronskim, bilo juče. Sumnjao je: da li mu je ona kazala sve.

Brzo skoči. »Ne, to ne može tako! - reče u sebi očajno. - Idem k njoj, pitaću je, reći ću poslednji put: mi smo još slobodni, nije li bolje da se zaustavimo? Sve je bolje nego večita nesreća, sramota, neverstvo!« S očajanjem u srcu i sa srdžbom na sve ljude, na sebe, na nju, on iziđe iz gostionice i pođe k njoj.

Zateče je u zadnjim sobama. Sedela je na sanduku i nešto raspoređivala s devojkama, pretresala gomile raznobojnih haljina razmeštenih po naslonima od stolica i po podu.

- Ah! - uzviknu ona spazivši ga, i sva zasija od radosti. - Kako si? kako ste? (do ovog poslednjeg dana ona mu je govorila čas »ti«, čas »vi«). Nisam vas očekivala! Eto, pretresam moje devojačke haljine i gledam kome ću koju...

- A! to je vrlo lepo! - reče on mračno gledajući devojkú.

- Idi, Dunjaša, ja ću te posle pozvati - reče Kiti. - Šta ti je? - upita, odlučno govoreći Ljevinu »ti« čim je devojká izišla. Videla je da mu je lice neobično, uzbuđeno i mračno, i obuze je strah.

- Kiti, meni je teško. Ne mogu sam da se mučim - reče on s očajanjem u glasu, i s molbom joj gledajući u oči. Video je već po njenom pravičnom i punom ljubavi licu da ništa ne može biti od onoga što je hteo da joj kaže, ali je ipak osećao potrebu da ga ona sama razuveri. - Došao sam da ti kažem da još nije dockan. Sve se ovo može uništiti, ili popraviti.

- Šta? Ja ništa ne razumem. Šta je tebi?

- To što sam hiljadu puta govorio, i o čemu ne mogu da ne mislim... to da

ja nisam dostojan tebe. Nisi se ti mogla rešiti da podeš za mene. Razmisli. Prevarila si se. Razmisli dobro. Ti me ne možeš voleti... Ako... Bolje reci - govorio je on ne gledajući u nju. - Ja ću biti nesrećan. Neka govori ko šta hoće, sve je bolje nego nesreća... Bolje je sad, dok još ima vremena...

- Ne razumem - uplašeno odgovori ona - da li ti to hoćeš da se odrekneš... da sve što je, ne treba da bude?

- Da, ako me ti ne voliš.

- Ti si poludeo! - uzviknu ona pocrvenevši od srdžbe. Ali njegovo lice beše tako tužno da ona uzdrža ljutnju, i zbacivši haljine s naslonjače sede bliže do njega. - Na šta misliš? Reci mi sve.

- Ja mislim da me ti ne možeš voleti. Zašto bi me mogla voleti?

- Bože moj, šta ja tu mogu?... - reče ona i briznu u plač.

- Ah! Šta sam učinio? - uzviknu on i padnuvši na kolena pred njom počeo joj ljubiti ruke.

Kad je kneginja posle pet minuta ušla u sobu, nađe ih već potpuno izmirene. Kiti ne samo da ga je uverila da ga voli, nego mu je čak - odgovarajući na njegovo pitanje: zašto ga voli? - objasnila zašto.

Kazala mu je da ga voli zato što ga potpuno razume; zato što zna šta on mora voleti, i da je sve što on voli, dobro. To mu se učinilo sasvim jasno. Kad je kneginja ušla u sobu, oni su sedeli naporeda na sanduku, pregledali haljine i prepirali se oko toga što Kiti hoće da da Dunjaški haljinu kestenjaste boje u kojoj je bila kad ju je Ljevin zaprosio, i on sad navaljuje da se ta haljina nikome ne daje, a Dunjaši da se da plava.

- Kako ne razumeš? Ona je crnomanjasta, i neće joj plavo dobro stojati... Ja sam sve to imala na umu.

Saznavši zašto je došao, kneginja se pola od šale pola od istine naljuti, i posla ga kući da se oblači, i da ne smeta Kiti pri češljanju, jer će Šarl odmah doći.

- I tako ništa ne jede ovih dana, i poružnela je, a ti je još uznemiruješ glupostima. - Čisti se, čisti se, dragi moj.

Postiđen i kriv, ali umiren, Ljevin se vrati u svoju gostionicu. Njegov brat, Darja Aleksandrovna i Stepan Arkadijevič, svi u potpunoj toaleti, već su ga očekivali da ga blagoslove ikonom. Nije se moglo oklevati. Darja Aleksandrovna imala je još da svrati kući da povede svoga nakudravljenog i nalickanog sina koji će nositi ikonu uz mladu. Zatim je trebalo poslati jedne karuce po devera, a druge, koje će odvesti Sergija Ivanoviča, vratiti natrag... Uopšte, bilo je vrlo mnogo složenih kombinacija. Jedno je bilo nesumnjivo -

nije se smelo oklevati, jer je već bilo šest i po časova.

Blagosiljanje ikonom nije ispalo kako treba. Stepan Arkadijevič zauzeo je komično-svečani stav, naporedo sa ženom, uzeo ikonu, naredio Ljevinu da se pokloni do zemlje, blagoslovio ga sa dobrim i podrugljivim osmejkom i tri puta ga poljubio; to isto učinila je i Darja Aleksandrovna, pa odmah pohitala da ide, i opet se pomela pri utvrđivanju reda kojim će se kretati ekipaži.

- Evo kako ćemo: ti ideš u našim karucama po njega, a Sergije Ivanovič, ako bi bio tako dobar, mogao bi se odvesti, pa posle vratiti kola.

- Zašto ne, drage volje.

- A mi ćemo odmah doći s njima. Jesu li stvari poslate? - reče Stepan Arkadijevič.

- Poslate su - reče Ljevin i naredi Kuzmanu da mu spremi odelo.

III

Gomila sveta, osobito ženskinja, opkolila je za venčanje osvetljenu crkvu. Oni koji su mogli da prodru do sredine, tiskali su se oko prozora, gurali se, prepirali se, i zagledali kroz rešetke.

Preko dvadeset karuca žandarmi su već bili postrojili niz ulicu. Žandarmerijski oficir, ne bojeći se mraza, stajao je kod ulaza blešteći u mundiru. Ekipaži su još neprestano pristizali, i u crkvu su ulazili: čas dame u cveću, sa podignutim skutovima; čas muškarci, skidajući kape ili crne šešire. U crkvi su već bila zapaljena oba polijejeja, i sve sveće pred ikonama. Zlatan sjaj na crkvenom polju ikonostasa, pozlaćeni drvorezi na ikonama, srebro na kadionicama i svećnjacima, i ploče na podu, i ćilimi, a crveni barjaci iznad pevnica, i stepenice amvona, i stare pocrnele knjige, i odežde i stihari - sve je to bilo obasuto svetlošću. Na desnoj strani tople crkve, u gomili frakova i belih vratnih marama, mundira i štofova, kadife, atlasa, kose, cveća, razgolićenih ramena i ruku i dugačkih rukavica - vodio se uzdržljiv, živahan razgovor, koji je čudnovato odjekivao u visokom crkvenom kubetu. Kada god bi se razleglo škripanje vrata, razgovor se u gomili stišavao i ovi bi se osvrtali očekujući da vide mladoženju i nevestu. Ali, vrata su se otvarala više od deset puta, i uvek to behu ili zakasneli gost ili gošća koji su se pridruživali grupi zvanica, nadesno; ili neka posmatračica koja je uspela da prevari ili umilostivi žandarmerijskog oficira, i koja se pridruživala tuđoj grupi, nalevo. I svoji i tuđi bili su prošli već kroz sve faze očekivanja.

U prvi mah su mislili da mladoženja i mlada tek što nisu tu, i nisu pridavali nikakav značaj zadocnjenju. Zatim počese sve češće pogledati na vrata, i nagađati da se nije štogod dogodilo. Zatim, zadocnjenje postade već nezgodno, te se i rođaci i gosti starahu da se čine kao da ne misle o mladoženji, već su zauzeti svojim razgovorom.

Protođakon, kao da je želeo dati na znanje da mu je vreme skupo, nestrpljivo je pokašljavao, tako da su stakla na prozorima podrhtavala. Za pevnicama se čula čas proba glasova, čas išmrkivanje pevača. Sveštenik je neprestano slao te po crkvenjaka, te po đakona, da vide je li došao

mladoženja; a i sam je, u ljubičastoj mantiji i vezenom pojasu, sve češće izvirivao kroz pobočna vrata očekujući mladoženju. Naposljetku, jedna dama, pogledavši u časovnik, reče: »ovo je zaista čudno!« i svi se gosti uznemiriše i počеше glasno izražavati čuđenje i nezadovoljstvo. Jedan od devera ode da vidi šta se dogodilo. U to vreme, Kiti, već davno sasvim obučena, u beloj haljini, dugačkom velu i vencu od pomorandžinog cveća, sa kumom i svojom sestrom Ljvovom, stajala je u dvorani doma Ščerbackih i gledala kroz prozor, uzalud iščekujući već više od pola sata izvešće od svoga devera o mladoženjinom dolasku u crkvu.

Međutim, Ljevin, u pantalonama, ali bez prsnika i fraka, išao je tamo - amo po svojoj sobi, neprestano izvirujući kroz vrata i razgledajući po hodniku. Ali u hodniku nije bilo onoga koga je on očekivao, i on se s očajanjem vraćao i obraćao Stepanu Arkadijeviču koji je mirno pušio:

- Da li se ikad čovek našao u ovakvom užasnom, ludačkom položaju - govorio je.

- Da, zaista je glupo - potvrdi Stepan Arkadijevič, smešeći se. - Ali umiri se, sad će doneti.

- Kad će! - sa prigušenom ljutinom govorio je Ljevin. - I ti ludački otvoreni prsnici! S ovim, nije moguće! - reče, gledajući u izgužvane grudi svoje košulje. - I šta će biti ako su stvari već odvučene na železnicu! - uzviknu u očajanju.

- Tada ćeš obući moju.

- Davno je tako trebalo.

- Ne valja biti smešan... Počekaš, udešće se.

Stvar je bila u ovome: kad je Ljevin tražio da se obuče, Kuzman, stari sluga Ljevinov, donese frak, prsnik, i sve što je bilo potrebno.

- A košulja! - viknu Ljevin.

- Košulja je na vama - sa mirnim osmejkom odgovori Kuzman.

Kuzman se nije dosetio da ostavi čistu košulju, i kad je dobio naređenje da sve upakuje i odveze do Ščerbackih, odakle će večeras mladenci otputovati, on je tako i uradio, upravo sve osim fraka i što ide s frakom. Košulja, koju je Ljevin obukao jutros, bila je izgužvana, i neupotrebljiva sa otvorenim prsnikom. Da neko ode do Ščerbackih, bilo je daleko. Poslaše da se kupi košulja. Lakej se vrati: sve je zatvoreno - nedelja. Poslaše do kuće Stepana Arkadijeviča, doneše košulju, ali ta beše suviše široka i kratka. Najzad poslaše ka Ščerbackima da se raspakuju stvari. Mladoženju očekuju u crkvi, a on, kao zatvorena zverka u kavezu, hoda po sobi, izviruje u hodnik, i

s užasom i očajanjem se seća svega što je on napričao Kiti, i onoga što ona sad može misliti.

Najzad krivac Kuzman, sav zadihan, ulete u sobu s košuljom.

- Umalo ne umakoše. Zatekao sam ih kako toware na kola - reče Kuzman.

Posle tri minuta, ne gledajući na sat da ne bi još pozledio ranu, Ljevin je prosto trčao niz hodnik.

- Ništa ti to ne pomaže - govorio je Stepan Arkadijevič smeškajući se i lagano idući za njim. - Udesiće se, udesiće... kad ti kažem.

IV

- Stigli su! - Evo ga! - Koji je? - Je li onaj mlađi? - A ona, veselnica, ni živa ni mrtva! - počеше govoriti u gomili kad Ljevin, susrevši nevestu kod ulaza, zajedno s njom ube u crkvu.

Stepan Arkadijevič ispriča ženi uzrok zadocnjenja, a gosti, smejući se, došaptavahu se među sobom. Ljevin nije ništa i nikoga primećivao; ne skidajući očiju samo je gledao u svoju nevestu.

Svi su govorili da je ona poružnela ovih poslednjih dana, i da pod vencem ni izdaleka nije tako lepa kao obično; ali Ljevin to nije nalazio. On je gledao u njenu visoko nameštenu kosu sa dugačkim belim velom i belim cvećem; u visoki nabrani kolir koji je osobito devičanski skrivao sa strane i otkrivao spreda njen dugački vrat; i u neobično tanak struk; i njemu se činilo da je lepša nego ikada dotle, ne zato što su ovo cveće, ovaj veo, ova iz Pariza poručena haljina dodavali nešto njenoj lepoti, već zato što je, bez obzira na udešenu divotu odelo, izraz njenog ljupkog lica, njenog pogleda, njenih usana, bio ovaj njen osobiti izraz nevine pravičnosti.

- Ja sam već pomislila da si se rešio da bežiš - reče ona i osmehnu se na njega.

- Tako je glupo što mi se desilo, sramota me je i da govorim! - reče on crveneći, i morade se okrenuti Sergiju Ivanoviču koji mu beše prišao.

- Lepo si se proveo s košuljom! - reče Sergije Ivanovič klateći glavom i smešeći se.

- Da, da - odgovori Ljevin ne razumevajući pravo o čemu mu govore.

- E, Kostja, sad treba rešiti - reče Stepan Arkadijevič s pretvorno uplašenim izrazom - važno pitanje. Taman si sad u stanju da oceniš svu njegovu važnost. Pitaju me: da li da upale paljene sveće ili nepaljene? Razlika je u deset rubalja - dodade on skupljajući usne za osmejak. - Ja sam odlučio, ali se bojim da nećeš pristati.

Ljevin je razumeo da je to bila šala, ali se nije mogao osmehnuti.

- Dakle, kako? Nepaljene ili paljene? To je pitanje.

- Da, da, nepaljene!

- E, milo mi je. Pitanje je rešeno! - reče Stepan Arkadijevič smešeći se. - Začudo kako čovek zaglupi u ovom položaju - reče on Čirikovu kad se Ljevin, zbunjeno pogledavši u njega primače svojoj nevesti.

- Pazi, Kiti, da prva staneš na ćilim - reče grofica Nordston prilazeći. - Krasni ste mi vi! - obrati se Ljevinu.

- Je li strašno? - reče Marija Dmitrijevna, stara tetka.

- Da ti nije hladno? Bleda si. Čekaj, sagni se! - reče Ljvova, sestra Kitina, i uoblivši svoje pune divne ruke, s osmejkom popravi Kiti cveće na glavi.

Doli priđe, htede nešto da kaže, ali ne mogaše da izgovori, zaplaka se i neprirodno se nasmeja.

Kiti je gledala u sve isto onako rasejano kao i Ljevin.

Međutim se i sveštenstvo obuče, i sveštenik sa đakonom priđe nalonju koji je stajao u predverju crkve. Sveštenik se obrati Ljevinu rekavši nešto. Ljevin ne razabra šta je sveštenik rekao.

- Uzmite nevestu za ruku i povedite je - reče dever Ljevinu.

Ljevin zadugo nije mogao da pojmi šta se od njega zahteva. Vazdan su ga popravljali i hteli već i da ga se okanu, jer nikako nije pružao ruku koju treba, niti uzimao ruku koju treba - dok najzad razumede da treba desnom rukom, ne menjajući položaj, uzeti njenu desnu ruku. Kad je, naposletku, uzeo nevestu za ruku kao što treba, sveštenik pođe nekoliko koraka pred njima i stade kod nalonja. Gomila rođaka i poznanika, sa žagorom i šuštanjem šlepova, pomakoše se za njima. Neko se saže i popravi nevesti šlep. U crkvi nasta takva tišina da se čulo kapanje voska sa sveća.

Starčić - sveštenik, u kamilavci, sa sjajnim kao srebro sedim pramenovima kose, razdeljene i začesljane na dve strane iza ušiju, izvadi majušne staračke ruke ispod teške srebrne odežde sa zlatnim krstom na leđima, i poče nešto pribirati po nalonju.

Stepan Arkadijevič mu priđe pažljivo, šapnu mu nešto, i namignuvši Ljevinu vrati se opet natrag.

Sveštenik zapali dve cvećem ukrašene sveće, držaše ih sa strane u levoj ruci, tako da je vosak sa njih lagano kapao, i okrete se licem mladencima. To je bio isti sveštenik koji je ispovedao Ljevina. On pogleda umornim i tužnim pogledom u mladoženju i nevestu, uzdahnu, i izvadivši ispod odežde desnu ruku, blagoslovi njom mladoženju, i tako isto, ali sa nijansom pažljive

nežnosti, metnu složene prste na pognutu glavu Kitinu. Zatim im dade sveće, i uzevši kadionicu lagano se udalji od njih.

»Je li moguće da je ovo istina?« pomisli Ljevin i obazre se na Kiti. On unekoliko vide ozgo njen profil, i po jedva primetnom pokretu njenih usana i trepavica poznade da je osetila njegov pogled. Ona se ne okrete, ali se visoki nabrani kolir pokrenu i podiže ka njenom ružičastom malenom uvu. On vide da se u njenim grudima zaustavio uzdah, i da zadrhta malena ruka u dugačkoj rukavici, koja je držala sveću.

Sve brige oko košulje, zadocnjenje, razgovor s poznanicima, rođacima, njihovo nezadovoljstvo, njegov smešan položaj, sve odjednom iščeze, i njega obuze radost i strah.

Lep, krupan protođakon u srebrnom stiharu, sa raščešljanom kudravom kosom, smelo iziđe napred, i dignuvši naviknutim pokretom, na dva prsta, orar, stade prema svešteniku.

»Bla - go - slo - vi vla - diko!« lagano, jedan za drugim, razlegahu se svečani zvuci.

»Blagosloven bog naš vsegda, ninje i prisno, i vo vjeki vjekov«, smireno, pevajući, odgovori starčić - sveštenik, pribirajući i dalje nešto po nalonju. I onda, ispunivši celu crkvu od prozora do svodova, skladno i široko se podiže, pojača se, zastade za trenugak, i iščeze pun akord nevidljivog hora.

Molili su se, kao i uvek »o svišnjem mirje i spasenije, o Sinodje, o Gosudarje; molili su se i o ninje obručajuščihsja rabje božjem Konstantinje i Jekaterinje«.

»O ježe nizposlatisja im ljubavi soveršenjej, mirnjej, i pomošči, Gospodu pomolimsja«, - kao da je cela crkva disala glasom protođakona.

Ljevin je slušao reči, i one su ga poražavale. »Kako su se dosetili da traže pomoći, baš pomoći? - mislio je on sećajući se svih svojih skorašnjih sumnja i straha. - Šta znam ja? Šta mogu ja u ovom strašnom poslu - mislio je - bez pomoći? Pomoć je baš ono što je meni sad potrebno.«

Kad đakon završi jektenija, sveštenik se obrati mladencima s knjigom:

»Bože vječni, rastojaščijesja sobravij v sojedinjenje - čitao je on krotkim pevajućnm glasom - i sojuz ljubve položivij im nerazrušimij; blagoslovij Isaaka i Reveku, i nasledniki ih tvojego objetovanja pokazavij; sam blagoslovi i rabi Tvoja sija, Konstantina, Jekaterinu, nastavljaja ih na vsjakoje djelo blagoje. Jako milostivij i čjelovjekoljubec bog jesi, i Tebje slavu vozsilajem, Otcu i Sinu, i Svjatomu Duhu, ninje i prisno i vo vjeki vjekov.« - »Amin«, opet se razliše po vazduhu zvudi nevidljivog hora.

»Rastojasčijesja sobravij v sojedinjenje, i sojuz ljubve položivij«, - kako je dubok smisao ovih reči, i kako odgovara onome što osećam u ovom trenutku! - mislio je Ljevin. - Da li oseća ona isto što i ja?»

I obazrevši se, on srete njen pogled.

Po izrazu toga pogleda on zaključi da je ona razumela sve isto kao i on. Ali to nije bilo istina: ona gotovo nikako nije razumevala reči službe, čak ih nije ni slušala za vreme venčanja. Ona ih nije mogla ni slušati ni razumeti, tako je silno bilo osećanje koje joj je ispunjavalo dušu, i sve se više i više pojačavalo. To osećanje bila je radost zbog potpunog ostvarenja onoga što se već pre mesec i po dana ostvarilo u njenoj duši, i što ju je u toku svih ovih šest nedelja veselilo i mučilo. U njenoj duši, onoga dana kad mu je u svojoj haljini kestenjaste boje, u dvorani Arbatskog doma, ćutke prišla i predala mu se, u njenoj duši se toga dana u časa izvršio potpun raskid sa celim predašnjim životom, i otpočeo sasvim drugi, novi, potpuno nepoznati joj život - u stvari pak nastavljao se stari.

Tih šest nedelja, bilo je za nju najblaženije i najmučnije vreme. Sav njen život, sve želje i nade bile su usredsređene u tom još nepojmljivom za nju čoveku, za koga ju je vezivalo nekakvo još nepojmljivije od samog čoveka, čas blisko, čas tuđe osećanje; međutim, ona je nastavljala da živi pod pogodbama predašnjeg života. Živeći još starim životom, ona se ujedno užasavala od same sebe, od svoje potpune i neodoljive ravnodušnosti prema prošlosti: prema stvarima, navikama, ljudima koji su je voleli i vole, prema tom ravnodušnošću ožalošćenoj materi, prema dragome, ranije više od svega na svetu voljenome, nežnome ocu. Čas se užasavala od te ravnodušnosti, čas se radovala onome što je dovodi do te ravnodušnosti. Ona nije mogla više ništa ni da misli ni da želi van života sa tim čovekom; ali toga novoga života još ne beše, i ona čak nije mogla jasno da ga predstavi sebi. Stajalo je samo jedno, očekivanje - strah i radost od novoga i nepoznatoga. I eto, ovoga časa, i očekivanje, i neizvesnost, i kajanje zbog odricanja od predašnjeg života - sve će se svršiti, i otpoćeće novo. To novo nije moglo ne biti strašno po svojoj neizvesnosti; ali strašno ili ne, ono se već pre šest nedelja izvršilo u njenoj duši, a sada se samo osvećivalo ono što se već odavno ostvarilo u njenoj duši.

Okrenuvši se opet nalonju, sveštenik jedva uhvati malu burmu Kitinu, i uzevši Ljevinovu ruku natače je na prvi zglavak njegovog prsta. »Obručajetsja rab božij Konstantin rabje božijej Jekaterinje.« I metnuvši veliku burmu na ružičasti, maleni, jadni u svojoj slabosti prst Kitin, sveštenik izgovori to isto.

Nekoliko puta već mladenci su hteli da pogode šta treba da rade, ali su uvek grešili, i sveštenik ih je šapatom popravljao. Naposletku, učinivši što je

trebalo, prekrstivši ih burmama, sveštenik opet dade Kiti veliku a Ljevinu malu; opet se oni zbuniše, i dva puta dodavahu burmu iz ruke u ruku, pa ipak nije bilo kao što treba.

Doli, Čirikov i Stepan Arkadijevič priđoše im da ih pouče. Nastade zabuna, šapat i smeškanje; ali se svečano - mio izraz na licima mladenaca ne promeni; naprotiv, zaplićući se rukama, oni gledahu ozbiljnije i svečanije nego pre. Osmejak, uz koji Stepan Arkadijevič došapnu da sad treba svako da natakne na prst svoj prsten, nehotice iščeze sa njegovih usana: on oseti da bi njih sada svaki osmejak uvredio.

»Ti bo iz načala sozdal jesi mužeskij pol i ženskij - čitao je sveštenik odmah posle promene prstenja - i ot Tebje sočetavajetsja mužu žena, v pomošč i v vosprijatije roda čelovječa. Sam ubo Gospodi Bože naš, poslavij istinu na nasljedije Tvoje i objetovanije Tvoje, na rabi Tvoja otci našja, v kojemždo rodje i rodje, izbraniije Tvoja: prizri na raba Tvojego Konstantina, i na rabu Tvoju Jekaterinu, i utverdi obručenije ih v vjerje i jedinomislji, i istinje, i ljubvi...«

Ljevin je osećao više i više da su sve njegove misli o ženidbi, njegove sanjarije o tome kako će urediti svoj život, da je sve to bila detinjarija: i da je ovo sad nešto što on dosad nije shvatao, i što sada još manje razume, mada se to vrši nad njim; grudi mu se sve više nadimahu od drhtavice, a nepokorne suze navreše mu u oči.

V

U crkvi je bila cela Moskva, rođaci i poznanici. Za sve vreme obreda venčanja, pri sjajnom osvetljenju crkve, u krugu nagizdanih žena i devojaka, i muškaraca u belim vratnim maramama, frakovima i mundirima, nije prestajao pristojno tihi razgovor koji poglavito zametahu muškarci, dok su žene bile zauzete posmatranjem sviju pojedinosti sveštenodejstva, koje njih uvek tako dira.

U najbližem krugu do neveste bile su dve njene sestre: Doli i najstarija, mirna lepotica Ljvova, koja je doputovala iz inostranstva.

- Što je to Mari u ljubičastoj haljini pa svadbi, kao da je u žalosti? - govorila je Korsunska.

- Za njenu boju lica jedini spas... - odgovori Drubecka. - Čudno mi je što su uveče pravili svadbu. To je po trgovački...

- Lepše je. I ja sam se venčala uveče - odgovori Korsunska, i uzdahnu, setivši se kako je ljupka bila toga dana, kako je komično bio zaljubljen njen muž, i kako je sada sve drukčije.

- Kažu da se onaj koji bude više od deset puta dever, neće nikako oženiti; ja sam eto hteo da budem dever i deseti put, i da se na taj način osiguram, ali mesto je već bilo zauzeto - govorio je grof Sinjavin lepuškastoj kneginji Čarskoj, koja je na njega računala.

Čarska mu odgovori samo osmejkom. Ona je gledala u Kiti, misleći o tome kako će, i kad, ona stajati s grofom Sinjavinom ovako kao Kiti, i kako će ga onda podsetiti na sadašnju šalu.

Ščerbacki je govorio staroj dvorskoj dami Nikolajevoj da je nameran da metne venac na šinjon Kiti, da bi bila srećna.

- Nije trebalo metati šinjon - odgovori Nikolajeva, koja je davno odlučila da joj svadba bude vrlo prosta, ako se stari udovac, koga je lovila, oženi njome. - Ja ne volim taj fast^[138].

Sergije Ivanovič govorio je sa Darjom Dmitrijevnom i uveravao je, u šali,

da se običaj putovanja posle venčanja sve više rasprostire, zato što se mladenci uvek unekoliko stide.

- Vaš brat se može ponositi. Ona je neobično ljupka. Ja mislim da mu vi zavidite?

- Ja sam to već preturio, Darja Dmitrijevna - odgovori on, i njegovo lice iznenada dobi žalostan i ozbiljan izraz.

Stepan Arkadijevič pričao je svojoj svastici kalambur o razvodu braka.

- Treba popraviti venac - odgovori ona ne slušajući ga.

- Kako mi je žao što je tako poružnela - govorila je grofica Nordston Ljvovoj. - Pa ipak, on ne vredi ni za njen prsg. Zar ne?

- Ne, on se meni jako sviđa. Ne zato što je moj budući *beau-frère*^[139] - odgovori Ljvova. - I kako se lepo drži! A tako je teško držati se lepo u tom položaju, ne biti smešan. On nije smešan, nije usiljen, vidi se da je ganut.

- Vi kao da ste se nadali tome?

- Gotovo. Ona ga je uvek volela.

- E, da vidimo ko će od njih prvi stati na ćilim. Ja sam to savetovala Kiti.

- Svejedno - odgovori Ljvova - sve smo mi pokorne žene, takvo nam je opredeljenje.

- A ja sam baš naročito prva stala kad sam se venčavala s Vasilijem. A vi, Doli?

Doli je stajala pored njih, slušala ih, ali nije odgovarala. Bila je ganuta. Oči su joj bile pune suza i ne bi mogla ništa reći da se ne zaplače. Ona se radovala zbog Kiti i Ljevina; vraćajući se mislima svome venčanju, pogledala je u zadovoljkog Stepana Arkadijeviča; zaboravi svu sadašnjost, i sećala se samo svoje prve nevine ljubavi. Ona se seti ne samo sebe, nego i sviju poznatih joj i bliskih žena: sećala ih se u onom jedinstvenom svečanom za njih trenutku kad su sve one, tako kao Kiti, stajale pod vencem, s ljubavlju, nadom i strahom, u srcu, odričući se prošlosti i stupajući u tajanstvenu budućnost. Među svima tim mladama koje su joj dolazile na pamet, ona se seti i svoje mile Ane, o čijem je razvodu tu skoro slušala pojedinosti. I Ana je, isto tako čista, stajala u cveću od pomorandže i velu. A sad? - »Užasno neverovatno« - reče u sebi.

Ali nisu samo sestre, prijateljice i rođake pratile sve pojedinosti sveštenodejstva; tuđe žene, posmatračice, sa velikim uzbuđenjem pratile su svaki pokret, izraz mladoženjina i mladina lica, i čisto ljuteći se nisu odgovarale, a nisu ni slušale reči ravnodušnih muškaraca koji su pravili

šaljive uzgredne primedbe.

- Što li je tako uplakana? Možda se preko volje udaje?
- Zar za takvog đidu preko volje? Knez je, šta li?
- A to joj je sestra, ona u belom atlasu? Pazi, sad će da se razdere đakon: »da boitsja svojego muža«.
- Čudovsko sveštenstvo?
- Sinodsko.
- Pitala sam lakeja. Kaže da će odmah da je vodi na svoje imanje. Strašno je bogat, kažu. Zato su je i dali.
- Ne, lep je to par.
- Eto, vi ste, Marija Vlasjevna, govorili da se karnalini^[140] drukčije nose. Pogledaj onu u comotu,^[141] kažu da je poslanikovica, kako je sva ubrana... Ovako, pa onda tako.
- Kako je ljupka mlada, nakićena kao ovčica! Svejedno šta kažu, ja žalim devojkju.

Tako se govorilo u gomili posmatračica koje su uspele da se probiju u crkvu.

VI

Kad se obred obručenja svršio, crkvenjak razastre pred nalonjom, na sredini crkve, komad ružičaste svilene tkanine, hor zapeva umetnički složeno komponovan psalm u kojem su se bas i tenor natpevali, a sveštenik, obraćajući se mladencima, pokaza im prostrti komad ružičaste tkanine. Iako su oboje često slušali da će onaj ko bude prvi stao na ćilim, biti glava u porodici, ni Ljevin ni Kiti nisu mogli da se sete toga kad su učinili ono nekoliko koraka. Nisu čuli ni glasne prepirke i primedbe o tome da je, po mišljenju jednih, on stao prvi, a po mišljenju drugih - oboje zajedno.

Posle običnih pitanja: da li žele da stupe u brak, da se nisu kome drugom obećali, i njihovih odgovora koji su njima samima čudnovato zvučali, otpoče nova služba. Kiti je slušala reči molitve i želela da razume njihov smisao, ali nije mogla. Osećanje svečanosti i sjajne radosti sve više je ispunjavalo njenu dušu i oduzimalo joj mogućnost pažnje.

Molili su se: »ježe podatisja im cjelomudriju, i plodu čreva na polzu, o ježe vozveselitisja im vidjenijem sinov i dščerej.« Pominjalo se da je bog stvorio ženu od rebra Adamova, i »sego radi ostavit čelovjek otca i mater, i priljepitsja k ženje, budet dva v plot jedinu«, i da »tajna sija velika jest«; molili su se da im bog da plodnost i blagoslov, kao Isaaku i Revekki, Josifu, Mojsiju i Sepfori, i da vide decu dece svoje. »Sve je ovo divno - mislila je Kiti slušajući reči - sve ovo ne može ni biti drukčije«, i radostan osmejak, koji je nehotice prelazio na sve koji su je gledali, sijao je na njenom svetlom licu.

- Nataknite dobro! - začuše se saveti kad im sveštenik metnu vence, i kad Ščerbacki drhtavom rukom, u rukavici na tri dugmeta, odiže venac visoko iznad njene glave.

- Nataknite! - prošaputa ona smešeći se.

Ljevin se obazre prema njoj i porazi ga radosno sijanje na njenom licu; i nehotice, to osećanje pređe i na njega. On posta, kao i ona, svetao i veseo.

Bilo im je prijatno da slušaju čitanje apostolske poslanice, i, pri poslednjem stihu, grmljavinu đakonova glasa koju je publika nestrpljivo

očekivala. Prijatno je bilo piti iz plitke čaše toplo vino s vodom, a još prijatnije kad ih sveštenik, zabacivši odeždu i uzevši njihove obe ruke u svoju, povede oko nalonja uz burne zvuke basa koji je izvodio pesmu »Isaije, likuj«. Ščerbacki i Čirikov, koji su pridržavali vence, i zaplitali se u mladinslep, takođe osmejkujući se i radujući se nečemu, čas izostajahu, čas nailažahu na mladence kad bi sveštenik zastao. Iskra radosti, koja se zapali u Kiti, pređe, tako je izgledalo, na sve prisutne u crkvi. Ljevinu se činilo da su i sveštenik i đakon, kao i on, bili nasmejani.

Kad skide vence s njihove glave, sveštenik pročita poslednju molitvu i čestita mladencima. Ljevin pogleda u Kiti; nikad je dotle nije video takvu. Bila je divna u novom sjaju sreće koji se video na njenom licu. Ljevin je hteo da joj kaže nešto, ali nije znao da li se svršilo venčanje. Sveštenik ga izvuče iz teškoće. On se osmehnu svojim dobrim ustima i tiho reče: »poljubite ženu, a vi poljubite muža«, i uze od njih sveće.

Ljevin obazrivo poljubi njene nasmejane usne, pruži joj ruku, i osećajući novu, čudnovatu blizinu, pođe iz crkve. Nije verovao, nije mogao verovati da je sve to bila istina. Tek onda kad se njihovi začuđeni i plašljivi pogledi sretoše, on poverova, jer oseti da su već bili jedno.

Posle večere, iste noći, mladenci oputovaše na selo.

VII

Vronski i Ana već tri meseca zajedno putuju po Evropi. Obišli su Veneciju, Rim, Napulj, i sad behu stigli u mali italijanski grad gde su hteli da se nastane za neko vreme.

Lepi ober - kelner sa gustom, namazanom kosom i razdeljkom koji je počinjao od vrata, u fraku i beloju batistanoj košulji sa širokim prsima, sa svežnjem visuljaka na zaokrugljenom trbušćiću, sa rukama u džepovima i prezrivo žmireći, strogo je nešto odgovarao jednom gospodinu. Čuvši s druge strane ulaza korake koji su išli uz stepenice, ober-kelner se okrete, i spazivši ruskog grofa koji je zauzeo njihove najbolje sobe, ponizno izvuče ruke iz džepova, i poklonivši se objasni da je kurir dolazio i da je stvar sa zakupom palaca svršena. Glavni nadzornik gotov je da potpiše ugovor.

- A! Vrlo mi je milo - reče Vronski. - Je li gospođa kod kuće?

- Izlazila je u šetnju, ali se već vratila - odgovori kelner.

Vronski skide s glave meki šešir sa širokim obodom, i izbrisa maramom ožnojeno čelo i puštenu do polovine ušiju kosu koju je začesljjavao nazad i time pokrivao čelu. I pogledavši rasejano u gospodina, koji još stajaše i pažljivo gledaše u njega, htede da ode.

- Ovaj je gospodin Rus i pitao je za vas - reče ober - kelner.

S pomešanim osećanjem dosade što čovek nigde ne može da se sakrije od poznanika, i želje da nađe ma kakvo razonođenje u svom monotonom životu, Vronski se još jednom obazre na gospodina, koji se beše odmakao, pa opet zastao, i u isti mah obojici zasijaše oči.

- Goljenjiščev!

- Vronski!

Zaista, to je bio Goljenjiščev, drug Vronskog iz Paževskog korpusa. Goljenjiščev je u korpusu pripadao liberalnoj grupi, iz korpusa je izišao sa građanskim činom, i nigde nije služio. Dva druga se po izlasku iz korpusa behu razišli na razne strane, i docnije su se samo jedanput sreli.

Pri tom susretu Vronski je razumeo da je Goljenjiščev izabrao nekakvu visokoumnu liberalnu delatnost, i da je zbog toga prezirao delatnost i zvanje Vronskog. Stoga mu je Vronski, tada, dao hladan i ohol otpor, kakav je umeo da daje ljudima, i čiji je smisao bio ovakav: »vama se može svidati ili ne svidati moj način života, ali meni je to potpuno svejedno; vi me morate poštovati, ako hoćete da me poznajete«. Goljenjiščev je pak, tada, bio prezrivo ravnodušan prema tonu Vronskog. Činilo se da ih je taj susret još više razdvojio. Sada, oni se razvedriše i uzviknuše od radosti kad se uzajamno poznaše. Vronski nije očekivao da će se tako obradovati Goljenjiščevu; verovatno sam nije znao koliko mu je u to vreme bilo dosadno. Zaboravio je neprijatan utisak od poslednjeg njihovog susreta, i s otvorenim radosnim licem pruži ruku svome bivšem drugu. Takav isti izraz radosti zameni pređašnji uznemiren izraz na licu Goljenjiščeva.

- Kako mi je milo što sam te našao! - reče Vronski pokazujući kroz prijateljski osmejak svoje snažne bele zube.

- A ja čujem: Vronski, ali ne znam - koji. Baš mi je milo!

- Hajdemo unutra. Kako si, šta radiš?

- Ja živim ovde već druga godina. Radim.

- A! - s učešćem reče Vronski. - Hajdemo unutra!

I po uobičajenoj navici kod Rusa, umesto da na ruskom kaže baš ono što hoće da sakrije od slugu, on progovori francuski.

- Poznaješ li Karenjinu? Mi putujemo zajedno. Sad idem k njoj - reče na francuskom, pažljivo zagledajući u lice Goljenjiščevu.

- A! Nisam znao (mada je znao) - odgovori ravnodušno Goljenjiščev. - Jesi li odavno doputovao? - dodade.

- Ja? Pre četiri dana - odgovori Vronski, i još jednom pažljivo zagleda u lice svome drugu.

»Da, on je čestit čovek i gleda na stvar kako treba - reče u sebi Vronski, shvativši značaj izraza lica Goljenjiščevog i promene razgovora. - Mogu ga upoznati s Anom, on gleda na stvar kako treba.«

Za ova tri meseca koja je proveo s Anom na strani, Vronski bi pri susretu s novim ljudima svakad zadavao sebi pitanje: kako će novo lice gledati na njegove odnose prema Ani, i, većim delom kod muškaraca, nalazio razumevanje kako treba. Ali, ako bi upitali i njega, i one koji su razumevali »kako treba«, u čemu se sastojalo to razumevanje, i on i oni bi se našli u velikoj teškoći.

U stvari, oni koji su razumevali, po mišljenju Vronskoga, »kako treba«,

nisu nikako razumevali, nego su se, uopšte, držali onako kako se drže lepo vaspitani ljudi u odnosu prema svima složenim i nerazrešivim pitanjima koja sa svih strana okružuju život - držali su se pristojno, izbegavali nagoveštaje i tugaljiva pitanja. Činili su se da potpuno razumeju i čak odobravaju njegov postupak, ali drže za neumesno i izlišno da sve to objašnjavaju.

Vronski odmah pogodi da je Goljenjišče jedan od takvih, i zato mu se dvojinom obradova. I zbilja, Goljenjišče se ponašao prema Karenjinoj, kad joj je bio predstavljen, onako kako je Vronski samo mogao poželeti. Očevidno bez i najmanjeg usiljavanja, Goljenjišče je izbegavao svaki razgovor koji bi mogao stvoriti neprijatnosti.

On nije poznavao Anu ranije, i bio je iznenađen njenom lepotom, a još više onom prostotom s kojom je ona primala svoj položaj. Ona pocrvene kad Vronski uvede Goljenjiščeva, i to detinje rumenilo, koje pokri njeno otvoreno i lepo lice, izvanredno mu se svidelo. Ali mu se osobito svidalo što Ana odmah, i kao naročito, da ne bi bilo nesporazuma pred stranim čovekom, nazva Vronskog prosto Aleksijem, i reče da prelazi s njim u najmljeni dom koji se ovde zove palaco. Ovaj otvoren i prost odnos prema svom položaju dopade se Goljenjiščevu. Gledajući na dobrodušno vesele, energične pokrete Anine, a znajući i Aleksija Aleksandroviča i Vronskog, Goljenjiščevu se činilo da je on potpuno razume. Činilo mu se da razume i ono što ona sama nikako nije poimala, naime: kako može, učinivši muža nesrećnim, napustivši i njega i sina i izgubivši svoje dobro ime, osećati se energično veselom i srećnom?

- U »Vođu« je pomenut - reče Goljenjišče za palaco koji je najmio Vronski. - U tom palacu se nalazio divan jedan Tintoreto^[142], iz njegove poslednje epohe.

- Znae šta? Vreme je divno, hajdemo donde da još jednom vidimo kuću - reče Vronski obraćajući se Ani.

- Vrlo rado, samo da metnem šešir. Vi rekoste da je vrućina? - reče, zastavši kod vrata i upitno gledajući u Vronskog. I opet joj jasno rumenilo pokri lice.

Vronski po njenom pogledu shvati da ona ne zna u kakvim odnosima on želi da bude s Goljenjiščevom, pa se boji da se nije slučajno ponašala drukčije nego što bi on hteo.

On je pogleda nežnim, dugim pogledom.

- Ne, nije baš mnogo - reče.

I njoj se učini da je sve razumela, a što je glavno, da je on zadovoljan njom; i osmehnuvši se na njega ona brzim koracima iziđe.

Prijatelji se zgledaše, i na licima obojice pojavi se zabuna: kao da je Goljenjišćev, očividno uživajući u njenoj lepoti, hteo nešto da kaže o njoj, ali nije znao šta; a Vronski kao da je i želeo to, i bojava se toga.

- Dakle tako - počeo Vronski, da bi počeo ma kakav razgovor. - Ti si se dakle nastanio ovde? I uvek se zanimaš istim? - nastavi, sećajući se da su mu govorili da Goljenjišćev nešto piše.

- Da, pišem drugi deo *Dvaju načela*^[143] - reče Goljenjišćev, planuvši od zadovoljstva na to pitanje - upravo, da se tačnije izrazim, ne pišem, već skupljam i pripremam materijal. On će biti mnogo opširniji, i obuhvatiće gotovo sva pitanja. Kod nas u Rusiji neće da razumeju da smo mi naslednici Vizantije - otpoče on dugo i vatreno objašnjenje.

Vronskom beše s početka nezgodno što nije znao prvi deo *Dvaju načela*, o čemu mu je pisac govorio kao o nečemu poznatome. Ali zatim, kad Goljenjišćev počeo izlagati svoje misli, i Vronski mogaše da ga prati, on ga je, i ne znajući za *Dva načela*, s pažnjom slušao, jer je Goljenjišćev govorio lepo. Ali je Vronskog čudilo i jedilo ono razdražljivo uzbuđenje s kojim je Goljenjišćev govorio o svom predmetu. Što je duže govorio, oči su mu sve više sevale, sve je brže odgovarao svojim tobožnjim protivnicima, i sve mu je nemirniji i uvređeniji postajao izraz lica. Sećajući se Goljenjišćeva kao mršavog, živahnog, dobrodušnog i plemenitog dečaka, uvek prvog đaka u korpusu, Vronski nikako nije mogao da razume ovu razdraženost, i nije je odobravao. Naročito mu se nije sviđala ta razdražljivost zato što nije *come il faut*,^[144] nije dostojna. Goljenjišćev, čovek iz dobrog društva, izjednačava se s kojekakvim piskaralima koji ga draže, a on se srdi na njih. Vredi li to? To se Vronskom nije sviđalo; ali bez obzira na to, on je osećao da je Goljenjišćev nesrećan, i beše mu ga žao. Nesreća, gotovo umna poremećenost se videla na tom pokretljivom, dosta lepom licu, za sve vreme dok je Goljenjišćev, ne opazajući čak ni povratak Anin, žurno i vatreno iskazivao svoje misli.

Kad se Ana pojavi, u šeširu i ogrtaču, i uze se brzim pokretima lepe ruke igrati svojim štitom stavši pored Vronskog, on se sa osećanjem nekog olakšanja otrže od u njega uperenog pogleda Goljenjišćeva, i s novom ljubavlju pogleda u svoju divnu, punu života i radosti drugaricu. Goljenjišćev se jedva pribra, i u prvi mah beše setan i natmuren, ali ga Ana, ljubazno raspoložena prema svima (takva je bila u ovo vreme), ubrzo osveži prostim i veselim svojim ponašanjem. Dodirujući u razgovoru razne predmete, ona ga navede na slikarstvo, o čemu je on govorio vrlo lepo, a ona ga pažljivo slušala. Dodoše pešice do najmljenog doma i pregledaše ga.

- Veoma se radujem - reče Ana Goljenjišćevu kad su se već vraćali - što će

Aleksije imati lep atelier. Ti moraš uzeti onu sobu - reče ona Vronskom na ruskom i govoreći mu ti, jer je već razumela da će im Goljenjiščev u njihovoj usamljenosti postati blizak čovek i da se pred njim ne treba kriti.

- Zar ti slikaš? - reče Goljenjiščev, okrećući se brzo Vronskom.

- Da, nekada sam se tim bavio, i sad sam pomalo počeo - reče Vronski crveneći.

- On ima mnogo dara - reče Ana s radosnim osmejkom. - Ja, razume se, nisam sudija. Ali oni koji razumeju, tvrde da je tako.

VIII

U ovom prvom periodu svoga oslobođenja i brzog ozdravljenja, Ana se osećala neograničeno srećnom i punom radosti od života. Uspomena na muževljevu nesreću nije joj zagorćavala srećne časove. Ta uspomena bila je, s jedne strane, i suviše strašna da bi se moglo misliti o njoj; s druge strane, muževljeva nesreća pružila je njoj suviše veliku sreću, te se nije mogla kajati. Uspomena na sve što se desilo posle njene bolesti: izmirenje s mužem, raskid, izveštaj da se Vronski ranio, njegov dolazak, priprema za razvod, odlazak iz muževljeve kuće, oproštaj sa sinom - sve joj se činilo kao grozničav san iz kojeg se probudila u inostranstvu sama s Vronskim. Uspomena na zlo koje je pričinila mužu izazivala je u njoj osećanje nalik na odvratnost, i slično onome koje bi imao davljenik kad bi odgurnuo od sebe čoveka koji se za njega uhvatio. Taj je čovek potonuo. Razume se, to je bilo rđavo, ali to je bio jedini spas, i bolje je ne sećati se tih strašnih pojedinosti.

Jedno umirujuće razmišljanje o svom postupku imala je Ana tada, u prvom trenutku raskida, i, sećajući se sad svoje prošlosti, ona se sećala tog jednog razmišljanja. »Ja sam nesumnjivo stvorila nesreću toga čoveka - mislila je - ali ja se ne koristim tom. nesrećom; ja takođe patim, i patiću: ja se lišavam onoga što mi je bilo najdraže - lišavam se časnog imena i sina. Postupila sam rđavo, i zato ne tražim sreću, neću razvod, patiću zbog sramote i rastanka sa sinom«. Ali, ma kako iskreno da je želela da pati, Ana nije patila. Sramote nikakve nije bilo. S onim taktom kojega je tako mnogo bilo u njih obojih, sa izbegavanjem ruskih dama, oni se u inostranstvu nikad nisu stajali u lažan položaj, i svuda su sretali ljude koji su se pretvarali da shvataju njihov uzajamni položaj mnogo bolje nego što ga oni sami shvataju. I sam rastanak sa sinom, koga je Ana volela, nije je u prvo vreme mučio. Devojčica, njegovo dete, bila je tako ljupka, i tako pridobi Anu za sebe kad joj ostade samo ona, ta devojčica, da se Ana retko sećala sina.

Potreba života, uvećana ozdravljenjem, bila je tako jaka, a uslovi života bili su tako novi i prijatni, da se Ana osećala neiskazano srećna. Što je više upoznivala Vronskog, to ga je više volela. Ona ga je volela i kao ličnost samu

po sebi, i zbog njegove ljubavi prema njoj. On je bio potpuno njen, i zbog toga je bila radosna. Njegova blizina bila joj je uvek prijatna. Sve crte njegova karaktera, koje je ona sve više upoznivala, bile su joj neiskazano drage. Njegova spoljašnjost, promenjena u građanskom odelu, bila je za nju primamljiva kao za mladu zaljubljenу devoјku. U svemu što je on govorio, mislio i radio, gledala je nešto osobito plemenito i uzvišeno. Njeno ushićenje često ju je i plašilo: ona je tražila, i nije mogla da nađe u njemu ništa što ne bi bilo divno. Nije smela pred njim da pokaže kako je svesna svoga ništavila u sravnjenju s njim. Činilo joj se, ako bi on to saznao, mogao bi ubrzo prestati da je voli, a ona se sad ničega nije tako bojala kao gubitka njegove ljubavi, mada za to nije imala nikakva povoda. Nije takođe mogla ne biti zahvalna na njegovim odnosima prema njoj, i ne pokazati kako to ceni. On, koji je, po njenom mišljenju, imao tako određenu naklonost prema državničkoj delatnosti, u kojoj bi izvesno igrao vidnu ulogu, - žrtvovao je svoje častoljublje radi nje, i nije nikada pokazivao ni najmanje žaljenje. Bio je još više nego ranije ljubavno ponizan prema njoj, i misao o tome da ona nikad ne oseti nezgodu svoga položaja, nije ga ni za trenutak napuštala. On, tako muževno odvažan, u odnosu prema njoj ne samo da nije protivurečio, nego nije imao svoje volje, i bio je, kako se činilo, zauzet samo time kako da preduhitri svaku njenu želju. Ana nije mogla da to ne ceni, mada joj je napregnuta njegova pažnja prema njoj, atmosfera briga kojom ju je okružavao, ponekad i teško padala.

Vronski, međutim, bez obzira na potpuno ostvarenje onoga što je tako dugo želeo, nije bio potpuno srećan. On uskoro oseti da mu je ostvarenje njegovih želja donelo samo jedno zrnice od čitave planine sreće koju je očekivao. Ovo ostvarenje pokaza mu večnu grešku u koju padaju ljudi kad sreću zamišljaju kao ostvarenje želja. Prvih dana pošto se vezao s njom, i obukao građansko odelo, on oseti sve draži slobode uopšte, za koju nije znao ranije, i draž slobodne ljubavi, i beše zadovoljan; ali ne zadugo. Ubrzo oseti da se u njegovoj duši podiže želja za željama - tuga. Nezavisno od svoje volje, stade se hvatati za svaku uzgrednu ćud, i smatrati je kao želju i svrhu. Šesnaest časova dana trebalo je nečim ispuniti, jer su bili u inostranstvu na potpunoj slobodi, van onoga kruga pogodaba društvenog života koji je ispunjavao vreme u Petrogradu. O zadovoljstvima momačkog života, koja su u ranijim putovanjima po inostranstvu zanimala Vronskog, nije se moglo ni pomisliti; samo jedan pokušaj te vrste izazvao je u Ani neočekivanu setu, potpuno u nesrazmeri sa jednom kasnom večerom s poznanicima. Veze s društvom, mesnim i ruskim, pri neodređenosti njihovog položaja, takođe se nisu mogle postaviti. Razgledanje znamenitosti, ne govoreći o tome da je sve

već bilo viđeno, nije imalo za njega, kao Rusa i pametna čoveka, onaj neobjašnjivi značaj koji umeju da pridaju tome poslu Englezi.

I kao što se gladna životinja dohvata svakog predmeta na koji naiđe, nadajući se da u njemu nađe hrane, tako se i Vronski laćao čas politike, čas novih knjiga, čas slika.

Kako je još iz rane mladosti osećao sposobnost za, slikarstvo, a ne znajući na šta da troši svoj novac, počeo je skupljati gravire, zaustavio se sad na slikarstvu, počeo se zanimati njime i u nj ulagati onu rezervu želja koja je tražila zadovoljenje.

Imao je sposobnost da razume umetnost, i da tačno, sa ukusom, podražava umetnost, te pomisli da ima baš ono što je umetniku potrebno; kolebao se neko vreme koju vrstu slikarstva da izabere: religiozno, istorijsko, žanr, ili realističko, ali počeo da slika. Razumevao je sve vrste slikarstva, i mogao da se oduševi svakim od njih; ali nije mogao zamisliti da se može nikako ne znati kakvih vrsta slikarstva ima, nego se oduševiti neposredno onim što je u duši, ne pitajući nimalo da li će ono što se izradi pripadati nekom poznatom pravcu. Kako to nije znao, i kako nije tražio nadahnuće neposredno u životu, nego posredno, u životu koji je već umetnički otelovljen, on se oduševljavao vrlo brzo i lako, a tako isto brzo i lako uspevao da ono što slika bude vrlo slično onoj vrsti koju je hteo da podražava.

Najviše mu se sviđao francuski graciozni i efektni pravac, i u tome pravcu je počeo raditi Anin portret u italijanskom odelu. Taj portret činjaše se i njemu, i svima koji su ga videli, kao vrlo uspeo.

IX

Stari zapušteni palaco, sa visokim stuko-tavanicama, sa freskama na zidovima, sa podovima od mozaika, sa teškim žutim svilenim zavesama na visokim prozorima, vazama na konsolama i kaminima, sa vratima u duborezu i mračnim dvoranama ukrašenim slikama - taj palaco, kad se nastaniše u njemu, samom je svojom spoljašnjošću podržavao u Vronskom prijatnu zabludu da on nije toliko ruski spahija bez službe, koliko prosvećeni ljubitelj i zaštitnik umetnosti, a i sam - skroman umetnik, koji se odrekao sveta, veza i častoljublja, radi žene koju voli.

Uloga koju Vronski izabra kad se preseli u palaco, potpuno mu pođe za rukom. Upoznavši se preko Goljenjiščeva sa još nekim zanimljivim ličnostima, u prvo vreme beše miran. Slikao je - pod nadzorom italijanskog profesora slikarstva - studije s prirode, i zanimao se srednjovekovnim italijanskim životom. Srednjovekovni italijanski život toliko zanese Vronskog u poslednje vreme, da je čak šešir i pled preko ramena počeo nositi na srednjovekovni način, što mu je vrlo lepo stajalo.

- A mi tu živimo i ništa ne znamo - reče Vronski Goljenjiščevu jednoga jutra, kad im dođe. - Jesi li ti video sliku Mihailova? - reče, pružajući mu tek dobijene ruske novine i pokazujući članak o ruskom umetniku koji živi u istom gradu, i koji beše dovršio sliku o kojoj se odavno govori i koja je unapred kupljena. U članku su bili rečeni prekori vladi i akademiji: što je znameniti umetnik lišen svake podrške i pomoći.

- Video sam je - odgovori Goljenjiščev. - Razume se, on ima dara, ali je uzeo sasvim lažan pravac. Uvek isti Ivanovsko-Štrausovsko-Renanski odnos prema Hristu^[145] i religioznom slikarstvu.

- Šta predstavlja slika? - upita Ana.

- Hrista pred Pilatom. Hristos je predstavljen kao Jevrejin, sa svim realizmom nove škole.

Naveden tim pitanjem o sadržini slike na jednu od svojih najomiljenijih tema, Goljenjiščev je počeo izlagati.

- Ne razumem kako mogu tako grubo da se varaju. Hristos ima već svoje određeno ovaploćenje u umetnosti velikih starih. A ako neko hoće da predstavi ne boga, već revolucionara i mudraca, onda neka uzme iz istorije Sokrata, Franklina, Šarlotu Korde, ali ne Hrista. Uzimaju, međutim, baš ono lice koje se za umetnost ne može uzimati, a zatim...

- A je li istina da taj Mihailov tako bedno živi? - upita Vronski, misleći da on, kao ruski mecena, bez obzira da li je slika dobra ili rđava, treba da pomogne umetniku.

- Sumnjam. On je izvanredan portretista. Jeste li videli portret Vasiljkove? Samo, čini mi se, više neće da radi portrete, i zato može biti da je zaista u nevolji. Ja kažem da...

- Da li bi hteo da izradi portret Ane Arkadijevne? - reče Vronski.

- Zašto moj? - reče Ana. - Posle tvoga, ja neću nikakav drugi portret. Bolje neka izradi Ani (tako je zvala svoju devojčicu). Evo je baš - dodade, pogledavši kroz prozor na lepoticu Italijanku dojkinju, koja beše iznela dete u vrt; namah se neprimetno obazre i prema Vronskom. Lepotica dojkinja, čiju je glavu Vronski uzeo kao model za svoju sliku, bila je jedina tajna žalost u životu Aninom. Vronski, uzimajući je za model pri slikanju, uživao je u njenoj lepoti i srednjovekovstvu; Ana pred samom sobom nije smela da prizna da se boji ljubomore na ovu dojkinju, te je stoga osobito pazila i mazila i nju i njenog mališana.

Vronski takođe pogleda kroz prozor, pa u oči Ani, i okrenuvši se brzo Goljenjiščevu reče:

- A poznaješ li ti toga Mihailova?

- Sretao sam ga. To je osobenjak, i bez ikakvog obrazovanja. Zna, jedan od onih divljih novih ljudi koji se sad često viđaju; znate, od onih slobodnjaka koji su *d'emblee*^[146] vaspitani u pojmovima neverovanja, odricanja i materijalizma. Pređe su - govorio je Goljenjiščev, ne primećujući ili ne želeći da primeti da su i Ana i Vronski hteli da govore - pređe, obično, slobodoumnih ljudi baš vaspitavali su se na pojmovima religije, zakona i morala, pa su sami, tek borbom i radom dolazili do slobodoumlja; a sad se pojavljuje nov tip samoniklih slobodoumnih ljudi; niču, a nisu nikada čuli da postoje zakoni morala i religije, da postoje autoriteti; prosto niču na pojmovima odricanja svega, to jest, niču divlji. Eto, Mihailov je takav. On, izgleda, sin moskovskog oberlakeja, nije dobio nikakvo obrazovanje. Kad je stupio u akademiju umetnosti i stvorio sebi reputaciju, on, kao pametan čovek, zažele da se obrazuje. I obrati se onome što mu se činilo izvor obrazovanja, žurnalima. U staro doba, sećate se, čovek koji je hteo da se,

obrazuje, recimo Francuz, počeo bi da izučava sve klasike: i bogoslovce, i tragičare, i istoričare, i filozofe, i, znate već, sav umni posao koji bi mu predstavljao. A kod nas, sada, udare pravo u negativnu književnost, usvoje vrlo brzo ekstrakt negativne nauke, i gotovi su. I ne samo to; dvadeset godina ranije, neko od njih bi u toj književnosti našao znake borbe s autoritetima, s vekovnim gledištima, i iz te bi borbe zaključio da je bilo i ima i nešto drugo; sada, smesta nailazi; na literaturu takvu u kojoj se stara gledišta ne udostojavaju ni prepirke, već se otvoreno govori: nema drugoga do *evolution*^[147], odabiranje, borba za opstanak - i to je sve. Ja sam u svome članku...

- Znate šta? - reče Ana koja se već odavno obazrivo zgledala s Vronskim, i znala da Vronskog ne zanima obrazovanje tog umetnika, nego samo misao da mu pomogne i poruči kod njega portre. - Znate šta? - odlučno prekide ona Goljenjiščeva. - Hajdemo k njemu!

Goljenjiščev se trže i rado pristade. Ali kako je umetnik stanovao u udaljenom kvartu, odlučiše da uzmu kola.

Kroz jedan sat, Ana pored Goljenjiščeva, i Vronski na prednjem sedištu kola, zaustaviše se pred novom, ružnom kućom u dalekom kvartu. Saznavši od vratareве žene koja im izađe u susret, da Mihailov prima u ateljeu; a sada je u svome stanu, tu blizu, na nekoliko koraka; oni je poslaše k njemu sa svojim posetnicama, tražeći dopuštenje da vide njegove slike.

X

Umetnik Mihailov, kao i uvek, bio je u poslu kad mu doneše karte grofa Vronskog i Goljenjiščeva. Jutro je proveo u ateljeu radeći na velikoj slici. Došavši kući, on se naljuti na ženu što nije umela da se kako treba drži prema gazdarici koja je tražila novac.

- Dvadeset puta sam ti govorio da se ne objašnjavaš. Ti si i inače budalasta, a kad počneš italijanski da se objašnjavaš, ispadaš trostruka budala - reče joj on posle duge prepirke.

- A ti ne prenebregavaj plaćanja, nisam ja kriva. Kad bih imala novac...

- Ostavi me na miru, tako ti boga! - uzviknu Mihailov plačnim glasom, i zapušivši uši ode u svoju sobu za rad iza pregrade, i zatvori vrata za sobom. - »Glupača«, reče u sebi, sede za sto i otvorivši blok poče s osobitim žarom da radi na započetom crtežu.

Nikad nije više vatreno i uspešno radio nego kad mu u životu nije išlo dobro, a osobito kad bi se posvađao sa ženom. »Ah, da mi je da se otornjam nekuda!« mislio je nastavljajući rad. Pravio je crtež za figuru čoveka koji se nalazi u nastupu gneva. Crtež je bio izrađen ranije, ali Mihailov nije bio zadovoljan njime. »Ne, onaj je bio bolji... Gde mi je taj?« Ode ženi, i namrgodivši se i ne gledajući u nju, upita najstariju kćer: gde je ona hartija koju im je bio dao. Hartija sa bačenim crtežima nađe se, ali beše umrljana i pokapana stearinom. On ipak uze crtež, metnu ga na svoj sto, i odmaknuvši se i zažmirivši poče ga razgledati. Odjednom se osmehnu i radosno mahnu rukom.

- Tako, tako! - progovori, i uzevši olovku poče brzo crtati. Mrlja od stearina dade čoveku sasvim novu pozu.

Crtajući sad tu novu pozu, odjednom se seti energičnog lica s velikim podbratkom u trgovca kod koga je uzimao cigarete, i to lice i taj podbradak nacрта sad svojoj figuri. Nasmeha se od radosti. Od mrtve izmišljene čovečje prilike načini se odjednom živa, takva da se više nije mogla menjati. Ta je ljudska prilika živela, i bila jasno i nesumnjivo određena. Crtež se mogao

popravlјati samo prema zahtevima te prilike; mogle su se, pa čak i morale, drukčije rastaviti noge, sasvim izmeniti položaj leve ruke, kosa biti zabačena unatrag. Ali, čineći te popravke, slikar nije menjao priliku, samo je uklanjao ono što je skrivalo figuru. Kao da skida s nje zavoje zbog kojih se ona ne može sva da vidi; svaka nova crta samo je više isticala celu priliku u svoј nјenoј energičnoј snazi, onako kako mu se ona odјednom pokazala usled mrlje od stearina. Pažljivo je završavao priliku kad mu unesoše karte.

- Odmah, odmah!

I uputi se ženi.

- E dosta, Saša, ne ljuti se! - reče joj smešeći se bojažljivo i nežno. - Ti si bila kriva. I ja sam bio kriv. Ja ću sve to ispraviti. - I pomirivši se sa ženom obuče kaput maslinaste boje sa kadifenim okovratnikom, uze šešir i pođe u atelje. Prilika koja mu tako ispade za rukom, beše već zaboravljena. Sad ga je radovala i uzbuđivala poseta koju čine njegovom ateljeu znatni Rusi što su se dovezli na karucama.

O svoјој slici, onој koja je stajala na nogarima, on je u dubini duše imao samo jedan sud - da sličnu sliku nije još niko nikada radio. Nije mislio da je njegova slika bolja od svih Rafaelovih slika; ali je znao da ono što je on hteo da izrazi u ovoj slici, niko nikada nije izražavao. To je pouzdano znao, i znao već odavno, od onog časa kad ju je počeo raditi. Ali su ocene ljudi imale za njega ogroman značaj i uzbuđivale su ga do dna duše. Svaka, najništavnija primedba koja bi pokazivala da sudije vide makar mali deo onoga što je on video u slici, uzbuđivala ga je do dna duše. Svoјim sudijama pripisivao je uvek veću dubinu razumevanja nego što je sam imao, i uvek je očekivao od njih nešto takvo što sam nije video u svoјој slici. I često je, kako mu se činilo, u sudovima gledalaca i nalazio to.

Prilazio je brzim koracima ka vratima svoga ateljea, kad, uprkos svome uzbuđenju, jedna meka osvetljenost prilike Anine koja je stajala u senci ulaza i slušala Goljenjiščeva koji joj je nešto vatreno govorio, a očevидno je u isto vreme želela i da vidi dolazećeg umetnika - ta osvetljenost ga zapanji. Ni on sam nije osetio kako je, prilazeći im, ugrabio i progutao taj utisak baš kao i podbradak onoga trgovca što je prodavao cigarete i sakrio ga negde, odakle će ga izvaditi kad mu zatreba. Razočarani već unapred pričanjem Goljenjiščeva o umetniku, posetioci se još više razočarаше njegovom spoljašnjošću. Srednjega rasta, zdepast, klateći se u hodu, Mihailov, u svom kestenjastom šeširu, kaputu maslinaste boje, i u uskim pantalonama tada kad su se već odavno nosile široke, a osobito običnošću svoga širokog lica i pomešanim izrazom bojažljivosti i želje da očuva svoje dostojanstvo - učini

neprijatan utisak.

- Molim pokorno - reče, starajući se da ostane ravnodušan, uđe u hodnik, izvadi ključ iz džepa i otvori vrata.

XI

Kad uđe u atelje, Mihailov još jedanput pregleda goste, i u svojoj uobrazilji zabeleži i izraz lica Vronskog, osobito njegovih jagodica. Bez obzira na to što je njegovo umetničko osećanje radilo bez prestanka, pribiralo sebi materijal; bez obzira na to što je osećao sve veće uzbuđenje što se više približavao trenutak ocenjivanja njegovog rada, on je, brzo i tanano, po neprimetnim znacima, sastavljao sebi pojam o ovim licima. Taj (Goljenjiščev), bio je ovdašnji Rus. Mihailov se nije sećao ni njegovog prezimena, ni gde ga je sreo, ni šta je s njim govorio. Sećao se samo njegovog lica, kao što se sećao svih lica koja je nekada viđao; ali se isto tako sećao da je to bilo jedno od onih lica koja su bila smeštena, u njegovoj uobrazilji, u ogromnom odeljku lažno - značajnih i siromašnih po izrazu lica. Velika kosa i veoma otvoreno čelo pridavali su spoljašnji značaj licu na kojem se nalazio mali, detinjasti nemiran izraz, usredsređen iznad uske nosne kosti. Vronski i Karenjina, po mišljenju Mihailova, morali su biti znatni i bogati Rusi koji u umetnosti ništa ne razumeju, kao i svi bogati Rusi, ali se pretvaraju da vole i cene umetnost. »Izvesno su pregledali sve starine, i sada obilaze ateljea novih: šarlatana Nemca, budalu preraphaelita^[148] Engleza, pa su došli i kod mene, tek da upotpune«, mislio je on.

Vrlo je dobro znao način diletanata (ukoliko su bili pametniji utoliko gore), koji razgledaju ateljea savremenih umetnika samo zato da bi imali prava da kažu kako je umetnost pala, i kako, što više gledaš nove, tim više uviđaš kako su stari veliki majstori nedostižni. Sve je to on očekivao, sve je to video na njihovim licima, video u onoj ravnodušnoj nemarnosti s kojom su razgovarali među sobom, gledali manekene i poprsja, i slobodno šetali očekujući da slikar otkrije sliku. Ali, bez obzira na to, za sve vreme dok je prevrtao crteže, podizao zavese i skidao zastirač, osećao je veliko uzbuđenje, i utoliko veće što, iako su svi znatni i bogati Rusi, po njegovom mišljenju, morali biti životinje i budale, što mu se i Vronski, a osobito Ana, dopadahu.

- Evo, ako je po volji? - reče on odmičući se u stranu svojim gegajućim korakom i pokazujući sliku. - To je Pilatovo savetovanje. Mateja, glava XXVII

- reče, i oseti da mu se usne počinju tresti od uzbuđenja. Izmače se i stade iza njih.

Za nekoliko sekunada, dok su posetioци ćutke gledali u sliku, Mihailov je takođe gledao u nju, i gledao ravnodušnim, tuđim okom. Za ovih nekoliko sekunada on je unapred bio uveren da će gledaoci dati najviši i najpravićniji sud, baš ti posetioци koje je tako prezirao još pre nekoliko minuta. On zaboravi sve što je mislio o svojoj slici ranije, za tri godine dok ju je radio; zaboravi sve dobre strane njene koje za njega behu nesumnjive; gledao je sada sliku njihovim, ravnodušnim, stranim, povim pogledom, i nije video u njoj ničega dobrog. Na prvom mestu je video zlovoljno lice Pilatovo i mirno lice Hristovo; a na drugom mestu prilike Pilatovih činovnika, i lice Jovanovo koje gleda šta se događa. Svako od tih lica, koje je posle tolikih traženja, tolikih grešaka i popravaka, izraslo u njemu sa svojim osobitim karakterom; svako lice mu je donosilo toliko muka i radosti; sva ta lica toliko puta premeštana da bi se saćuvalo ono što je opšte, sve nijanse kolorita i tonova koje je s toliko muka postizavao, sve to skupa, sada, kad je gledao njihovim očima, činilo mu se obićno, hiljadu puta ponovljeno. Najdragocenije za njega lice, lice Hristovo, središte slike koje mu je donelo toliko ushićenja kad ga je pronašao, sve je sad bilo izgubljeno za njega, jer je sliku pogledao njihovim očima. Video je ono što je dobro naslikano (pa čak i to nije dobro, - sad je jasno opažao masu nedostataka), što je ponavljanje bezbrojnih Hristosa Ticijanovih, Rafaelovih, Rubensovih, i ponavljanje sve istih vojnika i Pilata. Sve je to bilo trićavo, siromašno i staro, i čak rđavo naslikano - šareno i slabo. Gledaoci će biti u pravu kad počnu govoriti pretvorno učtive fraze u prisustvu umetnikovom, i kad mu se stanu smeјati i sažalјevati ga, kad ostanu nasamo.

Ćutanje mu je postalo vrlo mućno (iako nije trajalo duže od jednog minuta). Da bi ga prekinuo, i pokazao kako nije uzbuđen, on, prisilivši se, reče Goljenjišćevu:

- Ja sam, čini mi se, imao zadovoljstvo da vas negde vidim - reče, nemirno obazirući se čas na Anu čas na Vronskog, da ne bi propustio nijednu crtу sa izraza njihovih lica.

- Kako da ne! Videli smo se kod Rosija, sećate li se, na onom večeru kad je deklamovala ona Italijanka gospođica - nova Rašel? - slobodno poče Goljenjišćev, bez najmanjeg žaljenja odvajajući pogled sa slike i obraćajući se umetniku.

Primetivši, međutim, da Mihailov oćekuje sud o slici, on reče:

- Vaša je slika mnogo odmakla od onog doba kad sam je poslednji put

video. I kaogod i onda, tako me isto i sad neobično zadivljuje Pilatova prilika. Prosto vidiš dobrog, krasnog čoveka, ali činovnika do srži u kostima, koji ne zna šta radi. Samo, meni se čini...

Celo pokretljivo lice Mihailova odjednom zasija; oči mu zasvetleše. On htede nešto reći, ali od uzbuđenja ne mogaše ništa da izgovori, i učini kao da se iskašljuje. Jako je nisko cenio Goljenjiščevljevu sposobnost u razumevanju umetnosti; iako je neznatna bila ona istinita napomena o tačnosti izraza Pilatova lica kao činovnika; iako se moglo uvredljivim učiniti iskazivanje, pre svega, tako neznatne napomene dok se još ništa nije govorilo o najznatnijima - Mihailov je bio ushićen tom napomenom. On sam mislio je o Pilatu isto što je rekao Goljenjiščev. To što je taj sud bio jedan od milion drugih, koji bi, kao što je Mihailov čvrsto verovao, svi bili tačni - nije za njega umanjilo značaj Goljenjiščevljeve napomene. On zavole Goljenjiščeva zbog te napomene, i iz sete pređe odjednom u oduševljenje. I istoga časa cela njegova slika ožive pred njim, sa svom neiskazanom složenošću svega živoga na njoj. Mihailov opet pokuša kazati da je i on tako shvatio Pilata, ali mu usne nepokorno drhtahu, i on ne mogaše ništa da izgovori. Ana i Vronski takođe su nešto govorili, onim tihim glasom kojim se obično govori na slikarskim izložbama; donekle da ne bi uvredili umetnika, a unekoliko da ne bi glasno iskazali glupost koju je tako lako reći kad se govori o umetnosti. Mihailovu se činilo da je slika i na njih napravila utisak. On im priđe.

- Kako je divan Hristov izraz! - reče Ana. Od svega što je videla, ovaj joj se izraz najviše svideo; ona osećala da je to središte slike, te će stoga i ova pohvala biti prijatna umetniku. - Vidi se da je Hristu žao Pilata.

To je bio opet jedan od milion tačnih pogleda koji su mogli proizaći iz njegove slike i iz prilike Hristove. Ona reče da je Hristu žao Pilata. U izrazu Hristovom mora biti i izraz žalosti, zato što je u njemu i izraz ljubavi, nadzemaljskog mira, gotovosti da umre, i svesti o uzaludnosti reči. Razume se da postoji izraz činovnika u Pilatu, i izraz žalosti u Hristu, pošto je jedan oličenje telesnog, a drugi duhovnog života. Sve to, i mnogo šta drugo promaklo je u mislima Mihailova. I lice mu se opet ozari ushićenjem.

- Da, i kako je izrađena ova prilika, koliko je tu vazduha. Prosto da je obideš - reče Goljenjiščev, očevidno pokazujući tom napomenom da on ne odobrava sadržaj i misao prilike.

- Da, divna veština majstora! - reče Vronski. - Kako se ove prilike u pozadini izdvajaju! To je tehnika! - reče on obraćajući se Goljenjiščevu, i time napominjući razgovor o tehnici koji su među sobom imali, i u toku kojega je Vronski očajavao što ne može dostići tu tehniku.

- Da, da, divna! - potvrdiše Goljenjišev i Ana. Bez obzira na uzbuđenost u kojoj se Mihailov nalazio, napomena o tehnici jako se kosnu njegova srca, i on, ljutito pogledavši u Vronskog, odjednom se namršti. Često je slušao tu reč, tehnika, i nikako nije mogao da shvati šta ljudi pod tom reči podrazumevaju. Znao je da su pod tom reči razumevali mehaničku sposobnost slikanja i crtanja, potpuno nezavisnu od sadržine. Često je opazio, kao i u ovoj sadašnjoj pohvali, da su tehniku protivstavljali unutrašnjoj vrednosti; kao da se može dobro naslikati ono što je rđavo. Znao je da treba mnogo pažnje i obazrivosti da se pri skidanju pokrova ne povredi sama slika, kao i za to, da se poskidaju svi pokrovi; ali nikakve veštine slikanja, ni tehnike, pri tom nema. Kad bi se malome detetu, ili njegovoj kuvarici otkrilo ono što on vidi, i oni bi umeli skinuti pokrov sa onoga što vide. A najizvežbaniji i najveštiji slikar - tehničar samom mehaničkom sposobnošću ne može naslikati ništa, ako mu se pre toga ne bi otkrile granice sadržine. Osim toga, on je osećao: ako se već počne govoriti o tehnici, on ne može za nju biti pohvaljen. U svemu što je slikao i naslikao, video je nedostatke koji mu pozleđivahu oči, koji su dolazili od nesmotrenosti pri skidanju pokrova, i koje sada ne bi mogao popraviti sem da pokvari celu sliku. I, gotovo na svima prilikama i licima, ugleda još ostatke pokrova koji nisu bili sasvim skinuti, i koji su kvarili sliku.

- Jedno bi se moglo reći, ako dopustite da vam učinim tu napomenu... - primeti Goljenjišev.

- O, drage volje dopuštam, molim vas - reče Mihailov smešeći se pretvorno.

- A to je, da je Hristos kod vas čovekobog, a ne bogočovek. Uostalom, ja znam da ste vi to i hteli.

- Ja nisam mogao slikati onog Hrista koga nemam u duši - reče Mihailov sumorno.

- Da, ali u takvom slučaju, ako dopustite da izrazim svoju misao, vaša je slika tako dobra, da joj moja napomena ne može ništa naškoditi, i ona ostaje samo moje lično mišljenje. Kod vas je drugi slučaj. Sam motiv je drugi. Ali uzmimo, recimo, Ivanova. Ja mislim: ako se Hristos svodi na stepen istorijske ličnosti, bolje bi bilo da je Ivanov izabrao drugu istorijsku temu, svežu, netaknutu.

- Ali ako je ovo najviša tema koja se nameće umetnosti?

- Kad bi se potražilo, našlo bi se i drugih. Međutim, stvar je u tome da umetnost ne trpi prepirke i rasuđivanja. A pred slikom Ivanova^[149], i za onoga koji veruje, kao i za onoga koji ne veruje, iskrsava pitanje: je li to bog,

ili nije bog? i kvvari jedinstvo utiska.

- A zašto? Meni se čini da između obrazovanih ljudi - reče Mihailov - ne može tu više biti nikakve prepirke.

Goljenjiščev se ne složi s tim, i držeći se svoje prve misli o jedinstvu utiska potrebnog u umetnosti, potuče Mihailova.

Mihailov se uzbudi, ali ne umeđe ništa da kaže u odbranu svoje misli.

XII

Ana i Vronski već se odavno zgledahu i sažaljevahu pametnu brbljivost svoga prijatelja; naposljetku, Vronski, ne čekajući domaćina, priđe drugoj slici.

- Ah, kako je divna! Kakva krasota! Čudo! Kakva divota! - počеше oni u jedan glas.

»Šta li im se tako dopalo?« pomisli Mihailov. On je već i zaboravio tu sliku, izrađenu pre tri godine. Zaboravio je sve muke i oduševljenja koja je preživeo s tom slikom, kad ga je ona sama nekoliko meseci i danju i noću zanimala; zaboravio je, kao što je uvek zaboravljao završene slike. Čak nije voleo ni da ih gleda, i izložio je ovu samo zato što je očekivao Engleza koji je želeo da je kupi.

- To je onako, davnašnja studija - reče on.

- Kako je lepa! - reče Goljenjiščev očevitno osetivši lepotu slike.

Dva dečaka, u hladu pod vrbom, pecali su ribu. Jedan od njih, stariji, tek što beše hitnuo udicu pažljivo je udešavao plovak iza žbuna, sav zanet tim poslom; drugi, mlađi, ležao je na travi, naslonio glavu plavih kosa na ruke, i gledao zamišljenim plavim očima u vodu. O čemu li je mislio?

Usxićenje gledalaca pred ovom njegovom slikom pokrenu u Mihailovu predašnje uzbuđenje; ali on se bojao i nije voleo prazno osećanje prema prošlosti, i zato htjede da skrene pažnju posetilaca na treću sliku, iako su mu bile prijatne ove pohvale.

Vronski tad upita da li je slika na prodaju. Za Mihailona, uzbuđenog ovom posetom, razgovor o novčaiim stvarima bio je sad veoma neprijatan.

- Ona je izložena za prodaju - odgovori on natmurivši se.

Kad posetioci odoše, Mihailov sede prema slici Pilata i Hrista, i u pameti ponovi sve što su posetioci rekli, i ono što su podrazumevali, mada misu rekli. I čudnovato, ono što je imalo za nj vrednost dok su bili tu, i dok se on misleno prenosio na njihovo gledište, sad odjednom izgubi svaki značaj. On

poče gledati na svoju sliku punim svojim umetničkim pogledom, i uđe u ono stanje uverenosti o savršenstvu, i prema tome i o značaju svoje slike, koje mu je potrebno radi one napregnutosti koja isključuje sve druge interese, i koja mu jedino daje mogućnost da radi.

Međutim, noga Hristova ipak nije bila dobra. On uze paletu i počeo raditi. Popravljajući nogu, neprestano zagledaše u Jovanovu priliku u pozadini, koju posetioci nisu ni primetili, a koja je, on je to znao, bila vrhunac savršenstva. Kad završi nogu, htjede da se lati i te prilike, ali se oseti suviše uzbuđen za to. Isto tako nije mogao raditi ni kad je bio hladan, kao ni onda kad je bivao suviše raznežen, ni kad je sve suviše dobro video. Bio je samo jedan stepen na tome prelazu od hladnoće ka nadahnuću, na kojem je rad bio moguć. A sad je bio odveć uzbuđen. Htjede da pokrije sliku, pa se zaustavi, i držeći rukom zastirač, i smešeći se blaženo, dugo je gledao u priliku Jovanovu. Najзад, tužno se odvajajući, spusti zastirač, i umoran, ali srećan, pođe kući.

Vronski, Ana i Goljenjišev vraćajući se kući behu osobito živahni i veseli. Govorili su o Mihailovu i njegovim slikama. Reč talenat pod kojom su oni razumevali urođenu, gotovo fizičku sposobnost, nezavisnu od uma i srca, i kojom su hteli da imenuju sve što preživljuje umetnik, vrlo često se čula u njihovom razgovoru, jer im je ona bila potrebna da izraze ono o čemu nisu imali pojma, a o čemu su hteli da govore. Govorili su da se Mihailovu talenat ne može osporiti, ali da se njegov talenat nije mogao razviti usled nedostatka u obrazovanju - zajednička nevolja naših ruskih umetnika. Slika dečaka ostade im u pameti, i malo malo pa se vraćahu na nju. »Kakva krasota! Kako mu je to pošlo za rukom, i kako je sve prosto! On i ne zna koliko je lepa! Da, ne treba propustiti, treba je kupiti«, govorio je Vronski.

XIII

Mihailov je prodao Vronskom sliku, i pristao da radi Anin portre. U određeni dan on dođe i počne da radi.

Pri petom sedenju portre iznenadi sve, osobito Vronskog, ne samo sličnošću nego i osobitom lepotom. Čudnovato je bilo kako je Mihailov umeo naći njenu osobitu lepotu. »Trebalo je poznavati i voleti je kao što je ja volim, pa da se nađe taj njen najljupkiji duševni izraz«, mislio je Vronski, mada je on tek po ovom portretu poznao taj njen najljupkiji duševni izraz. Ali taj izraz je bio tako istinit, da se i njemu i drugima činilo da ga odavno poznaju.

- Koliko se vremena rvem, i ništa nisam uradio - govorio je Vronski za svoj portre - a on, pogledao i naslikao. Eto šta znači tehnika.

- To će doći - tešio ga je Goljenjiščev, po čijem je mišljenju Vronski imao i talenta, i, što je glavno, obrazovanja, koje daje uzvišen pogled na umetnost. Uverenje Goljenjiščeva u talenat Vronskog podržavano je još i tim što je njemu bilo potrebno saosećanje i pohvala Vronskog nad njegovim člancima i mislima; imao je osećanje da pohvale i potpora moraju biti uzajamne.

U tuđoj kući, a osobito u palacu kod Vronskog, Mihailov je bio sasvim drukčiji nego u svome ateljeu. Bio je pun poštovanja ali bez ljubaznosti, kao da se bojavao blizine ljudi koje nije uvažavao. Vronskog je oslovljavao sa - vaša ekselencija, i nikad, bez obzira na pozive Ane i Vronskog, nije ostajao na ručku, niti je dolazio ikad osim da slika. Ana je bila prema njemu ljubaznija nego prema drugima, i zahvalna za svoj portre. Vronski je bio prema njemu više nego učtiv, i očevitno polagao na umetnikovu ocenu o svojoj slici. Goljenjiščev nije propustio nijedan slučaj da ne pokuša uliti u Mihailova prave pojmove o umetnosti. Ali Mihailov ostade prema svima podjednako hladan. Ana je osećala, po njegovom pogledu, da je on voleo da je gleda, ali je izbegavao razgovore s njom. Na razgovore Vronskog o njegovom slikanju, uporno je ćutao; i isto je tako uporno ćutao i kad mu pokazaše sliku koju je Vronski radio; a bilo je očevitno da su mu i razgovori Goljenjiščeva mučni, te

mu nije ni odgovarao.

Uopšte, sa svojim uzdržljivim i neprijatnim, gotovo neprijateljskim ponašanjem, Mihailov im se nije sviđao, pošto su ga izblize upoznali. I obradovaše se kad se sedenja prekratiše; u njihovim rukama ostade divan portre, a on prestade da im dolazi.

Goljenjiščev prvi izreče misao, koju su svi osećali, naime, da Mihailov prosto zavidi Vronskom.

- Recimo i da ne zavidi, jer on ima talenta; ali njemu je krivo što jedan dvorarin i bogataš, uz to još i grof (ta oni sve to mrze), bez velike muke radi isto, ako ne i bolje, nego on, koji je tome posvetio sav svoj život. A glavno je obrazovanje, koje on nema.

Vronski je branio Mihailova, ali je u dubini duše verovao u to, jer, čovek iz drugog, nižeg sveta, po njegovom mišljenju, morao je biti zavidljiv.

Anin portre - isto što su radidi s prirode i on i Mihailov, trebalo je da pokaže Vronskom razliku koja je postojala između njega i Mihailova; ali on je nije video. Samo je posle Mihailova prestao da radi Anin portre, dokonavši da je to sad izlišno. Međutim, sliku iz srednjovekovnog života nastavio je. I on sam, i Goljenjiščev, a osobito Ana, nalazili su da je slika vrlo dobra, jer je mnogo više ličila na čuvene slike nego slika Mihailova.

Mihailov, pak, iako ga je Anin portre bio zaneo, još se bolje obradova kad slika beše svršena, te više nije morao da sluša pričanja Goljenjiščeva o umetnosti, i mogao je zaboraviti slikanje Vronskog. Znao je da se Vronskom ne može zabraniti da tera kapris sa slikarstvom; znao je da i on i svi diletanti imaju potpuno pravo da slikaju što hoće - ali mu je to bilo neprijatno. Ne može se zabraniti čoveku da napravi sebi veliku lutku od voska i da je ljubi. Ali kad bi taj čovek s lutkom došao i seo prema zaljubljenom paru, pa počeo da miluje svoju lutku kao što zaljubljeni miluje onu koju voli, zaljubljenome bi bilo neprijatno. Tako se isto neprijatno osećao Mihailov gledajuća slikarstvo Vronskog; bilo mu je i smešno, i krivo, i žao, i uvredljivo.

Vronski se nije dugo oduševljavao slikarstvom i srednjim vekom. Imao je toliko ukusa za slikarstvo da nije mogao završiti svoju sliku. Rad na slici zastade. Nejasno je osećao da će njeni nedostaci, koji su se u početku jedva opazali, biti ogromni, ako bude nastavio. Njemu se desilo ono što i Goljenjiščevu, koji je osećao da nema šta da kaže, ali koji se zavaravao time da mu misao nije sazrela, da je on nosi u duši i sprema materijal. Ali, Goljenjiščeva je to ozlojeđivalo i mućilo. Međutim Vronski nije mogao da se mući i vara, a osobito da se ozlojeđuje. Sa svojstvenom mu odlučnošću karaktera, ne objašnjavajući ništa i ne pravdajući se, on prosto prestade da se

zanima slikarstvom.

Ali, bez toga zanimanja, i njemu i Ani, koja beše iznenađena njegovim razočaranjem, život u italijanskom gradiću učini se dosadan: palaco odjednom postade očigledno oveštao i prljav, mrlje na zavesama padahu u oči, pukotine na podovima i obijene karnize bole su oči, i tako dosadan postade uvek isti Goljenjišćev, i italijanski profesor, i Nemač - putnik, da je trebalo promeniti život. Odlučiše da se vrata u Rusiju, na selo. Vronski je imao nameru da u Petrogradu izvrši deobu s bratom, a Ana da vidi sina. Leto su nameravali da provedu na velikom porodičnom imanju Vronskog.

XIV

Ljevin je već tri meseca oženjen. On je bio srećan, ali ne onako kako je očekivao. Na svakom koraku nailazio je na razočaranja u pređašnjim sanjarijama, i na nove neočekivane draži. On je bio srećan, ali stupiv u porodični život video je na svakom koraku da to nije ono što je zamišljao. Na svakom je koraku osećao što bi osetio čovek koji, gledajući, uživa i naslađuje se gipkim, srećnim kretanjem čunića po jezeru, i posle toga sam seda u taj čunić, Vidi on tada da nije dosta samo sedeti pravo ne ljuljajući se, nego treba, ne zaboravljajući se ni za trenutak, paziti na pravac plovidbe, treba znati da je pod nogama voda i da treba veslati, da je to bolno za ruke koje nisu navikle, da je na sve to lako gledati, ali raditi to, mada je vrlo prijatno, ipak je vrlo teško.

Kao neženjen čovek, Ljevin je posmatrao bračni život drugih ljudi, njihove sitne brige, svađe, ljubomoru, i samo se prezrivo u duši osmejkivao. U njegovom budućem bračnom životu ne samo da neće moći biti, po njegovom uverenju, ničeg tome sličnog, nego će i svi spoljni oblici, činilo mu se, morati biti u svemu sasvim različiti od onih u životu drugih ljudi. I odjednom, umesto svega toga, njegov život sa ženom ne samo da se nije saznao naročito, već se, naprotiv, sav složio iz najneznatnijih sitnica koje je on ranije tako prezirao, ali koje su sad, preko njegove volje, dobile neobičan i nepobitan značaj. Video je Ljevin da uređenje svih tih sitnica ni blizu nije tako lako kako mu se ranije činilo. Iako je Ljevin smatrao da ima najtačnije pojmove o porodičnom životu, on, kao svi muškarci, i nehotice je zamišljao porodični život samo kao uživanje ljubavi kojoj ništa ne treba da smeta, i od koje ne treba čoveka da odvrćaju sitne brige. Po njegovom shvatanju, on je imao da radi svoj posao i da se odmara u sreći svoje ljubavi. Ona, imala je biti samo voljena, i ništa više. Ali on je, kao i svi muškarci, zaboravljao da i ona mora raditi. I čudio se kako poetična, divna Kiti može, ne samo prvih nedelja, nego i prvih dana porodičnog života, da misli i da se stara o zastiračima, nameštaju, o dušecima za goste, o služavniku, o ručku, o kuvaru, itd. Još kao mladoženju, začudila ga je ona određenost kojom se ona odrekla putovanja u

inostranstvo i odlučila da ide na selo, kao da je znala za nešto što je bilo potrebno, dakle pored svoje ljubavi mogla da misli i o drugim stvarima. To ga je onda uvredilo, a i sad su ga nekoliko puta vređale njene brige i staranja. Ali Ljevin je video da je to njoj neophodno. I zato što ju je voleo, premda nije razumevao zašto će njene brige, i podsmevao se tim brigama, nije mogao da ne uživa u njima. Smešno mu je bilo kako ona raspoređuje nameštaj dovezan iz Moskve, kako namešta zavesu, kako određuje buduća smestišta za goste, za sestru Doli, kako određuje mesto za svoju novu devojkicu, kako naređuje starcu kuvaru šta treba za ručak, kako se prepire s Agafjom Mihailovnom uklanjajući je od poslovanja oko hrane. Ljevin je video kako se starac kuvar smeška, uživa u njoj, sluša njene neveste i nemoguće naredbe; video je kako Agafja Mihailovna zamišljeno i umiljato odmahuje glavom na nove rasporede gospođine u smočari; video je da je Kiti neobično ljupka kad smejući se i plačući dolazi da mu javi kako je devojkica Maša, po navici, smatra za gospođicu, i zbog toga je niko ne sluša. To mu se činilo ljupko, ali, čudnovato, mislio je da bi bez toga bilo bolje.

On nije znao za promenu koju je ona u sebi osećala. Kad joj se u roditeljskoj kući ponekad prohtelo da jede kupusa s kvasom, ili bombona, ni jedno ni drugo nije mogla dobiti; a sad je mogla naručiti šta je htela, mogla je kupiti gomile bombona, potrošiti novaca koliko je htela, i poručiti poslastice kakve je htela.

S radošću je sanjala o Dolinom dolasku s decom, naročito zato što će sad moći za svako dete poručiti njemu najomiljenije kolače, a Doli će umeti da oceni njeno novo uređenje. Ona sama nije znala zašto je domaće gazdinstvo tako neodoljivo privlači. Instinktivno osećajući blizinu proleća, i znajući da će biti i nepogoda, ona je, kako je umela, svijala svoje gnezdo, i hitala je, istovremeno, i da ga pravi, i da uči kako se to radi.

Ova sitna zabrinutost Kitina, tako suprotna Ljevinovom idealu o uzvišenoj sreći prvoga vremena, beše jedno od njegovih razočaranja; ali ta ljupka zabrinutost, čiji smisao on nije razumevao, a ujedno nije mogao da je ne voli, beše i jedna od novih draži.

Drugo razočaranje, i draž, bile su svađe. Ljevin nikad nije mogao zamisliti da između njega i žene mogu postojati drukčiji odnosi osim nežnih, ljubavnih, i dostojnih poštovanja - kad se odjednom, još prvih dana, tako posvađase da mu ona reče: da je ne voli, da voli samo sebe, i zaplaka se i počeo odmahivati rukama.

Prva njihova svađa proizišla je otuda što je Ljevin otišao na novi salaš i zadržao se pola sata duže, zato što je udario prekim putem, pa zalutao. On se

vraćao kući misleći samo o njoj, o njenoj ljubavi, o svojoj sreći, i što se bliže primicao, sve se više razgarala njegova nežnost prema njoj. Utrča u sobu s onim istim, i po nečem još jačim osećanjem nego što beše onaj kad je otišao Ščerbackima da traži njenu ruku. I odjednom, sreta ga mračan izraz koji nikada nije video na njoj. On htede da je poljubi, ali ga ona otisnu.

- Šta ti je?

- Ti si raspoložen... - poče ona, želeći da bude mirno zajedljiva.

Ali tek što je otvorila usta, prekorne reči besmislene ljubomore, i svega što ju je mučilo za ovo pola sata koje je provela sedeći nepomično kraj prozora, oteše joj se iz grudi. Tada tek on razumeđe ono što nije razumeo kad ju je posle venčanja poveo iz crkve. Sad je znao da ona ne samo da mu je bliska, nego da on sada ne zna gde se svršava ona i gde počinje on. Shvatio je to po mučnom osećanju razdvojenosti koje je osetio toga trenutka. U prvi mah, on se nađe uvređen, ali u isti mah oseti da ga ona ne može uvrediti, jer je ona bila što što i on. U prvom trenutku osećao se kao čovek koji iznenada dobije jak udarac u leđa, pa se ljuti, i, željan osvete, okreće se da nađe krivca, i uveri se da je sam sebe nehotice udario, da nema na koga da se ljuti, i da treba da pretrpi i da utiša bol.

Nikad docnije nije to tako jako osećao, ali prvi put se dugo nije mogao pribrati. Prirodno osećanje zahtevalo je od njega da se opravda, da dokaže njenu krivicu; ali dokazati njenu krivicu značilo bi razdražiti je još više, i pojačati onu svađu koja je uzrok celog jada. Nešto ga je vuklo da skine krivicu sa sebe, i prenese je na nju; drugo osećanje, pak, jače od prvoga, govorilo mu je da ukoliko je moguće pre zagladi ovu svađu, ne daje joj da se poveća. Da ostane tako nepravičpo okrivljen, bilo je teško; ali da se opravda i da nanese njoj bol, bilo je još gore. Kao kad čoveka u polusnu muči neki bol, Ljevin je hteo da otkine i odbaci od sebe bolesno mesto, ali kad se pribrao, osetio je da je to bolesno mesto on sam. Trebalo je pomoći bolesnome mestu da pretrpi, i on se postarao da to uradi.

Pomirili su se. Ona, uvidevši svoju krivicu, ali ne priznavajući je, postade nežnija prema njemu, i oni osetiše novu udvojenу sreću ljubavi. Ali to nije moglo sprečiti da se sukobi ne ponavljaju, i vrlo često, iz najneznatnijih i sasvim neočekivanih razloga. Sukobi su se dešavali često i zbog toga što oni još nisu znali šta je za koga značajno; a i zbog toga što su u prvo vreme oboje često bili rđavo raspoloženi. Kad je jedno bilo dobro a drugo rđavo raspoloženo, onda se mir nije narušavao; ali kad su oboje bili rđavo raspoloženi, sukobi su proisticali iz uzroka sasvim nerazumljivih, zbog sićušnosti, tako da se docnije nikako nisu mogli ni setiti zbog čega su se

upravo svađali. Doduše, kad su oboje bili lepo raspoloženi, radost njihova od života udvostručavala se. Ipak, to prvo vreme bilo je za njih teško vreme.

Za sve prvo vreme osećala se osobito zategnutost, kao neko trzanje i s jedne i s druge strane onoga lanca kojim su bili spojeni. Uopšte, medeni mesec, to jest, mesec posle svadbe, od kojega je Ljevin, po predanju, očekivao tako mnogo, ne samo da nije bio meden, nego je u njihovoj uspomeni stao kao najteže i puno uniženja doba njihova života. Oboje su gledali da iz svojih uspomena izbrišu sve nakazne i postidne okolnosti tog nezdravog vremena kad su oboje tako retko bili prirodni, tako retko bili ono što su u stvari.

Tek u trećem mesecu bračnog života, posle njihovog povratka iz Moskve, kuda su išli na mesec dana, život njihov postade bolje uravnat.

XV

Tek su se vratili iz Moskve, i radovali se opet svojoj osamljenosti. On je sedeo u kabinetu za stolom za pisanje i pisao. Ona, u zagasitoljubičastoj haljini koju je nosila prvih dana posle venčanja, i koja je bila osobito po volji Ljevinu, sedela je na divanu koji je stajao u kabinetu njegovog dede i oca, i radila *broderie anglaise*.^[150]

On je mislio i pisao, i osećao se neprestano radostan zbog njenog prisustva. Njegovo zanimanje: i gazdinstvom, i knjigom u kojoj su imali biti izloženi osnovi novog gazdinstva, nije bilo napušteno; ali, kao što su mu se ranije te misli i ta zanimanja činili mali i neznatni u poređenju s mrakom koji je pokrivao ceo život, tako su mu se i sad činili mali i neznatni u poređenju s predstojećim životom obasjanim jakom svetlošću sreće. On je dalje radio svoj posao, ali je osećao da je težište njegove pažnje preneto na nešto drugo, i da on usled toga sasvim drukčije, i jasnije gleda na stvar. Ranije, ovaj je posao bio za njega spas od života. Pređe je osećao da bi bez toga posla njegov život bio odveć sumoran. Sad mu je pak ovo zanimanje bilo preko potrebno da mu život ne bi bio odveć jednoliko svetao. Lativši se opet svojih hartija, pročitavši ono što je bilo napisano, on sa zadovoljstvom nađe da zaista vredi da se čovek time bavi. Mnoge pređašnje misli učiniše mu se izlišne i preterane; a mnoge praznine postadoše mu jasne kad u pameti obnovi celu stvar. Sad je pisao novu glavu: o uzrocima neunosnog stanja zemljoradnje u Rusiji. Dokazivao je da siromaštvo Rusije dolazi ne samo od nepravilne podele zemlje i pogrešnog pravca, nego da je tome u poslednje vreme pridonela nepravilno nakalemljena spoljna civilizacija, osobito saobraćajna sredstva, železnice, koje su za sobom povukle centralizaciju po varošima, razviće raskoši, a usled toga, na štetu zemljoradnje, razvitak fabrične industrije, kredita, i njegovog pratioca - igre na berzi. Njemu se činilo da pri normalnom razvitku bogatstva u državi sve te pojave nastaju tek onda kad je u zemljoradnju već uložen znatan rad, kad je ona postavljena pod pravilne, ili bar određene pogodbe; da bogatstvo jedne zemlje mora rasti ravnomerno, naročito tako da druge grane bogatstva ne preteknu

zemljoradnju; da prema izvesnom stanju zemljoradnje moraju stajati i odgovarajuća saobraćajna sredstva; i da su železnice, pri našem nepravilnom iskorišćavanju zemlje, izazvane ne ekonomskom već političkom potrebom, došle pre vremena, i umesto da pomognu zemljoradnji, što se od njih očekivalo, one su, prestižući je izazvavši razviće industrije i kredita, zaustavile zemljoradnju; i, prema tome, kao god što bi jednostrano i prevremeno razviće jednog organa u životinje smetalo njenom opštem razviću, tako isto i u opštem razviću bogatstva Rusije, kredit, saobraćajna sredstva, pojačavanje fabričke delatnosti, što je u Evropi bez sumnje neophodno, jer odgovara vremenu, kod nas je napravilo samo štetu, potisnulo glavno pitanje o uređenju zemljoradnje.

Dok je Ljevin pisao svoje stvari, Kiti je mislila: kako je njen muž bio neprirodno pažljiv prema mladome knezu Čarskom, koji joj se vrlo netaktično udvarao uoči njihovog odlaska. »On je ljubomoran - mislila je ona. - Bože moj! kako je mio i glup! Ljubomoran! Kad bi on znao da su svi oni za mene isto što i Petar kuvar« - mislila je, i gledala u njegov potiljak i crven vrat s neobičnim osećanjem da je to njeno. »Mada mi je žao da ga prekidam u radu (stići će on već!), hoće mi se da mu vidim lice. Hoće li osetiti da ga gledam? Hoću da se okrene... E, hoću!« - i ona još šire otvori oči, da bi pojačala uticaj pogleda.

- Da oni odvlače k sebi sve sokove, a daju lažan sjaj - promrmlja on, i prestade da piše osećajući da ona gleda u njega i da se smeši. On se obazre.

- Šta je? -- upita smešeći se i ustajući.

»Osvrnuo se«, pomisli ona.

- Ništa, htela sam da se okreneš - reče, gledajući u njega i želeći da dokuči da li mu je krivo što ga je prekinula, ili nije.

- Eto kako nam je lepo udvoje! To jest, meni - reče on prilazeći joj sa srećnim osmejkom.

- Meni je tako dobro! Neću nikuda da idem, naročito ne u Moskvu.

- A o čemu si mislila?

- Ja? Mislila sam... Ne, ne, idi, piši, ne rasejavaj se - reče ona nabirajući usne - treba da isečem ove rupice, vidiš?

Uze makaze i počeo isecati.

- Dobro, ali reci mi šta si mislila? - reče on sedajući pored nje i posmatrajući okruglo kretanje makaza.

- A, šta sam mislila? Mislila sam o Moskvi i o tvom potiljku.

- Čime sam zaslužio takvu sreću? Neprirodno. Odveć lepo - reče on ljubeći joj ruku.

- Za mene, naprotiv, što lepše, to prirodnije.

- A ti imaš žvrk kose - reče on pažljivo okrećući njenu glavu. - Vidiš, evo ovde. Ne, ne, da gledamo posao!

Posao nije bio nastavljen; i oni skočiše kao krivci kad Kuzma uđe i javi da je čaj donet.

- A jesu li došli iz varoši? - upita Ljevin Kuzmu.

- Ovoga časa, raspremaju.

- Dođi brže - reče mu ona odlazeći iz kabineta - inače ću bez tebe pročitati pisma. Pa posle da sviramo u četiri ruke.

Kad ostade sam i skloni sve hartije u novu mapu koju mu je ona kupila, počeo umivati ruke u novom umivaoniku sa elegantnim priborom, što se sve takođe zajedno s njom pojavilo u kući. Ljevin se osmejkivao na svoje misli, i ne odobravajući mahaše glavom na te misli; mučilo ga je osećanje slično kajanju. Nešto stidno, razneženo, kapuansko^[151], kako on to nazivaše, stajalo je u njegovom sadašnjem životu. »Ovakav život nije dobar - mislio je on. - Evo skoro tri meseca kako bezmalo ništa ne radim. Danas sam se gotovo prvi put latio posla, i šta? Tek što sam počeo, ostavio sam. Čak sam i svoje obične poslove zanemario. Na imanje gotovo nikako ne idem. Čas mi je žao da nju ostavim, čas vidim da joj je dosadno. A mislio sam da mi je život pre ženidbe tekao kako hoće, kako-tako, a posle ženidbe da će početi pravi život. Evo sad skoro tri meseca, a ja provodim vreme u besposličanju kao nikad. Ne, ovako se ne može, treba početi. Razume se, ona nije kriva. Nema se za šta koreti. Ja sam morao biti čvršći, i obgraditi svoju mušku nezavisnost. Ovako, mogu se i sam na to naviknuti, pa i nju naučiti... Razume se, ona nije kriva«, govorio je u sebi.

Ali nezadovoljnom čoveku je teško ne pokarati nekoga, i baš onoga koji mu je najbliži za ono čime je on nezadovoljan. I Ljevinu je nejasno išlo po glavi: ona sama nije kriva (ona nije mogla biti nizašta kriva), nego je krivo njeno vaspitanje, odveć površno i frivolno; (»ona budala Čarski: ja znam da je ona htela, ali nije umela da ga zaustavi.«) »Da, osim interesovanja za kuću (toga ima u nje), osim toaleta i osim *broderie anglaise*, ona nema ozbiljnih interesovanja. Ni interesovanje za moj posao, ni za gazdinstvo, za seljake, ni za muziku, u kojoj je dosta jaka, ni za čitanje. Ona ništa ne radi, i sasvim je zadovoljna.« Ljevin je to u duši osuđivao; a još nije poimao da se ona baš sprema za period rada koji za nju mora nastupiti, kad će istovremeno biti i

žena svoga muža, i domaćica u kući, i kad će nositi, hraniti i vaspitavati decu. On nije poimao da ona to zna čulom, i spremajući se za taj strašni posao ne ukorava sebe za trenutke bezbrižnosti i ljubavne sreće kojima se sada veselo koristi dok svija svoje buduće gnezdo.

XVI

Kad je Ljevin otišao gore, žena njegova sedela je kraj novog srebrnog samovara, pred novim priborom za čaj; za maleni stolić je posadila staru Agafju Mihailovnu, nasula joj šolju čaja, i onda uzela da čita pismo od sestre Doli s kojom je bila u stalnoj i često prepisci.

- Eto, posadila me vaša gospođa, naredila mi da sedim s njom - reče Agafja Mihailovna smešeći se prijateljski na Kiti. Ljevin je video da je Kiti, bez obzira na ogorčenje koje je kao nova domaćica prčinila Agafji Mihailovnoj oduzešni joj upravu iz ruku, ipak pobedila, i prinudila staricu da je voli.

- Eto, pročitala sam i tvoje pismo - reče Kiti pružajući mu jedno nepismeno napisano pismo. - To je od one žene, čini mi se, one tvoga brata... - reče. - Nisam ga pročitala. A ovo je od mojih, i od Doli. Zamisli! Doli vodila Grišu i Tanju kod Sarmatskih na dečji bal; Tanja je bila markiza.

Ljevin nije slušao: pocrvenevši, uze pismo Marije Nikolajevne, bivše ljubavnice svoga brata Nikolaja, i počeo da ga čita. To je bilo već drugo pismo od Marije Nikolajevne. U prvom pismu Marija Nikolajevna je pisala da ju je njegov brat oterao od sebe; bez krivice, i sa dirljivom naivnošću dodala da ona, iako je opet u sirotinji, ništa ne traži i ne želi, samo je tišti misao da će Nikolaj Dmitrijevič propasti bez nje usled svoga slaboga zdravlja, i molila je njegovog brata da pazi na njega. Sad je pisala drugo. Našla je Nikolaja Dmitrijeviča, opet se izmirila s njim u Moskvi, i prešla s njim u gubernijski grad gde je on dobio službu. Ali tamo se on posvađao s načelnikom i vratio se natrag u Moskvu; no na putu se tako razboleo da će mučno ustati - pisala je ona. »Neprestano vas spominje, a i novaca više nema.«

- Pročitaj, Doli piše o tebi - reče Kiti smešeći se; ali odjednom zastade kad spazi promenu izraza na licu svoga muža.

- Šta ti je? Šta je?

- Piše mi da je brat Nikolaj na samrti. Hoću da idem.

Kitino lice odjednom se promeni. Misli o Tanji kao markizi, o Doli, sve to iščeze.

- Kad ćeš poći? - reče ona.

- Sutra.

- I ja ću s tobom, mogu li? - reče ona.

- Kiti! Šta govoriš to? - reče on prekorno.

- Kako šta? - nađe se ona uvređena što on kao mrzovoljno i jetko primi njezin predlog. - Zašto da ne idem? Ja ti neću smetati. Ja...

- Ja idem zato što moj brat umire - reče Ljevin. - A zašto bi ti...

- Zašto? Zato zašto i ti.

»I u ovako ozbiljnom za mene trenutku ona misli samo o tome da joj ne bude dosadno samoj«, pomisli Ljevin. I taj izgovor u tako važnom poslu naljuti ga.

- To je nemoguće - reče on strogo.

Videći da će stvar doći do svađe, Agafja Mihailovna lagano spusti šolju i iziđe. Kiti je čak i ne primeti. Ton kojim je muž izgovorio poslednje reči uvredio ju je, i osobito time što on, kako se čini, ne veruje onome što je ona rekla.

- A ja ti kažem: ako ti pođeš, i ja ću s tobom, neizostavno - brzo i gnevno izgovori ona. - Zašto da je nemoguće? Zašto govoriš da je nemoguće?

- Zato što treba ići bogzna kuda i po kakvim gostionicama i putevima. Tu bi mi samo bila na smetnji - govorio je Ljevin starajući se da bude hladnokrvan.

- Ni najmanje. Meni ništa ne treba. Gde možeš ti, mogu i ja...

- Već i zato što je tamo ta žena, s kojom se ti ne možeš zbližavati.

- Ja ne znam ništa, i neću da znam ko je i šta je tamo. Znam samo da brat moga muža umire, muž ide k njemu, i ja idem s mužem da...

- Kiti! Nemoj da se ljutiš. Pomisli: stvar je ta tako ozbiljna da mene boli kad mislim da ti tu mešaš osećanje slabosti, ne želiš da ostaneš sama. Lepo, ako ti je dosadno samoj, idi u Moskvu.

- Eto, uvek mi pripisuješ rđave, podle misli - progovori ona kroz suze uvrede i gneva. - Nema tu ništa, nema slabosti, ništa... Osećam da mi je dužnost da budem s mužem kad je on u žalosti, a ti hoćeš naročito da mi naneseš bol, naročito nećeš da me razumeš...

- Ah, ovo je strašno. Biti prosto rob! - uzviknu Ljevin ustajući i nemajući više snage da uzdrži svoju srdžbu. Ali u istom trenutku oseti da tuče samoga sebe.

- Pa zašto si se onda oženio? Bio bi slobodan bez toga. Zašto, kad se kaješ?
- reče ona, skoči i otrča u salon.

Kad je Ljevin ušao za njom, ona je jecala sva u suzama.

Ljevin počeo govoriti želeći da nađe ne reči koje bi mogle da je razuvere, nego samo da je umire. Ali ga ona nije ni slušala i ni na šta nije pristajala. On se nađe k njoj i dohvati njenu ruku koja se otimala. Poljubi joj ruku, poljubi je u kosu, opet joj poljubi ruku - ona je neprestano ćutala. Ali kad je on uze obema rukama za lice i reče: »Kiti« - ona se odjednom pribra, isplaka, i umiri.

Bilo je rešeno da sutra putuju zajedno. Ljevin reče ženi da veruje da hoće da ide s njim samo zato da bi mogla biti od koristi; složi se i s tim da prisustvo Marije Nakolajevne kod brata nema ničega nepristojnog; ali u dubini duše, on je putovao nezadovoljan i njom i sobom. Bio je nezadovoljan njom zato što nije mogla da otpri toliko da ga pusti, kad je to potrebno (i kako mu je čudno bilo da pomisli da se on, koji doskora još nije smeo da veruje u sreću što ga ona može zavoleti, on se sad oseća nesrećan što ga ona suviše voli!); a sobom nezadovoljan zato što je popustio karakterom. Još više se, u dubini duše, nije slagao s tim da se nje prosto ne tiče žena koja živi s bratom, i sa strahom je pomišljao na sukobe na koje bi se moglo naići. Samo to što će njegova žena, njegova Kiti biti u jednoj sobi s prostitutkom, dovodilo ga je dotle da se stresao od užasa i odvratnosti.

XVII

Gostionica gubernijske varoši u kojoj je ležao Nikolaj Ljevin bila je jedna od onih guberenijskih gostionica koje se uređuju po novim, usavršenim obrascima, sa najboljim namerama za čistoću, udobnost, pa čak i eleganciju, ali koje se sa publikom koja ih posećuje izvanredno brzo pretvaraju u prljave mehane sa pretenzijom na savremenu savršenost, i koje samom tom pretenzijom postaju gore od starinskih, prosto prljavih gostionica. Ova je gostionica već došla bila u to stanje. Vojnik u prljavom mundiru koji puši cigaru pred vratima, i koji treba da predstavlja vratara; gvozdene, prolazne, mračne i neprijatne stepenice; otresiti kelner u prljavom fraku; opšta dvorana sa prašnjavim buketom cveća od voska koji ukrašava sto: nečistoća, prašina i zapuštenost svuda, a u isto vreme nekakva nova, savremeno železnička i sama zadovoljna užurbanost gostionice - izazvaše kod Ljevina i njegove supruge, posle njihovog mladenačkog života, najteži utisak, osobito tim što se lažan utisak koji je gostionica isticala nikako nije slagao s onim što ih je očekivalo.

Kao i uvek, posle pitanja od koje cene sobu žele, pokazalo se da nijedne valjane sobe nije bilo: jednu dobru sobu zauzeo je železnički revizor, drugu - advokat iz Moskve, treću - kneginja Astafijeva sa sela. Ostala je samo jedna prljava soba, a uveče, obećali su, oslobodiće još jednu do nje. Ljuteći se na ženu što je eto sve onako kako je on očekivao, što on, stigav, i kad mu srce obamire od uzbuđenja pri pomisli šta je s bratom, mora da se brine o njoj - Ljevin, umesto da odmah otrči bratu, povede ženu u određenu im sobu.

- Idi, idi! - reče ona gledajući u njega bojažljivim pogledom krivca.

On ćutke pođe, i na vratima se srete s Marijom Nikolajevnom koja je doznala da je došao, ali nije smela da uđe u sobu. Ona je bila tačno onakva kakvu ju je video u Moskvi; ista vunena haljina, gole ruke i vrat, i isto dobrodušno tupo, unekoliko punije boginjavo lice.

- Kako mu je? Kako?

- Vrlo rđavo. Ne ustaje. Neprestano vas očekuje. Oni... Vi ste... sa

suprugom.

Ljevin u prvi mah nije razumeo šta je zbunjuje, ali ona odmah objasni.

- Ja ću se ukloniti, otići ću u kuhinju - reče ona. - Njima će to biti po volji. Oni su čuli, poznaju ih, i sećaju ih se iz inostranstva.

Ljevin sad shvati da je ona imala na umu njegovu ženu i nije znao šta da joj odgovori.

- Hajdemo, hajdemo! - reče on. Ali tek što pođe, otvoriše se vrata od njegove sobe i Kiti proviri. Ljevin pocrvene od stida i ljutine na ženu koja je i sebe i njega postavljala u težak položaj; ali Marija Nikolajevna pocrvene još više. Ona se sva zgrči, i pocrvene gotova da zaplače; dohvati obema rukama krajeve marame i poče ih crvenim svojim prstima uvijati ne znajući šta da kaže i da radi.

U prvom trenutku Ljevin spazi izraz žudne radoznalosti u pogledu kojim je Kiti gledala ovu nerazumljivu, za nju strašnu ženu; ali to je trajalo samo jedan trenutak.

- Šta je s njim? Kako mu je? - obrati se ona mužu, a zatim njoj.

- Ta ne može se u hodniku razgovarati! - reče Ljevin, i jetko se obazre na gospodina koji je klecavim nogama i tobož svojim poslom išao po hodniku u to vreme.

- Hodite, uđite unutra - reče Kiti obraćajući se već pribranoj Mariji Nikolajevnoj; ali kad spazi uplašeno lice svoga muža, ona reče: - idite, idite, i pošaljite po mene – i vrati se u sobu. Ljevin pođe bratu.

On nikako nije očekivao ono što je video i osetio kod brata. Nadao se da će naći ono stanje samoobmane koje je, kako je čuo, tako često kod jektičavih, i koje ga je tako jako porazilo bilo u vreme jesenašnjeg bratovljevog dolaska. Očekivao je da će naći još određenije fizičke znake smrti koja se približuje, veću slabost, veću mršavost - ali ipak manje-više isti položaj. Očekivao je da će ga obuzeti ista slabost zbog gubitka dragog brata, i isto osećanje straha od smrti koji ga behu obuzeli i onda, a sad samo u većoj meri. I spremao se za to, a našao je sasvim drugo.

U maloj, prljavoj sobi, upljuvanoj od muva po izmalanim zidovima iza čije se tanke pregrade čuo govor; u atmosferi punoj zagušljiva i nečista vazduha, na odmaknutom od zida krevetu ležalo je telo pokriveno jorganom. Jedna ruka toga tela videla se povrh jorgana; kao grabulje ogromna šaka te ruke beše nepojmljivo utvrđena za tanku i od početka do sredine ravnu i dugačku cevku. Glava je ležala postrance na uzglavlju. Ljevin spazi oznojenu retku kosu po slepim očima, i zategnuto, gotovo prozračno čelo.

»Ne može biti da je ovo strašno telo brat Nikolaj«, pomisli Ljevin. Ali kad pride bliže i sagleda lice, više nije bilo sumnje. A i mimo strašne promene lica, Ljevin je imao samo da pogleda u žive oči čiji se pogled podiže prema bratu koji je ulazio, da opazi sporo kretanje usta ispod slepljenih brkova, pa da shvati strašnu istinu: da je to mrtvo telo njegov živi brat.

Sjajne oči pogledaše strogo i prekorno brata koji je ulazio. I tim se pogledom odmah ostvari živ odnos između živih. Ljevin oseti prekor u tom u njega uperenom pogledu, i oseti kajanje za svoju sreću.

Kad ga Konstantin uze za ruku, Nikolaj se osmehnu. Osmejak beše slab, jedva primetan, ali strog izraz očiju, bez obzira na osmejak, ne promeni se nimalo.

- Nisi se nadao da ćeš me zateći ovakvog - s mukom progovori on.

- Da... ne... - govorio je Ljevin, zaplićući se u rečima. - Kako mi se nisi ranije javio, još u vreme moje svadbe. Ja sam svuda raspitivao za tebe.

Trebalo je govoriti da se ne bi ćutalo; a Ljevin nije znao šta da govori, tim pre što brat ništa nije odgovarao, samo je gledao ne spuštajući očiju, i očevidno se udubljavao u značaj svake reči. Ljevin saopšti bratu da je i njegova žena došla s njim. Nikolaj izrazi zadovoljstvo, ali reče da se boji da je ne uplaši svojim stanjem. Nastade ćutanje. Odjednom se Nikolaj pokrenu i poče nešto govoriti. Ljevin je po izrazu njegova lica očekivao nešto osobito značajno i važno, ali Nikolaj započe govoriti o svome zdravlju. Okrivljavao je lekara, žalio što nije tu moskovski čuveni doktor, i Ljevin razumede da se on još uvek nada.

Sačekav prvi trenutak ćutanja, Ljevin ustade, želeći da se bar za trenutak izbavi od teškog osećanja, i reče da ide da zovne ženu.

- Lepo, a ja ću narediti da se ovde počisti. Ovde je i prljavo i zadiše, mislim. Maša! spremi ovde - s mukom reče bolesnik. - Pa kad spremiš, iziđi - dodade, upitno gledajući u brata.

Ljevin ništa ne odgovori. Kad iziđe u hodnik, zastade. Rekao je da će dovesti ženu, ali sada, razabravši se u osećanju koje ga beše obuzelo, on, naprotiv, reši da pokuša nagovoriti ženu da ne ide bolesniku. »Zašto da se muči i ona?« pomisli.

- Šta je? Kako je? - uplašeno upita Kiti.

- Ah, to je užasno, strašno! Zašto si dolazila? - reče Ljevin.

Kiti počuta nekoliko sekunada, bojažljivo i žalosno gledaše u muža, a zatim pride i uze ga obema rukama za lakat.

- Kostja! Odvedi me k njemu, lakše će nam biti udvoje. Samo me odvedi,

odvedi me, molim te, pa posle iziđi - reče ona. - Razumej da mi je mnogo teže gledati tebe a ne videti njega. Tamo bih mogla možda biti od koristi i tebi i njemu. Molim te, dopusti! - molila je muža tako kao da sreća njenog života zavisi od toga.

Ljevin je morao pristati; pribravši se i zaboravivši sasvim na Mariju Nikolajevnu, pođe s Kiti opet bratu.

Lako koračajući i neprestano gledajući u muža, pokazujući mu hrabro i sažaljivo lice, uđe u bolesnikovu sobu, i okrenuvši se polako tiho zatvori vrata. Nečujnim koracima priđe bolesnikovoj postelji, zaobiđe tako da on nije morao okretati glavu, uze svojom svežom mladom rukom kostur njegove ogromne ruke, steže je, i sa onom samo ženskinju svojstvenom neuvredljivom i bolećivom, tihom živahnošću počne govoriti s njim.

- Mi smo se viđali u Sodenu, ali se nismo poznavali - reče ona. - Niste mislili da ću biti vaša snaha.

- Vi me ne biste poznali? - reče on sa svetlim osmejkom.

- Ne, poznala bih vas. Kako ste dobro uradili što ste nas izvestili! Nije bilo dana da vas se Kostja ne seti i da se uznemiri.

Ali bolesnikova živahnost ne potraja dugo. Još ona i ne završi odgovor, a na licu njegovu izbi strog prekoran izraz zavisti smrtnika prema živima.

- Ja se bojim da vam ovde neće biti sasvim dobro - reče ona okrećući se od njegovog upornog pogleda i razgledajući sobu. - Treba potražiti od gostioničara drugu sobu - reče mužu - a i da bismo bili bliže.

XVIII

Ljevin nije mogao mirno da gleda u brata, nije mogao biti prirodan i spokojan u njegovom prisustvu. Kad je prvi put ulazio u bolesnikovu sobu, njegove oči i pažnja nesvesno su se crevukle zastorom, i on nije video, niti je razlikovao pojedinosti bratova položaja. Osećao je užasan zadah, video prljavštinu, nered i težak položaj, slušao ječanje i osećao da se tome ne može pomoći. Nije mu padalo na pamet da raspita za sve pojedinosti bolesnikova stanja, da pomisli o tome: kako leži tamo pod pokrivačem to telo, kako su nameštene mršave cevanice, krsta, leđa, i da li se ne mogu nekako bolje namestiti, činiti nešto da bude, ako ne dobro, a ono bar manje rđavo. Jeza ga je prolazila po leđima kad je počinjao da misli o svima tim Pojedinostima. Bio je nesumnjivo uveren da se ništa ne može učiniti ni za produženje života, ni za olakšanje muka. Tu njegovu svest: da je svaka pomoć nemogućna, bolesnik je osećao, i to ga je dražilo. A zbog toga je opet Ljevinu bilo još teže. Biti u bolesničkoj sobi, bilo mu je teško; ne biti - još gore. I on je neprestano, pod raznim izgovorima, izlazio i opet ulazio, nemajući snage da ostane sam.

Kiti je mislila, osećala i radila sasvim drukčije. Njoj beše žao bolesnika. I ta žalost izazva u njenoj ženskoj duši ne osećanje užasa i gadljivosti, kao u duši njenoga muža, nego potrebu da nešto preduzme, da sazna sve pojedinosti njenoga položaja, i da pomogne. I pošto u njoj ne beše ni najmanje sumnje o tome da mu ona mora pomoći, nije sumnjala ni u to da li je to moguće, i odmah se lati posla. Odmah obrati pažnju baš na one pojedinosti o kojima njen muž nije mogao bez užasa ni misliti. Posla po doktora, posla u apoteku, naredi devojci koja je s njom došla, i Mariji Nikolajevnoj, da počiste, skinu prašinu, operu, nešto i sama umi i opru, nešto podmetnu pod pokrivač. Po njenoj naredbi ovo uneše a ono izneše iz bolesnikove sobe. Sama ona išla je nekoliko puta u svoju sobu, ne obraćajući pažnju na gospodu koja su prolazila pored nje, nalazila i donosila čaršave, navlake, ubruse, košulje.

Lakej, koji je u opštoj dvorani služio ručak inženjerima, dolazio je nekoliko puta na njen poziv, sa srditim licem, ali nije mogao da ne ispuni

njene naredbe, jer ih je ona izdavala sa tako ljubaznim nastojavanjem, da nije bilo moguće udaljiti se od nje. Ljevin sve to nije odobravao; nije verovao da od toga može biti kakve koristi za bolesnika. Najviše se bojao da se bolesnik ne naljuti. Ali bolesnik, iako je izgledao ravnodušan prema tome, nije se ljutio, već se samo stideo, a kao da ga je zanimalo ono što je Kiti oko njega radila. Vrativši se od doktora kome ga je poslala Kiti, Ljevin, otvorivši vrata, naiđe baš u trenutku kad su bolesnika, po Kitinom naređenju, presvlačili. Dugačak beo kostur leđa, sa ogromnim isturenim lopaticama, rebrima i pršljenovima, beše otkriven; Marija Nikolajevna i lakej zbuniše se oko rukava košulje kroz koji nisu mogli da provuku dugačku, mlitavu ruku. Kiti žurno zatvori vrata za Ljevinom, i ne gledaše na tu stranu; ali bolesnik jeknu, i ona se brzo uputi k njemu.

- Brže - reče ona.

- Nemojte doći - progovori bolesnik srdito - ja ću sam...

- Šta kažete? - upita Marija Nikolajevna. Ali Kiti je razabrala i shvatila da je njemu zazorno i neprijatno da bude go u njenom prisustvu.

- Ja ne gledam, ne gledam! - reče ona nameštajući njegovu ruku. - Marija Nikolajevna, prođite s one strane i namestite - dodade ona.

- Idi, molim te, u mojoj maloj torbici je staklence - obrati se ona mužu - znaš, u pobočnoj pregradi, donesi, molim te, a dotle će se ovde sve spremiti.

Kad se vratio sa staklencetom, Ljevin nađe bolesnikaj nameštenog i oko njega sve promenjeno. Težak zadah bio je zamenjen mirisom sirćeta sa parfemom koji je Kiti prskala kroz cevčicu isturivši usne i naduvši svoje rumene obraze. Prašina se nigde nije videla, a ispred kreveta bio je ćilim. Na stolu su stajale lepo nameštene bočice i bokal, i beše složeno potrebno rublje, i Kitin rad, broderie anglaise. Na drugom stolu, kraj kreveta bolesnikova, bili su praškovi, napitak, i sveća. Sam bolesnik, umiven i očešljan, na čistom čaršavu, na visoko uzdignutim uzglavljima, u čistoj košulji sa belom jakom oko neprirodno tankog vrata, sa novim osećanjem nade - nije spuštao oči gledajući u Kiti.

Lekar koga Ljevin nađe u klubu, i doveđe, nije bio onaj što je lečio Nikolaja Ljevina, i kojim je Nikolaj bio nezadovoljan. Novi doktor izvadi slušalicu i posluša bolesnika, zavrte glavom, prepisa lek, i sa osobitom podrobnosti objasni najpre kako da se uzima lek, a zatim kakva dijeta da se održava. On je savetovao živa ili sasvim rovita jaja, i seltersku vodu sa toplim mlekom izvesne toplote. Kad doktor ode, bolesnik nešto reče bratu; ali Ljevin razabra samo poslednje reči; »tvoja Kaća«, a po pogledu koji baci na nju, Ljevin razumede da ju je hvalio. Pa pozva bliže i Kaću, kako ju je on zvao.

- Već mi je mnogo bolje - reče on. - Eto, pored vas bih davno ozdravio. Kako je dobro! - Uze njenu ruku i povuče je svojim usnama, ali, kao bojeći se da joj to ne bude neprijatno, predomisli se, pusti ruku i samo je pogladi. Kiti uze njegovu ruku obema rukama i steže je.

- Sad me okrenite na levu stranu i idite da spavate - progovori on.

Niko ne ču šta je rekao, samo Kiti razumede. Ona je razumela zato što je neprestano u mislima pratila sve što mu je bilo potrebno.

- Na drugu stranu - reče mužu - on uvek tako spava. Okreni ga, neprijatno je zvati poslugu. Ja ne mogu. A možete li vi? - obrati se ona Mariji Nikolajevnoj.

- Bojim se - odgovori Marija Nikolajevna.

Ma koliko strašno bilo Ljevinu da obuhvati rukama to užasno telo, da uhvati za ona mesta pod pokrivačem o kojima je hteo da ne zna, ipak, potčinjavajući se uticaju ženinom, on dade svom licu onaj odlučni izraz koji je već poznavala njegova žena, i podvukavši ruke stade dizati brata; ali, pored sve svoje snage, porazi ga čudnovata težina tih iznurenih udova. Dok je on bolesnika okretao, osećajući da mu je vrat zagrljen ogromnom mršavom rukom, Kiti brzo i nečujno prevrnu jastuk, protrese ga, i namesti glavu bolesnikovu i njegovu retku kosu koja se beše prilepila uz slepo oko.

Bolesnik zadrža u svojoj ruci bratovu ruku. Ljevin je osećao da hoće nešto da uradi s njegovom rukom, i da je nekud vuče. Ljevin mu popusti, čisto obamirujući. Da, Nikolaj je privuče svojim usnama i poljubi je. Ljevin se zatrese od jecanja, i ne mogavši da progovori iziđe iz sobe.

XIX

»Sakrio od premudrih, a otkrio deci i nerazumnima«, tako je mislio Ljevin o svojoj ženi razgovarajući s njom toga večera.

Ljevin je mislio o jevanđelskoj izreci ne po tome što bi sebe smatrao za premudrog. Nije smatrao sebe premudrim, ali nije mogao ne znati da je bio pametniji od žene i Agafje Mihailovne; i nije mogao ne znati da, kad misli o smrti, misli svom silom duše. Znao je takođe da su mnogi veliki muški umovi, čije je misli o tome čitao, razmišljali o tome, ali nisu znali nijedan stoti deo od onoga što je o tome znala njegova žena i Agafja Mihailovna. Ma kako da su se razlikovale te dve žene, Agafja Mihailovna i Kaća, kako je nazivaše brat Nikolaj, i kako Ljevinu sad beše osobito prijatno da je zove, one su u ovome bile potpuno sličie. Obe su nesumnjivo znale šta je život i šta je smrt; i premda ne bi mogle odgovoriti, čak ne bi ni razumele pitanja koja je zamišljao Ljevin, nijedna od dveju ne bi dvoumila o značenju pojave, i potpuno bi jednako, ne samo između sebe, nego deleći taj pogled sa milionima ljudi, pogledale na pojavu. Dokaz da znaju šta je smrt, u tome je što, ne dvoumeći ni trenutka, znaju kako treba da se ponašaju sa samrtnikom, i ne boje ga se. Ljevin pak, i drugi, mada mnogo šta mogu reći o smrti, to očevidno ne znaju, zato što se boje smrti, i nikako ne znaju šta da rade kad ljudi umiru. Da se Ljevin sad našao sam s bratom Nikolajem, on bi sa strahom gledao u njega, sa još većim užasom čekao, i ništa drugo ne bi umeo uraditi.

Ali nije to sve: on nije znao šta da govori, kako da gleda, kako da hoda. Govoriti o nečemu stranom, činilo mu se uvredljivo i nemogućno; govoriti o smrti, o nečem sumornom, takođe nemogućno. Čutati, takođe se ne može. »Da ga gledam - pomisliće da ga ispitujem, da se bojim; da ga ne gledam - pomisliće da mislim o nečem drugom. Da idem na prstima - smetaće mu; da gazim celom nogom - ne dopušta mi savest.« Kiti pak, očevidio, niti je mislila, niti imala vremena da misli o sebi; ona je mislila o njemu, jer je nešto znala, i sve je izlazilo dobro. Ona je pričala i o sebi, i o svojoj svadbi, i smejala se, i žalostila se, i milovala ga, i govorila o slučajevima ozdravljenja, i sve je

izlazilo dobro; znači, ona nešto zna. Dokaz da delatnost njena i Agafje Mihailovne nije instinktivna, životinjska, nerazumna, u tome je što su, osim fizičkog negovanja, olakšanja muka, i Agafja Mihailovna i Kiti zahtevale za samrtnika još nešto, važnije od fizičkog negovanja, nešto takvo što nije imalo ničega opšteg sa fizičkim uslovima. Govoreći o starcu koji je umro, Agafja Mihailovna reče: »Što, hvala bogu, pričestili su ga, očitali molitvu, daj bože da svako tako umre.« Kaća, isto tako, pored svih briga o rublju, o ranama od ležanja, o napitcima, uspela je još prvog dana da bolesnika uveri o potrebi pričešća i sveštanja masla.

Došavši od bolesnika na prenoćnište u svoje dve sobe, Ljevin je sedeo oborene glave ne znajući šta da radi. Da ostavimo misli o večeri, spremanju za spavanje, dogovore o tome šta da se radi, Ljevin nije mogao sa ženom ni da razgovara: zazorno mu je bilo. Kiti, naprotiv, bila je aktivnija nego obično. Bila je čak življa nego pre. Ona naredi da se donese večera, sama razmesti stvari, pomagaše da se nameste postelje, i ne zaboravi da ih pospe persijskim praškom. Bila je uzbuđena, i imala brzinu kombinacija koja se kod muškaraca javlja pred bitkom, borbom, u opasnim i odlučnim trenucima života, u onim trenucima kada muškarac jednom zasvagda pokazuje svoju vrednost, dokazuje da sva njegova prošlost nije bila uzalud, da je bila priprema za taj trenutak.

Sve joj je išlo od ruke; i još ne beše dvanaest sati, a sve stvari behu raspoređene čiste i uredne, nekako tako osobito da gostionička soba počela ličiti na kuću, na njene sobe: postelje nameštene, četke, češljevi i ogledala izvađeni, ubrusi rašireni.

Ljevin je nalazio da bi bilo neoprostivo sada jesti, spavati, čak i govoriti; osećao je da je svaki pokret nepristojan. Ona pak, razmešta četkice, ali radi to tako da u tome nema ničega uvredljivog.

Međutim, nisu mogli ništa da jedu, dugo nisu mogli zaspati, čak zadugo i ne legoše da spavaju.

- Veoma mi je milo što sam ga privolela da mu sutra sveštaju maslo - govorila je ona sedeći u spavaćem rublju pred svojim ogledalom za sklapanje i češljajući čistim češljem meku, mirisavu kosu. - Ja to nikad nisam videla, ali znam, mama mi je govorila, da su to molitve za ozdravljenje.

- Zar ti misliš da on može ozdraviti? - reče Ljevin gledajući u uzak razdeljak na potiljku njene okrugle glavice, koji se stalno zatvarao čim bi ona povukla češalj napred.

- Pitala sam doktora: on kaže da bolesnik ne može živeti duže od tri dana. Ali zar oni mogu znati?... Ipak mi je vrlo milo što sam ga nagovorila - reče

gledajući u muža iskosa, zbog kose. - Sve može biti - dodade ona s onim osobitim, malo lukavim izrazom koji se uvek viđao na njenom licu kad je govorila o religiji.

Posle njihovog razgovora o religiji, dok su još bili verenici, ni on ni ona nisu nikad započinjali razgovor o tome; ali ona je i dalje ispunjavala obred posećivanja crkve i molitava, uvek sa podjednako mirnom svešću da to tako treba. Bez obzira na njegova uveravanja o protivnom, ona je bila tvrdo uverena da je on isto takav, i još i bolji hrišćanin od nje, i da sve što on o tome govori nije drugo do jedan od njegovih smešnih muških ispada, kao kad o *broderie anglaise* kaže: dobri ljudi krpe rupe, a ona ih naročito iseca, itd.

- Da, eto, ta žena, Marija Nikolajevna, nije umela ništa od svega toga da udesi - reče Ljevin. - I... moram priznati da mi je sad veoma, veoma mило što si došla. Ti si takva čistota, da... On uze njenu ruku, i ne poljubi je (da joj ljubi ruku u blizini smrti, činilo mu se nepristojno), već je samo steže gledajući u njene prosijavajuće oči sa izrazom krivca.

- Tebi bi bilo mučno da si sam - reče ona, i podignuvši uvis ruke koje su zaklanjale njene od zadovoljstva pocrvenele obraze, zavi kosu na potiljku i pridenu je. - Da - nastavi - Marija ne zna... Ja sam, srećom, mnogo naučila u Sodenu.

- Zar je tamo bilo ovakvih bolesnika?

- Još gorih.

- Za mene je strašno to što ne mogu da ga ne zamišljam kakav je bio kao mlad... Nećeš ni verovati kad ti kažem da je to bio divan mladić; ali ja ga tada nisam razumevao.

- Verujem ti, od duše verujem. Kako ja osećam, mi bismo se slagali s njim - reče ona i uplašivši se od toga što reče, obazre se na muža, i suze joj se pojaviše u očima.

- Da, slagali bismo se - reče on tužno. - Eto, to je jedan od onih ljudi za koje se kaže da nisu za ovaj svet.

- Ali nama predstoje još mnogi dani, treba spavati - reče Kiti pošto pogleda u svoj maleni časovnik.

XX

SMRT

Sutradan bolesnika pričestiše i osveštaše mu maslo. Za vreme obreda Nikolaj Ljevin se vatreno molio. U njegovim krupnim očima, uperenim na ikonu koja beše nameštena na sto pokriven šarenim zastiračem, izražavala se tako strasna molba i nada, da je Ljevinu bilo strah gledati. On je znao da će ova strasna Nikolajeva molba i nada učiniti da mu rastanak sa životom, koji je on tako voleo, bude još teži. Ljevin je poznavao brata i tok njegovih misli; znao je da njegovo neverovanje nije proizišlo otuda što bi mu bez vere bilo lakše živeti; već otuda što su savremeno - naučna objašnjenja pojava u svetu korak po korak potiskivala verovanje - znao je dakle Ljevin da Nikolajev sadašnji povratak veri nije bio zakonit, nije došao putem jedne osnovne misli, nego je bio privremen, sebičan, sa bezumnom nadom na ozdravljenje. Ljevin je takođe znao da je Kiti još pojačala tu njegovu nadu pričama o neobičnim ozdravljenjima. Sve je to Ljevin znao, i bilo mu je teško i bolno da gleda taj pogled pun nade i molbe, tu mršavu ruku koja se jedva podizala i na čvrsto zategnuto čelo stavljala znak krsta, ta isturena ramena i prazne grudi koje ne mogu više smestiti u sebe onaj život za koji se bolesnik molio. Za vreme molitve Ljevin je činio ono što je pre toga hiljadu puta radio. Govorio je obraćajući se Bogu: »Učini, ako postojiš, da ovaj čovek ozdravi (to isto sam ponavljao mnogo puta), i spasti ćeš i njega i mene«.

Posle mirosanja, bolesniku bi odjednom mnogo bolje. Nije kašljao nijedanput u toku jednog sata, smešio se, ljubio Kitinu ruku, zahvaljivao joj kroz plač, govorio da mu je dobro, da ga nigde ne boli, i da oseća snagu i apetit. Čak se sam podigao kad mu doneše supu, i još zatraži i kotlet. Ma koliko beznadno bilo stanje, ma kako očividno, pri pogledu na bolnoga, da on ne može ozdraviti, Ljevin i Kiti nalažahu se toga časa u istom uzbuđenju, srećnom i ustrašenom: da se slučajno ne prevare.

- Bolje? - Da, mnogo. - Čudnovato. - Nema ničega čudnovatog. - Ipak je

bolje - govorili su šapatom smešeći se jedno na drugo.

Zavaravanje nije dugo trajalo. Bolesnik mirno zaspao, ali ga kroz pola sata razbudi kašalj. I odjednom iščezoše sve nade, i njegove i onih koji su ga okružavali. Stvarnost muka van ikakve sumnje, čak i bez sećanja na predašnje nade, uništi nade kod Ljevina i Kiti, i kod samog bolesnika.

Ne pominjući više ono čemu je verovao pre pola sata, kao da se stideo i da se seća toga, on zatraži da mu dadu jod za udisanje koji je bio u staklencetu pokrivenom izbockanom hartijom. Ljevin mu dodade teglicu, i onaj isti Nikolajev pogled pun strasne nade sa kojom je primio sveštanje masla, beše sad uperen u brata tražeći od njega potvrdu doktorovih reči da udisanje joda stvara čuda.

- Kiti nije ovde? - izgovori on promuklo, i obaziraše se, dok je Ljevin bez volje potvrđivao doktorove reči. - Nije tu, e onda se može reći. Radi Kiti sam ja vršio tu komednju. Ona je tako mila; ali ja i ti se nećemo obmanjivati. U ovo, eto, verujem - reče, i stežući staklence suvom rukom počeo disati nad njim.

U osam časova uveče Ljevin je sa ženom pio čaj u svojoj sobi, kad odjednom dotrča zadihana Marija Nikolajevna. Bila je bleđa, a usne joj drhtahu.

- Umire! - prošaputa. - Bojim se, sad će umreti.

Oboje potrčase tamo. Podigavši se, bolesnik je sedeo na krevetu nalakćen, sagnuo dugačka leđa i oborio nisko glavu.

- Šta osećaš? - upita Ljevin šapatom posle ćutanja.

- Osećam da polazim - izgovori teško, ali sa izvanrednom određenosti, lagano izvlačeći iz sebe reči. Nije dizao glavu, samo upravljao oči gore, ali ne dopirući pogledom do lica bratova. - Kaća, izađi napolje! - reče.

Ljevin skoči i zapovedničkim šapatom prinudi ženu da izađe.

- Polazim - reče bolesnik opet.

- Po čemu znaš? - reče Ljevin tek da nešto kaže.

- Po tome što polazim - kao da mu se dopada taj izraz, ponovi ga on. - Kraj.

Marija Nikolajevna mu priđe.

- Bolje ležite, lakše vam je - reče ona.

- Skoro ću ležati - tiho progovori - mrtav - reče to podrugljivo i ljutito; - hajde, namestite me, kad baš hoćete.

Ljevin namesti brata na leđa, sede pored njega, i ne dišući gledaše u

njegovo lice. Samrtnik je ležao zatvorenih očiju, ali na čelu njegovu pokatkad igrahu mišići, kao u čoveka koji duboko i napregnuto misli. Ljevin je i nehotice mislio zajedno s njim o onome što se sad u njemu događa, ali uza sva naprezanja misli, da bi išao zajedno s njim, on je video, po izrazu mirnog, strogog lica i igranju mišića iznad obrva, da samrtniku sve više i više postaje jasno ono što još uvek ostaje tamno Ljevinu.

- Da, da, tako, tako, - s prekidima izgovaraše samrtnik. - Stanite, stanite. - Opet počuta. - Tako! - odjednom mirno oteže, kao da se za njega sve razrešilo. - O, Gospode! - progovori i teško uzdahnu.

Marija Nikolajevna opipa mu noge. - Sve su hladnije – prošaputa.

* * * * *

Dugo, vrlo dugo, kako se činilo Ljevinu, bolesnik je ležao nepomično. Ali još neprestano bio živ, i katkad uzdisao. Ljevin već posusta od naprezanja misli. Osećao je: uza sve napore misli ne može da shvati ono što je bilo tako. Osećao je da se već odavno odmakao od samrtnika. Nije više mogao da misli o samom pitanju smrti, ali su mu nehotice dolazile u glavu misli o tom šta će sad, ovoga časa, imati da radi: da mu zatvori oči, da ga oblači, da poručuje sanduk. I čudnovato, osećao se potpuno hladan; nije osećao ni žalost, ni gubitak, a još manje tugu za bratom. Ako je još nešto osećao prema bratu, onda je to pre bila zavist zbog onog znanja koje samrtnik sad ima, a koje on ne može da ima.

Dugo je još tako sedeo kraj brata, očekujući neprestano kraj. Ali kraj nije dolazio. Vrata se otvoriše i pojavi se Kiti. Ljevin ustade da je zadrži. A u koji mah ustade, ču kretanje samrtnika.

- Ne idi - reče Nikolaj i pruži ruku. Ljevin mu pruži svoju, i srdito mahnu na ženu da ide.

Držeći samrtnikovu ruku u svojoj ruci Ljevin presede pola sata, sat, dva sata. Sad više nije mislio o smrti. Mislio je: šta li radi Kiti? Ko stanuje u susednoj sobi? Ima li doktor svoju vlastitu kuću? Prohte mu se da jede i da spava. Pažljivo izvuče ruku i opipa bratu noge. Noge behu hladne, ali bolesnik je disao. Ljevin htede opet da iziđe, na prstima, ali se bolesnik pokrenu i reče: »ne idi«.

* * * * *

Svanulo je; bolesnikovo stanje bilo je isto. Ljevin oslobodi ruku, i ne gledajući smrtnika ode u svoju sobu i zaspao. Kad se probudio, umesto izveštaja da je brat umro, što je očekivao, on saznade da se bolesnik vratio u jedno ranije stanje. Opet je počeo da sedi, da kašlje, počeo je opet da jede, da govori, prestao govoriti o smrti, opet počeo izražavati nadu na ozdravljenje, i postao još razdražljiviji i sumorniji nego pre. Niko, ni brat, ni Kiti, nije mogao da ga umiri. Na sve se ljutio, svima je govorio neprijatnosti, sve je koreo za svoje muke, i tražio da mu se dovede čuveni doktor iz Moskve. Na sva pitanja o tome kako se oseća, odgovarao je podjednako sa izrazom mržnje i ukora: »mučim se užasno, neizdržljivo!«

Bolesnik se mučio više i više, a osobito zbog rana od ležanja, koje se već više nisu dale zalečivati; i sve se više i više ljutio na one što ga okružavahu, koreo ih za sve, osobito zato što mu ne dovode doktora iz Moskve. Kiti se na razne načine staraše da mu pomogne i da ga umiri; ali sve beše uzalud, i Ljevin je video da je i ona već izmučena i fizički i moralno, mada to nije priznavala. Ono osećanje smrti koje je kod sviju njih izazvao bio njegov oproštaj sa životom one noći kad je pozvao brata, beše razrušeno. Svi su znali da će on neminovno i skoro umreti, da je već upola mrtav. Svi su samo jedno želeli - da umre što pre. Ali svi su, nekako krišom, davali mu iz bočica lekove, tražili nove lekove i doktora, i varali i njega i sebe, i jedni druge. Sve je to bilo laž, gadna, uvredljiva i podrugljiva laž. I tu laž Ljevin je, kako po osobinama svoga karaktera, tako i stoga što je najviše voleo umirućeg brata, tu je laž Ljevin neobično bolno osećao.

Ljevina je odavno zanimala misao o izmirenju braće, makar pred samu smrt, i pisao je bratu Sergiju Ivanoviču; a kad dobi od njega odgovor, pročita to pismo bolesniku. Sergije Ivanovič je pisao da ne može lično doći; ali je u dirljivim izrazima molio brata za oprostjenje.

Bolesnik ne reče ništa.

- Šta da mu pišem? - upita Ljevin. Nadam se da se ne ljutiš na njega.

- Ne, ni najmanje! - ljutito odgovori Nikolaj na to pitanje. - Piši mu da mi pošalje doktora.

Prodoše još tri mučna dana; bolesnik je neprestano bio u istom stanju. Svi koji bi ga videli, želeli su njegovu smrt: i gostionički lakeji, i gostioničar, i svi putnici, i doktor, i Marija Nikolajevna, i Ljevin, i Kiti. Samo bolesnik nije izražavao to osećanje, naprotiv, ljutio se što mu ne dovode doktora, uzimao i dalje lekove i govorio o životu. Vrlo retko, kad bi ga opijum prinudio da za trenutak zaboravi neprekidne muke, on bi kroz polusan govorio ono što je u njegovoj duši bilo jače nego u duši sviju drugih: »Ah, kad bi se jednom

svršilo!« Ili: »Kad će se ovo svršiti?« Povećavajući se postepeno, muke su vršile svoj posao i pripremale ga za smrt. Nije bilo položaja u kojem se ne bi mučio; nije bilo jednog minuta zanosa; nije bilo mesta, ni uda na telu koji ga ne bi bolelo i mučio. Same uspomene, utisci i misli toga tela izazivali su u njemu istu odvratnost koju i samo telo. Izgled drugih ljudi, njihove reči, svoje lične uspomene, sve je to bilo za njega samo mučno i nesnosno. Svi koji ga okružavahu osećahu to, i sasvim nesvesno ne dopuštahu sebi ni slobodne pokrete, ni razgovore, ni izražavanje svojih želja. Sav se život bolesnika slivao u jedno osećanje patnje, i u želju da se nje izbavi.

U njemu se očividno vršio onaj prelom koji će ga prinuditi da pogleda na smrt kao na zadovoljenje njegovih želja, kao na sreću. Pređe, svaka zasebna želja, izazvana patnjom ili lišavanjem, kao glad, umor, žeđ, zadovoljavana je funkcijom tela koja je pružala nasladu; ali sad lišavanje i patnja nisu više dobijali zadovoljenja, a sam pokušaj zadovoljenja izazivao je nove patnje. I zato su se sve želje slivale u jednu želju - izbaviti se od svih muka i njihovog izvora, od tela. Ali bolesnik nije imao reči da izrazi ovu želju za oslobođenjem, i zato nije ni govorio o tome, nego je po navici tražio zadovoljenje želja koje sad već više nisu mogle biti ispunjene.

»Okrenite me na drugu stranu«, govorio je, i odmah zatim tražio da ga nameste kao što je i pre ležao. - »Dajte mi supe. Nosite je. - Pričajte štogod, što ćutite.« A čim bi počeli govoriti, on zatvara oči i izražava umor, ravnodušnost i odvratnost.

Desetog dana posle dolaska u gubernijski grad Kiti se pobole. Dobi glavobolju, dođe povraćanje, i celo jutro nije mogla ustati sa postelje.

Doktor objasni da bolest dolazi od umora i uzbuđenja, i preporuči duševni mir.

Posle ručka Kiti ipak ustade, i pođe, kao uvek, s radom ka bolesniku. On je strogo pogleda kad je ušla, i prezrivo se osmehnu, kad mu reče da je bila bolesna. Toga dana bolesnik se neprestano išmrkavao i žalosno ječao.

- Kako se osećate? - upita ga Kiti.
- Gore - s mukom izgovori on. - Bolovi!
- Gde vas boli?
- Svugde.

- Pazite, danas će umreti - reče Marija Nikolajevna šapatom, ali tako da ju je bolesnik, vrlo osetljiv, kako je Ljevin uočio, morao čuti. Ljevin izusti *pst* i obazre se na bolesnika. Nikolaj je sve čuo; ali Marijine reči ne proizvedoše na njega nikakav utisak. Pogled mu ostajaše sve isti, prekoran i napregnut.

- Po čemu mislite? - upita je Ljevin kad ona za njim iziđe u hodnik.

- Počeo je da se čupa - reče Marija Nikolajevna.

- Kako da se čupa?

- Evo ovako - reče ona trzajući oko sebe bore svoje vunene haljine. Zaista, i Ljevin je uočio da bolesnik celoga dana nešto hvata i kao hoće da svuče sa sebe.

Predskazanje Marije Nikolajevne bilo je tačno. Pred večer, bolesnik već nije mogao da diže ruke, i samo je gledao preda se ne menjajući pažljivo usredsređeni izraz pogleda. Čak i onda kad bi se brat i Kiti naginjali nad njim tako da ih je mogao videti, on je isto tako gledao. Kiti posla po sveštenika da mu čita predsmrtnu molitvu.

Dok je sveštenik čitao predsmrtnu molitvu, samrtnik nije pokazivao nikakvog znaka života; oči mu behu zatvorene. Ljevin, Kiti i Marija Nikolajevna stajahu kraj postelje. Još sveštenik nije svršio molitvu, a bolesnik se proteže, uzdahnu i otvori oči. Sveštenik, pošto svrši molitvu, taknu krstom njegovo hladno čelo, zahim lagano zavi krst u epitrahilj, i postojavši đutke oko dva minuta, dodirnu hladnu i beskrvnu ogromnu ruku.

- Svršio je - reče sveštenik i htjede da se odmakne, ali se odjednom pokrenuše slepljeni brkovi samrtnikovi, i u tššši se jasno začuše iz dubine grudi određeni, oštri zvuci;

- Ne sasvim... Skoro će.

Kroz jedan minut, lice zasija, ispod brkova izbi osmejak. Okupljene žene počеше brižljivo opreмати pokojnika.

Izgled bratov i blizina smrti obnoviše u Ljevinovoj duši osećanje užasa pred neobjašnjivošću, i u isto vreme pred blizinom i neizbežnošću smrti, koje ga beše obuzelo onog jesenjeg večera kad mu je brat dolazio. To osećanje beše sad još jače nego pre; još manje nego pre je Ljevin bio sposoban da shvati smisao smrti, i još strašnija mu se činjaše njena neizbežnost; ali sada, zahvaljujući ženinoj blizini, to ga osećanje nije dovodilo do očajanja: bez obzira na smrt, osećao je potrebu da živi i da voli. Osećao je da ga ljubav spasava od očajanja, i da ta ljubav, zbog očajanja koje mu je grozilo, postaje tim jača i čistija.

Još pred njegovim očima nije uspela da se dovrši jedna tajna, tajna smrti, ostavši nerazrešiva, kad poniče druga, takođe nerazrešiva tajna, ali ko ja je pozivala u ljubav i u život.

Doktor potvrdi svoje pretpostavke odnosno Kiti. Njena slabost bila je trudnoća.

XXI

Od trenutka kad je Aleksije Aleksandrovič iz objašnjenja sa knjeginjom Betsi i sa Stepanom Arkadijevičem saznao da se od njega traži samo to da ostavi na miru svoju ženu, ne dosađujući joj svojim prisustvom, i da Ana sama to želi, on se oseti tako izgubljenim, da sam nije mogao ništa više da rešava, nije znao šta sad hoće, i predavši se u ruke onih koji su se sa zadovoljstvom bavili njegovim stvarima, na sve je samo odgovarao pristankom. Tek kad Ana već beše otišla iz njegove kuće, i kad Engleskinja posla da ga pita treba li ona da ruča s njim, ili odelito, on prvi put jasno pojmi svoj položaj i užasnu se.

Najteže je u ovom položaju bilo to što on nikako nije mogao da spoji i pomiri svoju prošlost sa ovim što je sad nastalo. Ona prošlost, kad je srećno živio sa ženom, nije ga bunila. Prelaz od te prošlosti ka saznanju i nevernosti ženinoj, on je već mučenički preživio; to stanje mu je bilo teško, ali i pojmljivo. Da je Ana otišla od njega onda kad mu je izjavila da mu je neverna, on bi bio uvređen i nesrećan, ali ne bi bio u ovom bezizlaznom i nerazumljivom položaju u kakvom se sad osećao. Sad, nikako nije mogao da pomiri svoj skorašnji oproštaj, svoju nežnost, svoju ljubav prema bolesnoj ženi i tuđem detetu, sa onim što je nastalo, to jest s tim da se sada, kao u nagradu za sve ono, našao usamljen, osramoćen, ismejan, nikome potreban i od svijeta prezren.

Prva dva dana posle Anina odlaska Aleksije Aleksandrovič je primao molioce, šefa kabineta, išao u kancelariju, dolazio u trpezariju na ručak - kao i obično. Ne dajući sebi računa zašto to radi, on je za ta dva dana sve sile svoje duše naprezao samo zato da bi mogao imati miran, čak i ravnodušan izgled. Odgovarajući na pitanja šta da rade sa stvarima i sobama Ane Arkadijevne, usiljavao se što je više mogao da ima izgled čoveka za koga taj događaj nije nešto nepredviđeno, i nema u sebi ništa što bi se izdvajalo iz niza običnih događaja; i postizavao je svoju svrhu: niko nije mogao opaziti na njemu znake očajanja. Ali drugoga dana po njenom odlasku, kad mu Kornej predade račun od modiskinje koji je Ana zaboravila da plati, i kad javi da je

tu i sam pomoćnik, Aleksije Aleksandrovič naredi da ga puste unutra.

- Oprostite, ekselencijo, što se usuđujem da vas uznemirim. Ako zapovedate da se obratim njenoj ekselenciji, da li biste mi izvoleli saopštiti njenu adresu?

Aleksije Apeksandrovič se zamisli, kako se učini pomoćniku, i odjednom, okrenuvši se, sede za sto. Naslonio je glavu na ruke, dugo sedeo u tom položaju; nekoliko puta je pokušavao da govori, i zaustavljao se.

Pojmivši gospodinova osećanja Kornej zamoli pomoćnika da dođe drugi put. Ostavši opet sam, Aleksije Aleksandrovič razumede da više ne može izdržati ulogu čvrstine i mirnoće. Naredi da se vrate karuce koje su ga čekale, zapovedi da nikoga ne primaju, i ne iziđe da ruča.

Osećao je da neće moći izdržati opšti pritisak prezira i jarosti, što je jasno video na licu i ovog pomoćnika, i Korneja, i svakog bez izuzetka koga je sretao za ova dva dana. Osećao je da ne može otkloniti od sebe mržnju ljudi, zato što ta mržnja nije dolazila otuda što bi on bio rđav tada bi se mogao postarati da bude bolji, nego otuda što je sramno i odvratno nesrećan.

Znao je da će ljudi, baš zato što je srce njegovo iskidano, biti prema njemu nemilosrdni. Osećao je da će ga ljudi uništiti, kao što psi dave izmučenoga psa koji skiči od bolova. Znao je da je jedini spas od ljudi - sakriti od njih svoje rane; i on je to dva dana nesvesno i pokušavao da radi, ali sad se evo osetio nemoćan da nastavi tu neravnu borbu.

Njegovo očajanje pojačavalo se još i svešću da je potpuno usamljen u svome jadu. Ne samo u Petrogradu, nego nigde nije bilo čoveka kome bi mogao iskazati sve što oseća, koji bi ga požalio, ne kao višeg činovnika, ne kao člana društva, već kao čoveka-paćenika; nigde nije imao takvog čoveka.

Aleksije Aleksandrovič je odrastao kao siroče. Bilo ih je dva brata. Oca nisu ni zapamtili, a mati im je umrla kad je Aleksiju Aleksandroviču bilo deset godina. Imanje im beše maleno. Stric Karenjin, znatan činovnik i nekada ljubimac pokojnog cara, pobrinuo se o njihovom vaspitanju.

Svršivši gimnaziju i univerzitet sa medaljama, Aleksije Aleksandrovič, uz stričevu pripomoć, stupi odmah na put ugledne službene karijere, i od toga se doba odade isključivo službenom častoljublju. Ni u gimnaziji, ni na univerzitetu, ni posle toga u službi, Aleksije Aleksandrovič ni s kim nije stupao u prijateljske odnose. Brat mu je bio po duši najbliži čovek, ali on je služio u ministarstvu spoljnih poslova; živeo uvek u inostranstvu, gde je i umro ubrzo posle ženidbe Aleksija Aleksandroviča.

Za vreme njegovog guvernerstva, Anina tetka, bogata gubernijska

gospođa, upozna ne mladog po godinama čoveka, ali mladog guvernera, sa svojom bratanicom, i postavi ga u takav položaj da je morao ili da devojkę isprosi, ili da ide iz grada. Aleksije Aleksandrovič se dugo kolebao. Bilo je tačno toliko razloga za korak ženidbe koliko i protiv njega, a nije bilo nekog odlučnog povoda koji bi ga prinudio da izneveri svoje pravilo: uzdržati se dok ima sumnji; ali tetka Anina dade mu na znanje, preko poznanika, da je on već kompromitovao devojkę, i da ga čast obavezuje da je zaprosi. On je isprosi; i zatim pokloni i verenici i ženi ono osećanje za koje je bio sposoban.

Odanost koju on osećao prema Ani isključila je iz njegove duše i poslednje potrebe srdačnih odnosa prema ljudima. Otada, od sviju njegovih poznanika više mu nijedan ne beše blizak. Ostalo je mnogo od onoga što se zove veza, ali ne prijateljskih odnosa. Aleksije Aleksandrovič imao je mnogo poznanika koje je mogao pozvati na ručak, zamoliti za učešće u poslu koji ga je zanimao, zamoliti za protekciju kakvom molio; poznanika s kojima je mogao iskreno i otvoreno pretresati rad drugih lica i najviše uprave; ali odnosi prema tim poznanicima bili su svedeni u jednu običajem i navikom čvrsto određenu oblast, iz koje se nije moglo izići. Imao je jednoga druga sa univerziteta s kojim se docnije zbližio, i s kojim bi mogao govoriti o ličnom svom jadu, ali taj je drug bio nadzornik u udaljenom školskom okrugu. Od lica koja su bila u Petrogradu, najbliži i najmoćniji za njega bili su šef kabineta i doktor.

Mihailo Vasiljevič Sljuđin, šef kabineta, bio je jednostavan, pametan, dobar i moralan čovek, i Aleksije Aleksandrovič osećao je da je šef lično dobro raspoložen prema njemu; ali njihov petogodišnji rad postavio je između njih pregradu i onemogućio srdačne odnose.

Potpisavši sve hartije, Aleksije Aleksandrovič je dugo ćutao, pogledao u Mihaila Vasiljeviča, i nekoliko puta pokušavao da govori, ali ne mogaše da otpočne razgovor. Bio je već pripremio rečenicu: »jeste li čuli za moju nesreću?« Ali ispade tako da reče, kao i obično: »Dakle, vi ćete mi to spremiti«, i s tim ga otpusti.

Drugi čovek bio je doktor, koji je takođe bio dobro raspoložen prema njemu; ali, odavno već oni su ćutljivim pristankom priznali uzajamno da su obojica pretrpani poslovima, i da se obojici uvek žuri.

O svojim prijateljicama, i prvoj od njih, grofici Lidiji Ivanovnoj, Aleksije Aleksandrovič nije ni mislio. Sve žene, prosto kao žene, bile su za njega strašne, odbijale ga.

XXII

Aleksije Aleksandrovič je zaboravio groficu Lidiju Ivanovnu, ali ona nije njega zaboravila. U najtežem trenutku usamljenog njegovog očajanja ona dođe, i bez prijave uđe u njegov kabinet. Zateče ga u položaju u kojem je sedeo, sa glavom naslonjenom na obe ruke.

- *J'ai forcé la consigne*^[152] - reče ona ulazeći brzim koracima i teško dišući od uzbuđenja i brzog hoda. - Sve sam čula! Aleksije Aleksandroviču! Prijatelju moj! - nastavi ona stežući obema rukama njegovu ruku i gledajući mu u oči svojim lepim zamišljenim očima.

Aleksije Aleksandrovič ustade iamršteno, oslobodi svoju ruku i primače joj stolicu.

- Je li po volji da sedite, grofice? Ne primam zato što sam bolestan, grofice - reče on i usne mu zadrhtaše.

- Prijatelju! - ponovi grofica Lidija Ivanovna ne spuštajući s njega očiju, i odjednom se unutrašnji krajevi njenih obrva podigoše i obrazovaše trougao na čelu, a njeno ružno žuto lice postade još ružnije; ali Aleksije Aleksandrovač oseti da ga ona žali i da je gotova da zaplače. I obuze ga nežnost, dohvati njenu punačku meku ruku i poče je ljubiti.

- Prijatelju! - reče ona od uzbuđenja isprekidanim glasom. - Ne treba se predavati tuzi. Vaša je nesreća velika, ali vi morate naći utehe.

- Ja sam razbijen, ubijen, ja više nisam čovek! - reče Aleksije Aleksandrovič puštajući njenu ruku ali gledajući i dalje u njene oči, pune suza. - Moj položaj je strašan zato što ne nalazim nigde oslonca, čak ni u samom sebi.

- Vi ćete naći oslonca; tražite ga, ali ne u meni, mada vas molim da verujete u moje prijateljstvo - reče ona sa uzdahom. - Naš je oslonac ljubav, ona ljubav koju nam je On zaveštao. Njegovo je breme lako - reče ona s onim oduševljenim pogledom koji je Aleksije Aleksandrovič tako dobro poznao. - On će vas podržati i pomoći će vam.

Iako se u ovim rečima krila nežnost prema svojim vlastitim visokim osećanjima, i ono novo, oduševljeno, odskora u Petrogradu rasprostranjeno mističko raspoloženje koje se Aleksiju Aleksandroviču činilo izlišnim - ipak mu je bilo prijatno da to sada sluša.

- Ja sam slab. Uništen. Ništa nisam predvideo, i sad ništa ne razumem.

- Prijatelju! - ponovi Lidija Ivanovna.

- Ne, ne žalim ja za onim čega sada nema, ne! - nastavi Aleksije Aleksandrovič. - Ali ne mogu da se ne stidim pred ljudima zbog ovog položaja u kojem se nalazim. To je rđavo, ali ne mogu, ne mogu drukčije.

- Onaj visoki akt praštanja kojim se svi oduševljavaju, niste ga izvršili vi, nego On, koji stanuje u vašem srcu - reče grofica Lidija Ivanovna oduševljeno podižući oči - i zato se ne možete stideti svoga postupka.

Aleksije Aleksandrovič se natmuri i ukrstivši ruke počeo pucati prstima.

- Treba znati sve pojedinosti - reče on tankim glasom. - Čovečja moć ima svoje granice, i ja sam došao do svojih. Ceo dan sam danas morao da pravim raspored, raspored u kući, što proističe (on udari glasom na reč proističe) iz mog novog, usamljenog položaja. Posluga, guvernanta, računari... Ta mala vatra me je spalila, nisam bio u stanju da izdržim. Za ručkom... juče, umalo nisam otišao od stola. Nisam mogao da podnesem poglede mog sina. On me nije pitao šta sve ovo znači, ali je hteo da pita, i ja nisam mogao da izdržim te poglede. Sin moj se bojao da gleda u mene; ali, nije samo to... - Aleksije Aleksandrovič htede da pomene račun koji su mu podneli, no glas mu zadrhta i on zastade. Toga računa na plavoj hartiji, za šešir i trake, nije mogao da se seti bez sažaljenja prema samom sebi.

- Ja razumem, prijatelju, - reče grofica Lidija Ivanovna. - Ja sve razumem. Pomoć i utehu u meni nećete naći, ali ja sam ipak došla zato da vam pomognem, ako mogu. Kad bih mogla da skinem s vas sve te sitne brige koje vas ponižavaju... Ja razumem da je tu potrebna ženska reč, ženska naredba. Poveravate li sve to meni?

Aleksije Aleksandrovič ćutke i zahvalno steže njenu ruku.

- Mi ćemo se zajedno starati o Serjoži. Ja nisam jaka u praktičnim poslovima. Ali ću se latiti toga, biću vaša ekonomka. Ne zahvaljujte mi. Ja to ne činim sama...

- Ne mogu da vam ne zahvaljujem.

- Ali, prijatelju moj, ne podajte se osećanju o kojem ste govorili - da se stidite onoga što je najuzvišenije za jednoga hrišćanina: ko se unizi, taj će se uzvisiti. I meni nemate za šta da zahvaljujete. Treba zahvaliti Njemu i Njega

moliti za pomoć. Samo ćemo u Njemu naći mir, utehu, spasenje i ljubav - reče ona, i podignuvši oči gore poče, kako se, po njenom ćutanju, učini Aleksiju Aleksandroviču, poče se moliti bogu.

Aleksije Aleksandrovič je slušao sada; oni njeni izrazi koji mu pre behu neprijatni, ili mu se činjahu izlišni, sad izgledahu prirodni i ugešni. Aleksije Aleksandrovič nije voleo taj novi oduševljeni pravac. On je bio čovek koji veruje, ali religijom se interesovao poglavito u političkom smislu; i ovo novo učenje, koje je dopuštalo nova tumačenja, baš zato što je otvaralo vrata prepirci i analizi, beše mu u principu neprijatno. Ranije se prema tom novom učenju držao hladno i čak neprijateljski, i nikad se nije prepirao s groficom Lidijom Ivanovnom, koja se zanosila njime, već je brižljivo, ćutanjem, obilazio njena izazivanja. Sad prvi put, sa zadovoljstvom je slušao njene reči i nije ih u duši poricao.

- Veoma, veoma sam vam zahvalan i za dela i za vaše reči - reče, kad ona svrši molitvu.

Grofica Lidija Ivanovna još jedanput steže obe ruke svoga prijatelja.

- Sad pristupam poslu - reče ona s osmejkom, počuta i brisaše s lica ostatke suza. - Idem Serjoži. Samo ću se u krajnjem slučaju obraćati vama. - I ona ustade i iziđe.

Grofica Lidija Ivanovna ode u odeljenje Serjožino, i tamo, polivajući suzama obraze uplašenog dečka, reče mu da je njegov otac svetac, a mati da mu je umrla.

Grofica Lidija Ivanovna ispuni svoje obećanje. Uze na sebe zaista sve brige oko uređenja i vođenja poslova u kući Aleksija Aleksandroviča. Ali, nije se prebacila kad je kazala da nije jaka u praktičnim poslovima. Sve njene rasporede i naredbe trebalo je menjati, jer su bili neizvodljivi; a menjao ih je Kornej, sobar Aleksija Aleksandroviča, koji je sad, neprimetno za sve, vodio celu kuću Karenjinovu, i mirno i obazrivo, za vreme gospodinova oblačenja, izveštavao ga o svemu što je bilo potrebno. Ali pomoć Lidije Ivanovne bila je ipak vrlo stvarna: ona pruži Aleksiju Aleksandroviču moralni oslonac, kad on jasno vide ljubav i poštovanje njeno prema njemu; a osobito time što ga je, kako je ona utešno za sebe mislila, gotovo obratila u hrišćanstvo, to jest, od ravnodušnog i lenjo verujućeg čoveka napravila vatrenog i čvrstog pristalicu novog objašnjenja hrišćanskog učenja koje se u poslednje vreme rasprostrlo u Petrogradu. Aleksiju Aleksandroviču nije bilo teško da poveruje u to objašnjenje. Aleksije Aleksandrovič, isto tako kao i Lidija Ivanovna, i drugi ljudi njihovih pogleda, bio je potpuno lišen duboke uobrazilje, one duševne osobine pomoću koje predstave, izazvane uobraziljom, postaju tako stvarne

da zahtevaju saglasnost s drugim predstavama i sa stvarnošću. On nije video ništa nemoguće i neskladno u predstavi o tome da smrt, koja postoji za one što ne veruju, za njega ne postoji; i da, pošto on ima punu veru - a meru te punoće sam presuđuje - onda nema ni greha u duši, i već ovde na zemlji uživa potpuno spasenje.

Doduše, lakoću i pogrešnost ove predstave o svojoj veri Aleksije Aleksandrovič je mutno osećao; i znao da je osećao veću sreću kada se, ne misleći nimalo o tome da je njegovo praštanje Ani bilo dejstvo više sile, predavao tome neposrednom osećanju, nego kada, kao sad, svakog minuta misli da u njegovoj duši živi Hristos, i da, potpisujući akta, vrši volju Njegovu. Ali Aleksiju Aleksandroviču je trebalo da tako misli; njemu je bilo potrebno da u svome uniženju ima makar i izmišljenu visinu sa koje će moći, prezren od sviju, prezirati druge; i zato se pridržavao kao pravog spasenja - svoga lažnog spasenja.

XXIII

Grofica Lidija Ivanovna, kao vrlo mlada i oduševljena devojka, udala se za bogatog, dobrodušnog i vrlo razvratnog veseljaka. Mesec dana docnije muž ju je ostavio; na njena oduševljena uveravanja o nežnosti, odgovarao je samo podsmehom, i čak neprijateljstvom; ljudi, koji su poznavali i dobro srce grofovo, a ne utvrđujući nikakve nedostatke u oduševljenoj Lidiji, nikako nisu mogli to sebi da objasne. Otada, njih dvoje, mada nisu bili u razvodu, živeli su zasebno; i kada god bi se muž sreo sa ženom, isticao je prema njoj stalno zajedljiv podsmeh, čiji se uzrok nije dao shvatiti.

Grofica Lidija Ivanovna odavno je prestala da voli svog muža, ali nikada nije prestajala biti u ponekog zaljubljena. Bivala je zaljubljena u nekoliko njih odjedanput, i u muškarce i u žene; bivala je zaljubljena gotovo u sve ljude koji su se čim bilo osobito isticali. Bila je zaljubljena u sve nove princeze i prinčeve koji su stupali u srodstvo sa carskom porodicom; bila je zaljubljena u jednog mitropolita, jednog vikarnog episkopa, i jednog sveštenika. Bila je zaljubljena u jednog novinara, u tri Slovena, u Komisarova^[153], u jednog ministra, jednog doktora, jednog engleskog misionara i u Karenjina.

Sve ove ljubavi, čas slabije čas jače, nisu joj smetale da održava vrlo rasprostranjene i složene dvorske i svetske veze. Ali od onoga časa kad je, posle nesreće koja zadesi Karenjina, njega uzela pod svoju osobitu zaštitu; od onog časa kad se počela brinuti o blagostanju Karenjinove kuće, ona oseti da sve ostale ljubavi nisu prave, i da je istinski zaljubljena samo u Karenjina. Osećanje koje je sad gajila prema njemu činilo joj se jače od svih predašnjih osećanja. Analizirajući svoje osećanje i poredeći ga sa predašnjima, ona je jasno videla da u Komisarova ne bi bila zaljubljena da nije spasao život caru; ne bi bila zaljubljena u Ristić-Kudžickog^[154] da nije bilo slovenskog pitanja; ali Karenjina da je volela zbog njega samog, volela njegovu uzvišenu neshvatljivu dušu, njegov tanak i njoj simpatični glas sa otegnutim intonacijama, njegov zamoren pogled, njegov karakter, i meke bele ruke sa nabreklih žilama. Ne samo da se radovala susretu s njim, nego je na

njegovom licu tražila znake utiska koji je proizvodila na nj. Želela je da mu se dopada ne samo rečima, nego i celom svojom pojavom. Sada, zbog njega, zanimala se toaletom više nego ikada dotle. Sanjarila je: šta bi bilo kad ona ne bi bila udata, i kad bi on bio slobodan. I crvenela je od uzbuđenja kad bi on ulazio u sobu, i nije mogla uzdržati osmejaka ushićenja kad bi joj on govorio nešto prijatno.

Već nekoliko dana grofica Lidija Ivanovna je u velikom uzbuđenju. Doznala je da je Ana s Vronskim u Petrogradu. Trebalo je spasti Aleksija Aleksandroviča od sastanka sa njom, trebalo ga je spasti čak i od toga da dozna da se ta užasna žena nalazi u istom gradu s njim, i da se on svakog trenutka može sresti s njom.

Lidija Ivanovna razbirla je, preko svojih poznanika, o svemu što su namerili da čine ovi odvratni ljudi, kako je ona nazivala Anu i Vronskog, i starala se da tih dana upravlja svima kretanjima svoga prijatelja tako da se on ne bi našao s njima. Mladi ađutant, prijatelj Vronskog, preko koga je dobijala sve izveštaje, a koji se nadao da preko grofice Lidije Ivanovne dobije koncesiju, reče joj da su Vronski i Ana posvršavali svoje poslove i da sutra putuju. Lidija Ivanovna počeo da se smiruje, kad joj idućeg jutra doneše pismice, i ona poznađe rukopis s užasom. Rukopis je bio Ane Karenjine. Omot beše od čvrste kao kora debele hartije; na duguljastoj žutoj hartiji stajao je ogroman monogram, a od pisma se osećao divan miris.

- Ko je doneo?

- Kurir iz hotela.

Grofica Lidija Ivanovna nije mogla da sedne i da pročita pismo. Usled uzbuđenja dobi nastup sipnje od koje je patila. Kad se umiri, pročita sledeće na francuskom.

»*Madame la Comtesse*,^[155] hrišćanska osećanja koja ispunjavaju vaše srce daju mi, ja osećam, neoprostivu smelost da vam pišem. Ja sam nesrećna zbog rastanka sa sinom. Molim za dopuštenje da ga vidim jedanput pred moj odlazak. Oprostite mi što vas podsećam na sebe. Obraćam se vama, a ne Aleksiju Aleksandroviču, samo zato što neću da mučim toga velikodušnog čoveka uspomnom na sebe. Znajući za vaše prijateljstvo prema njemu, mislim, vi ćete me razumeti. Hoćete li poslati Serjožu k meni, ili da ja dođem tamo u određeni čas, ili ćete me izvestiti kad u gde ga mogu videti van kuće? Ja ne pretpostavljam otkaz, jer znam velikodušnost onoga od koga to zavisi. Vi ne možete zamisliti žudnju koju osećam da ga vidim, te prema tome ne možete zamisliti ni zahvalnost koju će meni izazvati vaša pomoć.

Ana.«

Sve je u ovom pismu naljutilo groficu Lidiju Ivanovnu: sadržaj, i nagoveštaj o velikodušnosti, a osobito, kako joj učini, odrešiti ton.

- Reci da odgovora neće biti - reče grofica Lidija Ivanovna, i odmah, otvorivši bivar^[156] napisa pismo Aleksiju Aleksandroviču: da se nada da će ga videti posle dvanaest časova u dvoru na čestitanju.

»Potrebno je da govorim s vama o važnoj i žalosnoj stvari. Tamo ćemo se dogovoriti gde. Najbolje će biti kod mene, gde ću narediti da se spremi vaš čaj. Neophodno je. On daje krst, ali On daje u snagu«, dodade ona, da bi ga malo pripremila.

Grofica Lidija Ivanovna pisala je običio po dva-tri pisamceta dnevno Aleksiju Aleksandroviču. Ona je volela ovaj način opštenja s njim - bilo je u tom elegancije i tajanstvenosti, čega nije bilo u njenim ličnim odnosima.

XXIV

Čestitanje se svršilo. Sretajući se pri odlasku, ljudi su razgovarali o poslednjim dnevnim novostima, odlikovanjima i premeštajima znatnih činovnika.

- Da je nekako groficu Mariju Borisovnu - u vojno ministarstvo, a za načelnika štaba kneginju Vatkovsku - govorio je sedi starčić u mundiru zlatom izvezenom obraćajući se visokoj lepotici, dvorskoj dami, koja se raspitivala o premeštajima.

- A mene za ađutanta - odgovori dvorska dama smešeći se.

- Za vas već ima postavljenje. Vi ćete u duhovno nadležstvo. A za pomoćnika dobijate Karenjina.

- Dobar dan, kneže! - reče starčić stežući ruku poznaniku koji mu priđe.

- Šta ste o Karenjinu govorili? - reče knez.

- On i Putjatov dobili su Aleksandra Nevskog.

- Ja sam mislio da ga on već ima.

- Ne. Pogledajte ga samo - reče starčić pokazajući izvezenim šeširom na Karenjina u dvorskom mundiru, sa novom crvenom lentom preko ramena, gde stoji na vratima dvorane sa jednim uplivnim članom državnog saveta. - Srećan i zadovoljan kao nov groš! - dodade on zaustavljajući se da bi se rukovao sa lepim i atletski razvijenim komornikom.

- Ne, ostareo je - reče komornik.

- Od briga. Neprestano sastavlja projekte. I neće ostaviti onog tamo jadnika dok mu ne izloži sve tačku po tačku.

- Kako ostareo? *Il fait des passions.*^[157] Ja mislim da je grofica Lidija Ivanovna ljubomorna na njegovu ženu.

- Šta! Molim da o grofici Lidiji Ivanovnoj ne govorite ništa rđavo.

- Pa zar je to rđavo, što je zaljubljena u Karenjina?

- Da li je istina da je Karenjina ovde?

- To jest, ne ovde, u dvoru, nego u Petrogradu. Ja sam je juče video sa Vronskim, *bras dessus, bras dessous*^[158] na Morskoj ulici.

- *C'est un homme qui n'a pas*^[159]... - poče komornik, ali zastade, klanjajući se i propuštajući osobu na carske porodice, koja u taj mah prolazaše.

Tako su bez prestanka govorili o Aleksiju Aleksandroviču osuđujući ga i ismevajući ga, dok je on, presekavši put uhvaćenom savetniku, izlagao mu tačku po tačku svoj finansijski projekat.

Gotovo u isto vreme sa ženinim odlaskom desio se Aleksiju Aleksandroviču i najteži po jednog činovnika događaj - prekid njegovog postepenog napredovanja u službi. Taj prekid se izvršio, i svi su to jasno videli, ali Aleksije Aleksandrovič još nije bio svestan da je njegova karijera završena. Da li je to došlo usled sukoba sa Stremovom, ili zbog nesreće sa ženom, ili je Aleksije Aleksandrovič prosto došao do granice koja mu je bila predodređena, tek, za svakoga beše jasno da je te godine njegova službena karijera imala da bude završena. On je još zauzimao važan položaj, bio član mnogih komisija i komiteta; ali je bio čovek koji se već sav ispoljio, i od koga se više ništa ne očekuje. Ma šta govorio, ma šta predlagao, slušali su ga kao da je ono što predlaže već odavno poznato, i baš to da nije potrebpo. Ali Aleksije Aleksandrovič nije to osećao, i premda udaljen od neposrednog učešća u državnim poslovima, sad je još jasnije video nedostatke i pogreške u radu drugih, i smatrao za dužnost da ukazuje na sredstva za njihovo popravljjanje. Ubrzo posle rastanka sa ženom on poče pisati svoj prvi nacrt o novom sudu, pored bezbrojnih i nikome ispotrebnih nacrtu za sve grane državne uprave, koje mu je bilo suđeno da napiše.

Aleksije Aleksandrovič ne samo da nije primećivao svoj beznadežni položaj u činovničkom svetu, i ne samo da se nije jedio zbog toga, već je više nego ikad dotle bio zadovoljan svojim radom.

»Oženjeni brinu za svetsko: kako će ugoditi ženi; neženjeni brinu za gospodnje: kako će ugoditi Gospodu«, govori apostol Pavle; Aleksije Aleksandrovič, koji se sad u svima poslovima rukovodio Svetim pismom, često se sećao ovoga teksta. Činilo mu se, otkad je ostao bez žene, da i samim tim projektima bolje služi Gospodu nego pre.

Očigledno nestrpljenje člana državnog saveta koji je želeo da ode od njega, nije nimalo bunilo Aleksija Aleksandroviča; on presta sa izlaganjem tek onda kad savetnik umače od njega koristivši se prolazom jednog člana carske porodice.

Kad ostade sam, Aleksije Aleksandrovič, obori glavu i pribiraše misli, a zatim se rasejano obazre i uputi vratima gde se nadao da će sresti groficu

Lidiju Ivanovnu.

»Kako su svi snažni i zdravi fizički«, pomisli Aleksije Aleksandrovič gledajući u snažnog komornika, sa raščešljanim mirisavim zaliscima, i u crveni vrat, u mundir utegnutoga kneza, pored kojih je morao proći. »Pravo je rečeno da je sve na svetu zlo«, pomisli on još jednom pogledavši popreko u komornikove listove.

Jedva pomičući noge, Aleksije Aleksandrovič, sa običnim izgledom umora i dostojanstva pozdravi gospodu koja su razgovarala o njemu, i gledajući u vrata tražase očima groficu Lidiju Ivanovnu.

- A! Aleksije Aleksandroviču! - reče starčić, pakosno sijajući očima, onog trenutka kad se Karenjin poravna s njim i s hladnim pokretom pognu glavu. - Ja vam još nisam čestitao - reče starčić pokazujući na njegovu novodobivenu lentu.

- Zahvaljujem - odgovori Aleksije Aleksandrovič. - Kako je danas divan dan - dodade on, i po svom običaju osobito udari glasom na reč »divan«.

Da su ga tu ismevali, to je dobro znao, ali on od njih nije ni očekivao ništa drugo osim neprijateljstva; već je bio navikao na to.

Ugledavši žuta, iz korseta izdignuta ramena grofice Lidije Ivanovne, i njene lepe zamišljene oči koje su mamile sebi, Aleksije Aleksandrovič se osmehnu, otkri svoje neuvelo bele zube, i priđe joj.

Toaleta Lidije Ivanovne stajala je velikog truda, kao i sve njene toalete u poslednje vreme. Namera njene toalete bila je sad sasvim suprotna onoj koju je imala pre trideset godina. Tada, želela je da se ukrasi čim bilo, i što više to bolje. Sada, naprotiv, zato što se obavezno kitila neprimamljivo i nesrazmerno godinama svojim i figuri, starala se da suprotnost tih ukrasa prema njenoj spoljašnjosti ne bude odveć užasna. U odnosu prema Aleksiju Aleksandroviču ona je to i postizala, i njemu se činila primamljivom. Ona je bila za njega jedino ostrvo, ne samo dobrog raspoloženja prema njemu, nego i ljubavi, usred mora neprijateljstva i podsmeha koje ga je okružavalo.

Prolazeći kroz redove podrugljivih pogleda on je prirodno težio njenom zaljubljenom pogledu, kao biljka svetlosti.

- Čestitam! - reče mu ona pokazajući očima na lentu.

Uzdržavajući osmeh zadovoljstva on sleže ramenima i zatvori oči, kao da htede reći da ga to ne može veseliti. Grofica Lidija Ivanovna znala je dobro da je to jedna od njegovih glavnih radosti, mada on to nikad neće priznati.

- Kako je naš anđeo? - reče grofica Lidija Ivanovna podrazumevajući Serjožu.

- Ne mogu reći da sam potpuno zadovoljan njime - podižući obrve i otvarajući oči reče Aleksije Aleksandrovič. - Ni Sitnjikov nije zadovoljan. (Sitnjikov je bio pedagog kome je bilo povereno svetsko vaspitanje Serjožino.) Kao što sam vam govorio, postoji u njemu nekakva hladnoća prema onim najglavijim pitanjima koja treba da ganu dušu svakog čoveka i svakog deteta - poče Aleksije Aleksandrovič izlagati svoje misli o jedinom pitanju, osim službe, koje ga je zanimalo, o vaspitanju sina.

Kad se Aleksije Aleksandrovič, uz pomoć Lidije Ivanovne, ponovo vratio životu i radu, oseti da mu je dužnost da poradi na vaspitanju sina koji ostade na njegovim rukama. Pošto se nikad ranije nije bavio pitanjima o vaspitanju, Aleksije Aleksandrovič posveti sad neko vreme teorijskom izučavanju toga predmeta. Pročitavši nekoliko knjiga antropologije, pedagogije i didaktike, Aleksije Aleksandrovič sastavi plan vaspitanja, pozva najboljeg petrogradskog pedagoga radi rukovodstva, i pristupi poslu. I taj ga je posao sad neprestano zanimao.

- Jeste, ali srce? Ja vidim u njemu očevo srce, a sa takvim srcem dete ne može biti rđavo - reče oduševljeno Lidija Ivanovna.

- Da, možebiti... Što se mene tiče, ja činim svoju dužnost. To je sve što ja mogu uraditi.

- Vi ćete doći do mene - reče grofica Lidija Ivanovna posle male poćivke - treba da razgovaramo o žalosnoj po vas stvari. Ja bih sve dala da vas izbavim od izvesnih uspomena, ali drugi ne misle tako. Dobila sam pismo od nje. Ona je ovde, u Petrogradu.

Aleksije Aleksandrovič zadrhta pri pomenu žene, ali se na njegovom licu odmah učvrsti ona mrtva nepomićnost koja je izražavala potpunu nemoć u toj stvari.

- Ja sam to očekivao - reče on.

Grofica Lidija Ivanovna pogleda u njega oduševljeno, i suze ushićenja pred velićinom njegove duše pojaviše se u njenim očima.

XXV

Kad Aleksije Aleksandrovič uđe u mali udoban kabinet grofice Lidije Ivanovne, okićen slikama i starinskim porculanom, domaćica još nije bila tu.

Ona se preoblačila.

Okrugao sto beše zastrt zastiračem i na njemu stajaše kitajski pribor šolja i srebrni čajnik koji se zagrevao špiritusom. Aleksije Aleksandrovič rasejano pogleda bezbrojne poznate portrete koji ukrašavahu kabinet, i sevši za sto otvori Jevanđelje koje ležaše na stolu. Šuštanje svilene groficine haljine skrenu mu pažnju.

- E, sad ćemo mirno sesti - reče grofica Lidija Ivanovna s uznemirenim osmejkom, i žurno prođe između stola i divana – i razgovarati uz naš čaj.

Posle nekoliko uvodnih reči, grofica Lidija Ivanovna, teško dišući i crveneći, predade Aleksiju Aleksandroviču dobiveno pismo.

Pročitavši pismo, on zadugo ćutaše.

- Mislim da nemam pravo da je odbijem - reče bojažljivo, i podignu pogled.

- Dragi prijatelju, vi ni u kome ne vidite zlo.

- Naprotiv, ja vidim zlo u svemu. Ali, da li je pravično...

Na njegovom licu stajala je neodlučnost, i traženje saveta, pomoći i rukovodstva u nepojmljivom za njega poslu.

- Ah - prekide ga grofica Lidija Ivanovna - sve ima svoje granice. Ja razumem nemoral - reče ne baš sasvim iskreno, jer ona nikad nije mogla da razume ono što dovodi žene do nemorala - ali ne razumem surovost, i to prema kome? Prema vama! Kako može da se bavi u onoj varoši gde ste vi? Ne, čovek se uči dok je živ. I ja se eto učim da shvatim vašu uzvišenost i njenu niskost.

- A ko će baciti kamen? - reče Aleksije Aleksandrovič, očevidno zadovoljan svojom ulogom. - Ja sam sve oprostio, i zato je ne mogu lišavati onoga što je za nju potreba ljubavi - ljubav prema sinu...

- A da li je to ljubav, prijatelju? Da li je to iskreno? Recimo, vi ste oprostili, vi praštate... ali, imamo li pravo da utičemo na dušu onog anđela? On je smatra za mrtvu. On se moli za nju, moli boga da joj oprostí grehove... I tako je bolje. A sad odjednom, šta će on pomisliti?

- O tome iisam mislio - reče Aleksije Aleksandrovič očevidno saglašavajući se.

Grofica Lidija Ivanovna pokri lice rukama i počuta. Molila se bogu.

- Ako me pitate za savet - reče, pošto se pomoli bogu i otkri lice - ja vam ne savetujem da to radite. Zar ja ne vidim kako vi stradate, kako je to otvorilo sve vaše rane. Ali, recimo, vi, kao i uvek, i sada zaboravljate sebe. No čemu sve to može odvesti? Novim patnjama za vas, i mukama za dete. Ako je u njoj ostalo još čega čovečnog, ne bi trebalo to da radi. Ne, bez dvoumljenja, ja vam ne savetujem da date dozvolu, i ako mi dopuštate, ja ću je o tome izvestiti.

Aleksije Aleksandrovič pristade, i grofica Lidija Ivanovna napisa sledeće pismo na francuskom:

»Poštovana Gospodo,

Sećanje na vas može kod vašega sina izazvati pitanja na koja se ne može odgovoriti, sem da se u detinju dušu utisne duh osude prema onome što za njega treba da bude svetinja; prema tome, molim vas da otkaz vašega muža shvatite u duhu hrišćanske ljubavi. Molim se Višnjem da bude milostiv prema vama.

Grofica Lidija.«

Ovo pismo postiglo je onu prikrivenu svrhu koju je grofica Lidija Ivanovna krila i od same sebe. Ono je do dna duše uvredilo Anu.

Vrativši se od Lidije Ivanovne kući, Aleksije Aleksandrovič nije mogao toga dana da se preda svojim običnim poslovima, niti da nađe duševni mir spasenog čoveka koji veruje, mir koji je pređe osećao.

Uspomena na ženu, koja je tako mnogo bila kriva pred njim, i pred kojom je on bio pravi svetac, kako mu je iskreno govorila grofica Lidija Ivanovna, ne bi trebalo da ga uznemiruje; ali on ne beše miran: nije mogao da razume knjigu koju je čitao, nije mogao da otera teške uspomene o svojim odnosima prema Ani, o greškama koje je, kako mu se sad činilo, počinio prema njoj. Uspomena na to kakvim je načinom, vraćajući se s trka, primio njeno priznanje neverstva osobito to što je od nje tražio samo spoljnu pristojnost, a njega nije pozvao na dvoboj, mučila ga je kao kajanje. Isto tako mučila ga je i uspomena na pismo koje joj je napisao; pa zatim njegov nikome potreban

oproštaj, i njegove brige o tuđem detetu; sve to peklo ga je na srcu kao stid i kajanje.

Isto takvo osećanje stida i kajanja obuze ga dok je prebirao u glavi svoju raniju prošlost s njom; sećao se nezgodnih reči kojima je, posle dugog kolebanja, zatražio njenu ruku.

»Ali po čemu sam ja kriv?« govorio je u sebi. A ovo pitanje izazivaše u njemu uvek drugo pitanje, pitanje da li drukčije osećaju, drukčije vole, da li se drukčije žene ti drugi ljudi, ti Vronski, Oblonski... ti komornici sa debelim listovima. I pred njim se stade javljati čitav niz tih sočnih, snažnih ljudi koji ne znaju za sumnju, i koji su i nehotice uvek skretali na sebe njegovu radoznalnu pažnju. Terao je od sebe ove misli, starao se da uveri sebe da on ne živi za ovaj privremeni život, nego za večni život, i da se u njegovoj duši nalazi mir i ljubav. Ali to što je u svom privremenom, ništavnom životu učinio, kako mu se činilo, neke ništavne greške, mučilo ga je tako kao da i nema onoga večnog spasenja u koje je verovao. Ovo iskušenje međutim nije dugo trajalo; uskoro se u duši Aleksija Aleksandroviča uspostaviše opet onaj mir i ona uzvišenost zahvaljujupi kojima je mogao da zaboravi sve čega nije hteo da se seća.

XXVI

- Šta je bilo, Kapitoniču? - reče Serjoža, rumen i veseo, vrativ se iz šetnje uoči svoga rođendana, i nudeći da je svuče svoju nabranu gornju haljinu, starome vrataru, koji se sa visine svoga rasta osmehivaše na maloga čoveka. - je li dolazio danas činovnik? Je li ga primio tata?

- Primili su ga. Čim je sekretar izašao, prijavio sam ga - veselo namignuvši reče vratar. Molim, ja ću skinuti.

- Serjoža! - reče Sloven guverner i zastade u vratima koja su vodila u unutrašnje sobe. - Skinite kaput sami.

Ali Serjoža, mada je čuo slabi glas guvernerov, ne obrati pažnju na njega. Stajao je držeći se rukom za vratarev opasač, i gledao mu u lice.

- A šta je bilo, je li mu tata učinio što treba?

Vratar odobravajući klimnu glavom.

Činovnik, koji je već sedam puta dolazio da moli za nešto Aleksija Aleksandroviča, interesovao je i Serjožu i vrataru. Serjoža ga zateče jedanput u hodniku i ču kako tužno moli vrataru da ga prijavi, govoreći da mu je došlo da mre zajedno s decom.

Kad i po drugi put srete činovnika u hodniku, Serjoža se zainteresova njime.

- Pa je li se radovao? - pitaše on.

- Nego šta! Otišao je gotovo skakućući.

- A jesu li već doneli štogod? - upita Serjoža, poćutavši.

- E, gospodine - mašući glavom reče vratar šapatom - ima nešto od grofice.

Serjoža odmah shvati da to o čemu je govorio vratar, mora biti poklon od grofice Lidiye Ivanovne za njegov rođendan.

- Šta kažeš? Gde je?

- Kornej odneo u tatinu sobu. Mora da je neka dobra stvarčica!

- Koliko je velika? Je li ovolika?

- Pomanja, ali fina.

- Knjižica?

- Ne, stvar. Idite, idite, zove vas Vasilije Lukič - reče vratar kad ču guvernerove korake koji su se približavali, i pažljivo odvajajući ručicu u do polovine skinutoj rukavci, koja ga je držala za opasač, mahaše glavom prema guverneru.

- Evo me odmah, Vasilije Lukiču! - odgovori Serjoža s onim veselim i punim ljubavi osmejkom koji je uvek pobeđivao strogog i ispravnog Vasilija Lukiča.

Serjoža osećao silnu veselost, sve mu se činilo sreća, te nije mogao da sa svojim prijateljem vratarom ne podeli i porodičnu radost za koju je doznao od bratanice grofice Lidije Ivanovne, za vreme šetnje u Letnjem parku. Ta radost bila je za njega osobito važna zbog njenog spajanja sa radošću onog činovnika i njegovom ličnom radošću na glas o donetim igračkama. Serjoži se činilo da je danas dan kad svi moraju biti radosni i veseli.

- Znaš li da je tata dobio Aleksandra Nevskog?

- Kako ne bih znao! Već su dolazili da mu čestitaju.

A je li mu milo?

- Kako da mu nije mila carska milost! Znači, zaslužan je - reče vratar strogo i ozbiljno.

Serjoža se zamisli, zagleda se u njemu do najmanjih pojedinosti poznato lice vratarevo, osobito u podbradak koji je visio između sedih zalizaka, i koji niko drugi nije video osim Serjože, koji nikad nije drukčije gledao u vrataru nego ozdo.

- A tvoja kći, kad je dolazila?

Vratareva kći bila je balerina.

- Kako će da dođe kad je radni dan? I ona ima da uči, I vi imate da učite, gospodine; idite sad.

Kad uđe u sobu, Serjoža umesto da prisedme za lekciju, ispriča učitelju svoju prstostavku: da ono što su doneli, mora biti mašina. - Kako vi mislite? - upita on.

Ali Vasilije Lukič mislio je samo o tome da treba spremiti lekciju iz gramatike, jer će učitelj doći u dva sata.

- Recite mi samo, Vasilije Lukiču - upita Serjoža odjednom sedeći već za stolom i držeći knjigu u rukama - šta je više od Aleksandra Nevskog? Znate li, tata je dobio Aleksandra Nevskog?

I Vasilije Lukič odgovori da je od Aleksandra Nevskog veći Vladimir.

- A još veći?

- A najveći je Andrija Prvozvani.

- A još veći od Andrije?

- Ne znam.

- Kako, zar i vi ne znate? - i naslonivši se na ruke, Serjoža se udubi u razmišljanja.

Njegova razmišljanja behu vrlo složena i raznolika. On razmišljaše o tome kako će njegov otac odjednom dobiti i Vladimira i Andriju i kako će on zbog toga danas na času biti mnogo bolji, i kako će i on sam, kad bude veliki, dobiti sve ordene, i one što će tek izmisliti kao više od Andrije. Tek što izmisle orden, a on ga zasluži. Izmisle još veći, a on i to zasluži.

U takvim razmišljanjima vreme prođe, i kad učitelj stiže lekcija o vremenima, mestima i načinima radnje nije bila naučena, i učitelj ne samo da je bio nezadovoljan, nego se i naljutio. Učiteljeva ljutnja ganu Serjožu. On je osećao da nije kriv za to što nije naučio lekciju; ma koliko da se starao, nikako to nije mogao učiniti: dok mu učitelj objašnjava, on veruje i tobož razume, ali čim ostane sam, nikako da se seti i shvati da je kratka i tako razumljiva reč »odjednom« okolnost za način radnje. - Ipak mu je bilo žao što je naljutio učitelja.

Serjoža izabra trenutak kad je učitelj ćuteći gledao u knjigu.

- Mihailo Ivanoviču, kad je vaš imendan? - upita odjednom.

- Bolje mislite o svome poslu, a imendan nema nikakvog značaja za pametno stvorenje. To je baš takav dan kao i svi ostali, u koji treba raditi.

Serjoža pažljivo pogleda u učitelja, u njegovu retku bradicu, u naočari koje se behu spustile niže zarez na nosu, i tako se zamisli da nije čuo šta mu učitelj objašnjava. Osećao je da učitelj ne misli onako kako govori, on je to osećao po tonu kojim je ono iskazano. »Ali zašto su se svi dogovorili da govore tako sve na isti način, sve najdosadnije i najnepotrebnije? Zašto me učitelj odbija od sebe, zašto me ne voli?« pitao se Serjoža setno, i nije mogao da nađe odgovora.

XXVII

Posle časa sa učiteljem, bio je čas s ocem. Dok otac još ne beše došao, Serjoža se, sedeći za stolom, igrao s nožićem, i počeo misliti. Jedno od najomiljenijih Serjožinih zanimanja bilo je da traži svoju majku za vreme šetnje. On uopšte nije verovao u smrt, a osobito ne u njenu smrt; i bez obzira na ono što mu je Lidija Ivanovna rekla i otac potvrdio, on, i pošto ču da je mati umrla, nastavljaše za vreme šetnje da je traži. Svaka puna i graciozna žena, sa crnom kosom, beše njegova mati. Kad god bi video takvu ženu, u njegovoj se duši podizalo osećanje nežnosti, toliko jako da se gušio i suze mu navirale na oči. I očekivao je da će mu ona sad odmah prići i podići veo. Videće se celo njeno lice, osmehnuće se; zagrliće ga, on će osetiti njen dah, osetiće nežnost njene ruke i zaplakaće srećno; kao jedne večeri, kad je ležao na njenim nogama, a ona ga; golicala, a on se kikotao i ujedao njenu belu i prstenjem okićenu ruku. Zatim, kad je slučajno saznao od dadilje da njegova mati nije umrla, i kad mu otac i Lidija Ivanovna objasniše da je ona za njega umrla, jer je nevaljala (u šta on nikako nije mogao, verovati, zato što ju je voleo), on ju je sve na isti način tražio i očekivao. Danas u Letnjem parku pojavila se jedna dama, u ljubičastom velu, koju je on s obamiranjem u srcu pratio dok im se ona idući stazom primicala. Ta dama ne dođe do njih, negde se izgubi. Danas je Serjoža jače nego ikad osećao plimu ljubavi prema materi, te je, zanevši se dok je očekivao oca, isekao nožićem celu ivicu stola, jednako gledajući sjajnim očima preda se i misleći o njoj.

- Eto tate! - otrže ga iz misli Vasilije Lukič.

Serjoža skoči, priđe ocu, poljubi ga u ruku i pogleda u njega pažljivo tražeći znake radosti zbog dobivenog Aleksandra Nevskog.

- Jesi li se dobro našetao? - reče Aleksije Aleksandrovič sedajući u svoju naslonjaču, primače k sebi knjigu Staroga zaveta i otvori je. Iako je Aleksije Aleksandrovič više puta govorio Serjoži da svaki hrišćanin mora dobro znati sveštenu istoriju, on je sam često zagledao u Stari zavet, i Serjoža je to opazio.

- Da, bilo je vrlo veselo, tata, - reče Serjoža sedeći na ivici stolice i ljuljajući se, što je bilo zabranjeno. - Video sam Nađenjku. (Nađenjka je bila bratanica Lidiye Ivanovne i kod nje se vaspitavala.) Ona mi je kazala da su vam dali novu zvezdu. Je li vam milo, tata?

- Pre svega, ne ljuljaj se - reče Aleksije Aleksandrovič. - A zatim, čoveku je mio rad, a ne nagrada. I ja bih želeo da ti to razumeš. Ako se budeš trudio i učio zato da dobiješ nagradu, onda će ti se rad učiniti težak; ali, ako se budeš trudio (govorio je Aleksije Aleksandrovič sećajući se kako se jutros tešio vešću o dužnosti dok je vršio dosadan posao koji se sastojao u potpisivanju sto osamnaest akata) iz ljubavi prema radu, ti ćeš u njemu samom naći nagradu.

Serjožine oči, koje blistahu nežnošću i radošću, ugasiše se, i ponikoše pod očevim pogledom. To je bio sve isti, odavno poznati mu ton, kojim se otac obraćao njemu, i kojem je Serjoža već umeo da se prilagođava. Otac je s njim govorio - Serjoža je tako osećao - kao da se uvek obraća nekom uobraženom dečku, jednome od onakvih kakvi se nalaze u knjigama, ali koji nimalo ne liče na Serjožu. Serjoža se dakle starao da pred ocem uvek predstavlja toga dečka iz knjiga.

- Mislim da ti to razumeš? - reče otac.

- Razumem, tata, - odgovori Serjoža pretvarajući se u onog uobraženog dečka.

Čas se sastojao iz učenja napamet nekoliko stihova iz Jevanđelja, i ponavljanja početka Starog zaveta. Stihove iz Jevanđelja Serjoža je znao prilično, ali baš kad ih je govorio, odjednom se zagleda u kost na očevu čelu koja se naglo previjala kod slepog oka, zaplete se u govoru, i svršetak jednog stiha prebaci u početak drugog. Za Aleksija Aleksandroviča to je bio očigledan dokaz da Serjoža ne razume ono što govori, i to ga naljuti.

Namršti se, i počeo objašnjavati ono što je Serjoža već mnogo puta čuo, i nikada nije mogao da zapamti, jer je suviše jasno shvatao - slično onome da je »odjednom« okolnost za način radnje. Serjoža je gledao u oca uplašenim pogledom i mislio samo o jednom: da li će ga otac terati, ili neće, da ponovi ono što je on kazao, kao što se to ponekad dešavalo. Ta misao tako uplaši Serjožu da već više ništa nije shvatao. Otac ga nije terao da ponovi, nego pređe na lekciju iz Starog zaveta. Serjoža lepo ispriča događaje, ali kad je trebalo odgovoriti na pitanje: šta su objašnjavali neki događaji, on nije umeo da odgovori, iako je već bio kažnjen za tu lekciju. A o patrijarsima pre potopa tako ništa nije bio u stanju da kaže, da se samo uvijao, reckao sto, i klatio se na stolici. Od tih patrijaraha znao je samo Enoha, koji je živ uzet na nebo.

Ranije se i sećao još nekih imena, ali sad ih je sasvim zaboravio, osobito stoga što je Enoh bio njegovo omiljeno lice iz Starog zaveta, za čiji odlazak na nebo se u njegovoj glavi vezivao dugi tok misli, kojem se i sad predade dok je ukočenim pogledom zurio u lanac očeva sata i u napola zakopčano dugme na prsniku. U smrt, o kojoj su mu tako često govorili, Serjoža nikako nije verovao. Nije verovao da ljudi, koje on voli, mogu umreti, a osobito nije verovao da će i on sam umreti. To je za njega značilo nešto savršeno nemoguće i neshvatljivo. Govorili su mu da svi ljudi umiru. Pitao de o tome osobe kojima je verovao, i one su potvrđivale; dadilja je takođe potvrdila, mada nerado. Ali eto Enoh nije umro; znači, ne umiru svi. »I zašto da svako ne bude isto tako zaslužan pred bogom, i zato bude živ uzet na nebo?« mislio je Serjoža. Rđavi, to jest oni koje Serjoža ne voli, mogu umreti; ali svi dobri mogu biti kao Enoh.

- Dakle, koji su patrijarsi?

- Enoh, Enos.

- Pa to si već kazao. Ne valja to, Serjoža, ne valja. Ako se ne staraš da saznaš ono što je hrišćaninu najpotrebnije - reče otac ustajući - šta te onda može zanimati? Nisam zadovoljan tobom, i Petar Ignjatič (to je bio glavni pedagog) takođe nije zadovoljan tobom... Moram te kazniti.

Otac i pedagog bili su nezadovoljni Serjožom. I zaista, on se učio vrlo rđavo. Ali se nikako ne bi moglo reći da je bio nesposoban dečko. Naprotiv, bio je mnogo sposobniji od dečaka koje je pedagog isticao za primer Serjoži. Sa očeva gledišta, on nije hteo da uči ono čemu su ga učili. U stvari, on nije mogao to da uči. Nije mogao zato što je u njegovoj duši bilo zahteva koji su ga više obvezivali nego zahtevi koje su mu stavljali otac i pedagog. Ti su zahtevi protivurečili jedni drugima, i Serjoža se prosto borio sa svojim vaspitačima.

On je imao devet godina, bio je još dete; ali je poznavao svoju dušu, bila mu je draga, i čuvao ju je kao što kapak čuva: oko, i bez ključa ljubavi nikoga nije puštao u svoju dušu. Njegovi vaspitači žalili su se da on neće da uči: međutim, njegova je duša bila ispunjena žudnjom za naukom. A učio se od Kapitoniča, od dadilje, od Nađenjke, od Vasilija Lukiča; samo ne od učitelja. Ona voda koju su otac i pedagog čekali za svoju vodenicu, odavno je oticala i radila na drugom mestu.

Otac kazni Serjožu ne pustivši ga da ide Nađenjki, bratanici Lidije Ivanovne; ali ta kazna ispade na sreću Serjožinu. Vasilije Lukič bio je vrlo raspoložen, i pokaza mu kako se prave vetrenjače. Celo veče prođe u radu i sanjarijama kako da se napravi takva vetrenjača na kojoj bi se moglo

okretati: uhvatiti se rukama za krila, ili privezati sebe, i okretati se. O materi Serjoža cele večeri nije mislio; ali kad je legao u postelju, odjednom se seti nje i pomoli se bogu svojim rečima: da se mati prestane kriti, i da mu sutra, na njegov rođendan, dođe.

- Vasilije Lukiču, znate li za šta sam se još, preko reda, molio?

- Da se bolje učite?

- Nije.

- Za igračke?

- Ne. Ne možete da pogodite. Divno je, ali je tajna! Kad se zbude, kazaću vam. Jeste li se setili?

- Nisam, ja ne pogađam. Nego recite - reče Vasilije Lukič smešeći se, što je kod njega retko bivalo. - A sad ležite, gasim sveću.

- A ja bez sveće još bolje vidim ono što vidim i za šta se molim. Eto, umalo nisam izdao tajnu! - nasmejavši se veselo reče Serjoža.

Kad iznesoše sveću, Serjoža je slušao i osećao svoju mater. Ova je stajala nad njim i milovala ga pogledom punim ljubavi. Ali se pojaviše i vetrenjače, nožić, i sve se pomeša i on zaspao.

XXVIII

Po dolasku u Petrograd Vronski i Ana se nastaniše u jednoj od najboljih gostionica. Vronski zasebno, na donjem spratu, a Ana, sa detetom, dojkinjom i devojkom, na gornjem spratu, u velikom odeljenju koje se sastojalo iz četiri sobe.

Prvog dana po dolasku Vronski se uputi bratu. Tamo zateče i mater koja beše došla poslom iz Moskve. Mati i snaha sretoše ga kao i obično; raspitivahu ga o putovanju po inostranstvu, govorahu o zajedničkim poznanicima, a nijedne reči ne pomenuše o njegovim odnosima prema Ani. Ali brat, koji sutradan izjutra dođe k njemu, upita za Anu, i Aleksije Vronski mu otvoreno reče da na svoju vezu s Karenjinom gleda kao na brak; nada se da će omogućiti razvod, i da će se onda oženiti njome, ali i dotle je smatra za svoju ženu, kao što bi u datom slučaju neku drugu, i moli brata da tako kaže materi i svojoj ženi.

- Ako svet to ne odobrava, meni je svejedno - reče Vronski; - ali ako moja rodbina hoće da ostane sa mnom u srodničkim odnosima, ona mora biti u istim takvim odnosima i sa mojom ženom!

Stariji brat, koji je uvek poštovao mišljenje mlađega brata, nije tačno znao da li je on u pravu ili ne, sve dotle, dok svet nije rešio to pitanje; on sam, lično, nije imao ništa protiv te veze, i zajedno s Aleksijem pođe Ani.

Vronski se pred bratom, kao i pred svima, obraćao Ani na vi, i ponašao se prema njoj kao prema bliskoj poznanici; ali se podrazumevalo da brat zna za njihove odnose, i razgovarali su o tome da će Ana ići na imanje Vronskog.

I pored sveg svoga svetskog iskustva, Vronski je, što se tiče novog položaja u kojem se nalazio, bio u čudnovatoj zabludi. Reklo bi se da on mora znati da je svet zatvoren za njega sa Anom; ali, u njegovoj se glavi porodiše nekakve mutne kombinacije: da je to tako bilo nekad u staro doba, a da su sad, sa brzim progresom (on je, neprimetno i za samoga sebe, postao pristalica svakog progresa), da su se sad pogledi društva izmenili, i da pitalje o tome hoće li oni biti primljeni u društvo, nije još rešeno. »Razume se - mislio je on

- dvorski svet je neće primiti, ali bliži ljudi mogu i moraju to razumeti kako treba«.

Može čovek sedeti sa zgrčenim nogama nekoliko časova, sve u istom položaju, ako zna da mu ništa ne smeta da promeni položaj; ali ako bi čovek znao da neprestano mora sedeti tako, s podviješ nogama, nastali bi grčevi, noge bi se trzale i ispravljale prema onom mestu kuda bi čovek hteo da ih opruži. Slično se osećao Vronski u pogledu sveta. Iako je u duši znao da je svet za njih zatvoren, pokušavao je drukčije da vidi: da se svet sada promenio i da će ga primiti. Ali je vrlo brzo uvideo da svet, iako otvoren za njega lično, za Anu ostaje zatvoren. Kao god u igri mačke i miša, ruke koje se dižu za njega, brzo se spuštaju pred Anom.

Jedna od prvih dama petrogradskog sveta s kojom se Vronski video, bila je njegova rođaka Betsi.

- Jedva jednom! - dočeka ga ona radosno. - A Ana? Kako se radujem! Gde ste odseli? Mogu misliti kako vam je užasan naš Petrograd posle vašeg divnog putovanja. Zamišljam vaš medeni mesec u Rimu. Šta je s razvodom? Jeste li već sve sproveli?

Vronski primeti da se Betsino ushićenje umanjilo kad je doznala da razvoda još nema.

- Na mene će se baciti kamenom, znam - reče ona - ali ja ću ipak doći Ani; da, ja ću nasigurno doći. Vi se nećete dugo baviti ovde?

Zaista, ona još tog dana poseti Anu; ali ton njen beše sasvim drukčiji nego pre. Očevidno se ponosila svojom smelošću, i želela je da Ana oceni vrednost njenog prijateljstva. Ostade ne duže od deset minuta razgovarajući o svetskim novostima, i pri odlasku reče:

- Vi mi ne rekoste kad će biti razvod? Ja, recimo, skinula sam krutu povezaču, ali od raznih podignutih jaka udaraće na vas hladnoća dokle god se ne venčate. A to je sad tako prosto. *Ça se fait.*^[160] Dakle, putujete u petak? Žao mi je što se više nećemo videti.

Po Betsinom tonu Vronski je mogao znati šta može očekivati od sveta; ali on učini još jedan pokušaj u svojoj porodici. Na mater se nije nadao. Znao je da je mati, koja se u vreme svoga prvog poznanstva s Anom toliko oduševljavala njom, sad neumoljiva prema njoj, zato što je ona uzrok njegove upropašćene karijere. Ali je polagao velike nade na Varju, bratovu ženu. Činilo mu se da se ona neće baciti kamenom, da će prosto i odlučno posetiti Anu, i primiti je.

Drugog dana po dolasku, Vronski ode do nje, i našavši je samu izjavi joj

otvoreno svoju želju.

- Ti znaš, Aleksije, - reče ona saslušavši ga - koliko te ja volim, i kako sam gotova da za tebe sve učinim; ali ćutala sam zato što sam znala da tebi i Ani Arkadijevnoj ne mogu ničim biti od koristi - reče, izgovorivši osobito brižljivo »Ana Arkadijevna«. - Ne misli, molim te, da ja osuđujem. Nikad; možebiti da bih ja na njenom mestu učinila isto. Ne ulazim, i ne mogu ulaziti u pojedinosti - govorila je Varja bojažljivo pogledajući u njegovo mračno lice. - Ali stvari treba nazivati po njihovu imenu. Ti hoćeš da ja idem k njoj, da je primam kod sebe, i da je time rehabilitujem u društvu; razumej, ja to ne mogu učiniti. Moje kćeri rastu, i ja moram živeti u svetu radi muža. Lepo, posetiću Anu Arkadijevnju; ali ona će razumeti da je ne mogu zvati k sebi, sem da to činim tako da se ona ne sretne s onima koji na stvar gledaju drukčije; a to bi je uvredilo. Ja nju ne mogu podići...

- Ali ja ne smatram da je ona pala više nego stotine žena koje vi primete - prekide je još mračnije Vronski. I onda ćuteći ustade, videvši da je snahina odluka nepromenljiva.

- Aleksije! Ne ljuti se na mene. Molim te, razumej da ja nisam kriva - progovori Varja i s bojažljivim osmejkom gledaše u njega.

- Ja se ne ljutim na tebe - reče on, i dalje mračan - ali me dvaput više boli. Boli me još i to što ovo raskida naše prijateljstvo. Recimo, ne raskida ga, ali ga slabi. Ti ćeš razumeti da za mene to ne može biti drukčije.

I posle tih reči ode od nje.

Vronski uvide da su svi dalji pokušaji uzaludni, i da u Petrogradu treba provesti ovo nekoliko dana kao u tuđoj varoši, izbegavati svaki dodir s predašnjim svetom, da se ne bi izlagao neprijatnostima i uvredama koje su za njega bile tako mučne. Jedna od glavnih neprijatnosti njihovog položaja u Petrogradu bila je u tome što su Aleksije Aleksandrovič i njegovo ime, kako se činilo, bili svima na usnama; svugde, o čemu bilo da se počne govoriti, razgovor se okretao na Aleksija Aleksandroviča; kuda god se išlo, susret s njim je čekao. Tako se bar činilo Vronskom; kao što se čoveku, koga boli prst, čini da se baš tim bolesnim prstom zakačinje za sve.

Boravak u Petrogradu bio je po Vronskog utoliko teži što je za sve to vreme zapažao u Ani nekakvo novo, za njega nepojmljivo raspoloženje. Čas je zaljubljena u njega, čas je hladna, razdražljiva i neshvatljiva. Nešto ju je mučilo, nešto je skrivala od njega; i kao da nije opažala uvrede koje su njemu zagorčavale život, i koje bi za nju, sa njenom tananošću shvatanja, morale biti još teže.

XXIX

Jedna od namera Aninih, u vezi s dolaskom u Rusiju, bila je da se vidi sa sinom. Od dana kad je krenula iz Italije, misao o tom sastanku nije prestajala da je uzbuđuje. I što se bliže primicala Petrogradu, radost i važnost toga sastanka izgledahu joj veće i veće. Nije postavljala sebi pitanje: kako će ostvariti taj sastanak. Činilo joj se prirodno i prosto: da vidi sina, kad bude s njim u istoj varoši; ali po dolasku u Petrograd, odjednom joj postade jasan sadašnji njen položaj u društvu, i razumede da će teško biti ostvariti sastanak.

Već dva dana živi u Petrogradu. Misao o sinu ni za trenutak je ne napušta, ali ga još nije videla. Da pođe pravo u kuću, gde se mogla sresti s Aleksijem Aleksandrovičem, osećala je da na to nema pravo. Mogli bi je ne pustiti, i uvrediti je. Da piše mužu i ulazi u neke odnose s njim - bilo joj je teško i da pomisli na to; mogla je biti spokojna samo onda kad ne misli o mužu. Da vidi sina za vreme šetnje, da dozna kad i kuda odlazi, to je za nju malo; toliko se spremala za taj sastanak, tako je mnogo imala da kaže sinu, tako je želela da ga zagrlji i da ga ljubi. Stara Serjožina dadilja mogla bi joj pomoći, naučiti je; ali dadilja nije više bila u kući Aleksija Aleksandroviča. U tom kolebanju, i traženju dadilje, prodoše dva dana.

Saznavši za bliske odnose Aleksija Aleksandroviča sa groficom Lidijom Ivanovnom, Ana se trećeg dana odluči da njoj napiše pismo, koje je stade velikog truda, i u kojem namerno reče da dopuštenje za sastanak sa sinom mora zavisiti od velikodušnosti njenoga muža. Znala je, ako mu pokažu pismo, on, nastavljajući svoju ulogu velikodušnosti, neće je odbiti.

Kurir koji je odneo pismo, donese joj najsuroviji i najmanje očekivani odgovor: da odgovora nema. Nikad se nije osećala tako unižena kao onog trenutka kad je, pozvavši kurira, čula od njega podrobno pričanje o tome kako je čekao, i kako su mu zatim rekli: odgovora nema. Ana se osećala ponižena i uvređena, ali je poimala da grofica Lidija Ivanovna, sa svoga gledišta, ima pravo. Anini jadi bili su utoliko jači što su bili samo njeni. Ona nije mogla i nije htela da ih deli s Vronskim. Znala je, pitanje o njenom

sastanku sa sinom, iako je sin glavni razlog njene nesreće, bilo bi za Vronskog najbeznačajnija stvar na svetu. Znala je da on nikad ne bi mogao shvatiti dubinu njene patnje; znala je da bi ga omrznila zbog hladnog tona s kojim bi on primio razgovor o tome. Toga se bojala najviše na svetu, i zato je krila od Vronskog sve što se ticalo sina.

Sedela je kod kuće ceo dan i izmišljala način za sastanak sa sinom; i zaustavila se na odluci da piše mužu. Već je sastavljala to pismo, kad joj doneše odgovor od Lidiye Ivanovne. Grofičino ćutanje umirilo ju je i pobedilo; ali pismo, sve što je pročitala između redova, tako je razdraži, tako joj se izazivački učini ta pakost u poređenju sa njenom strasnom i zakonitom nežnošću prema sinu, da se ozlojedi protiv drugih, i presta kriviti sebe.

»Ta hladnoća - to prenemaganje! - govorila je u sebi. - Imaju potrebu samo da me vređaju i da muče dete; i ja sad još da im se pokoravam! Nizašta na svetu! Ona je gora od mene. Ja bar ne lažem.« I odluči se da sutra, na sam dan Serjožinog rođenja ode pravo u kuću svoga muža, da podmiti poslugu, da ih prevari, ma po koju cenu da vidi sina, i da sruši gadnu obmanu kojom su okružili nesrećno dete.

Svrati u trgovinu, nakupova igračkaka, i napravi plan kako će postupiti. Otići će rano izjutra u osam časova, kad Aleksije Aleksandrovič sigurno još ne ustaje. Imaće u rukama novac za vratara i lakeja, da je propuste; ne podižući veo, reći će im da je došla od strane Serjožinog kuma da čestita rođendan i da ostavi igračke kraj Serjožinog kreveta. Nije unapred pripremila samo ono šta će reći sinu. Ma koliko da je o tome mislila, nije mogla ništa da smisli.

Sutradan, u osam časova izjutra, Ana iziđe iz najmljenih karuca i zazvoni na velikom ulazu svoga bivšeg doma.

- Idi vidi šta hoće. Nekakva gospođa - reče Kapitonič, i još neobučen, u gornjem kaputu i kaljačama, pošto je provirio kroz prozor i spazio damu umotanu u veo, gde stoji kraj samih vrata. Vratarev pomoćnik, Ani nepoznat mladić, tek otvori vrata a ona već uđe unutra, i izvadivši iz mufa banknotu od tri rublje ćušnu mu je žurno u ruke.

- Serjoža... Sergije Aleksijevič - progovori Ana i pođe napred.

Pogledavši banknotu, vratarev pomoćnik zaustavi je kod drugih staklenih vrata.

- Koga želite? - upita on.

Ona ne ču njegove reči i ništa ne odgovori. Primetivši zbunjenost nepoznate dame, sam Kapitonič joj iziđe u susret, propusti je, i upita šta želi.

- Od kneza Skorodumova sam došla Sergiju Aleksijeviču progovori ona.

- Oni još nisu ustali - pažljivo zagledajući reče vratar.

Ana nikako nije mislila da će staro i nimalo nepromenjeno predsooblje ove kuće, gde je živela devet godina, tako jako uticati na nju. Radosne i teške uspomene podigoše se jedna za drugom u njenoj duši, i ona za trenutak zaboravi zašto je došla amo.

- Je li po volji da pričekate? - reče Kapitonič skidajući s nje bundu.

I Skinuvši bundu Kapitonič joj se zagleda u lice, poznade je, i ćutke se duboko pokloni.

- Izvolite, prevashodstvo, - reče joj on.

Ona htjede nešto da kaže, ali je glas izdade; pogleda u starca s molbom krivca, i brzim koracima pođe uz stepenice. Pognuvši se sav napred, i zakačinjući kaljačama za stepenice, Kapitonič je žurio za njom trudeći se da je prestigne.

- Tamo je učitelj, možda je neobučen. Idem da javim.

Ana je i dalje išla uz poznate joj stepenice ne razumevajući šta joj govori starac.

- Ovamo, levo izvolite. Oprostite što je prljavo - zadihan od umora reče vratar. - Dopustite, pričekajte, prevashodstvo, da pogledam - reče on, i obišavši je otvori visoka vrata i izgubi se iza njih. Ana zastade, očekujući. - Tek što se probudio - reče vratar izlazeći na ista vrata.

Istog trenutka, dok je vratar to govorio, Ana ču zvuk detinjeg zevanja. Po samom glasu zevanja ona poznade sina i vide ga živog pred sobom.

- Ostavi me, ostavi, idi! - progovori vrataru i zamače za visoka vrata. Desno od vrata stajao je krevet i na njemu je sedeo dečko u raskopčanoj košuljici; nagnuvši se telom, protežući se, dovršavao je zevanje. U trenutku kad se usne njegove sastavljahu, one se sklopiše u blaženo sanjivi osmejak i s tim se osmejkom on opet lagano i slatko svali nazad.

- Serjoža! - prošaputa ona nečujno mu prilazeći.

Rastavljena od sina, i za poslednje vreme stalno u plimi ljubavi prema njemu, zamišljala ga je kao četvorogodišnjeg dečka, kakvog ga je najviše volela. Međutim, on sad nije bio ni onakav kakvog ga je ostavila; dalje je odmakao od četvorogodišnjeg dečka, više je izrastao, i smršao. Zar takav! Kako mu je mršavo lice, kako mu je kratka kosa! Kako dugačke ruke! Kako se promenio otkako ga je ostavila! Ali to je ipak bio on, sa njegovim oblikom glave, njegovim usnama, njegovim mekim vratićem i širokim ramenima.

- Serjoža! - ponovi ona nad samim uhom detinjom.

On se pridiže opet na lakat, klimaše bunovnom glavom na obe strane kao da nešto traži, pa otvori oči. Tiho i upitno gledaše nekoliko sekunada u mater, koja je nepomično stajala pred njim, zatim se odjednom blaženo osmehnu, i zatvorivši opet sanjive oči svali se, ali ne natrag, nego na njene ruke.

- Serjoža! Milo moje dete! - progovori ona gušeći se i grleći njegovo mekano i punačko telo.

- Mama! - progovori on, krećući se pod njenim rukama, da bi se raznim mestima tela dotakao njenih ruku.

Smešeći se sanjivo, još neprestano sa zatvorenim očima, on prebaci svoje punačke ručice sa posteljnog začelja ka njena ramena, navali se na nju, obli je prijatnim sanjivim dahom i toplotom kojih ima samo u dece, i poče trljati licem po njenom vratu i ramenima.

- Znao sam - reče otvarajući oči. - Danas je moj rođendan. Znao sam da ćeš doći. Odmah ću ustati.

I govoreći to, opet zadrema.

Ana ga žudno gledaše: videla je kako je porastao i promenio se za ovo vreme. Poznala je i nije poznala njegove gole, sad tako velike noge, koje se izvukoše ispod pokrivača; raspoznala je te mršave obraze, te ošišane kratke kovrdžice na potiljku u koji ga je tako često ljubila. Doticala se svega toga, ali nije mogla govoriti; suze su je gušile.

- Što plačeš, mama? - reče on rasanivši se potpuno. - Mama, što plačeš? - povika plačnim glasom.

- Ja? Neću više plakati... Plačem od radosti. Tako te odavno nisam videla. Neću, neću - reče gutajući suze i okrećući se. - Hajde, vreme je da se oblačiš - pribravši se dodade ona, i ne puštajući njegovu ruku sede kraj njegova kreveta na stolicu na kojoj je bilo spremljeno njegovo odelo.

- Kako se oblačiš bez mene? Kako... - Htede da počne s njim veseo i prost razgovor, ali ne mogaše, i opet se okrete.

- Ne perem se hladnom vodom, tata mi ne da. A jesi li videla Vasilija Lukiča? On će sad doći. A, sela si na moje haljine!

Serjoža se glasno nasmeja. Ona pogleda u njega i osmehnu se.

- Mama, dušice, mamice! - povika on padajući joj opet u naručje i grleći je. Kao da je tek sada, spazivši njen osmejak, jasno razumeo šta se dogodilo. - Ovo ti ne treba - govorio je, skidajući joj šešir. I kao da je sad gologlavu ponovo ugleda, poče je opet ljubiti.

- A šta si mislio o meni? Jesi li mislio da sam umrla?

- Nikad nisam u to verovao.

- Nisi verovao, mili moj?

- Ja sam znao, ja sam znao! - ponovi svoju omiljenu rečenicu, i dohvativši njenu ruku koja ga je milovala po kosi, poče pritiskivati dlan na svoja usta i ljubiti ga.

XXX

Međutim, Vasilije Lukič, ne znajući isprva ko je ta dama, i saznajući iz razgovora da je to mati, što je napustila muža, u koju on nije poznavao jer je stupio u kuću posle njenog odlaska - beše u nedoumici: da li da uđe, ili ne, ili da javi Aleksiju Aleksandroviču. Doznajući najzad da se njegova dužnost sastoji u tome da budi Serjožu u određeni čas, i da nema da razbira ko je tamo, da li mati ili neko drugi, samo da vrši svoju dužnost, on se obuče, priđe vratima i otvori ih.

Ali milovanje matere i sina, zvuci njihovih glasova i ono što su govorili, prinudi ga da odustane od svoje namere. Zavрте glavom, u uzdahnuvši zatvori vrata. »Da pričekam još desetak minuta«, reče u sebi, iskašljujući se i brišući suze.

Među domaćom poslugom, za to vreme, vladalo je veliko uzbuđenje. Svi su saznali da je došla gospođa, da ju je Kapitonič pustio, i da je ona sad u detinjoj sobi; međutim, posle osam časova gospodin uvek svraća u tu sobu; svi su osećali da je susret muža i žene nešto nemoguće, i da ga treba sprečiti. Sobar Kornej, sišavši dole vrataru, pitao je: ko ju je, i kako pustio; i doznajući da ju je Kapitonič primio i propustio, činio je starcu prekore i opomene. Vrtar je uporno ćutao, ali kad mu Kornej reče da ga zato treba isterati, Kapitonič mu priđe, i mašući rukama pred Kornejevim licem počeo govoriti:

- Jest, ti je valjda ne bi pustio! Deset godina služiti, i samo dobro od nje videti, pa onda stati i reći: izvol'te bogme, napolje!... Ti finu politiku vodiš! Znam ja! Bolje gledaj svoj posao, kako ćeš gospodara da kradeš, i medveđe bunde da vučeš!

- Soldačino! - prezrivo reče Kornej i okrete se dadilji koja je ulazila. - Eto, presudite vi sami, Marija Jefimovna: pustio je, i nikom ništa nije kazao - obrati joj se Kornej. - Aleksije Aleksandrovič tek što nije izašao i u dečju sobu ušao.

- Muke, muke! - govorila je dadilja. - Vi, Korneje Vasiljeviču, gledajte da

nekako zadržite gospodina, a ja ću trknuti da nju nekako sklonim. Muke, muke!

Kad dadilja uđe u detinju sobu, Serjoža je pričao materi kako je, sankajući se sa brdašca, izvrnuo se zajedno s Nađenjkom i tri puta se preturili. Ona je slušala zvuke njegova glasa, videla njegovo lice, osećala njegovu ruku, ali nije razumela šta joj govori. Treba otići, treba ga ostaviti - samo je to mislila i osećala. Čula je doduše korake Vasilija Lukiča koji je dolazio do vrata i kašljao; čula i korake dadiljine, ali je sedela kao skamenjena, bez snage da govori, ili da ustane.

- Gospođo, slatka gospođo! - progovori dadilja prilazeći Ani i ljubeći joj ruke i ramena. - Eto, bog obradovao naše novorođenče. Ništa se niste promenili.

- Ah, draga dado, nisam znala da ste vi ovde - pribravši se za trenutak reče Ana.

- Ja ne živim ovde, živim sa ćerkom, došla sam da čestitam, Ana Arkadijevna, mila gospođo!

Dadilja odjednom zaplaka i poče opet ljubiti Aninu ruku.

Sa sjajnim očima i osmejkom, držeći se jednom rukom za mater a drugom za dadilju, Serjoža je tabao po ćilimu punačkim golim nožicama. Nežnost njegove drage dadilje prema materi dovodila ga je u ushićenje.

- Mama! ona me često obilazi, i kad god dođe... - otpoče on, ali zastade primetivši da dadilja nešto šapatom reče materi, i da se na materinom licu pojavi strah, i nešto nalik na stid, što joj nikako nije dolikovalo.

Ona mu priđe.

- Milo moje! - reče.

Ne mogaše izreći zbogom, ali to reče izraz njenog lica, i dete razumede. - Mili, mili moj Kućik! - izgovori ona ime kojim ga je nazivala kad je bio mali - ti me nećeš zaboraviti? Ti... - više nije mogla govoriti.

Koliko je reči izmišljala posle, takvih koje mu je mogla kazati! Sad eto nije umela, i nije mogla ništa da kaže. Ali Serjoža razumede sve šta je htela da mu rekne. Razumeo je da je ona nesrećna, i da ga voli. Razumeo je štaviše i ono što je dadilja šapatom govorila. Čuo je reči: »uvek posle osam časova«, razumeo da se to govorilo o ocu, i da se mati ne sme sresti s ocem. To je razumeo, ali jedno nije mogao da razume: zašto se na njenom licu pojaviše stid i strah?... Ona nije kriva, a boji ga se, i stidi se nečega. Htede da joj zada pitanje koje bi razjasnilo ovu sumnju, ali ne smede to da učini; video je kako je njoj teško, i beše mu je žao. Ćutke se pripi uz nju i reče šapatom:

- Nemoj još ići. On još neće doći.

Mati ga odvoji od sebe, da bi videla da li on i misli ono što govori; i na preplašenom izrazu njegova lica pročitao: da je ne samo govorio o ocu, već kao da je pitao: šta treba da misli o ocu.

- Serjoža, dušo moja, - reče ona - voli ga, on je bolji od mene, ja sam kriva pred njim. Kad porasteš, ti ćeš presuditi.

- Niko nije bolji od tebe!... - povika on u očajanju kroz suze, i dohvativši je za ramena počeo je iz sve snage privlačiti k sebi drhtavim rukama od naprezanja.

- Srce moje malo! - progovori Ana, i zaplaka onako isto nemoćno i detinjski, kao što je on plakao.

U taj čas vrata se otvoriše i Vasilije Lukič uđe. Ispred drugih vrata se začuše koraci; dadilja uplašenim šapatom reče: »ide«, i pruži Ani šešir.

Serjoža se spusti na postelju i zajeca pokrivši lice rukama. Ana odmače njegove ruke, još jedanput poljubi njegovo mokro lice, i brzim koracima pođe. Aleksije Aleksandrovič dolazio joj je u susret. Kad je ugleda, on stade i obori glavu.

Iako je maločas govorila da je on bolji od nje, za vreme brzog pogleda koji obuhvati celu njegovu priliku sa svima pojedinostima, nju obuze osećanje odvratnosti i ljutnje prema njemu, i zavisti zbog sina. Hitrim pokretom spusti veo, i ubrzavši korake gotovo istrča iz sobe.

Nije stigla da povadi igračke koje je s takvom ljubavlju i tugom izbirala juče u dućanu, i tako ih vrati natrag kući.

XXXI

Iako je Ana jako žudela za sastankom sa sinom, iako je odavno mislila, i spremala se za to, nikako nije očekivala da će taj sastanak tako silno uticati na nju. Kad se vratila u svoje usamljeno odeljenje u gostionici, dugo nije mogla da shvati zašto je ona ovde. »Da, sve je svršeno, i ja sam opet sama«, reče u sebi, i ne skidajući šešir sede u naslonjaču koja je stajala kraj kamina. Uprvši nepomično oči u bronzani časovnik koji je stajao na stolu između prozora, poče da razmišlja.

Sobarica Francuskinja, dovedena iz inostranstva, uđe i predloži joj da se obuče. Ona začuđeno pogleda u nju i reče: »docnije«. Lakej joj ponudi kafu. »Docnije«, reče ona.

Dojkinja Italijanka, spremivši devojčicu, uđe s njom i prinese je Ani. Punačka, dobro othranjena devojčica, spazivši mater, ućuta kao i uvek, povi gole ručice oborivši dlanove nadole, i smešeći se ustima bez zuba poče, kao riba perajima, tresti ručicama, i šuštati njima po uštirkanim borama vezene haljinice. Bilo je nemogućno ne osmehnuti se, ne poljubiti devojčicu; nemogućno je bilo ne pružiti joj prst, koji ona dohvati vrišteći i čupkajući celim telom; bilo je nemogućno ne podmetnuti joj usne koje ona, u vidu poljupca, uze u svoja ustašca. Sve je to uradila Ana; i uze je na ruke, natera je da skače, i poljubi njene sveže obraščiće i gole laktiće; ali, gledajući sad to dete, ona još jasnije shvati da osećanje koje je imala prema njemu, nije bilo ni ljubav u poređenju s onim što je osećala prema Serjoži. Sve je na ovoj devojčici bilo ljupko, ali sve to nekako ne diraše srce. U prvo dete, premda od nevoljenog čoveka, uložena je bila sva jačina ljubavi koja nije bila zadovoljena; devojčica je rođena pod najtežim okolnostima, i na nju nije bio utrošen ni stoti deo briga koje su bile utrošene na prvo dete. Osim toga, devojčica, to je bilo još sve u očekivanju, a Serjoža bio već gotovo čovek, i to voljeni čovek; u njemu su se već borile misli, osećanja; razumevao je, voleo, sudio o njoj - mislila je Ana sećajući se njegovih reči i pogleda. A ona, mati, ne samo fizički, no i duhovno je bila razdvojena od njega zauvek, i to se nije moglo popraviti.

Dade devojčicu dojkinji, otpusti je, i otvori medaljon u kojem beše fotografija Serjožina kad je bio gotovo toliki kao sad devojčica. Ona ustade, i skinuvši šešir uze sa stola album u kojem su bile Serjožine fotografije u raznim godinama. Htede da sravni fotografije i poče ih vaditi iz albuma. Povadi ih sve. Ostade samo jedna, poslednja, najbolja fotografija. U beloj košuljici, jaxao je na stolici, mrštio se očima i smešio ustima. To je bio najoriginalniji i najbolji njegov izraz. Malim hitrim rukama, koje se sad s osobitom napregnutošću kretahu, s pomoću belih, tankih prstiju Ana nekoliko puta zakači za ugao slike, ali se slika odmicala, i ne mogaše da je izvadi. Noža za isecanje ne beše na stolu, i ona izvali drugu fotografiju, koja se nalazila pored ove (to je bila fotografija Vronskog, iz Rima, u okruglom šeširu i sa dugačkom kosom), i njome izgura sinovljevu fotografiju. »Da, to je on«, reče, pogleda u sliku Vronskog, i odjednom se seti ko je uzrok njenom sadašnjem jadu. Celog ovog jutra ona ga se nijednom nije setila. Ali sad, kad vide njegovo odvažno, plemenito, tako poznato joj i ljupko lice, odjednom oseti neočekivanu plimu ljubavi prema njemu.

»Ali gde je on? Kako može da me ostavlja samu s mojim patnjama?« odjednom pomisli s osećanjem prekora, zaboravljajući da je sama krila od njega sve što se ticalo sina. Posla da ga zamole da odmah dođe; čekaše ga s obamrlim srcem: smišljala je reči kojima će mu kazati sve, kao i izraze njegove ljubavi koji će je utešiti. Momak se vrati s vešću da grof ima gosta, ali da će odmah doći; a naredio je da upita: može li ga primiti zajedno s knezom Jašvinom, koji je doputovao u Petrograd. »Neće doći sam, a od jučerašnjeg ručka nije me video - pomisli ona; - neće doći tako da mu mogu kazati sve, nego s Jašvinom.« I odjednom je obuze čudna misao: a ako je on više ne voli?

Prebirajući u glavi događaje poslednjih dana njoj se učini da u svemu vidi potvrdu te strašne misli. I u tome što juče nije ručao kod kuće; i u tome što je navaljivao da se u Petrogradu nastane posebno; i u tome što eto i sad neće doći sam, kao da izbegava sastanak s njom u četiri oka.

»Ali on mi mora to kazati. Ja to treba da znam. Ako to budem znala, onda ću znati i šta da radim«, govorila je u sebi, ne mogavši stvarno ni zamisliti položaj u kojem bi se našla ako bi se uverila o njegovoj ravnodušnosti. Mislila je da je on više ne voli, osećala da je blizu oćajanja, i usled toga bila vrlo uzbuđena. Pozva sobaricu i ode u oblačionicu. Oblačeći se pazila je na svoju toaletu više nego poslednjih dana, kao da bi je on mogao, ako je više ne voli, ponovo zavoleti zato što će na njoj biti ona haljina i ona frizura koja joj najlepše stoji.

Ču zvonce pre nego što beše gotova.

Kad uđe u sobu za primanje, sreće je pogledom ne Vronski već Jašvin. Vronski je razgledao fotografije njenoga sina koje je ona zaboravila na stolu, i ne pohita da pogleda u nju.

- Mi se poznajemo - reče Ana, mećući svoju majušnu ruku u ogromnu ruku zbunjenoga Jašvina (što je bilo čudnovato pri njegovom ogromnom rastu i grubom licu). - Poznajemo se od prošlogodišnjih trka. Dajte ih - reče, uzimajući brzim pokretima od Vronskog sinovljeve slike koje je on razgledao, i značajno ga pogleda svojim sjajnim očima. - Jesu li ove godine bile uspele trke? Umesto tih, ja sam gledala trke na Korsu u Rimu. Vi, uostalom, ne volite život u inostranstvu - reče ona smešeći se prijatno. - Ja vas poznajem, i poznajem sve vaše ukuse, mada smo se retko viđali.

- To mi je veoma žao, jer su moji ukusi većinom rđavi - reče Jašvin grickajući levi brk.

Pošto porazgovara neko vreme, i primetivši da Vronski pogleda u časovnik, Jašvin je upita da li će još dugo ostati u Petrogradu; i onda, ispravivši svoju ogromnu priliku maši se za kapu.

- Mislim, ne dugo - reče ona zbunjeno pogledavši u Vronskog.

- Dakle, nećemo se više videti? - reče Jašvin ustajući, i obrati se Vronskom: - gde ti ručavaš?

- Dođite k meni na ručak - reče Ana odlučno, kao rasrdivši se na sebe zbog svoje zbunjenosti, ali crveneći kao i uvek kad je pred nekom novom ličnošću ispoljavala svoj položaj. - Ručak ovde nije dobar, ali ćete se bar videti s njim. Od svih drugova iz puka Aleksije nikoga ne voli tako kao vas.

- Vrlo rado - reče Jašvin s osmejkom, po kojem Vronski zaključí da mu se Ana veoma dopala.

Jašvin se pokloni i pođe, Vronski ostade pozadi.

- Ti takođe ideš? - reče mu ona.

- Ja sam već zadocneo - odgovori on. - Idi ti, ja ću te stići - doviknu on Jašvinu.

Ona ga uze za ruku, i ne spuštajući s njega očiju gledaše ga tražeći u mislima šta da mu kaže da bi ga zadržala.

- Stani, imam nešto da ti kažem - i uzevši njegovu kratku ruku pritisnu je na svoj vrat. - Je li, jesam li dobro uradila što sam ga pozvala na ručak?

- Vrlo dobro si uradila - reče on sa mirnim osmejkom pokazujući svoje česte i jake zube i ljubeći joj ruku.

- Aleksije, ti se nisi promenio prema meni? - reče ona, stežući obema

rukama njegovu ruku. - Aleksije, ja sam se namučila ovde. Kad ćemo ići?

- Skoro, skoro. Ne možeš verovati kako je i meni težak naš život ovde - reče on i povuče svoju ruku.

- Dobro, idi, idi! - reče ona uvređeno i brzo ode od njega.

XXXII

Kad se Vronski vratio kući, Ana još nije bila došla kući. Uskoro posle njegova odlaska, kako mu rekoše, došla je neka dama i one su zajedno otišle nekud. To što je otišla ne rekavši kuda, to što dosada još nije kod kuće, to što je izjutra već nekud išla ne kazavši njemu ništa - sve to, zajedno sa neobično uzbuđenim izrazom njena lica jutros, i sećanjem na onaj neprijateljski ton kojim je u prisustvu Jašvina gotovo istrгла iz njegovih ruku fotografije svoga sina - primora Vronskog da se zamisli. On odluči da je preko potrebno da se s njom objasni. I čekaše je u njenom salonu. Ali se Ana ne vrati sama, već dovede svoju tetku, staru devojkę, kneginju Oblonsku. To je bila žena koja je jutros dolazila, i s kojom je Ana otišla bila da pazari. Ana kao da ne opažaše zabrinuti i upitni izraz lica Vronskog, veselo mu pričaše šta je sve nakupovala jutros. On je video da se u njoj događa nešto osobito: u sjajnim očima, kad bi se uzgred zaustavljale na njemu, beše napregnuta pažnja, a u govoru i pokretima ona nervozna brzina i gracija koje su ga u prvo vreme njihova zbliženja tako oćaravale, a sada uzbućivale i plašile.

Sto je bio postavljen za četvoro. Svi se već behu spremili da pređu u malu trpezariju, kad dođe Tuškjević s porukom od kneginje Betsi. Kneginja Betsi molila je da je izvine što nije došla da se s njima oprosti; bila je bolesna, ali je molila Anu da dođe do nje između šest i po i devet ćasova. Vronski pogleda u Anu pri ovom određivanju vremena koje pokazivaše da su bile preduzete mere da se ona ni s kim ne sretne, a Ana kao da to ne primeti.

- Vrlo mi je žao što ne mogu biti tamo između šest i po i devet - reće ona ovlaš smećeći se.

- Kneginji će biti veoma žao.

- I meni takode.

- Vi izvesno idete da slušate Pati^[161]? - reće Tuškjević.

- Pati?... Vi mi dajete ideju. Išla bih, kad bih mogla dobiti ložu.

- Ja bih vam je mogao zbrinuti - reće Tuškjević.

- Bila bih vam veoma, veoma zahvalna - reče Ana. - Hoćete li s nama da ručate?

Vronski jedva primetno sleže ramenima. On nikako nije mogao da razume šta to Ana radi. Zašto je dovela ovu staru kneginju, zašto je zadržala Tuškjeviča na ručku, i, što je najčudnovatije, zašto ga je molila za ložu? Zar je moguće bilo i misliti da se u njenom položaju ide na abonirano veče pevačice Pati, gde će biti sav poznati joj svet? On pogleda u nju ozbiljnim pogledom, ali mu ona odgovori sve istim izazivajućim, ni veselim ni očajničkim pogledom, čiji značaj on nije mogao da razume. Za ručkom je Ana bila oduševljeno vesela; kao da je koketovala i s Tuškjevičem i s Jašvinom. Kad su ustali od stola, i kad je Tuškjevič pošao za ložu, a Jašvin izišao da pušn, Vronski siđe zajedno s njim u svoje odeljenje. Posedevši tu neko vreme, on ustrča na gornji sprat. Ana je već bila obučena u svetlu svilenu haljinu sa somotom, koju je šila u Parizu, sa otvorenim grudima, i sa belom skupocenom čipkom na glavi koja je uokvirivala njeno lice i osobito jako isticala njenu blistavu lepotu.

- Vi zbilja idete u pozorište? - reče on starajući se da ne gleda u nju.

- Zašto tako uplašeno pitate? - uvređena tim što on ne gleda u nju, reče ona. - Zašto da ne idem?

Ana kao da nije razumela značaj njegovih reči.

- Razume se, nema nikakva uzroka - natmurivši se reče on.

- Pa to i ja velim - reče ona, namerno ne razumevajući ironiju njegovoga tona i mirno zavrćući dugačku mirisavu rukavicu.

- Ana, za ime boga, šta je s vama? - reče on budeći je, isto kao što joj je nekada govorio muž.

- Ne razumem šta pitate.

- Vi znate da je nemoguće da idete.

- Zašto? Ja neću ići sama. Kneginja Varvara ići će sa mnom, ona je već otišla da se obuče.

On sleže ramenima sa izgledom dvoumice i oćavanja.

- Ali zar vi ne znate... - počeo on.

- Ja neću da znam! - gotovo uzviknu ona. - Neću! Kajem li se ja za ono što sam učinila? Ne, ne i ne. I kad bi se to ponovilo, s početka, bilo bi isto. Za nas je, za mene i za vas, važno samo jedno: volimo li mi jedno drugo. Drugih pogleda na stvar ne može biti. Zašto mi živimo ovde odvojeno, i ne viđamo se? Zašto da ja ne mogu ići u operu? Ja te volim, i meni je sve svejedno - reče

ona na ruskom pogledavši u njega sa osobitim, nepojmljivim mu bleskom očiju - ako se ti nisi promenio. Zašto ne gledaš u mene?

On je pogleda. Vide svu lepotu njenog lica i nakita koji joj je uvek tako lepo stajao. Ali sada, baš ta njena lepota i elegancija bilo je ono što ga je dražilo.

- Moje osećanje ne može se promeniti, vi to znate, ali vas molim da ne idete, preklinjem vas - reče on opet na francuskom, s nežnom molbom u glasu, ali s hladnoćom u pogledu.

Ona nije čula glas, ali je videla hladnoću pogleda, i razdraženo odgovori:

- A ja vas molim da mi kažete zašto ne treba da idem.

- Zato što vam to može pričiniti... - On zamuca.

- Ništa ne razumem. *Jasvin n'est pas compromettant*, [\[162\]](#) a kneginjica Varvara ništa nije gora od drugih. A, evo je!

XXXIII

Vronski je prvi put osetio prema Ani jed, gotovo mržnju, zbog njenog namernog nerazumevanja svoga položaja. Ovo osećanje pojačalo se još i time što nije mogao da joj izrazi uzrok svoga jeda. Ako bi joj kazao otvoreno što misli, rekao bi:

»U toj toaleti, i sa kneginjicom koju svi poznaju, pojaviti se u pozorištu značilo bi ne samo priznati svoj položaj propale žene, nego baciti rukavicu svetu, to jest odreći ga se na svagda.«

To joj nije mogao kazati. »Ali kako da ona to ne može da razume, i šta se upravo u njoj zbiva?« govorio je u sebi. Osećao je kako se, istovremeno, njegovo poštovanje prema njoj smanjuje, a svest o njenoj lepoti povećava.

Vrati se natmuren u svoje odeljenje, i sevši pored Jašvina koji beše ispružio dugačke noge preko stolice i pio konjak sa selterskom vodom, naredi da se njemu to isto donese.

- Govorio si o Silnom Lankovskoga. To je dobar konj, i ja ti savetujem da ga kupiš - reče Jašvin pogledavši u mračno lice svoga druga. - Istina, ima obešene sapi, ali noge i glava - kako se samo poželeti može.

- Mislim da ću ga uzeti - odgovori Vronski. Razgovor o konjima zanimaše ga, ali ni za trenutak ne zaboravljaše Anu; nehotice osluškivaše zvuke koraka po hodniku i pogledaše u časovnik na kaminu.

- Ana Arkadijevna naredila je da vam javim da su otišli u pozorište.

Jašvin nasu još jednu čašu konjaka u seltersku vodu, ispi, i ustade zakopčavajući se.

- Šta je, hoćemo li? - reče on jedva primetno smešeći se ispod brkova i pokazajući tim osmejkom da razume uzrok neraspoloženja Vronskog, ali mu ne pridaje nikakvu važnost.

- Ja neću - mračno odgovori Vronski.

- A ja moram, obećao sam. Do viđenja. Ili, ako hoćeš, dođi u parter, uzmi fotelju Krasinskog - dodade Jašvin izlazeći.

- Ne mogu, imam posla.

»Sa ženom briga, sa ne-ženom još gore«, pomisli Jašvin izlazeći iz gostionice.

Kad ostade sam, Vronski ustade sa stolice i počeo hodati po sobi.

»Šta je danas? Četvrto abonirano veče... Jegor je sa ženom tamo, a i mati verovatno. Znači, sav je Petrograd tamo. Sad je ušla, skinula bundu i izišla na svetlost. Tuškjevič, Jašvin kneginjica Varvara... - zamišljao je on. - A ja? Ili se bojim, ili sam je predao zaštiti Tuškjeviča? Kako god pogledaš, glupo je, glupo... I zašto me ona dovodi u ovaj položaj?« reče odmahnuvši rukom.

Ovim pokretom zakači za sto na kojem stajahu selterska voda i boca s konjakom, i umalo ga ne preturi. Maši se da prihvati, ispusti ga, i jetko ga gurnu nogom i zazvoni.

- Ako hoćeš da služiš kod mene - reče sobaru koji uđe - onda ne zaboravljaj svoj posao. Ovo ne sme da bude. Moraš odmah sve odneti.

Sobar, osećajući se nedužan, htede da se pravda, ali kad pogleda u gospodina razumede po njegovu licu da ima samo da ćuti, i hitro se pregnavši, spusti se na ćilim i počeo skupljati i odvajati cele i razbijene čaše i boce.

- To nije tvoj posao, pošlji lakeja da počisti, a ti mi spremi frak.

Vronski uđe u pozorište u osam i po časova. Predstava je bila u punom jeku. Stari razvodnik skide bundu s Vronskog, i poznavši ga oslovi ga »vaša ekselencija«, i predloži mu da ne uzima broj nego da prosto vikne Fjodora. U osvetljenom koridoru ne beše nikoga osim razvodnika i dvojice lakeja sa bundama na rukama koji su slušali kraj vrata. Iza pritvorenih vrata čuli su se zvuci oprezne orkestarske pratnje u stakatu, i jednog ženskog glasa koji je razgovetno izgovarao muzikalnu frazu. Vrata se otvoriše, propustiše razvodnika koji šmugnu unutra, i fraza, koja se već primicala kraju, jasno pogodi sluh Vronskog. Vrata se odmah opet zatvoriše, i Vronski ne ču svršetak fraze i kadence, ali po burnom pljeskanju i odobravanju shvati da se kadenca svršila. Kad uđe u dvoranu, sjajno osvetljenu lusterima i bronzanim gasnim svećnjacima, šum i žagor se još nastavljahu. Na pozornici, pevačica, sijajući golim ramenima i brilijantima, naginjući se i smešeći se, skupljala je, uz pomoć tenora koji ju je držao za ruku, bukete koji su nezgodno preletali preko rampe; i prilazila je gospodinu sa sjajnom napomađenom kosom koji je preko rampe pružao svoje dugačke ruke sa nekakvom stvari; a sva publika, kako u parteru tako i u ložama, komešala se, težila bliže napred, vikala i pljeskala. Dirigent je sa svoga uzvišenog mesta pomagao u dodavanju, i nameštao svoju belu vratnu maramu. Vronski uđe u sredinu partera, i

zaustavivši se poče da se obazire. Danas je manje nego ikad obraćao pažnju na poznatu, običnu okolinu, na pozornicu, na ovaj žagor, na sve ovo poznato, nezanimljivo, šareno stado gledalaca u dupke punom pozorištu.

Kao i uvek, po ložama behu nekakve sve iste dame, s nekakvim oficirima u pozadini loža; sve iste, bog će ih znati, raznobojne žene, i mundiri, i redengoti; ista prljava gomila na galerijama; i u celoj toj gomili, u ložama i prvim redovima, bilo je oko četrdeset pravih ljudi i žena. Na te oaze obrati Vronski odmah pažnju, i odmah stupi s njima u vezu.

Čin se baš beše svršio, kad je on ušao; ne svraćajući u bratovu ložu, on prođe do prvoga reda i zaustavi se kraj rampe sa Serpuhovskim, koji ga, savivši nogu u kolenu i lupkajući potpeticom o rampu, ugleda izdaleka i osmejkom pozva k sebi.

Vronski još nije video Anu, naročito nije gledao na tu stranu. Ali je znao po pravcu pogleda gde je ona. Neprijatno se osvrtao, ali je nije tražio; očekujući najgore, tražio je očima Aleksija Aleksandroviča. Na sreću njegovu, Aleksija Aleksandroviča ovaj put ne beše u pozorištu.

- Kako je malo vojničkog u tebi ostalo! - reče mu Serpuhovski. - Diplomata, umetnik, ili tako nešto.

- Da, čim sam se vratio, obukao sam frak - odgovori Vronski smešeći se i lagano vadeći binokl.

- Eto, priznajem, na tome ti zavidim. Ja, kad se vratim iz inostranstva i metnem na se ovo - on dodirnu pletenicu od gajtana na ramenu - žao mi je slobode.

Serpuhovski je već odavno odmahnuo rukom na službenu karijeru Vronskog, ali ga je voleo kao i pre; sad je bio prema njemu osobito ljubazan.

- Šteta što si odocneo za prvi čin.

Slušajući jednim uhom, Vronski je pomicao binokl sa loža u parteru na prvu galeriju, i razgledao lože. Pored dame sa turbanom, i ćelavog starčića koji je srdito žmirkao u staklo odignutog binokla, Vronski odjednom spazi glavu Aninu, i kako se osmehuje, ponosna, poražavajući lepa, u okviru od čipke. Ona je bila u petoj loži u parteru, na dvadeset koraka od njega. Sedela je spreda, i ovlaš se okrenuvši govorila nešto Jašvinu. Položaj njene glave na lepim i širokim ramenima, i uzdržljivo - uzbuđeni sjaj njenih očiju i celog lica podsetiše ga na nju onakvu kakva je bila na balu u Moskvi. U njegovom osećanju prema njoj sada ne beše više ničega tajanstvenog, te ga je zato njena lepota, iako ga je jače privlačila nego pre, sad u isto preme i vređala. Ona nije gledala na njegovu stranu, ali je Vronski osećao da ga je već videla.

Kad Vronski ponovo upravi binokl na tu stranu, primeti da je kneginjica Varvara osobito crvena, da se neprirodno smeje i neprestano obazire na susednu ložu. Ana pak, sklonivši lepezu i lupkajući njome po crvenom somotu, pažljivo gleda nekud, ali ne vidi, i očevidno neće da vidi ono što se dešava u susednoj loži. Na Jašvinovu licu beše izraz koji bi se javljao kad je gubio na kartama. Namrgođen, ćuškao je dublje i dublje u usta levi brk, i gledao popreko na istu susednu ložu.

U toj loži, s leve strane, bili su Kartasovi. Vronski ih je poznavao, i znao je da ih i Ana poznaje. Kartasova, mršava, mala žena, stajala je u svojoj loži, i okrenuta Ani leđima oblačila ogrtač koji joj je muž pridržavao. Lice joj beše blede i ljutito, i nešto je uzbuđeno govorila. Kartasov, debeli, ćelavi gospodin, osvrćući se neprestano na Anu, staraše se da umiri ženu. Kad žena izađe, muž još dugo oklevaše tražeći očima Anin pogled i želeći, kako se činilo, da joj se pokloni. Ali Ana, očevidno naročito ga ne opažajući, govorila je nešto okrenuvši se nazad Jašvinu, koji beše nagao svoju ošišanu glavu. Kartasov izađe ne poklonivši se, i loža ostade prazna.

Vronski nije znao šta se desilo između Ane i Kartasovih, ali je razumeo da se dogodilo nešto što je ponižavalo Anu. On je to razumeo i po onome što je video, i najviše po Aninu licu; ona je, on je to znao, pribirala poslednju snagu da izdrži ulogu koju je na sebe uzela. I ta uloga spoljašnje mirnoće polazila joj je potpuno za rukom. Ko Anu i njen krug nije poznavao; ko nije čuo sve izraze saučešća, negodovanja i čuđenja ženskog sveta, što je Ana dopustila sebi da se pokaže pred svetom, i da se pokaže tako upadljivo, sa svojim čipkanim ukrasima i sa svojom lepotom, taj je uživao u mirnoći i lepoti te žene, ne podozrevajući da se ona oseća kao čovek koji je izložen na stubu srama.

Znajući da se dogodilo nešto, ali ne znajući upravo šta, Vronski je osećao tešku uznemirenost; s nadom da nešto sazna, pođe u ložu svoga brata. Izabravši naročito prolaz u parteru suprotan prema Aninoj loži, on se na izlasku sreće sa svojim bivšim komandantom puka koji je razgovarao sa dvojicom poznanika. Vronski ču kako neko izgovori ime Karenjinih, i primeti kako komandant pohita da glasno zovne Vronskog pogledavši značajno u one s kojima je razgovarao.

- A, Vronski! Kad ćeš u puk? Mi te ne možemo otpustiti bez gozbe. Ti si naš pravi predstavnik - reče komandant puka.

- Neću moći, vrlo mi je žao, drugi put - reče Vronski i potrča uz stepenice u bratovu ložu.

Stara grofica, mati Vronskog, sa svojim čeličnim uvojcima, bila je u

bratovljevoj loži. Varju sa kneginjicom Sorokinom sreo je u hodniku prve galerije.

Isprativši kneginjicu Sorokinu do matere, Varja pruži ruku deveru i odmah poče govoriti s njim o onome što ga je interesovalo. Bila je tako uzbuđena kako ju je on retko kad viđao.

- Ja nalazim da je to nisko i gadno, i madame Kartasova nije imala nikakva prava. Madame Karenjina... - poče ona.

- U čemu je stvar? Ja ne znam.

- Kako, zar nisi čuo?

- Ti razumeš da ću ja to poslednji čuti.

- Ima li pakosnijeg stvora od ove Kartasove?

- Ali šta je učinila?

- Muž mi je pričao... Uvredila je Karenjinu. Njen muž je počeo iz svoje lože da razgovara s Karenjinom, a Kartasova mu priredila scenu. Kažu da je glasno rekla nešto uvredljivo, i izišla.

- Grofe, zove vas vaša *maman* - reče kneginjica Sorokina, pomolivši se na vrata lože.

- Ja te neprestano očekujem - reče mu mati smešeći se podrugljivo. - Nikako se ne daš videti.

Sin je video da mati nije mogla prikriti radostan osmejak.

- Dobro večer, *maman*. Bio sam kod vas - reče on hladno.

- Šta je, nećeš da odeš *faire la cour à madame Karénine*?^[163] - dodade ona kad kneginjica Sorokina iziđe. - *Elle fait sensation. On oublie la Patti pour elle.*^[164]

- *Maman*, ja sam vas molio da mi ne govorite o tome - odgovori on namršteno.

- Ja govorim ono što svi govore.

Vronski ništa ne odgovori, i pošto reče nekoliko reči kneginjici Sorokinoj, iziđe. Na vratima sreće brata.

- A, Aleksije! - reče brat. - Kakpa gadost! Budala, i ništa više. Ja sam baš sad hteo da idem k njo j. Hajdemo zajedno.

Vronski ga nije slušao. On brzim koracima pođe dole; osećao je da treba nešto da uradi, ali nije znao šta. Ljutnja na nju što je i sebe i njega stavila u tako lažan položaj, pomešana sa žaljenjem nje zbog njenih muka, uzbuđivahu ga. On siđe dole u parter i uputi se pravo Aninoj loži. Kraj lože je

stajao Stremov i razgovarao s njom.

- Tenora nema više. *Le moule en est brisé.* [\[165\]](#)

Vronski joj se pokloni, zastade, i pozdravi se sa Stremovim.

- Vi ste, čini mi se, dockan došli i niste čuli najbolju ariju - reče Ana Vronskom, i, kako mu se učinilo, podrugljivo pogleda u njega.

- Ja sam rđav ocenjivač - reče on pogledavši je strogo.

- Kao knez Jašvin - reče ona smešeći se - koji nalazi da Pati peva odveć glasno. Hvala - reče ona uzevši malenom rukom u dugačkoj rukavici program koji joj pruži Vronski, i odjednom, u tom trenutku, njeno lepo lice zadrhta. Ona ustade i povuče se u dubinu lože.

Primitivši da je za vreme idućeg čina njena loža ostala prazna, Vronski, izazvavši u pozorištu pritajenom na zvuke kavatine, zvuke negodovanja zbog šuma, iziđe iz partera i odveze se kući.

Ana je već bila kod kuće. Kad Vronski uđe, ona je bila sama, i još imala na sebi istu toaletu u kojoj je bila u pozorištu. Sedela je u prvoj naslonjači pored zida i gledala pred sebe. Pogleda Vronskog, pa opet zauze isti položaj.

- Ana! - reče on.

- Ti, ti si kriv za sve! - uzviknu ona sa suzama očajanja i pakosti u glasu, ustajući.

- Ja sam te molio, preklinjao sam te da ne ideš, znao sam da će ti biti neprijatno...

- Neprijatno! - uzviknu ona - strašno! Dokle god živim, neću zaboraviti. Ona je kazala da je stidio sedeti pored mene.

- Reči glupe žene - reče on - ali zašto izlagati se, izazivati...

- Mrzim to tvoje spokojstvo. Nije trebalo da me dovodiš do toga. Kad bi me ti voleo...

- Ana! Našto tu pitanje o mojoj ljubavi...

- Jest, kad bi ti voleo kao što ja volim, kad bi se ti mučio kao ja... - reče ona sa strahom pogledajući u njega.

Njemu je beše žao, pa ipak se ljutio. Uveravao ju je u svoju ljubav, jer je video da je sad jedino to može umiriti, i ne prekorevaše je rečima, ali ju je u svojoj duši koreo.

I ta uveravanja o ljubavi, koja su se njemu činila tako bljutava da se stideo da ih izgovara, ona ih je upijala u sebe, i malo se smirila. Sutradan posle toga oni se potpuno izmiriše i otputovaše na selo.

ŠESTI DEO

I

Darja Aleksandrovna provodila je leto s decom u Pokrovskom kod svoje sestre, Kiti Ljevine. Kuća na njenom imanju beše sasvim oronula, te je Ljevin i njegova žena privoleše da provede leto kod njih. Stepan Arkadijevič potpuno je odobravao taj predlog. On je govorio da jako žali što mu služba smeta da provede s porodicom leto na selu, što bi za njega bila najveća sreća, i, ostajući u Moskvi, dolazio je pokatkad na selo na dan-dva. Osim Oblonskih, toga leta bila je u gostima kod Ljevinovih još i stara kneginja, koja je smatrala za dužnost da motri na neiskusnu kćer koja se nalazila u takvom stanju. Osim toga, Varenjka, Kitina prijateljica iz inostranstva, ispunila je svoje obećanje - da joj dođe kad se Kiti uda - i bila je u gostima kod svoje prijateljice. Sve to behu prijatelji i rodbina Ljevinove žene. I mada ih je on sve voleo, ipak mu pomalo beše žao svoga ljevinskog sveta i poretka, gušenog ovom navalom »Ščerbackog elementa«, kako je govorio u sebi. Od njegove rodbine bio je toga leta u gostima samo Sergije Ivanovič, ali i on beše ne ljevinske već koznišovske vrste čovek, te se tako ljevinski duh potpuno gubio.

U Ljevinovom izodavna usamljenom domu bilo je sad tako mnogo sveta da su gotovo sve sobe bile zauzete, i gotovo svakog dana morala je stara kneginja, sedajući za sto, da prebraja, i da trinaestog unuka ili unuku odvaja za odeliti stočić, Kiti, koja se brižljivo zanimala gazdinstvom, imala je dosta briga oko nabavljanja kokošaka, ćuraka, pataka, kojih se pri letnjim apetitima gostiju i dece trošilo vrlo mnogo.

Cela porodica sedela je za ručkom. Dolina deca sa guvernantom i Varenjkom pravila su planove kuda da idu u pečurke. Sergije Ivanovič, koga su svi gosti poštovali i gotovo obožavali zbog njegova uma i učenosti, iznenadi sve, umešavši se u razgovor o pečurkama.

- Povedite i mene. Ja veoma volim da tražim pečurke - reče on gledajući u Varenjku - nalazim da je to vrlo lepo zanimanje.

- Vrlo rado - pocrvenevši odgovori Varenjka. Kiti i Doli značajno se zglednuše. Predlog učenoga i pametnoga Sergija Ivanoviča da s Varenjkom

ide u pećurke, potvrđivao je neke Kitine pretpostavke koje su je u poslednje vreme veoma zanimale. Ona pohita da otpočne razgovor s materom, da njen pogled ne bi bio primećen. Posle ručka Sergije Ivanovič sede sa svojom šoljom kafe kraj prozora u salonu, i nastavi započeti razgovor s bratom, ali pogledajući u vrata na koja su morala izići deca koja su se spremala u pećurke. Ljevin sede na prozor, pored brata.

Kiti je stajala pored muža očevidno iščekujući svršetak nezanimljivog za nju razgovora, pa da mu nešto kaže.

- Ti si se u mnogome promenio otkad si se oženio, i to nabolje - reče Sergije Ivanovič smešeći se na Kiti, i očevidno malo mareći za početi razgovor - ali si ostao veran svojoj strasti da štitiš najparadoksalnije teme.

- Kaća, za tebe nije dobro da stojiš - reče joj muž primičući joj stolicu i značajno gledajući u nju.

- Da, a uostalom, nema za to ni vremena - dodade Sergije Ivanovič, ugledavši decu koja istrčase.

Ispred sviju, postrance i galopom, u svojim zategnutim čarapama, i mašući kotarčicom i šeširom Sergija Ivanoviča, trčala je pravo k njemu Tanja.

Pritrčavši smelo Sergiju Ivanoviču i sijajući očima koje su tako ličile na divne oči očeve, ona pruži Sergiju Ivanoviču šešir i učini pokret kao da je htela da mu ga metne na glavu, ublažujući svoju slobodu bojažljivim i nežnim osmehom.

- Varenjka čeka - reče ona, oprezno mećući mu na glavu šešir, uverivši se po osmejku Sergija Ivanoviča da je to moguće.

Varenjka je stajala na vratima, preobučena u žutu cicanu haljinu, povezana belom maramom.

- Idem, idem, Varvara Andrejevna - reče Sergije Ivanovič ispijajući kafu i pipajući po džepovima rubac i kutiju za cigarete.

- Kako je divna moja Varenjka! A? - reče Kiti mužu, čim Sergije Ivanovič ustade. Ona je to rekla da ju je Sergije Ivanovič mogao čuti, što je očevidno i htela. - I kako je lepa, plemenito lepa!... Varenjka! - doviknu Kiti. - Hoćete li biti u vodeničkoj šumi? I mi ćemo doći.

- Kiti, ti sasvim zaboravljaš svoje stanje - reče stara kneginja žurno izlazeći. - Tu ne smeš tako vikati.

Čuvši glas Kitin i opomenu materinu, Varenjka brzo i lakim koracima priđe Kiti. Brzina kretanja, rumenilo koje pokrivaše njeno živahno lice - sve je govorilo da se u njoj dešava nešto neobično. Kiti je znala šta je bilo to neooično, i pažljivo je motrila na nju. Ona je sad pozvala Varenjku samo zato

da je misleno blagoslovi za onaj važan događaj koji se, kako je Kiti mislila, morao izvršiti danas, posle ručka, u šumi.

- Varenjka, ja ću biti vrlo srećna ako se dogodi jedna stvar - reče Kiti šapatom ljubeći je.

- A hoćete li i vi s nama? - zbunivši se reče Varenjka Ljevinu, praveći se da nije čula ono što joj je rečeno.

- Idem, ali samo do gumna, i tamo ću ostati.

- Zar te ne mrzi? - reče Kiti.

- Potrebno je, da vidim nova kola za vuču i da sračunam troškove - reče Ljevin. - A gde ćeš ti biti?

- Na terasi.

II

Na terasi beše iskupljeno celo žensko društvo. One su i inače volele da sede tu posle ručka, ali danas je tamo bio još i posao. Osim veza i šivenja povoja, košuljica i pelena, čime sve behu zauzete, danas se tamo kuvalo slatko, po novom načinu za Agafju Mihailovnu, to jest, bez dodavanja vode. Kiti je uvodila taj način koji se upotrebljavao kod njih u kući. Agafja Mihailovna, kojoj je i pređe poveravan ovaj posao, smatrala je da ono što se radilo u Ljevinovoj kući nije moglo biti rđavo, pa nasu vode u jagode, tvrdeći da je drukčije nemoguće. Bila je uhvaćena u tome; i sad se kuvalo slatko od malina u prisustvu sviju, te je Agafja Mihailovna morala priznati da slatko i bez vode može ispasti dobro.

Sa zagrejanim i jetkim licem, zamršenom kosom i zasukanim do lakata mršavim rukama, okretala je Agafja Mihailovna kazančić nad vatrom i mrko gledala u maline, želeći iz dubine duše da se zgusnu i ostanu nekuvane. Kneginja pak, osećajući da gnev Agafje Mihailovne mora biti upravljen protiv nje, glavnog savetodavca za kuvanje malina, staraše se da izgleda kao da je zauzeta drugim poslom i da se ne interesuje malinom; govorila je o drugim stvarima, ali je potajno gledala na kazančić.

- Ja uvek nešto jeftino kupujem devojkama za haljine - govorila je kneginja, nastavljajući započeti razgovor... - Da li ne bi dobro bilo da skinemo sad penu, draga? - dodade ona obraćajući se Agafji Mihailovnoj. - Nikako nije potrebno da ti to radiš, a i vrućina je - zadrža ona Kiti.

- Ja ću - reče Doli, i ustavši poče oprezno vući kašikom po zapenjenom šećeru, lupkajući njome pokatkad po tanjiru koji već beše pokriven raznobojnom žuto - ružičastom penom iz koje se cedio kao krv crven sirup. »Ala će oni to lizati uz čaj!« mislila je o svojoj deci, i sećala se kako se ona, kao dete, čudila što odrasli neće da jedu ono što je najbolje - penu.

- Stiva kaže da je mnogo bolje davati u novcu - nastavljala je međutim Doli početi zanimljivi razgovor o tome kako je bolje darivati mlađe - ali...

- Kakav novac! - progovoriše u jedan glas kneginja i Kiti. - One cene robu.

- Ja sam, na primer, prošle godine kupila našoj Matrjoni Semjonovnoj nešto vrlo nalik na puplin - reče kneginja.

- Sećam se, ona je u toj haljini bila na vaš rođendan.

- Vrlo lepa šara; tako prosto i otmeno. Htela sam i sebi od istog da sašijem, samo da ona nije već imala. Tako nešto kao u Varenjke. Lepo i jeftino.

- E sad je, čini mi se, gotovo - reče Doli cedeći s kašike sok.

- Kad počnu da izlaze kao pereci, onda je gotovo. Kuvajte još malo, Agafja Muxailovna.

- Ove muve! - reče srdito Agafja Mihailovna. - Biće opet isto - dodade ona.

- Ah, kako je ljubak, ne plašite ga! - neočekivano reče Kiti gledajući u vrapca koji slete na ogradu terase, i prevrnuvši peteljčicu s malinom poče je ključati.

- Da, ali ti malo podalje od vatre - reče mati.

- A *propos de* ^[166] Varenjka - reče Kiti francuski, kako su sve vreme i govorile, da ih Agafja Mihailovna ne bi razumela. - Zna li, *maman*, da ja danas, ne znam zašto, očekujem odluku. Vi znate kakvu. Kako bi to dobro bilo.

- Gle, kako je vešta navodadžika! - reče Doli. - Kako ih oprezno i vešto sastavlja...

- Recite, *maman*, šta vi mislite?

- Pa šta mogu da mislim? On je (pod on podrazumevao se Sergije Ivanovič) mogao naći prvu partiju u Rusiji; sad već nije tako mlad; ipak, znam da bi za njega i sad mnoge pošle... Ona je vrlo dobra, ali on bi mogao...

- Ali vi ćete razumeti, *maman*, zašto se ni za njega, ni za nju ništa bolje ne da ni zamisliti, Pre svega, ona je divna! - reče Kiti savivši jedan prst.

- Ona mu se veoma sviđa, to je istina - potvrdi Doli.

- Zatim, on lično zauzima takav položaj u svetu da mu ni imanje ni položaj žene u svetu nisu potrebni. Njemu treba samo jedno - dobra, mila i mirna žena.

- Da, s njom čovek može biti miran - potvrdi Doli.

- Treće, da ga žena voli. A to postoji... To bi tako dobro bilo!... Čekam da se pojave iz šume i da se sve reši. Odmah ću poznati po njihovim očima. Tako bih se radovala! Kako ti misliš, Doli!

- Ta ne uzbuđuj se! Ti nikako ne treba da se uzbuđuješ - reče mati.

- Ja se ne uzbuđujem, mama. Meni se čini da će je on danas zaprositi.

- Ah, to je tako čudnovato kako i kad muškarac prosi devojku... Postoji kao nekakva pregrada, i ona se odjednom provali - reče Doli zamišljeno osmejujući se i sećajući se svoje prošlosti sa Stepanom Arkadijevičem.

- Mama, kako je tata vas prozio? - odjednom upita Kiti.

- Ničega neobičnog nije bilo, vrlo prosto - odgovori kneginja, ali joj sve lice zasija od te uspomene.

- De, kako? Vi ste ga, naravno, voleli pre nego što su vam dopustili da govorite s njim.

Kiti je nalazila osobitu draž u tome što je sad mogla s materom kao sa sebi ravnom da razgovara o najglavnijim pitanjima u životu žene.

- Razume se da sam ga volela; dolazio je k nama na selo.

- Ali kako se odlučilo, mama?

- Ti sigurno misliš da ste vi nešto novo izmislili? Sve je isto: odlučilo se očima, osmejcima...

- Kako ste to lepo kazali, mama! Baš istina, očima i osmejcima - potvrdi Doli.

- A kakve je reči govorio?

- Kakve je tebi Kostja govorio?

- On je pisao kredom. To beše divno!... A kako davno mi se čini da je to bilo - reče ona.

Tri žene zamisliše se o istom. Kiti prva prekide ćutanje. Ona se sećala cele posledlje zime pred udaju, i njenog zanosa sa Vronskim.

- Jedno samo... ranija jedna strast Varenjkina - reče ona setivši se toga po prirodnoj vezi misli. - Htela sam da nekako kažem to Sergiju Ivanoviču, da ga pripremim. Svi su oni - dodade ona - strašno ljubomorni na našu prošlost.

- Nisu svi - reče Doli. - Ti to sudiš po tvome mužu. Njega neprestano muči uspomena na Vronskog. Zar ne?

- Istina je - zamišljeno i smešeći se očima odgovori Kiti.

- Samo ne znam - uze kneginja u zaštitu svoj materinski nadzor - kakva ga tvoja prošlost može uznemiravati? Što ti se Vronski udvarao? Pa to biva sa svakom devojkom.

- Ali mi ne govorimo o tome - pocrvenevši reče Kiti.

- Čekaj, dopusti, - nastavi mati - i zatim, ti mi sama nisi htela dopustiti da govorim s Vronskim. Sećaš li se?

- Ah, mama! - sa izrazom bola reče Kiti.

- Sad se devojke ne dadu zadržavati... Tvoji odnosi nisu mogli otići dalje nego što treba; ja bih ga inače bez tebe izazvala. Uostalom, dušo moja, tebi ne treba uzbuđenje. Molim te, seti se toga i umiri se.

- Ja sam potpuno mirna, *maman*.

- Kakva je sreća tada bila za Kiti što je Ana doputovala - reče Doli; - a kakva nesreća za nju. Sasvim obrnuto - dodade ona poražena svojom mišlju. - Tada je Ana bila tako srećna, a Kiti smatrala sebe za nesrećnu. Kako je izišlo sasvim obratno! Ja često mislim o njoj.

- Imaš o kome i da misliš! Gadna, odvratna žena, bez srca - reče mati, koja nije mogla da zaboravi da se Kiti nije udala za Vronskog, nego za Ljevina.

- Kako vas ne mrzi da govorite o tome - reče Kiti ljutito - ja o tome ne mislim i neću da mislim... I neću da mislim - progovori ona osluškujući poznate korake svoga muža po stepenicama terase.

- O čemu to: i neću da mislim? - upita Ljevin ulazeći na terasu.

Ali mu niko ne odgovori, i on ne ponovi pitanje.

- Žao mi je što sam razorio vaše žensko carstvo - reče nezadovoljno obuhvativši pogledom sve i pojmvivši da su govorile o nečem što ne bi htele kazati pred njim.

Za trenutak oseti da se slaže s Atafjom Mihailovnom, s njenim nezadovoljstvom što kuvaju malinu bez vode, i uopšte zbog tuđeg, Ščerbackog uticaja. Međutim, ipak se osmehnu i priđe Kiti.

- A ti, kako si? - upita i gledajući u nju s istim izrazom s kojim su se sad svi obraćali njoj.

- Vrlo dobro - smešeći se reče Kiti - a kako je tamo kod tebe?

- Tri puta vuku više nego taljigama. Hoćemo li po decu? Naredio sam da prežu.

- Šta, zar hoćeš i Kiti da voziš na tim kolima? - s ukorom reče mati.

- Vozićemo korakom, kneginjo.

Ljevin nikad nije kneginju zvao *maman*, kao što to čine zetovi, i to je kneginji bilo neprijatno. Ali Ljevin, iako je vrlo voleo i poštovao kneginju, nije mogao da je zove tako, jer bi time oskvrnuo osećanje prema svojoj umrloj materi.

- Hajdete i vi s nama, *maman*, - reče Kiti.

- Neću da gledam nepromišljene postupke.

- Onda ću ja ići pešice. To je zdravo za mene. - Kiti ustade, priđe mužu i

uze ga za ruku.

- Zdravo, ali sve s merom - reče kneginja.

-- Je li gotovo slatko, Agafja Mihailovna? - upita Ljevin smešeći se na Agafju Mihailovnu i želeći da je razveseli. - Je li dobro po novom načinu?

-- Valjda je dobro. Po našem, prekuvano je.

- Pa i bolje, Agafja Mihailovna, neće se kvariti; led nam se već rastopio, i nemamo gde da držimo slatko - reče Kiti, pojmvši odmah nameru svoga muža, i obraćajući se zato starici sa istim osećanjem. - Ali je zato vaša turšija, mama kaže nigde takve nije jela - dodade ona smešeći se i popravljajući na njoj povezaču.

Agafja Mihailovna pogleda u Kiti srdito.

- Nemojte da me tešite, gospođo. Ja samo kad pogledam u vas i njega, odmah se razveselim - reče ona; grubi izraz njega, a ne njih, ganu Kiti.

- Hajdete s nama u pećurke da nam pokažete gde ih ima.

Agafja Mihailovna se osmehnu i zavrte glavom kao da bi htela reći: »Baš bih htela da se naljutim na vas, ali ne mogu.«

- Učinite, molim vas, po mome savetu - reče stara kneginja - metnite povrh slatkog hartiju i pokvasite je rumom, pa se i bez leda neće uplesniviti.

III

Kiti se osobito radovala slučaju što će biti nasamo s mužem, jer je primetila kako je senka ogorčenja prešla preko njegova lica onoga trenutka kad je ušao na terasu i upitao o čemu su razgovarale, a one mu ne odgovoriše.

Pošavši pešice ispred ostalih, Ljevin i Kiti ostaviše za sobom kuću, i iziđoše na uravnati, prašnjavi i klasjem i zrnevljem posuti put; ona se tad jače osloni na njegovu ruku i privuče je k sebi. On već beše zaboravio trenutno neprijatan utisak, i sada, nasamo s njom, i kako ga misao o njenoj trudnoći ni za časak ne ostavljaše, osećao je onu još novu za njega, potpuno čistu od čulnosti nasladu blizine uz ljubljenu ženu. Nije se imalo šta govoriti, ali on je hteo da sluša zvuke njenoga glasa, promenjenog sada za vreme trudnoće, kao što se i pogled njen promenio. U glasu, kao i u pogledu, osećala se blagost i ozbiljnost, slična onoj koja biva u ljudi neprestano koncentrisanih na jednom omiljenom poslu.

- Da se ne zamaraš? Osloni se više - reče on.

- Ne, dobro je. Tako se radujem slučaju da budem nasamo s tobom; priznajem, ma kako da mi je dobro s njima, ipak žalim za našim zimskim večerima udvoje.

- Ono je bilo dobro, ali je ovo još bolje. Oboje je bolje - reče on smešeci se i pritiskujući joj ruku.

- Znaš li o čemu smo govorile kad si ušao?

- O slatkom?

- Da, o slatkom; a posle i o tome kako muškarci prose devojke.

- A! - reče Ljevin slušajući više zvuk njezina glasa nego reči koje je govorila, misleći sve vreme o putu koji sad vodi kroz šumu, i obilazeći mesta gde bi ona mogla nesigurno stati nogom.

- I o Sergiju Ivanoviču i Varenjki. Jesi li primetio?... Ja to veoma želim - nastavi ona. - Kako ti misliš o tome? - I ona mu zaviri u lice.

- Ne znam šta da mislim - smešeći se odgovori Ljevin. - Sergije mi u tom pogledu izgleda vrlo čudnovat. Ja sam ti pričao...

- Jest, da je bio zaljubljen u devojku koja je umrla...

- To je bilo još kad sam ja bio dete; ja to znam iz pričanja. Sećam ra se iz toga doba; bio je neobično simpatičan. Otada, posmatram kakav je prema ženama: ljubazan je, neke mu se i sviđaju, ali osećam da su one za njega prosto ljudi» a ne žene.

- Da, ali sad s Varenjkom... - Čini mi se da ima nešto...

- Možebiti i da ima.., Samo njega treba poznavati. On je naročit, čudan čovek. On živi samo duhovnim životom. Odveć je čist, i visoke duše čovek.

- Kako to? Zar bi ga ovo unizilo?

- Ne; ali on je tako navikao da živi samo duhovnim životom, da se ne može pomiriti sa stvarnošću, a Vareljka je ipak stvarnost.

Ljevin je sad već bio navikao da smelo izgovara svoju misao, ne trudeći se da je odeva u tačne reči; znao je da će žena, u ovakvim ljubavnim trenucima kao sad, razumeti šta on xoće da kaže, već po nagoveštaju, i ona ga je zbilja razumela.

- Da, ali u njoj nema one stvarnosti koja je u meni; uverena sam da mene on nikad ne bi zavoleo. Ona je sva duhovna.

- Ah, ne, on te vrlo voli; i meni je tako prijatno što te svi moji vole...

- Jest, on je dobar prema meni, ali...

- Ali nije tako kao s pokojnim Nikolicom... vas dvoje ste se zavoleli - dovrši Ljevin. - Otvoreno treba govoriti - dodade on. - Ja ponekad prebacujem sebi; ali sve se svršava time da se zaboravlja. Ah, kako je to bio strašan i divan čovek... Da, a o čemu smo upravo govorili? - poćutavši reče Ljevin.

- Ti misliš da se on ne može zaljubiti - prevodeći na svoj jezik, reče Kiti.

- Ne da se ne može zaljubiti - smešeći se reče Ljevin - nego on nema one slabosti koja je potrebna... Uvek sam mu zavideo; čak i sad, kad sam tako srećan, zavidim mu.

- Zavidiš mu što ne može da se zaljubi?

- Zavidim mu što je bolji od mene - smešeći se reče Ljevin. - On ne živi za sebe. Sav njegov život potćinjen je dućnosti. I zato on može da bude miran i zadovoljan.

- A ti? - s podrugljivim, ljubavnim osmejkom reče Kiti.

Kiti nikako ne bi mogla dati izraza toku misli koji ju je gonio da se smeši; ali poslednji zaključak bio bi: njen muž se oduševljana bratom, sebe unižava pred njim, i to je neiskreno. Kiti je znala da ta njegova neiskrenost dolazi usled ljubavi prema bratu, usled osećanja zazora što je suviše srećan, a osobito usled njegove neodoljive želje da bude bolji - ona je to volela u njemu, i zato se osmejkivala.

- A ti? Zbog čega si nezadovoljan? - upita ona sa istim osmejkom.

Njena sumnja u njegovo nezadovoljstvo sobom beše Ljevinu prijatna, i on je nesvesno izazivaše da mu kaže uzroke svoje sumnje.

Ja sam srećan, ali sam nezadovoljan sobom... - reče on.

- Pa kako možeš biti nezadovoljan kad si srećan?

- To jest, kako da kažem?... U duši, ja ništa više ne želim nego da se ti ne spotakneš. Ah, ne sme se tako skakati! - prekide on svoj razgovor koreći je što je učinila odveć brz pokret prelazeći preko grane koja je ležala na stazici. - Ali kad razmišljam o sebi i poredim sebe s drugima, osobito s bratom, onda osećam da sam rđav.

-- Ali u čemu? - s onim istim osmejkom nastavi Kiti. Zar ti ne radiš takođe za druge? A tvoji salaši, tvoje gazdinstvo, tvoja knjiga?...

- Ne, ja osećam, a osobito sad, da si ti kriva - reče on stegnuvši joj ruku - što je sve ne onako kako bi moralo biti. Sve to radim ja tek onako, ovlaš. Kad bih mogao voleti svoj posao kao što volim tebe... u poslednje vreme, ja radim sav posao kao neku zadanu lekciju.

- A šta ćeš onda reći za tatu? - upita Kiti.

- Je li i on rđav što ništa nije radio za opštu stvar?

- On? Ne. Ali treba imati prostotu, jasnoću i dobrotu kao u tvoga oca; a imam li ja to? Ja ne radim, i mučim se. Sve si to ti učinila. Dok nije bilo tebe, i još nije bilo toga - reče on pogledavši u njen trbuh, što ona razumede - ja sam svu svoju snagu ulagao u posao, a sad ne mogu, i grize me savest; radim baš kao zadanu lekciju, pretvaram se...

- A da li bi se sad promenio sa Sergijem Ivanovičem? - reče Kiti. - Da li bi hteo da radiš na tom opštem poslu i da voliš tu zadanu lekciju kao on, i ništa više?

- Razume se, ne - reče Ljevin. - Uostalom, ja sam tako srećan da ništa ne razumem... A ti misliš da će on danas zaprositi Varenjku? - dodade on, poćutavši.

- I mislim, i ne. Ali bih mnogo želela. Čekaj, stani. - Ona se naže i otkide

kraj puta trčuzak. - Evo, broj: hoće zaprositi, neće zaprositi - reče ona pružajući mu cvetić.

- Hoće, neće - govorio je Ljevin kidajući bele uske listiće.

- Ne, ne! - uhvativši ga za ruku zaustavi ga Kiti, koja je s uzbuđenjem pratila kretanje njegovih prstiju. - Otkinuo si dva.

- Dobro, onda ovaj mali neću računati - reče Ljevin, otkidajući kratak zakrčljali listić. - Evo stigoše i kola.

- Da nisi umorna, Kiti? - doviknu kneginja.

- Nimalo.

- Inače, sedi u kola, ako su konji mirni, pa neka voze polako.

A nije vredelo sedati u kola. Bili su već blizu mesta, i svi pođoše pešice.

IV

Varenjka u belom rupcu na crnoj kosi, okružena decom, dobrodušno i veselo zauzeta njima, i očevidno uzbuđena mogućnošću objašnjenja s čovekom koji joj se sviđao, beše vrlo primamljiva. Sergije Ivanovič išao je pored nje i bez prestanka uživao u njoj. Gledajući je, sećao se svih ljupkih reči koje je čuo od nje, svega dobroga što je znao o njoj, i sve je više i više uviđao da je osećanje, koje ima prema njoj, nešto osobito, nešto što je osetio samo jedanput, i to davno - davno u svojoj prvoj mladosti. Radosno osećanje zbog njene blizine, koje se sve više pojačavalo, dođe dotle da joj on, mećući u njenu kotarčicu ogromnu pečurku na tankoj dršci koju beše našao, zagleda u oči, i primetivši boju radosnog i bojažljivog uzbuđenja koja pokri njeno lice, zbuni se i sam, i osmehnu se na nju ćutke takvim osmehom koji je mnogo govorio.

»Ako je tako - reče on u sebi - moram razmisliti o tome i odlučiti; ne predavati se, kao deran, zanosu trenutka.«

- Idem sad sam, bez svih drugih, da tražim pečurke, inače će ono što ja berem, ostati nezapaženo - reče, i pođe sam dalje od ivice šume gde su išli po svilastoj niskoj travi između retkih starih breza, pođe u dubinu šume gde se među belim brezovim stablima videla siva stabla jasike i tamno leskovo žbunje, udalživši se na četrdeset koraka i zašavši za žbun rascvetanog evonimusa sa njegovim ružičastocrvenim mindušicama, Sergije Ivanovič, znajući da ga ne vide, zastade. Oko njega beše potpuna tišina. Samo što su u vrhovima breza, ispod kojih je stajao, zujale neprestano muve, kao roj pčela, i pokatkad dopirali dečji glasovi. Odjednom, u blizini, na ivici šume, razleže se kontraalni glas Varenjkin koji je dazivao Grišu; radostan osmejak izbi na licu Sergija Ivanoviča. Osetivši taj osmejak, Sergije Ivanovič zavrte glavom sa neodobravanjem nad svojim stanjem, izvadi cigaru i počeo je paliti. Dugo nije mogao da zapali žižicu o brezovo stablo. Nežna opna bele kore lepila se oko fosfora i oganj se gasio. Najzad se jedna žižica zapali, i mirisavi dim cigare, u obliku talasastog širokog zastirača, pođe određeno napred i uvis pod opuštene brezove grane. Prateći očima prugu dima Sergije Ivanovič pođe

tihim korakom razmišljajući o svome stanju.

»A zašto da ne? - mislio je. - Kad bi ovo značilo plamen i strast, kad bih nosio u sebi samo žudnju - uzajamnu žudnju (mogu reći uzajamnu), a osećao bi pri tom da se ona kosi sa celim načinom moga života, kad bih osećao da predajući se toj žudnji izneveravam svoj poziv i dužnost.. ali svega toga nema. Jedno što bih mogao izneti protiv, bilo bi što sam, kad sam izgubio *Marie*, zaricao se u sebi da ću ostati veran njenoj uspomeni. Jedino to mogu izneti protiv svoga osećanja... To je važno«, govorio je u sebi Sergije Ivanovič, osećajući ujedno da ta okolnost ne može za njega lično biti ni od kakve važnosti, samo može u očima drugih ljudi kvariti njegovu poetičnu ulogu. »A osim toga, ma koliko tražio, ne mogu naći ništa što bih mogao navesti protiv samoga osećanja. Ako bih birao samo po razumu, ništa bolje ne bih mogao naći!«

Sećao se dosta žena i devojaka koje je poznao, ali se nije mogao setiti devojke koja bi u tolikoj meri sjedinjavala u sebi sve, baš sve osobine koje je on, hladno razmišljajući, želeo da vidi u svojoj ženi. Varenjka je imala svu draž i svežinu mladosti, ali nije bila dete; a ako ga je volela, volela ga je svesno, kao što treba da voli žena - to je bilo prvo. Drugo, ona je bila ne samo daleko od svega svetovnog, nego je očevidno osećala odvratnost prema svetlu, a međutim poznavala je svet, i imala sve manire žene iz dobrog društva bez kojih Sergije Ivanovič nije mogao ni zamisliti svoga druga u životu. Treće, ona je bila religiozna, i to ne kao dete, nejasno religiozna i dobra, kakva je, na primer, Kiti, nego je njezin život zasnovan na religioznim ubeđenjima. Do sitnica je Sergije Ivanovič nalazio u njoj sve ono što je želeo kod žene: bila je sirota i inokosna, tako da neće dovesti sa sobom gomilu rodbine i njihov uticaj u muževljev dom, kao što je slučaj kod Kiti; ona će za sve biti obavezna svome mužu, kako je on uvek i želeo da bude u njegovom budućem porodičnom životu. I sad, ta devojka koja ima sve te osobine, voli njega. On je bio skroman, ali nije mogao to ne videti. I on voli nju. Jedini protivrazlog - bile su njegove godine. Ali, njegova je loza dugovečna, on nema nijedne sede dlake, niko mu ne daje četrdeset godina, a sećao se kako je Varenjka govorila: da samo u Rusiji ljudi od pedeset godina smatraju sebe starcima, dok u Francuskoj čovek od pedeset godina smatra sebe *dans la force de l'âge*,^[167] a čovek od četrdeset je - *un jeune homme*.^[168] A šta mogu značiti godine kad se on oseća duševno mlad kakav je bio pre dvadeset godina? Zar nije mladost eto to osećanje što se pokrenulo u njemu sad, kad je, izlazeći s druge strane opet na ivicu šume, ugledao na jasnoj svetlosti kosih sunčanih zraka gracioznu Varenjkinu priliku, u žutoj haljini i s kotarčicom o ruci, kako lakim korakom ide ispred stabla stare breze, i kad se taj utisak od Varenjkine figure

slio sa divnim izgledom požutele i kosim zracima obasjane ovasne njive, i iza njive sa izgledom daleke stare šume, prošarane žutilom, koja se utapala u plavetnu daljinu.

Srce mu se steže od radosti. Obuze ga osećanje miline. Oseti da se odlučio. Varenjka, koja se tek beše sagla da otkine pečurku, podiže se gipkim pokretom i obazre oko sebe. Sergije Ivanovič uputi se odlučnim korakom k njoj.

V

»Varvara Andrejevna, kad sam bio još vrlo mlad, stvorio sam sebi ideal žene koju ću zavoleti i koju bih bio srećan da nazovem svojom ženom. Proživeo sam dugi niz godina, i sad sam prvi put u vama našao ono što sam tražio. Ja vas volim i tražim vašu ruku.«

Sergije Ivanovič govorio je to u sebi kad je bio na deset koraka od Varenjke. Spustiv se na kolena i zaklanjajući pećurku rukom od Griše, Varenjka je zvala malu Mašu.

- Ovamo, ovamo! Vi mali! Mnogo! - govorila je ona svojim ljupkim glasom iz grudi.

Ugledavši Sergija Ivanoviča koji joj se približavao, ona se ne diže niti promeni položaj; ali njemu je sve govorilo da ona oseća njegovo primicanje i da mu se raduje.

- Jeste li našli štogod? - upita ona okrećući mu svoje lepo, tiho nasmejano lice.

- Nijedne - reče Sergije Ivanovič. - A vi?

Ona mu ne odgovori zauzeta decom koja je okružila.

- Još ovu, pored grančice - pokaza ona maloj Maši malu pećurku, presečenu preko svoga gipkog ružičastog klobuka suvom travčicom ispod koje je probila. Varenjka ustade kad Maša otkide pećurku i prelomi je na dve bele polovine. - To me podseća na detinjstvo - dodade ona, odmičući se od dece zajedno sa Sergijem Ivanovičem.

Prodoše ćutke nekoliko koraka. Varenjka je videla da on hoće da govori, dosetila se i o čemu, i obamirala je od radosnog uzbuđenja i straha. Odmakoše tako daleko da ih već niko nije mogao čuti, ali on još ne počinjaše da govori. Varenjka je više volela da se čuti. Posle ćutanja moći će lakše kazati ono što su hteli da kažu, nego li posle reči o pećurkama; ali i preko volje, kao slučajno, Varenjka reče:

- Dakle ništa niste našli? Uostalom, u sredini šume uvek ih je manje.

Sergije Ivanovič uzdahnu i ništa ne odgovori. Bilo mu je krivo što je počela da govori o pečurkama. On htede da je vrati na one prve reči o njenom detinjstvu, ali, preko volje, počutavši neko vreme, učini napomenu na njene poslednje reči.

- Čuo sam samo da se ta vrsta pečurke nalazi poglavito s kraja, mada ne umem da ih razlikujem.

Prođe još nekoliko minuta; oni odmakose još dalje od dece i behu potpuno sami. Varenjkinu srce kucalo je tako da je čula njegovo kucanje; osećala je da crveni, bleđi, i opet crveni.

Biti žena takvog čoveka kao što je Koznišov, posle svoga položaja kod gospođe Štal, činilo joj se kao vrhunac sreće. Osim toga, ona beše gotovo uverena da je zaljubljena u njega. I sad se to ima rešiti. Beše je strah. Bojala se i onoga što će on reći, i onoga što neće reći.

Trebalo je objasniti se, sad ili nikad; to je osećao i Sergije Ivanovič. Sve je na Varenjki pokazivalo bolno iščekivanje: pogled, rumenilo, oborene njene oči. Sergije Ivanovič video je to, i beše mu žao. On je čak osećao da bi je uvredio ako joj sad ništa ne bi kazao. Brzo je u pameti ponavljao sve razloge u korist svoje odluke, Ponavljao je sebi i reči kojima je hteo da zaprosi njenu ruku, ali, umesto tih reči, po nekoj slučajnosti, on odjednom zapita:

- Kakva je razlika između bele pečurke i brezovke?

Varenjkinu usne drhtale su od uzbuđenja kad je odgovorila.

- U klobuku gotovo nema razlike, samo u dršci.

I čim ove reči behu izgovorene, oboje razumeše da je stvar svršena, da ono što je trebalo reći neće biti rečeno; i njihovo uzbuđenje, koje pre toga beše došlo do najvišeg stepena, počeo da se stišava.

- Brezovka, njena drška podseća na dva dana neobrijanu bradu crnomanjasta čoveka - reče već spokojno Sergije Ivanovič.

- Da, istina je - odgovori Varenjka smešeći se, i pravac njihove šetnje nehotice se promeni. Počeše se približavati deci. Varenjku je i bolelo, i beše je sramota, ali u isto vreme osećala je olakšanje.

Kad se vratio kući, i počeo da prebira među razlozima i dokazima, Sergije Ivanovič nađe da nije mislio pravilno. On nije mogao izneveriti svoju uspomenu na Marie.

- Lakše, deco, lakše! - skoro srdito povika Ljevin i stade pred ženu da je zaštititi kad gomila dece sa uzvikom radosti polete njima u susret.

Za decom iziđose iz šume Sergije Ivanovič i Varenjka. Kiti nije morala

ništa pitati Varenjku: po spokojnim i unekoliko posramljenim izrazima njihovih lica razumela je da se njeni planovi nisu ostvarili.

- Dakle? - upita je muž pri povratku kući.

- Nije bilo petlje - reče Kiti, i podseti na oca svog i svojim osmejkom i načinom govora, što je Ljevin počesto i sa zadovoljstvom zapažao na njoj.

- Kako nije bilo petlje?

- Evo kako - reče ona, uze ruku muža, prinese je ustima, i taknu je sa stisnutim usnama. - Kao što se vladici ljubi ruka.

- A u koga nije bilo petlje? - reče Ljevin smejući se.

- U obojima. Treba ovako...

- Seljaci idu...

- Nisu videli.

VI

Dok su deca pila čaj, odrasli su sedeli na balkonu i razgovarali tako kao da se ništa nije do godilo, mada su svi, a osobito Sergije Ivanovič i Varenjka vrlo dobro znali da se dogodio, premda negativan, ali vrlo značajan događaj. Obadvoje su se podjednako osećali; kao kad učenik posle neuspešnog ispita ostane da ponavlja razred ili na svagda bude isključen iz škole. Svi prisutni, osećajući takođe da se nešto dogodilo, govorili su živahno o dalekim predmetima. Ljevin i Kiti osećali su se ovog večera osobito srećni i zaljubljeni. I baš to, što su oni bili srećni u svojoj ljubavi, sadržavalo je u sebi neprijatan nagoveštaj na one koji su to hteli biti ali nisu mogli - i beše im zazorno.

- Upamtite što vam kažem, *Aleksandre* neće doći - reče stara kneginja.

To veče očekivali su sa stanice Stepana Arkadijeviča, a stari knez pisao je da će možda i on doći.

- I znam zbog čega - nastavi kneginja: - on kaže da mladence treba u prvo vreme ostavljati same.

- Pa tata nas i jeste ostavno. Mi ga nikako ne vidamo - reče Kiti. - A kakvi smo mi mladendi? Mi smo već tako stari.

- Tek, ako on ne dođe, i ja se praštam s vama deco - reče s tužnim uzdahom kneginja.

- Šta vam je, mama! - napadoše je obe kćeri.

- Pomisli, kako je njemu? Eto sad...

I odjednom, sasvim neočekivano, glas stare kneginje zadrhta. Kćeri ućutaše i zglediše se. »*Maman* uvek nađe nešto žalosno«, rekoše one tim pogledom. Nisu znale da je kneginja, ma kako dobro joj bilo kod kćeri, ma kako potrebnom se osećala ovde, da je njoj veoma žao i sebe i muža otkad udadoše poslednju kćer, ljubimicu, i otkad porodično gnezdo opuste.

- Šta je Agafja Mihailovna? - upita odjednom Kiti Agafju Mihailovnu koja zastade sa tajanstvenim izgledom i značajnim licem.

- Zbog večere.

- E, vrlo dobro - reče Doli - ti idi i naređuj, a ja ću sa Grišom ponoviti njegovu lekciju. On danas ništa nije radio.

- To je lekcija meni! Idem ja, Doli, - skočivši reče Ljevin.

Griša, koji je već stupio u gimnaziju, imao je preko leta da ponavlja lekcije. Darja Aleksandrovna još je u Moskvi pored sina učila latinski jezik; došavši k Ljevinima, postavila je sebi kao pravilo da makar jedanput dnevno ponavlja s njim najteže lekcije iz aritmetike i latinskog jezika. Ljevin se ponudio da je zamenjuje; ali mati, čuvši jedanput Ljevinovu lekciju, i primetivši da on ne radi onako kako je radio učitelj u Moskvi, zbunjena i starajući se da ne uvredi Ljevina, odlučio izjavi da lekcije treba prelaziti po knjizi onako kao učitelj, i da je bolje da to ona sama radi. Ljevinu beše krivo na Stepana Arkadijeviča: nebrižljiv kakav je, ne vodi računa o nastavi on, nego ostavlja da to radi mati, koja se u tome nije razumevala; beše mu krivo i na učitelje, koji tako rđavo uče decu; ali obeća svastici da će nastavu vršiti onako kako ona želi. I nastavi rad sa Grišom ne na svoj način, već po knjizi, i zato bez volje, i češće zaboravljajući vreme lekcije. Tako je bilo i danas.

- Idem ja, Doli, sedi samo - reče Ljevin. - Sve ćemo po propisu i po knjizi. Samo, kad Stiva dođe, ići ćemo u lov, i tada će se lekcije propuštati.

Ljevin ode Griši.

Istu ponudu je Varenjka predložila Kiti. Varenjka je umela da bude od koristi i u srećnom, uređenom Ljevinovom domu. - Ja ću narediti za večeru, vi samo sedite - reče i pođe ka Agafji Mihailovnoj.

- Da, da, sigurno nisu našli pilića. Onda neka uzmu od naših... - reče Kiti.

- Dogovorivši se s Agafjom Mihailovnom - i Varenjka se izgubi s njom.

- Kako je ljupka ova devojka! - reče kneginja.

- Ne samo ljupka, maman, već divna, kakve nigde nema.

- Dakle, danas očekujete Stepana Arkadijeviča? - reče Sergije Ivanovič očevidno ne želeći da se nastavlja razgovor o Varenjki. - Teško bi bilo naći dve svojte koje bi manje ličile jedna na drugu - reče on s tananim osmejkom. - Jedan, okretan, i živi samo u društvu, kao riba u vodi; drugi - naš Kostja - živ, hitar, osetljiv za sve, ali čim je u društvu, ili obamre, ili se uzaludno praćaka kao riba na zemlji.

- Jest, on je vrlo lakomislen - reče kneginja obraćajući se Sergeju Ivanoviču. - Ja sam baš htela da vas molim da mu govorite: kako je nemoguće da ona (kneginja pokaza na Kiti) ostane ovde, ona neizostavno treba da dođe u Moskvu. On kaže: dobavićemo doktora ovamo...

- *Maman*, on će sve učiniti, on na sve pristaje - reče Kiti kao srdeći se na mater što Sergija Ivanoviča poziva za sudiju u toj stvari.

Usred njihova razgovora začu se na stazi frkanje konja i zvuk točkova po šljunku.

Još Doli ne stiže da ustane i da pođe u susret mužu, kad dole, kroz prozor sobe u kojoj je Griša učio, iskoči Ljevin i spusti i Grišu.

- Evo Stiva! - viknu ispod balkona Ljevin.

- Mi smo svršili, Doli, ne brini! - dodade, i kao dečko potrča u susret ekipažu.

- *Is, ea, id, ejus, ejus, ejus!*^[169] - vikao je Griša podskakujući po stazi.

- I još neko. Sigurno tata! - viknu Ljevin zaustavivši se na početku staze. - Kiti, ne idi niz strme stepenice, već naokolo.

Ali Ljevin se prevario kad je mislio da u kolima sedi stari knez. Približivši se kolima on spazi, pored Stepana Arkadijeviča, ne kneza, već lepog, punačkog mladića u škotskoj kapi sa dugačkim trakama pozadi. To je bio Vasenjka Veslovski, drugo - bratučed Ščerbackih, petrogradsko - moskovski sjajni mladić, »izvanredan dečko i strastan lovac«, kako ga predstavi Stepan Arkadijevič.

Nimalo zbunjen razočaranjem koje je proizveo zamenivši sobom staroga kneza, Veslovski se veselo pozdravi s Ljevinom, spomenu ranije poznanstvo, i dižući u kola Grišu, prenese ga preko ptičara kojeg je poveo Stepan Arkadijevič.

Ljevin ne sede u kola, već pođe iza njih. Beše mu malo krivo što nije došao stari knez, koga je on sve više voleo što ga je više poznavao, a i zato što je došao ovaj Vasenjka Veslovski, potpuno stran i izlišan čovek. On mu se učini još više stran i izlišan kada, prišavši ulazu gde se beše iskupila sva živahna gomila odraslih i dece, spazi kako Vasenjka Veslovski sa osobito ljubaznim i galantnim izrazom ljubi ruku Kiti.

- Mi, vaša žena i ja smo *cousins*,^[170] i stari poznanici - reče Vasenjka Veslovski stežući opet vrlo jako ruku Ljevinu.

- Kako stoji, ima li divljači? - obrati se Ljevinu Stepan Arkadijevič jedva stižući da se sa svima pozdravi. - On i ja imamo najopasnije namere. Kako, maman od onda niste bili u Moskvi? Tanja, evo tebi. Nađi, molim te, u kolima pozadi - govorio je na sve strane. - Kako si se ti osvežila, Doljenjka, - govorio je ženi još jedanput joj ljubeći ruku, zadržavajući je u svojoj i tapšući je ozgo drugom.

Ljevin, koji je pre jednog minuta još bio najveselije raspoložen, gledaše sad mračno u sve i ništa mu se od svega ne sviđaše.

»Koga li je juče ljubio tim usnama?« mislio je posmatrajući nežnost Stepana Arkadijeviča prema ženi. I pogleda u Doli, pa mu se i ona ne dopade.

»Ona ne veruje u njegovu ljubav. Čemu li se onda tako raduje? Odvratno!« mislio je Ljevin.

Pogleda u kneginju koja mu pre jednog minuta beše tako simpatična, i ne dopade mu se način kojim je kao u svojoj kući pozdravila ovog Vasenjku sa njegovim trakama.

Štaviše, i Sergije Ivanovič, koji takođe iziđe pred kuću, učini mu se neprijatan zbog pretvornog prijateljstva kojim je dočekaio Stepana Arkadijeviča, dok je međutim Ljevin znao da njegov brat ne voli i ne poštuje Oblonskog.

I sama Varenjka mu beše neprijatna, kad se sa svojim izgledom *sainte nitouche*^[171] upoznavała s tim gospodinom, a međutim mislila samo o tome kako će se udati.

A najneprijatnija mu je bila Kiti kad podleže veselom tonu kojim je ovaj gospodin gledao na svoj dolazak u selo tako kao da je to praznik i za njega i za sve; a naročito je Ljevinu žena bila neprijatna zbog osmejka kojim je odgovarala na njegove osmejke.

Razgovarajući šumno, svi uđoše u kuću; ali čim posedaše, Ljevin se okrete i iziđe.

Kiti vide da nešto ima kod muža. Htede se koristiti trenutkom i porazgovarati s njime nasamo, ali on pohita da ode od nje rekavši da mora u kancelariju. Odavno mu poslovi gazdinstva nisu bili tako važni kao danas. »Njima tamo uvek je praznik - mislio je on - a ovde su nepraznične stvari koje ne čekaju, i bez kojih se ne može živeti.«

VII

Ljevin se vrati kući tek kad poslaše da ga zovu na večeru. Na stepenicama stajahu Kiti i Agafja Mihailovna savetujući se o vinu za večeru.

- Ta šta pravite takav *fuss*^[172]? Iznesite što se i obično iznosi na sto.

- Ne može, Stiva, znam, ne pije... Kostja, stani, šta je s tobom? - progovori Kiti hitajući za njim, ali on nemilostivo, ne sačekavši je, uđe krupnim koracima u trpezariju i stupi odmah u opšti živahan razgovor koji tamo podržavahu Vasenjka Veslovski i Stepan Arkadijevič.

- Dakle, hoćemo li sutra u lov! - reče Stepan Arkadijevič.

- Ja molim da idemo - reče Veslovski sevši popreko na drugu stolicu i podavivši pod sebe debelu nogu.

- Vrlo rado, ići ćemo. A jeste li već lovili ove godine? - reče Ljevin Veslovskom, posmatrajući njegovu nogu, s pretvornom učtivošću koju je Kiti tako dobro poznavala na njemu, i koja mu tako nije dolikovala. - Ne znam da li ćemo naći barskih šljuka, ali šumskih ima mnogo. Samo treba poći rano. Nećete se zamoriti? Da nisi umoran, Stivo?

- Ja umoran? Nikad još nisam bio umoran. Eto, da ne spavamo svu noć! Hajdemo u šetnju!

- Zbilja, da ne spavamo! Divota! - potvrdi Veslovski.

- O, u to smo uvereni da možeš da ne spavaš, i da drugima ne daš da spavaju - reče Doli mužu s jedva приметnom ironijom s kojom se sad gotovo uvek obraćala mužu. - Po meni, vreme je. Ja idem, pošto ne večeram.

- Nemoj, posedi još, Doljenjka, - reče Stepan Arkadijevič prelazeći na njenu stranu velikog stola za kojim su večerali. - Imam još mnogo da ti pričam.

- Sigurno ništa.

- Znaš li da je Veslovski bio kod Ane? I opet će ići. Oni su svega sedamdeset vrsta daleko od vas. I ja ću na svaki način otići do njih. Veslovski,

pridi ovamo!

Vasenjka priđe damama i sede pored Kiti.

- Ah, vi ste bili kod nje, pričajte, molim vas! Kako je Ana? - obrati mu se Darja Aleksandrovna.

Ljevin ostade na drugom kraju stola, i, ne prestajući da razgovara s kneginjom i Varenjkom, zapazi da se između Stepana Arkadijeviča, Doli, Kiti i Veslovskog vodi živahan i tajanstven razgovor. Ali ne samo što se vodio tajanstven razgovor, nego Ljevin spazi na licu svoje žene izraz ozbiljnog saosećanja dok je, ne spuštajući očiju, gledala u lepo lice Vasenjkino koji im je nešto živo pričao.

- Vrlo je lepo kod njih - pričao je Vasenjka o Vronskom i Ani. - Ja se, razume se, ne poduhvatam da sudim, ali u njihovoj kući osećaš se kao u porodici.

- Šta nameravaju oni?

- Čini mi se da će zimu provesti u Moskvi.

- Kako bi dobro bilo da se sastanemo kod njih! Kad ćeš ti ići? - upita Stepan Arkadijevič.

- Ja ću kod njih provesti juli.

- Hoćeš li i ti? - obrati se Stepan Arkadijevič ženi.

- Ja sam odavno htela, i ići ću na svaki način - reče Doli. - Ja je žalim, jer je poznajem. Ona je krasna žena. Ići ću sama, kad ti odeš, i nikome neću biti na dosadi. Čak je i bolje bez tebe.

- I divota! - reče Stepan Arkadijevič. - A ti, Kiti?

- Ja? Što bih ja išla? - planuvši sva reče Kiti i obazre se na muža.

- Poznajete li Anu Arkadijevnu? - upita je Veslovski. - Ona je vrlo primamljiva žena.

- Da - još više crveneći odgovori ona Veslovskom, ustade i priđe mužu.

- Dakle, ti ćeš sutra u lov? - reče ona.

Za ovih nekoliko minuta, osobito pak zbog onog rumenila koje pokri njene obraze dok je govorila sa Veslovskim, njegova ljubomora ode daleko. Slušajući njene reči, on ih je već razumevao na svoj način. I premda mu je docnije bilo čudno sećati se toga, sad mu se činilo jasno da ga ona pita hoće li u lov samo zato da dozna hoće li učiniti to zadovoljstvo Vasenjkini Veslovskom, u koga je, po njegovom mišljenju, već bila zaljubljena.

- Da, hoću, - odgovori joj on neprirodnim i samom sebi odvratnim glasom.

- Bolje ostanite još sutra, Doli se nije čestito ni videla s mužem; pa prekosutra idite - reče Kiti.

Smisao Kitinih reči Ljevin je već prevodio ovako: »Ne rastavljaj me s njim. Što ćeš ti ići, meni je svejedno, ali meni daj da se naslađujem prisustvom ovoga divnog mladića.«

- Ah, ako ti želiš, ostaćemo sutra - s osobitom prijaznošću odgovori Ljevin.

Vasenjka, međutim, ne sluteći ni u kraj pameti kakve muke svojim prisustvom pričinjava, ustade od stola odmah za Kiti, i prateći je nasmejanim, nežnim pogledom, pođe za njom.

Ljevin vide taj pogled. Preblede, i za trenutak ne mogaše da odahne. »Kako dopušta sebi da tako gleda u moju ženu!« kipelo je u njemu.

- Dakle, sutra? Sutra da idemo! - reče Vasenjka sedajući na stolicu i podavijajući nogu, po svojoj navici.

Ljevinova ljubomora ode još dalje. On je već gledao sebe u položaju obmanutog muža koji je ženi i ljubavniku potreban samo zato da im pruža zadovoljstva i ugodnosti u životu... Ali, uza sve to, on ljubazno i gostoljubivo raspitivao Vasenjku o ranijem njegovom lovu, pušci, čizmama, i pristade da idu sutra.

Na Ljevinovu sreću, stara kneginja prekide njegove muke time što sama ustade i posavetova i Kiti da ide na spavanje. Ali i to ne prođe bez novih muka za Ljevina. Praštajući se s domaćicom, Vasenjka htede da je poljubi u ruku, ali Kiti, pocrvenevši i uklanjajući ruku s naivnom grubošću, zbog koje ju je mati posle ukorela, reče:

- To kod nas nije uobičajeno.

U Ljevinovim očima, ona je bila kriva zato što je dopustila takve odnose, a još više zato što je tako nezgodno pokazala da joj se oni ne sviđaju.

- Kome li je do spavanja! - reče Stepan Arkadijevič, koji, posle nekoliko čaša vina, popivenih za večerom, dođe u svoje najlepše i pesničko raspoloženje. - Pazi, Kiti! - govorio je on pokazujući na mesec koji se pojavljivao iza lipa - kako je divan! Veslovski, ovo je taman za serenadu. Da znaš kako ima divan glas, pevali smo putem. Doneo je divne romanse, ima dve nove. Trebalo bi da ih otpeva sa Varvarom Andrejevnom.

Kad se svi razidoše, Stepan Arkadijevič je još dugo šetao s Veslovskim po stazi, odakle se čulo kako udešavaju glasove za novu romansu.

Slušajući ove glasove, Ljevin je natmureno sedeo u naslonjači u ženinoj sobi za spavanje, i uporno ćutao na njena pitanja o tome šta mu je; ali kad ona najzad, smešeći se, bojažljivo upita: »Možda ti se nešto nije dopalo kod

Veslovskog?« - njemu prekipe i izgovori sve. Ono što je govorio vređalo ga je, te ga je još više razdraživalo.

Stajao je pred njom sevajući strašno očima ispod natmurenih obrva, i pritiskivao snažne ruke na grudi kao da je naprezao svu svoju snagu da se uzdrži. Izraz njegova lica bio bi surov, i čak grub, da u isto vreme nije izražavao i patnju, koja je Kiti dirala. Jagodice su mu igrale, a glas mu beše isprekidan.

- Razumej, nisam ljubomoran; to je mrska reč. Ja ne mogu biti ljubomoran, i verovati da... Ne mogu kazati šta osećam, ali to je užasno... Nisam ljubomoran, ali me vređa i ponižava kad neko sme da misli, sme da gleda u tebe takvim očima...

- A kakvim očima? - reče Kiti starajući se da se što savesnije seti svih reči i pokreta iz današnjeg večera, i svake njihove nijanse.

U dubini duše nalazila je da je bilo nečega onoga trenutka kad je Veslovski prešao za njom na drugi kraj stola, ali to nije smela priznati ni pred samom sobom, a još manje se smela odlučiti da mužu to kaže i time pojača njegove muke.

- A šta može biti primamljivo u meni, ovakvoj?...

- Ah, - uzviknu on uhvativši se za glavu. - Da bar to nisi kazala!... Znači, kad bi bila primamljiva...

- Ta, Kostja, stani, čuj me! - govorila je ona gledajući u njega sa patnički sažaljivim izrazom lica. - Šta bi mogao da pomisliš? Za mene ne postoje ljudi, nema ih, nema... Lepo, hoćeš li da nikog ne vidim?

U prvom trenutku nju je vređala njegova ljubomora; bilo joj je krivo što joj je i najmanja, najnevinija zabava zabranjena; ali sad bi rado žrtvovala ne samo takve sitnice, nego sve, da ga izbavi od patnje koja ga je morila.

- Razumej užas i komiku moga položaja - nastavi on očajničkim šapatom - to da je on u mojoj kući, da on upravo ništa nepristojno nije učinio osim te raspuštenosti i podvijanja noge. On to smatra za najbolji ton, i zato ja moram biti ljubazan s njim.

- Ali Kostja, ti preuveličavaš - govorila je Kiti radujući se u dubini duše jačini njegove ljubavi prema njoj koja se sada izražavala u njegovoj ljubomori.

- Najstrašnije je to što ti - kakva si uvek, i sada, kad si svetinja za mene, kad smo tako srećni, mi, tako osobito srećni, i odjednom ta mizerija... Ne mizerija, zašto da ga grdim? On me se ništa ne tiče. Ali zašto moja, tvoja sreća?...

- Znaš, ja shvatam sad zašto je ovo došlo - počne Kiti.
- Zašto? Zašto?
- Videla sam kako si gledao kad smo razgovarali za večerom.
- Pa da!.. Pa da! - uplašeno reče Ljevin.

Ona mu ispriča o čemu su govorili. I pričajući to, gušila se od uzbuđenja. Ljevin počuta, zatim se zagleda u njeno bledo uplašeno lice, i odjednom se dohvati za glavu.

- Kaća, ja sam te namučio! Oprosti, dušo moja! To je bezumlje! Kaća, ja sam užasno kriv. I zar je moguće bilo mučiti se zbog takve gluposti.

- Meni je tebe žao.

- Mene? Mene? Ko sam ja? Bezumnik... Ali zašto ti da patiš? Strašno je pomisliti da svaki tuđ čovek može narušiti našu sreću.

- Razume se, to i jeste ono što vređa...

- E, neće! Naročito ću ga zadržati kod nas celo leto, i prosipaće se iz mene ljubaznost prema njemu - govorio je Ljevin ljubeći joj ruke. - Videćeš. Sutra... Da, zbilja, mi sutra idemo.

VIII

Sutradan, još dame ne behu ustale, a lovački ekipaži, čeze i taljige stajahu kraj ulaza. Laska, koja već od zore zna da će ići u lov, i sita se naskičala i naskakala, čučala je na čezama pored kočijaša, i gledala uzbuđeno i s neodobravanjem u vrata na kojima se još nikako ne pojavljivahu lovci. Prvi iziđe Vasenjka Veslovski, u velikim novim čizmama koje su mu dopirale do debelih butina, u zelenoj bluzi sa pripasanom novom fišeklijom, u kapici sa trakama, i sa novom engleskom puškom bez remnika i ručice. Laska mu pritrča, pozdravi ga, i skačući upita na svoj način da li će skoro i oni izići, ali ne dobivši od njega odgovora vrati se na svoje mesto očekivanja, ućuta se okrenuvši glavu u stranu i načuljivši jedno uvo. Naposletku vrata se s treskom otvoriše, i izlete vrteći se i preturajući se u vazduhu, Krak, žućkasto - pegavi ptičar Stepana Arkadijeviča, a iziđe i sam Stepan Arkadijevič s puškom u ruci i cigarom u ustima.

»Šibe, šibe, Krak!« podvikivaše on umiljato psu koji se propinjaše, udaraše ga šapama po trbuhu i grudima zakačinjući njima za lovačku torbu. Stepan Arkadijevič imao je na sebi opanke, obojke, otrcane pantalone i kratak kaput. Na glavi, ostaci nekakvog šešira, ali puška novog sistema kao igračka, a lovačka torba i fišeklija, iako pohabane, behu od najboljeg materijala.

Vasenjka Veslovski nije dosada razumevao pravi lovački kicošluk - biti u ritama, ali imati lovački pribor najboljeg kvaliteta. On je to razumeo sad posmatrajući Stepana Arkadijeviča kako u ovim dronjcima blista svojom elegantnom, uranjenom i veselom gospodskom figurom - i reši da se za idući lov neizostavno tako opremi.

- A šta je s našim domaćinom? - upita on.
- Mlada žena - smešeći se reče Stepan Arkadijevič.
- Da, i tako divna.
- Bio je već obučen. Sigurno je opet otrčao do nje.

Stepan Arkadijevič je pogodio. Ljevin beše ponovo otrčao ženi da je još

jedanput upita: da li mu je oprostila jučerašnju glupost, i da je još zamoli da, boga radi, bude smotrenija. Glavno, da bude što dalje od dece, ona je uvek mogu gurnuti. A zatim, trebalo je još jednom dobiti potvrdu da se ne srdn na njega što odlazi na dva dana, i još je zamoliti da neizostavno pošlje ceduljicu sutra ujutro, po čoveku koji će pojahati do lovaca, da napiše makar dve reči, koliko da zna da je ona dobro.

Kao i uvek, njoj je bilo teško da se za dva dana rastane s mužem, ali kad vide njegovu živahnu figuru koja se činila osobito velika i snažna u lovačkim čizmama i beloju bluzi, i nekakav nepojmljiv za nju sjaj lovačkog uzbuđenja, ona, zbog njegove radosti, zaboravi svoje ogorčenje, i veselo se oprostila s njim.

- Oprostite, gospodo! - reče Ljevin istrčavši napolje. - Jeste li metnuli doručak? Zašto alata desno? Ali svejedno. Laska, odlazi, lezi na svoje mesto!

- Pusti ih s jalovom stokom - obrati se on govedaru koji ga čekaše pred vratima da ga pita šta će sa uškopljenim juncima. - Oprostite, gospodo, evo ide još jedan. - I Ljevin skoči sa čeza na koja već beše seo, i pođe ka dunderinu preduzimaču koji je sa colštokom u ruci išao prema tremu.

- Što nisi došao juče u kancelariju, nego me sad zadržavaš. Šta je?

- Dopustite da napravimo još zavijutak. Samo još tri stepena da se doda. Taman ćemo isterati kako treba. Biće mnogo sigurnije.

- Trebalo je da me poslušаш - zlovoljno odgovori Ljevin. - Ja sam ti govorio: udesi prvo Terme, pa posle usecaj stepenice. Sad se to ne može popraviti. Radi kako sam ti kazao, teši nove.

Stvar je bila u tome što je preduzimač pokvario stepenice na novosagrađenom krilu zgrade, otesavši ih zasebno i ne sračunavši dobro visinu, te su stepeni došli odveć strmi kad su stepenice bile dovršene. Sad, preduzimač je hteo da zadrži iste stepenice, samo da doda još tri stepena.

- Biće mnogo bolje.

- Pa kuda ćeš izići sa još tri stepena?

- Molim vas - s prezrivim osmejkom reče dunderin. - Taman će da iziđe kao što treba. Kad se podignu ozdo - s ubedljivim pokretom reče on - diži, diži, dok ne podiđu.

- Ali tri stepena će povećati i dužinu... Kuda će onda isterati?

- Kad se ozdo lepo udesi, hoće da podiđu - govorio je uporno i ubedljivo preduzimač.

- Pod tavanicu i u zid će da podiđu.

- Ta, molim vas, odole će se dizati. Diži, diži, pa će da podiđu.

Ljevin izvadi iz puške šipku i poče mu po prašini crtati stepenice.

- Vidiš li?

- Kako naredite - reče dunđerin; odjednom mu zasvetliše oči, pojmio je najzad stvar - kanda će morati da se tešu nove.

- Dabogme, i tako i radi, onako kako ti je naređeno - viknu Ljevin sedajući u kola. - Teraj! Drži pse, Filipe!

Ostavivši za sobom sve privredne i porodične brige, Ljevin je osećao tako veliku radost života i očekivanja, da mu se nije ni govorilo. Osim toga, osećao je u sebi ono usredsređeno uzbuđenje koje oseća svaki lovac kad se približava mestu lova. Ako ga je sad nešto moglo zanimati, to bi bila jedino pitanja: da li će naći štogod u Kolpenskom ritu; kako će se Laska pokazati u poređenju s Krakom; i kakve će sreće on biti danas u lovu. Da se ne osramoti pred ovim novajlijom? Da Oblonski ne ulovi više od njega? - takođe mu dolazhaše na pamet.

Oblonski je osećao to isto, i beše takođe nerazgovoran. Samo je Vasenjka Veslovski bez prestanka veselo razgovarao. Slušajući ga sad, Ljevinu beše zazorno sećati se kako je juče bio nepravičan prema njemu. Vasenjka je zaista bio krasan dečko, prost, dobrodušan i vrlo veseo. Da se Ljevin upoznao s njim kao neženjen, oni bi se izvesno zbližili bili. Ljevinu je bio malo neprijatan njegov praznički odnos prema životu, i nekakva razuzdana elegancija. Kao da je prisvajao sebi visoku, nesumnjivu važnost zato što je imao dugačke nokte, kapicu sa trakama, i ostalo; ali je sve to izgladivala njegova dobrodušnost i uljudnost. On se sviđao svojim lepim vaspitanjem, odličnim izgovorom francuskog i engleskog jezika, i još time što je bio čovek njegovoga sveta.

Vasenjki se neobično dopade stepski donski konj levo u logovu. Neprestano se usxićivao njime: »Kako je divno na stepskom konju jahati po stepi. A? Zar ne?« govorio je on. Jahanje na stepskom konju, predstavljao je on sebi, mora biti, kao nešto divlje, poetično, i zapravo nejasno šta; ali njegova naivnost, spojena s njegovom lepotom, ljupkim osmejkom i gracijom u pokretima, beše vrlo privlačna. Da li stoga što je Vasenjkina priroda bila simpatična Ljevinu, ili zato što se Ljevin starao, radi iskupljenja jučerašnjeg greha, da u njemu pronađe sve što je lepo, tek Ljevinu beše prijatno s njim.

Kad odmakoše za tri kilometra, Veslovski se odjednom maši za cigare i novčanik, i nije znao da li ih je izgubio, ili ostavio na stolu. U novčaniku je bilo tri stotine sedamdeset rubalja, i zato se stvar nije mogla tek tako ostaviti.

- Znae šta, Ljevine, da ja na ovom donskom logovu odjurim do kuće. To će biti najbolje. A? - govorio je spremajući se već da jaše.

- Nemojte, zašto biste vi? - odgovori Ljevin, izračunavši da je Vasenjka težak oko sto kilograma. - Poslaću kočijaša.

Kočijaš ode na logovu, a Ljevin prihvati sam da tera konje.

IX

- Dakle, kakva nam je maršruta? Ispričaj nam ponajlak - reče Stepan Arkadijevič.

- Plan je ovakav: sad idemo do Gvozdjeva. U Gvozdjevu je s ove strane blato sa šljukama; a iza Gvozdjeva nastaju divni ritovi sa divljim patkama, a nađu se i šljuke. Sad je vrućina, a mi ćemo taman predveče (dvadeset vrsta) stići, i svršiti večernji lov; tu ćemo prenoćiti, pa sutra na velika blata.

- A zar usput nema ništa?

- Ima; ali bismo se zadržali, a i vrućina je. Ima dva divna mestašca, samo mučno da će se što naći.

Ljevin je i sam hteo da svrati na ta mestašca, ali su ona bila blizu kuće, mogao ih je on sam uvek obići; a i mala su bila, trojica ne bi imali prostora da gađaju. I stoga je krivo govorio kad je rekao da će tamo mučno čega biti. Došavši do malog blata, Ljevin htede da ga prođe, ali iskusno lovačko oko Stepana Arkadijeviča odmah oceni močvaru koja se videla s puta.

- Kako bi bilo da svratimo? - reče on pokazujući na rit.

- Molim vas i ja, Ljevine! Kako je divno! - počeo moliti Vasenjka Veslovski, i Ljevin ne mogade ne pristati.

Još nisu uspeli ni da stanu, a psi su već leteli ka blatu, prestižući jedan drugoga.

- Krak! Laska!...

Psi se vratiše.

- Trojici će biti teskobno. Ja ću ostati ovde - reče Ljevin nadajući se da ništa neće naći, osim vivaka, koji se digoše ispred pasa i premećući se u letu žalosno plakahu nad ritom.

- Ah, ne! Hajdete, Ljevine, hajdemo zajedno! - zvao je Veslovski.

- Zbilja je teskobno. Laska, natrag! Laska! Neće vam trebati oba psa?

Ljevin ostade kraj kola i sa zavišću posmatraše lovce. Lovci prodoše celo

blato. Osim jednog prдавca, i vivaka, od kojih Vasenjka ubi jednoga, u ritu ne beše ničega.

- Eto vidite, nije da mi je bilo žao blata - reče Ljevin - samo smo gubili vreme«

- Ipak je bilo prijatno. Jeste li videli? - govorio je Vasenjka Veslovski nevesto se penjući u kola s puškom i vivkom u rukama. - Kako sam ga slavno ubio! Zar ne? Hoćemo li skoro stići na ono pravo?

Konje odjednom trgoše, Ljevin udari glavom o cev nečije puške, i razleže se pucanj. Pucanj se upravo razlegao još pre, ali se Ljevinu učini onako. Stvar je bila u tome što je Vasenjka Veslovski, spuštajući oroze, pritisnuo jednu obaraču, a pri tome pridržavao drugi oroz. Metak je udario u zemlju ne povredivši nikoga. Stepan Arkadijevič zavrte glavom i posmehnu se prekorno Veslovskom. A Ljevin nije imao smelosti da ga ukori. Pre svega, svaki ukor izgledao bi da je izazvan minulom opasnošću i čvorugom koja iskoči Ljevinu na čelu; a drugo, Veslovski je s početka bio tako naivno ogorčen, a zatim se tako dobrodušno i zanosno smejao opštoj njihovoj preneraženosti, da se i sam Ljevin morao nasmejati.

Kad su došli do drugog rita, koji je bio dosta veliki i morao oduzeti mnogo vremena, Ljevin ih nagovaraše da ne izlaze. Ali ga Veslovski i sada namoli. Kako je rit bio uzan, Ljevin, kao gostoljubiv domaćin, opet ostade pored kola.

Čim krenuše, Krak pojuri ka čapurju. Vasenjka Veslovski potrča prvi za kerom. Stepan Arkadijevič još ne stiže ni da priđe, a izlete barska šljuka. Veslovski promaši, i šljuka prelete u nepokošenu livadu. Ovu šljuku ostaviše Veslovskom. Krak je opet pronađe i stade, Veslovski je ubi, i vrati se kolima.

- Sad idite vi, a ja ću ostati kod konja - reče on.

Ljevina je već počela obuzimati lovačka zavist. On predade uzde Veslovskom i pođe u blato.

Laska, koja već odavno žalosno skiči i žali se na nepravučnost, polete napred pravo ka sigurnim i Ljevinu poznatim žbunićima, u koje Krak još nije zalazio.

- Što je ne zadržiš? - viknu Stepan Arkadijevič.

- Neće ih poplašiti - odgovori Ljevin radujuć se Laski i hitajuć za njom.

Što se Laska bliže primicala poznatim žbunićima, sve je ozbiljnije tragala. Mala barska ptica samo joj za trenutak otrže pažnju. Laska načini jedan krug pred čapurjem, poče drugi, i odjednom uzdrhta i obamre.

- Idi, idi, Stivo! - viknu Ljevin osećajući kako mu srce poče jače kucati, i kako odjednom, kao da se nekakav zavrtnanj odvrnuo u njegovom

napregnutom sluhu, svi zvuci, bez mere rastojanja, počese u neredu ali jasno dopirati do njega. On je čuo korake Stepana Arkadijeviča i primao ih kao daleki konjski topot; čuo je krt zvuk otkinutog u korenu čapura na koji je zgazio, i primao taj zvuk kao let šljuke. Čuo je takođe pozadi, u blizini, nekako šljapkanje po vodi, o čemu nije mogao dati sebi računa.

Birajući mesto gde će stati, on se polako primicao psu.

- Drži!

Ispred kera iskoči šljuka, no ne barska već šumska. Ljevin opruži pušku, ali, dok je nišanio, ču istovremeno kako se onaj zvuk šljapkanja po vodi pojačava, približuje se, i tome se sad pridruži i glas Veslovskog koji je nešto neobično glasno vikao. Ljevin vide da je nišanio pozadi šljuke, ali ipak opali.

Uverivši se da je promašio, Ljevin se osvrte i vide da su konji s kolima bili u blatu, a ne na putu.

Veslovski, želeći da vidi gavanje, skrenuo je ka blatu i zaglibio konje.

»I koji ga đavo nosi!« reče u sebi Ljevin vraćajući se zaglibljenim kolima. - Zašto ste pošli? - reče mu suho, i viknuvši kočijaša poče izvoditi konje.

Ljevinu je bilo krivo i što su ga omeli u gađanju, i što su mu zaglibili konje; a najviše što pri isprezanju i izvođenju konja ne pomogoše ni njemu ni kočijašu, ni Stepan Arkadijevič ni Veslovski, jer ni jedan ni drugi nije imao ni pojma o zaprezi. Ne odgovarajući Vasenjki ni reči na njegova uveravanja da je tu bilo sasvim suvo, Ljevin je ćutke radio s kočijašem na isprezanju konja. Ali zatim, zagrejavši se radom i videvši kako Veslovski sa takvom usrdnošću vuče kola za krilo da ga je čak i odvalio, Ljevin prekori sebe što je pod utiskom jučerašnjeg osećanja bio odveć hladan prema Veslovskom, i postara se da naročitom ljubaznošću zagladi svoju hladnoću. Kad sve dovedoše u red i kola izvedoše na put, Ljevin naredi da se izvadi doručak.

- *Bon appétit - bonne conscience! se poulet va tomber jusqu'au fond de mes bottes*^[173] - izgovori francusku uzrečicu opet raspoloženi Vasenjka, dovršujući drugo pile. - E, sad su naše nevolje svršene; sad će sve ići srećno. Samo ja, kao krivac, moram sedeti na boku. Zar nije tako? A? Ne, ne, ja sam Avtomedon^[174]. I pazite samo kako ću vas lepo voziti! - odgovori, i ne puštaše uzde kad ga je Ljevin molio da to ostavi kočijašu. - Ne, treba da iskupim svoju krivicu, i vrlo mi je dobro na boku.

- I potera.

Ljevin se pomalo bojao da ne zamori konje, naročito levog alata, kojeg nije umeo da drži; ali se opet nehotice potčinjavao njegovoj veselosti, slušao romanse koje je Veslovski, sedeći na boku, celim putem pevao, ili pričao i

podražavao kako treba na engleski način upravljati *four in hand*.^{[\[175\]](#)} I tako, posle doručka, u najlepšem raspoloženju dođoše do Gvozdjevskog rita.

X

Vasenjka je toliko oštro terao konje da su stigli odveć rano, još je bila vrućina.

Kad stigoše do pravoga rita, glavne svrhe njihova puta, Ljevin nehotice pomisli kako li bi se mogao izbaviti od Vasenjke i ići bez ikakve smetnje. Stepan Arkadijevič očevitno je želeo to isto; Ljevin je na njegovom licu video izraz zabrinutosti - koji se uvek viđa kod pravog lovca pred početak lova - i nekog njemu svojstvenog dobrodušnog lukavstva.

- Kako ćemo? Blato je odlično, vidim da ima i jastrebova - reče Stepan Arkadijevič pokazujući dve velike ptice koje su kružile iznad ostrvca od močvarne trave. - Gde ima jastrebova, tamo sigurno ima i divljači.

- E, vidite, gospodo, - reče Ljevin sa donekle mračnim izrazom, zatežući čizme i pregledajući pušku. - Vidite li onu oštricu? - On pokaza na tamno ostrvce zagasitog zelenila na ogromnoj pola pokošenoj mokroj livadi koja se protezala s desne strane reke. - Blato počinje evo odavde, pravo pred nama; vidite - gde je zelenije. Odavde ide nadesno, gde su konji; tamo je čapurje, tu ima barskih šljuka; pa oko ostrvca sve do onog jovljaka, i do same vodenice. Eno tamo, vidiš, gde je onaj zaliv. To je najbolje mesto. Tamo sam jedanput ubio sedamnaest šumskih šljuka. Razići ćemo se sa po jednim kerom na razne strane, i sastaćemo se kod vodenice.

- Ko će desno, a ko levo? - upita Stepan Arkadijevič. - Desna strana je šira, idite vas dvojica, a ja ću levo - reče kao bezbrižno.

- Divota! Ulovićemo više od njega. Hajdemo, hajdemo! - prihvati Vasenjka.

Ljevin nije mogao ne pristati, i tako se razidoše.

Tek što uđoše u rit, oba kera počеше zajedno tražiti i uvukoše se u šepar. Ljevin je znao ovo obazrivo i neodređeno traganje Laskino; poznavao je i mesto, i očekivao je čitavo jato šljuka.

- Veslovski, idite naporedo, naporedo! - tihim glasom reče on drugaru koji

je iza njega tapkao po vodi, i čiji ga pravac puške nehotice interesovaše posle onog neočekivanog pucnja na Kolpenskom blatu.

- Ne, ja vam neću smetati, ne mislite o meni.

Ali je Ljevin i nehotice mislio, i sećao se Kitinih reči kad ga je ispraćala: »Pazite da jedan u drugog ne pucate.« Pretičući se, i terajući svaki svoj trag, kerovi se bliže i bliže primicahu; očekivanje šljuka bilo je tako jako da je Ljevin mljeskanje svoje potpetice, vađenje iz blata, primao za šljukin glas, i odmah hvatao i stezao kundak od puške.

- Tras! tras! razleže se iznad njegovih ušiju. Vasenjka je opalio u jato pataka koje su se vile nad ritom, i ni blizu još ne behu u taj mah naletele na lovca. Ljevin ne stiže da se obazre, kad mljacnu jedna šljuka, zatim druga, treća, i još osam komada se digoše jedna za drugom.

Stepan Arkadijevič obori jednu u trenutku kad se spremala da otpočne svoj cik - cak, i šljuka pade u treset kao klupče. Ne hitajući, Oblonski upravi pušku na drugu, koja je nisko letela ka zelenoj ostrici, i zajedno s pucnjem pade i ta šljuka; videlo se kako je iskakala iz pokošene površine, lepršajući jednim zdravim, ozdo belim krilom.

Ljevin nije bio tako srećan: prvu šljuku gađao je odviše blizu, i promašio; a kad se šljuka počela dizati, uperi opet pušku na nju, ali u taj mah izlete još jedna ispred njega, i odvuče mu pažnju, te opet promaši.

Dok su punili puške, iskoči još jedna šljuka, i Veslovski, koji beše i po drugi put napunio, izbacila, po vodi, još dva metka sitne sačme. Stepan Arkadijevič pokupi svoje šljuke i sjajnim očima pogleda u Ljevina.

- E, sad ćemo da se razidemo - reče Stepan Arkadijevič; ramajući na levu nogu i držeći pušku na gotovs, dovabi psa i pođe na jednu stranu, a Ljevin i Veslovski pođoše na drugu.

S Ljevinom je uvek bivalo tako: ako mu prvi hici promaše, on se žesti, ljuti i celog dana gađa rđavo. Pa je tako bilo i sad. Šljuka beše vrlo mnogo. Ispred kera, ispred lovčevih nogu neprestano su izletale, i Ljevin je mogao popraviti svoj lov; ali što je više pucao, sve se više sramio pred Veslovskim, koji je veselo šenlučio, pucao s računom i bez računa, ništa nije ubijao, ali ga to ništa nije ni bunilo. Ljevin se užurbavao, nije vladao sobom, žestio se sve više, i najzad došao dotle da je pucao, ne nadajući se da će ubiti. Činilo se kao da je i Laska to shvatila. Sve je manje tražila, i kao sa nekom sumnjom ili prekorom pogledala u lovce. Pucnji su se razlegali jedan za drugim. Dim od baruta obavijao je lovce, a u velikoj prostranoj mreži lovačke torbe bile su samo tri lake male šljuke. Pa i od njih jednu je ubio Veslovski, a jedna je bila zajednička. Međutim, s druge strane rita čuli su se retki, ali kako se Ljevinu

činilo, značajni pucnji Stepana Arkadijeviča, i gotovo posle svakog pucnja čulo se: »Krak« Krak, aport!«

To je sve više uzbuđivalo Ljevina. Šljuke su neprestano vitlale u vazduhu, nad oštricom. Mljaskanje po zemlji i gakanje u visini čulo se bez prestanka sa svih strana. Šljuke koje behu ranije krenule, i koje su se preganjale po vazduhu, padale su upravo pred lovce. Mesto dva jastreba, sad ih se čitavo jato, s piskom, vilo nad blatom.

Kad prodoše veću polovinu blata, Ljevin i Veslovski dođoše do mesta na kojem je, dugačkim prugama koje dopirahu do oštrice, bila podeljena seljačka livada, obeležena negde ugaženim stazama, negde pokošenim redom. Polovina tih pruga bila je pokošena.

Mada je bilo malo nade da se po nekošenom nađe isto toliko koliko po pokošenom, Ljevin je obećao Stepanu Arkadijeviču da se sastane s njim, i pođe dalje sa svojim saputnikom po pokošenim i nepokošenim poljima.

- Hej, lovci! - povika jedan od seljaka koji su sedeli kraj ispregnutih taljiga. - Oдите da popijemo koju, na vino hajte!

Ljevin se obazre.

- Odi, dobra je! - povika veseli, bradati seljak crvena lica, iskezivši bele zube i podigavši zelenu bocu koja se sijala na suncu.

- *Qu'est se qu'ils disent?*^[176] - upita Veslovski.

- Zovu da pijemo rakije. Sigurno su delili livade. Ja bih rado ispio čašu - reče sa malim lukavstvom Ljevin, nadajući se da će Veslovskog sablazniti rakija i da će otići k seljacima.

- Zašto časte?

- Tako, vesele se. Zbilja, otidite do njih. Vas će to zanimati.

- *Allons, c'est curieux.*^[177]

- Idite, idite, lako ćete naći put do vodenice - reče Ljevin, i obazrevši se vide sa zadovoljstvom da se Veslovski, pognuvši se i spotičući se umornim nogama i držeći pušku u opruženoj ruci, izvlači iz blata prema seljacima.

- Odi i ti! - doviknu seljak Ljevinu. - Da probaš malo piroga.

Ljevinu se jako prohtelo da popije čašu rakije i pojede parče hleba. Bio je malaksao i osećao da jedva izvlači noge iz treseta, te se za trenutak pokoleba. Ali Laska stade. Odmah sva malaksalost iščeze, i Ljevin lako pođe po tresetu. Ispred nogu mu izlete šljuka; on je nanišani i ubi - ker je i dalje stajao. »Drž'!« Ispred kera izlete druga. Ljevin opali. Ali dan je bio nesrećan; on promaši, a kad dođe da traži onu ubijenu, ne nađe ni nju. Prokrstario je sve

polje, ali Laska nije verovala da je ptica ubijena, i kad ju je slao da potraži, ona se pretvarala da traži, ali nije tražila.

I bez Vaseljke, koga je Ljevin krivio za svoj neuspeh, stvar se nije popravljala. Šljuka je i ovde bilo mnogo, ali je Ljevin činio promašaj za promašajem.

Kosi sunčani zraci bili su još vreli; odelo, skroz ovlaženo od znoja, lepilo se za telo, a leva čizma, puna vode, bila je teška i šljapkala je; preko barutom umrljanog lica curio je znoj; u ustima gorčina, u nosu miris baruta i tinje, u ušima neprestano cijukanje šljuka; pušćane cevi vrele da se nisu mogle dodirnuti; srce je kucalo brzo i kratko; ruke se tresle od uzbuđenja, a umorne se noge spoticale i prepletale po čapurju i tresetu; ali Ljevin je i dalje išao i pucao. Naposljetku, učinivši spreman promašaj, on baci na zemlju pušku i šešir.

»Ah, treba se osvestiti!« reče u sebi. Podiže pušku i šešir, dozva Lasku i iziđe iz blata. Kad izađe na suvotu, on sede, izu se, istrese vodu iz čizme, zatim priđe blatu, napi se vode koja je imala ukus rđe, okvasi usijane cevi i oprala lice i ruke. Osveživši se, opet se uputi mestu gde je preletela šljuka, sa čvrstom namerom da se ne žesti.

Hteo je da bude miran, ali je sve ostajalo po starom. Prst je vukao za obaraču pre nego što je ptica uzeta na nišan. Išlo je sve gore i gore.

Imao je svega pet komada u torbi kad je izišao iz blata i uputio se jovljaku gde je trebalo da se sastane sa Stepanom Arkadijevičem.

Pre nego što će videti Stepana Arkadijeviča, ugleda njegovog kera. Ispod izvijene jovove žile iskoči Krak, sav crn od smrdljivog blatnog šljama, i kao pobednik onjuši se s Laskom. Za Krakom pojavi se u jovovom hladu i stasita prilika Stepana Arkadijeviča. Dolazio je, crven, oznojen, sa raskopčanom jakom, jednako hramljući na levu nogu.

- Dakle? Mnogo ste pucali! - reče on veselo osmehujući se.

- A ti? - upita Ljevin. Ali nije trebalo da pita, video je punu lovačku torbu.

- Da, prilično.

Imao je četrnaest komada.

- Divan rit! Tebi je sigurno Veslovski smetao. Nezgodno je dvojici s jednim kerom - reče Stepan Arkadijevič ublažujući svoju pobeđu.

XI

Kad su Ljevin i Stepan Arkadijevič stigli u kuću seljaka, kod koga je Ljevin uvek svraćao, Veslovski je već bio tamo. Sedeo je nasred sobe, i držeći se obema rukama za klupu sa koje ga je svlačio vojnik, brat domaćičin, izuvajući mu blatnjave čizme, smejao se svojim zarazno - veselim smehom.

- Tek što sam došao. *Ils ont été charmants.*^[178] Zamislite, napojiše me i nahraniše. Kako je divan hleb, čudo! *Délicieux!*^[179] A rakija, nikad je slađe nisam pio! I nikako da prime novac. I neprestano govore: »ne vređaj«, tako nekako.

- Kako da prime novac? Oni vas to časte. Zar oni da prodaju rakiju? - reče vojnik, skinuvši najzad s pocrnelom čarapom zajedno okvašenu čizmu.

Ne mareći za prljavu sobu, koju iskaljaše svojim čizmama lovci i prljavi kerovi; ni za zadah blata i baruta kojim se soba ispuni, ni za nedostatak noževa i viljušaka - lovci se napiše čaja i večeraše tako slatko kako se jede samo u lovu. Umiveni i čisti, pođoše u senaru, gde kočijaši behu spremili postelje za gospodu.

Mada se već beše smrklo, nikome se od lovaca nije spavalo.

Razgovor je prvo krivudao između uspomena i priča - o gađanju, o kerovima, o ranijem lovu - pa naiđe na temu koja zainteresova sve. Povodom već nekoliko puta ponovljenog Vasenjkinog oduševljenja dražima ovoga prenoćišta, i mirisom sena, dražima slomljenih taljiga (njemu su se činile slomljene, jer su bile skinute s ležišta), oduševljenja dobrodušnošću seljaka koji ga počastiše rakijom, kerovima koji su ležali svaki kraj nogu svoga gospodara - Oblonski ispriča o divoti lova kod Maltusa, gde je bio prošloga leta. Maltus beše poznat železnički bogataš. Stepan Arkadijevič je pričao kakve je ritove u Tverskoj guberniji zakupio ovaj Maltus, i kako su očuvani; na kakvim su kolima i kabrioletima bili dovezeni lovci; i kakav je šator sa doručkom bio razapet pokraj rita.

- Ne razumem - reče Ljevin podižući se na svome senu - kako ti nisu odvratni ti ljudi? Znam da je doručak s lafitom^[180] vrlo prijatan, ali zar tebi

nije odvratna baš sama ta raskoš? Svi ti ljudi, kao ranije naši otkupščiki, bogate se načinom za koji zaslužuju preziranje ljudi; ne mare za to preziranje, a docnije se pomoću nepoštene tekovine otkupljuju i od ranijeg preziranja.

- Sasvim tačno! - odgovori Vasenjka Veslovski. - Sasvim! Razume se, Oblonski to čini iz *bonhomie*,^[181] ali neki govore: Oblonski ode...

- Nije tačno - Ljevin je čuo da se Oblonski, govoreći ovo, smejao - ja onoga prosto ne smatram nepoštenijim od koga bilo bogatog trgovca ili plemića. I jedni i drugi zimali su podjednako, radom i pameću.

- Da, ali kakvim radom? Zar je to rad: dobiti koncesiju, i preprodati je?

- Razume se da je rad. Rad u tom smislu što, kad ne bi bilo njega, ili njemu sličnih, ne bi bilo ni puteva.

- Ali to nije rad kao što je rad seljaka ili naučnika.

- Recimo; ali je to ipak rad u tom smislu što njegova delatnost daje rezultat - puteve. Ali da, ti nalaziš da su putevi nekorisni.

- To je drugo pitanje; gotov sam da priznam da jesu korisni. Ali svaka tekovina koja ne odgovara tačno utrošenom radu - nečasna je.

- A ko će odrediti tačnost odgovaranja?

- Tekovina nečasnim putem, lukavstvom - reče Ljevin osećajući da ne ume jasno da povuče crtu između časnog i nečasnog - kao što je, na primer, tekovina banaka - nastavi on. - To zlo, sticanje ogromnih imanja bez rada, kao što je bivalo pri otkupima, samo je promenilo svoj oblik. *Le roi est mort, vive le roi!*^[182] Jedva se uspelo ca otklanjanjem otkupa, pojavile su se železnice, banke: takođe bogaćenje bez rada.

- Da, sve to može biti tačno i oštroumno... Krak, lezi! - viknu Stepan Arkadijevič na kera koji se češao i seno rasturao - očevidno uveren u tačnost svoje teme, i zato miran. - Ali ti nisi povukao crtu između poštenog i nepoštenog rada. Je li nepošteno to što ja primam veću platu od šefa kancelarije, mada on bolje od mene zna posao?

- Ne znam.

- E, onda ću ja tebi reći: to što ti dobijaš za svoj rad u svom gazdinstvu, recimo, čistih pet hiljada, a naš domaćin seljak, ma kako se trudio, ne dobija više od pedeset rubalja, isto je tako nečasno kao i kad ja primam više od šefa moje kancelarije, i Maltus više od železničkog majstora. Naprotiv, ja vidim nekakav neprijateljski, ni na čemu neosnovani odnos društva prema ovim ljudima, i meni se čini da je tu zavist...

- Ne, to je netačno - reče Veslovski - o zavisti ne može biti reči, ali ima nečega nečistog u toj stvari.

- Dopusti - nastavi Ljevin. - Ti kažeš da nije pravo što ja dobijam pet hiljada, a seljak pedeset rubalja; to je istina. To je nepravično, i ja to osećam, ali...

- I stvarno je tako. Zašto mi jedemo, pijemo, lovimo, ništa ne radimo, a on večito, večito radi? - reče Vasenjka Veslovski, očevitno prvi put u životu jasno razmišljajući o tome, i stoga na potpuno iskren način.

- Da, osećaš, ali ne daješ mu zato svoje imanje - reče Stepan Arkadijevič kao naročito peckajući Ljevina.

U poslednje vreme, među dvojicom pašenoga kao da je nastao neki tajni neprijateljski odnos; kao da se, otkad su se orodili, među njima pojavilo suparništvo u tome ko će bolje urediti svoj živog; i sad se to neprijateljstvo izražavalo u razgovoru koje počeo dobijati ličnu nijansu.

- Ne dajem imanje zato što to niko ne traži od mene, a kad bih i hteo, ne bih mogao dati - odgovori Ljevin - i nemam kome.

- Daj ovome seljaku; on neće odbiti.

- Da, ali kako da mu dam? Da odem s njim i da prenesem na njega tapiju?

- Ne znam; ali ako si uveren da nemaš prava...

- Nimalo nisam uveren. Naprotiv, osećam da nemam prava da dam imanje, osećam da imam obavezu i prema zemlji i prema porodici.

- Dopusti; ako ti smatraš da je ta nejednakost nepravedna, zašto onda ne postupaš tako da...

- Ja postupam, samo negativno, u tom smislu što se neću starati da uvećam razliku u položaju koji postoji između mene i njega.

- Oprostićeš, to je paradoks.

- Da, to je neko sofističko objašnjenje - potvrdi Veslovski. - A! Domaćin! - reče on seljaku koji, škripnuvši vratima, uđe u senaru. - Zar još ne spavaš?

- Ne, kakvo spavanje! - Ja sam mislio da naša gospoda spavaju, ali čujem - ćućore. Hteo sam da uzmem kukač odatle. Ujeda li? - dodade on pažljivo koračajući bosim nogama.

- A gde ćeš ti spavati?

- Mi sad imamo noćni rad.

- Ah, kakva noć! - reče Veslovski gledajući kroz veliki okvir otvorenih vrata u pravcu kuće i ispregnutih kola. - Slušajte, slušajte, to pevaju ženski

glasovi, i kako lepo. Ko to peva, domaćine?

- Ženskadija, radi tu do nas.

- Hajdemo da se prođemo! I tako nećemo zaspiti. Oblonski, hajdemo!

- Kad bi se moglo poći ležeći - protežući se odgovori Oblonski. - Divno je ležati.

- Onda odoh ja sam - živo ustade i obu se Veslovski. - Do viđenja, gospodo. Ako bude veselo, pozvaću vas. Vi ste mene častili lovom, neću ni ja vas zaboraviti.

- Zar nije krasan dečko? - reče Oblonski kad Veslovski ode i seljak zatvori za njim vrata.

- Da, krasan - odgovori Ljevin, misleći i dalje o predmetu malopredašnjeg razgovora. Činilo mu se da je, ukoliko je umeo, jasno izrazio svoje misli i osećanja; međutim, Stiva i Vasenjka, ljudi dosta pametni i iskreni, u jedan glas rekoše da se on teši sofizmom. To ga je bunilo.

- Dakle, tako je, moj prijane. Jedno od dvoga: ili priznavati da je sadašnje društvo uređeno pravično, i onda štititi svoja prava, ili priznati da se koristiš nepravednim preimućstvima, kao što ja i radim, i koristim se njima sa zadovoljstvom.

- A ne, kad bi to bilo nepravedno, ti se ne bi mogao koristiti sa zadovoljstvom, bar ja ne bih mogao. Za mene je glavno: osećati da nisam kriv.

- Doista, kako bi bilo da se prođemo? - reče Stepan Arkadijevič, očevitno umoran od naprezanja misli. - I tako nećemo zaspiti. Zbilja, hajdemo!

Ljevin ne odgovori. Iskazana u razgovoru reč o tome da on postupa pravedno samo u negativnom smislu, zanimala ga je. »Zar čovek samo negativno može biti pravičan?« pitao se u sebi.

- Kako miriše sveže seno! - reče Stepan Arkadijevič ustajući. - Ne mogu nikako da zaspim. A Vasenjka je nešto zapodenuo tamo. Čuješ li kikut i njegov glas? Da li da idemo? Hajdemo!

- Ne, ja neću - odgovori Ljevin.

- Je li i to iz principa? - smešeći se reče Stepan Arkadijevič, tražeći u mraku svoju kapu.

- Nije iz principa, ali zašto bih išao?

- Čuješ, ti ćeš navući na sebe bedu - reče Stepan Arkadijevič, našav kapu i ustajući.

- Čime?

- Zar ja ne vidim u kakav si se položaj stavio prema ženi? Čuo sam kako je vrlo važno pitanje između vas dvoje - hoćeš li poći na dva dana u lov, ili nećeš. Sve je to lepo kao idila, ali za život to nije dobra mera. Muškarac mora biti nezavisan, on ima svoje muške interese. Muškarac mora biti muško - reče Oblonski otvarajući vrata.

- Je li zato da bi pošao da se udvara služavkama? - upita Ljevin.

- A zašto da ne, ako je to veselo. *Ça ne tire pas à conséquence.*^[183] Mojoj ženi od toga neće biti gore, a meni će biti prijatno. Glavno je čuvati svetinju kuće. U kući da ništa ne bude. Ali ne vezuj sebi ruke.

- Možebiti - hladno reče Ljevin i okrete se porebarke. - Sutra treba poći zorom; ja neću nikoga buditi, a krenuću čim počne da sviće.

- *Messieurs, venez vite!*^[184] - začu se glas Veslovskog. - *Charmante!*^[185] Ovo sam ja pronašao. *Charmante*, prava *Grethen*,^[186] i već smo se upoznali. Zbilja, vrlo je lepa! - pričao je on s takvim pohvalama kao da je ona naročito za njega napravljena lepom, pa je bio zadovoljan s nekim koji mu je to pripremio.

Ljevin se učini kao da spava; a Oblonski, obuvši papuče i zapalivši cigaru pođe iz senare, i ubrzo njihovi glasovi umukoše.

Ljevin zadugo nije mogao zaspati. Čuo je kako njegovi konji žvaću seno; zatim kako se domaćin sa najstarijim sinom sprema i odlazi u polje; zatim je čuo kako se vojnik namešta da spava na drugoj polovini senare, sa svojim nećakom, domaćinovim sinčićem; čuo je kako dečko tankim glasićem saopštava ujaku svoj utisak o kerovima koji su se dečku činili strašni i ogromni; zatim kako dečko raspituje koga će da love ovi kerovi, i kako mu vojnik promuklim i sanjivim glasom govori da će sutra lovci ići u rit i pucati iz pušaka; i kako zatim, da bi se oteresao dečkovih pitanja, još reče: »Spavaj, Vaska, spavaj, inače će«, i brzo zatim zahrka i sve se utiša; čulo se samo još rzanje konja i gakanje šljuka. »Zar samo negativno?« - ponovi on u sebi. »Šta ću? Ja nisam kriv.« I poče misliti o sutrašnjem danu.

»Sutra ću krenuti rano i paziću da se ne žestim. Šljuka ima tušta i tma. Ima i pataka. A kad se vratim, pisamce od Kiti. Da, Stiva gotovo ima pravo: ja nisam dosta mužastven prema njoj, postao sam prava žena... Šta ću! Opet negativno!«

Kroz san je čuo smeh i veseo govor Veslovskog i Stepana Arkadijeviča. Za trenutak otvori oči: mesec je bio izišao, oni su stajali u otvorenim vratima obasjani jasnom mesečinom i razgovarali. Stepan Arkadijevič govorio je nešto o svežini devojke, poredeći je sa tek oljuštenim svežim lešnikom, a

Veslovski je, smejući se svojim zaraznim smehom, ponavljao verovatno reči koje mu je seljak kazao: »Ti gledaj da nađeš svoju!« Ljevin sanjivo progovori:

- Gospodo, sutra zorom! - i zaspao.

XII

Probudivši se rano u zoru, Ljevin pokuša da probudi drugove. Vasenjka je ležao potrbuške i opružio jednu nogu u čarapi, a spavao je tako čvrsto da se od njega nije mogao dobiti odgovor. Oblonski reče kroz san da ne može tako rano. Čak i Laska, koja je spavala savijena u klupče na kraju sena, nerado ustade i leno protežući šape jednu za drugom ispravi zadnje noge. Pošto se obu i uze pušku, Ljevin pažljivo otvori škriputava vrata na senari i iziđe napolje. Kočijaši su spavali kraj kola, konji su dremali. Samo je jedan leno jeo ovas i rasturao ga gubicom po koritu. U dvorištu još beše mračno.

- Što si tako uranio, ljubazni? - obrati se prijateljski, kao svome starom dobrom poznaniku, starica domaćica koja baš iziđe iz kuće.

- Hoću u lov, teto. Mogu li ovuda proći za rit?

- Pravo kroz zadnje dvorište, preko našega gumna, ljubazni, pa preko konoplje; ima stazica.

Pažljivo koračajući bosim, od sunca pocrnelim nogama, starica isprati Ljevina, i odmače mu ogradu od gumna.

- Idi tako pravo, pa ćeš udariti u rit. Tuda su naša deca stoku terala.

Laska je veselo trčala po stazici; a Ljevin išao za njom brzim, dakim korakom, neprestano pogledajući u nebo. Hteo je da stigne do rita pre nego što sunce izađe. Ali sunce ne oklevaše. Mesec, koji je još sijao kad on iziđe, sad je samo bleštao, kao komad žive; zornjača, koja se maločas nije mogla ne videti, sad se morala tražiti; neodređene pege na dalekom polju jasno su se videle. To su bile krstine požnjevene raži. Rosa u visokoj mirisavoj konoplji - belojci, koja se još nije videla bez sunčane svetlosti, kvasila je noge i bluzu Ljevinovu do više pojasa. U prozračnoj tišini jutra čuli su se i najmanji zvuci. Pčelica sa fijukom prolete pored uha Ljevinova. On se zagleda i spazi još drugu, treću. Sve su one izletale iz košnica vrškara i gubile se iznad konoplje u pravcu rita. Sgazica ga odvede pravo ka ritu. Rit je mogao poznati po pari što se podizala iz njega, negde gušća, negde ređa, tako da se ševar i žbunovi rakite nijahu u toj pari kao ostrvca. Pokraj blata i puta ležali su dečaci i

seljaci, koji su čuvali konje, i pred zoru svi spavali pod kaftanima. Blizu njih hodala su tri sputana konja. Jedan od njih zveketao je sindžirom. Laska je išla naporedo s gazdom, obzirala se i molila da je pusti napred. Kad prodoše seljake koji su spavali i poravnaše se sa prvom močvari, Ljevin pregleda pušku i pusti kerušu. Jedan od konja, uhranjen doratasti trećak, trže se kad ugdeda psa, i odignuvši rep frknu. Ostali se konji takođe poplašiše, i šljepajući nogama po vodi i proizvodeći izvlačenjem kopita iz gliba zvuk sličan pljeskanju, počеше iskakati iz blata. Laska zastade, pogleda podrugljivo u konje i upitno u Ljevina. Ljevin pomilova Lasku i zviznu, dajući time znak da se može početi.

Laska živahno i zabrinuto potrča po tresetu, koji se kolebao pod njom.

Kad utrča u rit, Laska odmah oseti - među poznatim joj mirisima korenja, barskih trava, tinje i stranog zadaha konjske balege - oseti rasejani po celom tom mestu vonj ptice, one ptice koja je nju najviše uzbudivala. Gdegdje po mahovini i blatnom čičku, taj je miris bio vrlo jak, ali se nije moglo odrediti u kojem se pravcu pojačavao i slabio. Da bi se našao pravac, trebalo je otići dalje uz vetar. Ne osećajući pokrete svojih nogu, Laska, napregnutim galopom, takvim da se pri svakom skoku mogla zaustaviti ako bude potreba, potrča nadesno, dalje od vetrića koji je pred zoru duvao sa istoka, i okrete se vetru. Udahnuvši u sebe vazduh raširenim nozdrvama, ona odmah oseti da su ne samo njihovi tragovi, nego i one same da su tu, pred njom, i to ne jedna, već mnogo. Laska uspori trčanje. One su bile tu, ali gde baš, još nije mogla da odredi. Da bi našla baš to mesto, počе praviti krug, kad joj odjednom gazdin glas skrenu pažnju. »Laska tu!« reče on pokazujući joj na drugu stranu. Ona postoja malo, pitajući ga nije li bolje da se radi onako kako je ona počela. Ali on ponovi naredbu srditim glasom pokazujući na ogrezlo u vodi čapurje, gde nije moglo biti ničega. Ona ga posluša, pretvarala se da traži da bi mu učinila zadovoljstvo, pronjuška po čapurju, pa se vrati na predašnje mesto i odmah opet oseti pticu. Sad, kad joj on nije smetao, ona je znala šta treba raditi; ne gledajući sebi pred noge, spotičući se ljutito o visoko čapurje i upadajući u vodu, ali savlađujući sve to svojim gipkim i snažnim nogama, ona otpoče krug koji joj je morao sve objasniti. Njihov vonj sve je jače i određenije dopirao do nje, i odjednom joj posta sasvim jasno da je jedna od njih tu, iza ovog čapurja, na pet koraka pred njom; i ona zastade obamirući celim telom. Zbog svojih kratkih nogu nije mogla ništa pred sobom da vidi, ali je po vonju znala da ptica nije dalje od pet koraka. Stajala je osećajući pticu sve više i naslađujući se očekivanjem. Njen napregnuti rep bio je opružen i drhtao je na samom vrhu. Usta joj behu ovlaš otvorena, uši podignute. Jedno joj se uho beše zavrnilo još u trku; teško je, ali obazrivo disala, i još se obazrivije

osvrnu, više očima nego glavom, na gospodara. On, sa običnim za nju licem, ali uvek strašnim očima, išao je spotičući se o čapurje, i, kako joj se činilo, išao neobično polako. Njoj se činilo da on ide polako, međutim on je trčao.

Primitivši osobito Laskino traganje, kad se sva pripijala uz zemlju, zadnjim nogama zahvatala velike korake i ovlaš otvarala usta, Ljevin razumede da je našla šljuku, i pomolivši se u duši bogu za uspeh, osobito na prvu pticu, on joj pritrča. Kad joj priđe sasvim blizu, poče sa svoje visine gledati preda se, i ugleda očima ono što je ona videla nosom. U prolazu među žbunjem, na rastojanju od jednog hvata, videla se šljuka. Okrenula glavu i osluškuje. Zatim, jedva raširivši i opet sklopivši krila, i nezgodno vrdnuvši repom, sakri se za ugao.

- Drž'! Drž'! - viknu Ljevin gurajući Lasku.

»Ali ja ne mogu poći - mislila je Laska. - Kuda da pođem? Odavde ih osećam, a ako krenem napred, neću nikako znati gde su i ko su.« Ali on je gurnu kolenom i uzbuđenim šapatom reče: »Drž', Lasočka, drž'!«

»Lepo, kad on to hoće, ja ću i učiniti, ali za sebe ne odgovaram« - pomisli Laska i jurnu napred. Više nije ništa osećala, samo je videla i slušala ne razumevajući ništa.

Na deset koraka od predašnjeg mesta, sa gustim gakanjem i osobitim praskavim zvukom krila, podiže se jedna šljuka. I odmah posle pucnja teško šljepnu belim grudima o moker treset. Druga ne sačeka, već se iza Ljevina sama podiže, bez kera.

Kad se Ljevin okrete, ona već beše daleko. Ali je metak stiže. Odletevši još dvadesetak koraka, ona se sva ispravi, pa onda, okrećući se kao bačena lopta, teško pade na suvo mesto.

»E, ovo ima smisla! - mislio je Ljevin trpajući u lovačku torbu tople i debele šluke. - A, Lasočka, ima li smisla?«

Kada Ljevin, pošto je napunio pušku, krenu dalje, sunce je već bilo izašlo, iako se nije videlo iza oblaka. Izgubivši sav sjaj, mesec se belasao na nebu kao oblačak; nijedna zvezda nije se više videla. Močvari, što su se ranije na rosi srebrnasto prelivale, sijale su sad kao pozlaćene. Plavetnilo trave prelazilo je u žućkasto zelenilo. Barske ptičice lepršale su na sjajnim od rose žbunićima koji su bacali kraj potoka dugačke svoje senke, Jastreb se probudio i stajao na plastu okrećući glavu čas na jednu čas na drugu stranu, i nezadovoljno gledao u blato. Čavke su letele u polje, a bosonogi dečko priganjao je konje ka starcu koji beše ustao ispod kaftana i češkao se. Dim od baruta beleo se kao mleko po zelenilu trave.

Jedan od dečaka pritrča Ljevinu.

- Čiko, juče su tu bile patke! - doviknu mu i pođe za njim poizdalje.

Ljevinu beše dvojinom prijatno da tu u prisustvu ovoga dečaka, koji je izražavao svoje odobravanje, ubije još tri šljuke jednu za drugom.

XIII

Lovačko znamenje: da će lov biti uspešan ako se ne propusti prva ptica ili zverka, pokazala se kao tačno.

Umoran, gladan, srećan, prokrstarivši trideset kilometara, Ljevin se oko devet sati vratio u stan sa devetnaest komada šljuka, i jednom patkom koju beše privezao za pojas, jer nije mogla da stane u torbu. Drugovi mu behu već davno ustali i uspehli da ogladne i doručkuju.

- Stanite, stanite, znam da je devetnaest - govorio je Ljevin prebrajajući ponovo zgrčene i uvele, poprskane zasušenom krvlju, i sa savijenim u stranu glavicama šumske i barske šljuke, koje već nisu imale onaj važan izgled kao kad su izletale iz rita.

Račun je bio tačan, i zavist Stepana Arkadijeviča bila je prijatna Ljevinu. Prijatno mu je bilo još i to što je zatekao čoveka koga je Kiti poslala s pisamcetom.

»Ja sam potpuno zdrava i vesela. Ako se bojiš za mene, možeš sad biti još spokojniji nego pre. Imam novog telohranitelja, Mariju Vlasjevnu (to je bila babica, novo, važno lice u porodičnom životu Ljevinovom). Došla je da me obiđe. Našla je da sam potpuno zdrava, i mi smo je zadržali do tvoga dolaska. Svi smo veseli i zdravi; ne žuri, a ako je lov dobar, ostani još jedan dan.«

Ove dve radosti, uspešan lov i pisamce od žene, behu tako velike da dve male neprijatnosti, koje se desiše posle lova, prodoše za Ljevina olako. Jedna je bila u tome što alatast logov, očevldno juče premoren, nije hteo da jede i nešto je kunjao. Kočijaš je govorio da se prekinuo.

- Preterani su juče, Konstantine Dmitriču - govorio je on. - Deset kilometara teralo se to izvan puta!

Druga neprijatnost, koja je u prvom trenutku promenila njegovo lepo raspoloženje, ali kojoj se on posle mnogo smejao, bila je u tome što od sveg jela koje je Kiti u izobilju spremala, da se činilo neće se pojesti ni za nedelju dana, nije ostalo ništa. Vraćajući se iz lova umoran i gladan, Ljevin je toliko određeno maštao o kolačima da je, primičući se stanu, osećao njihov miris i

ukus u ustima baš kao što Laska oseća divljač, i naredio Filipu da mu ih odmah donese. Ali ne samo kolača, nego ni pilića više nije bilo.

- Taj ima apetit! - reče Stepan Arkadijevič smejući se i pokazajući na Vasenjku Veslovskog. - Ono, i ja ne patim od slaboga apetita, ali ovo je čudo...

- Što je, tu je! - reče Ljevin mračno gledajući u Veslovskog. - Daj onda govedinu, Filipe!

- Govedinu su pojeli, a kosti bacili psima - odgovori Filip.

Ljevinu beše tako krivo, da jetko uzviknu: - Da mi bar štogod ostaviše! - i samo što ne zaplaka.

-- Očisti onda divljač - reče drhtavim glasom Filipu, starajući se da ne gleda u Vasenjku - i pristavi koprivu. A za mene potraži dotle makar malo mleka.

Docnije, kad se napio mleka, beše mu krivo što je pokazao zlovolju prema stranom čoveku, i počeo se smejati svojoj ozlojeđenosti zbog gladi.

Pred večer još jednom iziđe u lov, te i Veslovski ubi nekoliko komada, pa se noću vratiše kući.

Povratak je bio isto tako veseo kao i odlazak. Veslovski je čas pevao, čas se sa zadovoljstvom sećao svoje posete seljacima koji ga počastiše rakijom govoreći mu »ne vređaj«; čas svojih noćnih poseta s lešnicima i seljančicom, i sa seljakom koji ga je pitao je li oženjen, pa kad je saznao da nije, rekao mu: »A ti ne pilji u tuđe žene, nego se staraj da stečeš svoju.« Ove su reči bile osobito smešne Veslovskom.

- Uopšte, ja sam strašno zadovoljan našim putem. A vi, Ljevine?

- Ja sam vrlo zadovoljan - iskreno je govorio Ljevin, kome je bilo osobito milo ne samo što ne oseća onu mržnju koju je osećao prema Vasenjki Veslovskom kod kuće, nego, naprotiv, što prema njemu oseća najlepše prijateljsko raspoloženje.

XIV

Sutradan, u deset časova, pošto je već obišao svoju ekonomiju, Ljevin zakuca na vrata sobe u kojoj je spavao Vasenjka.

- *Entrez*^[187] - viknu Vasenjka. - Oprostite, ja tek što sam svršio svoje *ablutions*^[188] - reče on smešeći se, stojeći pred njim samo u rublju.

- Ne snebivajte se, molim vas. - Ljevin sede kraj prozora. - Jeste li dobro spavali?

- Kao zaklan. A kako je danas divan dan za lov!

- Šta pijete: čaj ili kafu?

- Ni jedno ni drugo. Ja doručkujem. Baš mi je zazorno. Dame su, mislim, već ustale? Bilo bi divno da se sad prošetamo. I da mi pokažete konje.

Pošto je prošetao po parku, obišao konjušnjicu, i, štaviše, zajednički s Veslovskim radio gimnastiku na barnama, Ljevin se vrati sa svojim gostom kući i uđe s njim u salon.

- Odličan lov i koliko utisaka! - reče Veslovski prilazeći Kiti koja je sedela pred samovarom. - Šteta što su dame lišene tih zadovoljstava!

»Pa šta, mora na neki način govoriti s domaćicom«, reče u sebi Ljevin. Opet je nešto video u osmejk, u onom pobedničkom izrazu s kojim se gost obratio Kiti...

Kneginja, koja je sedela s druge strane stola s Marijom Vlasjevnom i Stepanom Arkadijevičem, pozva k sebi Ljevina i otpoče s njim razgovor o prelasku u Moskvu zbog Kitinog porođaja, i o pripremanju stana. Kao što za vreme svadbe Ljevinu behu neprijatne sve pripreme, koje su svojim ništavilom vređale veličinu onoga što se vrši, tako mu se sad još uvredljivije činjahu pripreme za budući porođaj, čije su vreme nekako na prstima izračunavali. On se jednako trudio da ne sluša te razgovore o načinu povijanja budućeg deteta; starao se da okreće glavu i da ne gleda nekakve tajanstvene, beskrajno duge vezene povoje, nekakve platnene trougaonike kojima je Doli pripisivala osobitu važnost, itd. Događaj rođenja sina (on je bio

uveren da će biti sin), koji su mu obećali, ali u koji on sve još nije mogao da veruje - tako se činio neobičan - predstavljao mu se, s jedne strane, kao kakva ogromna i zato nemogućna sreća; s druge pak strane, kao tako tajanstven događaj, da mu se i uobraženo tobožnje znanje o onome što će se desiti, i uz to priprema za to kao za nešto obično što sami ljudi proizvode - činilo kao nešto što i zbunjuje i ponižava.

Ali kneginja nije shvatala njegova osećanja, i što on nije voleo da misli i govori o događaju tumačila je lakomislenošću i ravnodušnošću, pa mu stoga nikako nije davala mira. Stepanu Arkadijeviču je naručila da brine za stan, i sad pozva k sebi i Ljevina.

- Ništa ja ne znam, kneginjo. Radite kako hoćete - govorio je on.

- Treba rešiti kad ćete preći u Moskvu.

- Zbilja, ne znam. Znam samo da se rađaju milioni dece bez Moskve i bez doktora... Zašto...

- E, ako je tako...

- Neka bude kako Kiti hoće.

- S Kiti se ne može o tome govoriti! Hoćeš valjda da je zaplašim? Proletos je Natali Goljicina umrla zbog rđavog akušera.^[189]

- Kako vi kažete, onako ću raditi - reče Ljevin natmureno.

Kneginja mu poče govoriti, ali on je nije slušao. I premda mu je razgovor s kneginjom remetio raspoloženje, nije bio sumoran zbog toga razgovora, već zbog onoga što je video kraj samovara.

»Prosto nemoguća stvar!« mislio je, pogledajući pokatkad u nagnutoga prema Kiti Vasenjku, koji joj je uz svoj lepi osmejак nešto govorio, i gledajući i u nju kako rumeni i uzbuđuje se.

Bilo je nešto nečisto u Vasenjskinom stavu, u njegovom pogledu, u njegovom osmejsku. Ljevin štaviše vide nešto nečisto i u pozi i pogledu Kitinom. I opet mu se smrče pred očima. Opet se, kao juče, bez najmanjeg prelaza, odjednom oseti zbačen sa visine sreće, mira i dostojanstva, u bezdan očajanja, pakosti i uniženja. Opet mu svi i sve postadoše neprijatni.

- Učinite, kneginjo, kako hoćete - reče i opet se obziraše.

- Teška kapa Monomaha! - reče mu u šali Stepan Arkadijevič, očevilno ciljajući ne samo na razgovor s kneganjom, nego na uzrok Ljevivova uzbuđenja koje je primetio. - Što ti danas tako dockan, Doli?

Svi ustadoše da pozdrave Darju Aleksandrovnu. Vasenjka ustade samo za trenut, i sa odsustvom učtivosti prema damama, svojstvenom mladićima

novog kova, lako se pokloni, pa opet nastavi razgovor, zasmjavši se nečemu.

- Namučila me je Maša. Rđavo je spavala, i užasno je jogunasga danas - reče Doli.

Razgovor koji je Vasenjka započeo s Kiti bio je onaj jučerašnji, o Ani, i o tome da li ljubav može stati iznad svetskih uslova. Kiti je ovaj razgovor bio neprijatan; uzbuđivala ju je i sama sadržina, a i ton kojim je razgovor vođen, a naročito što je znala kako će to dejstvovati na muža. Ali je bila suviše naivna i nevešta da bi umela prekinuti taj razgovor, štaviše, da bi umela sakriti ono spoljašnje zadovoljstvo koje joj je pričinjavala očigledna pažnja ovoga mladića. Htela je da prekine taj razgovor, ali nije znala kako. Znala je da će njezin muž, ma šta ona uradila, sve primetiti, i da će sve protumačiti s rđave strane. I zaista, kad je Kiti upitala Doli šta je bilo Maši, i kad je Vasenjka, očekujući da se svrši taj za njega dosadni razgovor, počeo ravnodušno gledati u Doli, pitanje Kiti učini se Ljevinu neprirodno i odvratno lukavo.

- Hoćemo li danas u pećurke? - upita Doli.

- Hoćemo, hoćemo, i ja ću - reče Kiti i pocrvene. Htede iz učtivosti da upita Vasenjku hoće li i on, ali ga ne upita. - Kuda ćeš, Kostja? - sa izgledom krivca upita muža, kad je on odlučnim korakom prolazio pored nje. Izraz krivca potvrdi sve njegove sumnje.

- Mašinista je dolazio dok nisam bio ovde, nisam ga još video - reče ne gledajući u nju.

On siđe dole, ali još ne beše izišao iz kabineta, kad ču poznate ženine korake kako nesmotreno brzo idu k njemu.

- Šta hoćeš? - reče joj on suvo. - Mi smo u poslu.

- Izvinite - obrati se ona mašinisti Nemcu - imam da kažem nekoliko reči mužu.

Nemac htede da iziđe, ali mu Ljevin reče:

- Ne uznemiravajte se.

- Voz ide u tri sata? - upita Nemac. - Da ne zadocnim.

Ljevin mu ne odgovori, i iziđe sa ženom.

- Nu, šta imate da mi kažete? - progovori francuski.

Nije joj gledao u lice i nije hteo da vidi da ona, u njenom stanju, drhti celim licem i ima žalostan, potišten izgled.

- Ja... ja hoću da kažem da se ovako ne može živeti, da je to mučenje... - reče ona.

- Posluga je tu, u bifeu - reče Ljevin srdito - ne pravite scene.

- Onda hajdemo ovamo!

Bili su u sobi kroz koju se prolazilo. Kiti htede da uđe u susednu sobu, ali tamo je Engleskinja radila s Tanjom.

- Hajdemo u vrt!

U vrtu naiđoše na seljaka koji je čistio staze. Ne misleći da seljak vidi njeno uplakano i njegovo uzbuđeno lice, ne misleći da imaju izgled ljudi koji beže od nekakve nesreće, brzim koracima su išli dalje osećajući da treba da se izjasne i razuvere jedno drugo, da se osete sami i time izbave od muka koje su oboje osećali.

- Ovako se ne može živeti! Ovo je mučenje!

Ja patim, ti patiš. Zašto? - reče ona kad najzad dođoše do usamljene klupice u uglu lipove aleje.

- Reci mi samo jedno: je li bilo u njegovom tonu nečega neprijatnog, nečistog, ponižavajuće strašnog? - govorio je on i stao pred nju u tačno onom položaju, s pesnicama na grudima, kao što je stajao pred njom one noći.

- Bilo je - reče ona dršćućim glasom. - Ali, Kostja, zar ti ne vidiš da ja nisam kriva? Ja sam još jutros htela da uzmem ton, ali ovi ljudi... Zašto je on došao? - Kako smo bili srećni! - govorila je ona gušeći se od jecanja koje je treslo celo njeno puno telo.

Vrtlar je s čuđenjem gledao: iako ih niko nije gonio, ni od čega nisu imali da beže, i ništa naročito radosno nisu mogli naći na klupici - vrtlar je video da su se vraćali natrag, pored njega, mirnih i sjajnih lica.

XV

Isprativši ženu gore, Ljevin svrati u odeljenje Dolino. Darja Aleksandrovna beše toga dana jako ozlojeđena. Išla je po sobi i ljutito govorila devojčici koja je stajala u uglu i jecala.

- I celog dana ćeš tako stajati u uglu, i ručaćeš sama, i nećeš videti nijedne lutke, niti ćeš dobiti novu haljinu - govorila je, ne znajući već više čime da je kazni.

- Eto, to je ta gadna devojčica! - obrati se ona Ljevinu. - Otkud joj te odvratne sklonosti?

- A šta je uradila? - dosta ravnodušno reče Ljevin koji je hteo da se posavetuje s njom o svojoj stvari, pa mu je bilo krivo što je došao u nevreme.

- Išla s Grišom u maline, i tamo... ne mogu ni da kažem šta je radila. Hiljadu puta da se zažali za *miss Elliot*. Ova, ni na šta ne pazi, prosto kao neka mašina... *Figurez vous que la petite*^[190]...

I Darja Aleksandrovna ispriča krivicu Mašinu.

- To ne dokazuje ništa, to nikako nisu gadne sklonosti, već prosto nestašluk - umirivao ju je Ljevin.

- Ali ti si nešto neraspoložen? Zašto si došao? - upita Doli. - Šta se radi tamo?

Po tonu toga pitanja Ljevin oseti da će mu lako biti da kaže što je nameravao da kaže.

- Nisam bio tamo, bio sam u vrtu s Kiti. Mi smo se i po drugi put posvađali otkako je došao... Stiva.

Doli je gledala u njega pametnim očima koje su sve razumele.

- E, metni ruku na srce, pa reci: da li je bio... ne u Kiti, nego u onoga gospodina takav ton koji može biti neprijatan, ne neprijatan nego užasan, uvredljiv za muža?

- Ta jest, kako da ti kažem... Stoj, stoj u uglu! - obrati se ona Maši koja se

okrete spazivši jedva primetan osmejak na materinom licu. - Po svetskom mišljenju, on se ponaša onako kao što se ponašaju i svi mladići. *Il fait la cour à une jeune et jolie femme*,^[191] a svetskom mužu to samo može laskati.

- Da, da - sumorno reče Ljevin - eto ti si primetila?

- Ne samo ja, nego je i Stiva primetio. On mi je posle čaja otvoreno rekao: *je crois que Veslovski fait un petit brin de cour* à Kiti.^[192]

- I divota, sad sam spokojan. Oteraću ga - reče Ljevin.

- Šta ti je, jesi li pri sebi? - s užasom viknu Doli. - Šta ti je Kostja, priberi se - smešeci se dodade. E, sad možeš ići k Fani - reče Maši. - A, ako baš hoćeš, da kažeš Stivi. On će ga povesti sa sobom. Može reći da očekuješ goste. Uopšte, on nije za našu kuću.

- Ne, ne, ja ću sam uraditi što treba.

- Ali ti ćeš se posvađati?...

- Ni najmanje. Meni će to biti tako prijatno i lako, zaista prijatno - sijajući očima reče Ljevin. - Dela, oprosti joj, Doli! Ona neće više - reče on za malu prestupnicu, koja ne beše otišla k Fani, nego je neodlučno stajala prema materi gledajući iskosa i tražeći njen pogled.

Mati je pogleda. Devojčica zajeca, zari lice u majčino krilo, i Doli joj spusti na glavu svoju mršavu ruku.

»Šta zajedničko ima između nas i njega?« pomisli Ljevin i pođe da traži Veslovskog.

Prolazeći kroz predsoblje on naredi da se prežu karuce za železničku stanicu.

- Juče se opruga slomila - odgovori lakej.

- Onda tarantas, ali brže. Gde je gost?

- Otišli su u svoju sobu.

Ljevin zateče Vasenjku baš u trenutku kad je ovaj izvadivši stvari iz kofera i razmestivši nove romanse, udešavao gamaše za jahanje.

Da li je u Ljevinovu licu bilo nešto neobično, ili je sam Vasenjka osetio da je se petit brin de cour, koji je on započeo, bio neumestan u ovoj porodici, tek njega unekoliko (koliko je to moguće za svetskog čoveka) zbuni Ljevinov ulazak.

- Zar vi u gamašama jašete?

- Da, to je mnogo čistije - reče Vasenjka, metnu debelu nogu na stolicu da zakopča donju pređicu, i veselo i dobrodušno se osmejkivaše.

Oh je bio nesumnjivo dobar dečko, i Ljevinu, kao domaćinu, beše žao i zazorno kad primeti bojažljivost u Vasenjkinom pogledu.

Na stolu je ležao odlomak štapa koji su jutros zajedno slomili na gimnastici, kad su probali da podignu nabrekle barne. Ljevin uze u ruke odlomak i stade čupkati rascepljeni kraj ne znajući kako da počne.

- Hteo sam... - on ućuta, ali odjednom, setivši se Kiti i svega što je bilo, gledajući mu odlučno u oči, reče: - Ja sam naredio da prežu konje za vas.

- To jest, kako to? - reče začuđeno Vasenjka. - Kuda da se vozim?

- Na železničku stanicu - mračno reče Ljevin štrpkajući štap.

- Putujete li nekuda, ili se nešto dogodilo?

- Dogodilo se da mi gosti dolaze - reče Ljevin, sve brže odlamajući snažnim prstima krajeve rascepljenoga štapa. - Niti mi gosti dolaze, niti se što dogodilo, nego vas molim da idete. Možete objasniti sebi moju neučtivost kako hoćete.

Vasenjka se ispravi.

- Ja vas molim da mi objasnite... - dostojanstveno reče on, pojmovi najzad.

- Ne mogu vam objasniti - tiho i lagano reče Ljevin, starajući se da sakrije drhtanje svojih jagodica. - I najbolje je da ne pitate.

I pošto rascepljeni krajevi behu već sasvim izlomljeni, Ljevin dohvati prstima debeli kraj, rascepi štap i pažljivo uhvati komad koji padaše.

Verovatno je izgled ovih napregautih ruku, i mišica koje je on jutros, pri gimnastici, pipao, pogled na sjajne oči, i tihi glas i dršćuće jagodice - sve to ubedilo Vasenjku bolje od reči. Slegnuv ramenima i prezrivo osmehnuvši se, on se pokloni.

- Mogu li videti Oblonskog?...

Sleganje ramenima i osmejak ne razdražiše Ljevina. »Šta bi mogao drugo i da radi?« pomisli on.

- Odmah ću vam ga poslati.

- Kakva je to besmislica! - govorio je Stepan Arkadijevič saznajući od prijatelja da ga teraju iz kuće, i našavši Ljevina u vrtu kako šeta i očekuje odlazak gosta. - *Mais c'est ridicule!*^[193] Kakva te je to muva žacnula? *Mais c'est du dernier ridicule!*^[194] Šta li ti se učinilo ako je mladić...

Ali mesto gde je Ljevina muva žacnula očevito je još bolelo, jer on preblede kad Stepan Arkadijevič htede da objasni uzrok, i brzo ga prekide.

- Molim te, ne objašnjavaj uzroke! Ja drukčije ne mogu! Ja se stidim i pred tobom i pred njim. Ali za njega, mislim, neće biti velika nesreća ako otputuje, a meni i mojoj ženi neprijatno je njegovo prisustvo.

- Ali to je uvreda za njega! *Et puis c'est ridicule.* [\[195\]](#)

- A za mene je i uvreda i bol! Ja nisam ništa kriv, i zašto da se mučim!

- E, to nisam od tebe očekivao! *On peut être jaloux, mais à se point, c'est du dernier ridicule!* [\[196\]](#)

Ljevin se brzo okrete i ode od Stive u dubinu aleje, i nastavi sam da hoda tamo - amo. Uskoro začu tutanj tarantasa, i spazi, iza drveća, kako Vasenjka sedi na senu (na nesreću, u tarantasu ne beše sedišta) u svojoj škotskoj kapici, odskače pri truckanju, i prolazi alejom.

»Šta je sad opet?« pomisli Ljevin kad lakej, istrčavši iz kuće, zaustavi tarantas. To je bilo zbog mašiniste, na koga je Ljevin sasvim zaboravio.

Mašinista, klanjajući se, govorio je nešto Veslovskom, zatim seo u tarantas, i zajedno odoše.

Stepan Arkadijevič i kneginja behu zbunjeni Ljevinovim postupkom. Ljevin sam osećao se ne samo *ridicule* u najvećoj meri, nego i kriv i osramoćen od glave do pete; ali sećajući se šta su on i njegova žena pretrpeli, i pitajući sebe kako bi postupio drugi put, odgovorio je - tako isto.

Bez obzira na sve, pod veće toga dana, svi, izuzimajući kneginju koja nije opraštala postupak Ljevinu, postaše neobično živahni i veseli, kao deca posle kazne, ili odrasli posle teškog zvaničnog primanja, tako da se uveče, u kneginjinom odsustvu, o Vasenjkinom izgnanstvu govorilo kao o davnašnjem događaju. Doli koja je od oca nasledila dar za smešno pričanje, dovodila je Varenjku do padanja od smeha kad je po treći i četvrti put, sa sve novim humorističnim dodacima, pričala kako se spremala da metne nove mašne u čast gosta, i već ulazila u salon, kad je odjednom čula tutanj prostih kola. I ko je u njima? - Vasenjka lično, u njegovoj škotskoj kapici, s romansama i gamašama - sedi na senu.

- Da si bar naredio da sprema karuce! Ne! a zatim čujem: »Stoj!« Pomislih, smilovaše se na Varenjku. Pogledam, namestili kraj njega i debelog Nemca, i teraj... I tako moje mašnice behu uzalud...

XVI

Darja Aleksandrovna je ostvarila svoju nameru i otišla u goste Ani. Njoj je bilo vrlo žao što će najediti sestru, i učiniti neprijatnost njenome mužu; ona je znala koliko su u pravu Ljevini kad ne žele da imaju kakvih bilo odnosa s Vronskim, ali ona je smatrala za svoju dužnost da ode do Ane, i da joj pokaže kako se njena osećanja ne mogu promeniti, bez obzira na promene Aninog položaja.

Da ne bi u ovom putovanju zavisila od Ljevinovih, Darja Aleksandrovna posla u selo da joj najme kola; ali Ljevin, doznajući za to, dođe joj s prekorom.

- Po čemu misliš da mi je tvoje putovanje neprijatno? A baš i kad bi mi bilo neprijatno, utoliko mi je neprijatnije što ne uzimaš moje konje - govorio je on. - Ti mi nijednom nisi odlučno kazala da ćeš ići. Uzimati konje po selu, pre svega, neprijatno je za mene, a što je glavno, ti konji će se poduhvatiti, ali te neće odvesti. Ja imam konje. I ako ne želiš da me ljutiš, onda se vozi na mojima.

Darja Aleksandrovna morala je primiti, i u određeni dan Ljevin spremi za svastiku četvornu zapregu, sa odmenom, sastavljenu od radnih i jahaćih konja, vrlo ružnu, ali koja će sigurno moći odvesti Darju Aleksandrovnu do Ane za jedan dan. Za Ljevina je to sad bilo teško, jer su konji bili potrebni i za odlazak kneginjin, i za babicu, ali mu osećanje gostoprimitstva nije dopuštalo da Darja Aleksandrovna uzima konje po selu; osim toga, on je znao da je suma od dvadeset rubalja, koliko su tražili Darji Aleksandrovnoj za taj put, bila za nju znatna, a novčane okolnosti Darje Aleksandrovne, koje su se nalazile u vrlo rđavom stanju, Ljevini su osećali kao svoje vlastite.

Po savetu Ljevinovu Darja Aleksandrovna otputova pre zore. Put je bio dobar, kola udobna, konji su kasali veselo, a na boku, osim kočijaša, sedeo je mesto lakeja pisar, koga je Ljevin poslao radi sigurnosti. Darja Aleksandrovna zadrema i probudi se tek kad stigoše do mehane, gde je trebalo promeniti konje.

Pošto je popila čaj kod onog istog bogatog seljaka domaćina kod koga je

svraćao Ljevin kad je išao u goste Svijažskome, i porazgovarala sa ženama o deci, i sa starcem o grofu Vronskom, koga je ovaj mnogo hvalio, Darja Aleksandrovna u deset časova krenu dalje. Kod kuće, zbog briga o deci, ona nikad nije imala vremena za razmišljanje. Sad pak, na ovom putu od četiri sata, sve ranije odstranjivane misli nagomilaše joj se u glavi, i ona, kao nikad dotle, pređe u mislima ceo svoj život sa najrazličnijih strana. I njoj samoj behu čudnovate te njene misli. U prvi mah mislila je o deci, o kojoj je ipak brinula, mada je kneginja, a poglavito Kiti (ona se u nju više uzdala) obećala da će paziti na njih. »Da Maša opet ne počne svoje nestašluke, da Grišu ne udari konj, da se Lilin stomačić još više ne pokvari«. Zatim, pitanja sadašnjosti smenjivana su pitanjima najbliže budućnosti. Ona poče da misli kako ove zime treba uzeti u Moskvi nov stan, promeniti nameštaj u salonu i napraviti bundicu najstarijoj kćeri. Zatim joj se počese javljati pitanja dalje budućnosti: kako će izvesti decu na put. »Devojčice još i kojekako - mislila je - ali dečake?«

»Lepo, ja sad radim s Grišom, ali to je samo zato što sam sad slobodna, ne rađam. Na Stivu, razume se, ne može se računati. Uz pripomoć dobrih ljudi valjda ću ih i izvesti na put; ali ako dođe porođaj opet...« I ona pomisli: kako je nepravilno rečeno da je prokletstvo bačeno na ženu time što će u mukama rađati decu. »Roditi, nije ništa, ali nositi - to je muka,« pomisli, i predstavi sebi svoju poslednju trudnoću i smrt poslednjeg deteta. I seti se razgovora s mladom kod mehane. Na pitanje, ima li dece, lepuškasta mladica veselo odgovori:

- Imala sam jednu devojčicu, ali me bog odveza, sahranila sam je uz post.
- Da li ti je jako žao? - upita Darja Aleksandrovna.
- Šta da žalim? Starac i onako ima dosta unučića. Samo briga jedna. Ne da ti da radiš, ne da ti ništa. Kao da si vezana.

Ovaj odgovor učini se Darji Aleksandrovoj odvratno, bez obzira na dobrodušnu mladinu ljupkost; ali sad se nehotice seti tih reči. U tim ciničnim rečima bilo je i istine.

»Sve uopšte - mislila je Darja Aleksandrovna obazrevši se na ceo svoj život za petnaest godina braka - trudnoća, gađenje, lenost uma, ravnodušnost prema svemu i, što je glavno - ružnoća. Kiti, mlada, lepuškasta Kiti, pa kako je i ona poružnela; a ja, kad sam trudna, postajem prava grdoba, ja to znam. Porođaj, muke, ružne muke, onaj poslednji trenutak... zatim dojenje, besane noći, strašni bolovi...«

Darja Aleksandrovna se strese od same uspomene na bolove od prskanja bradavica na dojčkama, koje je osećala gotovo sa svakim detetom. »Zatim

dečje bolesti, večiti strah; zatim vaspitanje, gadne sklonosti (ona se seti prestupa male Maše u malini), učenje, latinština - sve je to tako nepojmljivo i teško. I povrh svega - smrt dece.« I opet se u njenoj uobrazilji pokrenu surova uspomena na smrt od krupa poslednjeg joj odojčeta, koja večito pritiskivaše njeno materinsko srce; seti se njegovog pogreba, opšte ravnodušnosti pred tim malenim ružičastim sandučićem, i svoga usamljenog bola koji srce para, nad bledim čeocem s vijugastim kovrdžicama, nad otvorenim i začuđenim ustašcima koja su se videla iz sanduka u trenutku kad su ga zatvarali ružičastim poklopcem sa krstom od širita.

»I našto sve to? Šta će biti od svega toga? Biće to da ću, bez jednog minuta mira, čas trudna, čas dojlja, večito srdita u gundava» sama izmučena i druge mučeca, odvratna mužu - da ću tako proživeti svoj život, i da će porasti nesrećna, rđavo vaspitana i siromašna deca. I sada, da nismo leto proveli kod Ljevinih, ne znam kako bismo živeli. Razume se, Kostja i Kiti su tako delikatni da mi to i ne primećujemo; ali se to ne može nastaviti. Dobiće i oni decu, neće moći nas da pomažu; oni su i sad pritešnjeni. Da li će tata, koji za sebe gotovo ništa nije ostavio, moći da me pomaže? Tako da ja sama ne mogu izvesti decu na put, sem sa tuđom pomoći, to jest, s poniženjem. A ako pretpostavimo i ono najsrećnije, to jest, da deca više ne umiru, i da ih ja kojekako vaspitam. U najboljem slučaju ona samo neće biti nevaljalci. I to je sve što mogu i želeti. A koliko muka i truda zbog toga... Upropašćen sav život!« I opet se seti onoga što joj je rekla mlada, i opet se zgadi pošto se setila; ali nije mogla ne priznati da je u tim rečima bio i deo grube istine.

- Je li daleko, Mihailo? - upita Darja Aleksandrovna pisara, da bi odagnala misli koje su je plašile.

- Od ovog sela, kažu, sedam kilometara.

Kola su se spuštala seoskom ulicom na mostić.

Preko mosta je prelazila, glasno i veselo razgovarajući, gomila žena sa savijenim konopcima preko ramena. Žene zastadoše na mostu i radoznalo razgledahu kola. Sva ta lica, okrenuta k njoj, učiniše se Darji Aleksandrovoj zdrava, vesela, i čisto su je dražila radošću života. »Svi žive, svi se naslađuju životom - nastavi Darja Aleksandrovna razmišljanje čim prodoše žene, i kad iziđe na brdo i opet se u kasu prijatno zaljulja na mekim oprugama starih kola - a ja, kao iz tamnice puštena, iz sveta koji me ubija brigama, sad, za trenutak, dolazim k sebi. Svi žive: i ove žene, i sestra Natalija, i Varenjka, i Ana kojoj idem - samo ja ne.«

»A Anu napadaju. Zašto? Zar sam ja bolja? Da, ja imam muža koga volim. Ne onako kako bih želela da volim, ali ja ga volim; a Ana svoga nije volela.

Šta je ona kriva? Ona hoće da živi. Bog nam je to u dušu utisnuo. Vrlo je moguće da bih ja to isto učinila. Ni sad još ne znam da li sam dobro učinila što sam Anu poslušala u ono užasno vreme kad je došla bila k meni u Moskvu. Trebalo je da ostavim muža i otpočnem život s početka. Mogla bih voleti i istinski biti voljena. Je li ovako bolje? Ja ga ne poštujem. On mi je potreban - mislila je ona o mužu - i ja ga trpim. Zar je to bolje? Tada sam još mogla da se dopadam, imala sam lepotu«, nastavi razmišljanje Darja Aleksandrovna, i prohte joj se da se pogleda u ogledalu. U torbici je imala putničko ogledalce i htede da ga izvadi; ali, pogledavši u kočijaševa leđa, i u pisara, koji se ljuljahu na boku, ona oseti da bi je bilo sramota ako bi se neko od njih osvrnuo, pa ne izvadi ogledalo.

Ali, i ne pogledavši se u ogledalu, pomislila je da i sad još nije dockan; seti se Sergija Ivanoviča, koji je bio osobito ljubazan prema njoj; pa prijatelja Stivinog, dobroga Turovcina, koji je zajedno s njom gledao njenu decu za vreme šarlaha, i bio zaljubljen u nju. Pa još jedan vrlo mlad čovek koji je, kako joj je muž u šali govorio, nalazio da je ona najlepša od sviju sestara. I Darja Aleksandrovna poče da razmišlja najstrasnije i najnemogućnije romane. »Ana je divno postupila, i ja je nikad neću osuditi. Ona je srećna, čini srećnim drugoga čoveka, i nije zatucana kao ja, nego je, izvesno, kao i uvek, sveža, pametna, otvorena prema svemu«, mislila je Darja Aleksandrovna, i lupeški osmejak joj nabra usne naročito stoga što je, misleći o Aninom romanu, paralelno s njim zamišljala u sebi svoj, gogovo takav isti roman sa zamišljenim muškarcem koji je zaljubljen u nju. Isto kao i Ana, priznala bi mužu sve. Čuđenje i zbunjenost Stepana Arkadijeviča pri ovom izvešću, prinudiše je da se osmehne.

Uz takvo maštanje ona stiže do savijutka koji je sa druma vodio u Vozdvižensko.

XVII

Kočijaš zaustavi kola i baci pogled udesno, ka ražanom polju, na kojem su, pokraj kola, sedeli seljaci. Pisar htjede da skoči s kola, ali se predomisli i zapovednički viknu seljaka, dozivajući ga rukom k sebi. Vetrić, koji je pirkao pri kretanju, utiša se kad kola stadoše. Obadi napadoše na oznojene konje, koji su se srdito branili od njih. Metalni zvuk oštrenja kose, koji je dopirao od seljačkih kola, utiša se. Jedan od seljaka diže se i uputi se kolima.

- Ih, kako gega! - ljutito doviknu pisar seljaku, koji je bosim nogama lagano gazio po džombama suvog, neutrvenog puta. - Hajde, hoćeš li?

Kudravi starac, prevezan likom po kosi, sa potamnelim od znoja pogrbljenim leđima, ubrza korak, priđe, i uhvati se preplanulom rukom za krilo od kola.

- Vozdzižensko, ka gospodskoj kući? Grofu? - ponovi on. - Eto tu, čim pređeš brežuljak. Ima savijutak nalevo. Terao pravo prišpektom^[197] pa ćeš udariti kuda treba. A kod koga idete? Je li baš do njega?

- A da li su oni kod kuće, prijatelju? - neodređeno reče Darja Aleksandrovna, ne znajući kako da pita seljaka za Anu.

- Sigurno su kod kuće - reče seljak, gazeći bosim nogama po prašini i ostavljajući otisak stopala sa pet prstiju. - Sigurno su kod kuće - ponovi on, očevitno želeći da se upusti u razgovor.

- Juče je došlo još gostiju. Ima ih tušta... Šta ćeš? - okrete se mladiću koji mu je nešto vikao tamo od kola. - Ima ih tušta. Prođoše maločas ovuda svi na konjima, da gledaju žetvu. Sad su sigurno kod kuće. A vi, čiji ćete biti?

- Mi smo izdaleka - reče kočijaš penjući se na bok. - Pa, veliš, blizu?

- Kažem ti, eto tu. Čim iziđeš... - govorio je seljak prevlačeći rukom po kolskom krilu.

Mlad, zdrav, jedar momak priđe kolima.

- Ovaj, hoće li biti rada oko vezivanja? - upita.

- Ne znam, golube.

- Ele, kad svrneš nalevo, pravo ćeš tamo udariti - govorio je seljak očevidno nerado puštajući putnike i želeći da još razgovara.

Kočijaš potera, ali tek što zaokrenuše, a seljak povika: - Stoj! Ej, ljubezni! Stani! - vikali su dva glasa. Kočijaš stade.

- Eto ih idu! Eno ih! - povika seljak. - Ih, ala su digli prašinu! - reče pokazujući na četvoricu konjanika i dvoje u kolima, koji su prolazili putem.

To su bili Vronski sa džokejem, Veslovski i Ana na konjima, i kneginjica Varvara sa Svijažskim u kolima. Išli su da prođu i da vide kako se žnje sa novim žetelicama.

Kad se kola zaustaviše, konjanici pođoše hodom. Napred je jahala Ana naporedo s Veslovskim. Ana je jahala laganim hodom na osrednje punom engleskom kobu^[198] sa ostriženom grivom i kratkim repom. Njena lepa glava, sa crnom kosom koja je visila ispod visokog šešira, puna ramena, vitak struk u crnoj amazonci, i celo njeno mirno, graciozno sedenje poraziše Darju Aleksandrovnu.

U prvom trenutku učini joj se nepristojno što Ana jaše. Sa predstavom o jahanju jedne dame, u pojmovima Darje Aleksandrovne spajala se predstava o mladoj lakoj koketeriji, koja, po njenom mišljenju, nije dolikovala Aninom položaju; ali kad Anu razgleda izbliže, ona se brzo izmiri sa njenim jahanjem. Sem elegancije, sve je bilo prosto, mirno i dostojanstveno, i u držanju, i u odelu, i u pokretima Aninim, da ništa nije moglo biti prirodnije.

Naporedo s Anom, na razigranom kavalerijskom konju, opružajući debele noge napred i očevidno uživajući u samom sebi, jahao je Vasenjkina Veslovski u škotskoj kapici sa razlepršanim trakama. Darja Aleksandrovna nije se mogla uzdržati od veselog osmejka, kad ga je poznala. Pozadi njih jahao je Vronski. Pod njim je bio krvni mrki alat, očevidno razjaren galopom. Vronski ga je smirivao i trzao dizgine.

Za njim je jahao čovečuljak u džokejskom kostimu. Svijažski s kneginjicom, u novim izletnim kolima, sa krupnim, vranim kasačem, sustizali su konjanike.

Anino lice, u trenutku kad u maloj zgrčenoj prilici u uglu staroga fijakera poznade Doli, odjednom zasija radosnim osmejkom. Ana kriknu, poskoči u sedlu, i potera konja galopom. Dojahavši do kola, skoči s konja, bez ičije pomoći, i pridržavajući amazonku potrča u susret Dodi.

- I mislila sam, i nisam smela da mislim. Kakva radost! Ti ne možeš ni zamisliti koliko se radujem! - govorila je Ana, čas pripijajući se licem uz Doli i

ljubeći je, čas odmičući se od nje i razgledajući je s osmejkom. - Kakva radost, Aleksije! - reče okrenuvši se Vronskom, koji beše sjahao i pošao k njima.

Skinuvši sivi visoki šešir, Vronski priđe Doli.

- Vi ne možete verovati kako se radujemo vašem dolasku - reče, pridajući osobiti značaj izgovorenim rečima, i pokazujući osmejkom svoje snažne bele zube.

Vasenjka Veslovski, ne silazeći s konja, skide kapicu i pozdravi gošću, radosno mašući trakama nad glavom.

- To je kneginjica Varvara - odgovori Ana na upitni pogled Dolin, kad se kola približiše.

- A! - reče Doli i njeno lice nehotice izrazi nezadovoljstvo.

Kneginjica Varvara bila je tetka njenoga muža; ona ju je odavno poznavala, i nije je poštovala. Znala je da je kneginjica Varvara ceo svoj život provela u gostovanju kod bogatih rođaka; ali što sad živi kod Vronskog, stranog joj čoveka, vređalo ju je. Ana primeti izraz Dolinog lica i zbuni se, pocrvene, ispusti iz ruke amazonku i spotače se o nju.

Darja Aleksandrovna priđe zaustavljenim kolima i hladno se pozdravi s kneginjicom Varvarom. Svijažski je takođe bio njen poznanik. On upita šta radi njegov prijatelj - osobenjak, i njegova žena, i, bacivši letimičan pogled na rasparene konje, i na kola sa zakrpljenim krilima, predloži damama da pređu u izletna kola.

- A ja ću u ovom vehikulu^[199] - reče on. - Konj je miran, a kneginjica odlično tera.

- Ne, ostanite gde ste i bili - reče Ana, prišavši - a mi ćemo u fijakeru - i uzevši Doli pod ruku odvede je.

Darja Aleksandrovna nije znala šta pre da gleda: da li elegantni, dosad neviđeni ekipaž, ili divne konje ili elegantna sjajna lica koja su je okružavala. Ali je najviše poražavaše promena koja se beše izvršila u poznatoj i ljubljenoj njenoj Ani. Druga, manje pažljiva žena, i koja ne bi odranije poznavala Anu, a osobito koja nije premišljala o onome o čemu je usput premišljala Darja Aleksandrovna, ne bi ništa osobito primetila na Ani. Ali Doli je bila iznenađena okom povremenom lepotom koja se kod ženskinja vića samo u trenucima ljubavi, i koju ona sad nađe na Aninom licu. Sve na tom licu: određenost rupica na obrazima i podbratku, sklop usana, osmejak koji kao da je lebdeo oko lica, sjaj očiju, gracioznost i brzina kretanja, punoća zvuka njenoga glasa, štaviše način kojim srdito - umiljato odgovori Veslovskom na njegovo pitanje o dopuštenju da uzjaše njenoga koba i da ga nauči galopu

desnom nogom - sve je bilo osobito primamljivo. Činilo se da je Ana sama znala sve to, i radovala se tome.

Kad njih dve sedoš u fijaker, naiđe na njih neka zbunjenost. Ana se zbuni od pažljivo - upitnog pogleda kojim ju je Doli posmatrala. Doli pak, posle reči Svijažskog o kolima, nehotice oseti stid zbog starog fijakera u koji sede Ana zajedno s njom. Kočijaš Filip i pisar osećali su isto. Da bi prikrrio svoju zbunjenost, pisar se uzmuva oko dama pomažući im da sednu u kola; a kočijaš Filip se natmuri i spremaše se da se ne potčini toj spoljašnjoj nadmoćnosti. On se ironično osmehnu pogledavši na vranog kasača, i već reši, u svojoj pameti, da je taj vranac tamo u kolima dobar samo za prominaž, ali ne može preći četrdeset kilometara po vrućini, bez isprezanja.

Svi seljaci kraj taljiga ustadoše i radoznalo i veselo posmatrahu doček gošće, praveći uz to svoje primedbe.

- Raduju se, odavno se nisu videli - reče onaj kudravi starac prevezan likom po kosi.

- Šta veliš, čiča Gerasime, da nam je onaj vranac, ala bi brzo prevukli snopove!

- Pazi, gle! Je li ono žena u čakširama? - reče jedan od njih pokazujući na Vasenjku Veslovskog, koji skoči u žensko sedlo.

- Nije, mužik je. Vide li kako vešto đipnu!

- Je l te, deco, nema ništa od spavanja?

- Kakvo spavanje sad! - reče starac i pogleda u sunce. - Podne je, vidiš, prevalilo. Uzmi kosu, pa počinji.

XVIII

Ana je gledala u mršavo, umorno i po borama prašnjavo lice Dolino, i htela je da kaže ono što je mislila, naime, da je Doli omršala; ali setivši se da se ona sama prolepšala, i da joj je Dolin pogled to i rekao, ona uzdahnu i poče govoriti o sebi.

- Gledaš me - reče ona - i misliš da li mogu biti srećna u ovom položaju? E, šta ćeš! Sramota me je da priznam, ali ja... ja sam neoprostivo srećna. Sa mnom se dogodilo nešto čarobno: kao san, kad ti je teško i strašno, i odjednom se probudiš i osetiš da strahota nema. Ja sam se probudila. Preživela sam to mučno, strašno stanje, i sad sam, osobito otkako smo ovde, tako srećna!... - reče ona, gledajući u Doli sa plašljivim i upitnim osmejkom.

- Kako mi je milo! - smešeći se reče Doli, nehotice hladnije nego što je htela. - Veoma mi je milo. A zašto mi nisi pisala?

- Zašto? Zato što nisam smela... ti zaboravljaš moj položaj...

- Meni? Nisi smela? Kad bi ti znala kako ja... Ja smatram...

Darja Aleksandrovna htela da prikaže svoje jutrošnje misli, ali joj se to sad učini neumesno.

- Uostalom, o tome ćemo docnije. Kakve su ovo građevine? - upita ona, želeći da promeni razgovor i pokazujući na crvene i zelene krovove, koji su se videli iza zelenila žive ograde od bagrema i jorgovana. - Kao neka varošica.

Ali joj Ana ne odgovori.

- Ostavimo to. Nego, kako ti smatraš moj položaj, šta misliš o njemu? - upita ona.

- Smatram... - poče Doli, ali u to vreme Vasenjka Veslovski, udesivši konja na galop desnom nogom, i, debeo, i teško se svaljujući u svom kratkom žaketiću u ženskom sedlu, progalopira mimo njih. »Može, Ana Arkadijevna!« doviknu on. Ana ga čak i ne pogleda; ali se Darji Aleksandrovoj opet učini da je nezgodno počinjati taj dugački razgovor u kolima, i stoga skрати svoju misao.

- Ne smatram nikako - reče ona - ali sam tebe uvek volela, a kad voliš, onda voliš celog čoveka, onakvog kakav je, a ne onakvog kakav bih ja htela da je.

Odvojivši pogled od lica prijateljice i zažmirivši (to je bila nova navika, za koju Doli nije znala), Ana se zamisli, želeći da potpuno shvati značaj tih reči. I pojmivši ih očevidno onako kako je htela, ona pogleda u Doli.

- Ako imaš grehova - reče ona - svi će ti se oprostiti zbog tvoga dolaska amo i zbog tih reči.

Doli vide da Ani suze navreše na oči. Ona ćutke steže njenu ruku.

- Dakle, kakve su to građevine? Kako ih mnogo ima! - posle jednog minuta ćutanja ponovi Doli svoje pitanje.

- To su kuće službenika, fabrika, konjušnice - odgovori Ana. - A tu počinje park. Sve je to bilo zapušteno, pa je Aleksije sve obnovio. On mnogo voli ovo dobro, i, što nikad nisam očekivala, strasno je zavoleo gazdinstvo. Uostalom, on je tako bogata priroda! Čega god se lati, sve mu ide od ruke. Ne samo da mu nikad nije dosadno, nego radi sa strašću. On je - kako ga ja znam - postao štedljiv, izvrstan domaćin, čak je donekle i tvrdica u gazdinstvu. Ali samo u gazdinstvu. Tamo gde se stvar tiče desetine hiljada, on ne računa - govorila je s onim radosno - lukavim osmejkom s kojim žene često govore o tajnim, ili samo njima znanim osobinama ljubljenog čoveka. - Eto, vidiš ovu veliku građevinu? To je nova bolnica. Ja mislim da će stati preko sto hiljada. To je sad njegov *dada*.^[200] A znaš li kako je do toga došlo? Seljaci su mu tražili, čini mi se, da im livade ustupi jeftinije, a on nije hteo, te ga ja prekoreh za tvrdičluk. Razume se, ne zbog toga, već je sve ukupno uticalo, te je počeo graditi ovu bolnicu, da bi pokazao kako nije tvrdica. *C'est une petitesse*,^[201] ako hoćeš; ali ja ga zbog toga još više volim. A evo sad ćeš videti kuću. To je još dedovska kuća, i nije se spolja ništa promenila.

- Kako je lepa! - reče Doli s nehotičnim divljenjem gledajući divnu kuću sa stubovima, koja se promaljaše kroz raznobojno zelenilo starog drveća u vrtu.

- Je li da je lepa? A ozgo, iz kuće, divan je izgled.

Kola uđoše u dvorište, nasuto sitnim šljunkom i ukrašeno cvećem, gde dva radnika ograđivahu prekopane cvetne leje neuglačanim šupljikavim kamenjem - i stadoše pred pokrivenim ulazom.

- A, oni su već stigli! - reče Ana gledajući gde jahaće kolje odvođe od ulaza. - Je li da je lep ovaj konj? To je kob, moj ljubimac. Privedi ga ovamo, i donesite šećera. Gde je grof? - upita ona dvo jicu paradnih lakeja koji

iskočiše iz kuće.

- A evo ga! - reče Ana spazivši Vronskog i Veslovskog koji su im išli u susret.

- Gde ćete smestiti kneginju? - reče Vronski obraćajući se na francuskom Ani, i ne sačekavši odgovor pozdravi se još jedanput sa Darjom Aleksandrovnom, i sad joj poljubi ruku. - Ja mislim: u veliku sobu s balkonom?

- O ne, to je daleko! Bolje u onu na uglu, više ćemo biti zajedno. Nu, hajdemo - reče Ana, dajući omiljenom konju šećer koji donese lakej.

- *Et vous oubliez votre devoir*^[202] - reče ona Veslovskom, koji takođe pođe ka stepenicama.

- *Pardon, j'en ai tout plein les poches*^[203] - smešeći se odgovori on zavlačeći prste u džep od prsnika.

- *Mais vous venez trop tard*^[204] - reče ona brišući rupcem ruku koju joj okvasi konj uzimajući šećer.

Ana se obrati Doli. - Hoćeš li dugo ostati? Jedan dan? To je nemoguće!

- Tako sam obećala, a i deca... - reče Doli osećajući se zbunjena, nešto stoga što je trebalo da uzme torbicu iz kola, a i stoga što je znala da joj je lice vrlo prašnjavo.

- Malo je to, Doli, dušice... Lepo, videćemo. Hajdemo, hajdemo! - i Ana odvede Doli u njenu sobu.

Ta soba nije bila ona paradna koju je predlagao Vronski, nego takva za kakvu je Ana tražila da je Doli izvini. Ali i ta soba, za koju je trebalo izvinjavati se, beše prepuna luksuza, u kakvom Doli nikad nije živela, i koji je podsećao na najlepše hotele na strani.

- Ah, dušice, kako sam srećna! - sevši za trenutak, u svojoj amazonci, pored Doli, reče Ana. - Ispričaj mi o svojim. Stivu sam videla na brzu ruku. Ali on nije mogao ništa da kaže o deci. Kako je moja ljubimica Tanja? Ona je već velika devojčica, mislim?

- Da, vrlo velika - kratko odgovaraše Darja Aleksandrovna, čudeći se i sama što tako hladno govori o svojoj deci. - Mi sad vrlo prijatno živimo kod Ljevinih - dodade.

- Eto kad bih znala - reče Ana - da me ne prezireš... Mogli biste svi k nama doći. Stiva je stari dobar prijatelj Aleksijev - dodade ona, i odjednom pocrvene.

- Da, ali mi smo tamo tako dobro... - zbunjeno reče Doli.

- Uostalom, ja to od radosti govorim gluposti. Tek, dušice, jako si me obradovala! - reče Ana ljubeći je opet. - Još mi nisi kazala šta i kako misliš o meni, a ja hoću sve da znam. Milo mi je što ćeš me videti onakvu kakva sam. Glavno je, ne bih htela da se misli da hoću nešto da dokažem. Ništa neću da dokazujem, prosto hoću da živim; da nikome ne činim zlo, osim sebi. Na to imam pravo, zar ne? Uostalom, to je dugačak razgovor, još ćemo o svemu naširoko razgovarati. Sad ja idem da se obučem, a tebi ću poslati sobaricu.

XIX

Kad ostade sama, Darja Aleksandrovna pregleda svoju sobu pogledom domaćice. Sve što je videla, približujući se domu, pa prolazeći kroza nj, pa i sad u ovoj sobi, proizvodilo je na nju utisak izobilja, elegancije, i nove evropske raskoši o kojoj je čitala samo u engleskim romanima. ali je još nikada nije videla u Rusiji i na selu, Sve je bilo novo, počev od novih francuskih tapeta pa do ćilima kojim je bila zastrta cela soba. Postelja na oprugama, sa dušekom, sa naročitim uzglavljem, i sa navlakama od kanvaske tkanine na malim jastucima. Umivaonik od mermera, stočić za toaletu, otoman, stolovi, bronzani časovnik na kaminu, zavese na prozorima i vratima, sve je bilo skupoceno i novo.

Gizdava sobarica, u frizuri i haljini modernijoj od Doline, koja dođe da ponudi svoje usluge, bila je tako isto nova i skupocena kao i cela soba. Darji Aleksandrovnoj beše prijatna njena učtivost, čistoća i uslužnost, ali joj beše nezgodno s njom; beše joj zazorno zbog svoje, kao za zlo pogrešno upakovane zakrpljene noćne košulje. Beše je sad sramota zbog zakrpa i zašivenih mesta, kojima se kod kuće ponosila. Kod kuće je bilo jasno da je za šest takvih košulja bilo potrebno dvadeset i četiri aršina platna po šezdeset i pet kopjejaka, što je iznosilo više od petnaest rubalja, i to bez ukrasa i izrade, a tih petnaest rubalja bilo je teško dobiveno. Pred sobaricom, ne da ju je bilo sramota, ali nezgodno.

Darja Aleksandrovna oseti veliko olakšanje kad u sobu uđe njena davnašnja poznanica Anuška. Gizdavu sobaricu odazva k sebi gospođa, a Anuška ostade sa Darjom Aleksandrovnom.

Anuška se očevidno veoma radovala dolasku gospođinom, i bez prestanka je razgovarala. Doli je primetila da je Anuška htela da kaže svoje mišljenje o gospođinom položaju, osobito o grofovoj ljubavi i odanosti prema Ani Arkadijevnoj, ali je Doli brižljivo zaustavljaše, čim bi počinjala da govori o tome.

- Ja sam odrasla s Anom Arkadijevnom, ona mi je milija od svega. A to

što... Nije naše da sudimo. Samo, tako voleti, to...

- Da, molim te, daj da se ovo opere, ako je moguće - prekide je Doli.

- Hoću. Imamo naročite dve žene za propiranje, a veliko rublje pere se mašinom. Grof se o svemu stara. Koji bi muž...

Doli se obradova kad Ana uđe i svojim dolaskom prekide Anuškinu brbljanje.

Ana se preobukla u vrlo jednostavnu haljinu od batista. Doli je pažljivo posmatrala tu просту haljinu, ona je znala šta znači, i za kakav se novac može dobiti ta prostota.

- Stara poznanica - reče Ana za Anušku.

Ana se sad više nije zbunjivala. Bila je sasvim slobodna i mirna. Doli vide da se ona već potpuno pribrala posle utiska koji je učinio na nju dolazak gošće, i da je uzela onaj površni, ravnodušni ton koji, činilo se, znači da su vrata u odeljenje gde su se nalazila njena osećanja i iskrene misli, da su ta vrata zatvorena.

- A kako je tvoja devojčica, Ana? - upita Doli.

- Anji? (tako je ona zvala svoju kćer Anu). Zdrava je. Veoma se popravila. Hoćeš li da je vidiš? Hajdemo da ti je pokažem. Imalo se strašno mnogo glavobolje sa dadiljama - počeo Ana da priča. - Imamo dojkinju Italijanku. Dobra je, ali vrlo glupa! Hteli smo da je otpustimo, ali se devojčica navikla na nju, te je još uvek držimo.

- A kako ste udesili?... - počeo Doli pitanje o tome kakvo će prezime nositi devojčica; ali primetivši odjednom natmureno lice Anino, ona promeni smisao pitanja. - Kako ste udesili? Jeste li dete već odbili?

Ali Ana je razumela.

- Ti nisi htela to da pitaš? Htela si da pitaš za detinje prezime? Je li? To Aleksija muči. Ona nema prezimena. Upravo, ona je - Karenjina - reče Ana, zažmirivši očima tako da su se samo sastavljene trepavice videle. - Uostalom - zasijavši licem - o svemu tome razgovaraćemo docnije. Hajdemo, da ti je pokažem. *Elle est très gentille.* ^[205] Već puzi.

Raskoš koji u celoj kući poražavaše Darju Aleksandrovnu, u detinjoj sobi porazi je još više. Tu su bila kolica poručena iz Engleske, sprave za obuku u hodanju, i naročito udešen divan, u vidu bilijara, za bauljanje, i ljuštice, i kade, osobite, nove. Sve je bilo englesko, čvrsto i solidno, i, očevidno, vrlo skupo. Soba je bila velika, vrlo visoka i svetla.

Kad one udoše, devojčica je samo u košuljici sedela u dečjoj stolici kraj

stola, i pila buljon kojim beše ispolivala svu svoju salveticu na grudima. Devojčicu je hranila, i očevdno zajedno s njom jela devojka Ruskinja, koja je posluživala u detinjoj sobi. Ni dojkinja, ni dadilja nisu bile u sobi. One behu u susednoj sobi, i otuda se čuo njihov razgovor na čudnovatom francuskom jeziku, na kojem su se jedino mogle među sobom sporazumevati.

Kad ču Anin glas, gizdava, visoka, neprijatna lica i nečista izraza Engleskinja, tresući u žurbi plavim loknama, pojavi se na vratima, i odmah poče da se pravda, iako je Ana nizašta nije okrivljavala. Na svaku reč Aninu, Engleskinja je žurno nekoliko puta dodavala: *Yes, my lady.* [\[206\]](#)

Crnomanjasta, rumena devojčica, sa čvrstim, zdravim telom, iako je sa surovim izrazom pogledala u novo lice, vrlo se dopade Darji Aleksandrovnoj; ona štaviše pozavide njenom zdravom izgledu. Način na koji je puzila devojčica jako joj se svideo. Nijedno od njene dece nije tako puzilo. Devojčica, kad je namestiše na ćilim i podvukoše joj haljinicu pozadi, bila je neobično ljupka. Kao mala zverka, obazirala se na odrasle svojim sjajnim crnim očima, očevdno radujući se što u njoj uživaju; smešeći se, i držeći nožice u stranu, energično se odupirala o ruke i brzo pomicala ceo zadnji deo, i opet se napred na ručice dočekivala.

Ali se opšti način u detinjoj sobi, a osobito Engleskinja, nimalo ne dopade Darji Aleksandrovnoj. Jedino tim, što u tako nepravilnu porodicu kao što je Anina, ne bi pošla bolja dadilja, Darja Aleksandrovna objasni sebi zašto je Ana, pored sveg svog poznavanja ljudi, mogla uzeti svojoj devojčici tako nesimpatičnu i neotmenu Engleskinju. Osim toga Darja Aleksandrovna shvati odmah, posle nekoliko reči, da se Ana, dojkinja, dadilja i dete nisu saživeli i sprijateljili, i da je materina poseta bila retka i neobična stvar. Ana htede da doda devojčici igračku, ali nije mogla da je nađe.

Najčudnovatije je bilo to što na pitanje: koliko dete ima zuba, Ana pogreši; nije uopšte znala za dva poslednja zuba.

- Ponekad mi je teško što sam ovde kao izlišna - reče Ana izlazeći iz detinje sobe i podižući haljinu pri prolazu pored detinjih igračaka koje su stajale kod vrata. - Nije tako bilo s prvim detetom.

- Ja sam mislila baš naprotiv - bojažljivo reče Doli.

- O, ne! Znaš li, videla sam ga... Serjožu - reče Ana, zažmirivši, kao da se zagleda u nešto daleko. - Uostalom, o tome ćemo govoriti docnije. Nećeš mi verovati, ja sam sad kao gladan čovek koga su odjednom doveli pred punu trpezu, i on ne zna čega da se lati. Puna trpeza - to si ti i predstojeći razgovori s tobom, koje ja ni s kim nisam mogla voditi; i ne znam kakav razgovor pre da počnem. *Mais je ne vous ferai grâce de rien.* [\[207\]](#) Treba sve da kažem. Da, treba

da ti dam skicu društva koje ćeš naći kod nas - poče ona. - Počinjem od dama. Kneginjica Varvara. Ti je znaš, a ja znam tvoje i Stivino mišljenje o njoj. Stiva kaže da se sav njen život sastoji u tome da dokaže svoje preimućstvo nad tetkom Katarinom Pavlovnom; to je istina, ali ona je dobra, i ja sam joj tako zahvalna. U Petrogradu je bio trenutak kad mi je preko potreban bio *un chaperon*.^[208] Tu mi se ona zgodno našla. Da, zbilja, ona je dobra. Ona mi je mnogo olakšala položaj. Ja vidim da ti ne shvataš svu težinu moga položaja... tamo, u Petrogradu - dodade ona. - Ovde sam potpuno mirna i srećna. Ali o tome docnije. Treba pobrojati sve. Zatim Svijažski; on je predvodnik plemstva, vrlo je valjan čovek; za nešto mu je Aleksije potreban. Ti ćeš razumeti; sa svojim imanjem, sad kad smo se nastanili na selu, Aleksije može biti od velikog uticaja. Zatim Tuškjevič - videla si ga, on je bio kod Betsi. Otpustili su ga tamo, i sad je došao k nama. On je, kako kaže Aleksije, jedan od onih ljudi koji su vrlo prijatni ako ih uzimaš za onakve kakvi hoće da izgledaju, *et puis, il est comme il faut*,^[209] kako veli kneginjica Varvara. Zatim Veslovski... njega poznaješ. Vrlo simpatičan dečko - reče ona, i lupeški osmejak nabra joj usne. - Kakva se to luda istorija desila s Ljevinom? Veslovski je pričao Aleksiju, ali mi ne možemo da verujemo. *Il est très gentil et naïf*^[210] - reče ona s onim istim osmejkom. - Muškarcima je potrebna zabava, a Aleksiju je potrebna publika, stoga je meni drago celo ovo društvo. Kod nas treba da bude živo i veselo, da Aleksije ne bi želeo ništa novo. Zatim ćeš videti upravnika ekonomije. Namac, vrlo dobar i zna svoj posao. Aleksije ga veoma ceni. Zatim doktor, mlad čovek, nije baš pravi nihilista, ali, znaš, jede nožem... inače vrlo dobar doktor. Zatim arhitekt... *Une petite cour*.^[211]

XX

- Evo vam sada Doli, kneginjice, vi ste tako želeli da je vidite - reče Ana izlazeći zajedno sa Darjom Aleksandrovnom na veliku kamenu terasu, gde je sedela, u hladovini za đerdevom, kneginjica Varvara, i vezla naslonjaču za grofa Aleksija Kiriloviča. - Ona kaže da do ručka neće ništa, ali vi naredite da donesu doručak, a ja idem da nađem Aleksija, i da ih sve dovedem.

Kneginjica Varvara predusrete Doli ljubazno i unekoliko zaštitnički, i odmah joj počne objašnjavati kako se nastanila kod Ane zato što ju je uvek više volela nego što ju voli njena sestra, Katarina Pavlovna, koja je stvarno vaspitavala Anu; sada, kad su svi ostavili Anu, ona je smatrala za svoju dužnost da joj pomogne u ovom prelaznom, najtežem periodu.

- Muž će joj dati razvod, i tada ću se ja opet vratiti svojoj usamljenosti; a dotle mogu biti od koristi, i izvršiću svoju dužnost, drukčije nego drugi, ma kako da mi je to teško. Kako si ti ljubazna, kako si dobro učinila što si došla! Oni žive u punom smislu reči kao najbolji supruzi; sudija će im biti bog, a ne mi. A zar Birjuzovski i Avenjeva... Pa Njikandrov, pa Vasiljev s Mamonovom, pa Liza Njeptunova... I niko nije govorio! I svršilo se time da su ih svi počeli primati. A zatim *c'est un intérieur si joli, si comme il faut. Tout -à -fait à l'anglaise. On se reunit le matin au breakfast et puis on se sépare.*^[212] Svako radi šta hoće do ručka. Ručak je u 7 časova. Stiva je vrlo dobro uradio što te je poslao. On treba da se drži njih. Ti znaš da Aleksije preko svoje matere i brata može sve učiniti. Zatim, oni čine mnoga dobročinstva. Nije ti govorio o svojoj bolnici? *Ce sera admirable*^[213] - sve iz Pariza.

Njihov razgovor prekide Ana koja je našla celo muško društvo u dvorani za bilijar, i zajedno s njima se vratila na terasu. Do ručka je ostajalo još mnogo vremena, vreme je bilo divno, i stoga uzeše predlagati razne načine da se provedu dva sata do ručka. Bilo je vrlo mnogo načina da se provede vreme u Vozdviženskom, i svi načini su bili drukčiji od onih koji su se upotrebljavali u Pokrovskom.

- *Une partie de lawn tennis*^[214] - smešeci se svojim lepim osmejkom

predloži Veslovski. - Ja ću opet s vama igrati, Ana Arkadijevna.

- Nemojte tenis, vrućina je; bolje da se prođemo po vrtu, da se provozamo na čamcu, i da pokažemo Darji Aleksandrovoj obale - predloži Vronski.

- Pristajem na sve - reče Svijažski.

- Ja mislim da će Doli najviše voleti šetnju, zar ne? A zatim na čamcu - reče Ana.

Tako i odlučiše. Veslovski i Tuškjevič odoše u kupalište, obećaše da će tamo spremati čamac i čekati.

Podoše u dva para po putanji, Ana sa Svijažskim i Doli sa Vronskim. Doli beše donekle zbunjena, pa i zabrinuta ovom potpuno novom za nju sredinom u kojoj se našla. Apstraktno, teorijski, ona ne samo da je opravdavala, nego je i odobravalala Anin postupak. Kao uopšte besprekorno - moralne žene, zamorene jednolikošću moralnog života, ona je poizdalje ne samo opraštala grešnu ljubav, nego joj je čak zavidela. Osim toga, ona je od srca volela Anu. Ali u praktičnom životu, kad je Anu videla među ovim tuđim ljudima, sa njihovim lepim, ali za Darju Aleksandrovnu tako novim tonom, njoj dođe nezgodno. Osobito joj beše neprijatno što vidi kneginjicu Varvaru, koja im sve oprašta radi ugodnosti koje tu uživa.

Uopšte, apstraktno, Doli je odobravalala Anin postupak, ali joj beše neprijatno da vidi čoveka radi koga je bio učinjen taj postupak. Osim toga, Vronski joj se nikad nije svidao. Ona ga je smatrala za vrlo ohola čoveka, a nije videla u njemu ništa čime bi se mogao ponositi, osim bogatstva. Ali, i protiv njene volje, on joj je ovde, u svojoj kući, još više imponovao negoli pre, i ona nije mogla da bude s njim slobodna. Osećala se s njim slično onome kako se osećala sa sobaricom zbog svoje noćne košulje. Kao što joj pred sobaricom beše, ne stidno, nego nezgodno zbog zakrpa, tako joj i s njim beše, stalno, ne zazorno, nego nezgodno zbog same sebe.

Doli se osećala zbunjena i tražila je predmet razgovora. Premda je smatrala da će njemu, pri njegovoj oholosti, biti neprijatne pohvale njegovog doma i vrta, ipak mu reče, ne nalazeći drugi predmet za razgovor, da joj se veoma dopao njegov dom.

- Da, vrlo je lepa građevina, i u dobrom starinskom stilu - reče on.

- Veoma mi se dopalo dvorište pred ulazom u kuću. Je li to bilo tako?

- O ne! - reče on i lice mu zasija od zadovoljstva. - Samo proleto da ste videli to dvorište!

I on počne, s početka obazrivo, a zatim sa sve većim i većim ushićenjem, da joj obraća pažnju na razne pojedinosti ukrasa kuće i vrta. Videlo se da je

Vronski, posvetivši mnogo truda poboljšanju i ukrašavanju svoga letnjikovca, osećao preku potrebu da se time pohvali pred novim licem, i iskreno se radovao pohvalama Darje Aleksandrovne.

- Ako hoćete da vidite bolnicu, i ako niste umorni, nije daleko. Hajdemo - reče on zagledavši joj u lice da se uveri da joj zaista nije dosadno.

- Hoćeš li i ti, Ana? - obrati se Ani.

- Hoćemo. Je l' te? - obrati se ona Svijažskome. - *Mais il ne faut pas laisser le pauvre Veslovski et Tuškjevič se morfondre là dans le bateau.* ^[215] Treba poslati nekoga da im kaže. - Da, to je eto spomenik koji će on postaviti ovde - reče Ana obraćajući se Darji Aleksandrovnoj sa onim istim lukavim osmejkom koji zna što zna, s kojim je i ranije govorila o bolnici.

- O, kapitalna stvar! - reče Svijažski. Ali da ne bi izgledao kao čovek koji potvrđuje svaku reč Vronskog, on odmah dodade, ovlaš, prekornu primedbu. - Ipak mi je začudo, grofe, - reče - kako ste vi, koji tako mnogo činite za narod u sanitarnom pogledu, tako ravnodušni prema školama.

- *C'est devenu tellement commun, les écoles* ^[216] - reče Vronski. - Znate, nije zbog toga, nego onako, zaneo sam se. Evo, ovuda ćemo u bolnicu - obrati se on Darji Aleksandrovnoj, pokazujući na pobočni izlaz iz aleje.

Dame otvoriše suncobrane i iziđoše na pobočnu putanju. Prošavši nekoliko zavijutaka i izišavši kroz vratanca, Darja Aleksandrovna spazi pred sobom, na uzvišenom mestu, veliku, crvenu građevinu, vešto smišljenih oblika, i skoro završenu. Metalni krov, još nepremazan bojom, blistao je na jarkom suncu. Pored dovršene građevine zidala se druga, okružena skelama; radnici u pregačama stavljali su opeke, zalivali iz vedrica malterom i ravnali letvicom.

- Kako brzo napreduje kod vas posao! - reče Svijažski. - Kad sam bio poslednji put, još nije bilo krova.

- Do jeseni biće sve gotovo. Iznutra je već sve dovršeno - reče Ana.

- A šta je ovo, takođe novo?

- To je stan za doktora i apoteka - odgovori Vronski i spaziv arhitektu koji mu je prilazio, izvini se damama i pođe mu u susret.

Obišavši korito iz kojeg su radnici uzimali malter, on zastade s arhitektom i poče nešto vatreno govoriti.

- Lice krova, fronton, opet dolazi niže - odgovori on Ani, koja ga upita u čemu je stvar.

- Ja sam govorila da temelj treba više podići - reče Ana.

- Da, razume se, bolje bi bilo, Ana Arkadijevna - reče arhitekta - ali to je već propušteno.

Kad svrši razgovor s arhitektom, Vronski se pridruži damama i povede ih unutra u bolnicu.

Iako su spolja tek dovršavali karnise, [\[217\]](#) a na donjem spratu bojili i krečili, na gornjem je gotovo već sve bilo dovršeno. Popevši se po širokim gvozdanim stepenicama na platformu, oni uđu u prvu veliku sobu. Zidovi su bili urađeni kao mermer, ogromni jednostavni prozori behu već umetnuti. Samo pod od parketa još ne beše dovršen. Stolari, koji su još strugali jedan uspravljeni kvadrat, skinuše trake koje im pridržavahu kosu, i ostaviše posao da bi se pozdravili s gospodom.

- To je soba za primanje - reče Vronski. - Ovde će biti pult, sto, ormar i ništa više.

- Ovuda, tu ćemo proći. Ne prilazi prozoru - reče Ana i oproba da li se boja osušila. - Aleksije, već je suvo - dodade ona.

Iz sobe za primanje pređu u hodnik. Ovde im Vronski pokaza ventilaciju novoga sistema. Zatim pokaza kade od mermera, postelje sa neobičnim oprugama. Zatim pokaza sobe jednu za drugom, ćiler, sobe za rublje, zatim peći nove konstrukcije, zatim kolica koja ne proizvode nikakav šum kad se po hodniku vuku potrebne stvari, i mnogo štošta drugo. Svijažski je ocenjivao sve to kao čovek kome su poznate sve te nove usavršenosti. Doli se prosto divila svemu što dotle nije videla, i želeći da se o svemu obavesti, raspitivala je detaljno, a to je Vronskom pricinjavalo osobito zadovoljstvo.

- Da, ja mislim da će to biti jedina potpuno pravilno uređena bolnica u Rusiji - reče Svijažski.

- A hoće li biti i porodilište? - upita Doli. - To je tako potrebno na selu. Ja često...

Bez obzira na učtivost, Vronski je prekide.

- Ovo nije dom za porodilje, već bolnica, a namenjena je za sve bolesti osim zaraznih - reče on. - A evo, vidite ovo... - i dogura do Darje Aleksandrovne novoporučenu naslonjaču za bolesnike koji se oporavljaju. - Pogledajte. - On sede u naslonjaču i počeo je kretati. - Bolesnik ne može da ide, još je slab, ili je kakva bolest nogu, ali njemu je potreban vazduh, i on izlazi, vozi se...

Darju Aleksandrovnu je sve zanimalo, sve joj se veoma sviđalo, ali joj se najviše svideo Vronski s njegovim prirodnim naivnim oduševljenjem. »Da, to je vrlo simpatičan i dobar čovek«, pomislila bi od vremena na vreme, ne

slušajući ga, već gledajući u njega i udubljujući se u njegov izraz, a prenoseći se mislima u Anu. Tako joj se sad dopao Vronski sa njegovom živahnošću, da je potpuno shvatila kako je Ana mogla da se zaljubi u njega.

XXI

- Ne, mislim da je kneginja umorna, a konji je i ne zanimaju - reče Vronski Ani koja predloži da se prošetaju do konjušnice, gde je Svijažski hteo da vidi novog pastuva. - Vi idite, a ja ću otpratiti kneginju do kuće, pa ćemo porazgovarati - reče Vronski - ako je po volji? - obrati se on gošći.

- U konjima se nimalo ne razumem; vrlo rado - reče unekoliko začuđeno Darja Aleksandrovna.

Videla je na licu Vronskog da je nešto hteo od nje. I nije se prevarila. Čim su kroz vratanca opet ušli u vrt, on pogleda u stranu kuda je otišla Ana, i uverivši se da ih ona ne može ni čuti ni videti, reče:

- Pogodili ste da sam hteo da razgovaram s vama - reče, gledajući u nju nasmejanim očima. - Ne varam se, vi ste prijateljica Anina. - On skide šešir i izvadivši rubac, izbrisa njime glavu koja je ćelavila.

Darja Aleksandrovna ništa ne odgovori, samo uplašeno pogleda u njega. Kad ostade nasamo s njim nju odjednom obuze strah: nasmejane njegove oči, a strog izraz lica, plašili su je.

Najraznovrsnije pretpostavke o onome o čemu se on spremao da govori s njom, planuše joj u glavi: »Moliće me da dođem i da gostujem s decom kod njih, a ja moram odreći; ili da u Moskvi stvorim krug za Anu.. Ili, možda, o Vasenjki Veslovskom i njegovom stavu prema Ani? A možebiti o Kiti, o tome kako se oseća kriv pred njom?« Ona je predvidela sve što bi moglo biti neprijatno, a nije pogodila o čemu je on zaista hteo da govori s njom.

- Vi imate uticaj na Anu, ona vas tako voli - reče on - pomozite mi.

Darja Aleksandrovna sa upitnom bojažljivošću pogleda u njegovo energično lice, koje, čas celo, čas delimično, nailažашe na sunčano prosijanje u hladovini lipa, čas ga opet sasvim pokrivahu senke - i čekaše šta će on dalje reći. Ali on je išao pored nje ćutke, vukući palicu po šljunku.

- Kad ste došli k nama, vi, jedina žena od predašnjih Aninih prijateljica - kneginjicu Varvaru ne računam - onda razumem da ste to učinili ne zato što

smatrate naš položaj za normalan, već zato što, iako shvatate svu težinu ovoga položaja, volite Anu, isto kao pre, i hoćete da joj pomognete. Jesam li vas pravilno razumeo? - upita on obazrevši se na nju.

- O, da - zatvarajući suncobran odgovori Doli - ali...

- Dozvolite - prekide je on i nehotice, i zaboravljajući da time stavlja svoju sabesednicu u nezgodan položaj, zastade, tako da i ona bi prinuđena da stane. - Niko ne oseća više i jače svu težinu Aninog položaja, nego ja. I to je pojmljivo, ako mi činite čast i smatrate me za čoveka koji ima srca. Ja sam uzrok toga položaja. I zato ga osećam.

- Ja razumem - reče Darja Aleksandrovna, i nehotice uživajući u njemu što tako iskreno i tvrdo reče te reči. - Ali, baš zato što vi sebe smatrate uzrokom, bojim se da ne preuveličavate - reče ona. - Njen je položaj težak u svetu, ja razumem.

- U svetu je pakao! - mračno se natmuri i naglo odgovori on. - Nemogućno je zamisliti gore moralne muke od onih koje je ona preživela u Petrogradu za dve nedelje dana... i ja vas molim da verujete u to.

- Da, ali ovde, dokle god ni Ana... ni vi ne osetite potrebu za svetom...

- Svet! - s prezirom reče on - kakvu bih potrebu ja mogao imati za svetom?

- Sve dotle - a to može biti i uvek - vi ste srećni i mirni. Ja vidim po Ani da je srećna, potpuno srećna, ona je već uspela da mi to i kaže - reče Darja Aleksandrovna smešeći se; ali govoreći to, i nehotice posumnja sada: da li je Ana zaista srećna?

Međutim, činilo se da Vronski nimalo ne sumnja u to.

- Da, da - reče on. - Ja znam da je ona živahnula posle svih njenih patnja; ona je srećna. Ona je srećna u sadašnjosti. Ali ja?... ja se bojim onoga što nas očekuje... Oprostite, želite li da hodamo?

- Ne, svejedno.

- Onda da sednemo ovde.

Darja Aleksandrovna sede na klupu u uglu aleje. On zastade pred njom.

- Ja vidim da je ona srećna - ponovi on, a sumnja u to da li je Ana srećna, još više porazi Darju Aleksandrovnu. - Ali može li se to tako nastaviti? Da li smo dobro ili rđavo postupili, to je drugo pitanje; kocka je bačena - reče on prelazeći s ruskog na francuski jezik - i mi smo vezani za ceo život. Mi smo spojeni najsvetijim za nas vezama ljubavi. Mi imamo dete, i možemo imati još dece. Ali zakon, i svi uslovi našeg položaja takvi su da se pojavljuju hiljade

komplikacija, koje ona, sada, odmarajući se duševno posle svih muka i stradanja, ne vidi i neće da vidi. I to je razumljivo. Ali ja ne mogu da ne vidim. Moja kći, po zakonu, nije moja, nego Karenjinova. Ja neću tu varku! - reče on s energičnim pokretom odricanja i mračno - upitno pogleda u Darju Aleksandrovnu.

Ona ništa ne odgovori, samo pogleda u njega. On nastavi:

- Sutra će se roditi sin, moj sin, i on će po zakonu takođe biti Karenjin; niti naslednik moga imena, niti moga imanja; i ma kako srećni mi bili u porodici, i ma koliko dece imali, između mene i njih nema veze. Ona su Karenjini. Shvatate li težinu i užas ovoga položaja! Pokušao sam da o tome govorim Ani. Nju to draži. Ona ne razume, i ne mogu njoj sve ni kazati. Pogledajte sad s druge strane. Ja sam srećan njenom ljubavlju, ali ja moram imati zanimanje. Našao sam to zanimanje, i ponosim se njime, smatram ga za plemenitije od zanimanja mojih bivših drugova pri dvoru i službi. I, nema sumnje, nikad neću zameniti ovaj posao za njihov. Radim ovde, sedeći na mestu, i srećan sam, zadovoljan, i ništa nam više ne treba za našu sreću. Volim ovaj rad. *Cela n'est pas un pis - aller*, [\[218\]](#) naprotiv.

Darja Aleksandrovna oseti da je on na tom mestu svoga objašnjenja nešto pobrkao, i nije mogla dobro da razume u čemu je odstupanje, ali je osećala da je on, počevši da govori o svojim intimnim odnosima, o kojima nije mogao govoriti s Anom, kazao sve, i da se pitanje o njegovoj delatnosti na selu nalazi u istom odeljku intimnih misli u kojima i pitanje njegovih odnosa prema Ani.

- Da nastavim - reče on pribraivši se. - Glavno je da čovek, radeći, ima uverenje da ono što radi neće umreti s njim, da će imati naslednike, a to kod mene nedostaje. Zamislite položaj čoveka koji unapred zna da njegova deca od ljubljene žene neće biti njegova, već nečija, i nekoga koji ih mrzi i neće da zna za njih. To je užasno!

On ućuta, očevidno uzbuđen.

- Da, razume se, ja to shvatam. Ali šta može Ana? - upita Darja Aleksandrovna.

- Da, to me i privodi cilju moga razgovora! - reče on, s mukom se stišavajući. - Ana može, i to zavisi od nje... Već i zato da se mogu obratiti caru molbom za usinovljenje, neophodan je razvod. A to zavisi od Ane. Njen muž je pristao na razvod - vaš muž je to u ono vreme sasvim bio udesio. Znam da Anin muž ne bi razvod ni sad odbio. Trebalo bi mu samo pisati. On je tada otvoreno rekao: da neće smetati, ako Ana izrazi želju za tim. Razume se - reče on mračno - to je jedna od onih farisejskih svireposti za koje su sposobni samo ti ljudi bez srca. On zna koliko muke nju staje svaka uspomena na

njega, i, znajući je, ipak traži da mu ona piše pismo. Ja razumem da je njoj to mučno. Ali razlozi su tako važni da treba *passer pardessus toutes ces finesses de sentiment. Il u va du bonheur et de l'existence d'Anne et de ses enfants.*^[219] O sebi ne govorim, mada mi je teško, vrlo teško - reče on sa izrazom pretnje nekome zbog toga što mu je teško. - I, eto, kneginjo, ja se sad bez zazora hvatam za vas kao za kotvu spasenja. Pomozite mi da je uverimo o potrebi da mu napiše pismo i da traži razvod braka.

- Da razume se - zamišljeno reče Darja Aleksandrovna setivši se živo svoga poslednjeg sastanka s Aleksijem Aleksandrovičem. - Da, razume se - ponovi ona odlučno, setivši se Ane.

- Upotrebite vaš uticaj na nju, učinite da mu napiše pismo. Ja neću, a gotovo i ne mogu da govorim s njom o tome.

- Dobro, govoriću joj. Ali kako da ona sama ne misli o tome? - reče Darja Aleksandrovna, i seti se odjednom nove, čudnovate navike Anine da zažmiruje. I učini joj se da je Ana žmirila baš onda kad su se stvari ticale intimnih strana života. »Žmiri kad gleda na svoj život samo da ne bi videla sve«, pomisli Doli. - Govoriću neizostavno s njom, i sebe radi i nje radi - odgovori Darja Aleksandrovna na njegove izjave zahvalnosti.

Oni ustadoše i pođoše kući.

XXII

Zastavši Darju Aleksandrovnu kod kuće, Ana joj pažljivo pogleda u oči, kao da pita o razgovoru koji je imala s Vronskim, ali ne upita rečima.

- Čini mi se daje već vreme ručku - reče ona. - Još se nismo dobro ni videle. Ja računam na večer. Sad treba da idem da se obučem. Mislim, i ti ćeš. Dobro smo se isprljale na građevini.

Doli ode u svoju sobu i dođe joj smešno. Oblačiti se nije imala u šta, jer je već bila obukla svoju najbolju haljinu; ali da bi čim bilo obeležila svoju pripremu za ručak, ona zamoli sobaricu da joj očisti haljinu, promeni manžete i traku, i metnu čipku na glavu.

- Eto, to je sve što sam mogla učiniti - smešeći se reče Ani, kad ova izađe u trećoj, opet izvanredno prosto haljini.

- Da, mi se ovde kicošimo - reče Ana kao izvinjavajući se za svoju gizdavost. - Aleksije je zadovoljan tvojim dolaskom kao retko čim. On je prosto zaljubljen u tebe - dodade ona. - Da nisi umorna?

Do ručka nije bilo vremena za razgovor ma koje vrste. Kad uđoše u salon, zatekoše već kneginjicu Varvaru, i muškarce u redengotima. Arhitekta beše u fraku. Vronski predstavi gošći doktora i upravnika. Arhitektu je upoznala još u bolnici.

Debeli nastojnik kuće, sijajući svojim okruglim izbrijanim licem i uštirkanom belom vratnom maramom, javi da je jelo na stolu i dame se digoše. Vronski zamoli Svijažskog da ponudi ruku Ani Arkadijevnoj, a sam priđe Doli. Veslovski pruži ruku kneginjici Varvari pre Tuškjeviča, tako da Tuškjevič pođe sam s upravnikom i doktorom.

Ručak, trpezarija, posuđe, poslugi, vino i jelo, ne samo da su odgovarali opštem tonu nove raskošnosti doma, nego izgledahu još raskošnije i novije od svega. Darja Aleksandrovna je posmatrala ovu, za nju novu raskoš, i kao domaćica koja upravlja kućom - premda se nije nadala da će išta od svega viđenoga moći sravniti sa ičim u svojoj kući, tako je sve to po raskoši bilo daleko iznad njenog načina života - počeo nehotice da ulazi u pojedinosti, i da

zadaje sebi pitanje: ko je, i kako sve to uradio. Vasenjka Veslovski, njen muž, pa i Svijažski, i još mnogi ljudi koje je ona poznavala, nikad ne misle o tome, veruju na голу reč da svaki valjan domaćin želi da njegovi gosti osete: da baš to što je tako lepo kod njega uređeno, nije stalo nikakvog truda, već je samo po sebi takvo. Darja Aleksandrovna, pak, znala je da sama po sebi ne postaje ni kaša za dečji doručak, i da je u ovakvo složeno i divno uređenje morala biti uložena nečija napregnuta pažnja. Po pogledu Aleksija Kiriloviča kojim je pregledao sto, po znaku koji je dao nastojniku, po načinu kako je ponudio Darji Aleksandrovnoj izbor između hladne čorbe od zeleni i riblje supe, ona je videla da se sve to radi i podržava staranjem samoga domaćina. Od Ane, očevidno, zavisile su stvari onoliko koliko i od Veslovskog. Ana, Svijažski, kneginjica i Veslovski - bili su podjednako gosti koji se veselo koriste onim što je za njih tu spremljeno.

Ana je bila domaćica samo u vođenju razgovora. I taj razgovor, veoma težak za domaćicu pri maloj trpezi, sa licima kao što su upravnik i arhitekta, licima iz sasvim drugog sveta, koja se trude da se ne zbune pred neobičnim luksuzom, i koja ne mogu uzeti dugo učešće u opštem razgovoru, taj težak razgovor je Ana vodila sa svojim običnim taktom, prirodnošću, i čak i sa zadovoljstvom, kako je zapazila Darja Aleksandrovna.

Razgovor se povede o tome da su se Tuškjevič i Veslovski vozili sami na čamcu; i Tuškjevič počeo pričati o poslednjoj veslačkoj utakmici Jaht - kluba u Petrogradu. Ana, sačekavši prekid, obrati se odmah arhitekti, da bi ga izvela iz ćutanja.

- Nikolaj Ivanovič bio je iznenađen - reče ona za Svijažskog - kako je odmakla nova građevina otkako je on poslednji put bio ovde; ja sama, iako svakog dana odlazim, uvek se čudim kako to brzo ide.

- Sa njegovom ekselencijom prijatno je raditi - reče smešeći se arhitekta (on je bio pristojan i miran čovek, svestan svoje vrednosti). - Sasvim drukčije nego imati posla s gubernijskim vlastima. Tamo gde bi vlast ispisala čitav ris hartije, ja grofu samo izložim stvar, porazgovaramo, i sve je sa dve - tri reči svršeno.

- Amerikanski način - reče Svijažski smešeći se.

- Da, tamo se zdanja podižu racionalno...

Razgovor pređe na zloupotrebe vlasti u Sjedinjenim Američkim Državama, ali ga Ana odmah skrenu na drugu temu, da bi upravnika izvela iz ćutanja.

- Jesi li videla kadgod mašine žetelice? - obrati se ona Darji Aleksandrovnoj. - Bili smo da gledamo baš onda kad smo tebe sreli. I ja sam

ih tada prvi put videla.

- Kako dejstvuju? - upita Doli.

- Sasvim kao makaze. Daska sa mnogo malih makaza. Evo ovako.

Ana uze svojim lepim, belim i prstenjem pokrivenim rukama nož i viljušku, i poče pokazivati. Jasno je videla da se iz njenog objašnjenja ništa ne može razumeti, ali znajući da govori prijatno i da su joj ruke lepe, ona nastavi objašnjenje.

- Pre će biti kao perorezi - šaleći se reče Veslovski, ne spuštajući očiju s Ane.

Ana se jedva primetno osmehnu, ali ne odgovori njemu. - Je l' te da su kao makaze, Karlo Fjodoriču? - obrati se upravniku.

- O, ja - odgovori Nemač. - *Es ist ein ganz einfaches Ding*^[220] - i poče objašnjavati konstrukciju mašine.

- Šteta što mašina i ne vezuje. Video sam na Bečkoj izložbi, pa i vezuje žicom - reče Svijažski. - One su praktičnije.

- *Es kommt drauf an... Der Preis vom Draht muss ausgerechnet werden*^[221] - i Nemač, izveden iz ćutanja, obrati se Vronskom. - *Das lässt sich ausrechnen, Erlaucht.*^[222] - I Nemač se već maši rukom u džep gde mu je stajala knjižica s olovkom, u kojoj je on sve izračunavao, ali setivši se da je za ručkom, i primetivši hladan pogled Vronskog, on se uzdrža. - *Zu complicirt macht zu viel Klopot*^[223] - zaključi on.

- *Wünscht man Dochots, so bat man auch Klopots*^[224] - reče Vasenjkina Veslovski peckajući Nemca. - *J'adore l'allemand*^[225] - obrati se on opet Ani sa istim osmejkom.

- *Cessez*^[226] - reče mu ona šaljivo - strogo.

- A mi smo mislili da ćemo vas u polju zateći, Vasilije Semjoniču - obrati se ona doktoru, slabunjavom čoveku - jeste li izlazili?

- Jesam, ali sam zatim umakao - sa mračnom šaljivošću odgovori doktor.

- Znači da ste napravili dobru šetnju.

- Izvrsnu.

- A kako je starica? Nadam se da nije tifus?

- Tifus ili drugo, tek ne okreće na dobro.

- Kako mi je žao! - reče Ana, i odavši na taj način potrebnu pažnju tuđima, obrati se svojim.

- Ipak, prema vašem izlaganju, Ana Arkadijevna, teško bi bilo konstruisati mašinu - reče u šali Svijažski.

- Gle, a zašto? - reče Ana s osmejkom koji je govorio da zna da je u njenom tumačenju konstrukcije mašine bilo nešto ljupko, što je i Svijažski opazio. Ta nova crta mladačke koketerije neprijatno dirnu Doli.

- Ali zato Ana Arkadijevna prosto poražava svojim razumevanjem arhitekture - reče Tuškjevič.

- I te kako. Ja sam juče čuo kad je Ana Arkadijevna kazala: strob i plintus^[227] - reče Veslovski. - Da li tako beše?

- To nije nikakvo čudo, kad se tako mnogo vidi i čuje - reče Ana. - A vi, izvesno, ne znate ni od čega se prave kuće?

Darja Aleksandrovna vide da je Ana bila nezadovoljna šaljivim tonom između nje i Veslovskog, ali je i nehotice sama padala u taj ton.

Vronski, u ovom slučaju, postupio je sasvim suprotno Ljevinu. On, očividno, nije pridavao brbljivosti Veslovskog nikakav značaj, čak je i podržavao ove šale.

- Dede, recite nam, Veslovski, čime se spaja kamenje?

- Razume se, cementom.

- Bravo! A šta je cement?

- Tako, nešto za razmazivanje, to jest, smesa za zamazivanje - reče Veslovski i izazva opšti kikut.

Razgovor za stolom, izuzev u mračno ćutanje utonulih doktora, arhitekta i upravnika, nije nikako prestajao, čas gladak, čas peckav, a nekog bi baš i u živac dirnuo. Jedanput i Darju Aleksandrovnu darnuše u živac, i ona se tako naljuti da pocrvene; ali se zatim prisećala da li nije i ona kazala nešto izlišno i neprijatno. Svijažski povede razgovor o Ljevinu, i pričaše o njegovom čudnovatom mišljenju da su mašine samo od štete ruskom gazdinstvu.

- Ja nemam zadovoljstvo poznavati toga gospodina Ljevina - smešeći se reče Vronski - ali on verovatno nikad nije video mašine koje osuđuje. A ako ih je video i oprobao, onda je to bilo na brzu ruku, i ne sa mašinom iz inostranstva nego sa ruskom. A kakvi onda mogu biti pogledi na stvar?

- Sve zajedno, turski pogledi - obraćajući se Ani reče smešeći se Veslovski.

- Ja ne mogu braniti njegovo mišljenje - planuvši reče Darja Aleksandrovna - ali smelo mogu reći da je on vrlo obrazovan čovek, i kad bi bio tu, on bi vam umeo odgovoriti; ja ne umem.

- Ja Ljevina veoma volim, mi smo dobri prijatelji - dobrodušno smešeći se

reče Svijažski. - *Mais pardon, il est un petit peu toqué*,^[228] na primer, on tvrdi da ni zemstva, ni sudovi nisu potrebni, i neće ni u čemu da učestvuje.

- To je naša ruska ravnodušnost - reče Vronski sipajući vodu iz ledene boce u tanku čašu na stub - ne osećamo obaveze koje od nas iziskuju naša prava, pa zato odričemo te obaveze.

- Ja ne znam čoveka koji bi bio stroži u vršenju svojih obaveza - reče Darja Aleksandrovna, razdražena tim nadmoćnim tonom Vronskog.

- Ja, naprotiv - nastavi Vronski, nekako darnut u živac tim razgovorom - ja, naprotiv, evo kakvog me vidite, vrlo sam zahvalan za čast koju su mi učinili, zahvaljujući Nikolaju Ivanoviču (on pokaza na Svijažskog), izabravši me za porotnika. Smatram da je obaveza da prisustvujem na skupovima, i pri pretresanju seljačkih pitanja o konjima, važna za mene isto tako kao i sve što ja mogu da uradim. I smatraću za čast ako me izaberu za odbornika. Time ću se samo odužiti za koristi koje uživam kao posednik. Na nesreću, kod nas se ne shvata važnost koju treba da imaju u državi veliki posednici.

Darji Aleksandrovnoj beše neobično slušati Vronskog, kako je miran u svojoj pravičnosti za svojim stolom. Pa se seti kako je Ljevin, koji protivno misli, bio isto tako odlučan u svojim suđenjima za svojim stolom. Ali ona je volela Ljevina, i zato je bila na njegovoj strani.

- Dakle, možemo računati na vas, grofe, za iduću skupštinu? - reče Svijažski. - Ali treba poći ranije, osmoga već biti tamo. Kad biste mi učinili čast da dođete k meni.

- A ja se pomalo slažem s tvojim *beau - frère*^[229] - reče Ana. - Samo ne mislim sasvim tako kao on - dodade ona s osmejkom. - Bojim se da je u poslednje vreme kod nas i odveć mnogo tih društvenih obaveza. Kao što je pre bilo tako mnogo činovnika da je za svaki posao bio potreban činovnik, tako sad - svi su javni radnici. Aleksije je ovde tek šest meseci, a već je, čini mi se, član pet ili šest raznih društvenih ustanova - staratelj, sudija, odbornik, porotnik, nešto oko konja. *Du train que cela va*,^[230] sve vreme će ići na to. Bojim se da baš zbog množine tih poslova ne bude sve samo forma. Na koliko ste mesta vi član, Nikolaju Ivanoviču? - obrati se ona Svijažskome - čini mi se, na više od dvadeset?

Ana je govorila šaleći se, ali se u tonu osećala razdraženost. Darja Aleksandrovna, koja je pažljivo posmatrala Anu i Vronskog, odmah je to opazila. Videla je takođe da je lice Vronskog za vreme ovog razgovora dobilo ozbiljan i uporan izraz. Opazivši to, opazivši da kneginjica Varvara, da bi promenila razgovor, žurno povede reč o petrogradskim poznanicima, i setivši

se takođe onoga što joj je Vronski nekako sračunato govorio u vrtu o svome radu, Doli razumede da je s tim pitanjem o društvenoj delatnosti skopčana nekakva intimna svađa između Ane i Vronskog.

Ručak, vina, usluga, sve je to bilo vrlo lepo, ali je sve bilo onako kako je Doli viđala da biva na zvaničnim ručkovima i balovima, od kojih je odvikla, sve je imalo karakter bezličnosti i usiljenosti - i stoga, u običan dan, i u malom krugu, to je proizvelo neprijatan utisak na nju.

Posle ručka sedeli su na terasi. Zatim počese igrati *lawn tennis*. Igrači se podeliše u dve partije, i rasporediše se na brižljivo uravnjenom i nabijenom *kroketgraundu*,^[231] s obe strane zategnute mreže sa pozlaćenim stubićima. Darja Aleksandrovna pokuša da igra, ali dugo nije mogla da uđe u suštinu igre, a kad je ušla, bila je toliko sustala da sede s kneginjicom Varvarom i poče samo posmatrati igrače. Njen partner, Tuškjevič, takođe izostade; ali ostali dugo nastaviše igru. Svijažski i Vronski igrali su vrlo dobro i ozbiljno. Oštro su motrili na dobačenu im loptu, vešto pritrčavali lopti niti hitajući niti oklevajući, iščekivali skok, i pažljivo i sračunato poduhvatajući loptu raketom prebacivali je preko mreže. Veslovski je igrao najgore. On se mnogo žestio, ali je zato svojom veselošću oduševljavao igrače. Njegov smeh i uzvici nikako nisu prestajali. Skinuo je, kao i ostali muškarci, po dopuštenju dama, kaput; njegova krupna, lepa prilika, u belim rukavima od košulje, sa rumenim oznojenim licem, nagli njegovi pokreti - ostajali su kao urezani u pameti.

Kad je Darja Aleksandrovna te noći legla da spava, čim bi zatvorila oči, videla je Vasenjku Veslovskog kako se zaleće po *kroketgraundu*.

Za vreme igre Darja Aleksandrovna beše nevesela. Nije joj se sviđao onaj šaljivi ton između Ane i Vasenjkine Veslovskog, ni ona opšta neprirodnost odraslih kad sami, bez dece, igraju dečje igre. Ali da ne bi kvarila raspoloženje drugih, i da bi nekako provela vreme, ona, pošto se odmori, uđe opet u igru i pretvaraše se da je vesela. Celoga toga dana činilo joj se kao da igra na pozornici sa boljim od sebe glumcima, i da njena rđava igra kvari celu stvar.

Doli je bila došla u nameri da provede kod Ane dva dana, ako joj se dopadne. Ali pred večer, za vreme igre, ona se reši da se vrati sutradan. Teške materinske brige, koje je usput tako mrzela, sad joj se, posle jednog dana provedenog bez dece, pojaviše već u drugoj boji i mamljahu je k sebi.

Kad je Darja Aleksandrovna, posle večernjeg čaja i noćne vožnje na čamcu, ušla sama u svoju sobu, skinula haljinu, i sela da za spavanje namesti retku svoju kosu, oseti veliko olakšanje.

Beše joj čak neprijatno da pomisli kako će Ana doći k njoj. Želela je da bude sama sa svojim mislima.

XXIII

Doli je već htela da legne, kad u njenu sobu uđe Ana u noćnom kostimu.

U toku dana Ana je nekoliko puta počinjala razgovore o intimnim stvarima, i uvek je, posle nekoliko reči, zastajala. »Docnije ćemo nasamo o svemu razgovarati, tako mnogo imam da ti kažem«, govorila je.

Sad su bile nasamo, i Ana nije znala o čemu da govori. Sedela je kraj prozora, gledala u Doli i prebiralala u pameti, reklo bi se, neiscrpnu masu intimnih razgovora, ali nije ništa nalazila. U tom trenutku činjaše joj se da je sve već i bilo kazano.

- Kako je Kiti? - reče, teško uzdahnuvši i gledajući u Doli kao krivac. - Kaži mi pravo, Doli, ljuti li se ona na mene?

- Ljuti li se? Ne! - smešeći se reče Doli.

- Ali me mrzi, prezire?

- O ne! Samo, ti znaš, to se ne prašta.

- Da, da - okrenuvši se i gledajući kroz otvoren prozor, reče Ana. - Samo, ja nisam bila kriva. I ko je kriv? Šta znači to - kriv? Zar je moglo biti drukčije? Šta ti misliš? Je li moglo biti da ti ne budeš žena Stivina?

- Ne znam, pravo da ti kažem. Ali reci ti meni ovo...

- Da, da, ali nismo svršile sa Kiti. Je li srećna? Kažu da je on divan čovek.

- Malo je rečeno da je divan, ja ne znam da li ima boljeg čoveka od njega.

- Ah, kako mi je milo! Vrlo mi je milo! Malo je rečeno da je divan čovek - ponovi ona.

Doli se osmehnu.

- Nego govori ti meni o sebi. Ja imam s tobom nadugačko da razgovaram. Govorila sam sa... - Doli nije znala kako da ga nazove. Nije joj bilo zgodno ni da ga zove grofom, ni Aleksijem Kiriličem.

- S Aleksijem - reče Ana - znam da ste razgovarali. Ali ja sam htela da te pitam šta ti misliš o meni, o mom životu?

- Kako da ti kažem tako odjednom? Zbilja ne znam.

- Ipak mi kaži... Ti vidiš moj život. No ne zaboravi da nas ti vidiš leti, kad nismo sami... Mi smo ovamo doputovali rano u proleće, živeli smo potpuno sami, i živjećemo sami, i ništa bolje od toga ja ne želim. Ali zamisli sad da ja živim sama bez njega, sama, a to će biti... Po svemu vidim da će se to često ponavljati, da će on polovinu vremena provoditi izvan kuće - reče ona ustajući i sedajući bliže k Doli. - Razume se - prekide ona Darju Aleksandrovnu koja htede da joj odgovori - razume se, ja ga silom ne mogu zadržati. Ja ga i ne zadržavam. Eto, sad će trke. Njegovi konji trče, i on će otići. I drago mi je. Ali pomisli na mene, zamisli moj položaj... Ah, što govorimo o tome! - Ona se osmehnu. - A o čemu je on govorio s tobom?

- Govorio je o onome o čemu i ja sama hoću da govorim, te mi je lako biti njegov advokat: o tome, da li ima mogućnosti, i može li se... - Darja Aleksandrovna zamucnu - popraviti, poboljšati tvoj položaj... Ti znaš kako ja gledam na stvar... Ali ipak, ako je moguće, treba da ti on postane muž...

- To jest, dobiti razvod braka? - reče Ana. - Znaš li, jedna jedina žena me je posetila u Petrogradu, i to Betsi Tverska. Ti je naravno poznaješ - *Au fond, cest la femme la plus dépravée qui existe.*^[232] Ona je bila u ljubavnim odnosima s Tuškjevičem, i varala na najgadniji način svoga muža. Pa i ona mi je rekla da neće da zna za mene sve donde dokle je moj položaj nepravilan. Ne mislim da sravnjujem... Ja znam tebe, dušice moja. Ali se nehotice setih... Dakle, šta ti je on kazao? - ponovi ona.

- On kaže da mu je mučno za tebe i za sebe. Možda ćeš reći da je to egoizam, ali to je tako zakonit i plemenit egoizam! On želi, pre svega, da uzakoni svoju kćer, i da bude tvoj muž, da ima pravo na tebe.

- Koja žena, robinja, može biti u tolikoj meri robinja, kao ja - u mome položaju? - prekide je ona mračno.

- A glavno što on želi... želi da ti ne stradaš.

- To je nemoguće! Pa onda?

- Onda ono što je sasvim prirodno, da deca vaša imaju ime.

- Kakva deca? - ne gledajući u Doli i žmireći reče Ana.

- Anji, i buduća...

- Tu on može biti spokojan: ja više dece neću imati.

- Kako možeš reći da ih nećeš imati...

- Neću ih imati, zato što ja to neću.

Bez obzira na sve svoje uzbuđenje, Ana se osmehnu primetivši naivan

izraz radoznalosti, čuđenja i užasa na licu Dolinom.

- Doktor mi je rekao posle moje bolesti..

- Ne može biti! - reče Doli široko otvorivši oči. To je za nju bilo jedno od onih otkrića čije su posledice i koristi tako ogromne, da se prvog trenutka oseća samo toliko da je to u celini teško shvatiti, i da se o tome mora mnogo i mnogo misliti.

Ovo otkriće, koje joj je odjednom objasnilo one njoj nepojmljive porodice u kojima je bilo samo po jedno i po dva deteta, izazva u njoj toliko misli, predstava i protivurečnih osećanja, da nije umela ništa da kaže, već je samo široko otvorenim očima začuđeno gledala u Anu. To je bilo tačno ono o čemu je ona maštala; ali sad, saznajući da je to moguće, ona se užasnu. Osećala je da je to suviše prosto rešenje odveć složenog pitanja.

- *N'est se pas immoral?*^[233] - reče, pošto počuta malo.

- Zašto? Pomisli samo, ja imam da biram jedno iz dvoga: ili da budem trudna, to jest bolesna, ili da budem prijatelj, drug svoga muža, svejedno, ipak muža - namerno površnim i lakomislenim tonom reče Ana.

- Pa da, pa da - govorila je Doli, slušajući iste argumente koje je sama sebi navodila, i ne nalazeći više u njima raniju ubedljivost.

- Za tebe, za druge - govorila je Ana, tobož pogađajući njene misli - još i može biti sumnje, ali za mene... Razumej, ja nisam venčana žena; on me voli dok me voli. I? Čime da podržim njegovu ljubav? Zar ovim?

Ana ispruži bele ruke ispred trbuha.

Neobičnom brzinom, kao što to biva u trenucima uzbuđenja, gomilale su se misli i uspomene u glavi Darje Aleksandrovne. »Ja - mislila je ona - nisam privlačila Stivu, on je otišao od mene drugima, ali ga ni ona prva, radi koje mi je postao neveran, nije zadržala time što je uvek bila lepa i vesela. On ju je ostavio i našao drugu. I zar će Ana time privući i zadržati grofa Vronskog? Ako on to bude tražio, naći će još primamljivije i veseliye toalete i ponašanje. I neka su ne znam kako bele i divne njene gole ruke, i ne znam kako lepa njena punačka figura, njeno usplamtelo lice ispod ove crne kose, naći će on lepše, kao što traži i nalazi moj odvratni, žalosni i mili muž.«

Doli ništa ne odgovori i samo uzdahnu. Ana primeti taj uzdah koji je pokazivao neslaganje s njom, i nastavi. Ona je imala u rezervi još argumenata, i tako jakih da će se na njih teško moći što odgovoriti.

- Ti kažeš da to ne valja? Ali treba promisliti - nastavi ona. - Ti zaboravljaš moj položaj. Kako mogu želeti decu? Ne govorim o mukama, ja ih se ne bojim. Ali pomisli, čija će biti moja deca? Nesrećna deca, koja će nositi tuđe

ime. Samim svojim rođenjem ona se stavljaju u položaj da se moraju stideti svoje matere, svoga oca, svoga rođenja.

- Pa zato je baš i potreban razvod.

Ali Ana je ne slušaše. Ona je htela da izgovori sve one, uvek iste razloge kojima je toliko puta sebe uveravala.

- Zašto mi je dat razum kad ga neću upotrebiti na to da ne stvaram u svetu nesrećnike?

Ona pogleda u Doli, ali ne sačekavši odgovor, nastavi:

- Ja bih se uvek osećala kriva pred tom nesrećnom decom - reče ona. - Ako ih nema, onda bar nisu nesrećna, a ako su nesrećna, onda sam ja sama za to kriva.

To su bili tačno oni razlozi i dokazi koje je Darja Aleksandrovna sama sebi navodila, ali sad, kad ih je slušala, nije ih razumevala. »Kako neko može biti kriv pred bićima koja ne postoje?« mislila je ona. I odjednom joj dođe misao: da li bi, u kakvom bilo slučaju, moglo biti bolje za njenog ljubimca Grišu kad ne bi postojao? I to joj se učš tako ludo, tako čudnovato, da nehotice zavrte glavom kako bi rasterala tu zbrku misli.

- Ja, ja ne znam, ali to nije dobro - reče, sa izrazom gađenja na licu.

- Da, ali ne zaboravljaj šta si ti, a šta sam ja... A osim toga - dodade Ana, kao da, uprkos bogatstvu svojih razloga, i oskudici Dolinih razloga, ipak donekle priznaje da ono ne valja - ne zaboravljaj glavno, da ja, sada, nisam u takvom položaju u kakvom si ti. Za tebe je pitanje: želiš li da nemaš više dece; a za mene: želim li da ih imam. A to je velika razlika. Razumećeš da ja u mome položaju ne mogu to želeti.

Darja Aleksandrovna nije odgovarala. Ona odjednom oseti da joj Ana posta daleka, da između njih postoje pitanja u kojima se one nikad ne mogu složiti, i o kojima je bolje i ne govoriti.

XXIV

- Utoliko je potrebnije da urediš svoj položaj, ako je moguće - reče Doli.

- Da, ako je moguće - reče Ana odjednom sasvim drukčijim, tihim i tužnim glasom.

- Zar je razvod nemogućan? Meni su govorili da tvoj muž pristaje.

- Doli, ja nemam volje da govorim o tome.

- Lepo, nećemo - pohita da kaže Darja Aleksandrovna, opazivši izraz patnje na Aninom licu. - Vidim samo toliko da suviše mračno gledaš.

- Ja? Ni najmanje. Ja sam vrlo vesela i zadovoljna. Ti si videla, *je fais des passions*.^[234] Veslovski...

- Da, pravo da ti kažem, ne dopada mi se ton Veslovskog - reče Doli, želeći da promeni razgovor.

- Ah, nije to ništa! To golica Aleksija, i to je sve; on je dečko, i sav je u mojim rukama; upravljam njime kako hoću. On ti je kao i tvoj Griša... Doli! - ona odjednom promeni razgovor - ti kažeš da ja mračno gledam. Ti i pojmiti ne možeš. Ovo je odveć strašno! Ja se trudim da uopšte ne gledam.

- Ali meni se čini da treba gledati. Treba učiniti sve što se može.

- A šta se može? Ništa. Ti kažeš: treba da postanem ženom Aleksija, i da ja ne mislim o tome. Ja ne mislim o tome! - ponovi ona, i rumen joj izbi na licu. Ona ustade, ispravi grudi, teško uzdahnu i poče hodati svojim lakim korakom tamo - amo po sobi, zastajući pokatkad. - Ja ne mislim? Nema dana ni časa kad ja ne mislim, i ne ukorevam sebe za ono što mislim... jer misli o tome mogu dovesti do ludila. Do ludila - ponovi ona. - Kada razmišljam o tome, zaspati ne mogu bez morfijuma. Ali dobro. Da govorimo mirno. Kažu mi - razvod. Pre svega, on mi ga neće dati. On je sad pod uticajem grofice Lidije Ivanovne.

Ispravivši se na stolici, Darja Aleksandrovna sapatnički - bolećivim licem okretaše glavu prateći Anu koja je hodala po sobi.

- Treba pokušati - reče tiho.

- Recimo i da pokušam. Šta to znači? - i ona izreče misao, očevidno hiljadu puta pretresanu i napamet naučenu. - To znači da ja, koja ga mrzim, premda priznajem svoju krivicu pred njim, i smatram ga velikodušnim - ja da se ponizim i da mu pišem... Nu, recimo, da se prisilim i uradim i to. Šta će biti? Dobiću ili uvredljiv odgovor, ili pristanak. Lepo, dobila sam pristanak... - Ana je u to vreme bila na udaljenom kraju sobe i tamo zastala radeći nešto oko zavesa na prozoru. - Dobiću pristanak, a si... sin? Njega mi sigurno neće dati. Sin će, prezirući me, rasti kraj oca koga sam ja napustila. Razumej da ja volim, čini mi se jednako, ali oba više nego sebe, dva bića - Serjožu i Aleksija.

Ona iziđe na sredinu sobe i stade pred Doli, stežući rukama grudi. U belom penjoaru, njena figura izgledaše osobito velika i široka. Ona pognu glavu i gledaše ispod obrva svetlim vlažnim očima malenu i mršavu Doli, žalosnu u njenoj zakrpljenoj košulji i noćnoj kapici, koja je sva drhtala od uzbuđenja.

- Ja volim samo ta dva bića, a ona isključuju jedno drugo. Ne mogu da ih spojim, a to je ono jedno što mi treba. A ako toga nema, onda mi je sve svejedno. Sve sasvim svejedno! I nekako će se sve svršiti, i zato ne mogu i ne volim da govorim o tome. Dakle, nemoj da me prekorevaš, ne osuđuj me nizašta. Ti, sa tvojom čistotom, ne možeš shvatiti sve ono sa čega ja stradam.

Ona priđe, sede pored Doli, i zagledajući kao krivac u njeno lice, uze je za ruku.

- Šta misliš? Šta misliš o meni? Ne preziri me. Ja nisam za preziranje. Ja sam nesrećna. Ako je iko nesrećan, to sam ja - reče, i okrenuvši se od nje zaplaka.

Kad ostade sama, Doli se pomoli bogu i leže u postelju. Iz dubine duše je žalila Anu za sve vreme dok je razgovarala s njom; ali sad nije mogla da prisili sebe da misli o njoj. Uspomene na kuću i decu nicahu u njenoj uobrazilji sa novim za nju čarima, u nekakvom novom sjaju. Taj njezin svet učini joj se sad tako mio i drag, da ne htede više nijedan suvišni dan provesti izvan njega i odluči da sutra neizostavno otputuje.

Ana, vrativši se u svoj kabinet, uze čašicu, kanu u nju nekoliko kapljica leka čiji se znatan deo sastojao iz morfijuma, ispi, posede neko vreme nepomična, pa onda utišana i vesela uđe u sobu za spavanje.

Kad uđe, Vronski je pažljivo pogleda. Tražio je tragove razgovora koji je ona morala imati s Doli ostavši tako dugo u njenoj sobi. Ali u Aninom uzbuđeno - uzdržljivom izrazu, koji je nešto skrivao, on ne nađe ništa osim lepote, na koju je doduše već bio navikao, ali koja ga još uvek očaravaše;

znanja o toj lepoti, i želje da utiče na njega. Vronski ne htede da pita šta su govorile, ali se nadaše da će Ana sama štogod reći. Ona reče samo:

- Milo mi je što ti se Doli dopala, Zar ne?

- Pa ja nju odavno poznajem. Ona je vrlo dobra, čini mi se, *mais excessivement terre - à - terre*.^[235] Ipak sam joj se vrlo obradovao.

On uze Aninu ruku i upitno joj pogleda u oči.

Ona, shvativši taj pogled drukčije, osmehnu se.

Sutradan, bez obzira na molbu domaćice i domaćina, Darja Aleksandrovna se spremi da ide. Ljevinov kočijaš, u svome starom kaftanu i polukočijaškom šeširu, sa raznobojnim konjima zapregnutim u fijaker zakrpljenih krila, dođe mračan i odlučan pred kućna vrata, na platformu posutu šljunkom.

Opraštanje s kneginjicom Varvarom i muškarcima beše neprijatno Darji Aleksandrovnoj. Probavivši zajedno jedan dan, i ona i domaćini osetiše da nisu jedno za drugo, i da je bolje i da se i ne zbližuju. Samo je Ani bilo žao. Ona je znala da sad, po odlasku Dolinom, niko više neće uzbuditi u njenoj duši ona osećanja koja se u njoj probudnše za vreme ovog sastanka. Dodirivanje tih osećanja bilo je za nju bolno, ali ona je znala da je to ipak najbolji deo njene duše, i da taj deo njene duše brzo urasta u život kojim je živela.

Kad iziđoše u polje, Darja Aleksandrovna oseti prijatno olakšanje i htede da upita ljude kako im se svidelo kod Vronskog, kad odjednom Filip kočijaš sam počeo:

- Bogataši, jesu bogataši, a ovsa dadoše svega tri merice. Slistiše konji sve pre petlova. Šta je tri merice? Samo jedno meze. Sad je ovas i kod mehandžija po četrdeset i pet koppejaka. Kod nas, onima koji dođu daje se koliko god mogu da pojedu.

- Cicija gospodin - potvrdi pisar.

- A sviđaju li ti se njihovi konji? - upita Doli.

- Konji - sila dobri. I hrana dobra. Ali mi je sve nešto bilo dosadno, Darja Aleksandrovna; ne znam kako je bilo vama - reče on okrenuvši k njoj svoje lepo i dobro lice.

- Pa i meni. Hoćemo li stići večeras?

- Treba da stignemo.

Vrativši se kući i zastavši sve u dobrom zdravlju i mile po raspoloženju, Darja Aleksandrovna počeo sa velikom živahnošću da priča o svome putu, o

lepom dočeku, o raskoši i dobrom ukusu života kod Vronskih, i njihovim zabavama, i ne dade nikome da protiv njih kaže i jednu reč.

- Treba poznavati Anu i Vronskog - njega sam sad bolje upoznala - pa da se zna kako su divni i dirljivi - govorila je ona sad sasvim iskreno, zaboravljajući ono neodređeno osećanje nezadovoljstva i nelagodnosti koje je obuzimaše tamo.

XXV

Vronski i Ana provedoše celo leto i jedan deo jeseni na selu, pod istim pogodbama života, ne preduzimajući nikakve mere za razvod braka. Bili su rešili da nikud ne idu; ali su oboje osećali, što su duže živeli sami, osobito u jesen, bez gostiju, da neće moći izdržati taj život, i da će morati da ga promene.

Na izgled, njihov je život bio takav da se bolji nije mogao poželeti: svega u izobilju, svi zdravi, imali su dete, oboje su imali zanimanje. Ana je i bez gostiju isto onoliko bila zauzeta sobom, i vrlo je mnogo čitala - i romane i ozbiljne knjige, koje su bile u modi. Poručivala je sve knjige o kojima se s pohvalom govorilo u stranim novinama i časopisima koje je primala, i čitala je s onom pažljivošću prema sadržini s kakvom se čita u usamljenosti. Osim toga, ona je sve predmete kojima se zanimao Vronski, izučavala po knjigama i specijalnim časopisima, tako da se on često obraćao njoj u pitanjima sporta i konjarstva. I divio se njenom znanju i pamćenju, ali je ipak, u prvo vreme, sumnjajući, želeo potvrde; ona bi nalazila u knjigama sve o čemu je on pitao, i pokazivala mu.

Uređenje bolnice takođe ju je zanimalo. Ne samo da je pomagala, nego je mnogo šta sama uređivala i smišljala. Ali je glavna njena briga bila ipak ona sama - ona sama ukoliko je draga Vronskom, ukoliko mu može zameniti sve što je ostavio. Vronski je cenio tu želju koja je postala jedina svrha njenog života - da mu se ne samo dopada, nego i da mu služi, ali su ga u isto vreme i mučile ljubavne mreže kojima se ona starala da ga sputava. Što je više vremena prolazilo, što se češće viđao sputan tim mrežama, sve više je želeo, ne da iziđe iz njih, već da oproba da li one smetaju njegovoj slobodi. Kad ne bi bilo njegove sve jače želje da bude slobodan, da nema domaćih scena kada god treba da ide u grad na skupštinu, na trke, Vronski bi bio potpuno zadovoljan svojim životom. Uloga koju je izabrao, uloga bogatog posednika, iz kojih i treba da se sastoji jezgro ruske aristokratije, ne samo da je odgovarala njegovom ukusu, nego mu je sada, posle pola godine takvog života, činila sve veće i veće zadovoljstvo. A njegov posao, u koji je sve više

ulazio, išao je odlično. Bez obzira na ogroman novac utrošen na bolnicu, mašine, iz Švajcarske poručene krave, i mnogo šta drugo, on je bio uveren da ne rasipa, već da svoje imanje uvećava. Tamo gde se stvar ticala prihoda, prodaje drva i građe, žita, vune, izdavanja zemlje pod zakup, Vronski je bio čvrst kao kremen i umeo je da održi cenu. U poslovima velikog gazdinstva, kako na ovom tako i na drugim imanjima, on se pridržavao najprostijih metoda, bez rizika, i bio je u najvećoj meri štedljiv, vodio računa o svima sitnicama gazdinstva. I pored sve veštine i lukavstva Nemca, koji je Vronskog navodio na kupovine, i izlagao svaki račun tako da na prvi pogled zahteva velike svote, a pošto se malo prosudi, nađe se da se isto to može nabaviti i jevtinije, i odmah imati od toga i koristi - Vronski se nije Nemcu podavao. On je saslušavao upravnika, ispitivao ga, i slagao se s njim samo kad je ono što se poručivalo ili uređivalo bilo najnovije, još nepoznato u Rusiji, i takvo da može izazvati opšte divljenje. Osim toga, rešavao se velike izdatke samo onda kad je imao izlišnih novaca; a čineći te izdatke, ulazio je u sve pojedinosti, i nastojavao da za svoje novce dobije ono što je najbolje. Sudeći prema tome kako je počeo poslove, bilo je jasno da ne rasipa, i da je uvećao svoje imanje.

Meseca oktobra bili su plemićki izbori u Kašinskoj guberniji, gde su se nalazila imanja Vronskog, Svijažskog, Koznišova, Oblonskog, i jedan mali deo Ljevinovog imanja.

Ovi izbori, prema mnogim okolnostima, i licima koja učestvovali su u njima, obraćali su na sebe društvenu pažnju. O njima se mnogo govorilo i za njih se mnogo spremalo. Moskovski i petrogradski stanovnici, pa i neki iz inostranstva, koji nikad nisu bivali na izborima, dođoše sad na te izbore.

Vronski je odavno bio obećao Svijažskom da će doći i on.

Pred same izbore, Svijažski, koji je često dolazio u Vozdvižensko, svrati po Vronskog.

Još uoči toga dana, između Vronskog i Ane dođe gotovo do svađe zbog toga nameravanog putovanja. Bilo je ono najdosadnije i najteže na selu jesenje vreme; Vronski, stoga, i spreman za borbu s Anom, strogo i hladno, kako nikad ranije nije s njom govorio, saopšti joj da odlazi. Na njegovo iznenađenje, Ana primi taj izveštaj vrlo mirno, i samo upita kad će se vratiti. On je pažljivo pogleda, ne razumevajući tu mirnoću. Ona se osmehnu na njegov pogled. On je znao za tu njenu sposobnost povlačenja u samu sebe, i znao da to biva samo onda kad se ona u sebi rešava na nešto, a ne saošptava i njemu svoje planove. I bojao se toga; ali je toliko želeo da izbegne scenu, da se načini kao da veruje, a donekle i iskreno poverova onome čemu je hteo da veruje - njenoj razumnosti.

- Nadam se da ti neće biti dosadno?

- Nadam se - reče Ana. - Juče sam dobila sanduk knjiga od Gotijea^[236]. Ne, neće mi biti dosadno.

»Ona hoće taj ton, i tim bolje - pomisli on - uostalom, na jedno bi izišlo.«

I tako Vronski ode na izbore ne izazvavši Anu na otvoreno objašnjenje. To je bio prvi slučaj, od početka njihove veze, da se on rastajao od nje ne objasnivši se dokraja. S jedne strane, to ga uznemiri; s druge pak strane, nalazio je da je tako i bolje, »S početka će biti, kao i sad, nešto nejasno, prikriveno, a zatim, ona će se naviknuti. U svakom slučaju, sve joj mogu dati, samo ne moju mušku nezavisnost«, mislio je u sebi.

XXVI

U septembru, Ljevin pređe u Moskvu zbog Kitinog porođaja. Već je mesec dana živeo besposlen u Moskvi, kad Sergije Ivanovič, koji je imao imanje u Kašinskoj guberniji, i koji je uzimao veliko učešće u pitanju predstojećih izbora, počeo da se sprema da ide na izbore. Pozva i brata, koji je imao nešto malo imanja u seljeznjevskom srezu. Ljevin je i inače imao da svrši u Kašinu jedan neodložan posao svoje sestre, koja je živela u inostranstvu. Stvar se ticala tutorstva i prijema novca za otkup imanja.

Ljevin se neprestano još dvoumio, ali Kiti, koja je videla da mu je dosadno u Moskvi i savetovala mu da ide, beše bez njegova znanja poručila za njega plemićki mundir koji je koštao osamdeset rubalja. I ovih osamdeset rubalja, plaćenih za mundir, behu glavni uzrok koji pobudi Ljevina da ide. On otputova u Kašin.

I sada, već je šest dana u Kašinu, posećuje svaki dan skupštinu, i stara se da svrši sestrin posao, koji nikako još nije uspeo da krene s mesta. Svi predvodnici plemstva behu zauzeti oko izbora, i nije se mogla postići ni najprostija stvar, ako je zavisila od starateljstva. Ono drugo, prijem novca, takođe je nailazilo na smetnje. Posle dugog staranja oko skidanja zabrane, novac se najzad mogao izdati, ali beležnik, neobično uslužan čovek, nije mogao da izda uputnicu, jer je potreban bio predsednikov potpis, a predsednik nije predao dužnost, a sam je na sednici. Sva ova staranja, tumanjanja s jednog mesta na drugo, razgovori sa vrlo dobrim i ljubaznim ljudima, koji su potpuno shvatali neprijatnost moliočeva položaja, ali nisu mogli da mu pomognu, sve to naprezanje, bez ikakvih rezultata, izazvalo je kod Ljevina mučno osećanje, slično onoj nesnosnoj nemoći koja se oseti u snu kad čovek hoće da upotrebi fizičku snagu. Ljevin je to počesto osetio razgovarajući sa svojim neobično dobrodušnim poverenikom. Ovaj poverenik, kako je izgledalo, činio je sve moguće i naprezao sve svoje umne sile da izvede Ljevina iz teškog položaja. »Znate šta da pokušate - govorio je poverenik više puta - otidite tamo, i otidite onamo«, i poverenik je pravio čitav plan kako da se obiđe ono sudbonosno načelo koje je sve ometalo.

Obično je odmah i dodavao: »Opet će zatezati stvar, ali pokušajte.« I Ljevin je pokušavao i išao. Svi su bili dobri i ljubazni, ali ono što se obilazilo na kraju je opet izrastalo, i opet pregrađivalo put. Osobito je uvredljivo bilo to što Ljevin nikako nije mogao da razume s kim se on to bori, ko ima koristi od toga što se njegova stvar ne svršava. To, izgleda, niko nije znao; nije znao ni poverenik. Kad bi Ljevin to mogao razumeti, kao što je, na primer, razumeo zašto se pri vađenju karata na železničkoj blagajni mora stati u red, ne bi mu bilo krivo i nesnosno; ali o preprekama na koje je nailazio u poslu, niko nije mogao dati objašnjenje zašto postoje.

Ljevin se uostalom mnogo izmenio posle svoje ženidbe; bio je strpljiv, i kad nije mogao razumeti zašto je sve to tako udešeno, u sebi je govorio da on, ne znajući sve, ne može ni suditi o tome, da to, verovatno, mora da bude tako, i trudio se da se ne uznemiruje.

Tako isto, prisustvujući izborima i učestvujući u njima, on se takođe starao da nikoga ne osuđuje, da se ne prepire, već, ukoliko je to moguće, da pojmi stvar kojom se sa takvom ozbiljnošću i zanosom zanimahu poštenu i dobri ljudi koje on ceni. Otkako se oženio, Ljevin je poznao mnoge nove ozbiljne strane života, koje mu ranije, po lakomislenom njegovom odnosu prema njima, izgledahu neznatne, te je sad i u izborima pretpostavljao i tražio ozbiljan smisao.

Sergije Ivanovič objasnio mu je smisao i važnost promene koja se očekivala na izborima. Gubernijski predvodnik plemstva, u čijim se rukama, po zakonu, nalazilo tako mnogo važnih društvenih poslova, sem drugih i starateljstvo (baš ono zbog čega je Ljevin sad patio), i ogromne novčane sume plemića, i gimnazije - ženska, muška i vojna, i narodno obrazovanje po novoj uredbi, i najzad zemstvo - taj gubernijski predvodnik, Snjetkov, bio je čovek starog plemićkog kova koji je potrošio ogromno svoje imanje, čovek dobar, poštenjak svoje vrste, ali čovek koji nikako nije shvatio potrebe novog vremena. On je uvek i u svemu držao stranu plemstva, otvoreno je ometao širenje narodnog obrazovanja, i pridavao je zemstvu, koje treba da ima tako ogroman značaj, samo staleški karakter. Trebalo je dovesti na njegovo mesto svežeg, savremenog, vrednog čoveka, potpuno novog, i otpočeti posao tako da bi se iz samouprave izvukle one koristi koje su se mogle izvući iz svih prava poklonjenih plemstvu, ne kao plemstvu, već kao elementu zemstva. U bogatoj Kašinskoj guberniji, koja je u svemu prednjačila svima ostalima, prikupile su se sad takve snage, da bi stvar, ako bi se ovde povelu kako treba, mogla poslužiti kao obrazac za ostale gubernije, i za celu Rusiju. I stoga je cela stvar imala tako veliki značaj. Za predvodnika, na mesto Snjetkova, mislili su da izaberu ili Svijažskog, ili, još bolje, Nevjedovskog, bivšeg

profesora, neobično pametnog čoveka i velikog prijatelja Sergija Ivanoviča.

Skupštinu je otvorio gubernator govorom u kojem je istakao: da plemstvo ne treba da bira ljude po pristrasnosti, već po zaslugama, i na opšte dobro otadžbine; i da se on nada da će kašinsko plemenito plemstvo, kao i ranijih godina pri izborima, izvršiti svoju dužnost i opravdati visoko vladaočevo poverenje.

Završivši govor, gubernator iziđe iz dvorane, a plemići, burno i živahno, neki čak i oduševljeno, pođoše za njim i opkoliše ga, dok je on oblačio bundu i prijateljski razgovarao s gubernijskim predvodnikom. Želeći da uđe u sve, i da ništa ne propusti, Ljevin je stajao tu u gomili, i čuo kako je gubernator rekao: »Molim vas, recite Mariji Ivanovnoj da je mojoj ženi veoma žao, ali ona mora ići u azil.« I odmah zatim plemići veselo dohvatiše svoje bunde i svi pođoše u crkvu.

U crkvi, podigavši zajedno sa ostalima ruku, i ponavljajući reči protoprezviterove, Ljevin se kleo najstrašnijim zakletvama da će izvršiti sve ono u šta se nadao gubernator. Crkvena služba imala je uvek uticaja na Ljevina; kad je izgovarao reči: »zaklinjem se«, i obazreo se na gomilu mladih i starih ljudi koji su ponavljali to isto, on se osetio potresen.

Drugog i trećeg dana pretresane su stvari o novčanim sumama, i o ženskoj gimnaziji, stvari koje prema objašnjenju Sergija Ivanoviča nisu bile od značaja, i zato ih Ljevin, zauzet i inače svojim poslovima, nije pratio. Četvrtog dana bilo je pregledanje gubernijskih računa. Komisija kojoj je bilo povereno da pregleda račune, saopštila je skupštini da je sve potpuno ispravno. Gubernijski predvodnik je ustao, zahvalio plemstvu na poverenju, i prolio nekoliko suza. Plemići ga burno pozdraviše i stezahu mu ruke. Ali u taj mah jedan plemić iz partije Sergija Ivanoviča reče kako je čuo da komisija uopšte nije pregledala račune, smatrala pregled kao uvredu za gubernijskog predvodnika. Jedan od članova komisije, nesmotreno, potvrdi to. Tada neki mali, vrlo mlad po izgledu, ali vrlo jednak gospodin počeo govoriti: da bi gubernijskom predvodniku verovatno bilo samo prijatno da položi račun o novcu, i da ga suvišna delikatnost članova komisije lišava tog moralnog zadovoljstva. Tada, članovi komisije se odrekoše svoje izjave, a Sergije Ivanovič počeo logičkim putem dokazivati da treba: ili priznati da je komisija pregledala račune, ili priznati da ih nije pregledala, i razvi ovu dilemu u pojedinostima. Sergiju Ivanoviču odgovori govornik protivničke partije. Zatim je govorio Svijažski, i opet onaj jetki gospodin. Ljevin se čudio što se oko toga tako dugo prepiru, osobito pošto je upitao Sergija Ivanoviča da li on misli da su novci potrošeni, a ovaj mu odgovorio:

- O, ne. To je pošten čovek. Ali treba poljuljati ovaj starinski način očinskog, porodičnog upravljanja plemićkim poslovima.

Petoga dana bili su izbori sreskih predvodnika. Taj dan je bio dosta buran u nekim srezovima. U seljeznjevskom srezu Svijažski je bez kandidovanja bio izabran jednoglasno, i toga je dana bio kod njega ručak.

XXVII

Šestoga su dana bili gubernijski izbori. Velike i male dvorane bile su pune plemića u raznim mundirima. Mnogi su doputovali toga dana. U dvoranama su se sretali poznanici koji se davno nisu videli, neko iz Petrograda, neko sa Krima, neko iz inostranstva. Kraj gubernijskog stola, ispod careve slike, vodila se debata.

I u velikoj i u maloj dvorani plemići su se grupisali u tabore, i, sudeći po neprijateljskim i nepoverljivim pogledima, po prekidanju razgovora čim bi se približilo tuđe lice, po tome što su neki, šapćući među sobom, odlazili čak u daleki hodnik - videlo se da je svaka strana imala tajne koje je krila od druge. Po spoljašnjem izgledu plemići su se oštro delili na dve vrste: sgare i nove. Stari su bili većim delom ili u plemićkim starim zakopčanim mundirima, ili u naročitim svojim, marinskim, konjičkim, pešadijskim isluženim mundirima. Mundiri starih plemića bili su starinski sašiveni, sa nabranim ispustima na ramenima; bili su očevidno mali, kratki u strukovima, uski, kao da su oni koji ih nose izrasli iz njih. Mladi plemići, pak, javili su se u raskopčanim plemićkim mundirima, širokim u ramenima, s niskim strukovima, s belim prsnicima, ili u mundirima sa crnim jakama i izvezenim lovorikama, kao na mundirima ministarstva pravde. Mladima su pripadali i dvorski mundiri, koji su pogdeđe ukrašavali gomilu.

Ali deoba na mlade i stare nije se podudarala sa deobom na partije. Neki od mladih, po Ljevinovom opažanju, pripadali su staroj partiji; a, naprotiv, neki najstariji plemići šaputahu sa Svijažskim, i očevidno behu vatreni privrženici nove partije.

Ljevin je stajao u maloj dvorani, gde se pušilo i mezetilo; stajao je pored grupe svojih ljudi, osluškivao njihov razgovor, i uzaludno naprezao sve svoje umne moći da shvati šta govore. Sergije Ivanovič bio je centar oko koga su se ostali grupisali. On je u taj mah slušao Svijažskog, i Hljustova, predvodnika plemstva drugog nekog sreza, koji je pripadao njihovoj partiji. Hljustov nije pristajao da sa svojim srezom ide i ponudi Snjetkova da se kandiduje; a Svijažski ga savetovaše da to učini; i Sergije Ivanovič odobravaše taj plan.

Ljevin sad nije mogao da razume: zašto protivnička partija moli baš onoga predvodnika da se kandiduje, koga hoće da obori.

Stepan Arkadijevič, koji tek što beše mezetio i pijnuo, brišući mirisavim batistenim rupcem usta, priđe im u svome komorničkom mundiru.

- Zauzimamo poziciju, Sergije Ivanoviču! - reče, i razdeli svoje zaliske. Oslušnu razgovor, pa potvrdi mišljenje Svijažskog.

- Dosta je jedan srez, a Svijažski je očevidno u opoziciji - reče, sem Ljevina, svima razumljive reči.

- Šta je, Kostja, i ti si se prilagodio? - dodade, obraćajući se Ljevinu, i uze ga pod ruku. Ljevin bi se rado prilagodio, ali nije mogao da shvati u čemu je stvar, i udaljivši se nekoliko koraka od grupe koja je stajala u razgovoru, izjavi Stepanu Arkadijeviču svoju nedoumicu: zašto mole starog gubernijskog predvodnika da se primi kandidacije.

- *O sancta simplicitas!*^[237] - reče Stepan Arkadijevič, i kratko i jasno objasni Ljevinu u čemu je stvar.

Kad bi, kao i prošlih izbora, svi srezovi molili gubernijskog predvodnika da se kandiduje, on bi pri glasanju dobio sve bele kuglice.^[238] To se neće. Sada, osam je srezova pristalo da mu ponude kandidaciju; ako dva sreza ne pristanu na to, Snjetkov se može odreći kandidacije. I tada stara partija može izabrati nekoga drugog od svojih ljudi, i onda je naš račun propao. Ali ako mu samo srez Svijažskog ne ponudi kandidaciju, Snjetkov će se kandidovati. On će čak biti izabran, i naročito će mu se podići, tako da će u protivničkoj partiji nastati zbrka; i kad se zatim istakne naš kandidat, svi će glasati za njega. Ljevin shvati, ali ipak nepotpuno, i htede da učini još nekoliko pitanja, kad odjednom svi stadoše nešto govoriti, zagalamiše, i krenuše u veliku dvoranu.

- Šta je? Šta? Koga? - Punomoć? Kome? Šta? Poništavaju? - Nije punomoć. - Flerova ne puštaju. - Zašto, pod sudom? - I tako onda nikog neće pustiti. To je podlo. - Zakon! - slušao je Ljevin s raznih strana, i, zajedno sa svima, koji su nekuda hitali i bojali se da nešto ne propuste, uputi se i on u veliku dvoranu, i guran od plemića približi se gubernijskom stolu, kraj koga se oko nečega vatreno prepirahu gubernijski predvodnik, Svijažski, i druge kolovođe.

XXVIII

Ljevin je stajao dosta daleko. Jedan plemić pored njega, koji je šištao pri disanju, i drugi jedan, koji je škripao đonovima, smetahu mu da jasno čuje. Samo je izdaleka čuo meki glas predvodnikov, zatim piskav glas jetkog plemića, a zatim glas Svijažskog. Prepirali su se, ukoliko je on mogao razabrati, oko smisla jednog člana zakona i oko smisla reči: koji se nalazi pod istragom.

Gomila se razdvoji da napravi put Sergiju Ivanoviču koji se primicao stolu. Sačekavši da jetki plemić završi svoj govor, Sergije Ivanovič reče da se njemu čini da bi najpravičnije bilo zagledati u zakon, i zamoli sekretara da nađe dotični član zakona. Taj član je glasio: u slučaju podele mišljenja, treba pristupiti glasanju.

Sergije Ivanovič pročitao član i počeo objašnjavati njegov smisao, ali ga prekide jedan visoki, debeli, pogrbljeni spahija, sa obojenim brkovima, u tesnom mundiru, sa jakom koja mu je pozadno podupirala vrat. On priđe stolu, udari prstenom po njemu, povika iz sveg glasa:

- Da se glasa! Kuglice u šake! Nema tu šta da se razgovara! Da se glasa!

Ali odjednom zagalamiše nekoliko glasovi, a visoki plemić s prstenom, žesteći se sve više, vikaše sve jače i jače. Ali se ne mogaše razabrati šta kaže.

On je govorio isto što je predlagao i Sergije Ivanovič; inače, očevidno je mrzeo i njega i celu njegovu partiju; ta se mržnja prenela na celu njegovu partiju, i izazvala otpor iste, mada pristojnije mržnje s one druge strane. Digla se larva, i za trenutak se napravila takva zabuna da je gubernijski predvodnik bio prinuđen da moli za red.

- Da se glasa! Da se glasa! Ko je plemić taj razume. - Mi prolivamo krv... Vladaočevo poverenje... Ne računati predvodnika, nije on prikašćik... Ali nije stvar u tome... Molim da se priđe kuglicama! Gadost!... - čula se ogorčena, besna vika sa sviju strana. Lica i pogledi behu još bešnji i ogorčeniji od reči. Izražavahu nepomirljivu mržnju. Ljevin nikako nije mogao da shvati u čemu je stvar, i čudio se strasnosti sa kojom se pretresalo pitanje o tome da li da se

glasanjem donese odluka o Flerovu. On je zaboravljao, kako mu je docnije objasnio Sergije Ivanovič, sledeći silogizam: da je radi opšteg dobra potrebno da se zbací gubernijski predvodnik; da bi se zbacio gubernijski predvodnik, potrebna je većina kuglica; da se dobije većina kuglica, potrebno je dati Flerovu pravo glasa; da se Flerovu prizna pravo da glasa, trebalo je objasniti kako da se razume član zakona.

- A jedan glas može rešiti celu stvar, i treba biti ozbiljan i dosledan ako čovek hoće da radi na društvenim poslovima - zaključí Sergije Ivanovič. Ali Ljevin je to zaboravio, i bilo mu je teško da gleda ove uvažena dostojne i dobre ljude u tako neprijatnom i zlom uzbuđenju. Da bi se oslobodio toga teškog osećanja, on pređe, ne sačekavši svršetak debate, u dvoranu gde ne beše nikoga osim lakeja pored bifea. Kad ugleda lakeje koji su brisali posuđe i nameštali tanjire i čaše; kad ugleda njihova mirna, živahna lica, Ljevin oseti neočekivano olakšanje, kao da je iz zagušljive sobe izišao na čist vazduh. Poče šetati tamo - amo gledajući sa zadovoljstvom u lakeje. Veoma mu se dopade kako jedan lakej sa sedim zaliscima, pokazujući preziranje prema mladićima koji su s njim zbijali šalu, uči ih kako da savijaju ubruse. I taman da Ljevin stupi u razgovor sa starim lakejem, kad mu sekretar plemićkog starateljstva, koji je imao osobinu da sve plemiće poznaje po imenu i prezimenu, odstrani pažnju.

- Izvolite, Konstantine Dmitriču - reče mu - traži vas brat. Glasa se.

Ljevin uđe u dvoranu, dobi belu kuglicu, i odmah za bratom Sergijem Ivanovičem priđe stolu kraj kojeg je stajao Svijažski sa značajnim i ironičnim izrazom lica, skupljao u šaku bradu i mirisao je. Sergije Ivanovič zavuče ruku u kutiju, metnu negde svoju kuglicu, i propustivši Ljevina, zastade. Ljevin priđe, ali zaboravivši sasvim u čemu je stvar, i zbunivši se, obrati se Sergiju Ivanoviču s pitanjem: »gde da spustim?« Upitao je tiho, dok su u blizini razgovarali, i nadao se da njegovo pitanje neće niko čuti. Ali razgovor se prekide, i njegovo neumesno pitanje čuše. Sergije Ivanovič se natmuri.

- To je stvar ličnog uverenja - reče on strogo.

Neki se osmehnuše. Ljevin pocrvene, zavuče žurno ruku pod čohu i spusti nadesno, pošto mu kuglica beše u desnoj ruci. Spustivši kuglicu, on se seti da je trebalo zavući pod čoju i levu ruku, zavuče sad i nju, ali već dockan, i zbunivši se još više, brže - bolje ode među poslednje redove.

- Sto dvadeset i šest za! Dvadeset i osam protiv! - prozvuča glas sekretara koji nije izgovorio slovo »r«. Zatim se ču smeh: u kutiji nađoše dugme i dva oraha. Plemiću dadoše pravo glasa, i nova partija pobedi.

Ali se stara partija ne smatraše pobeđenom. Ljevin ču da Snjetkova mole

da se kandiduje, i spazi gomilu kako opkoljava gubernijskog predvodnika koji nešto govori. Ljevin priđe bliže. Odgovarajući plemićima, Snjetkov je govorio o poverenju plemstva, o ljubavi prema njemu koje on nije dostojan, jer se sva njegova zasluga sastoji u odanosti plemstvu kojem je posvetio dvanaest godina službe. Nekoliko puta ponovi reči: »služio sam kako sam mogao - s verom i s pravdom - cenim i zahvaljujem«, i odjednom zastade, udariše mu suze na oči i on iziđe iz dvorane. Da li su te suze dolazile usled svesti o nepravdi prema njemu, da li od ljubavi prema plemstvu, ili od zapetosti položaja u kojem se nalazio osećajući se okružen protivnicima - tek, uzbuđenje pređe i na druge, većina plemića beše ganuta, i Ljevin oseti simpatije prema Snjetkovu.

Na vratima se gubernijski predvodnik sudari s Ljevinom.

- Oprostite, molim, izvinite! - reče prvo kao nepoznatome, ali poznavši Ljevina, osmehnu se snebivljivo. Ljevinu se učini kao da je hteo nešto reći, ali nije mogao od uzbuđenja. Izraz njegova lica, i cela prilika u mundiru sa krstovima, u belim pantalonama sa širitima, podseti Ljevina, dok je onaj žurno koračao, na zver za kojom se digla hajka i koja vidi da je s njom zlo. Taj izraz predvodnikova lica bio je za Ljevina osobito dirljiv stoga što je on, koliko juče, bio kod njegove kuće, svojim poslom oko starateljstva, i video predvodnika u svoj veličini dobrog čoveka u porodičnom životu. Velika kuća sa starim porodičnim nameštajem; stari lakeji, očevidno raniji robovi koji nisu hteli menjati domaćina, neuglađeni, dosta prljavi, ali ućtivi; debela dobrodušna žena, u kapici sa čipkama i u turskom šalu, sa lepuškastom unukom na krilu (kći njene kćeri); sin momčić, gimnazist šeste godine, koji dođe iz škole, i zdraveći se s ocem poljubi ga u veliku ruku; ozbiljan i ljubazan govor i pokreti domaćinovi, sve je to juče u Ljevinu izazvalo nehotično poštovanje i simpatije. Ljevina tronu i rastuži ovaj starac, i on htede da mu kaže nešto prijatno.

- Dakle, vi ste opet naš predvodnik - reče.

- Mučno - obazrevši se uplašeno reče predvodnik. - Umorio sam se, star sam već. Ima dostojnijih, i mlađih od mene, neka oni služe.

I predvodnik se izgubi na pobočna vrata.

Nastade najsvečaniji trenutak. Trebalo je odmah pristupiti izboru. Kolovođe jedne i druge partije izračunavali su na prstima bele i crne kuglice.

Svršena debata o Flerovu dala je novoj partiji ne samo jednu kuglicu više, nego još i dobit u vremenu, jer su uspeli da dovedu tri plemića koji su lukavstvom stare partije bili lišeni mogućnosti da učestvuju na izborima. Dvojicu od njih, koji su voleli da piju, napile su pristalice Snjetkova, a trećem

su odneli uniformu sa mundirom.

Saznavši za ovo, nova partija je uspela da za vreme debate o Flerovu pošalje kolima svoje ljude, koji su jednog plemića obukli, a od dvojice pijanih jednoga doveli na skup.

- Jednoga sam doveo i polio vodom - reče spahija koji je išao po njega, prilazeći Svijažskome. - Dobro je, moći će.

- Nije valjda mnogo pijan, neće pasti? - mašući glavom reče Svijažski.

- Ne, čvrsto se drži. Samo da ga ovde opet ne napiju... Kazao sam onom kod bifea da mu nipošto ne daje piće.

XXIX

Uska dvorana u kojoj se pušilo i mezetilo bila je puna plemića. Uzbuđenje je sve više raslo i na svima licima opažala se uznemirenost. Osobito su jako bili uzbuđeni vođi, koji su znali sve pojedinosti i broj svih kuglica. To su bili redari predstojeće bitke. Ostali pak, kao redovi pred bitku, mada su se spremali za boj, ipak su tražili zabave. Jedni su mezetili stojeći ili sevši za sto, drugi su, pušeći cigare, šetali tamo - amo po dugačkoj sobi i razgovarali sa odavno neviđenim prijateljima.

Ljevin nije mogao da jede, a nije ni pušio; sastajati se sa svojim, to jest sa Sergijem Ivanovičem, Stepanom Arkadijevičem, Svijažskim i drugima, nije hteo, jer je sa njima stajao i živo razgovarao Vronski u štalmajsterskom mundiru. Ljevin ga je još juče spazio na izborima i brižljivo ga izbegavao, ne želeći da se s njim susretne. Priđe prozoru i sede, pregledajući grupe i osluškujući što se oko njega govori. Bio je nekako tužan, naročito stoga što su svi, kako je video, bili živahni, zauzeti i zabrinuti, a samo on, i jedan sasvim star i bezub starčić u marinskom mundiru, koji je žvačkao usnama i seo kraj njega, behu bez posla i interesovanja.

- To je veliki ugursuz! Govorio sam mu, pa ništa. Šta ćete! Za tri godine nije mogao skupiti - energično je govorio pogrbljen, omalen spahija sa namazanom kosom koja je padala po izvezenoj jakni njegova mundira, i pri tom jako lupao potpeticama novih, očevidno za izbore obučenih cipela. Bacivši nezadovoljan pogled na Ljevina, spahija se naglo okrete.

- Da, nisu čista posla, i to je! - progovori tankim glasom.

Odmah za ovima, čitava gomila spahija, koja je okružavala debeloga generala, naglo se približi Ljevinu. Spahije su očevidno tražili mesto gde bi mogli razgovarati da ih niko ne čuje.

- Kako sme da kaže da sam ja naredio da mu ukradu pantalone! Propio ih je, verovatno. Pljujem ja na njega i njegovo kneževstvo. Ne sme to da govori, to je svinjarija!

- Ali dopustite! Oni se pozivaju na tačku zakona - govorili su u drugoj

grupi - žena mora biti zapisana kao plemićka.

- A, do vraga sa zakonom! Ja govorim iskreno. Zašto smo plemići. Moraš imati poverenja.

- Hajdemo, ekselencijo, *fine champagne*.^[239]

Druga gomila išla je za jednim plemićem koji je vrlo glasno nešto govorio. To je bio jedan od trojice pijanih.

- Ja sam Mariji Semjonovnoj uvek savetovao da imanje izda pod zakup, jer se ona ne ume njim koristiti - govorio je prijatnim glasom spahija sa sedim brkovima, u pukovničkom mundiru starog generalštaba. To je bio onaj spahija koga je Ljevin video kod Svijažskog. On ga odmah poznađe. Spahija se takođe zagleda u Ljevina, i pozdraviše se.

- Vrlo mi je milo... Kako da ne!... Sećam se vrlo dobro. Prošle godine, kod Nikolaja Ivanoviča, sreskog predvodnika.

- A kako vaše gazdinstvo? - upita Ljevin.

- Pa, onako isto, podbacuje - s poniznim osmejkom, ali sa izrazom spokojstva i uverenja da to tako i treba da bude, odgovori spahija zastavši pored njega. - A otkud vi u našoj guberniji? Došli ste da učestvujete u našem *coup d'état*?^[240] - reče on, čvrsto ali rđavo izgovarajući francuske reči. - Sva se Rusija iskipila: i komornici, i maltene ministri. - On pokaza na stasitu priliku Stepana Arkadijeviča, u belim pantalonama i komorničkom mundiru, koji je išao sa generalom.

- Moram vam priznati da ja vrlo slabo razumem smisao plemićkih izbora - reče Ljevin.

Spahija pogleda u Ljevina.

- Pa šta tu ima i da se razume? Nema nikakvog značaja. Jedna pala ustanova, koja nastavlja svoje kretanje samo po sili inercije. Pogledajte, sami vam mundiri govore: to je skup mirovnih sudija, redovnih članova odbora, i tako dalje, a ne skup plemića.

- Pa zašto ste onda vi došli? - upita Ljevin.

- Prosto po navici. A zatim, treba veze podržavati. Neka vrsta moralne obaveze. A zatim, pravo da kažem, imam i ličnog interesa. Zet želi da se kandiduje za redovnog člana; siromah je čovek, pa ga treba progurati. Ali ova gospoda, zašto oni dolaze? - reče pokazujući na onog jetkog gospodina koji je govorio za gubernijskim stolom.

- To je novo pokolenje plemstva.

- Novo jeste, ali nije plemstvo. To su veleposednici, a mi smo spahije. Oni,

kao plemići, sami sebe ubijaju.

- Pa vi rekoste da je to preživela ustanova.

- Preživela je, istina, ali bi se prema njoj ipak moralo s malo više poštovanja držati. Uzmimo Snjetkova... Da li smo dobri ili ne, to ne znam, tek, hiljadu godina smo rasli. Zna, mora se dobro promisliti, ako se pred kućom hoće da napravi vrt, a na tom mestu stoji stogodišnje drvo. Mada je ono čvorugavo i staro, vi ipak nećete zbog cvetnih leja oboriti starca, nego ćete leje tako udesiti da se možete koristiti i drvetom. To drvo ne možeš za godinu dana podići - reče on obazrivo i odmah promeni razgovor. - A kako vaše gazdinstvo?

- Pa, nije dobro. Pet procenata.

- Da, ali vi sebe ne računate. Ta i vi valjda nešto vredite? Eto da uzmem sebe. Dok se nisam zanimao gazdinstvom, dobijao sam u službi tri hiljade. Sad radim više nego kad sam bio u službi, a tako isto kao i vi dobijam pet procenata, pa i to jedva. A svoj trud ne računam.

- Pa zašto onda radite, kad je čista šteta?

- Eto tako, tek da se radi! Šta možeš drugo? Navika, a znaš da tako treba. Još nešto ću vam reći - nalaktivši se na prozor i upustivši se u razgovor, nastavi spahija: - moj sin nema nikakve volje za gazdinstvo. Očevidno, biće neki naučnik. I tako, neće imati ko da nastavi. A ja ipak radim. Eto, sad sam zasadio voćnjak.

- Da, da - reče Ljevin - to je sasvim tačno. Ja uvek osećam da nema nikakvog računa sa gazdinstvom, ali ipak radim... Osećam neku obavezu prema zemlji.

- I još nešto da vam kažem - nastavi spahija. - Bio je kod mene sused trgovac. Prošetali smo po imanju i parku. »E, veli, Stepane Vasiljeviču, sve je kod vas dobro, ali vam je park zapušten.« A park mi je baš uređen. »Po mojoj pameti, ja bih lipe posekao. Samo, treba onda kad krenu sokovi. Ta tu ima hiljadu lipa, od svake bi dva dobra luba kore izišlo. A sad je kora na ceni; pa onda još naseći lipove građe.«

- A za te novce on bi nakupovao stoke, ili bi kupio zemlju za bagatelu, pa bi razdao seljacima pod najam - s osmejkom dovrši Ljevin, koji je očevidno više puta nailazio na slične račune. - I on će i steći imanje. A vi i ja, daj bože da sačuvamo ovo što imamo i da deci ostavimo.

- Vi ste se oženili, kako čujem? - reče spahija.

- Da - s oholim zadovoljstvom odgovori Ljevin. - Da, to je nekako čudno - nastavi on. - Živimo tako bez računa, kao da smo postavljeni, slično starim

vestalkama, da čuvamo nekakvu vatru. Spahija se osmehnu ispod belih brkova.

- Ima ih i među nama: eto naš prijatelj Nikolaj Ivanovič, ili grof Vronski, koji se sad naselio; oni hoće da vode agronomsku industriju, ali to dosad, osim traćenja kapitala, ničemu nije odvelo.

- A zašto mi ne radimo kao trgovci? Zašto ne sečemo park na ljubove - reče Ljevin vraćajući se na misao koja ga porazi.

- Pa eto, kako vi rekoste, čuvamo vatru. A ono nije plemićki posao. Naš plemićki posao ne vrši se ni ovde, na izborima, nego tamo, u svome kutu. Postoji i staleški instinkt: šta treba, a šta ne treba. Eto, kod seljaka vidim ponekad to isto: čim je dobar seljak, gleda da što više zemlje zauzme. Ma kako rđava da je zemlja, sve ore. Takođe bez računa. Čista šteta.

- Tako i mi - reče Ljevin. - Veoma, veoma mi je prijatno što smo se sreli - dodade on, spazivši da mu se Svijažski približuje.

- Otada kad smo bili kod vas, do danas se nismo videli - reče spahija - te se izrazgovarismo.

- Jeste li malo izgrdili nov poredak? - smešeći se reče Svijažski.

- Nije prošlo ni bez toga.

- Da nam bude lakše na duši.

XXX

Svijažski uze Ljevina pod ruku i ode s njim svojoj grupi.

Sad se Vronski više nije mogao obići. On je stajao sa Stepanom Arkadijevičem i Sergijem Ivanovičem, i gledao pravo u Ljevina koji se približavao.

- Vrlo mi je mило. Čini mi se, imao sam zadovoljstvo da vas vidim... kod kneginje Ščerbacke - reče on pružajući ruku Ljevinu.

- Da, ja se vrlo dobro sećam našeg susreta - reče Ljevin, i pocrvenevši dubokim crvenilom okrete se odmah i poče razgovarati s bratom.

Osmehnuvši se ovlaš, Vronski nastavi da razgovara sa Svijažskim, očevidno nemajući ni najmanje želje da s Ljevinom stupa u razgovor; međutim Ljevin, razgovarajući s bratom, neprestano se obziraše na Vronskog, smišljajući o čemu da počne razgovor s njim, da bi zagladio svoju grubost.

- Pri čemu je sad stvar? - upita Ljevin obazrevši se na Svijažskog i Vronskog.

- Pri Snjetkovu. Treba da se odreče, ili da pristane - odgovori Svijažski.

- A on, je li pristao, ili nije?

- U tome baš i jeste stvar, što nije ni ovo ni ono - reče Vronski.

- A ako se odreče, ko će se kandidovati? - upita Ljevin pogledajući u Vronskog.

- Ko god hoće - reče Svijažski.

- Hoćete li vi? - upita Ljevin.

- Samo ne ja! - zbunivši se reče Svijažski, i baci uplašen pogled na jetkoga gospodina koji je stajao pored Sergija Ivanoviča.

- Pa ko će? Nevjedovski? - reče Ljevin, osetivši odmah da je pogrešio.

Ispalo je sad još gore. Nevjedovski i Svijažski bili su dva kandidata.

- Ja, ni u kom slučaju - odgovori jetki gospodin.

To je bio Nevjedovski. Svijažski upozna s njim Ljevina.

- Šta, i tebe pecnulo u živac? - reče Stepan Arkadijevič namigujući Vronskom. - To je vrsta trke. Može se kladiti.

- Da, to čoveku trza živce - reče Vronski. - I kad se jednom latiš posla, želiš da ga uradiš. Borba! - reče, natmurivši se, i pritegnu svoje snažne jagodice.

- Ala Svijažski zna stvari! Tako mu je sve jasno.

- O, da - rasejano reče Vronski.

Nastupi ćutanje, za vreme kojega Vronski - jer je trebalo gledati u nešto - pogleda u Ljevina, u njegove noge, njegov mundir, zatim u lice, i opazivši mračne oči upravljene na njega, reče, tek da nešto kaže:

- A kako to da vi, stalni seoski stanovnik, niste mirovni sudija? Vidim da niste u mundiru mirovnog sudije.

- Zato što ja smatram mirovni sud za ludačku ustanovu - odgovori mračno Ljevin, koji je sve vreme iščekivao slučaj da se upusti u razgovor s Vronskim, te da zagladi svoju grubost pri prvom susretu.

- Ja ne mislim tako. Naprotiv! - sa mirnim čuđenjem reče Vronski.

- To je igračka - prekide ga Ljevin. - Mirovne sudije nisu nam potrebne. Za osam godina ja nisam imao kod njih nikakva posla. A ako sam i imao, sve je rešeno naopako. Mirovni sudija udaljen je od mene četrdeset kilometara. Za posao koji staje dve rublje, ja moram da šaljem punomoćnika koji staje petnaest rubalja.

I on ispriča kako je seljak ukrao mlinaru brašno, i kad mu je mlinar to rekao, seljak ga je tužio za klevetu. Sve što je Ljevin pričao, nije imalo mesta i bilo je glupo. Još dok je govorio, on je to osećao.

- O, to vam je veliki osobenjak! - reče Stepan Arkadijevič sa svojim najbademastijim osmejkom. - Ali, hajdemo, čini mi se da glasaju...

I oni se razidoše.

- Ne razumem - reče Sergije Ivanovič, koji je primetio nezgodan ispad bratovljev - ne razumem kako čovek može biti u tolikoj meri lišen svakog političkog takta. Eto šta mi Rusi nemamo. Gubernijski predvodnik je naš protivnik, a ti si s njim *ami cochon*^[241] i moliš ga da se kandiduje. A grof Vronski... ja neću od njega praviti prijatelja; on me je zvao na ručak, neću ići, ali on je naš, zašto praviti od njega neprijatelja? Zatim, pitaš Nevjedovskoga, hoće li se on kandidovati. Tako se to ne radi.

- Ah, ništa ja to ne razumem! I sve su to sitnice.

- Eto, kažeš da su to sve sitnice, a kad ih se latiš, sve pobrkaš.

Ljevin učuta, i oni zajedno uđoše u veliku dvoranu.

Gubernijski predvodnik, iako je osećao u vazduhu da mu se sprema podvala; iako mu nisu svi nudili kandidaciju, ipak se rešio da se kandiduje. U dvorani se sve utiša, a sekretar gromko objavi da se za gubernijskog predvodnika kandiduje gradski kapetan Mihailo Stepanovič Snjetkov.

Sreski predvodnici pođoše od svojih stolova ka gubernijskom stolu noseći svoje činijice u kojima su bile kuglice, i otpoče biranje.

- Spusti desno - šanu Stepan Arkadijevič Ljevinu kad ovaj zajedno s bratom, odmah za predvodnikom, priđe stolu. Ali Ljevin zaboravi onaj račun koji mu objasniše, poboja se da se Stepan Arkadijevič nije prevario kad je rekao: »desno«. Jer Snjetkov je bio protivnik. Kad je prišao kutiji, držao je kuglicu u desnoj ruci, ali pomislivši da se prevario, pred samom kutijom premesti kuglicu u levu ruku, i, očividno, i spusti je nalevo. Znalac toga posla, koji je stajao kraj kutije i koji je po samom pokretu lakta znao gde ko spušta, nezadovoljno se namršti. Nije tu imao na čemu da vežba svoju pronicljivost.

Sve umuče, i začu se prebrojavanje kuglica. A zatim glas objavi broj kuglica »za« i »protiv«.

Predvodnik je bio izabran velikom većinom glasova. Sve opet zagalami i brzo pojuri vratima, Snjetkov uđe, i plemstvo ga okruži čestitajući mu.

- E, je li sad svršeno? - upita Ljevin Sergija Ivanoviča.

- Sad tek počinje - smešeći se reče Svijažski mesto Sergija Ivanoviča. - Kandidat predvodnika može dobiti više kuglica^[242].

Ljevin je opet bio zaboravio na to. Sad se tek seti da je baš tu skrivena neka tananost. Ali mu je bilo dosadno da se seća u čemu se sastojala. Spopade ga neka seta i prohte mu se da se izvuče iz ove gomile.

Kako niko nije obraćao na njega pažnju, i, kako se činilo, nikome nije ni bio potreban, on se lagano uputi u malu dvoranu gde se meztelo, i oseti veliko olakšanje kad opet ugleda lakeje. Starčić lakej ponudi mu zakusku i Ljevin pristade. Pošto pojede kotlet s pasuljom i porazgovara s lakejem o njegovim predašnjim gospodarima, Ljevin, ne želeći da ulazi u dvoranu gde mu je bilo tako neprijatno, pođe da prošetava po galeriji.

Galerija beše puna nagizdanih dama, koje se naginjahu preko ograde, i starahu se da ne propuste nijednu reč od onoga što se dole govorilo. Pored dama sedeli su i stajali elegantni advokati, nastavnici gimnazija u naočarima, i oficiri. Svuda se govorilo o izboru, i o tome kako se predvodnik namučio, i kako je debata bila dobra. U jednoj grupi Ljevin ču kako hvale njegovog

brata. Jedna dama govorila je advokatu:

- Kako se radujem što sam čula Koznišova! Gladan čovek da ga sluša. Divota! Kako je sve jasno, i kako se čuje! Kod vas u sudu niko tako ne govori. Jedino Majdelj, ali on ni izdaleka nije tako rečit.

Našavši slobodno mesto kod ograde, Ljevin se naže i poče gledati i slušati.

Svi su plemići sedeli iza pregrada, podeljeni po srezovima. Na sredini dvorane stajao je čovek u mundiru i tankim glasom objavljivao.

- Za gubernijskog predvodnika plemstva kandiduje se konjički kapetan Jevgenije Ivanovič Apuhčin! - Nastade mrtva tišina i začu se slab starački glas:

- Odrekao se!

- Kandiduje se pridvorni savetnik Petar Petrovič Bolj - počinjao je opet glas.

- Odrekao se! - razleže se mlad piskav glas.

Opet to isto, i opet »odrekao se«. Tako je trajalo jedan sat. Nalaktivši se na ogradu, Ljevin je gledao i slušao. S početka se čudio i hteo da shvati šta to znači, zatim, kad se ubedi da on to ne može razumeti, posta mu dosadno. Zatim, setivši se svih uzbuđenja i ozlojeđenosti što je video na svima licima, obuze ga neka tuga: reši se da ide, i pođe dole. Prolazeći kroz hodnik galerije, srete neveselog gimnazistu podbulih očiju, koji se šetao tamo - amo. Na stepenicama se srete s jednim parom: damom, koja je brzo trčala kuckajući potpeticama, i pomoćnikom državnog tužioca.

- Kazao sam vam da nećete odocneti - reče državni tužilac baš onda kad se Ljevin skloni da propusti damu.

Ljevin je već bio na stepenicama pri izlazu, i vadio iz džepa na prsniku broj svoje bunde, kad ga uhvati sekretar. - Izvolite, Konstantine Dmitriču, glasa se.

Glasalo se za kandidata Nevjedovskog, koji se onako odlučno bio odrekao.

Ljevin priđe vratima dvorane: ona behu zatvorena. Sekretar zakuca, vrata se otvoriše, i pored Ljevina šmugnuše iz dvorane napolje dvojica zajapurenih spahija.

- Ne može da se izdrži - reče jedan zajapureni spahija.

Odmah za spahijom promoli se lice gubernijskog predvodnika. To lice beše strašno od iznemoglosti i straha.

- Kazao sam ti da ne puštaš napolje! - viknu on čuvaru.

- Pustio sam unutra, ekselencijo!

- Gospode! - i teško uzdahnuvši, umorno se klateći u svojim belim pantalonama, oborene glave, gubernijski predvodnik pođe sredinom dvorane ka velikom stolu.

Nevjedovski je bio izabran, kako se i računalo, i on je postao gubernijski predvodnik. Mnogi su bili veseli, mnogi zadovoljni i srećni, mnogi oduševljeni, a mnogi nezadovoljni i nesrećni. Gubernijski predvodnik bio je u očajanju, koje nije mogao da sakrije. Kad je Nevjedovski pošao iz dvorane, gomila ga opkoli i oduševljeno pođe za njim, kao što je pošla prvoga dana za gubernatorom, kad je otvarao sednice, i kao što je pošla za Snjetkovom, kad je ovaj bio izabran.

XXXI

Novoizabrani gubernijski predvodnik, i mnogi iz pobjedničke partije novih, ručali su toga dana kod Vronskog.

Vronski je došao na izbore, jedno stoga što mu je bilo dosadno na selu i što je trebalo Ani objaviti svoje pravo na slobodu; drugo stoga što je trebalo pomoći na izboru Svijažskoga, i time mu se odužiti za usluge na zimskim izborima; a najviše zato da strogo ispuni sve obaveze plemićkog i spahijskog položaja koji je za sebe izabrao. Ali on nikako nije očekivao da će ga ova izborna stvar tako zanimati, da će ga tako taknuti u živac, i da će tako dobro moći da radi taj posao. On je bio sasvim nov čovek u krugu plemića, ali je očividno imao uspeha, i nije se prevario kad je mislio da je već stekao upliv među plemićima. Njegov uticaj pojačali su: njegovo bogatstvo i ugled; izvrstan stan u gradu, koji mu je ustupio njegov stari poznanik Širkov, koji se zanimao finansijskim stvarima i koji je otvorio vrlo naprednu banku u Kašinu; odličan kuvar Vronskog doveden iz sela; prijateljstvo s gubernatorom, koji mu je bio drug i to drug koga je Vronski protežirao; a najviše - njegovo prosto ponašanje, jednako prema svima, koje vrlo brzo primora većinu plemića da izmene svoje mišljenje o njegovoj tobožnjoj oholosti. Vronski je osećao da je svaki plemić, s kojim se upoznao, postajao njegov pristalica, osim onog zavrnutog gospodina oženjenog Kiti Ščerbackom, koji mu, *à propos de bottes*,^[243] sa besnom pakošću izgovori čitavu masu neumesnih gluposti. Vronski je jasno video, a i drugi su to priznavali, da je uspehu Nevjedovskog vrlo mnogo doprineo on, Vronski. I praznujući sada za svojim stolom izbor Nevjedovskog, njega obuze prijatno osećanje trijumfa zbog uspeha svoga izabranika. Sami izbori tako ga privukoše, da je već mislio, ako donde bude oženjen, da se posle tri godine i sam kandiduje - kao god što mu se prohtelo da sam učestvuje na trkama, pošto je dobio nagradu za konja kojeg je jahao džokej.

Proslavljali su i džokejevu nagradu. Vronski je sedeo u začelju stola, desno od njega mladi gubernator, počasni general. Za sve prisutne, gubernator je bio domaćin gubernije, koji je svečano otvarao skupove, koji je

držao govore, i, kako je Vronski video, koji je kod mnogih izazivao poštovanje i udvaranje; za Vronskog, pak, to je bio Kačka Maslov - takav je nadimak imao u Paževskom korpusu - koji se zbunjivao pred Vronskim, i koga je Vronski sad gledao *mettre à son aise*.^[244] S leve strane sedeo je Nevjedovski, sa svojim mladim, nepokolebljivim i jetkim licem. Prema njemu se Vronski držao prosto i dostojanstveno.

Svijažski je svoj neuspeh podnosio veselo. To čak nije bio za njega neuspeh, kako je on sam govorio, obraćajući se s čašom u ruci Nevjedovskom: nije se mogao naći bolji predstavnik novog pravca kojim treba da pođe plemstvo. I prema tome, sve što je pošteno, kako Svijažski reče, stoji na strani današnjeg uspeha i slavi ga.

Stepanu Arkadijeviču takođe je bilo milo što je veselo proveo vreme i što su svi zadovoljni. Za divnim ručkom pretresale su se izborne epizode. Svijažski komično ispriča plačni govor predvodnikov, i napomenu Nevjedovskom da će njegova ekselencija morati da izabere drukčiji, malo složeniji pregled računa nego što su suze. Drugi neki šaljivčina plemić ispriča kako su za bal kod gubernijskog predvodnika bili poručeni lakeji u dugačkim čarapama, i kako će sad čarape morati vratiti natrag, ako novi gubernijski predvodnik ne priredi bal sa lakejima u dugačkim čarapama.

Za vreme ručka neprestano su govorili obraćajući se Nevjedovskome: »naš gubernijski predvodnik« i »vaša ekselencija«.

To su govorili s takvim zadovoljstvom s kakvim ljudi mladu ženu nazivaju »madame« i po prezimenu muža. Nevjedovski se činio ne samo ravnodušan, već kao da i prezire to zvanje, ali je bilo očigledno da je srećan, i da se uzdržava da izrazi ushićenje koje ne dolikuje novoj liberalnoj partiji kojoj su svi pripadali.

Za vreme ručka bilo je poslato nekoliko telegrama onima koji su se interesovali tokom izbora. Stepan Arkadijevič, koji je bio vrlo raspoložen, posla Darji Aleksandrovnoj telegram ove sadržine: »Nevjedovski izabran većinom od dvanaest glasova. Čestitam. Javi.« On ga izdiktira glasno, primetivši: »treba ih obradovati«. Darja Aleksandrovna, pak, kad je primila telegram, uzdahnu samo za onom rubljom koja je otišla na telegram, i razumede da je to bilo pri kraju ručka. Znala je da Stiva ima slabost pri kraju ručka »*faire jouer le télégraphe*«. ^[245]

Sve, zajedno sa odličnim ručkom, i vinom ne od ruskih vinarskih trgovaca već iz starih podruma, sve je bilo blagorodno, prosto i veselo. Ovaj krug od dvadesetak ljudi sastavio je Svijažski od jednomislenika, liberalnih novih radnika, i u isto vreme duhovitih i čestitih ljudi. Napijale se zdravice, takođe

polušaljive, i novom predvodniku, i gubernatoru, i direktoru banke, i »našem ljubaznom domaćinu«.

Vronski je bio zadovoljan. On nikako nije očekivao tako simpatičan ton u provinciji.

Pri kraju ručka raspoloženje beše još veselije. Gubernator je molio Vronskog da dođe na koncerat u korist bratstva, koji priređuje njegova žena, koja želi da se upozna s njim.

- Biće bal, i videćeš našu lepoticu. Zbilja, vredi doći.

- *Not in my line*^[246] - odgovori Vronski, koji je voleo taj izraz, ali se osmehnu u obeća da će doći.

Kad već htedoše da ustanu od stola, i kad svi zapališe cigarete, priđe Vronskom njegov sobar sa pismom na služavniku.

- Iz Vozdviženskog, doneo kurir - reče sa značajnim izrazom.

- Čudnovato kako liči na pomoćnika državnog tužioca Sventickog - reče jedan od gostiju, na francuskom jeziku, za sobara, dok je Vronski, mršteći se, čitao pismo.

Pismo je bilo od Ane. Još pre nego što ga je pročitao, znao je njegovu sadržinu. Pretpostavljajući da će se izbori svršiti za pet dana, on je obećao da će se vratiti u petak. Danas je bila subota, i on je znao da pismo sadrži prekore što se nije vratio na vreme. Pismo, koje je on poslao sinoć, verovatno još nije stiglo.

Sadržina je bila onakva kakvu je i očekivao, ali je forma bila neočekivana i osobito neprijatna za nj. »Anji je vrlo bolesna, doktor kaže da može nastupiti zapaljenje. Ja, sama, izgubila sam glavu. Kneginjica Varvara ne pomaže, već smeta. Čekala sam te prekjuče, juče, i sad šaljem čoveka da vidi gde si, i šta je s tobom. Htela sam sama da dođem, ali sam se predomislila znajući da bi ti to bilo neprijatno. Pošalji kakav bilo odgovor da znam šta da radim.«

Ovo nevino izborno veselje, i mračna, teška ljubav kojoj se morao vratiti, poraziše Vronskog svojom protivnošću. Ali trebalo je ići, i on prvim noćnim vozom pođe u svoje selo.

XXXII

Pred odlazak Vronskoga na izbore, Ana, pošto razmisli o svemu, i vide da scene, koje se među njima ponavljaju pri svakom njegovom odlasku, mogu Vronskog samo rashladiti prema njoj, a ne privezati ga za nju, Ana se odluči da se prisili što može bolje, i da mirno podnese rastanak s njim. Ali onaj hladan, strog pogled kojim on pogleda u nju kad dođe da joj javi o svome odlasku, uvredi je, i njen mir je bio narušen dok on još i ne beše otputovao.

Razmišljajući zatim, u svojoj usamljenosti, o tom pogledu koji je izražavao pravo na slobodu, ona, kao i uvek, dođe do istog zaključka - do svesti o svome uniženju. »On ima pravo da otputuje kuda hoće i kad hoće. Ne samo da otputuje, nego i da me ostavi. On ima sva prava, ja nemam nikakvo. Ali, znajući to, nije morao to i činiti. A šta je učinio?... Pogledao me je hladnim, strogim pogledom. Razume se, to je neopredeljivo, neopipljivo, ali toga pre nije bilo, i taj pogled mnogo znači - mislila je ona. - Taj pogled pokazuje da počinje ohladnelost.«

I premda ona oseća da počinje ohladnelost, nema šta da čini, ne može ni u čemu izmeniti svoje odnose prema njemu. Može samo, isto kao i pre, jedino ljubavljju i primamljivošću zadržavati ga. I, isto kao i pre, može zaglušivati danju radom, a noću morfijumom, strašne misli o tome: šta će biti ako je on prestane voleti. Doduše, bio je još jedan način: ne zadržavati ga - zato ona nije ni htela ništa drugo osim njegove ljubavi - nego zbližiti se s njim, doći u takav položaj da je on samim tim ne ostavlja. Taj način je: razvod i brak. I ona počne to da želi, i reši se da pristane na to čim joj on ili Stiva to pomenu.

U takvim mislima provela je bez njega pet dana, dane u koje je on morao biti odsutan od kuće.

Šetnje, razgovori s kneginjicom Varvarom, posećivanje bolnice, a što je glavno, čitanje, čitanje knjiga jedne za drugom, to je ispunjavalo sve njeno vreme. Ali šestoga dana, kad se kočijaš vrati bez njega, ona oseti da već nije u stanju ničim da uguši misli o njemu, i o tome šta on tamo radi. Baš u to vreme kći joj se razbole. Ana se predade detetu, ali je ni to ne mogaše

razonoditi, tim pre što bolest ne beše opasna. Iako se trudila, nije mogla da voli ovu devojčicu, a pretvarati se u ljubavi, nije mogla. Pred veče toga dana, ostavši sama, Ana oseti takav strah i bojazan za njega, da se odluči da pođe u grad; ali razmislivši dobro, napisa ono protivurečno pismo koje je Vronski primio, i, ne pročitavši ga, posla ga po naročitom čoveku. Sutradan izjutra dobi njegovo pismo, i pokaja se za svoje. Sa strahom očekivaše ponavljanje onog strogog pogleda koji je bacio na nju pri odlasku - osobito kad sazna da devojčica nije opasno bolesna. Ipak, beše joj po volji što mu je napisala to pismo. Ana je sad već priznavala u sebi: da mu je na teretu, da on sa žaljenjem ostavlja svoju slobodu i vraća se njoj; ali, bez obzira na to, radovala se njegovom dolasku. Neka mu je teško, ali neka je tu, s njom, da ga gleda, i zna svaki njegov pokret.

Sedela je u salonu, ispod lampe, s novom knjigom od Tena^[247], i čitala, ali osluškujući zvuke vetra na dvorištu i očekujući svakog minuta dolazak ekipaža. Nekoliko puta učinilo joj se da čuje zvrku točkova, ali se varala; najzad, začu se ne samo škripanje točkova, nego i uzvik kočijaša, i potmuli zvuk u pokrivenom ulazu. Čak i kneginjica Varvara, koja je ređala pasijans, potvrdi to, i Ana, planuvši, ustade, ali mesto da pođe dole, kao što je već dvaput uradila, ona zastade. Odjednom je obuze stid zbog učinjene obmane, ali još više strah od toga kako će je on primiti. Osećanje uvrede bilo je već prošlo; bojala se samo izraza njegovog nezadovoljstva. Seti se da je devojčica već dva dana sasvim zdrava. Beše joj štaviše krivo na nju što se oporavila baš onda, kad je pismo poslato. A zatim se seti njega, da je on tu, sav, sa svojim rukama i očima. I ču njegov glas. I zaboravivši sve potrča mu radosno u susret.

- Kako je Anji? - upita on, sa strahom, ozdo, i gledaše u Anu koja je silazila ozgo k njemu.

On je sedeo na stolici, lakej mu je skidao s noge toplu čizmu.

- Dobro je.

- A ti? - reče on stresajući se.

Ona uze obema rukama njegovu ruku i povuče je ka svome struku ne spuštajući s njega očiju.

- To mi je drago - reče on hladno pogledajući u nju, u njenu frizuru, i njenu haljinu, koju je, on je to znao, obukla radi njega.

Sve mu se to sviđalo, ali već toliko puta mu se sviđalo! I onaj strogi, okamenjeni izraz, kojega se ona tako bojala, ostade na njegovom licu.

- To mi je drago. A jesi li ti zdrava? - reče on brišući rupcem mokru bradu

i ljubeći joj ruku.

»Svejedno, - mislila je ona - samo neka je tu, a kad je tu, ne može, ne sme da me ne voli.«

Veče je prošlo srećno i veselo u društvu s kneginjicom Varvarom, koja mu se žalila da je Ana u njegovom odsustvu uzimala morfijum.

- Šta da radim? Nisam mogla da spavam... Misli su me mučile. Kad je on tu, ja nikad ne uzimam to sredstvo. Gotovo nikad.

On ispriča sve o izborima; Ana je umela pitanjima da ga navede baš na ono što ga je veselilo, na njegov uspeh. Ona mu ispriča sve što ga je interesovalo kod kuće. I svi njeni izveštaji bili su najveseliji.

Ali dockan uveče, kad ostadoše sami, Ana, videći da je potpuno ovladala njime, htela da zbriše onaj težak utisak od pogleda zbog pisma. Ona reče:

- Priznaj da ti je bilo krivo što si dobio pismo. Je li da nisi poverovao?

Tek što je to kazala, vide da joj on to nije oprostio, ma kako da je ljubazno bio raspoložen prema njoj.

- Da - reče on. - Pismo je bilo tako neobično. Te Anji bolesna, te ti hoćeš sama da dođeš.

- Sve je bilo istina.

- Pa ja i ne sumnjam.

- Ne, ti sumnjaš. Ti si, ja vidim, nezadovoljan.

- Ni jednog minuta. Ja sam samo nezadovoljan time što ti kao da nećeš da veruješ da ima obaveza...

- Obaveza da ideš na koncertat...

- Nećemo o tome govoriti - reče on.

- Zašto da ne govorimo? - reče ona.

- Ja hoću samo da kažem da mogu iskrsnuti neophodni poslovi. Eto, sad će trebati da idem u Moskvu zbog kuće... Ah, Ana, zašto si tako razdražljiva? Zar ne znaš da ja bez tebe ne mogu živeti!

- A ako je tako - reče Ana odjednom promenjenim glasom - onda ti je težak taj život... Da, dođeš na jedan dan, i ideš, kao što rade...

- Ana, to je surovo. Ja sam gotov da dam ceo život...

Ali ona ga nije slušala.

- Ako ti pođeš u Moskvu, i ja ću. Neću da ostanem ovde. Ili se moramo rastati, ili živeti zajedno.

- Ti znaš da je to moja jedina želja. Ali za to je...

- Potreban razvod. - Ja ću mu napisati pismo. Vidim da ovako ne mogu živeti... Ali idem s tobom u Moskvu.

- To ti kao da mi pretiš. Pa ja ništa tako ne želim kao da se ne rastajem s tobom - smešeći se reče Vronski.

U njegovim očima pak blesnu ne samo hladan pogled nego i zao pogled ozlojeđenog čoveka koga gone - dok je izgovarao one nežne reči.

Ona je videla taj pogled i tačno je pogodila njegov značaj.

»Ako je tako, onda je to nesreća!« govorio je taj njegov pogled. To je bio trenutak utisak, ali ga ona nikad nije mogla zaboraviti.

Ana napisa mužu pismo, sa molbom za razvod braka, i krajem novembra, rastavši se s kneginjicom Varvarom koja je morala u Petrograd, preseli se zajedno s Vronskim u Moskvu. Očekujući svakog dana odgovor od Aleksija Aleksandroviča, a odmah zatim i razvod braka, oni se sad nastaniše zajedno kao supruzi.

SEDMI DEO

I

Ljevini žive već treći mesec u Moskvi. Već je odavno prošao rok kad je Kiti, po najtačnijim računima onih koji znaju te stvari, trebala roditi, a ona je međutim još jednako nosila, i ni po čemu se nije opazalo da je to vreme sad bilo bliže nego pre dva meseca. I doktor, i babica, i Doli, i mati, a osobito Ljevin, koji nije mogao bez straha ni da pomisli o onome što se približava, počеше osećati nestrpljenje i nemir; jedina Kiti se osećala potpuno mirna i srećna.

Ona je sad jasno saznavala rađanje novog osećanja ljubavi u sebi prema budućem, a donekle za nju već i sadašnjem detetu, i sa uživanjem se predavala tom osećanju. Dete već više nije bilo sasvim njezin deo, nego je ponekad živelo i svojim nezavisnim od nje životom. Često joj je to nanosilo bolove, ali u isto vreme htela je i da se smeje od čudnovate nove radosti.

Svi oni koje je Kiti volela bili su s njom, i svi su bili tako dobri prema njoj, tako su je negovali, tako je u svemu nailazila samo na prijatnosti, da ne bi poželeva lepši i prijatniji život kad ne bi znala i osećala da se to mora skoro svršiti. Jedno joj je remetilo draži ovoga života, to što njen muž ne beše onakav kakvog ga je volela, i kakav je bio na selu.

Ona je volela njegov miran, ljubazan i gostoljubiv ton na selu. U gradu, pak, on je uvek bio nemiran i na oprezu, kao da se bojava da neko ne uvredi njega, a osobito ne nju. Tamo, na selu, osećajući sebe na svome mestu, nikud se nije žurio, niti je ikad bio besposlen. Ovde, u varoši, stalno se žurio, tobož da ne propusti nešto, međutim nije imao nikakva posla. Kiti ga je žalila. Drugima, ona je to znala, on nije izgledao za žaljenje; naprotiv, kada ga je Kiti posmatrala u društvu kao što se, biva, posmatra onaj koji se voli da bi se video tobož kao tuđinac i da bi se tako odredio utisak koji on proizvodi na druge - videla je, čak i sa strahom zbog svoje ljubomore, da on u očima ljudi ne samo da nije za žaljenje, već je primamljiv svojom ispravnošću, svojom unekoliko zastarelo stidljivom učtivošću prema ženskinju, svojom snažnom figurom, i, kako se Kiti činilo, svojim osobito izrazitim licem. Ali ona ga nije gledala spolja, već iznutra; videla je da on ovde nije onaj pravi; drukčije nije

mogla da odredi njegovo stanje. Ponekad ga je u duši korela zato što ne ume da živi u varoši; ponekad pak priznavala da mu je zaista teško da tu udesi svoj život tako da bi mogao biti zadovoljan njim.

I zbilja, šta je mogao raditi? Karte nije voleo. U klub nije išao. Da tumara sa veseljacima, kakav je Oblonski, ona je znala šta bi to značilo... to bi značilo piti, i posle pijanke ići koje-kuda. Nije mogla da se ne užasava pri pomisli kuda u takvim slučajevima idu muškarci. Da zalazi u društvo? Znala je da za to treba nalaziti zadovoljstva u zbližavanju s mladim ženama, a to ona nije mogla želeti. Da sedi kod kuće s njom, s materom i sa sestrama? Koliko god su njoj bili prijatni i veseli razgovori »rekla-kazala«, kako je te razgovore između sestara nazivao stari knez - znala je da bi njemu to moralo biti dosadno. Šta mu je ostalo da radi? Da nastavi pisanje svoje knjige? Pokušao je da to radi, i u prvo vreme išao u biblioteku da traži i ispisuje materijal za knjigu; ali, kako joj je govorio, što više besposličići, sve manje vremena mu ostaje. A osim toga, žalio joj se da je ovde odveć mnogo razgovarao o svojoj knjizi, i da su mu se usled toga sve misli o njoj pobrkale i izgubile za njega interes.

Jedina korist od gradskog života bila je ta što tu, u gradu, nije među njima nikad bilo svađe. Da li zato što su uslovi života u gradu drugi, ili zato što su oboje postali obazriviji i pametniji u tom pogledu, tek u Moskvi ne beše svađe zbog ljubomore, koje su se tako bojali kad su prelazili u grad.

U tom smislu desio se čak jedan za njih oboje vrlo važan događaj, naime susret Kiti sa Vronskim.

Stara kneginja Marija Borisovna, kuma Kitina, koja ju je oduvek volela, zaželela je da neizostavno vidi Kiti. Kiti, koja zbog svoga stanja nije nikud išla, ode ipak s ocem uvaženoj starici, i kod nje sreće Vronskog.

Pri ovom susretu Kiti je mogla prekoreti sebe samo zato što joj, za trenutak, kad uoči u građanskom odelu nekada joj tako poznatu figuru, što joj stade disanje, krv pojuri srcu, i jasno rumenilo, osetila je, izbi na licu. Ali to je trajalo samo nekoliko sekundi. Otac njen, koji počeo naročito glasno govoriti s Vronskim, još nije svršio svoj razgovor, a ona je već bila potpuno spremna da gleda u Vronskog, da govori s njim, ako je potrebno, isto onako kako je govorila s kneginjom Marijom Borisovnom, i, što je glavno, tako da bi sve do poslednjeg glasa i osmejka mogao odobriti i njen muž, čije nevidljivo prisustvo kao da je osećala uza se toga trenutka.

Izmenjala je s njim nekoliko reči, čak se mirno osmehnula na njegovu šalu o izborima, koje on naziva »naš parlamenat«. (Trebalo je osmehnuti se, da bi time pokazala da je razumela šalu.) Ali se odmah zatim okrete kneginji

Mariji Borisovnoj, i nije više nijedanput pogledala u Vronskog sve dok on ne ustade, praštajući se; tada pogleda u njega opet, ali, očevidno, samo zato što je neučtivo ne gledati u čoveka kad se ovaj prašta i klanja.

Bila je zahvalna ocu što joj ništa nije rekao o susretu s Vronskim; ali, videla je po njegovoj osobitoj nežnosti posle posete, za vreme obične njihove šetnje, da je bio zadovoljan njom. Ona je sama bila zadovoljna sobom. Nikako nije očekivala da će u sebi naći toliko snage, da negde u dubini duše zadrži sve uspomene o pređašnjim osećanjima prema Vronskom, i da ne samo izgleda, nego i bude prema njemu potpuno ravnodušna i spokojna.

Ljevin pocrvene mnogo više od nje kad mu ona reče da je kod kneginje Marije Borisovne videla Vronskog. Bilo joj je vrlo teško da mu kaže to, ali joj je još teže bilo da nastavi pričanje o pojedinostima susreta, jer je on nije pitao, samo natmureno gledao u nju.

- Vrlo mi je žao što ti nisi bio tamo - reče ona. - Ali ne da budeš u sobi... ne bih bila tako prirodna u tvom prisustvu... Sada, crvenim mnogo više, mnogo više - govorila je crveneći do suza. - Nego da si mogao gledati kroz ključaonicu.

Iskrene oči njene rekoše Ljevinu da je ona bila zadovoljna sobom, i on se, bez obzira na to što je ona crvenela, umiri i poče raspitivati, što je ona baš i želela. Kad je saznao sve, čak do one pojedinosti da samo u prvom trenutku nije mogla da ne pocrveni, ali da joj je zatim bilo tako prosto i lako kao ma sa kojim čovekom s kojim se prvi put sreća, Ljevin se sasvim raspoloži, reče da mu je sve to vrlo prijatno, i da neće više postupati onako glupo kao na izborima, nego će se postarati da pri prvom susretu s Vronskim bude što može predusretljiviji.

- Tako je mučno misliti da postoji čovek, gotovo neprijatelj, s kojim ti je teško da se srećaš - reče Ljevin. - Veoma, veoma mi je sve to prijatno.

II

- Dakle, svrati, molim te, do grofice Bolj - reče Kiti mužu kad ovaj u jedanaest časova, pre nego što će otići od kuće, obiđe ženu. - Znam da ćeš ručati u klubu, tata te je upisao. A šta ćeš raditi pre podne?

- Idem samo do Katavasova - odgovori Ljevin.

- Zašto tako rano?

- Obećao je da će me upoznati s Metrovom. Hteo sam da razgovaram s njim o mome radu, to je poznat petrogradski naučnik - reče Ljevin.

- Da, njegov si članak tako hvalio? A posle? - reče Kiti.

- Svratiću još možda u sud, zbog sestrine stvari.

- A na koncerat? - upita ona.

- Kuda ću sam!

- Idi, idi; izvode nove stvari... To te je tako zanimalo. Ja bih neizostavno išla.

- U svakom slučaju, svratiću kući pred ručak - reče on gledajući u časovnik.

- Obuci redengot, da bi mogao i do grofice Bolj.

- Zar je to baš neizostavno potrebno?

- Ah, neizostavno! Grof je bio kod nas. Šta te to staje? Svratićeš, sešćeš, porazgovaraćeš pet minuta o vremenu, ustaćeš, i otići ćeš.

- Nećeš mi verovati, tako sam odvikao od toga da me je prosto sramota. Kako to? Dođe tuđ čovek, sedne, posedi bez ikakva posla, njima smeta, sebi kvari raspoloženje, i otide.

Kiti se nasmeja.

- Pa valjda si pravio posete kao neženjen? - reče ona.

- Pravio sam, ali mi je uvek bilo zazorno, a sad sam tako odvikao da bih, tako mi boga, voleo dva dana da ne ručam, samo da tu posetu ne pravim.

Tako mi je zazorno! Sve mi se čini da će ih to uvrediti, i da će reći: zašto si dolazio kad nemaš nikakva posla?

- Ne, neće ih uvrediti. Ja ti za to odgovaram - reče Kiti gledajući sa smehom u njegovo lice. Ona ga uze za ruku. - E, zbogom... Otidi, molim te.

On već htede poći, poljubivši ženinu ruku, kad ga ona zaustavi.

- Kostja, znaš li da mi je ostalo samo pedeset rubalja?

- Pa ništa, svratiću u banku i uzeću. Koliko? - reče sa poznatim joj izrazom nezadovoljstva.

- Čekaj. - Ona ga uhvati za ruku. - Da porazgovaramo, mene to brine. Ja, čini mi se, ništa suvišno ne trošim, a novac samo izmiče. Mora da nešto ne radimo kako treba.

- Ni najmanje - reče on iskašljujući se i gledajući je ispod obrva.

Ovo iskašljavanje ona je dobro poznavala... To je bio znak njegovog jakog nezadovoljstva, ne njome, već samim sobom. On je zaista bio nezadovoljan, ali ne zato što se troši mnogo novaca, nego zato što ga neko podseća na ono što bi on, znajući da u tome ima nečega nezgodnog, želeo da zaboravi.

- Naredio sam Sokolovu da proda pšenicu i da za mlin uzme unapred. Novaca će biti u svakom slučaju.

- Ali ja se bojim da je uopšte mnogo...

- Ni najmanje, ni najmanje - ponavljao je on. - E, zbogom, dušice.

- Zbilja, ponekad žalim što sam poslušala mamu. Kako bi dobro bilo na selu! Ovako sam sve vas namučila, i novac trošimo...

- Ni najmanje, ni najmanje. Otkako sam se oženio, još se nijedanput nije desilo da kažem da bi bolje bilo da je drukčije nego što je...

- Zbilja? - reče ona gledajući mu u oči.

Ono maločas reče ne misleći, tek da je time uteši. Ali kad je pogledao u nju i video da su one pravične ljupke oči upitno upravljene u njega, on ponovi isto, sad već od sveg srca. »Ja nju zbilja zaboravljam«, pomisli, i seti se onoga što ih je tako skoro očekivalo.

- Hoće li biti skoro? Kako se osećaš? - prošapta uzevši je za obe ruke.

- Ja sam toliko o tome mislila, da sad već ništa ne mislim i ne znam.

- I nije te strah.

Ona se prezrivo osmehnu.

- Baš ništa - reče.

- Dakle, ako bi nešto... ja ću biti kod Katavasova.

- Ne, ništa neće biti, ne misli o tome. Ići ću s tatom da prošetam po bulevaru. Svratićemo k Doli. Čekam te pred ručak. Ah, da! Znaš li da Dolin položaj postaje sasvim nemogućan? Dužna je na sve strane, a novaca u kući nema. Juče smo razgovarali, mama, ja i Arsenije (tako je zvala muža svoje sestre Ljvove), i rešili smo da ti i on govorite Stivi. To je već i suviše. Sa tatom se ne može o tome govoriti... Ali ako biste ti i on...

- A šta mi možemo? - reče Ljevin.

- Svratićeš valjda kod Arsenija, porazgovaraj s njim; on će ti reći šta smo rešili.

- Lepo, sa Arsenijem, unapred na sve pristajem. Onda da svratim do njega. Zbilja, ako pođem na koncerat, mogu s Natalijom. E, zbogom.

Na vratima zaustavi Ljevina Kuzma, stari sluga još iz momačkog doba, koji je upravljao njegovim gradskim gazdinstvom.

- Dilbera su (to je bio levi rudni konj, doveden iz sela) nanovo potkovali, pa opet hramlje - reče on. - Šta naređujete?

Prvih nedelja u Moskvi Ljevin se zanimao konjima dovedenim iz sela. Hteo je da udesi vožnju što može bolje i jeftinije; ali se pokazalo da svoji konji staju skuplje nego kočijaški, a kočijaša su i tako uzeli.

- Reci, neka zovnu vidara. Možda je uboj.

- A za Katarinu Aleksandrovnu? - upita on.

Ljevina sad već nije iznenađivalo, kao u prvo vreme njegovog života u Moskvi, što je za prevoz sa Vozdviženke na Sivcev - Vražek trebalo uprezati u teške karuce par jakih konja da odvuku te karuce po kaljavom snegu četvrt kilometra, da stoje tamo četiri sata, i da se plati za to pet rubalja. Sad mu je to već izgledalo prirodno.

- Reci kočijašu da dovede dva konja za naše karuce - reče on.

- Razumem.

Zahvaljujući gradskim uslovima, Ljevin je rešio lako i prosto teškoću koja bi u selu iziskivala vazdan ličnog truda i pažnje; izašao iz kuće, viknuo kočijaša, seo i krenuo na Njikitsku. Usput već nije više mislio o novcu nego je premišljao o tome kako će se upoznati s petrogradskim naučnikom sociologom, i kako će razgovarati s njim o svojoj knjizi.

Samo u prve dane života u Moskvi Ljevina su zaprepašćivali oni za seoskog stanovnika neobični, neproductivni, ali neizbežni rashodi, koji su nailazili na njega sa sviju strana. Sad je već bio navikao na njih. S njim se tu

desilo ono što se, kako kažu, dešava pijanicama: prva čaša jedva, druga lakše, a posle treće, lete čašice kao ptičice. Kad je Ljevin razmenio prvu banknotu od sto rubalja, da se kupe livreje lakeju i vrataru, on je i nehotice pomislio da te sasvim nepotrebne livreje, doduše neizbežno neophodne sudeći po čuđenju koje pokazaše kneginja i Kiti kad on nagovesti da bi se moglo i bez livreja - da te livreje staju koliko dva radnika za celo leto, to jest oko trista radnih dana od Svetle nedelje do gospojinskih po klada, i svaki od tih dana pun teškog rada od rane zore do mrkla mraka - i ta banknota od sto rubalja išla je jedva. Ali sledeća, razmenjena pri kupovanju namirnica za ručak na koji behu pozvati rođaci, koje su stajale dvadeset i osam rubalja, iako je i ta izazvala u Ljevinu misao o tome da su dvadeset i osam rubalja petnaest tovara ovsa koji su radnici, znojeći se i stenjući, kosili, vezivali, vrli, vejali, prečišćavali i nasipavali - ta sledeća banknota pošla je ipak lakše. A sad, razmenjivanje banknota već ne izaziva više takva razmišljanja, i one lete lako kao ptičice. A da li je rad utrošen na dobijanje tog novca, u srazmeri sa zadovoljstvom koje se kupuje za taj novac - ta se misao već davno odstranila. Ekonomski račun: da postoji izvesna cena ispod koje se ne može prodavati izvesno žito, takođe je bio zaboravljen. Raž, čiju je cenu on tako dugo održavao, bila je prodata po pedeset kopjejaka od četvrti^[248] jevtinije nego što su za nju davali pre mesec dana. Štaviše, proračun da se sa takvim rashodima ne može izdržati cela godina bez duga, i taj proračun već nije imao nikakva značaja. Jedno je bilo potrebno: imati u banci novaca, ne pitati otkuda dolaze, tako da se uvek može znati čime će se sutra kupiti govedina. I taj je račun Ljevin do sad održavao i vodio; imao je uvek novaca u banci.

Ali sad je i sav novac iz banke bio izuzet, i on nije znao gde da ga nađe. To mu za trenutak, kad mu Kiti pomenu o novcu, poremeti raspoloženje; ali nije imao vremena da misli o tome. Sedeo je u kolima i razmišljao o Katavasovu i predstojećem poznanstvu s Metrovom.

III

Ljevin se prilikom ovog svog dolaska u Moskvu opet zbližio sa svojim drugom sa univerziteta, profesorom Katavasovom, s kojim se nije video od svoje svadbe. Katavasov mu je bio prijatan zbog jasnosti i prostote njegovih pogleda na svet. Ljevin je smatrao da jasnost Katavasovljevih pogleda proističe iz siromaštva njegove prirode. Katavasov pak mislio je da nedoslednost Ljevinovih misli proističe iz nedostatka discipline njegova uma. Ali Katavasovljeva jasnost bila je prijatna Ljevinu, a izobilje Ljevinovih nedisciplinovanih misli bilo je prijatno Katavasovu, i oni su voleli da se viđaju i da se prepiru.

Ljevin je čitao neka mesta iz svog dela Katavasovu, kome se ona dopadoše. Našavši se juče s Ljevinom na jednom predavanju, Katavasov mu reče da se poznati Metrov, čiji se članak jako svideo Ljevinu, nalazi u Moskvi, da je vrlo zainteresovan onim što mu je Katavasov govorio o Ljevinovu radu, i da će Metrov sutra u jedanaest sati biti kod njega, i da bi se rado upoznao s Ljevinom.

- Zbilja se popravljate, baćuška, to mi je mило - reče Katavasov susrećući Ljevina u malom salonu. - Čujem zvonice i mislim: ne može biti da je došao na vreme... A jeste li videli kakvi su Crnogorci^[249]? Rođeni ratnici.

- Po čemu? - upita Ljevin.

Katavasov mu ukratko ispriča poslednje vesti, i ušavši s njim u kabinet predstavi Ljevina malom, čvrstom čoveku, vrlo prijatne spoljašnjosti. To je bio Metrov. Razgovor se zadrža neko vreme na politici, i na tome kako u višim petrogradskim krugovima gledaju na poslednje događaje. Metrov saopšti iz sigurnih izvora poznate reči, koje je tobož, tim povodom, izgovorio car i jedan od ministara. Katavasov je čuo, kao sigurno takođe, da je car rekao nešto sasvim drugo. Ljevin se trudio da izmisli situaciju pri kojoj bi i jedne i druge reči mogle biti kazane, i razgovor o tome prekide se.

- Eto, napisao je gotovo celu knjigu o prirodnim pogodabama radnika u odnosu prema zemlji - reče Katavasov - ja nisam specijalista, ali mi se kao

prirodnjaku sviđa to što on ne uzima čovečanstvo kao nešto van zooloških zakona, naprotiv, vidi njegovu zavisnost od sredine, i u toj zavisnosti traži zakone razvića.

- To je vrlo zanimljivo - reče Metrov.

- Ja sam stvarno počeo pisati knjigu o seoskom gazdinstvu, ali proučavajući glavno oruđe seoskog gazdinstva, radnika, nehotice sam - reče Ljevin crveneći - došao do potpuno neočekivanih rezultata.

I Ljevin počeo, obazrivo, kao da ispituje teren, izlagati svoje gledište. Znao je da je Metrov napisao članak protiv svuda usvojene političko - ekonomske teorije, ali u koliko se meri mogao nadati da nađe simpatije za svoje gledište, nije znao, i nije mogao dokučiti po umnom i spokojnom licu naučnika.

- U čemu vi vidite osobita svojstva ruskog radnika? - reče Metrov. - Da li u njegovim, tako da rečem, zoološkim svojstvima, ili u pogodbama pod kojima se on nalazi?

Ljevin vide da je u tome pitanju već rečena misao s kojom se on nije slagao, ali nastavi izlaganje svoje misli, koja se sastojala u tome: da ruski radnik ima pogled na zemlju potpuno različit od onoga kod drugih naroda. A da bi tu postavku dokazao, on pohita da doda, da, po njegovom mišljenju, pogled ruskog naroda na zemlju proističe iz njegove svesti o svome pozivu da naseli ogroman, nezauzet prostor na istoku.

- Lako se može pasti u zabludu, ako se prave zaključci o opštem pozivu naroda - reče Metrov prekidajući Ljevina. - Stanje radnika uvek će zavisiti od njegovog odnosa prema zemlji i kapitalu.

I, ne dajući Ljevinu da dovrši svoju misao, Metrov mu počeo izlagati osobine svoje teorije.

U čemu se sastojala suština toga učenja, Ljevin nije razumeo, jer se nije ni trudio da razume; on je video da Metrov, isto tako kao i drugi, bez obzira na svoj članak u kojem je pobijao učenje ekonomista, gleda na položaj ruskog radnika ipak samo sa gledišta kapitala, zarade i rente. Mada je morao priznati da je u istočnom, najvećem delu Rusije renta još ravna nuli, da se zarada devet desetina ruskog stanovništva od osamdeset miliona izražava samo u ishrani sebe, i da kapital ne postoji drukčije do u obliku najpotrebnijeg oruđa - ipak je on samo s te tačke gledišta posmatrao svakog radnika, iako se umnogome razmimoilazio s ekonomistima, i imao svoju novu teoriju o zaradi, koju je izložio Ljevinu.

Ljevin je nerado slušao, i u početku tvrdio suprotno. Hteo je da prekine Metrova, da bi kazao svoju misao, koja je, po njegovom mišljenju, trebalo da

učini izlišnim dalje izlaganje. Ali zatim, ubedivši se da oni tako različito gledaju na stvar da nikad jedan drugog ne mogu razumeti, nije više Metrovu odgovarao, samo ga je slušao. Iako ga nimalo nije zanimalo ono što je Metrov govorio, ipak je osećao neko zadovoljstvo slušajući ga. Njegovom samoljublju laskalo je što je takav naučnik tako rado kazivao pred njim svoje misli, sa takvom pažnjom i poverenjem prema Ljevinovom poznavanju predmeta, ponekad samo jednim nagoveštajem ukazujući na čitavu stranu stvari. Ljevin je to pripisivao svojoj vrednosti, ne znajući da je Metrov, razgovarajući sa svima svojim bližim poznanicima, osobito rado govorio o tome sa svakim novim čovekom, i uopšte rado govorio sa svima o predmetu koji ga je zanimalo, a koji mu još nije bio jasan.

- Ali mi ćemo odocniti - reče Katavasov pogledavši u časovnik, čim Metrov završi svoje izlaganje.

- Jest, danas je sednica u Društvu ljubitelja za uspomenu na dan pedesetogodišnjeg jubileja Svintića - reče Katavasov na pitanje Ljevinovo. - Petar Ivanović i ja spremili smo se da idemo. Obećao sam da govorim o Svintićevim radovima iz zoologije. Pođite s nama, vrlo je zanimljivo.

- Da, zbilja, vreme je - reče Metrov. - Hajdete s nama, a otuda, ako nemate ništa protiv, k meni. Ja bih tako voleo da čujem nešto iz vašeg rada.

- Nemate šta da čujete. To je tek onako, još nije završeno. A na sednicu, vrlo rado.

- A jeste li čuli, baćuška? Odvojio sam mišljenje - reče Katavasov dok je u drugoj sobi oblačio frak.

I razgovor se povede o univerzitetskom pitanju.

Univerzitetsko pitanje bilo je te zime vrlo važan događaj u Moskvi. Tri stara profesora u savetu nisu usvojili mišljenje mladih; mladi su odvojili svoje mišljenje. To mišljenje, po oceni jednih, bilo je užasno, a po sudu drugih bilo je najprostije i najpravičnije mišljenje, i profesori se tako podeliše u dve partije.

Jedni, kojima je pripadao Katavasov, videli su u protivničkoj strani podlu dostavu i prevaru; drugi - detinjariju i nepoštovanje autoriteta. Ljevin, iako nije pripadao univerzitetu, već je nekoliko puta slušao i govorio o ovoj stvari, i imao je o njoj svoje mišljenje; on je učestvovao u razgovoru koji se nastavi i na ulici, dok ne doćoše do zgrade starog univerziteta.

Sednica već beše počela. Za stolom, pokrivenim čohom, za koji sedoš Katavasov i Metrov, sedelo je šest ljudi, a jedan od njih, nisko nagnut ka rukopisu, čitao je nešto. Ljevin sede na jednu od praznih stolica koje su bile

poređane oko stola, i šapatom upita studenta koji je tu sedeo: šta se čita? Student pogleda nezadovoljno Ljevina i reče:

- Biografija.

Mada se Ljevin nije interesovao naučnikovom biografijom, ipak je i nehotice slušao, i doznao ponešto zanimljivo i novo iz naučnikova života.

Kad lektor završi, predsednik mu zahvali i pročita stihove pesnika Menta, posvećene tome jubileju, i reče nekoliko reči kao zahvalnost pesniku. Zatim, Katavasov svojim gromkim glasom pročita referat o naučnim radovima jubilara.

Kad Katavasov završi, Ljevin pogleda u časovnik i vide da je već prošao jedan sat, pomisli da neće uspeti da do koncerta pročita nešto iz svoga rada Metrovu, a sad više nije to ni želeo. Za vreme čitanja mislio je opet o pređašnjem razgovoru. Sad mu je bilo jasno: misli Metrova možda i imaju značaja; ali njegove misli takođe imaju značaja. I te se misli mogu rasvetliti i dovesti do nečega samo tako ako svaki bude zasebno radio na izabranom putu; a iz prostog izlaganja tih misli ne može ništa izaći. I rešivši da odbije ponudu Metrova, Ljevin mu priđe pri kraju sednice. Metrov upoznade Ljevina s predsednikom, s kojim je razgovarao o političkoj novosti. Uza razgovor Metrov ispriča predsedniku isto što je pričao Ljevinu, a Ljevin učini iste primedbe koje je već činio jutros, samo, radi raznolikosti, kaza i svoje novo mišljenje, koje mu tu sada dođe na pamet. Zatim opet poče razgovor o univerzitetskom pitanju. Pošto je Ljevin to već jednom čuo, pohita da kaže Metrovu da žali što se ne može koristiti njegovim pozivom, pozdravi se i ode Ljvovu.

IV

Ljvov, oženjen Natalijom, sestrom Kitinom, proveo je ceo svoj život po prestonicama i u inostranstvu, gde se i vaspitavao i služio kao diplomat.

Prošle godine napustio je diplomatsku službu, ali ne zbog kakve neprijatnosti (on nikad i ni s kim nije imao neprijatnosti), i prešao u dvorsku kancelariju u Moskvi, da bi mogao dati najbolje vaspitanje dvojici svojih dečaka.

Bez obzira na najoštriju suprotnost u navikama i pogledima, kao i na to što je Ljvov bio stariji od Ljevina, oni se ove zime veoma zbližiše i zavoleše.

Ljvov beše kod kuće, i Ljevin uđe bez prijave.

U domaćoj haljini s pojasom, u cipelama od jelenske kože, Ljvov je sedeo u naslonjači i na *pince* - nez^[250] sa sivim staklima čitao knjigu koja je stajala na naslonu; obazrivo je držao, odstranjujući je lepom rukom, cigaru koja se do polovine beše pretvorila u pepeo.

Lepo, fino, i još mdado lice njegovo, kojem kudrava, sjajna srebrna kosa pridavaše još plemenitiji izraz, zasija osmejkom kad spazi Ljevina.

- Vrlo dobro! A ja sam baš hteo k vama da šaljem. Nu, kako je Kiti? Sedite ovde, odmornije je... - On ustade i primače stolicu – ljuljašku. - Jeste li čitali poslednji cirkular u *Journal de St. - Pétersbourg*^[251]? Ja nalazim da je divno - reče unekoliko s francuskim akcentom.

Ljevin ispriča sve što je od Katavasova čuo da se govori u Petrogradu, i porazgovaravši o politici, ispriča o svome poznanstvu s Metrovom i prisustvovanju na sednici. Ljvova to veoma zainteresova.

- Eto, ja vam zavidim što imate pristupa u taj zanimljiv naučni svet - reče on. I upustivši se u razgovor, odmah, po običaju, pređe na zgodniji mu francuski jezik. - Doduše, ja nemam ni vremena. Moja služba i zanimanje s decom lišavaju me toga; a zatim, ne stidim se da kažem da je i moje obrazovanje sasvim nedovoljno.

- Ja ne mislim tako - reče Ljevin s osmejkom i, kao uvek, s umiljenjem

gledajući na njegovo nisko mišljenje o sebi, koje nikako nije dolazilo iz želje da izgleda, ili čak da bude skroman, već je bilo sasvim iskreno.

- Ah, kako da ne! Ja osećam sada kako sam malo obrazovan. Čak i za vaspitanje dece potrebno je da mnogo šta osvežavam u pameti, ili prosto da naučim. Jer, nije dovoljno imati učitelje, potreban je i nadzornik; kao što su u vašem gazdinstvu potrebni ne samo radnici, već i nastojnik. Eto, čitam sad - on pokaza gramatiku od Buslajeva^[252], koja je ležala na naslonu za knjigu - to traže od Miše, a to je tako teško... Recimo, objasnite mi. Ovde on govori...

Ljevin htede da mu objasni kako se to ne može razumeti, nego treba naučiti; ali se Ljvov nije slagao s njim.

- Eto, vi se tome rugate! - reče Ljvov.

- Naprotiv, ne možete zamisliti kako se, gledajući u vas, ja učim onome što mi predstoji, to jest, vaspitanju dece.

- Ali se nemate čemu naučiti - reče Ljvov.

- Ja znam toliko - reče Ljevin - da nisam video bolje vaspitanu decu od vaše, i ne bih želeo decu bolju od vaše.

Ljvov je, očevidno, hteo da se uzdrži od pokazivanja radosti, ali ipak sav zasija u osmejku.

- Neka samo budu bolja od mene. To je sve što želim. Vi ne znate sve teškoće - počeo on - oko dečaka koji su, kao ovi moji, bili zapušteni u vreme života našeg u inostranstvu.

- Vi preterujete. To su tako sposobni dečaci. Glavna je stvar - moralno vaspitanje. Eto čemu se ja učim posmatrajući vašu decu.

- Vi kažete: moralno vaspitanje. Ne možete zamisliti kako je to teško! Tek što ste savladali jednu stranu, iskrsnu druge, i opet borba. Kad ne bi bilo oslonca u religiji - sećate li se, o tome smo govorili - nijedan otac, bez te pomoći, svojom vlastitom snagom, ne bi mogao vaspitati decu.

Ovaj razgovor, uvek zanimljiv za Ljevina, prekide lepotica Natalija Aleksandrovna, koja se beše obukla za izlazak.

- Ja nisam ni znala da ste vi tu - reče, očevidno ne samo ne žaleći, nego čak radujući se što je prekinula davno poznati joj i dosadni razgovor. - Kako je Kiti? Ja ću danas ručati kod vas. Znaš šta, Arsenije - obrati se ona mužu - uzećeš karuce...

I između muža i žene nastade razmatranje kako će provesti dan. Pošto je muž morao ići da po zvaničnoj dužnosti dočeka nekoga, a žena pak na koncert i javnu sednicu jugoistočnog komiteta, trebalo je mnogo rešavati i

kombinovati. Ljevin, kao rođak, morao je uzeti učešća u tim planovima. Bilo je rešeno da Ljevin pođe s Natalnjom na koncert i javnu sednicu, a otuda da pošalju karuce u kancelariju po Arsenija, pa on da dođe po nju i da je odvede do Kiti; ili, ako on ne svrši poslove, da pošalje karuce natrag, i da Ljevin pođe s njom.

- Eto, Ljevin me mazi i kvari - reče Ljvov ženi - uverava me da su naša deca odlična, a ja međutim znam da u njima ima toliko rđavoga.

- Arsenije ide u krajnost, uvek to govorim - reče žena. - Ako tražimo savršenstvo, uvek ćemo biti nezadovoljni. Pravo kaže tata: kad su nas vaspitavali, bila je krajnost - nas su držali u prizemlju, a roditelji su stanovali na prvom spratu; sada, naprotiv, druga krajnost - roditelji u ćileru, a deca na prvom spratu. Sada, roditelji ne treba da imaju svoj život, nego sve za decu.

- Ali ako je to prijatnije? - reče Ljvov smešeći se svojim lepim osmejkom i dotičući se njene ruke. - Ko te ne poznaje, pomislio bi da nisi mati nego maćeha.

- Ne, krajnost nigde nije dobra - reče mirno Natalija, ostavljajući njegov nož za prosecanje knjiga na sto, na određeno mesto.

- A, evo ih, hodite ovamo, savršena deco! - reče Ljvov lepim dečacima koji, kad uđoše, poklone se Ljevinu, i priđoše ocu očevidno želeći da ga o nečem pitaju.

Ljevin je želeo da porazgovara s dečacima, da čuje šta će reći ocu, ali Natalija započe razgovor s njim, a odmah zatim uđe u sobu Mahoćin, drug Ljvova u službi, u dvorskom mundiru, da zajedno idu da dočekaju nekoga - i sad se razveza beskrajan razgovor o Hercegovini, o kneganjici Korzinskoj, o dumi, i o naprasnoj smrti Apraksine.

Ljevin sasvim zaboravi na datu mu poruku, i seti se tek pri izlasku u predsoblje.

- Ah, Kiti mi je naložila da porazgovaram s vama o Oblonskom - reče, kad Ljvov zastade na stepenicama ispraćajući ženu i njega.

- Da, da, *maman* hoće da mi, *les beaux - frères*, [\[253\]](#) jurišamo na njega - reče on crveneći. - A ne znam zašto baš ja?

- Onda ću ga ja napasti - smešeći se reče Ljvova, koja je u svojoj beloј krznoj rotondi očekivala svršetak razgovora. - E, hajdemo.

V

Na dnevnom koncertu izvođene su dve vrlo zanimljive stvari.

Jedna je bila fantazija Kralj Lir u stepi, a druga - kvartet, posvećen Bahovoj uspomeni. Obe stvari su bile nove i u novom duhu, i Ljevin je želeo da stvori o njima svoje mišljenje. Pošto otprati svastiku do njenog sedišta, on stade kraj stuba i reši se da sluša što može pažljivije i savesnije. Trudio se da se ne rasejava i da ne kvari utisak gledajući kapelnika sa belom kravatom, i njegovo mahanje rukama, koje uvek tako neprijatno skreće muzičku pažnju; starao se da ne gleda u dame sa šeširima, koje su, za koncert, brižljivo uvezale uši trakama; da ne gleda u sva ta lica koja, ili ničim ne behu zauzeta, ili behu zauzeta najrazličnijim interesovanjem, samo ne muzikom. Starao se da izbegne susrete sa znalcima muzike i raznim pričalima, gledao preda se i slušao.

Ali što je više slušao fantaziju o kralju Liru, sve se dalje osećao od mogućnosti da stvori sebi ma kakvo određeno mišljenje. Neprestano se počinjalo, kao pripremalo muzičko izražavanje osećanja, i odmah se raspadalo na odlomke novih početaka muzičkih izraza, a ponekad prosto na neobično komplikovane zvuke koje nije vezivalo ništa drupo do jedino kompozitorov prohtev. Ali i sami odlomci tih muzičkih izraza, ponekad dobrih, behu neprijatni, jer su bili potpuno neočekivani i ničim nepripremljeni. Veselost, tuga, očajanje, nežnost, trijumf, pojavljivahu se bez ikakvog prava na to, kao osećanja ludaka. I kao kod ludaka, ta su osećanja i prolazila neočekivano.

Za sve vreme izvođenja ove fantazije Ljevin se osećao kao gluv čovek koji gleda one što igraju. Bio je u velikoj nedoumici kad se svršio komad, i osećao veliki umor od napregnute i ničim nenagrađene pažnje. Sa svih strana začu se silno pljeskanje. Svi ustadoše, pokrenuše se, počеше govoriti. Želeći da prema utiscima drugih rasvetli svoju sumnju, Ljevin počе hodati, tražiti znalce, i obradova se kad spazi jednog od poznatih znalaca gde razgovara s Pescovom, Ljevinovim poznanikom.

- Divno! - govorio je dubok bas Pescova. - Zdravo, Konstantine Dmitriču. Osobito je izrazito, i reljefno, tako reći, i bogato bojama ono mesto gde osećate kako se Kordelija približuje, gde žena, *das ewig Weibliche*,^[254] stupa u borbu sa sudbinom. Zar ne?

- Našto tu Kordelija? - bojažljivo upita Ljevin, zaboravivši sasvim da je fantazija predstavljala kralja Lira u stepi.

- Pojavljuje se Kordelija... evo! - reče Pescov udarajući prstom po glatkoj afiši koju je držao u ruci, i dajući je Ljevinu.

Tek tada se Ljevin seti naslova fantazije, i pohita da pročita na ruski prevedene Šekspirove stihove, štampane na obrnutoj strani afiše.

- Bez toga se ne može pratiti - reče Pescov obraćajući se Ljevinu, pošto je njegov sabesednik otišao, i on nije imao više s kim da razgovara.

Za vreme odmora, između Ljevina i Pescova zapodenu se prepirka o dobrim i rđavim stranama vagnerovskog pravca^[255] u muzici. Ljevin je dokazivao da je Wagnerova pogreška, i pogreška sviju njegovih sledbenika u tome što muzika treba da pređe u oblast tuđe umetnosti; i da se isto tako vara i poezija kad opisuje crte lica, što treba da radi slikarstvo; i kao primer takve pogreške navede vajara koji je namislio da u mermeru iskleše senke pesničkih likova^[256] koje se podižu oko pesnikove figure na postamentu. »Te su senke kod vajara tako malo senke, da se drže za stepenice«, reče Ljevin. Ova mu se fraza dopadala, ali se nije mogao setiti da li nije tu istu frazu kazao i ranije, i to baš Pescovu, te se, rekavši je, zbuni.

Pescov je dokazivao da je umetnost jedna, i da ona može dostići svoj najviši izraz samo u sjedinjenju svih vrsta umetnosti.

Drugu tačku koncerta Ljevin nije uspeo da sluša. Pescov, koji je stajao pored njega, govorio je s njim skoro za sve vreme, osuđivao taj komad zbog njegove izlišne, otužne, namerne prostote, i upoređivao ga sa prostotom preraphaelita u slikarstvu. Pri izlazu, Ljevin srete još mnogo poznanika, s kojima porazgovara o politici, o muzici, i o zajedničkim poznanicima; između ostalih srete i grofa Bolja - a beše sasvim zaboravio da treba da ga poseti.

- Idite odmah - reče mu Ljvova, kojoj on to saopšti - možebiti vas neće ni primiti; a zatim dođite u sednicu po mene. Zateći ćete me još.

VI

- Možda ne primaju? - zapita Ljevin ulazeći u predsoblje doma grofice Bolj.

- Primaju, izvolite - reče vratar i uze odlučno skidati s njega bundu.

»Baš mi se ne ide - mislio je Ljevin, sa uzdahom skidao rukavicu i ispravljao šešir. - Zašto li idem? I o čemu ću s njima razgovarati?«

Prolazeći kroz prvi salon, Ljevin srete na vratima groficu Bolj, koja je sa zabrinutim i strogim licem nešto naređivala služi. Spazivši Ljevina, ona se osmehnu i ponudi ga u mali salon, iz kojeg su dopirali glasovi. U tom salonu sedeli su na foteljama dve grofičine kćeri, i Ljevinov poznanik, moskovski pukovnik. Ljevin priđe, pozdravi se, i sede pored divana držeći šešir na kolenu.

- Kako je vaša žena sa zdravljem? Jeste li bili na koncertu? Mi nismo mogli. Mama je morala prisustvovati parastosu.

- Da, čuo sam... Kakva iznenadna smrt - reče Ljevin.

Grofica uđe, sede na divan i takođe upita za ženu i koncert.

Ljevin odgovori i ponovi pitanje o iznenadnoj smrti Apraksine.

- Ona je, uostalom, uvek bila slabog zdravlja.

- Jeste li bili sinoć u operi?

- Da, bio sam.

- Luka^[257] je bila vrlo dobra.

- Da, vrlo dobra - reče on, i pošto mu je bilo svejedno šta će o njemu pomisliti, poče ponavljati ono što se sto puta čulo o talentu pevačice. Grofica Bolj činila se kao da sluša. Zatim, kad Ljevin dosta nagovori i učuta, uze da govori pukovnik, koji je dotle ćutao. Pukovnik takođe poče o operi i osvetljenju. Najzad, pošto ispriča o nameravanoj *folle journée*^[258] kod Ćurina, pukovnik se nasmeja, zagalami, ustade i ode. Ljevin takođe ustade, ali po grofičinom licu vide da je još rano da ide. Trebalo je da ostane još dva - tri

minuta. On sede.

Ali kako je neprestano mislio koliko je to glupo, nije nalazio predmet za razgovor i ćutao je.

- Vi nećete na javnu sednicu? Kažu da je vrlo zanimljivo - poče grofica.

- Da, obećao sam svojoj *belle - soeur*^[259] da svratim po nju - reče Ljevin.

Nastade ćutanje. Mati i kći još jedanput se zglednuše.

»E, čini mi se, sad je vreme«, pomisli Ljevin i ustade. Dame se rukovaše s njim i zamoliše da preda *mille choses*^[260] ženi.

Vratar ga upita, kad mu je dodavao bundu: - Gde izvolevate stanovati? - i odmah zapisa u veliku, lepo povezanu knjigu.

»Razume se, meni je svedjedno, ali je ipak zazorno i užasno glupo«, pomisli Ljevin, tešeći se time što to svi rade, i pođe na javnu sednicu komiteta, gde je trebalo da nađe svastiku pa da s njom zajedno ide kući.

Na javnoj sednici komiteta bilo je mnogo sveta, i gotovo celo društvo. Ljevin je došao u vreme izveštaja, koji je, kako su svi govorili, bio vrlo zanimljiv. Kad se svršilo čitanje izveštaja, društvo se sabra, i Ljevin se nađe i sa Svijažskim, koji ga pozva da večeras neizostavno dođe u Poljoprivredno društvo gde će se čitati važan referat, i sa Stepanom Arkadijevičem koji tek što beše došao s trka, i još sa mnogo drugih poznanika, s kojima Ljevin još malo porazgovara, ču razna mišlješa o sednici, o novom komadu, i o parnici. Verovatno usled umora koji počeo osećati, on, govoreći o parnici, učini grešku i te se greške zatim nekoliko puta s neprijatnošću sećao. Govoreći o kazni koja se imala izreći nad strancem kome se sudilo^[261] u Rusiji, i o tome kako bi bilo nepravilno kazniti ga progonstvom u inostranstvo, Ljevin ponovi ono što je čuo juče u razgovoru s jednim poznanikom.

- Ja mislim da njegovo progonstvo u inostranstvo znači isto što i kazniti štuku puštanjem u vodu. - Docnije se Ljevin setio da je ta misao, proturena kao svoja, a koju je čuo od poznanika, bila iz Krilovljeve basne, i da je poznanik ponovio tu misao iz novinarskog podlistka.

Svrativši sa svastikom kući i našavši Kiti zdravu i veselu, Ljevin ode u klub.

VII

Ljevin stiže u klub tačno na vreme. U isto vreme stizali su i gosti i članovi. Ljevin odavno nije bio u klubu, upravo od onog doba kad je, po izlasku sa univerziteta, živeo u Moskvi i kretao se u svetu. Sećao se kluba, spoljašnjih pojedinosti njegovog uređenja, ali je sasvim zaboravio onaj utisak koji je ranije osećao u klubu. No tek što je, ušavši u široko poluokruglo dvorište i sišavši s kola, stupio na stepenice i spazio vrataru sa lentom koji mu bez šuma otvori vrata i pokloni mu se; tek što je video u vratarevoj sobi kaljače i bunde članova kluba, koji dokonaše da je manje posla ostaviti kaljače dole, nego nositi ih gore; tek što je čuo prethodno tajanstveno zvonice, i spazio, penjući se po blagim stepenicama, statu na platformi i, kod gornjih vrata, trećeg ostarelog poznatog vrataru u klupskoj livreji, koji ni polako ni brzo otvori vrata i zagleda gosta, Ljevina obuze davnašnji utisak kluba, utisak odmora, zadovoljstva i pristojnosti.

- Izvolite ostaviti šešir - reče vratar Ljevinu koji je zaboravio pravilo kluba da se šeširi ostavljaju u predsoblju. - Odavno niste bili. Knez vas je još juče upisao. Knez Stepan Arkadijevič još nije došao.

Vratar je poznavao ne samo Ljevina, nego i sve njegove poznanike i rođake, i odmah pomenu sve bliske mu ljude.

Kad prođe prvu prolaznu dvoranu sa zaklonima, i zdesna pregrađenu sobu gde je sedeo prodavac voća, Ljevin zaobiđe starca koji je lagano išao, i uđe u trpezariju punu ljudskog žagora.

On prođe pored gotovo već zauzetih stolova, razgledajući goste. Ovde - onde, nailazio je na najraznolikije, stare i mlade, malo poznate i vrlo poznate ljude. Ne beše nijednog srditog i zabrinutog lica. Činilo se kao da su svi zajedno s kapama u predsoblju ostavili brige i uzbuđenja, i sakupili se da se natenane koriste materijalnim blagom života. Tu je bio Svijažski, pa Ščerbacki, i Nevjedovski, i stari knez, i Vronski, i Sergije Ivanovič.

- A! Što si odocneo? - smešeći se reče knez pružajući mu ruku preko ramena. - Šta radi Kiti? - dodade on popravljajući ubrus koji beše zadenuo za

dugme od prsnika.

- Dobro je, zdrava je; one utroje ručaju kod kuće.

- A, rekla - kazala. E, kod nas nema mesta. Idi za onaj sto i zauzimaj što pre mesto - reče knez, i okrenuvši se pažljivo primi tanjir s čorbom od manića.

- Ljevine, ovamo! - viknu malo dalje dobrodušan glas. To je bio Turovcin. On je sedeo sa mladim oficirom, a pored njih su bile dve naslonjene stolice. Ljevin mu radosno priđe. Uvek je voleo dobrodušnog lumpova Turovcina - za njega je bila vezana uspomena na izjavu ljubavi Kiti - a danas, posle svih usiljenih umnih razgovora, dobrodušni izgled Turovcina bio mu je još osobito prijatan.

- To je za vas i za Oblonskog. On će sad doći.

Oficir, sa vrlo pravim držanjem, veselim, uvek nasmejanim očima, bio je Petrograđanin Gagin. Turovcin ih upoznade.

- Oblonski uvek zadocnjava.

- A, evo ga.

- Ti si sad došao? - reče Oblonski brzo im prilazeći. - Zdravo. Jesi li pio rakije? E, hajdemo.

Ljevin ustade i pođe s njim ka velikom stolu okićenom rakijama i najraznovrsnijim zakuskama. Reklo bi se da se od dvadeset zakusaka zaista moglo nešto izabrati što bi bilo po ukusu, ali Stepan Arkadijevič zatraži nešto naročito, i jedan od livrejisanih lakeja, koji je tu stajao, donese odmah što se tražilo. Ljevin i Oblonski ispiše po čašicu i vratiše se k stolu.

Još dok su jeli čorbu, Gaginu donesoše šampanj, i on naredi da se sipa u četiri čaše. Ljevin primi ponuđenu čast i odmah poruči drugu bocu. Beše ogladneo, te je jeo i pio sa velikim zadovoljstvom, i sa još većim zadovoljstvom uzimao učešće u veselim i prostim razgovorima sabesednika. Spustivši glas, Gagin ispriča novu petrogradsku anegdotu; anegdota, mada je bila nepristojna i glupa, beše vrlo smešna, i Ljevin se tako glasno nasmeja da se susedi obazreše.

- To je nešto nalik na ono: »ja to očima ne mogu pogledati!« Sećaš li se? - upita Stepan Arkadijevič. - Ah, divno! Daj još jednu bocu - reče lakeju i počeo pričati.

- Petar Ilič Vinovski vas moli - prekide starčić lakej Stepana Arkadijeviča, donoseći dve visoke čaše šampanja i obraćajući se Stepanu Arkadijeviču i Ljevinu. Stepan Arkadijevič uze čašu, i zglednuvši se na drugom kraju stola s ćelavim, riđim i brkatim čovekom, smešeći se odmahnu mu glavom.

- Ko je to? - upita Ljevin.
 - Jedanput si ga video kod mene, sećaš li ce? Dobar čovek.
- Ljevin učini isto što i Stepan Arkadijevič i uze čašu.

Anegdota Stepana Arkadijeviča bila je takođe vrlo šaljiva. Ljevin tad ispriča svoju anegdotu, koja se takođe dopade. Zatim se povede reč o konjima, o današnjim trkama, i o tome kako je glatko Atlasni Vronskog dobio prvu nagradu. Ljevin i ne oseti kako prođe ručak.

- A! Evo ih! - reče pri kraju ručka Stepan Arkadijevič, naginjući se preko naslona stolice i pružajući ruku Vronskom koji je sa visokim gardijskim pukovnikom prilazio k njemu. Na licu Vronskog sijala je takođe opšta klupska vesela dobrodušnost. On se veselo nalakti na rame Stepana Arkadijeviča šapćući mu nešto, i sa istim veselim osmejkom pruži ruku Ljevinu.

- Vrlo mi je milo što vas vidim - reče Vronski. - A ja sam vas onda na izborima tražio, pa mi rekoše da ste već otišli - reče.

- Da, ja sam istog dana otputovao. Baš smo sad govorili o vašem konju. Čestitam - reče Ljevin« - To se zove brzo trčanje!

- Pa i vi imate konje.
- Ne, moj otac ih je imao, ali ja se sećam i znam.
- Gde si ručao? - upita Stepan Arkadijevič.
- Mi smo za drugim stolom, iza stubova.

- Njemu smo tamo priredili čestitanje - reče visoki pukovnik. - Već druga careva nagrada! Kad bih ja imao takvu sreću u kartama, kao on u konjima.

- Ali, da ne gubim zlatno vreme. Odoh u pakao^[262] - reče pukovnik i ode od stola.

- To je Jašvin - odgovori Turovcinu Vronski, i sede na prazno mesto pored njih. Pošto ispi ponuđenu mu čašu, on poruči bocu. Da li pod uticajem klupskih utisaka, ili zbog popivenog vina, tek Ljevin se upusti u razgovor sa Vronskim o najboljoj vrsti stoke, i beše mu vrlo milo što ne oseća nikakvo neprijateljstvo prema ovom čoveku. Čak mu između ostalog reče da je čuo od žene da ga je videla kod kneginje Marije Borisovne.

- Ah, kneginja Marija Borisovna, divna je! - reče Stepan Arkadijevič i ispriča o njoj anegdotu koja sve nasmeja. Osobito se Vronski tako dobrodušno raskikota, da se Ljevin oseti sasvim izmiren s njim.

- Jesmo li svršili? - reče Stepan Arkadijevič, ustajući i smešeći se. -

Hajdemo!

VIII

Ustavši od stola, Ljevin osećao da mu se ruke u hodu osobito pravilno i lako kreću, i pođe s Gaginom kroz visoke sobe u dvoranu za bilijar. Prolazeći kroz veliku dvoranu, srete se sa tastom.

- No, kako ti se dopada naš hram dokolice? - reče knez uzevši ga pod ruku. - Hajdemo da se prošetamo.

- Baš sam i hteo da prođem, da razgledam. Zanimljivo je.

- Da, za tebe je zanimljivo. A mene već drugo nešto zanima. Eto, ti gledaš ove starčice - reče, pokazujući na pogrbljenog člana s otromboljenom usnom koji prolazaše kraj njih jedva pomičući noge u mekim cipelama - i misliš da su se oni kao mučkovi i rodili.

- Kako kao mučkovi?

- Eto, ne znaš ni za taj naziv. To je naš klupski termin. Znaš, ako se jaja u vožnji tresu, pa se mnogo tresu, načine se mučkovi. Tako i mi: voziš se, voziš u klub, pa tek postaneš mućak. Da, ti se smeješ, a mi gledamo kad ćemo postati mučkovi. Poznaješ li kneza Čečenskog? - upita knez, i Ljevin vide po njegovom licu da će nešto smešno ispričati.

- Ne, ne poznajem.

- Kako to! Knez Čečenski, poznati knez Čečenski! Ali svejedno. On je uvek igrao bilijara. Pre tri godine još, nije bio mućak i još se hrabrio. Štaviše, druge je nazivao mučkovima. Ele, dođe on jedanput, a naš vratar... znaš Vasilija? onaj debeli. On je slavan bonmotista.^[263] Ele, pita njega knez Čečenski: »Je li, Vasilije, ko je sve došao? Ima li i mučkova?« A onaj će mu reći: »Vi ste treći.« Da, brajko, tako ti je to!

Razgovarajući i zdraveći se sa poznanicima koje je sretao, Ljevin prođe s knezom sve sobe: veliku, gde su već stajali stolovi, i igrali obični partneri na male sume; sobu za odmor, gde su igrali šaha, i gde je sedeo Sergije Ivanovič i razgovarao s nekim; dvoranu za bilijar, gde se na savijutku kraj divana beše okupila vesela partija sa šampanjem, u kojoj je učestvovao i Gagin; zaviriše i

u pakao, gde se kraj jednog stola, za koji je već bio seo Jašvin, tiskalo mnogo kibica. Starajući se da ne lupaju pri hodu, uđoše i u tamnu čitaonicu, gde je, ispod lampa sa šeširima, sedeo jedan mladić srditoga lica koji je uzimao časopise jedan za drugim, i jedan ćelavi general potonuo u čitanje. Uđoše i u onu sobu koju je knez nazivao umnom. U toj su sobi tri gospodina vatreno razgovarali o poslednjoj političkoj novosti.

- Kneže, izvolite, gotovo je - reče jedan od njegovih partnera koji ga tu pronade, i knez ode. Ljevin posede malo i posluša, ali, setivši se svih jutrošnjih razgovora, odjednom mu postade strašno dosadno. Žurno ustade i pođe da traži Oblonskog i Turovcina, s kojima mu beše prijatno i veselo.

Turovcin je sedeo sa čašom vina na visokom divanu u dvorani za bilijar, a Stepan Arkadijevič razgovarao o nečem s Vronskim u udaljenom uglu sobe.

- Nije da joj je dosadno, nego ona neodređenost, nestalnost položaja - začu Ljevin i htede brzo da se udalji; ali ga Stepan Arkadijevič pozva.

- Ljevine! - reče Stepan Arkadijevič, i Ljevin vide da su onome oči vlažne, što je kod njega uvek slučaj kad je pijan ili razdragan. Danas je bilo i jedno i drugo. - Ljevine, nemoj da ideš - reče, i jako ga steže za lakat, očevidno ne želeći nipošto da ga pusti.

- Ovo je moj iskreni i gotovo najbolji prijatelj - reče on Vronskom. - Ti si mi, takođe, još bliži i draži. Ja hoću, i znam da vi morate biti prijatelji i bliski, jer ste obojica dobri ljudi.

- Dakle, ostaje nam još samo da se poljubimo - dobrodušno šaleći se reče Vronski, dajući ruku. I brzo uze pruženu ruku i snažno je steže.

- Veoma, veoma mi je milo - reče Ljevin stežući njegovu ruku.

- Momče, bocu šampanja! - naredi Stepan Arkadijevič.

- I meni je veoma milo - reče Vronski.

Ali, i pored želje Stepana Arkadijeviča, kao i njihove zajedničke želje, nisu imali o čemu da govore, i obojica su to osećali.

- Znaš li da on ne poznaje Anu? - reče Stepan Arkadijevič Vronskom. - Neizostavno hoću da ga upoznam s njom. Hajdemo, Ljevine.

- Zbilja? - reče Vronski. - Ona će se jako radovati. Ja bih odmah pošao kući - dodade - ali me Jašvin brine, hoću da budem ovde dok ne završi igru.

- A zašto, ima nešto rđavo?

- Neprestano gubi, i samo ga ja mogu zadržati.

- E, onda bar partiju bilijara? Ljevine, hoćeš li? Divota - reče Stepan Arkadijevič. - Složi piramidu - obrati se on markeru.

- Odavno je gotovo - reče marker, koji već beše namestio kugle u trougaonik, i zabavljajući se teraše crvenu po bilijaru.

- E, hajde!

Posle partije bilijara Vronski i Ljevin sedošše za sto Gagina, i Ljevin, na predlog Stepana Arkadijeviča, počše da secuje na kečeve. Vronski posede kraj stola, okružen poznanicima koji su mu neprestano prilazili, zatim ode u paklenu dvoranu da obiđe Jašvina. Ljevin je osećao prijatan odmor od jutarnjeg umnog zamora. Radovao se prekidu neprijateljstva prema Vronskom, i utisak spokojsstva, pristojnosti i zadovoljsstva nikako ga nije napuštao.

Kad se partija svršila, Stepan Arkadijevič uze Ljevina pod ruku.

- E, sad ćemo do Ane. Odmah? A? Ona je kod kuće. Odavno sam joj obećao da ću te dovesti. Kuda si mislio večeras?

- Nikud naročito. Obećao sam Svijažskom u Poljoprivredno društvo. Dobro, hajdemo, - reče Ljevin.

- Vrlo dobro, hajdemo! Vidi da li su došle moje karuce! - obrati se Stepan Arkadijevač lakeju.

Ljevin priđe stolu, plati četrdeset rubalja izgubljenih na kečevima, plati neke troškove u klubu, za koje je na neki tajanstven način znao starac lakej koji je stajao kraj vrata - i naročito mašući rukama pođe kroz sve dvorane ka izlazu.

IX

- Karuce Oblonskog! - viknu srditim basom vratar. Karuce priđoše i obojica sedoše. Samo još za vreme dok su karuce izlazile iz dvorišta kluba Ljevin je osećao utiske od klupskog mira, zadovoljstva, i nesumnjive pristojnosti svega što ga okružava; a čim su karuce izišle na ulicu, i on osetio ljuljanje ekipaža po neravnom putu, čuo srditu viku drugog kočijaša, spazio pri jasnom osvetljenju crvenu firmu krčme i dućana, njegovi se utisci pobrkaju, i on počeo razmišljati o svojim postupcima, i pitati se: da li dobro radi što ide Ani? Šta će reći Kiti? Ali Stepan Arkadijevič ne dade mu da se zamisli, razgoni njegove sumnje.

- Kako mi je mило - reče on - što ćeš je upoznati. Doli je to, znaš, odavno želela. I Ljvov je bio kod nje, i sad dolazi. Ne što mi je sestra - nastavi Stepan Arkadijevič - nego baš smelo mogu reći da je to neobična žena. Videćeš. Njen je položaj vrlo težak, osobito sad.

- Zašto osobito sad?

- Vodimo pregovore s njenim mužem za razvod braka. On pristaje; ali ima teškoća oko sina, i tako se stvar, koja je trebalo odavno da se svrši, vuče evo već tri meseca. Čim se svrši razvod, ona će se venčati s Vronskim. Kako je to glupo, taj stari običaj okretanja, Isaija likuj, u koji niko ne veruje i koji smeta ljudskoj sreći! - umetnu Stepan Arkadijevič. - A tada će njihov položaj biti određen, kao god i moj, kao i tvoj.

- U čemu je teškoća? - reče Ljevin.

- Ah, to je duga i dosadna istorija! Sve ti je to kod nas tako neodređeno. Stvar je u ovome: očekujući razvod, ona živi u Moskvi, gde i njega i nju svi poznaju, već tri meseca; nikuda ne izlazi, ni s kim se ne viđa od žena osim sa Doli, zato što, razumeš li, ona neće da joj dolaze iz milosti; luda kneginjica Varvara, čak je i ona oputovada, jer smatra da je položaj nezgodan. U takvim okolnostima nikoja druga žena ne bi mogla naći u sebi izvore za pothranjivanje života. Ona pak, videćeš kako je udesila svoj život, kako je spokojna, dostojanstvena. Nalevo, ulica prema crkvi! - viknu Stepan

Arkadijevič naginjući se kroz prozor karuca. - Ih, ala je vrućina! - reče on, premda je bilo 12 stepeni mraza, i raskopča još više svoju i inače raskopčanu bundu.

- Ona ima kćer, sigurno je njome zauzeta? - reče Ljevin.

- Ti, čini mi se, zamišljaš svaku ženu samo kao ženku, *une couveuse*^[264] - reče Stepan Arkadijevič. - Po tebi, ako je zauzeta, onda neizostavno decom. Kćer svoju ona izvrsno vaspitava, rekao bih, ali se o njoj ne čuje. Ana je pre svega zauzeta onim što piše. Vidim već da se ironično smeškaš, ali varaš se. Ona piše dečju knjigu, i nikome ne govori o tome, ali meni je čitala, i ja sam davao rukopis Vorkujevu,.. znaš onog izdavača... koji i sam piše, čini mi se. On se razume u tome, i kaže da je stvar dostojna pažnje. Ti sad misliš da je Ana žena - pisac? Ni najmanje. Ona je pre svega žena, srce, videćeš. Sad je kod nje devojčica Engleskinja, i čitavom tom porodicom se zanima.

- Je li to nešto filantropsko?

- Eto, sve odmah vidiš nekako rđavo. Ne filantropsko, već srdačno. Kod njih je, to jest, kod Vronskog, radio trener Englez, majstor svoga posla, ali pijanica. Sasvim se propio, *delirium tremens*,^[265] i porodica se našla na ulici. Ana je to videla, pomogla, predala se zadatku, i sad je cela porodica na njenim rukama; ali ne onako, s visine, pomoću novca; Ana sama sprema dečake na ruskom jeziku za gimnaziju, a devojčicu je uzela u kuću. Videćeš.

Karuce uđoše u dvorište, i Stepan Arkadijevič jako zazvoni na ulazu, pred kojim su stajale saonice.

I ne pitajući čoveka koji otvori vrata da li su kod kuće, Stepan Arkadijevič uđe u predsoblje. Ljevin je išao za njim, sve više dvoumeći da li dobro radi što ide.

Pogledavši se u ogledalu, on primeti da je crven, ali je bio uveren da nije pijan, i pođe po zastrtim stepenicama za Stepanom Arkadijevičem. Izašavši gore, Stepan Arkadijevič upita lakeja, koji mu se poklonio kao bliskom čoveku, ko je kod Ane Arkadijevne, i dobi odgovor da je tu gospodin Vorkujev.

- Gde je ona?

- U kabinetu.

Prešavši malu trpezariju sa tamnim drvenim zidovima, Stepan Arkadijevič i Ljevin uđoše po mekom ćilimu u polutamni kabinet, osvetljen jednom lampom sa velikim tamnim šeširom. Druga lampa, refraktor, gorela je na zidu i osvetljavala veliku sliku žene u prirodnoj veličini, na koju Ljevin nehotice obrati pažnju. To je bio portre Anin koji je u Italiji radio Mihailov. Dok je

Stepan Arkadijevič zalazio za rešetku po kojoj je vijugala lozica, i muški glas koji je govorio umukao, Ljevin je gledao portre koji, sjajno osvetljen, prosto izbijaše iz okvira, i nije mogao da odvoji pogled od njega. Zaboravi čak i gde je, i ne slušajući šta se oko njega govori ne dizaše očiju sa divne slike. To nije bila slika, već živa dražesna žena, sa crnom kovrdžavom kosom, golim ramenima i rukama, i sa zamišljenim poluosmejkom na usnama pokrivenim nežnim maljama, žena koja je pobedonosno i nežno gledala u Ljevina očima koje ga zbunjivahu. Samo po tome nije bila živa, što je bila lepša nego što može biti živa žena.

- Vrlo mi je milo - odjednom ču Ljevin pored sebe glas koji se očividno njemu obraćao, glas žene čijim se likom naslađivao. Ana mu iziđe u susret iza rešetke sa lozicom, i Ljevin ugleda u polusvetlosti kabineta ženu sa portreta, u tamnoj, raznobojnom mustrom pokrivenoj plavoj haljini, ne u onom položaju, ne s onim izrazom, ali na istoj visini lepote na kojoj ju je shvatio umetnik u slici. Ana je u stvarnosti bila manje sjajna, ali je zato u živoj ženi bila neka nova primamljivost, čega nije bilo u portretu.

X

Ona mu pođe u susret ne krijući radost što ga vidi kod sebe. Po mirnoći s kojom mu ona pruži malu i energičnu ruku, upozna ga s Vorkujevom i pokaza na riđokosu, lepuškastu devojkicu koja je tu sedela za radom, nazvavši je svojom vaspitanicom - Ljevin poznađe držanje žene iz velikog sveta, uvek mirno i prirodno, i to mu beše prijatno.

- Vrlo, vrlo mi je mило - ponovi ona, i te proste reči, iz njenih usta, dobiše za Ljevina naročit smisao. - Ja vas odavno poznajem i volim i zbog prijateljstva sa Stivom, i zbog vaše žene... ja sam s njom bila vrlo kratko vreme, ali ona je ostavila na mene utisak divnog cvetka, baš cvetka. I ona će skoro postati mati!

Govorila je slobodno i lagano, pokatkad prenoseći svoj pogled s Ljevina na brata; Ljevin oseti da je utisak, koji je on učinio na nju bio dobar, i bi mu s njom lako, prosto i prijatno, kao da je još iz detinjstva poznaje.

- Ivan Petrovič i ja zauzeli smo Aleksijev kabinet - reče ona odgovarajući time Stepanu Arkadijeviču na njegovo pitanje, može li se pušiti - u smislu da se može pušiti; i pogledavši u Ljevina, umesto pitanja: puši li on? privuče k sebi kutiju za cigarete od kornjače i izvadi cigaretu.

- Kako si sad sa zdravljem? - upita je brat.

- Dobro. Živci kao uvek.

- Je li da je slika neobično lepa? - reče Stepan Arkadijevič, primetivši da Ljevin pogleda u portre.

- Ja nisam video boljeg portreta.

- I neobično sličan, zar ne? - reče Vorkujev.

Ljevin prenese pogled sa portreta na original. Osobiti sjaj osvetli Anino lice u trenutku kad oseti na sebi njegov pogled. Ljevin pocrvene, i da bi sakrio svoju zabunu htjede da je upita da li je skoro videla Darju Aleksandrovnu, kad, u isti mah, Ana progovori:

- Ivan Petrovič i ja baš smo govorili o poslednjim slikama Vaščenkova.

Jeste li ih videli?

- Da, video sam ih - odgovori Ljevin.

- Ali, oprostite, ja sam vas prekinula, vi ste hteli reći...

Ljevin je upita da li je skoro videla Doli.

- Juče je bila kod mene, vrlo je ljuta na gimnaziju zbog Griše. Nastavnik latinskog jezika, čini mi se, bio je nepravičan prema njemu.

- Da, video sam slike. Nisu mi se mnogo dopale - vrati se Ljevin na razgovor koji je ona počela.

Ljevin sad nije govorio sa zanatskim poznavanjem stvari, kako je razgovarao toga jutra. Svaka reč u razgovoru s njom dobijala je osobiti značaj. Bilo je prijatno i govoriti s njom, a još prijatnije slušati je.

Ana je govorila ne samo prirodno i umno, nego umno i ležerno, ne pripisujući nikakvu vrednost svojim mislima, a pridajući veliku vrednost mislima sagovornika.

Razgovor se povede o novom pravcu umetnosti, o novom ilustrovanom^[266] izdanju Biblije čije ilustracije je radio francuski umetnik. Vorkujev je osuđivao umetnika za realizam, doveden do grubosti. Ljevin reče da su Francuzi, kao niko, sprovedi realnost u umetnosti, i da, prema tome, vide osobitu zaslugu u vraćanju realizmu. U tome, što više ne lažu, nalaze oni poeziju.

Nikada još, nijedna umna stvar koju bi Ljevin izrekao, nije mu činila takvo zadovoljstvo kao ova sada. Celo lice Anino odjednom zasija kad oceni tu njegovu misao. Ona se nasmeja.

- Ja se smejem - reče - kao što se čovek smeje kad vidi vrlo sličan portret. To što ste rekli potpuno karakteriše sadašnju francusku umetnost^[267], i slikarstvo, pa i književnost: Zola, Dode. Ali možebiti da uvek tako biva: umetnici stvaraju svoje *conceptions*^[268] od izmišljenih, relativnih figura, a zatim, pošto se sve *combinaisons*^[269] izvedu, izmišljene figure dosade, i tada počinju zamišljati prirodnije, istinitije figure.

- E, to je potpuno tačno! - reče Vorkujev.

- Dakle bili ste u klubu? - obrati se ona bratu.

»Da, da, to je žena!« mislio je Ljevin, zanevši se i uporno gledajući u njeno lepo, pokretljivo lice, koje se odjednom potpuno izmeni. Ljevin nije čuo o čemu je ona govorila nagnuvši se k bratu, ali je bio poražen promenom njezina izraza. Njeno lice, ranije tako divno u svome spokojstvu, odjednom izrazi neobičnu radoznalost, gnev i ponos. Ali to je trajalo samo jedan minut.

Ona zažmiri, kao da se nečega prisetila.

- Uostalom to nikoga ne zanima - reče ona i obrati se Engleskinji. - *Please order the tea in the drawing-room.* [\[270\]](#)

Devojčica se diže i iziđe.

- A šta je bilo, je li položila ispit? - upita Stepan Arkadijevič.

- Odlično. Vrlo sposobna devojčica, i tako mio karakter.

- Svršiće se time da ćeš je voleti više nego svoju.

- Vidi se da govori muškarac. U ljubavi nema više i manje. Kćer volim jednom ljubavlju, nju drugom.

- Ja kažem Ani Arkadijevnoj - reče Vorkujev - kad bi uložila makar stoti deo te energije na opštu stvar vaspitanja dece, koju troši na ovu Engleskinju, učinila bi veliko, korisno delo.

- Eto, uzmite kako hoćete, nisam mogla. Grof Aleksije Kirilovič jako me je podsticao (izgovarajući grof Aleksije Kirilovič, ona molbeno - bojažljivo pogleda u Ljevina, i on joj nehotice odgovori učtivim i potvrdnim pogledom), podsticao me je da se zanimam školom u selu. Išla sam nekoliko puta. Deca su vrlo mila, ali nisam mogla da zavolim taj posao. Vi kažete - energija. Energija se osniva na ljubavi. A ljubav se ne može uzeti, ona se ne može poručiti. Eto, ovu sam devojčicu zavolela, ne znam ni sama zašto.

I ona opet pogleda u Ljevina. I pogled, i osmejак njezin, sve mu je govorilo da se ona samo njemu obraća svojim govorom, ceneći njegovo mišljenje, i znajući u isto vreme unapred da oni razumeju jedno drugo.

- Ja to potpuno razumem - odgovori Ljevin. - Na školu, i uopšte na slične ustanove ne može se naložiti srce; zbog toga, mislim, sve filantropske ustanove daju uvek tako malo rezultata.

Ana počuta, pa se osmehnu. - Da, da - potvrdi ona. - Nikad nisam to mogla. *Je n'ai pas le coeur assez large,* [\[271\]](#) da bih mogla zavoleti celo sklonište s propalim devojčkama. *Cela ne m'a jamais réussi.* [\[272\]](#) Ima toliko žena koje su od toga stvorile sebi *position sociale.* [\[273\]](#) A sada utoliko manje - reče s tužnim, poverljivim izrazom obraćajući se na izgled bratu, ali očevidno samo Ljevinu. - Sada, kad bi mi tako nužno bilo neko zanimanje, ja ne mogu. - Pa odjednom, namrštivši se (Ljevin je video da se ona mršti na samu sebe zato što govori o sebi), promeni razgovor. - O vama znam - reče Ljevinu - da ste rđav varošanin, i branila sam vas kako sam umela.

- Kako ste me branili?

- Prema napadima. Uostalom, je li po volji čaj? - Ona se diže i uze u ruku

knjigu u kožnom povezu.

- Dajte mi je, Ana Arkadijevna - reče Vorkujev, pokazujući na knjigu. - To ima vrednosti.

- O, ne, sve je tako nedovršeno.

- Ja sam mu kazao - obrati se Stepan Arkadijevič sestri, pokazujući na Ljevina.

- Nije trebalo. Moje pisanje je nešto nalik na one kotarčice i rezbarije iz kazamata, koje mi je obično prodavala Liza Merkalova. Ona je u tom udruženju upravljala kazamatima - obrati se Ljevinu. - I ti nesrećnici pokazivali su čuda od strpljenja.

Ljevin spazi još jednu novu crtu u toj ženi koja mu se tako neobično dopala. Osim uma, gracije i lepote, u njoj beše i istinitosti. Nije htela kriti od njega težinu svoga položaja. Rekavši ono, ona uzdahnu, i njeno lice odjednom dobi strog izraz, kao da se skamenilo. S takvim izrazom lica beše još lepša nego pre, ali je taj izraz bio nov; bio je van onog od sreće sjajnog i sreću rađajućeg kruga izraza, koji je umetnik uhvatio bio na portretu. Ljevin pogleda opet u portre, pa na njenu figuru kako se, uzevši brata za ruku, uputi s njim ka visokim vratima, i oseti prema njoj nežnost i žaljenje, čemu se sam začudi.

Ona zamoli Ljevina i Vorkujeva da pređu u sobu za primanje, a sama ostade da o nečemu porazgovara s bratom. »O razvodu, o Vronskom, o tome šta on radi u klubu, o meni«, mislio je Ljevin. Njega tako uzbudi pitanje šta ona govori sa Stepanom Arkadijevičem, da gotovo nije ni slušao šta mu Vorkujev priča o dobrim stranama romana za decu koji je napisala Ana Arkadijevna.

Za vreme čaja nastavio se prijatan i pun sadržine razgovor. Ne samo da nije bilo jednog minuta kad bi trebalo tražiti predmet za razgovor, nego se, naprotiv, osećalo da ne uspevaš da kažeš što hoćeš, a i rado se uzdržavaš slušajući šta govore drugi. I sve što su govorili, ne samo ona, nego i Vorkujev, i Stepan Arkadijevič, sve je dobijalo, kako se Ljevinu činilo, osobiti značaj zahvaljujući njenoj pažnji i primedbama.

Prateći zanimljivi razgovor, Ljevin je sve vreme uživao u njoj. Uživao je i u lepoti njenoj, i u umu, i u obrazovanosti, i, pored toga, u prostoti i srdačnosti. Slušao je, govorio, i sve vreme mislio o njoj, o njenom unutrašnjem životu, trudeći se da pogodi njena osećanja. On, koji ju je ranije strogo osuđivao, starao se sad da je, po nekakvom čudnovatom toku misli, opravda, i u isto vreme ju je žalio i bojao se da je Vronski potpuno ne razume. Posle deset sati, kad se Stepan Arkadijevič diže da ide (Vorkujev je još ranije

otišao), Ljevinu se učini kao da je tek sad došao. Sa žaljenjem ustade i on.

- Zbogom - reče ona zadržavajući njegovu ruku u svojoj i gledajući mu u oči privlačnim pogledom. - Vrlo mi je milo *que la glace est rompue*. [\[274\]](#)

Ona pusti njegovu ruku i zažmiri.

- Recite vašoj ženi da je volim kao i pre, a ako ne može da mi oprosti moj položaj, onda joj želim da mi nikad ne oprosti. Da bi oprostila, trebalo bi da preživi sve što sam ja preživela, a od toga neka je bog sačuva.

- Kazaću, da, sigurno... - crveneći reče Ljevin.

XI

»Kakva divna, ljupka, i tužna žena«, mislio je Ljevin izlazeći sa Stepanom Arkadijevičem na hladan vazduh.

- Nu? Jesam li ti kazao? - reče Stepan Arkadijevič, videvši da je Ljevin potpuno pobeđen.

- Da - zamišljeno odgovori Ljevin - neobična žena! Ne samo što je umna, nego i neobično srdačna. Užasno je žalim!

- Sad će se, daće bog, sve urediti. Ali stoji to: ne sudi unapred - reče Stepan Arkadijevič otvarajući vratanca od karuca. - Zbogom, mi ćemo na razne strane.

Ne prestajući da misli o Ani, o svima onim najprostijim razgovorima koje su vodili s njom, i sećajući se uz to sviju pojedinosti izraza njena lica, sve više i više ulazeći u njen položaj i osećajući prema njoj žalost, Ljevin stiže kući.

Kod kuće, Kuzma saopšti Ljevinu da je Katarina Aleksandrovna zdrava, da su sestre nedavno otišle, i predade mu dva pisma. Ljevin ih pročita tu u predsoblju, da ga posle ne bi rasejavala. Jedno je bilo od Sokolova, nadzornika. Sokolov je pisao da se pšenica ne može prodati, jer plaćaju samo pet i po rubalja, a novac nema odakle da uzme. Drugo pismo bilo je od sestre. Ona mu je prebacivala što njena stvar nije bila svršena.

»Nu, prodaćemo po pet i po, ako ne daju više«, sa neobičnom lakoćom reši Ljevin prvo pitanje, koje mu je ranije izgledalo tako teško. »Čudnovato, kako je ovde sve vreme ispunjeno«, pomisli on u vezi s drugim pismom. Osećao se kriv pred sestrom što dosada nije učinio ono za šta ga je molila. »Danas opet nisam išao u sud, ali danas zaista nisam imao kad.« I rešivši da to sutra neizostavno uradi, pođe ženi. Idući njoj, Ljevin u pameti brzo pređe ceo provedeni dan. Svi događaji dana bili su razgovori - razgovori koje je slušao, i u kojima je učestvovao. Svi su razgovori bili o predmetima koji njega, kad bi bio sam na selu, ne bi nikako zanimali, ali ovde su bili vrlo zanimljivi. I svi su razgovori bili lepi i dobri i samo u dva maha nije bilo sasvim dobro. Jedno beše ono što je kazao o štuki; a drugo: imalo je nečega

što nije trebalo da bude u nežnom žaljenju njegovu koje je osetio prema Ani.

Ljevin zateče ženu tužnu i obuzetu dosadom. Ručak triju sestara prošao je vrlo prijatno; a zatim su njega čekale, čekale, svima je postalo dosadno, sestre su se razšile, i ona ostala sama.

- A šta si ti radio? - upita Kiti gledajući ga u oči koje su se nešto osobito podozrivo sjajile. Ali da ga ne bi omela da sve ispriča, ona prikri svoju pažnju, i s odobravajućim osmejkom slušaše njegovo pričanje o tome kako je proveo več.

- Baš mi je vrlo milo bilo što sam se našao s Vronskim. Ophodio sam se s njim vrlo prosto i lako. E sad ću se postarati da se nikad više ne sretnem s njim ne bi li se ta nezgoda okončala - reče i setivši se da je pravo iz tog staranja da se nikad više ne sretne otišao Ani - pocrvene. - Eto, govorimo da narod pije; ne znam upravo ko više pije - narod ili naš stalež; narod bar pije o prazniku, a...

Ali Kiti se nije interesovala raspravljanjem kako narod pije. Ona je videla da je on pocrveneo, i želela je da zna zašto.

- A posle, gde si bio?

- Stiva me je mnogo molio da odemo do Ane Arkadijevne.

Kad to reče, Ljevin pocrvene još više i njegove sumnje: da li je dobro ili rđavo uradio što je išao kod Ane, behu konačno rešene. Sad je znao da to nije trebalo raditi.

Kitine oči naglo se raširiše i sinuše pri pomenu Aninog imena, ali ona se prisili, sakri svo je uzbuđenje, i prevari ga.

- A! - reče samo.

- Ti se valjda nećeš ljutiti što sam išao. Stiva me je molio, a i Doli je to želela nastaviti Ljevin.

- O, ne - reče ona, ali on vide iz njenih očiju prisiljavanje, koje nije obećavalo ništa dobro po njega.

- Ana je vrlo simpatična, vrlo, vrlo za žaljenje, i dobra žena - govorio je pričajući o Ani, o njenom zanimanju, i o onome što je rekla da on kaže svojoj ženi.

- Da, razume se, ona je vrlo za žaljenje - reče Kiti, kad on završi. - Od koga si dobio pismo?

On joj reče i poverovavši njenom mirnom tonu pođe da se svuče.

Kad se vrati zateče Kiti na istoj naslonjači. Kad joj priđe ona pogleda u njega i zajeca.

- Šta je? Šta je? - upita, iako je unapred znao šta je.

- Ti si se zaljubio u onu gadnu ženu, ona te je opčinila. Videla sam po tvojim očima. Da, da! Šta može da iziđe iz toga? U klubu si pio, pio, kockao se, a zatim pošao... kome? Ići ćemo odavde... Ja sutra putujem.

Dugo Ljevin nije mogao da umiri ženu. Naposljetku je umiri, priznavši samo da ga je osećanje sažaljenja pomešano s vinom zbunilo, te se podao lukavom uticaju Aninom, ali da će je odsada izbegavati. Jedno je još iskrenije priznao, a to je, da je živeći tako dugo u Moskvi u samim razgovorima uz jelo i piće, prosto zabrljavio. Provedoše u razgovoru do tri sata po ponoći. U tri sata se najzad toliko izmiriše da su mogli zaspati.

XII

Isprativši goste, Ana ne sede nego poče šetati tamo - amo po sobi. Mada je nesvesno (što je u poslednje vreme činila sa svima mladim ljudima) celo večer preduzimala sve moguće da u Ljevinu izazove ljubav prema sebi; mada je znala da je to postigla, ukoliko je to moguće za jedno večer i kod oženjenog poštenog čoveka; mada joj se on veoma svideo (bez obzira na oštru razliku, u smislu muškarca, između Vronskog i Ljevina, ona, kao žena, videla je u njima dvoma ono najopštije, zbog čega je Kiti zavolela i Vronskog i Ljevina) - ipak, čim je Ljevin izišao iz sobe, ona je prestala da misli o njemu.

Jedna te jedna misao, nametljivo stalna u raznim oblicima, progonila ju je. »Ako ja tako utičem na druge, i na toga oženjenog čoveka koji voli svoju ženu, zašto je on tako hladan prema meni?... ali nije stvar u hladan, on me voli, ja to znam, nego nešto novo nas sada razdvaja. Zašto ga nema celog večera? Poručio je po Stivi da ne može ostaviti Jašvina, mora motriti na njegovu igru. Zar je Jašvin dete? Ali, recimo da je to istina. On nikad ne govori neistinu. Samo, ima u toj istini i nešto drugo. On se raduje slučaju kad može da mi pokaže kako za njega postoje i druge obaveze. Ja to znam, i ja se slažem s tim. Zašto da mi se to dokazuje? On hoće da mi dokaže da njegova ljubav prema meni ne sme smetati njegovoj slobodi. Ali meni nisu potrebni dokazi, meni je potrebna ljubav. On bi trebalo da razume svu težinu mog života ovde, u Moskvi. Zar ja živim? Ja ne živim, ja očekujem rasplet, koji se međutim dalje i dalje oteže. Odgovora još nema! Stiva kaže, on ne može ići Aleksiju Aleksandroviču. A ja ne mogu više pisati pisma. Ništa ja ne mogu učiniti, ništa početi, ništa izmisliti, ja se samo uzdržavam, čekam, izmišljam razne zabave - porodicu Englezovu, pisanje, čitanje, ali sve je to samo obmana, sve je to samo morfijum. Trebalo bi da me požali«, govorila je ona, i osećala da joj suze od žalosti prema samoj sebi udaraju na oči.

Ču nagli trzaj zvonceta - Vronski - brzo izbrisa suze, i ne samo što izbrisa suze, nego sede prema lampi, otvori knjigu, pretvarajući se kao da je mirna. Treba mu pokazati da je nezadovoljna što se nije vratio kad je obećao - samo nezadovoljna; nikako ne pokazati svoj jad, i, što je glavno, sažaljenje prema

samoj sebi. Ona može žaliti sebe, ali on nju, ne. Ana nije htela borbu, korela je njega zato što je hteo da se bori, ali je nehotice i sama ulazila u borbeno stanje.

- Nije ti bilo dosadno? - reče Vronski i priđe joj živahno i veselo. - Kako je strašna strast - kartanje!

- Ne, nije mi bilo dosadno, a odavno sam već i naučila da mi ne bude dosadno. Bili su Stiva i Ljevin.

- Da, želeli su da dođu k tebi. Kako ti se svideo Ljevin? - reče sedajući pored nje.

- Veoma. Tek što su otišli. Šta je učinio Jašvin?

- Dobio sedamnaest hiljada. Zvao sam ga da pođemo. I gotovo već beše pošao. Pa se opet vratio, i sad jednako gubi.

- Pa zašto si onda ostao? - upita ona, odjednom podignuvši oči ka njemu. Izraz njena lica bio je hladan i neprijateljski. - Stivi si rekao da ostaješ da bi odveo Jašvina. A ti si ga ostavio.

Isti izraz hladne gotovosti za borbu pojavi se i na njegovu licu.

- Pre svega, nisam Stivu molio da ti što javlja; drugo, ja nikad ne govorim neistinu. A glavno je, hteo sam da ostanem, i ostao sam - reče mršteći se. - Ana, zašto, zašto to? - reče on posle jednog minuta ćutanja, naginjući se prema njoj, i otkri dlan nadajući se da će ona metnuti u njegovu ruku svoju.

Ona se obradova tome znaku nežnosti. Ali nekakva čudnovata moć zla ne dade joj da se preda onome što ju je privlačilo, kao da joj pogodbe borbe ne dopuštahu da se pokori.

- Razume se, hteo si da ostaneš, i ostao si. Ti radiš sve što hoćeš. Ali zašto mi to kažeš? Zbog čega? - govorila je, padajući sve više i više u vatru. - Zar neko osporava tvoja prava? Hoćeš da imaš pravo, imaj pravo!

Njegova se ruka zatvori, on se odmače, i lice mu dobi još uporniji izraz.

- Za tebe je to stvar jogunstva - reče ona pažljivo pogledavši u njega i našavši odjednom naziv za izraz njegova lica koji ju je tako dražio - da, jogunstva. Za tebe je pitanje: da li ćeš ostati pobedilac nada mnom, a za mene... - Opet joj dođe žao sebe, i ona samo što ne zaplaka. - Kad bi ti znao u čemu je za mene stvar! Kad osetim, kao sada, da se ti neprijateljski, zapravo neprijateljski ponašaš prema meni - kad bi ti znao šta to za mene znači! Kad bi znao kako sam ja blizu nesreće u takvim trenucima, kako se bojim, bojim sebe! - I ona se okrete da skrije jecanje.

- Oko čega sve to, Ana? - reče on užasnuvši se pred izrazom njezina

očajanja, i opet se naže k njoj, uze je za ruku i poče ljubiti. - Zašto sve to? Zar ja tražim zabave van kuće? Zar ja ne izbegavam žensko društvo?

- O, zaista! - reče ona.

- Eto, reci, šta treba da radim, pa da budeš mirna? Ja sam gotov sve da učinim, samo da budeš srećna - govorio je on ganut njenim očajanjem - šta ne bih učinio da te izbavim od jada, kao sad, Ana! - reče.

- Ništa, ništa - reče ona. - Ne znam ni sama: da li je samoća, ili živci... Da ne govorimo o tome. Šta je s trkom, nisi mi pričao? - upita, starajući se da sakrije trijumf pobeđe, koja je ipak bila na njenoj strani.

On zatraži večeru i poče joj pričati sve pojedinosti trka, ali u tonu, u njegovim pogledima koji su bivali sve hladniji, ona vide da joj nije oprostio pobeđu, da se ono jogunstvo, s kojim se ona borila, opet utvrđuje u njemu. Postao je hladniji nego maločas, kao da se pokajao što se pokorio. I setivši se svojih reči, kojima je dobila pobeđu: »Ja sam blizu užasnoj nesreći, i bojim se sebe«, ona razumede da je to oružje opasno, i da se drugi put ne sme upotrebiti. A osećala je da se pored ljubavi, koja ih je vezivala, uspostavio među njima zao duh nekakve borbe, koga ona nije mogla isterati ni iz njegova, a još manje iz svoga srca.

XIII

Nema pogodaba života na koje se čovek ne bi mogao naviknuti, osobito ako vidi da sva njegova okolina živi tako isto. Pre tri meseca, Ljevin ne bi poverovao da bi mogao mirno zaspati pod pogodbama pod kojima se sad nalazio; da bi, živeći bez cilja, besmislenim životom, i koji uz to premaša njegova sredstva, posle pijančenja (drukčije nije mogao da nazove ono što je bilo u klubu), posle neskladnih prijateljskih odnosa prema čoveku u koga je nekada bila zaljubljena njegova žena, a još više posle neskladne posete ženi koja se nije mogla drukčije nazvati nego izgubljenom, i posle svoga ushićenja tom ženom, i ogorčenja svoje žene - da bi pod tim pogodbama mogao zaspati spokojno. Ali, pod uticajem umora, neprospavane noći i popivenog vina, on zaspao čvrsto i mirno.

U pet sati razbudi ga škripa vrata koja su se otvarala. On skoči i obazre se. Kiti ne beše na postelji kraj njega. Ali se iza zaklona videla pokretna svetlost i on ču njene korake.

- Šta je?... Šta je - progovori on sanjivo. - Kiti! Šta je?

- Ništa - reče ona i pojavi se iza zaklona sa svećom u ruci. - Bilo mi je teško - reče smešeći se osobito ljupkim i značajnim osmehom.

- Počelo je, je li počelo? - uplašeno reče on - treba poslati po doktora - i žurno se počeo oblačiti.

- Ne, ne - reče ona smešeći se i zadržavajući ga rukom. - Sigurno nije ništa. Malko mi je bilo teško. Ali sad je prošlo.

I prišavši krevetu, ona ugasi sveću, leže i umiri se. Iako mu beše podozriva tihost njenog kao uzdržanog disanja, a još više izraz osobite nežnosti i uzbuđenja sa kojim mu, izlazeći iza zaklona, reče: »ništa« - njemu se toliko spavalo da je odmah zaspao. Tek docnije se sećao tihosti njenog disanja, i razumeo sve što se događalo u njenoj dragoj i ljupkoj duši onda kad je, ne mičući se, u očekivanju najvećeg događaja u životu žene, ležala pored njega. U sedam časova probudi ga dodir njene ruke po ramenu i tihi šapat. Kao da se u njoj borila žalost što ga budi, i želja da govori s njim.

- Kostja, ne plaši se. Nije ništa. Ali, čini mi se... Treba poslati po Jelisavetu Petrovnu.

Sveću opet zapališe. Ona je sedela na krevetu i držala u ruci pletivo kojim se zanimala poslednjih dana.

- Molim te, ne boj se, nije ništa. Ja se nimalo ne bojim - reče kad spazi njegovo uplašeno lice, i pritisnu njegovu ruku sebi na grudi a zatim i na usne.

On hitro skoči ne osećajući sebe i ne spuštajući s nje očiju, obuče domaću haljinu, i stade neprestano gledajući u nju. Trebalo je poći, ali nije mogao da se odvoji od njenoga pogleda. Da li dosada nije voleo njeno lice, nije poznavao njene izraze, njene poglede? Ali nikada dosada nije je takvu video. Kako se sad sam sebi učini gadan i užasan sećajući se njenog jučerašnjeg ogorčenja, užasan pred njom ovakvom kakva je bila sad! Njeno zažareno lice, okruženo ispod noćne kapice ispalom mekom kosom, sijalo je radošću i odlučnošću.

Premda je u opštem karakteru Kitinom bilo vrlo malo neprirodnosti i izveštačenosti, Ljevin je ipak bio poražen onim što se otkrilo pred njim sad, kad su odjednom svi zastori bili skinuti i sama jezgra duše sijala u njenim očima. U ovoj prostoti i obnaženosti, Kiti, ona Kiti koju je on voleo, još se više isticala. Smešeći se gledala je u njega; ali joj odjednom obrve uzdrhtaše, ona podiže glavu, i prišavši brzo k njemu uze ga za ruku i sva se pripi uza nj obasipajući ga vrelin svojim disanjem. Ona se mučila i kao da mu se žalila na svoje muke. U prvom trenutku, po navici, njemu se učini da je on kriv. Ali u njenom pogledu beše nežnosti koja je govorila da ga ona ne samo ne krivi, već ga voli za ove muke. »Ako nisam ja, pa ko je kriv za to?« nehotice pomisli on, tražeći vinovnika tih muka, da ga kazni, ali vinovnika nije bilo. Ona se mučila, žalila, i trijumfovala tim mukama, i radovala im se, i volela ih. On je video da se u njenoj duši svršava nešto prekrasno, ali šta, nije mogao da razume. To je bilo iznad njegovoga shvatanja.

- Ja sam poslala po mamu. A ti idi brže po Jelisavetu Petrovnu... Kostja!... Nije ništa, prošlo je.

Ona ode od njega i zazvoni.

- Hajde, idi sad. Paša dolazi. Nije mi ništa.

I Ljevin s divljenjem spazi kako ona uze pletivo koje je noćas donela, i opet poče da plete.

U onaj mah kad je Ljevin izlazio na jedna vrata, ču kako devojk ulazi na druga. Zastade kraj vrata i ču kako Kiti izdaje potrebna naređenja devojk, i

sama poče s njom pomicati krevet.

On se obuče, i dok su prezali konje i čekali kočijaša, utrča opet u sobu za spavanje, ali ne na prstima već na krilima, kako mu se činilo. Dve devojke brižljivo su premeštale nešto u sobi za spavanje. Kiti je hodala i plela, brzo nabađivala petlje, i naređivala.

- Ja idem odmah po doktora. Po Jelisavetu Petrovnu otišli su, ali ću i ja još svratiti... Je li potrebno što? Da, a Doli? - Ona pogleda u njega, očevidno ne slušajući što je govorio.

- Da, da. Idi - ubrzano reče ona mršteći se i odmahivajući rukom prema njemu.

Već je izlazio u salon, kad se odjednom razleže žalostan i odmah stišan jauh iz sobe za spavanje. On zastade, i dugo nije mogao da se razabere.

»Da, to je ona«, reče u sebi, uhvati se za glavu i strča dole.

- Gospode, smiluj se!... Oprosti i pomози! - ponavljao je on reči koje mu nekako odjednom i neočekivano dođoše na usta. On, nevernik, ne ponavljaše te reči samo ustima. Sad, ovoga trenutka, znao je da mu ne samo sve njegove sumnje, nego i ona nemogućnost da razumom veruje, koju je poznao u sebi, da mu nimalo ne smetaju da se obraća bogu. Sve je to sad kao prah sletelo s njegove duše. Kome se mogao obratiti, ako ne onome u čijim je rukama osećao i sebe, i svoju dušu, i svoju ljubav?

Konj još ne beše spreman, ali osećajući u sebi osobiti napor i fizičke snage i pažnje prema onome što je trebalo raditi, i da ne bi izgubio nijednoga minuta, on, ne sačekavši konja, pođe pešice i naredi Kuzmi da ga stigne.

Na uglu sreće noćnog kočijaša koji je brzo terao. U malim saonicama, u kadifenoj bundna i povezana maramom, sedela je Jelisaveta Petrovna. »Hvala bogu, hvala bogu!« progovori on, s ushićenjem poznavši njeno malo plavo lice koje je sad imalo osobito ozbiljan, štaviše strog izraz. Ne naredivši kočijašu da stane, on potrča natrag naporedo s njom.

- Dva sata? Ne više? - upita ona. - Zastaćete Petra Dmitriča, samo nemojte da ga žurite. A uzmite i opijuma u apoteci.

- Vi mislite da može proći srećno? Gospode, smiluj se i pomози! - progovori Ljevin, spazivši svoga konja gde izlazi iz kapije. On uskoči u saonice, sede pored Kuzme i naredi da vozi doktoru.

XIV

Doktor još ne beše ustao, i sluga reče da je »dockan legao, i nije rekao da ga bude, ali će skoro ustati«. Sluga je čistio staklo od lampe i činio se kao da je vrlo zauzet time. Ova pažnja slugina prema staklima i ravnodušnost prema onome što se u Ljevinu zbivalo, začudi ga u prvi mah, ali pribravši se, on shvati da niko ne zna i nije dužan da zna šta on oseća, i da utoliko pre treba biti spokojan, razložen i odlučan, da bi se probio taj zid ravnodušnosti i dostigla svrha. »Ne žuriti se i ništa ne propuštati«, govorio je Ljevin u sebi osećajući sve veći i veći mah fizičke snage i pažnje prema onome što je trebalo da se uradi.

Saznavši da doktor još nije ustao, Ljevin se zaustavi na jednom od mnogih planova koji mu u glavi nicahu: Kuzma da ide s ceduljicom drugome doktoru, a on sam da ide u apoteku po opijum, a ako doktor do njegovog povratka još ne bude ustao, onda da potplati slugu, ili, ako ovaj ne pristane, da nasilno probudi doktora ma po koju cenu.

U apoteci, mršavi pomoćnik, sa istom ravnodušnošću sa kakvom je sluga čistio staklo, zalepljivaše oblatnom praškove za kočijaša koji je tu čekao, i ne htede da da opijum. Starajući se da ne žuri i da se ne žesti, spomenuvši imena doktora i babice i objasnivši zašto je potreban opijum, Ljevin ga počeo ubeđivati. Pomoćnik upita na nemačkom za savet, da li da mu izda, i dobivši otud iza pregrade pristanak, dohvati staklo i levak, lagano nasu iz velikog u malo, nalepi etiketu, zapečati, bez obzira na Ljevinove molbe da to ne radi, i htede još i da uvije u hartiju. To Ljevin već nije mogao da izdrži, odlučno istrže iz njegovih ruku staklence i pojuri na velika staklena vrata. Doktor još ne beše ustao, a sluga, koji sad prostiraše ćilim, ne htede da ga budi. Ljevin polako izvadi banknotu od deset rubalja i, lagano izgovarajući reči, ali i ne gubeći vremena, pruži mu je, i objasni da je Petar Dmitrič (kako se veliki i znatan činjaše Ljevinu ranije tako neznatni Petar Dmitrič) obećao u svako doba da dođe, i da se zacemento neće naljutiti, i da ga prema tome može odmah buditi.

Sluga pristade, pođe gore i ponudi Ljevina u salon.

Ljevin je s one strane vrata čuo kako doktor kašlje, ide, umiva se i nešto govori. Prođe tri minuta; Ljevinu se činilo da je prošlo više od jednog sata. Više nije mogao da čeka.

- Petre Dmitriču, Petre Dmitriču! - molećivim glasom progovori Ljevin kroz otvorena vrata. - Tako vam boga, oprostite. Primitite me tako kako ste. Ima već više od dva sata.

- Sad, sad! - odgovori glas; Ljevin sa izbezumljenošću ču da doktor to govori smešeći se.

- Na jedan minut samo.

- Odmah.

Prošlo je još dva minuta dok je doktor obuo cipele i još dva minuta dok se doktor obukao i očešljao.

- Petre Dmitriču - počeo opet žalosnim glasom Ljevin, ali u taj čas doktor izađe, obučen i očešljan. »Ovi su ljudi bez savesti - pomisli Ljevin. - Češljaju se dok mi propadamo«.

- Dobro jutro! - pružajući mu ruku i čisto dražeći ga svojom mirnoćom, reče mu doktor. - Ne žurite se. Dakle?

Starajući se da bude što iscrpniji, Ljevin počeo kazivati sve nepotrebne pojedinosti o ženinom stanju, neprestano prekidajući pričanje molbama da doktor odmah pođe s njim.

- Ne žurite! Vi to ne znate, ja sigurno nisam potreban, ali obećao sam, i evo idem. Nema tu nikakve hitnije. Sedite, molim, je li po volji kafa?

Ljevin ga pogleda upitnim pogledom: da li doktor ne zbija šalu s njim? Ali doktor nije ni mislio da se šali.

- Znam, znam - reče doktor smešeći se - i ja imam porodicu; mi muževi, u tim trenucima, prosto smo bedni. Imam jednu pacijentkinju čiji muž u takvim prilikama uvek pobegne u konjušnicu.

- A kako mislite, Petre Dmitriču? Mislite li da može proći srećno?

- Svi su izgledi za srećan ishod.

- Vi ćete dakle odmah doći? - reče Ljevin, pakosno gledajući u slugu koji je nosio kafu.

- Kroz jedan sat.

- Ne, tako vam boga!

- Pustite bar da kafu popijem.

Doktor uze kafu. Obojica počutaše.

- Turke baš žestoko biju. Jeste li čitali jučerašnji telegram? - reče doktor žvaćući zemičku.

- Ne, ja ne mogu! -reče Ljevin skočivši. - Dakle, hoćete li doći kroz četvrt sata?

- Kroz pola sata.

- Na časnu reč?

Ljevin stiže kući kad i kneginja, i zajedno priđoše vratima od sobe za spavanje. Kneginjine oči behu pune suza, a ruke joj drhtahu. Kad spazi Ljevina, ona ga zagrl i zaplaka.

- Kako je, draga Jelisaveta Petrovna? - zapita kneginja hvatajući za ruku babicu, koja im iziđe u susret sjajna i zabrinuta lica.

-Ide dobro - reče ona - naterajte je da legne. Biće lakše.

Od onog trenutka kad se probudio, i razumeo u čemu je stvar, Ljevin se pripremao da neće razmišljati, neće ništa predviđati, pod bravu će staviti sve misli i osećanja, čvrsto, neće uzbuđivati ženu, naprotiv, umirivati je i sam podržavati njenu hrabrost, pretrpeti sve što mu predstoji. Ne dopuštajući sebi da misli o tome šta će biti, i čime će se svršiti, a sudeći prema raspitivanju koliko to obično traje, Ljevin se u svojoj uobrazilji spremao da trpi, i da srce drži u rukama pet časova, i to mu je izgledalo moguće. Ali kad se vratio od doktora, i video opet njene bolove, on češće i češće ponavljao: »Gospode, oprosti i pomoz i«, počeo uzdisati i podizati glavu gore. I oseti strah da neće moći izdržati, da će se zaplakati, ili pobeći: tako mu je teško bilo. A protekao je samo jedan čas.

Posle toga časa protekao je još jedan čas; pa dva, tri, svih pet, koje je on odredio bio sebi kao krajnji rok trpljenja, a položaj je bio sve jedan isti. I on je i dalje trpeo, jer nije imao šta drugo da radi osim da trpi, svakog minuta misleći da je došao do poslednje granice trpljenja, i da će mu srce toga časa pući od saučešća.

Pa su i dalje prolazili minuti, časovi i časovi, a njegova patnja i užas rasli su, i bujali sve više.

Sve obične pogodbe života, bez kojih se ništa ne može zamisliti, nisu više postojale za Ljevina. On je izgubio svest o vremenu. Čas su mu minuti - oni minuti kad ga je ona zvala k sebi, i kad je držao njenu oznojenu ruku koja ga je čas stezala neobično snažno, čas odgurivala od sebe - minuti izgledali kao časovi; čas mu časovi izgledahu kao minuti. Začudi se kada ga Jelisaveta Petrovna zamoli da zapali sveću iza zaklona, i kad saznade da je već pet časova po podne. A da su mu rekli da je sad tek deset časova pre podne, to bi

ga isto tako malo začudilo. Gde je on sam bio u to vreme, isto je tako malo znao, kao i kad je šta bilo. Video je njeno zamoreno lice koje se čas dvoumilo i mučilo se, čas se osmehivalo i njega umirivalo. Video je kneginju, crvenu, usplahirenu, sa opuštenim kovrdžicama sede kose i očima punim suza koje je s mukom gutala grizući usne; video je Doli, i doktora koji je pušio debele cigare, i Jelisavetu Petrovnu sa čvrstim, odlučnim i umirujućim licem, i staroga kneza koji je natmurena lica šetao po salonu. Ali kako su svi oni dolazili i odlazili, gde su bili, on nije znao. Kneginja je bila sad sa doktorom u sobi za spavanje, sad u kabinetu, gde se obreo postavljen sto; sad opet nije bila to ona, nego Doli. Zatim se Ljevin sećao da su ga nekud slali. Jedanput ga poslaše da prenese sto i divan. On to izvrši vrlo usrdno, misleći da je to za Kiti potrebno, i tek docnije doznade da je to sebi spremao prenoćište. Zatim ga poslaše doktoru u kabinet da upita nešto. Doktor odgovori na pitanje, a zatim pređe na nepravilnosti u opštini. Zatim su ga poslali u kneginjinu sobu za spavanje da donese ikonu u srebrnom i pozlaćenom okovu; peo se sa starom sobaricom kneginjinom da dohvati ikonu, i razbio kandilo; kneginjina sobarica ga je umirivala i za ženu i za kandilo; doneo je ikonu i postavio je kraj uzglavlja Kitinog, brižljivo je zatutnuvši ispod jastuka. Ali gde je, kad, i zašto sve to bilo, on nije znao. Takođe nije razumevao zašto ga je kneginja uzimala za ruku i žalosno ga gledajući molila ga da se umiri; zašto ga je Doli savetovala da jede, i odvodila ga iz sobe; čak je i doktor ozbiljno i ežaljivo gledao u njega i predlagao mu da uzme kapljice.

Ljevin je znao i osećao toliko, da je to što se događalo slično onome što se dogodilo pre godinu dana, u gostionici gubernijske varoši, na samrtnom odru brata Nikolaja. Ali ono je bila žalost - a ovo radost. Ali i ona žalost i ova radost podjednako su izvan običnih pogodbi života; u ovom običnom životu one su kao neki otvori kroz koje se pokazuje nešto više. Podjednako teško i mučno nastupalo je u oba slučaja ono što se događa, i, podjednako nerazumljivo, pri sagledanju onoga višega, uzletala je duša na visinu kakvu ranije nije poimala, i kuda razum nije mogao za njom.

»Gospode, oprosti i pomози«, ponavljao je Ljevin neprestano u sebi, zaboravljajući na dugu, i kako mu se činilo potpunu otuđenost od boga, osećajući da se obraća bogu s poverenjem i prosto, kao u doba detinjstva i prve mladosti.

Za sve to vreme u njemu su bila dva razdvojena raspoloženja. Jedno - van njegova prisustva, s doktorom, koji je pušio debele cigare jednu za drugom, i tulio ih o ivicu pune pepeljare; s Doli i s knezom, gde se razgovor vodio o ručku, o politici, o bolesti Marije Petrovne - i gde bi Ljevin odjednom, za časak, potpuno zaboravljao ono što se dešavalo, i osećao se kao probuđen; i

drugo - u njenom prisustvu kraj njenog uzglavlja, gde je srce htelo da prsne od bola, ali nije prslo, i gde se on neprestano molio bogu. I svaki put kad bi ga iz trenutka zaborava izvodio krik koji je dopirao iz sobe za spavanje, on bi podlegao istoj čudnovatoj zabludi koja ga prvih minuta obuzimaše; čim bi čuo krik, skakao je, trčao da se izvini, sećao se usput da on nije kriv, i hteo je da je zaštititi i da joj pomogne. Ali gledajući u nju video bi opet da se ne može pomoći, i obuzet užasom govorio bi: »Gospode, oprosti i pomози«. I što je dalje vreme odmicalo, to se više pojačavala oba raspoloženja: potpuno zaboravljajući Kiti, postajao je van njenog prisustva mirniji; ali je utoliko mučnije postajalo i njeno stradanje, i osećanje nemoći pred njim. Ljevin je skakao, želeo da nekud pobegne, a žurio samo k njoj.

Ponekad, dok ga je ona svaki čas pozivala, osuđivao ju je. Ali pogledavši u njeno ponizno, nasmejano lice, i čuvši reči: »Ja te mučim«, on je krivio boga; a setivši se boga, molio mu se da oprosti i da se smiluje.

XV

Ljevin nije znao da li je dockan ili je rano. Sveće su dogorevale. Doli uđe u kabinet i ponudi doktora da legne. Ljevin je sedeo, slušao doktorove reči o šarlatanu magnetizeru, i gledao u pepeo njegove cigare. Naišao je čas odmora, i Ljevin se zaboravi. Potpuno zaboravi na ono što se događa. Slušao je doktorove priče i razumevao ih. Odjednom se razleže vrisak koji se ni sa čim ne bi mogao sravniti. Vrisak je bio tako strašan da Ljevin i ne skoči, nego, ne dišući, uplašeno i upitno pogleda u doktora. Doktor naže glavu u stranu, osluškivaše, i osmehnu se u znak odobravanja. Sve je bilo tako neobično da već ništa nije iznenađivalo Ljevina. »Sigurno tako treba«, pomisli on i ostade sedeći. Čiji je taj vrisak? On skoči, utrča na prstima u spavaću sobu, pa obiđe Jelisavetu Petrovnu i kneginju, i stade na svoje mesto kraj uzglavlja. Vrisak se stišao, ali se nešto promenilo. Šta - Ljevin nije video i nije razumeo, a nije ni hteo da vidi i da razume. Ali je ipak video po licu Jelisavete Petrovne: lice Jelisavete Petrovne bilo je strogo i blede, sve isto odlučno, mada su joj vilice pomalo drhtale, a oči bile netremice upravljene u Kiti. Zažareno, izmučeno lice Kitino, sa prilepljenim pramenom kose uz oznojeno lice, beše okrenuto njemu i tražalo njegov pogled. Podignute njene ruke tražile su njegove ruke. Dohvativši oznojenim rukama njegove hladne ruke ona ih stade pritiskivati uz svoje lice.

- Ne idi, ne idi! Ja se ne bojim, ne bojim se! - brzo je govorila ona. - Mama, uzmite minduše. Smetaju mi. Ti se ne bojiš? Skoro će, skoro, Jelisaveta Petrovna...

Govorila je brzo, brzo, i htela da se osmehne. Ali joj se lice odjednom iznakazi, i ona odgurnu muža od sebe.

- Ovo je užasno! Ja ću umreti, umreću! Idi, idi! - povika, i opet se začu onaj vrisak koji se ni sa čim ne bi mogao sravniti.

Ljevin se uhvati za glavu i istrča iz sobe.

- Ništa, ništa, sve je dobro! - reče za njim Doli.

Svejedno šta mu govore, Ljevin zna da je sve propalo. Prislonivši glavu uz

dovratak, on je stajao u susednoj sobi i čuo nečiji, dotle nečuveni pisak, urlik, i znao je da to više ono što je pređe bilo Kiti. Dete već odavno ne želi. On sad mrzi to dete. Štaviše, nije sad više želeo ni njezin život, želeo je samo da prestanu te užasne patnje.

- Doktore! Šta je to? Šta je to? Bože moj! - reče on hvatajući za ruku doktora, koji uđe.

- Svršava se - reče doktor. I lice doktorovo beše tako ozbiljno dok je to govorio, da je Ljevin reč svršava shvatno u smislu - umire.

Kao van sebe utrča u sobu za spavanje. Prvo što spazi beše lice Jelisavete Petrovne. Bilo je još ozbiljnije i natmurenije. Kitinog lica ne beše, Na onom mestu gde je ono pre bilo, beše sad nešto strašno i po izgledu napregnutosti i po zvuku koji je otuda dolazio, On prisloni glavu uz drvo kreveta, i osećашe da mu se srce cepa. Užasni krici nisu prestajali, postajahu sve užasniji, i kad do stigoše poslednju granicu užasa, odjednom se stišашe. Ljevin nije verovao svome sluhu, ali sumnjati se nije moglo, krici su se stišali, i čula se samo tiha užurbanost, šuštanje i ubrzana disanja, i njen isprekidan, živ, nežan i srećan glas tiho izgovori: »Svršeno«.

Ljevin podiže glavu. Kiti, nemoćno opustivši ruke na pokrivač, neobično lepa i tiha, nemo je gledala u njega, i htela je, ali nije mogla da se osmehne.

Odjednom, u magnovenju, Ljevin se oseti prenesen iz tajanstvenog i užasnog sveta u kojem je živeo poslednja dvadeset i dva sata, u predašnji obični svet, ali koji je sada sijao novom svetlošću sreće, takvom, kakvu nije mogao izdržati. Zategnute strune prsnuše. Jecanje, i radosne suze koje on nije predviđao, nabužашe u njemu sa silinom, njišući celo njegovo telo, i dugo mu ne dadoše progovoriti.

Pao je na kolena pred posteljom, držao ispred usana ženinu ruku i ljubio je; i ta ruka odgovarala je na njegove poljupce slabim pokretima prstiju. Međutim tamo, u donjem delu postelje, u veštim rukama Jelisavete Petrovne, kao plamičak nad svećnjakom, lelujaо se život čovečjeg bića, koga nikad dosada nije bilo, a koje će kao i druga bića, sa istim pravom, sa istom važnošću za sebe, živeti i rađati sebi slične.

- Živo! Živo! I još dečko! Ne brinite se! - ču Ljevin glas Jelisavete Petrovne koja pljeskaše drhtavom rukom po detinjim leđima.

- Mama, je li istina? - reče glas Kitin.

Samo jecanje kneginjino beše joj odgovor.

I usred ćutanja, kao nesumnjivi odgovor na materino pitanje, začu se glas sasvim drukčiji od ostalih glasova koji su uzdržljivo govorili u sobi. To je bio

smeli, drski, bezobrazni krik novog čovečjeg bića koje se pojavi neznano otkud.

Da su pre toga rekli Ljevinu da je Kiti umrla, da je on umro zajedno s njom, da su im deca anđeli, i da je bog tu pred njima - on se ničemu ne bi začudio; ali sada, vrativši se u svet stvarnosti, činio je velike napore da shvati da je ona živa i zdrava, i da je biće koje tako očajnički dreči njegov sin. Kiti je živa, muke su prošle. A on neiskazano srećan. To je sad shvatio i zbog toga je bio potpuno srećan. Ali dete? Otkuda, zašto, ko je ono?... Ljevin nikako nije mogao da se navikne na tu misao. To mu se činilo kao nešto izlišno, kao neki suvišak, na koji dugo nije mogao da se navikne.

XVI

Okolo deset časova sedeli su kod Ljevina stari knez, Sergije Ivanovič i Stepan Arkadijevič; posle razgovora o porodilji, razgovarahu i o drugim predmetima. Ljevin je slušao, ali sećajući se nehotice prošlosti pri tim razgovorima, onoga što je bilo do današnjega jutra, sećao se i sebe, kakav je bio juče, pre ovoga. Kao da je sto godina prošlo otada. Osećao se na nekoj nedostižnoj visini, s koje se brižljivo spuštao, da ne bi uvredio one s kojima je razgovarao. On je razgovarao, ali neprestano mislio o ženi, o pojedinostima njenoga sadašnjega stanja, i o sinu, starajući se da se navikne na misao o njegovom postojanju. Sav ženski svet, koji posle njegove ženidbe dobi za njega nov, nepoznati mu dotle značaj, uzdiže se sad u njegovom mišljenju tako visoko, da nije mogao uobraziljom da ga obuhvati. Slušao je razgovor o jučerašnjem ručku u klubu, a mislio je: »Šta li sada radi Kiti, da li je zaspala? Kako je? Šta misli? Plače li sin Dmitrije?« I usred razgovora, usred fraze, tek skoči i izađe iz sobe.

- Javi mi po nekom može li se k njoj - reče knez.

- Dobro, odmah - odgovori Ljevin, i ne zastajući pođe k ženi.

Kiti je bila budna i tiho razgovarala sa materom praveći planove o krštenju.

Nameštena, očešljana, u elegantnoj kapici sa nečim plavim, izvadila je ruke i metnula ih povrh pokrivača; ležala je na leđima, i srevši muža pogledom, privlačila ga je pogledom k sebi. Njezin pogled, i inače svetao, postajao je još svetliji ukoliko joj se on više primicao. Na njenom licu stajaše ona ista promena od zemaljskog ka vanzemaljskom, koja se pokazuje i na licima pokojnika; ali tamo je oproštaj, a ovde susret. Uzbuđenje, slično onome koje je osećao u trenucima porođaja, opet se približi njegovom srcu. Ona uze njegovu ruku i upita ga je li spavao. On nije mogao da odgovori, i okrete se u stranu ubeđen u svoju slabost.

- A ja sam sve zaboravila, Kostja! - reče mu ona. - Sad mi je tako dobro.

Ona je gledala u njega, ali joj se izraz odjednom promeni.

- Dajte mi ga - reče, čuvši pisku detinju. - Dajte ga, Jelisaveta Petrovna, hoće i on da ga vidi.

- Hajde, neka ga tata vidi - reče Jelisaveta Petrovna podižući i prinoseći nešto crveno, čudnovato i ustreptalo. - Čekajte, prvo ćemo da se udesimo - i Jelisaveta Petrovna metnu to ustreptalo i crveno na krevet, poče razvijati i povijati dete, podižući ga jednim prstom, okrećući ga i posipljući nečim.

Gledajući u ovo sićušno i žalosno biće, Ljevin je činio uzaludne napore da u svojoj duši nađe kakve bilo znake očinskog osećanja prema njemu. Osećao je prema njemu samo gadljivost. Ali kad ga razgolitiše, i kad mrdnuše tanke-tanke ručice, i nožice, s prstima pa čak i s palcem različitim od drugih prstiju, i kad vide kako Jelisaveta Petrovna, kao meke opružice, pritisnu te ručice skrivajući ih u platnenu odeću, njega obuže takvo žaljenje prema tom biću, i takav strah da ga ona ne povredi, da je uhvati za ruku.

Jelisaveta Petrovna se nasmeja.

- Ne bojte se, ne bojte se!

Kad je dete bilo prepovijeno i pretvoreno u čvrstu lutkicu, Jelisaveta Petrovna ga prebaci, čisto ponoseći se svojim radom, i skloni se, da bi Ljevin mogao videti sina u svoj njegovoj lepoti.

Kiti nije skidala očiju s deteta, ukosila glavu i jednako gledala tamo. - Dajte, dajte ga! - reče, i čak se podiže.

- E, Katarina Aleksandrovna, ne smete se tako kretati! Čekajte, ja ću vam ga dati. Evo, da vidi tata kakav sam junak.

I Jelisaveta Petrovna podiže i prinese Ljevinu na jednoj ruci (prstima druge ruke samo je podupirala potiljak koji se njihao) neobično crveno biće koje se pokretalo i skrivalo glavu iza ivica od pelenice. Ali tu je bio nos, ukošene oči, i usta koja su mljaskala.

- Divno dete! - reče Jelisaveta Petrovna.

Ljevin jetko uzdahnu. To divno dete ulivalo mu je samo osećanje gadljivosti i žaljenja. To nije bilo ono osećanje koje je on očekivao.

Ljevin se okrete u stranu, dokle Jelisaveta Petrovna nameštaše dete uz nenaviknutu dojku.

Odjednom ga smeh prinudi da se okrene. To se Kiti nasmeja. Dete nađe dojku i poče da sisa.

- E, dosta je, dosta! - govorila je Jelisaveta Petrovna, ali ga Kiti ne puštaše. Ono zaspao na njenim rukama.

- Pogledaj ga sad - reče Kiti okrećući mu dete tako da ga može videti.

Staračko lice odjednom se još više namršti i dete kihnu.

Smešeći se i jedva zadržavajući suze od miline, Ljevin poljubi ženu i izađe iz tamne sobe.

Ono što je osećao prema tom malenom biću bilo je ne ono što je očekivao. Ničega veseloga i radosnoga ne beše u tom osećanju; naprotiv, nov neki i mučan strah. To je bila svest o novoj oblasti gde mu se može naneti rana. I ta svest je u prvo vreme bila tako mučna, strah da ovo nemoćno biće ne postrada, bio je tako silan, da se zbog njega nije moglo primetiti čudnovato osećanje besmislene radosti, i, štaviše, ponosa, koje Ljevin oseti kad dete kihnu.

XVII

Stvari Stepana Arkadijeviča stajale su rđavo.

Novac za dve trećine šume bio je već potrošen i, uz odbitak deset procenata, Stepan Arkadijevič beše izuzeo od kupca gotovo i celu poslednju trećinu unapred. Kupac ne htede više ništa da isplaćuje, tim pre što Darja Aleksandrovna, te zime, otvoreno izjavi pravo na svoju imovinu, i odbi da potpiše ugovor o prijemu novca za poslednju trećinu šume. Plata Stepana Arkadijeviča išla je cela na domaće troškove i na isplatu sitnih neodložnih podužica. Novac beše potpuno presušio.

To je bilo neprijatno, nezgodno i nije se moglo tako ostaviti, po mišljenju Stepana Arkadijeviča. Uzrok svemu tome, po njegovom shvatanju, bio je u tome što je primao odveć malu platu. Mesto koje je zauzimao bilo je dobro pre pet godina, ali sad ne više. Petrov, kao direktor banke, primao je dvanaest hiljada; Sventicki, kao član osiguravajućeg društva, sedamnaest hiljada; Mićin, osnivalac banke, primao je pedeset hiljada. »Ja sam, očigledno, zaspao i mene su zaboravili«, mislio je u sebi Stepan Arkadijevč. I poče da osluškuje, da merka, i pri kraju zime baci oko na jedno vrlo dobro mesto, i započe juriš na njega prvo iz Moskve, preko tetaka, ujaka i prijatelja, a zatim, kad je stvar sazrela, krenu u proleće sam u Petrograd. To je bilo jedno od onih mesta kojih, u svim razmerama, počevši od hiljadu pa do pedeset hiljada godišnje plate, beše sad više nego što ih je ranije bilo, jedno od toplih, mitom bogatih mesta; to je bilo mesto člana komisije Sjedinjene agencije za kredit i zajam južnih železnica i bankovnih ustanova.

To mesto, kao i sva slična mesta, iziskivalo je tako ogromno znanje i rad da bi ih teško bilo sjediniti u jednom čoveku. A kako nema čoveka koji bi sva ta svojstva sjedinjavao u sebi, onda je ipak bolje da to mesto zauzme pošten, negoli nepošten čovek. A Stepan Arkadijevič bio je ne samo čovek pošten (bez naglaska), nego je bio pošten čovek (sa naglaskom), u onom naročitom smislu koji u Moskvi ima ova reč kad se govori: pošten radnik, pošten književnik, pošten časopis, poštena ustanova, pošten pravac, i koji označava ne samo to da čovek ili ustanova nisu nepošteni, nego i to da su sposobni da

u zgodnom slučaju bocnu vladu. Stepan Arkadijevič kretao se u Moskvi u onim krugovima u kojima je bila uobičajena ta reč, smatrao se tamo kao pošten čovek, i prema tome imao više nego drugi pravo na ono mesto.

To mesto je donosilo godišnje od sedam do deset hiljada, a Oblonski ga je mogao zauzeti ne napuštajući svoju državnu službu. Mesto je zavisilo od dva ministra, od jedne dame, i dvojice Jevreja, i sve te ljude, iako su već bili pripremljeni, trebalo je ipak da Stepan Arkadijevič poseti u Petrogradu. Osim toga, Stepan Arkadijevič je obećao sestri Ani da će svim silama raditi da dobije od Karenjina odlučan odgovor o razvodu. Izmoli dakle od Darje Aleksandrovne pedeset rubalja, i otputova u Petrograd.

Sedeći u Karenjinovu kabinetu i slušajući njegov prikaz o uzrocima rđavog stanja ruskih finansija, Stepan Arkadijevič očekivao je trenutak kad će on svršiti, pa da otpočne razgovor o svojoj stvari i o Ani.

- Jest, to je vrlo tačno - reče, kad Aleksije Aleksandrovič skide *pince* - *nez*, bez čega nije mogao čitati, i upitno pogleda u bivšeg šuraka - to je vrlo tačno u pojedinostima, ali, ipak, princip našeg vremena je - sloboda.

- Da, ali ja ističem drugi princip, koji obuhvata princip slobode - reče Aleksije Aleksandrovič, naglašavajući reč »obuhvata« i opet mećući *pince* - *nez* da ponovo pročitava slušaocu mesto gde je tačno to bilo rečeno.

I prelistavši lepo napisan rukopis sa velikim prazninama sa strane, Aleksije Aleksandrovič ponova pročitava ono ubedljivo mesto.

- Ja neću protekcionaški sistem - ne zbog koristi privatnih ljudi, već radi opšteg dobra, podjednakog dobra i za više i za niže klase - govorio je on gledajući preko *pince* - *nez* u Oblonskog. - Ali oni to ne mogu da razumeju, oni su zauzeti samo ličnim interesima i zanose se frazama.

Stepan Arkadijevič je znao: kad Karenjin počne govoriti o onome šta rade i misle oni, oni koji neće da usvoje njegove projekte, i koji su uzrok svega zla u Rusiji, da je tada već blizu kraj, i stoga se rado odreče principa slobode, i potpuno se složi s Karenjinom. Aleksije Aleksandrovič ućuta, zamišljeno prelistavajući svoj rukopis.

- Ah, zbilja - reče Stepan Arkadijevič - hteo sam da te zamolim da u zgodnom slučaju, kad se vidiš s Pomorskim, kažeš mu koju reč o tome kako bih ja veoma želeo da zauzmem novootvoreno mesto člana komisije Sjedinjene agencije za kredit i zajam južnih železnica. - Stepan Arkadijevič beše već navikao na naziv ovoga mesta, tako bliskog njegovom srcu, da ga je, ne grešeći, brzo izgovarao.

Aleksije Aleksandrovič upita u čemu se sastojao rad te nove komisije, i

zamisli se. Premišljao je da li u radu te komisije nema nečega protivnog njegovim projektima. Ali kako je rad ove nove ustanove bio vrlo složen, i njegovi projekti obuhvatali vrlo veliku oblast, nije mogao u brzini da dovede u sklad to dvoje, i skidajući pince-nez reče:

- Bez sumnje, mogu mu reći; ali zašto ti upravo želiš da zauzmeš to mesto?

- Plata je dobra, do devet hiljada, a moja sredstva...

- Devet hiljada - ponovi Aleksije Aleksandrovič i namršti se. Velika cifra ove plate podseti ga da je, s te strane nameravana delatnost Stepana Arkadijeviča protivna glavnom smislu njegovih projekata, koji su uvek naginjali štednji.

- Ja nalazim, a napisao sam i referat o tome, da su u naše vreme te ogromne plate znaci lažne ekonomske *assiette*^[275] našeg upravljanja.

- A kako bi bilo po tvome? - reče Stepan Arkadijevič. - Recimo, direktor banke prima deset hiljada, i on zaslužuje toliko. Ili, inženjer prima dvadeset hiljada. Životan posao, ima i da radi! Zar ne?

- Ja mislim da je plata plaćanje za robu, a roba mora da podleži zakonu tražnje i ponude. Ako pak određivanje plate odstupa od toga zakona, kao, na primer, kad vidim da izlaze sa fakulteta dva inženjera sa podjednakim znanjem i sposobnostima, a jedan prima četrdeset hiljada, a drugi se zadovoljava i sa dve hiljade; ili, kad za direktore banaka postavljaju, sa ogromnim platama, pravnike, i husare koji nemaju nikakve osobite specijalne spreme - ja tada zaključujem da plata nije određena po zakonu tražnje i ponude, već po pristrasnosti. I tu postoji zloupotreba, ozbiljna sama po sebi, i koja se štetno ogleda na državnim poslovima. Ja mislim...

Stepan Arkadijevič pohita da prekine zeta.

- Da, ali priznaćeš da se otvara nova, nesumnjivo korisna ustanova. Uzmi kako hoćeš, ima tu životno delo da se radi. A osobito im je stalo da se posao radi pošteno - reče Stepan Arkadijevič s naglaskom.

Ali moskovski smisao poštenog bio je nepojmljiv Aleksiju Aleksandroviču.

- Poštenje je samo negativna osobina - reče on.

- Ipak ćeš mi učiniti veliku uslugu - reče Stepan Arkadijevič - ako kažeš koju reč Pomorskome. Onako uzgred...

- Stvar ta zavisi, čini mi se, više od Bolgarinova - reče Aleksije Aleksandrovič.

- Bolgarinov od svoje strane potpuno pristaje - reče Stepan Arkadijevič crveneći.

Stepan Arkadijevič crveneo je pri pomenu Bolgarinova zato što mu je poseta, koju je tog jutra učinio Jevrejinu Bolgarinovu, ostavila neprijatnu uspomenu.

Stepan Arkadijevič je pouzdano znao da je posao koji on želi da preuzme, nov, životan, i častan posao; ali jutros, kad ga je Bolgarinov, očigledno navalice, ostavio da čeka dva sata u čekaonici sa ostalim moliocima, bilo mu je neprijatno.

Da li mu je bilo neprijatno to što on, potomak Rurika, knez Oblonski, čeka dva sata u Jevrejinovoj čekaonici; ili to što prvi put u životu ne ide za primerom predaka, da služi vladu, već izlazi na novo poprište - tek mu je bilo neprijatno. Za ta dva sata čekanja kod Bolgarinova, Stepan Arkadijevič, veselo hodajući po čekaonici, gladeći zaliske, stupajući u razgovor s drugim moliocima, smišljajući kalambur koji će reći o tome kako je čekao kod Jevrejina - brižljivo je krio i od drugih i od samoga sebe pravo svoje osećanje.

Stvarno, njemu je za sve to vreme bilo neprijatno i krivo, a nije znao zašto. Da li zato što kalambur nije valjao: »posao je stojao do Žida, i ja dožidalsa«^[276], ili zbog nečeg drugog. Kad ga je najzad Bolgarinov sa izvanrednom učtivošću primio, očigledno trijumfujući nad njegovim uniženjem, i bezmalo ga odbio, Stepan Arkadijevič pohita da to što pre zaboravi. I tek sada, setivši se doživljaja, pocrveneo je.

XVIII

- Imam sad još jednu stvar, i ti znaš koju. Tiče se Ane - reče Stepan Arkadijevič pošto malo počuta i otrese od sebe onaj neprijatan utisak.

Kako Oblonski izgovori Anino ime, lice Aleksija Aleksandroviča potpuno se izmeni: mesto pređašnje živahnosti dobi izraz malaksalosti i mrtvila.

- Šta upravo vi hoćete od mene? - obrte se on na stolici i sklopi pince-nez.

- Odluku, kakvu bilo odluku, Aleksije Aleksandroviču. Ja ti se obraćam sada (»ne kao uvređenome mužu«, htede reći Stepan Arkadijevič, ali pobojavši se da time ne pokvari stvar, zameni to rečima: ne kao državniku, što ispade neumesno, nego) prosto kao čoveku, kao dobrom čoveku i hrišćaninu. Ti se moraš sažaliti nad njom - reče on.

- To jest, zbog čega upravo? - tiho reče Karenjin.

- Da, da se sažališ. Kad bi je ti video, kao ja što sam - celu sam zimu proveo s njom - ti bi se sažalio nad njom. Njen je položaj užasan, u pravom smislu užasan.

- A ja bih rekao - odgovori Aleksije Aleksandrovič tanjim, gotovo piskavim glasom - da Ana Arkadijevna ima sve što je htela.

- Ah, Aleksije Aleksandroviču, ostavimo se rekriminacija^[277]! Šta je bilo - bilo; ti znaš šta ona želi, i čeka - razvod braka.

- Ja sam smatrao ovako: Ana Arkadijevna neće pristati na razvod u slučaju da ja zatražim da se obaveže da mi ostavi sina. Tako sam joj odgovorio, i smatrao da je stvar svršena. Ja je i smatram svršenom - pisnu Aleksije Aleksandrovič.

- Za ime božje, ne žesti se - reče Stepan Arkadijevič dotičući se zetovog kolena. - Stvar nije svršena. Ako mi dopustiš da saberem, stvar je stajala ovako: kad ste se rastajali, ti si bio veliki, koliko se može biti velikodušan; ti si joj davao sve - slobodu, štaviše i razvod. Ona je to umela ceniti. Ne, ne dvoumi. Zaista cenila. U tolikoj meri, da u tim prvim trenucima, osećajući svoju krivicu pred tobom, nije o svemu promislila, i nije ni mogla promisliti.

Ona se svega odrekla. Ali stvarnost i vreme pokazali su joj da je takav njen položaj mučan i nemogućan.

- Život Ane Arkadijevne ne može me interesovati - prekide ga Aleksije Aleksandrovič podižući obrve.

- Dopusti mi da to ne verujem - meko odgovori Stepan Arkadijevič. - Njen položaj je i mučan za nju, i bez ikakve koristi za koga bilo. Ona ga je zaslužila, reći ćeš. Ona to zna, i ne obraća ti se s molbama; ona otvoreno kaže da te nizašta i ne sme moliti. Ali ja, svi mi rođaci, svi koji je volimo, molimo te, preklinjemo te. Zašto da se ona muči? Kome je od toga bolje?

- Dopustite, vi, čini mi se, stavljate mene u položaj krivca - progovori Aleksije Aleksandrovič.

- Ah ne, to ne, ni izdaleka, razumej me - i opet se dotače njegove ruke, kao da je bio uveren da će to doticanje umekšati zeta. - Ja govorim samo jedno: njen je položaj mučan, ti ga možeš olakšati, a sam pri tome ništa ne izgubiti. Ja ću sve tako udesiti, da nećeš ni osetiti. Pa i obećao si!

- Obećanje je dato pre. A ja sam mislio da je pitanje o sinu rešilo stvar. Osim toga, ja sam se nadao da će Ani Arkadijevnoj biti dovoljna velikodušnost... - s mukom, drhtavim usnama izgovori pobledeli Aleksije Aleksandrovič.

- Ona i ostavlja sve tvojoj velikodušnosti. Ona moli i preklinje samo za jedno - da izađe iz nemogućnog položaja u kojem se nalazi. Ona više ne traži sina. Aleksije Aleksandroviču, ti si dobar čovek! Uđi za trenutak u njen položaj. Pitanje razvoda za nju je, u njenom položaju, pitanje života i smrti. Da nisi obećao ranije, ona bi se pomirila sa svojim položajem, i živela bi na selu. Ali ti si obećao, ona ti je pisala pismo, i preselila se u Moskvu. I u Moskvi, gde je za nju svaki susret nož u srce, živi već šest meseci svakog dana očekujući odluku. To je isto što i na smrt osuđenoga držati mesecima s konopcem o vratu, obećavajući mu možda smrt, možda pomilovanje. Sažali se nad njom, a ja ću sve to tako ulesiti... *Vos scrupules.* [\[278\]](#)

- Ja ne govorim o tom, o tom... - prekide ga gadljivo Aleksije Aleksandrovič. - Nego, možda sam obećao ono što nisam imao prava da obećam.

- Dakle, odričeš ono što si obećao?

- Nikad nisam odricao da ispunim ono što je moguće, ali želim vremena da promislim ukoliko je to obećanje moguće.

- Ah, Aleksije Aleksandroviču! - skočivši počeo Oblonski - neću tome da verujem! Ona je nesrećna kako samo može biti nesrećna jedna žena, i ti je ne

možeš odbiti u tako...

- Ukoliko je obećano moguće. *Vous professez detre un libre penseur.* [\[279\]](#)
Ali ja, čovek koji veruje, ne mogu u takvoj važnoj stvari postupiti protivno hrišćanskom zakonu.

- Ali u hrišćanskim društvima, i u nas, koliko ja znam, razvod je dopušten
- reče Stepan Arkadijevič. - Razvod dopušta i naša crkva. I mi vidimo...

- Dopushta, ali ne u ovom smislu.

- Aleksije Aleksandroviču, ja ne mogu da te poznam - poćutavši, reče Oblonski. - Nisi li ti (i zar mi to nismo cenili?) sve oprostio, i baš pokrenut hrišćanskim osećanjem bio gotov da sve žrtvuješ? Ti si sam rekao: dajte i haljinu kad vam uzimaju košulju, a sad...

- Ja vas molim - odjednom se digavši na noge bled i sa uzdrhtalom ćeljosti, piskavim glasom progovori Aleksije Aleksandrovič - ja vas molim da prekinete, da prekinete... taj razgovor.

- Ah, zar tako! Oprosti mi, oprosti, ako sam te naljutio - zbunjeno smećći se poće Stepan Arkadijevič pružajući mu ruku - ja sam, kao izaslanik, samo isporučivao poruku.

Aleksije Aleksandrovič pruži ruku, zamisli se i reče:

- Moram promisliti i potražiti obaveštenja. Prekosutra ću vam dati odlučan odgovor - smislivši nešto, reče on.

XIX

Stepan Arkadijevič htjede već da pođe, kad Kornej uđe i javi:

- Sergije Aleksijevič.

- Ko je to Sergije Aleksijevič? - zapita se Stepan Arkadijevič, ali se odmah seti.

- Ah, Serjoža! - reče on. »Sergije Aleksijevič!« - Ja sam pomislio direktor departmana. Ana me je baš i molila da ga vidim - seti se on.

Seti se onog bojažljivog, žalosnog izraza s kojim ga je sestra ispratila i rekla: »Ti ćeš ga videti, je li? Obavesti se detaljno gde je on, i ko je kraj njega. I, Stivo... ako je moguće! Moguće je, je li?« Stepan Arkadijevič seti se šta je značilo to: »ako je moguće« - ako je moguće povesti razvod tako da sin pripadne njoj... Sad je Stepan Arkadijevič video da se o tome ni misliti ne može, ali se radovao da vidi sestrića.

Aleksije Aleksandrovič napomenu šuraku da se sinu nikada ne govori o materi, i zamoli ga da mu ništa o njoj ne pominje.

- Bio je vrlo bolestan posle onog sastanka s materom, koji mi nismo predvideli - reče Aleksije Aleksandrovič. - Bojali smo se čak i za njegov život. Razumno lečenje i morska kupanja letos oporavili su ga, i sad sam ga, po savetu lekara, dao u školu. Zaista, drugovi su na njega dobro uticali, sad je potpuno zdrav, i dobro se uči.

- Gle, postao junačina!... Ne Serjoža, nego pravi pravcati Sergije Aleksijevič! - smešeći se reče Stepan Arkadijevič, gledajući u lepog, krupnog dečka, u plavoj bluzi i dugačkim pantalonama, koji živo i odrešito uđe u sobu. Dečko je imao zdrav i veseo izgled. On se pokloni ujaku kao tuđincu, ali kad ga poznade, pocrvene, i čisto uvređen i naljućen nečim, žurno se okrete od njega. Priđe ocu i pokaza mu ocene dobivene u školi.

- E, u redu - reče otac - možeš ići.

- Omršao je i porastao, prestao biti dete i postao dečko; volim to - reče Stepan Arkadijevič. - A da li se sećaš mene?

Dečko se obazre na oca.

- Sećam se, *mon oncle*^[280] - odgovori, pogleda u ujaka, i opet obori pogled.

Ujak pozva dečka k sebi i uze ga za ruku.

- Pa, šta radiš? - reče, želeći da krene razgovor, i ne znajući šta da kaže.

Dečko, crveneći i ne odgovarajući, obazrivo izvuče svoju ruku iz ujakove ruke. Čim Stepan Arkadijevič ispusti njegovu ruku, on, kao ptica puštena na slobodu, upitno pogleda u oca i brzim korakom izađe iz sobe.

Prošla je godina otkako je Serjoža poslednji put video svoju mater. Od toga doba on nikada više nije čuo o njoj. A te godine bio je dat u školu, gde je poznao i zavoleo drugove. One sanjarije i uspomene o materi, koje ga posle sastanka s njom oteraše u bolest, sad ga više nisu zanimale. Ako bi naišle, on ih je brižljivo gonio od sebe, smatrajući ih za sramne i svojstvene samo devojkicama, a ne dečaku i drugu. Znao je da je između oca i matere bilo svađe, zbog koje su se rastavili, znao je da mu je suđeno da ostane s ocem, i starao se da se na tu misao navikne.

Videti sad ujaka, koji liči na mater, bilo mu je neprijatno stoga što je to izazvalo u njemu uspomene koje je smatrao za stidne. Bilo mu je utoliko neprijatnije što je po nekim rečima, koje je čuo dok je čekao pred vratima kabineta, a osobito po izrazu očeva i ujakova lica, zaključio da je među njima moralo biti govora o materi. I da ne bi morao osuđivati svoga oca, s kojim je živeo i od koga je zavisio, a što je glavno da se ne bi odavao sentimentalnosti koju je smatrao unižavajućom, Serjoža se starao da ne gleda u toga ujaka koji je došao da naruši njegov mir, i da ne misli o onome na šta ga je on podsećao.

Ali kad Stepan Arkadijevič, koji iziđe odmah za njim, spazi sestrića na stepenicama, pozva ga k sebi i upita: kako provodi vreme u školi između časova, Serjoža se sad, bez očeva prisustva, upusti u razgovor s ujakom.

- Mi se sad igramo železnice - reče on odgovarajući na njegovo pitanje. - To je, vidite, ovako: dvojica sednu na klupu - pa su putnici; a jedan stoji na toj istoj klupi. Svi drugi se upregnu. Može se rukama, a može i pojasevima, i teraju kroz sve sale. Vrata se već unapred otvaraju. E, vrlo je teško tu biti kondukter.

- Je li to onaj što stoji? - upita Stepan Arkadijevič.

- Da, treba tu i smelosti i veštine, osobito kad se odjednom zaustave, ili ako neko padne.

- Jeste, to nije šala - reče Stepan Arkadijevič s tugom zagledajući u živahne, materine oči, sada već ne detinje i ne potpuno nevine. I premda je obećao Aleksiju Aleksandroviču da neće govoriti o Ani, ne izdrža.

- A sećaš li se matere? - odjednom upita on.

- Ne, ne sećam se - brzo odgovori Serjoža, i pocrvenevši obori oči. I ništa više ujak nije mogao čuti od njega.

Vaspitač Sloven nađe kroz pola sata svoga štićenika na stepenicama, i dugo nije mogao da zna da li se dečak ljuti ili plače.

- Šta je, sigurno ste se ugruvali kad ste pali? - reče vaspitač. Govorio sam da je to opasna igra. Treba kazati direktoru.

- Da sam se ugruvao, niko ne bi video. To je sigurno.

- Pa šta je onda?

- Ostavite me! Sećam se, ne sećam se... Šta ga se tiče? Zašto me podseća? Ostavite me na miru! - obrati se on, ne vaspitaču, već celom svetu.

XX

Stepan Arkadijevič, kao i uvek, nije dokon sedeo u Petrogradu. Osim poslova oko svoga mesta i sestrina razvoda, želeo je, kao i uvek, da se, kako je govorio, u Petrogradu osveži posle moskovske učmalosti.

Moskva, bez obzira na svoje *cafés chantants*^[281] i omnibuse, ipak je bila nepomična močvara. To je Stepan Arkadijevič uvek osećao. Živeći u Moskvi, osobito u blizini porodice, on je osećao da pada duhom. Živeći i dugo ne izlazeći iz Moskve, on je počeo osećati da ga uznemiruju rđavo raspoloženje, i ukori ženini, pitanje o zdravlju i vaspitanju dece, sitni interesi službe; uznemiravali su ga, štaviše, i dugovi. Ali trebalo je samo doći u Petrograd, poživeti u onome krugu u kojem se on kretao, gde se živelo, doista živelo, a ne smrzavalo, kao u Moskvi, i odmah bi sve one misli iščezavale, topile se kao vosak kraj ognja.

Žena?... Baš danas je govorio s knezom Čečenskim. Knez Čečenski imao je ženu i decu, odrasle sinove paževe;^[282] a imao je i drugu, nezakonitu porodicu opet s decom. Mada je i prva porodica bila dobra, knez Čečenski se osećao srećniji u drugoj porodici. Vodio je ponekad svoga sina u drugu porodicu i, pričao je Stepanu Arkadijeviču, on to smatra kao korisno po sina, da to sina razvija. Šta bi na to rekli u Moskvi?

Deca?... U Petrogradu, deca nisu smetala očevima da žive. Deca su se vaspitavala po zavodima i nije bilo onog u Moskvi rasprostranjenog nakaznog shvatanja - na primer kod Ljvova - da deci treba dati svu raskoš života, a roditeljima ostaviti samo trud i brige. Ovde su shvatali da je čovek dužan da živi i za sebe, kao što i mora živeti obrazovan čovek.

Služba?... Služba ovde takođe nije bila ona uporna i beznadežna zaprega koju su teglili u Moskvi; ovde, služba je značila interes. Susret, usluga, zgodna reč, šale na račun raznih lica - i čovek odjednom napravi karijeru, kao Brjancev, koga je Stepan Arkadijevič juče video, i koji je sad bio činovnik najvišeg ranga. To je služba koja znači interes.

Naročito je petrogradsko gledište na novčane stvari imalo umirujuće

dejstvo na Stepana Arkadijeviča. Bartnjanski, koji je traćio godišnje bar pedeset hiljada, sudeći po *train* - y^[283] kojim je živeo, reče mu o tome juče značajnu reč.

Pred ručak, pošto razgovor među njima krenu, Stepan Arkadijevič reče Bartnjanskom:

- Ti si, čini mi se, blizak sa Mordvinskim; mogao bi mi učiniti jednu uslugu. Reci mu, malim te, koju reč za mene. Ima jedno mesto koje bih želeo da dobijem. Mesto člana uprave u agenciji...

- Ostavi naziv, i tako ga neću zapamtiti... Samo, šta ti je stalo da ulaziš u te železničke poslove sa Jevrejima?... Tvoja volja, ali odvratno je*

Stepan Arkadijevič mu ne reče da je to životan posao; Bartnjanski to ne bi ni razumeo.

- Novaca mi treba, ne može da se živi.

- Pa eto živiš!

- Živim, ali u dugovima.

- Šta govoriš? Mnogo si zadužen? - sa saučešćem reče Bartnjanski.

- Vrlo mnogo, oko dvadeset hiljada.

Bartnjanski se veselo zasmeha.

- O, srećni čoveče! - reče on. - Ja imam milion i po duga, a nemam ništa, i, kao što vidiš, još može da se živi!

I Stepan Arkadijevič vide istinitost toga ne samo u rečima nego i na delu. Živahov je imao trista hiljada duga, nigde kršene pare, a živeo je, te još kako! Grofa Krivcova su već odavno svi sahranili, a on je izdržavao dve ljubavnice. Petrovski je straćio pet miliona, a živeo je sve na isti način, i čak je upravljao finansijama i primao dvadeset hiljada plate... A sem svega toga, Petrograd je fizički prijatno uticao na Stepana Arkadijeviča. On ga je podmlađivao. U Moskvi, ponekad bi pogledao na svoju sedinu, zaspao bi posle ručka, protezao se, peo se laganim korakom i dišući teško uz stepenice, čamio u društvu mladog ženskinja, na balovima nije igrao. U Petrogradu se uvek osećao za deset godina mlađi.

On se u Petrogradu osećao onako kako mu je baš juče govorio šezdesetogodišnji knez Petar Oblonski, koji se tek beše vratio iz inostranstva.

- Mi, ovde, ne umemo živeti - govorio je Petar Oblonski. - Hoćeš li mi verovati, proveo sam leto u Badenu i, nema šta, osećao sam se sasvim kao mlađić. Spazim mladu ženu, a misli... Naručaš se, pijucneš malo - snaga, bodrost. Vratio sam se u Rusiju - otišao ženi, i još na selo - prosto nećeš

verovati, posle dve nedelje sam obukao halat,^[284] prestao sam da se preoblačim za ručak. Ni u kraj pameti da mislim o mladom ženskinju! Postao sam pravi starac. Ostaje još samo duša da se spasava. Otišao sam u Pariz, povratio sam se opet.

Stepan Arkadijevič je osećao tačno takvu razliku kao i Petar Oblonski. U Moskvi, tako je mlohavio, da bi, ako bi dugo tamo živeo, možda zaista prešao na spasenje duše; u Petrogradu, osećao se opet čovek.

Između kneginje Betsi Tverske i Stepana Arkadijeviča postojali su davnašnji, veoma čudnovati odnosi. Stepan Arkadijevič, sve u šali, udvarao joj se i govorio joj najnepristojnije stvari, znajući da se njoj to najviše sviđa. Sutradan po razgovoru s Karenjinom, Stepan Arkadijevič svrati do nje, i oseti se tako mlad, da je u šaljivom udvaranju i laganju otišao, i nehotice, mnogo daleko, i nije znao kako da se sad izvuče; ona mu se, pa nesreću, ne samo nije sviđala, nego mu je bila i nemila. Onaj ton među njima nastajao je stoga što se on njoj jako sviđao. Dolazak kneginje Mjahnkaje, koji prekide njihovu usamljenost, veoma obradova Stepana Arkadijeviča.

- A, vi ste tu - reče ona spazivši ga. - Kako je vaša sirota sestra? Ne gledajte u mene tako - dodade ona. - Otkako su se svi okomili na nju, svi koji su po sto hiljada puta gori od nje, ja nalazim da je odlično uradila. Ne mogu oprostiti Vronskom što mi nije javio kad je Ana Arkadijevna bila u Petrogradu. Ja bih je posetila, i išla bih s njom svuda. Molim vas, predajte joj moje simpatije. Nu, pričajte mi o njoj.

- Da, njen je položaj težak, ona... - počeo pričati Stepan Arkadijevič, primivši u svojoj duševnoj prostoti za gotovo reči kneginje Mjahnkaje: »pričajte mi o vašoj sestri«. Kneginja Mjahnkaja, po svojoj navici, prekide ga odmah i počeo sama pričati.

Ona je uradila ono što sve, osim mene, rade, ali kriju. Ona nije htela da obmanjuje, i oddnčno je uradila. I još je bolje uradila što je ostavila onog vašeg maloumnog zeta. Oprostite. Svi su govorili da je on uman, uman, samo sam ja tvrdila da je glup. Sad, kad se vezao s Lidijom Ivanovnom, i s *Landau*, svi kažu da je malouman, i ja bih opet želela da se ne slažem sa svima, ali ovoga puta ne mogu da se ne slažem.

- Objasnite mi, molim vas - reče Stepan Arkadijevič - šta sve to znači? Juče sam bio kod njega po sestrinoj stvari i tražio odlučan odgovor. On mi ne daje odgovor već reče da će razmisliti; a jutros, umesto odgovora, dobio sam poziv za večeras kod grofice Lidije Ivanovne.

- A tako, tako! - radosno progovori kneginja Mjahnkaja. - Pitaće *Landau-a*, šta on kaže.

- Kako *Landau-a*? Zašto? Ko je taj *Landau*?

- Kako, zar vi ne znate *Jules Landau*? *Le fameux Jules Landau, le clairvouant?*^[285] On je takođe malouman, ali od njega zavisi sudbina vaše sestre. Eto, šta biva od života, vi, u provinciji, to ne znate. *Landau* je, znate li, bio *commis*^[286] u nekoj pariskoj trgovini, i jednom je došao nekom doktoru. U doktorovoj čekaonici zaspi, i počne kroz san davati svima bolesnicima savete. I kakve vanredne savete! Pa onda, žena *Jurija Meledinskog* - znate, bolesnog? - doznade za toga *Landau-a*, i uze ga da joj leči muža. On ga leči, samo, po mome mišljenju, koristi nema, jer je bolesnik sve isto iznuren; ali veruju u njega i drže ga uza se. Dovedi su ga u Rusiju. Svi su pojurili k njemu, i sve je on počeo da leči. Izlečio je i groficu *Bezubovu*, i ona ga je tako zavolela da ga je usinila.

- Kako usinila?

- Tako, usinila. On sad više nije *Landau*, nego grof *Bezubov*. Ali nije stvar u tome, nego u ovome: što se *Lidija* - ja je veoma volim, ali joj glava nije na svome mestu - razume se, bacila sad na toga *Landau-a*, i bez njega se ni kod nje, ni kod *Aleksija Aleksandroviča* ništa ne rešava; i tako je sudbina vaše sestre sad u rukama toga *Landau-a*, inače grofa *Bezubova*.

XXI

Posle divnog ručka, i velike količine konjaka popivenog kod Bartnjanskog, Stepan Arkadijevič, zadocnivši samo malo od određenog vremena, ulazio je u dom grofice Lidije Ivanovne.

- Ko je još kod grofice? Francuz? - upita Stepan Arkadijevič vratara, pogledavši na poznata mu kaput Aleksija Aleksandroviča, i neki neobičan, prost kaput sa kopčama.

- Aleksije Aleksandrovič Karenjin i grof Bezubov - strogo odgovori vratar.

»Kneginja Mjahkaja je pogodila - pomisli Stepan Arkadijevič, penjući se uz stepenice. - Čudnovato! Ali dobro bi bilo zbližiti se s njom. Ona ima ogroman uticaj. Ako ona kaže koju reč Pomorskom, onda je sigurno.«

Napolju je bilo još potpuno vidno, ali u malom salonu grofice Lidije Ivanovne, sa spuštenim zavesama, već su gorele lampe.

Kraj okruglog stola, ispod lampe, sedeli su grofica i Aleksije Aleksandrovič i tiho razgovarali o nečemu. Omalen, mršav čovek sa ženskim bedrima, s ugnutim nogama u kolenima, vrlo bleđ, lep, sa sjajnim, divnim očima i dugačkom kosom koja je padala na jaku njegovog redengota, stajao je na drugom kraju salona razgledajući slike na zidu. Pozdravivši se s domaćicom i Aleksijem Aleksandrovičem, Stepan Arkadijevič nehotice pogleda još jedanput u nepoznatog čoveka.

- *Monsieur Landau!* - obrati mu se grofica tako meko i obazrivo, da iznenadi Oblonskog. Ona ih upoznade.

Landau se naglo obazre, priđe i osmehnuvši se metnu u pruženu ruku Stepana Arkadijeviča nepokretnu znojavu ruku, i odmah se opet izmače i počeo razgledati portrete. Grofica i Aleksije Aleksandrovič značajno se zglednuše.

- Vrlo mi je mило što vas vidim, osobito danas - reče Lidija Ivanovna pokazujući Stepanu Arkadijeviču mesto pored Karenjina.

- Ja sam vas upoznala s njim kao sa *Landau-om* - reče ona tihim glasom,

pogledavši u Francuza, a odmah zatim u Aleksija Aleksandroviča - ali on je upravo grof Bezubov, kao što verovatno znate. Samo, on ne voli tu titulu.

- Da, čuo sam - odgovori Stepan Arkadijevič - kažu da je potpuno izlečio groficu Bezubovu.

- Bila je danas kod mene, tako je tužna! - obrati se grofica Aleksiju Aleksandroviču. - Za nju je ovaj rastanak strašan. Za nju je to pravi udar!

- Putuje zacelo? - upita Aleksije Aleksandrovič.

- Da, putuje u Pariz. Juče mu se pričuo glas - reče grofica Lidija Ivanovna gledajući u Stepana Arkadijeviča.

- Ah, glas! - ponovi Oblonski, osećajući da treba biti što je moguće oprezniji u ovom društvu u kojem se događa, ili treba da se dogodi, nešto naročito, za šta on još nema ključa.

Nastade trenutno ćutanje, posle čega grofica Lidija Ivanovna, kao pristupajući glavnom predmetu razgovora, s lakim osmejkom reče Oblonskom:

- Ja vas odavno poznajem, i veoma sam rada da vas izbliže upoznam. *Les amis de nos amis sont nos amis.* [\[287\]](#) Ali da bi čovek mogao biti prijatelj, treba mislima prodirati u dušu svoga prijatelja; a ja se bojim da vi to ne činite kad je u pitanju Aleksije Aleksandrovič. Vi razumete o čemu govorim - reče ona podižući svoje lepe, zamišljene oči.

- Donekle, grofice, razumem da je položaj Aleksija Aleksandroviča... - reče Oblonski, ne razumevajući dobro u čemu je stvar, i želeći stoga da ostane u opštem.

- Nije promena u spoljašnjem položaju - strogo reče grofica Lidija Ivanovna, prateći u isto vreme zaljubljenim pogledom Aleksija Aleksandroviča, koji ustade i pređe na stranu *Landau-a* - nego se njegovo srce izmenilo, njemu je dato novo srce, a ja se bojim da vi niste mislima potpuno prodrli u promenu koja se desila u njemu.

- To jest, u opštim crtama ja mogu da zamislim tu promenu. Mi smo uvek bili prijatelji, i sad... - odgovarajući nežnim pogledom na pogled grofice Lidije Ivanovne, reče Stepan Arkadijevič, domišljajući se s kojim li je od dvojice ministara intimnija, da bi znao za kojega će od njih dvojice da je moli.

- Ta promena, koja se izvršila u njemu, ne može oslabiti njegovo osećanje ljubavi prema bližnjima; naprotiv, promena koja se kod njega izvršila mora pojačati ljubav. Ali, bojim se vi me nećete razumeti. Hoćete li čaj? - reče, pokazujući očima na lakeja koji je doneo čaj na poslužavniku.

- Ne sasvim, grofice. Razume se, njegova nesreća...

- Da, nesreća, koja je postala najviša sreća, kad je srce postalo novo, ispunilo se njime - reče ona zaljubljeno gledajući u Stepana Arkadijeviča.

»Mislim da bih je mogao zamoliti da progovori koju sa obadvojicom«, mislio je Stepan Arkadijevič.

- O, dabogme, grofice - reče on - ali ja mislim da su te promene tako intimne, da niko, pa čak ni najbliži čovek, ne voli da govori o tom.

- Naprotiv! moramo govoriti, i pomagati jedno drugome.

- Da, bez sumnje, ali bivaju velike razlike u mišljenjima, i uz to... - s lakim osmejkom reče Oblonski.

- Ne može biti razlike u stvarima svete istine.

- O, da, naravno, ali... - i zbunivši se, Stepan Arkadijevič ućuta. Shvatio je da se radi o religiji.

- Čini mi se: tek što nije zaspao - značajnim šapatom progovori Aleksije Aleksandrovič prilazeći Lidiji Ivanovnoj.

Stepan Arkadijevič se obazre. *Landau* je sedeo kraj prozora, nalaktio se na ručicu i naslon fotelje, oborio glavu. Primetivši na sebe upravljene poglede, on podiže glavu i osmehnu se detinjski naivnim osmehom.

- Ne obraćajte pažnju - reče Lidija Ivanovna i lakim pokretom primače stolicu Aleksiju Aleksandroviču. - Ja sam zapazila... - poče nešto, kad u sobu uđe lakej s pismom. Lidija Ivanovna pregleda brzo pisamce, izvini se, s izvanrednom brzinom napisa odgovor, i vrati se stolu. - Ja sam primetila - nastavi početi razgovor - da su Moskovljani, osobito muškarci, ravnodušni prema religiji kako se najviše može biti.

- O, ne, grofice, meni se čini da Moskovljani imaju reputaciju ljudi najtvrdje odanih - odgovori Stepan Arkadijevič.

- Ukoliko ja razumem, vi, na žalost, jedan ste od ravnodušnih - s umornim osmejkom reče Aleksije Aleksandrovič obraćajući se Stepanu Arkadijeviču.

- Kako čovek može biti ravnodušan! - reče Lidija Ivanovna.

- U tom pravcu, ja nisam ravnodušan, nego sam u stanju očekivanja - reče Stepan Arkadijevič, uz svoj najmekši osmejak. - Ja mislim da za mene još nije nastalo vreme tih pitanja.

Aleksije Aleksandrovič i Lidija Ivanovna zglednuše se.

- Nikada ne možemo znati da li je nastalo za nas vreme, ili ne - reče Aleksije Aleksandrovič strogo. - Nemamo da mislimo o tome da li smo

spremni, ili nespremni; blagodat se ne rukovodi čovečjim mislima; ona ponekad ne silazi baš na one koji se pašte, a silazi na nespremne, kao na Savla.

- Ne, čini mi se, još ne - reče Lidija Ivanovna koja je za to vreme pazila na Francuzove pokrete. *Landau* ustade i priđe.

- Hoćete li mi dopustiti da slušam? - upita on.

- O, da, ja samo nisam htela da vam smetam - nežno gledajući u njega reče Lidija Ivanovna - sedite s nama.

- Treba samo ne zatvarati oči, da se čovek ne bi lišio svetlosti - nastavi Aleksije Aleksandrovič.

- Ah, kad biste vi znali za sreću koja nas ispunjava jer osećamo njegovo vazdašnje prisustvo u dušama - reče grofica Lidija Ivanovna blaženo smešeći se.

- Ali čovek se ponekad ne oseća sposoban da se digne na tu visinu - reče Stepan Arkadijevič, osećajući da se pretvara kad priznaje religioznu visinu, i ne rešavajući se da prizna svoje slobodoumlje pred osobom koja mu jednom reći može pribaviti željeno mesto.

- Vi, to jest, hoćete da kažete da mu greh smeta? - reče Lidija Ivanovna. - Ali to je mišljenje lažno. Greha nema za one koji veruju, greh je već iskupljen. Pardon - dodade pogledavši u lakeja koji uđe s drugim pismom. Ona pročitaa, i usmeno odgovori: »Sutra, recite, kod velike kneginje.« - Za one koji veruju, nema greha - nastavi ona razgovor.

- Da, ali vera bez dela mrtva je - reče Stepan Arkadijevič setivši se te fraze iz katihizisa, i braneći svoju nezavisnost samim osmejkom.

- Eto ga, ono iz poslanice apostola Jakova - reče Aleksije Aleksandrovič, obraćajući se Lidiji Ivanovnoj kao sa nekim ukorom, očevidno imajući na umu nešto o čemu su već više puta govorili. - Koliko je štete nanelo lažno tumačenje toga mesta! Ništa tako ne odbija od vere kao to tumačenje. »Nemam delo, ne mogu verovati«, međutim to nigde nije rečeno. Rečeno je obratno.

- Truditi se, zaboga, trudom, i postom spasavati dušu - s gadljivim preziranjem reče grofica Lidija Ivanovna - to su nakazni pojmovi naših kaluđera... Međutim, to nigde nije rečeno. Stvar je mnogo prostija i lakša - dodade ona gledajući u Oblonskog sa osmejkom kojim je na dvoru hrabrila mlade dvorske gospođice, zbunjene novom okolinom.

- Nas je spasao Hristos koji je postradao za nas. Nas je spasla vera - odobravajući pogledom njene reči, potvrdi Aleksije Aleksandrovič.

- *Vous comprenez l'anglais?*^[288] - upita Lidija Ivanovna, i dobivši odobravajući odgovor ustade i poče preturati knjige na polici.

- Hoću da pročitam *Safe and Happy*,^[289] ili *Under the Wing*^[290] - reče, upitno pogledavši u Karenjina. I našavši knjigu, sede i otvori je. - Vrlo je kratko. Tu je opisan put kojim se stiče vera, i ona sreća, viša od svega zemaljskog, koja uporedo s tim ispunjava dušu. Čovek koji veruje ne može biti nesrećan, stoga što on nije sam. Ali evo videćete. - Taman započe čitati, kad opet uđe lakej. - Borozdina? Recite, sutra u dva sata. Da - reče, stavivši prst na stranicu u knjizi, i sa uzdahom upre preda se pogled zamišljenih lepih očiju. - Evo kako utiče istinska vera. Vi znate Sanjinu Mari? Znete li za njenu nesreću? Ona je izgubila dete, jedinče. Pala u očajanje. I šta se desilo? Našla je onoga prijatelja, i sad zahvaljuje bogu za smrt svoga jedinčeta. Eto, to je sreća koju daje vera!

- O, da, to je vrlo... - reče Stepan Arkadijevič, zadovoljan što će nastati čitanje, te će moći da se pribere. »Ne, bolje je, čini mi se, ne moliti je danas nizašta« - mislio je - »da mi je da se iskobeljam odavde, ali da ne ispadnem nepristojan.«

- Vama će biti dosadno - reče grofica Lidija Ivanovna obraćajući se Francuzu - vi ne znate engleski, ali kratko je sasvim.

- O, ja ću razumeti - reče sa istim osmejkom *Landau*, i zažmuri.

Aleksije Aleksandrovič i Lidija Ivanovna značajno se zglednuše, i poče čitanje.

XXII

Stepan Arkadijevič osećao se potpuno zbunjen novim, za njega neobičnim rečima koje je slušao. Složenost petrogradskog života uošte je uzbudljivo uticala na njega, izvlačila ga iz moskovske učmalosti; ali tu složenost je on voleo i razumevao u sferama sebi bliskih ljudi i poznanika; u ovoj pak tuđoj sferi našao se zbunjen i preneražen, i nije mogao stvari da obuhvata. Slušajući groficu Lidiju Ivanovnu i osećajući na sebe upravljene lepe, naivne ili lupeške - ni sam nije znao - oči *Landau-a*, Stepana Arkadijeviča počeo pritiskivati nekakva osobita težina u glavi.

Najraznovrsnije misli brkale su mu se po glavi. »Mari Sanjina raduje se što joj je umrlo dete... Dobro bi bilo sad popušiti cigaru... Da se čovek spase, treba samo da veruje, a kaluđeri ne znaju kako to treba raditi; to zna grofica Lidija Ivanovna... I otkud mi ovaj teret u glavi? Da li od konjaka, ili otuda što je sve ovo vrlo čudnovato? Dosada nisam, čini mi se, ništa nepristojno uradio. Ipak, nemoguće je moliti je. Kažu da ovi ponekad prisiljavaju čoveka da se bogu moli. Samo da mene ne počnu siliti! Bilo bi ovde glupo... I kakve gluposti čita; međutim, izgovara lepo... *Landau* - Bezubov, zašto je on Bezubov?« Odjednom Stepan Arkadijevič oseti da mu se donja vilica neuzdržljivo pokreće na zevanje. On popravi zaliske prikrivajući zevanje, i strese se. Ali odmah zatim oseti da već spava, i da se sprema da zahrče. Prenu se u trenutku kad glas grofice Lidije Ivanovne reče: »Spava.«

Stepan Arkadijevič se prenuo uplašeno, osećajući se kriv i izobličen. Ali se odmah i uteši videvši da se reč »spava« ne odnosi na njega već na *Landau-a*. Francuz je zaspao isto kao i Stepan Arkadijevič. Ali, spavanje Stepana Arkadijeviča, kako je on mislio, uvredilo bi ih (uostalom, on ni to nije mislio, tako mu je sve već bilo čudnovato); a spavanje *Landau-a* neobično ih je obradovalo, osobito groficu Lidiju Ivanovnu.

- *Mon ami*^[291] - reče Lidija Ivanovna, i oprezno, da ne bi šuštalala, stado zanositi nabore svoje svilene haljine, i od uzbuđenja nazva Karenjina ne Aleksijem Aleksandrovičem, već »*mon ami*« - *donnez lui la main. Vous vouez?*

[\[292\]](#) Pst! - reče lakeju koji opet uđe. - Ne primati!

Francuz je spavao ili se pretvarao da spava naslonivši glavu na naslon fotelje; znojavom rukom, koja je ležala na kolenu, činio je slabe pokrete, kao da lovi nešto. Aleksije Aleksandrovič ustade dosta oprezno, ali zakači nogom za sto, priđe i metnu svoju ruku u Francuzovu. Stepan Arkadijevič ustade takođe, i široko otvarajući oči, želeći da se razbudi, ako još spava, stade gledati čas u jednog, čas u drugog. Sve je to bilo java. Stepan Arkadijevič osećao da mu je u glavi gore i gore.

- *Que la personne qui est arrivée la dernière, celle qui demande, quelle - sorte. Qu elle sorte!*[\[293\]](#) - progovori Francuz ne otvarajući oči.

- *Vous m'excuserez, mais vous vouez... Revenez vers dix heures, encore mieux demain.*[\[294\]](#)

- *Quelle sorte!*[\[295\]](#) - nestrpljivo ponovi Francuz.

- *C'est moi, n'est se pas?*[\[296\]](#) - I dobivši potvrdni odgovor, Stepan Arkadijevič, zaboravivši i za šta je hteo da moli Lidiju Ivanovnu, i sestrinu stvar, sa jedinom željom da se što pre izvuče odavde, iziđe na prstima, pa istrča na ulicu kao iz zaražene kuće, i dugo razgovaraše i zbijaše šale s kočijašem želeći da se što pre osvesti.

U francuskom pozorištu, gde zateče poslednji čin, a zatim kod Tatara, pri čaši šampanja, Stepan Arkadijevič nadisa se malo svoga vazduha. Ipak, toga se večera nije osećao dobro.

Vrativši se kući, u dom Petra Oblonskog kod koga je odseo u Petrogradu, Stepan Arkadijevič nađe pisamce od Betsi. Ona mu je pisala da jako želi da dovrši započeti razgovor, i moli ga da dođe sutra. Jedva je uspeo da pročita pisamce i da se namršti na nj, kad se dole začuše teški koraci ljudi koji su nosili neki teret.

Stepan Arkadijevič iziđe da vidi. To je bio podmlađeni Petar Oblonski. Bio je tako pijan da se nije mogao popeti uz stepenice; ali kad ugleda Stepana Arkadijeviča, naredi da ga spuste na noge, i uhvativši se za njega pođe s njim u njegovu sobu, i tamo poče pričati kako je proveo večer, ali ubrzo zaspa.

Stepan Arkadijevič beše klonuo duhom, što se s njim retko dešavalo, i dugo nije mogao zaspati. Čega god se sećao, bilo mu je gadno; ali najgadnije, kao nešto sramno, bilo je sećanje na večer kod grofice Lidije Ivanovne.

Sutradan dobi od Aleksija Aleksandroviča odlučan otkaz razvoda, i seti se da je ta odluka bila osnovana na onome što je juče, u svome pravom ili prividnom snu, rekao Francuz.

XXIII

Da bi se nešto moglo preduzeti u porodičnom životu potreban je ili potpun razdor među supruzima, ili ljubavna sloga. Kad su pak odnosi supruža neodređeni, i kad nema ni jednog ni drugog, nikakva stvar ne može biti preduzeta.

Mnoge porodice godinama ne miču sa jedne tačke, koja je podjednako mrska i jednom i drugom supružniku, samo zato što nema ni potpunog razdora ni potpune sloge.

Za Vronskog i Anu moskovski život u vrućini i prašini, kad je sijalo ne prolećnije nego letnje sunce, i kad se sve drveće na bulevarima odavno bilo razlistalo, i lišće već i pokrilo prašinom - postao je nesnosan; ali oni, ne prelazeći u Vozdvižensko, što je davno bilo rešeno, živeli su i dalje u neprijatnoj im Moskvi, jer u poslednje vreme među njima nije bilo sloge.

Razdraženje koje ih je razdvajalo nije imalo nikakvog spoljašnjeg uzroka, i svi pokušaji objašnjenja ne samo da ga nisu otklanjali, nego su ga pojačavali. To je bilo unutrašnje razdraženje, koje je kod nje dolazilo zbog opadanja njegove ljubavi, a kod njega zbog kajanja što je nje radi stavio sebe u težak položaj, koji ona, umesto da olakšava, čini samo težim. Ni jedno ni drugo nisu iskazivali uzroke svoga razdraženja, ali su se uzajamno smatrali za nepravične, i u svakoj prilici se starali da to jedno drugom dokažu.

Za nju je sav on, sa svima njegovim navikama, mislima, željama, sa celim njegovim duševnim i fizičkim skladom bio jedno - ljubav prema ženama, i sva ta ljubav, prema njenom osećanju, imala je biti usredsređena samo na njoj. Ta je ljubav opala; prema tome, po njenom mišljenju, on je morao deo te ljubavi preneti na druge, ili na drugu ženu - i ona je postala ljubomorna. Bila je ljubomorna ne na neku ženu, već na opadanje njegove ljubavi. Nemajući još predmet za ljubomoru, ona ga je tražila. Na osnovu najmanje sumnje, prenosila je svoju ljubomoru s jednog predmeta na drugi. Čas je bila ljubomorna na one grube žene s kojima je on, zahvaljujući svojim momačkim vezama, tako lako mogao stupiti u odnose; čas je bila ljubomorna na svetske

žene, s kojima se on mogao vidati; čas je bila ljubomorna na uobraženu devojkicu, s kojom, pošto raskine s njom, hoće da se oženi. Ova poslednja ljubomora najviše ju je mučila, osobito zato što joj je on sam, neoprezno, u trenutku iskrenosti, govorio kako ga njegova mati sasvim malo razume; dopušta sebi da ga savetuje da se oženi kneginjicom Sorokinom.

U svojoj ljubomori, Ana je negodovala protiv njega, i u svemu tražila povode za negodovanje. Za sve što je bilo teško u njenom položaju, krivila je njega. Mučno stanje očekivanja, ni na zemlji ni na nebu, koje je u Moskvi proživljavala; sporost i neodlučnost Aleksija Aleksandroviča; svoju usamljenost - sve je to njemu pripisivala. Kad bi je voleo, on bi razumeo svu težinu njena položaja, i izveo bi je iz njega. I za to što je živela u Moskvi, a ne na selu, on je bio kriv. Ne može da se zarije u selo i da tamo živi, kako je ona htela. Njemu je potrebno društvo, i zato je nju stavio u ovaj užasan položaj, čiju težinu neće da shvati. On, on je bio kriv i za to što je ona zasvagda razdvojena od sina.

Retki trenuci nežnosti, koji su nastupali među njima, ni oni nisu mogli nju umiriti. U njegovoj nežnosti ona je sad videla odraz spokojstva i sigurnosti, čega nije bilo ranije, i to ju je dražilo.

Bio je suton. Ana, sama, očekujući njegov povratak sa bečarskog ručka - na taj ručak se odvezao - hodala je tamo-amo po njegovom kabinetu (soba u kojoj se manje čuje ulični šum), i u svima pojedinostima ponovo ocenjivala njihovu jučerašnju svađu. Polazeći, sve unazad, od nezaboravljenih uvredljivih reči u prepirci, i dolazeći k onome što je poslužilo kao povod za njih, ona najzad stiže do početka razgovora. Da, tako je bilo. Počelo je time što se on podsmevao ženskim gimnazijama smatrajući ih za nepotrebne, a ona ih je branila. On se s nepoštovanjem izrazio o ženskom obrazovanju uopšte, i rekao da Engleskinji Hani, Aninoj štićenici, nikako nije potrebno da zna fiziku.

To naljuti Anu. Ona je u tome videla prezrivu aluziju na svoje zanimanje. I smisli i izreče frazu koja će mu vratiti žao za sramotu.

- Ja ne očekujem od vas da razumete mene i moja osećanja, kao što bi ih mogao razumeti čovek koji voli, ali sam očekivala običnu delikatnost - reče ona.

I zbilja, on pocrvene od ljutine i reče nešto neprijatno. Ana se više nije sećala šta mu je na to odgovorila, ali je baš tada, očevidno sa željom da joj nanese bol, rekao ovo:

- Mene ne interesuje vaša pristrasnost prema toj devojkici, to je istina, stoga što vidim da je neprirodna.

Ova njegova surovost, kojom je rušio svet koji je ona sa takvim trudom stvorila sebi da bi mogla snositi svoj teški život, ova nepravdičnost njegova kojom ju je okrivljavao za pretvorstvo i neprirodnost, izazva je da prasne.

- Vrlo mi je žao što je za vas razumljivo i prirodno samo ono što je grubo i materijalno - reče i izađe iz sobe.

Kad je sinoć došao k njoj, nisu pominjali bivšu svađu, ali su oboje osećali da je svađa samo zaglađena, da nije prošla.

Danas, Vronski celog dana nije bio kol kuće; ona se osećala usamljena, i neraspoložena što je u svađi s njim; htela je sve da zaboravi, da oprost i da se pomiri s njim, htela je da okrivi sebe u da opravda njega.

»Sama sam kriva. Naprasita sam i besmisleno ljubomorna. Pomiriću se s njim i otići ćemo na selo, tamo ću biti spokojnija«, govorila je u sebi.

»Neprirodno - seti se odjednom ne toliko reči koja ju je najviše uvredila, koliko namere da joj nanese bol. - Znam šta je hteo da kaže; hteo je da kaže: neprirodno je kad se ne voli rođena kći, a voli se tuđe dete. Šta on zna o ljubavi prema deci, o mojoj ljubavi prema Serjoži, koga sam njemu žrtvovala? Ali ta želja da mi nanosi bol! Voli drugu ženu, drukčije ne može biti.«

I videvši da je, želeći da umiri sebe, načinila opet onaj krug koji je toliko puta prolazila i vraćala se predašnjem razdraženju, ona se užasnu od same sebe. »Zar nije moguće? Zar se ne mogu pouzdati u sebe? - reče u sebi i poče opet s početka. - On je pravičan, on je pošten, on me voli. Ja volim njega. Kroz koji dan doći će razvod. Šta još treba? Potrebno je spokojstvo, poverenje, i ja ću to uzeti na sebe. Da, sad kad dođe, reći ću mu da sam za sve ja bila kriva, iako nisam bila kriva, pa ćemo otputovati.«

I da ne bi više mislila i podavala se ljutini, ona zazvoni i naredi da se unesu sanduci za pakovanje stvari za selo.

U deset časova dođe Vronski.

XXIV

- Je li bilo veselo? - upita ga sa krotkim izrazom krivca na licu, izlazeći mu u susret.

- Kao obično - odgovori on, razumevši odmah, po jednom pogledu u nju, da se ona nalazi u jednom od njenih dobrih raspoloženja. On je već navikao na ove prelaze, i sad mu se osobito radovao, jer je i sam bio u najlepšem raspoloženju.

- Šta vidim! E, ovo je dobro! - reče pokazujući na sanduke u predsoblju.

- Da, treba ići. Izlazila sam da se provozam, i bilo je tako prijatno da mi se prohtelo na selo. Tebe, je li, ništa ne zadržava?

- Samo to jedino želim. Sad ću doći, razgovaraćemo, samo da se presvučem. Naredi da se donese čaj.

I pođe u svoj kabinet.

Bilo je nečega uvredljivog u onome kad je kazao:

»E, ovo je dobro«, kao što se govori detetu kad prestane da se joguni; a još uvredljivija je bila suprotnost između njegovog samopouzdanog tona i njenog tona krivca; Ana za trenutak oseti da se u njoj javlja želja za borbom, ali, prisilivši se, uguši je i dočeka Vronskog isto onako veselo.

Kad on uđe, ispriča mu, donekle ponavljajući pripremljene reči, kako je provela dan i napravila plan za odlazak.

- Znaš, obuzela me je skoro neka nadahnutost - govorila je. - Zašto da ovde čekamo razvod? Zar nije isto i na selu? Ja više ne mogu da čekam. Neću da se nadam, neću ništa da čujem o razvodu. Rešila sam da to više ne utiče na moj život. Slažeš li se ti?

- O, da - reče on i uznemireno pogleda u njeno uzbuđeno lice.

- Šta ste tamo radili? Ko je bio? - reče ona posle nekog ćutanja.

Vronski spomenu imena gostiju. - Ručak je bio odličan, i veslačka utakmica, i sve je bilo vrlo prijatno, ali u Moskvi ne mogu bez *ridicule*. [\[297\]](#)

Pojavila se nekakva dama, učiteljica plivanja švedske kraljice, i pokazivala svoju veštinu.

- Kako? Plivala? - mršteći se upita Ana.

- U nekakvom crvenom *costume de natation*,^[298] stara i ružna. Dakle, kad putujemo?

- Kakva je to glupa ideja! Da li pliva na neki osobiti način? - ne odgovarajući, zapita Ana.

- Apsolutno ništa osobito. Kažem ti, užasno glupo. Dakle, kad misliš da pođemo.

Ana zatrese glavom, kao da je htela da otera neku neprijatnu misao.

- Kad da pođemo? Pa, što ranije, to bolje. Sutra, nećemo stići. Prekosutra.

- Da... ne, čekaj. Prekosutra je nedelja, treba da odem do *maman* - reče Vronski i zbuni se, jer čim spomenu ime matere, oseti na sebi pažljivi, podozriv pogled. Njegova zabuna njoj samo potvrdi sumnju. Ona planu i izmače se od njega. Nije više zamišljala učiteljicu švedske kraljice, nego kneginjicu Sorokinu, koja je živela u selu blizu Moskve zajedno s groficom Vronskom.

- Možeš li poći sutra? - reče Ana.

- Ne mogu. Za posao zbog kojeg idem - punomoćje i novac ne mogu dobiti sutra - odgovori on.

- Ako je tako, onda uopšte nećemo ići.

- A zašto?

- Ja neću docnije. U ponedeljak, ili nikad!

- Zašto to? - kao čudeći se reče Vronski. - To nema smisla!

- Za tebe nema smisla, jer te se ja ne tičem nimalo. Ti nećeš da razumeš moj život. Jedino što me je ovde zanimalo to je Hana. Ti kažeš da je to pretvaranje. Juče si govorio da ja ne volim kćer, a pretvaram se da volim Engleskinju, i da je to neprirodno; ja bih želela da znam kakav život ovde za mene može biti prirodan.

U trenutku, Ana se pribra, i užasnu se što je izneverila svoju nameru. Ali, premda je znala da se upropašćuje, nije mogla da se uzdrži, nije mogla da mu ne pokaže kako je bio nepravičan, nije mogla da mu se pokori.

- Ja to nikad nisam govorio; kazao sam da ne simpatišem toj neočekivanoj ljubavi.

- Zašto, kad se hvališ svojom otvorenošću, zašto ne govoriš istinu?

- Ja se nikad ne hvalim, i nikad ne govorim neistinu - reče on tiho, uzdržavajući gnev koji ga je obuzimao. - Vrlo mi je žao kad ti ne poštuješ...

- Poštovanje je izmišljeno da se sakrije praznina gde bi trebalo da bude ljubav. A ako me više ne voliš, onda je bolje i poštenije da mi to kažeš.

- Ne, ovo već postaje nepodnošljivo! - viknu Vronski ustajući sa stolice. Stade pred nju i izgovori lagano: - zašto kušaš moje strpljenje? - reče to s takvim izrazom, kao da bi mogao kazati još mnogo, ali se uzdržava. - Ono ima svoje granice.

- Šta hoćete time da kažete? - uzviknu ona užasnuta, zagledajući u otvoreni izraz mržnje koji se ogledao na celom njegovom licu, a osobito u surovim, groznim očima.

- Hoću da kažem... - počeo on, ali zastade. - Moram upitati šta vi hoćete od mene?

- Šta mogu hteti? Mogu hteti samo to da me ne ostavljate, kao što mislite - reče ona, razumevši sve ono što on ne dovrši. - Ali ja to neću, to je drugostepeno. Ja hoću ljubav, a nje nema. Znači, sve je svršeno.

Ona se uputi ka vratima.

- Čekaj! Če... kaj! - reče Vronski ne rastavljajući mračne bore na obrvama, ali je zadržao za ruku. - U čemu je stvar? Ja sam rekao da odlazak treba odložiti za tri dana, a ti si mi na to kazala da lažem, da sam nečastan čovek.

- Da, i ponavljam: čovek koji mi prebacuje da je sve žrtvovao za mene - reče ona sećajući se reči ranije svađe - gori je od nečasnog čoveka, to je čovek bez srca.

- Dosta, ima granica strpljenju! - uzviknu on i brzo ispusti njenu ruku.

»On me mrzi, to je jasno!«, pomisli ona, i ćutke» ne osvrćući se, nesigurnim koracima iziđe iz sobe. »Voli drugu ženu, to je još jasnije«, govorila je u sebi ulazeći u svoju sobu. »Ja hoću ljubav, a nje nema. Znači, sve je svršeno, ponovi ona iste reči - i treba svršiti.«

»Ali kako?« upita sebe, i sede u naslonjaču pred ogledalom.

Misli o tome: kud će sad, da li tetki kod koje se vaspitavala, da li Darji Aleksandrovnoj, ili prosto sama u inostranstvo; i o tome šta on sad radi sam u kabinetu; da li je ovo poslednja svađa, ili je moguće izmirenje; i o tome šta će reći o njoj sada sve njene bivše petrogradske poznanice; i kako će na ovo gledati Aleksije Aleksandrovič; i mnogo drugih misli o tome šta će nastupiti posle raskida, dolažahu joj u glavu; ali se ona ne predavaše svom dušom tim mislima. U njenoj je duši stajala neka nejasna misao koja ju je jedino zanimala, ali ona nije mogla da je obuhvati svešću. Setivši se još jedanput

Aleksija Aleksandroviča, seti se i vremena svoje bolesti posle porođaja, i onoga osećanja koje je onda ne ostavljala. »Zašto nisam umrla?« Seti se svojih ondašnjih reči i ondašnjeg osećanja. I odjednom shvati ono što je bilo u njenoj duši. Da, to je bila misao koja jedina sve rešava. »Da, umreti!...«

»I sramota i bruka Aleksija Aleksandroviča i Serjožina, i moja užasna sramota, sve se spasava smrću. Umreti - i on će se kajati, žaliće, voleće, stradaće za mene.« Sa stalnim osmejkom sažaljenja prema sebi, sedela je u naslonjači, skidala i navlačila prstenje na levoj ruci, živo zamišljajući s raznih strana njegovo osećanje posle njene smrti.

Koraci, njegovi koraci koji se primicahu, otrgoše joj pažnju. Tobože zauzeta nameštanjem prstenja, ona se i ne okrete prema njemu.

On joj priđe, i uzevši je za ruku tiho reče:

- Ana, da idemo prekosutra, ako hoćeš. Ja na sve pristajem.

Ona je ćutala.

- Dakle? - upita on.

- Ti sam znaš - reče, i u istom trenutku ne mogavši više da se uzdrži, zajeca.

- Napusti me, napusti! - govorila je jecajući. - Ja ću otputovati sutra... I više ću od toga uraditi. Ko sam ja? Razvratnica. Kamen o tvome vratu. Neću da te mučim, neću! Oslobodiću te. Ti me ne voliš, ti voliš drugu!

Vronski je preklinjaše da se umiri, uveravajući je da nema traga povodu za njenu ljubomoru, da on nikad nije prestajao, niti će prestati da je voli, da je voli više nego pre.

- Ana, zašto tako mučiš i sebe i mene? - govorio je ljubeći joj ruke. Na njegovom se licu sad izrazi nežnost, i njoj se učini da je u njegovom glasu čula zvuk suza, a na svojoj ruci osećala njihovu vlagu, I u trenutku, Anina očajna ljubomora pređe u očajnu, strasnu nežnost; ona ga počeo grliti, i obasipati poljupcima njegovu glavu, vrat, ruke.

XXV

Osećajući da je izmirenje potpuno, Ana se još od jutra poče živo spremati za odlazak. Iako nije bilo rešeno kad će putovati, da li u ponedeljak ili u utornik, pošto su juče oboje jedno drugom činili ustupke, Ana se brižljivo spremaše za odlazak, osećajući da je sad potpuno ravnodušna da li će se ići dan ranije ili dan docnije. Stajala je u svojoj sobi pred otvorenim sandukom i odabirala stvari, kad Vronski, već obučen, ranije nego obično, dođe k njoj.

- Otići ću sad do *maman*, ona mi može poslati novac preko Jegorova. I sutra sam gotov da pođemo.

Iako je bila dobro raspoložena, napomena o odlasku materi u letnjikovac, darnu je.

- I ja sama neću do sutra stići - reče, i odmah pomisli: »znači, moglo se udesiti tako da se uradi kako sam ja htela.« - Uradi kako si prvo hteo. Idi u trpezariju, ja ću sad doći, samo da odaberem ove nepotrebne stvari - reče, mećući na Anuškinu ruku, na kojoj je već ležala gomila krpa, još koješta.

Vronski je jeo bifstek kad ona uđe u trpezariju.

- Nećeš verovati kako su mi omrzle ove sobe - reče sedajući pored njega da popije kafu. - Nema ništa užasnije od ovih *chambres garnies*.^[299] Nemaju lica, nemaju duše. Ovaj časovnik, zavese, pa tapeti - prosto košmar. Maštam o Vozdviženskom kao o obećanoj zemlji. Još nećeš slati konje?

- Ne, oni će posle nas. A hoćeš li ti nekuda izlaziti?

- Htela sam da odem do Viljsonove. Imam da joj odnesem haljine. Dakle, sutra sigurno? - reče ona veselim glasom; pa se odjednom promeni u licu.

Sobar Vronskoga dođe da traži priznanicu o prijemu telegrama iz Petrograda. Nije bilo ničega naročitog u tome što je Vronski primio telegram, ali, kao želeći da nešto sakrije od nje, on reče da je priznanica u kabinetu, i žurno se obrati njoj.

- Za sutra ću neizostavno sve svršiti.

- Od koga je telegram? - upita ona ne slušajući ga.

- Od Stive - odgovori on nerado.

- Zašto mi ga nisi pokazao? Kakva može biti tajna između Stive i mene?

Vronski vrati sobara i reče mu da donese telegram.

- Nisam hteo da pokazujem zato što Stiva ima slabost da šalje telegrame; šta ima da telegrafiše, kad ništa nije rešeno?

- O razvodu?

- Da, piše da još nije uspeo. Ovih dana obećan je odlučan odgovor. Evo, čitaj.

Dršćućim rukama Ana uze telegram i pročita isto što je Vronski rekao. Na kraju još beše dodato: »Malo je nade, ali ću učiniti sve moguće i nemoguće.«

- Rekla sam juče da mi je potpuno svejedno i kad ću razvod dobiti, i, štaviše, da li ću ga uopšte dobiti - reče ona pocrvenevši. - Nije bilo nikakve potrebe da kriješ telegram od mene. »Tako on može sakriti, i skriva svoju prepisku sa ženama«, pomisli Ana.

- Jašvin je hteo jutros da dođe s Vojtovom - reče Vronski; - čini mi se da je Pjev covu digao sve, čak i više nego što onaj može platiti, oko šezdeset hiljada.

- A zašto? - reče ona, razdražena time što on, očigledno, ovom promenom razgovora pokazuje da je ona razdražena - zašto misliš da mene taj izveštaj toliko interesuje, da ga treba čak kriti? Kazala sam da neću o tome da mislim, i želela bih da se i ti time tako malo interesuješ kao i ja.

- Ja se interesujem stoga što volim jasnost - reče on.

- Jasnost nije u formi, nego u ljubavi - reče ona sve više se razdražujući, ne zbog njegovih reči, već zbog hladno mirnog tona kojim je on govorio. - Zašto ti to želiš?

»Bože moj! Opet o ljubavi« - pomisli on mršteći se.

- Pa znaš zašto: zbog tebe i zbog dece koje će biti - reče on.

- Dece neće biti.

- To mi je vrlo žao - reče on.

- Tebi je to potrebno zbog dece, a o meni i ne misliš - reče ona potpuno zaboravivši i ne čuvši da je rekao zbog tebe i zbog dece.

Pitanje o mogućnosti da bude dece, bilo je već davno sporno pitanje, koje je Anu dražilo. Njegovu želju da ima dece, Ana je objašnjavala sebi time da njemu nije stalo do njene lepote.

- Ah, ja sam rekao: zbog tebe. Najviše zbog tebe - mršteći se kao od bola,

ponovi on - stoga što sam uveren da tvoje razdraženje dolazi najpre od neodređenosti položaja.

»Da, eto sad je prestao da se pretvara, i vidi se sva njegova hladna mržnja prema meni«, pomisli Ana, ne slušajući njegove reči, ali sa užasom motreći hladnog i surovog sudiju koji je gledao iz njegovih očiju, i dražio je.

- Nije taj uzrok - reče ona - i ja čak ne razumem kako može biti uzrok moga, kako ti kažeš, razdraženja, to što se nalazim potpuno u tvojoj vlasti. Ima li tu neodređenosti položaja? Naprotiv.

- Vrlo mi je žao što nećeš da razumeš - prekide je on, uporno želeći da iskaže svoju misao - neodređenost se sastoji u tome što se tebi čini da sam ja slobodan.

- Što se toga tiče, možeš biti potpuno miran - reče, i okrenuvši se od njega počeo piti kafu.

Ona podiže šolju, opruži u stranu mali prst, prinese šolju ustima. Srknuvši nekoliko gutljaja, pogleda u njega, i po izrazu njegova lica jasno vide da su mu neprijatni i ruka, i pokret, i zvuk koji je proizvodila usnama.

- Meni je sasvim svejedno šta misli tvoja mati, i kako hoće da te oženi - reče ona ostavljajući šolju dršćućom rukom.

- Ne govorimo o tome.

- Baš o tome. I veruj da me žena bez srca, bila ona starica ili ne, tvoja mati ili tuđa, ne interesuje, i neću da znam za nju.

- Ana, ja te molim da ne govoriš s nepoštovanjem o mojoj majci..

- Žena koja ne pogađa srcem u čemu leži sreća i čast njenoga sina, ta žena nema srca.

- Ja ponavljam svoju molbu: da ne govoriš tako o materi koju ja poštujem - reče on podižući glas i strogo gledajući u nju.

Ona ne odgovori. Pažljivo gledajući u njega, u njegovo lice, ruke, ona se seti, u svima pojednostima, prizora jučerašnjeg izmirenja, i strasnog njegovog milovanja. »Tako, isto tako je rasipao milovanja, i rasipaće ih i na druge žene!« mislila je ona.

- Ti ne voliš mater. To su samo fraze, fraze i fraze! - s mržnjom gledajući u njega reče ona.

- Ako je tako, onda treba...

- Treba se rešiti, i ja sam se rešila - reče ona i htela da pođe, ali u taj mah uđe u sobu Jašvin. Ana se pozdravi s njim i zastade.

Zašto je, u trenutku kad je u njenoj duši bila bura, kad je osećala da stoji

na prekretnici života koja može imati strahovitih posledica, zašto je bilo potrebno pretvarati se pred tuđim čovekom, koji će ranije ili docnije saznati sve - ona nije znala; ali odmah, savladavši u sebi unutarnju buru, sede, i poče razgovarati s gostom.

- Kako vaša stvar? Jeste li naplatili dut? - upita ona Jašvina.

- Kako moja stvar? Izgleda da neću dobiti sve, a treba da idem u sredu. A kad ćete vi? - reče Jašvin pogledajući u Vronskog i očevidno dosećajući se da je bilo svađe.

- Mislim, prekosutra - reče Vronski.

- Vi se, uostalom, odavno spremate.

- Ali sad je rešeno - reče Ana gledajući Vronskog pravo u oči, pogledom koji mu je govormo da ona i ne misli o mogućnosti izmirenja.

- Zar vam nije žao nesrećnog Pjevcova? - nastavi ona razgovor s Jašvinom.

- Nikad se nisam pitao, Ana Arkadijevna, da li mi je žao ili ne. Sve je moje imanje tu - on pokaza na bočni džep - i sad sam bogat čovek; a danas još otići ću u klub, i možda se vratiti kao prosjak. Svaki koji sa mnom sedne da igra, želi da me ostavi bez košulje, kao i ja njega. I borimo se, i u tome i jeste zadovoljstvo.

- A kad biste bili oženjeni - reče Ana - kako bi bilo vašoj ženi?

Jašvin se nasmeja.

- Zato se, verovatno, i nisam oženio, i nikad nisam ni nameravao.

- A Helsingfors? - reče Vronski stupajući u razgovor, i pogleda u Anu koja se osmehivala. Susrevši njegov pogled, Anino lice odjednom dobi hladno-strog izraz, kao da mu je govorilo: »Nije zaboravljeno. Stoji sve isto.«

- Je li moguće da ste vi bili zaljubljeni? - reče ona Jašvinu.

- O, bože! koliko puta! Ali, znate, to je ovako: poneko zasedne za karte s tim, da uvek ustane kad dođe vreme za *rendez - vous*.^[300] A ja se zanimam ljubavlju tako da uveče ne odocnim za partiju. Prema tome i udešavam.

- Ne, ja ne pitam za to, nego za ono pravo. - Ona htjede da rekne Helsingfors, ali nije želela da kaže reč koju je Vronski kazao.

Dođe i Vojtov koji je kupovao pastuva; Ana ustade i iziđe iz sobe.

Pre nego što će poći od kuće, Vronski svrati k njoj. Ona htjede da se napravi kao da nešto traži po stolu, ali, zastidevši se pretvorstva, pogleda mu pravo u lice hladnim pogledom.

- Šta ste hteli? - upita ga francuski.

- Da uzmem pasoš za Gambetu, prodao sam ga - reče on tonom koji je jasnije od reči izražavao: »Da se objašnjavam, nemam kad, i ne вреди.«

»Ja joj ništa nisam skrivio - mislio je on. - Ako hoće sebe da kažnjava, *tant pis pour elle*.^[301]« Ali, izlazeći, učini mu se da ona reče nešto, i srce mu odjednom zadrhta od saučešća prema njoj.

- Šta si rekla, Ana?

- Ništa nisam kazala - odgovori ona isto tako hladno i mirno.

»E, ako je ništa, onda *tant pis*«, pomisli on ponovo ohladnevši, okrete se i pođe. Izlazeći, spazi u ogledalu njeno lice: blede, sa uzdrhtalim usnama. Htede da zastane i da joj kaže utešnu reč, ali ga noge izneše iz sobe pre nego što smisli šta da joj kaže. Ceo taj dan proveo je van kuće, a kad se dockan vratio, devojka mu reče da Anu Arkadijevnu boli glava, i da je molila da ne ulazi kod nje.

XXVI

Nikada još nije prošao ceo dan u svađi. Danas, prvi put. I to nije bila svađa. To je bilo očigledno priznanje potpune ohladnelosti. Zar je moguće bilo pogledati u nju onako kako je on pogledao kad je ulazio za konjski pasoš? Pogledati je, videti da joj se srce cepa od očajanja, i proći ćutke, s ravnodušno - mirnim licem? Ne samo da je ohladneo prema njoj, nego ju je mrzeo, jer je voleo drugu ženu - to je jasno.

I sećajući se svih onih surovih reči koje je Vronski kazao, Ana je izmišljala još i reči koje je očevidno želeo i mogao da kaže, i sve se više i više razdražavala.

»Ja vas ne zadržavam - mogao je reći on. Možete ići kud hoćete, Niste hteli da se razvedete od muža, verovatno stoga da mu se opet vratite. Vratite se. Ako vam treba novaca, ja ću vam dati. Koliko vam rubalja treba?«

Najsurovije reči, koje bi mogao reći neki grub čovek, on joj je rekao u njenoj uobrazilji, i ona mu ih nije opraštala, kao da je uistini kazao.

»A zar se nije još juče kleo u ljubav, on, pravičan i častan čovek? A zar ja nisam već toliko puta uzalud očajavala?« - odmah zatim reče sebi.

Ceo taj dan, izuzevši odlazak do Viljsonove, koji joj oduze dva sata, Ana je provela u sumnjama i kolebanju - da li je sve svršeno, ili još ima nade na izmirenje; treba li odmah da otputuje, ili da se još jednom s njim sastane. Čekala ga je ceo dan, a uveče, odlazeći u svoju sobu i naredivši da mu saopšte da je boli glava, zamisli u sebi: »Ako bez obzira na sobaričine reči, dođe, znači da me još voli. Ako li ne, znači da je sve svršeno, i tada ću rešiti šta da radim!...«

Čula je uveče tutanj njegovih kola koja se zaustaviše, njegovo zvonce, njegove korake i razgovor s devojkom; poverovao je onome što mu rekoše, ništa više nije hteo da raspituje, otišao u svoju sobu. Znači, sve je svršeno.

I smrt, kao jedino sredstvo da se u njegovom srcu uspostavi ljubav prema njoj, sredstvo da ga kazni, i održi pobeđu u borbi koju je zli duh, nastanjen u njenom srcu, vodio s njim - jasno i živo iziđe pred nju.

Sad je sve svejedno: ići ili ne ići u Vozdvižensko, dobiti ili ne dobiti razvod od muža - sve je nepotrebno. Potrebno je samo jedno - kazniti ga.

Kad nasu običnu dozu opijuma, pomisli: treba samo ispiti celo staklence, i umreti, i to joj se učini tako lako i prosto, da je opet s nasladom počela misliti kako će se on mučiti, kajati i voleti njenu uspomenu, kad već bude dockan. Ležala je u postelji otvorenih očiju, gledala pri svetlosti jedne već dogorele sveće u karnisu od štuka^[302] na tavanici, i na senku od zaklona koja je zahvatala jedan deo tavanice, i jasno je zamišljala šta će on osećati kad nje ne bude, i kad ona postane za njega samo uspomena. »Kako sam joj mogao reći one surove reči?« govoriće on. »Kako sam mogao izići iz sobe i ništa joj ne kazati? Ali nje sad već više nema. Ona je zauvek otišla od nas. Ona je tamo...« Odjednom, senka od zaklona se zaleluja, obuze celu karnisu, celu tavanicu, druge senke s druge strane tavanice pojuriše joj u susret; pa onda, u trenutku, senke odleteše, ali se odmah zatim s novom brzinom javiše, zanihaše se, sliše se, i sve postade tamno. »Smrt!« pomisli ona. I takav užas je obuze da dugo nije mogla drhtavim rukama da nađe žižicu i da pripali drugu sveću, umesto one koja je dogorela i ugasila se. »Ne, sve, sve, - samo da se živi! Ja ga volim. On mene voli! Ovo sada je bilo, i proći će«, govorila je osećajući da joj suze radosti usled vraćanja životu teku niz obraze. I da bi se oslobodila straha, brzo pođe k njemu u kabinet.

On je spavao u kabinetu čvrstim snom. Ona mu priđe, osvetli ozgo njegovo lice, i dugo gledaše u njega. Sad, kad je spavao, ona ga je volela toliko da nije mogla zadržati suze nežnosti; ali, znala je, kad bi se probudio, pogledao bi u nju hladnim, svoje pravičnosti svesnim pogledom, i pre nego ipo bi mu počela govoriti o svojoj ljubavi, morala bi mu prvo dokazati da je bio kriv pred njom. Ne razbudivši ga, Ana se vrati u svoju sobu, i posle drugog uzimanja opijuma zaspala pred samo jutro teškim, nepotpunim snom, za vreme kojega ne prestajaše da oseća sebe.

Izjutra je opet pritisnu ona strašna mora koja se u njenim snovima ponavljala još pre veze s Vronskim i razbudi je. Starac sa razbarušenom bradom radi nešto nagnut nad gvožđem, i uz to govori besmislene francuske reči, a ona, kao uvek za vreme te more (što je i činilo užas), oseća da taj seljak ne obraća na nju pažnju, nego radi nekakav strašan posao oko gvožđa nad njom. Probudila se u hladnom znoju.

Kad ustade, seti se kao kroz maglu jučerašnjeg dana.

»Svađali smo se. Bilo je ono što je bivalo već nekoliko puta. Kazala sam da me boli glava, i on nije ušao. Sutra putujemo, treba da se vidimo i spremimo za odlazak«, reče ona u sebi. I doznajući da je Vronski u kabinetu, pođe k

njemu. Prolazeći kroz salon, ču da se pred ulazom u kuću zaustavi ekipaž, i pogledavši kroz prozor spazi karuce, iz kojih se pomoli mlada devojka u ljubičastom šeširiću, naređujući nešto lakeju koji je zvonio. Posle razgovora u predsoblju neko se pope gore, i pored salona začuše se koraci Vronskoga. On brzim koracima siđe niz stepenice. Ana opet priđe prozoru. Eno, sišao je gologlav i prišao karucama. Mlada devojka u ljubičastom šeširiću predade mu paket. Vronski joj, smešeći se, nešto reče. Karuce odoše; i on brzo utrča natrag uz stepenice.

Magla koja je pokrivala sve u Aninoj duši, odjednom se rasturi. Jučerašnja osećanja s novim bolom zatištaše njeno bolno srce. Ona sad nije bila u stanju da razume kako je mogla toliko da se ponizi da provede ceo dan s njim u njegovoj kući. Uđe u njegov kabinet da mu saopšti svoju odluku.

- To je Sorokina sa svojom kćeri svratila i donela mi novac i hartije od *maman*. Juče nisam mogao da ih dobijem. Kako tvoja glava, je li bolje? - reče mirno, ne želeći da vidi i da razume mračni i svečani izraz njena lica.

Ana je ćutke pažljivo gledala u njega stojeći nasred sobe. On pogleda u nju, trenutno se namršti, i nastavi da čita pismo. Ona se okrete i lagano pođe iz sobe. Još ju je mogao vratiti, ali ona stiže do vrata, a on je neprestano ćutao, i čulo se samo šuštanje listova hartije pri prevrtanju.

- Da, zbilja - reče on kad ona već beše u vratima - sutra putujemo, najzad. Je li tako?

- Vi, a ja ne - reče ona okrenuvši mu se.

- Ana, tako se ne može živeti...

- Vi, a ja ne - ponovi ona.

- To postaje neizdržljivo.

- Vi... vi ćete se kajati za to - reče ona i iziđe.

Uplašen očajnim izrazom s kojim behu izgovorene ove reči on skoči i htede da potrči za njom, ali pribravši se, sede, i čvrsto stisnuvši zube namršti se. Ta nepristojna pretnja, kako je on nalazio, pretnja nečim, dražila ga je. »Pokušavao sam sve - pomisli - ostaje samo jedno - ne obraćati pažnju«, i on se počeo spremati da ide u grad, i opet do matere, od koje je trebalo da dobije potpis na punomoći.

Ana je čula zvuke njegovih koraka po kabinetu i u trpezariji. Pred salonom on zastade. Ali ne svrati k njoj, već samo naredi da mogu bez njega predati Vojtovu pastuva. Zatim je čula kako su prišla kola, kako su se otvorila vrata, i kako je on izišao. Zatim je opet ušao u trem, i neko je ustrčao gore. To je sobar trčao po zaboravljene rukavice. Ona priđe prozoru i vide kako je, ne

gledajući, uzeo rukavice, i taknuvši rukom kočijaša u leđa, nešto mu rekao. Zatim, ne gledajući u prozore, zauze svoju običnu pozu u kolima, prebaci nogu preko noge, i navlačeći rukavicu izgubi se iza ugla.

XXVII

»Otišao! Svršeno!« reče Ana u sebi stojeći kraj prozora. I kao odgovor na ovo pitanje, oni utisci od mraka posle gašenja sveće, i od strašnoga sna, slivajući se u jedno, ispuniše joj srce hladnim užasom.

- Ne, to ne može biti! - uzviknu ona, i prošav sobu jako zazvoni. Tako je obuze strah da ostane sama, da je, ne čekajući dolazak lakeja, pošla mu u susret.

- Saznajte kud je otišao grof - reče ona.

Lakej odgovori da je grof otišao do konjušnica.

- Naredio je da vam javimo da će se kola odmah vratiti, ako želite da se izvezete.

- Dobro, stanite. Napisaću pismce. Pošaljite Mihaila s pismom do konjušnica. Brzo!

Ona sede i napisa:

»Ja sam kriva. Vрати se kući, treba da se objasnimo. Tako ti boga, dođi, meni je strašno.«

Zapečati pismo i dade ga momku.

Bojala se da ostane sama, i odmah za momkom iziđe iz sobe i ode u detinju sobu.

»Šta je sad, to nije on, to je neko drugi! Gde su njegove plave oči, njegov ljupki i bojažljivi osmejак?« beše prva njena misao kad ugleda svoju punačku, rumenu devojčicu sa crnom kovrdžastom kosom, umesto Serjože, koga je, u zbrци svojih misli, očekivala da vidi u detinjoj sobi. Sedeći za stolom, devojčica je uporno i jako lupala po njemu zapašaćem, i besmisleno gledala u mater svojim crnim kao trnjinice očima. Odgovorivši Engleskinji da je potpuno zdrava, i da sutra putuje na selo, Ana sede pored devojčice i počе okretati pred njom zapašać boce. Ali glasni, jasni smeh deteta, i pokret koji ono učini obrvom, tako je živo podseti na Vronskog, da je brzo, uzdržavajući jecanje, ustala i izišla. »Je li mogućno da je sve svršeno? Ne, to ne može biti -

misllila je. - Vratice se. Ali kako ce mi objasniti onaj osmejak, onu živahnost posle razgovora s njom? No ako i ne objasni, ipak cu poverovati. Ako ne poverujem, ostaje mi jedno... ali ja neću.«

Pogleda u časovnik. Prošlo je dvanaest minuta. »Sad je već dobio pismo i ide natrag. Nema dugo, još deset minuta... Ali ako se ne vrati? Ne, to ne može biti. Ne treba da mi vidi uplakane oči. Idem da se umijem. Da, da, ali jesam li se očešljala ili nisam?« upita se ona. I nije mogla da se seti. Opipa glavu rukom. »Da, očešljala sam se, ali kad, nikako se ne sećam.« Čak ne poverova svojoj ruci i priđe ogledalu da se uveri da li je očešljana ili nije. Bila je očešljana, a nije mogla da se seti kad je to uradila. »Ko je to?« - misllila je gledajući u ogledalu na zajapureno lice sa čudno sjajnim očima koje uplašeno gledahu u nju. - »Ta to sam ja«, pojmi odjednom, i razgledajući sebe celu odjednom oseti na sebi njegove poljupce i stresavši se mrdnu ramenima. Zatim podiže ruku ka usnama i poljubi je.

»Šta je ovo, ja počinjem ludeti« - i pođe u sobu za spavanje gde je Anuška spremala.

- Anuška - reče, zaustavi se pred njom, i gledajući sobaricu nije znala šta da joj kaže.

- Hteli ste da idete k Darji Aleksandrovnoj - kao razumevajući, reče sobarica.

- K Darji Aleksandrovnoj? Da, ići ću.

»Petnaest minuta tamo, petnaest natrag. On već ide, sad će doći - i ona izvadi časovnik i pogleda u nj. - Ali kako je mogao otići i mene ostaviti u ovakvom položaju? Kako može da živi bez izmirenja sa mnom?« Ona priđe prozoru i uze gledati na ulicu. Prema proteklom vremenu, on se već mogao vratiti. Ali račun može biti netačan, i ona se opet poče sećati kad je otišao, i brojaše minute.

U trenutku kad se primicala velikom časovniku da proveri svoj, neko se doveze. Ona pogleda kroz prozor i spazi njegova kola. Ali se niko nije peo uz stepenice, a dole su se čuli glasovi. To je bio kurir koji se vratio s kolima. Ona siđe dole.

- Grofa nisam zatekao. Otišao je Nižgorodskim putem.

- Šta? Šta... - obrati se ona rumenom, veselom Mihailu, koji joj davaše natrag pisamce.

»On ga nije dobio«, seti se.

- Idi s tim pismom na selo grofice Vronske, znaš? I odmah donesi odgovor - reče ona Mihailu.

»A ja, šta ću činiti? - pomisli ona. - Da, idem do Doli, da, inače ću poludeti. Da, mogla bih još i telegrafisati.« I ona napisa telegram:

»Preko je potrebno da razgovaram s vama, dođite odmah.«

Poslavši telegram, ode da se obuče. Obučena i sa šeširom, opet pogleda u oči ugojenoj i spokojnoj Anuški. Otvoreno saučešće videlo se u njenim malim, dobrim, sivim očima.

- Anuška, mila, šta da radim? - jecajući progovori Ana i nemoćno se spusti u naslonjaču.

- Što se tako uznemirujete, Ana Arkadijevna! To biva. Pođite, razonodite se - reče sobarica.

- Da, ići ću - pribirajući se i ustajući reče Ana. - A ako dođe telegram, pošaljite ga Darji Aleksandrovnoj... Ne, vratiću se ja.

»Da, ne treba misliti, treba raditi nešto, otići, a što je glavno, otići iz ove kuće«, reče s užasom osluškujući strašno vrenje u svome srcu, i žurno iziđe i sede u kola.

- Kuda želite? - upita Petar pre nego što će sesti na bok.

- Na Znamenku, Oblonskima.

XXVIII

Vreme je bilo vedro. Celo jutro padala je česta, sitna kiša, i sad se izvedrilo. Gvozdeni krovovi, ploče trotoara, kaldrma, točkovi i koševi, lim i bakar na karucama, sve je to sijalo na majskom suncu. Bilo je tri sata, najživlje vreme na ulicama.

Sedeći u uglu udobnih karuca, koje se jedva nijahu na svojim gipkim oprugama, pri brzom kasu sivih konja, uz neprekidnu lupu točkova i brze promene utisaka na čistom vazduhu, Ana je ponovo nizala događaje poslednjih dana, videla svoj položaj u sasvim drugoj boji nego kod kuće. Sad joj misao o smrti nije bila tako strašna i jasna, a sama smrt nije bila više neizbežna. Sad je korela sebe za uniženje do kojega se spustila. »Ja ga preklinjem da mi oprost. Pokoravam mu se. Priznajem da sam ja kriva. Zašto? Zar ne mogu živeti bez njega?« I ne odgovarajući na pitanje kako će živeti bez njega, ona počne čitati firme. »Kancelarija i stovarište. Zubni lekar... Da, reći ću Doli sve. Ona ne voli Vronskog. Biće me sramota i teško, ali ću joj sve kazati. Ona me voli, poslušaću njezin savet. Neću da mu se pokorim, neću da mu dopustim da me vaspitava. - Filipov, kolači... Kažu da odatle šalju testo u Petrograd. Moskovska je voda tako dobra. I mitiščinski izvori, i palaćinke.« I ona se seti kako je vrlo davno, kad je imala tek sedamnaest godina, išla s tetkom u crkvu Svete trojice.»Tada još na kolima. Je li moguće da sam to bila ja, sa crvenim rukama? Kako je mnogo od onoga što mi se onda činilo tako divno i nepristupačno, postalo ništavno; a ono što je onda postojalo, sada je zanavek nedostižno. Da li bih onda mogla poverovati da mogu doći do ovakvog uniženja? Kako će biti ponosit i zadovoljan kad dobije moje pisamce! Ali ja ću mu dokazati... Kako ružno miriše ova boja, Zašto neprestano boje i zidaju?... Modni predmeti i ukrasi«, čitala je. Jedan čovek je pozdravi. To je bio Anuškin muž. »Naši paraziti - seti se kako je govorio Vronski. - Naši? Zašto naši? Strašno je što ne možeš prošlost iz korena da iščupaš. Ne može se iščupati, ali se može sakriti sećanje na nju. I ja ću ga sakriti.« Tu se sad seti prošlosti s Aleksijem Aleksandrovičem, i kako je tu prošlost izbrisala iz svojih uspomena. »Doli će pomisliti: ostavljam drugog

muža, i stoga sigurno ne mogu biti u pravu. A zar ja hoću da sam u pravu! Ne mogu biti!» progovori ona, i dođe joj da se zaplače. Ali odmah poče misliti: »čemu li se mogu tako osmejkiivati ove dve devojkje? Sigurno su zaljubljene. One ne znaju kako to nije veselo, kako je nisko«... Bulevar i deca. Tri mališana trče, igraju se konjića. »Serjoža! Sve ću izgubiti, a njega neću povratiti. Da, sve ću izgubiti, ako se on ne vrati. Može biti da je zadocnio na voz, i da se dosad već vratio kući. Opet tražiš uniženje!» - reče samoj sebi. »Ne, ući ću i reći ću Doli otvoreno: ja sam nesrećna, i zaslužila sam to; ja sam kriva, ali sam nesrećna, pomoz mi... Ovi konji, ova kola - kako sam odvratna sebi u ovim kolima - sve je njegovo; ali ja ih više neću videti.«

Smišljajući reči kojima će sve kazati Doli, i navlaš pozleđujući svoje srce, Ana pođe uz stepenice.

- Ima li koga? - upita u predsoblju.

- Katarina Aleksandrovna Ljevina - odgovori lakej.

»Kiti, Kiti u koju je bio zaljubljen Vronski! - pomisli Ana. - Žena koje se on s ljubavlju sećao. Žali što se nije njome oženio. A mene se seća s mržnjom, i žali što se zbližio sa mnom«.

Kad je Ana stigla, sestre su vodile razgovor o dojenju. Doli iziđe da dočeka gošću koja u tom trenutku omete njihov razgovor.

- A, ti još nisi otputovala? Htela sam da dođem k tebi - reče Doli - danas sam dobila pismo od Stive.

- Mi smo takođe dobili telegram - odgovori Ana, obazirući se da vidi Kiti.

- Piše da ne može da razume šta upravo hoće Aleksije Aleksandrovič, ali, kaže, neće otići bez odgovora.

- Ja sam mislila da nekog ima kod tebe. Mogu li pročitati pismo?

- Da, Kiti - zbunivši se reče Doli - ona je u dečjoj sobi. Bila je vrlo bolesna.

- Čula sam. Mogu li pročitati pismo?

- Sad ću ti ga doneti. On ne odbija; naprotiv, Stiva se nada - reče Doli zastajući u vratima.

- Ja se ne nadam, a i ne želim - reče Ana.

»Šta je to, Kiti smatra za poniženje da se vidi sa mnom? - mislila je Ana kad ostade sama. - Može biti da ima i pravo. Ali baš ona koja je bila zaljubljena u Vronskog, ne bi trebalo da mi to po kazuje, pa ma to bilo i opravdano. Ja znam da mene u ovakvom položaju ne može primiti nijedna čestita žena. Ja znam da sam od prvog trenutka žrtvovala za njega sve. I evo nagrade! O, kako ga mrzim! O zašto sam došla ovamo? Još mi je gore, još

teže.« Ču u drugoj sobi glasove sestara koje su se nešto dogovarale. »I šta sad da kažem Doli? Da tešim Kiti time što sam nesrećna; da se stavim pod njenu zaštitu? Ne, Doli ne bi ništa ni razumela. A nemam joj šta ni govoriti. Zanimljivo bi bilo samo videti Kiti i pokazati joj kako sve ljude i stvari prezirem, kako je meni sad sve svejedno.«

Doli uđe s pismom. Ana ga pročita, i vrati ga ćuteći.

- Sve sam to znala - reče. - I nimalo me to i ne zanima.

- A zašto? Ja se, naprotiv, nadam - reče Doli radoznalo gledajući u Anu. Nikad je nije videla u tako neobičnom, razdraženom stanju. - Kad putuješ? - upita.

Ana zažmiri, i gledaše preda se ne odgovarajući.

- Što se Kiti krije od mene? - reče gledajući u vrata i crveneći.

- Ah, koješta! Doji dete, pa joj nešto ne ide kako treba; ja sam joj savetovala... Vrlo joj je milo što si tu. Sad će doći - nespretno, jer nije umela da laže, reče Doli. - Evo je.

Saznavši da je došla Ana, Kiti ne htede da iziđe, ali je Doli ubedi. Pribravši snagu, Kiti iziđe i, crveneći, priđe Ani i pruži joj ruku.

- Vrlo mi je milo - reče dršćućim glasom.

Kiti zbuni borba koja nastade u njoj između neprijateljstva prema ovoj rđavoj ženi, i želje da bude snishodljiva prema njoj; ali čim spazi lepo, simpatično lice Anino, sve neprijateljstvo iščeze.

- Ne bih se iznenadila i kad ne biste hteli da se vidite sa mnom. Na sve sam navikla. Vi ste bili bolesni? Da, promenili ste se - reče Ana.

Kiti je osećala da Ana neprijateljski gleda na nju. Ona objasni to neprijateljstvo nezgodnim položajem u kojem se osećala sada pred njom njena predašnja zaštitnica, i dođe joj žao.

One porazgovaraše o bolesti, o detetu, o Stivi, ali Anu očevidno ništa nije interesovalo.

- Svraćala sam da se oprostim s tobom - reče ona ustajući.

- Kad putujete?

Ana, opet ne odgovarajući, obrati se Kiti.

- Da, vrlo mi je milo što sam vas videla - reče ona sa osmehom. - Toliko sam slušala o vama sa sviju strana, čak i od vašeg muža. On je bio kod mene, i veoma mi se dopao - očevidno u rđavoj nameri dodade Ana. - Gde je on?

- Otišao je na selo - reče Kiti.

- Pozdravite ga od mene, neizostavno ga pozdravite.
- Neizostavno! - naivno ponovi Kiti gledajući je sa saučešćem u oči.
- E, zbogom, Doli - i poljubivši Doli i rukovavši se s Kiti, Ana žurno pođe.
- Uvek ista i isto primamljiva. Vrlo je lepa! - reče Kiti kad ostade sama sa sestrom. - Ali ima nešto tužno u njoj. Užasno tužno!
- Ne, nego nešto osobito je u njoj danas - reče Doli. - Kad sam je ispraćala u predsoblju, učinilo mi se kao da će zaplakati.

XXIX

Ana sede u kola još u gorem stanju nego što je bila kad je polazila od kuće. Pređašnjim mukama sad se pridruži i osećanje uvrede i čuđenja, što je jasno osetila pri susretu s Kiti.

- Kud zapovedate? Kući? - upita Petar.

- Da, kući - reče Ana i ne misleći sad kud ide.

»Kako su me gledale, kao na nešto strašno, nepojmljivo, i vredno ljubopitnosti... O čemu li može tako vatreno pričati onom drugom?« mislila je gledajući u dvojicu pešaka. »Zar se može drugome pričati ono što se oseća? Ja sam htela ispričati Doli, i dobro je što nisam. Kako bi se ona radovala mojoj nesreći! Ona bi to prikrila, ali glavno njeno osećanje bilo bi radost što sam kažnjena za zadovoljstva na kojima mi je zavidela. Kiti, ona bi se još više radovala. Kako je celu i skroz vidim! Ona zna da sam ja više nego obično bila ljubazna prema njenom mužu. Ljubomorna je i mrzi me« I još me i prezire. U njenim očima ja sam nemoralna žena. Kad bih bila nemoralna žena, mogla bih učiniti da se njen muž zaljubi u mene... kad bih htela. Pa i htela sam... A ovaj, eto, zadovoljan je sobom«, pomisli ona o debelom, rumenom gospodinu, koji se vozio njoj u susret, i smatrajući je za poznanicu, podigao svoj sjajan šešir iznad sjajne čele, ali se zatim uverio da se prevario. »Mislio je da me poznaje. A poznaje me isto toliko koliko i ma ko drugi na svetu. Ja sama sebe ne poznajem. Poznajem svoje prohteve, kako kažu Francuzi... Eto, oni tamo traže prljavi sladoled, i ne znaju da je prljav, sigurno«, mislila je gledajući u dvojicu dečaka koji zaustaviše prodavca sladoleda, i ovaj skide s glave vedro i obrisa krajem ubrusa svoje oznojeno lice. »Svi mi hoćemo ono što je slatko i ukusno. Kad nema bombona, daj prljavi sladoled. I s Kiti je tako bilo: kad nije Vronski, daj Ljevina. Ona mi zavidi. I mrzi me. I svi mi mrzimo jedno drugo. Ja Kiti, Kiti mene. To je istina... Čučkin *Coiffeur*...^[303] *Je me fais coiffer par*^[304] Čučkin... To ću mu reći, kad dođe«, pomisli Ana i osmehnu se. Ali se u istom trenutku seti da nema sad kome da govori ma šta smešno. »I nema ničega ni smešnog ni veselog. Sve je gadno... Zvoni na

večernje, i ovaj trgovac se tako pravilno krsti kao da se boji da ne ispusti nešto... Našto crkve, zvonjenje, i ta laž? Samo zato da sakrijemo kako svi mrzimo jedno drugo, kao ovi kočijaši, što se tako pakosno grde... Jašvin kaže: On hoće mene da ostavi bez košulje, a ja njega. To je istina!«

U tim mislima, kaje je tako zaneše da prestade misliti o svome položaju, stiže kući. Kola stadoše. Kad ugleda vratara koji joj izađe na susret, tek se tada seti da je slala pismo i telegram.

- Ima li odgovora? - upita.

- Odmah ću videti - odgovori vratar, i pregledavši po stolu, uze i dade joj kvadratni tanki omot telegrama. »Ne mogu doći pre deset časova. Vronski« pročitla ona.

- A poslati momak se nije vratio?

- Nije - odgovori vratar.

»Kad je tako, znam šta mi treba raditi - reče ona, i osećajući da se u njoj diže neodređeni gnev i potreba osвете, ustrča gore. - Idem sama k njemu. Pre nego što zauvek otputujem, hoću da mu kažem sve. Nikada nikoga nisam mrzela tako kao tog čoveka!« mislila je. Spazivši njegov šešir na čiviluku, strese se od odvratnosti. Nije joj dolazilo do svesti da je njegov telegram odgovor na njezin telegram, i da on tada još nije bio dobio njeno pismo. Zamišljala ga je kako sad mirno razgovara s materom i Sorokinom, i kako se raduju njenim patnjama. »Da, treba ići što pre«, reče u sebi, još ne znajući kuda. Htela je samo što pre da ode od osećanja koja je obuzimahu u ovoj užasnoj kući. Posluga, zidovi, stvari u ovoj kući - sve je u njoj izazivalo odvratnost i zloću, i pritiskivalo je nekim teretom.

»Da, treba ići na železničku stanicu; a ako ga ne nađem na stanici, onda ću se odvesti tamo i uhvatiti ga na delu.« I Ana razgleda u novinama red vožnje. Uveče odlazi voz u 8 časova u 2 mnuta. »Da, stići ću.« Naredi da upregnu druge konje, i poče pakovati u putničku torbu stvari neophodno potrebne za nekoliko dana. Znala je da se ovamo više neće vratiti. Između ostalih planova koji su joj dolazili u glavu, nejasno je rešila i to: da posle onoga što bude na železničkoj stanici, ili na grofičinom imanju, krene nižegorodskom železnicom do prve varoši, i da tamo ostane.

Ručak je stajao na stolu; ona priđe, pomirisa hleb i sir, i uverivši se da joj je miris svakog jela neprijatan, naredi da dođu kola i iziđe. Kuća je već bacala senku preko cele ulice, i bilo je vedro večer, još toplo od sunca. I Anuška koja ju je ispraćala noseći stvari, i Petar koji je stavljao stvari u kola, i kočijaš, očividno nezadovoljan - svi joj behu neprijatni i razdražavahu je svojim rečima i pokretima.

- Petre, ti mi nisi potreban.

- A kako ćete za kartu?

- Pa dobro, kako hoćeš - reče ona zlovoljno. Petar uskoči na bok, namesti se u sedištu, i naredi kočijašu da vozi na železničku stanicu.

XXX

»Evo je opet! Opet razumem sve«, reče u sebi Ana, čim se kola krenuše, i nihajući se zatutnjaše po sitnoj kaldrmi, i opet se jedan za drugim počеше smenjivati utisci.

»Da, šta je bilo ono poslednje, o čemu sam tako prijatno mislila« starala se da se seti. »Ćučkin - coiffeur? Ne, nije to. Da, o onome što je govorio Jašvin: borba za opstanak i mržnja - jedino što vezuje ljude... Ne, zalud idete« misleno se obrati ona društvu u kolima sa četvornom zapregom, koji su verovatno išli da se vesele negde van grada. »Ni pseto koje vodite sa sobom, neće vam pomoći. Od sebe nećete umaći.« Bacivši pogled na onu stranu kuda se osvrtao Petar, spazi mrtva-pijana fabričkog radnika čija se glava klatila, a koga je žandarm nekud vodio. »E, ovaj još ponajpre« pomisli ona. »Grof Vronski i ja takođe nismo našli to zadovoljstvo, mada smo mnogo očekivali od njega.« I Ana sad prvi put upravi onu jasnu svetlost pri kojoj je videla sve, upravi je na svoje odnose prema Vronskom, o kojima je pre izbegavala da misli. »Šta je on tražio u meni? Ne toliko ljubavi, koliko zadovoljenje sujete.« Ona se seti njegovih reči, izraza njegovog lica koje je podsećalo na pokorno puzeće pseto, u prvo vreme njihove veze. I sve je sada potvrđivalo da je tako bilo. »Da, on je likovao zbog uspeha svoje sujete. Razume se, bilo je i ljubavi, ali je veći deo činila gordost zbog uspeha. On se razmetao mnome. Sad je to prošlo. Nema više čime da se gordi. Ne samo da se ne gordi, već se stidi. Uzeo je od mene sve što je mogao, i sad mu više nisam potrebna. Na teretu sam mu, i samo se trudi da ne bude prema meni nepošten. Juče se odao - hoće razvod i ženidbu, da bi mogao spaliti svoje brodove. On me voli, ali kako? *The zest is gone...*^[305] A ovaj hoće sve da zadivi, i vrlo je zadovoljan sobom«, pomisli ona gledajući u rumenog trgovačkog posrednika koji se vozio na konju iz manježa. »Da, one slasti za njega nema više u meni. Ako odem od njega, on će se u dubini duše radovati.«

To nije bila pretpostavka - ona je to jasno videla pri onoj čudnoj svetlosti koja joj sad otkrivaše smisao života i ljudskih odnosa.

»Moja ljubav postaje sve strasnija i sebičnija, a njegova se sve više i više gasi, eto zašto se mi razilazimo - nastavi ona razmišljanje. - I tome se ne može pomoći. Za mene je sve u njemu jednom, i ja tražim da se on sav više i više predaje meni. A on više i više želi da ode od mene. Pre naše veze, mi smo išli jedno drugom u sretanje, a otada se neuzdržljivo razilazimo na razne strane. I to se ne može izmeniti. On mi kaže da sam bez smisla ljubomorna; i ja sam sama sebi govorila da sam bez smisla ljubomorna; to međutim nije istina. Nisam ja ljubomorna, ja sam nezadovoljna. Ali... - ona otvori usta, i pomeri se u kolima od uzbuđenja koje u njoj izazva iznenadna misao. - Kad bih mogla da budem nešto drugo osim ljubavnice koja strasno voli samo njegovo milovanje; ali ja ne mogu u neću da budem ništa drugo. Tom željom izazivam ja u njemu odvratnost, a on u meni mržnju, i drukčije ne može ni biti. Zar ja ne znam da me on ne bi varao, da nema nikakvu nameru prema Sorokinoj, da nije zaljubljen u Kiti, da me neće izneveriti? Ja sve to znam, ali od toga mi nije ništa lakše. Ako me on ne voli, nego po dužnosti bude dobar i nežan prema meni, a onoga ne bude što ja hoću - to je hiljadu puta gore nego mržnja! To je pakao! A to i jeste. On me već odavno ne voli. A gde se svršava ljubav, počinje mržnja... Ove ulice nikako ne znam. Nekakva brda, i sve kuće, kuće... A u kućama sve ljudi, ljudi... Koliko ih je, nema broja, i svi mrze jedno drugo... Lepo, neka baš i smislim ono što hoću da bih bila srećna. Lepo, dobijem razvod braka, Aleksije Aleksandrovič daje mi Serjožu, i ja se venčam s Vronskim.« Setivši se Aleksija Aleksandroviča, odmah ga sa neobičnom živošću zamisli kao živog pred sobom, sa njegovim krotkim, beživotnim, ugašenim očima, plavim žilama na belim rukama, intonacijama, i pucanjem prstiju, i setivši se osećanja koje je bilo među njima i koje se takođe nazivalo ljubav, ona se strese od odvratnosti. »Lepo, dobiću razvod i biću žena Vronskoga. Hoće li Kiti prestati da gleda na mene kao što je gledala danas? Ne. A hoće li Serjoža prestati da misli i raspituje o dvojici mojih muževa? A kakvo ću novo osećanje izmisliti između sebe i Vronskog? Da li je moguće nešto - ne više sreća, nego samo da nije patnja? Ne i ne!« odgovori ona bez i najmanjeg kolebanja. »Nemoguće je! Mi se životom razilazimo, ja stvaram njegovu nesreću, on moju, a preinačiti se ne može ni on, ni ja. Svi su pokušaji bili učinjeni, zavrtao se pokvario... Da, prosjakinja sa detetom. Ona misli da je svet žali. Zar svi mi nismo bačeni u svet samo zato da jedno drugo mrzimo, i da prema tome mučimo i sebe i druge?... Prolaze gimnazisti, smeju se. Serjoža? - seti se. - Mislila sam takođe da sam njega volela, i osećala sam umirenje od svoje nežnosti prema njemu. A živela sam i bez njega, zamenila sam ga za drugu ljubav, i nisam se žalila na tu zamenu dok sam se zadovoljavala onom ljubavlju.«

I ona se sa odvratnošću seti onoga što je nazivala onom ljubavlju. I jasnost, sa kojom je sad videla i svoj, i život drugih ljudi, radovaše je. »Tako i takvi smo i ja, i Petar, i kočijaš Fjodor, i ovaj trgovac, i svi ljudi koji žive tamo duž Volge, kuda zovu ove objave, i svuda, i svagda«, mislila je kad se već našla pred niskom zgradom nižegorodske stanice, i kad joj na susret istrčаше nosači.

- Hoćete li do Obiralovke? - reče Petar.

Ona je sasvim zaboravila kuda i zašto putuje, i samo je s velikim naprezanjem mogla da razume pitanje.

- Da - reče, pružajući kesicu s novcima, i uzevši u ruku crvenu torbicu, iziđe iz kola.

Uputivši se kroz gomilu u čekaonicu prve klase, pomalo se prisećaše sviju pojedinosti svoga položaja, i onih odluka između kojih se kolebala. I opet, čas nada, čas očajanje počеше po starim bolesnim mestima pozleđivati rane njenog izmučenog, strašno ustreptalog srca. Sedeći na zvezdolikom divanu i očekujući polazak voza, ona je, gledajući sa odvratnošću na sve koji su ulazili i izlazili (svi su joj bili neprijatni), mislila: čas o tome kako će stići na stanicu, napisati mu pismo, i šta će mu napisati; čas o tome kako se on sad (ne razumevajući šta su njene patnje) žali materi na svoj položaj; i kako će ona ući u sobu, i šta će mu reći. A mislila je i o tome kako bi život još mogao biti srećan, i kako ga mučno i voli i mrzi, i kako joj strašno kuca srce.

XXXI

Zazvoni zvonice; prođoše nekakvi mladi muškarci, nakazni, nagli, užurbani, i u isto vreme pažljivi na utisak koji proizvode; prođe kroz čekaonicu i Petar, u svojoj livreji i visokim cipelama, sa tupim životinjskim licem, i priđe joj da je otprati do vagona. Muškarci koji su larmali utišaše se kad ona prođe pored njih po platformi, i jedan od njih šapnu nešto o njoj drugome, razume se nešto gadno. Ona se pope na visoki stepenik vagona, i sede, sama u kupeu, na prljavo, nekada belo sedište. Drmnuvši se na oprugama, torbica poleže. Petar, sa glupim osmejkom, skide kraj prozora šešir sa širitom u znak oproštaja; naglo kondukter zalupi vrata i rezu. Nakazna dama, s turnirom (Ana u mislima svuče ovu ženu i užasnu se od njene rugobe), i devojčica, smejući se neprirodno, protrčaše dole.

- Kod Katarine Andrejevne, sve je kod nje, *ma tante!*^[306] - povika devojčica.

»Devojčica - i ona je nakaza, i prenamaže se« - pomisli Ana. Da ne bi nikoga gledala, brzo ustade, i sede kraj suprotnog prozora u praznom vagonu. Prljavi, nakazni seljak u kačketu, ispod kojeg je strčala zamršena kosa, prođe pored toga prozora, naginjući se nad točkovima vagona. »Nešto mi je poznato u ovom ružnom seljaku«, pomisli Ana. I setivši se svoga sna, dršćući od straha izmače se od prozora ka suprotnim vratima. Kondukter otvori vrata, puštajući muža i ženu.

- Vi želite da iziđete?

Ana ne odgovori. Kondukter, i oni što uđoše, ne primetiše, ispod vela, užas na njenom licu. Ona se vrati u svoj ugao i sede. Muž i žena sedoše prema njoj, pažljivo ali krišom razgledajući njenu haljinu. I muž i žena učiniše se Ani odvratni. Muž upita da li bi mu dopustila da puši, očevidno ne stoga da bi pušio, već da bi stupio u razgovor s njom. Dobivši njen pristanak, on počeo govoriti sa ženom francuski o nečem što mu je još manje bilo potrebno nego pušenje. Pretvarajući se, govorili su gluposti, samo zato da ona čuje. Ana je jasno videla kako su već dosadili jedno drugom, i kako mrze jedno drugo.

Nije bilo moguće ne mrzeti te žalosne nakaze.

Začu se drugo zvonice, i odmah zatim prenos prtljaga, žagor, vika i smeh. Ani je bilo tako jasno da niko nema za šta da se raduje, da ju je taj smeh bolno dražio, i htela je da zapuši uši da ga ne čuje. Najzad zazvoni i treći put, razleže se pisak pištaljke, škripa lokomotive, lanac cimnu, i muž se prekrsti. »Zanimljivo bi bilo upitati ga šta on pod tim podrazumeva«, pogledavši pakosno u njega, pomisli Ana. Gledala je pored dame kroz prozor na ljude koji su stajali na peronu i ispraćali voz, i činilo se kao da se kreću nazad. Ravnomerno truckajući se na sastavcima šina, vagon u kojem je sedela Ana prođe pored perona, kamenog zida, obojenog diska, pored drugih vagona; točkovi zagudiše po šinama tečnije, klizavije, uz lak zveket; večernje jarko sunce obasja prozor, a vetrić ponese zavesu. Ana zaboravi na svoje susede u vagonu, i pri lakom nihanju, i udišući u sebe svež vazduh, opet poče misliti:

»Da, na čemu sam stala! Na tome što ne mogu da smislim položaj u kojem život ne bi bio mučenje. Svi smo stvoreni za to da se mučimo, i da svi to znamo, i svi da izmišljamo sredstva da se obmanjujemo. A kad vidiš istinu, šta da radiš?«

- Čoveku je dat razum, da bi se izbavio od onoga što ga uznemiruje - reče na francuskom jeziku dama, očevidno zadovoljna svojom frazom, i grimasirajući jezikom.

Te reči kao da odgovoriše na Aninu misao.

»Izbaviti se od onoga što uznemiruje«, ponovi Ana. I pogledavši na muža sa crvenim obrazima i na mršavu ženu, ona vide da bolešljiva žena smatra sebe ženom koju ne razumeju, i da je muž vara, i podržava u njoj to njeno mišljenje o sebi. Ana kao da vide celu njihovu istoriju, i sve kutiće njihovih duša, pošto prenese na njih onu svetlost. Ali nije tu bilo ničega zanimljivog, i ona nastavi svoju misao.

»Da, veoma sam uznemirena, ali je zato dat razum da se izbavim; dakle, treba se izbaviti. Zašto ne ugasiti sveću kad se više nema šta da gleda, kad je odvratno gledati na sve? Ali kako?... Zašto je taj kondukter pretrčao preko motke? Zašto viču oni mladići u onom vagonu? Zašto govore, zašto se smeju? Sve je nepravda, sve je laž, sve obmana, sve zlo!.. «

Kad voz stiže na stanicu, Ana izađe u gomili drugih putnika, i sklanjajući se od njih kao od gubavih, zastade na peronu, i staraše se da se seti zašto je došla ovamo, i šta je namerila da radi. Sve što joj se ranije činilo mogućnim, sad je tako teško bilo dovesti u sklad, naročito u hučnoj gomili svih tih ružnih ljudi koji joj nisu davali mira. Čas su joj pritrčavali nosači nudeći joj svoje usluge; čas su je zagledali mladići prolazeći i lupajući potpeticama po

daskama perona, i glasno razgovarali; čas su se oni koje je sretala, na pogrešnu stranu sklanjali. Setivši se da je htela da putuje dalje, ako ne bude odgovora, ona zaustavi jednoga nosača i upita: da li je tu kočijaš sa pismom za grofa Vronskog.

- Grof Vronski? Njihovi su sad bili ovde. Dočekali su kneginju Sorokinu sa ćerkom. A kako izgleda kočijaš?

Dok je ona razgovarala sa nosačem, kočijaš Mihailo, rumen, veseo, u plavom kicoškom kaftanu sa lancem, očevidno ponoseći se što je dobro izvršio poruku, priđe joj i dade pisamce. Ona otvori i srce joj se steže još pre nego što ga pročita.

»Jako mi je žao što me pismo nije zateklo. Biću kod kuće u deset časova«, pisao je Vronski nemarnim rukopisom.

»Tako! To sam i očekivala!« reče u sebi sa pakosnim osmejkom.

- Dobro, idi kući - tiho progovori, obraćajući se Mihailu. Ona je govorila tiho stoga što joj je brzina kucanja srca smetala da diše. »Ne, ne dam ti da me mučiš«, pomisli ona, obraćajući se pretnjom ne njemu, ne samoj sebi, već onome koji ju je prinuđavao da se muči, i pođe peronom pored stanice.

Dve sobarice, koje su išle po peronu, zametnuše natrag glave, gledahu nju, i glasno zapažahu nešto oko njene toalete: »prava«, rekoše za čipku koja je bila na njoj. Mladići je ne ostavljahu na miru. Opet prodoše pored nje, zagledahu joj u lice, i sa smehom viknuše nešto neprirodnim glasom. Šef stanice upita je u prolazu: putuje li? Dečko, prodavac kvasa, ne spuštaše očiju s nje. »Bože moj, kuda ću?« mislila je, sve dalje i dalje idući po peronu. Na kraju perona zastade. Dame i deca koji su dočekali gospodina u naočarima, i glasno se smejali i razgovarali, učutaše se i zagledahu je dok se poravnavala s njima. Ona ubrza korak i ode od njih do na kraj perona. Prolazio je teretni voz. Peron se zatrese, i njoj se učini da opet putuje.

Odjednom, setivši se pregaženog čoveka na dan njenog prvog susreta s Vronskim, ona shvati šta treba da učini. Spustivši se brzim, lakim korakom po stepenicama koje su vodile od pumpe ka šinama, ona zastade pored voza koji je prolazio pored nje. Gledala je niz vagona, zavrtnje i lance, visoke gvozdene točkove prvoga vagona koji se lagano kretao, i trudila se da okom odmeri sredinu između prednjih i zadnjih točkova, i trenutak kad će ta sredina biti prema njoj.

»Tamo! - govorila je u sebi gledajući u senku vagona, u pesak pomešan s ugljem kojim behu zasuti železnički pragovi - tamo, u samu sredinu, da njega kaznim, i da se izbavim od sviju i od sebe.«

Htede da se baci pod sredinu prvog vagona koji se poravna s njom; ali crvena torbica, koju počeo skidati s ruke, zadržala je, te beše već dockana - sredina prođe. Trebalo je čekati sledeći vagon. Osećanje slično onome koje ju je obuzimalo kad se pri kupanju spremala da uđe u vodu, obuze je i sada, i ona se prekrsti. Uobičajeni pokret za krsno znamenje izaziva u njenoj duši čitav niz devojačkih i detinjskih uspomena, i odjednom se razide mrak koji beše pokrio za nju sve, i život se za trenutak pojavi sa svima svojim sjajnim prošlim radostima. Ali ona ne spuštaše očiju sa točkova drugog vagona koji se primicahu. U trenutku kad se sredina vagona poravna s njom, ona odbaci crvenu torbicu, uvuče glavu u ramena, pade pod vagon na ruke, i lakim pokretom, kao spremajući se da odmah ustane, spusti se na kolena. Istog trenutka se zgrozi pred onim što je učinila. »Gde sam ja? Šta radim? Zašto?« Htede da se digne, da se odbaci natrag, ali nešto ogromno, neumoljivo, lupi je po glavi i povuče za leđa. »Gospode, oprosti mi sve!« progovori osećajući nemogućnost borbe. Mali seljak je nešto govorio i radio oko gvožđa. Sveća, pri kojoj je čitala knjigu punu uzbuđenja, obmana, jada i zla, planu jasnijom no igda dotle svetlošću, osvetli joj sve što je pre bilo u mraku, zatreperi, počeo puckarati i gasiti se, i zauvek se ugasi.

OSMI DEO

I

Prošlo je gotovo dva meseca. Nastala već polovina toplog leta, kad se Sergije Ivanovič najzad spremi da otputuje iz Moskve.

U životu Sergija Ivanoviča nizali su se za to vreme događaji. Još pre godinu dana završio je knjigu, plod šestogodišnjeg rada, pod naslovom: Pokušaj pregleda osnova i oblika državotvornosti u Evropi i Rusiji. Uvod i neki odeljci ove knjige bili su štampani u povremenim časopisima, a druge delove čitao je Sergije Ivanovič ljudima svoga kruga, i prema tome misli iz ovoga dela nisu bile potpuna novost za publiku; ipak je Sergije Ivanovič očekivao da će njegova knjiga, kad se pojavi, neizostavno proizvesti ozbiljan utisak na društvo, i ako ne prevrat u nauci, ono u svakom slučaju jako uzbuđenje u naučnom svetu.

Posle marljive obrade, knjiga je bila izdata prošle godine i razaslata knjižarima.

Ne raspitujući nikoga za nju, nerado i pretvorno - ravnodušno odgovarajući na pitanja svojih drugova o tome kako prolazi knjiga, ne pitajući čak ni knjižare kako se knjiga prodaje, Sergije Ivanovič je oštro i sa napregnutom pažnjom motrio na prvi utisak koji će njegova knjiga proizvesti u društvu i književnosti.

Ali prođe nedelja, dve, tri, a u društvu se nije opazio nikakav utisak; prijatelji, specijalisti i naučnici, ponekad bi, očevidno iz ućivosti, kazali nešto o njoj. Ostali poznanici Sergija Ivanoviča, bez interesa za knjige naučnog sadržaja, nikako nisu govorili s njim o njoj. I u društvu, koje je sada baš bilo zauzeto drugim nečim, stajala je potpuna ravnodušnost. U književnosti, takođe, za mesec dana ni reči o knjizi.

Sergije Ivanovič izračunao je bio do sitnice vreme kad treba da se pojavi recenzija, ali prođe mesec, dva, sve u ćutanju.

Samo u Severnom žuku, u šaljivom feljtonu o pevaču Drabantiju koji je izgubio glas, bilo je uzgred rečeno nekoliko reči o Koznišovljevoj knjizi, u smislu tom da je knjiga već odavno od svijuu osuđena i predata opštem

podsmehu.

Najzad, trećeg meseca, pojavi se kritika u ozbiljnom časopisu. Sergije Ivanovič poznao je pisca kritike. Video ga je jedanput kod Golupcova.

Pisac kritike bio je vrlo mlad i bolestan feljtonista, vrlo okretan kao pisac, ali izvanredno malo obrazovan i bojažljiv u ličnim odnosima.

Ne mareći za svoje potpuno preziranje prema piscu, Sergije Ivanovič sa velikom pažnjom pristupi čitanju članka. Članak je bio strašan.

Feljtonista je očividno shvatio celu knjigu onako kako se nije mogla shvatiti. Ali on je tako vešto prikupio citate, da je za one koji knjigu nisu čitali (a gotovo je niko nije čitao) bilo potpuno jasno da cela knjiga nije ništa drugo do zbir visokoparnih reči, i još neumesno upotrebljenih (što su pokazivali u prikazu znaci pitanja), i da je pisac knjige prosto nezalica. I sve je to bilo tako oštroumno, da se sam Sergije Ivanovič ne bi odrekao takve duhovitosti; ali to je baš i bilo užasno.

Bez obzira na veliku savesnost s kojom je Sergije Ivanovič proveravao istinitost recenzentovih dokaza, on se ni za trenutak ne zaustavi na nedostacima i greškama koje su bile ismejane, nego se nehotice počeo sećati, do najmanjih pojedinosti, svoga susreta i razgovora sa piscem članka.

»Da ga nisam čime uvredio?« pitao se Sergije Ivanovič.

I setivši se kako je pri susretu popravio bio toga mladića u reči koja je pokazivala njegovo neznanje, Sergije Ivanovič nađe objašnjenje smislu članka.

Posle toga članka nastupi mrtvo ćutanje o knjizi, i u štampi i u govoru, i Sergije Ivanovič vide da je njegovo šestogodišnje delo, rađeno sa toliko ljubavi i truda, prošlo bez ikakva traga.

Položaj Sergija Ivanoviča bio je još teži stoga što, završivši knjigu, nije više imao pred sobom kabinetski rad, koji mu je pređe ispunjavao veći deo vremena.

Sergije Ivanovič bio je pametan, obrazovan, zdrav i radljiv čovek, pa nije znao na šta da upotrebi svoju delatnost. Razgovori po salonima, na skupštinama, sednicama, komitetima, i svuda gde se moglo govoriti, ispunjavali su jedan deo njegovog vremena; ali on, davnašnji gradski stanovnik, nije dopuštao sebi da se sav preda razgovorima, kao što je radio njegov neiskusni brat, kad je bivao u Moskvi; ostajalo mu je još mnogo slobodnog vremena i umne snage.

Na sreću njegovu, u to najteže po njega vreme zbog neuspeha njegove knjige, došlo je, na smenu pitanjima o inovercima, o američkim

prijateljima^[307], o gladi u Samari, o izložbi, o spiritizmu, došlo je slovensko pitanje^[308] koje je ranije samo tinjalo u društvu, i Sergije Ivanovič, i pre jedan od pokretača toga pitanja, sav se predade njemu.

U krugu ljudi kojima je pripadao Sergije Ivanovič, u to se vreme ni o čemu drugom nije govorilo, ni pisalo, do o srpsko - turskom ratu. Sve ono što obično radi dokona gomila, ubijajući vreme, radilo se sada u korist Slovena. Balovi, koncerti, ručkovi, zdravice, odevanje dama, pivo, kafane - sve je svedočilo o simpatijama prema Slovenima.

Sa mnogo čim od onoga što se govorilo i pisalo povodom toga, Sergije Ivanovič se nije slagao u pojedinostima. Video je da je slovensko pitanje postalo jedan od onih modernih zanosa, koji, smenjujući se jedan za drugim, služe društvu stalno kao predmeti za zanimanje; video je i to da su se mnogi ljudi zanimali tim poslom iz koristoljubivih i sujetnih namera. Dopuštao je da novine štampaju mnogo šta nepotrebno i preuveličano, samo u nameri da obrate na sebe pažnju i da nadviču druge. Video je da su u tom opštem društvenom pokretu iskočili napred, i najviše vikali nesrećni i uvređeni: glavnokomandujući bez vojske, ministri bez ministarstava, novinari bez novina, šefovi partija bez partizana. Video je da tu ima mnogo lakomislenog i smešnog. Ali je video i priznavao nesumnjiv entuzijazam koji je više i više rastao i sjedinjavao sve društvene klase, i kojem se nije moglo ne simpatisati. Pokolj jednogveraca i braće Slovena izazvao je saučešće prema paćenicima i negodovanje protiv ugnjetača. A junaštvo Srba i Crnogoraca, koji su se borili za veliku stvar, izazvalo je u celom narodu želju da se pomogne braći, i to ne rečju nego delom.

Uz to se istakla i druga jedna, za Sergija Ivanoviča radosna pojava: ispoljavanje društvenog mišljenja. Društvo je sasvim određeno izrazilo svoju želju. Narodna duša je dobila svoj izraz, kako je govorio Sergije Ivanovič. I što se više tim poslom zanimao, to mu je očiglednije bilo da je to delo koje mora uzeti ogromne razmere, načiniti epohu.

Sav se posveti služenju tome velikom delu, i zaboravi da misli na svoju knjigu.

Sve njegovo vreme bilo je sad tako zauzeto, da nije uspevao da odgovara na sva pisma i zahteve koji su mu upućivani.

Pošto je proveo u radu celo proleće i jedan deo leta, tek se u julu mesecu spremi da ide na selo bratu.

Išao je i zato da se odmori dve nedelje dana, a i da se u samoj svjataja - svjatih naroda, u seoskoj tišini i zabačenosti, naslađuje pokretom narodnog duha u koji su on i svi prestonički i gradski stanovnici bili potpuno uvereni.

Katavasov, koji se odavno sprema da ispuni Ljevinu dato obećanje da ga poseti - pođe sa Sergijem Ivanovičem.

II

Tek što su Sergije Ivanovič i Katavasov stigli na osobito živahnu sada stanicu kurske železnice, i izišavši iz kola da nađu lakeja koji je išao za njima u drugim kolima sa stvarima, kad stigoše i dobrovoljci na četvorima kolima. Dočekaše ih dame sa buketima, i oni, u pratnji gomile koja nagrnu za njima, uđoše u stanicu.

Jedna od dama koje su dočekale dobrovoljce, izlazeći iz čekaonice obrati se Sergiju Ivanoviču.

- Jeste li i vi došli da ih ispratite? - upita na francuskom jeziku.

- Ne, ja i sam putujem, kneginjo. Idem da se odmorim kod brata. A vi, da li ih jednako ispraćate? - s jedva primetnim osmejkom reče Sergije Ivanovič.

- Pa mora se! - odgovori kneginja. - Je li istina da ih je od nas poslato već osam stotina? Maljvinski mi nije verovao.

- Više od osam stotina. Ako se računaju oni koji nisu poslati pravo iz Moskve, ima ih preko hiljadu - reče Sergije Ivanovič.

- Eto, kažem ja! - radosno prihvati dama. - I razume se, istina je da je dosada sakupljeno priloga oko jednog miliona?

- Više, kneginjo.

- A jeste li čitali današnji telegram? Opet su razbili Turke.

- Da, čitao sam - odgovori Sergije Ivanovič. Govorili su o poslednjem telegramu koji je potvrđivao da su Turci tri dana uzastopce bili tučeni na svima tačkama, da su bežali, i da se sutra očekuje odlučna bitka.

- Ah, da, znate li, jedan se krasan mladić nudio. Ne znam zašto su mu pravili smetnje. Htela sam da vas zamolim, ja ga poznajem, da ga vi preporučite. Njega je poslala grofica Lidija Ivanovna.

Pošto se raspitao o pojedinostima koje je kneginja znala o mladiću, Sergije Ivanovič pređe u prvu klasu, napisa pisamce onome od koga je primanje zavisilo, i dade ga kneginji.

- Znae li da grof Vronski, poznati... putuje ovim vozom - reče kneginja s pobedonosnim i mnogo značajnim osmejkom, kad joj Sergije Ivanovič opet pride i predade pismo.

- Čuo sam da putuje, ali nisam znao kad. Ovim vozom?

- Ja sam ga videla. On je ovde; samo ga mati ispraća. To je - najbolje što je mogao učiniti.

- O, da, razume se.

Dok su oni razgovarali, gomila jurnu pored njih ka postavljenom stolu za ručak. Oni takođe krenuše i čuše gromki glas jednoga gospodina koji je sa čašom u ruci držao govor dobrovoljcima. »Poslužiti veri, čovečanstvu, braći našoj - sve više podižući glas govorio je gospodin. - Za veliko delo blagosilja vas matuška Moskva. Živio!«, završi on gromko i sa suzama.

Svi uzviknuše živio i nova gomila nagnu u dvoranu i umalo ne obori kneginju.

- A! Kneginjo, jeste li videli? - sijajući radosnim osmejkom reče Stepan Arkadijevič koji se odjednom pojavi usred gomile. - Je l'te da je divno i toplo rečeno? Bravo! A, i Sergije Ivanovič je tu! E, kad biste i vi od svoje strane kazali tako... nekoliko reči, znate, da ih ohrabrite; vi to tako lepo umete - dodade on s nežnim, poštujućim i opreznim osmejkom, povlačeći ovlaš ruku Sergija Ivanoviča.

- Ne mogu, ja odmah putujem.

- Kuda?

- Na selo, bratu - odgovori Sergije Ivanovič.

- Tako, onda ćete videti moju ženu. Ja sam joj pisao, ali ćete je vi pre videti; molim vas, recite joj da ste me videli, i da je *all right*.^[309] Ona će razumeti. A uostalom, recite joj, budite dobri, da sam postavljen za člana komisije ujedinjene... Ona će već razumeti! Znae, *les petites misères de la vie humaine*^[310] - kao izvinjavajući se obrati se on knegani. - A Mjahkaja, ne Liza, nego Bibiš šalje hiljadu pušaka i dvanaest milosrdnih sestara. Jesam li vam govorio?

- Da, čuo sam - nerado odgovori Koznišov.

- Baš mi je žao što idete - reče Stepan Arkadijevič. - Sutra dajemo ručak dvojici koji polaze - Dimer - Bartnjanski iz Petrograda, i naš Veslovski, Griša. Obojica idu. Veslovski se skoro oženio. To je junak! Zar ne, kneginjo? - obrati se on dami.

Kneginja, ne odgovarajući, pogleda u Koznišova. Ali to što su Sergije

Ivanovič i kneginja kao želeli da ga se otresu, nimalo nije bunilo Stepana Arkadijeviča. On je smešeci se gledao čas u pero na kneginjinom šeširu, čas na sve strane, kao da se nečeg dosećao. Spazivši damu koja je prolazila s kutijom za priloge, on je pozva k sebi i spusti u kutiju banknotu od pet rubalja.

- Ne mogu mirno da gledam ove kutije, dok imam novaca - reče on. - A jeste li čitali današnji telegram? Junaci Crnogorci!

- Šta kažete! - uzviknu on kad mu kneginja reče da Vronski putuje ovim vozom. Za trenutak lice Stepana Arkadijeviča izrazi tugu; ali posle jednog minuta, kada, lako dršćući obema nogama i gladeći zaliske, uđe u sobu gde je bio Vronski, Stepan Arkadijevič već sasvim zaboravi svoje očajničko jecanje nad sestrinim lešom, i u Vronskom vide samo junaka i staroga prijatelja.

- Pored sviju njegovih nedostataka, ne može čovek da mu ne oda i priznanje - reče kneginja Sergiju Ivanoviču čim Oblonski ode od njih. - Potpuna ruska i slovenska priroda! Samo se bojim da će Vronskom biti neprijatno da ga vidi. Kažite šta hoćete, mene dira sudbina toga čoveka. Razgovarajte s njim usput - reče kneginja.

- Da, hoću možda, ako se ukaže prilika.

- Ja ga nikad nisam volela. Ali ovo iskupljuje mnogo. Ne samo da ide lično nego vodi eskadron, na svoj račun.

- Da, čuo sam.

Začu se zvonce. Svi pojuriše vratima.

- Eno ga! - reče kneginja pokazujući na Vronskog; u dugačkom kaputu, i crnom šeširu sa širokim obodom, išao je pod ruku s materom. Oblonski je išao pored njega i nešto živahno govorio.

Vronski je natmureno gledao preda se, kao da ne sluša ono što govori Stepan Arkadijevič.

Verovatno na opomenu Oblonskoga, on se obazre na onu stranu gde su stajali kneginja i Sergije Ivanovič, i ćutke podiže šešir. Njegovo postarelo lice, koje je izražavalo patnju, bilo je kao skamenjeno.

Kad iziđe na platformu, Vronski, jednako ćuteći, propusti mater u vagon i izgubi se u odeljenju vagona.

Na peronu se orilo Bože carja hrani, zatim uzvici: Ura! I živio! Jedan od dobrovoljaca, visok, vrlo mlad čovek sa upalim grudima, osobito se upadljivo klanjao, mahao iznad glave kapom i kitom cveća. Za njim se pomoliše i počеше se takođe klanjati dva oficira, i jedan postariji čovek dugačke brade u masnom kačketu.

III

Oprostivši se sa kneginjom, Sergije Ivanovič uđe s Katavasovom, koji mu u taj mah priđe, u dupke pun vagon, i voz krete.

Na caricinskoj stanici voz je dočekaao skladan hor mladića, koji su pevali »Slavsja«. Opet su se dobrovoljci pojavljivali i klanjali se, ali Sergije Ivanovič nije obraćao na njih pažnju; on je toliko imao posla sa dobrovoljcima da je već znao njihov opšti tip, i više ga nije mogao interesovati. Katavasov pak, sav u naučnim studijama, nije imao prilike da posmatra dobrovoljce, veoma se interesovao njima, i raspitivao o njima Sergija Ivanoviča.

Sergije Ivanovič mu posavetova da ode u drugu klasu i da porazgovara s njima. Na sledećoj stanici Katavasov ga posluša.

Na prvoj postaji on pređe u drugu klasu i upozna se sa dobrovoljcima. Sedeli su u uglu vagona, glasno razgovarali, i očevidno znali da je pažnja putnika, i Katavasova koji uđe, obraćena na njih. Najglasnije od sviju govorio je visoki mladić sa upalim grudima. On je očevidno bio pijan, i pričao nešto što se dogodilo u njihovoj radnji. Prema njemu sedeo je sredovećan oficir u austrijskom vojnom koporanu gardijskog oficira. On je, smešeći se, slušao pričala i prekidao ga. Treći, u artiljerijskom mundiru, sedeo je na koferu pored njih. Četvrti je spavao.

Stupivši u razgovor s mladićem, Katavasov doznade da je on bogat moskovski trgovac, koji je do svoje dvadeset druge godine straćio veliko imanje. Nije se sviđao Katavasovu zato što je bio raznežen, razmažen, i slabog zdravlja; mladić je očevidno bio uveren, osobito pošto je pijnuo, da vrši herojsko delo, i hvalio se na najneprijatniji način.

Drugi, oficir u ostavci, takođe učini neprijatan utisak na Katavasova. To je, kako se videlo, bio čovek koji je oprobao sve. Bio je na železnici, i bio direktor fabrike, sam imao fabriku, i govorio o svemu bez ikakve potrebe, i neumesno upotrebljujući naučne reči.

Treći, artiljerac, naprotiv, veoma se dopade Katavasovu. To je bio skroman, tih čovek, koji se očevidno klanjao i znanju gardista u ostavci, i

samopregoru trgovca, a o sebi nije ništa govorio. Kad ga Katavasov upita šta ga je pobudilo da ide u Srbiju, on skromno odgovori:

- Pa, svi idu. Treba pomoći i Srbima. Žao nam ih je.

- Da, naročito je malo tamo vaših artiljeraca - reče Katavasov.

- Ja sam malo služio u artiljeriji; možda će me odrediti u pešadiju, ili u konjicu.

- Zašto u pešadiju, kad su im najviše potrebni artiljerci? - reče Katavasov, pogađajući po godinama artiljerca da on mora biti u višem činu.

- Malo sam služio u artiljeriji, ja sam junker u ostavci - reče, i počeo objašnjavati zašto nije položio ispit.

Sve to zajedno učini na Katavasova neprijatan utisak, i kad dobrovoljci iziđoše na stanicu da popiju koju čašu, Katavasov htede da u razgovoru s kim bilo podeli svoj neprijatan utisak. Neki starčić putnik, u bojnem šinjelu, za sve je vreme osluškivao razgovor Katavasova sa dobrovoljcima. Kad ostade s njim nasamo Katavasov mu se obrati.

- Da, kakva raznolikost položaja kod tih ljudi što odlaze tamo - neodređeno reče Katavasov, želeći da kaže svoje mišljenje, i u isto vreme da sazna mišljenje starca.

Starac je ranije bio vojnik, učesnik u dva rata. Znao je šta je to vojnik, te je dobrovoljce po njihovu izgledu, i po odvažnosti sa kojom su usput nakretali čuturice, smatrao za rđave vojnike. Osim toga, kao stanovnik sreske varoši, hteo je da ispriča kako je iz njegove varoši pošao jedan vojnik, od onih što služe bez roka, inače pijanica i lopov, koga niko nije hteo da uzme za radnika. Ali, kako je stari znao iz iskustva da je pri sadašnjem raspoloženju društva opasno iskazivati mišljenje protivno opštem, a osobito osuđivati dobrovoljce, on sad od svoje strane počeo osmatrati Katavasova.

- Svejedno, tamo su potrebni ljudi - reče on, smešeći se očima. Upustiše se u razgovor o poslednjoj ratnoj novosti, i uzajamno sakriše nedoumicu: s kim se sutra očekuje bitka, kad su Turci, po poslednjim vestima, razbijeni na svima tačkama. I tako se raziđoše ne kazavši jedan drugome svoje mišljenje.

Ušavši u vagon, Katavasov, nehotice lažući, ispriča Sergiju Ivanoviču svoja zapažanja, iz kojih je izlazilo da su dobrovoljci odlični momci.

Na velikoj varoškoj stanici dobrovoljce opet dočeka pevanje i vika, opet se pojaviše s kutijama skupljači i skupljačice, opet gubernijske dame predadoše kite cveća dobrovoljcima i pođoše za njima u bife; ali je sve to bilo već mnogo slabije i manje nego u Moskvi.

IV

Dok je voz stajao na stanici gubernijskog grada, Sergije Ivanovič ne ode u bife, već uze šetati tamo - amo po peronu.

Prolazeći pored kupea u kojem je bio Vronski, on primeti da je na prozoru navučena zavesa. Ali kad prođe drugi put, spazi kraj prozora staru groficu. Ona pozva k sebi Koznišova.

- Eto, idem, pratim ga do Kurska - reče ona.

- Da, čuo sam - reče Sergije Ivanovič zaustavljajući se kraj njenog prozora i zagledajući u nj. - Kako je to lepo od njegove strane! - dodade on, primetivši da Vronskog nema u vagonu.

- Da, posle njegove nesreće, šta je drugo mogao?

- Kakav strašan događaj! - reče Sergije Ivanovič.

- Ah, šta sam ja pretrpela! Svratite malo... Ah, šta sam ja pretrpela! - ponovi ona kad Sergije Ivanovič uđe i sede pored nje na sedište. - To se ne da zamisliti! Šest nedelja on nije ni s kim govorio, i jeo je samo onda kad sam ga preklinjala. I nijednog minuta nisam ga smela ostaviti samog. Oduzeli smo mu sve čime se mogao ubiti; stanovali smo na donjem spratu, ali se nije moglo ni tu dosta predvideti. Vi znate, već je pucao jednom na sebe zbog nje - i obrve staričine natmuriše se pri toj uspomeni. - Jest, ona je završila kao što je i morala završiti takva žena. Čak je i smrt izabrala odvratnu, nisku.

- Nije naše da sudimo, grofice - sa uzdahom reče Sergije Ivanovič - ali razumem kako je to za vas bilo teško.

- Ah, i ne govorite o tom! Nalazila sam se na imanju, i on je bio kod mene. Doneli mu od nje pisamce. On napisa odgovor i posla. Nismo znali da je ona tu, na stanici. Uveče, tek što sam ušla u svoju sobu, kad mi moja Meri reče da se na stanici dama bacila pod voz. Mene kao da nešto lupi! Znala sam da je to ona. Prvo što sam kazala bilo je: ne govorite pred njim. Ali već su mu bili kazali. Njegov kočijaš je bio tamo i sve je video. Kad sam utrčala u njegovu sobu, on, van sebe - strašno je bilo gledati ga. Ne reče ni reči, odjuri tamo. Ne

znam šta je tamo bilo, ali su ga dovezli kao mrtvog. Jedva sam ga poznala. *Prostration complète*,^[311] govorio je doktor. A zatim je počelo gotovo besnilo. Ah, šta da govorim! - reče grofica odmahnuvši rukom. - Užasno vreme je to bilo... Kažite šta hoćete, rđava žena je to bila. Kakve su to strasti, neke uklete strasti! Samo da se dokaže nešto osobito. Eto, i dokazala je. Sebe je upropastila i još dvojicu krasnih ljudi - svoga muža i moga nesrećnog sina.

- A njen muž? - upita Sergije Ivanovič.

- Uzeo je njenu kćer. Aljoša je u prvo vreme na sve pristajao. Sad ga užasno muči što je tuđem čoveku dao svoju kćer. Ali ne može datu reč vratiti. Karenjin je došao na sahranu. Mi smo se postarali da se ne sretne s Aljošom. Za njega, za muža, tako je bilo lakše. Muža je oslobodila. Ali moj jadni sin sav se njoj predao. Ostavio je sve, karijeru, mene, pa ga ipak nije požalila, dokraja ga ubila. Ne, kažite šta hoćete, sama njena smrt - smrt je jedne gadne žene, bez religije. Bože mi oprost, ne mogu da ne mrzim uspomenu na nju kad gledam propast moga sina.

- A kako je on sada?

- Bog nam je pomogao - došao srpski rat. Ja sam stara žena, ništa se u tome ne razumem, ali je njemu to bog poslao. Razume se, meni je, kao materi, strašno, - što je glavno, govore, *ce n'est pas très bien vu à Pétersbourg*.^[312] Ali šta da se radi! Samo ga je to moglo podići. Jašvin, njegov prijatelj, sve je prokockao na kartama, i spremio se za Srbiju. Jašvin je svratio do njega i nagovorio ga. Sad ga to zanima. Molim vas, porazgovarajte s njim, ja bih želela da se rasonodi. Tako je tužan. I kao za pakost, i zubi ga zboleli. Ali vama će se obradovati. Molim vas, porazgovarajte s njim; on šeta s one druge strane.

Sergije Ivanovič reče da će to rado učiniti, i pređe na drugu stranu voza.

V

U kosoj večernjoj senci od džakova nagomilanih na peronu, u svome dugačkom kaputu i namaknutom šeširu, sa rukama u džepovima, Vronski je hodao kao zver po kavezu, po dvadeset koraka, i brz okret natrag. Sergiju Ivanoviču se učini, dok je prilazio, da ga Vronski vidi, ali se pravi kao da ga ne vidi. Sergiju Ivanoviču to beše svejedno. On je stajao iznad svakog ličnog računa s Vronskim.

U tom trenutku Vronski je u očima Sergija Ivanoviča bio znatan radnik na velikom poslu, i Koznišov je smatrao za svoju dužnost da ga ohrabri i pohvali. On mu priđe.

Vronski zastade, zagleda se, poznade ga, i pošavši nekoliko koraka na susret Sergiju Ivanoviču, steže mu ruku vrlo snažno.

- Može biti niste želeli da se vidite sa mnom - reče Sergije Ivanovič - mogu li vam možda čime koristiti?

- Ni s kim mi ne može biti tako malo neprijatno da se vidim, kao s vama - reče Vronski. - Izvinite me. Prijatnosti za mene nema u životu.

- Ja razumem i hteo sam da vam ponudim svoje usluge - reče Sergije Ivanovič zagledajući u očigledno paćeničko lice Vronskog. - Da li vam je potrebno pismo za Ristića, za Milana [\[313\]](#)?

- O, ne! - kao da jedva razumede, reče Vronski.

- Ako nemate ništa protiv, da šetamo. U vagonima je takva zapara. Pismo? Ne, zahvaljujem; za smrt nisu potrebne nikakve preporuke. Naročito za Turke... - reče on osmehnuvši se samo ustima. Oči su i dalje imale srdito - patnički izraz.

- Da, ali će vam možda ipak lakše biti da stupite u odnose, koji su neophodni, sa čovekom koji je pripremljen. Uostalom, kako hoćete. Bilo mi je veoma milo kad sam čuo za vašu odluku. Bilo je tako mnogo napada na dobrovoljce, adi će ih takav čovek kao što ste vi uzdići u očima javnog mnjenja.

- Ja, kao čovek - reče Vronski - po tome sam dobar, što život za mene ništa ne vredi. A da u meni ima dosta fizičke energije da uletam u kare i da smrvim ili poginem, to znam. Meni je milo što imam zašto da dam svoj život, koji, nije da mi je nepotreban, nego mi je ogadio. Nekome će trebati - on učini nestrpljiv pokret jagodicom zbog neprekidne zubobolje koja mu je smetala čak i da govori sa izrazom s kakvim je hteo.

- Vi ćete se preporoditi, proričem vam - reče Sergije Ivanovič osećajući se ganut. - Oslobođenje braće od ropstva, svrha je dostojna smrti i života.

Neka vam bog da spoljašnjeg uspeha i unutrašnjeg mira - dodade on i pruži ruku.

Vronski čvrsto steže pruženu ruku Sergija Ivanoviča.

- Da, kao oružje, mogu za nešto još valjati. Ali kao čovek, ja sam - ruševina - s prekidom izgovori reč.

Jaki bolovi čvrstoga zuba koji su punili pljuvačkom njegova usta, smetahu mu da govori. On ućuta, i zagleda se u točkove tendera, koji su se lagano i glatko okretali po šinama.

I odjednom, sasvim drugo nešto, ne zubobolja, nego opšte mučno unutrašnje poremećenje prinudi ga da za trenutak zaboravi zubobolju. Pogledavši u tender i šine, a pod uticajem razgovora sa poznanikom s kojim se nije viđao posle svoje nesreće, on se odjednom seti nje, to jest onoga što je još ostalo bilo od nje kad je, kao lud, utrčao u zgradu železničke stanice: na stolu u zgradi, raskrvavljeno telo, još puno skorašnjeg života, bestidno ispruženo pred tuđim ljudima; natrag zavaljena nepovređena glava sa svojom teškom kosom i kovrdžicama na slepim očima; a na divnom licu, sa poluotvorenim rumenim usnama, ohladneo čudnovato žalostan izraz na ustima, i užasan u ukočenim otvorenim očima, koji kao da je izrekom izgovarao strašnu reč - da će se kajati - koju mu je u svađi kazala.

Vronski učini napor da je se seti onakve kakva je bila kad ju je prvi put sreo, takođe na stanici: tajanstvena, divna, puna ljubavi, žena koja traži i obećava sreću; a ne surovo - osetljiva, kakve se sećao iz poslednjeg trenutka. Staraše se da se seti najlepših trenutaka provedenih s njom, ali ti trenuci behu zauvek otrovani. Sećao se samo kako je likovala dok je izgovarala pretnju nikom potrebnog, ali neizgladivog kajanja. Vronski prestade da oseća zubobolju, i usta mu se iskriviše od jecanja.

Prošavši ćutke još dva puta pored džakova, i ovladavši sobom, on se mirno obrati Sergiju Ivanoviču.

- Nije došao drugi telegram posle jučerašnjeg? Da, razbijeni su po treći

put, ali se sutra očekuje odlučna bitka.

Kazavši međusobno još nekoliko reči o proglašenju Milana za kralja, i o ogromnim posledicama koje mogu nastupiti, oni se razidoše po svojim vagonima, posle drugog zvonceta.

VI

Ne znajući unapred kad će moći da krene iz Moskve, Sergije Ivanovič nije telegrafisao bratu da mu pošalje kola. Ljevin ne beše kod kuće, kad se Katavasov i Sergije Ivanovič, na tarantasu najmljenom na stanici, prašnjavi kao Arapi, oko dvanaest časova u podne zaustaviše pred ulazom doma u Pokrovskom. Kiti, koja je sedela na balkonu s ocem i sestrom, poznade devera i potrča dole da ga dočeka.

- Kako ste mogli da nam ne javite - reče ona pružajući ruku Sergiju Ivanoviču i podmećući mu čelo.

- Mi smo odlično doputovali, a vas nismo uznemiravali - odgovori Sergije Ivanovič. - Tako sam prašnjav da se bojim da vas dotaknem. Bio sam vrlo zauzet, i nisam znao kad ću se osloboditi posla. A vi, po starome - reče on smešeći se - uživajte u tihoj sreći van toka stvari, u svome tihom zaklonu. Ovo je naš prijatelj Fjodor Vasnjljevič; najzad se nakanio.

- Ali ja nisam Crnac, umiću se, i opet ću ličiti na čoveka - reče Katavasov, sa svojom običnom šaljivošću, pružajući ruku i smešeći se osobito sjajnim zubima u crnom licu.

- Kostji će biti veoma milo. On je otišao na salaš. Vreme je već da dođe.

- Stalno se zanima gazdinstvom. Tako je to u zaklonu - reče Katavasov. - A mi u gradu osim srpsko - turskog rata ništa ne vidimo. E, a kako moj prijatelj gleda na to? Posigurno drukčije nego drugi ljudi?

- Pa onako, lepo, kao i svi - unekoliko zbunjena, i obazirući se na Sergija Ivanoviča, odgovori Kiti. - Sad ću poslati po njega. I tata je kod nas u gostima. Skoro je doputovao iz inostranstva...

Naredivši da idu po Ljevina, i da odvedu prašljive goste da se umiju, jednoga u kabinet, drugoga u bivšu Dolinu sobu, i da se spremi doručak gostima, ona, koristeći se pravom brzog kretanja, čega je bila lišena za vreme svoje trudnoće, ustrča na balkon.

- Došli su Sergije Ivanovič i Katavasov, profesor - reče.

- Oh, teško će biti na vrućini! - reče knez.

- Ne, tata, on je vrlo prijatan, Kostja ga veoma voli - kao da ga moli za nešto, smešeći se reče Kiti, jer opazi izraz podsmeha na očevu licu.

- Ništa, ništa.

- Idi, dušice, k njima - obrati se Kiti sestri - i zanimaj ih. Videli su Stivu na stanici, zdrav je. A ja ću otrčati do Miće. Kao za pakost, nisam ga dojila još od čaja. Probudio se sad i sigurno plače. - I osetivši priliv mleka, brzim korakom pođe u detinju sobu.

I doista, ne da je pogodila (njena veza s detetom još nije bila prekinuta), već je tačno po prilivu mleka kod sebe znala da je dete gladno.

Znala je isto tako da dete plače još pre nego što se približila detinjoj sobi. Zaista, plakalo je. Ona ču njegov glas i ubrza korak. A što je ona brže išla, utoliko je ono više plakalo. Glas je bio dobar, zdrav, samo gladan i nestrpljiv.

- Plače li odavno, dado, odavno? - žurno je govorila Kiti, sedala na stolicu i spremala se za dojenje. - Ta dajte mi ga brže. Ah, dado, kako ste dosadni, dajte mi ga, posle ćete mu vezati kapicu!

Dete se dralo tražeći da sisa.

- Ne može tako, matuška - reče Agafja Mihailovna, koja je gotovo uvek prisustvovala u detinjoj sobi. - Treba ga lepo doterati. Au, Au! - otpevala je ona nad njim ne obraćajući pažnju na mater.

Dadilja ponese dete materi, a Agafja Mihailovna je išla za njom sa licem rasplnutim od nežnosti.

- Poznajе, poznajе. Verujte bogu, Katarina Aleksandrovna, poznao me! - nadvikivala je Agafja Mihailovna dete.

Ali Kiti je ne slušaše. Njeno nestrpljenje raslo je isto tako kao i nestrpljenje detinje.

Od nestrpljenja, vazdan ne mogaše da podese. Dete je hvatalo kako ne treba i ljutilo se.

Naposletku, posle očajnog krika koji ga skoro zadavi, posle praznog zagrcavanja, podesiše, te se i mati i dete jednovremeno osetiše umireni i oboje se stišaše.

- Siromah, sav se oznojio - šapatом reče Kiti pipajući dete. - A po čemu mislite da vas poznaje? - dodade ona pogledajući iskosa u detinje oči koje, kako joj se činilo, lupeški gledaju ispod namaknute kapice, i u obraščiće koji su se ravnomerno nadimali i u ručicu sa crvenim dlanom kojom je pravio okrugle pokrete.

- Ne može biti! Kad bi nekoga poznavao, onda bi prvo mene poznavao - reče Kiti na tvrđenje Agafje Mihailovne i osmehnu se.

Kiti se osmehnu na to što, premda je govorila da dete ne može nikoga poznati, srcem je osećala da mali ne samo da poznaje Agafju Mihailovnu, nego sve zna i razume, zna i razume još mnogo šta što niko ne zna, i što je samo ona, mati, saznala i počela razumevati zahvaljujući jedino njemu. Za Agafju Mihailovnu, za dadilju, za dedu, pa i za oca, Mića je bio živo biće koje traži samo materijalnu negu; ali za mater on je već odavno bio moralno biće, sa kojim je ona imala već čitavu istoriju duhovnih veza.

- Evo, daće bog, probudiće se, pa ćete videti. Čim ovako učinim, a on sav zasija, golupčić. Lepo zasija, kao jasan dan - govorila je Agafja Mihailovna.

- Dobro, dobro, videćemo - prošapta Kiti. - A sad idite, hoće da zaspi.

VII

Agafja Mihailovna iziđe na prstima; dadilja spusti zavesu, istera muve ispod muslinskih zavesa na krevetu i stršljena koji je udarao o okno, pa sede, mašući uvelom brezovom grančicom iznad matere i deteta.

- Ala je vrućina! Da hoće bog dati malo kišice - progovori ona.

- Da, da, š - š - š... - odgovori Kiti, ovlaš ljuljajući se i nežno pritiskujući kao koncem zategnutu punačku ručicu kojom je Mića neprestano slabo mahao, i čas zatvarao, čas otvarao oči. Ta ručica je bunila Kiti: htela je da poljubi tu ručicu, ali se bojala da to učini i da razbudi dete. Ručica najzad prestade da se kreće, i oči se zatvoriše. Samo pokatkad, nastavljajući svoj posao, dete, podižući dugačke, zavrnutre trepavice, pogledaše u mater vlažnim očima koje su u polusvetlosti izgledale crne. Dadilja prestade da maše i zadrema. Ozgo se začu grohotan smeh staroga kneza i kikut Katavasova.

»Sigurno su se raščeretal i bez mene - pomisli Kiti - ali mi je krivo što još nema Kostje. Sigurno je opet svratio na uljanik. Iako mi je žao što tako često odlazi tamo, ipak se radujem. To ga razgaljuje. Sad je postao veseliji i bolji nego proletos. A onda je bio tako mračan i tako se mučio, da me je bilo strah za njega. I kako je smešan!« - prošapta ona smešeći se.

Znala je Kiti šta muči njenoga muža. Njegovo neverovanje. Međutim - premda bi ona, kad bi je upitali da li misli da on u onom životu, ako ne poveruje, neće biti spasen, premda bi se ona složila s tim da neće biti spasen, njegovo neverovanje, ipak, nije je činilo nesrećnom. Ona, iako ubeđena da za nevernika ne može biti spasenja, iako je najviše na svetu volela dušu svoga muža, ona je s osmejkom mislila o njegovom neverovanju i govorila u sebi: da je on smešan.

»Zašto cele godine čita nekakve filozofije? - mislila je Kiti. - Ako je sve to napisano u tim knjigama, onda sve može i razumeti. Ako je pak tamo neistina, zašto ih onda čita? On sam kaže da bi želeo da veruje. Pa zašto ne veruje? Sigurno stoga što mnogo misli. A misli mnogo zbog usamljenosti. Uvek sam samcit. S nama ne može o svemu razgovarati. Verujem da će mu

gosti biti prijatni, naročito Katavasov. On voli s njim da raspravlja«, pomisli ona i odmah se u mislima prenese na pitanje gde bi zgodnije bilo metnuti Katavasova da spava - zasebno, ili zajedno sa Sergijem Ivanovičem. I tu joj odjednom dođe misao koja je prinudi da se strese od uzbuđenja, i čak da i Mnću uzbuni, koji je zato strogo pogleda. »Pralja« čini mi se, još nije donela rublje, a posteljno rublje za goste sve je upotrebljeno. Ako to ne udesim, Agafja Mihanlovna će dati Sergiju Ivanoviču upotrebljeno rublje«, i od same te pomisli Kiti pojuri krv u lice.

»Da, videću«, odluči, i vraćajući se pređašnjim mislima seti se da nešto važno u tim mislima još nije bilo dovršeno, i poče se sećati: šta. »Da, Kostja je nevernik«, seti se opet s osmejkom.

»Lepo, nevernik! Bolje neka i ostane uvek takav, nego da bude kao gospođa Štal, ili kao što sam ja htela da budem onda u inostranstvu. On se sigurno neće pretvarati.«

I skorašnja crta njegove dobrote živo iziđe pred nju. Pre dve nedelje stiglo je pokajničko pismo Stepana Arkadijeviča upućeno Doli. On je preklinjaše da mu spase čast, da proda svoje imanje i isplati njegove dugove. Doli je bila u očajanju, mrzela je muža, prezirala ga, žalila, rešavala se da se razvede, da mu odbije molbu, ali je završila tim što je pristala da proda deo svoga imanja. Posle toga, Kiti se s osmejkom umiljenja sećашe zbunjenosti svoga muža, nekolikih neveštih njegovih pristupanja stvari koja ga je zanimala, dok najzad nije smislio način da pomogne Doli a da je ne uvredi: predložio Kiti da ona pokloni Doli svoj deo imanja, što njoj dotada nije dolazilo na um.

»Kakav nevernik? S njegovim srcem, s njegovom zebnjom da nekoga ne uvredi, čak ni dete! Sve za druge, ništa za sebe. Sergije Ivanovič misli da je Kostjina dužnost - da bude njegov nastojnik. Tako isto i njegova sestra. Sad je i Doli s decom na njegovom staranju. I svi oni seljaci koji svaki dan dolaze k njemu, kao da je on dužan da ih služi.«

»Da, samo takav da budeš kakav ti je otac, samo takav«, govorila je predajući Miću dadilji i dotičući se usnom do njegovog obrašćića.

VIII

Od trenutka kad je Ljevin, kraj samrtničke postelje svoga brata ljubimca, prvi put pogledao na pitanje života i smrti, pa kroz nova, kako ih on nazivaše, nova ubeđenja koja neprimetno za njega, u periodu vremena od dvadesete do trideset četvrte njegove godine, zamenjivahu njegova detinjska i mladička verovanja - on se užasavao ne toliko od smrti, koliko od života, bez trunke znanja o tome otkuda život, radi čega je, zašto, i šta je život. Organizam, njegovo raspadanje, nemogućnost uništenja materije, zakon o održanju snage, razviće - bile su reči koje su mu zamenile predašnju veru. Te reči i pojmovi koji su bili s njima u vezi, bili su vrlo dobri za umovanje; ali životu nisu davali ništa, i Ljevin se odjednom oseti kao čovek koji bi promenio toplu bundu za muslinsko odelo i koji bi se na prvom mrazu nesumnjivo uverio, ne kroz razmišljanje, nego celim svojim bićem, da mu je isto kao da je i go, i da neizbežno mora propasti.

Od toga trenutka, mada nije davao sebi računa o tome, i živio i dalje kao i ranije, Ljevin nije prestajao da oseća strah od svoga neznanja.

Osim toga, on nejasno osećao da ono što je nazivao svojim uverenjem, da je to bilo ne samo neznanje, već da je to bio jedan sklad misli pri kojem je nemoguće znanje onoga što mu je trebalo znaš.

U prvo vreme, ženidba, nove radosti i obaveze, koje poznade, potpuno zaglušiše one misli; ali u poslednje vreme, posle ženinog porođaja, dok je besposličio u Moskvi, pred Ljevina češće i češće, upornije i upornije počeo izlaziti ono pitanje koje je tražilo rešenje.

Pitanje se za njega sastojalo u sledećem: »Ako ne priznajem one odgovore koje hrišćanstvo daje na pitanja o mome životu, kakve druge odgovore priznajem?« I nikako nije mogao naći, u celom arsenalu svojih ubeđenja, ne samo odgovore, nego ni išta nalik na odgovore.

Bilo mu je kao čoveku koji traži hrane u prodavnicama oružja i igračaka.

Nehotice, nesvesno za samoga sebe, on je u svakom čoveku tražio veze sa tim pitanjima, i rešenje tih pitanja.

Najviše ga je čudilo i bunilo to što većina ljudi iz njegovoga kruga i njegovih godina, zamenivši, kao i on, pređašnja verovanja novim ubeđenjima kakva su bila i njegova, nisu u tome videli nikakvu nevolju, ostajali potpuno zadovoljni i spokojni. Tako da su Ljevina, osim glavnog pitanja, mučila još i druga pitanja: Da li su ti ljudi iskreni? Da se ne pretvaraju? Ili, da li možda nekako drukčije, jasnije od njega shvataju odgovore koje nauka daje na pitanja što ga zanimaju? I on je brižljivo izučavao i mišljenja tih ljudi, i knjige koje su izražavale te odgovore.

Jedno što je našao, otkako ga ta pitanja počese da zanimaju, bilo je: da se vara kad misli, prema uspomenama iz mladićkog doba i univerziteta da je religija odživela svoje, i da je više nema. Svi dobri ljudi koji su mu u životu bliski, veruju. I stari knez, i Ljvov kojega je tako zavoleo, i Sergije Ivanovič, i sve žene veruju, i njegova žena veruje onako kao što je on verovao u prvom detinjstvu, i devedeset i devet odsto ruskog naroda, sav taj narod čiji mu život uliva najveće poštovanje, veruje.

Drugo je pak bilo to što se uverio, pročitavši mnogo knjiga, da ljudi koji dele njegove poglede, ništa drugo i drukčije ne podrazumevaju pod njima; i da, ništa ne objašnjavajući, samo odriču pitanja bez čijeg rešenja on osećaše da ne može živeti: a staraju se da rešavaju sasvim druga pitanja, koja njega ne mogu da zanimaju, na primer, pitanje o razviću organizma, o mehaničkom objašnjenju duše, itd.

Osim toga za vreme ženinog porođaja desilo se s njim nešto neobično. On, nevernik, počeo se moliti bogu i u trenutku kad se molio, verovao je. Ali, taj trenutak je prošao, a on nije mogao da odredi tadašnjem raspoloženju nikakvo mesto u svome životu.

Nije mogao da prizna da je onda znao istinu, a da se sada vara; nije mogao, jer čim počne mirno da misli o tome, sve se opet raspada u paramparčad; ne može da prizna da se onda varao, jer su mu bila draga tadašnja duševna raspoloženja; a ako prizna da je to bila slabost, oskvrnjuje one trenutke. Bio je u teškoj borbi sa samim sobom, i naprezao svu duševnu snagu da iziđe iz nje.

IX

Ove misli su ga mučile i morale čas slabije čas jače, ali ga nikad nisu ostavljale. Čitao je i mislio, ali što je više čitao i mislio, sve se udaljenijim osećao od postavljenog cilja.

U poslednje vreme, uverivši se da kod materijalista neće naći odgovora, on je, u Moskvi i na selu, čitao i ponovo pročitao i Platona, i Spinozu, i Kanta, i Šelinga, i Hegela, i Šopenhauera, sve filozofe koji nisu materijalistički objašnjavali život.

Misli su mu se činile plodonosne dok je čitao, ili sam smišljao pobijanja drugih učenja, osobito materijalističkog; ali čim bi čitao, ili sam smišljao rešenja pitanja, uvek se prnavljalo isto, Držeći se datih definicija za nejasne reči kao duh, volja, sloboda, supstancija, i naročito padajući u klopku reči koju su mu podmetali filozofi, ili on sam sebi - počinjao on tobož nešto da poima. Ali trebalo je samo zaboraviti izveštačeni tok misli, i iz života se vratiti onome što ga je zadovoljavalo dok je mislio držeći se uzetog pravca - pa da se odjednom sva ta veštačka građevina sruši kao kula od karata, i da postane jasno da je građevina bila podignuta od onih ispremeštanih reči, nezavisno od nečega što je u životu važnije od razuma.

Jedno vreme, čitajući Šopenhauera, podmetnuo je namesto njegove volje - ljubav, i ta nova filozofija utešila ga je za dva - tri dana, dok se nije odmakao od nje; ali se na isti način, kao i one pre, srušila čim ju je pogledao iz života, i pokazala se kao muslinska haljina koja ne drži toplo.

Brat Sergije Ivanovič posavetova Ljevinu da pročita bogoslovske spise od Homjakova^[314]. Ljevin pročita drugu knjigu Homjakovljevih dela, i premda ga je polemički, elegantni i oštroumni ton pisca od početka odbijao, porazilo ga je učenje o crkvi. U prvi mah ga porazi misao: da postignuće božanskih istina nije dato čoveku, već skupu ljudi, sjedinjenih ljubavlju - crkvi. Obradova ga zatim misao o tome kako je lakše poverovati u postojeću i sada živu crkvu koja sadrži sva ljudska verovanja, koja ima na čelu boga, i prema tome u svetu i nepogrešivu crkvu, i od nje primiti veru u boga, u stvaranje

sveta, u pad, u iskupljenje - negoli početi od boga, dalekog, tajanstvenog boga, stvaranja sveta, itd. Ali pročitavši zatim istoriju crkve od katoličkog pisca, i istoriju crkve od pravoslavnog pisca, i videvši da obe crkve, nepogrešive po suštini svojoj, odriču jedna drugu, on se razočara i u Homjakovljevo učenje o crkvi, te se i ta građevina rasturi u prah, kao što su i filozofske građevine.

Celoga proleća bio je Ljevin kao neko tuđe biće i preživeo je užasne trenutke.

»Ako ne znam šta sam, i zašto sam ovde, ne može se živeti. A znati to ne mogu, prema tome, ne može se živeti«, govorio je sebi Ljevin.

»U beskonačnom vremenu, u beskonačnoj materiji, u beskonačnom prostoru izdvaja se mehurić - organizam, i taj se mehurić malo održi pa pukne, a taj mehurić - to sam ja.«

To je bila mučna neistina, ali to je bio jedini, poslednji rezultat vekovnih napora čovečanske misli u tome pravcu.

To je bilo ono poslednje verovanje, na kojem su građena, i gotovo u svima pravcima voćena istraživanja čovečanske misli. To je bilo vladajuće ubeđenje, i Ljevin je i nehotice, ne znajući sam kad i kako, kao ipak najjasnije, između sviju drugih objašnjenja usvojio baš to.

Ali to je bila ne samo neistina, to je bio surov podsmeš neakve zle sile, zle, odvratne, takve da joj se nije moglo potčiniti.

Trebalo je izbaviti se od te sile. I to izbavljenje bilo je u rukama svakoga. Trebalo je prekinuti tu zavisnost od zla. A za to je bilo samo jedno sredstvo - smrt.

I srećni čovek porodice, zdrav čovek, Ljevin je nekoliko puta bio blizu samoubistva, toliko, da je sakrio konopac da se ne bi obesio, i bojao se da nosi pušku da se ne bi ubio.

Ali, Ljevin se nije ubio, i nije se obesio, nego je dalje živeo.

X

Dok je Ljevin mislio o tome - šta je, i zašto živi, nije nalazio odgovora i padao je u očajanje; ali kad bi prestao da se pita o tome, znao je i šta je, i zašto živi, jer je odlučno i određeno radio i živio; štaviše, u ovo poslednje vreme je mnogo čvršće i određenije živio nego pre.

Kad se početkom juna vratio na selo, vratio se i svojim običnim poslovima. Seosko gazdinstvo, odnosi sa seljacima i susedima, domaće gazdinstvo, poslovi sestrini i bratovljevi njemu povereni, odnosi sa ženom, rodbinom, brige o detetu, nova strast za pčelarstvo koja ga tog proleća obuze - ispunjavahu sve njegovo vreme.

Ovi su ga poslovi zanimali ne stoga što bi ih on pravdao nekim opštim pogledom, kao što je ranije radio; naprotiv, sada, razočaran zbog neuspeha u predašnjim poduhvatima za opšte dobro, s jedne strane; i odveć zauzet mislima i količinom poslova koji su sa sviju strana navaljivali na njega, s druge strane - on je potpuno napustio sve kombinacije o opštem dobru, i poslovi su ga zanimali samo zato što mu se činilo da mora raditi ono što radi, da ne može drukčije.

Ranije (to je počelo u detinjstvu, pa neprestano raslo do potpune zrelosti) i kad se starao da učini nešto što bi bilo dobro za sve, za čovečanstvo, za Rusiju, za celo selo, opazio je da su misli o tome bile prijatne, a sama delatnost uvek ispadala neskladna; nije bilo potpunog uverenja da je stvar neophodno potrebna, te se delatnost, koja se s početka činila tako velika, smanjivala više i više, svodila se na ništa. Sada pak, kad se posle ženidbe počeo više i više ograničavati na život za sebe - on, iako nije više osećao nikakve radosti pri pomisli na svoju delatnost - on je osećao uverenje da je njegov posao neophodan, video da mu ide od ruke daleko bolje nego pre, i da postaje veći i veći.

Sad, uvek protiv svoje volje, dublje je i dublje, kao plug, zadirao u zemlju, tako da se više nije mogao izvući dok ne istera brazdu dokraja.

Nesumnjivo je potrebno da porodica živi onako kako su navikli da žive

očevi i dedovi, to jest pod istim pogodbama obrazovanja, a tako da se i deca vaspitaju. To je tako potrebno kao što je potrebno ručati kad se ogladni; i stoga je takođe potrebno, kao i spremi ručak, da se mašinom gazdinstva u Pokrovskom upravlja tako kako bi se mogli dobijati prihodi. Isto je tako nesumnjivo potrebno, kao dug vratiti, držati naslednu zemlju u takvom stanju da sin, kad nasledi, kaže ocu hvala, isto onako kao što je Ljevin govorio hvala dedi za sve što je onaj sazio i posadio. I stoga je potrebno ne da se zemlja daje pod arendu, već da domaćin sam vodi svoju ekonomiju, da pati stoku, đubri njive i podiže šume.

Nije moguće ne svršavati poslove Sergija Ivanoviča, sestrine, i sviju ovih seljaka koji su navikli da mu dolaze po savete - kao što ne možeš baciti dete koje već držiš na rukama. Treba brinuti o udobnostima u goste pozvate svastike i njene dece, kao i o svojoj ženi i detetu, i ne može se ne provesti s njima makar jedan mali deo dana.

I sve ovo, zajedno s lovom i s novom strašću za pčelarstvo, ispunjavalo je sav Ljevinov život, koji nije za njega imao nikakva smisla dok je mislio o njemu.

I, osim što je Ljevin sigurno znao šta mora raditi, isto je tako znao i kako sve to treba uraditi, i koji je posao važniji od drugoga.

Znao je da radnike treba pogađati što je moguće jevtinije; ali, zato što se novac daje unapred, naimati ih jevtinije nego što vrede - ne treba činiti, mada je to vrlo probitačno. Prodavati seljacima slamu za vreme oskudice u stočnoj hrani, može, iako mu ih je žao; ali mehanu i pivnicu, mada daju dobar prihod, treba uništiti. Za seču šume treba kažnjavati što je moguće strože, ali za uhvaćenu stoku se ne može naplaćivati potrica; i premda to jedi čuvare, i oslobodava seljake od straha, ne može se drukčije nego pustiti uhvaćenu stoku.

Petru, koji je zelenašu plaćao deset procenata mesečno, treba pozajmiti novac da se otkupi; ali se ne može ni sniziti svota ni produžiti rok plaćanja seljacima neplatišama. Nadzorniku se ne može oprostiti što livada nije pokošena na vreme, te je trava propala uzalud; ali se i ne može kositi osamdeset desetina, na kojima je bila posađena mlada šuma. Ne može se oprostiti radniku koji je u radno vreme otišao kući zato što mu je umro otac - ma kako da nam ga je žao; i treba radnika obračunati jevtinije za propuštene skupe mesece; ali se ne može ne izdavati mesečna plata starim, potpuno nepotrebnim slugama.

Ljevin takođe zna da po povratku kući pre svega treba otići do žene koja je nešto bolesna, a seljaci, koji su ga čekali tri sata, mogu još malo čekati; zna

takođe da, bez obzira na zadovoljstvo koje oseća pri hvatanju i smeštanju rojeva, da se mora lišiti toga zadovoljstva, ostaviti starca da bez njega smesti rojeve, a on da priđe i razgovara sa seljacima koji ga nađoše na uljaniku.

Da li je dobro ili rđavo postupao, on ne zna, ali ne samo da to sad ne bi dokazivao, nego će izbegavati razgovore i misli o tome.

Razmišljanja ga dovode u sumnju i smetaju mu da vidi šta treba a šta ne treba. Kad ne misli, nego živi, on neprestano oseća u svojoj duši prisustvo nepogrešivog sudije, koji rešava koji je od dvaju mogućih postupaka bolji a koji gori; i čim ne bi postupio kako treba, Ljevin bi to odmah osetio.

Tako je živio ne znajući i ne videći mogućnost da sazna: šta je, i zašto živi na svetu; zbog toga se neznanja mučio toliko da se bojao samoubistva, a u isto vreme je pouzdano krčio svoj naročito određeni put u životu.

XI

Onog dana kad je Sergije Ivanovič stigao u Pokrovsko, Ljevin je imao jedan od svojih najtežih dana.

Bilo je najživlje vreme rada, kad se u celom narodu javlja neobičan napor samopožrtvovanja u radu, kakav se ne javlja ni pod kojim drugim pogodbama života i koji bi visoko bio cenjen kad bi ljudi koji imaju te osobine, sami ga cenili, kad se ne bi ponavljao svake godine i kad posledice toga napora ne bi bile tako proste.

Pokositi, požnjeti i prevući raž i ovas, pokositi livade, ugariti njive, omlatiti seme i posejati ozimicu - sve to izgleda prosto i obično; međutim, da se sve to sredi, potrebno je da svi seljaci, i stari i mladi, rade za te tri-četiri nedelje neprestano, tri puta više nego obično, da se hrane kvasom, lukom i crnim hlebom, vrhu i vuku snopove noću, i ne spavajući više od dva - tri sata. I svake se godine to radi po celoj Rusiji.

Kako je veći deo života proveo na selu i u bliskim odnosima s narodom, Ljevin je u to radno doba osećao da opšte narodno uzbuđenje prelazi i na njega.

Izjutra je išao na prvu setvu raži, pa na njivu s koje su vukli ovas u stogove; vrativši se kući u doba kad su mu žena i svastika ustajale, popio bi s njima kafu, i onda pošao pešice na salaš, gde je trebalo pustiti u rad novu mlatilicu za pripremanje semena.

Ceo taj dan, razgovarajući sa nadzornikom i seljacima a kod kuće sa ženom, svastikom, njenom decom i tastom, Ljevin je mislio o jednom te jednom, što ga je u to vreme pored domaćih brigaanimalo, u svemu tražio veze po svome pitanju: »Šta sam? Gde sam? Zašto sam ovde?«

Stojeći u hladovini, pod sušnicom za crepove novopokrivenom još neopalim mirisnim lišćem leskovih motaka, prislonjenih uz oljuštene sveže jasikove prečage pod slamnim krovom - Ljevin je gledao, kroz otvorena vrata pred kojima se vitlala suva i gorka prašina od mlaćenja: čas u vrelim suncem obasjanu travu i u svežu slamu tek iznesenu iz žitnice, čas u laste s belim

grudima i šarenim glavama koje su s piskom doletale pod krov i lepršajući krilima zaustavljale se na okviru vrata, čas u narod koji je vrveo po tamnom i prašljivom gumnu, i uz to je premišljao čudne misli:

»Zašto se sve ovo radi? - Mislio je. - Zašto ja stojim ovde i teram ih da rade? Zašto se oni trude i staraju da preda mnom pokažu svoju usrdnost? Rašta se bakće starica Matrjona, moja poznanica? (Ja sam je lečio kad je, za vreme požara, pala na nju greda) - mislio je gledajući u mršavu ženu koja je, vukući grabuljama klasje, s naprežanjem gazila crno - opaljenim bosim nogama po neravnom tlu punom razbijenih crepića. - Onda je ozdravila; ali ako ne danas - sutra, kroz deset godina će je zakopati, i ništa neće ostati ni od nje, ni od ove kaćiperke u crvenoj ubradači koja tako vešto i nežno izdvaja iz pleve klasje. I nju će zakopati, i ovoga pegavog šarca, vrlo brzo - mislio je gledajući u trbušatog konja koji je ubrzano disao kroz raširene nozdrve, i opkoračivao točak koji se ispod njega okretao. - I njega će zakopati, zakopaće i Fjodora dodavača, sa njegovom kovrdžavom bradom punom pleve, i sa pocepanom košuljom na belom ramenu. On dreši snopove, i nešto komanduje, i više na žene, i brzim pokretom popravlja kaiš na točku zamašnjaku. I što je glavno, ne samo njih, nego će i mene zakopati, i ništa neće ostati. Zašto?«

Premišljao je o tome, i u isto vreme gledao u časovnik da vidi koliko će omlatiti za sat. Morao je to znati da bi prema tome odredio posao za dan.

»Skoro će već sat, a tek su treći stog počeli«, pomisli Ljevin, priđe dodavaču, i nadvikujući huktanje mašine, reče mu da razređenije ubacuje.

- Pomnogo mećeš, Fjodore! Vidiš da se zaptiva, i zato ne ide brže. Razređuj!

Fjodor, pocrneo od prašine prionule za oznojeno lice, odgovori mu nešto, ali je i dalje radio onako kako Ljevin nije želeo.

Prišavši bubnju, Ljevin ukloni Fjodora i poče sam puštati snopove.

Tako je radio do seljačkog ručka, dotle već ne beše dugo; a zatim iziđe ispod sušnice zajedno s Fjodorom i upusti se s njim u razgovor, zastavši, na gumnu, kraj vrlo uredno zdenutog žutog plasta požnjevene raži, ostavljene za seme.

Dodavač je bio iz jednog udaljenog sela gde je Ljevin ranije davao zemlju u napolicu. Sad je zemlja bila izdata jednom pokućaru pod zakup.

Ljevin se upusti s Fjodorom u razgovor o toj zemlji, i upita ga da li bi iduće godine uzeo zemlju Platon, jedan bogat i dobar seljak iz toga sela.

- Skupo je, Konstantine Dmitriču, Platon neće imati računa - odgovori

seljak vadeći klasje ispod oznojenog pazuha.

- A kako Kirilov ima računa?

- Zar Mićuha (tako prezrivo nazva seljak pokućara), Konstantine Dmitriču, da nema računa? Taj će pritegnuti da izvuče svoje. On hrišćanina neće požaliti. A čiča Fokanič (tako je on zvao starca Platona), zar on da dere kožu s leđa? On nekom pozajmi, nekom i pokloni; kad pogledaš, prihod podbaci. I to je čovek.

- A zašto da poklanja?

- Pa tako; znači, ima raznih ljudi; neki čovek živi samo za svoje potrebe, recimo Mićuha, taj gleda samo svoj trbuh da nabije, a Fokanič je pravedan starac. On živi i za dušu. Misli i na boga.

- Kako misli na boga? Kako živi za dušu? - gotovo uzviknu Ljevin.

- Zna se kako, po pravdi, po božjoj volji. Ima raznih ljudi. Eto, recimo vi, vi takođe nećete uvrediti čoveka...

- Da, da, zbogom! - reče Ljevin gušeći se od uzbuđenja, i okrenuvši se uze štap i brzo pođe kući. Na seljakove reči: da Fokanič živi za dušu, po pravdi i volji božjoj, nejasne ali značajne misli izbiše u gomili kao iza neke pregrade, sve se ustremiše jednom cilju, počеше se kovitlati po njegovoj glavi i oslepljivati ga svojom svetlošću.

XII

Ljevin je išao krupnim koracima po drumu, i osluškujući pazio ne toliko na svoje misli (on još nije mogao da ih objasni), koliko na duševno stanje kakvo ranije nikad nije osećao.

Reči koje je izgovorio seljak proizvedoše u njegovoj duši dejstvo električne varnice, koja odjednom preobrazi i spoji ujedno čitav roj raštrkanih, nemoćnih, zasebnih misli, koje nikad nisu prestajale da ga zanimaju. Ove misli, neprimetno za njega samog, zanimale su ga i dok je govorio o davanju zemlje pod zakup.

Osećao je u duši nešto novo, i sa uživanjem dodirivao to novo, ne znajući još šta je to.

»Ne živi samo za sebe, nego i za boga. Za kakvoga boga? Šta se besmislenije može reći od toga što je seljak rekao? Rekao je da ne treba živeti samo za svoje potrebe; to jest, da ne treba živeti za ono što shvatamo, što nas privlači, što želimo; nego treba živeti za nešto nepojmljivo, za boga, koga niko ne može ni pojmiti, ni odrediti. I šta? Nisam razumeo te besmislene reči Fjodorove? A shvativši ih, posumnjao sam u njihovu istinitost? našao sam da su glupe, nejasne i netačne?

»Ne, razumeo sam ja njega, i sasvim onako kako on sam razume; razumeo sam potpuno i jasnije nego išta u životu, i nikad u životu nisam sumnjao, i ne mogu sumnjati u to. I ne samo ja, nego svi, ceo svet samo to jedno potpuno razume, i jedino u to ne sumnja, i uvek je s tim saglasan.

»Fjodor kaže da Kirilov pokućar živi za svoj trbuh. To je pojmljivo i pametno. Svi mi, kao razumna bića, ne možemo živeti drukčije nego za trbuh. I odjednom, taj isti Fjodor kaže da ne valja živeti samo za trbuh, nego treba živeti za istinu, za boga, i ja ga od prve reči razumedoh! I ja, i milioni ljudi koji su vekovima pre mene živeli, i koji sada žive, seljaci, siromašni duhom, i mudraci koji su mislili i pisali o tome, koji svojim nejasnim jezikom uvek to isto govore - svi se mi slažemo u jednom: za šta treba živeti, i šta je dobro. Zajednički sa svima ljudima imam ja samo jedno čvrsto, nesumnjivo i

jasno saznanje; ali to se saznanje ne može objasniti razumom - ovo je izvan razuma, i nema nikakvih uzroka, i ne može imati nikakvih posledica.

»Ako dobro ima uzrok, ono već nije dobro; ako ima posledicu - nagradu, takođe nije dobro. Prema tome, dobro je izvan lanca uzroka i posledica.

»I ja to baš i znam, i svi to znaju.

»A ja sam tražio čuda, žalio što nisam video čudo koje bi me ubedilo. A sad evo čuda koje je jedino moguće, koje uvek postoji, okružuje me sa sviju strana, a ja ga nisam opažao!

»Kakvo veće čudo od toga može postojati!

»Je li moguće da sam našao rešenje svega, je li moguće da su sad okončane moje patnje?« mislio je Ljevin koračajući po prašljivom putu i ne osećajući ni vrućinu ni umor, osećajući samo stišavanje dugih stradanja. To je osećanje bilo tako radosno da mu se činilo neverovatno. Gušio se od uzbuđenja, i kako nije mogao dalje da ide, skrenu s puta u šumu i sede na nepokošenu travu u hladu jasika. Skide sa oznojene glave šešir i leže nalakćen na jednu ruku na sočnu, gustu šumsku travu.

»Da, treba se sabrati i razmisliti« mislio je gledajući netremice u neugaženu travu koja je bila pred njim, i prateći kretanje zelene bubice što se puzala po stablu pirevine i kojoj smetaše u kretanju sedmolistov list. - Sve iz početka? - upita se, odmičući list da ne smeta bubici, i pregibajući drugu travku da bubica pređe na nju. - Šta me je obradovalo? Šta sam pronašao?

»Pre sam govorio da se u mome telu, u telu ove trave i ove bubice (gle, nije htela na travu; opružila krilca i odletela) vrši promena materije po fizičkim, hemijskim, fiziološkim zakonima. A u svima nama zajedno s jasikama, oblacima i maglovitim pegama, vrši se razviće. Razviće iz čega? U šta? Beskonačno razviće i borba... A zar bi moglo biti kakvog pravca i borbe u beskonačnost! Čudio sam se što uprkos najveće napregnutosti misli u tome pravcu, što mi se ipak ne otkriva smisao života, smisao mojih pobuda i težnja. A smisao mojih pobuda tako je jasan u meni, da ja stalno živim po njemu, i začudio sam se i obradovao kad je mužik izrekao taj smisao: živeti za boga, za dušu.

»Ništa nisam pronašao. Samo sam saznao ono što znam. Pojmio sam onu moć koja mi je ne samo u prošlosti davala život, nego mi i sad daje život. Oslobodio sam se obmane, poznao sam gospodara.«

I ukratko ponovi u sebi ceo tok svoje misli za poslednje dve godine, čiji početak beše jasna, očigledna misao o smrti, dok je gledao dragog i beznadežno bolesnog brata.

Pojmivši tada prvi put jasno da svakog čoveka, pa i njega, ne čeka u budućnosti ništa drugo do patnja, smrt i večni zaborav, on odluči da se tako ne može živeti, da treba ili objasniti svoj život na način da se ne javlja kao pakosni podsmeh nekakvog đavola, ili se ubiti.

Ali nije uradio ni jedno ni drugo, nego je nastavio da živi, misli i oseća, štaviše, baš se u to vreme i oženio, i osetio mnoge radosti i bio je srećan, a nije mislio o značaju svoga života.

Šta to znači? Znači da je živeo dobro, ali mislio rđavo.

Živeo je (nesvestan toga) onim duhovnim istinama koje je posisao zajedno s mlekom a mislio je ne samo ne priznavajući te istine, nego i brižljivo ih obilazeći.

Sad mu je bilo jasno da je mogao živeti jedino zahvaljujući onom verovanju u kojem je bio vaspitan.

»Šta bih bio, i kako bih proživio svoj život da nisam imao to verovanje, da nisam znao da treba živeti za boga, a ne za svoje potrebe? Ja bih pljačkao, lagao, ubijao. Ništa od onoga što sačinjava glavne radosti moga života, ne bi postojalo za mene.« Čineći najveće napore mašte, nije mogao sebi da predstavi ono zversko biće kakvo bi bio, da nije znao za šta živi.

»Tražio sam odgovora na svoje pitanje. A odgovor na moje pitanje nije mogla dati misao - ona nije u srazmeri sa pitanjem. Odgovor mi je dao sam život kroz moje znanje onoga šta je dobro a šta je rđavo. A to znanje ja nisam ničim stekao, već mi je dato kao i svima, dato stoga što ga niotkund nisam mogao uzeti.

»Odakle sam to uzeo? Jesam li razumom došao do toga da treba ljubiti bližnjeg, a ne daviti ga? Kazali su mi to u detinjstvu, i ja sam radosno poverovao, jer su mi kazali ono što je već bilo u mojoj duši. A ko mi je to otkrio? Razum, ne, Razum je otkrio borbu za opstanak, i zakon koji zahteva da se uništavaju svi koji ometaju zadovoljenje mojih želja. To je zaključak razuma. A ljubav prema drugome nije mogao otkriti razum, jer je to nerazumno.

»Da, oholost«, reče u sebi okrećući se potrbuške i uzevši da vezuje stabljike trave starajući se da ih ne prekine.

»I ne samo oholost uma, nego i glupost uma. A glavno - lupeštvo, lupeštvo uma. To jest, prevara uma«, ponovi isto.

XIII

I Ljevin se seti skorašnjeg prizora sa Doli i njenom decom. Ostavši sama, deca počеше pržiti malinu na sveći i sipati mleko u usta kao iz česme. Mati ih zateče i počе pred Ljevinom da ih savetuje, govoreći im koliki se trud starijih ulaže u ono što oni upropašćuju, i da je sav taj trud za njih, i da neće imati iz čega da piju čaj ako budu lupali šolje, a ako budu prosipali mleko neće imati šta da jedu i pomreće od gladi.

Ljevina zaprepasti mirno, snuždeno neverovanje s kojim su deca slušala ove materine reči. Njih je ogorčilo samo to što je prekinuta njihova zanimljiva igra; ona nisu verovala ni u jednu reč od svega što je govorila mati. Ona nisu ni mogla verovati, jer ne mogu zamisliti obim onoga čime se koriste, pa zato ne mogu zamisliti ni da je to što ona upropašćuju baš ono od čega žive.

»Sve to postoji samo po sebi - mislila su ona, i u tome nema ničega važnoga i zanimljivoga, to je uvek bilo i biće. I uvek je sve jedno isto. O tome mi nemamo šta da mislimo, to je gotovo; a mi hoćemo da izmislimo nešto novo i svoje. I eto, zamislili smo da u šolju metnemo malinu i da je pržimo na sveći, i da mleko kao iz česme sipamo jedno drugom u usta. To je zanimljivo i novo, i ništa nije gore nego piti mleko iz šolje.

»Zar ne činimo to isto i mi, zar nisam to činio i ja kad sam istraživao razumom značaj prirodnih sila i smisao čovečjeg života?« nastavi Ljevin razmišljanje.

»I zar to isto ne rade sve filozofske teorije: idu čudnovatim, čoveku neurođenim putem misli, da bi ga doveli do saznanja onoga što on odavno zna, i zna tako tačno da bez toga ne bi mogao ni živeti?

Zar se ne vidi jasno u razvijanju teorije svakoga filozofa da on unapred zna glavni smisao života isto tako nesumnjivo kao i seljak Fjodor, i nimalo jasnije od njega, i samo mu je po volji da se sumnjajući i umnim putem vraća onome što je svima poznato.

»Dela, pustite decu da sama pronađu i naprave posuđe, pomuzu mleko

itd. Da li bi se i onda šegačila i igrala? Pomrla bi od gladi. A dela, ostavite nas s našim strastima, mislima bez pojma o jednom bogu i tvorcu! Ili bez pojma o tome šta je dobro, bez objašnjenja moralnoga zla.

»Dela, stvorite nešto bez tih pojmova!

»Mi samo rušimo, jer smo duhovno siti. Prava deca!

»Otkud kod mene radosno, sa seljakom zajedničko znanje koje mi jedino daje duševni mir? Odakle sam to uzeo?

»Ja, vaspitan u poimanju boga i kao hrišćanin, sa životom ispunjenim svim onim duhovnim blagom koje mi je dalo hrišćanstvo, živeći od toga blaga kojim sam ispunjen ja, kao deca, ne poimajući to blago rušim ga, to jest, hoću da razrušim ono od čega živim. A čim nastupi značajan trenutak u životu, ja, kao deca kad ogladne i ozebu, idem k njemu; i manje negoli deca kad ih mati grdi za njihove nestašluke, manje svesno osećam da mi se moji detinjski pokušaji zbog besa od sitosti, ne uračunavaju za odgovornost.

»Da, ono što znam, znam ne razumom, nego mi je to dato, otkriveno mi je, ja to znam, srcem, verom u ono glavno što ispoveda crkva.

»Crkva? Crkva!« ponovi Ljevin, prevrnu se na drugu stranu, i nalaktivši se poče gledati u daljinu na stado koje s onu stranu silažase ka reci.

»A mogu li ja verovati u sve što ispoveda crkva?« mislio je, ispitujući sebe i izmišljajući sve što bi moglo narušiti njegov sadanji mir. On se naročito poče sećati onih učenja crkve koja su mu se činila najčudnovatija, i koja ga najviše sablažnjavahu. »Stvaranje sveta? A čime sam ja objašnjavao postojanje? Postojanjem? Ničim? - Đavo i greh. - A čime ja objašnjavam zlo?... Iskupitelj?...

»Ništa, ništa ja ne znam, i ne mogu znati osim onoga što je rečeno meni zajedno sa svima.«

I učini mu se sada da nema nijedno verovanje crkve koje bi narušavalo ono što je glavno, veru u boga, u dobro, kao jedini čovekov poziv.

Pod svako verovanje crkve može se podmetnuti verovanje u služenje istini, mesto služenja potrebama. I svako verovanje crkve ne samo da nije to narušavalo, nego je bilo preko potrebno da bi se izvršavalo glavno čudo koje se stalno javlja na zemlji, a koje se sastoji u tome: da svaki čovek zajedno sa milionima najraznovrsnijih ljudi, mudraca i jurodivih, dece i staraca - sa svima, sa seljacima, sa Ljvovom, s Kiti, s prosjacima i carevima - da može nesumnjivo razumevati jedno, i stvarati onaj život duše za koji jedino vredi živeti, i koji jedino i cenimo.

Ležeći na leđima Ljevin je sad gledao u visoko, vedro nebo. »Zar ne znam

da je ovo beskrajni prostor, a ne okrugao svod? Ali ma kako žmirio i naprezao vid, ne mogu da ga ne vidim kao okrugao i kao ograničen; i bez obzira na moje znanje o beskrajnom prostoru, ja sam nesumnjivo u pravu kad vidim čvrst plavetni svod, više sam u pravu nego kad se naprežem da vidim dalje od toga svoda.«

Ljevin prestade najzad da misli, i kao da osluškivaše tajanstvene glasove koji su se radosno i zabrinuto o nečem razgovarali među sobom.

»Je li moguće da je to vera? - pomisli, bojeći se da veruje svojoj sreći. - Bože moj, hvala ti!« - progovori gutajući jecanje i brišući obema rukama suze koje mu navreše na oči.

XIV

Ljevin je gledao ispred sebe i video stado, zatim ugleda kočije sa upregnutim vrancem i kočijaša koji priđe stadu, progovori nešto sa čobaninom; zatim ču već sasvim blizu sebe tandrkanje točkova i frkanje sitoga konja; ali je tako bio obuzet svojim mislima da mu nije dolazilo na um pitanje zašto kočijaš ide k njemu.

Shvati tek onda kad ga kočijaš, pošto pritera sasvim blizu, zovnu.

- Poslala me gospođa. Došli su vam brat i još nekakav gospodin.

Ljevin sede u kočije i uze dizgine.

Kao probuđen iz sna, dugo se nije mogao pribrati. Pogledaše u sitoga konja, koga beše probila pena između butina i po vratu gde ga dodirivahu dizgini, pogledaše u Ivana kočijaša koji je sedeo pored njega i sećao se kako je očekivao brata, kako je žena verovatno uznemirena njegovim dugim odsustvom, starao se takođe da pogodi koji je to gost što je došao sa bratom. I brata, i ženu, i nepoznatoga gosta zamišljao je sada drukčije nego ranije. Čini mu se da će odsad odnosi prema svima ljudima biti sasvim drukčiji.

»Među bratom i mnome možda neće sad više biti one otuđenosti koja je uvek stajala između nas - prepirke neće biti; s Kiti se nikad neću svađati, prema gostu, ma ko on bio, biću ljubazan i dobar, sa slugama, sa Ivanom - sve će biti drukčije.«

Zadržavajući zategnutim dizginima dobroga konja koji je frkao od nestrpljenja i hteo da kasa, Ljevin se obazirao i tražio povod da otpočne razgovor s Ivanom, koji nije znao šta da radi sa svojim besposlenim rukama, pa je neprestano pritiskivao košulju što se razlepršavala. Ljevin htede da mu kaže da nije trebalo tako visoko podtegnuti sedište, ali to bi ličilo na prekor, a on je hteo ljubazan razgovor. Drugo mu pak ništa nije padalo na um.

- Izvolte držati desno, udarićete u panj - reče kočijaš, popravljajući Ljevina i vukući za dizgine.

- Molim te, ne diraj i ne uči me! - reče Ljevin, koga naljuti ovo kočijaševo

mešanje. Kao i uvek, tuđa ga primedba naljuti, i on s tugom oseti kako je pogrešna bila njegova pretpostavka da će duševno njegovo raspoloženje odmah ga moći izmeniti u njegovu dodiru sa stvarnošću.

Kad je bio na četvrt kilometra od kuće, Ljevin spazi Grišu i Tanju koji su mu trčali u susret.

- Teča Kostja! Ide i mama, i deda, i Sergije Ivanovič, i još neko - govorili su penjući se u laka kola.

- A ko?

- Užasno strašan! I ovako čini rukama - reče Tanja ustajući u kolima i podražavajući Katavasova.

- Star ili mlad? - smejući se pitaše Ljevin, koga je predstavljanje Tanjino podsećalo na nekoga.

»Ah, samo da ne bude kakav neprijatan čovek!« pomisli Ljevin.

Tek što skrenu na zavijutku, i ugleda one što su mu dolazili u susret, Ljevin poznađe Katavasova u slamnom šeširu; ide, i tačno onako razmahuje rukama kako ga je Tanja predstavljala.

Katavasov je veoma voleo da govori o filozofiji, o kojoj je dobio pojam od prirodnjaka koji se nikad nisu bavili filozofijom; Ljevin se u poslednje vreme u Moskvi vrlo mnogo prepirao s njim.

Prvo čega se Ljevin seti kad spazi Katavasova, bio je jedan od takvih razgovora, u kojem je Katavasov, očigledno, mislio da je pobedio.

»Ne, neću nipošto da se prepirem i lakomisleno da kazujem svoje misli«, reši u sebi.

Sišavši s kola i pozdravivši se s bratom i s Katavasovom, Ljevin upita za ženu.

- Odnela je Miću u Kolok (to je bila šuma oko kuće). Da ga tamo smesti, jer je u kući vrućina - reče Doli. Ljevin je uvek odvrćao ženu od navike da nosi dete u šumu, smatrajući to kao opasno, te mu ovaj izveštaj beše neprijatan.

- Neprestano ga prenaša s mesta na mesto - smešeći se reče knez. - Ja sam joj savegovao da proba da ga odnese u ledenicu.

- Hhela je da dođe na uljanik. Mislila je da si tamo. Mi idemo tamo - reče Doli.

- Pa, šta radiš? - reče Sergije Ivanovič izostajući od drugih i ravnajući se s bratom.

- Ništa osobito. Kao i uvek, zanimam se gazdinstvom - odgovori Ljevin. - A

ti, koliko ćeš ostati? Odavno te očekujemo.

- Tako do dve nedelje. Imam vrlo mnogo posla u Moskvi.

Pri tim rečima braća se sretoše pogledima, i Ljevin, bez obzira na vazdašnju, osobito sada silnu želju da bude u prijateljskim i, što je glavno, prostim odnosima sa bratom, oseti da mu je nezgodno gledati u njega. On obori oči, ne znajući šta da kaže.

Prelazeći u pameti sve predmete razgovora koji bi mogli biti prijatni Sergiju Ivanoviču, i odvratiti mu pažnju od razgovora o srpsko - turskom ratu i slovenskom pitanju, koji je nagovestio kad je pomenuo poslove u Moskvi - Ljevin povede reč o knjizi Sergija Ivanoviča.

- Je li već bilo prikaza na tvoju knjigu? - upita on.

Sergije Ivanovič se osmehnu na to hotimično pitanje.

- Niko se tim ne zanima, a ja najmanje - reče on. - Pazite, Darja Aleksandrovna, biće kiše - dodade, pokazujući štapom na bele oblačiće koji se pojavise iznad jasikovih vrhova.

I dosta je bilo tih nekoliko reči, pa da se onaj ne toliko neprijateljski, koliko hladan odnos, koji je Ljevin svakako hteo da izbegne, opet utvrdi između braće.

Ljevin priđe Katavasovu.

- Kako ste dobro uradili što ste smislili da dođete - reče mu.

- Odavno sam se spremao. Sad ćemo se narazgovarati. Jeste li pročitali Spensera?

- Ne, nisam dovršio - reče Ljevin. - Uostalom, sad mi nije potreban.

- Kako to? To je zanimljivo. Zašto?

- To jest, ja sam se konačno uverio da rešenje pitanja, koja me zanimaju, neću naći kod njega, i njemu sličnih. Sad...

Spokojan i veseo izraz Katavasovljeva lica porazi Ljevina, i tako mu bi žao svoga raspoloženja koje je očevidno pokvario ovim razgovorom, da je, setivši se svoje namere, zaustavio razgovor.

- Uostalom, razgovaraćemo docnije - dodade on. - Ako hoćete na uljanik, onda izvolite ovuda, ovom stazicom - obrati se on svima.

Došavši uskom stazicom do nepokošene livade, koju je pokrivao, s jedne strane, gust ćilim dana i noći, i po njemu, načesto, tamnozeleno visoko žbunje kukureka - Ljevin smesti goste u debeloj svežoj hladovini mladih jasika, na klupu i panjeve naročito pripremljene za posetioce uljanika koji se boje pčela, a sam ode da deci i odraslima donese hleba, krastavaca i svežeg

meda.

Starajući se da što manje čini nagle pokrete, i osluškujući pčele koje su sve češće proletale pored njega, on dođe stazicom do kućice. Kraj samog venjaka zazuja jedna pčela i zapade mu u bradu, ali je on pažljivo izvadi. Kad uđe u hladoviti venjak, skide sa zida o klin okačenu mrežicu, i nadenuvši je na glavu i metnuvši ruke u džepove, uđe u ograđeni uljanik u kojem su, nasred pokošenog mesta, stajale, u pravilnim redovima, privezane likom za kolje, sve poznate mu stare košnice, svaka sa svojom istorijom; a uz prošće behu ponameštani ovogodišnji mladi rojevi. Ispred leta na košnicama treperile su i igrale pred očima pčele i trutovi, okretahu se i tiskahu na jednom mestu; a kroz njihovu sredinu, sve u jednom pravcu, u šumu na rascvetanu lipu i natrag ka košnicama, proletahu pčele radnice na pašu i sa paše.

Do ušiju neprestano dopirahu raznoliki zvuci: čas vredne radnice koja brzo proletашe; čas dokonog truta koji samo zuji i svetkuje; čas uzbuđenih stražarica koje čuvaju svoju tekovinu i spremaju se da ubadaju. S one strane ograde starac je strugao obruč i nije video Ljevina. Ne javljajući se, Ljevin zastade nasred uljanika.

Obradova se što je ostao sam, da se pribere od stvarnosti koja je već uspela da pokoleba njegovo raspoloženje.

Seti se da je već uspeo da se naljuti na Ivana, da se pokaže hladan prema bratu, i da lakomisleno razgovara s Katavasovom.

»Je li moguće da je ono bilo samo trenutno raspoloženje, i da će proći ne ostavivši traga?« pomisli.

Istoga se trenutka vratio u svoje raspoloženje, i s radošću osetio da se nešto novo i značajno dogodilo u njemu. Stvarnost je samo privremeno prekinula duševno spokojstvo koje je našao, ono je u celosti bilo u njemu.

Kao god što su ga pčele, leteći oko njega, preteći mu i odvajajući njegovu pažnju, lišavale potpunog fizičkog spokojstva, nagonile ga da se grči, da ih izbegava, isto su ga tako i brige, skolivši ga od trenutka kad je ceo u kočije, lišavale duševne slobode; ali to je trajalo samo dotle dok je bio posredi njih. Kao što je uprkos pčelama, sva telesna snaga bila cela u njemu, tako je cela bila i njegova duhovna snaga koje je ponovo postao svestan.

XV

- A znaš li, Kostja, s kim je Sergije Ivanovič putovao? - reče Doli, razdelivši deci med i krastavce. - Sa Vronskim; on putuje u Srbiju.

- I to ne sam, nego ceo eskadron vodi o svom trošku! - reče Katavasov.

- To njemu dolikuje - reče Ljevin. - A zar još uvek idu dobrovoljci? - dodade pogledavši u Sergija Ivanoviča.

Sergije Ivanovič, ne odgovarajući, oprezno je vadio, nožem, iz šolje u kojoj je stajao beo sat meda, još živu pčelu upalu u ocedeni med.

- Još kako! Da ste samo videli šta je juče bilo na stanici! - reče Katavasov zvučno zagrizajući krastavac.

- A kako da se to razume? Tako vam boga, Sergije Ivanoviču, objasnite mi kuda idu svi ti dobrovoljci, i s kim ratuju? - upita stari knez, očevitno nastavlajući razgovor koji je počeo pre nego što je došao Ljevin.

- Sa Turcima - mirno smešeći se odgovori Sergije Ivanovič, pošto je izvadio pocrnelu od meda pčelu koja se nemoćno koprcala, i skinuvši je s noža stavio je na čvrst list jasike.

- A ko je objavio rat Turcima? Ivan Ivanič Ragozov i grofica Lidija Ivanovna sa gospođom Štal?

- Niko nije ovde objavio rat, nego ljudi saosećaju sa patnjama bližnjih, i žele da im pomognu - reče Sergije Ivanovič.

- Ali knez ne govori o pomoći - reče Ljevin zastupajući tasta - nego o ratu. Knez kaže da privatni ljudi ne mogu uzimati učešća u ratu bez vladine dozvole.

- Kostja, eto pčela! Izbošće nas! evo! - reče Doli braneći se od osice.

- To nije pčela, nego osica - reče Ljevin.

- E, dobro, a kakva je vaša teorija? - reče smešeći se Katavasov Ljevinu, očevitno izazivajući ga na prepirku. - Zašto da privatni ljudi nemaju prava?

- Moja je teorija ovakva: rat je, s jedne strane, tako životinjska, surova i

užasna stvar, da nijedan čovek, već da i ne kažem hrišćanin, ne može lično primiti na svoju odgovornost početak rata, to može samo vlada, koja ima za to potrebu, i koja dolazi u položaj da vodi rat. S druge strane, i na osnovu nauke i na osnovu zdravoga razuma, u državnim poslovima, osobito u poslovima rata, građani se odriču svoje lične volje.

Sergije Ivanovič i Katavasov pohitaše istovremeno sa primedbom.

- U tome baš i jeste stvar, baćuška, što ima slučajeva kada vlada ne ispunjava volju građana, i tada društvo daje izraza svojoj volji - reče Katavasov.

Ali Sergije Ivanovič očigledno nije odobravao ovaj razgovor. On se natmuri na reči Katavasova i reče nešto drugo.

- Nisi pravilno postavio pitanje. Nema tu objave rata, već je to prost izraz čovečanskog, hrišćanskog osećanja. Ubijaju jednokrvnu i jednovernu braću. A baš i da nisu braća, jednoverni, nego prosto deca, žene, starci, osećanje se budi, i Rusi im jure u pomoć da se prekrate ti užasi. Zamisli da ideš ulicom i vidiš kako pijani ljudi tuku ženu ili dete; mislim da ne bi raspitivao da li je tome čoveku objavljen rat ili nije, nego bi jurnuo na njega i zaštitio bi napadnutog.

- Ali ne bih nikoga ubio - reče Ljevin.

- Ubio bi, ubio.

- Ne znam. Kad bih to video, predao bih se neposrednom svom osećanju; unapred ne mogu tvrditi šta bih uradio. A takvog neposrednog osećanja prema mučenju Slovena nema, i ne može biti.

- Možda za tebe nema. Ali za druge ono postoji - nezadovoljno se mršteći reče Sergije Ivanovič. - U narodu su živa predanja o pravoslavnom svetu koji trpi mučenja, robuje »nečastivim agarjanima«. Narod je čuo o patnjama svoje braće i progovorio je.

- Može biti - popustljivo reče Ljevin - ali ja to ne vidim; i ja sam narod, ali ja to ne osećam.

- Eto, ni ja - reče knez. - Živeo sam u inostranstvu, čitao novine i, priznajem, nikako nisam mogao da razumem zašto su svi Rusi odjednom tako zavoleli braću Slovene, a ja nikakve ljubavi prema njima ne osećam? Mnogo sam se jedio, mislio sam da sam neko čudovište ili da Karlsbad tako utiče na mene. Ali kad sam došao ovamo, umirio sam se; video sam da i osim mene ima ljudi koji se interesuju samo Rusijom, a ne braćom Slovenima. Eto i Konstantin.

- Tu lična mišljenja ništa ne znače - reče Sergije Ivanovič. - Ne vodi se

računa o ličnom mišljenju, kad je sva Rusija, ruski narod, izrazio svoju volju.

- E, oprostićete. Ja to ne vidim. Narod o tome ništa i ne zna - reče knez.

- Ah, tata... kako da ne zna? A u nedelju u crkvi? - reče Doli osluškajući razgovor. - Molim te, daj ubrus - reče starcu koji je smeškajući se gledao u decu. - Ne može biti da svi...

- Šta znači to u nedelju u crkvi? Naredili svešteniku da čita molepstviye, i on ga pročitao. Ništa narod tu nije shvatio, uzdisali su, kao i pri svakoj propovedi - nastavi knez. - Zatim su im kazali da se u crkvi skupljaju prilozi za bogougodno delo, ljudi su vadili po kopjejkju i davali. Ali za šta, nisu znali.

- Narod ne može ne znati; svest o svojoj sudbini uvek postoji u narodu, i u ovakvim trenucima kao što su ovi sad, ona mu postaje jasna - s pouzdanjem reče Sergije Ivanovič pogledajući u starca pčelara.

Lep starac, crne prosede brade i guste srebrne kose, stajao je nepomično, držao šolju s medom, ljubazno i mirno gledao sa visine svoga rasta u gospodu, očevidno ništa ne razumejući i ne želeći da razume.

- Tako je, tačno tako - značajno klateći glavom odgovori on na reči Sergija Ivanoviča.

- Eto, pitajte njega. On ništa ne zna i ne misli - reče Ljevin. - Jesi li, Mihailiču, čuo o ratu? - obrati mu se Ljevin. - Znaš, ono o čemu su u crkvi čitali? Šta ti misliš? Treba li ratovati za hrišćane?

- Šta mi imamo da mislimo? Aleksandar Nikolajevič imperator misli za nas, i smisliće za nas sve u svima stvarima. On bolje vidi... Treba li da donesem još hleba? Da dam dečku još malo? - obrati se on Darji Aleksandrovoj pokazujući na Grišu koji je dovršavao koricu.

- Ja nemam potrebu da pitam - reče Sergije Ivanovič. - Videli smo i vidimo stotine ljudi koji ostavljaju sve, samo da posluže pravednoj stvari; dolaze sa svih krajeva Rusije, i otvoreno i jasno izražavaju svoju misao i nameru. Oni prilažu groševe ili sami idu i otvoreno govore zašto. Šta to znači?

- Znači ono što ja mislim - reče Ljevin koji se počeo žestiti - da će se u narodu od osamdeset miliona uvek naći ne stotine, kao sad, nego desetine hiljada ljudi koji su izgubili društveni položaj, raspusnici, i koji su uvek gotovi - u četu Pugačova, u Hivu, u Srbiju...

- A ja ti kažem: idu ne samo stotine i ne samo raspusnici, nego najbolji predstavnici naroda! - reče Sergije Ivanovič s toliko jetkosti kao da štiti poslednju svoju imovinu. - A prilozi? U tom pogledu ceo narod otvoreno izražava svoju volju.

- Reč »narod« je vrlo neodređena - reče Ljevin. - Opštinske čate, učitelji, i

jedan iz hiljade seljaka možebiti znaju u čemu je stvar. Ostalih osamdeset miliona, kao i Mihailič, ne samo da ne izražavaju svoju volju, nego nemaju ni pojma o čemu bi trebalo da izraze svoju volju. Kakvo pravo imamo da tu govorimo o narodnoj volji?

XVI

Vešt u dijalektici, Sergije Ivanovič ne odgovori, nego brzo prenese razgovor u drugu oblast.

- Ako bi na aritmetički način hteo da po znaš duh naroda, to je, razume se, vrlo teško postići. Plebiscit kod nas nije uveden i ne može biti uveden, jer ne bi izražavao volju naroda; ali zato ima drugih načina. Stvar se oseća u vazduhu, oseća se srcem. Ja ne govorim o onim podzemnim strujama koje su krenule u debelom moru naroda, i koje su jasne za svakog čoveka bez predubeđenja; pogledaj na društvo u užem smislu. Sve najraznovrsnije partije u svetu inteligencije, neprijateljski raspložene ranije, svi društveni organi govore isto, svi su osetili elementarnu silu koja ih je dohvatila i ponela u jednom pravcu.

- Da, novine pišu jedno isto - reče knez - to je istina. Toliko sve isto, kao žabe pred olujinu. Od njih se ništa drugo ne može čuti.

- Žabe, ili ne žabe, ja novine ne izdajem i nemam da ih branim; a govorim o jednodušnosti u svetu inteligencije - reče Sergije Ivanovič obraćajući se bratu. Ljevin htede da odgovori, ali ga stari knez prekide.

- E, o toj jednodušnosti može se i nešto drugo reći - reče knez. - Eto, ja imam zeta Stepana Arkadijeviča, vi ga znate, On sad dobija mesto člana odbora komisije... šta ti znam čega, ne sećam se. Toliko znam da tamo nema šta da se radi - ne mari, Doli, to nije tajna! - a plata je osam hilada rubalja. Pokušajte, zapitajte da li je korisna ta njegova služba; on će vam dokazati da je najpotrebnija. A on je pravičan čovek, ali, ne može se ne verovati u korist od osam hiljada rubalja.

- Da, on me je baš i molio da saopštim Darji Aleksandrovnoj da je dobio mesto - nezadovoljno reče Sergije Ivanovič, smatrajući da knez govori neumesno.

- Takva je i jednodušnost novina. Objasnili su mi: čim počne rat, novinama dvaput veći prihodi. Kako onda da ne smatraju da je sudbina naroda i Slovena... i tako dalje?

- Ja mnogo raznih novina ne volim, ali to je netačno - reče Sergije Ivanovič.

- Ja bih stavio samo jedan uslov - nastavi knez, - Alphonse Karr je lepo pisao o tome pred rat s Pruskom. »Smatrate da je rat neophodan? Lepo. Ko propoveda rat, toga napred, u naročitu legiju, i na juriš ispred svih!«

- Lepo bi se proveli urednici novina! - nasmejavši se grohotom reče Katavasov, i zamisli svoje poznanike urednike u toj naročitoj legiji.

- Ah, ništa, oni bi pobegli - reče Doli - i inače bi samo smetali.

- A ako beže, onda karteč za njima, ili postaviti Kozake s knutom - reče knez.

- To je šala, i još rđava šala, oprostite, kneže, - reče Sergije Ivanovič.

- Ja ne vidim da je to šala, to je... - poče Ljevin, ali ga Sergije Ivanovič prekide.

- Svaki član društva pozvan je da radi svoj odgovarajući posao - reče on. - Ljudi misle i vrše svoj posao izražavajući društveno mnjenje. A jednodušan i potpun izraz društvenog mnjenja, zasluga je štampe, i u isto vreme radosna pojava. Pre dvadeset godina mi bismo ćutali, a sad se čuje glas ruskog naroda gotovog da ustane kao jedan čovek i da se žrtvuje za potlačenu braću; to je veliki korak, i jamstvo snage.

- Ali ne samo žrtvovati se, nego ubijati Turke - bojažljivo reče Ljevin. - Narod žrtvuje, i gotov je da se žrtvuje za svoju dušu, ali ne za ubistvo - dodade on - nehotice vezujući razgovor za misli koje ga tako zanimahu.

- Kako, za dušu? To je, znate, za prirodnjake malo - neshvatljiv izraz. Šta je to duša? - smešeći se reče Katavasov.

- Ah, znate vi!

- Tako mi boga, ni pojma nemam! - glasno smejući se reče Katavasov.

- Ja nisam doneo mir, nego mač, govori Hristos - dodade od svoje strane Sergije Ivanovič, prosto, kao najshvatljiviju stvar, navedavši baš ono mesto iz Jevanđelja koje je uvek najviše bunilo Ljevina.

- Tako je, tačno - ponovi starac koji je stajao kraj njih, odgovarajući na slučajno bačeni pogled na njega.

- Eh, baćuška, tučeni ste, tučeni, sasvim ste tučeni! - veselo uzviknu Katavasov.

Ljevin pocrvene od ljutine, ne zato što je bio tučen, već zato što se nije uzdržao od prepirke.

»Ah, s ovima se ja ne mogu prepirati, - pomisli on - na njima su

neprobojni oklopi, a ja sam go.«

Video je da brata i Katavasova ne može uveriti, a još manje je video mogućnost da se on složi s njima. Što su oni propovedali, to je tačno ona oholost uma koja njega umalo nije upropastila. Nije se mogao složiti s tim da desetak ljudi, među kojima i njegov brat, imaju pravo da na osnovu onoga što su im pričali nekoliko stotina čeretala - dobrovoljaca koji su došli u prestonicu, imaju pravo da govore da oni i novine izražavaju volju i misao naroda, i to misao koja se izražava u osveti i ubistvu. Nije se mogao složiti s tim i zato što on nije video izraz tih misli u narodu, s kojim on živi; nije nalazio te misli ni u sebi (a sebe nije mogao smatrati drukčije nego kao jednog od ljudi koji sačinjavaju ruski narod); nije se mogao složiti poglavito stoga što on, zajedno s ruskim narodom, ne zna, ne može da zna u čemu se sastoji opšte dobro. Ali vrlo dobro zna da je postignuće toga opšteg dobra i blaga moguće samo pri strogom ispunjavanju onoga zakona dobra koji je otkriven svakome čoveku; i zato ne može želeći rat, ni propovedati ga radi kakvih bilo opštih ciljeva. On govori što govori i Mihailič, i narod, koji je izrazio svoju misao u predanju o pozivu Varjaga: »Starešinstvujte i vladajte nama. Mi radosno obećavamo potpunu pokornost. Sav rad, sva poniženja, sve žrtve, primamo na sebe; ali niti sudimo, niti rešavamo.« A sad se narod, po rečima Sergija Ivanoviča, odriče toga prava kupljenog po skupu cenu.

Hteo je još da kaže: ako je društveno mnjenje nepogrešni sudija, zašto onda nisu isto tako zakonite i revolucija i komuna, kao pokret u korist Slovena? Ali sve su to bile misli koje ništa ne bi mogle rešiti. Jedno se nesumnjivo moglo videti - da je, u ovom trenutku, prepirka dražila Sergija Ivanoviča, i da bi, prema tome, svako dalje prepiranje bilo rđavo. Ljevin ućuta i skrenu gostima pažnju da se oblaci skupljaju, i da je bolje bežati od kiše i vratiti se kući.

XVII

Knez i Sergije Ivanovič sedoš u kola i odoše, a ostalo društvo, ubrzavši korake, pođe pešice kući.

Ali oblak, čas beleći se, čas crveneći, tako je brzo nailazio da je trebalo još više ubrzati korake pa da se stigne kući pre kiše. Niski oblaci, crni kao čađav dim, jurili su neobičnom silinom po nebu. Do kuće, još je ostajalo oko dvesta koraka, kad se olujina podiže i kad se svakog sekunda mogao očekivati pljusak.

Deca su uplašeno i radosno cikala i trčala ispred drugih. Darja Aleksandrovna, boreći se sa suknjama koje su joj se plele oko nogu, nije išla nego je trčala, i nije ispuštala decu iz vida. Muškarci, pridržavajući šešire, pružali su velike korake. Bili su već kod samog ulaza, kad krupna kaplja udari i razbi se o kraj gvozdеног žleba. Deca, a za njima i odrasli utrčашe sa veselim žagorom pod zaštitu krova.

- Katarina Aleksandrovna? - upita Ljevin Agafju Mihailovnu koju srete u predsoblju sa šalovima i maramama.

- Mi smo mislili da je s vama - reče ona.

- A Mića?

- U šumi, mora biti, i dadilja je s njim.

Ljevin zgrabi šalove i potrča u Kolok.

Za to kratko vreme oblaci behu toliko naišli svojom sredinom na sunce, da je bila pomrčina kao za vreme pomračenja. Vetar, uporno, kao da hoće da istera svoje, zaustavljao je Ljevina i kidao lipovo lišće i cveće i ružno i čudnovato otkrivao bele brezove grane, savijao na jednu stranu sve: bagrenje, cveće, bocu, travu i vrhove drveća. Devojke koje su radile u vrtu, s vriskom potrčашe i sakriše se pod krov zgrade za posluđu. Bela zavesa plahe kiše beše već zahvatila celu daleku šumu i polovinu obližnjih livada, i brzo se primicala Koloku. Vлага od kiše koja se razbijala u sitne kaplje, osećala se u čistom vazduhu.

Pognuvši glavu i boreći se s vetrom koji mu je istrzao šalove iz ruku, Ljevin je već prilazio Koloku i već je video da se nešto belasa iza hrasta, kad odjednom sve planu, buknu cela zemlja, i kao da nad samom glavom puče svod nebeski. Otvorivši zasenute oči, Ljevin pre svega spazi, kroz gustu zavesu kiše koja ga je sad razdvajala od Koloka, kako je zelen vrh poznatog mu hrasta, u sredini šume, čudnovato izmenio svoj položaj. »Je li moguće da ga je rascepnio?« jedva stiže da pomisli Ljevin, kad vrh hrasta, ubrzavajući više i više kretanje, zapade za drugo drveće, i on ču lomnjavu kad veliko drvo pade na drugo drveće.

Svetlost munje, tresak groma, i osećanje tela trenutno obuzetog hladnoćom, sliše se u jedan opšti utisak užasa, u Ljevinu.

- Bože moj! Bože moj! Samo ne na njih! - progovori on.

I mada odmah pomisli kako je besmislena njegova molba: da ih ne ubije hrast koji je već pao, ipak je ponovi, znajući da ništa bolje od ove besmislene molbe nije u stanju da uradi.

Dojurivši do mesta gde su obično bivali, ne nađe ih tamo.

Bili su na drugom kraju šume, pod starom lipom, i dozivahu ga. Dve prilike, u zagasitim haljinama (pre su te haljine bile otvorenih boja), stajale su nagnute nad nečim. To behu Kiti i dadilja. Kiša je već prestajala i počelo se rasvetljivati, kad Ljevin dotrča do njih. Dadiljine donje haljine bile su suve, a Kiti beše skroz prokisla, i haljine su bile pripijene uz nju. Mada je kiša prestala, one su još stajale u istom položaju u kojem su bile kad je nepogoda počela. Stajale su nagnute nad detinjim kolicima sa zelenim štitom.

- Jeste živi i čitavi? Hvala bogu! - progovori Ljevin šljapkajući po neusahloj vodi okvašenim cipelama koje su se izuvale, i pritrčavajući im.

Rumeno i mokro Kitino lice okrenuto njemu, plašljivo se osmejkivalo ispod šešira koji beše promenio oblik.

- Kako te savest ne peče! Ne razumem kako možeš biti tako neobazriva! - jetko napade Ljevin ženu.

- Bogami, ja nisam kriva. Baš kad smo hteli poći, dete nas zadrža. Trebalo ga je presvući. Tek što smo... - poče da se pravda Kiti.

Mića je bio čitav, suv, i bez prekida je spavao.

- Ah, hvala bogu! Ne znam šta govorim.

Pokupivši mokre pelene dadilja izvadi dete i ponese ga. Ljevin je išao pored žene, i krišom od dadilje joj je stezao ruku u znak kajanja za svoju ljutnju.

XVIII

Kroz najraznovrsnije razgovore, u kojima kao da je samo spoljnom stranom uma uzimao učešća, Ljevin je celoga dana, iako razočaran što nije došla promena koja je trebalo da se izvrši u njemu, celoga dana je radosno osećao kako mu je srce puno.

Posle kiše, bilo je suviše vlažno za šetnju; osim toga, teški oblaci nikako se nisu sklanjali sa horizonta, prolazili su čas ovde, čas onde, grmeći i crneći se po krajevima neba. Celo društvo provelo je ostatak dana u kući.

Prepirka se više nije zapodevala, naprotiv, svi su posle ručka bili najlepše raspoloženi.

Katavasov je s početka nasmejavao dame svojim originalnim šalama, koje su se uvek dopadale pri prvom poznanstvu s njim; a zatim, pobuđen od Sergija Ivanoviča, ispriča svoja vrlo zanimljiva opažanja u razlici karaktera, pa čak i fizionomija ženke i mužjaka sobnih muva, i o njihovom životu. Sergije Ivanovič takođe beše veseo, i, za vreme čaja, on, opet pobuđen od brata, izloži svoje poglede na budućnost istočnog pitanja tako prosto i lepo, da su ga svi sa zanosom slušali.

Samo Kiti nije mogla da ga sasluša dokraja - pozvaše je da kupa Miću.

Nekoliko minuta po Kitinom odlasku pozvaše i Ljevina u dečju sobu.

Ostavivši čaj, žaleći takođe što prekida zanimljiv razgovor, a u isto vreme uznemiren zašto ga zovu, jer se to dešavalo samo u važnim slučajevima - Ljevin pođe u dečju sobu.

Premda nije saslušao dokraja plan Sergija Ivanoviča: kako će oslobođeni slovenski narodi, četrdeset miliona, zajedno s Rusijom imati da započnu novu epohu u istoriji, vrlo ga je to zainteresovalo, kao nešto potpuno novo za njega, i premda ga radoznalost i uznemirenost zbog iznenadnog poziva uzbudiše - čim ostade sam, pošto je izišao iz salona, odmah se opet seti svojih jutrošnjih misli. I sve one kombinacije o značaju slovenskog elementa u svetskoj istoriji učiniše mu se tako ništavne u poređenju s onim što se događalo u njegovoj duši, da je namah zaboravio to i preneo se u ono

raspoloženje u kojem je bio jutros.

Nije se više morao sećati, kao pre, celog toka misli (to mu nije bilo potrebno). Odjednom se prenese u ono osećanje koje ga je rukovodilo, koje je bilo vezano za te misli, i našao je to osećanje u svojoj duši jače i određenije nego ranije. Sad se više nije javljalo ono što je potrebno bilo pri ranijim nameravanim umirenjima, kad je valjalo uspostaviti ceo tok misli da bi se našlo osećanje. Sad, naprotiv, osećanje radosti i umirenja bilo je življe nego pre, a misao nije dostizala osećanje.

Išao je preko terase i gledao u dve zvezde koje se pojaviše na tamnom nebu i odjednom se seti: »Da, gledajući tada u nebo, mislio sam: da svod koji vidim nije neistina, i nešto sam ostavio nedovršenim, nešto sam sakrio od sebe - pomisli. - Ali ma šta da je tamo, prigovora ne može biti. Treba razmisliti, i sve postaje jasno!«

Ulazeći u dečju sobu, seti se onoga što je sakrio bio od sebe. To je bilo ovo: ako je glavni dokaz božanstva njegovo otkrovenje da ima dobra, zašto se to otkrovenje ograničava samo na hrišćansku crkvu? Kakav odnos prema tom otkrovenju imaju verovanja budista i muhamedanaca, koji takođe ispovedaju i čine dobro?

Činilo mu se da ima u sebi odgovor na to pitanje; ali nije stigao da ga samom sebi izrazi, kad već uđe u dečju sobu.

Kiti je sa zasukaaim rukavima stajala kraj kade u kojoj se brčkalo dete, i kad ču muževljeve korake, okrenu mu se licem i osmejkom ga pozva k sebi. Jednom je rukom pridržavala ispod glave punačko dete, koje je plivalo poleduške i praćakalo se nožicama, a drugom je, ravnomerno naprežući mišiće, cedila sunder na dete.

- Evo, pogledaj, pogledaj! - reče kad joj muž priđe. - Agafja Mihailovna ima pravo. Poznaje ljude.

Stvar je bila u tome što je Mića, od toga dana, sasvim nesumnjivo poznavao sve svoje.

Čim Ljevin priđe kadi, odmah izvedoše pokušaj, i pokušaj potpuno zadovolji. Kuvarica, koja beše naročito pozvana, naže se nad detetom. Ono se namršti i odrečno zavrte glavom. Naže se Kiti - na licu mu prosto zasija osmejak, upre ručicama u sunder, i poče naprćenim usnama izvodši tako zadovoljne i neobične zvuke, da su i Kiti i dadilja, pa i sam Ljevin osetili neočekivano ushićenje.

Jednom rukom izvadiše dete iz kade, poliše ga vodom, obaviše čaršavom, izbrisaše, i posle prodirnog jednog krika, predadoše ga materi.

- Milo mi je što počinješ da ga voliš - reče Kiti mužu, pošto sa detetom na grudima sede na obično svoje mesto. - Veoma mi je milo. A već je počinjalo da me jedi. Govorio si da ništa prema njemu ne osećaš.

- Zar! Zar sam govorio da ništa ne osećam? Govorio sam samo da sam se razočarao.

- Kako, u njemu se razočarao?

- Ne u njemu, nego u svom osećanju. Očekivao sam više. Očekivao sam da će se, kao iznenađenje, razliti u meni novo prijatno osećanje. I odjednom, mesto toga - gađenje, žaljenje...

Ona ga pažljivo slušaše preko deteta, nadevaše na tanke prste prstenje, koje je skinula dok je kupala Miću.

- Glavno i jeste da ima više straha i žalosti nego zadovoljstva. Danas, za vreme oluje, posle onoga straha, video sam koliko ga volim.

Na Kitinom licu zasija osmejak.

- A jesi li se mnogo uplašio? - reče ona. - I ja takođe; samo, više me je strah sada, kad je već prošlo. Ići ću da vidim hrast... A kako je prijatan Katavasov! Uopšte, celoga dana bilo je tako prijatno... I ti si prema Sergaju Ivanoviču tako dobar, samo kad hoćeš... Hajde, idi sad k njima. Ovde je posle kupanja uvek vrućina i zapara...

XIX

Kad iziđe iz dečje sobe i ostade sam, Ljevin se opet seti one misli u kojoj je bilo nečeg nejasnog.

Mesto da ide u salon, odakle su se čuli glasovi, on zastade na terasi, i naslonivši se na ogradu počeo gledati u nebo.

Bilo se već smrklo, i na jugu, kuda je on gledao, ne beše oblaka. Oblaci su bili na suprotnoj strani. Tamo su sevale munje i čula se udaljena grmljavina. Ljevin je osluškivao ravnomerno padanje kapljica s lipa u vrtu, i gledao u poznati mu trougaonik zvezda, i na mlečni put sa njegovim ograncima koji prolaze kroz sredinu trougla. Sa svakim sevanjem munje nestajao je ne samo mlečni put, nego su nestajale i jasne zvezde; ali čim bi se munja ugasila, opet su se pojavljivale na istim mestima, kao da ih je nekakva vešta ruka bacala.

»Šta li me buni?«, reče u sebi Ljevin, unapred osećajući da je odgonetka njegovih sumnja, mada je on još ne zna, već gotova u njegovoj duši.

»Da, jedina, nesumnjiva manifestacija božanstva - to su zakoni dobra, koji su dati svetu otkrovenjem, i koje ja osećam u sebi, i kroz priznavanje kojih, ja, ne da se sjedinjujem, nego sam hteo - ne hteo sjedinjen s drugim ljudima u jedno društvo verujućih, koje se zove crkva. Lepo, a mojsijevci, muhamedanci, konfučijanci, budisti - šta su oni?« - zadade on sebi baš ono pitanje koje mu se činilo opasno. - »Je li moguće da su te stotine miliona ljudi lišene onog najvećeg blaga bez kojeg život nema smisla?« On se zamisli, pa se odmah popravi. »O čemu se ja pitam? - reče u sebi. - Pitam za odnos prema božanstvu svih, najrazličitijih verovanja celog čovečanstva. Pitam za opštu manifestaciju boga u celom svetu, sa svima onim maglovitim pegama. Šta radim ja? Meni lično, mome srcu, otkriveno je nesumnjivo znanje koje se razumom ne može postići, a ja uporno hoću da razumem i rečima izrazim to znanje.

»Zar ne znam da se zvezde ne kreću? - upita se gledajući u jasnu planetu koja već promeni svoj položaj prema visokoj brezinoj grani. - Ali, gledajući kretanje zvezda, ja ne mogu zamisliti okretanje zemljino, i zato sam u pravu

kad kažem da se zvezde kreću.

»I zar bi astronomi mogli i razumeti i izračunati što bilo, kad bi uzimali u obzir sva složena i raznolika kretanja zemljina? Svi njihovi neobični zaključci o rastojanjima, težini, kretanju i metežu nebeskih tela osnovani su samo na vidljivom kretanju svetila oko nepomične Zemlje, na istom kretanju koje je sada preda mnom, i koje je isto takvo bilo za milione ljudi u toku vekova, i bilo i biće uvek isto, i uvek može biti provereno. I kao god što bi bili uzaludni i labavi zaključci astronoma koji ne bi bili osnovani na posmatranju vidljivog neba, u odnosu prema jednom meridijanu i jednom horizontu, tako bi isto bili uzaludni i labavi moji zaključci kad ne bi bili osnovani na onom poimanju dobra koje je uvek bilo i biće za sve jednako, koje mi je otkriveno hrišćanstvom, i koje uvek može biti provereno u mojoj duši. Pitanje pak o drugim verovanjima i njihovim odnosima prema božanstvu, ja nemam prava ni mogućnosti da rešim.«

- A, ti nisi otišao? - reče odjednom Kiti koja je prolazila istim putem za salon. - Šta je, da nisi zbog nečega neraspoložen? - reče zagledajući mu pažljivo lice pri svetlosti zvezda.

Ali ne bi mu mogla sagledati lice da ga opet munja ne osvetli. Pri svetlosti munje ona sagleda celo njegovo lice, i videvši da je spokojan i raspoložen, osmehnu se na nj.

»Razume - pomisli on - zna o čemu mislim. Da li da joj kažem ili ne? Jest, reći ću joj.« Ali u trenutku kad htjede on da govori, progovori ona.

- Znaš šta, Kostja! Molim te - reče - idi u sobu na uglu i vidi kako je namešteno za Sergija Ivanoviča. Meni je nezgodno. Da li su metnuli novi umivaonik?

- Dobro, otići ću neizostavno - reče Ljevin ustajući i ljubeći je.

»Ne, ne treba joj govoriti - pomisli kad ona prođe pored njega. - To je tajna, samo meni potrebna i važna, koja se ne može rečima iskazati.

»Ovo novo osećanje nije me izmenilo, nije me usrećilo, nije me odjednom obasjalo kao što sam maštao, baš onako kao i osećanje prema sinu. Nikakvog iznenađenja nije bilo. A vera, ne vera - ne znam šta je to, ali je to osećanje isto tako neprimetno, kroz patnje ušlo, i čvrsto se uleglo u moju dušu.

»Opet ću se ljutiti na kočijaša Ivana, opet ću se prepirati, neumesno iskazivati svoje misli, ostaće pregrada između svjataja svjatih moje duše i drugih, pa čak i moje žene, isto tako ću nju okrivljavati za svoj strah, i posle se kajati zbog toga, isto tako neću poimati razumom za šta se molim bogu, a moliću mu se - ali život moj, sada, sav moj život, nezavisno od svega što se

može desiti sa mnom, svaki trenutak toga života - ne samo da nije besmislen, kao ranije, nego ima nesumnjivi smisao dobra, koji ja imam vlast da unesem u njega!«

NAPOMENE

ANA KARENJINA

1.

24. februara 1870. godine S. A. Tolstoj unosi u svoj dnevnik sledeću zabeležku: »Sinoć mi je on (L. N. Tolstoj. - B. B.) rekao da je zamislio tip udate ali izgubljene žene, iz viših krugova. Rekao je da mu je namera da prikaže ovu ženu samo kao nesrećnu, a ne i krivu, i da su, čim je zamislio ovaj tip, sva ostala lica, i muški tipovi do kojih je ranije bio došao, našla sebi svoja mesta i grupisala se oko ove žene. »Sada mi je sve postalo jasno« - govorio je on«^[315].

Međutim, rad na »Ani Karenjinoj« počeo je tek tri godine kasnije. Došavši na ideju da piše ovo delo, Tolstoj je istovremeno naumio da piše i roman sa istorijskom temom - o dobu Petra I. Tri godine ova namera bila je u centru stvaralačke pažnje Tolstoja. Po njegovoj definiciji, doba Petra Velikog je čvor ruske istorije. Intenzivno radeći na ovom romanu, on je ipak instinktivno osećao da neće uspeti da ga napiše. Štaviše, unapred se težio da ga neuspeh neće ožalostiti.

U literaturi o Tolstoju istorija njegovog rada na romanu o Petrovom dobu prilično je detaljno osvetljena, ali pitanje zašto je ta zamisao ostala neostvarena u znatnoj meri ostaje otvoreno. Ako je u radu na »Ratu i miru« Tolstoj uspeo da spoji istorijsku temu i savremenu problematiku, epoha Petra Velikog, i pored izvesne sličnosti sa epohom 1812. godine, nije

dopuštala Tolstojevom junaku, aktivnom učesniku u tim događajima, da se posveti karakterističnim za njega duhovnim stremljenjima. Radeći na romanu o Petru, Tolstoj je, kako sam kaže, pokušavao da izazove »duhove onog vremena«. Pokazalo se da je aktivan kontakt s epohom Petra Velikog nemoguć.

Godine koje je proveo radeći na »Ratu i miru« (1863- 1869) Tolstoj je uvek smatrao najsrećnijim u svom životu. Tih godina on se pretežno osećao kao pisac - literata i bio je u nedoumici kako se, još sasvim nedavno, mogao zanositi školom za seosku decu, da izdaje časopis »Jasna Poljana«, da troši toliku snagu vršeći funkciju sudskog posrednika.

Ipak, bilo bi pogrešno smatrati da je Tolstoj u to vreme bio idilično raspoložen. Još pre nego što je počeo da radi na »Ratu i miru«, svega dve-tri nedelje posle ženidbe, on unosi prvu zabelešku o tome da je srećan porodični život počeo da smeta njegovoj duhovnoj delatnosti. »Čitavo vreme bavim se stvarima ko je se nazivaju praktičnim, samo toliko. Ali postaje mi teško to besposličenje. Ne mogu da poštujem sebe. Stoga sam nezadovoljan samim sobom i neodređen u odnosu na druge. Odlučio sam da prekinem s časopisom, a izgleda - i sa školom. Sve mi je dosadilo, i moj život, pa čak i ona (to jest žena - B. B.). Treba raditi« (L. N. Tolstoj, Poli. sobr. soč., t. 48, str. 47).

[\[316\]](#)

Čak i kad je postao srećni otac porodice, Tolstoj nije bio manje strog prema sebi; pokatkad se u njemu budio duh nezadovoljstva samim sobom, a neprestano se brinuo o opštem stanju stvari. U maju 1865. godine, u jeku pisanja »Rata i mira«, poverava Fetu svoja tužna razmišljanja o stanju na selu - o slabom prinosu, o gladi, o tome kako uporedo sa siromašnim životom seljaka postoji sit i raskošan život gospode. O njegovom raspoloženju govori i činjenica što nije isključivao mogućnost da se ponovi pugačovština.

Pri svemu tome, u godinama pisanja »Rata i mira« Tolstojev stav je veoma čvrst: on je pre svega pisac, i stoga se sav unosi u rad na romanu, smatra ga najglavnijim poslom u svom životu.

U drugačijem se stanju nalazio radeći na »Ani Karenjinoj«. O samom romanu često je govorio razdražljivo, žalio se da mu je dosadno i da se nimalo ne nada uspehu.

Samo se ponekad može naići na drugačije mišljenje. Tek što je počeo da piše, Tolstoj javlja Golohvastovu: »Radim, ali ne ono što sam hteo« (t.62, str. 18). Nekoliko dana kasnije, u pismu Strahovu, on se ponovo vraća na ovu temu: »... izvršavam obavezu koja mi je nametnuta nekom višom zapovešću - mučim se, i u tom mučenju nalazim cilj života, ako već ne i radost« (isto,

str.20).

U to vreme ponovo se zanosi pedagoškim radom. Škola za njega predstavlja sredstvo za zbližavanje s narodom, za upoznavanje narodnog mišljenja i odnosa prema životu, kao i način da narod koristi dostignuća kulture. Njegova predavanja u školi prethodila su »Ratu i miru«. Kada je završio »Rat i mir«, Tolstoj se ponovo prihvatio rada u školi. Ako je ranije, čitajući seoskoj deci dela iz svetske književnosti, reklo bi se, proučavao remek-dela te literature, sad sam piše za njih pripovetke i druga literarna dela, i na taj način ispituje sebe kao pisca. Tako su pisane »Azbuka« i »Čitanke«. Tolstoj teži da ovlada čisto narodnim jezikom, što pokazuje njegove dalje napore da se zbliži s narodom.

Međutim, ako je njegova ranija pedagoška delatnost, reklo bi se, sondirala teren za obnavljanje umetničke delatnosti, sad su se u Tolstoju spojili pisac i pedagog. Kao što je poznato, uoči pisanja »Rata i mira« on je napustio rad u školi, raspustio svoje učenike i prestao da izdaje časopis »Jasna Poljana«. Međutim, period u kome je pisao »Anu Karenjinu« bio je period njegove intenzivne pedagoške delatnosti, koja je često potiskivala rad na romanu i izgledala mu značajnija i važnija od književnog stvaralaštva.

Drugi, još važniji razlog koji je odvrćao Tolstoja od »Ane Karenjine« bili su novi sižeji. U pismu Strahovu od 25. avgusta 1875. godine Tolstoj piše: »Sad se laćam dosadne i trivijalne »Ane Karenjine« i samo molim boga da mi da snage da je se što pre rešim, kako bih upraznio mesto - slobodno vreme mi je vrlo potrebno - ne za pedagoške, već za druge poslove, koji me više okupiraju. Ja volim i pedagoški rad, ali hoću da prisilim sebe da se više njime ne bavim« (t. 62, str. 197).

Sazrevao je koreniti prelom u njegovom gledanju na svet, a obim problema kojima je bio zaokupljen sve se više povećavao, ali je i on bio nedovoljan za roman kao što je »Ana Karenjina«.

Lik Ljevina je autobiografski: on u izvesnoj meri preživljava u romanu ono što je Tolstoj tada preživljavao u životu. Ali, ma kako da je piscu bilo važno da preokret u duši svog omiljenog junaka dâ kao odraz preokreta u samoj stvarnosti, sad se više nije mogao zadovoljiti samo time. Tragedija Ljevinovog života u njegovoj svesti stoji uporedo s tragedijom običnog seljaka, i čak ima tendenciju da ovoj drugoj dâ značajnije mesto, mada zasad to još ne postiže.

O novom sižeu koji je potiskivao »Anu Karenjinu« postoji nekoliko zabeleški u dnevniku S. A. Tolstoj. Evo dveju od njih, najznačajnijih:

Prvog marta 1877. godine: »Oh, da mi je što pre da završim ovaj roman (tj.

»Anu Karenjinu«) i da počnem nov. Sad mi je tako jasna moja ideja. Da delo bude dobro, treba voleti u njemu osnovnu misao. Tako, u »Ani Karenjinoj« ja volim porodičnu misao, u »Ratu i miru« voleo sam, zbog rata dvanaeste godine, narodnu misao; a sad mi je tako jasno da ću u novom delu voleti misao ruskog naroda u smislu snage koja osvaja«. Tu snagu Tolstoj je video u stalnom preseljavanju Rusa u nova mesta na jugu Sibira, na nove zemlje prema jugoistoku Rusije, na reku Bjelaja u Taškentu, itd. [\[317\]](#)

Dvadeset petog oktobra 1877. godine: »Biće kod mene starac koji ima tri sina. Jedan je dat u vojsku, drugi, onako - kod kuće je, a treći, očevo miljenik, uči da čita i piše i tuđi se od seoskog života, a starcu to teško pada. I evo nje, porodične drame u duši imućnog seljaka, kao početak.« Zatim će, izgleda, ovaj opismenjeni sin - seljak doći u sukob s ljudima drugog, obrazovanog kruga, posle čega nastaje niz događaja. U drugom delu, kako kaže L. N., biće doseljenik, ruski Robinzon, koji će se naseliti na novoj zemlji (Samarske stepe) i početi nov život, od početna, od čoveku najnužnijih potreba. »Seljački život mi je naročito težak i interesantan, a čim opisujem svoj život - osećam se kao kod kuće« - kaže L. N. [\[318\]](#)

Roman o ruskom Robinzonu nije bio napisan, ali pojava ovakve zamisli u vreme kada se još odvijao rad na »Ani Karenjinoj« pomaže da se shvati ne samo ono zbog čega je Tolstoja tako često razdraživala »Ana Karenjina«, već i neke osobenosti romana.

Zamislivši »Anu Karenjinu« još 1870, Tolstoj je počeo da radi na tom delu tek tri godine kasnije i radio je na njemu, s malim prekidima, četiri godine. Roman je izlazio u časopisu »Ruski vesnik«, od 1874. do 1877. godine. Urednik »Ruskog vesnika« M. N. Katkov, pobornik krajnje reakcionarnih stavova, odbio je da štampa poslednji deo, zahtevajući od Tolstoja da u zvaničnoj formi objasni odnos Rusije prema srpsko-turskom ratu. Tolstoj je prekinuo veze s »Ruskim vesnikom«, i osmi, poslednji deo romana, izdao je kao separat.

Istorija pisanja i štampanja »Ane Karenjine« odražava dubok preokret u Tolstojevom gledanju na svet, u njegovom realizmu. [\[319\]](#) U početku ga je obuzeo sam siže o nevernoj ženi, koji karakteriše opadanje morala u višem svetskom društvu. Kad se, marta 1872. godine, vratio iz Moskve u Jasnu Poljanu, Tolstoj je pisao svojoj daljoj rođaci. A. A. Tolstoj: »... juče sam se vratio iz Moskve, gde me spopade takvo gnušanje prema čitavoj ovoj besposlenosti, raskoši, prema sredstvima koja su nepošteno stekli i muškarci i žene, prema tom razvratu koji je prodro u sve društvene slojeve, prema tim labavim društvenim normama, pa odlučih da više nikad ne idem u Moskvu«

(t.61, str.281).

To postade jedan od lajtmotiva »Ane Karenjine«.

U prvoj redakciji romana već su uspostavljeni odnosi u porodici Stavrovič (budući Karenjini) i između Tatjane Stavrovič (buduće Ane) i Ivana Balašova (budućeg Vronskog).

Ovde je sva nesreća u junakinji, koja je data u najneprivlačnijem vidu. U drugoj verziji, koja je dobila naziv »Junak-žena«, u principu, situacija ostaje ista, ali je data šire, što je nametnulo Tolstoju nužnost da osvetli predistoriju ove situacije. Udubljujući se u karaktere junaka, Tolstoj menja opis njihove spoljašnjosti i njihov unutrašnji svet. Tema romana postaje složenija, pojavljuju se novi junaci, postaje jasnija njegova idejna sadržina. Značajan korak u tom pravcu je pojava lika Ljevina (u trećoj redakciji pojavljuje se Kostja Njeradov, budući Ljevin). U početku je Njeradov prijatelj Gagina (budućeg Vronskog). Obojica su zaljubljeni u Kiti Ščerbatsku. Razlog pojave lika Njeradova (Ljevina) je potreba da se unese tema o selu, suprotna gradskoj temi. Evo razgovora između Gagina i njegove majke o Njeradovu:

- Čiji su to poderani koferi kod tebe? - upita ona kad su prolazili kroz trem.

- Pa to je moj mili Njeradov - Kostja. Došao je iz sela i ostaće kod mene. Nemate ništa protiv, majčice?

- Razume se da nemam - reče starica prepredeno se smešeći - samo, mogao bi imati čistije kofere. A čime se on bavi? Još uvek se nije zaposlio?

- Nije, on hoće da se bavi mesnim samoupravljanjem. A imanje je napustio.

- Koji mu je to po redu plan? Svakog dana nešto novo.

- Pa ipak je on divan čovek, srdačan.

- Da li je još uvek onako prljav?

- Ne znam. Nije on prljav, već je samo stanovnik sela... (t.20, str. 47).

Razume se, Gagin (Vronski) i Njeradov (Ljevin) nisu mogli da budu prikazani kao prijatelji. Već i zbog toga su bila potrebna nova traganja za rešenjima sižea i idejno-psiholoških karakteristika.

U četvrtoj redakciji roman je dobio konačan naslov - »Ana Karenjina«. Kao i prethodne tri redakcije, četvrta redakcija predstavlja nov pokušaj da se čvrsto odredi položaj lica u romanu. Stvar se komplikovala pojavom teme o Levinu - ni u trećoj, ni u četvrtoj, pa čak ni u petoj redakciji nije bio postignut jedino moguć odnos između nje i teme o Ani. Tek u šestoj redakciji

Tolstoj, razvivši temu o Oblonskim, napušta jednu i drugu temu - temu o Ani i temu o Ljevinu - kao samostalne, ali svaku od njih osvetljava svetlošću one druge. Pred nama su sudbine dveju ličnosti koje su se našle u tragičnoj situaciji, i dok junakinja romana gine, junak se ne predaje i traži put za izlaz iz tragične situacije.

Uvođenjem i razvijanjem teme o Ljevinu korenito se menja lik junakinje romana. U prvoj redakciji ona je data kao prilično vulgarna žena: bila je u »žutoj haljini s crnim čipkama, s vencem na glavi, razgolićena više nego druge«, »govorila je glasno, slobodno i veselo o takvim stvarima o kojima drugima ne bi palo na um da govore u salonu«. U drugoj redakciji portre junakinje ostaje, u principu, isti, ali ipak donekle ublažen: »i pored ružnog lica bilo je nečeg u dobroćudnom osmehu crvenih usana, tako da se mogla dopasti«. Privlačnost junakinje iz redakcije u redakciju raste.

Peta redakcija počinje opisom izložbe u zooškoljkom vrtu, gde je glavno lice Njeradov, budući Ljevin. Tako je za ovo vreme uspela da izrasta ljevinska tema. Ljevin više nije prijatelj, već suparnik Vronskoga (Udaševa ili Gagina). U vezi s tim lik Vronskog gubi mnoge pozitivne osobine. Opada i lik Karenjina. Međutim, počev od pete redakcije, lik Ane konačno posta je tragično prekrasan.

2.

Tolstoj je zamišljao »Anu Karenjinu« kao roman koji odražava njegovu vlastitu duševnu dramu. Međutim, u romanu o ruskom Robinzonu on je nameravao da prikaže tragiku i poetičnost života ruskog seljaka. On je i kasnije često pokušavao da odvoji jedan siže od drugog, da na prvo mesto stavi siže vezan za dramatičnost i poetičnost života čoveka iz nižih slojeva, ali su se ova dva sižea u njegovom stvaralaštvu stalno preplitala. Tako se desilo s »Anom Karenjinom«, a zatim i s »Vaskrsenjem«. I zapeta, misao ruskog naroda u smislu snage koja osvaja prodrila je u »Anu Karenjinu« i u mnogo čemu podredila sebi karakter svih glava ovog romana koje su posvećene selu.

Prelistavajući Tolstojeve dnevnike i pisma iz perioda rada na »Ani Karenjinoj«, čovek stiče utisak da je on stalno prisiljavao sebe da radi na tom romanu. Tolstoj je ponekad molio nekog od sebi bliskih ljudi (između ostalog Strahova) da ga podstiče da završi »Anu Kareninu«. Međutim, nesumnjivo je sledeće: ako je iko odlučujuće delovao na Tolstoja u tom smislu, onda je to bio on sam - upravo njegov imperativni zahtev prema sebi kao piscu. Sumnje da li treba da nastavi rad na »Ani Karenjinoj«, koje su ga nagrizale, razbijale su se o njegove vlastite dokaze da se čovek mora posvetiti onom radu koji mu se sam nameće. U septembru 1874. godine Tolstoj piše Strahovu da gleda na svoj roman »kao na neko tuđe delo« - ali odmah i pobija ove svoje reči: »ne možeš da prepoznaš sebe« (t. 62, str. 115).

Dva meseca kasnije, kao da nastavlja započetu misao, on nju dovodi do kraja, do potpune jasnoće, u pismu tom istom Strahovu: »...verujte mi da ne mogu da vladam sobom. Ja znam da ako uradim nešto valjano, nešto što vi smatrate da je dobro, uradio sam to zato što mi je takva priroda da ne mogu sam sebi odrediti neki rad, već me uvek sam rad, ma kakav bio, obuzima i vodi nekud. Ponekad, kad razmišljam kao sada, izgleda mi da me on ne vodi kud treba, ali ja iz iskustva znam da je u pitanju samo zaokret reke, pa mi se čini da idem natrag, a znam da će me ona odvesti kuda treba (isto, str. 12).

Tako ga je ta velika reka života i delatnosti, o kojoj govori u navedenom odlomku iz pisma Strahovu, i u onom teškom periodu kada je sazrevala zamisao o »Ani Karenjinoj« i kad je pisao ovaj roman izvela baš onamo gde je trebalo, odnosno učinila da rad na ovom romanu bude njegov glavni posao sedamdesetih godina.

Zamisao romana o Petru Velikom je tri godine potiskivala u stranu nameru da piše »Anu Karenjinu«, a onda je iznenadno, čak i za samog Tolstoja, prvu zamisao, u stvari, zamenila druga. I kad je završio »Rat i mir«, njega su i dalje mučila razmišljanja o istorijskim problemima; s druge strane, opet, ostvarujući ovu grandioznu istorijsku zamisao došao je u neposredan dodir s gorućim pitanjima sadašnjice. Radeći na »Ratu i miru« neposredno posle reforme o seljaštvu, Tolstoj je imao mogućnosti da se udubi u istoriju da bi iz nje izvukao moralne pouke primenjive na sadašnjost. Pošto je minulo deset godina od ukidanja kreposnog prava, sadašnjost, s novim protivurečnostima ko je su se u njoj obelodanile, kategorički je zahtevala da joj se posveti više pažnje.

Karakteristično je da se u osnovi zamisli njegovog novog romana nalazi - junakinja. On ju je odmah zamislio kao udatu ženu iz viših krugova, »koja ne može da nađe sebe, ali ni u čemu nije kriva«. Drugim rečima, ona je privukla na sebe Tolstojevu pažnju svojim tragičnim stanjem. Prema tome, porodična

tragedija je ono što čini osnov »Ane Karenjine«. Neko vreme Tolstoju nisu bili sasvim jasni izvori tragedije u datoj porodici. Mada je još u početku zamišljao junakinju koja ni u čemu nije kriva, ipak se uzrok tragedije pripisivao njoj, jer je bila prikazana kao žena koja traži sebe. Kao što smo videli, njen lik u prvim koncepcijama prilično je neprivlačan; obratno, lik njenog muža je simpatičan. U toku rada na romanu pisac sve odlučnije staje na stranu junakinje, dok njenom mužu pripisuje crte koje odbijaju. Sudbina Ane se postepeno ocrtava kao tragično bezizlazna. Pri tome, spolja, formalno, ona i dalje ostaje u svemu kriva, dok je njen muž potpuno u pravu. To je bila tragedija su dara aktivnog života, koji neprekidno pulsira, s njegovim skamenjenim oblicima.

Evolucija zamisli »Ane Karenjine« nije samo u evoluciji likova Ane i njenog muža, već i u pojavi lika Ljevina, čija je tragedija analogna tragediji samog pisca romana, to jest - nije bezizlazna.

Problem porodice je jedan od odlučujućih u gledištu i u duhovnim traganjima Tolstoja ne samo sedamdesetih godina, već i tokom čitave njegove delatnosti. Izgraditi svoju vlastitu porodicu, za Tolstoja i njegovog glavnog junaka znači - izgraditi život, ili, obratno, izgraditi život znači - izgraditi porodicu. Jer omiljeni Tolstojev junak, kao i sam Tolstoj, smatra da je njegovo lično pitanje - glavno pitanje, pitanje njegovog vlastitog života, koji je bez porodice besmislen. Junaci »Rata i mira« spajaju, usled osobenosti svoje epohe, rešavanje ličnog pitanja sa učešćem u opštenacionalnoj stvari, kao što je bio rat 1812. godine, pa se stoga problem porodice kod njih u većini slučajeva pomera u druga plan. »Ana Karenjina« je, međutim, roman o nasušnim problemima stvarnosti i tekućoj svakidašnjici: ovde je svaki junak zauzet samim sobom, svojim domom, pa prema tome i porodicom. I to je prirodno. Za samog Tolstoja, kao i za njegovog omiljenog junaka - pravi život je onaj u selu: baviti se zemljoradnjom, imati svoj dom, svoju porodicu. Tolstojev junak ostaje takav bar do kraja sedamdesetih godina. Setimo se, recimo, Nehljudova iz »Jutra jednog spahije«, koji mašta o budućoj porodičnoj sreći. To se naročito odnosi na Ljevina.

Ljevin je, u stvari, gotovo jedini Tolstojev junak koji je zaista ostvario svoj porodični ideal, ali se baš na njegovom primeru vidi koliko je taj ideal, uzet sam za sebe, nepotpun i jednostran. Postavši srećan porodični čovek, Ljevin preživljava najstrašniju tragediju, koja ga često dovodi na pomisao o samoubistvu. Ostvarenje ideala, koje je Tolstojev junak najzad postigao s velikom mukom, nije ga učinilo srećnim čovekom.

Porodica predstavlja za Ljevina glavni uslov visoko moralnog, duhovno sadržajnog, razumnog radnog života. Stoga je za njega ženidba predstavljala

vrlo značajan problem. Takav značaj imala je i za samog Tolstoja. Nekoliko meseci pre venčanja sa Sofjom Andrejevnom, on piše A. A. Tolstoj: »Divna devojka K. (Katarina Fjodorovna, kćer pesnika Tjutčeva - B. B) je isuviše nežna biljka, previše vaspitana u duhu »uživanja bez obaveza«, da bi mogla ne samo da učestvuje u mom radu, već i da pokaže razumevanje. Ona je navikla da spravlja moralne poslastice, a ja se bakćem oko zemlje, oko đubriva. Za nju je to grubo i tuđe, kao što su meni postale tuđe i ništavne moralne poslastice« (t. 60, str. 389).

Ljevinu, s njegovim idealom srećne porodice i maštanjem o radnom i ispravnom životu, suprotstavljeni su svi ostali junaci romana. Za Stiva Oblonskog porodica predstavlja neku vrstu spoljašnjeg omota. Karenjin nimalo ne liči na Oblonskog, ali i on u porodici ne vidi išta više od legitimne forme.

Vronski zaista voli Anu, ali njegovo poimanje srećnog porodičnog života nema ničeg zajedničkog s Ljevinovim. Ljubav Vronskog je - strast, koja nimalo ne odgovara njegovim pogledima na svet. Sem ljubavi, on i Ana nemaju nikakvih zajedničkih interesovanja. Stoga nisu ni ostvarili porodicu.

Čak je i lik Kozniševa, u stvari epizodičan, usklađen s centralnom temom romana - s porodicom: ovaj čovek, koji misli knjižnim formulama, nikako da odluči da zaprosi Varenjku, jer bi struktura porodičnog života zahtevala od njega da izađe iz okvira mrtvih knjižnih formula.

Tako uporno interesovanje Tolstoja za probleme porodice uslovljeno je korenitim promenama nastalim u njegovom celokupnom pogledu na svet. Slikajući dramatičnu sudbinu svog junaka Konstantina Ljevina, on kao da sa strane posmatra onaj mučan duhovni proces što se zbiva u njemu samom. Nešto kasnije, kad je ovaj proces bio donekle završen, on govori o njemu već u svoje ime (»Ispovest«, »U čemu je moja vera«, »Pa šta da radimo?«).

U »Ani Karenjinoj« je s neobičnom dubinom razotkrivena tragedija ruskog života u epohi do reforme. Rečima Konstantina Ljevina - »sve se... isprevtalo i tek počinje da se sređuje« - Ljevin karakteriše epohu od 1861, zaključno s 1904. godinom, odnosno epohu nagoveštaja prve ruske revolucije. Sedamdesetih godina su se sa osobitom reljefnošću ispoljile takve osobine ruske literature kao što je njena antikapitalistička usmerenost (uz neprekidno suzbijanje ostataka kreposništva), kritikovanje i razobličavanje liberalizma, sve veće interesovanje za aktiviranje narodne svesti, uporna težnja da se istakne problem revolucije. Ove opšte tendencije ruske literature najdoslednije su ostvarivane u delatnosti pisaca revolucionarno-demokratski nastrojenih, pre sveta Saltikova - Ščedrina (»Dnevnik provincijalca«,

»Dobronamerne reči«, »Gospoda Golovljovi«) i Nekrasova (»Kome je dobro u Rusiji«). Turgenjev, koji načelno daje prednost liberalnom preuređenju ruskog života nad revolucionarnim, ipak izražava svoje simpatije prema revolucionarnoj omladini. Ova njegova protivrečnost očigledno se opaža u njegovom poslednjem romanu, »Novini«, posvećenom najaktuelnijoj temi sedamdesetih godina - odlasku u narod. Romana Dostojevskog iz tog doba (»Zli dusi«, »Mladić«, »Braća Karamazovi«), karakteristični su, s jedne strane, zbog svog antikapitalističkog patosa, a s druge - zbog oštrog postavljanja problema ruske revolucije, priznavanja, u izvesnom smislu, njene zakonitosti i, istovremeno, kategoričke osude revolucionarnih metoda borbe i revolucionarne psihologije.

Upravljen protiv svakojače laži i licemerstva, posvećen ljudima nesposobnim za bilo kakav kompromis, Tolstojev roman »Ana Karenjina« razobličuje, snagom koja je nepoznata čak i ruskoj literaturi, i tragačan položaj čoveka i potrebu da se tragika savlada. Ljevin odbacuje svaku društvenu delatnost, pa ipak njegova duhovna traganja zakonito prouzrokuju misao o ekonomskoj revoluciji bez krvi, o neizbežnosti korenite promene čitavog društveno-ekonomskog uređenja Rusije.

Čisto porodična po svojoj formi, tragedija Tolstojeve junakinje je posledica nehumanih uslova u kojima je prinuđena da živi. Socijalni smisao njene tragedije je, na taj način, sasvim jasan. Pa ipak, Tolstoj prikazuje svoju junakinju ne samo kao žrtvu spoljašnjih faktora - u njenoj tragediji on vidi i udeo njene vlastite krivice. Postoji i mišljenje da Tolstoj osuđuje Anu zbog izneveravanja osveštanih obaveza žene i majke. Drugo gledište svodi se, uglavnom, na sledeće: mada Ana, naročito pred smrt, prima, ponekad, svoj tragičan položaj kao božju kaznu, Tolstoj je na kraju oslobađa svake krivice.

Doista, razmislivši o svim mogućnostima svoje buduće sudbine, Ana dolazi do zaključka da se ni s jednom od njih ne može pomiriti.

Anin konflikt s mužem je konflikt humanog s nehumanim. Na stranu Karenjina staje svet koji se tuđi svega ljudskog i koji gubi sve što je ljudsko. Tako nastaje i razvija se u romanu osuđujuća tema, koja je dobila svoje mesto uporedo s temom o bezizlaznoj Aninoj tragediji i tragedii duhovnih traganja Ljevina. U prvim skicama romana, kao što je već rečeno, Karenjin je kudikamo simpatičniji od Ane. Ali, što se Tolstoj više udubljavao u uzroke razilaska Ane i njenog muža, sve jasnije je bilo da se baš u Karenjinu nalazi izvor zla. Međutim, Karenjin nije nimalo zao čovek. Naprotiv, on je čak osetljiv, nikako ne može da podnese tuđe suze, naročito ženske, sposoban je, pri sticaju okolnosti, da učini dobro delo. Kada je Ana bila na samrti, on se sažalio nad njom i Vronskim, oprostio im je, ali kasnije, kada je ona

ozdravila, shvatio je da nije predodređen da čini dobra dela. Karenjinom rukovodi sila koja je iznad njega, iznad svega ljudskog - drugim rečima, državni mehanizam čiji je sastavni deo i sam Karenjin.

Tragedija u porodici Karenjinih raste do razmera drame koja govori o sukobu žive ljudske duše s bezdušnom mašinom, to jest s čitavim sistemom društvenih normi.

U tome je socijalni smisao tragedije Ane Karenjine.

Zavolevši Vronskog, Ana u početku vidi u njemu ideal. Ali baš se ovde, u odnosima s Vronskim, i krije krajnji uzrok njene tragično neizbežne smrti. Vronski nije mogao da pruži Ani bezuslovnu sreću. Nije slučajno što unutrašnji lik Vronskog, direktnog antagonista Ljevinu, oštro odstupa od normi Tolstojevog omiljenog junaka - njemu su sasvim tuđe uzvišene duhovne potrebe, on je lišen jedinstva i homogenosti svih interesovanja svojstvenih njegovoj ličnosti. Između ostalog, porodica je za njega je dno, a posao - sasvim drugo. Zbog toga on nema ni prave porodice, ni pravog posla. Bez obzira na to što Vronski iskreno voli Anu, on otkriva pred njom samo delić svoje duše - sem ljubavi, ništa ih drugo ne vezuje. Ana gubi poverenje u njega, konstatuje da je neiskren, i kasnije ovu osobinu pripisuje svim ljudima. Pokušavajući da zadrži Vronskog jedino ljubavlju, ona se i sama nađe u lažnoj situaciji. Stoga je Doli Oblonskoj (a ne samo Kiti), i pored njenog saosećajnog i bolećivog odnosa prema Ani, dato pravo da se oseća da je iznad Ane i čistija od nje, tako da je čak spremna da se pomiri sa svojom vlastitom porodičnom nesrećom.

Ana Karenjina, kao i uopšte Tolstojeve junakinje, zauzima posebno mesto u nizu junakinja ruskog romana. U ruskom klasičnom romanu, junakinja, po pravilu, žudi za susretom s čovekom koji bi bio sposoban da krene u podvig i da i nju povede sa sobom. U stvari, uzeto u celini, pokazalo se da se junak, u pogledu monolitnosti karaktera, nalazio ispod junakinje, pa je ona postala mera njegovih vrlina i nedostataka, a pokatkad i stimulans njegovog daljeg duhovnog razvitka. U Tolstojevim romanima je drugačija slika. Tolstojev junak sam sebi služi kao mera i nalazi u sebi snage za svoj dalji duhovni razvitak. Tolstojeva junakinja je takođe neobično svojevrsna - njen vidokrug je uži nego u najboljih junakinja ruskog romana, ona je zadubljena u svoje lične, čisto ženske interese, u brigu o porodici, o svojoj porodičnoj sreći. I ovde Tolstoj dostiže do vrhova poezije do kojih niko od ruskih umetnika nije uspeo da dospe. Za Tolstojevu junakinju je idealna porodica - a ona samo o takvoj mašta - granica ljudske sreće. Ona otkriva junaku svet s njegove poetske strane - njemu baš takav aspekt shvatanja sveta nedostaje. Ustupajući, recimo, Puškinovoj ili Turgenjevljevoj junakinji u pogledu širine

duhovnih interesovala. Tolstojeva junakinja i jednu i drugu nadmašuje uzvišenošću svojih shvatanja porodičnog života.

Ruska književnost je, u svojim najboljim likovima, uopšte uzevši, sudbinu ruske žene predstavljala kao stalno tragičnu. To počinje od Puškina. Njegova Tatjana, mada ne voli svog muža - generala, čuva u svojoj duši ideale primljene od prostih ljudi, i to ublažuje njenu sudbinu; Turgenjevljeva Liza, kojoj su ovakvi ideali takođe bliski, od neuspeha u ličnom životu spasava se odlaskom u manastir; kada joj ne polazi za rukom da pobedi lenost Oblomova, Gončarovljeva Olga vezuje svoju sudbinu za Štolca, mada se prevarila u njemu; tragedija Nastasje Filipovne, kod Dostojevskog, u stvari, nije porodičnog karaktera. Međutim, tragedija Ane Karenjine je upravo porodična. Anin ideal je - beskompromisna ljubav; uverivši se da je za nju takva ljubav nemoguća, ona ne nalazi drugi izlaz nego da digne na sebe ruku.

Na taj način tragedija Tolstojeve junakinje je do kraja lična, to jest čisto porodična, ali zato nije manje duboka, već obratno - dublja od tragedije bilo koje junakinje u ruskoj literaturi.

*

* *

»Ana Karenjina« je privukla na sebe pažnju književnih krugova, široke čitalačke publike i periodične štampe. Demokratska javnost je zauzela negativan stav prema romanu. Poznati su negativni odzivi Njekrasova i Ščedrina; kritičari - demokrata proglasili su Tolstojev roman za »gospodski flert«. U uslovima pojačane društveno-političke borbe, kad je ruska revolucionarna demokratija mobilisala sve materijalne i duhovne snage za juriš protiv samodržavlja, prirodno da je delo u kome je prikazan život aristokratskih vrhova, u kome je u prvom planu bila »porodična misao« - ostavljalo utisak anahronizma.

Samo je kritičar-demokrata V. V. Stasov, koji je u početku takođe smatrao sadržinu »Ane Karenjine« »praznom«, kasnije, kad se roman približavao svom završetku, promenio svoj stav i izjasnio se o njemu s oduševljenjem - u vidu pisma koje je uputio redakciji lista »Novo vreme« (1877, №433):

»Grof Lav Tolstoj se uzdigao do visina koje ruska literatura nikad nije dosegla. Čak i kod Puškina i Gogolja ljubav i strast nisu bile izražene tako snažno, tako izvanredno istinito... Kakvom snagom i lepotom stvaralaštva odiše ceo roman, kakva čudesna moć umetničke istine, kakve su netaknute

dubine ovde prvi put dodirnite! On ume... čudesnom rukom vajara da izvaja tipove i scene kakve do njega niko to nije uspeo u čitavoj našoj literaturi... »Ana Karenjina« će zauvek ostati sjajna ogromna zvezda talentovanosti.«

Turgenjevu, koji je tada radio na svojoj »Novini«, učinilo se da je Tolstoj zabasao u »velikosvetsko blago«. [\[320\]](#)

Nasuprot tome, A. A. Feta i bliskog Tolstojevog prijatelja - kritičara-filozofa N.N. Strahova »Ana Karenjina« je oduševila.

Pročitavši prvih četrnaest glava prvog dela romana, Fet piše Tolstoju: »... šta da se kaže o umetničkom majstorstvu celine? O jednostavnom tesarskom poslu. Kakva majstorija u uvoćenju novih lica! Kakav divan opis bala!

»Kakva izvanredna zamisao sižea. Junak Ljevin - to je Lav Nikolajevič (ne pesnik), to je i V. Perfiljev, i razboriti Suhotin, i sve i svja, ali uzdignuto do biser-stvaralaštva. Smejao sam se kao ludak kada se Ljevin, u očajanju, sjurio niz stepenice s klizaljka na nogama...« [\[321\]](#) Fet je čak nameravao da se pojavi u štampi s člankom o ovom romanu, koji ga je očaravao time što je Tolstoj duboko prodro u psihologiju svojih junaka i što su u centru njegove pažnje »plemenita« i »rasna« lica.

Strahova je takođe osvojila umetnička snaga romana. Oduševljen, pisao je Tolstoju: »Samoubistvo Vronskog, njegov susret s Karenjinom - kako je lepo i tačno. Jedan vaš inostrani princ... napravio je ovde snažan utisak... Jedinstven je opis onih trenutaka kad Ani i Vronskom do saznanja i kajanja treba samo korak, a oni ne mogu da ga naprave...« [\[322\]](#)

U drugom pismu zaključuje; »Desio se veliki događaj u ruskoj literaturi, pojavilo se novo veliko delo.« [\[323\]](#)

I pored tako oduševljenih odziva, ni Fet ni Strahov nisu uspeli da shvate svu veličinu piščeve zamisli, stvarni smisao njegovog velikog dela, mada mnoge njihove primedbe nisu ni danas izgubile od svog značaja.

Po svojoj prilici, nijedno Tolstojevo delo nije imalo tako velikog uspeha kao »Ana Karenjina«.

»Mislim da komentari o Vama - piše Strahov Tolstoju, 23. aprila 1875. godine - kako po tonu, tako i karakterom, ubedljivo ukazuju na to da se Vaš autoritet nepokolebljivo učvrstio, pa ljudi smatraju da, pre nego što pišu o Vama, treba prvo da porazmisle. O »Ratu i miru« ni izdaleka nisu tako mnogo pisali kao o »Ani Karenjinoj«. [\[324\]](#)

Po rečima istog Strahova, glave koje su bile odštampane u aprilskom broju »Ruskog vesnika« za 1877. godinu (sedmi deo romana) izazvale su u Petrogradu »pravu eksploziju«. »Dostojevski maše rukama i naziva Vas

bogom umetnosti«. [\[325\]](#)

»Svaka glava »Ane Karenjine« - pisala je A. A. Tolstoj njenom autoru, januara 1877. godine - podizala je čitavo društvo na noge, i komentarima, oduševljenju, ogovaranjima i svađama nije bilo kraja, kao da je u pitanju bilo nešto što je svakome bilo blisko.« [\[326\]](#)

Tolstoj je u to vreme preživljavao vrlo velike promene u svom gledanju na svet, na ruski život, i stoga je ostao ravnodušan prema uspehu svog romana. Bio je nezadovoljan kritičkim osvrtima. U pismu Strahovu, kritičare naziva kratkovidim ljudima koji nisu umeli da shvate njegov roman. »U svemu, skoro u svemu što sam pisao - izjavljuje Tolstoj - rukovodio sam se potrebom da prikupim misli koje vezane međusobno dolaze do punog izražaja, ali svaka misao posebno izražena rečima gubi svoj smisao i strahovito osiromašuje kada se uzima odvojeno od čitavog spleta u kome se nalazi« (t. 62, str. 268-269).

Međutim, kritičari, uključujući i Strahova, prema rečima Tolstoja, iz njegovog romana izvukli su baš pojedine misli i same likove.

Interesantan pokušaj da se »Ana Karenjina« protumači u celini predstavlja opširan sud Dostojevskog o ovom romanu, u njegovom »Piščevom dnevniku«. Još pre nego što je taj njegov osvrt bio publikovan, Dostojevski je pisao X. D. Alčevskoj: »Došao sam do kategoričnog zaključka da pisac umetnik mora, sem poeme, do tančina da poznaje istorijsku i tekuću stvarnost koju slika. Mislim da kod nas samo jedan čovek briljira u tome - grof Lav Tolstoj.« [\[327\]](#)

Dostojevski smatra da je Tolstojev roman imao duboko nacionalan i istovremeno opšteljudski značaj. Po njemu, to je ruska reč upućena celom čovečanstvu, kojoj u evropskoj literaturi onog vremena nema ravne. Prema tvrđenju Dostojevskog, »Ana Karenjina« sadrži u sebi »mišljenje ruskog pisca o krivicama i prestupima ljudi«, i to mišljenje je izraženo u »ogromnoj psihološkoj analizi ljudske duše, vrlo duboko i snažno, s realizmom umetničkog opisivanja koji dosad nismo imali«.

Istakavši tako visoko Tolstojev roman, Dostojevski, zatim, nadovezuje na ovaj roman filozofsku ideju, koja, u stvari, ne postoji u njemu: po mišljenju Dostojevskog »Ana Karenjina« ruši svaka nadanja lekara-socijalista da će se preuređenjem društvenih odnosa ljudska duša osloboditi svojih loših naklonosti. [\[328\]](#)

Sovjetski književni kritičari obavili su veliki rad na tumačenju »Ane Karenjine«. Sovjetska literatura je obratila osobitu pažnju tumačenju socijalno-istorijskog značaja ideja i likova »Ane Karenjine«. Pozivajući se na

Lenjinove članke o Tolstoju, ona tumači »Anu Karenjinu« kao roman koji prikazuje čitavu epohu u ruskom životu - rušenje kreposnog prava i uvođenje kapitalističkog poretka, i, u vezi s tim, naglu promenu svesti u svim društvenim slojevima.

B. Bursov

* * *

»Ana Karenjina« je savremeni roman čija savremenost nije samo u aktuelnosti problematike, nego i u stvarnim događajima iz doba sedamdesetih godina koji su našli svoj odraz u romanu.

U »Ani Karenjinoj« ima datiranih epizoda - ispraćaj dobrovoljaca, leto 1876. godine (VIII deo). Ako se od tog datuma pođe ka početku romana jasno će se uočiti hronološki red događaja. Tolstoj je s takvom doslednošću i tačnošću obeležio godine, mesece i dane, da je mogao da ponovi Puškinove reči: »Smemo tvrditi da je u našem romanu vreme raspoređeno po kalendaru.« Ana Karenjina je došla u Moskvu krajem zime 1873. godine (I d.). Tragedija na stanici Obiralovka desila se u proleće 1876. godine (VII d.). U leto iste godine Vronski je otišao u Srbiju (VIII d.). Hronologija romana nije se gradila samo na kalendarskoj doslednosti događaja, nego i na određenom izboru detalja iz savremenog života. Tako se u romanu pominju glad u Samari i Hivinski pohod (1873), opšta vojna obaveza i nedeljne škole (1874), projekt spomenika Puškinu i univerzitetsko pitanje (1875), Milan Obrenović i ruski dobrovoljci (1876). Baš tih godina Tolstoj je napisao i skoro u celini objavio svoj roman. Nije slučajnost što jedan članak Dostojevskog o »Ani Karenjinoj« nosi naslov »Aktuelnost današnjice«. Dejstvo u savremenom Tolstojevom romanu bilo je sinhronizovano u odnosu na tekući život.

U godinama rada na romanu Tolstoj nije vodio dnevnik. »Sve sam napisao u »Ani Karenjinoj« - govorio je on - i ništa nije preostalo« (t. 62, str.240). U pismima prijateljima Tolstoj se pozivao na roman kao na svoj dnevnik. »Mnogo toga o čemu sam razmišljao gledao sam da izrazim u poslednjoj glavi aprilskog broja »Ruskog vesnika« - pisao je Tolstoj Fetu (t. 62, str. 272). U ovoj glavi je opisana smrt Nikolaja Levina.

Pisac je unosio u roman mnogo onoga što je sam iskusno i doživeo. Pokrovsko podseća na Jasnu Poljanu. Bavljenje filozofijom, rad na imanju, lov na šljuke i to kako je Ljevin išao sa seljacima da kosi Kalinovi lug - sve je to za Tolstoja imalo značaj autobiografije, kao dnevnik. Ljevin je na stolu za

kartanje kredom ispisivao početna slova reči koje je hteo da kaže Kiti, a ona je odgonetala njihov značaj. Na isti način se odvijalo sporazumevanje Tolstoja sa S. A. Bers.

I samo prezime Levina stvoreno je od Tolstojevog imena: Ljev Nikolajevič - Ljova - Ljov Nikolajevič (kako su ga zvali u domaćem krugu). Savremenici su prezime Ljevina usvajali baš u ovoj transkripciji - Ljovin (isp. pominjanje Ljovina i Kiti u pismu I. Aksakova J. Samarinu, »Russkaja literatura« 1960, № 4, str. 155). Sličnost između Ljevina i Tolstoja je nesumnjiva, ali je očigledna i razlika između njih. O tome je vrlo umesno rekao A. Fet: »Ljevin - to je Lav Nikolajevič (ne pesnik).«

Realne činjenice iz stvarnosti dobile su u romanu izmenjen oblik, potčinjavajući se stvaralačkoj koncepciji Tolstoja. Stoga je nemoguće potpuno poistovetiti junake »Ane Karenjine« s njihovim prototipovima.

Ana Karenjina, prema tvrđenju T. A. Kuzminске, podseća na Mariju Aleksandrovnu Hartung (1832-1919), Puškinovu kćer, ali »ne karakterom, ne svojim životom, već spoljašnjošću«. Tolstoj je sreo M. A. Hartung u Tuli, u gostima kod generala Tulubjeva. »Njen lagani korak lako je nosio njenu dosta punačku ali uspravnu i gracioznu figuru. Upoznaše me s njom - priča T. A. Kuzminska. - Lav Nikolajevič je još sedeo za stolom. Videla sam kako je pažljivo posmatra. - Ko je to? - upita prilazeći mi. - M-me Hartung, kći poeta Puškina. - Da-a... - proteže on - sad razumem... Pogledaj kakve su joj arapske kovrdže na potiljku. Neobično rasne« (T. A. Kuzminska. Моя жизнь дома и в Ясной Поляне, Tula 1958, str. 464-465).

U dnevniku S. A. Tolstoj sačuvana je zabeleška »Zašto je Karenjina - Ana, i šta ju je podstaklo na takvo samoubistvo?« S. A. Tolstoj priča o tragičnoj sudbini Ane Stepanovne Pirogove, koju je nesrećna ljubav oterala u smrt. Ona je »otišla iz kuće... sa zavežljajem u ruci... vratila se na obližnju stanicu Jasenke i tamo se bacila... pod voz«. Sve se to dogodilo blizu Jasne Poljane, 1872 godine. »Utisak je bio stravičan« - piše S. A. Tolstoj (»L. N. Tolstoj v vospominanijah sovremennikov«, M. 1960, t. I, str. 154). Ali u romanu su bili izmenjeni i motivacija postupka i sam karakter događaja.

Prema tvrđenju savremenika, prototip Karenjina je bio »razboriti« Sergej Mihajlovič Suhotin, kamerger, savetnik u Moskovskoj dvorskoj kancelariji. Godine 1868. njegova žena, Marija Aleksejevna Suhotin, dobila je razvod i udala se za S. A. Ladiženskog. Tolstoj se družio s bratom Marije Aleksejevne - D. A. Djakovom - i znao je za tu istoriju, koja je delimično poslužila kao materijal za opis porodične tragedije Karenjina.

Prezime Karenjin ima književni izvor. »Otkud prezime Karenjin? - piše S.

L. Tolstoj. - Lav Nikolajevič je od decembra 1870. godine počeo da uči grčki jezik i uskoro ga je tako savladao da je mogao da se divi Homeru čitajući ga u originalu... Jednom mi je rekao: »Karenon je kod Homera - glava. Od te reči ja sam došao do prezimena Karenjin.« Nije li Aninom mužu dao takvo prezime zato što je Karenjin »čovjek s glavom«, zato što kod njega um preovlađuje nad srcem, odnosno nad osećanjem?« (»Literaturnoe nasledstvo«, t. 37-38, str. 569).

Prototipom Oblonskog obično smatraju (između ostalih lica) Vasilija Stepanoviča Perfiljeva, sreskog vođu plemstva, kasnije, od 1878. do 1887. godine - moskovskog gubernatora. V. S. Perfiljev je bio oženjen P. F. Tolstoj, rođakom Lava Nikolajeviča. Na glasove o tome da Oblonski svojim karakterom podseća na njega, Perfiljev je, kako tvrdi T. A. Kuzminska, dobroćudno reagovao. Lav Nikolajevič nije demantovao te glasove. Jednom, pročitavši scenu doručka Oblonskog, Perfiljev je rekao Tolstoj: »Bogami, Ljovočka, ja nikad uz kafu nisam pojeo celu veknicu s buterom. Tu si me, bogme, oklevetao.« Ove reči su nasmejale Lava Nikolajeviča - piše T. A. Kuzminska (»Моя жизнь дома и в Ясной Поляне«, Tula 1958, str. 322). Prema svedočenju drugih savremenika, Perfiljev je bio nezadovoljan što ga je Tolstoj predstavio u liku Oblonskog, i na glasove o sličnosti reagovao je veoma bolećivo. (V. K. Istomin, Na zakate, Rukopis, Gosudarstvennyj muzej Tolstogo.)

U Nikolaju Ljevinu Tolstoj je oličio osnovne karakterne crte svog brata Dmitrija Nikolajeviča Tolstoja. Ovaj je u mladosti bio asketičan i strog, i u porodici je dobio nadimak »Noj«. Onda je u životu Dmitrija nastao prelom. »Odjednom je počeo da pije, puši, rasipa novac i posećuje žene. Ne znam - kaže Tolstoj - kako se to s njime desilo; ja ga u to vreme nisam viđao... Vodeći takav život, i dalje je ostao ozbiljan, religiozan čovek, kakav je bio u svemu... Mislim da je njegov snažni organizam vrlo brzo podlegao, ne toliko zbog lošeg i nezdravot života koji je nekoliko meseci vodio u Moskvi, koliko zbog unutarne borbe i griže savesti« (P I. Birjukov, Biografija L. N. Tolstogo, t. I, M.-P. 1923, str. 133).

Stari knez Ščerbacki liči na Sergeja Aleksandroviča Ščerbatova, direktora fabrike jelenje kože u Moskvi. U mladosti, Tolstoj je gajio izvesna osećanja prema jednoj od njegovih kćeri, kneginjici Praskovji Sergejevnoj Ščerbatov. »U opisu porodice Ščerbackih postoje i crte porodice Bers... - niše S. L. Tolstoj. - Međutim, porodica Bers nije pripadala najvišem plemićkom društvu Moskve« (»Literaturnoe nasledstvo«, t. 37-38, str. 572).

Agafja Mihajlovna, Tit, Jermil, Fokanič - su stanovnici Jasne Poljane. Tolstoj je u romanu sačuvao njihova imena. Agafja Mihajlovna - bivša

sobarica Tolstojeve babe - bila je ključarica u Jasnoj Poljani. Pedesetih godina Tolstoj je hteo da joj poveri brigu o svom momačkom domaćinstvu. »Agafja Mihajlovna je ličila na aristokrate - piše S. L. Tolstoj - i postoji pretpostavka da je u njoj tekla krv kneževa Gorčakovih.« Timofej Fokanič je upravnik Tolstojevog imanja u Samari. »Ljovočka može da dozvoli sebi raskoš da uzima loše upravnike - govoro je piščevo brat Sergej Nikolajevič Tolstoj. - Timofej Fokanič će mu, na primer, napraviti gubitak od 1.000 rub., a Ljovočka će ga opisati i za taj opis dobiti 2.000 rub.. ..Ja, recimo, ne mogu sebi da dozvolim takvu raskoš« (S. A. Tolstoj, Očerki bylogo, M. 1956, str. 33).

Opis »Starikova gazdinstva... na sredini puta« vezan je za Tolstojeve utiske iz susreta s naseljenicima Samarskih stepa. Na putu za svoje imanje u Buzuluksu, Tolstoj se, da bi nahranio konje, često zadržavao u Bogdanovki, »na sredini puta između Samare i Suhog Tananika«. Tolstoja su interesovala moralna shvatanja zemljoradnika koji su nezavisno od spahija vodili gazdinstvo. »Naročito privlači jednostavnost, čestitost, naivnost i razboritost ovdašnjeg sveta« - kaže Tolstoj (t. 83, str. 190).

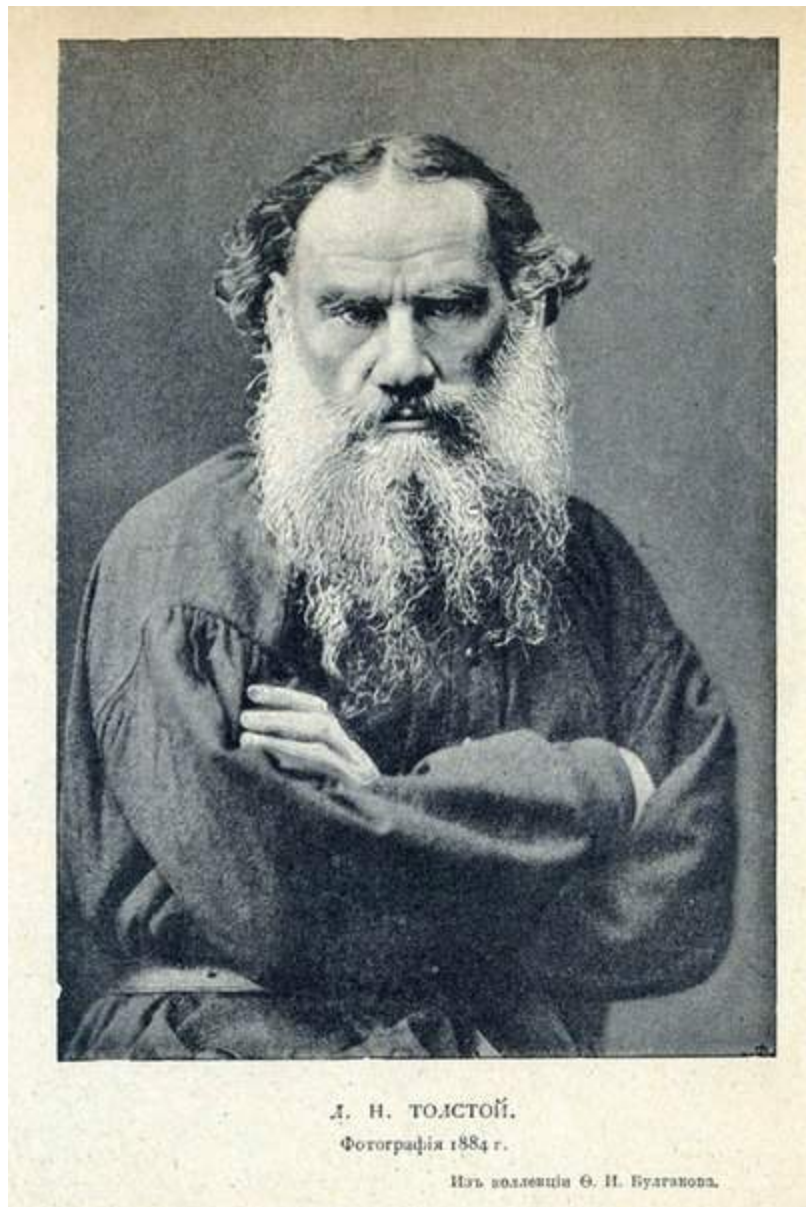
I mnoge scene romana imaju svoje »prototipove«. To se odnosi, na primer, na oficirske trke na četiri vrste u Crvenom Selu (Krasnoe Selo). Konjička takmičenja oficira u prisustvu carske porodice bila su krupan događaj u dvorskom životu. Zakazivanje konjskih trka objavljivalo se u vojsci, a i u novinama su štampana posebna saopštenja. Godine 1873, »Glas« (»Golos«) je objavio sledeće saopštenje: »Kancelarija njegovog carskog visočanstva general-inspektora kavalrije obaveštava sve jedinice da će se krasnoselske oficirske trke s preponama, za nagradu carske porodice, održati krajem jula... Za smeštaj konja, blizu hipodroma su uređene konjušnice, a za oficire biće podignuti šatori (»Golos«, 1873, № 144).

S pojedinostima i s konjskim trkama uopšte Tolstoja je upoznao D. D. Obolenski, koji je video i to kako je knez D. B. Golicin nepažljivim pokretom slomio leđa svom konju, pa je trku dobio A. D. Miljutin, sin ministra vojske. U konceptu romana pominju se i Golicin i Miljutin. U konačnom tekstu umesto Miljutina pojavljuje se Mahotin, u takmičenju s kojim Vronski gubi trku ponavljajući grešku Golicina, slomivši »neoprostivim pokretom« leđa Fru-fru (»Международный Толстовский альманah«, M. 1909, str. 244).

U konceptima, Tolstoj je junacima romana otvoreno davao imena svojih poznanika. Ali to nije značilo da on slika njihove portrete. »Bilo bi mi vrlo žao - govorio je Tolstoj - kada bi sličnost između izmišljenih i stvarnih imena mogla kod nekog da izazove misao kako sam imao nameru da opišem ovo ili ono stvarno lice... Treba posmatrati mnoge slične ljude da bi se stvorio jedan

određeni tip« (A. H. Mošin, Ясная Поляна i Vasil'evka, Spb. 1904, str. 30-31).

Lav Nikolajevič Tolstoj

Grof Lav Nikolajevič Tolstoj (Jasna Poljana, 9. septembar 1828 — Astapovo, 20. novembar 1910) bio je ruski pisac svrstan u najveće ruske

realiste toga doba.

Lav Tolstoj (1828-1910) potiče iz stare aristokratske (grofovske) porodice, ali nije držao ni do aristokratskog porekla, ni do aristokratskih prava, ni do aristokratskih manira - uvek je bio naklonjen narodu, voleo ga, trudio se celog života da mu pomogne.

Rođen je na grofovskom imanju u Jasnoj Poljani, tu je proveo najveći deo svoga života, umro je na železničkoj stanici Astapovo pošto je od kuće bio krenuo po nevremenu, u osamdeset drugoj godini. Ljubav prema ljudima je najbitnija njegova osobina, posebno ljubav prema običnom čoveku iz naroda, prema seljaku kmetu, prema ruskom narodu. Nije pošao putem mladića iz aristokratske porodice da završi studije i gradi karijeru državnog službenika, napustio je studije, došao u Jasnu Poljanu i počeo da se bavi imanjem. Oslobađao je svoje kmetove, delio im zemlju, pomagao ih, podigao školu za seljačku decu, pisao knjige - pedagoški rad bio je jedna od njegovih preokupacija. Bio je stalno protiv nepravde i siromaštva, ličnim primerom je pokazao kako treba brisati staleške razlike - grof je pomagao svojim seljacima u oranju zemlje. Bio je slobodouman i cenio slobodoumlje; osuđivao je nemoral vlasti i plemstva; podržavao revolucionarne ideje. Zbog takvih stavova došao je u sukob sa plemstvom, vlastima, crkvom i porodicom. Kada su vlasti uhapsile jednog profesora zbog slobodoumnih stavova, Tolstoj je otišao upravniku zatvora i zahtevao da njega uhapsi. Ovaj je odgovorio: "Vaša slava je, grofe, suviše velika i u Rusiji nema tamnice koja bi mogla da je primi". On je ozlojeđen nepodnošljivim razlikama u društvu: na jednoj strani su oni koji gladuju, na drugoj strani oni koji skoro ništa ne rade a žive u izobilju: "Okupili se zločinci koji su opljačkali narod, nakupili vojnika i sudija da štite njihovu orgiju, i - piruju. Narodu ne ostaje drugo nego da opljačkano otme nazad". On piše članke i traktate o aktuelnim društvenim pitanjima: Pa pita šta da radimo, O Gladi, U čemu je moja vera. Godine 1908. piše traktat Ne mogu da ćutim. Roman Vaskrsenje je konačan obračun sa vlašću, plemstvom i crkvom. Crkva ga je isključila iz svojih redova i anatemisala ga. Ali je u ruskom narodu uživao veliki ugled. Radnici jedne moskovske fabrike poslali su mu poklon sa posvetom: "Vas je zadesila sudbina mnogih velikih ljudi, koji idu ispred svog veka. I ranije su ih spaljivali na lomačama, uništavali u tamnicama i progonstvu. Neka vas isključuju iz čega hoće i kako hoće farisej-vladike. Ruski ljudi će se uvek ponositi vama, smatrajući vas svojim, velikim, voljenim". Pet hiljada ljudi se slilo u Jasnu Poljanu da isprati Lava Tolstoja koji je sahranjen, po njegovom zaveštanju, bez obreda, u običnom drvenom sanduku, u Zabranu, omiljenom mestu svoga detinjstva.

Lav Tolstoj je za života stekao svetsku slavu pisca gorostasa - bio je

gorostas po delu, po duhu i po moralu. Počeo je da piše u dvadeset četvrtoj godini (autobiografsko delo *Detinjstvo*, 1852) i za šezdesetak godina književnog rada stvorio je obiman književni opus: jubilarno izdanje celokupnih Tolstojevih dela (1928-1958) obuhvata devedeset tomova. Iz toga opusa mogu da se izdvoje reprezentativni naslovi. Autobiografska proza: *Detinjstvo* (1852), *Dečastvo* (1855), *Mladost* (1857); pripovetke: *Sevastopoljske priče* (1855), *Smrt Ivana Iljiča* (1886); romani: *Porodična sreća* (1859), *Kozaci* (1862), *Rat i mir* (1869), *Ana Karenjina* (1877), *Vaskrsenje* (1899), *Hadži Murat* (1912); drama: *Živi leš* (1904).

Lav Tolstoj je pažljivo i studiozno radio na svojim knjigama. Proticalo je po nekoliko godina od zamisli do početka rada na romanu. Dugo je radio na svojim velikim romanima (ne velikim samo po obimu): na *Ratu i miru* je radio sedam godina, *Anu Karenjinu* je pisao pet godina a *Vaskrsenje* punih deset godina, na *Kozacima* i *Hadži Muratu* radio je po deset godina sa povremenim prekidima. Još nešto je karakteristično za njegov stvaralački postupak: radio je po nekoliko verzija svojih romana. Te verzije su nastajale u toku rada na romanima, pre nego su konačno završeni: *Ana Karenjina* je prošla kroz šest verzija a *Rat i mir* imao je čak deset verzija. Ove činjenice ukazuju na težinu stvaralačkog procesa, na visoku umetničku zrelost pisca i na snažnu svest o odgovornosti pisca pred delom i pred čitaocima.

Napomene

[1] *Moje blago (ital.).*

[2] *Domaća haljina (prim. prev.).*

[3] *Grof Bajst (1809-1886) - austrougarski kancelar, Bizmarkov politički neprijatelj.*

[4] *Vizbaden je banja u pruskoj provinciji Heslen-Nasau.*

[5] *Zercalo je trostrana prizma, s dvoglavim orlom na vrhu i carskim ukazima o zakonitosti, ispisanim na njenim stranama, koja se nalazila na stolu sudnica i drugih državnih ustanova od vremena Petra Velikog do revolucije.*

[6] *Počasna dvorska titula (prim. prev.).*

[7] *Vrsta okružne i sreske uprave, uvedene u Rusiji godine 1864 (prim. prev.).*

[8] *Ovde: bande (franc.).*

[9] *Tolstoj ima u vidu »vatrenu polemiku« »o granicama između psihičkih i fizioloških pojava«, koja je započela na stranicama časopisa »Vesnik Evrope («Vestnik Evropy»), u kome je K. D. Kavelin (1818-1885) štampao delo »Zadaci psihologije« (1872), a I. M. Sečenov (1829-1905) mu odgovorio člankom »Ko treba, i kako, da obrađuje psihologiju« (1873). K. D. Kavelin je tvrdio da nam je »neposredna veza između psihičkih i materijalnih pojava nepoznata«. I. M. Sečenov je dokazivao da »svi psihički postupci« koji nastaju »po tipu refleksa« moraju biti podvrgnuti »fiziološkom ispitivanju«. Kavelin se, međutim, kao i »harkovski profesor« u romanu, držao ideje »paralelizma«, čime je, u stvari, priznavao zavisnost psihičkih pojava od fizioloških. Baš zbog tog »velikog ustupka materijalistima« Kavelinu je prebacivao J. F. Samarin: »Vi stojite na oštrici noža i obavezno se morate nagnuti na jednu ili drugu stranu, odnosno, konačno usvojiti materijalističko gledište, ili povući natrag mnoge, njemu učinjene ustupke« («Vestnik Evropy», 1875, V, str. 370).*

[10] *Knjiga Č. Darvina »Poreklo čoveka i polno odabiranje« pojavila se 1871. godine. Opširni članci o Darwinovoj teoriji štampani su sedamdesetih*

godina u časopisima »Otdžbinski zapisi« (»Otečestvennye zapiski«), »Vesnik Evrope« (»Vestnik Evropy«), »Ruski vesnik« (»Russkiï vestnik«).

[11] Kajs, Vurst, Knaust i Pripasov su izmišljena imena.

[12] Mali medved (engl.).

[13] Dva čuvena moskovska restorana (prim. prev.).

[14] Moskovski hotel »Engleska«, »s luksuzno nameštenim sobama«, nalazio se na Petrovki.

[15] Morska riba (prim. prev.).

[16] Pudera i toaletne esencije (franc.).

[17] Na ruski način (franc.).

[18] Velika gospođa (franc.).

[19] Oblonski dvaput (i oba puta netačno) citira Puškina (»Iz Anakreonta«).

[20] Ljevin citira Puškinovu pesmu »Sećanje« (»Vospominanie«).

[21] Oblonski deklamuje kuplet iz operete Johana Štrausa »Slepi miš« (1874).

Nebeski je, ako sam znao savladati

Svoju zemaljsku žudnju;

Ali ako mi to nije pošlo za rukom,

Imao sam takođe lepo zadovoljstvo!

[22] »Divno, ali posrnulo stvorenje« - citat iz Puškinovog »Pira za vreme kuge« - su Valsingamove reči.

[23] »Gospodin u Dikensovom romanu« je mister Podsnap »član društva za osiguranje od brodoloma«, lice iz romana »Naš zajednički prijatelj«.

[24] Prema definiciji grčkog filozofa Platona (427-347. godine pre n. e.) postoje »dve vrste ljubavi« - ovozemaljska ljubav, čulna, i nebeska ljubav, lišena čulnih prohteva (otud »platonska«, vidi Sočineniia Platona, č. IV, Spb. 1863, str. 162-163). »Gozba« - Platonova knjiga u kojoj izlaže, u vidu dijaloga, svoje učenje o ljubavi.

[25] Prvog novembra 1872. godine u Moskvi su bili osnovani, prvi u Rusiji, viši kursevi profesora V. I. Gerjea (1837-1919) za žene. Raznovrsna društva i kursevi (literarni, medicinski) imali su za cilj obrazovanje žene.

[26] Mama (franc.).

[27] *Vojna škola za aristokratsku decu. (prim. prev.).*

[28] *Igra karata (prim. Prev.).*

[29] *Moskovski bar Château des fleurs. - »Šato de fler« - kutak za razonodu, uređen po ugledu na pariske kafe-šantane (noćne barove). Na binu su izlazile plesačice, kupletistkinje, gimnastičarke, biciklistkinje. U Moskvi je »Šato de fler« držao antreprenier Beker, u Petrovskom parku. (prim. prev.).*

[30] *Raspusna igra (prim. prev.).*

[31] *Neka se stidi ko pri tom rđavo pomisli (franc.).*

[32] *To nije moja struka (engl.).*

[33] *Svastiku (franc.).*

[34] *Vi ste romantično zaljubljeni. Utoliko bolje, dragi moj, utoliko bolje (franc.).*

[35] *Niz soba sa vratima u jednom pravcu. (prim. prev.).*

[36] *Tačnost (franc.).*

[37] *»Javno« ili, kako su ga još zvali, »Pozorište pristupačno svakome« (za razliku od carskih pozorišta) bilo je otvoreno 1873. godine u Moskvi, na Varvarskom trgu. Ali ovo pozorište nije odgovorilo svojoj nameni: »U moskovsko pozorište pristupačno svakome... mogli su da idu samo oni koji su imali novaca za relativno visoke cene ulaznica. Za narod je ono bilo skoro nepristupačno« (»Golos«, 1837, №163).*

[38] *Figure u kadrilu: veliko kolo, lanac. (prim. prev.).*

[39] *Divota (franc.).*

[40] *Nedeljne škole su osnivane za radnike u fabrikama i zavodima. Revolucionari sedamdesetih godina smatrali su rad u nedeljnim školama za jedan od vidova »hoždenija u narod«. Godine 1874. ministar policije grof Palen je podneo Aleksandru II referat »Uspesi revolucionarne propagande u Rusiji«. Nedeljne škole su bile stavljene pod strogi nadzor. Mnoge studente su isključili sa univerziteta zbog učešća u radu ovih škola.*

[41] *Knjiga engleskog fizičara Džona Tindala (1820-1893) »Toplota, posmatrana kao vrsta kretanja« (Spb. 1864).*

[42] *Ovde: tajne (engl.).*

[43] *Snaha (prim. prev.).*

[44] *Paklene pesme, od vojvode de Lila (franc.).*

Duc de Lille »Poésie des enfers«. - Vojvoda de Lil je izmišljeno ime koje

donekle podseća na ime Lekonta de Lila (1818-1894) (Duc de Lille - Le conte de Lille). Naslov knjige »Poésie des enfers« (»Poezija pakla«) ima karakter parodije.

[45] Petricki ima u vidu tip »prekrasne Rebeke«, romantične junakinje romana Baltera Skota »Ajvanho«.

[46] Veštačka kosa, koja se umetala u frizuru.

[47] Od starog saksonskog porculana (franc.).

[48] »Čuvena pevačica« je Kristijan Nilson (1843-1921); od 1872. do 1875. godine nastupala je na scenama Boljšog i Marijinskog teatra.

[49] Da se razumemo (franc.).

[50] Želim vam uspeha (franc.).

[51] Vilhelm Kaulbah(1805-1874) je nemački slikar, autor monumentalnih kompozicija »Vavilonska pometnja«, »Procvat klasične Grčke«, »Borba Huna« i dr. Za umetničku kritiku sedamdesetih godina bilo je vrlo karakteristično poređenje likovne umetnosti i teatra. Glumci, računajući tu i operske pevače, proučavali su dela vajara i slikara da bi savladali plastiku scenskog kretanja.

[52] Nestašna (franc.).

[53] Drečeći ružičasto (franc.).

[54] Bajka o čoveku koji je izgubio svoju senku pripada nemačkom piscu Adalbertu Šamisu (1781-1838) (»Čudnovati doživljaji Petera Šlemila«, 1814).

[55] Ovde je pogrešno citiran aforizam francuskog filozofa F. Larošfukoa (1617-1680): »Svi se žale na svoje pamćenje, ali se niko ne žali na svoj um« (F. Larošfuko, Максимы и афоризмы, М. 1959, str. 18).

[56] Buf je pozorište komične opere. U Petrogradu je »Opera-buf« osnovana 1870. godine.

[57] Pariski literarni salon markize Rambuje (1588-1665) okupljao je političare, pisce, pesnike, koji su pretendovali na ulogu »zakonodavaca ukusa«.

[58] Zajedljiv (engl.).

[59] Prema novom vojnom ustavu »koji je odobrio car« 1. januara 1874. godine, dvadesetpetogodišnji vojni rok zamenjen je skraćenim služenjem u armiji (6 godina). Vojna obaveza je obuhvatala sve staleže. »Plemstvo je gubilo svoju poslednju privilegiju - oslobađanje od vojne obaveze« (» Vestnik Evropy«, 1874, № 2, str. 849).

[60] Transcendentni pojmovi... - u filozofiji: pojmovi koji se ne mogu

proveriti ogledom.

[61] Pud - 16,3 8 kg. (prim. prev.).

[62] Suvo živinsko meso. (prim. prev.).

[63] Kolačići s mesom, sirom i drugim. (prim. prev.).

[64] Zeljanik. (prim. prev.).

[65] Tip Osijanovog ženskinja... - to jest junakinja romantičnih »Pesama Osijana«, koje je 1765. godine izdao Džems Makferson (1736-1796). Osijan je veličao nepokolebivo verne i požrtvovane žene.

[66] Oblonski citira početne strofe Deržavinove ode »Bog«.

[67] U običnom govoru serije su značile novčane obligacije Državne banke u vrednosti od 50 rubalja, koje su emitovane po kategorijama (serijama) u visini određene sume radi povećanja obrtnih sredstava države. Ove obligacije donosile su vlasnicima 4,32 % dohotka.

[68] »Bio kralj u Tuli« - prva strofa iz Margaretine balade Geteovog »Fausta«. Tula (Fuda) - u starim predanjima - naziv fantastične severne zemlje.

[69] Groom, engleski, obično mlad pratilac pri jahanju. (prim. prev.).

[70] Srećno (franc.).

[71] Dragi moj (franc.).

[72] U čemu je dosetka (franc.).

[73] Knez Ščerbacki, sa ženom i ćerkom (nem.).

[74] Kneginja (prim. prev.).

[75] Lista imena banjskih gostiju (nem.).

[76] Zaovu (franc.).

[77] Zanesenost (franc.).

[78] Štićenima (franc.).

[79] Njegova pratilja (franc.).

[80] Udovički dom je dobrotvorna ustanova, osnovana 1803. godine u Moskvi i Petrogradu, za siromašne, bolesne i prestare udovice oficira i činovnika koji su proveli u državnoj službi najmanje deset godina ili su poginuli u ratu.

[81] Zanos (prim. prev.).

[82] Ne treba nikad ni u čemu preterivati (franc.).

[83] *To se već zna (franc.).*

[84] *Pijetizam je religiozno učenje koje je prvostepenu ulogu pripisivalo unutrašnjoj bogobojažljivosti a ne spoljašnjim crkvenim obredima. U Rusiji, počev od vladavine Aleksandra I, pijetizam je bio rasprostranjen u dvorskim krugovima, gde se saživeo s pristalicama krajnjeg fanatizma, tiranije i »zloćudi«. Stoga je sama reč »pijetizam« postala sinonimom licemerja.*

[85] *Uzvišeni, ekselencijo, preuzvišeni (nem.).*

[86] *Zemstvo - ustanova slična opštinskim, sreskim i okružnim samoupravama, koja je imala svoje skupštine (prim. prev.).*

[87] *Odbornik je član zemske (mesne) skupštine, čiji mandat traje tri godine. Apsolutnu većinu odbornika u tim skupštinama predstavljalo je plemstvo.*

[88] *Rusko nakiselo piće koje se najčešće pravi od hleba (prim. prev.).*

[89] *Radni režim (nem.).*

[90] *Nagonska priroda (franc.).*

[91] *Molim još malo (engl.).*

[92] *Desetina: 2400 hvati (prim. prev.).*

[93] *»Lepa Jelena« (1864) je opereta Žaka Ofenbaha (1819-1880). U opereti je Menelaj komičan tip prevarenog muža.*

[94] *Smešno obeležje (franc.).*

[95] *Prethodno stanje (lat.).*

[96] *»Eugibijski natpisi« su pločice na umbrijskom dialektu, pronađene 1444. godine u gradu Gibbio (Italija), koji se u srednjem veku zvao Eugubium.*

[97] *Posle perioda gladi 1873. godine pojavili su se mnogobrojni projekti za navodnjavanje stepa Samarske gubernije. Nezavisno od svog praktičnog značaja, ovi projekti su omogućavali da se dobije novčana pomoć i predstavljali pogodan način da se čovek lako obogati.*

[98] *»Pitanje statusa stranaca« pokrenuto je još šezdesetih godina. U Ufimskoj i Orenburškoj guberniji Baškirii su posedovali 11 miliona desjatina (Jedna desjatina = 1.092 hektara) zemlje. Radi »rusiziranja tih oblasti«, vlada je podsticala doseljenike iz centralnih gubernija Rusije na arendu baškirske zemlje. Zakupljena zemlja se obično obeležavala uslovnim znakom, što je stvaralo široke mogućnosti za zloupotrebe. Godine 1871. usvojena su posebna pravila o prodaji slobodne zemlje uz povlašćene uslove. Otada je počelo pljačkaško korišćenje baškirske i državne zemlje. U špekulacijama su učestvovali*

č činovnici kancelarije orenburškog general-gubernatora. Kad je »pitanje statusa stranaca« izbilo u javnost, P. A. Valujev, ministar državne imovine, morao je da podnese ostavku. »Postoji pretpostavka - pisao je S. L. Tolstoj - da u Karenjinu ima crta P. A. Valujeva« (*»Literaturnoe nasledstvo«*, t. 37-38, str. 570).

[99] *Sedam svetskih čuda (franc.)*.

[100] *Teren za kroket (prim. prev.)*.

[101] *Ugodno ćemo ćaskati (engl.)*.

[102] *Bukvalan prevod francuskog izraza »faire faux bond« - dati lažno obećanje, pogaziti reč.*

[103] *Ćaskanje (prim. prev.)*.

[104] *Oprati rublje (franc.)*.

[105] *Sve je to šaljivo (franc.)*.

[106] *I sve je to daleko od toga da bude veština (franc.)*.

[107] *Slobodu delovanja (franc.)*.

[108] *Teret, breme.*

[109] *Obične, stoje na zemlji (franc.)*.

[110] *Ruska mera od 9 pudova; pud - 16,88 kg (prim. prev.)*.

[111] *Naročite vrste dobrih ruskih konja (prim. prev.)*.

[112] *Herman Šulce-Delič (1808-1883) - nemački ekonomist i političar, osnivač štedionica i nezavisnih zadruga koje, kako je on smatrao, treba da pomire klasne interese radnika i gazda.*

[113] *Ferdinand Lasal (1825-1864) - nemački politički radnik, osnivač »Opšteg nemačkog radničkog saveza«. Nezavisnim zadrugama Šulce-Deliča, Lasal je suprotstavljao proizvodne asocijacije koje dobijaju podršku od države. Na toj osnovi on se povezao s Bizmarkom. »Lasalov pravac« u radničkom pitanju vodio je otvorenom savezu s Pruskom monarhijom.*

[114] *»Starateljsko društvo za poboljšanje života radnika«, koje je osnovao fabrikant Dolfus u gradu Milhauzenu (Elzas), gradilo je kuće čiju su vrednost radnici isplaćivali postupno, na taj načini stičući vlasništvo. Dolfusovo »Društvo« je bilo komercijalno preduzeće s dobrotvornim ciljevima. »Milhauzensko uređenje« nije rešavalo, niti je moglo rešiti, radničko pitanje.*

[115] *Svijažski ima u vidu članak engleskog filozofa Herberta Spensera*

(1820-1903) »Naše vaspitanje kao prepreka za pravilno poimanje društvenih pojava«, čiji je prevod bio odštampan u časopisu »Znanje« (»Znanie«, 1874, № 1). Spenser je pisao o evoluciji društvenog saznanja, dokazujući da blagostanje naroda ne stvara prosveta, nego obratno, blagostanje je neophodan uslov za razvitak prosvete.

[116] kod Mila... našao je iz uređenja evropske privrede izvedene zakone... - to jest zakone buržoaskog razvoja evropske privrede, koji su, po mišljenju Tolstoja, neprihvatljivi za Rusiju. Džon Stjuart Mil (1806-1873) - engleski filozof i sociolog, autor u svoje vreme poznate knjige »Osnovi političke ekonomije« (koju je na ruski jezik preveo N. G. Černiševski).

[117] Kaufman, Džons, Dibua, Mičeli... - izmišljena imena. Nabrojanje tih imena parodira sklonost citatomana da argumentuju svoja izlaganja pozivajući se na autoritete.

[118] Čist list (na kojem se može iznova pisati) (lat.).

[119] Napoličari (franc.).

[120] Divokoza.

[121] Treba kovati gvožđe, stucati ga u prah, mesiti... (franc.).

[122] Utvrđivanje činjenica (franc.).

[123] U datom slučaju razvod je bio mogućan. Ana nije krila svoje odnose s Vronskim. Baš zato i nije mogla da »pokrene građansku parnicu« jer je to pravo pripadalo samo »oštećenoj stranci«. Stvar je trebalo da pokrene Karenjin. Ana bi na sudu morala da primi krivicu na sebe, pa bi odmah bila lišena svih prava na sina. Sem toga, »onaj ko primi na sebe krivicu- pisao je komentator lista »Glas« o brakorazvodnim parnicama - pored toga što se podvrgava kajanju (kajanje po odluci suda - karakteristična osobenost ruskog zakonodavstva), lišava se i prava da stupi u novi brak« (»Golos«, 1873, № 138).

[124] Glavno jelo (franc.).

[125] Parafraza početnih stihova pesme A. Feta »Iz Hafiza«:

Ne budi tako strog, o, bogoslove!

Ne ljuti se na svakog, o, moralisto!

[126] Ime javnog lokala (prim. prev.).

[127] Dever (franc.).

[128] Godine 1871, po projektu ministra narodne prosvete grofa D. A. Tolstoja, osnovane su realke i klasične gimnazije. Podelom ovih školskih

ustanova ograničavala se nastava prirodnih nauka, koje su smatrane izvorom »opasnih« ideja neverovanja i materializma. U programima gimnazija preovlađivale su discipline klasične filologije (grčki i latinski jezik) u koje su se polagale nade kao u sredstva koja će izlečiti omladinu od revolucionarnog raspoloženja. Tolstoj se ironično odnosio prema školskoj reformi i jasno video njen politički smisao: »latinski jezik, da bi se odvratilo od nihilizma« (»Literaturnoe nasledstvo«, t. 69, kniga 2, str. 60).

[129] Da kažemo pravu reč (franc.).

[130] Odnos prema seljačkoj zadrugi kao prema »moralnom horu« u kome se svaki pojedinu glas »čuje - potčinjavajući se opštoj harmoniji - u saglašavanju svih glasova« - je jedna od najkarakterističnijih ideja slavenofilstva. Pescov ponavlja reči K. S. Aksakova o »horskom načelu zadruga« (v. K. Aksakov, Poli. sobr. soč., t. I, M. 1861, str. 292).

[131] Igra pitanja i odgovora pismeno (prim. prev.).

[132] Ništa, ništa, ćutanje! - reči Popriščina iz »Dnevnika jednog ludaka« od N. V. Gogolja.

[133] Frum je prospekt putničkog i brodskog saobraćaja u Rusiji i Evropi. (From's railwau guide for Russia Sc the continent of Europe«, M. 1870).

[134] Koga bogovi hoće da upropaste, prvo mu oduzmu pamet (lat.).

[135] Ugled (franc.).

[136] Beba, sisanče (engl.).

[137] Katavasov citira reči Čackog iz komedije A. S. Gribojedova »Nevolja zbog pameti«.

[138] Fast znači obilje, sjaj (od franc. faste).

[139] Zet (franc.).

[140] Krinolin (prim. prev.).

[141] Somot (prim. prev.).

[142] Jakopo Robusti, po nadimku Tintoreto (1518-1594) - italijanski slikar venecijanske škole. Dobio je priznanje u drugoj polovini XIX veka, kad je bio, tako reći, ponovo otkriven. Tako je, na primer, s apologijom venecijanskog majstora istupio I. Ten u knjizi »Putovanje po Italiji«. Ovde Goleniščev izražava, u ono vreme najmodernije, poglede na slikarstvo.

[143] Razmišljanja o »dva načela« u istoriji (katoličkom i pravoslavnom, duhovnom i racionalnom) bila su omiljena tema slavenofila, s kojima je

povezana i osnovna Goleniščeva ideja da je Rusija »naslednica Vizantije«.

[\[144\]](#) Otmena

[\[145\]](#) Goleniščev ovde govori o novom pravcu u istoriji i umetnosti, koji je poricao učenje o božanstvenosti Hrista i smatrao ga za »istorijsko lice«. Ovde se pominju nemački filozof David Štraus (1808-1874), autor knjige »Isusov život«, i francuski istoričar Ernest Renan (1823-1892), autor studije »Poreklo hrišćanstva«. U pripadnike tog pravca Goleniščev ubraja i čuvenog ruskog slikara Aleksandra Ivanova (1806-1858).

[\[146\]](#) Od samog početka (franc.).

[\[147\]](#) Evolucija, razvoj (franc.).

[\[148\]](#) »Bratstvo preraphaelita« (»Preraphaelite Brotherhood«) poniklo je 1848. godine. Grupa engleskih slikara istupila je protiv akademskih tradicija, a radi zaštite prirodnog i moralnog sadržaja u slikarstvu. Oni su se posvetili izučavanju italijanskih majstora dorafaelovske epohe (firentinsko slikarstvo rane renesanse). Veštačka rekonstrukcija, arhaičnost oblika i simboličnost likova postale su karakteristične crte umetnosti preraphaelita. U umetničkoj kritici sedamdesetih godina često su ih upoređivali s realistima novog doba. Time se objašnjava neprijateljski odnos Mihajlova prema preraphaelitima.

[\[149\]](#) Slika A. A. Ivanova »Hristovo javljanje narodu« (1837-1857).

[\[150\]](#) Engleski vez (franc.).

[\[151\]](#) Kapua - mesto blizu Napulja. Tit Livije priča u »Rimskoj istoriji« da je Hanibalovo zimsko logorovanje za vreme drugog punskog rata »telesno i duhovno raznežilo vojnike«. U Kapui je vojska izgubila svoju moć i uskoro ju je neprijatelj razbio. U publicistici sedamdesetih godina Kapuom su zvali Pariz Napoleona II. »Kapuansko« - je Tolstojev neologizam (isp. franc. délices de Capoue - »Kapuanske naslade«).

[\[152\]](#) Prodrla sam silom (franc.).

[\[153\]](#) Osip Komisarov (1838-1892) - seljak, šeširdžija iz Kastrome. Smatra se da je omeo Karakazova kad je ovaj, aprila 1866. godine, pucao na Aleksandra II. Komisarov je bio proglašen za carevog »spasioca«, dobio je plemstvo, pa je postao »fon Komisarov« (A. I. Gercen, Irkutsk i Peterburg, Sobr. soč., t. 19, M. 1960, str. 60).

[\[154\]](#) Jovan Ristić (1831-1899) - srpski političar. Njegovo ime je bilo dobro poznato u Rusiji.

[\[155\]](#) Gospođa grofice (franc.).

- [156] *Mapa za pisanje sa hartijom za upijanje (prim. prev.).*
- [157] *On se zagreva (franc.).*
- [158] *Ispod ruke (franc.).*
- [159] *To je čovek koji nema... (franc.).*
- [160] *To se radi među ljudima (franc.).*
- [161] *Šarlota Pati (1840-1889) - italijanska pevačica koja je gostovala u Rusiji od 1872. do 1875. godine.*
- [162] *Nije čovek koji može da kompromituje (franc.).*
- [163] *Da se udvaraš gospođi Karenjinoj (franc.).*
- [164] *Ona pravi senzacije. Zaboravlja se Pati pored nje (franc.).*
- [165] *Kalup je slomljen (franc.).*
- [166] *Kad je reč o Varenjki (franc.).*
- [167] *U punoj snazi (franc.).*
- [168] *Mlad čovek (franc.).*
- [169] *On, ona, ono, njegov, njegova, njegovo (lat.).*
- [170] *Brat i sestra od strica (franc.).*
- [171] *Sveta Kata (franc.).*
- [172] *Davati nepotrebnu važnost (engl.).*
- [173] *Sit - veseo! Ovo će pile kliznuti do dna mojih čizama (franc.).*
- [174] *Avtomedon - Ahilov vozar. Ovo ime je postalo zajednička imenica, i u razgovoru se upotrebljavalo kao šaljivi naziv za kočijaše.*
- [175] *Četvoropreg (engl.).*
- [176] *Šta kažu? (franc.).*
- [177] *Zbilja, to je zanimljivo (franc.).*
- [178] *Bili su divni (franc.).*
- [179] *Izvrstan (franc.).*
- [180] *Vrsta vina (prim. prev.).*
- [181] *Dobrodušnost (franc.).*
- [182] *Kralj je mrtav, živeo kralj! (franc.).*
- [183] *To ne povlači posledice (franc.).*
- [184] *Gospodo, brzo ovamo! (franc.).*

- [185] *Divna! (franc.).*
- [186] *Junakinja iz Geteovog Fausta (prim. prev.).*
- [187] *Uđite (franc.).*
- [188] *Umivanje (franc.).*
- [189] *Lekar pri porođaju (prim. prev.).*
- [190] *Zamislite da je mala... (franc.).*
- [191] *Udvara se mladoj i lepoj ženi (franc.).*
- [192] *Ja mislim da se Veslovski malčice udvara Kiti (franc.).*
- [193] *To je smešno (franc.).*
- [194] *Ali to je do krajnosti smešno (franc.).*
- [195] *A zatim, to je smešno! (franc.).*
- [196] *Može se biti ljubomoran, ali do takvog stepena, to je do krajnosti smešno (franc.).*
- [197] *Mesto: prospektom (prim. prev.).*
- [198] *Mali snažan konj (prim. prev.).*
- [199] *Vehikul - teška seljačka kola (od lat. vehiculum).*
- [200] *Zanos, manija (franc.).*
- [201] *To je sitnica (franc.).*
- [202] *A vi zaboravljate svoju dužnost (franc.).*
- [203] *Oprostite, imam ih pune džepove (franc.).*
- [204] *Ali došli ste suviše dockan (franc.).*
- [205] *Ona je vrlo ljupka. (franc.).*
- [206] *Da, gospođo (engl.).*
- [207] *Ali neću imati milosti s tobom (sve će doći na red) (franc.).*
- [208] *Pratilac - zaštitnik (franc.).*
- [209] *A zatim, on je otmen (franc.).*
- [210] *On je vrlo prijatan i naivan (franc.).*
- [211] *Mali dvor (franc.).*
- [212] *To je tako lepo vođena kuća, sve tako otmeno. Sasvim po engleski. Skupimo se ujutru na doručak, zatim se razilazimo (franc.).*
- [213] *Biće divna (franc.).*

[214] *Jednu partiju tenisa (franc.).*

[215] *Ali ne smemo ostaviti Veslovskog i Tuškjeviča da umiru od dosade tamo u čamcu (franc.).*

[216] *Škole su postale nešto tako obično (franc.).*

[217] *Krovni pervazi (prim. prev.).*

[218] *Nisam prešao na gore (franc.).*

[219] *Preći preko svih finesa osećanja. U pitanju je sreća i opstanak Ane i njene dece (franc.).*

[220] *To je sasvim prosta stvar (nem.).*

[221] *To zavisi... Cena žice mora se izračunati (nem.).*

[222] *To se, ekaselencijo, može izračunati (nem.).*

[223] *Suviše komplikovano, zadaje suviše brige (ruska reč hlopot) (nem.).*

[224] *Kad čovek hoće zarade (ruska reč dohod), onda mora imati i briga (hlopot) (nem.).*

[225] *Ja obožavam nemački jezik (franc.).*

[226] *Prestanite! (franc.).*

[227] *Četvrtasta podloga ispod stuba, i donji izvučen deo zida (prim. prev.).*

[228] *Ali oprostite, on je malčice luckast (franc.).*

[229] *Zet (franc.).*

[230] *Otkako je tako počelo (franc.).*

[231] *Teren za igranje kroketa (prim. prev.).*

[232] *U suštini, to je najpokvarenija žena što postoji (franc.).*

[233] *Da to nije nemoralno? (franc.).*

[234] *Zanosim ljude (prim. prev.).*

[235] *Ali do krajnosti zemaljska i stvarna (franc.).*

[236] *V. G. Gotije - vlasnik stare moskovske knjižare na Kuzneckom mostu.*

[237] *O, sveta prostoto! (lat.).*

[238] *One kojima se glasa »za«; crnima se glasa »protiv« (prim. prev.).*

[239] *Fini šampanj (franc.).*

[240] *Državnom udaru (franc.).*

[241] *Intiman do krajnosti (franc.).*

[242] Ukoliko je kandidat predvodnika dobijao više kuglica, postajao je predvodnik, a predvodnik je, na taj način, postajao kandidat.

[243] Nikakvim povodom (franc.).

[244] Da ga oslobodi neugodnog osećanja (franc.).

[245] Da telegrafu pravi posla (franc.).

[246] Nije moja struka (engl.).

[247] Ipolit Ten (1828-1893) - francuski historičar, kritičar i pisac. Godine 1870. Ten je izdao knjigu »O umu«.

[248] Oko 150 kg (prim. prev.).

[249] Posle neuspelog rata s Turcima 1862. godine. Crnogorci nastavljaju borbu protiv tuđina. Godine 1876. Crna Gora je digla ustanak.

[250] Cviker (prim. prev.).

[251] »Journal de St. Pétersbourg« - rusko poluzvanično izdanje koje je izlazilo u Petrogradu od 1842. godine na francuskom jeziku.

[252] Reč je o »Udžbeniku ruske gramatike zbližene sa crkveno-slavenskom« (1869) od akademika F. I. Buslajeva (1818-1897).

[253] Pašenozi (franc.).

[254] Večito ženstveno (nem.).

[255] Rihard Vagner (1813-1883) - nemački kompozitor, teoretičar i reformator opere. Tolstoj povezuje vagnerovski pravac s programskom muzikom, to jest s muzikom pisanom na određeni, na primer literarni, siže. (»Kralj Lir u stepi«), i s teorijom sintetičke umetnosti (»sjedinjavanje svih rodova«). Tolstojev osvrt na Vagnera v. u raspravi »Šta je to umetnost?« (tom 15. ovih sabr. dela).

[256] Tolstoj ima u vidu projekt spomenika Puškinu, rad vajara M. Antokoljskog. Puškin je prikazan kako sedi na steni, dok se njegovi junaci penju prema njemu stepenicama. Spomenik je, po zamisli vajara, trebalo da posluži kao ilustracija Puškinovim stihovima:

U nevidljivom roju dolaze mi sad gosti,

Sve znanci stari, moje mašte plod.

Ovaj je projekt bio izložen 1875. godine u Akademiji umetnosti.

[257] Paulina Luka (1841-1908) - operna pevačica. Gostovala je u Rusiji početkom sedamdesetih godina. »Osobitošću talenta« ove pevačice, koja je s uspehom pevala u operi »Minjon« od Toma, smatrala se njena »neumorna,

zanosna živahnost i pokretljivost«.

[258] »La folle journée« - naziv Bomaršeove komedije »Ludi dan, ili Figarova ženidba«. Ovaj izraz upotrebljavao se i kao naziv za bal ili igranku.

[259] Svastika (franc.).

[260] Hiljadu pozdrava (franc.).

[261] Reč je o senzacionalnom procesu protiv B. G. Strusberga (1875). U pitanju je bilo to, da su direktori moskovske banke odobrili Strusbergu, koji ih je podmitio, zajam od 7 miliona rubalja. Radi pokrića deficita bio je napravljen lažni obračun. Kad je prevara otkrivena, prilikom istražnog postupka bilo je privedeno preko 1200 službenih lica. Rešenjem suda Strusberg je bio proteran iz Rusije.

[262] »Pakao« je kockarska sala u Engleskom klubu.

[263] Francuski: bon mot, zgodna reč, dosetka, dakle: dosetljivko (prim. prev.).

[264] Kvočka (franc.).

[265] Bolest pijanica (lat.).

[266] Ilustracije za Bibliju izradio je Gistav Dore (1832-1883). Kako misli Tolstoj, Dore je uzimao siže iz Biblije i Evanđelja »kao svake poznate« teme i »brinuo se samo o lepoti«, to jest, težio je estetskom, a ne religioznom tumačenju likova (»Literaturnoe nasledstvo«, t. 37-38, str. 258).

[267] Sedamdesetih godina XIX veka u Francuskoj se pojavio literarni pravac - naturalizam. Jedan od manifesta naturalizma - »Eksperimentalni roman« od E. Zole - bio je prvi put odštampan u ruskom časopisu »Vesnik Evrope«. »Osnovna osobina novog romana« bila je, prema definiciji E. Zole, »tačno prikazivanje života i bezuslovno odsustvovanje bilo kakvih romantičnih izmišljotina« (»Vestnik Evropy«, 1875, №11, str. 402). Naturalista su istupili protiv »idealnih tendencija« Žorž Sand. »Konvencionalnosta« je bilo suprotstavljeno »vraćanje realizmu«. Međutim, »realizam« se shvatao kao tačno reprodukovanje prirode, kao kopiranje prirode: »same po sebi, epizode mogu da budu prve na koje se naiđe«, »svako izmišljanje je odbačeno« iz umetnosti. Tolstoj se negativno odnosio prema naturalizmu.

[268] Zamisli (franc.).

[269] Sklop, kombinacije (franc.).

[270] Naredite, molim vas, da se donese čaj u salon (engl.).

[271] Srce mi nije dosta prostrano (franc.).

[272] *U tome nikada nisam imala uspeha (franc.).*

[273] *Društveni položaj (franc.).*

[274] *Što je led probijen (franc.).*

[275] *Osnove (franc.).*

[276] *Žid - Jevrejin; dožidalsa - načekao sam se (prim. prev.).*

[277] *Ostavimo se rekriminacija! - to jest uzajamnih prebacivanja, optužbi (od franc. récrimination).*

[278] *Vaše skrupule... (franc.).*

[279] *Vi se ističete kao slobodan mislilac (franc.).*

[280] *Ujače (franc.).*

[281] *Kafane sa veselim programima (prim. prev.).*

[282] *Pitomci paževskog korpusa (prim. prev.).*

[283] *Način života (franc.).*

[284] *Domaća haljina (prim. prev.).*

[285] *Čuveni Žil Lando, vidoviti Lando (franc.).*

[286] *Kalfa (franc.).*

[287] *Prijatelji naših prijatelja i naši su prijatelji (franc.).*

[288] *Razumete li engleski? (franc.).*

[289] *Spasen i srećan (engl.).*

[290] *Pod krilom. (engl.).*

Safe and Happy... Under the Wing. - »Spasen i srećan« i »Pod krilom« - naslov dweju engleskih brošura u duhu »novog mističkog pravca« vezanog za besede lorda Redstoka, popularnog u elitnim salonima Petrograda sedamdesetih godina. Osnovna Redstokova misao je ta da je Hristos svojom smrću »iskupio čovečanstvo«, pa je stoga svaki čovek »spasen« (»greh je već iskupljen« - kaže Lidija Ivanovna), a da bude i srećan, potrebna mu je samo »vera«.

[291] *Prijatelj (franc.).*

[292] *Dajte mi ruku. Vidite li? (franc.).*

[293] *Neka lice koje je došlo poslednje, ono koje pita i traži, neka - iziđe. Neka iziđe (franc.).*

[294] *Izvinite me, ali, vidite... Dođite opet oko deset časova, još bolje sutra (franc.).*

[295] *Neka izide! (franc.).*

[296] *To sam ja, je l' te? (franc.).*

[297] *Smešno (franc.).*

[298] *Kostim za plivanje (franc.).*

[299] *Nameštene sobe (franc.).*

[300] *Sastanak (franc.).*

[301] *Utoliko gore po nju (franc.).*

[302] *Od lepa izrađen ukrasni porub zidova pod tavanicom (prim. prev.).*

[303] *Frizer (franc.).*

[304] *Mene češlja Ćućkin... (franc.).*

[305] *Али њламен и сласт су њрошли (енїл.).*

[306] *Тешка (франц.).*

[307] *Године 1866, њосле Каракозовлевої атентата, у Русију је стїїла америчка дипломатска мисија, цару је била њоднеїа адреса Вашингтонскої конїреса са »изразом саучешїа и њошїовања америчкої народа« (»Московские ведомости«, 1866, № 159). Америчким њријатељима били су њприређивани бучни дочеци, ручкови и свечани њприједи.*

[308] *Пишане ослобођења словенских народа од турске власти било је једно од најактїуелнијих њолиитичких њишана седамдесетих њодина. Године 1874. њочео је устїанак у Босни и Херцеговини, а 1876. њодине њодиїоше се Црногорци. Истїе њодине Србија је објавила рат Турској. На њомолу је био ратни конфликт у Буїарској. Следеће, 1877. њодине, Русија је истїуїила њрошїв Турске. Крајњи реакционари били су за њоход на Балкан, да би се тїамо уїушило револуционарно расїоложење, јер су устїаници водили борбу не само њрошїв Турака, већ и њрошїв месних феудалаца. Мноїи револуционари-народњаци учесївовали су у устїаничком њокрешїу Срба и Црногораца. Толстїој је схватїао значај истїоријске борбе словенских народа њрошїв стїране доминације: »Јунашїво Срба и Црногораца, коїи се боре за велику стївар, њодстїакло је жељу чишавої народа (рускої - Ред.) да њомоїне својој браћи, али више не реију, већ делом.« Штїо се тїиче њланова о »њоходу на Константїиноњол«, ова освајачка идеја није наилазила код њеїа ни на какву њодршку (»срїско лудило«).*

[309] *Све у реду (енїл.).*

[\[310\]](#) *Мале невоље човечјеї живоїа (франц.).*

[\[311\]](#) *Поїиуна малаксалосї (франц.).*

[\[312\]](#) *На то се не їледа баш добрим очима у Пеїроїраду (франц.).*

[\[313\]](#) Милан Обреновић (1854-1901) дошао је на чело Србије 1872. године. Уверен у подршку Русије, Милан је авіусїа 1876. године објавио раї Турској. После дуїе борбе, Србији је била їризнаїа независносї, а Милан се 1882. године їроїласио за краља.

[\[314\]](#) А. С. Хомјаков (1804-1860) - їесник, їублицисї, значајан їредсїавник словенофилсїва, у својим боїословским делима, їубликованим 1867. године у Праїу (у друїој свесци њеїових сабраних дела), доказивао је да је »исїїина недосїїуїна їојединачном мишљењу«.

[\[315\]](#) »Дневник С. А. Толсїой. 1860-1891«. изд. Сабашиниковых, М. 128, сїр. 32.

[\[316\]](#) У даљем шексїу, їозивајући се на ово издање означаваћемо само шом и сїрану.

[\[317\]](#) »Дневники С. А. Толсїой. 1860-1891«, изд. Сабашиниковых, М. 1928, сїр. 37.

[\[318\]](#) »Дневники С. А. Толсїой. 1860-1891«, изд. Сабашиниковых, М. 1928, сїр. 39-40.

[\[319\]](#) Проучавање нередиїованих концеїаїа »Ане Карењине« даїо ше у чланку Н. К. Гудзија »Исїоријаї їисања и шїамїања »Ане Карењине« (Л. Н. Толсїой, Поли. собр. соч., ш. 20) и у књнзи В. А. Жданова »Творческая исїория »Анны Карениной«, »Сов. їисаїель«, М. 1957.

[\[320\]](#) Турїењевљево їисмо А. В. Тойорову, од 20. айрила 1875. године - »Лиїераїурный архив«. 4. изд. АН СССР, 1953, сїр. 217.

[\[321\]](#) »Л. Н. Толсїой. Перейиска с русскими їисаїелями, М. 1962 сїр. 306

[\[322\]](#) »Перейиска Л, Н. Толсїоїо с Н. Н. Сїраховым«, Сїб. 1914, сїр. 81, 84.

[\[323\]](#) »Перейиска Л, Н. Толсїоїо с Н. Н. Сїраховым«, Сїб. 1914, сїр. 117.

[\[324\]](#) »Перейиска Л, Н. Толсїоїо с Н. Н. Сїраховым«, Сїб. 1914, сїр. 64.

[\[325\]](#) »Перейиска Л, Н. Толсїоїо с Н. Н. Сїраховым«, Сїб. 1914, сїр.

117.

[\[326\]](#) »Переїиска Л. Н. Толстоїо с їр. Л. А. Толстой«, Сїб. 1911, сїр. 273.

[\[327\]](#) Ф. М. Достоевский, Письма, Академіа, ш. III, М.-Л. 1934. сїр. 206.

[\[328\]](#) Ф. М. Достоевский, Дневник писателя за 1877 їод, Сїб. 1878, сїр. 188--189.